LIETUVIŲ
ENCIKLOPEDIJA

DVYLIKTAS TOMAS

Klaatch — Kraszewski

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS LEIDYKLA

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS REDAKTORIAI:

Antanas Bendorius, Pranas Čepėnas, Juozas Girnius, Vincas Maciūnas, Jonas Puzinas

Kalbos taisytojas Vladas Kulbokas

GARBĖS KOMITETAS:

Prel. Jonas Balkūnas, prof. J. Kaminskas, prof. Vincas Kanauka, prof. Steponas Kolupaila, prof. Kazys Pakštas, prof. Jonas Vengris

Teisės patarėjas Lietuvos garbės konsulas adv. Antanas Shalna-

Šį tomą redagavo Pranas Čepėnas

Copyright 1957 by Lietuvių Enciklopedijos Leidykla

Printed in the United States of America

Leidėjas Juozas Kapočius
Foto darbus atliko Daumantas Čibas ir Vaclovas Noreika
Nugarėlę ir emblemą darė J. Steponavičius
Techninė priežiūra ir laužymas — Kazys Simanavičius
Tekstus linotipu rinko Petras Pilka
Spausdinta nuosavoje spaustuvėje
Leidyklos ir redakcijos adresas:
265 C Street, South Boston 27, Mass., USA

XII TOME RAŠIUSIEJI REDAKTORIAI IR BENDRADARBIAI

Ališauskas, Kazys, ats. plk. ltn. (karo sk. red.)
Alseika, Vytautas (filmas)
Alminas, Kazys, dr. prof.
Andriekus, L., O. F. M., kun. dr.
Anysas, Martynas, dr.
Armalis, Adolfas
Arumaa, P., dr. prof.
Audėnas, Juozas
Avižonis, Konstantinas dr. prof. (Lenkijos ir Rusijos sk. red.)
Babrauskas, Benediktas
Balčiūnas, Jurgis, dr.
Balys, Jonas, dr. prof. (tautosakos ir tautotyros sk. red.)
Balsys, Leopoldas, dipl. inž.
Baltinis, Andrius, kun. dr.
Baronas, Kazys
Bendorius, Antanas (geografijos sk. red.)
Bertašius, Jonas
Binkis, Edm., dipl. inž.
Birutis, V., dipl. inž.
† Biržiška, Vaclovas, prof.
Blekaitis, Jurgis (rusų literatūra ir teatras)
Bobelis, Kazys, dr.
Brazys, Pranas, M.I.C., kun. dr.
Bružas, P.
Budrys, Jonas
Butkys, Č., prof. (civilinė teisė)
Cicėnas, Jeronimas
Civinskas, Vladas
Čepėnas, Pranas (naujųjų amžių istorijos sk. red.)
Čyvas, Matas, kun. dr.
Čižiūnas, Vaclovas
Dambrauskas, Pijus, kun. prof.
Dambriūnas, Leonardas (kalba)
Dargis, Leonardas
Dobrovolskis, Jonas
Doniela, Vytautas
Efertienė, Vera, agr.
Gaučys, Povilas
Gaurys, Petras
Gečas, Stasys
Germanas, V., inž. arch.
Gerutis, Albertas, dr.
Gidžiūnas, V., O.F.M., kun. dr.
Gimbutas, Jurgis, inž. dr.
Girnius, Juozas, dr. (filosofijos sk. red.)
Grakauskas, Vytautas, dr.
Grybauskas, Vytautas
Gudaitis, K., dr. prof.
Gudas, Pranas
Gudelis, Martas
Indreikienė, K., agr.
Ivinskis, Zenonas, dr. prof. (Lietuvos istorijos ligi 1600 sk. red.)
Izbickas, V., dipl. inž.
Jakštas, Juozas, dr. prof. (viduramžių istorijos red.)
Jasaitis, Domas, dr. (medicinos sk. red.)
Jesaitis, Margiris A., dr.
Jonikas, Petras, dr. prof.
Jucaitis, Pranas, dr. prof. (chemijos sk. red.)
Jurskis, Alfonsas, dipl. inž., doc. (elektrotechnikos sk. red.)
Kačinskas, Jeronimas
Kaganecienė, G.
Kairys, Anatolijus
Kairys, Stepas, prof. (farmacinė chemija)
Kalėda, J., inž.
Kanauka, Vincas, dr. prof.
Kardelis, Jonas
Karys, Jonas K. (numizmatika)
Karvelis, K., dr.
Kaunas, Ks., dipl. inž.
Kazitėnas, J., plk.
Kėkštas, Juozas (lenkų literatūra)
Kesiūnas, Povilas
Keturakis, Andrius, adv. (sporto sk. red.)
Kolupaila, Steponas, prof. (hidrologijos ir hidrografijos sk. red.)
Krasauskas, Rapolas, kun.
Krikščiūnas, Matas (fizika ir matematika)
Krivickas, Domas, dr. prof.
Kulbokienė, V. (Vilniaus kraštas)
Kviklys, Bronius
Landsbergis, Algirdas
Laucevičiūtė, Aleksandra
Lazauskas, Grožvydas J., dipl. inž.
Leonas, Jonas
Liaugminas, A., dr. prof.
Lingis, Juozas (skandinavų kraštai)
Liūdžius, Juozas
Liuima, A., S. J., kun. dr.
Maciūnas, Vincas, dr. prof. (lietuvių literatūra)
Mackevičius, Mečys
Maldekis, Petras
Manelienė, F., agr.
Manelis, Vytas, dr. prof.
Mantautas-Marcinkevičius, A.
Masaitis, Česlovas, prof. (astronomija)
Masiulis, Boleslovas
Matulionis, Balys, dr.
Matulis, Steponas, M.I.C., kun. dr.
Mažeika, A. P., dr. (okeanografijos ir jūrininkystės sk. red.)
Mažiulis, Antanas (etnografijos sk. red.)
Meškauskas, Juozas, dr. prof.
Mieželis, Vladas, ats. gen.
Mockaitis, Juozas, dr.
Motiejūnas, J., dr. prof.
Musteikis, A., dipl. agr.
Musteikis, Antanas, dr. asso, prof. (sociologijos sk. red.)
Nagys, H., dr. (latvių ir vokiečių literatūra)
Narkeliūnaitė, Salomėja
Nauburas M. (Klaipėdos kraštas ir M. Lietuva)
Nockiūnas, A., M.I.C., kun.
Norkaitis, Jonas, dr.
Novickienė, Birutė
Okunis, Jurgis, dipl. inž.
Ostrauskas, K. (muzika)
Oželis, Kazys, plk., dr. doc.
Pajaujis, Juozas, dr. (ekonomika)
Pakštas, Kazys, dr. prof.
Pamataitis, P., dr.
Paplėnas, Jonas, dr.
Paršeliūnas, J., doc.
Paškevičius, A., dipl. inž.
Pauliukonis, Pranas (senovės istorija)
Pažemėnas, Juozas, adj. (finansų mokslai ir bankai)

Petraitis, V., dipl. inž.
Petrika, A., dr.
Petruitis, Petras
Plateris, A.
Povilaitis, B., dr. prof. (žemės ūkio sk. red.)
Prunskis, Juozas, kun. dr. (žurnalistikos sk. red.)
Pupininkas, J., dipl. agr.
Purvinas, Martynas
Puzinas, Jonas, dr. prof. (proistorės sk. red.)
Rabikauskas, Povilas, kun., dr. prof.
Rastenis, Vincas
Rauktys, J., prof. (botanikos ir miškininkystės sk. red.)
Regelis, K., prof. (botanika)
Reklaitis, A., ats. plk.
Reklaitis, P., dr. (meno istorija)
Rimšelis, Viktoras, M.I.C., kun. dr.
Rukša, A., dr. prof. (klasikinė senovė)
Rukuiža, Antanas, doc.
Ružancovas-Ružaniec, Aleksandras, ats. plk.
Saldukas, Ignas, dr.
Saldukienė, Birutė
Salys, A., dr. prof. (kalbotyros sk. red.)
Serapinas, Rapolas
Simonaitis, E.
Sinkevičiūtė, I., dipl. agr.
Slapšys, M., dr.
Stanka, Elena
Stikliorius, J. A.
Šapoka, Adolfas, dr. prof. (Lietuvos istorija)
Šešplaukis, A., dr.
Šiaučiulis, Juozas
Šidlauskas, K., dr.
Šileikis, Mikas
Škutans, St., kun. dr.
Šmulkštys, Julius
Šumskis, Jonas, dr.
Švaistas-Balčiūnas, J.
Tercijonas, Vincas, dr.
Tulaba, L., kun., dr. prof.
Urbonas, Oskaras, ats. plk.
Vaidelys, Jonas
Vaišnora, Juozas, M.I.C., kun. dr. (katalikų teologijos sk. red.)
Vaitekūnas, A.
Vaitkūnaitė, Birutė
Vardys, Vytautas
Vasyliūnas, Izidorius, prof.
Vasys, Jonas, dipl. inž.
Vėbra, Juozas, dr. prof.
Vengris, Jonas, dr. prof.
Vizgirda, Viktoras (lietuviai dailininkai)
Webermann, O. A., dr.
Zalubas, Romualdas, dr.
Zujus, Aleksandras
Žilevičius, Juozas, L. M. prof. (muzikos sk. red.)
Žukauskas, Vitalius

XII TOMO SVARBESNIEJI STRAIPSNIAI

Klaipėda (A. Salys, A. Bendorius, J. A. Stiklorius)
Klaipėdos kraštas (A. Bendorius, A. Rukuiža, J. A. Stiklorius)
Klaipėdos krašto direktorija (M. Anysas)
Klaipėdos krašto gubernatorius (A. Gerutis)
Klaipėdos krašto gubernatūra (A. Gerutis)
Klaipėdos krašto konvencija ir statutas (J. A. Stiklorius)
Klaipėdos krašto prelatūra (St. Matulaitis)
Klaipėdos krašto protestantų bžn. (K. Gudaitis)
Klaipėdos sukilimas (J. Budrys)
Klaipėdos uostas (A. P. Mažeika)
Klaipėdos krašto organizacijos (M. Nauburas)
Klajokliai (A. Musteikis)
Klarietės (V. Gidžiūnas)
Klasė socialiniuose moksluose (A. Musteikis)
Klasicizmas (P. Gaučys ir P. Reklaitis)
Klasifikacija (J. Rauktys)
Klasikas (A. Rukša)
Klausa (A. Liaugminas)
Klauzūra (L. Andriekus)
Klebonas (Z. Ivinskis)
Kleinas Danielius (Vc. Biržiška ir J. Jonikas)
Kleist Bernd (H. Nagys)
Klemensas (A. Salys)
Klemensas: popiežiai P. Rabikauskas)
Klementas Antanas (V. Maciūnas)
Klerikalizmas. (J. Girnius)
Klėtis (J. Gimbutas)
Klevas (J. Rauktys)
Klimakterinis laikas (K. Bobelis)
Klimatas (A. Musteikis, J. Puzinas, A. Musteikis)
Klojimas (J. Gimbutas)
Klongevičius (Vc. Biržiška ir R. Krasauskas)
Klopotowski Bolesław (R. Krasauskas)
Klopstock Friedrich G. (H Nagys)
Klovainiai (R. Krasauskas)
Kluczyński Wincenty (R. Krasauskas
Klumpės (A. Mažiulis)
Knakfusas Martynas (P. Reklaitis)
Knyga (P. Gaučys, V. Civinskas)
Knygnešiai (J. Švaistas-Balčiūnas)
Knygrišykla (V. Civinskas, Z. Ivinskis)
Kniprodė (Z. Ivinskis)
Knituva (Z. Ivinskis)
Knosas (A. Rukša)
Knowland W. F. (S. Narkeliūnaitė)
Kobaltas (V. Grakauskas)
Kochanowski Jan (J. Kėkštas)
Kodas (A. Jurskis)
Kodifikacija (Č. Butkys, A. Šapoka)
Kojalavičius V. Albertas (Z. Ivinskis)
Kojalavičius V. Kazimieras ir V. Petras (A. Liuima)
Kokainizmas (St. Kairys)
Kokoschka (A. Laucevičiūtė)
Koksagyzas (J. Vengris)
Koksas (E. Binkis)
Kolainiai (R. Krasauskas)
Kolchozas (J. Šumskis)
Kolektyvinė atsakomybė (B. Masiulis)

Kolektyvinė sutartis (D. Krivickas)
Kolektyvizacija (J. Pajaujis, J. Audėnas)
Kołłątaj Hugo (P. Čepėnas, K. Avižonis)
Koloidai (P. Jucaitis)
Kolona (P. Reklaitis, A. Rukša, J. Gimbutas)
Kolonija (A. Rukša, K. Pakštas)
Kolonizacija (P. Reklaitis)
Kolumbas (A. Bendorius)
Kolumbija (A. Bendorius, J. Kalėda, J. Kazitėnas, P. Gaučys)
Komedija (P. Gaučys)
Komerciniai bankai (J. Pažemėnas)
Kometa (Č. Masaitis)
Komikai (A. Kairys)
Kominformas (J. Šmulkštys)
Kominternas (A. Armalis)
Komisaras (B. Masiulis)
Komisarų teismai (K. Avižonis)
Komisija (B. Masiulis)
Komisinė prekyba (L. Dargis)
Komitetas komunistų agreisijai tirti (V. Vardys)
Kompanija (L. Dargis)
Kompasas (M. Slapšys)
Kompensacija (B. Masiulis)
Kompensatorius (M. Krikščiūnas)
Kompetencija (B. Masiulis)
Kompleksas (A. Liaugminas)
Kompleksiniai skaičiai (A. Zujus)
Kompozicija (H. Nagys, J. Žilevičius, P. Reklaitis)
Komsomolas (J. Šmulkštys)
Komuna (J. Jakštas)
Komunalinis ūkis (J. Paplėnas)
Komunizmas (J. Pajaujis, V. Rastenis, A. Petrika, Redakcija)
Konarskis Simonas (P. Čepėnas)
Konceptualizmas (V. Doniela)
Koncertas (Iz. Vasyliūnas)
Kondensatorius (V. Petraitis)
Kondratavičius Kiprijonas (V. Maciūnas)
Konfederacija (St. Gečas, A. Šapoka, K. Avižonis)
Konfederaciniai seimai (A. Šapoka)
Konfucijus (J. Jakštas)
Kongas (A. Bendorius, S. Kolupaila)
Kongregacija (L. Andriekus)
Kongresas (K. Šidlauskas)
Kongreso biblioteka (E. Stanka)
Konjunktūra (J. Budzeika)
Konklava (J. Vaišnora)
Konkordatas (J. Prunskis)
Konkurencija (L. Dargis)
Konkursinė teisė (Č. Butkys)
Konradas: Mozūrų ir Kujavijos kng. (K. Avižonis)
Konservatorija (J. Žilevičius)
Konservavimas (K. Indreikienė)
Konsistorija (M. Čyvas, K. Gudaitis)
Konstancos susirinkimas (Z. Ivinskis)
Konstantinas: popiežius (J. Vaišnora), imperatoriai (J. Jakštas, P. Brazys), Lietuvos (Z. Ivinskis), Rusijos (K. Avižonis)
Konstantinopolis (Z. Ivinskis)
Konstitucija (M. Mackevičius)
Konstitucijos (K. Avižonis)
Konstituciniai tipai (A. Liaugminas)
Konstrukcija (J. Gimbutas, J. Girnius)
Konstruktyvizmas (A. Laucevičiūtė)
Konsulas (A. Rukša, D. Krivickas)
Kontaminacija (L. Dambriūnas)
Kontingentinė prekyba (L. Dargis)
Kontinuitetas (B. Masiulis, J. Jakštas)
Kontora (L. Dargis, Z. Ivinskis)
Kontrafakcija (V. Maciūnas)
Kontrapunktas (J. Žilevičius)
Konvejeris (Ks. Kaunas)
Konventas (L. Andriekus, P. Čepėnas)
Konventualai (V. Gidžiūnas)
Konversija (J. Pažemėnas)
Konvokacija (A. Šapoka)
Konvokacinis seimas (A. Šapoka)
Kooperacija (V. Manelis)
Kopernikas Mikalojus (Č. Masaitis)
Kopijavimas (S. Kolupaila)
Koplyčia (P. Reklaitis)
Kopos (A. Bendorius)
Koptai (A. Vaišnora, P. Gaučys)
Kopūstinės daržovės (J. Paršeliūnas)
Koranas (J. Jakštas)
Korėja (A. Bendorius, A. Mažiulis, P. Gaučys)
Korporacija (J. Paplėnas)
Korsika (A. Bendorius)
Kosciuška T. A. (K. Avižonis)
Kosciuškos sukilimas (K. Avižonis)
Kosmas (V. Doniela)
Kosmetika (St. Kairys)
Kosminė absorbcija (R. Zalubas)
Kosminiai spinduliai (Ig. Saldukas)
Kosmogonija (A. Rukša, Č. Masaitis)
Kosmologija (V. Doniela)
Kosmopolitizmas (Rp. Serapinas)
Kotovičius Aleksandras ir Eustachijus (R. Krasauskas)
Kotryna: šventosios (J. Vaišnora), valdovės (Z. Ivinskis, P. Čepėnas, K. Avižonis)
Kraitis (A. Mažiulis)
Krakės (R. Krasakauskas)
Krakmolas (J. Vėbra)

A = Amperas (Ampère)
a. = amžius
adm. = administracija, -inis
adv. = advokatas
ag. = anglų, -iškai
agr. = agronomija, agronomas
a. j. = arklio jėga
akad. = akademija, -ikas, -inis
alb. = albanų, -iškai
am. = amerikiečių, -iškai
apg. = apygarda
apl. = apylinkė
aps. = apskritis
ar. = arabų, -iškai
aram. = aramėjų, -iškai
arch. = architektūra, architektas
arkiv. = arkivyskupas
arm. = armėnų, -iškai
as. = asirų, -iškai
asist. = asistentas
asm. = asmenvardis
at. sv. = atominis svoris
aukšt. = aukštaičiai, -ių, -iškai
av. = Avestos, avestiškai
bdv. = būdvardis
b. g. = bendroji giminė
brėž. = brėžinys
b.r.t. = brutto registrinė tona
buv. = buvęs, -usi
b-vė = bendrovė
bžk. = bažnytkaimis
bžn. = bažnyčia
chem. = chemija, -inis
cm = centimetras
Co. = Company ‚kompanija'
ctr. = centneris
č. = čekų, -iškai
D. = Didysis, Didžioji
d. = diena, -os
dek. = dekanas
deš. = dešinysis, -ioji
did. = didysis
dipl. = diplomas, -uotas, -inis
dir. = direktorius
d-ja = draugija
dkv. = daiktavardis
D.L.K. = Didysis Lietuvos Kunigaikštis
doc. = docentas
dol. = doleris
dpt. = departamentas
dr. = daktaras (mokslo laipsnis)
ds. = daugiskaita
dv. = dvaras
erdm = erdvėmetris
egz. = egzempliorius, -ių, -iai
e. o. = ekstraordinarinis
est. = estų, -iškai
ev. = evangelikas, -ų
ež. = ežeras
fak. = fakultetas
fort. = fortepijonas
g = gramas
g. = gimė
gen. = generolas
germ. = germanų, -iškai
gyd. = gydytojas
gimn. = gimnazija
gyv. = gyventojas
gl. = galininkas
glžk. = geležinkelis
got. = gotų, -iškai
gr. = graikų, -iškai
gub. = gubernija, gubernatorius
gud. = gudų, -iškai
h = lot. hora ‚valanda'
ha = hektaras
hebr. = hebrajų -iškai
ide. = indoeuropiečiai, -čių
įk. = įkurtas
imp. = imperatorius, imperija
įn. = įnaginninkas
ind. = indų, -iškai
inst. = institutas
inž. = inžinierius, inžinerija
isp. = ispanų, -iškai
įst. = įsteigtas, -i, -os
išsp. = išspausdintas, -ino
it. = italų, -iškai, italikų
įv. = įvardis
jap. = japonų, -iškai
j. l. = jūros lygis
jm. = jūrų mylia, jūrmylė
jnt. = jungtukas
jst. = jaustukas
k. = kaimas; kalba
kair. = kairysis
kan. = kanauninkas
kat. = katalikas, -ų
kg = kilogramas
kl. = klasė
km = kilometras
km. = kilmininkas
kng. = kunigaikštis, -tė
komp. = kompozitorius, kompozicija
korp. = korporacija, -inis
kpt. = kapitonas
kt. = kiti, -ų
k-tija = kunigaikštija
ktm = kietmetris
kun. = kunigas
kW = kilovatas
kWh = kilovatinė valanda
l = litras
lat. = latvių, -iškai
LB = Lietuvių Bendruomenė
LE = Lietuvių Enciklopedija
lenk. = lenkų, -iškai
liet. = lietuvių, -iškai
lyg. sv. = lyginamasis svoris
liut. = liuteronas, -ų

lot. = lotynų, -iškai
ltn. = leitenantas
LU = Lietuvos Universitetas
M. = Mažasis, -ji (pvz. M.Lietuva)
m = metras
mi. = mirė; metai, -ais
med. = medicina; medikas
mėn. = mėnuo
m. g. = moteriškoji giminė
mil. = milijonas
min. = minutė
m-ja = ministerija
mjr. = majoras
mkm. = maksimumas, maksimalus
mkt. = mokytojas, -a
m-la = mokykla
mm = milimetras
mnm. = minimumas, minimalus
mst. = miestas
mstl. = miestelis
muz. = muzika, -inis, -ikas
N. = Naujasis, -oji, -ieji, -osios
nd. = naudininkas
n. g. = niekatroji giminė
nr. = numeris
n.r.t. = netto registrinė tona
nrvg. = norvegų, -iškai
ol. = olandų, -iškai
ord. = ordinarinis
org. = organizacija, -inis
ork. = orkestras
p. = pietų, -inis
par. = parapija
pav. = paveikslas
pirm. = pirmininkas
plg. = palygink
plk. = pulkininkas
pn. = panašus, -iai
po Kr. = po Kristaus gimimo
pop. = popiežius
pr. = prūsų, -iškai
p. r. = pietų rytų, pietryčių
prc. = prancūzų, -iškai
prel. = prelatas
pr. Kr. = prieš Kristaus gimimą
prl. = prielinksnis
prof. = profesorius
prot. = protestantas, -ų, -iškai
prs. = persų, -iškai
prtg. = portugalų, -iškai
prv. = prieveiksmis
psl. = puslapis
p. v. = pietų vakarų, pietvakarių
pvz. = pavyzdys, pavyzdžiui
r. = rytų, -inis
red. = redaktorius; redagavo
rom. = romėnų, romanų, -iškai
rus. = rusų, -iškai
S. = Senasis; prieš valstybę – Sovietų
sek. = sekundė
sem. = seminarija
sekr. = sekretorius
sen. = senovės, -inis
s-ga = sąjunga
sk. = skyrius
skr. = sanskrito, -iškai
skv. = skaitvardis
sl. = slavų, -iškai
spv. = slapyvardis
st. = stotis
styg. = styginis
stp. = santrumpa
stud. = studentas, -ų
suom. = suomių, -iškai
sva. = senovės vokiečių aukštaičių
š. = šiaurės, -inis
šm. = šauksmininkas
šv. = šventas, šventasis
Švč. = Švenčiausias, -ia
šved. = švedų, -iškai
t = tona
t. = tomas
techn. = technika, techninis
temp. = temperatūra
teol. = teologija
t.y. = tai yra
tot. = totorių, -iškai
t. p. = tas pats; ten pat
tr. = tark
trm. = tarmybė; tarminis, -iškai
tt. = tomai; tolimesnieji puslapiai
turk. = turkų, -iškai
ukr. = ukrainiečių, -iškai
univ. = universitetas
V = voltas
v. = vakarai, -ų, -inis
vad. = vadinamasis, -oji
v-ba = valdyba
val. = valanda
vd. = vardininkas
VDU = Vytauto D. Universitetas
ved. = vedėjas
vg. = vengrų, -iškai
v. g. = vyriškoji giminė
vid. = vidutinis
vidr. = vidurinis, -ė
vyr. = vyriausias, vyresnysis
virš. = viršininkas
vysk. = vyskupas
vkž. = veiksmažodis
vls. = valsčius
vok. = vokiečių, -iškai
v. pirm. = vicepirmininkas
vs. = vienaskaita
vsd. = viensėdis, vienkiemis
vst. = valstybė
vt. = vietininkas
VU = Vilniaus Universitetas
vva. = viduramžių vokiečių aukštaičių
vvž. = viduramžių vokiečių žemaičių
vž. = vokiečių žemaičių
W = vatas
Ž. = Žemasis, -oji
žem. = žemaičių, -iškai
žr. = žiūrėk
ŽŪA = Žemės Ūkio Akademija

XII TOMO STRAIPSNIŲ PARAŠŲ SANTRUMPOS

A. Ar. : A. Ármalis
A. B. : A. Bendorius
A. Grt. : A. Gerutis
A. J. : A. Jurskis
A. Kl. : A. Klimas
A. Kt. : A. Keturakis
A. Lc. : A. Laucevičiūtė
A. Lgm. : A. Liaugminas
A. Lm. : A. Liuima
A. M. : A. Mantautas
A. P. Mžk.; A. Mžk. : A. P. Mažeika
A. Mst.; A. Mstk. : A. Musteikis
A. Mž. : A. Mažiulis
A. Nc. : A. Nockiūnas
A. P. : A. Paškevičius
A. Ptr. : A. Petrika
A. Rkl. : A. Reklaitis
A. Rkš. : A. Rukša
A. Rkž. : A. Rukuiža
A. S. : A. Salys
A. Š. : A. Šapoka
A. Špl. : A. Šešplaukis
At. K : A. Kairys
A. Vt. : A. Vaitekūnas
A. Z. : A. Zujus
B. Bbr. : B. Babrauskas
B. M. : B. Matulionis
B. M-lis; B. M-s : B. Masiulis
Br. P. : B. Povilaitis
B. Sld. : B. Saldukienė
B. V. : B. Vaitkūnaitė
Č. Btk. : Č. Butkys
Č. M. : Č. Masaitis
D. Js. : D. Jasaitis
D. Kr. : D. Krivickas
E. Bnk. : E. Binkis
E. Ef. : E. Efertienė
E. St. : E. Stanka
F. Mn. : F. Manelienė
G. Lz. : G. Lazauskas
H. N. : H. Nagys
Ig. S. : Ig. Saldukas
Iz. S. : Iz. Sinkevičiūtė
Iz. V. : Iz. Vasyliūnas
J. Ad. : J. Audėnas
J. A. St. : J. A. Stiklorius
J. Bdr. : J. Budrys
J. Bdz. : J. Budzeika
J. Bl. : J. Blekaitis
J. C. : J. Cicėnas
J. Dbr. : J. Dobrovolskis
J. G. : J. Girnius
J. Gbt. : J. Gimbutas
J. J. : J. Jakštas
J. K. : J. Kėkštas
J. Kč. : J. Kačinskas
J. Kz. : J. Kazitėnas
J. L. : J. Liūdžius
J. Lng. : J. Lingis
J. Mck. : J. Mockaitis
J. Mšk. : J. Meškauskas
J. Mt. : J. Motiejūnas
J. P. : J. Puzinas
J. P-jis, J. Pj. : J. Pajaujis
J. Pp. : J. Pupininkas
J. Ppl. : J. Paplėnas
J. Pr. : J. Prunskis
J. Prš. : J. Paršeliūnas
J. Pžm. : J. Pažemėnas
J. Rkt. : J. Rauktys
J. Š. : J. Šmulkštys
J. Ščl. : J. Šiaučiulis
J. Šm. : J. Šumskis
J. Šv. : J. Švaistas-Balčiūnas
J. V. : J. Vaišnora
J. Vbr. : J. Vėbra
J. Vng. : J. Vengris
J. Vs. : J. Vasys
J. Ž. : J. Žilevičius
K. A. : K. Alminas
K. Alš. : K. Ališauskas
K. Avž. : K. Avižonis
K. B. : K. Bobelis
K. G.; K. Gdt. : K. Gudaitis
K. Ind. : K. Indreikienė
K. O. : K. Ostrauskas
K. P. : K. Pakštas
K. Rg. : K. Regelis
Ks. K. : Ks. Kaunas
K. Š. : K. Šidlauskas
L. A. : L. Andriekus
L. Bls. : L. Balsys
L. D. : L. Dambriūnas
L. Drg. : L. Dargis
L. Tlb. : J. Tulaba
M. A. : M. Anysas
M. Č. : M. Čyvas
M. Kr. : M. Krikščiūnas
M. Mc. : M. Mackevičius
M. Nb. : M. Naubaras
M. Sl. : M. Slapšys
M. Š. : M. Šileikis
O. Urb. : O. Urbonas
O. Wbr. : O. A. Webermann
P. Ar. : P. Arumaa
P. Br. : P. Brazys
P. Č. : P. Čepėnas
P. Dmb. : P. Dambrauskas
P. Gč. : P. Gaučys
P. Jc. : P. Jucaitis
P. Jk. : P. Jonikas
P. Ks. : P. Kesiūnas
P. Ml.; P. Mld. : P. Maldeikis
P. Pm. : P. Pamataitis
P. Rbk. : P. Rabikauskas
Pr. Gd. : Pr. Gudas
P. Rkl. : P. Reklaitis
Rd. : Redakcija
R. Krs. : R. Krasauskas
Rp. Sp. : Rp. Serapinas
R. Zlb. : R. Zalubas
S. K. : S. Kolupaila
S. N. : S. Narkeliūnaitė
St. Gčs. : St. Gečas
St. K. : S. Kairys
St. Mtl. : St. Matulaitis
St. Šk. : St. Škutans
V. Brt. : V. Birutis
V. C. : V. Civinskas
Vc. B. : Vc. Biržiška
V. Dn. : V. Doniela
V. Ef. : V. Efertienė
V. Gdž. : V. Gidžiūnas
V. Gm. : V. Germanas
V. Grk. : V. Grakauskas
V. Izb. : V. Izbickas
V. Klb. : V. Kulbokienė
V. Kn. : V. Kanauka
V. M. : V. Maciūnas
V. Mn. : V. Manelis
V. Mž. : V. Mieželis
V. Ptr. : V. Petraitis
V. Rmš. : V. Rimšelis
V. Trc. : V. Tercijonas
V. Vrd. : V. Vardys
V. Ž. : V. Žukauskas
Z. I. : Z. Ivinskis

K

Klaatch Hermann (1863–1916) vokiečių anatomas ir antropologas, 1895 pradėjęs profesoriauti Heidelberge, o nuo 1907 antropologijos ir etnografijos prof. Breslau univ. Tyrė daug diliuvinių iškasenų vietovių Prancūzijoje, Anglijoje, Kroatijoje. Vadovavo antropologijos tyrimų ekspedicijai Australijon. K. buvo evoliucijos teorijos šalininkas. Jis kruopščiai dirbo, norėdamas įrodyti žmogaus kilmę iš žemesniųjų primatų. Surinko daug kaukolių ir galūnių skeletų, derindamas įvairias pirminio žmogaus formas su aukštesnių bezdžionių išore panašiomis formomis. Išsp. Entstehung und Entwicklung des Menschengeschlechts 1902, Der Werdegang der Menschheit und die Entstehung der Kultur 21922. *J.Dbr.*

Klabai bžk. Skaudvilės vls., Tauragės aps., 5 km nuo Nemakščių glžk. stoties, apie 146 gyv.

Klabatė, klabutė plakimu iškuprintas dalgis, tevartojamas žirniams piauti, medžių atžaloms, paparčiams ir kt. miško kraikui kapoti arba įrišta į virvę ir sujungta su linge žolei ar šiaudams supiauti (smulkinti).

Klabund Alfred Henschke (1890 – 1928) vokiečių rašytojas, poetas, dramaturgas ir eseistas. Ypač pagarsėjo puikiais kiniečių poezijos vertimais bei imitacijomis. Originali K. poezija yra artima ekspresionizmui, labai plačių temų ir įvairių žanrų — nuo groteskinių ir satyrinių iki kasdienybės ir mistiškųjų motyvų. Eilių forma muzikali ir subtiliai išieškota. Iš dalies pastebima Heinės, Wedekindo ir Rilkės įtaka, nors apskritai K. poetinė kūryba savita ir originali. Prozos siužetai didele dalimi istoriniai. Subjektyvi ir įdomi jo Vokiečių literatūros istorija ir Pasaulinės literatūros istorija. Iš raštų pažymėtini: Morgenrot! (eilės) 1912, Moreau (romanas) 1915, Chinesische Nachdichtungen 1915 ir 1916, Himmelsleiter (eilės) 1916, Irene (eilės) 1917, Mohamed (romanas) 1917, Der himmlische Vagant (eilės) 1918, Nachtwandler (vaidinimas) 1919, Feueranbeter (vertimai) 1919, Deutsche Literaturgeschichte 1919, Geschichte der Weltliteratur 1921, Das heisse Herz (eilės) 1923, Pjotr (romanas) 1923, Der Kreidekreis (vaidinimas) 1924, Borgia (romanas) 1928, Sonette 1928; Totenklage 1930. Gesammelte Werke 6 Bde. 1930 ir 1951. *H.N.*

A. Klabund

Kladiščevas Dimitras (1872 Rybinske, Rusijoje — 1930 XII 18 Kaune) chemikas. 1890 baigęs Saratovo gimnaziją, stojo į Dorpato univ. fizikos - matematikos fak. Dėl politinių priežasčių studijuodamas buvo 2 metams ištremtas į Archangelską. Ištrėmimą atlikęs, buvo Jaroslavlio pieno ir jo produktų tyrimo laboratorijos vedėju. Lietuvon atvyko 1924 ir pradėjo tuojau dirbti technikos chemijos laboratorijoje. Nuo tų pačių metų LU organinės chemijos katedros vyr. laborantas, nuo 1927 higienos ir bakteriologijos katedros jaun. asistentas. 1929 išlaikė gamtos-matematikos fak. diplominius egzaminus. Bendradarbiavo žurnale Mikrochemie 1930 ir Gamtoje rašė apie sintetinę naftą, kaučuką.

A. Jurgeliūnas, D. K. (Medicina) 1930.

Kladno pramoningas Čekijos mst., į š.v. nuo Prahos; apie 45.000 gyv. (1950). Akmens anglies kasyklos, geležies liejyklos, mašinų gamyba.

Kladocera žr. Cladocera.

Kladonija (gr.) šiurė, kerpių gentis.

Klage (Clagius) Tomas (1598–1664) jėzuitas. 1618 Vilniuje stojo į jėzuitus. 1633 -38 buvo Rytprūsiuose Rösselio rezidencijos namų viršininkas. Nuo 1640 Vilniaus akad. prof. ir rektorius. 1650–53 Braunsbergo kolegijos prof. Kurį laiką buvo dar Nesvyžiaus ir Braunsbergo kolegijų rektorius. Išsp. Anticyrae Pruteno–Praedicanticae de quibusdam haereticorum deliriis 1640, slapyvardžiu—Didymi Hermannovillani — Aristarchus contra Praedican-

tes aliosque insulsos haereticorum poëtastros (satyrų rinkinys) 1643, Disquisitiones ubiquisticae de Christo, contra ubiquistas, Augustae Gediminiae 1644, ²1679, Prodromus Mercurii Elysio-Borussi, contra praedicantes Lutheranos 1641 (vokiečių kalba) ²1651. Anonimiškai išleista Vilniuje 1633 Jasonis Eulimenitis fabula dramatica, Bellaria Academica in nuptiis principis Neoburgensis et filiae regis Poloniae, Heiligelindo (Rytprūsiuose) Marijos šventovės aprašymas Linda Mariana, sive de B. Virgine Lindensi seu ad S. Tiliam, in dioecesi Varmiensi, sub cura PP. S. J., miraculis clarissima, libri quinque 1659, dedikuota Lenkijos karaliui ir D.L.K. Jonui Kazimierui. (Yra vokiečių ir lenkų k. vertimai).

Jėzuitų Archyvas Romoje: Cat. Trien. Prov. Lit. t. VIII¹, 95–96, 135 psl.; Cat. Brev. Prov. Lit. t. 56, 106 psl.; Necrol. Prov. Lit. 1664; *Sommervogel*, II, 1196–1197; *Braun*, 114, 144, 147.

A.Lm.

Klagenfurt mst. p. Austrijoj, arti Jugoslavijos sienos, Karintijos provincijos sostinė; 63.860 gyv. (1953). Prekybos akademija, dvasinė seminarija, konservatorija, teatras, koncertų salė, keli muziejai. Architektūros įžymybės yra: renesanso ‚Landhaus' su arkadų kiemu (1574), ka-

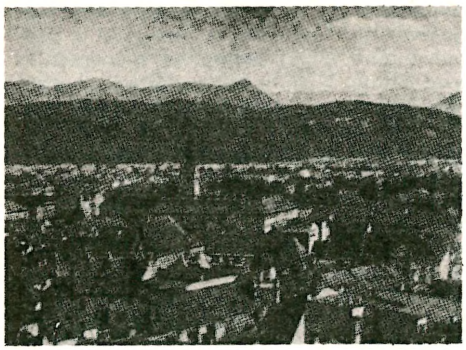

Klagenfurt

tedra (1578), vyskupų rūmai (1780). K. yra patogioj susisiekimo atžvilgiu vietoj (pakeliui iš Vienos į Italiją) ir dėl to lankomas turistų. Pramonė: mašinų, odos daiktų, alkoholinių gėrimų, saldainių ir medžio.

Klages Ludwig (1872–1956) vokiečių filosofas ir psichologas. 1905 Münchene įsteigė Seminar für Ausdruckskunde, kurį 1919 perkėlė į Šveicariją. Filosofinės K. pažiūros remiasi vitalistine metafizika, kurios susiformavime yra romantikos ir ypač XIX a. gale vyravusio biologizmo

L. Klages

įtakų. Ankstyvesnieji K.veikalai liečia psichologiją. K. atsiriboja nuo Descartes atnešto požiūrio į psichologiją kaip mokslą apie sąmonę ir nuo tuometinės eksperimentinės psichologijos. Sielos apraiškas geriau galima studijuoti iš nesąmoningo reiškimosi negu iš sąmoningų veiksmų. K.įvertina pasąmonės funkcijų reikšmę. Pagrindinės K. tyrinėtos sritys yra charakterologija ir grafologija. Pažinimas šiose srityse turi išeiti iš visumos pagavimo. Grafologijoje pabrėždamas bendrojo formos lygio (Formniveau), kuriame atsispindi visas rašysenos gyvumas, reikšmę, K. šią psichologijos šaką išveda iš semiotikos ribų. Rašysena, kaip nesąmoninga judesiu objektyvuota individo išraiškos forma, yra gerai prieinama psichologiniam tyrinėjimui. Rašysenos interpretacijai lygiai būtini tiek analitinis detalių įvertinimas, tiek intuityvus formos lygio pažinimas. Charakterologijoje K. skiria medžiagines, arba kvantitatyvines, ypatybes, pvz. įvairų imlumą, — charakterio pobūdį, kuri sudaro nuolatinės tendencijos ir interesai, suformuoją jo specifinę kryptį, pvz. valdžios noras, altruizmas etc., ir charakterio struktūrą, kurią sudaro atskirų impulsų santykių su stabdančiais momentais visuma. Pagal tai, kaip šie atskiri komponentai susijungia, susidaro charakterio sąranga (Aufbau); pvz. gali būti harmoniška, subrendusi, dėl vidinių prieštaravimų suskilusi etc. charakterio sąranga.

K. filosofinės antropologijos, su kuria jungiasi ir K. kultūros teorija, centre stovi sielos ir dvasios dualizmas. K. neigia sąmonės primatą tiek laiko, tiek esmės atžvilgiu. Individas su aplinka pradeda santykiauti ne ją analizuodamas, bet savo siela ją pergyvendamas vaizdų forma. Kontakte su aplinka individas patiria jutimus savo fizine prigimtimi ir žvelgia vaizdus savo siela. Jutimai yra lokalizuoti, vaizdai ne. Kiekvienas vaizdas turi savo kokybinį atspalvį. Siela yra receptyvi, o dvasia reiškiasi aktyviai. Siela pergyvena jai atsiveriančius turinius, o dvasia duotąją tikrovę pažįsta objektyviai, sudaiktintai. Žmoguje vienu ir tuo pačiu metu besirėiškiąs sielos principas,

kuris yra surištas su gyvybe, ir dvasios principas nesudaro organiškos visumos, bet yra nuolatiniame konflikte. Per sielą individas turi ryšį su gyvenimo tikrove; čia yra ir kūrybos pagrindas. Dvasia tegali reikštis kurdama negyvas konstrukcijas. Įsivyraudama dvasia stelbia gyvybinį pradą. Iš romantikos laikotarpio kilusį, Nietzschės ir Bergsono filosofijoje randamą dvasios nuvertinimą K. išvysto iki kraštutinybės. K. teisingai iškelia kūrybos iracionalius pagrindus ir pasisako prieš vienpusišką intelekto primatą ir sumechaninimą bei sudaiktinimą atskirose gyvenimo srityse. Tačiau visiškas sielos ir dvasios pastatymas tarpusavio opozicijon neatitinka tikrovės, nes daugumoje aukštesnių psichinių funkcijų reiškiasi bendras sielos ir dvasios veikimas. Atmetant racionalųjį ir valinį momentus kaip priklausančius dvasiai, lieka vien nesąmoningas iracionalumas. K. teisingai pastebi, kad nereflektuotų kultūrų kūrybinės objektyvacijos pasižymi ypatingu grynumu ir vientisumu. Srityse, kuriose vėlyvesniuose kultūros perioduose sutinkame atskirų individų laisvą reiškimąsi, ankstyvuose perioduose K. mato gyvenimo sukeltą savaiminį norą, kuris nedaug skiriasi nuo kultūros nešėjų — individų — sielos išraiškos. Aukštosiose kultūrose K. vieninteli visiško sielos išsilaisvinimo nuo dvasios atveji mato ekstazėje, — bet ir ekstazė savo esme yra dvasinio pobūdžio (Hans Meyer).

Išsp. Prinzipien der Charakterologie 1910; nuo 4 laidos: Die Grundlagen der Charakterkunde 1926, [11]1951, Ausdrucksbewegung und Gestaltungskraft 1913; nuo 5 laidos: Grundlegung der Wissenschaft vom Ausdruck 1936, [7]1950, Handschrift und Charakter 1916, [23]1949, Mensch und Erde 1920, [6]1956, Die psychologischen Errungenschaften Nietzsches 1926, [2]1930, Der Geist als Widersacher der Seele 1929-32, [3]1954, Goethe als Seelenforscher 1932, [3]1949, Die Sprache als Quell der Seelenkunde 1948, Ursprünge der Seelenforschung 1952, Vorschule der Charakterkunde 1942, Was die Graphologie nicht kann 1949, Von Wesen des Bewusstseins 1955 ir kt.

J. Lewin, Geist und Seele 1931; *J. Deussen*, Klages Kritik des Geistes 1934; *C. Häberlin*, Einführung in die Forschungsergebnisse von L. Klages 1934; *E. Bartels*, L. K.s Lebenslehre und der Vitalismus 1954. *J.Mrk.*

Klaić Viekoslav (1849–1928) kroatų istorikas. Išsp. Slavonija od X do XII st. 1882, Hrvatska plemena 1898.

Klaida 1. tiesos (žr.) priešybė, tikrovės neatitinkąs teigimas. K. versmės yra įvairios. Vienu atveju k. įgalina mūsų psichinių pajėgų ribotumas: juslių tam tikrais atvejais apgaulingumas, atminties nepatikimumas, dėmesio nesutelkimas, aistrų įsiviešpatavimas, nuovargis ir t.t. Antru atveju k. savo pagrindu gali turėti loginio pobūdžio priežastis: netikslų metodą ar netikslų juo operavimą, darymą išvadų iš nepakankamos medžiagos, perskubų apibendrinimą, dalinės tiesos neteisėtą suabsoliutinimą ir pn. Pagaliau trečiu atveju k. versmė gali būti tam tikri asmeniai interesai, nustelbią blaivų mąstymą, nuo seno įsišakniję prietarai, aklas suklupimas prieš autoritetus, nekritiškas pasitikėjimas vad. tradicija ir pn. Už visų šių atskirų k. versmių slypi pagrindinė netiesos versmė — mūsų žmogiškojo pažinimo principinė ribotybė. Būdami baigtinės būtybės, visada liekame tik pakeliui į pačią Tiesą. Užuot pasiekę pačią tiesą, visada pažįstame tik atskiras tiesas. Tai, ką esame pažinę, visada lieka gaubiama visa to, ko nepažįstame. Todėl mūsasis pažinimas lieka tiesos ir k. įtampoje. Tiesa ir k. yra tiesioginės priešybės, ir tarp jų nėra vidurio: arba tai yra tiesa, arba ne. Tačiau mumyse tiesa ir k. nėra taip išskirtos, kaip jos principiškai viena antrą išskiria. Tik atskirais atvejais galime būti tikri pasiekę tiesą. Visumoje gi mūsasis tiesos ieškojimas vyksta ne tiesiąja linija, o klajone, per klaidų užuolanką. Visi siekiame tiesos, ir niekas sąmoningai neliekame klaidoje (kitas reikalas, jei imamės kuriuo nors tikslu kitus klaidinti). Jei liekame k., tai tik todėl, kad ją laikome tiesa. Todėl idėjų, teorijų, pažiūrų kova vyksta ne kaip tiesioginė tiesos kova su k., o kaip skirtingų ‚tiesų' kova. Kadangi tačiau tiesa tegali būti viena, nors k. gali įvairuoti ligi begalybės, ‚tiesų' kova yra nuolatinis įspėjimas neužmiršti k. galimybės. K. grėsmė visada yra tiek pat reali, kiek tiesa yra visada mūsų siekiamas idealas. Užmiršti k. grėsmę yra lygu patekti į pačią beviltiškiausią jos versmę — sustingimą nebemintijime. K. galimybė įpareigoja žmogų visada likti kritišką, būtent nuolat tikrinti savo pažiūrų tiesą ir niekada nesustingti lyg jau būtų ilsimasi galutinėje tiesoje. Pati k. grėsmė privalo būti žmogaus paversta tiesos ieškojimo veiksniu — paskata išlaikyti kritinę laisvę tiek savo paties, tiek kitų besilaikomų nusistatymų atžvilgiu.

E. Mach, Erkenntnis und Irrtum ⁵1926; *B. Schwarz,* Der Irrtum in der Philosophie 1934; *K. Jaspers,* Von der Wahrheit 1947. *J.G.*

2. K. teisėje teisinėje praktikoje k. dėl asmens ar turto daro sutartį naikintiną, bet dėl aritmetinio skaičiavimo teisimo sprendime gali būti aukštesnėje instancijoje, net kasacinėje ištaisyta nenaikinant sprendimo.

Klaidatikis žr. Atskalūnas.

Klaipėda Lietuvos vienintelis jūros uostas, nuo 1945 I 24 okupuotas Sov. Rusijos.

Vardas. Jau Nesselmannas savo žodyne (1851) bandė K. vardą jungti su skolintiniais lat. klàips ‚duonos kepalas' ir liet. kliẽpas ‚t.p.' (Sirvydas) arba ‚didelis duonos kepalas' (Kupiškis). O Būga jau pateikė ir etimologiją: klàips+ėsti = *Duonėda ‚duonos ėdėja', t.y. pilis. Plg. pelėda, kuri tikrai taip praminta dėl pelių gaudymo. Bet ši etimologija perdaug aiški ir romantiška, kad būtų tikra. Viena, neturime kitų panašios darybos vietovardžių, o antra, vietovė dėvėjusi K. vardą dar prieš Ordinui ten pastatant pilį ir faktiškai negalėjo būti jokia ‚duonėda', kitaip sakant veltėdė. J. Endzelynas vėl šį vietovardį gretina su latviškuoju klajš ‚atviras, tuščias, lygus' ir gr. pédon ‚žemė, kraštas' ir kartu nurodo į latvišką (jau J. Sembritzkio minimą) liaudinę etimologiją klaja pēda ‚atviras iškyšulys'. Tuo būdu K. pirminė reikšmė būtų buvusi ‚atvira, lygi vieta'. Bet kadangi visas pamarys paliai K. yra lygus ir žemas, tai sunku suprasti, kodėl vien tik pati K. vieta taip būtų praminta. Be to, kitas šios etimologijos trūkumas yra, kad liet. pėdà ir lat. pēda tereiškia tik kojos pėdą ir pėdsaką, bet ne žemę ar lygumą. Įtikimesnis atrodo J. Gerulio spėjimas, kad K. vardas yra asmenvardinės kilmės. Ir tikrai Kalvaičio minima tėvavardinė pavardė Klaipėdaitis neabejotinai rodo buvus pirminę pavardę *Klaĩpėda, kuri yra išriedėjusi iš sudurtinio daiktavardžio *klaip-pėda ‚kuris pėdas klaipo', t.y. kleivys, klišis. Vadinasi, turime reikalo su pravardine pavarde. Be to, spėjamąją pavardę patvirtina taip pat Kalvaičio pažįstamas Kleipėdžius, kuris vėl bus davęs pradžią dabar jau išnykusiam Kleipėdžių kaimui (Gastų par. Pakalnės aps.). Abiejų jų pirmasis sandas neatskirtinas nuo vkž. kleĩpti ‚į šoną versti, kreivai minti' ir jo dažninės lyties klaipýti. Plg. dar žem. kléipa ‚kleivys, kreivakojis' (Salantai) ir pavardės Kléipa, Kleipỹs, Kleipštỹs. Prie Ančios ež. (Vižainio vls.) esama dar didoko kaimo ir palivarko, lenkiškai vadinamų Kłejpeda ir Kłejpedka. Palivarkas dar turįs ir kitą vardą Kierunowo (E. Volter, Spiski naselionnych mest suvalskoj gubernii). Lietuviškai būtų *Klaĩpėda arba *Kleĩpėda. Bet čia nežinia, ar vardas kartais nėra atneštas naujakurių. Mat XIX a. galė du trečdaliai kaimo gyventojų kalbėję vokiškai ir prie jo buvo liuteronių kapinės. Matyti, iš K. kilusio gyventojo vardu yra pramintas ir Pandėlio vls. Klaipėdiškio vsd.

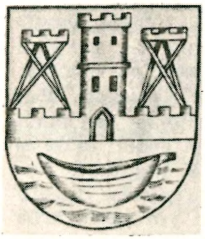

Klaipėdos herbas

Liet. Klaĩpėda (jos apylinkės tarmėse dažnai ir maloninė Klaipėdìkė, o dainose Klaipėdùžė) atliepia ir lat. Klaipēda. Darybinį lygmenį turime dabartinėje rytiečių pavardėje Kaušpėda, kuri taip pat pravardinė. Taip, matyti, žmogus pravardžiuota dėl keistų ar nenormalių (kaip kaušų) kojų pėdų. Pakaunėje vėl yra Lampėdžių kaimas. Jam pradžią irgi bus davęs gyventojas pavarde *Lampėdis ar *Lampėdžius. Žemaičiuose pažįstama dar pavardė Grìkpėdis (yra ir pora Grìkpėdžių kaimų), bet ji sietina su bendriniu dkv. grikpėdis ‚grikių pėdas'. Tokia pravardė vėl norėta pasišaipyti iš mažo ir storo žmogaus. Tiesa, asmenvardinės kilmės vietovardžiai paprastai daugiskaitiniai, bet yra ir vienaskaitinių. Žr. Kaũnas (vardas). Šiuo atveju vietovė dėvi stačiai jos prakūrėjo vardą. Taip bus buvusi praminta ir senoji K., dar prieš pastatant ten pilį ir įsikuriant miestui. XIII a. Pilsotos (žr.) sritis buvo gyvenama kuršių. Taigi jie galėjo praminti ir K. vardą. Pati vardo leksinė sudėtis neduoda jokių kriterijų jo kiltinei priklausomybei nustatyti. Šaltiniuose jis pasirodo XV a. pradžioje. Vienoje Ordino 1420 taikos derybų santraukoje cituojami Vytauto pateikti sienų reikalavimai, kur minima ir ‚castrum Memel alias Klawppeda'. Vytautas čia, matyti, tyčia sumini lietuviškąjį pilies vardą ir būtent greta su kitų vardų rašybiniais ir dokumentiniais variantais, pvz. Scheschuppa alias Suppa (= Šešupė), Dwisticz alias Wysiten (= Vištyčio ež.), Raygrad alias Rogel (= Raigardo ež.). Tuo jis norėjo už-

bėgti už akių Ordino išsisukinėjimams ir priekabėms. Lietuviškojo vardo paminėjimas tuo pačiu kalba už jo įprastumą ir senumą. Pats parašymas K l a w p p e d a greičiausia yra Ordino raštininko klaida vietoje originalo Klayppeda. Vėlesniuose XVI ir XVII a. vokiečių šaltiniuose rašoma Cleupeda, Kleupeda ir net visai iškraipytai Troipede. Lietuviškąjį vardą vartojo ir senoji Lietuvos valstybės raštinė, tik priderindama slavų tarimui: Kloipiada, Kloipeda. Iš jos tradicijos taip pat ir lenkai ligi šiol teberašo K ł a j p e d a.

Vokiečiai K. dabar vadina M e m e l, o senesnieji šaltiniai rašo: lot. Memela, Memila, Mimela, Memla, vok. Mimele ir Mimel (Eiliuotinė kronika), Memil (Nicolaus von Jeroschin), Memel, Memmel, Memil, Memmil, Mymmel (Ordino ir Vytauto raštinės), rečiau ir Mümel. Pačią pilį mėginta vadinti ir M e m e l b u r g, o miestui norėta duoti net tikras kolonizacinis vardas N e u D o r t m u n d, lot. Nova Tremonia. Tačiau nė vienas iš tų vardų neprigijo. Vokiečiams Memel yra ne tik K., bet ir Nemunas. Mat XIII–XIV a. Nemuno žiotimis laikytą Kuršių Marių sąsiauris prie K. (Petro Dusburgiečio kronika: Memela etiam est fluens aqua... circa castrum et civitatem Memelburgk intrans mare), o Eiliuotinės kronikos autorius stačiai teigia, kad pilis pastatyta toje vietoje, kur susijungia Nemunas ir Danija (dâ die Mimel und die Dange in ein ander sliezen). Vok. M e m e l yra tik liet. N ẽ m u n a s fonetinis perdirbinys, greičiausia dėl kokios nors liaudinės etimologijos. Tai patvirtina ir M e m e l i n (Ordino žygiaraščiuose ir Hennebergerio žemėlapyje) perdirbtas iš liet. N e m u n ỹ n a s.

A. Prohaska, Codex epistolaris Vitoldi 1882; *I. Sprogis,* Geografičeskij slovar drevnej žomoitskoj zemli 1888; *V. Kalvaitis,* Lietuviškų vardų klėtelė 1910; *E. Fraenkel,* Litauisches etymologisches Wörterbuch 1956. *A. S.*

M i e s t o p a d ė t i s i r a p i b ū d i n i m a s. K. pradėjo kurtis prie buvusios pilies tarp kairiojo Akmenos (Danės) upės žiočių kranto ir Kuršių marių. Vėliau besiplėsdamas mst. persimetė į deš. upės pusę. K., būdama toje vietoje, kur 0,5 km pločio sąsiauriu įplaukiama iš Baltijos jūros į Kuršių Marias ir pro jas į Nemuno žiotis, savo padėtimi kontroliuoja vandens kelią iš jūros į visą Nemuno upyną. Kol nebuvo iškastų perkasų: Augustavo—jungiančio Nemuną su Vysla, Oginskio—jungiančio su Dniepru ir Pričkagrabės—jungiančio su Priegliumi, K. buvo vienintelis vartai į Lietuvos vidaus vandens kelių tinklą. Pro K. Kuršių marių sąsiauriu išteka į Baltiją Nemuno upyno ir Minijos vanduo ir dėl to K. yra natūralus Lietuvos vandens kelių raktinis uostas ir „vartai į jūrą". Tuo būdu Klaipėda savo padėtimi turi ypatingos reikšmės: iš vienos pusės ji kontroliuoja kelią į Nemuną, iš jūros, o iš kitos pusės ji į save suima viso krašto (išskyrus šiaurės pakraštį) vandens kelių, vedančių į jūrą, tinklą. Dėl to K. savo prigimtimi yra pirmiausia uostas, nors nepriklausomybės metu išaugo į antrąjį dydžiu Lietuvos pramonės centrą, o dėl patogaus pajūrio (Smiltynė, Kopgalis) yra ir pirmaeilis vasaros kurortas. Įsteigus 2 aukštąsias mokyklas, išaugus Vytauto D. gimnazijai, amatų mokyklai, išsiplėtus organizaciniam veikimui ir spaudai, K. patapo ir dideliu Nepriklausomosios Lietuvos švietimo ir kultūrinio gyvenimo centru su valstybiniu teatru, sporto rūmais, modernia Ryto spaustuve, kelių kultūrinių draugijų židiniais, sporto klubais, bibliotekomis, radijo stotimi, keturiais dienraščiais, keliais stipriais liet. chorais, ir muzikos mokykla.

Senamiestis, atstatytas po didžiojo 1856 gaisro, maža pasikeitė. Išskyrus Laukininkų ir Turgaus gatves, kuriose išsilaikė žymiausios miesto krautuvės, gatvės yra siauros. Turgaus gatvėj ir prie jos esančioj didelėj aikštėj dukart per savaitę esti turgūs, į kuriuos suveža savo laukų ir daržų produktus plačių apylinkių (ligi 50 km) žemdirbiai. Šioje miesto dalyj yra miesto teatras, bankai ir daugumas krautuvių. Čia yra žymiausia miesto (protest.-evangelikų) šv. Jono bžn., statyta 1696, su 75 m bokštu. Senamiesčio pamaryj yra pilies liekanos ir dalis ją supusio perkaso. Čia pat ir Lindenau įkurta laivų statykla. Nuo senamiesčio į pietus pamariu tęsiasi per 5 km ligi Medžių uosto pramonės įmonės: celiuliozės fabrikas, lentpiūvės ir Maisto įmonės. Toliau nuo marių yra didžiulis malūnas. Čia, tarp aerodromo ir pamario pramonės įmonių, 1936 pradėta statyti Žemės banko finansuojama ir jo įkurtos Statybos b-vės suprojektuota (išplanavimas paruoštas arch. inž. V. Žemkalnio-Landsbergio) nauja miesto dalis, kurioj pirmiausia (ligi 1938) pastatytų kelių gatvių namai perleisti lengvomis sąlygomis (išmokant namo skolą su

KLAIPĖDOS MIESTO PLANAS. 1. Sporto rūmai, 2. Kareivinės, 3.Gižk. stotis, 4. Faneros fabrikas, 5. Žvejų uostas, 6. Vitė, 7. Locų bokštas, 8. Senieji uosto sandėliai, 9. Naujoji pradžios mokykla, 10. Katalikų bžn., 11. Mokytojų seminarija (Pedag. institutas), 12. Raudonojo Kryžiaus ligoninė, 13. Vytauto D. gimn., 14. Kapai, 15. Tekstilės fabrikas, 16. Trąšų fabrikas, 17. Paštas, 18. Žiemos uostas, 19. Lietūkio sandėlis, 20. Uosto dirbtuvės, 21. Muitinė, 22. Smiltynė, 23. Laivų statyklos, 24. Buv. pilies liekanos, 25. Teatras, 26. Biržos tiltas, 27. Birža, 28. Direktorija, 29. Šv. Jono bžn., 30. Malūnas, 31. Sendvaris, 32. Aerodromas, 33. Celiuliozės fabrikas, 34. Amatų mokykla, 35 Smeltės naujamiestis, 36. Rumpiškės, 37. Kuršių Marių sąsmauka, 38. Užmaris (Kopos).

Bendras Klaipėdos vaizdas

1% palūkanų per 25 metus) lietuvių darbininkams. Kiti didesnieji namai buvo duodami panašiomis sąlygomis įvairių įstaigų tarnautojams. Ten pat pastatyta (1938) amatų mokykla, kurios išorinių sienų ilgis yra 1 km, suprojektuota katalikų bažnyčia, teatras ir turgaus halė. Ši naujoji statyba Smeltėje (taip vadinasi ta K. dalis) buvo nutraukta 1939 III 23 okupavus vokiečiams visą K. kraštą. Statybos b-vė buvo įsteigusi ir savo medžio apdirbimo fabriką, gaminusį statomiesiems namams langus, duris, grindis ir kitas medines dalis. Ligi 1940 turėjo būti apstatytas plotas, 8 kartus didesnis už visą XVI a. K. Į šiaurę nuo senamiesčio, deš. Akmenos (Danės) pusėje, yra išsistatęs naujamiestis, kurio dalis, esanti arčiau upės, savo išvaizda nesiskiria nuo senamiesčio. Abi miesto dalis jungia 2 tiltai: Biržos (medinis, pasukamas išilgai upę laivus praleidžiant) ir pakeliamas geležinis muitinės tiltas. Šalia pirmojo yra mst. birža ir prekybos-pramonės rūmai, o šalia antrojo — muitinė. Naujamiestis nusitęsia ligi miško. Šiaurinė jo dalis pamaryj yra žvejų gyvenama, raizgytų gatvelių, vienaaukščių namų Vitė su žvejų uostu, locų tarnybos bokštu ir žuvų konservavimo įmone. Šioj miesto dalyj yra žymiosios mokslo įstaigos, o pamaryj uosto baseinai, keltuvai ir sandėliai, glžk. stotis, pašto įstaiga, spaustuvės, keli naujų (pastatytų nuo 1923) gyvenamųjų na-

Klaipėdos senamiesčio gatvė

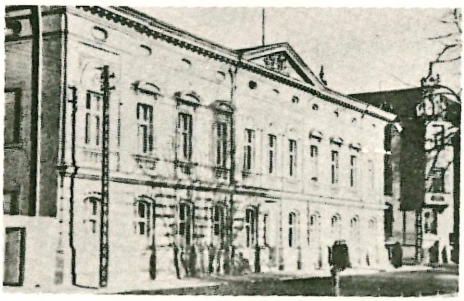

Klaipėdos rotušė

mų kvartalai, ligoninės, kapinės, restoranai, valgyklos, klubai, Viktorijos viešbutis, uosto administracijos įstaigos, miesto rotušė. Ši K. dalis ypačiai išgrožėjo 1933–38, kai čia buvo pastatyta Lietuvos iždo pinigais didelių, puošnių rūmų: Lietuvos Raudonojo Kryžiaus ligoninė, V. D. gimnazija (60.000 m³ talpos, su didžiausia sale Lietuvoje), kurios antrosios dalies pastatymą sutrukdė vokietininkų įtaigota miesto valdyba, sporto rūmai ir pavyzdinė pradžios mokykla, uoste muitinės ir Lietuvos Banko sandėliai ir kt.

P r a m o n ė. K., būdama Nemuno upyno angoje į Baltijos jūrą, pirmiausia susilaukė medžio apdirbimo pramonės, nes patogu upėmis suplukdyti rąstus. Pirmoji lentpiūvė pradėjo veikti 1759, o iškasus Karaliaus Vilhelmo kanalą, jų skaičius išaugo ligi 32 su 84 gateriais. Ligi maždaug 1936 medžio apdirbimas buvo svarbiausioji pramonės šaka, bet ją greit pralenkė tekstilės pramonė, sukurta Klaipėdai prisijungus prie Lietuvos (1923). 1937 pramonės pasiskirstymas:

Tekstilės	2936	darbininkai	(36,4%)
Medžio	2417	"	(29,8%)
Maisto	1303	"	(16,1%)
Metalo	386	"	(4,8%)
Chemikalų	306	"	(3,8%)

A. B.

Klaipėdos birža ir senasis paštas

M e d ž i o p r a m o n ė. Klaipėdoje veikė 10 lentpiūvių su apie 900 darbininkų, celiuliozės fabrikas su 1000 darbininkų, 2 faneros fabrikai su 850 darbininkų, degtukų šiaudelių fabrikas su 140 darbininkų ir 10 baldų bei kitokių medžio dirbinių įmonių su 130 darbininkų. Devynios lentpiūvės dirbo vien tik eksportui. Jos per metus išpiaudavo 200–250.000 ktm rąstų ir išsiųsdavo užsienin 120–150.000 m³ piautos medžiagos. Tai sudarė apie 70% viso Lietuvos lentų ir blankų eksporto.

Celiuliozės fabrikas per metus perdirbdavo į celiuliozę apie 350–400.000 erdvėmetrių eglinių popiermedžių. Jis patenkino vietos rinkos celiuliozės paklausą ir dar apie 50.000 tonų jos kasmetai eksportuodavo. Šalia celiuliozės, kaip antraeilis produktas buvo gaminamas medžio spiritas.

Faneros fabrikai per metus sunaudodavo apie 40.000 ktm juodalksninių bei beržinių ir apie 2000 ktm eglinių rąstų su 5–6000 m³ pušinių, eglinių lentelių, pagamindami iš jų apie 13.000 m³ įvairaus storio bei dydžio fanerinių plokščių ir lentų. Vietos rinka tesuvartodavo 5% faneros dirbtuvių produkcijos, 95% ėjo eksportui. Didžiausias pirkėjas buvo Anglija, suimdavusi apie 85% mūsų faneros eksporto.

Degtukų šiaudelių fabrikas, pastatytas švedų kapitalu, dirbo eksportui.

Baldų dirbtuvės ir stalių įmonės dirbo Klaipėdos ir jos apylinkės rinkai.

Didžiąsias Klaipėdos medžio pramonės įmones išugdė Nemuno baseino miškų eksportas. Prieš I pas. karą Nemunu pro Smalininkų muitinę būdavo praplukdoma apie 1 mil. ktm įvairių rūšių rąstų. Miško tranzitui Nemunu sustojus, Klaipėdos lentpiūvės kurį laiką turėjo tenkintis trupučiu medžio iš Klaipėdos krašto miškų ir kaimyninių Žemaitijos urėdijų. Tik 1930 E. Galvanauskui suorganizavus Klaipėdos Medžio sindikatą, kuris pirkdavo iš SSSR rąstus, juos išpiaudavo Klaipėdos lentpiūvėse ir parduodavo V. Europoj, 1932 miškų departamentui beveik sustabdžius rąstų eksportą ir juos pradėjus duoti piauti lentpiūvėms komisinio atsiskaitymo pagrindu, Klaipėdos lentpiūvių aprūpinimas žaliava pasiekė prieškarinio lygio. Tarp 1931–38 jos gavo iš miškų departamento 800.000 ktm ir iš Klaipėdos Medžio sindikato, laivais ir geležinkeliais iš SSSR pristatytų, 1.300.000 ktm rąstų. Šis žaliavos įvežimas kraštan pagyvino darbo, transporto bei

Klaipėda

kapitalo apyvartą ir atnešė iš užsienio per Lt. 21.000.000. Kitos Klaipėdos įmonės žaliava apsirūpindavo iš Lietuvos miškų. Šios Klaipėdos prekės turėjo gerą vardą medį importuojančiuose kraštuose.

A. J. Vts.

Tekstilės pramonėje 1939 dirbo apie 4000 asmenų. Didžiausi fabrikai: Klaipėda su 1700 darbininkų ir Liverma (medvilnės siūlų verpykla ir audykla) su 650 darbininkų. Šios įmonės buvo moderniai įrengtos Lietuvos banko kreditų pagalba. Klaipėdoj veikė ir didžiausia Lietuvoje mechaninė mezgykla su 70 darb., Deckio įkurta šilkinių kojinių gamykla Ideal, siūlų dažykla, kilimų audykla ir trikotažo įmonė. Kita pramonė: superfosfato trąšų fabrikas Union, gaminąs ir sieros rūgštį, 2 tabako fabrikai, 2 muilo fabrikai, iš kurių Žuvelė didžiausias Lietuvoje, 2 spirito ir alaus gamyklos, elektrinių baterijų, šokolado ir saldainių, biskvitų ir vaflių, baldų gamyklos. 1928 pradėjo veikti Maisto skyrius, kuris ligi 1930 buvo nuo centro nepriklausoma įmonė Lietuvos Eksportas, turėjo didžiulius šaldytuvus (ligi 3500 t talpos) mėsai ir sviestui laikyti. Per jį būdavo išsiunčiama į užsienius laivais Maisto ir Pienocentro gaminiai. Mieste jis turėjo mėsos gaminiams parduoti 6 krautuves. Maisto įmonei visą laiką vadovavo ats. plk. Vl. Grudzinskas. Čia buvo ir valstybinė sviesto kontrolė, kur būdavo tikrinamas iš visos Lietuvos eksportuojamas sviestas. Pienocentras mieste turėjo įsteigęs 3 pieno gaminių krautuves ir užkandinę. Išskirtinos reikšmės turi vienintelė Lietuvoje jūrinių laivų statykla, kuri 1938 buvo įsigijusi plaukiojantį sausąjį doką laivų remontui.

Prekyba ir bankai. Augant sparčiu tempu miestui, plečiantis pramonei, gyvėjo ir jo prekyba. Čia nuo seniau buvo kelios didelės krautuvės ir daug mažesniųjų. 1934 įkurta kooperatinė b-vė Gerovė (1936 persiorganizavusi į akcinę b-vę), kuri ligi 1938 turėjo 4 įvairių prekių krautuves. Vienas jos steigėjų ir vadovų buvo agr. J. Zabielavičius. 1936 J. Lieponio iniciatyva atidaryta universalinė krautuvė Studentai. Lietuvos kooperatyvų sąjungos Lietūkio skyrius Klaipėdoje darydavo per metus ligi 3 mil. litų apyvartos ir 1937 baigė statyti uoste 7 aukštų 30.000 t talpos didžiausią Lietuvoj sandėlį. Klaipėdoje veikė keli vietiniai bankai ir visų didžiųjų Lietuvos bankų skyriai. 1919 IX 20 buvo įkurtas Tautinis lietuvių bankas, o 1924–36 veikė Laukininkų susivienijimo bankas. 1919 pradėjo veikti pramonės ir prekybos rūmai, kilę iš 1822 įsikūrusios pirklių korporacijos. 1929 XI 13 įkurti žvejybos rūmai.

Klaipėdos vaizdas iš Smiltynės

Švietimas ir kultūros gyvenimas. Klaipėdoje nuo seniau veikė vokiška Luizės gimn., mergaičių liciejus ir mokytojų seminarija. 1927 atidaryta liet. Vytauto D. gimn. ir šalia jos nuo 1933 pradėjo veikti spartesnioji vidur. mokykla. 1934 Ernesto Galvanausko iniciatyva atidarytas Prekybos institutas, o nuo 1935 Pedagoginis institutas ir prie jo pavyzdinė 12 komplektų mokykla. 1923 St. Šimkaus iniciatyva įkurta privati muzikos mokykla, kuri 1924 suvalstybinta. Joje išugdytas simfoninis orkestras, kuris siaurinant muzikos mokyklą buvo išardytas. Jeronimo Kačinsko (žr.) ir kitų pastangomis 1933 iš naujo suorganizuotas simfoninis orkestras; jį globoti 1934 perėmė Aukuro d-ja, kurios iniciatyva 1934 XII 8 Traviatos pastatymu atidaryta K. opera, kuri 1935 II 15 dėl lėšų trūkumo uždaryta. Valstybės teatro Šiaulių skyrius 1935 perkeltas į Klaipėdą ir vaidino miesto teatro rūmuose. Jo aktoriai daugiausia buvo jauni, o repertuaras labai įvairus.

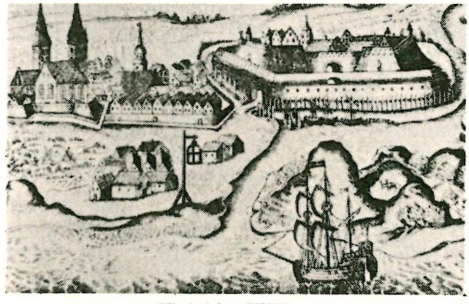

Klaipėda XVII a.

Paminklinė lenta Klaipėdos tvirtovės sienoje

Per 4 gyvavimo metus pastatė 18 lietuvių autorių ir 22 svetimųjų veikalų. Pastatymai buvo aukšto meninio lygio, režisavo B. Dauguvietis (16 veikalų), J. Stanulis (12), A. Sutkus (3), R. Juknevičius, V. Steponavičius ir kt. Ligi vok. okupacijos buvo leidžiami liet. dvasios dienraščiai: Vakarai, Lietuvos Keleivis ir Baltischer Beobachter ir žurnalai: Jūra, Pajūris, Lietuvos Evangelikų Kelias, Pagalba; vokiečiai leido vokiškąjį Memeler Dampfboot ir liet. kalba savaitraštį Lietuvišką Ceitungą. Iš bibliotekų žymiausia buvo Pedagoginio instituto; ją 1936 V 29 naktį sudegino lietuviškosios kultūros priešai (žuvo per 10.000 rinktinių knygų), bet jau 1937 ji buvo ne tik atkurta, bet ir praplėsta. Sporto veikloj pirmasis pasirodė Šarūno klubas. Jo vietoje 1926 suorganizuota Klaipėdos sporto s-ga (KSS). Šis klubas 1928–31 ir 1937 buvo Lietuvos futbolo meisteriu. 1934–39 plačią veiklą išvystė K. jachtklubas. 1932 čia įkurta K. krašto sporto apygarda. 1939 veikė šie liet. sporto klubai: KSS, Švyturys, Šaulys, Atletas, SSO, Židinys ir VDG. Sporto stadionas, įrengtas pamiškėje su 4 futbolo aikštėmis, buvo Lietuvoj geriausias. Mieste buvo 1939 6 ligoninės, iš kurių didžiausia ir moderniškiausia (atidaryta 1933 VI 10) Liet. Raudonojo Kryžiaus. Užmiesčio miške 1899 atidaryta raupsais sergančiųjų ligoninė (leprozoriumas) su 25 – 30 lovų. Mieste buvo didelė Ryto spaustuvė-leidykla ir du liet. knygynai: Spaudos Fondo ir J. Karvelio. Religiniams reikalams yra 1 kat. bžn. (1865), kelios evangelikų bžn. ir koplyčios.

Gyventojai. 1939 buvo apie 51.000 gyv.; 1722 buvo 3500, 1807—5000, 1816 su priemiesčiais per 10.000, 1910—31.108, 1925 —35.845, 1930—39.024, 1936—47.819. *A.B.*

K. miesto istorija. Toje vietoje, kur Kuršių Marios susijungia su Baltijos jūra, kur baigiasi Kuršių Užmaris ir kur Danės upė įteka į Kuršių Mares, jau nuo neatmenamų laikų buvo vietovė, gyvenama lietuvių kilmės žmonių. XI–XII a. vokiečiai pradėjo savo ekspansiją Pabaltijy, — kryžiuočiai iš Pavyslio, Kulmo srities, į šiaurę ir į rytus, o kalavijuočiai iš Rygos į pietus ir pietvakarius; vokiečiai greitai pastebėjo, kad ta vieta, kur stovi Klaipėda, turi žymios strateginės reikšmės, nes per ją ėjo trumpiausias ir saugiausias kelias tarp abiejų Ordinų nukariautų sričių; iš kitos pusės, žemaičiai ir prūsai, teikdami vieni kitiems paramą prieš abu Ordinus, irgi naudodavosi tuo pačiu keliu — per Kuršių Užmarį. Tad jau 1252 Eberhard von Seyne, pasiųstas pavaduoti sergančio Livonijos ordino landmeisterio, pastatė Klaipėdos pilį. Ši pilis buvo abiem Ordinams svarbi, nes padėjo sudaryti strateginę ašį Dancigas–Karaliaučius–Klaipėda–Ryga; šitie 4 miestai, įsteigti keturių didelių upių — Vyslos, Priegliaus, Nemuno ir Dauguvos žiotyse, sudarė pagrindą visai vokiečių ekspansijai į rytus. Remdamiesi Klaipėdos pilimi, vokiečiai galėjo geriau apsaugoti ryšį tarp abiejų Ordinų, trukdyti žemaičiams ir prūsams susisiekti ir taip pat pulti žemaičių ir prūsų žemes.

Aplink pilį pradėjo atsirasti gyventojų, kuriuos viliojo pelninga prekyba su žemaičiais. Miesto augimui tačiau stipriai kliudė tai, kad vokiečiai dažnai darydavo plėšimo ir grobimo žygius į Lietuvą (vad. ‚Litauerreisen'), ir kad lietuviai, gindamiesi ir keršydami naikino vokiečių pilis. Taip 1323, 1379 ir 1409 Klaipėdos pilis ir miestas buvo sugriauti ir sunaikinti. Po Tannenbergo mūšio (1410) sudarytoji Melno ežero taika (1422) turėjo žymios įtakos tolimesnei K. raidai: politiškai tuo, kad paliko K. vokiečių įtakai; ekonomiškai tuo, kad atskyrė K. nuo jos natūralaus užnugario — Lietuvos, žymiai pakenkdama miesto ekonominėms galimybėms. Pralaimėjęs Žalgirio mūšį, Ordinas nustojo prestižo, ir dėl to Ordino miestai, padedami lenkų ir lietuvių, sukilo prieš Ordiną, kovodami 13 metų (1454–1466); šio sukilimo metu K. vėl nukentėjo: 1456 ir 1457 sukilusio Dancigo miesto laivynas apiplėšė Klaipėdą. 1466 buvo sudaryta Torunės taika, kuri Klaipėdos miestui turėjo įtakos tuo, kad Ordinas tapo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos D.

Kunigaikščio vasalu, ir K., nors ir liko Ordino administruojama, tačiau atsidūrė Lietuvos-Lenkijos suverenume. Su šia taika padėtis stabilizavosi, ir K. pradėjo augti, jos pramonė ir prekyba kurtis. Vokiečių kolonizacija tačiau buvo nežymi, nes po 1466 nebebuvo tiesioginio kelio iš Vokietijos į Ordino valstybę; taip pat turėjo reikšmės ir tas faktas, kad Ordino galia buvo palaužta.

Iš viso tačiau periodas nuo Žalgirio mūšio (1410) iki 1540 buvo gana ramus, ir miestas turėjo progos augti. 1540 didelis gaisras sunaikino beveik visą miestą. Taip pat reiškėsi ir stipri Karaliaučiaus, o iš dalies Šilutės ir Liepojos konkurencija, tačiau jau apie 1600 miestas vėl buvo atsistatęs ir pasiturįs. 1625 prasidėjo šeštasis švedų karas. 1629 Stuhme buvo pasirašytos tarp švedų ir lenkų bei lietuvių paliaubos, kuriomis kurfiurstas, kuris buvo Lietuvos-Lenkijos vasalu, turėjo K. ir pilį perleisti švedams šešeriems metams. Švedai uždėjo miestui didoką kontribuciją, tačiau iš viso ta okupacija buvo K. prekybai naudinga, nes tuo metu Karaliaučius ir kiti konkurentai negalėjo miesto prekybos varžyti.

1635 buvo pasirašyta Stuhmsdorfo taika; švedai apleido K. 1657 kurfiurstas Fridrichas Vilhelmas suteikė miestui ‚laisvos prekybos privilegiją' ir sustiprino K. padėtį Karaliaučiaus atžvilgiu; tačiau Karaliaučius vis dar rasdavo būdų pakenkti K. prekybai. 1660 buvo pasirašyta Olyvos taika, kuria Lietuva-Lenkija pripažino Brandenburgo suverenumą Prūsuose; tokiu būdu ir K. nuo 1466 buvusi Lietuvos-Lenkijos suverenume, perėjo Brandenburgui.

1620 ir 1625 K. siautė mažesnio pobūdžio maras. 1678 švedai vėl puolė Lietuvą ir apgulė K. pilį. Miestas buvo ištisai gaisro sunaikintas, tačiau švedams nepasisekė tvirtovės paimti. 1709–1710 siautė didysis maras, nuo kurio mirė daug žmonių; tačiau atėjo naujų gyventojų iš Lietuvos ir iš Vokietijos, ir 1722 mieste buvo apie 1900 gyventojų, o pilyje apie 1500. Miestas augo gana lėtai. Amatai K. klestėjo. 1725 buvo įsteigtas pirmas odų fabrikas, o 1731 antrasis. Prekyba irgi kilo. 1756 prasidėjo Septynerių metų karas. 1757 rusų kariuomenė ir laivynas apgulė K., ją paėmė ir laikė okupuotą iki 1762. Mieste siautė šiltinė; tačiau rusų okupacija buvo prekybai labai naudinga, nes prekyba medžiu ir grūdais labai pakilo, atsidarius sienai su Lietuva. Pvz. per 1752 buvo įplaukę 133 laivai, o 1757 jau 400. 1759 buvo įsteigta K. pirmoji lentpiūvė. 1770 jau įplaukė 500 laivų, ir tarptautinė prekyba buvo jau tiek padidėjusi, kad buvo įsteigti anglų, prancūzų, švedų ir danų konsulatai.

1776–83, vykstant laisvės karui Š. Amerikoje prieš Anglijos karalių, prekyba K. dar labiau pakilo, nes visoms kariaujančioms valstybėms reikėjo laivams stiebų, linų, kanapių ir t.t. 1783 į uostą įplaukė 784 laivai, o 1805 jau 1078. Uostas buvo patobulintas, pastatytas švyturys ir t.t.

Jau 1736 K. buvo subordinuotas aukštesniajai administracinei įstaigai, kuri vadinosi Königlich Preussisch - Litauische Kriegs- und Domänenkammer ir buvo Gumbinėje. 1809 ši įstaiga buvo pavadinta Königlich Preussisch-Litauische Regierung.

1802 K. susitiko prūsų karalius Fridrichas Vilhelmas III su Rusijos caru Aleksandru. Napoleono karai K. tiesiogiai nepalietė, nes jokios okupacijos nebuvo. Medžio prekyba kiek nukentėjo, bet nelegali prekyba kilo: anglų prekės ėjo nelegaliai, nežiūrint blokados, per K. į visą r. Europą. Po Jenos ir Austerlitzo mūšių, kuriuos Napoleonas laimėjo, prūsų karalius turėjo gyventi K. visus 1807, ir K. buvo Prūsijos karaliaus sostinė. 1812 pabaigoje markizas Philippe Paulucci su rusų kariuomene, persekiodamas besitraukiančius prancūzus, atėjo į K. Paulucci siūlė carui prijungti prie Rusijos visą Prūsijos teritoriją iki Vyslos arba bent K. ir dalį Rytprūsių.

Po Napoleono karų vėl buvo ilgą laiką ramu, ir K. vėl galėjo augti ir tarpti, nors vis dar trukdoma Karaliaučiaus konkurencijos. Ypačiai kenkė tas faktas, kad K. vėl buvo atskirta nuo savo natūralaus užnugario — Lietuvos, ir kad Prūsija traktavo K. kaip užkampį, kuriam daug padėti nereikėjo. Pvz. tik 1853 buvo nutiestas pirmasis tinkamas kelias iš Tilžės į K., o tik 1875 buvo pravestas geležinkelis. 1853–1856 vykęs Krymo karas vėl buvo labai naudingas K., nes anglams ir prancūzams užblokavus visus rusų uostus Baltijos jūroje, žymi rusų eksporto dalis turėjo eiti per K. uostą. Šiaip tuo laikotarpiu vokiečiai sąmoningai slopino K. ekonominį gyvenimą ir ne taip stipriai ėmėsi jos vokietinimo; tad lietuviškumas

galėjo išsilaikyti geriau negu tolimesnėse Rytprūsių dalyse.

I pas. karo metu (1914) K. buvo trumpai užimta rusų kariuomenės, tačiau šiaip nuo karo tiesiogiai nenukentėjo. Nuo K. prisijungimo prie Nepriklausomos Lietuvos (1923 I 15) prasidėjo lig tol nematytas kultūrinio ir ekonominio žydėjimo laikotarpis (žr. Klaipėdos kraštas). Tasai žydėjimo laikotarpis pasibaigė 1939 III 23, kai A. Hitleris smurtu atplėšė K. ir kraštą nuo Lietuvos ir įjungė į Vokietijos Reichą. Miestas vėl neteko savo ekonominės gerovės, būdamas atkirstas nuo savo natūralaus užnugario, Lietuvos, ir tad jokio nei ekonominio nei kitokio progreso nebedarė. II pas. karo metu K. prekyba visai apmirė. Uostas buvo naudojamas tik vokiečių povandeninių laivų baze. 1944 pabaigoje ir 1945 pradžioje sovietų kariuomenė, puolė K. miestą, kuris dėl kovų sunkiai nukentėjo. Nuo 1945 K. taip kaip ir visa Didžioji ir Mažoji Lietuva yra S. Rusijos okupuota. *J.A.St.*

Klaipėdiškis žr. Bruožis Ansas.

Klaipėdos kraštas. Geografinė apžvalga. Klaipėdos kraštas yra 145 km ilgio ir 20–30 km pločio teritorija Nemuno žemupio deš. krante, jo deltoje ir pajūryje, apimanti ir Kuršių marių š. dalį, iš viso 2848 km² su 154.700 gyv. (1939). Pagal žemės paviršiaus susidarymo būdą ir jo morfologiją K.k. skirstomas į 5 pagrindines dalis: 1. Užmaris (žr.) arba Kuršių Neringa; 2. Aliuvinių žemumų sritis, apimanti rytų pamario ruožą, visą Nemuno deltą ir Minijos bei Šyšos upių žiočių apylinkes. Čia didžiąją ploto dalį apima durpiniai pelkynai ir pievos. Didžiausi pelkynai: Aukštumalo pelkė tarp Kintų ir Šilutės, apie 3000 ha dydžio; Tyrai, į vakarus nuo Priekulės; Rupkalvių, į rytus nuo Rusnės (jos v. dalis nusausinta ir dar XIX a. kolonizuota vokiečių žemdirbių), Medžioklės (apie 300 ha), Berštų, Svencelės (apie 1300 ha) ir Pleinų. Kai kur durpynai nusausinti ir juose auginamos bulvės bei daržovės, o kitur, pvz. Traksėdžiuose prie Šilutės durpynai eksploatuojami kraikui ir kurui. Nemuno (Rusnės) deltoje vyrauja pievos, kurios yra nusausintos daugybe perkasų ir nuo marių pusės apsaugotos pylimais. Platus Kuršių Marių pakraštys apaugęs nendrėmis, čia vadinamomis triušiais. Pamario gyventojai žiemos metu nendres kerta, riša į pėdus ir parduola stogams dengti. 3. Moreninių lygumų sritis apima visą šiaurės K.k. rytų dalį. Čia neaukštomis kalvomis paįvairintas žemės paviršius turi geras dirvas ir dėl to ši krašto sritis vadinama jo aruodu. Atmata, Rusnė, Skirvytė, Minija, Akmena (Danė), Tenenys ir Jūra yra žymiausios per K.k. tekančios upės.

Morenų aukštumos Pagėgių aps.

Akmenos upė

4. Moreninių aukštumų sritis apima ruožą galinių morenų Pagėgių, Vilkyškių, Lauksargių apylinkėse. Čia aukščiausios vietos iškilusios ligi 80 m nuo j.l., o Rambynas yra žinomiausias kalnas. 5. Žemųjų smėlynų sritis, apimanti r. krašto dalį į rytus nuo Jūros upės. Jos paviršius susidaręs daugiausia iš suplauto smėlio, kurį sunešė į buvusį paskutiniojo ledynlaikio pabaigoje didžiulį tvenktinį ežerą. Dėl lengvų dirvožemių čia didesnioji ploto dalis apaugusi spygliuočių miškais.

K.k. pajūris turi platų, lygų, švaraus balto smėlio paplūdimį, jūros pakraštys negilus su kietu, be akmenų smėlingu dugnu, o kopos apaugintos pušų mišku arba (Užmaryj) žemomis kalnų pušelėmis. Visa tai daro jį labai tinkamą vasaros metu maudynėms. Pajūrio vasarvietės: Nemirseta, Giruliai, Smiltynė, Juodkrantė ir Nida. Pamaryj gyvena žvejai kaimuose (gatvinio tipo), o krašto ūki-

Klaipėda

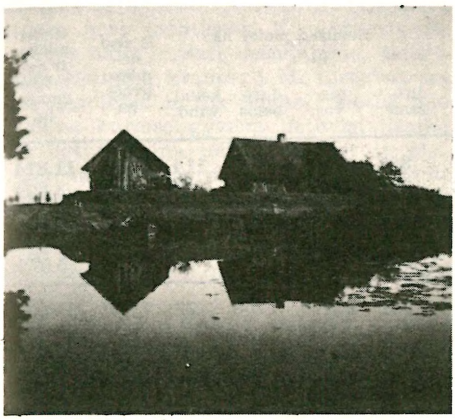

Žvejo sodyba

ninkai vienkiemiais. Vokiškoji administracija, siekdama suvokietinti grynai lietuvišką kraštą, vienur kitur apgyvendino vokiečių kolonistų, kurie tačiau neturėjo ryškesnės įtakos gyventojų tautinei sudėčiai: K.k. visą laiką išliko per 80% lietuviškas. Be to, visame krašte buvo daug dvarų, kurie priklausė beveik išimtinai vokiečiams. Gana žymus skaičius (per 24%) kultūriškai suvokietėjusių lietuvių gyventojų surašymo metu užsirašydavo ne lietuviais ir ne vokiečiais, bet ‚klaipėdiečiais', nors tokios tautybės iš viso nėra. Užmario žvejai daugiausia yra kuršiai, o miestuose vyravo vokiškasis elementas, tačiau miestai tolydžio lietuvėjo. Beveik visi čiabuviai klaipėdiečiai yra evangelikai. Analfabetų krašte buvo mažesnis procentas nekaip kitur Lietuvoje, nes čia nuo seno buvo pakankamai pradžios mokyklų.

A. Bendorius, Klaipėdos krašto geografiniai savumai (N. Romuva 1938, 1–2 nr.); *E. Scofield,* Landschaften am Kurischen Haff 1938. *A. B.*

M i š k a i. Klaipėdos Krašto miškai dideliu našumu nepasižymi. Daugiausia pušynai III boniteto. J ū r o s masyvas, didžiausias pušynas, 130.000 ha, sudaras Jurbarko girios tęsinį. Čia vietomis esama beržo, eglės, juodalksnio, drebulės priemaišos; Priklauso Viešvilės ir Smalininkų miškų urėdijoms. D i n k i ų g i r i a apie 4000 ha ploto vyraujančiais pušynais su eglės ir lapuočių priemaiša, K a v o l i n ė s g i r i a apie 300 ha, K ū l i n i ų g i r i a apie 400 ha; šie visi miškai yra Dinkių miškų urėdijos ribose. Norkaičių miškų urėdijos plotuose yra N o r k a i č i ų m i š k a i apie 3000 ha ploto, K i n t ų g i r i a apie 300 ha, B u n d a l ų g i r i a apie 400 ha, V e n t ė s g i r i a apie 250 ha; pastarojoje dėl žemų augaviečių vyrauja beržas su juodalksniu. Nuo Nemirsetos iki Klaipėdos pajūriu eina pušynų juosta; tarp Girulių ir Klaipėdos yra vad. Palvės šilas. Lygiai taip pat Užmaryje nuo Smiltynės iki Nidos tęsiasi veik ištisai pušynas, ties Juodkrante vad. Juodkrantės mišku, ties Nida — Nidos mišku. Miškingiausia apskritis yra Pagėgių, turinti 18.831 ha miško; tai sudaro 20% miškingumo. Toliau eina Klaipėdos su 13.900 ha ir 12,1% miškingumo ir Šilutės 5522 ha su 6,8% miškingumo. Pagal valdymo formą Klaipėdos krašto miškus tenka suskirstyti į tris grupes: 1. Klaipėdos krašto savivaldybės (direktorijos) miškai, 2. Privatinių savininkų miškai, 3. Klaipėdos uosto valdybos miškai (žr. lentelę 1).

Klaipėdos krašto direktorija valdė ir tvarkė miškus per savo miškų skyrių (žr. lentelę 2).

Privatinių miškų Klaipėdos krašte yra 7.840 ha. Klaipėdos krašto miškai skirtimis (veislėmis): pušynų 21.994 ha, arba 79%, eglynų 2155 ha, arba 8%, beržynų 1511 ha, arba 5,4%, juodalksnynų 1019, arba 3,7%, ąžuolynų 120 ha, arba 0,4%, skroblynų 40 ha, arba 0,1% ir kitų 934 ha arba 3,4%.

Brandžiųjų medynų (100 – 120 m. amžiaus) ištekliai yra neperdidžiausi. Pušynų ištekliai apskaičiuojami nuo 200 iki 300 ktm, eglynų 250–320 ktm, alksnynų 200–250 ktm ir beržynų 150–200 ktm viename ha. Klaipėdos krašto miškingumas žemes-

L E N T E L Ė 1

Miškų priklausomybė	Miškų plotas ha	Dirbamos žemės ha	Pievų ha	Durpynų ir pelkių ha	Kelių ha	Iš viso ha
Klaipėdos direktorijai	27.773	1.481	2.280	3.703	423	35.660
Privatiems savininkams	7.840	—	—	—	—	7.840
Klaipėdos uosto valdybai	2.640	8	25	621	51	3.345
Iš viso	38.253	1.489	2.305	4.324	474	46.845

LENTELĖ 2

Urėdijų pavadinimas	Girininkijų skaičius	Miško plotai ha		Iš viso miško ha	Nemiško plotai ha				Iš viso nemiško žemės ha	Iš viso miško ir nemiško žemės ha
		medynai	retmės		dirb. žemė	pievos	durp. balos	keliai vand.		
Milkurpių	10	4.668	3.760	8.428	301	853	2.118	114	3.386	11.814
Norkaičių	6	3.675	198	3.873	218	397	146	58	819	4.692
Dinkių	6	2.997	50	3.047	465	532	634	68	1.694	4.746
Viešvilės	9	7.833	455	8.228	330	246	353	112	1.041	9.329
Smalininkų	5	3.869	268	4.137	167	252	452	71	942	5.079
Iš viso	36	23.402	4.731	27.773	1.481	2.280	3.703	423	7.887	35.660

nis už normalų. Vienam gyventojui Klaipėdos aps. teko 0,19 ha, Pagėgių 0,44 ha ir Šilutės 0,14 miško. Klaipėdos uosto direkcijos miškų plotas siekia 3345 ha, kurį sudaro apželdytos ir neapželdytos Užmario kopos, nuo Smiltynės iki buv. krašto ribos (4 km už Nidos). Šiame plote skaitoma 2221 ha apželdyta mišku, 419 ha aikščių, 8 ha dirbamos žemės, 25 ha pievų, 51 ha kelių ir 621 ha neapželdytų kopų, viso 3345 ha miško bei nemiško žemės. Skirtimis šie miškai pasiskirsto: kalninės pušies (Pinus montana) 2465 ha, arba 93,4%, gerai augančios, nors ir nečiabuvės, paprastosios pušies (P. silvestris) 149 ha, arba 5,7%, juodalksnių, beržų, karklų 26 ha arba 0,9%. Šitoks Klaipėdos krašto miškų stovis buvo 1938 I 1. Klaipėdos krašto miškai suskirstyti į 5 urėdijas ir 36 girininkijas; vienam urėdui tenka apie šeši tūkstančiai ha ir girininkui apie vienas tūkstantis ha miško bei nemiško ploto. Tokio didumo administraciniai vienetai įgalino vesti intensyvų miškų ūkį. Klaipėdos krašto miškų administracija buvo priklausoma nuo direktorijos. Miškų apsaugos ir kt. srityse vadovautasi Prūsijos baudžiamaisiais ir civiliniais įstatymais. Miškų administracijos tarnautojai dėvėjo savą, skirtingą nuo Lietuvos miškininkų, uniformą. Klaipėdos krašto miškai buvo sutvarkyti XIX a. ir 1903/1905 padaryta paskutinioji miškotvarkos revizija. Kirtimo norma pvz. Smalininkų urėdijoje buvo apskaičiuota 3,23 ktm ha miško ploto. Užmario miškai turėjo didelės apsauginės reikšmės. Vokiečiai ėmėsi pustomąjį smėlį sulaikyti ir daromą žalą šalinti. Per beveik 100 metų buvo apsodinta apie 2,5 tūkstančių ha kalnų pušimi, apie 150 ha paprastąja pušimi ir apie 150 ha lapuočiais. Užmario miškai tatai yra būtina sąlyga išlaikyti, kad apgintų Kuršių Marias nuo užpustymo smėliu ir tuo būdu laiduotų susisiekimą laivais. Todėl visas Užmaris su miškais ir dar neužsodintais smėlio plotais tapo perduota Klaipėdos uosto valdybos žinion. Uosto valdybos pirmas rūpestis buvo likusius smėlio plotus apželdyti; šių buvo 621 ha. Vienas jų tarp Juodkrantės ir Preilos, antras 3–4 km už Nidos, Sachara vadinamas. Neapželdytieji plotai tarp Juodkrantės ir Preilos kasmet buvo želdomi, o apželdytieji rūpestingai saugojami nuo nuplikimo. Užmario miškai buvo paskelbti apsauginiai ir nekertami.

Lietuvos miškų statistika 1937. *A.Rkž.*

Žvejyba. Klaipėdos krašte buvo 2600 žvejų. Baltijos jūroje ir Kuršių Mariose sužvejojama kas metai po 1560 t žuvies (1938). Daugiausia pagaunama Kuršių Mariose — 1000 t. Platesnės pramoninės bei prekybinės reikšmės yra menkė, plekšnė, silkė, silkutė, lašiša.

K. k. istorija. K.k. yra Lietuvos teritorijos dalis, kurios ribas sudaro: pietuose — Nemuno žemupis, vakaruose — Kuršių marios ir Baltijos jūra, o šiaurėje ir rytuose toji linija, kuri buvo nustatyta dar Melno ežero taika (1422) ir kuri, ligi Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo (1918) skyrė kaizerinės Vokietijos ir carinės Rusijos valdomas lietuviškas žemes.

K.k. turi viso 2848 km²; yra 140 km ilgio ir 15–20 km pločio. Administraciškai jis buvo paskirstytas (1923–1939) į Klaipėdos miestą ir 3 apskritis: Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių.

K.k., kaip atskiras politinis ir administracinis vienetas, atsirado tik Versalio sutartimi jį atskyrus nuo Vokietijos (1919), kurios valdžioje iki tol buvo, ir jį atida-

vus aliantų globai. K.k. ir M. Lietuvos sąvokos nėra identiškos. K.k. yra tik M. Lietuvos dalis, esanti dešiniajame, šiauriniame Nemuno krante; į M. Lietuvos sąvoką dar įeina ir tos žemės į pietus nuo Nemuno, kuriose gyvena lietuviai išlaikę savo lietuviškumą nežiūrint ilgai ir planingai varomos germanizacijos ir kolonizacijos politikos. Kiek rašytinė istorija siekia į praeitį, K.k. teritorija visada buvo gyvenama lietuvių, būtent, šiaurinėje dalyje žemaičių, o pietinėje — nadruvių ir skalvių.

XII–XIII a. prasideda vokiečių ekspansija į rytus, vykdoma dviejų Ordinų, Švenčiausios Mergelės Marijos vokiečių ordino (kryžiuočių) iš pavyslio, Kulmo srities, ir Fratres Militiae Christi (kalavijuočių), kurių operacine baze buvo 1202 įsteigtasis Rygos miestas. Šiems abiem Ordinams, kurie 1237 susijungė, K.k. teritorija turėjo didelės reikšmės, nes sudarė jiems svarbų ryšį tarp jų nukariautųjų žemių, šiaurėje ir pietuose nuo K.k., ir, be to, įgalino juos trukdyti susisiekimą tarp žemaičių ir prūsų. Tad 1252 kalavijuočių Ordino pavestas Eberhard von Seyne įst. Klaipėdos pilį, turinčią žymios strateginės reikšmės. Vokiečiai, tiesa, valdė K. pilį ir aplinkinę teritoriją, tačiau lietuviai dažnai prieš juos sukildavo. Taip pat ir Lietuvos valdovai — Mindaugas, Gediminas, Algirdas, Kęstutis ir Vytautas — kovojo prieš Ordinus už Klaipėdos pilį ir teritoriją. Šių kovų zenitas buvo didysis Žalgirio mūšis (1410), galutinai sustabdęs Ordino veržimąsi į rytus.

Pirmoji Torunės taika (1411) buvo palyginti švelni; joje Vytautas reikalavo sau, tarp kitko, ir Klaipėdos pilies ir teritorijos. Prisimintinas Vytauto posakis Salyno derybų metu (1413): ‚Prūsai yra taip pat mano protėvių žemė, ir aš jos reikalausiu iki pat Uosos, nes ji yra mano tėvų palikimas'.

Ordinas, pralaimėjęs mūšio lauke, perkėlė kovą į propagandos plotmę ir kreipėsi į Romos imperatorių Zigmantą, kuris atsiuntė savo arbitrą, teisių daktarą Benediktą von Makrą spręsti ginčo dėl Lietuvos vakarinių sienų. Abi šalys pateikė jam savo įrodymus: Ordinas pateikė Mindaugo dovanų aktus kalavijuočiams, norėdamas įrodyti, kad jam esanti užrašyta visa Lietuva. Vytautas gi įrodinėjo, kad ‚Memele' pilis, kitaip ‚Caloypede' vadinama, esanti tikroje žemaičių

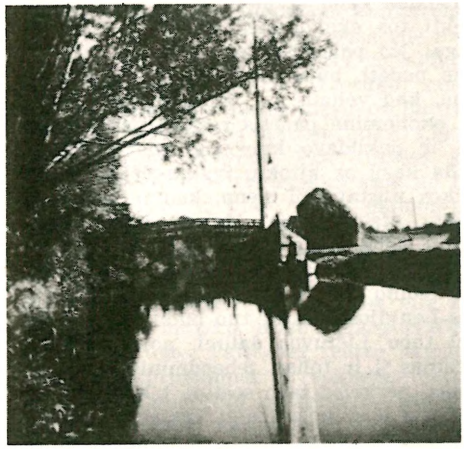

Vorusnė

žemėje ir dėl to turinti jam priklausyti, nes ‚Žemaičių riba vakaruose eina iki pat jūros, iki Kuršių įlankos'. K. pilis ir teritorija buvo svarbi ir reikšminga tiek Vytautui, tiek Ordinui. Tai rodo Ordino skundas per jo prokuratorių (atstovą Vatikane) popiežiui (1420), kur Ordinas sako, kad Vytautas ‚norįs gauti Žemaičių tokias ribas; kokių jis niekad nėra turėjęs. Šitų sienų plotan įeina K. pilis, ir tuo būdu Livonijos ir Prūsijos žemės liktų perskirtos. Ir kadangi Vytautas visomis jėgomis to siekia, tad Ordinas būtų visiškai sunaikintas'.

Melno ežero taika (1422) pagaliau išsprendė problemą ir stabilizavo padėtį, nustatydama sieną tarp Baltijos jūros ties Palanga, bet Klaipėda (sutarties žodžiais ‚castrum Memele, in Samogitico Cleupeda appellatum') su aplinkine teritorija liko Ordinui.

Melno taikos sprendimas buvo kompromisinio pobūdžio, siekiąs iš dalies patenkinti ir Ordino, ir Vytauto reikalavimus.

Vytautas gavo didžiausią Žemaičių dalį ir priėjimą prie Baltijos jūros ties Palanga, perkirsdamas tiesioginį kelią žeme tarp abiejų Ordino valstybės dalių — Livonijos ir Prūsijos; iš kitos pusės Ordinui tačiau liko K. pilis ir kraštas, turėjęs jam didelės reikšmės. Melno ežero taika turėjo lemiamos reikšmės K. miesto ir krašto tolimesnei raidai — politiškai tuo būdu, kad paliko juos vokiečiams ir jų įtakai, ekonomiškai tuo būdu, kad atskyrė Klaipėdą nuo jos natūralaus ekonominio užnugario — Lietuvos, dirbtinai už-

kirsdama kelią K. plėtotis bei augti ir pasiekti tos ekonominės pozicijos, kuri jai, pagal jos palankią geografinę ir geopolitinę padėtį, būtų turėjusi tekti. Pažymėtina, kad vėliau, net iki dabartinių laikų, K. ekonominė padėtis ryškiai pasitaisydavo ir pakildavo kaip tik tais periodais, kada karų ar kitokių įvykių dėka, Melno taikos nustatytoji siena, kad ir trumpam laikui, atsidarydavo. Melno taikos nustatytoji siena išliko apie 500 metų, iki 1923.

Antroji Torunės taika (1466) panaikino Ordino suverenumą ir ji padarė Lietuvos-Lenkijos vasalu; tuo būdu K.k. oficialiai tapo Lietuvos dalimi, nors faktiškai Ordinas ji ir toliau tebeadministravo. Ordinas, perkėlęs savo sostinę į Karaliaučių, pradėjo K.k. kolonizuoti vokiečiais, tačiau, žinoma, dar tik silpnai. Šitokia situacija, nusitęsusi apie 200 metų, pasibaigė Olyvos sutartimi (1660), kuria Lietuva-Lenkija atsisakė savo suverenumo Prūsuose, atseit, ir K.k., kuris perėjo Brandenburgo Hohenzollernams. Jų valdžioje K.k. išbuvo iki pat Hohenzollernų valdžios sugriuvimo — I pas. karo pabaigos (1918).

Nors per tris padalijimus (1772, 1793 ir 1795) Lietuva ir buvo laikinai nustojusi egzistuoti kaip valstybė, tačiau mintis atstatyti Lietuvos valstybę etnografinėse tautos ribose, atseit, sujungti Didžiąją ir M. Lietuvą — niekados neužgęso. Tad ir 1919, kai aliantai — Prancūzija, D. Britanija, Italija ir Japonija — susirinko Versalyje sudaryti su nugalėtąja Vokietija taikos sutarties, ten buvo ir Lietuvos delegacija, reikalaujanti, kad aliantai neužmirštų prezidento Wilsono paskelbtųjų 14 punktų ir kad priskirtų naujai atsistačiusiai Lietuvos valstybei visas lietuvių gyvenamas žemes Vokietijos valdomoje teritorijoje, atseit, M. Lietuvą. Patys to krašto lietuviai tuo laiku irgi buvo aktyvūs, atitinkamais raštais, pareiškimais ir kitokiais būdais kreipdamiesi į taikos konferenciją ir keldami M. Lietuvos klausimą. Aliantai tačiau, rodos, lenkų reikalų komisijos (Commision des Affaires Polonaises) pasiūlymu, laikė teisinga atskirti nuo Vokietijos ne visą M. Lietuvą, o tik josios dalį, esančią į šiaurę nuo Nemuno; tokiu būdu aliantai sudarė naują, ligi to laiko dar neegzistavusį politinį ir geografinį vienetą, būtent K.k. Aliantai taip pasielgė dėl to, kad kairiajame Nemuno krante germanizacija buvusi jau ‚per toli pažengusi' ir kad dešiniajame krante (atseit K.k.) lietuvybė dar stipri, nežiūrint ilgamečių Vokietijos pastangų. Kitas aliantų motyvas buvo ekonominis: jie pripažino reikalą Lietuvai turėti išėjimą į jūrą. Tad Versalio taikos sutartyje buvo įrašytas 99 str., kuriuo K.k. buvo atskirtas nuo Vokietijos, bet neatiduotas Lietuvai, o pavestas aliantams laikyti jų laikinoje dispozicijoje.

Šio 99 str. tekstas: Susijungusiųjų ir susitarusiųjų valstybių naudai Vokietija atsisako visų teisių į teritorijas tarp Baltijos jūros, šiaurinės Rytprūsių sienos, nustatytos šios sutarties II dalies (Vokietijos sienos) 28 str. ir buvusios Vokietijos-Rusijos sienos. Vokietija apsiima pripažinti svarbiausiųjų susijungusiųjų ir susitarusiųjų valstybių dispozicijas, liečiančias šias teritorijas, ypač kiek jos palies gyventojų pilietybę.

Šį sutarties nuostatą vykdant, Vokietijos kariuomenė 1920 II iš K.k. išėjo, o keletą dienų vėliau Vokietijos Reicho komisaras grafas Lambsdorff perdavė miestą ir kraštą pracūzų generolui Odry, atvykusiam į Klaipėdą su batalionu pėstininkų. M. Lietuvos lietuviai netrukus perkėlė savo veiklos centrą iš Tilžės į Klaipėdą. Jau 1920 II 21 Prūsų lietuvių tautos taryba priėmė rezoliuciją, kur reikalavo susijungti su Lietuva į bendrą valstybę. 1920 III 20 Kaune įvyko iškilmingas Lietuvos valstybės tarybos posėdis, kurio metu trys Prūsų lietuvių tautinės tarybos nariai buvo kooptuoti į Valstybęs tarybą ir įteikė rezoliuciją. Tuo tarpu dėl K.k. varžėsi trys jėgos: a. Vokietija (tiesa, dar gana silpnai), siekianti kraštą atgauti sau, b. Prancūzija ir Lenkija, siekiančios kraštą prijungti prie Lenkijos, arba, jeigu tai nepavyktų, ji laikyti savo įtakoje, duodant jam freištato formą, c. Lietuva, siekianti šią M. Lietuvos dalį sujungti su Didžiąja.

Prancūzija ir Lenkija stipriai spaudė Lietuvą, kad ji išsižadėtų Vilniaus ir už tai gautų Klaipėdą. Lietuvos Steigiamasis seimas tačiau šiam spaudimui nepasidavė: išklausęs užsienio reikalų ministro Purickio pranešimo, seimas 1921 XI 11 priėmė rezoliuciją, reikalaujančią, kad K.k. būtų prijungtas prie Lietuvos, kartu pareikšdamas savo nusistatymą garantuoti kraštui jo savitumo apsaugą ir dėl to jam duoti autonomiją vietos ūkio, administracijos, darbo apsaugos, teismų sutvarkymo ir švietimo bei kulto srityse. K.k. tuo laiku buvo valdomas gen. Odry įpėdi-

nio, civilinio komisaro Petisné, kuris stengėsi kraštą vesti lenkų ir prancūzų pageidaujamo freištato kryptimi. Krašto ekonominė padėtis regimai blogėjo. Vietos lietuviai, matydami šitokią situaciją, ėmėsi iniciatyvos. Šilutėje susidarė M. Lietuvos vyriausiasis gelbėjimo komitetas, kuris 1923 I 9 išleido manifestą ir pranešė, kad Klaipėdos krašte paėmė valdžią, atstatė buv. Krašto direktoriją ir paskyrė naują Krašto direktorijos pirmininką E. Simonaitį. Tame manifeste garantavo abiejų kalbų lygybę ir paskelbė politiniams kaliniams amnestiją. M. Lietuvos sukilėliai, padedami ir remiami D. Lietuvos savanorių, užėmė visą kraštą, kuris pasidavė be pasipriešinimo, išskyrus tik patį Klaipėdos miestą, kuriame komisaras Petisné su prancūzų įgula ir krašto policija mėgino priešintis. Sukilėliai tačiau šį pasipriešinimą lengvai palaužė ir jau 1923 I 15 užėmė miestą. Jų direktorija, vadovaujama E. Simonaičio, perėmė valdžią. Aliantai, įsižeidę atsiuntė keletą karo laivų; Lenkija grasino karu, tačiau karinių veiksmų neįvyko. 1923 I 19, M. Lietuvos gelbėjimo komitetas susirinkęs Šilutėje priėmė reikšmingą deklaraciją prašydamas autonominiu pagrindu įsijungti į Lietuvos valstybę. 1923 I 24 Lietuvos seimas, išklausęs min. pirm. E. Galvanausko pranešimo apie šią deklaraciją, priėmė rezoliuciją, sveikinančią K.k. gyventojus, proklamavusius savo norą susijungti su Lietuvos Respublika. Seimas taipogi patvirtino Steigiamojo seimo 1921 XI 11 priimtąją rezoliuciją, kurioje buvo deklaruoti principai būsimiems Respublikos ir krašto santykiams nustatyti, ir pavedė vyriausybei imtis reikalingų priemonių šiai rezoliucijai įgyvendinti. Vyriausybė vykdydama šią rezoliuciją, atsiuntė į Klaipėdą savo įgaliotinį Antaną Smetoną. Tarptautinėse sferose tačiau buvo daug sunkumų. Reikėjo ilgų ir sunkių derybų, kol pavyko sudaryti K.k. konvenciją ir statutą (žr.).

K.k. susijungus su Nepriklausoma Lietuva, ekonominis krašto gyvenimas labai pakilo, svarbiausia dėl to, kad kraštas dabar buvo sujungtas su savo natūraliu ekonominiu užnugariu — D. Lietuva; iš to buvo žymi ekonominė nauda abiem Lietuvos dalims. Vienas iš žymiausiųjų faktorių ekonominio gyvenimo sužydėjimui buvo tas, kad Lietuvos vyriausybė žymią Lietuvos eksporto ir importo dalį nukreipė per Klaipėdos uostą, eliminuodama seniau tiek daug kenkusią Karaliaučiaus konkurenciją. Tam tikslui buvo įsteigta visa eilė įmonių, jų tarpe Maisto fabrikas ir šaldytuvai, Pienocentro skyriai, Lietūkio sandėliai, laivininkystės įmonė Lietuvos Baltijos Lloydas; įsisteigė ir pradėjo augti Lietuvos prekybos laivynas, 1939 turėjęs jau penkis laivus. Visa tai ryškiai kėlė ne tik K. miesto, bet ir viso krašto ekonominę gerovę. Po susijungimo labai pagyvėjo ir praturtėjo ir kultūrinis gyvenimas. Buvo įsteigta K. konservatorija, turėjusi savo simfoninį orkestrą ir davusi visą eilę žymių lietuvių muzikų. Buvo sudarytas Klaipėdoje Lietuvos Valstybės teatro skyrius, kuris, konkuruodamas su vokiečių teatru, davė daug minėtinų pastatymų. Įsisteigė visa eilė privačių lietuviškų draugijų, skirtų kultūriniams tikslams, ypač lietuviškai dainai; Aukuro draugija turėjo gausią lietuviškų knygų biblioteką. Kadangi K.k. veikiančios direktorijos išlaikomos viešosios mokyklos didele dalimi buvo vokiškumo palaikytojos, tai K.k. mokyklų draugijos iniciatyva bei rūpesčiu buvo įsteigta visame krašte eilė lietuviškų mokyklų, daug prisidėjusių prie lietuviškumo ugdymo ir stiprinimo. Žymios kultūrinės reikšmės turėjo ir vėliau įsteigtosios aukštosios, akademinio pobūdžio mokyklos — Prekybos institutas ir Pedagoginis institutas.

Žiūrint į politinį krašto gyvenimą, galima skirti du periodus: pirmąjį — nuo K.k. susijungimo su D. Lietuva (1923) iki Hitlerio atėjimo į valdžią Vokietijoj (1933) ir antrąjį — nuo šio momento iki K.k. atplėšimo nuo Lietuvos (1939). Pirmasis periodas pasižymėjo tuo kad lietuviškasis elementas atkakliai kovojo prieš vokiškąjį ir jo įtaką kraštui, kad lietuviškasis iš lėto, bet tikrai plėtėsi, stiprėjo ir augo, bet kad tačiau oficialūs santykiai Lietuvos ir Vokietijos vyriausybių buvo jeigu ir ne nuoširdūs, tai bent mandagūs ir korektiški. Vienintelis atvejis šiame periode, kada lietuvių-vokiečių konfliktas iškilo tarptautinėje plotmėje, buvo žinomoji Boettcherio byla, kuri atsirado štai kaip: Klaipėdos vokiečių pirklys Otto Boettcher 1931 sausio mėn. gubernatoriaus Antano Merkio paskirtas krašto direktorijos pirmininku, rado reikalo vykti į Berlyną ir ten tartis su Vokietijos valdžios įstaigomis krašto reikalais. Gubernatorius Merkys rado, kad Boettcheris tuo peržengė direktorijos pirmininko kompetencijos ribas ir dėl to jį 1932 II 6 atšaukė iš pareigų. Vokietijos

vyriausybė dėl to iškėlė Lietuvos vyriausybei bylą Haagos tarptautiniame tribunole už K.k. konvencijos ir statuto sulaužymą. Tribunolas, sudarytas iš įvairių tautybių didžios kvalifikacijos teisėjų, kurių tarpe buvo ir teisėjas ad hoc prof. Mykolas Roemeris, iššiūrėjęs bylą nusprendė, kad Boettcheris tikrai peržengė savo kompetencijos ribas ir kad gubernatorius, jį dėl to atleisdamas, buvo teisus. Tai buvo didelis Lietuvos laimėjimas. Antrasis periodas pasižymėjo tuo, kad Klaipėdos vokiečiai, naujai susidariusios Hitlerio vyriausybės gana atvirai palaikomi, organizuojami ir stiprinami, savo priešlietuviškoje veikloje darėsi daug veiklesni, drąsesni ir net įžulesni. Agituojami ir inspiruojami iš Berlyno ir Karaliaučiaus, Klaipėdos vokiečiai įsisteigė net dvi nacistinio pobūdžio organizacijas, būtent: veterinoriaus dr. Neumanno vadovaujamą Sozialistische Volksgemeinschaft (Sovog) ir kunigo barono von Sasso vadovaujamą Christlich - Soziale Arbeitsgemeinschaft (Chrisozag); abi savo tarpe varžėsi dėl narių, tačiau abiejų pagrindiniai tikslai buvo vienodi: siekti K.k. atplėšimo nuo Lietuvos ir prijungimo prie Vokietijos. Į šituos kėslus prieš Lietuvos teritorijos dalies neliečiamumą Lietuvos vyriausybė atsakė didžiąja baudžiamąja byla Lietuvos kariuomenės teisme, kurioje apie 80 K.k. vokiečių, su Sassu ir Neumannu priešakyje, buvo apkaltinti priešvalstybine veikla, rasti nusikaltę ir nubausti. Ši byla nuaidėjusi per pasaulį, kaip pavyzdys mažos valstybės, išdrįsusios atvirai stoti prieš didįjį Hitlerio Reichą, K.k. vokiečių veiklą apramino, bet toli gražu jos nesunaikino. Priešingai: jėgų disproporcija tarp Vokietijos ir Lietuvos buvo tokia ryški, kad Vokietija galėjo sau leisti išvystyti vis didesnę ir stipresnę antilietuvišką veiklą K.k. Pvz. paskutinio K.k. seimelio (išrinkto 1938 XII 11) priešrinkiminėje kampanijoje vokiečiai jau visai nesivaržydami kėlė šūkį ‚Heim ins Reich' ir terorizavo jiems neprijaučiančius gyventojus savo smogikų organizacija Ordnungsdienst'u (vėliau virtusia SS daliniais). Lietuvos vyriausybės amnestijos dėka išleistasis iš kalėjimo dr. Neumann vadovavo visai kampanijai. Pažymėtina, kad jam Hitleris pasikalbėjime jau 1939 I pareiškė, kad kovo mėn. gale K.k. būsiąs grąžintas į Reichą. 1939 III 20 — kada pasaulio dėmesys buvo atkreiptas į Čekoslovakijos užgrobimą — Vokietijos užs. reik min. Joachim von Ribbentrop, išsikvietęs Lietuvos užs. reik. min. Juozą Urbšį pastatė jam griežtai ultimatyvinio pobūdžio reikalavimą atiduoti K.k. Vokietijai; priešingu atveju buvo grasinta, kad vokiečių kariuomenė užims K.k. ir net duota suprasti, kad ji gali ir nesustoti ties

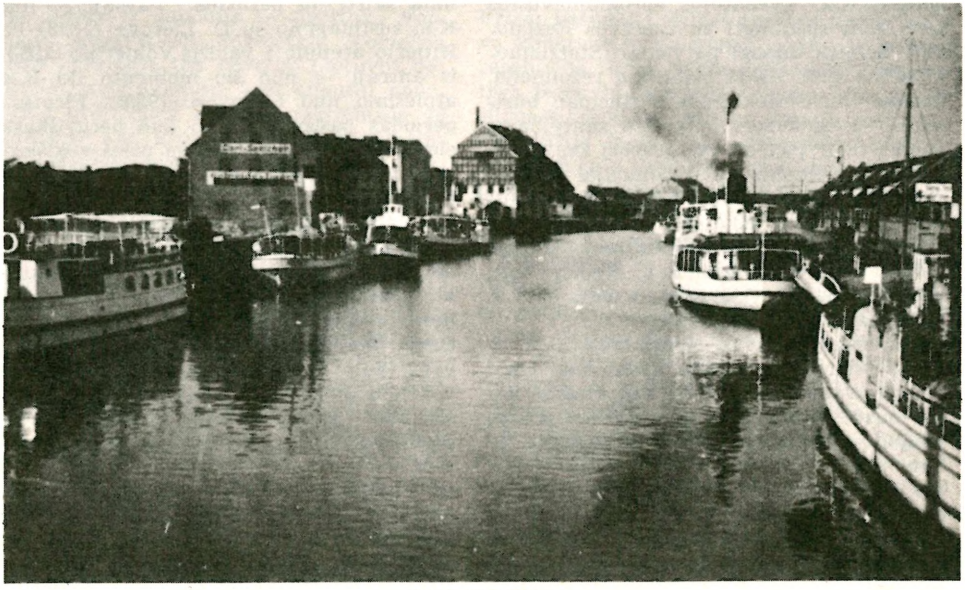

Danė Klaipėdoje

K.k. siena, bet užimti ir visą Lietuvą. Lietuvos vyriausybė įsitikinusi, kad nėra vilties gauti paramos iš laisvojo pasaulio ir kad Lietuvai vienai neįmanoma atlaikyti milžiniško trečiojo Reicho spaudimo, 1939 III 21 turėjo tą ultimatumą priimti. Tad 1939 III 22 min. J. Urbšys su Lietuvos delegacija turėjo išskristi į Berlyną su įgaliojimu pasirašyti sutartį, kokios Hitleris pareikalaus. Po kelių valandų diskusijų su Ribbentropu ir Weizsaeckeriu Lietuvos užs. reik. min. J. Urbšys ir Lietuvos pasiuntinys min. K. Škirpa tą pačią naktį (iš kovo 22 į 23) turėjo sutartį pasirašyti.

K.k. atskirtas nuo Lietuvos ir prijungtas prie Vokietijos, nustojo būti atskiru administraciniu vienetu ir buvo atskiromis apskritimis įjungtas į Rytprūsių provinciją. Vokietija, gerai žinojo, kad K. uostas, miestas ir kraštas be savo ekonominio užnugario — Lietuvos — negali tarpti; tad Lietuvos ir Vokietijos susitarimu buvo įsteigta Klaipėdos uosto bendrovė, kuriai buvo pavesta Klaipėdos uosto dalis ir joje įrengta laisva zona Lietuvos importui ir eksportui vesti. Ši zona tačiau nespėjo įgyti praktiškos reikšmės, nes, S. Rusijai 1940 VI okupavus Lietuvą, Vokietija šią laisvąją zoną Klaipėdos uoste panaikino. K.k. atplėšus nuo Lietuvos, lietuvybei krašte buvo suduotas sunkus smūgis; dalis krašto lietuvių, vengdami vokiečių kerštо ir persekiojimo, turėjo pasitraukti į laisvąją Lietuvą; kiti, pasilikę krašte, buvo areštuojami, kalinami ir siunčiami į koncentracijos stovyklas. Lietuviškos mokyklos, draugijos, organizacijos krašte turėjo savo veiklą sustabdyti. Vokietinimas buvo dar sustiprintas visais galimais būdais, tačiau vis dėl to krašto galutinai suvokietinti nepavyko. K.k. Vokietijos valdžioje išbuvo iki 1944 pabaigos, kada sovietai po sunkių kovų, kuriose kraštas ir ypač miestas labai nukentėjo, užėmė Klaipėdos kraštą ir jį prijungė prie Lietuvos T.S.R.

M. Jankus (užrašė M. J.Mertinaitis), Klaipėda ir lietuvininkai 1891; *P. Pakarklis, P. Šležas, M. Urbšienė* (Mūsų Žinynas nr. 101) 1933; *R. Valsonokas,* Klaipėdos problema 1932; *Ig. Jonynas,* Klaipėda 1923; *Klaipėdiškis,* Vadovėlis po Klaipėdos kraštą 1924; Kovos keliais 1938; *L. Natkevičius,* Klaipėdos krašto cesijos raida 1933; *F. Arvydas,* Das Memelland is es wirklich deutsches Land? 1934; *A. B. Klaipėdiškis,* Mažosios Lietuvos politikos veidrodis 1923; *P. Pakarklis,* Klaipėdos srities gyventojų tautybė prieš vokiečių ordino atėjimą (Mūsų Žinynas XXVI) 1933; *Vydūnas,* Sieben Hundert Jahre deutsch - litauischer Beziehungen 1932; *P. Pakarklis,* Mažoji Lietuva vokiečių mokslo šviesoje 1935; Klaipėdos kraštas (N. Romuva I-2 nr.) 1938; *Z. Ivinskis,* Vokiečių literatūra Klaipėdos krašto klausimu (Bibliografijos žinios) 1933; *K. V. Baltramaitis,* Anglų periodinė spauda Klaipėdos klausimu (Bibliografijos žinios 1 nr.) 1940; *Z. Ivinskis,* Mažosios Lietuvos lietuviai (Aidai 2 nr. 1953; Kovo 20 diena 1921; *Fr. C. Karp,* Beiträge zur ält. Geschichte des Memellandes und Preussisch-Litauens 1937. *J. A. St.*

Klaipėdos krašto direktoriją įst. prancūzų okupacinės kariuomenės civilinė administracija, kai kariuomenė 1920 I 10 užėmė minėtą kraštą, kuris einant Versalio taikos sutartimi buvo atskirtas nuo Vokietijos. Ji tuomet sudarė kraštui tokį vyriausią civilinį administracijos organą, kuris vėliau, einant Klaipėdos krašto konvencijos ir statuto nuostatais, su tam tikrais pakeitimais, buvo tarptautiškai įgyvendintas ir veikė ligi krašto atplėšimo nuo Lietuvos 1939 III 23.

Klaipėdos krašto direktorijos kompetenciją nustatė statuto 10, 12, 17, 18 ir 23 straipsniai. Pagal tuos nuostatus direktorija turėjo Klaipėdos krašte vykdomąją galią. Ją sudarė daugiausia penki asmens, įskaitant pirmininką, ir visi turėjo būti to krašto gyventojai.

Pirmininkas buvo skiriamas gubernatoriaus ir ėjo savo pareigas, kol turėjo Klaipėdos seimelio pasitikėjimą. Pirmininkas skyrė kitus direktorijos narius. Direktorija privalėjo turėti seimelio pasitikėjimą. Jeigu gubernatorius dėl kurių nors priežasčių paskirtų direktorijos pirmininką, kada nebuvo seimelio sesijos, tai seimelis turėjo būti šaukiamas posėdžio po 4 savaičių paskyrimo, kad galėtų išklausyti direktorijos deklaracijas ir balsuoti pasitikėjimą.

Direktorijos nariai galėjo dalyvauti seimelyje ir ekonominėje taryboje. Jie turėjo išklausyti seimelio ir tarybos, jeigu šitie to reikalavo (17 str.).

Įstatymų iniciatyva priklausė tiek seimeliui, tiek direktorijai (18 str.). Klaipėdos krašto direktorija turėjo teisę skirti krašto teismų teisėjus (23 str.).

Direktorijos pirmininkas arba jo pavaduotojas turėjo kontrasignuoti seimelio priimtus įstatymus (23 str.).

Seimelis galėjo būti paleistas gubernatoriaus susitarus su direktorija (12 str.).

Klaipėdos kraštą įjungus į Lietuvos valstybę veikė šios direktorijos:

Erdmono Simonaičio, sukilėlių direktorija, sudaryta Gelbėjimo komiteto nutarimu 1923 I 13 Šilutėje, pradėjo veikti sukilėliams užėmus Klaipėdą,

Viktoro Gailiaus direktorija, pirmoji parlamentarinė, sudaryta 1923 II 15,

Endriaus Borcherto 1925 II 6,

Erdmono Simonaičio 1926 I 12,
Viktoro Švelnio 1927 I 4,
Otto Kadgyno 1927 XII 2,
Martyno Reizgio 1930 VIII 13,
Otto Boettcherio 1931 I 13,
Jono Tolišiaus 1932 II 6,
Eduardo Simaičio 1932 II 27,
Ottomaro Schreiberio 1932 VI 6,
Martyno Reizgio 1933 VI 28,
Jurgio Brūvelaičio 1934 XII 4,
Augusto Baldžiaus 1935 XI 30,
Willy Bertulaičio 1939 I 20.

Santykiai tarp Lietuvos vyriausybės ir Klaipėdos krašto autonominių organų nebuvo harmoniški, kaip jie bendroje valstybėje turėtų būti. Per 16 metų priklausymo Lietuvai Klaipėdos kraštą valdė 15 direktorijų. Kadangi direktorijos buvo priklausomos nuo seimelio pasitikėjimo, jos daugiausia buvo sudaromos tokių asmenų, kurie buvo palankūs seimelio daugumos nuomonei. Klaipėdos krašto politinę ramybę drumstė nacionalsocialistinė propaganda, kuri metai po metų vis didėjo, Vokietijoje įsigalėjus Hitleriui. Todėl grynai lietuviškų direktorijų, reiškia tokių, kurios 100% palaikė Lietuvos vyriausybės nuomonę, buvo nedaug. Jeigu kai kurios iš pradžių ir gavo seimelio pasitikėjimą, vėliau, pasikeitus politiniam seimelio nusistatymui, turėjo atsistatydinti, gavusios seimelio nepasitikėjimo pareiškimą. Kitos, dėl susidariusios politinės padėties kurį laiką valdė be seimelio pasitikėjimo.

Direktorijų pirmininkai buvo krašto žmonės, visi kalbėjo lietuviškai, išskyrus dr. Schreiberį, kuris buvo gimęs Vokietijoje ir į kraštą atsikraustė prancūzų okupacijos metu. Direktorijų pirmininkai Martynas Reizgys ir Eduardas Simaitis už savo veiklą buvo nukankinti vokiškose koncentracijos stovyklose, o E. Simonaitis išliko gyvas. *M.A.*

Klaipėdos krašto gubernatoriaus instituciją įvedė to krašto statutas (1924 V 8 Klaipėdos krašto konvencijos I priedėlis). Iki tam tikro laipsnio gubernatoriaus pirmatakas buvo aukštasis Lietuvos valstybės įgaliotinis Klaipėdos kraštui (pirmuoju įgaliotiniu 1923 II 24 buvo paskirtas A. Smetona; iš tų pareigų pasitraukė 1923 IV 20. Jo vieton paskirtas J. Budrys, buv. Klaipėdos krašto kariuomenės vadas; 1924 X 27 Budrys paskirtas pirmuoju gubernatorium), tačiau jo valdžia buvo platesnės apimties, lygiai kaip pradžioje ir pirmojo gubernatoriaus kol susidarė visi statutiniai organai (seimelis).

Gubernatoriaus pavadinimą užtinkame jau prancūzų valdymo metu, kai okupacinės kariuomenės vadas gen. Odry 1920 II 15 buvo paskirtas Klaipėdos krašto gubernatorium. Tų pat metų VI 8 buvo paskirtas civilinis komisaras, o nuo 1921 V 1 tos pareigos pavestos aukštajam komisarui. Šis Santarvės valstybių atstovo pavadinimas pasiliko iki sukilimo.

1923 III 25 Ambasadorių konferencijos paruoštame pirmame Klaipėdos krašto konvencijos projekte irgi kalbama apie ‚komisarą', kuris turėjo būti Lietuvos vyriausybės atstovas Klaipėdoje ir turėti ‚visą galią tvarkyti su Klaipėdos įstaigomis visus klausimus, paliečiančius tuo pat metu Lietuvą ir Klaipėdos kraštą'. Tačiau jau 1923 III 26 Lietuvos vyriausybės memorandume Santarvės valstybėms dėl ‚būsimojo Klaipėdos statuto' numatyta gubernatoriaus institucija. Respublikos prezidento skiriamas gubernatorius turėjo vykdyti seimelio įstatymdavystės kontrolę ir būti autonominio krašto ‚vyriausias valdžios šefas'. Tokį pat nusistatymą Ambasadorių konferencijos paskirtos specialinės komisijos Klaipėdos krašto statutui paruošti posėdyje 1923 IV 5 gynė Lietuvos delegatas E. Galvanauskas, siūlydamas vieton ‚komisaro' numatyti ‚gubernatorių'. 1923 IV 11 Lietuvos delegacija savo projekte pasiūlė, kad Lietuvos vyriausybė Klaipėdos krašte būtų atstovaujama gubernatoriaus, kurį skirtų respublikos prezidentas. Pagal šį projektą, Lietuvos ministrų kabinete buvo numatytas specialinis ministeris be portfelio Klaipėdos krašto reikalams. Be to, vetuoti seimelio įstatymus, seimelį paleisti ir skirti direktorijos pirmininką turėjo respublikos prezidentas. Šias mintis su nedideliais pakeitimais paėmė Ambasadorių konferencijos komisija savo antrame konvencijos projekte, paruoštame 1923 VII 13. Tolesniuose pasiūlymuose (1923 VII 23 Lietuvos kontraprojektas, naujas Ambasadorių konferencijos 1923 VIII 8 projektas ir 1923 IX 21 Lietuvos kontrapasiūlymas) esminių pakeitimų gubernatoriaus funkcijose nebuvo numatyta.

Tiktai kai Klaipėdos bylą ėmė svarstyti amerikiečio Davis pirmininkaujama komisija, paskirta Tautų Sąjungos tarybos, gubernatoriaus funkcijos įgavo tą aptartį, kurią aptinkame galutiniame statuto

tekste. Teisės, kurios pagal ankstyvesnius projektus turėjo atitekti respublikos prezidentui, buvo sutelktos gubernatoriaus asmenyje.

Gubernatoriaus teisės ir pareigos aptartos statute, be to, jos išvedamos iš Lietuvos suverenumo, pagaliau, iš valstybės įstatymų jam pavestų prerogatyvų. Pagal statuto 2 str., Klaipėdos krašto gubernatorių skiria respublikos prezidentas. Gubernatorius savo teisine prigimtimi yra pirmoje eilėje Lietuvos centro vyriausybės organas, bet tam tikrais atvejais ir autonominio krašto organas. Jam priklauso Klaipėdos krašto autonominių įstaigų priežiūra, bet jis dalyvauja ir tų įstaigų veiksmuose. Gubernatoriaus priežiūros funkcijos išplaukia iš Lietuvos suverenumo, kiek jos nesuvaržytos statuto, kuris sumini (bet ne išsamiai) gubernatoriaus prerogatyvas. 10 str. paveda gubernatoriui skelbti seimelio priimtus įstatymus (čia pasireiškia gubernatoriaus kaip Klaipėdos krašto autonominio organo funkcija); pagal 16 str. gubernatorius betgi turi veto teisę seimelio priimtiems įstatymams (ta teisė seka iš gubernatoriaus funkcijų kaip priežiūros organo). Toks dvylypumas reiškiasi ir kitose teisėse bei pareigose (pvz. direktorijos pirmininko skyrime).

Pagal 16 str. gubernatoriui suteikiama veto teisė prieš seimelio įstatymus, jei jie 1. išeina iš statuto nužymėtųjų autonominių organų kompetencijos ribų, 2. priešingi 6 str. nuostatams (einant šiuo straipsniu, iš seimelio priimtų įstatymų reikalaujama, kad jis neišeitų iš Lietuvos konstitucijos ribų) ar 3. priešingi Lietuvos tarptautiniams pasižadėjimams. Gubernatoriaus veto teisė yra absoliutinė; iš gubernatoriaus nereikalaujama veto motyvuoti, nors praktikoje tikslingumo sumetimais jis grąžindavo seimeliui vetuotą įstatymą su motyvais. Vaduodamiesi priežiūros teise, gubernatoriai pakartotinai yra reikalavę, kad seimelis išbrauktų iš savo darbų tvarkos to ar kito klausimo svarstymą.

Pagal statuto 12 str. gubernatorius, susitaręs su direktorija, šaukia, atideda ir uždaro nepaprastąsias seimelio sesijas. Gubernatorius turi sušaukti seimelį, jei to pareikalauja ne mažiau kaip trečdalis atstovų. Gubernatorius, susitaręs su direktorija, gali paleisti seimelį, o nauji rinkimai vykdomi ne vėliau kaip per šešias savaites nuo paleidimo dienos. Hagos Teismas savo 1932 VIII 11 sprendime pasisakė, kad gubernatorius negali paleisti seimelio su tokio direktorijos pirmininko sutikimu, kuris niekad nėra gavęs seimelio pasitikėjimo (turima galvoje aktas, kuriuo gubernatorius A. Merkys 1932 III 22 paleido seimelį. Aktą kontrasignavo direktorijos pirmininkas E. Simaitis po to, kai jo sudarytoji direktorija, prisistatydama seimeliui, negavo jo pasitikėjimo).

Statuto 17 str. numato, kad gubernatorius skiria direktorijos pirmininką, kuris ‚eis savo pareigas tol, kol turės seimelio pasitikėjimą'. Statutas įsakmiai nieko nesako, ar gubernatorius gali atšaukti direktorijos pirmininką (ir visą direktoriją). Šis atvejis iškilo, kai gubernatorius Merkys 1932 II 6 atšaukė direktorijos pirmininką O. Boettcherį, nors seimelis jam 1932 I 25 buvo pareiškęs pasitikėjimą. Ryšium su Boettcherio atšaukimu Vokietija kaip Tautų S-gos tarybos narys 1932 II 8 pateikė skundą. Kilus taryboje nuomonių skirtumams dėl statuto aiškinimo, konvencijos signatarinės valstybės 1932 IV 11 kreipėsi į Tarptautinį Teismą Haagoje, prašydamos pasisakyti: ‚1. Ar Klaipėdos krašto gubernatorius turi teisę atšaukti direktorijos pirmininką; 2. teigiamu atveju, ar ši teisė egzistuoja tik kai kuriomis sąlygomis arba kai kuriomis aplinkybėmis ir kokios yra šios sąlygos arba aplinkybės; 3. jei teisė atšaukti direktorijos pirmininką būtų pripažinta, ar jo atšaukimas priveda ir prie kitų direktorijos narių pareigų nutraukimo; 4. jei teisė atšaukti direktorijos pirmininką teegzistuoja tik kai kuriomis sąlygomis arba kai kuriomis aplinkybėmis, tai ar p. Boettcherio atšaukimas, padarytas 1932 II 6, yra reguliarus tomis aplinkybėmis, kuriomis jis įvyko; 5. ar p. Simaičio pirmininkaujamos direktorijos sudarymas tomis aplinkybėmis, kuriomis jis įvyko, yra reguliarus; 6. ar seimelio paleidimas, padarytas 1932 III 22 Klaipėdos krašto gubernatoriaus, yra reguliarus, kada p. Simaičio pirmininkaujama direktorija negavo seimelio pasitikėjimo'.

Savo 1932 IV 30 bendrame memorandume Teismui signatarinių valstybių įgaliotiniai siūlė pripažinti: ‚1. Kad Klaipėdos krašto gubernatorius neturi teisės atšaukti direktorijos pirmininko; 2. Kad direktorijos pirmininko pareigų nustojimas ne-

reiškia ipso facto ir kitų direktorijos narių pareigų nustojimą; 3. Kad p. Simaičio pirmininkaujamos direktorijos sudarymas tomis aplinkybėmis, kuriomis įvyko, nebuvo reguliarus; 4. Kad krašto gubernatoriaus 1932 III 22 Klaipėdos seimelio paleidimas, p. Simaičio pirmininkaujamai direktorijai negavus pasitikėjimo, nebuvo reguliarus'.

Tuo tarpu Lietuvos vyriausybė savo 1932 V 26 kontramemorandume prašė Teismą nuspręsti: ‚1. Kad Klaipėdos krašto gubernatorius turi teisę atšaukti direktorijos pirmininką; 2. Kad Klaipėdos krašto gubernatorius bet kuriomis aplinkybėmis, turi teisę atšaukti direktorijos pirmininką šiais atsitikimais: a. jei pirmininkas būtų padaręs veiksmų, išstatančių į pavojų Lietuvos valstybės suverenumą arba vieningumą; b. jei pirmininkas būtų įsibrovęs į centro valdžios atribucijas; c. jei pirmininkas būtų vykdęs valdžią, nesilaikydamas Lietuvos konstitucijos principų; d. jei pirmininkas pasipriešintų tam, kad vietos valdžios organai darytų, kas reikia, taikyti Klaipėdos krašto Lietuvos pasirašytoms ir vietos valdžių kompetencijos dalykus liečiančioms tarptautinėms sutartims; e. jei pirmininkas pasipriešintų tam, kad vietos valdžios organai imtųsi žygių, reikalingų statuto nuostatams ir kraštui taikomiems respublikos įstatymams vykdyti; 3. Kad gubernatoriaus direktorijos pirmininko atšaukimas priveda prie pareigų nustojimo kitų narių, kurie gali atlikinėti savo vadybų einamuosius reikalus, tik jei gubernatorius specialiai jiems tai paveda; 4. Kad p. Boettcherio atšaukimas, 1932 II 6 Klaipėdos gubernatoriaus įvykdytas, yra reguliarus aplinkybėms, kuriomis įvyko'.

Teismas 1932 VIII 11 sprendimu (10 balsų prieš 5) nutarė:, 1. Kad Klaipėdos krašto gubernatorius turi teisę, valstybės interesų apsaugos priemone, atšaukti direktorijos pirmininką akivaizdoje rimtų faktų, prieštaraujančių 1924 V 8 konvencijai su priedais, galinčių pažeisti Lietuvos suverenumą ir nesant kitų priemonių; 2 Kad šios direktorijos pirmininko atšaukimas tuo pačiu nenutraukia kitų direktorijos narių pareigų; 3. Kad tomis sąlygomis, kuriomis jis įvyko, 1932 II 6 įvykdytas p. Boettcherio, kaip direktorijos pirmininko, atšaukimas, yra reguliarus; 4. Atmesti Lietuvos vyriausybės išskirtį dėl sprendimo iš esmės punktų, liečiančių Simaičio direktorijos sudarymo ir 1932 III 22 Klaipėdos krašto seimelio paleidimo reguliarumą; 5. Kad aplinkybėmis, kuriomis jis įvyko, p. Simaičio direktorijos sudarymas yra reguliarus; 6. Kad 1932 III 22 gubernatoriaus įvykdytas Klaipėdos krašto seimelio paleidimas, kada p. Simaičio pirmininkaujama direktorija nebuvo gavusi seimelio pasitikėjimo, nėra reguliarus'.

Tokiu būdu aukščiausia pasaulio teismo instancija sutiko su Lietuvos vyriausybės pažiūra į gubernatoriaus teisę atstatyti Klaipėdos krašto direktorijos pirmininką, jeigu jis nusižengė statuto nuostatams ir jeigu nėra kitų priemonių pašalinti pažeidimą. Šalia jau statuto įsakmiai gubernatoriui suteiktos teisės prižiūrėti įstatymdavystę (seimelį), teismo sprendimu buvo pripažinta jo teisė kontroliuoti ir vykdomąją valdžią (direktoriją). Sprendime tuo klausimu sakoma: ‚Teismo nuomone, yra negalima prileisti, kad konvencijos mintis būtų buvusi palikti Lietuvos valstybę, Klaipėdos krašto suverenų, be jokios priemonės tais atvejais, kada Klaipėdos krašto vykdomoji valdžia pažeistų statutą savo kompetenciją peržengiančiais veiksmais'. Teismas tą gubernatoriaus teisę išvedė iš analogijos su gubernatoriaus teise prižiūrėti įstatymų leidžiamąjį organą: ‚16 straipsnio išvardyti atsitikimai, kuriais gubernatorius turi veto teisę prieš įstatymų leidžiamosios galios veiksmus, yra visi atsitikimai, kuriais Lietuvos vyriausybei būtų reikalinga apsauga, jeigu dalykas liestų vykdomosios galios veiksmą vietoj įstatymų leidžiamosios galios veiksmo'.

Teismas savo motyvuose aiškiai pasisakė, kad seimelio reiškiamas direktorijos pirmininkui pasitikėjimas nesaisto gubernatoriaus teisės tam tikrais atvejais atstatyti direktorijos pirmininką: ‚Būtų visiškai neloginga mintis, kad vykdomosios valdžios srityje seimelis galėtų, nubalsavęs pasitikėjimą, suteikti imunitetą pirmininkui, kurio veiksmai peržengtų savo ribas'.

Antrą kartą gubernatorius dr. J. Navakas pasinaudojo direktorijos pirmininko atšaukimo teise 1934 VI 28 dr. O. Schreiberio atžvilgiu.

Statuto 31 str. suteikė gubernatoriui teisę reikalauti, kad direktorija atleistų iš tarnybos tuos svetimšalius mokytojus, kurie pagal aną straipsnį galėjo dirbti

krašto mokyklose iki 1930 I 1, dėl kurių gubernatorius pateikė įrodymų, jog jie varė Lietuvos interesams priešingą politinę agitaciją.

Visa eilė Lietuvos tarpvalstybinių sutarčių ir įstatymų pavedė gubernatoriui tam tikras prerogatyvas: Pagal Lietuvos-Vokietijos 1925 II 10 optacijos sutartį, optacijos pareiškimai Klaipėdos krašto turėjo būti įteikti Klaipėdos krašto gubernatoriui. Einant susitarimu dėl Klaipėdos krašto Evangelikų Bžn. organizacijos (pasirašytas Berlyne 1925 VII 31, atšauktas 1933 VIII), bažnytiniai įstatymai turėjo būti pateikti Klaipėdos krašto gubernatoriaus žiniai; gubernatorius turėjo teisę prieš įstatymą užprotestuoti. Klaipėdos krašto seimelio rinkimų įstatymu (Vyriausybės Žinios 1925 VI 24 nr. 195) gubernatorius skelbia seimelio rinkimų dieną, tvirtina apygardos rinkimų komisiją, šaukia ir skiria dieną seimeliui susirinkti; jį naujai išrinkus, atidaro posėdį. Klaipėdos krašto seimelio rinkimų įstatymo pakeitimu (Vyr. Žinios 1935 IX 29 nr. 500) gubernatorius gali pratęsti seimelio rinkimus. Pagal to paties įstatymo pakeitimą (Vyr. Žinios 1935 I 24 nr. 467), Klaipėdos krašto gubernatorius turi teisę paduoti skundus dėl seimelio rinkimų teisėtumo ir dėl nustatymo, ar seimelio narys yra nustojęs būti seimelio nariu, ir dėl nustatymo, kuris kandidatas eina vieton nustojusio būti seimelio nariu. Einant Klaipėdos krašto piliečiams pasus duoti taisyklėmis (Vyriausybės Žinios 1925 VIII 26 nr. 202), gubernatoriui suteiktos tam tikros teisės pasų davimo srityje; jis gali skirti visų Klaipėdos krašto pasus duodančių įstaigų reviziją. Pagal svetimšaliams gyventi įstatymą ir svetimšaliams viešojon tarnybon priimti ir tarnyboje laikyti įstatymą (abu Vyriausybės Žinios 1933 VI 10 nr. 416), gubernatorius duoda leidimus apsigyventi svetimšaliams Klaipėdos krašte, leidimus verstis verslu ir samdomam dirbti darbą; jis gali išsiųsti nepageidaujamą svetimšalį ar dėti baudą už nusižengimus sakytiems įstatymams; lygiu būdu gubernatorius duoda leidimą svetimšaliui viešojon tarnybon priimti ir gali leidimą atšaukti. Pagal Statutinio teismo įstatymą (Vyriausybės Žinios 1935 III 13 nr. 474), Klaipėdos krašto direktorijos pirmininkas turi teisę kelti tam teisme bylą dėl gubernatoriaus akto prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui, o gubernatorius gali kelti bylą dėl Klaipėdos krašto administracijos organo akto ar seimelio neįstatyminio akto prieštaravimo statutui.

Pirmas Klaipėdos krašto gubernatorius buvo J. Budrys (paskirtas 1924 X 27), po jo ėjo: J. Žilius (paskirtas 1925 XI 8), K. Žalkauskas (1926 VIII 1; 1927 II 10 — 1927 V 5 jį dėl ligos pavadavo dr. J. Šaulys), A. Merkys (1927 IX 1), V. Gylys (1932 V 19), dr. J. Navakas (1933 XI 25), V. Kurkauskas (1935 II 5), J. Kubilius (1936 X 15), V. Gailius (1938 XII 12 paskirtas ministro teisėmis). 1925 buvo sudaryta gubernatoriaus padėjėjo vieta, kurion 1925 XI 10 buvo paskirtas M. Šlaža. Vėliau toji vieta nebuvo atnaujinta. *A.Grt.*

Klaipėdos krašto gubernatūra gubernatoriaus vadovaujama įstaiga, išaugusi iš aukštojo vyriausybės įgaliotinio Klaipėdos kraštui įstaigos. Pagal įgaliotinio etatus (Vyriausybės Žinios 1924 IV 10 nr. 156), ją sudarė 18 valdininkų ir tarnautojų (įskaitant patį gubernatorių); pagal gubernatūros paskutinius etatus (Vyriausybės Žinios 1935 VII 6 nr. 488) joje buvo 31 valdininkas ir tarnautojas (gubernatorius —XVIII kategorijos, 5 patarėjai, reikalų vedėjas, 5 referentai). Pradžioje Klaipėdos krašto gubernatūros sąmata buvo skelbiama kaip vidaus reikalų ministerijos sąmatos skyrius, vėliau — kaip atskiros įstaigos. 1939 valstybės sąmatoje buvo numatyta pajamų 543.000 litų, išlaidų — 335.835 litai. Gubernatūros reikalų vedėjai buvo Andrius Klemas (nuo 1923 II 28 iki 1933 VIII 1), P. Morkus, M. Kukutis. Pirmas pasų ir svetimšalių skyriaus vedėjas buvo Ansas Bruožis, po jo— Albinas Gailius. Juriskonsultai - patarėjai buvo J. Bataitis, V. Kaveckas, A. Lisauskas, dr. J. Sakalauskas. Gubernatūrai ir kitoms centro valdžios įstaigoms Klaipėdos krašto teismuose atstovavo adv. dr. F. Meieris. Kai gubernatūros etatuose tebuvo vienas patarėjas, jo pareigas ėjo (1930–1934) Vikt. Gailius. Spaudos referentai buvo M. Svars, dr. J. Arongauzas, dr. A. Gerutis (vėliau patarėjas), I. Jurkūnas - Šeinius (patarėjas). Administraciniams reikalams patarėjas buvo dr. M. Anysas. Ūkio referentai - patarėjai buvo agr. K. Kubilius, agr. J. Zabielavičius, dr. G. Valančius. Mokyklų patarėjai buvo Adolfas Klemas, M. Šlaža; tikybų — kun. P. Dagys.

Tarybinėje Lietuvoje Klaipėdos konvencija su jos priedais netaikoma, tokiu būdu

nėra nei Klaipėdos krašto gubernatoriaus institucijos, nei gubernatūros. *A.Grt.*

Klaipėdos krašto konvencija ir statutas. Klaipėdos konvencija yra tarptautinio pobūdžio sutartis, sudaryta tarp aliantų – D. Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos — iš vienos pusės ir Lietuvos vyriausybės iš kitos. 1923 I 15 su sukilėlių pagalba Klaipėdos kraštui susijungus su D. Lietuva, aliantų ir lenkų reakcija buvo stipri: jie atvirai grasino militariniais veiksmais, ir tiems grasinimams pabrėžti atsiuntė į Klaipėdą vieną anglų ir du prancūzų karo laivus. Atvirų karo veiksmų, tiesa, neįvyko, tačiau diplomatinis spaudimas iš aliantų pusės atstatyti status quo, atseit Klaipėdos kraštą vėl atskirti nuo Lietuvos buvo stiprus. Prancūzų atstovas Kaune Padovani ir anglų konsulas Dilley reiškė stiprius protestus Lietuvos vyriausybei; ambasadorių konferencijos pirmininkas Poincaré pareikalavo, kad Lietuvos vyriausybė atšauktų visus savo piliečius iš Klaipėdos. I 25 į Klaipėdą atvyko ambasadorių konferencijos komisija (prancūzas Clinchant, anglas Fry ir italas Aloisi), tačiau jai nepavyko atimti valdžios iš Gelbėjimo komiteto. 1923 II 1 prasidėjo derybos tarp Kauno ir Paryžiaus; pradžioje aliantai pastatė Lietuvai griežtą ultimatumą: per 7 dienas atitraukti iš Klaipėdos krašto visus ginkluotus asmenis, perėjusius iš D. Lietuvos, paleisti sukilėlių ginkluotąsias pajėgas, Simonaičio direktoriją ir Gelbėjimo komitetą. Priešingu atveju buvo grasinta nutraukti su Lietuva diplomatinius santykius ir perkelti ginčą į Tautų Sąjungą. Tada tačiau įtempimas atslūgo: II 4 Prancūzijos, Anglijos ir Italijos atstovai Kaune įteikė užsienio reikalų ministrui Ernestui Galvanauskui verbalinę notą, kurioje Lietuvos vyriausybė buvo tikinama, kad abipusis kompromisas būtų geriausia priemonė išvengti tolimesnio tarptautinės padėties drumstimo ir stabilizuoti situaciją. Vadovaujantis šia dvasia, Simonaičio sudaryta ir vadovaujama sukilėlių direktorija atsistatydino, ir jos vietą užėmė Viktoro Gailiaus vadovaujama direktorija, sudaryta iš asmenų, sukilime nedalyvavusių (Birškus, Borchertas, Falk ir Panars); aliantai iš savo pusės pritarė suverenumą Klaipėdos krašte perduoti Lietuvai, tačiau su sąlyga, kad kraštas gautų autonomiją ir kad būtų garantuotas laisvas tranzitas Nemunu bei jūra. Tada, padėčiai susistabilizavus ir aliantų prestižą atstačius, komisaras Petisné ir prancūzų įgula buvo atšaukti ir II 19 apleido Klaipėdą. Ambasadorių konferencijos atstovai savo II 18 raštu pranešė direktorijos pirm. V. Gailiui, kad konferencija II 16 nutarė suverenumą Klaipėdos krašte perleisti Lietuvai. Vykdydama šį savo pažadą, Ambasadorių konferencija, per prancūzų atstovą Kaune Padovani, anglų Vaughand ir italų — Macchioro-Vivalba, II 18 nota pranešė Lietuvos vyriausybei, kad Ambasadorių konferencija II 16 padarė sprendimą dėl Klaipėdos krašto likimo. Ši nota pranešė Lietuvai, kad principiškai suverenumo teisės Klaipėdos krašte perduodamos Lietuvai, tačiau su šiomis šešiomis sąlygomis:

1. Santarvės valstybės išsižada Lietuvos naudai visų teisių ir titulų teritorijai, minimai Versalio sutarties 99 str.;

2. Klaipėdos teritorijoje įvedamas autonominis ir reprezentacinis režimas, o taip pat institucijos, kurios oficialiai pripažindamos abi vartojamas kalbas, gerbs lygybės principą visų gyventojų atžvilgiu, vis tiek, kokios jie bebūtų rasės, kalbos ar tikybos, ir traktuos svetimšalius civilinių teisių bei prekybos atžvilgiu lygiai taip, kaip savo piliečius;

3. Jūromis, upėmis ir sausumos keliais laiduojama tranzito laisvė, kuri organizuotina taip, kad būtų atsižvelgta į interesus tų lietuvių ir lenkų kraštų, kuriems Klaipėda yra natūralus išėjimas į jūrą, o Klaipėdos uostui sudaroma ekonominė administracija, kuri bus pritaikyta jo raidai ir kuri, laisvą zoną įrengus bei kvalifikuotiems atstovams dalyvaujant, teiks visišką garantiją, kad kalbamieji Lietuvos ir Lenkijos suinteresuoti kraštai galės šiame uoste naudotis lengvatomis savo prekybai;

4. Klaipėdos kraštas grąžina, Lietuvai garantuojant, išlaidas, kurios buvo padarytos jo administracijos bei okupacijos reikalams, ir kurios dar nėra padengtos;

5. Lietuvai arba Klaipėdos kraštui perleidžiami visi šiame krašte esantieji turtai, kurie priklausė Vokietijos imperijai arba atskiroms Vokietijos valstybėms, Lietuvai pasižadant savo ir Klaipėdos krašto vardu perimti nštas, kurios numatytos Versalio sutarties 254 ir 256 str.

6. Lietuvai sutikus perimti suverenumą Klaipėdos krašte aukščiau minėtomis sąlygomis, Ambasadorių konferencija, Lietuvos ir paties krašto atstovų padedama, paruoš Paryžiuje Klaipėdos krašto orga-

nišką statutą ir sudarys su Lietuva konvenciją, suderintą su šiuo sprendimu.

Šios sąlygos tačiau buvo Lietuvai nepriimtinos, ypač šeštoji, nes, priimdama šias sąlygas, Lietuva būtų įsipareigojusi priimti Klaipėdos krašto konvenciją ir statutą tokį, kokį paruoštų Ambasadorių konferencija; buvo pagrindo bijoti, kad toks statutas peržengs Lietuvai priimtinas ribas ir Klaipėdos kraštą padarys tokiu pat freištatu, kokio lenkai siekė. Ambasadorių konferencija stipriai spaudė Lietuvą, reikalaudama, kad Lietuva be jokių rezervų priimtų konferencijos II 6 priimtą sprendimą, grasindama, priešingu atveju, nutrauksianti visas derybas su Lietuva dėl Klaipėdos. Lietuva, neturėdama stipresnių užtarėjų kitų valstybių tarpe, nepajėgė šiam spaudimui atsispirti ir turėjo pareikšti pagrindinį principinį sutikimą.

1923 III 24 Paryžiuje prasidėjo derybos dėl Klaipėdos krašto konvencijos. Ambasadorių konferencija šioms deryboms vesti buvo sudariusi specialią komisiją, vadovaujamą Prancūzijos užs. reik. ministerijos valdininko Laroche. Lietuvai atstovavo min. pirm. E. Galvanauskas ir atstovas V. Sidzikauskas, padedami prof. Mandelštamo. Buvo ir atskira Klaipėdos krašto delegacija, vadovaujama direktorijos pirmininko V. Gailiaus. Laroche pateikė komisijos paruoštą Klaipėdos konvencijos ir statuto projektą iš 50 straipsnių, kuris tačiau pasirodė esąs Lietuvai visiškai nepriimtinas, nes numatė Klaipėdos kraštui tokias plačias teises, kad kraštas būtų atrodęs kaip suvereninė valstybė, freištatas, tik realine unija sujungtas su Lietuva; uostas buvo numatytas tarptautinio pobūdžio; projektas taip pat pripažino Lenkijai plačias teises uosto valdyme. Šis projektas, žinoma, buvo Lietuvai nepriimtinas. Tad Lietuvos delegacija IV 11 pateikė Ambasadorių konferencijai savo kontraprojektą, kuris irgi pripažino Klaipėdos kraštui plačią autonomiją, savivaldybę, bet vis dėlto nedavė jam atskiros suvereninės valstybės pobūdžio, ir taip pat nenumatė Lenkijos dalyvavimo uosto valdyme. IV 13 įvyko bendras delegacijų posėdis, kuriame buvo surašytas protokolas, nustatąs, kad yra nuomonių skirtumų pagrindiniais klausimais, kuriuos reikia palikti atvirus. Tada delegacijos išsiskirstė.

1923 V 7 Lietuvos vyriausybė paskelbė deklaraciją, išdėstančią laikinuosius Klaipėdos krašto autonomijos nuostatus, panašius į Lietuvos pateiktąjį kontraprojektą. Ši deklaracija tačiau neįgijo galios, nes prieš ją užprotestavo Ambasadorių konferencija. Derybas atnaujinus (VI 15), vėl buvo iš Ambasadorių konferencijos naujų reikalavimų, kurie tačiau irgi buvo Lietuvai nepriimtini, ir dėl to Lietuvos delegacijos VII 11 memorandumu atmesti. VII 13–16 Ambasadorių konferencija pateikė naują konvencijos projektą, kuris jau buvo artimesnis Lietuvos reikalavimams, tačiau vis dar dėl eilės klausimų nepriimtinas. VII 21 įvyko bendras abiejų delegacijų posėdis, kuriame galutinai paaiškėjo, kad nuomonių skirtumai, ypač uosto valdymo, tranzito ir santykių su Lenkija klausimais jokiu būdu nesiduoda išlyginami. VII 23 min. pirm. E. Galvanauskas pateikė Ambasadorių konferencijos komisijai Lietuvos delegacijos paruoštą konvencijos projektą; klaipėdiečių delegacija pareiškė savo visišką solidarizavimą su šiuo projektu. Tad 1923 VII 25 Laroche pateikė platų raportą Ambasadorių konferencijai apie derybų eigą, pranešdamas, kad nors ir buvo susitarta dėl eilės klausimų, bet vis dėl to skirtumų liko tiek, kad galutinai susitarti neįmanoma. Jis siūlė Ambasadorių konferencijai priimti jo komisijos paruoštąjį projektą ir rekomenduoti Lietuvos vyriausybei jį priimti, nes tik toks projektas atitinkąs 1923 II 16 notoje išdėstytas sąlygas. Jeigu Lietuva šio projekto per vieną mėnesį nepriimtų, Ambasadorių konferencija turėtų rezervuoti sau teisę kreiptis į Tautų Sąjungos tarybą. VII 27 Ambasadorių konferencija priėmė nutarimą, visiškai atitinkantį Laroche komisijos pasiūlymą. IX 8 tas nutarimas Poincaré ultimatyvia nota buvo praneštas Lietuvos vyriausybei; prie šios notos buvo prijungti Laroche komisijos paruošti konvencijos ir protokolo projektai. Šioje notoje Poincaré spyrė Lietuvos vyriausybę tą projektą priimti per vieną mėnesį, pareikšdamas, kad priešingu atveju bus kreipiamasi į Tautų Sąjungos tarybą. 1923 IX 21 Lietuvos vyriausybė, atsakydama į Poincaré notą, pareiškė, negalinti šio projekto priimti, nes tie pasiūlymai visai neatitinka 1923 II 16 sprendimo sąlygų, ir dėl to Lietuva negalinti ir neturinti jų priimti. Lietuva ypač negalinti priimti bet kurio sprendimo, verčiančio ją užmegzti ir palaikyti santykius su Lenkija. Prie šio atsakymo buvo pridėtas Liet. vyriausybės paruošto konvencijos bei protokolo projek-

tai ir taip pat platus memorandumas. Lietuvos vyriausybė taip pat aiškino, kad tuo atveju, jeigu nepavyktų susitarti, tai reikėtų laikyti, kad yra kilęs juridinio pobūdžio ginčas dėl II 16 sprendimo interpretacijos, ir dėl to, einant Tautų Sąjungos pakto 12 str., tas ginčas perduotinas Nuolatiniam tarptautiniam teisingumo tribunolui. Gavusi tokį Lietuvos vyriausybės atsakymą, Ambasadorių konferencija, remdamasi Tautų Sąjungos pakto 11 str., nutarė atkreipti Tautų Sąjungos tarybos dėmesį į būklę, susidariusią Klaipėdos krašte ryšium su Lietuvos vyriausybės užimta pozicija. Vykdydama šį nutarimą, Ambasadorių konferencija IX 28 pateikė atitinkamą skundą Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui ir apie tai painformavo Lietuvos vyriausybę. 1923 XI 24 Lietuvos vyriausybė pateikė Tautų Sąjungos gen. sekretoriui platų memorandumą, išdėstydama savo poziciją. 1923 XII 15 prasidėjo ginčo svarstymas Tautų Sąjungos taryboje. Tos dienos posėdyje Lietuvos atstovas E. Galvanauskas padarė atitinkamą pareiškimą. Tą pačią dieną, kitame posėdyje, Galvanauskui teko smarkiai susikirsti su Lenkijos atstovu Skirmuntu, reikalavusiu, kad taryba atsižvelgtų į Lenkijos interesus Klaipėdos krašte. Taryba priėmė rezoliuciją, sudarančią komisiją iš trijų narių, nesuinteresuotų valstybių piliečių, ir pavedančią šiai komisijai pateikti kitai Tautų Sąjungos tarybos sesijai raportą ir pasiūlymus ginčui spręsti. Tokia komisija buvo sudaryta 1924 II 5. Ją sudarė: JAV atstovas Norman Davis, olandas Kroeler ir švedas Hoernell. II 10 ši komisija atvyko į Klaipėdą, rinkdama informacijas savo raportui. II 14 komisija lankėsi Kaune, o po to Varšuvoje. II 18 komisija sugrįžo į Ženevą, ir jau kitą dieną pradėjo derybas su Lietuvos delegacija (Sidzikausku, Balučiu, Klimu). II 27 ministras pirmininkas E. Galvanauskas atvyko į Ženevą dalyvauti derybose.

Jau 1924 III 6 buvo pasiekta susitarimo visais ginčijamais klausimais. Buvo įmanoma prieiti visiško susitarimo per tokį palyginti trumpą laiką — tris savaites — tik dėl to, kad ši komisija buvo tikrai neutrali, joje nesant nei prancūzų, nei lenkų atstovo, ir dėl to nevaržoma galėjo ieškoti kompromiso, tenkinančio ir Lietuvą ir aliantus. Derybų pagrindu komisija panaudojo ankstyvesnį projektą, tačiau kitaip sutvarkė jo formą. Derybos šį kartą buvo lengvesnės, kadangi komisija iš jų eliminavo politinius klausimus, kurie labiausiai trukdė susitarti, nes laikė save nekompetetinga tų klausimų spręsti; iš kitos pusės Lietuvos delegacija visais jai neesminiais klausimais stengėsi būti nuolaidi. Svarbiausias Lietuvos laimėjimas buvo tas, kad dabar Lenkija buvo visiškai eliminuota iš Klaipėdos reikalų, ir kad Lietuva daugiau nebebuvo spaudžiama atstatyti santykių su Lenkija. 1924 III 12 prasidėjo konvencijos svarstymas Tautų Sąjungos taryboje. Komisijos pirm. Norman Davis padarė platų pranešimą, vėl, tarp kitko, pareikšdamas, kad atstatyti santykius tarp Lietuvos ir Lenkijos yra ne šios komisijos uždavinys ir kad dėl to komisija visiškai nesiėmė šios problemos. 1924 III 14 buvo kitas Tautų Sąjungos tarybos posėdis, kuriame, po papildomo aiškinimosi, komisijos projektas buvo tarybos vienbalsiai priimtas. Lordas Parmoor pasirašė Anglijos, o min. pirm. E. Galvanauskas Lietuvos vardu. 1924 V 8 Paryžiuje konvencija buvo galutinai pasirašyta. 1924 VII 30 Lietuvos seimas konvenciją ratifikavo. 1924 IX 27 Lietuva deponavo ratifikacijos dokumentą Paryžiuje. 1924 X 3 konvencija buvo įregistruota Tautų Sąjungos sekretoriate. 1925 VIII 25 buvo deponuoti D. Britanijos, Italijos ir Japonijos ratifikacijos dokumentai. Tuo būdu Klaipėdos konvencija įgijo tarptautinės galios.

Klaipėdos konvenciją sudaro keturios dalys: pati konvencija ir trys priedėliai, būtent: Klaipėdos krašto statutas (I priedėlis), Klaipėdos uostas (II priedėlis) ir tranzitas (III priedėlis). Pati konvencija yra tarptautinio pobūdžio sutartis, kuria didžiosios signatarinės valstybės — D. Britanija, Prancūzija, Italija ir Japonija — perduoda suverenumo teises Klaipėdos krašte Lietuvos valstybei, ir nustato sąlygas šio suverenumo perdavimui (1 str.). Klaipėdos kraštas, einant ta konvencija, sudaro Lietuvos valstybės dalį, administracinį vienetą, kuris turi autonomiją savo legislacijai, administracijai, teismams ir finansams tvarkyti (2 str.). Lietuva negali perleisti suverenumo Klaipėdos krašte jokiai kitai valstybei, be signatarinių valstybių sutikimo (15 str.). Krašto gyventojai turi teisę optuoti — ar priimti Lietuvos pilietybę ar nepriimti (8–10 str.). Krašto gyventojai iki 1930 atleidžiami nuo karinės prievolės atlikimo. Tautinių mažumų apsauga garantuojama (11 str.).

Konvencija taip pat nustato technines suverenumo perdavimo sąlygas ir numato konvencijos tarptautinę garantiją (17 str.).

Pirmasis priedėlis — Klaipėdos krašto statutas — nustato Klaipėdos krašto valdžios organus, jų kompetencijas bei funkcijas ir tokiu būdu sudaro lyg ir Klaipėdos krašto konstituciją. Statuto įžanga rodo, kad Lietuvos vyriausybė suteikė kraštui autonomiją, matydama reikalą užtikrinti krašto gyventojų tradicines teises ir kultūrą. Suteikdama kraštui šitokią autonomiją, Lietuvos vyriausybė rėmėsi: 1. Steigiamojo seimo 1921 XI 11 priimta rezoliucija; 2. 1923 II 16 padarytu Ambasadorių konferencijos sprendimu, Lietuvos vyriausybės priimtu 1923 III 13; 3. 1924 V 8 Paryžiuje pasirašyta Klaipėdos konvencija.

Klaipėdos kraštas naudojasi demokratijos principais pagrįsta autonomija legislacijos, administracijos, teismų ir finansų srityse (1 str.); tačiau visos valdžios funkcijos, įsakmiai nepavestos autonominių krašto organų kompetencijai, savaime sudaro atitinkamų valstybės organų kompetencijos objektą (7 str.), pvz. kredito bei draudimo įstaigų reguliavimas, muitai, monopoliai, akcizai, vartojimo mokesčiai, geležinkeliai, paštas, telefonas, telegrafas, pasienio policija, saugumo policija ir t.t. priklauso Lietuvos valstybės valdžios kompetencijai. Krašto organai, veikdami statuto apibrėžtos kompetencijos ribose, turi vadovautis ne tik statutu, bet ir valstybės konstitucija, kiek ji neprieštarauja statutui (6 str.). Statutas numato šiuos krašto autonominės valdžios organus: gubernatorių, seimelį, direktoriją ir ūkio tarybą. Klaipėdos krašto gubernatorius skiriamas respublikos prezidento (2 str.). Jis žiūri Lietuvos valstybės interesų krašte ir vykdo autonomijos priežiūrą. Jis skiria direktorijos pirmininką (17 str.). Seimelio priimti įstatymai pateikiami jam, ir jis arba juos skelbia (10 str.), arba pareiškia savo veto, jeigu jie prieštarauja statutui ar valstybės konstitucijai, arba yra nesuderinami su Lietuvos tarptautiniais pasižadėjimais (16 str.). Gubernatorius taip pat gali seimelį paleisti ir skelbti naujus rinkimus (12 str.).

Seimelis turi legislatyvinę galią; jis renkamas 3 metams pagal Lietuvos rinkimų įstatymą, po vieną atstovą nuo 5000 gyventojų (10 str.). Seimelis turi įstatymų leidimo iniciatyva (18 str.), bet neturi tiesioginės įtakos direktorijos sudarymui; seimelis tačiau turi netiesioginę tokią įtaką, nes gali pareikšti direktorijai nepasitikėjimą, ir ji tada turi atsistatydinti (17 str.).

Direktorija turi egzekutyvinę (vykdomąją) galią. Ją sudaro gubernatoriaus skiriamas pirmininkas ir nedaugiau kaip 4 nariai. Direktorija tvarko krašto administracinius reikalus, turi legislatyvinės iniciatyvos teisę, skiria krašto teismų teisėjus ir t.t. Krašto ūkio taryba neturi sprendžiamo balso, bet seimelis, prieš priimdamas įstatymo projektą, liečiantį finansinius ar ekonominius reikalus, turi išklausyti tarybos nuomonės (14 str.). Krašto teismai yra autonominiai, atseit neįeina į Lietuvos valstybės teismų sistemą, tačiau Lietuvos Vyr. tribunolo jurisdikcija apima visą Respublikos teritoriją (24 str.), tad ir Klaipėdos kraštą. Aukščiausioji instancija autonominių teismų byloms spręsti yra Vyr. tribunolo Klaipėdos skyrius, kurio daugumą turi sudaryti krašto autonominės magistratūros teisėjai. Švietimas pagrįstas mokymo laisve; mokyklos gali būti steigiamos laisvai (33 str.). Lietuvių ir vokiečių kalbos pripažįstamos lygiomis oficialiomis krašto kalbomis (27 str.). Privati nuosavybė (32 str.), susirinkimų, draugijų, sąžinės ir spaudos laisvė garantuojama visiems (33 str.). Statuto revizija gali vykti įstatymo arba referendumo tvarka, bet tam reikalingas Lietuvos seimo aprobacijos (38 str.).

Antras konvencijos priedėlis tvarko Klaipėdos uosto organizaciją. Uostas laikomas tarptautinės reikšmės uostu (2 str.). Lietuvos vyriausybė išlaiko uostą ir viešuosius vandens kelius (4 str.). Uostą administruoja, išlaiko, plėtoja uosto direkcija iš 3 narių, skiriamų Lietuvos vyriausybės, Klaipėdos krašto ir Tautų Sąjungos tranzito komisijos (5 str.).

Trečiasis konvencijos priedėlis reguliuoja tranzitą. Juo Lietuvos vyriausybė garantuoja judėjimo ir tranzito laisvę jūromis, vandens keliais ir geležinkeliais į kraštą, iš krašto ir per kraštą. Taip pat reguliuojamas miško plukdymas.

Klaipėdos statuto aiškinimo byla Hagos tribunole 1932; *T. Petkevičius*, Klaipėdos statuto vykdymo priežiūra 1932; *M. Anysas*, Klaipėdos krašto konvencija ir statutas 1935; *J. Robinzonas*, Klaipėdos krašto konvencijos komentaras 1–2 tt. (ir vok.) 1934; *D. Krivickas*, Klaipėdos krašto teisinė būklė 1938; *L. Haselzonas*, Die richtige Stellung des Memelgebietes in lit. Staatsverbande (disertacija) 1938; *St. Dausa*, La régime d'autonomie du territoire de Klaipéda 1937; *M.*

Hellard, Le statut international du territoire de Memel 1932; Interpretation du statut de Memel 1932. *J. A. St.*

Klaipėdos krašto prelatūra. 1923 sugrįžusiame Lietuvai Klaipėdos krašte buvo 1 katalikų dekanatas, 4 parapijos: Klaipėdoje, Robkojuose, Šilutėje ir Viešvilėje, kuriose buvo apie 3500 katalikų. 1926 jau buvo apie 8000 katalikų. Juos aptarnavo 6 vokiečių kunigai. Kraštas bažnytiniu atžvilgiu priklausė Varmijos vyskupui. 1926 IV 4 kuriant bažnytinę Lietuvos provinciją, atrėmus vokiečių pastangas palikti klaipėdiečius katalikus Varmijos vyskupijos valdžioje, šio krašto dekanatas prelatūros (praelatura nullius) vardu buvo priskirtas Telšių vyskupijai. Lietuvių katalikų skaičius tolydžio kilo. Suaugusius apjungė Betanijos draugija, o jaunimą subūrė Neringa. Naujos katalikų bažnyčios atsirado: 1932 Pagėgiuose, 1933 Plikiuose, 1935 Smalininkuose, 1937 Priekulėje. 1939 III 22 Klaipėdą užimant vokiečiams krašte pastoracijos darbą dirbo 4 kunigai vokiečiai, 9 lietuviai, buvo 5 parapijos su 8 bažnyčiomis ir 25.000 katalikų, jų tarpe apie 3000 vokiečių. K.k.p. teisiškai ir toliau liko Telšių vyskupo priklausomybėje, nors iš tikrųjų administruoti vokiečiai neleido ir faktiškąją administraciją vykdė Varmijos vyskupas. Vokiečių okupacijoje pasiliko 6 lietuviai kunigai ir tik 2 jų išvengė kalėjimo. Lietuviški pamokslai ir giesmės buvo uždraustos. Skaudi religinė priespauda dviejų tikybų ir tautybių tikinčiuosius artino. 1944 karo pasėkoj, Klaipėdos katalikų bažnyčia, statyta 1865, buvo sugriauta. 1956 vien Klaipėdos miesto parapijoje priskaityta apie 30.000 katalikų lietuvių, kuriuos aptarnavo klebonas ir 2 vikarai lietuviai. Rusams okupavus Lietuvą ir Klaipėdos kraštą, K.k.p. vėl grįžo Telšių vyskupo jurisdikcijai.

P. Bajerčius, Religiniai santykiai Klaipėdos krašte nuo 1922 iki 1944 metų (N. Gyvenimas nr. 1–3) 1948. *St.Mtl.*

Klaipėdos krašto protestantų bažnyčia. Vokietijos reformacijos sąjūdis palietė ir M. Lietuvą, taigi ir Klaipėdos kraštą. Kryžiuočių Ordino magistras Albrechtas Brandenburgietis pasiskelbė 1525 pirmuoju pasauliečiu valdovu, atsisakė katalikybės ir įvedė visoje Prūsijoje Liuterio skelbiamąją Evangelijos tikybą. Lietuvių k. pirmasis reformuotą ev. tikybą Prūsuose esą skelbęs lietuvis Tortylaitis (Tortylavičius), kuris dar 1533 buvęs Šilalės (D. Lietuva) kunigas. M. Lietuvoje pirmieji reformuotosios bažnyčios žymesnieji lietuvių veikėjai buvo: St. S. Rapolionis, A. Kulvietis, M. Mažvydas, A. Jomantas, B. Vilentas, M. Blotnas, St. Marcijanas. Klaipėdos krašto gyventojai tuo metu beveik visi buvo lietuviai ev. liuteronų tikybos. Ilgainiui krašto gyventojų sudėtis dėl vokiečių kolonizacinės politikos ir dėl germanizacijos pasikeitė lietuvių nenaudai. Krašto ev. bažnyčia įgavo vokišką atspalvį, lietuvių kunigų skaičius sumažėjo. Betgi Klaipėdos krašto ev. bažnyčios narių lietuviškumui palaikyti atsirado naujas veiksnys ir būdas. Olandijos ir Vokietijos pietistų pavyzdžiu atsirado surinkimininkai, kurie išimtinai tevartojo tik lietuvių k. ir griežtai laikėsi Liuterio mokslo. M. Lietuvoje 1901 iš 119.868 ev. liut. buvo 21.855 surinkimo nariai, o Klaipėdos krašte iš 71.984 ev. liut. 15.3600 buvo surinkimų nariai. Prūsijos karaliaus Fridricho Vilhelmo III įsakymu, 1817 Prūsijos liuteronų ir reformatų bažnyčios formaliai buvo sujungtos į vieną Prūsijos evangelikų bažnyčią. Dalis parapijų ir kunigų griežtai atsisakė pritarti bažnyčių unijai; šie buvo vadinami senliuteroniais. D. Lietuvos ev. liut. bžn. laikėsi nepakeisto augsburgiškio tikėjimo išpažinimo. Tuoj po Klaipėdos krašto prisijungimo atsirado reikalas nepriklausomai nuo Vokietijos tvarkyti ev. bažnyčios reikalus. 1923 įvyko Berlyne pasitarimas tarp Berlyno ev. bžn. tarybos (Oberkirchenrat) ir Klaipėdos krašto atstovų: direktorijos pirmininko V. Gailiaus, kun. dr. V. Gaigalaičio, direktoriaus Borcherto, Panaro ir generalinio superintendento Gregoro. Abi šalys sutarė, kad nuo 1923 X 1 Klaipėdos krašto ev. bažnyčia atskiriama nuo Karaliaučiaus konsistorijos. Tuoj buvo sudaryta Klaipėdos krašto konsistorija iš generalinio superintendento Gregoro (pirm.), superintendento Obereignerio, kun. Reidžio, kun. Redmerio, direktorijos pirmininko V. Gailiaus ir kt. Betgi konsistorijos pirmininkas Gregoras, be įtakingesnių konsistorijos narių žinios, paruošė naują projektą, kad Klaipėdos ev. bažnyčia būtų priklausoma ir Karaliaučiaus konsistorijos ir Berlyno vyr. bažnytinės tarybos. Tada direktorijos pirmininkas V. Gailius 1924 pavedė Rusnės kun. Val. Gailiui komisariškai tvarkyti Klaipėdos ev. bažnyčią. Klaipėdos krašto direktorija ir bažnytinis komisaras 1924 VI 18 sušaukė platų krašto evangelikų susirinkimą, kuris nu-

Klaipėdos

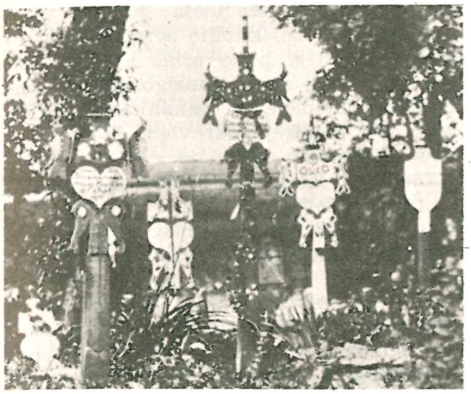

Klaipėdos apylinkių antkapiai

tarė savarankiškai tvarkyti Klaipėdos bžn. ir išrinko 80 asmenų kuratoriją, kuri sušaukė sinodą; sušauktasis sinodas išrinko 7 asmenų valdybą. Valdybos pirm. buvo V. Gailius. Vokiško nusistatymo dvasininkai su Gregoru priešakyje priešinosi Klaipėdos krašto sinodui ir jo rinktajai valdybai. Tuomet Lietuvos vyriausybė susitarė su Berlyno vyriausiąja bažnyčios taryba (Oberkirchenrat), kad nuo 1925 X 1 Klaipėdos krašto ev. bžn. atpalaiduojama nuo senprūsiškosios unijos ev. bžn. su ta sąlyga, kad Klaipėdos krašto ev. bžn. santvarkai bus pritaikinti senprūsiškosios unijos ev. bžn. konstitucijos dėsniai, o tarp tų bažnyčių draugiškam ryšiui palaikyti Klaipėdos krašto ev. bžn. siunčia po 3 atstovus į Prūsų sinodą Karaliaučiuje ir į vyriausiąjį sinodą Berlyne; o šiuodu sinodai siunčia po 3 atstovus į Klaipėdos krašto ev. bžn. sinodą. Dėl to, nors Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie D. Lietuvos, Klaipėdos krašto ev. bžn. turėjo tam tikrus ryšius su Prūsijos senprūsiškosios unijos ev. bžn., betgi neturėjo jokių ryšių su D. Lietuvos ev. liut. bžn. Paskutiniais 1940 duomenimis iš Klaipėdos krašto 154.000 gyventojų 150.000 buvo evangelikai, iš kurių 129.000 ev. liut., o iš šių apie 100.000 buvo lietuviai. Klaipėdos krašto ev. bžn. turėjo 40 parapijų ir apie tiek pat kunigų, 1-2 superintendentu ir 1 generalinį superintendentą. Beveik visose Klaipėdos krašto bažnyčiose dar buvo laikomos pamaldos ir liet. kalba, tik nacių valdymo metu pamaldos liet. kalba ir lietuvių surinkimai krašte buvo uždrausti.

G. Ostermeyer, Erste littauische Liedergeschichte 1793; *W. Gaigalat,* Die Evangelische Gemeinschaftsbewegung unter den preussischen Litauern 1904; *V. Falkenhahn,* Der Uebersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke 1941; *G. Valančius,* Lietuva ir Karaliaučiaus kraštas 1946; *K. Gudaitis,* Lietuviai Evangelikai 1957; *Griga,* Aprašymas apie M. Lietuvos ev. bažnyčią ir liet. surinkimą 1926; *V. Gailius,* Zur Vorgeschichte und zur Geschichte des memellädischen Kirchenstreites (Memorandumas su dokumentais) 1924.

K.Gdt.

Klaipėdos sukilimas. Versalio sutarties 90 str. Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos ir laikinai pavestas Santarvės — D. Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos — globai. Santarvei buvo palikta teisė išspręsti galutinį krašto likimą. Kraštą Santarvės vardu 1920 II 15 perėmė valdyti prancūzų generolas Odry. Kad palengvintų sau darbą, jis pakvietė administratorium civilį Petisné, civilinio komisaro titulu. 1921 V 1 gen. Odry pasitraukė ir Ambasadorių konferencija paskyrė Santarvės atstovu tą patį Petisné, jau vyriausiojo komisaro titulu.

Turėdamas galvoje Taikos konferencijos pirmininko Clemenceau pareiškimą, jog Klaipėdos kraštas visada buvo lietuviškas ir kad Klaipėdos uostas yra vienintelis Lietuvos išėjimas į jūrą, tiek Klaipėdos krašto gyventojai, tiek Lietuvos valstybė turėjo rimto pagrindo tikėtis, kad tas laikinis valdymas greit pasibaigs ir kraštas teks Lietuvai. Betgi Lenkija visaip stengėsi, kad kraštas netektų Lietuvai, ir pakišo, Dancigo pavyzdžiu, laisvojo krašto idėją. Lenkija veikė planingai: negailėjo didelių lėšų tiek plačiai diplomatinei akcijai Santarvės sostinėse—Paryžiuje, Londone ir Romoje—tiek pačiame krašte. Ji paskyrė į Klaipėdą gabų diplomatą Szarotą, Chargé d'affaires titulu. Lietuva nei tokio štabo, nei lėšų neturėjo. Szarota ieškojo šalininkų savo tikslams tarp įtakingų krašte asmenų. Jie padėdavo jam patarimais ir įtaka patraukti atskirus luomus: ūkininkai buvo gąsdinami, kad kraštą sujungus su Lietuva, jų ekonominė būklė nusmuks, nes pati Lietuva neturi kur dėti savo žemės ūkio produktų; pramonininkams buvo pažadėti dideli užsakymai, lentpiūvėms — miškas iš Lenkijos.

Santarvės vietininko Petisné interesai (gal nurodomi iš Paryžiaus) sutapo su Lenkijos ‚laisvojo krašto idėja', ir jis atkakliai kreipė savo politiką ta linkme. Trečias faktorius — tai vokiškoji gyventojų mažuma. Pati Vokietijos valstybė kovojo prieš krašto atskyrimą nuo Vokietijos, bet kai sprendimas įvyko, laikėsi pasyviai. Kitaip buvo su vokiečiais krašte — tiek vietiniais, tiek ateiviais valdininkais. Visi jie

Vyr. M. Lietuvos gelbėjimo komitetas

lyg laikė, kad Vokietijos valstybei negalint veikti, ta patriotinė pareiga atitenka jiems. Jie greit susiorganizavo ir mėgino patraukti savo įtakon Santarvės atstovus, pirmiau gen. Odry, vėliau Petisné. Bet jų tikslai pradžioje neatitiko prancūzų politikos. Tada du žymūs vokiečių vadai Altenberg ir Kraus nuvyko į Varšuvą tariamo biznio reikalais, bet Vokietijos spauda juos išvadino išdavikais. Tuo metu Paryžius, ne be Varšuvos žinios, bande per Tautų Sąjungą sureguliuoti santykius tarp Lenkijos ir Lietuvos. To tarpininkavimo rezultatas buvo žinomasis Hymanso projektas. Tam planui nepasisekus, Klaipėdos galutinis sprendimas pakibo ore. Tuomet Petisné ėmėsi veikti vietoje. Jis įtikinėjo vokiečius, užimančius krašte vadovaujančias pozicijas, jog kraštui naudingiau likti laisvam ir savarankiškai valdytis. Daugumas vokiečių pasidavė tai idėjai, ir Petisné jau 1922 rudenį skatino Paryžių pagreitinti sprendimą. Ir Petisné ir Lenkija manė, kad ‚laisvojo krašto idėja' jau yra prigijusi krašte, todėl kitokio sprendimo nenumatė. Vokietija buvo prieš tokį sprendimą, nes dvejų metų Danzigo, laisvo miesto, praktika davė jai pakankamai sunkumų, ir ji nenorėjo dar vieno tokio skaudulio Rytprūsių pašonėje.

Lietuviai Klaipėdos krašte matė sau ir Lietuvai didelį pavojų, jei įvyktų sprendimas ‚laisvojo' krašto naudai. Petisné ir direktorijos daugiau dvejų metų šeimininkavimas įrodė, jog kraštas negali išsilaikyti be natūralaus užnugario. Kraštas per tą trumpą laiką buvo privestas prie visuotinės ekonominės suirutės. Uostas, ir anksčiau neturėjęs didelės reikšmės, dar daugiau nusmuko; fabrikai be žaliavos, užsakymų ir rinkos turėjo sustoti; rezultatas — keli tūkstančiai darbininkų vien tik Klaipėdos mieste liko be darbo ir pajamų. Lietuvių teisių buvo visiškai nepaisoma; iš direktorijos ir kitokių organų jie buvo išstumti, negana to, vien tik dėl savo teisių reikalavimo, buvo persekiojami. Lietuvai, mažai valstybei, sunku buvo nugalėti visas prancūzų ir lenkų pinkles. Lietuviams krašte savaime kilo mintis sukilti. Jei į lietuvius nekreipiama dėmesio, tai jie tarėsi turį teisę atkreipti viso pasaulio dėmesį į save ir įrodyti, kad krašto dauguma nori jungtis prie Lietuvos. Sukilimo mintis kilo 1922 XI pradžioje, kada pasklido gandai, jog Paryžiuje greitai bus paskelbtas sprendimas. Keletas rimtesnių lietuvių vadų, su Erdmonu Simonaičiu priešakyje, suprato, jog sukilimas neįma-

I Klaipėdos savanorių pulko karininkai po sukilimo

noma be rimto pasiruošimo ir kad tenka ieškoti pagalbos Lietuvoje. Ryšiai su Lietuva buvo nuo seniai, tiek su atskirais veikėjais ir politikais, tiek su patriotinėmis organizacijomis. Daugelis lietuvių klaipėdiečių inteligentų nenorėdami būti Klaipėdos krašte antros rūšies piliečiais emigravo į D. Lietuvą, pvz. dr. Zaunius, Viktoras Gailius, dr. K. Oželis, kap. Albinas Gailius. E. Simonaitis neatidėliodamas ėmė vykdyti tą tuo tarpu kelių žmonių sumanymą. Tam tikslui jis ir jo vienminčiai ieškojo tinkamo asmens sukilimui paruošti. J. Budriui drauge su Erdmonu Simonaičiu buvo patikėtas sukilimo ruošimas ir planavimas. Daugelis, ypač ūkininkai ir darbininkai pritarė sukilimui. 1923 I pirmomis dienomis krašte susidarė didžiausio įtempimo atmosfera. Kiekvienu momentu galėjo įvykti sprogimas ir išsilieti į atvirą sukilimą. Neorganizuoti veiksmai galėjo visą reikalą sugadinti. Daugelis pasisiūliusių dėtis į sukilimą irgi nerimavo. Iniciatorių grupė I 6 nusprendė veikti. Čia pat susidarė M. Lietuvos gelbėjimo komitetas, kuris I 9 susirinko Šilutėje viešai ir paskelbė tai, ką I 6 buvo nutaręs. Armijos vyriausiu vadu buvo paskirtas sukilimą ruošęs Jonas Budrys. Jam buvo suteikta visa galia pasirinkti ir skirti padalinių vadus. Sukilimo laikas paskirtas — naktis į I 10. Budrys savo pavaduotoju pasirinko savanorį Praną Klimaitį, štabo viršininku Juozą Oksą; pirmos grupės vadas (prie Klaipėdos) — Aukštuolis; antrosios (Šilutė) — Kalvaitis-Jakštas ir trečiosios (Panemunė: Smalininkai-Tilžė)

Iškilmės prie paminklo žuvusiems sukilėliams Klaipėdoje

— Bajoras-M. Kalmantas. Pirmosios grupės uždavinys buvo užimti Klaipėdos miestą ir uostą. Antrosios saugoti, kad per krašto vidurį nesusirinktų priešingas gaivalas ir per Rusnę neperžengtų iš Vokietijos stalhelmistai. Trečiosios grupės — kontrolė krašto pietuose ir apsauga iš Tilžės-Ragainės pusės. Paskutiniu momentu buvo gautas patikrinimas iš Vokietijos, kad jie patys suvaldys savo organizacijas ir net pageidauja, kad sukilėliai užimtų ir kitą tilto pusę (Tilžės mieste). Trečiajai grupei buvo pavesta parinkti iš ateinančių savanorių 300 žmonių, antrajai — 40 -50, o visus kitus siųsti Klaipėdon. Prancūzų jėgos: 21 Elzaso atskiras batalionas, majoro Thibaut vadovaujamas, buvo pačioje Klaipėdoje. Ten pat buvo sutraukta ir apie 200 krašto policijos, daugiausia vokiečių, buvusių puskarininkių ar šiaip karių. Prie jų prisidėjo apie 150 vokiečių savanoriu — miesto gyventojų. Sukilimo su-

P. Rimša

Klaipėdos atvadavimo medalis

manytojai buvo išsiaiškinę ir susitarę nesunkinti Santarvei spręsti Klaipėdos reikalą, o taip pat saugoti prancūzus nuo didesnių nuostolių. Dėl to sukilėlių vadas ir įspėjo prancūzus, pasiųsdamas parlamentarus, jog kraštas sukilo ne prieš juos, bet prieš vokišką direktoriją. Tik po to Klaipėda buvo atakuota. Visos trys grupės užėmė visą kraštą be jokio pasipriešinimo. Vokietija pageidavo pati, kad sukilėliai pereitų tiltą į Tilžės miesto pusę. Trečioji grupė tą uždavinį atliko ir rado pasų kontrolės būdelėje paruošta 34 šautuvus, kuriuos sukilėliai ir išsinešė, kaip ‚karo grobį'.

Prisiartinę prie Klaipėdos miesto sukilėliai pirmą kartą I 12 pavakarėje buvo apšaudyti. Naktį į sukilėlių štabą atvyko iš miesto lietuvis patriotas ir pranešė, kad prancūzai padalino savo jėgas į keletą grupių (sustiprintų punktų), priskyrė kiekvienai grupei policijos ir vokiečių savanorių. Protarpius tarp tokių punktų saugoja policija ir savanoriai. Pusė prancūzų įgulos palikta kareivinėse. Sukilėliai irgi pergrupavo savo jėgas: kovingesnės dalys prieš sustiprintus punktus — Sendvarį, Götzhöfeną (Gecėvę). Dešinysis sukilėlių sparnas — pajūris ir kairysis — Smeltė buvo palikti be apsaugos; jie buvo tik patruliuojami ir žvalgomi. Apie penkių kuopų savanorių (iš viso 550 žmonių) neužteko apgulti labai išsiplėtusį miestą. Kitą rytą iš naujai atėjusių savanorių, daugiausia gimnazistų, buvo sudaryta šeštoji kuopa, priskirta jiems apie 30 šaulių su patyrusiu viršila, kuriam buvo pavestas vadovavimas. Pagal sukilėlių planą miestas turėjo būti tik apgultas, bet ne puolamas. Vyriausias komisaras Petisné atmetė sukilėlių pasiūlymą pasiduoti, o Prancūzija puolė Lietuvą, versdama jai visą atsakomybę ir reikalaudama tučtuojau atitraukti savo piliečius. Tokia politinė padėtis, o taip pat žiaurūs šalčiai ir pūgos privertė ilgiau neatidėlioti ir užimti miestą. 2 ir 3 grupėms atlikus savo uždavinį, vyr. sukilimo vadas J. Budrys I 13 įsakė atvykti Kalmantui su didesniu savanorių skaičiumi, papildyti kairįjį pamario sparną ir iš Smeltės priemiesčio pulti miestą. I 14 buvo gautas jo pranešimas, kad jis su geriausia savo kuopa tikisi atvykti I 15 apie 5 val. ryto. Iš Šilutės antros grupės I 14, apie 2 val. po pietų atžygiavo apie 60 vyrų, vedami amerikiečių lietuvių Dariaus ir Zamkaus. Jie čia pat buvo nukreipti dešiniam sparnui sustiprinti. I 14 pavakare, kad būtų išnaudotas laikas iki pagėgiškių atvykimo, Budrys įsakė pusei kuopos, savanorio Girčiaus vadovaujamai, naktį į I 15 po 12 val. pulti prancūzų sustiprinimus ties Sendvariu, kuris siejosi su miestu. Pora valandų prieš tai dešinysis sparnas iš Girulių pajūrio turėjo imituoti puolimą prancūzų kareivinių link. Po dvyliktos val. apie 80 vyrų su Girčiumi iššygiavo. Prancūzai apšvietė lauką raketomis ir paleido smarkią ugnį iš daugelio kulkosvaidžių ir šautuvų. Sukilėliai slinko pirmyn, apie 2 val. ugnis nutilo, ir po kiek laiko kuopos vadas Strelniekas pranešė vyr. štabui telefonu, kad Sendvaris paimtas. Praėjus pusvalandžiui, vyr. štabe pasigirdo iš Sendvario granatų sprogimas ir kelių kulkosvaidžių šaudymas. Atrodė, kad prancūzai kontratakuoja. Budrio įsakymu, likusi kuopos dalis skubėjo pagalbon. Strelniekas pranešė, jog Sendvario sustiprinimas paimtas su 30 belaisvių, prancūzų karininku Soulier ir 9 moderniais prancūzų kulkosvydžiais. Apie 6 val. ryto štabe gautas pranešimas, kad Kalmantas atvyko laiku ir žygiuoja per Smeltę miesto link. Telefono ryšių nebuvo, tad pranešimas kiek pavėluotas. Prancūzai keliose vietose užstojo Kalmanto daliniui kelią, bet po keleto salvių skubiai traukdavosi.

Pagėgiškiai prasiveržė iki prefektūros, kur pro langus kyšojo kulkosvaidžiai, nuo kurių čia žuvo keli savanoriai — jų tarpe karininkas A. Burokevičius, bandęs pro langą įmesti granatą. Kitas savanoris granatą įmetė. Prefektūra turėjo iškėlus Santarvės vėliavas: D. Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos. Granatai sprogus, tuoj virš tų 4 vėliavų pasirodė balta staltiesė — pasidavimo ženklas. Kalmantas paėmė 63 karius prancūzus su keliais karininkais ir aukštąjį komisarą Petisné, kuris buvo savo raštinėje. Tuo pačiu metu ir visos kitos I grupės kuopos atžygiavo į miesto centrą ir užėmė geležinkelio stotį, uostą ir tiltus per Danės upę. Kalmantas atvyko į vyr. štabą ir pranešė apie prefektūros paėmimą ir Petisné norą kalbėtis su vyr. vadu. Budrys, lydimas savo pavaduotojo Klimaičio ir Kalmanto nuvyko į prefektūrą. Petisné prašė, kad derybose dalyvautų ir karo vadas, majoras Thibaut, nes karo veiksmams prasidėjus visa galia perėjusi jam. Majoras Thibaut paprašė paliaubų su teise vieną kartą per dieną jų kariškam vežimui

iš kareivinių nuvažiuoti į uostą maisto. Majoras Thibaut dar pasiūlė, kad jei paliaubos būtų nutrauktos, tai šalys įspėja viena antrą 12 valandų iš anksto. Prancūzams buvo išdalinti jų kalba atsišaukimai ir paaiškintas sukilimo reikalas. Majorui Thibaut prašant, buvo prancūzams grąžinti ginklai.

M. Lietuvos gelbėjimo komiteto sudaryta Simonaičio direktorija perėmė krašto valdymą, kreipėsi į Santarvės valstybes notomis, išdėstydama įvykius ir prašydama atšaukti Petisné, nenorėjusį skaitytis su daugumos gyventojų valia, taip pat atšaukti prancūzų įgulą bei karo laivus, kurie atvyko po poros dienų Klaipėdą užėmus. Santarvininkai neatsakė į tą notą, todėl M. Lietuvos gelbėjimo komitetas I 19 Šilutėje paskelbė deklaraciją, kad kraštas jungiasi su Lietuva. Vokiečiai sutiko naują direktoriją ramiai ir pripažino jos autoritetą. Keletas freištatininkų vadų pabėgo į Vokietiją. Vokietijos atstovas Klaipėdoje patarė vokiečiams nedaryti sukilėliams jokių sunkumų.

Ambasadorių konferencija, ieškodama kompromiso, o taip pat Santarvės prestižui apsaugoti, atsiuntė I 25 ypatingą komisiją iš pirmininko prancūzo Clinchant, anglo Fry ir italo Aloisi. Komisija išspausdino atsišaukimą, kad ji imasi ‚tvarką atstatyti', bet sukilėlių vadas Budrys konfiskavo atsišaukimą ir neleido jo skelbti. Vokiečiai gyventojai dėl to dar pagarbiau sutiko naują valdžią. Po to komisija neberodė veiklos, o derybos prasidėjo betarpiškai tarp Paryžiaus ir Kauno. II 2 Santarvės vyriausybės įteikė Lietuvai griežtą ultimatumą, reikalaujantį paleisti sukilėlių kariuomenę, Krašto direktoriją ir Gelbėjimo komitetą. Kokie nors politiniai įvykiai turėjo paveikti santarvininkus, nes po kelių dienų jie tapo švelnesni, ir jų elgesys parodė, kad jiems svarbu išsaugoti didžių valstybių ‚veidą'. Tas prestižo išsaugojimas pasireiškė naujos, bet lietuviams visiškai palankios direktorijos sudarymu, nors ir šį kartą neapsieita be klastos. II 19 anksti rytą Santarvės laivai su Petisné ir prancūzų įgula paliko Klaipėdą. Santarvininkų klasta pasireiškė tuo, kad jie paliko ne direktoriją, bet Klaipėdos vyriausybę su ministru prezidentu priešakyje. Aukštojo komisaro Petisné pareigos nebuvo perduotos. Kad nekiltų komplikacijų, armijos vadas Budrys tą pačią dieną, II 19, paskelbė paliepimą, kad jis via facti pasiėmė vyr. komisaro pareigas, rezervuodamas sau teisę prižiūrėti visą krašto viešąją tvarką ir pašalino iš tarnybos visus valdininkus, kurie buvo apleidę savo pareigas ir iki dekreto dienos nebuvo grįžę. Budrys kitą dieną iškraustė Lenkijos atstovą Szarotą iš Klaipėdos krašto. Sukilimo metu žuvo 20 sukilėlių-savanorių, 2 prancūzai ir 1 policininkas. *J. Bdr.*

Klaipėdos uostas. Įėjimas į K.u. iš Baltijos jūros yra apsaugotas ir sutvirtintas dviem į jūrą pratęstais molais. Naktinei navigacijai ir orientacijai dieną gelbsti molų švyturiai ir didysis švyturys atokiau nuo kranto. Kuršių Marių užutekis sudaro gan saugų ir erdvų prieuostį laivų in-

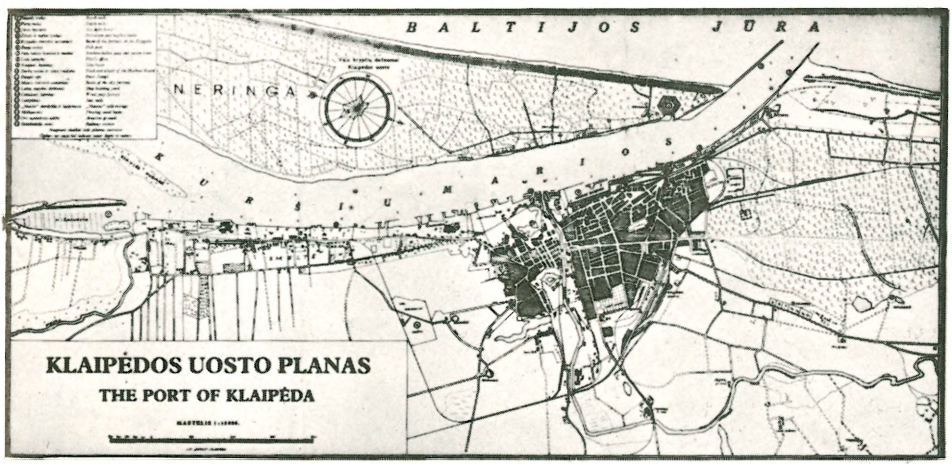

Klaipėdos uosto planas

Klaipėdos uosto šiaurinis molas

karavimui. K.u. išdėstytas miesto pusėj, Užmario pusėj tėra jachtų uostas, pastatytas 1937. Arčiausiai molų buvo žvejų uostas su nedideliu baseinu žvejų laivams. Į pietus nuo žvejų uosto yra 500 m ilgio krantinė su 10 m gyliu, pradėta statyti 1938 ir baigta Klaipėdą vokiečiams okupavus. Toliau eina šiaurės krantinė su muitinės sandėliais ir locų įstaiga už jų. Į pietus — žiemos uostas: uždaras baseinas, atskirtas nuo marių dviem molais su dviem įėjimais. Žiemos uosto gale yra keleivių krantinė, už kurios yra uosto dirbtuvės iki Danės. Upės abiejose pusėse yra krantinės iki Biržos tilto, o giliau medžio apdirbimo įmonės su privačiomis krantinėmis. Už Danės, marių pakrantėj ėjo Lindenau laivų statybos dirbtuvės, toliau Smeltėj medžio apdirbimo, celiuliozės ir maisto gaminių įmonės su privačiomis krantinėmis. Į pietus nuo Smeltės, prie įėjimo į Vilhelmo kanalą, yra malkų uostas, natūralus baseinas skirtas sieliams.

Klaipėdą atvadavus, tuoj buvo imtasi tvarkyti uostą: pagilinta įplaukimo vaga, baigti statyti molai ir pastatyti skysto kuro tankai. Tačiau dėl kapitalo stokos didesnis uosto plėtimas pradėtas tik 1930. Prieš tai K.u. buvo pakenčiamai pritaikintas tik masinio krovinio apyvartai, ypač medienai, kurią pakrovė tiesiai prie apdirbimo įmonių. Įvežama buvo taip pat masinės prekės: anglis, sieros masė, kalkakmeniai, neapdirbtas fosfatas ir cementas. Gabaliniam kroviniui uostas mažai tiko dėl riboto gylio, sandėlių, kranų, geležinkelio bėgių stokos ir nepakankamų krantinių. Tokiam kroviniui K.u. užnugaris mieliau naudojosi Karaliaučiaus, Rygos ir Liepojos uostais lengviau pasiekiamais, geriau įrengtais ir aprūpintais.

Klaipėdos uostas

1930–32 K.u. buvo labai išplėstas ir patobulintas. Senasis žiemos uostas turėjo tik 500 m bendros krantinės su 5 m gyliu, labai menkus sandėlius ir nepakankamą bėgių skaičių. Išplėtus ir pagilinus susidarė 1200 m krantinių su 8 m gyliu. Buvo pastatyti modernūs Lietūkio sandėliai ir reikiamas bėgių skaičius. Tuo laiku pastatyta ir keleivių krantinė. Padidėjus apyvartai, uostas vėl pasidarė per ankštas, o 8 m gylis nepakankamas, todėl buvo statoma nauja 10 m gylio ir 500 m ilgio krantinė į p. nuo žvejų uosto. Bendras K.u. krantinių ilgis buvo 8000 m ir plotas 560 ha, neskaitant žvejų uosto. K.u. turėjo modernius garo plaktus, povandeninius šveisavimo aparatus ir gilinimo darbams 4 žemsemes ir vieną žemsiurblį. 1937 Klaipėdos ir Nidos švyturiuose buvo įrengtos radiogoniometrinės stotys ir uoste radijo stotis; 7 mylios nuo Klaipėdos vartų buvo užinkaruota šviesinė-garsinė boja. Ledams laužyti turėjo pajėgų ledlaužį Perkūną, kurį naudojo ir kaip pagalbos laivą, todėl jis buvo aprūpintas radijo siųstuvu ir galingais vandens siurbliais. Uostas turėjo dar locų laivus, vilkikus, šalandas ir kt., kurių remontą atlikdavo labai sumodernintos uosto dirbtuvės. Šiaurės krantinėj ir žiemos uoste buvo pajėgūs elektriniai kranai ir specialus kranas automatiniam grūdų perkrovimui iš elevatoriaus.

Klaipėda yra neužšąląs Nemuno žiočių uostas; jo užnugaris visas Nemuno baseinas, apytikriai 100.000 km². Pirmoji užnugario zona, vien K.u. priklausanti, yra: Žemaitija, Klaipėdos, Tilžės ir Ragainės kraštai. Antrąją zoną sudaro Kauno ir Vilniaus miestai ir jų kraštai. Ši zona dalimi linksta į Karaliaučių ir, grubiai skirstant, vandens kelių transportas į uostą ir iš uosto gravituoja į Klaipėdą, o geležinkelių — į Karaliaučių. Šiaurinė Lietuva dalimi linksta į Rygos uostą, bet Nevėžio vandens kelią sutvarkius, Klaipėda būtų pigiau pasiekiama. Trečiąją K.u. užnugario zoną sudaro Gudija ir Ukraina, kurioms Klaipėda ir Karaliaučius palankūs Baltijos tranzitiniai uostai. Ir šiuo atveju Nemuno kelias veda į Klaipėdą, o geležinkelių į Karaliaučių.

K.u. pasiekiamas iš Nemuno Kuršių Marėmis ar Vilhelmo kanalu. Užnugario vandens kelius sudaro Nemuno upynas, Oginskio kanalas ir Dniepras. Nemunas tiko 400 t laivams nuo Klaipėdos iki Kauno 267 km, o Smalininkai–Klaipėda 600 t laivams. Likusi Nemuno dalis, jo intakai ir Oginskio kanalas tiko tik plukdymui ir reikalavo žymaus tvarkymo laivininkystei

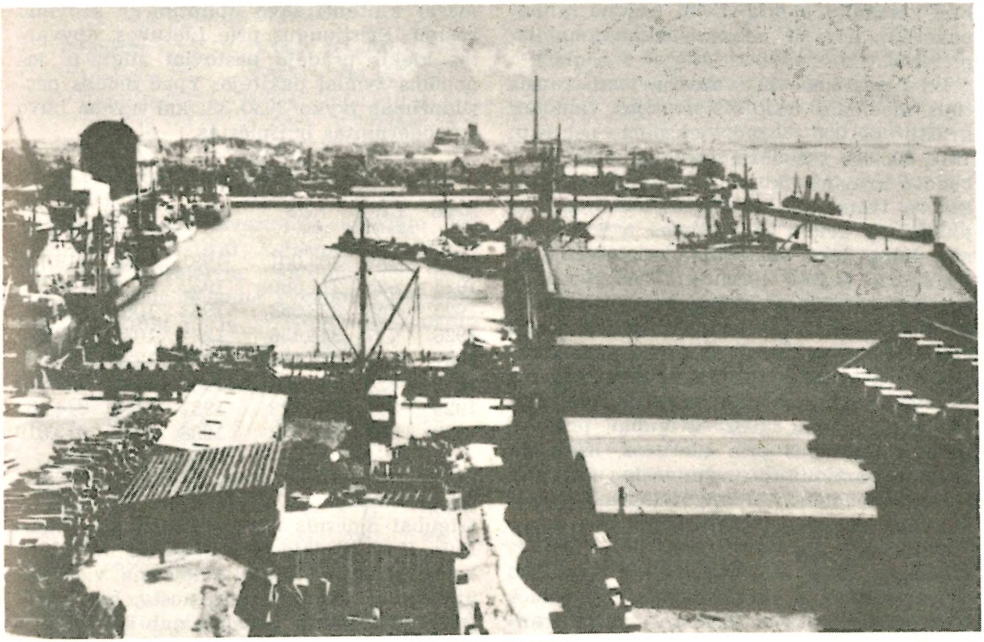

Klaipėdos uostas

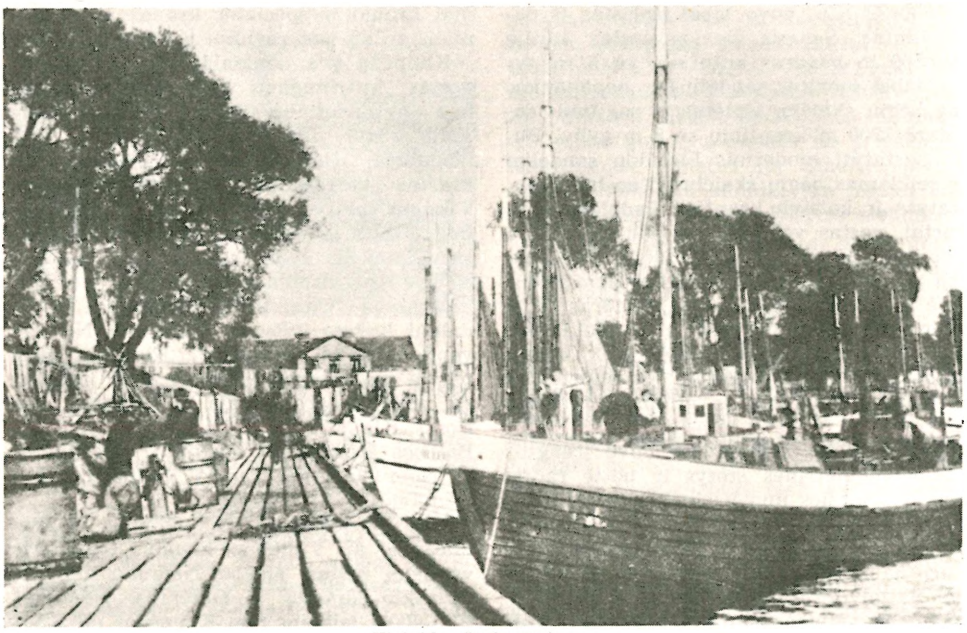

Klaipėdos žvejų uostas

pritaikinti. Sausumos keliais K.u. buvo blogai jungiamas su užnugariu. Tik 1932 baigus Telšių–Kretingos geležinkelį, o vėliau Žemaičių plentą, kelių tinklas žymiai pagerėjo, nors ir nebuvo pakankamai išplėtotas.

Iki I pas. karo K.u. buvo grynai tranzitinis medienos uostas iš Rusijos valdomų kraštų. 368.000 t bendro eksporto per K.u. 1913 300.000 t sudaro mediena ir 68.000 t bendro krovinio, kurio žymi dalis irgi priklauso tranzitui, būtent — sėmenų, linų pluošto ir grūdų iš Lietuvos ir kaimyninių plotų. K.u. vokiečių administruojamo užnugario beveik neturėjo. Tik įvežimas, aptarnavęs Tilžės ir Ragainės celiuliozės įmones, buvo nukreiptas gausiau į vokiečių valdomą užnugarį. Bet ir čia tranzitas į Lietuvą ir kitus rusų okupuotus kraštus vyravo, nors įvežimas buvo mažiau išsiplėtojęs, ir jau 1932 dvigubai prašoko 1913. Prisijungus prie Lietuvos, Klaipėda pasidarė artimiausio užnugario uostu, ir sustojus medienos plukdymui Nemunu dėl Vilniaus okupacijos, tranzitas buvo sustojęs iki 1931. Po to vėl šiek tiek rusiškos medienos grįžo į K.u., bet šiaip ateidavo geležinkeliais ir jūrų laivais į Klaipėdos medžio įmones. K.u. turėtų nemaža tranzitinės apyvartos, jei Ukraina ir Gudija galėtų laisvai ūkiškai plėtotis ir prekiauti su v. Europos kraštais.

K.u. apyvarta prieš I pas. karą buvo mažai kintanti savo apimtim ir krovinio rūšimi. Prisijungus prie Lietuvos, apyvartos kiekis pradėjo pastoviai augti ir jos pobūdis žymiai pakitėjo. Ypač didelis persilaužimas įvyko 1930–32, kai uostas buvo sumodernintas ir išplėstas.

LAIVŲ JUDĖJIMAS K.U.:

Metai	Laivų skaičius	Neto reg. t	Metai	Laivų skaičius	Neto reg. t
1913	789	303.001	1931	981	519.728
1923	625	211.500	1932	1113	600.646
1925	748	328.683	1933	1069	844.662
1926	717	344.436	1934	1030	622.800
1927	829	430.161	1935	1225	691.300
1928	824	468.493	1936	1371	788.500
1929	807	502.828	1937	1414	844.662
1930	960	489.792	1938	1549	910.819

Pažymėtina maždaug dvigubai didesnis laivų skaičius 1938 palyginti su 1913 ir trigubai didesnis neto reg. tonažas. Pagilintą K.u. pradėjo lankyti laivai iki 10.000 b.r.t. Laivų metmens didėjo ne vien dėl gilesnio ir gerai įrengto uosto, bet ir dėl galimumo gauti pakankamai krovinio išuosto ir į uostą.

KROVINIŲ JUDĖJIMAS PER K. U. TONOMIS:

Metai	Įvežimas	Išvežimas
1913	331.369	368.000
1924/1928 (vidurkis)	398.072	149.784
1929	496.047	211.166
1930	475.943	221.983
1931	426.040	194.928
1932	611.322	211.166
1933	696.738	258.376
1934	738.640	275.784
1935	666.023	441.107
1936	810.666	462.313
1937	968.987	370.137
1938	1.112.839	420.444

Į išvežimo kiekį neįeina gyvi gyvuliai, kurių buvo išvežta:

Metai	arklių	kiaulių	raguočių
1934	1758	60	—
1935	4945	1.200	—
1936	6006	26.751	1917
1937	3945	43.337	—
1938	2763	53.982	—

Staiga išaugus bekono gamybai Lietuvoj 1930–31, K.u. buvo pasidaręs vienu iš svarbiausių bekono išvežimo uostų Baltijos jūroj.

BEKONO GAMYBA TONOMIS BALTIJOS PAJŪRIO VALSTYBĖSE:

Kraštas	1930	1931
Lietuva	3.573	18.157
Lenkija	24.384	52.910
Latvija	1.782	1.766
Estija	1.192	1.900
Suomija	1.500	—
Rusija	2.717	6.000

Vėliau bekono išvežimas sumažėjo dėl nepalankių Lietuvai kontingentų Anglijos rinkoje. Keleivių judėjimas per K.u. nebuvo didelis ir gana svyruojąs dėl stokos tiesioginių linijų iš Klaipėdos į užjūrio kraštus, svarbiausia į JAV.

KELEIVIŲ JUDĖJIMAS K.U.:

Metai	atvažiavo	išvažiavo	Metai	atvažiavo	išvažiavo
1926	926	275	1934	2277	1758
1927	1173	1939	1935	1653	1483
1928	2324	2639	1936	1786	1369
1932	2847	2102	1937	2061	1862
1933	2686	1923	1938	1233	1220

Linijinį ryšį K.u. turėjo su šiais kraštais: Belgija, Olandija, Danija, Švedija, Anglija, Vokietija, Ispanija ir JAV per Svenska–America–Linjen ir per Skandinavia–America liniją.

R. Valsonokas, Klaipėdos uostas ir Lietuvos susisiekimo politika (ir vok.) 1933; *T. Daukantas,* Klaipėdos uostas 1930; *Inž. B. Sližys,* Klaipėdos uostas (N. Romuva nr. 1-2) 1938; *L. Sochaczewer,* Memel der Hafen von Litauen 1920; *J. Remeikis,* Klaipėda 1814 ir jos prekybos santykiai su Anglija (N. Romuva 108 nr.) 1933; Klaipėdos uosto metinės apyskaitos; Klaipėdos uostas 1936; *V. Sidzikauskas,* Klaipėdos krašto ūkis seniau ir dabar 1935; *J. Šimoliūnas,* Klaipėdos uostas 1939. *A. P. Mžk.*

K.u. vandens matavimo stotys registruoja Baltijos jūros horizontus Kuršių Marių žiotyse: 1. Locų prieplaukoje, 3 km nuo jūros, įsteigta 1824; geležinė matuoklė pritvirtinta prie molo krantinės, nulis — 0,454 m nuo j. l. 2. Didžiajame valdiškame uoste, 4 km nuo jūros, veikia nuo 1880; čia veikė limnigrafas, Potsdamo Geodezinio instituto žinioje. 1927 pastatyta mūrinė limnigrafui būdelė; nulis — 0,451 m nuo j.l. 3. prie Biržos tilto, Danės žiotyse, Klaipėdos mst. centre; įsteigta 1846, nulis — 0,646 m nuo j.l. 4. Kopgalyje, Užmaryje, priešais Locų prieplauką, 1,6 km nuo jūros; veikia nuo 1924, nulis — 0,460 m nuo j.l. Po to, kai vokiečiai atsiėmė Klaipėdą, 1939, visų stočių nulis buvo paženklintas vienodai ligi — 5,00 m nuo j.l. Pagal 115 metų observacijas vid. horizontas buvo 0,04 m nuo j.l., aukščiausias 1,51 m nuo j.l. 1849 III 12 žemiausias — 0,90 m nuo j.l. 1862 XII 8 svyravimų amplitudė sudaro 2,41 m. *S. K.*

Klaipėdos krašto visuomeninės, kultūrinės, sporto organizacijos ir spauda. Jau XIX a. pabaigoje M. Lietuvoje lietuviai pradėjo steigti savo politines, kultūrines ir ekonomines organizacijas, kad atremtų vokiečių iš seno vykdomą viešojo gyvenimo įtakojimą. Organizacijose susibūrę lietuviai bandė ginti savo profesinius bei kultūrinius reikalus. Varžybose su vokiečių įtaka formavosi viešojo gyvenimo pobūdis, ligi kraštas buvo sujungtas su D. Lietuva 1923 ir prasidėjo tada D. Lietuvos įtaka. Daugelis nepriklausomybės laikais veikusių organizacijų savo šaknis turėjo dar iš 1880–1890 laikų; kitos buvo įsteigtos kylant naujiems gyvenimo reikavimams. Visų tų lietuvių organizacijų siekimai politinėje, profesinėje bei kultūrinėje plotmėj charakterizuoja viešojo gyvenimo pobūdį Klaipėdos krašte iki jo atskyrimo nuo Lietuvos 1939.

Lietuvių organizacijų vykdomasis komitetas įsikūrė 1934. Pradžioje vykdomąjį komitetą tesudarė tik trys organizacijos: Visuomenės sąjun-

Klaipėdos lietuvių visuomenės rūmai

gos, Laukininkų centro bei Darbininkų ir Amatininkų susivienijimo atstovai. Ilgainiui šis komitetas paliko lietuviškų organizacijų centru. Į šį centrą įėjo visos svarbesnės Klaipėdos krašto organizacijos.

Visuomenės sąjunga paruošė ir tvarkė rinkimines akcijas, jos darbo sritis panaši į buvusių ‚skyrimų draugijų', kurios šio XX a. pradžioje pravedė lietuvių kandidatus į Vokietijos reichstagą bei į Prūsijos seimą. Klaipėdos krašte Visuomeninė sąjunga pravesdavo lietuvius atstovus į krašto, miesto bei apskričių seimelius. Joje buvo susibūrę daugiausia miestelėnai ir valdininkija, bet ir amatininkai bei smulkieji prekybininkai rado čia savo interesų užtarimo. Pažymėtina, kad sąjungoje darniai bendradarbiaudavo iš D. Lietuvos atvykę žmonės, nežiūrėdami partinių arba kitų skirtingumų. Kadangi rinkimai į krašto bei savivaldybių seimelius kartodavosi kas treji arba kas metai, sąjunga politiniame gyvenime turėjo daug įtakos. Vadovaujami asmens buvo: Jonas Kybrancas, dr. K. Trukanas, V. Gailius, Mart. Purvinas, Endrius Augustaitis, Juodkazys, Šiušelis ir kt.

Laukininkų centras, įkurtas 1932. Jame suglaustos visos krašte veikusios laukininkų politinės bei profesinės organizacijos. Kadangi krašto gyventojų daugumą sudarė ūkininkai bei žemės ūkio darbininkai, tai Laukininkų centras buvo svarus tiek ekonominiame, tiek politiniame gyvenime. Ypač rinkimų metu eidavo sunkios varžybos su vokietininkų Landwirtschaftspartei, nes Laukininkų centras turėjo ginti ne tik ekonominius interesus, bet ir lietuviškumą. Be to, prie Lietuvoje susidariusių gyvenimo sąlygų teko derinti ir gamybą Klaipėdos krašte, kelti jos pažangumą, o pasiekus politinių laimėjimų, užtikrinti savajam luomui tikrąją gerovę. Laukininkų centras apjungė visus ūkininkus. Vadovybę sudarė: Mart. Žvilius, pirmininkas, Endrius Borchertas, Kristupas Lekšas, Jurgis Jakūbaitis, Mikas Ašmys. Vadovybei padėjo Dvylikos Narių Taryba, kurioje dirbo Jonas Dovilas, J. Brožaitis, Rademacheris, Kalvaitis ir kiti.

Mažųjų Laukininkų susivienijimas, įkurtas 1925, mėgino suburti savininkus mažesniųjų ūkių ir juos atitraukti iš vokiečių dvarininkų įtakos; visą laiką aktyviai veikė. Steigėjai ir vadai: Kr. Lekšas, Lazeris.

Gaspadoriška autonomijos partija, įst. 1923. Joje jungėsi stambesnieji ūkininkai. Vadovybėje: Jokūbas Brožaitis, Endrius Borchertas, Strekys, Biršku s ir kt.

Ūkininkų draugija, įst. 1923. Jos uždavinys: rūpintis ūkiškais, kultūriniais bei profesiniais ūkininkų reikalais, derinti krašto ūkį su valstybės bendra ekonomine politika, organizuoti ūkininkus į stiprias kooperatyvines organizacijas, kelti naująsias žemės ūkio gamybos šakas: bekonų auginimą, pieno perdirbimą, cukrinių runkelių auginimą ir t.t. Centro valdyba veikė Klaipėdoje, krašte dirbo 43 skyriai (1937), kurie turėjo savo galvijų kontrolės ratelius, ruošė parodėles, melžimo kursus bei konkursus, tarpininkavo sodininkystėje ir rėmė bitininkų reikalus, turėjo 20 paukštidžių ir keletą kontroliuojamų veislinių vištų ūkių, laikė Sauguose paukščių peryklą, Jakuose mergaičių ūkio mokyklą, organizavo pagerintų sėklų užpirkimą. Draugija ruošė ir jaunimą žemės ūkio moderninei gamybai, davė stipendijų narių vaikams, šelpė jaunųjų ūkininkų ratelius, ruošė 10 savaičių namų ruošos kursus kaimo mergaitėms, išlaikė bandymų laukelius, organizavo ekskursijas. Steigėjai J. Dovilas, M. Labrencas, M. Žvilius. Vėliau valdyboje buvo: Mikas Ašmys, Jurgis Jakūbaitis, Kr. Lekšas, Mikas Plaušinaitis, agr. Zabielavičius, Šklėrius.

Darbininkų ir amatininkų susivienijimas įkurtas 1930. Jo uždavinys: visomis galimomis priemonėmis kovoti už darbininkų buities ir gyvenimo sąlygų pagerinimą. Veikimo tinklas iš-

plėstas visame krašte, ten į skyrius stodavo daugiausia darbininkai-samdiniai, kumečiai, ‚liuosininkai', smulkūs amatininkai. Susivienijimo vadovybė darė kolektyvines sutartis su įmonių, firmų, fabrikų, laivininkystės įmonių ir kt. direkcijomis, atstovavo derybose dėl algų pakėlimo, atstovavo teisme ir t.t. Žiemos, nedarbo metu rūpinosi šelpimu, tarpininkavo gauti darbo ir kt. Paruošus statutą buvo organizuojami lietuviai darbininkai Klaipėdos mieste ir visame krašte. 1931 I 27 buvo sukviestas pirmas lietuvių darbininkų ir amatininkų atstovų suvažiavimas, kuriame dalyvavo 34 atstovai (atstovas buvo renkamas nuo 50 narių vienas). Šiame suvažiavime buvo išrinkta 7 narių centro valdyba: pirmininkas E. Gložaitis, vicep. — J. Šernas, sekretorius — V. Šukys, kasininkas B. Ivanauskas, nariai — Povilaitis, K. Pranaitis ir Šimaitis. 1931 centro valdyba išleido savo laikraštį Darbininkų Balsą — atsakingasis red. — V. Šukys, faktinas red. — J. Jackevičius, vėliau — rašytojas-žurnalistas Butkų Juzė, o paskui P. Gintalas. 1931 X 1 centro valdyba pakvietė savo sekr. V. Šukį reikalų vedėju. Nuo tos dienos prasidėjo intensyvus lietuvių darbininkų organizavimas, narių skaičius pasiekė 7000. Toliaus kas metai įvykdavo atstovų suvažiavimai, kuriuose buvo renkama 7 asmenų centro valdyba. Darbininkų ir amatininkų susivienijimui vadovavo J. Adomonis ir A. Strazdauskas. Prie Susivienijimo veikė atskira darbininkų organizacija — Kultūros Židinys, kuris turėjo 20 skyrių ir apie 1000 narių. Susiorganizavę lietuviai darbininkai pasireiškė kultūriniame darbe: suorganizavo vyrų chorą, kuriam vadovauti buvo pakviestas kompozitorius J. Kačinskas. Dar buvo suorganizuotas dūdų orkestras, sporto klubas, vaidinimo ratelis. Pirmą kartą

Butų kolonija

Darbininkų susivienijimo choras

lietuviai darbininkai dalyvavo Klaipėdos miesto tarybos rinkimuose 1930. Šion tarybon buvo išrinkti 2 nariai: E. Gložaitis ir Zinkevičius, o po trejų metų taryboje jau buvo 5 lietuvių darbininkų atstovai. O dar po 3 metų — 6 atstovai. 1932 pavasarį tarybos rinkimuose buvo pravesta iš 40 atstovų — 13 lietuvių darb. atstovų. Vyriausion valdybon įėjo V. Šukys. 1932 į krašto seimelį buvo išrinktas atstovu K. Pranaitis, o sekančiuose rinkimuose buvo pravesti du atstovai — Pranaitis ir Buivydas. Apskričių seimeliuose: Šilutės — J. Balsys ir K. Paura, Pagėgių — J. Šernas.

Uosto transporto grupė Importas buvo atskala Darbininkų ir amatininkų susivienijimo, rūpinosi auklėti darbininkų susipratimą, sąmoningą drausmę ir eiti tautiškuoju keliu. Nariai tik krovėjai. Grupei vadovavo: Ivanauskas, Jurgaitis, Bružas ir kt.

Žvejų draugija. Pirmoje eilėje rūpinosi žvejų ekonominiais reikalais, stengėsi žvejų darbą padaryti lengvesnį ir našesnį. Draugija šelpė narius, parūpino ilgalaikių paskolų. Vasarą draugijos skyriai rengė regatas bei kultūringus pobūvius. Skyriai įsteigti pajūriu ir pamariais, kur tik buvo daugiau žvejų. Draugijos vadovybė: Lukys, Dovilas, Seigys, Rademacheris, Ermonaitis, Vėsulas.

Namų savininkų draugija gynė namų savininkų interesus mieste bei krašte ir dalyvavo politiniame gyvenime, statė savo kandidatus į krašto ir miesto seimelius. Vadovavo: Rašavičius, Gudaitis, Tramišius.

Savanorių sąjunga. Šita M. Lietuvos savanorių grupė priklausė Lietuvos savanorių kūrėjų sąjungos centrui Kaune. Veikla ribojosi savo narių tarpe. Vadovavo: ats. kpt. Albinas Gailius.

Moterų draugija. Daugiausia klaipėdiškių veikėjų žmonos stengėsi pa-

laikyti ir sustiprinti savitarpį draugiškumą, palaikyti senovės papročius — Užgavėnių, Joninių apeigas ir pn. Vadovavo: Stikliorienė, Brakienė, Lacytienė, Bumbulienė.

Moterų labdaros d-ja Globa įsteigta 1928. Draugijos tikslas — labdaros ir kultūrinis: moraliai ir materialiai šelpti pavargėlius ir neturtingus ligonius, lankyti juos, globoti našlaičius, steigti ir laikyti vaikų darželius, aikšteles, rengti paskaitas, įvairius kursus, pramogas. D-ja išlaikė vaikų darželį, varguomenės valgyklą, buvo atidavusi visą eilę beturčių vaikų į prieglaudas, o ligonims išrūpinusi sanatorijas, suruošusi visą eilę paskaitų, Motinos Dieną ir žymiai prisidėjo prie krašto atlietuvinimo. D-jos pirmininkės buvo Marija Mašiotienė, V. Varnienė, S. Liormanienė ir Anysienė. Moterų d-ja buvo narys Lietuvos motinoms ir vaikams globoti organizacijų sąjungos ir Lietuvos moterų tarybos.

Paštininkų sąjunga — profesinė pašto tarnautojų sąjunga, rūpinosi savo narių reikalais. Vadovavo Z. Piliponis.

Pirklių ir amatininkų d-ja mėgino pralaužti iš seno vokiečių Klaipėdos krašte laikomą monopolį prekybos ir pramonės srityje ir stengėsi į ją įvesti daugiau lietuviško elemento. Tačiau nevengė bendradarbiauti ir su vokiečių prekybininkais ekonominėse organizacijose. Vadovavo: Reišys, Rašavicius, Meikis, Pūkis, Juozupaitis, Stikliorius.

Lietuvių-latvių d-ja siekė artimų ryšių tarp abiejų tautų, rengdavo ekskursijas į Latviją, bendradarbiavo latvių archeologų komisijose, priimdavo latvių svečius. Pirm. dr. V. Gaigalaitis, vicep. Latvijos konsulas, valdyba: dr. M. Anysas, dr. K. Gudaitis.

Prancūzų - lietuvių vienybės d-ja siekė ugdyti draugiškus santykius su Prancūzija ir plėsti kultūrinį bendradarbiavimą. Vadovybė: Ernestas Galvanauskas, Prancūzijos konsulas, dr. V. Gaigalaitis.

Aukuras, nepolitinė kultūros draugija, įsteigta 1922. Draugija siekė sustiprinti kultūrinį bei meninį gyvenimą visame krašte, skleidžiant mokslą krašto lietuviams prieinama forma, steigiant ir išlaikant knygynus su skaityklomis, palaikant tautinę raštiją, tautinį meną, renkant ir išlaikant žmonėse išlikusius iš tėvų, protėvių paveldėtus tautos kultūros turtus, globojant brangias istorinių atsiminimų vietas ir kt. (žr. Aukuro draugija). Savo veiklos apimtimi bei pasisekimais Aukuras tapo centrine kultūros reikalų organizacija. Aukuro steigėjais pasirašę: J. Stikliorius, dr. Gaigalaitis, A. Brakas, J. Brakas, M. Taleikis. 1939 valdyba: J. Stikliorius, dir. Končius, dr. Didžys, Karnėnas, Simaitis, Juozupaitis.

Muziejaus draugija įst. 1924 VI 24. Steigėjai: dr. V. Gaigalaitis, gubernatorius Žilius, archeologas Tarasenka, Stikliorius ir kt. iš lietuvių pusės bei dr. Scheu (Šilutės), dir. Kemp, dr. Schmitt ir kt. iš vokiečių pusės. Abeji norėjo siekti ir vok.-lietuvių bendradarbiavimo kultūrinėje srityje. Be to, prisidėjo ir Karaliaučiaus univ. archeologas dr. Engel. Tačiau, kai prasidėjo politiniai ginčai krašte, vokiečiai iš draugijos pasitraukė, ir nuo 1928 visa muziejinė veikla perėjo į lietuvių rankas. Draugijos pirmininku iki Klaipėdos krašto atskyrimo nuo Lietuvos buvo prof. dr. V. Gaigalaitis, o muziejaus vedėju lektorius M. E. Nauburas. Per visą tą laiką surinkta ir registruota daugiau 8000 eksponatų, kurie išstatyti muziejaus patalpose konservatorijos namų apatiniame aukšte. Atskiri skyriai turėjo eksponatų: archeologijos (apie 6000, jų tarpe ir labai vertingų), numizmatikos (1400), tautodailės (600), žemėlapių, vaizdų, reljefų ir t.t. (400), jūrų ir marių žvejybos įrankių ir prietaisų (280) ir senoviškų ginklų rinkinys (90). Muziejinę medžiagą renkant, noliai bendradarbiavo liet. moksleivija visame krašte. Pedagoginio ist. studentų pagalba buvo atliekami archeologiniai kasinėjimai ten, kur radiniams grėsė sunaikinimas. Registruota apie 40 iki tol mokslininkų nežinomų senovės laidojimo bei kulto vietų ir sudaryti brėžiniai. Surinkta ir specialiuose žemėlapiuose užfiksuota keletas tūkstančių žemėvardžių. 1938 bendradarbių tinklas apėmė visas krašto vietoves, dirbo kartu lietuviai pradžios mokyklų mokytojai ir Santaros organizacijos nariai. Įrengus Lietuvių Kultūros Namus Simono Dacho gatvėje, muziejus gavo tinkamesnes patalpas. 1939 III 22 naciai užgrobė muziejų ir po keleto dienų eksponatus išvežė.

Mokyklų draugija. Ir po krašto prisijungimo prie Lietuvos 1923 mokyklos liko vokiečių žinioje. Mokytojų daugumas dirbo vokietininkų įtakoje ir stengėsi germanizuoti ir toliau. Direktorija nesiryžo-

pagrindinai pakeisti tokią padėtį. Tada susipratę lietuviai ieškojo būdų lietuvių kilmės vaikams įkurti lietuviškų mokyklų. Tam tikslui buvo įsteigta Klaipėdos krašto mokyklų draugija ir 1926 VI 16 formaliai užregistruota Klaipėdos teisme. Svarbiausias jos tikslas buvo: rūpintis, kad Klaipėdos krašte, tiek valstybinėse, tiek privatinėse mokyklose, lietuvių vaikai galėtų naudotis jiems statutu užtikrintomis kalbos ir kultūros teisėmis. Pirmąją v-bą sudarė prof. dr. V. Gaigalaitis, dr. K. Trukanas, J. Valaitis, J. Stikliorius ir Adomas Brakas. Nuo 1929 iki okupacijos draugijai vadovavo prof. dr. V. Gaigalaitis — pirm., dr. Trukanas — vicepirm., M. Purvinas — sekr., J. Kybrancas — kasininkas, dr. V. Didžys ir Ed. Simaitis — nariais. Sunkumų buvo sudarant ir mokytojų kadrus. Reikėjo mokytojų, kurie galėtų dėstyti lietuvių ir vokiečių kalba, be to, kiekvienoje mokykloje turėjo būti bent vienas mokytojas evangelikas tikybai dėstyti. Čia daug padėjo Tauragės mokytojų seminarija, paruošdama tinkamų mokytojų. Vėliau padėjo ir Klaipėdos Pedagoginis inst., kuris specialiose klasėse ruošė mokytojus mokyklų d-jai. Mokytojai iš D. ir M. Lietuvos sėkmingai lenktyniavo su vokiečių mokyklomis bei jų įtaka. Jie įsijungė ir į krašto visuomeninį bei tautinį - kultūrinį gyvenimą: dirbo kraštotyros darbą, ruošė parengimus, vadovavo Santaros skyriams, dalyvavo jaunųjų ūkininkų rateliuose ir t.t. Tėvai vis dažniau pradėjo perkeldinti savo vaikus iš valdiškųjų į lietuviškas privačias mokyklas. 1935 d-ja įsteigė savo stipendijų fondą padėti vietos kilimo vaikams baigti vidurinius mokslus. 1936 draugija išsinuomavo Paupių dvaro pastatus ir ten įrengė berniukų bendrabutį 150 moksleivių. Kad duotų ir vyresnio amžiaus jaunimui progos

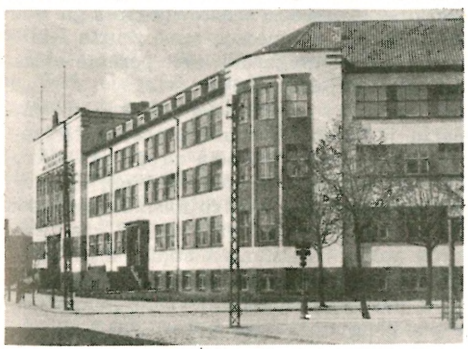

Vytauto D. gimnazija

Mokyklų draugijos valdyba

įsigyti vidurinį mokslą, draugija 1936 įsteigė Klaipėdos spartesniąją gimnaziją, kur 8 pradžios mokyklos skyrius baigę vaikai per 3 metus buvo parengiami į šeštąją gimnazijos klasę. 1938 draugija pradėjo statyti mergaičių bendrabutį Vytauto D. gimnazijos sklype Klaipėdoje. Prieš vokiečiams okupuojant Klaipėdos kraštą, mokyklos d-jos žinioje buvo: Donelaičio gimnazija Pagėgiuose, Vydūno gimnazija Šilutėje ir spartesnioji gimnazija Klaipėdoje. Kartu su Vytauto D. gimnazija lietuvių vidurinėse mokyklose mokėsi 1370 moksleivių. Visame krašte veikė 53 draugijos pradžios mokyklos. Tose mokyklose mokėsi bemaž trečdalis visų krašto mokyklinio amžiaus jaunimo. Užėmę kraštą 1939 naciai tuojau uždarė visas lietuviškas mokyklas. Mokytojai Jonas Užpurvis ir Martynas Purvinas stengėsi išlaikyti lietuviškas mokyklas bent Klaipėdoje, Šilutėje ir Pagėgiuose, bet nepasisekė.

M o k y t o j ų d r a u g i j a. Jau XIX a. susipratę lietuvių mokytojai gyvai reiškėsi viešame gyvenime, ypač raštijoje (Fr. Kelkis, Maurus Pucas, Erdmonas Šesnakas, Fr. Kuršaitis, V. Kučius, Bajoras-Paukštelis, Vydūnas-Storasta, Ad. Einoras). Tuojau po sukilimo 1923 lietuvių mokytojai sukūrė savo profesinę draugiją, kurios steigėjais pasirašė: Auksutaitis, E. Bajoras, V. Bajoras, Užpurvis, Stragys, Naubūras, Simaitis. Draugija nuolat augo ir 1939 draugijai priklausė daugiau kaip 250 vidurinių bei pradžios m-lų mokytojų. Vadovavo: M. Šlaža, Kavolis, Gelžinis, M. Purvinas, Šneideraitis. Draugija turėjo net savo draudimo kasą.

J a u n i m o d r a u g i j o s. Tautiškojo jaunimo susibūrimas prasidėjo jau apie 1885 Tilžėje. Birutininkų, ypač dr. Vydūno,

vėliau A. Brako, Vanagaičio ir kitų įtakoje įsikūrė jaunųjų draugijos bemaž visuose M. Lietuvos bažnytkaimiuose. Jos 1912 susijungė į centrinę organizaciją Santarą, kurios būstinė buvo Tilžėje. Santara leido savo laikraštį Darželį, redagavo Martynas Glažė. Iki I pas. karo jos krašte gyvai veikė, turėjo savo sporto skyrius, kasmet darydavo savo suvažiavimus Rambyne bei Juodkrantėje. Draugijose dalyvaudavo po keletą šimtų narių, chorai kai kur turėdavo per šimtą dainininkų, jų parengimai virsdavo liaudies šventėmis. Nors karo metu veikla kiek sumažėjo, po karo dar stipriai pasireiškė šios draugijos: Kretingalės Jaunimas, Vanagų Eglė, Gvildžių Kalnas, Dovilų Liepa, Klaipėdos Aidas, Kairių Gintaras, Lankupių Jaunimas, Priekulės Viltis, Kintų Rūta, Plikių Beržas, Šilutės Daina, Plaškių Liepa, Rūkų Ąžuolas, Katyčių Vainikas, Pagėgių Rūta, Kulminų Spindulys, Lauksargių Žiedas, Rusnės Tiltas. Komplikuotas ūkinis bei politinis gyvenimas Klaipėdos krašto statuto įtakoje nustelbė jaunimo veiklą (po 1923), vietos jaunimas liko daugiausia pasyvus, šaulių sąjunga perėmė vadovavimą. Klaipėdos Aušra 1929 klaipėdiškių moksleivių (seminaristų bei gimnazistų) įsteigta atgaivinti bei sustiprinti tautinę sąmonę mokslus einančio M. Lietuvos jaunimo. D-jos narių Klaipėdoje buvo iki 100, kartu veikė skyriai Šilutės bei Pagėgių gimnazijose. Jaunieji aušrininkai gyvai pasireiškė krašto kultūriniame gyvenime. Tarp kitko jie krašte surinko ir gana daug tautosakos dalykų: apie 200 liaudies dainų (jų gaidos buvo pirmą kartą užrašytos), pasakų, patarlių, mįslių, prietarų ir t.t. D-jos nariai ruošdavo jaunimo šventes Klaipėdos krašte ir rengdavo didesnes ekskursijas į įvairias Lietuvos vietas.

Giedotojų sąjunga buvo lyg tęsinys Tilžėje veikusios Giedotojų draugijos. Jos veikla palietė daugiau jaunimo draugijų chorus krašte. Giedotojų sąjunga organizuodavo sujungtų chorų pasirodymus Rambyno šventėse arba suvažiavimuose Juodkrantėje. 1926 ir 1929 buvo suruoštos didelės dainų šventės Klaipėdoje.

Sporto veikla krašte prasidėjo, kai jaunimas pradėjo burtis į draugijas. Didesnių jaunimo draugijų sporto skyriai vykdydavo lengvosios atletikos bei kamuolio žaidimo programas Rambyno šventėse. Stipriausios sporto draugijos buvo: Klaipėdos Šarūnas, įkurtas 1922, bet 1926

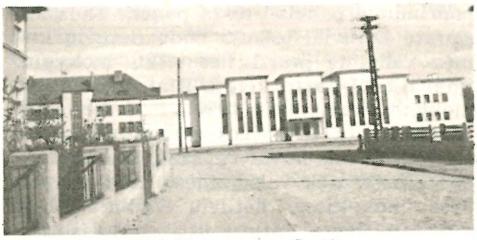

Klaipėdos sporto rūmai

apjungė Klaipėdos įgulos ir krašto sportosąjungą; Šilutės Rambynas ir apylinkės lietuviškas jaunimas, šalia Dainos draugijos, įkūrė ir sporto draugiją, kuri turėjo sporto aikštę Varninėje.

Klaipėdos įgulos ir krašto lietuvių sporto sąjunga, sutrumpintai KSS įsikūrė Klaipėdoje 1926 II 25, susijungus su veikusia vietos liet. sporto s-ga Šarūnu. Pirmuoju KSS pirm. buvo plk. ltn. J. Vidugiris. KSS kultivavo šias sporto šakas: gimnastiką, lengvąją ir sunkiąją atletiką, vandens, žiemos, dviračių, motociklų, automobilių, šaudymo sportą, futbolo, krepšinio, tinklinio, lauko teniso, stalo teniso, ledo ritulio ir kt. žaidynes. KSS per savo gyvavimo laikotarpį buvo iškovojusi penkis kartus Lietuvos futbolo meistro vardą. 1938 pirmosios pasaulio lietuvių tautinės olimpiados Kaune futbolo varžybose laimėjo pirmą vietą. Klaipėdos kraštą atplėšus nuo Lietuvos KSS buvo likviduota. Paskutiniuoju jos pirmininku buvo mjr. P. Baltrūnas.

Klaipėdos krašto sporto sąjunga (Sportverband des Memelsgebiets) tai buvo centrinė sporto organizacija tvarkiusi Klaipėdos sportinį gyvenimą. Jai priklausė visos sporto organizacijos veikusios Klaipėdos krašte. Ilgametis jos pirmininkas buvo Mickus. Išleidus kūno kultūros įstatymą Klaipėdos krašto sporto s-ga nustojo veikusi. Klaipėdoje buvo įkurta Klaipėdos sporto apygarda, kuri perėmė visas buvusios s-gos funkcijas.

Vandens sportas pajūrio ir pamarių jaunimo buvo mėgiamas jau ir senesniais laikais. Švenčių proga įvykdavo vieši pasirodymai. Tradicinis žvejų buriuotojų suvažiavimas būdavo kasmet per Sekmines Juodkrantėj, kur žvejai iš visų vietovių aplink Kuršmares suplaukdavo misijos šventei. Ten įvykdavo ir išrikiuotų laivų paradas, kiudelinių valčių lenktynės ir pn. Nemuno ištakų upėse, ypač mariogaliuose (tarp Karklės ir Labguvos) ves-

tuvių proga arba ir laidotuvėse lydėdavo laivų rikiuotės. Sportinius žygius į jūrą pirmiausia pradėjo daryti Klaipėdos organizuotas jaunimas. Sėkmingiausi buriuotojai buvo dr. V. Didžys, Kristupas Plonaitis ir Mart. Brakas, kurie pradėjo organizuoti jūrų skautus.

Jachtklubas įst. 1928, mėgino jūros sportui sudominti daugiau pasiturinčius klaipėdiškius.

Buriuotojų sąjunga įst. kiek vėliau, pradėjo platinti jūros idėją ir mėgino apjungti visus vandens sportininkus visoje Lietuvoje.

Buriavimo mokykla įst. 1936 ugdė jaunime jūros elementų supratimą ir ruošė jį didesniems žygiams jūroje (žr. Buriavimo sportas).

Bažnytinės organizacijos dirbo daugiau krikščioniškosios pagalbos bei labdaros srityje. Veikliausios buvo:

Sandora stipriausia evangelikų organizacija (žr. Sandora).

Jaunųjų Sandora (žr. Evangelikų Jaunimo Draugija Jaunųjų Sandora).

Neringa, kaip ir Sandora, daugiau tikybinė organizacija, tik joje susispietę R. katalikai, iš D. Lietuvos valdininkai bei tarnautojai ir jų šeimų nariai. Žr. Neringa.

Evangelikių moterų draugija ugdė meilę ir krikščionišką sugyvenimą žmonių tarpe, rūpinosi daugiau tikybiniais negu visuomeniškais reikalais. Vadovavo Baltrienė, Stubrienė, Karalienė, Gelžinienė.

Evangelikių mergaičių draugija stengėsi auklėti mergaites krikščioniškai kultūringam gyvenimui, ruošė ir rankdarbių bei audimo vakarus.

Pagalba įsteigta 1921, šelpė ligonius ir nelaimių ištiktus vietos gyventojus. Valdyba: Vytė, Juozupaitis, Kunkis, E. Jankutė.

Gluosnio draugija įsteigta Klaipėdoje 1921, stengėsi šelpti pagonių misijas. Vadovavo kun. Redmeris.

Sąjunga draugiškumui per bažnyčias skleisti Klaipėdoje buvo pasaulinio ekumeninio sąjūdžio skyrius įsteigtas 1928. Valdyba: dr. V. Gaigalaitis, Baltrys, Taleikis, Birškus.

Gailestingųjų seserų draugija įsteigta 1936, dirbo daugiau Sandoros žinioje; sekretorė Drongienė. *M. Nb.*

Klaipėdos konservatorija įst. 1923 IX 30 lietuvių ir vokiečių kultūrininkų pastangomis. Pirmasis tos mokyklos direktorius buvo St. Šimkus. Pačioje pradžioje mokykloje teveikė tik fortepijono, dainavimo, smuiko ir vargonų klasės. Pirmaisiais metais mokinių buvo 114. 1924 mokykloje buvo įsteigtas simfoninis orkestras ir mokinių bendrabutis 72 mokiniams, duodant penkeriems metams stipendiją. Mokinių orkestras buvo pavadintas Klaipėdos kapela. Mokinių bendrabutis įsikūrė Paupių dvare. Iš Čekoslovakijos buvo atkviesti mokytojais specialistai instrumentalistai ir mokykloje atidarytos simfoniniam orkestrui reikalingos klasės. Mokyklos mokytojai sudarė vad. Čekų nonetą, kuris koncertavo Lietuvos miestuose. 1924 muzikos mokykla buvo suvalstybinta ir gavo konservatorijos vardą. 1925 mokyklos kapela pradėjo koncertuoti krašte. 1925 pradėjo veikti ir dainininkų stipendininkų klasė. Į tą klasę buvo priimta 39 mokiniai. Dainavimo klasėms vadovavo buv. Marijos teatro solistė Čarskaja ir buv. Scalos operos solistas Volkov. Pedagoginio personalo tais metais buvo 39. Konservatorijos mokiniai pradėjo organizuoti ir vadovauti lietuviškiems chorams. Nuo 1925 vasaros atostogų metu konservatorija rengė muzikos mokytojų kursus. 1927 iš konservatorijos direktoriaus pareigų pasitraukė St. Šimkus; jo vieton buvo paskirtas J. Žilevičius, o orkestro dirigentu J. Gaubas. 1928 konservatorijoje mokėsi 156 studentai. Konservatorija jau galėjo savo pajėgomis statyti atskirus operų aktus. 1930 konservatorija buvo uždaryta ir tepaliko veikti tik privati muzikos mokykla su fortepijono ir smuiko skyriais. Muzikos mokyklos di-

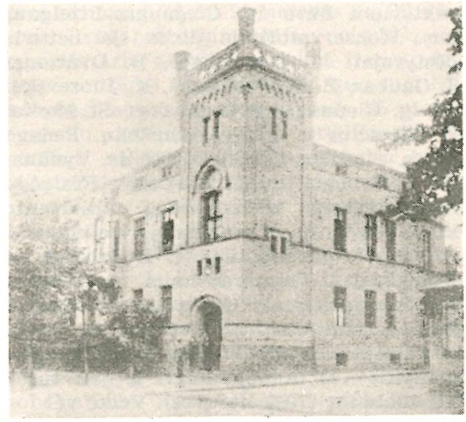

Klaipėdos konservatorija

rektorium buvo Ig. Giedaugas-Prielgauskas. Konservatorijoje dirbo šie lietuviai dėstytojai: J. Čiurlionytė, B. Dvarionas, J. Gaubas, Z. Juodvalkienė, K. Juozevskaitė, Ig. Giedaugas-Prielgauskas, St. Šimkus, J. Žilevičius ir daug svetimšalių. Pedagogikos, estetikos dalykus dėstė dr. Vydūnas, dr. B. Sruoga, dr. K. Trukanas. Klaipėdos konservatorija išleido daug absolventų, kurie pasižymėjo muzikinėje veikloje: J. Augaitytė, J. Bertulis, M. Budriūnas, M. Buivydas, A. Dambrauskaitė, A. Ilčiukas, Vl. Ivanauskas, J. Kačinskas, V. Marijošius, A. Mikulskis, St. Sodeika, A. Švedas ir kt. Apie 1937/38 mokslo metus muzikos mokykla vėl pradėjo augti ir jau turėjo 115 mokinių (70% lietuvių). Veikė vėl fortepijono, dainavimo, vargonų, violončelės ir kt. instrumentų klasės. Ir vėl muzikos mokykla buvo pradėta vadinti konservatorija. Nuo 1936 mokyklai vadovavo J. Karosas. Mokykla tuo metu vėl sugebėjo rengti simfoninius koncertus ir statyti operas. 1934/35 sezone buvo pastatyti 7 operos spektakliai. Atplėšus Klaipėdos kraštą, mokykla persikėlė į Šiaulius ir tik po II pas. karo vėl atsikūrė Klaipėdoje. Pradžioje mokyklai vadovavo J. Karosas, o nuo 1950 vadovauja L. Staneika. *J. Ž.*

Klaipėdos valstybinis teatras pradėjo veikti 1935. Šio teatro pagrindinį branduolį sudarė iš Šiaulių miesto nukeltasis valstybinio teatro skyrius. Vaidinimai vykdavo vokiečių teatro patalpose. Klaipėdos teatre susispietė daugiausia jaunosios mūsų jėgos — aktoriai, režisoriai ir dailininkai. Jie pastatė labai daug lietuviškų veikalų: P. Vaičiūno, Putino, Čiurlionienės, K. Inčiūros, A. Rūko, Ig. Šeiniaus, A. Gustaičio ir kt. Pastatymus paruošė: B. Dauguvietis, J. Stanulis, V. Steponavičius, A. Sutkus, R. Juknevičius, K. Jurašūnas, I. Tvirbutas, V. F. Sipavičius ir kt. Klaipėdos teatras ne tik Klaipėdoje vaidino, bet gastroliavo ir provincijoje, o taip pat buvo išvykęs gastrolių į Latviją. Klaipėdos teatre yra dirbę šie aktoriai: Bindokaitė, Daubaraitė, Jackevičiūtė, Jakavičiūtė, Kalinaitė, Klimaitienė, Mikėnaitė, Pinkauskaitė, Rutkauskaitė, Zdanavičiūtė, Derkintis, Jurašūnas, Kačinskas, Krameris, Kupstas, Radzevičius, Stanulis, Tvirbutas, Šinkūnas, Velička ir kt. Nuolatinis dailininkas buvo Palaima, atskiriems pastatymams dekoracijas piešė: L. Truikys, G. Bagdonavičius, A. Galdikas, K. Šimonis, L. Vilimas.

Klaipėdos dramos teatras

Klaipėdos mokytojų seminarija veikė nuo 1901. Ji rengė mokytojus krašto pradžios mokykloms. 14 metų berniukai, baigę 8 skyrių pradžios mokyklos programą, galėjo stoti į seminarijos preparandiją (bendrojo lavinimo trejų metų kursus); paskui buvo priimami į seminariją, kur išėję specialų paruošimą (trijų klasių) ir išlaikę egzaminus, krašto mokyklose galėjo dėstyti praktikanto teisėmis. Atlikę praktiką ir išlaikę antruosius mokytojo egzaminus, galėjo gauti valdiškojo mokytojo teises. Nors didelė daugumą mokinių buvo lietuvių kilmės, bet seminarija stengėsi juos suvokietinti. Nepaisant germanizacijos dalis mokinių, paliestų tautinio sąjūdžio, dalyvaudavo lietuviškoje veikloje — jaunimo choruose bei parengimuose Klaipėdoje ir krašte. Iš tokių veikėjų išaugo branduolys mokytojų, kurie, kraštui prisijungus prie Lietuvos, dėjo pagrindus krašto mokyklų atlietuvinimui. Kadangi Klaipėdos krašto statutu buvo nustatyta lietuvių ir vokiečių kalboms lygios teisės, po 1923 mokytojų seminarija buvo pertvarkyta, tuojau jon paskiriant kvalifikuotų lietuvių mokytojų. Į mokytojų seminariją buvo leista stoti ir mergaitėms.

Klaipėdos krašto Pedagoginis institutas. 1934 mokytojų seminarija vėl buvo pertvarkyta ir iš jos padarytas Pedagoginis institutas. Vokiško nu-

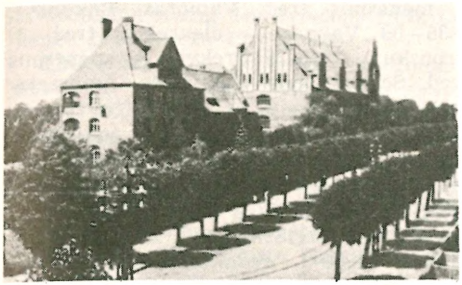

Klaipėdos pedagoginis institutas

sistatymo direktorija ta proga daugumą lietuvių mokytojų iškėlė į kitas mokyklas, o į institutą priskyrė vokiečių mokytojų, kurie krašte pasižymėjo naciška veikla. Į institutą kartu pateko ir tam tikras skaičius abiturientų iš įvairių Vokietijos gimnazijų. Greit pradėjo vyrauti naciškoji dvasia, o lietuviškas elementas buvo vis daugiau slopinamas. 1939 institute buvo tik trys lektoriai lietuviai: Endr. Kairys, Mik. Kūjus ir M. E. Nauburas. Užėmę kraštą, naciai juos tuojau iš pareigų pašalino.

Prekybos institutas įsteigtas 1934. Klaipėda tiko prekybos studijoms, kur studentas turėjo progos dalyvauti prekybininkų, pramonininkų, uosto, muitinių ir įvairių ekspedicijų kontorų gyvenime. Institutas rengė išmokslintų prekybininkų Lietuvos vidaus ir užsienio prekybai ir administratorių pramonei, bankams, draudimui, transportui ir ekonominėms įstaigoms. Mokslas truko 3 m. Šalia plačiai dėstomų teoretinių žinių, studentas galėjo mokytis ir praktiškųjų dalykų, k. a. buhalterijos, prekybinio skaičiavimo, biuro organizacijos, mašinraščio, stenografijos bei svetimų kalbų, kaip vokiečių, anglų, prancūzų, rusų bei ispanų. Studentų skaičius siekdavo per 200. Turėjo savo biblioteką. Instituto rektorius bei pirmasis jo iniciatorius buvo Ernestas Galvanauskas. Klaipėdos prekybos inst. buvo privatinė aukštojo mokslo įstaiga, finansų ministro priežiūroje. Klaipėdos kraštą 1939 užėmus naciams, Prekybos institutas buvo perkeltas į Šiaulius.

Respublikos Pedagoginis institutas įst. 1935, buvo kita aukštoji pedagoginių mokslų mokykla Klaipėdoje. Šią įstaigą laikė Lietuvos švietimo ministerija. Čia buvo ruošiami kvalifikuoti mokytojai Lietuvos mokykloms. Į institutą buvo priimami vyrai ir moterys iki 30 metų amžiaus, baigę gimnaziją, mokytojų seminariją arba tolygią mokyklą, ir mokytojai, turį rajono inspektoriaus atestatus bei tarnybos lapus, ne vyresni kaip 35 metų. Vyresnio amžiaus galėjo studijuoti tik švietimo ministrui leidus. Mokslas buvo einamas dvejus metus. Institute veikė dar ir penktasis kursas, kurio klausytojai, išlaikę vokiečių, lietuvių k. tarmių Klaipėdos krašte, Klaipėdos krašto istorijos bei geografijos, bendrosios psichologijos, bendrosios pedagogikos ir metodologijos egzaminus, gaudavo papildomo instituto kurso pažymėjimą ir aukštojo mokslo teises. Jie galėjo dėstyti ir Mokyklų d-jos išlaikomose privatinėse mokyklose Klaipėdos krašte. 1937/38 mokslo metais studentų buvo: I kurse 19 vyrų ir 86 moterys, II kurse 35 vyrai ir 100 moterų, V kurse 25 studentai. Mokomąjį instituto personalą sudarė direktorius, inspektorius, 15 lektorių ir 6 asistentai. Pirmasis inst. direktorius buvo dr. V. Soblys, vėliau M. Mačernis. Jam žuvus bolševikų kalėjime, pareigas perėmė dr. Ruginis. Naciams užėmus Klaipėdos kraštą (1939 III 23), institutas buvo perkeltas į Panevėžį, vėliau į Vilnių.

Klaipėdos krašto Lietuvos Raudonojo Kryžiaus ligoninė. Lietuvių naujai pastatytuose namuose 1934 pradėjo veikti Raudonojo Kryžiaus ligoninė. Turėjo vidaus ligų, chirurgijos, ginekologijos-akušerijos ir rentgeno skyrius bei laboratoriją visokiems tyrimams atlikti; turėjo 200 lovų. Jos direktorius dr. J. Ciplijauskas buvo ir ginekologijos-akušerijos bei rentgeno skyrių vedėjas; chirurginio skyriaus vedėjas buvo dr. Jonas Čeponis, jam mirus, nuo 1935 to skyriaus vedėju buvo dr. Juozas Žemgulys; vidaus ligų skyriaus vedėjas dr. Parčevskis; laboratorijos vedėja dr. Čeponienė; gydytojai ordinatoriai: vidaus ligų skyr. dr. Mogenis, chirurgijos skyr. dr. L. Plechavičius, dr. Misevičius ir dr. K. Gudaitis (1938–39), ginekologijos-akušerijos skyr. dr. Kavalskytė-Lapšienė; prie ligoninės akių specialistai buvo dr. P. Kazlauskas ir dr. M. Steiblys. Veikė gailestingųjų seselių kursai. Lietuviai gydytojai buvo susiorganizavę į Klaipėdos krašto lietuvių gydytojų draugiją, kurios pirmininkas buvo dr. J. Ciplijauskas, vėliau dr. V. Didžys.

Klaipėdos krašto spauda: 1849 ėjo savaitinukas Lietuvių Prietelis (redagavo Rudolfas Andrius Cipelis (Zippel),

nuo 1852 ėjo Memeler Kreisblatt (lietuviškai ir vokiškai), 1909–10 Dienos Laps — 6 kartus per savaitę (red. M. Jankus), 1911–14 Organas lietuviškos Skyrimo draugystės (red. A. Baltris, G. Tramišius ir F. Ambrassat), 1920 Prekybos Žinios (red. H. Zvikys), 1920–39 Klaipėdos Krašto Valdžios Žinios (lietuviškai ir vokiškai) Amtsblatt des Memelgebiets; red. H. Dugnius), 1920–21 Tarybos Žinios (red. Ringys, vėliau Rėžulaitis), 1922–23 Memeler Landeszeitung (red. E. Borchertas, L. Bajorat), 1922 Memelgau Zeitung (red. I. V. Svars), 1923 Sąjungų Žinios (liet. ir vok.), 1924–39 Lietuvos Keleivis (red. J. Grigolaitis, vėliau V. Gvazdinskas; ėjo ir priedai – Šventoji Diena ir Kaimynas), 1924–25 Klaipėdos Sargas — Šaulių s-gos laikraštis (red. J. Bruvelaitis), 1924 pradžioje Klaipėdos Žinios pakeitė Prūsų Lietuvininkų Balsą, ėjusį 1922–24 (red. J. Šaulys), 1924–25 Pajūrio Sargas (red. E. J. Jakužaitis), 1924 Kovotojas (Ž. K. Butegeidžio pulko laikraštis; hektografuotas; red. ltn. Jakštas), 1924–39 Klaipėdos Krašto Remestininkystės laikraštis (leido krašto direktorija), 1926–31 Klaipėdos Garsas (triskart per savaitę; red. V. Augustaitis, vėliau V. Gvazdinskas), 1926–39 Policijos Žinių Lapas (leido Klaipėdos krašto kriminalinės policijos įstaiga), 1926 Klaipėdos Krašto Žodis (red. B. Ritėnas), 1926 Die Memelwarte (red. M. Dumbries, vėliau Linkies), 1926–27 Memeler Morgenstimme (red. R. Walsonok), 1927 Morgenkurier — dienraštis (red. R. Walsonok), 1927 Memeler Allgemeine Zeitung (red. dr. jur. Arongauzas), 1928 Nachrichten der Wirtschaftspartei (red. M. Reischies ir E. Simonaitis), 1930 Mažosios Lietuvos Jaunimas – savaitraštis (red. J. Grigolaitis), 1931 Pliažas (red. St. Čekanauskas), 1931–32 Baltijos Aidas (dukart savaitėje; red. J. Pocius), 1932 Gyvenimas — dvisavaitinis (red. St. Čekanauskas), 1932 Audra — dvisavaitinis (red. J. Metas), 1932 Klaipėdiškis — kartą savaitėje (red. J. Antanaitis), 1932 Klaipėdos krašto laikraštis (Memelländische Landeszeitung; ėjo vokiškai ir lietuviškai; red. J. Brožaitis, Adl. Vėveriškiai), 1932 Daržėlis (red. M. Glažė), 1932–39 Darbininkų Balsas (red. J. Jackevičius, vėliau Butkus, P. Gintalas), 1932 Mažoji Lietuva (red. Adomas Brakas), Memeler Beobachter — dienraštis (red. V. Zubovas, vėliau J. Grigolaitis), 1934 Ostsee Beobachter — dienraštis (red. J. Simon), 1934–39 Jūra — mėnesinis (red. Vainoras, Bakūnas), 1936–39 Vakarai — dienraštis (red. J. Pronskus), 1938–39 Prekyba — mėnesinis (red. Scharfetteris, Sipavičius, Ambraziejus).

Provokiški laikraščiai: 1852–1939 Memeler Dampfboot – dienraštis (red. Martin Kakies), 1878–1939 Lietuviška Ceitunga — dienraštis (su priedais: Laukininkų Prietelius (1898–1939), Lietuvos Ūkininkas (1900–), redaktorius H. Gelhar, pirmas red. M. Šernas), 1924 Wochenschau, Tageblatt — dienraštis (Šilutėje).

Religinio turinio laikraščiai: nuo 1903 Aušros Žvaigždelės Spinduliai — savaitinis (red. J. Pipirs), nuo 1913 Tiesos Draugas (red. M. Kairys), nuo 1926 Ziono Balsas (red. M. Kėkštas), lietuviškai ir vokiškai ėjo nuo 1898 Ostpreussisches Ev. Luth. Kirchenblatt (red. P. Ch. Luschnat). Lietuvos Evangelikų Kelias, Pagalba (kat.), Evangelisches Sonntagsblatt.

Klaišiai Skuodo vls., Kretingos aps., 13 km nuo Skuodo; 1923 buvo 205 gyv. Ardomame kapinyne rasta IX–XI a. įkapių: pasaginė segė keturiaragėmis galvutėmis, pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis, kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru, žalvariniai geriamojo rago apkalai ir kt. Radiniai Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje.

Klaj Johann, lot. Clajus (1616–1656), vokiečių lyrikas, oratorijų kūrėjas. Jis su G. Ph. Harsdörfferiu Nürnberge įsteigė kalbos draugiją, vadinamą Pegnitzo ordiną. Pats Harsdörfferis anksčiau buvo išleidęs poetinei kalbai puoselėti vad. Poetinį pilstytuvą, kur poetinių taisyklių bandė išmokyti ‚per šešias valandas'; norėjo nusikratyti lotynų kalbos. Kurį laiką Nürnberge mokytojavęs, vėliau buvęs pastorium, K. ypač pasižymėjo draminių oratorijų kūrimu. Ši kūrybos rūšis buvo kaip ir tarpsnis tarp poezijos ir muzikos. Tos oratorijos būdavo vaidinamos bažnyčioj ir priminė senesnės misterijas bei panašius minezingerių darbus. Pusiau vaidinamos, pusiau giedamos, K. oratorijos buvo pakopa į mūsų dienų oratoriją ir melodramą. Išsp. Weihnachtsandacht 1644, Auferstehung Jesu Christi 1644, Pegnesisches Schäfergedicht 1644, Der leidende Christus 1645, Herodes der Kindermörder 1645 (trag.), Der Engel- u. Drachenstreit 1645, Andachtslieder 1646, Freudengedich-

te 1650, Geburstag des Friedens 1650, Das ganze Leben Jesu Christi 1651.

Klajokliai, arba nomadai, yra žmonės, nuolat ar periodiškai keičią savo gyvenvietes užsitikrinti naujiems pragyvenimo šaltiniams. Ieškodami maisto, k. dažniausiai keliauja su visa savo manta iš vienos vietos į kitą; jų klajojimai nėra atsitiktiniai, o įprastiniai ir tradiciniai, sąlygoti klimato pakitimų bei geografinės aplinkos, kurioje būva maisto ištekliai — žvėrys, vaisiai, uogos, daržovės. Kiek ilgai k. gali užtrukti apsistoję gyvenvietėje, priklauso ne tik nuo maisto gausos, bet ir nuo vartojamų maistui rinkti priemonių technikos, pvz. metaliniais įrankiais galima greičiau sumedžioti grobį kaip mediniais.

Pagal maisto tiekimo būdą bei geografinę aplinką skirtini trys k. tipai: 1. medžiotojų ir vaisių rinkėjų, 2. piemenų ir 3. žemdirbių. Medžiotojai bei maisto rinkėjai yra susiorganizavę į kelių dešimčių (ir didesnes) susigiminiavusių žmonių grupes, kurios parodo savo vieningumą ypač religines apeigas atlikdamos, taip pat ir ekonominėje srity ar pramogose. Šiaip jau paskiros šeimos gali išsiskaidyti po kaimynines vietoves, pasiskirstydamos neišeikvoto maisto plotus, nors yra griežtai stengiamasi neišklysti iš tradiciškai naudojamų grupės teritorinių ribų. Jei ištisa grupė apsisoja naujoje vietovėje, stovykla rodo įprastinę formą: kiekviena šeima turi savo nuolatinę vietą bendrajame plane, kuris nekinta. Medžiotojai k. paprastai turi maža progų įsigyti maisto perteklių, nes jo maža ir jis sunku tausoti. K. medžiotojų bendruomenės yra išlikusios ligi šių dienų eskimuose, Australijos čiabuviuose, š. Azijoj, Indokinijoj, Afrikos Kongo miškų pigmėjuose, Kalahari stepių bušmėnuose, kai kuriose Tierra del Fuego kiltyse ir kt.

K. piemenys yra labiau sąlygojami sezoninių gamtos pakitimų kaip medžiotojai. Charakteringiausi jų yra beduinai (arabai), su savo kupranugariais ir arkliais apkeliaują didžiulius plotus nuo žiemos buveinių prie Jemeno ligi vasaros stovyklų beveik Kaukazo papėdėj. Gyvulių bandų k. relatyviai yra ekonomiškai saugesni kaip medžiotojai k., nes gali užsitikrinti maistą iš ganomų galvijų pieno ar jauniklių mėsos. Jie įsigyja turto perteklių bei jį išlaiko — galvijų bandas, tačiau medžiotojai k. esti geresni amatininkai. Piemenų tačiau kultūriniai kontaktai yra daug platesni, todėl kultūrinė difūzija čia ryškesnė nei medžiotojų tarpe. K. piemenų bendruomenės, susijusios su partų, hunų, mongolų, turkų ir arabų vardais, istorijoj yra palikusios ryškias žymes.

Žemdirbiai taip pat laikomi k., kai keičia savo gyvenvietes su apdirbamomis dirvomis kas keleri metai. Primityvios šeimynos, pradėdamos verstis žemės ūkiu, paprastai nepajėgia išauginti javus toje pačioje žemėje daugiau kaip kelis kartus, nes ją tuoj visiškai nualina, ir tik po keliolikos metų grįžta į tą pačią vietą naujai susidariusių dirvonų plėšti. Tais atvejais moterys dažniau rūpinasi žemdirbyste, o vyrai verčiasi medžiokle. Meksikos toltekų bendruomenės pradžioje dalį žmonių siųsdavo į aukštumas javų sėti, o kiti vertėsi medžiokle ir vaisių rinkimu, kol nunokus javams, po kelių mėnesių, visa bendruomenė eidavo derliaus nuimti. Tokių pusiau k. žemdirbių išliko kai kuriose Afrikos dalyse.

Kai ganyklų ar maisto ištekliai dėl kurių nors priežasčių (pvz. sausros ar gyventojų skaičiaus padidėjimo) nėra pakankami, k. yra verčiami migruoti į neapgyventas vietas arba ima grasyti žemdirbių bendruomenėms. Pastaruoju atveju dalis k. gali bandyti taikiai įsikurti šalia žemdirbių sodybų, išvirsdami sėsliais gyventojais ir išlaikydami dalį savo kultūros, kartais sugebėdami tapti politiniais žemdirbių vadovais. Kitu atveju ištisa k. piemenų bendruomenė gali taikiai gyventi šalia žemdirbių, plėtoti tarpusavio prekybą ir ilgainiui dominuoti žemdirbių tarpe savo turto — gyvulių bandų dėka. Kraštutiniu atveju politiškai ir kariškai pranašesni k. gali įsiveržti į žemdirbių visuomenę ir nukariauti, iššudydami vyrus, bet palikdami moteris. Tada gali būti įvedamas griežtas darbo pasiskirstymas: vyrai išlieka piemens vadovai, o moterys dar labiau pririšamos prie žemės darbų. Visų šių k. ir žemdirbių kultūrinio kontakto pavyzdžių yra apstu Afrikos kiltyse. Dabarties k., ypač rytinėj Afrikoj, yra laikomi žemesniais nei kiti gyventojai ir dažniausiai verčiasi specialiais, bet ‚nepagarbiais' amatais — medžiokle, žvejyba, kailininkyste ir puodininkyste. Antra vertus, nežiūrint to, kad jų statusas yra žemas, žmonės k. privengia, nes jie yra burtininkai ir geri nuodų žinovai.

Modernioje visuomenėje yra žinoma tik viena k. rūšis — čigonai. Primityvieji kilčių nariai tampa k. iš reikalo, o čigonai

pirminės ekonominės būtinybės klajoti nežino, tačiau gyvena klajokliais iš tradicijos, tapusios neatskiriama čigono asmenybės dalimi.

E. Cerulli, The Folk Literature of the Galla (Harvard African Studies III) 1919; *W. Koppers*, Könnten Jägervölker Tierzüchter werden? 1932; *R. Thurnwald*, Die menschliche Gesellschaft in ihren ethno-soziologischen Grundlagen, 3 t. 1931–32; ('') Economics in Primitive Communities 1932; *Tahir Schakir-Zade*, Grundzüge der Nomadenwirtschaft 1931; *W. Schmidt und W. Koppers*, Völker und Kulturen 1924. *A. Mst.*

Klakà (prc. claque) samdytieji plojikai teatre. Seniau klakerius samdydavo teatro direkcijos bei impresarijai. K. vadovas gaudavo sutartą atlyginimą bei reikiamą skaičių nemokamų bilietų į teatrą. Taip pat k. vadovas dalyvaudavo generalinėje repeticijoje ir gaudavo iš teatro direktoriaus bei autorių nurodymų, kurią veikalo vietą atžymėti plojimais. Kai kuriuose kraštuose k. vadovai išreikalaudavo atlyginimą ir iš artistų, kad jų nenušvilptų nuo scenos.

Klakeris žr. Klaka.

Klaksonas (ag. claxon) garsinis automobilių bei motociklų signalas.

Klamath 1. U p p e r K. L a k e, JAV ež. p. Oregone, 1230 m nuo j. l., 44 km ilgio 6–7 km pločio. Pietiniame jo krante yra kurortas ir medžio pramonės mst. Klamath Falls (žr.).

2. K. R i v e r iš K. ežero ištekanti upė, 440 km ilgio; baseinas 30.620 km^2.

Klamath Falls JAV mst. ir poilsio kurortas p. Oregone, arti Kalifornijos, prie p. Upper Klamath ež., 1250 m nuo j.l.; apie 20.000 gyv. (1957). Apylinkės labai ežeringos (per 100 ežerų), o kalnuotos vietos apaugusios pušų miškais. Vasarą čia lankosi daug meškeriotojų ir šiaip vasarotojų. Lygumose intensyvus žemės ūkis: pieno, paukščių, javų, bulvių, daržovių, cukrinių runkelių auginimas. Mieste didelės lentpiūvės ir mėsos konservų įmonės. Tautinis gamtos apsaugos Crater Lake parkas yra nuo miesto už 65 km į š.v., o K. indėnų rezervatas — 20 km į šiaurę. Miesto plote prasideda ir čia pat į Ewauna ež. įteka upė Link, kuri vadinama trumpiausia pasaulyje upe. Ligi 1893 K. vadinosi Link.

Klami Uuno (Kalerno, g. 1900) suomių kompozitorius ir muzikos kritikas. Kūryba priartėja prie moderniųjų prancūzų ir rusų kompozitorių. Parašė nemaža veikalų tautinio charakterio, kaip Karelijos rapsodija, Kalevalos suita, uvertiūra A. Kivi dramai Nummisuutarit. Savo kūrybiniu brandumu bei polėkio intensyvumu K. neabejotinai yra vadovaujanti jaunosios suomių mokyklos asmenybė. Rašė veikalų chorams, orkestrui, solo instrumentams, kamerinės muzikos (fortepijono kvartetą ir kvintetą), kariškam orkestrui. *Iz.V.*

Klampa kelio klampynė pelkėse, prie upelių, kur daroma kamšos ar brastos, išgrindžiant akmenimis (kūlgrindos) arba rąstais, šakomis.

Klamstwo Marijampolės gimn. moksleivių ranka rašytas laikraštėlis, kurį leido ir redagavo V. Kudirka. Ten buvę literatūrinių skaitinių ir poezijos. V. Kudirka rašęs, kad K. daugiau tiesos kaip Varšuvos Pravdoje.

J. Jablonskis, Keli draugo atsiminimai iš V. Kudirkos gyvenimo (Vinco Kudirkos jubiliejinis Varpas) 1924.

Klanai dažnas Lietuvoje žemėvardis, atitinkąs ilgus kłonius (rinas).

Klanas žr. Clan.

Klapanas žr. Vožtuvas.

Klapatė, arba lapelė, girnų lanke įtaisas miliniui įkišti; verpiamojo ratelio arba kitokio sukamojo rato lazdelė, sujungta su grąžuolu, ir perduodanti sukimo jėgą ratui ar jo sukimosi jėgą kokiam judinamajam taškui.

Klapka György (1820–1892) vengrų generolas, 1848 revoliucijos kovotojas. 1849 gynė Komorno tvirtovę ir keliais atvejais sumušė austrų kariuomenę. Po to, kai Austrija su carinės Rusijos pagalba numalšino vengrų revoliuciją, K. gyveno tremtyje ir 1859 Italijoje drauge su Kossuth organizavo vengrų legioną kovai su austrais. 1867 amnestuotas ir grįžo Austrijon. Išsp. Der Nationalkrieg in Ungarn 1848–49, 1851, La guerre d'Orient 1850, Atsiminimus 1850.

Klaproth 1. H e i n r i c h J u l i u s (1783–1835) etnografas ir keliautojas, orientalistas. Petrapilio univ. adjunktas. 1804 keliavo į Sibirą, Kaukazą. 1810 Vilniaus univ. K. išrinko rytų kalbų prof., bet jis katedros neužėmė ir išvyko į Paryžių, kur nuo 1816 prof. Išsp. Reise in den Kaukasus 1814, Asia polyglotta (su kalbų atlasu) 1823, Tableau historique d'Asie 1824, Collections d'antiquités égyptiennes 1829, Mémoires relatifs à l'Asie 1824–28.

2. M a r t i n H e i n r i c h (1743–1817) vokiečių chemikas, nuo 1792 chemijos prof. artilerijos mokykloje, nuo 1810 Berlyno univ. Atliko tikslias mineralų analizes ir aptiko naujus elementus: cirkonį ir uraną (1789), titaną (1795), cerį (1803). Išsp. Beiträge zur chemischen Kenntnis

der Mineralkörper 1795–1815, Chemisches Wörterbuch 1807–15.

Klara (iš lot. clarus ‚šviesus') Asyžietė, šventoji (1194–1253). Klariečių, arba antrojo šv. Pranciškaus ordino, įkūrėja. Susižavėjusi šv. Pranciškaus pamokslais ir gyvenimu pati panoro sekti juo. 1212 Verbų sekmadienio naktį su savo giminaite pabėgo iš namų ir Porciunkulės bžn. iš šv. Pranciškaus rankų gavo vienuolinį drabužį. Pradžioje šv. Pranciškus ją apgyvendino benediktinių vienuolyne Bastijoje, paskui šv. Angelo vienuolyne Ponse, prie Subasio kalno, pagaliau ir jaunesnei seseriai Agnietei atbėgus pas K., jas perkėlė prie šv. Damijono bžn. Padaugėjus K. sekėjų skaičiui, 1215 šv. Pranciškus parašė joms trumpas gyvenimo taisykles (Formula vitae) ir K. paskyrė abate. Paskui pati K., naudodamasi mažesniųjų brolių regula, parašė savo seserims regulą, įsakydama joms laikyti griežtą pranciškoniškąjį neturtą. Neturto globai iš Grigaliaus IX ji išsirūpino ypatingą raštą. Dar gyva būdama garsėjo stebuklais. Savo drąsa ir pasitikėjimu Jėzumi Švč. Sakramente ji apgynė savo vienuolyną nuo saracėnų užpuolimo. Mirusi buvo palaidota šv. Jurgio bažnyčioje (vėliau pavadinta šv. Klaros). 1255 Aleksandras IV ją paskelbė šventąja. Dabar K. kūnas saugomas jos seserų šalia tos pačios bažnyčios išaugusiame klariečių vienuolyne. K. šventė VIII 12.

Tomaso da Celano, La leggenda di Santa Chiara d'Assisi 1952; Legenda versificata, in AFH, 5 (1912); *P. Bargellini,* Santa Chiara 1952.

V.Gdž.

Š v. K. m e n e. Pirmieji pavyzdžiai atsirado Asyžiuje šv. Klaros bnž.: XIII a. orginalo sena kopija, tapyta ant medžio, su stovinčia šv. K., bei medžio reljefų ciklas iš XIV a.; Giotto mokinių freskos neišliko. Iš Asyžiaus K. ciklas buvo plačiau paplitęs. Pvz. Bamberge yra XV a. Nürnbergo darbo 7 pav. Romoje ir Š. Italijoje XV–XVI a. K. tapoma su šv. Pranciškum šalia Dievo Motinos ar atskirai altoriuose ir freskose (Pinturicchio, Giovanni da Spagna, V. Foppa ir kt.). Vaizduojama pranciškonės drabužiais, jauna ar senesnė, rankose laiko lelijos šakelę, brevijorių ar kryžių, bet dažniausiai ciboriją pažymint stebuklą, kai K. laikant Švenčiausiąjį vienuolyną užpuolę saracėnai pabėgo.

B. Bughetti, La tavola di Santa Chiara nella sua basilica di Assisi (Archivum Franciscanum Historicum) 1926; *E. Zocca,* Catalogo delle cose d' arte e di antichità d'Italia: Assisi 1936. *P.Rkl.*

Šv. Klara (seniausias paveikslas iš XIII a.) Assisi, S. Chiara bažnyčioje

Klarälven Norvegijos ir Švedijos upė, 460 km ilgio; teka iš ežerų kalnuose, ties Karlstad mst. įteka į Venero ež.; baseino plotas 11.870 km², vid. debitas 180 m³/sek.

Klarietės antrasis šv. Pranciškaus ir šv. Klaros 1212 įkurtas vienuolinis moterų ordinas. Pirmasis k. vienuolynas buvo prie šv. Damijono bažnytėlės, netoli Asyžiaus. Tolimesniam k. išsiplatinimui daug padėjo kardinolas Hugolinas (vėliau popiežius Grigalius IX), kurio rūpesčiu buvo įkurti Florencijos, Lukos, Sienos ir Perugos vienuolynai. K. yra griežtos klauzūros, grynai kontempliatyvus ordinas. Pirmoji šv. Pranciškaus parašyta regula Formula vitae yra dingusi. Be jos, XIII a. k. buvo parašytos 4 regulos: 1-mą 1219 parašė kardinolas Hugolinas, 2-ji yra šv. Benedikto regula, Inocento IV pavadinta šv. Pranciškaus regula ir 1247 k. įsakyta laikytis, 3-čią parašė pati šv. Klara, o 4-tą patvirtino Urbonas IV. Dabar k. lai-

kosi tik 3 ir 4 regulos. Savo kilme ir dabartine kanonų teise k. yra išimtos iš vietos vyskupų valdžios, tačiau daugely vietų jos yra vyskupų jurisdikcijoje, ir tik keli vienuolynai priklauso mažesniųjų brolių ordinui. K. pasižymėjo savo kilme, nes turėjo 150 karalaičių, ir daugeliu šventųjų. Šalia k. steigėsi kitos seserų kongregacijos, kurios vienokiu ar kitokiu būdu rišosi su k. Jų tarpe yra: uždaros mažesniosios seserys, koletinės, kapucinės ir Lenkijoje bei Lietuvoje veikusios, Kaune bei Vilniuje turėjusios savo vienuolynus bernardinės. Tikrųjų k. Lietuvoje nebuvo, nors jos turėjo kelis vienuolynus Lenkijoje. 1932 k. turėjo 13.000 seserų ir 630 vienuolynų, kurių 137 Italijoje, 281 Ispanijoje, 48 Prancūzijoje, 37 Belgijoje, 4 Olandijoje, 11 Vokietijoje, 16 Anglijoje, 10 Airijoje ir kt.

Bullarium Franciscanum I–VI, 1897–1904 ir nauja serija I–III, 1857–1904; *L. Limmens,* Die Anfänge des Chlarisenordens (Römische Quartalschrift, 16, 1902); *J. Pou y Marti,* Conspectus trium ordinum S. Francisci 1929. *V.Gdž.*

Klarnetas (vok. die Klarinette, it. clarinetto, ag. clarinet) medinis pučiamasis instrumentas simfoniniame ar kariškame orkestruose, kameriniuose ansambliuose ir solo instrumentas. K. tembras pasižymi pilnu, minkštu aksominiu tonu, tamsesniu apatiniame, skaidresniu viršutiniame registre, ir tinka perduoti įvairioms nuotaikoms. K. skalės apimtis siekia nuo mi mažosios oktavos iki sol trečiosios. Bendriausioji jo forma yra k. B, skambąs vienu tonu žemiau. Tai reiškia, kad juo grojama C dur gama skambės iš tikrųjų kaip B dur, gi norint, kad skambėtų C dur, reikia parašyti jam D dur. Kitas, kiek mažiau vartojamas, yra k. A, kuris skamba mažąja tercija žemiau. Abu šie k. tipai pasižymi sodriu minkštu tonu, B kiek šviesesnio atspalvio. Žymiai aštresnio charakterio yra k. Es, skambąs mažąja tercija aukščiau. Jis plačiai vartojamas kariškuose orkestruose. Dėl savo specifinio aštrumo panaudojamas ir simfoniniuose veikaluose. Alto klarnetas, skambąs dvidžiąja sikste žemiau, randamas Strauso Ein Heldenleben, Stravinskio Sacre du Printemps, Ravelio Daphnis et Chloe. Simfoniniuose orkestruose vėlesnėje literatūroje plačiai naudojamas basklarnetas, kuris yra B tipo ir skamba oktava žemiau. Double-bass k. (pedal k., kontrabas k.) skamba dviem oktavomis žemiau B k. Yra dar trys tamsių atspalvių modernūs instrumentai, kurie giminiuojasi su k. tik tiek, kad vartoja tokį pat vingubą liežuvėlį, kaip ir k. Jie buvo išrasti specialiai Wagnerio operos Tristano ir Izoldės trečiajam aktui. Tai Heckel-clarina, Holz-trompete ir Tarogato. Jei jų stinga, tai tą partiją groja anglų ragas.

Klarnetas

K. — vienas jaunesniųjų instrumentų. Jis išsivystė iš chalumeau instrumento apie 1690–1720. Jam išrasti daugiausia pasidarbavo Johann Chr. Walter ir jo sūnus Johann Walter. Kompozitoriai Rameau, J. W. Stamitz ir Gossec yra pirmieji, bandę įvesti k. į orkestrą. Mozartas panaudojo kai kuriose vėlesnėse simfonijose. Simfonijoj Es dur (K. V. 543) buvo jo panaudoti du k. Nuo to laiko kiekvienoje normalioje orkestruotėje įvesta du k. Nuo Wagnerio laikų k. skaičius orkestruose dažnai didinamas. K. V. Banaitis parašė k., smuikui ir arfai trio—Lietuvos idilijos.

R. Dunbar, Treatise on the Clarinet; *P. Gradenwitz,* The Beginning of Clarinet Literature; *F. G. Rendall,* The Clarinet in England; *L. de la Lavrencie,* Rameau et les clarinettes; *G. Cucuel,* La Question des clarinets dans l'instrumentation du XVIII-e siècle. *Iz.V.*

Klasė (lot. classis ‚skyrius, klasė') skyrius; daiktų rūšis, turinti tam tikrų rūšiai bendrų savybių.

K. b i o l o g i j o j e augalų bei gyvulių sisteminis vienetas, apjungiąs giminiškas šeimas, pvz. plikasėklių (Gymnospermae) k., gaubtasėklių (Angiospermae) k., roplių (Reptilia) k., paukščių (Aves) k. žr. Klasifikacija, Nomenklatūra.

K. m a t e m a t i k o j e. Kad būtų lengviau didesnį parašytą skaičių perskaityti, taip pat jį parašyti arba nusakyti skaitmens vieta skaičiuje, skaičius suskirstomas k. po tris skaitmenis iš dešinės. Tą skirstymą įvairiose šalyse žymi skirtingai: dažnai tarp k. palieka tarpelius, pvz. 18 079 342, arba viršuje deda kablelius — 18'079'342. JAV kablelį deda apačioje, nes čia dešimtainė trupmena nuo sveiko skaičiaus skiriama ne kableliu, o tašku. Šiame skaičiuje 342 yra pirmoji, arba vienetų, k., 079 — antroji, arba tūkstančių, k., 18 — trečioji, arba milijonų, k. toliau seka ketvirtoji, penktoji, arba bilijonų, trilijonų, k. ir t.t. Kiekviena k., taip pat iš dešinės į kairę, dalijama skyriais: pirmą, antrą ir trečią. Pvz. antroje k. (079) 9

yra pirmas skyrius, 7 — antras ir 0 — trečias. Matematikoj, kaip ir kitose mokslo šakose, kartais pavadina k. kurią nors skaičių arba reiškinių grupę, jei jie turi kurių nors bendrų savybių, pvz. sako: iracionalių skaičių k. *M.Kr.*

K. **mokykloje** mokinių visetas, kuris sudaro tos pačios programos mokymo grupę. K. mokymas daugiausia praktikuojamas pradžios mokyklose, o aukštesnėse mokyklose mokoma ne k., bet dalykais, t.y. toje pačioje k. kiekvieną dalyką dėsto atskiras mokytojas. Apskritai, k. dar vadinama garlaivyje, traukinyje ir kt. vietų suskirstymas pagal mokamą kainą. **Loterijoje** k. vadinama tam tikras laimėjimų kiekis, skirtas išlošti vienu atveju.

K. **socialiniuose moksluose** visuomenės dalis, turinti bendrų bruožų ar bendrą socialinį statusą, skirtingą nuo kitų visuomenės dalių. Moderni visuomenė paprastai yra išsiskaidžiusi (diferenciacija) ir susikristalizavusi (stratifikacija) į socialinių klasių sistemą, implikuojančią ją sudarančių grupių hierarchiją, aukštesnių ir žemesnių grupių buvimo pripažinimą ir jų šiokį tokį nuolatinumą.

Praeity elementariausia socialinių grupių klasifikacija dažnai yra buvusi dvišakė: laisvoji ir vergai, kilmingieji ir ‚liaudis', bajorai ir baudžiauninkai, valdantieji ir pavaldiniai, elitas ir masės, inteligentai ir prastuoliai, turtingieji ir beturčiai. Iš trišakės klasifikacijos minėtini: aristokratija, miesčionys (amatininkai, prekybininkai, tarnautojai) ir baudžiauninkai viduramžiais, o aukštoji, vidurinė ir žemoji k. naujaisiais amžiais. Kasta ir luomas pasižymi didesniu jų narių solidarumu ir uždarumu prašalaičiams, o k. yra labiau charakteringa tolerancija ir savo narių kilnojimusi iš vienos poklasės į kitą.

Kriterijus, apsprendžiąs visuomenės išsišakojimą k., įvairuoja pagal vietą ir laiką; pvz. socialinis statusas primityviose bendruomenėse, kur dar nėra susiformavusių k., yra paremtas asmeniniu pranašumu medžioklėje, žvejyboje, maisto rinkimo technikoje ar burtininkavime, kitur – amžiaus ir lyties skirtybėmis. Šalia kilmės kriterijaus, modernios visuomenės grupių socialinis statusas yra grindžiamas turtu, politine jėga, verslu, išsimokslinimu, rase ir etninėmis skirtybėmis. Dažniausiai statusas yra apsprendžiamas dviejų ar daugiau aukščiau minėtų veiksnių, tarpusavy susijusių, tačiau luomai ar klasės yra charakteringiausi, kai vienas veiksnių yra aiškiai dominuojąs. Būti bramanu Indijoj ar aristokratu feodalinėje visuomenėj reiškė gimti atitinkamoj kastoj ar luome, tapti mandarinu klasikinėj kinų civilizacijoj reiškė būti intelektualu. Politinė jėga ir turtas buvo neatskiriamos aristokrato (ar intelektualo) žymės, kurios naujųjų amžių pradžioje išsiskyrė. Nuo to laiko Vakarų civilizacijos kraštuose, Europoje ir Amerikoje, ekonominis veiksnys tapo nepriklausomas nuo feodalinių institucijų ir ėmė varžytis su tradicinėmis kilmės skirtybėmis, kol industrinės revoliucijos metu socialinis statusas daugiur liko pagrindžiai aptariamas ekonomine terminologija.

Moderni k. sistema yra apčiuopiama iš dvejopų aspektų: objektyvių ir subjektyvių. K. narių pajamos, užsiėmimas, gyvenvietė, išsimokslinimas, priklausymas draugijoms ir kt. yra objektyvūs duomenys, kurie galima tiksliai nustatyti. Subjektyvūs duomenys yra gaunami iš ‚socialinės reputacijos', t.y. iš to, kaip kiti visuomenės nariai aptaria, įvertina ir priskiria tam tikrus žmones į vieną ar kitą k. Pavyzdžių, kur objektyvūs ir subjektyvūs duomenys nesutinka, yra nemaža, tad vienas objektyvus, pvz. ekonominis, veiksnys neapsprendžia individo k. net ir JAV, kur ekonominis pasisekimas yra ypatingai vertinamas.

Moksliškai plačiausiai išnagrinėtos yra JAV socialinės k., sutinkamos ypač seniau įkurtuose mažuose miestuose. L. W. Warner ir jo bendradarbiai viename Massachusetts 17.000 gyventojų mieste surado šešetą k.: 1. aukštesnė aukštoji k. (‚senosios šeimos', kurių pagrindinis turtas yra paveldėtas iš daugelio kartų; kitaip ją galima vadinti ‚senąja aristokratija', arba ‚keturių šimtų' nariais, nes JAV jų skaičius neprašokąs 400); 2. žemesnė aukštoji k. (naujos turtuolių šeimos, pramoninninkai ir finansininkai, neseniai praturtėję ir dažnai turtingesni nei pirmosios k. nariai); 3. aukštesnė vidurinė k. (profesijų specialistai, didesnių nuosavybių laikytojai); 4. žemesnė vidurinė k. (smulkieji prekybininkai, įstaigų ‚baltarankiai', raštininkai ir dalis kvalifikuotų darbininkų); 5. aukštesnė žemoji k. (‚neturtingi, bet geri darbininkai', pusiau kvalifikuoti arba nekvalifikuoti darbininkai); 6. žemesnė žemoji k. (turį ‚blogą reputaciją', ‚be nusistatymo', ‚tinginiai'...). Gausiausia yra

penktoji klasė, toliau seka šeštoji ir ketvirtoji. Dažniausiai su didesnėmis k. narių pajamomis yra susiję ir aukštesnės reputacijos užsiėmimas, gyvenvietė ir aukštesnis išsimokslinimas, o su tuo drauge ir priklausymas skirtingoms organizacijoms ir įvairios kultūros apraiškos, atitinkančios ‚aukštesnį' ar ‚žemesnį' gyvenimo stilių. Tačiau ši klasifikacija galioja ne visose JAV, nes kitur sutinkamos tik penkios, trys arba net dvi socialinės k. Naujakuriai (ateiviai, imigrantai) pagal šią klasifikaciją dažniausiai pradeda nuo apačios, reti iš jų pasiekia aukštesnę vidurinę k., nė vienas nepasiekia pirmosios. Tačiau kitos studijos parodo, kad naujieji ateiviai turi savo atskirą klasifikaciją, nesutinkančią su dominuojančios visuomenės klasifikacija. Antra vertus, ne visose vietovėse gyventojai jaučia savo visuomenės klasifikaciją ir turi norą priklausyti vienai ar kitai k.

Amerikiečiai savąją sluoksnių sistemą vadina ‚atvirų klasių' sistema, kadangi socialinis mobiliškumas iš vienos k. į kitą joje yra dažnas reiškinys, ypatingai kai demokratijos ir lygybės principai yra kartojami ne tik konstitucijoj, bet ir kasdieniame gyvenime. Kita vertus, yra daug duomenų teigti, kad ši ‚atvirų klasių' sistema rodo tendencijos tapti šiek tiek uždaresnė: galimumai pakilti į aukštesnę k. pakopą mažėja, kai politinė piliečių lygybė nėra palydima sąlygų, leidžiančių lygias varžybas tarp įvairių k. narių įvairiausiose srityse. Baltųjų laikysena negrų atžvilgiu JAV dalimi primena uždarą kastų sistemą.

Dabartiniai k. sistemų skirtumai JAV ir Europoje ryškūs ir atspindi įvairiopas kultūrines vertybes. JAV stokoja formalių k. ribų (tačiau neformalios yra), pasižymi vertikaliniu narių mobiliškumu ir mažomis paskirų k. kultūros skirtybėmis, o Anglijoj ir Prancūzijoj k. ribos ir kultūros skirtybės labiau pabrėžtos, o mobiliškumas mažesnis. JAV k. sistema yra pirmiausia susijusi su ekonominiu veiksniu — turto prestižu, toliau su rasių ir tautybių skirtybėmis, religija, išsimokslinimu ir kt., o Anglijoj — priešingai: k. pirmiausia vis dar tebėra susijusi su kilme, nors aristokratijos politinė ir ekonominė jėga sumenkus; tam tikra rūšis vietinio pobūdžio aristokratijos išliko ir Prancūzijoj; toliau seka išsimokslinimas. Europos kraštuose, kur kilmė nevaidina pirmaeilio vaidmens, išsimokslinimas ir intelektas bando užimti vadovaujamą vietą. Ypač rytinėje Europoje tuo būdu susikūrė paskira inteligentijos klasė, išsiskirianti nuo ‚liaudies' ir miesčionijos. Nepriklausomos Lietuvos sistema XX a. priklausė šiam tipui, o praeity, kaip Europos viduramžiais, Lietuvoje buvo įsigalėjusi feodalizmo sąranga su trim luomais: bajorija, miestiečiais (šie nesukūrė stiprausluomo) ir baudžiauninkais. Dvasininkų luoman patekdavo be tradicijų kitaluomiai žmonės.

K. sistemos pobūdis turi didžios įtakos visuomenės gyvenimui. Uždara k. sistema, kurios kraštutinis pavyzdys gali būti Indijos kastos, pripažįsta pirmenybę priskirtam, arba ‚įgimtam', statusui ir nuvertina įgytąjį, arba pasiektąjį, statusą. Atvira k. sistema, kurios pavyzdžių yra daug JAV, remiasi priešingu principu, laikydama pasiektą statusą pranašesniu. Pirmoji sistema, neleisdama prasimušti žemųjų sluoksnių individams, kurie, gal būt, paliktų žymesnį įnašą visuomenės gyvenime nei savo paveigas atlieką privilegijuotieji be talentų, trukdo civilizacijos progresą, nors suteikia pastovumą visuomenei ir individui. Antroji sistema, remdamasi asmeniniais pasiekimais, duoda daugiau progų iškilti talentams, o turtą padarius aukštojo rango žyme, visus individus skatina į karjerizmo bei oportunizmo kelią, tuo būdu nuvertina žmogiškąją asmenybę, priešpastatytą daiktui (turtui), ir daro visuomenę nepastovią, o individus — neatsikratančius nesaugumo ir neramumo jausmų. Gal to galima būtų išvengti, jei socialinis statusas būtų labiau apsprendžiamas intelektualinių, o ne ekonominių požymių. Šia prasme V. Europos atvirų k. sistema yra pasiekusi, galimas daiktas, didesnės visuomenės integracijos.

C. A. Anderson, The Need for a Functional Theory of Social Class (Rural Sociology) 1954, 152–160 psl.; *R. Centers,* Social Class, Occupation, and Imputed Belief (American Journal of Sociology) 1953, 543–555 psl.; (") The Psychology of Social Classes 1949; *G. D. H. Cole,* The Conception of the Middle Class (British Journal of Sociology) 1950, 275–290 psl.; *St. C. Drakes et al.,* Black Metropolis 1945; *A. Davis et al.,* Deep South 1941; *J. Dollard,* Caste and Class in a Southern Town 1937; *A. Inkeles,* Social Stratification and Mobility in the Soviet Union — R. Bendix and S. M. Lipset red., Class, Status and Power 1953; *S. M. Lipset and N. Rogoff,* Class and Opportunity in Europe and the U. S. (Commentary, December) 1954; *R. M. Maclver and Ch. H. Page,* Sociology 1949; *W. L. Warner et al.,* The Social Life of a Modern Community 1941; (") The Status System of a Modern Community 1942; (") Social Class in America 1949; (") American Life: Dream and Reality 1953; *M. Djilas,* The New Class 1957. *A.Mst.*

Klasicizmas (lot.) bendra prasme tai klasikinių — graikų ir romėnų — tradicijų tęsinys. Ypatinga prasme k. yra pavadinimas tos literatūrinės ir meninės krypties ir tos poetikos bei retorikos, kurios pavyzdžiu ima klasikinį meną ir literatūrą, pasiduodamos graikų ir romėnų modelių pagrindiniams pamėgdžiojimo dėsniams. K. aukščiau už viską vertina formą, buvimo esmę: žmogaus kūną, jo žodį, jo būdą, pokalbį, mostą, laikyseną; buvimo formą ir gyvenimo formą. Taigi, k. yra griežtai forminė kryptis, tesidominti tik tuo, kas iškelia žmogų kaip žmogų, konkrečią ir apibrėžtą būtybę, kuri tačiau yra linkusi savyje tobulėti ir grožėti.

L i t e r a t ū r i n i s k. Graikų literatūra vienintelė gali būti laikoma absoliučiai originali. Jokia Rytų įtaka jos nepalietė. Ji turi savus modelius, savas temas, savąją techniką. Ji lemiamai paveikė visų laikų ir visas pasaulio literatūras, neišskiriant nė mūsųjų laikų. Graikų literatūrinis k. apima milžinišką laikotarpį, beveik 1500 metų. Per tą laiką išryškėjo 4 periodai: archainis, tarp X ir VI a. pr. Kr., klasikinis — V ir IV a.pr. Kr., Aleksandrijos — III, II a. pr. Kr. ir I a. po Kr. ir graikų-romėnų —nuo I ligi V a. po Kr. Pirmame periode vyravo poetinė tradicija, rapsodų ir aoidų išlaikyta, davusi epą ir lyrinę poeziją. Klasikinis periodas buvo teatro, filosofijos, istorijos ir gražbylystės žydėjimo laikotarpis, davęs tobuliausius literatūros, filosofijos, istorijos ir iškalbos meno pavyzdžius, sukurtus Aischilo, Sofoklio, Euripido, Aristofano, Menandro dramos srity; filosofijoj — Platoną, Aristotelį; istorijoj—Herodotą, Tukididą, Ksenofaną; iškalbos mene — Demosteną ir Lisijų. Aleksandrijos periode iškilo lyrinėje ir bukolinėje poezijoje Kalimachas ir Teokritas, filosofijoje — Epikuras, istorijoje — Polibijus. Graikų-romėnų periode pažymėtini filosofai — Epiktetas, Morkus Aurelijus ir Plotinas ir istorikai: Pausanijus, Diogenas Laertietis, Plutarchas. Šiam pastarajam periodui priklauso ir krikščionių apologetai, istorikai bei filosofai.

R o m ė n ų l i t e r a t ū r i n i s k. Romėnų literatūra nebuvo originali, ji pamėgdžiojo graikiškąją. Kaip ypatingą jos bruožą reikėtų pabrėžti ne grožio ir dvasios ieškojimą, kaip kad graikų, bet mėginimą reprezentuoti jų politiką, karinį ir geografinį likimą, jų gyvenimo būdą, jų iškilųjį teisyną. Romėnų lit. graikų estetinių vertybių vietoje stato etines vertybes. Romėnų lit. k. taip pat dalijamas į 4 periodus, kurie apima I–VI a. po Kr.

W. Nestle, Griechische Literaturgeschichte 1930; *Shaur*, Römische Literaturgeschichte 1925; *H. Peyre*, Qu'est ce que le classicisme 1933. *P.Gč.*

K. m e n e meno srovė, kuri seka antikės klasiškojo meno atbaigtumu, bet neturi jo gyvybingumo. Klasiškąjį meną k. paverčia kanonu, teorija; meninę kūrybą riša su mokslu ir taisyklėmis. Kartodamas antikės motyvus, k. reikalauja griežto santūrumo, atsisako nuo ornamento ir fantazijos. K. meną jungia su etiniu idealu, siekdamas kilnumo ir didingumo; k. nori veikti pakeliamai ir auklėjamai. Meno istorijoje k. kaip stiliaus apraiška sutinkamas įvairiais amžiais, bet keliais atvejais k. sukūrė savo epochas, kurių didžiųjų reprezentantų kūryboje pasiekė savo klasiškąsias viršūnes, prašokusias jo imitacinę ir teorinę kilmę.

1. A n t i k ė j aiškaus k. srovė pasireiškė Atėnuose romėnų laikais II a. pr. Kr. vad. n e o – a t i š k a j a m e menė, imitavusiame klasiškosios epochos kūrybą. Jo poveikyje apie 50 pr. Kr. Romoje prasidėjo graikų klasiškosios skulptūros kopijavimo laikai, trukę iki III a. po Kr. Augusto ir kitų imperatorių epochose didesnė dalis skulptūrų buvo graikų klasiškųjų V–IV a. šedevrų kopijos ar sekimai. Jos nukrypsta motyvais ir neperteikia graikiškųjų

Andrea Palladio Il Redentore

Klasicizmas

B. Thorwaldsen Ganimedas ir erelis

originalų jėgos. Šį kopijavimo sąjūdį romėnuose galima laikyti naujųjų laikų k. pirmataku. Augusto epocha davė pirmąjį architektūros teoretiką, į k. linkusį Vitruvijų Polio, kurio veikalas De architectura libri X (apie 25–23 pr. Kr.) yra graikų klasikos, helenizmo ir k. elementų samplaika.

2. K. naujųjų laikų renesanso ir baroko amžiais reikia skirti nuo antikės meno sekimo apskritai, pasireiškusio jau viduramžiais, ir nuo renesanso meno klasiškumo. Viduramžiais antikės elementai buvo perkuriami ir sekami, o Bizantijos mene konservuoti antikės dėsniai bei radiniai betarpiškai davė impulsų Karolingų renesansui, Toskanos ir Prancūzijos protorenesansui ir ankstyvajai gotikai, bet šie sekimai niekur nepasiekė k. imitacijos laipsnio. Italijos renesansininkų tobulos formos ieškojimas sutapo su pastangomis prilygti klasiškajai antikei. XV a. imituojami buvo dar tik atskiri motyvai (plg. pvz. Nanni di Banco, Donatello skulptūras ir kt.). Iš viso renesanso kūryba reiškė daug gilesnį ir originalesnį sąjūdį. Kanoniškas antikės sekimas tapo įmanomas renesansui pasiekus savo klasiškąjį apogėjų Michelangelo ir Raffaelio

Belvederio Apolonas

R. ir J. Adam Grafo Derby rūmų kambariai

kūryboje. XVI a. susiformavo meno teorija iškėlusi tobulumo ir atbaigtumo idealus. Tai buvo k., praktiškai jungęs antikės ir renesanso klasiškumo sekimą. XV a klasiškosios architektūros teorijai atstovavo Alberti savo veikalu De re aedificatoria Lib. X (išl. 1485), kur sekė 1415 atrastuoju Vitruvijaus tekstu, o XVI a. jau davė visą eilę architektūros teoretikų; pažymėtini S. Serlio (1532), taip pat G. B. Vignola (1562) teoriniai veikalai. Renesansinį k. architektūroje pilnai pagrindė ir realizavo Andrea Palladio (1568–1580), kurio darbai Venecijoje ir Vicenzoje turėjo plačios įtakos. Jis, remdamasis romėnų architektūra ir Vitruvijumi, apribojo dekoratyvumą fasade, siekė rimties, detalių aiškumo ir proporcijų didingumo (plg. jo Villa Rotonda Vicenzoje). Šitoji ‚Palladio antikė' tapo pavyzdžiu visiems, kurie priešinosi barokui XVII–XVIII a., o jo veikalas Quattro libri dell'architettura (1570) k. vadovėliu. Skulptūroje k. skatino nauji antikų radiniai, pvz. apie 1500 Vatikane išstatytasis, k. grožio idealu tapęs Belvederio Apolonas (IV a. graikų originalo romėniška ko-

pija) arba 1506 atrastasis Laokoonas ir kt. Jų poveikyje XVI a. skulptorių, pvz. Baccio Bandinelli (1493–1560), bei kai kurių veneciėčių darbai turi aiškių k. požymių; tačiau Michelangelo dinamizmo įtaka Italijoje buvo stipresnė. Tapyboje k. pastebimas Raffaelio sekėjų tarpe ir Bolonijos mokykloje (Carracci, Domenichino, Guercino, Reni). Daug stipriau k. pasireiškė XVII a. kraštuose anapus Alpių. Absoliutizmo Prancūzijoje, kur racionalumas mene (beauté fondée sur la raison) turėjo seną tradiciją, k. rado itin palankią dirvą. 1655 atmetant Berninio projektą Louvre fasadui tiksliai apskaičiuoto Perrault projekto naudai, buvo pademonstruotas pasipriešinimas subjektyvesniam italų barokui ir ištikimybė k. L. Levau savo Vaux-le-Vicomte (1650–58) rūmais, pakeisdamas amfiladinį planavimą į ‚appartement double', iškėlė patogumo svarbą, kuris šalia logikos ir patvarumo įėjo į k. programą. Statybos teoretiškumą sankcijonavo 1671 įsteigtoji Académie d' Architecture. Jau 1648 Ch. Lebrun įsteigtoji Académie royale de Peinture et Sculpture normavo prancūzų skulptūrą ir tapybą ‚grace et raison' idealo prasme, tapyboje sykiu gaudama Bolonijos akademijos poveikio (Poussin, Lesuer). Puritoniškoje Anglijoje jau apie 1600 įsigalėjo Palladio–K. (I. Jones), kuris XVIII a. betarpiškai įsijungė į europinį k., duodamas jam pirminių impulsų. Nuo 1648 k. reiškėsi ir Olandijoj (J. van Kampen). Trumpesnes fazes k. tendencijos turėjo Ispanijoje, kur J. B. Herrera, pasirinkdamas griežtą doriečių tvarką ir atmesdamas puošnumą, iškėlė herojinį aspektą Escoriale (1567–84), ir Vokietijoje, kur tarp dekoratyvių renesanso ir baroko epochų trumpai prieš 30 metų karą santūrumu ir Palladio sekimu pasižymėjo Elias Holl (Augsburgo rotušė 1615–20).

H. Gentz — Pinigų kalykla

J. L. David — Horacijų priesaika

3. K. apie 1760/70—1830/60 pasireiškė plačiau visoje Europoje ir už jos ribų. Ši nauja e u r o p i n i o k. srovė (taip pat vad. neoklasicizmu ar l'art neo-antique) brendo nuo XVIII a. pradžios. Architektūroje barokui paskutinėse žaismingose fazėse pradėjus išsisemti, jo vieton imta iš pradžių grįžti prie didingesnio renesansinio Palladio k., kuris vertintas nemažiau už antikę. Anglijoje Palladio raštai buvo išversti 1715. Jų įtakoje statė W. Kent (m. 1748). Angliškasis paladianiz-

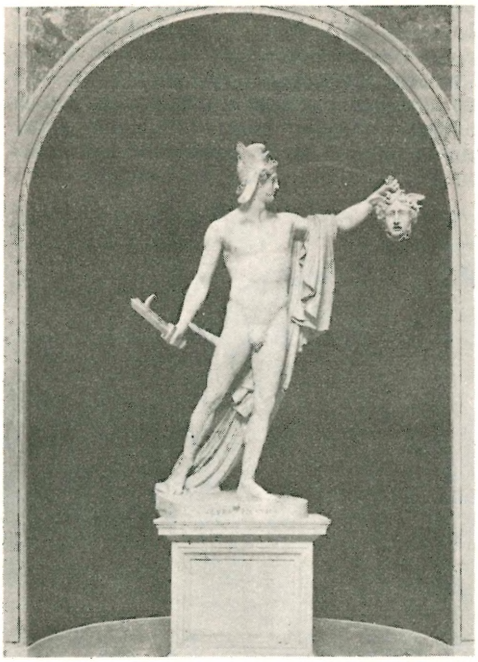

A. Canova — Perseus (Vatikane)

G. Schick Ponios Cotta portretas

mas pradėjo veikti kontinentą atgal. Italijoje juo pasekė A. Galilei (nuo 1730) ir F. Juvara (Superga bžn. portikas baigtas 1731). Į tokį k. krypsta visa eilė XVIII a. italų architektų (B. Alfieri, L. Vanvitelli, C. Marchioni, F. Fuga). Prancūzijoje prie Palladio taisyklių po neilgos rokoko fazės grįžo J. G. Soufflot (St. Geneviève vad. Pantheon 1755) ir A. J. Gabriel (Petit Trianon 1762–64). Tiesesnis ir simetriškas, bet vis gracingas ir lengvas prancūzų Liudviko XVI stilius (apie 1760–80), ypač dekoratyvinėse meno šakose, paliko pėdsakų visoj Europoj. Skirtingas buvo Stanislovo Augusto epochos stilius Lenkijoje-Lietuvoje (1764–95), kuris Palladio k. didingumą dar jungė su puošnumu (Varšuvos karaliaus rūmų salės ir Lazienki vila). Austrijoje k. šaknys siekia Fischer von Erlacho architektūrą. Vieniečio G. R. Donnerio romios skulptūros (apie 1730–40) arba Berlyne Knobelsdorffo pastatų ‚kilnus paprastumas' formavo jaunos kartos polinkius.

Palladio gaivinimo laikais XVIII a. pribrendo miesčionių revoliucija. Miesčionija paneigė ligšiol galiojusias formas ir simbolius ir ėmė ieškoti naujų pagrindų, kurie atstotų prarastus socialinius ir metafizinius saitus. Šis ieškojimas sukėlė kultūrinį sąjūdį nukreiptą į praeitį. Mene jis turėjo tarytum du veidus: k. ir romantizmą. Vienas ilgėjosi antikės, antrasis viduramžių. Abu juos jungė sentimentalus praeities vertinimas, kaip tolimo ir aukšto idealo, tapusio savotiška religija. Menininkai pasijuto šito naujo religinguno skelbėjais ir kūrėjais (genijais), jie atsisakė būti dekoratoriais - amatininkais, reikalavo socialinės ir vidinės laisvės. Per tai plastinis menas pateko didesnėn literatūros ir mokslo priklausomybėn, virto jų idėjų įvaizdinimu. Viduramžių ilgesys, pasireiškęs gotikos gaivinimu (gothic reviva1) jau XVIII a. pirmoje pusėje, Anglijoje sustiprės XIX a. (žr. Neogotika). Reikšmingesnis buvo naujas antikės sekimo sąjūdis. Jau 1735 Anglijoje įsisteigė archeologinis klubas Society of dilletanti. Paladianizmo idealas buvo Roma, o dabar archeologijos įtakoje iškilo Graikijos meno vertinimas (grec revival), greit virtęs graikų mada ir kultu. Sistemingi kasinėjimai Pompėjoje prasidėjo 1748. Pradedama lankyti Atėnus. 1751 Atėnus tyrinėjo

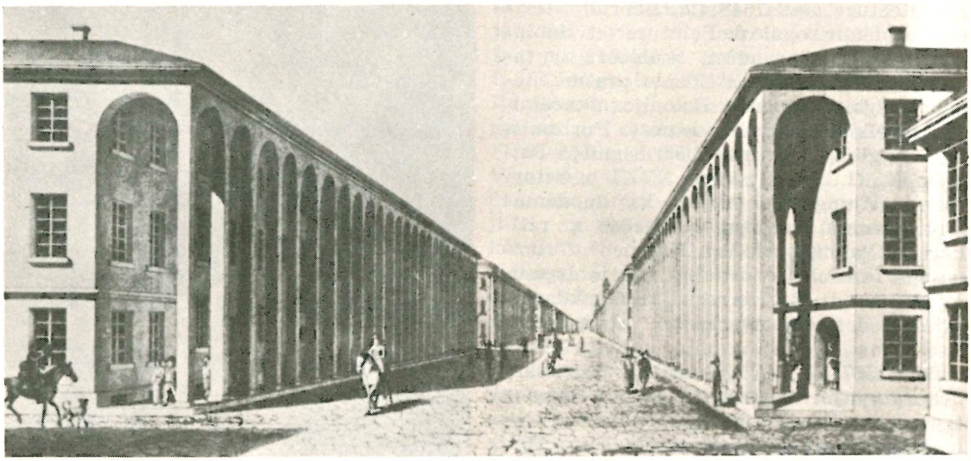

F. Weinbrunner Didžiosios gatvės projektas Karlsruhėje (1808)

Klasicizmas

J. Stuart ir N. Revett (Antiquities of Athens 1762), 1755 škotai J. ir R. Adam. Susidomėta taip pat M. Azijos antike. Jau 1715 A. C. Ph. Caylus ten ieškojo Trojos. R. Wood ir Dawkins ištyrė ir paskelbė Palmyros (1755) ir Balbek (1757) paminklus. Vokietijoje graikų kultas virto filosofija. J. J. Winckelmann (1717–68) rašte Gedanken über die Nachahmung griechischen Werke in der Malerey- und Bildhauerkunst (1755) mėgino teoriškai pagrįsti graikų meno mėgdžiojimą. Jo graikų meno aptarimas: ‚Bendras ir pirminis graikų meno kūrinių bruožas yra tiek laikysenos, tiek išraiškos kilnus paprastumas ir tylus didingumas', k. priėmė kaip absoliutinį meno vertės mastą. (Juo pasiremdama k. teorija atmetė baroką ir kritikavo Rembrandtą). Tačiau k. praktikuotas graikų skulptūros pamėgdžiojimas nebuvo tikslus: 1. jis sekė ne graikų originalais, o kopijomis, taigi buvo ‚kopijų imitacija', 2. matė tik lygų, atbaigtą apoloniškąjį grožį, bet ne gyvybingumą, 3. nematė antikės polichromijos ir tepripažino sausoką kontūrą. Anglo J. Flaxmano kontūrinės Homero iliustracijos virto mada, bet jos tolimesnės antikės dvasiai kaip pvz. barokas. Vokiečių piešėjas A. J. Carstens susikūrė antikės viziją iš gipsinių kopijų Kopenhagos meno akademijoje. Tik šveicaras J. H. Füssli, kurio temperamentas artimas ‚Sturm und Drang' genijų ir revoliucijos nuotaikai, sugebėjo piešiniu kiek perduoti tos gyvosios antikės dvasios.

J. A. D. Ingres Edipas ir sfinksas

Stipriausiai graikų sekimas pasireiškė skulptūroje, kurios viršūnė Romoje buvo italas A. Canova ir epochos dievinamasis danas B. Thorwaldsen (1768–1844), kurio kūriniai sudaro Kopenhagoje muziejų. Jis k. kontūrą perkėlė į reljefą ir estetinį lygumą jungė su etiniu jausmu. Šiandien akiai daugiau sako dinamiškesnis švedas J. T. Sergel (1740–1814) ir vokietis G.

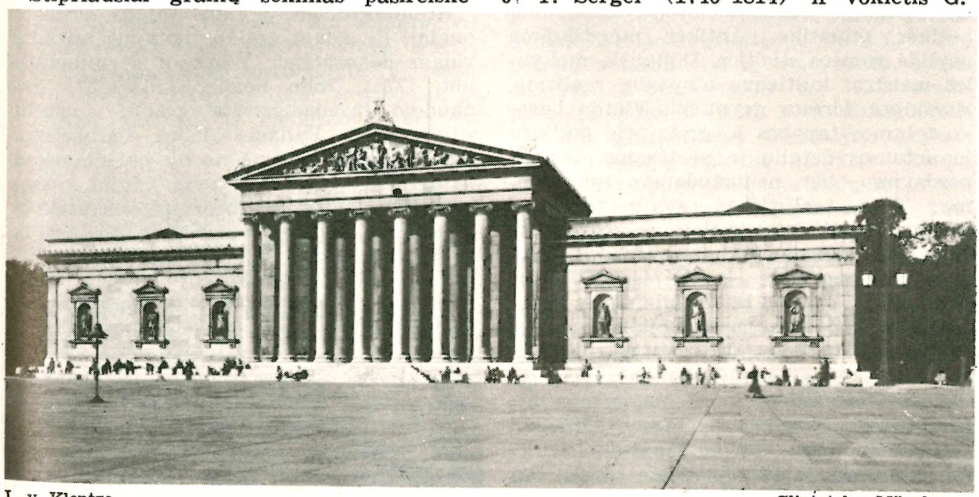

L. v. Klentze Gliptoteka Münchene

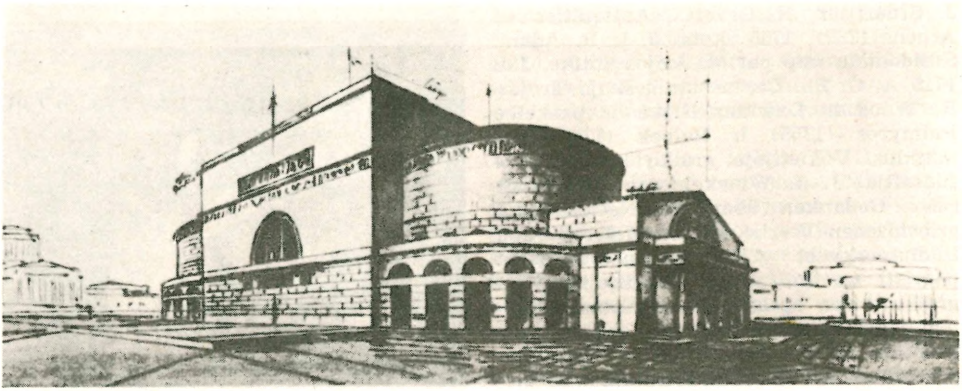

F Gilly Teatro projektas

Schadow (1764–1850), kurį realizmas įgalino kurti gerus portretus; jo stilių tęsė Ch. Rauch (1777–1857), pagrindęs vokiškąjį XIX–XX a. skulptūros akademizmą.

Tapyboje posūkį iš baroko tradicijos į k. išreiškė A. R. Mengs savo ‚Parnasu' Vila Albani (Romoje) dar gana plokščiu būdu (1761). K. etinę funkciją tapyboje pirmasis realizavo k. tapybos mokyklos pagrindėjas Prancūzijoje J. L. David savo 1784 Le Serment des Horaces paveikslu, kuriuo kreipėsi į tautą, iškeldamas pilietinę pareigą kovoti. David sugebėjo k. idealizmą sujungti su tikrove į plastišką visumą. K. tapybos mokykla tikėjo metodo reikšme. Piešinio, anatomijos perspektyvos ir istorijos dėstymu, Romos lankymu, parodomis ir muziejais ji siekė meno išmokyti ir technikos tobulumą pritaikyti etinio idealo pavaizdavimui antikės tematika. Antikės mėgdžiojimą papildė gamtos studijos. Didieji k. mokyklos meistrai kultivavo nuostabų realizmą, išryškintą formos grynumu. Vieton baroko tolumos tapybos k. grįžo prie gotiškojo artumos detalių ir medžiagos tikslaus perdavimo, bet nenustodamas nuosaikumo. Toks realistiškas, sykiu formaliai raiškus ir atbaigtas yra k. epochos portretas. Atsisakydami reprezentacijos, individualumą portrete išreiškė jau XVIII a. skulptoriai, pvz. J. B. Pigalle, J. A. Houdon ir kt. To laiko susidomėjimą veido išraiškos kalba rodo J. K. Lavaterio paskelbtoji Physiognomische Fragmente (1774-78) ir jų įtakoje kurtos F. X. Messerschmidto skulptūrinės karikatūros (apie 1780–90). Daugumas k. laikotarpio tapytojų geriausių rezultatų pasiekė portrete (J. L. David, P. P. Prud'hon, J. A. Gros, J. A. D. Ingres, F. A. Tischbein, G. Schick, moterys E. Vigée-Lebrun, A. Kaufmann ir kt.). Į k. sąvoką netelpa didesnė dalis šios epochos peizažo meno, kuriam vadovavo anglai (J. Crome, J. Constable, W. Turner). Praturtinę tapybinę olandų peizažo tradiciją gyvos gamtos ir šviesos studijomis, jie buvo betarpiški impresionistų pradininkai. Kitos linkmės buvo vokiečių peizažininkai (J. A. Koch, C. D. Friedrich ir kt.), kurių simbolių pamėgimas ir kūrimas peizažo iš vidinės vizijos juos padarė romantikus; betgi jų piešinys dar buvo artimesnis kontūriniam k. piešiniui. K. tapybos ir skulptūros formos tendencijos veikė visą XIX a. ir net XX a., atgimdamos pvz. tokių Puvis de Chavannes, Couture, Feuerbacho, H. von Marée, A. Hildebrandto, Hodlerio, Picasso kūryboje.

Architektūroje graikų sąjūdį pradėjo anglai. R. Adam graikų motyvus pritaikė vidaus dekoracijai (Work of architecture nuo 1773). John Soane (1753–1837) panaudojo fasade griežtą graikų doriečių stilių, kurį Palladio laikė barbariškų. Graikų mada išstūmė ne tik paladianizmą ir baroką, bet atvėrė kelią naujai konstrukcijai. Ką reiškė revoliucija architektūroje, manifestavo prancūzai C. N. Ledoux (1736–1806) ir E. L. Boullée bei prancūzų kilmės vokietis F. Gilly (1772–1809), tardami paskutinį purizmo žodį, pašalindami puošmenas, grąžindami negyvą akmens struktūrą ir nuogas sienas. Jų projektuoti pastatai buvo stereometriniai kūnai: kubas, cilindras, kūgis ar rutulys (Ledoux projektavo rutulio formos požemines katakombas, Boullée — rutulio formos Newtono paminklą). Šios XX amžių išpranašavusios idėjos tada ne-

galėjo būti įgyvendintos. Herojinio radikalizmo fazė truko neilgai. Direktorijos ir Napoleono imperinis stilius (empire), atsisakęs asketiško ‚amor vacui', grįžo prie reprezentacinio puošnumo dar vis likdamas griežtas. Jo meistrai buvo Ch. Percier ir F. F. L. Fontaine. Imperijos simboliais tapo Arc de Carousel (1806) — Severo arkos Romoje imitacija ir Arc de Triomphe (1806 Chalgrin pradėta ir baigta 1825–36). Imperinis stilius originalių sprendimų davė interjerų puošime, balduose ir keramikoje, priėmė Egipto motyvų ir viešpatavo Prancūzijoje iki antrosios revoliucijos (1800–30). Vokietijoje graikų sekimui architektūroje pirmasis atstovavo C. G. Langhans (Brandenburgo vartai Berlyne 1788–91), puristinių sprendimų davė H. Gentz (1766–1811). Karlsruhėj reiškėsi k. urbanistas F. Weinbrenner (1766–1826). Graikų kultas paveikė ir sakralinę architektūrą. Antikės šventovės forma dabar taikyta ne tik bažnyčioms (pvz. Paryžiaus La Madeleine statyta Contant d'Ivry ir B. Vignon 1762–1846), bet ir ‚meno šventovėms' — teatrui (pvz. K. F. Schinkel 1819–20 Berlyne), muziejui (R. Smirke 1824 Londone), tautiniam paminklui (Leo von Klenze 1826–32 Walhalla). Graikų šventovių portikas kaip monumentalus viešųjų pastatų sprendimas labai paplito XIX a. Jis taikytas rotušėms, parlamentams, bankams, taip pat už Europos ribų, kolonijose (žr. Kolonijų stilius) ir Naujajame Pasaulyje (Vašingtono Kapitolis 1792–1865). XIX a. k. įsijungė į istorizmą: antikė buvo šalia kitų stilių lygiomis teisėmis imituojama ne normatyvinės, bet deskriptyvinės estetikos pagrindu. Toks buvo anglas J. Nash (1752–1835), statęs gotiškai, graikiškai, itališkai, indiškai, o Vokietijoje tuoj po Napoleono karų K. F. Schinkel (1781–1841), statęs k. ir gotikos stiliumi, betgi sugebėjęs juos saviškai perkurti ir pabaigoje davęs keletą savarankiškų racionalių projektų, kuriais XIX a. betgi nesekė. Tik XX a. nugalėjus istorizmą ir ekleticizmą, objektyvi architektūra realizavo tuos sprendimus, apie kuriuos svajojo revoliucijos architektai. Prie istorinio k. formų grįžo fašizmo, nacionalsocializmo ir bolševizmo menas, norėdamas savo valstybiniams pastatams suteikti daugiau reprezentacijos.

B. Vignon Šv. Magdalenos bžn. Paryžiuje

E. Loewy, Neuattische Kunst 1922; *G. Lippold,* Kopien und Umbildungen griechischen Statuen 1923; *K. Escher,* Barock und Klassizismus 1910; *A. E. Brinckmann,* Die Baukunst des Barock und Rokoko in Italien und Frankreich 1915; *L. Hautecouer,* Histoire de l'architecture classique en France I–IV 1943–1952; *P. Klopfer,* Von Palladio bis Schinkel (Geschichte der neueren Baukunst IX) 1911; *S. Giedion,* Spätbarocker und romantischer Klassizismus 1922; *H. Hildebrandt,* Die Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts 1924; *B. Knaus,* Das Künstlerideal des K. und Romantik 1925; *Graf S. von Pueckler-Limburg,* Der K. in der deutschen Kunst 1929; *F. Landsberger,* Die Kunst der Goethezeit 1931; *F. Antal,* Reflections on Classicism and Romanticism (Burlington Magazine 66 t. 1935 — 78 t. 1941; *U. Christoffel,* K. in Frankreich um 1800, 1941; *G. Pauli,* Die Kunst des K. und der Romantik 1942; *R. Zeitler,* K. und Utopia (Interpretationen zu Werken von David, Canova, Carstens, Thorwaldsen, Koch) 1954. *P.Rkl.*

K. Lietuvoje. Prie pirmųjų k. apraiškų skelbėjų reikia priskirti Stanislovo Augusto epochos architektus italus. Nuo 1775 Radvilų tarnyboje Nesvyžiuje dirbo Carlo Spampani (m. 1783), pastatęs eilę aiškaus k. dvarų rūmų, pvz. Radvilmantuose. Spampani turėjo įtakos Vilniaus k. Kitas italas De Sacco statė Ščorsų rūmus Joachimui Chreptavičiui (1776) ir dirbo prie Gardino karaliaus rūmų. Vienuolio arch. K. Pens statytoji Budslavo vėlyvojo baroko tipo bernardinų bžn. (1783) dvelkia k. savo griežtesne dekoratyvinių detalių artikuliacija ir masyvumu. Pranciškonas K. Kamienskis (m. 1828) studijavo Bolonijoje. Apie 1778 išbaigdamas Vilniaus pranciškonų vienuolyno perstatymo projektą aukštos kultūros skoniu, jis jau buvo susipažinęs su italų k. Jo patarėjas buvo arch. Kasakauskas. 1781 Kamienskis projektavo vienuolyną Gelvonuose ir bažnyčią Žaiginyje. Negausūs Vilniuj buvo Liudviko XVI stiliaus sprendimai (pvz. Domininkonų g-vė Nr. 17). Palaipsniui vis daugiau išryškėdamas, k. brendo gausiuose Vilniaus univ. profesoriaus Martyno Knakfuso (apie 1740–1800) pastatuose, pvz. De Reusų rūmai, buv. Lopacinskių bei 1790 baigtieji Vittinghofų namai (Trakų-Vokiečių g-vių kampe), universiteto observatorijos kiemo fasadas su Baltąja Sale (1782–86) bei buv. Brzos-

Klasicizmas

tauskių rūmai Didžiojoje gatvėje. Knakfusas sukūrė savitą Stanislovo Augusto stiliaus atmainą Vilniuje, skirtingą nuo varšuvinės, betgi turėjusią bendrą tendenciją suprastintose ir didingose formose dar duoti renesansinio puošnumo plastinėmis detalėmis. Betarpiškai Knakfuso kūrybos aplinkoje išaugo L. Stuoka - Gucevičius (1753–98), nuodugniai studijavęs Vilniaus mieno paminklus ir Palladio. Jis jau 1777, laimėdamas griūvančios katedros perstatymo projekto konkursą, buvo kūrybiškai susiformavęs. Šis perstatymas buvo realizuotas iki 1801. Sunkų uždavinį, gotiškąjį pastatą neišgriaunant įvilkti į užbaigtą graikų šventyklos formą, Stuoka išsprendė duodamas šonines kolonadas. Čia Stuoka parodė sugebėjimą organizuoti pastato dalis ir erdvę aplinkui. Tokį pastatą apeinant, atsiveria vis naujos ir įdomios perspektyvos, suteikiančios jam gyvybės ir išraiškos. Kiekviena Stuokos architektūros detalė ir jos visuma prisisunkus vidinės jėgos ir sodrumo, kuriam svetimas formų šaltumas ir sausumas. Po trumpos kelionės Romon ir Paryžiun (apie 1780) Stuoka perstatė Vilniaus rotušę (baigta 1799), duodamas jai grynas k. formas — dorinę kolonadą fasade su sunkiu frontonu ir nuogas šonines sienas, atsisakydamas visų XVIII a. įprastų puošmenų. Didelis skaičius Stuokos kūrinių yra Vilniaus tolimesnėje apylinkėje (Verkių rūmų ansamblis, Jonavos bžn., Čiobiškio, Cirkliškių ir Derečino rūmai). Nuo 1793 Stuoka vadovavo universitete architektūros katedrai. Antikės idealas Stuokos kūryboje virto tikrove, išreikštas jėga, ramybe ir paprastumu. Stuokos kūryba neturėjo jokių paralelių. Nors Stanislovas Augustas labai Stuoką vertino ir net davė jam suprojektuoti Varšuvoje katedrą, bet statybos nevykdė, nes Stuokos stilius karaliui buvo per griežtas. Pačion Lenkijon grynąjį k. atnešė tik Napoleono imperijos armijos (Varšuvoje jis pražydo gausiais pastatais 1815–35). Taip pat Rusijoje k. pasirodė daug vėliau. Taip Stuokos kūryba buvo paskutinė savarankiška D. L. K-tijos architektūros manifestacija. Po jo mirties D. Šulcas (1769–1812) tęsė katedros perstatymą, Spaso cerkvę perstatė į universiteto anatomikumą ir pastatė k. stiliaus chemijos laboratoriją, bet apskritai buvo daugiau teoretikas. Vienuolis L. Bortkevičius 1802–11 dar pastatė apskritainę Sudervės bažnyčią. Paskutinis Vilniaus k. mokyklos atstovas buvo

L. Stuoka-Gucevičius Vilniaus rotušės fasadas

arch. K. Podčašinskis (1790–1860), pristatęs portikėlį prie šv. Jonų bžn. ir, anachronizmas, jau gan vėlai, 1830–35, k. stiliaus reformatų bžn., taip pat Jašūnų dvaro rūmus (1824–28). Imperinis stilius Lietuvoje nepasireiškė, neskaitant rusų Aleksandro I laikais arch. Stasovo (1823–27) statytų valdžios rūmų (buv. vyskupų rūmų vietoje, kuriuose Stuokos indėlis yra ginčijamas). K. stiliaus yra Aušros Vartų koplyčios 1827 priestatas. Daug k. požymių turi provincijos dvarų ir miestų rūmai, pvz. Kaune Rotušės Aikštės kelių namų portikai. Netrūksta Lietuvoje ir k. urbanistinių sprendimų, pvz. Varnionyse, k. stiliaus turgaviečių, varpinių ir net koplytstulpių pakelėse. Lietuvoje skulp-

M. Knakfusas:
Buv. Brzostauskių rūmai Vilniuje (XVIII a.)

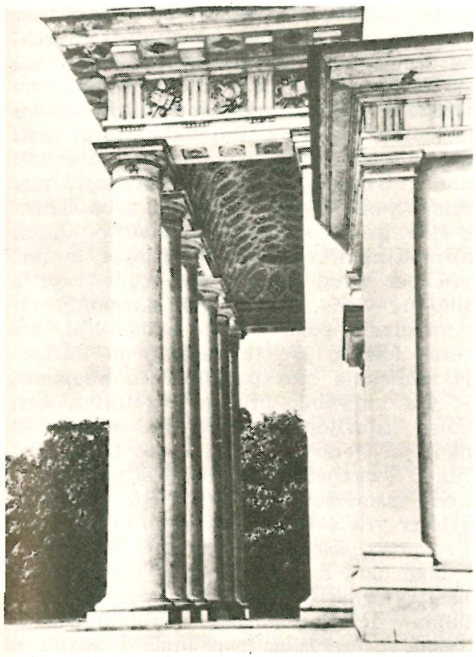

L. Stuoka-Gucevičius Vilniaus katedros portikas

tūros k. atstovavo Andrea Le Brun, kuris, pasižymėjęs Stanislovo Augusto akyse Varšuvoje, atvykęs Vilniun, pradėjo dėstyti 1803 ir čia mirė 1811; taip pat jo mokinys K. Jelskis (m. 1867). K. skulptūra šių meistrų suvokiama daugiau ryšium su architektūros uždaviniais. Vilniaus k. tapybos mokyklos pagrindėjas buvo P. Smuglevičius (1745–1807), auklėjęsis Romoje Mengso mokykloje, kur jis savo kompozicijomis S. Testamento temomis ir architektūriniais piešiniais, iš dalies dar baroko tradicijos, turėjo daug pasisekimo. 1785 jis įsteigė privatinę tapybos mokyklą Varšuvoje, o nuo 1798 pakviestas į Vilniaus univ., čia atnešė Mengso ir Winckelmanno idėjas. Dėstydamas skelbė teorinį grožio taisyklių primatą, kurių centre buvo antikės pavyzdžių kopijavimas. Pats turėjo daug monumentalių uždavinių, tapydamas dideles drobes religinėmis temomis Vilniaus katedrai arba graikų filosofų freskas universiteto bibliotekos salei. Bet jo meistriškumas matomas ne ten, kur komponavo reprezentatyviams tikslams, bet betarpiškame piešinyje, pvz. Vilniaus pilių cikle (1798–99), dvelkia jautrus realizmas. Iš jo gausių mokinių gabiausias buvo Juozas Oleškevičius (m. 1830), davęs mitologijos studijų, pvz. Olimpą su visais dievais. Stiprūs jo portretai, kur, nevengdamas idealizavimo, pasuko į realizmą. Tapydami portretus geriausių rezultatų pasiekė ir kiti Vilniaus meno mokyklos (žr.) tapybos klasės mokiniai.

L. Stuoka-Gucevičius Verkių dv. arklidės

K. Podczaszyński, Żywot Wawrzyńca Gucewicza architekta i profesora architektury w Szkole Głównej Litewskiej etc. (Dziennik Wileński III 1823); *W. Tatarkiewicz,* Dwa klasycyzmy wileński i warszawski 1921; (") O Wileńskiej Szkole Malarstwa (Południe I Vilnius 1921); *P. Galaunė,* Tapytojas Juozas Oleškevičius 1927; (") Vilniaus meno mokykla 1928; *W. Kieszkowski,* Carlo Spampani, architekt włoski, czynny w Polsce w XVIII w. (Biuletyn Naukowy Politechniki Warszawskiej I 1932, nr. 1, 24–25 ir nr. 2, 63–72 psl.); *St. Lorenz,* Materjały do historji architektury na ziemiach b. W. X. L. (Prace Sekcji Historji Sztuki II Vilnius 1935, 259–262 psl.); *St. Rosiak,* Gmachy pofranciszkańskie w Wilnie a architekt O. Kazimierz Kamieński i malarz O. Franciszek Niemirowski (Prace Sekcji Historji Sztuki II Vilnius 1935, 315 psl.); *E. Łopaciński,* Nieznane dane archiwalne i wiadomości źródłowe do historji sztuki Wilna i b. W. X. Litewskiego od XVII do początków XIX w. (Prace Sekcji Historji Sztuki III Vilnius 1938/39, 49–107, 319–334); *M. Morelowski,* Zarysy syntetyczne sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu 1939, 105–162 psl.; *E. Budreika,* Architektas Laurynas Stuoka-Gucevičius 1954; *V. Drėma,* Knyga apie architekto Stuokos-Gucevičiaus kūrybą (Pergalė 1955, 3, 113–119 psl.).

P.Rkl.

Klasifikacija dalykų bei daiktų sisteminis suskirstymas pagal kurias nors savybes, būdingus ir ryškius požymius bei reikalą. Biologijoje — visų pasaulio augalų bei gyvulių sisteminis suskirstymas, laikantis atitinkamos sistemos. Augalų k. pradžią davė Teofrastas (372–287 pr. Kr.). Įvairių autorių sistemos nevienodos. Esama dviejų principinių k. sistemų, dirbtinė, pvz. C. Linnės (žr. Augalų sistema) ir natūralinė, arba filogenetinė (taksonominė), paremta evoliucinės augalų raidos giminiškumu. Dabar žinomos dvi pilnesnės augalų sistemos Benthamo ir Hookerio, kurios laikosi anglų botanikai ir vokiečių taksonomistų nustatyta Englerio ir Prant-

lio, kuri priimta taip pat JAV botanikų. Pastaruoju metu reiškiasi amerikiečio C. E. Bessey sistema. Klasifikuojant augalus, augalų valstija (karalija) skirstoma sisteminiais vienetais, pvz. skyriais (Phylum), apjungiančiais klases (Class). Klasės apjungia šeimas (Familia), šeimos gentis (Genus), gentys skirtis (Species), skirtys gali turėti poskirtis (Subspecies) bei veisles (Varietas). Augalų skirčių pasaulyje 1941 buvo skaičiuojama 336.000. Pagal E. D. Merrilį šis skaičius kas metai padaugėja maždaug po 5000 naujai atrandamų augalų. Gyvulių k. pradėjo Aristotelis (384–322 pr. Kr.) — zoologijos tėvas. Jo k. buvo trumpa. I E n a i m a (Vertebrates), raudonkraujai gyvuliai: A. Viviparous (gyvavedžiai): 1. žmogus, 2. banginiai, 3. kiti žinduoliai; B. Oviparous (išperimieji gyvuliai): 1. paukščiai, 2. amfibijos ir daugelis roplių, 3. gyvatės, 4. žuvys. II. A n a i m a (Invertebrates), neraudonojo kraujo gyvuliai: A. Cephalopoda, B. Crustaceae, C. Insecta ir kt. D. Mollusca, Echinodermata ir kt. E. Porifera ir kt. Ši Aristotelio k. po 2000 metų tebuvo pakeista naujomis klasifikacijomis, pradėtomis biologo John Ray (1627–1705), C. Linnės (1707–1778) ir kt. Dabar gyvulių k. paremta Ernst Haeckelio (1864) ir E. Lankesterio (1877) principiniais k. bruožais. Gyvulių k. sisteminiai vienetai panašūs į augalų. Gyvulių skirčių pasaulyje skaitoma apie 900.000. Plg. Nomenklatūra, Gyvulių klasifikacija. *J.Rkt.*

Klasifikacija knygų žr. Dešimtainė sistema.

Klasifikuoti (lot.) skirstyti, rūšiuoti daiktus arba reiškinius pagal tam tikrus požymius.

Klasika m e n e suprantama kaip istorinė arba kaip vertybinė sąvoka. 1. Pirmuoju atveju k. reiškia stilių, žydėjusį Graikijoje VI–V a. pr. Kr. Šioji k. buvo nepakartojamas istorinis reiškinys, todėl, griežtai imant, k. terminą vėlesnėms meno epochoms galima taikyti tik nukeltine prasme (pvz. Italijos k. apie 1500–50, Prancūzijos k. — XVII a.)

2. Kaip vertybė k. (klasiškumu) vadinamas toks išsivystymo laipsnis, kuris pasiekė pilnutinį subrendimą, savo rūšies tobulumą ir pavyzdinį reikšmingumą. Klasiškumo šia prasme galima sutikti visose kultūros ir gyvenimo srityse, o mene įvairiuose stiliuose. Kurie meno kūriniai laikytini k. ir koks yra k. mene mastas, meno istorikai ir teoretikai sprendė nevienodai. Pvz. Winckelmannui ir Burckhardtui k. buvo tik graikų menas, bet jau Wölfflin išryškino k. italų renesanse. Vertybinė k. sąvoka mene buvo vis labiau ir labiau praplėsta. Patenkinamą k. definiciją menui duoti negalima. K. apibūdinimai, pvz. harmonija proporcijose, mečiagiškumo ir gyvybingumo arba išraiškos ir grožio sintezė, aukščiausio humanizmo įkūnijimas meno kūrinyje ir pn., yra per daug bendri, nes meno istorija žino ne vieną, bet daugelį harmonijos ir humanizmo pasireiškimo būdų. Kai kas taria, kad k. yra tai, kas meno kūrinyje realizuoja mus pačius. Kitų nuomone, k. yra kūrybinio proceso rezultatas, kurį mūsų istorijoje pasiekė tik nedaugelis meistrų. Peržvelgiant Europos meno viršūnes, pastebėta, kad jos pasižymi intensyviu asmeniškumu, kurio pirmasis aspektas yra formos nebaigtumas — tasai Leonardo piešinių ‚non finita', bet šią kūrybinę ugnį k. sykiu atšaldo į griežtą atbaigtą formą — ‚finita', jau turinčią antlaikinio ir neasmeniško tobulumo pobūdį. Tasai suvereniškas perėjimas į atbaigtumą k. kūriny aiškiai matomas. Taip suprasta k. apima ne vien didžiųjų antikės ir renesanso meistrų — Raffaelio ir Michelangelo, bet taip pat Prancūzijos gotikos katedrų skulptūrų ir didžiųjų baroko epochos meistrų — Rubenso ir Rembrandto kūrybą.

K. mene reikia griežtai skirti nuo klasicizmo (žr.), kuris istorinę k. paskelbė objektyviai galiojančia norma ir ją taikė dogmatiškai teoriškai ir praktiškai (pamėgdžiojimu) atmesdamas visa kitą, kaip nevertingą beformiškumą. Klasicizmas sutinkamas įvairiose meno epochose visų pirma siekė ne savo laikotarpio k. išbrandinti, bet ieškojo k. atbaigtumo vis ankstyvesnėje klasicizmo pasireiškimo fazėje (pvz. romėnų klasicizmas — graikų aticizme ir t.t.), per tai vis labiau nutoldamas nuo tikros istorinės graikų k. dvasios.

H. Wölfflin, Klassische Kunst 1899; (") Kunstgeschichtliche Grundbegriffe 1915; *K. Bauch,* Klassik — Klassizität — Klassizismus (Das Werk des Künstlers I 1939–40, Heft 5–6, 429–40 psl.); *J. Gantner,* Schönheit und Grenzen der klassischen Form 1949. *P.Rkl.*

Klasikas (lot. classicus) jau Cicerono vartotas žodis, kilęs iš karaliui Servijui Tulijui priskiriamo romėnų piliečių paskirstymo į 6 klases (classes). Pirmosios ir turtingiausios klasės piliečius vadinda-

vo classici, paskutiniosios neturtingiausiųjų — proletarii. Iš čia žodis classicus įgijo gerumo, pavyzdingumo reikšmę: testis classicus jau Valerijui Flakui (Flaccus), mirusiam 14 po Kr., buvo visai patikimas liudytojas, scriptor classikus jau II a. po Kr. Aulo Gelijaus (Gellius) vadinamas pavyzdinis rašytojas. Kadangi naujųjų laikų mokslinimas pagrindus buvo paėmęs iš graikų-romėnų, tai jau renesanso laikais žodis klasiškas, klasikinis buvo tolygus žodžiui antikinis. Tad ir dabar vietoje graikų-romėnų arba antikinės sakome klasikinė filologija, klasikinės kalbos, klasikinė senovė. Tačiau ši istorinė žodžio reikšmė neišstūmė jame glūdinčios vertės sąvokos, kuria antikė savo formos vertybėmis išliko absoliučiai galiojanti. Šias formos vertybes, būtent, groži, nusistovėjimą, kūno ir dvasios darną, atskyrio pašalinimą iš tipingumo, renesansas paskelbė taip būtinas, jog nukrypimas nuo jų turėtų reikšti atkritimą nuo ‚tiesos' ir meninė ‚tobulybė' be jų iš viso nebūtų įmanoma. Pažindamas graikų meno kūrinius beveik vien tik iš romėniškųjų kopijų, renesansas visą antikę laikė pavyzdingą, neskirdamas ne tik graikiškojo pasaulio nuo romėniškojo, bet ir nedarydamas skirtumo tarp paskirų antikės stiliaus laikotarpių. Tiktai Winckelmannas pradėjo skirti graikiškumą nuo romėniškumo. Graikai pradėta laikyti tikraisiais klasikais. Vėliau priėjo išvadą, kad ir graikų ne visas menas bei literatūra laikytini klasiški, bet tik V a. pr. Kr., pats jos pakilimas.

Paskutinis šios klasicizmo sąvokos raidos žingsnis buvo atsisakymas nuo tradicijos, kad tik senovės graikų kūriniai laikytini klasiškais, pavyzdiniais. Garbingą klasiškumo vardą įgijo nepriklausomai nuo stiliaus krypties žymieji pasaulinės literatūros ir meno kūriniai, net ištisi kūrybingi paskirų tautinių literatūrų laikotarpiai. Graikams toks laikotarpis buvo Periklio, romėnams Augusto, italams XV a., anglams Elzbietos, ispanams Calderono ir Servantės, vokiečių Goethės. Šalia to, klasicizmu vadinami tautinių Europos literatūrų laikotarpiai, kada savajai kūrybai paskato, iš dalies net normų, ieškota antikėje, pvz. italų renesansas, prancūzų XVII a., vokiečių XVIII a. pabaigos literatūra. Pagaliau klasikų vardas pradėtas taikyti net ir asmenims, religijos, teisės gamtos mokslų srityje pasižymėjusiems reikšmingais, ilgiems laikams galiojančiais laimėjimais.

F. Strich, Deutsche Klassik u. Romantik ³1928; *R. Bray*, La formation de la doctrine classique en France 1931; *W. Jaeger*, Das Problem des Klassischen und die Antike 1931; *Koerte*, Der Begriff des Klassischen in der Antike 1934; *H. Rose*, Klassik als kuenstlerische Form des Abendlandes 1937; *R. H. Thomas*, The Classical Ideal in German Literature 1755–1805, 1939; *F. Neubert*, Die franz. Klassik u. Europa 1941; *M. Enzinger*, Der Humanismus der deutschen Klassik 1947. *A.Rkš.*

Klasikinė archeologija mokslas, tyrinėjąs sen. graikų ir romėnų architektūrą, meną, įrašus ir kt. kultūros paminklus. Pradžioje medžiaga senajai graikų ir romėnų kultūrai pažinti rinkta nesistemingai, daugiausia kreipta dėmesio į skulptūrą. XV a. pradžioje pradėti kasinėjimai, nepasižymi sistemingumu. XVIII a. pradžios didesnio masto kasinėjimai Herkulanume (žr. Herkulanėjus) ir 1748 Pompėjoje (žr.) suteikė vertingos medžiagos klasikinei senovei pažinti. K.a. mokslo grindėju laikomas J . J. Winckelmann (žr.), 1763 išleidęs Geschichte der Kunst des Altertums. Ilgą laiką k.a. buvo klasikinės filologijos (žr.) įtakoje, tačiau antrojoje XIX a. pusėje virsta savarankišku mokslu, dirbančiu savais moksliniais metodais. Imama nuodugniai tyrinėti ir analizuoti meno paminklus, steigiami nauji muziejai ir iš pagrindų pertvarkomi senieji, leidžiami mokslo darbai ir kt. K.a. ūgiui didelės reikšmės turėjo 1871 – 85 H. Schliemanno (žr.) kasinėjimai Trojoje, Mikėnuose ir kt. Graikijos vietose ir nuo 1893 Sir Arthur Evanso (žr.) tyrinėjimai Kretoje. Vėliau tiriamasis darbas tęsiamas tiek atskirų archeologų, tiek ir specialiai įsisteigusių archeologinių d-jų bei institutų (pvz. Vokiečių archeologinis institutas, įst. 1874 ir kt.). Gausūs klasikinės senovės rinkiniai saugomi Atėnuose, Romoje, Neapolyje, Berlyne, Britų muziejuje Londone, Luvro muziejuje ir kt.

Handbuch der Archäologie I 1939; *W. W. Taylor*, The Study of Archeology 1948. *J. P.*

Klasikinė filologija sen. graikų ir romėnų filologija, siekianti tiksliai pažinti sen. graikų ir romėnų kalbą ir literatūrą. XIX a. būvyje k.f. palengva įgijo platesnę klasikinės senovės mokslo reikšmę. Ji nebesitenkino vien tik abiejų antikinių kalbų (graikų ir lotynų) bei jų neturinčios sau lygios raštijos nuodugniu pažinimu, bet siekė apimti visus išlikusius antikinės kultūros paminklus, kaip įrašus, monetas, vazas, įstatymų rinkinius, tapybos bei plas-

tikos kūrinius, religinį bei šiaip kasdienį gyvenimą vaizduojančias liekanas.

Werner Schuder, Universitas Litterarum, Handbuch der Wissenschaftskunde 1955. *A.Rkš.*

Klasikinė muzika vadinama tam tikrų epochų muzika, pasižyminti griežta, tobula, taisyklinga forma, klasine harmonija, intelektualinio bei jausminio momento pusiausvyra, objektyvumu. Žymiausią klasikinės muzikos homofoninio stiliaus erą sudaro Vienos klasikai — Haydnas, Mozartas, Beethovenas. Jų kūrybos epocha vyravo 1770–1830. Nemažiau žymi yra polifoninio stiliaus era, žydėjusi flamandų mene 1450–1600, Bacho-Handelio periode. Klasikinį periodą sudaro taip pat XIII a. Perotinus, Franko. *Iz.V.*

Klasikiniai šokiai — akademiniai teatriniai šokiai, kuriems naudojami tradicinės mokyklos grynieji judesiai, atskiriant juos nuo charakterinių šokių (teatralizuotų liaudies šokių ir pn.) ar pantomimos. Šių šokių apibūdinimas klasiškuoju reiškia ne laikotarpį, bet stilių, kuris išsivystė paskutiniųjų keturių šimtmečių laikotarpyje, gavęs pradžią iš italų ir prancūzų dvarų šokių. Judesiu ar statika k.š. sukelia linijinį įspūdį, silueto linijos švarios ir sulaikytos, efektingos, bet saikingos. Liemuo tiesus, kojos išsuktos į šonus, akcentuojami galūnių judesiai, kūno lengvumas ir pakilimas nuo žemės, moterys šokėjos dėvi kietais galais batukus ir šoka ant pirštų galų. K.š. technikos pagrindus padėjo italų baletmeisteris Blasis antroje XIX a. pusėje. Judesiai yra tikslūs, išvystyti iš penkių pagrindinių kojų ir rankų pozicijų ir jų skaičius apribotas. Kompozicinė struktūra įgavo tradicinius rėmus XIX a. ypač choreografų Arthur Saint-Léono ir M. Petipos dėka. K.š. galima suskirstyti į priešromantinį, romantinį ir neoromantinį periodą. Iki XIX a. šokio mene vyravo mitologinės, herojinės ir pastoralinės temos; kostiumai — teatralizuoti dvarų drabužiai, judesiai labai negausūs ir silpnos technikos. Nuo XIX a. pradžios bendra romantizmo srovė paliečia ir baletą. Kinta temos — pasirodo dramatiškos meilės istorijos, pasakos, liaudies legendos, kur vyksta konfliktai tarp realiojo ir idealiojo pasaulio. Pirmą kartą iškeliama moteris šokėja, kuri romantiškajame lyrizme yra kartu siekiamoji ir pati idealaus pasaulio besiekianti. Pirmas ir reikšmingiausias šio laikotarpio pastatymas buvo Silfidos 1832 Paryžiuje, choreografija Philippe Taglioni; jo duktė Marija Taglioni šoko svarbiausią vaidmenį. Po to sekė Dunojaus mergaitė ir Žizel. Vėliau, žymiausiųjų to laikotarpio choreografų— M. Petipos, Fokino ir Ivanovo — dėka, atsirado Gulbių ežeras, Raimonda, Miegančioji gražuolė, Užburtoji fleita, Spraktukas, Petruška, Don Kichotas ir kt. Iš naujesniųjų laikų, neoromantiškojo k.š. periodo, pažymėtini choreografai — Leonide Massine: Septintoji simfonija (Beethoveno muz.), Fantastiškoji simfonija (Berliozo muz.), Raudona ir juoda (Šostakovičiaus muz.), Šventasis Pranciškus, Trirage skrybėlė, Paryžiaus linksmybės; S. Lifar: Prometiejus Ikaras, Nuogasis karalius, Aleksandras Didysis, Oriana ir Meilės princas; George Balanchine: Alma Mater, Reminiscencijos, Kortų žaidimas, Keturi temperamentai, Lapė, Orfėjus; Roland Petit: Jaunasis vyras ir mirtis, Carmen, Jupiterio meilės; Anthony Tudor: Lelijų sodas, Tamsiosios elegijos, Romeo ir Julija, Vėjo šešėlis; Frederick Ashton: Kaukės, Keturi šventieji, Susitikimai, Čiuožėjai, Dantės sonata; Ninette de Valois: Jobas, Šachmatai, Pasivaikščiojimas, Orfėjus ir Euridikė. Žr. Baletas.

Maz von Boehn, Der Tanz 1925; *Anatol Chujoy,* Dance Encyclopedia 1949; *Baron,* At the Ballet 1952; *Marcelle Bourgat,* Technique de la danse 1946. *B.V.*

Klasių kova socialinio konflikto forma, kylanti iš visuomeninių grupių pastangų užtikrinti aukštesnį statusą ir pagerinti gyvenimo sąlygas savo grupės nariams kitų grupių sąskaita. Kai kurias k.k. apraiškas sutinkame senovės graikuose ir romėnuose, taip pat naujųjų a. Prancūzų revoliucijos laikotarpy, tačiau specifinė k.k., kaip ji dabar yra vartojama socialinių mokslų literatūroje, iškilo tik pirmojoje XIX a. pusėje ir yra siejama su Saint-Simono, L. Blanco, ypač K. Markso ir F. Engelso teorijomis.

Marksistinė teorija tvirtina, kad pasaulio istorijos vyksmas yra rankose visuomenės kolektyvinių pajėgų, susikristalizavusių į klases. Tikrasis istorijos turinys esąs tų k.k. Ekonominis aspektas apsprendžiąs klasių skirtybes. Klasė sudaroma iš visuomenės narių, kurie priklauso ‚tai pačiai gamybos santykių šaliai', būtent: ji yra arba turinti turtų, arba neturinti. Klasė, pasisavinusi ‚gamybos priemones' (žemė, kapitalas, mašinos ir kt.), dominuoja ir išnaudoja kitą klasę, neturinčią tų priemonių. Vyksta nuolatinės klasių varžybos ir kova, kol žemoji klasė užima aukštesnės vietą, sugriuvus pasenusiai vi-

suomenės struktūrai. Naujosios ‚gamybos pajėgos' sukuria tinkamas sau institucijas, kol ilgainiui jos pasidaro perankštos ir priartina naują revoliuciją ir t.t. Kurdamas šią teoriją, Marksas rėmėsi prielaida, kad priešistorinė visuomenė nepažinusi privačios nuosavybės ir buvusi beklasė. Tad panaikinus privatinę nuosavybę, susijusią su gamybos priemonėmis ir k.k. (feodalizmo, buržuazijos ir kapitalizmo erose), ateities visuomenė turėtų būti vėl beklasė. Ta misija turėtų atitekti moderniajam proletariatui. Prielaida, kad socialinė klasė yra apspręsta vien tokių objektyvių faktų, kaip ekonominė būklė, nėra pagrįsta. Markso tvirtinimas, kad klasių laikysenos ir sąmoningumas esąs vien ekonominių sąlygų atspindis, nepaaiškina, kodėl Europos ‚dirbančioji klasė' pramoninės revoliucijos metu nepasižymėjo bendrais interesais, vieningumu ir sąmoninga k.k. Marksas klydo, nurodydamas, jog dviejų polių — buržuazijos ir proletariato — sankryžoj ‚viduriniosios klasės' turėsiančios sunykti, kai viena jų dalis (profesijų specialistai...) susijungs su buržuazija (kapitalistais), o kita (amatininkai...) bus sulyginta su proletariatu. Iš tikrųjų viduriniosios klasės ne tik kad neišnyko, bet dar labiau išsiplėtė ‚kapitalizmo eroje'. Vidurinių klasių nariai išlaikė savo ‚socialinę reputaciją', skirtingą nuo kitų klasių ir nebūtinai apspręstą ekonominių veiksnių. Bolševizmo eksperimentas sovietinėj Rusijoj taip pat rodo visai kitą linkmę nei buvo numatyta ar tikėtasi. Užuot pranašautos beklasės visuomenės (ar apraiškų, vedančių į ją) net ir kolchozų sistemoj randame tris ryškiai susikristalizavusias klases: 1. administracinių biurokratų, kurie tik retais atvejais aplanko kolchozą, patys gyvendami mieste, 2. masę žemės ūkio darbininkų, kurių statusas yra panašus į baudžiauninkų ir 3. lokalinių kolchozo pareigūnų kadrą — tarpininkus tarp pirmųjų ir antrųjų. Antra vertus, klasės visiškai nutolo nuo varžybų ir priartėjo prie bendradarbiavimo. Darbdavių ir darbininkų santykiai moderniose įmonėse yra daugiau remiami bendradarbiavimo, o ne kovos principu.

M. Weber, Wirtschaft und Gesellschaft ³1947; *G. Landtman,* The Origin of the Inequality of Social Classes 1938; *F. Engels,* Ursprung der Familie ²⁴1931; *K. Marx,* Kritik der polit. Ökonomie 1947; *O. Friedländer,* Gussformen der Gesellschaft 1949; *Th. Geiger,* Klassengesellschaft im Schmeltztiegel 1949. *A.Mst.*

Klastidijus (lot. Clastidium, dabar it. Casteggio) senovėje š. Italijos vietovė, kur 222 pr. Kr. M. Klaudius Marcelas nugalėjo galus.

Klastyklė, šliaukyklė, šluotelė, kuria nušliaukomi nuo vėtomų grūdų šiaudagaliai ar kt. priemaišos.

Klastojimas (lot. falsum) daikto padirbimas ar pakeitimas apgavimo tikslu. Svarbesnius k. atvejus, pvz. pinigų ir dokumentų įstatymai laiko baustinus. Viduramžy dokumentų padirbimas atsitikdavo labai dažnai. Klastotojai arba k. užsakytojai dažniausiai būdavo kilmingi asmenys, kurie norėjo suklastotais dokumentais įgyti teisių į bažnyčių bei dvarų valdymą. Bet ne kartą toks k. patarnaudavo tikrų, bet žuvusių dokumentų pakaitų sudarymui. Ir naujaisiais laikais būdavo garsių k. brangių paveikslų, antikinių dalykų ir t.t.

Klášterský Antoni (1866–1938) čekų poetas, švelniai ir jautriai apdainavęs čekų gamtą. Poezijos rinkiniai: Živym i mirtvym 1889, Polia lesy 1892, Srdce a duše 1895, Vzpominky z jihu 1897.

Klaudianas žr. Claudianus Claudius.

Klaudijai, gens Claudia žr. Claudii.

Klaudijaus ediktas (Edictum Claudianum) Romos valdovo Klaudijaus (41–54 po Kr.) įsakymas, kuriuo senatvėje arba šeimininko ligoje apleistas vergas įgyja laisvę. Tuo pačiu ediktu laisvoji moteris, susidėjusi su vergu ir, nepaisydama savo pater familias uždraudimo, nenutraukusi su vergu santykių, virsdavo verge.

Klaudikacija (lot. claudicatio ‚raišumas') šlubavimas, tačiau medicinoj vartojama truputį kita prasme. K. turįs ligonis nejudėdamas nesiskundžia. Bet einant atsiranda blauzdos raumenyse skausmai, lyg traukuliai. Pailsėjus jie vėl praneksta. Tokie skausmai būna dėl kraujagyslių sukietėjimo arba susiaurėjimo, nes tuomet kraujagyslės silpnai aprūpina raumenis krauju, maisto medžiagomis ir deguoniu, ir dėl to atsiranda raumenų spazmos, susitraukimas — k.

Klaus Karl (1796–1864) rusų chemikas, 1844 surado cheminį elementą rutenį ir nustatė jo atominį svorį.

Klausa juslė, kuria pagaunami garsai. Sinonimas girda. Kadangi lietuvių kalboje turime du terminus, jais galime išreikšti dvi skirtingas sąvokas. Jei girda yra aplamai girdėjimo juslė, kuria pagaunami bet kurie garsai, tai k. priskiriamas specifinis girdos aspektas—muzikalinių tonų bei jų intervalų percepci-

ja. Pvz. asmuo, kad ir geriausios girdos (girdi viską ir net iš labai toli), gali būti be k. (neatskirs do nuo re). Net puskurtis gali būti muzikalus ir turėti puikią muzikalinę k. Nuo muzikos k. dar skiria muzikalinę atmintį: jei kas pajėgia tiksliai reprodukuoti (atgaminti) kelis paduotus tonus, turės k., bet jei tas pats asmuo, tik vieną kartą išklausęs kurią melodiją, sugebės ją tiksliai atgaminti, turėsime jau gerą muzikalinę atmintį. Aišku, atmintis reikalinga abiem atvejais: tiktai pirmuoju — betarpinė, o antruoju — tarpinė.

Girda pagaunamos garso bangos nuo 9–16 iki 20–50.000 vibracijų per sekundę (šie slenksčiai nėra dar galutinai nustatyti). Akustinis perimetras kinta su amžiumi: vaikas girdi tonus iki 20 tūkstančių v/s; 30 metų asmuo — iki 15.000 v/s; o apie 50 m. amžiaus asmuo — tik iki 13.000 v/s. Šie duomenys gauti bandant su Galtono švilpuku.

Kai simultaniai skamba keli tonai, girdime juos atskirai (rega nepajėgia matyti atskirai visų spalvinių elementų, įeinančių į kurią pereinamąją spalvą ar spalvų mišinį), ir tų tonų sąveika gali būti jaučiama maloni ar nemaloni; čia irgi k. dalykas. Juo yra paprastesnis matematinis santykis tarp dviejų tonų v/s, juo tie tonai duoda malonesnį sąskambį. Tad jei šis santykis yra 1 : 1, turėsime unisoną (pvz. tas pats la smuiko ir pianino); jei jis yra 1 : 2, bus oktava; jei 3 : 4 — kvarta, jei 4 : 5 — d. tercija; 5 : 6 sudaro d. sekstę. Minėtieji intervalai yra labiau ar mažiau malonūs k. Bet pvz. 8 : 9 (sekunda) ir 15 : 16, 10 : 11 ir kt. panašūs yra labai nemalonūs, nedarnūs.

Muzikoj tevartojami tonai tarp 16 ir 30.000 v/s. Tarptautinė Vienos muzikų konferencija 1885 priėmė, kad tonas su 435 v/s bus A′ (1-sios oktavos LA). Iš čia turime: do^1 = 261 v/s., do^2 = 522 v/s, do^3 = 1044 v/s ir t.t. Pasirodo, kad k. gali tobulėti, jautrėti; tai pastebima muzikos mokiniuose ir net pačioj muzikos istorijoj. Juk finikiečių lyra teturėjo 5 stygas, o šių dienų pianinas — net 240; senovinė fleita turėjo 5 tonus, o nūdieniai vargonai — tūkstančius tonų. *A.Lgm.*

Klausenburg žr. Cluj.

Klauser Theodor (g. 1894) vokiečių katalikų Bažnyčios istorikas, tyręs kulto formas. Nuo 1937 Bonno univ. prof. Išsp. Der Ursprung der bischöfl. Insignien und Ehrenrechte ^{2}1953, Die Kathedra im Totenkult 1927, Abendländische Liturgiegeschichte 1949. 1941 pradėjo leisti Reallexikon für Antike und Christentum.

Klausewitz žr. Clausewitz.

Klausigaila, vienas Raseinių srities bajorų, kuris 1390 V 26 Karaliaučiuje drauge su kitais 25 žemaičių bajorais pažadėjo remti pas kryžiuočius pabėgusį Vytautą, Ordinui sutinkant leisti žemaičių pasienyje laisvą prekybą. Ten buvo po kelis bajorus iš Medininkų, Kaltinėnų, Knituvos, Kražių, Viduklės ir Raseinių sričių. Kaip Vytauto patikėtinis K. reiškėsi ir per žemaičių sukilimą 1409. Pagal Ragainės komtūro ir Friedenburgo, ordino pilies Žemaičiuose, viršininko išsamius pranešimus (1409 VI 16–21) K. (Clawssegail, Clawsygal, Clawsigal von Rossieyn) buvo vienas iš penkių vadovų Vytauto pusėje, kurie atėjo paremti žemaičių sukilimą ir jo vardu užimti kraštą. (Žr. Dramutis, Eikutis, Eimantas, Einoras, Eiviltas, Jaušis, Joteikis ir kt.).

Codex epist. Vitoldi 23, 185, 186; *Br. Dundulis,* Žemaičių sukilimai prieš teutoniškuosius pavergėjus (Vilniaus valstyb. univ. mokslo darbai, Istorijos-filologijos mokslų serija II 1955). *Z.I.*

Klausykla (lot. confessionale) kėdė ar suolelis, kur sėdėdamas kunigas klauso išpažinčių. K. esti labai įvairios konstrukcijos. Bažnyčios kanonai reikalauja, kad k. būtų matomoj vietoj ir kunigą nuo pe-

Klausykla

nitento (atgailojančio) skirtų sienelė su balsą praleidžiančiu langeliu. Dar rūpinamasi, kad k. būtų patogi kunigui bei penitentui ir kad pašaliečiams nebūtų girdimas pokalbis.

Klausiklis prietaisas akustiniams signalams arba garsams atkurti bei nugirsti. Telefonijoje ir matavimų praktikoje tai elektromagnetinis prietaisas, turįs membraną, kuri virpa jį veikiančios srovės dažnumu. Teoriškai kalbant, k. yra tikras ‚elektros variklis', kuris elektrinę (garso dažnumo) energiją paverčia mechaniniais membranos virpesiais. Dažnai k. vadinamas perdaug bendru vardu—‚telefonu'. K. yra vienausis. Vielinio telefono įtaise turime telefono ragelį, kurio viename gale yra k., o kitame — mikrofonas. Kai du k. sujungiami ir pritaikomi abiem ausimis klausyti, tai turima telefono ausinės.

A.J.

Klausimas neišspręstas dalykas, laukiąs atsakymo. K. gali kilti tiek dėl faktų tikrumo, tiek dėl jų saryšio, tiek dėl atitinkamos srities faktų išreiškimo bendra teorija. Metodiškai yra svarbu k. tiksliai formuluoti. Netiksliai formuluotas ar apriorinėmis prielaidomis paremtas k. jo atsakymą padaro neįmanomą. ‚Prieš atsakant k., reikia žiūrėti, ar pačiame klausime nėra kokio sofizmo ar nesąmoningai padarytos kokios nors klaidos' (Pr. Kuraitis, Ontologija I, 24). Specialiai filosofijos atveju yra labai svarbus šis Pr. Kuraičio nurodytas principas: ‚kai turime reikalo su k., tai visados reikia atsiminti, kad faktai yra pagrindinesnis dalykas už k. Jei nebūtų pirma faktinės medžiagos, tai ir klausimų negalėtų prasmingai atsirasti' (ibid.). Pvz. keliant pažinimo ribų k., nėra tikslu jį taip kelti, kad apskritai būtų kvestionuojama pažinimo galimybė. Todėl skepticizmas ir apskritai gnoseologinis subjektyvizmas iš karto patenka į akligatvį.

J.G.

Klausneris (Klausner) Juozapas (g. 1874 Valkininke) žydų religijos istorikas bei hebrajų naujosios literatūros prof. Mokėsi Heidelberge. Ligi 1920 gyveno Odesoje. 1925 pradėjo dėstyti Jeruzalės univ. Išsp. Jėzus Nazarėnas 1922, Žydų mesianistinių idėjų istorija 1909, Hebrajų naujoji literatūra 1930, Novaja evreiskaja literatura 1900 ir kt. Beveik visi K. veikalai išversti į anglų ir vokiečių k.

Klaustinš Roberts (g. 1875) latvių literatūros istorikas. 1911–15 ir 1919–24 gimnazijos latvių literatūros mokytojas. 1905–06 parašė monografiją apie Matininkų laikus. Dirbo Apskata ir Dienas Lapas redakcijose. Nuo 1924 atsidėjęs tiktai literatūriniams raštams. 1900 parašė studiją apie latvių pastoralinę lyriką. Daugelis raštų periodikoje. Tarpe jų minėtini pirmieji bandymai latvių literatūros tyrinėjimuose panaudoti kultūristorinį ir socialinį metodą (apie Kaudzīšių Matininkų laikus ir Alunānio kūrybą). Vėliau pasukęs formalinių elementų analizės kryptimi (apie Fr. Bardos ir V. Plūdonio poeziją). K. — realistinės kūrybos šalininkas. Nebaigtas liko K. romanas Pa tumšam tekam (Tamsiais keliais) 1914. K. išleido keliolika vadovėlių ir naujai susistemino — aprūdindamas moksliškais komentarais — Kr. Barono Latvju Dainas (10 t., 1927–1932).

Klaustrofobija (lot. claustrum ar claustra ‚aptvara; ‚užraktas' ir fobia ‚baimė') proto ligos rūšis, kada ligonis bijo palikti uždaroje patalpoje.

Klaustukas žr. Skyrybos ženklai.

Klausučiai k. Biržų vls. ir aps.; 4 km nuo Biržų, į pietvakarius prie plento Biržai–Vabalninkas. Gyv. prieš II pas. karą buvo apie 250. Ūkių — 46; bendras žemės plotas apie 1000 ha. Žemė priemolis. Gilumoje yra gipso ir klinčių klodas. Laukuose yra keletas įdubimų, kurie atsirado išplovus gipso klodus. 1927 K. išskirstyti į vienkiemius. Iki II pas. karo iš K. buvo baigusių vidurinį ir aukštąjį mokslą 22 asmens, iš jų 12 buvo akademinio išsilavinimo. Iš K. kilusi ir liaudies daina Per Klausučių ulytėly... Nuo seno čia buvo savitarpinės pagalbos draugija. Prieš I pas. karą čia veikė nerašytas įstatymas, kad sulaukę ligotos senatvės (likę be globos) seneliai buvo globojami visų. Jie būdavo kas 2–3–4 savaitės pervežami iš ūkio į ūkį ir ten slaugomi ir išlaikomi. Prieš I pas. karą K. kaimo gale stovėjo medinis grūdų sandėlis. Vėliau jis buvo nugriautas ir iš jo pastatyta K. pradžios mokykla (1908–09).

1924 čia buvo įsteigta pieno perdirbimo bendrovė Valio, kuri turėjo kazeino fabriką. 1935 bendrovė pastatė didelį mūrinį kooperatyvo 2-jų aukštų namą, kuriame įsteigė kooperatinę krautuvę, kepyklą ir skerdyklą. Duoną ir mėsą pristatydavo ne tik K. gyventojams, bet ir apylinkės miesteliams bei Biržų mst. Tame pat kooperatiniame name buvo įrengta pramogų salė su pastovia scena; be to, čia buvo biblioteka, skaitykla. Prieš pat

II pas. karą buvo suplanuota iš Biržų pravesti ir tiekti kaimui elektros šviesą. Daugumas ūkių (95%) jau buvo perėję į pieno ir gyvulių ūkį. Dalis ūkių turėjo drenuotus laukus. Visas kaimo kultūrinis gyvenimas vyko kooperatyve ir pradžios mokykloje. Prie pat K. (į šiaurę) vidury Liūno pelkės, stovi supilta apvalios formos kalva (iškilusi apie 10–15 metrų), nuo seno gyventojų vadinama Pilkalniu, o nuo jo į vakarus — maža ir daug žemesnė kalvelė (apie 200 m atstu) Pilkalnėlis. Padavimas sako, kad ten stovėjusi kunigaikščio Klausučio pilis. Aplinkinėje Liūno pelkėje yra plotų, kur vanduo padengtas nestoru samanų klodu ir einant siubuoja. Tai užaugęs ežeras. Didesnė to Liūno ploto dalis apaugusi žemomis pušelėmis, gailių ir girtuoklių uogų krūmais, o kita dalis siūbuojančiu samanų plonu klodu, kur auga spanguolės ir raunamos rąstinių namų statybai samanos. Kaimo ribose rasta kaulų likučių ir žalvarinių apyrankių.

Klausukų metai taip R. Lietuvoje vadina 1831 sukilimą.

J. Tumas, Mūsų tremtinių Sibirijon literatūra (Darbai ir Dienos I, 253 psl.) 1930.

Klausutis žr. Beržanskis Klausutis.

Klauzulė 1. antikinėje prozoje žr. Kadencija; 2. tarptautinėje teisėje žr. Išlyga.

Klauzūra (lot. clausura, claudere ‚uždaryti') uždarymas, užsidarymas. 1. Įstatymas arba jų eilė, tvarkant vienuolynų įėjimą bei išėjimą; 2. pati vieta, palenkta tokiems įstatymams. K. tikslas — padėti vienuoliams nekliudomiems siekti savo aukšto idealo ir apsaugoti juos nuo pasaulio įtakų. K. skirstoma į popiežišką ir vyskupišką, atsižvelgiant kieno autoritetu ji įvedama ir tvarkoma. Pirmoji aptinkama vyrų bei moterų ordinuose (senosiose vienuolijose, kurių nariai daro iškilmingus įžadus), antroji — kongregacijose (vėlesniais amžiais įsteigtose vienuolijose, kurių nariai daro paprastus įžadus).

K. įstatymas siekia tolimus laikus. Jis vyrauja jau senųjų vienuolijų regulose, o ilgainiui Šv. Sosto buvo įtrauktas į bendruosius bažnytinių įstatymų rinkinius ir įvairiai sankcionuotas. K. draudžia į vyrų ordinų vienuolynus įžengti bet kurio amžiaus moteriškos lyties asmenims. Daroma išimtis tik valstybių galvų žmonoms su palydovėmis (kan. 598). Sąmoningai šiuo atžvilgiu nusikaltę užsitraukia ekskomuniką, kurią gali nuimti tik popiežius arba jo įgaliotas dvasininkas. Nebaudžiami asmens, dar neturį 12 amžiaus (kan. 2342 §2). Moterų vienuolių, darančių iškilmingus įžadus, k. yra dar griežtesnė ir platesnė. Ji liečia ir įėjimą, ir išėjimą. Į tokius moterų vienuolynus, be specialaus Šv. Sosto leidimo, negali įžengti joks bet kurio amžiaus ar lyties asmuo. Sąmoningai peržengusieji šį įstatymą užsitraukia ekskomuniką, rezervuotą Šv. Sostui (kan. 2342 §2). Išimtys daromos ligos atveju gydytojui,išpažinčių klausytojui ir visais atvejais valstybės galvai bei jo žmonai su palydovais. Be to, ir pačioms vienuolėms draudžiama be Šv. Sosto leidimo išeiti iš vienuolynų net ir trumpą laiką, išskyrus mirties pavojų ar kitą panašų blogį (kan. 601). Nusikaltusios taip pat užsitraukia minėtąją ekskomuniką. Tiek vyrų, tiek moterų vienuolijose, vadinamose kongregacijomis, taip pat yra draudžiama įžengti į jų namus kitos lyties asmenims. Bet nusikaltusių baudimas yra paliktas nuožiūrai diecezijos vyskupo, kurio žinioje yra tos rūšies k.

T. Schaefer, De Religiosis 1947; *Vernz-Vidal,* Ius canonicum III 1933; *F. Schoensteiner,* Grundriss des Ordensrechtes 1939. *L.A.*

Klauzūrinis (lot.) uždaras, atskiras; k. darbas — egzaminų metu visiškas atskyrimas mokinių, kad nieks negalėtų pagelbėti darbą atlikti.

Klavesinas, arba harpsichordas (prc. clavecin, vok. Cembalo, Clavicimbel, Kiel-

Klavesinas

flugel, it. clavicembalo), XVI–XVIII a. styginis - klavišinis muzikos instrumentas. Jo stygos užgaunamos specialia plunksnele (plectrum), padaryta iš odos ar iš varno plunksnos, pritaisytos prie specialios medžio kaladėlės, kuri, klavišą paspaudus, pašoksta į viršų, plunksnele užgaudama stygas. K. skambesio tembras priklauso nuo medžiagos, iš kurios padaryta plunksnelė. Kiekvienam klavišui pritaisoma kelios įvairaus aukštumo stygos (4', 8', 16'). Registrų pagalba panaudojamos vienokio ar kitokio aukštumo stygos. Tuo būdu gaunamas garso stiprumo įvairumas — pp, p, f. K. geras privalumas yra tas, kad jo tembras puikiai susilieja su orkestru. Todėl šiandien stengiamasi XVI–XVIII a. muziką atlikti ne fortepijonu, bet k. Originalūs Beethoveno sonatų leidiniai iki op. 27 buvo pažymėti Pour le Clavecin ou Pianoforte; iš to daroma išvada, kad dar XVIII a. pabaigoje k. buvo plačiai paplitęs.

Ph. James, Early Keyboard Instruments 1930; *W. Landowska,* Music of the Past 1926; *E. Harich - Schneider,* Die Kunst des Cembalo-Spiels 1930; *A. Pirro,* Les Clavecinistes 1926. *Iz.V.*

Klaviatūra (ag. keyboard, prc. clavier, vok. Klaviatur, it. tastatura) bet kurio klavišinio instrumento dalis, kur yra visi klavišai ir kurios pagalba grojąs betarpiškai išgauna instrumento garsus; spaudynas. K. fortepijono, vargonų, celestos ir kt. skiriasi tarp savęs oktavų skaičiumi bei klavišų konstrukcija. Tačiau vienoje oktavoje visur rasime septynis baltus ir penkis juodus klavišus. Baltieji atitinka diatoninę C dur gamą; juodieji yra tos gamos penkių pilnų tonų tarpuose. Tie tarpai yra: c–d, d–e; f–g, g–a, a–h, o juodi klavišai pažymi — pirmasis dviejų cis arba des, antrasis dis arba es, pirmasis trijų fis ir ges, antrasis gis ir as, trečiasis ais ir b. Paprastai fortepijono k. šiandien turi 88 klavišus, daugiau negu septynios oktavos. Seniausi klavišiniai instrumentai yra vargonai, kurie pradžioje turėjo tik 19 klavišų. Moderniuose vargonuose manualų k. turi 61, pedalų 32 klavišus. Celesta turi 37 klavišus. 1882 buvo patentuota Janko k., kuri turėjo oktavoje 36 klavišus, einančius trimis eilėmis, atskirai gaidoms su kryželiais, atskirai su bemoliais. Clutsam k. 1909 pakreipia klavišus įstrižai nuo centro į šalis, kad skečiant rankas būtų patogiau juos pasiekti. Ši k. plačiai prigijo vargonų pedaluose. Dviguba k. pritaikinta ketvirčių tonų sistemoje. *Iz.V.*

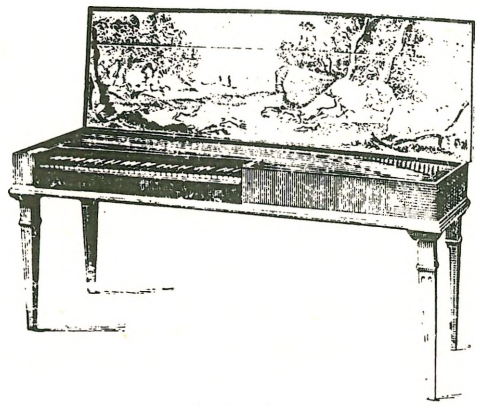

Klavikordas

Klavikordas (prc. clavicorde, vok. Klavichord, it. clavicordo) pats seniausias styginių klavišinių muzikos instrumentų tipas. Manoma, kad jis išsivystęs XII a. iš monochordo (ar psalterium) pridėjus klaviatūrą. Tai pailga keturkampė dėžė nuo 60 iki 150 cm ilgio, su lygiagrečiai klaviatūrai išdėstytomis stygomis. Iš kiekvienos stygos klavišų pagalba buvo išgaunama keli tonai. Garsas buvo išgaunamas specialia metaline vinim, vadinama tangente, įtaisyta vidiniame klavišo gale. Pirminiai k. tipai buvo be kojų, juos reikėjo statyti ant specialių staliukų. M. Praetorius savo veikale Syntagma musicum aprašo pirmuosius k., turėjusius nedaugiau dvidešimties klavišų, ir grojusius tik diatoninę gamą. Musicagetutscht veikale Virdung aprašo pažangesnį k. tipą, turintį 38 klavišus ir tiek pat stygų. K. išliko iki XVIII a. Jo skambesio charakteris pasižymėjo dideliu švelnumu. K. savybė—išgauti dinaminį laipsniavimą, priklausantį, kaip ir fortepijone, nuo klavišo užgavimo stiprumo. Pirmas k. Lietuvoj buvo gautas 1408 dovanų iš kryžiuočių magistro Ulrich von Jungingeno.

H. Neupert, Das K. 1950. *Iz.V.*

Kļaviņš Jānis (1876–?) latvių rašytojas. 1915 išvyko į Baku miestą, iš kurio nebegrįžo ir apie jo likimą nėra žinių. Keturi prozos rinkiniai: Pie dzīves ziedokļa (Ties gyvenimo žiedu), Dzīves mirkļi (Gyvenimo akimirksniai), Pirmie vilņi (Pirmosios bangos), Laika varā (Laiko galioje) 1906–13. Siužetai apima senosios ir jaunosios kartos konfliktus, caro meto baudžiamosios ekspedicijos siautėjimą ir niūrų porevoliucinį laikmetį. Stilius — impresionistinis. Populiari jo komedija Velna skuķis

(Velnio mergaičiukė). Humoristinius raštus pasirašinėjo taip pat pseudonimu Asmas Jancis.

Klavišas (lot. clavis ‚raktas, užraktas'; ag. key, prc. touche, vok. Taste, it. tasto), medinės, dramblio kaulo ar plastine medžiaga dengtos arba juodo medžio plokštelės, kurios spaudžiamos pirštais, grojant klavišiniu muzikos instrumentu. K. paspaudimu paleidžiamas veikti reikalingo tono garsui išgauti gana komplikuotas mechanizmas. Spūdį atleidus k. grįžta į pirmykštį būvį tam tikros spyruoklėlės pagalba. *Iz.V.*

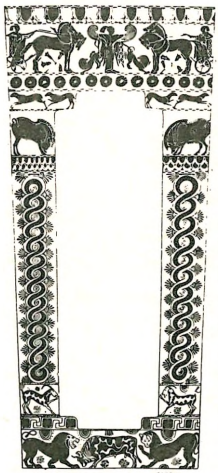

Klazomeno sarkofagas

Klazomenai (gr. Kladzomenai, lot. Clazomenae) vienas dvylikos senovėje joniečių miestų M. Azijoje, seniau p. Smirnos įlankos saloje, vėliau Aleksandro D. sujungtoje su žemynu, ties šių dienų Vurla. VI–V a. pr. Kr. K. pasižymėjo keramikos dirbiniais. K. s a r k o f a g a i daugiausia VI a. pabaigos, gausiai papuošti raudonųjų figūrų vazinės tapybos ornamentais, o moliniai karstai figūromis.

E. Pfuhl, Malerei und Zeichnung der Griechen 1923.

Kleantas (gr. Kleanthes) iš Aso (gr. Assos) M. Azijoje (333–231 pr. Kr.) gr. filosofas, Chrisipo mokytojas, Zenono mokinys; su šiais kūrė filosofinę stoikų sistemą. Zenonui mirus, vadovavo Atėnų stoikų mokyklai; sulaukęs gilios senatvės, nusižudė badaudamas. Iš jo gausių raštų teišliko fragmentų ir garsus 37 hekzametrų himnas Dzeusui, visagaliam gamtos įstatymui, pagal stoikų mokslą, pasaulio sielai ir protui. Tai — svarbiausias senesniųjų stoikų paminklas. Fragmentai: H. Arnim Stoicorum veterum fragmenta I 1905.

Wilamowitz-Moellendorff, Hellenistische Dichtung II 1924; *M. Pohlenz,* Die Stoa 2 t. 1948–49.

Klearchas (gr. Klearchos) 1. Vadovavo spartiečių laivynui Bosfore per Peloponeso karą ir tapo Bizantijos gubernatorium, bet 403 pr. Kr. buvo spartiečių pašalintas. Surinkęs samdinių būrį, prisidėjo prie M. Azijos satrapo Kiro, kariavusio su savo broliu Artakserksu II. Po kautynių ties Kunaksa (401) buvo Tisaferno apgautas ir nužudytas.

2. Ponto Heraklejos tironas, Platono ir Isokrato mokinys. Turėjo vieną žymiausių senovės bibliotekų, bet pasižymėjo žiaurumu ir buvo nužudytas 352 pr. Kr.

Klebelsberg Kuno (1875–1932) vengrų politikas, ilgametis švietimo ministras. Reorganizavo Vengrijos aukštąsias mokyklas ir įsteigė Debrecen, Szeged univ. Moksliniui prieaugliui auklėti įsteigė Vienoje, Romoje ir Berlyne kolegijas (Collegium Hungaricum). Išsp. (vengriškai): Kultūrinė politika po karo 1925, Naujasis nacionalizmas 1928, Pasaulio krizė 1932.

Kléber Jean-Baptiste (1753–1800) prancūzų generolas. Studijavo architektūrą ir karo inžineriją. 1777–85 tarnavo Bavarijos kariuomenėje, 1789 įstojo į Tautos gvardiją Prancūzijoje, 1793 malšino Vendėjos sukilimą, 1794 pasižymėjo kautynėse prie Fleurus. 1798 išvyko su Napoleonu į Egiptą. Čia 1799 sumušė turkus Sirijoje, paėmė Kairą, Heliopolį, bet Kaire mahometonų fanatiko nužudytas (VI 14).

A. Chuquet, Quatre généraux de la Révolution 1911.

Klebetas suktukas virvėms vyti; uždaras durims.

Klebiškio girininkija Prienų miškų urėdijoje; būstinė Molinės sodyboje, Klebiškio vls.

Klebiškis k., Klebiškio vls., Marijampolės aps., 8 km nuo Prienų, buvo 144 gyv. Upelio krante yra piliakalnis, nuo sausumos (iš rytų pusės) atskirtas gilaus griovio. Iš š.v. jį supa upelis. Šiaurinėje dalyje piliakalnis yra 43 m aukščio. Šlaitai apardyti, apaugę medžiais ir krūmais. Į vakarus nuo piliakalnio randama titnaginių dirbinių ir molinių puodų šukių. Ten pat Naujasis K. — 87 gyv. Kadaise dvaras priklausė Sapiegų giminei. Po sukilimų atiteko rusų generolui. 1910 baronas Delvig K. dv. išpardavinėjo vietos gyventojams. Ligi N. Lietuvos K. dv. buvo Šilavoto vls. centras.

J. Radziukynas, Suvalkų rėdybos piliakalniai 1909, 16–17 psl.

Klebonas kunigas arba moralinis asmuo (pvz. kapitula), kuriam vyskupo yra pavesta parapija ir jos tikinčiųjų reikalai (kan. 451, 1). Tas pavedimas yra pastovus su pareiga rūpintis parapiečių dvasine gerove ir už tai iš parapijos gauti išlaikymą.

V a r d a s. Kaip ir daugelis kitų senesnių bažnytinių terminų liet. k l e b ō n a s yra

skolinys, nors ir ne tuo pradėm pažįstamas. Viduramžių lot. plebanus ‚kaimo klebonas, kunigas' (iš lot. plebs ‚liaudis, prastieji žmonės') pateko į katalikų slavų kalbas, lenk. ir č. pleban ‚kaimo klebonas', kroatų plèbānoš, plèbānuš ‚t. p.'. Plg. taip pat vg. plébános ‚klebonas, pastorius'. Lietuvoje šis vardas atsirado tik po krikšto. Jį bus atnešę pirmieji lenkų kunigai. Senieji raštai, pradedant Mažvydu, vartoja dabar jau gyvojoje kalboje išnykusią lytį plebõnas (taip kirčiuoja Daukša) ir būtent dažniau apskritai kunigo, rečiau klebono reikšme. Pvz. Vilentas rašėsi ‚Plebonas Karaliaučiuje ant Šteindamo', o Bretkūnas su Rėza dar labiau pabrėždami ‚Lietuvos' arba ‚lietuvininkų plebonas'. Sirvydas savo žodyne (1629) jau aiškiai atskiria kunigas ‚sacerdos, kapłan' ir plebonas ‚curio, parochus, pleban'. Jo ir Daukšos taip pat pažįstama ir plebonijà ‚domus curionis, klebonija'. Tačiau nuo XVII a. antrosios pusės raštuose visuotinai įsigali lytis klebõnas. Tik tą lytį bevartoja ir D. Kleinas 1653 gramatikoje ir kituose savo raštuose. Bet jau 1600 Margarita Theologica šalia plebono pasirodo ir klibõnas (retur dar ir dabar pasakomas žemaičių šnektose). Senoji Lietuvos valstybės raštinė slaviškai paprastai rašydavo pleban (Lietuvos Metrika, inventoriai), bet retkarčiais ir kleban (jau 1492). Mat taip kai kuriose lenkų tarmėse buvo perdirbtas pirmykštis pleban. Iš lenkų abi lytis, kaip katalikiškus terminus, perėmė ir senoji gudų kalba. Kadangi liet. plebõnas, klebõnas ir klibõnas kirčio vieta sutinka su gud. plebán, klebán, klibán, tai šie bus tarpininkavę ir mums skolinantis. Jei būtų skolinta stačiai iš lenkų, lauktume dabar tariant *klẽbonas. Plg. kirčiui pãtronas trm. ir pẽtronas pagal Pẽtras), liaudinis parãonas, Stẽponas, Saliãmonas, bet barõnas, balvõnas, vogõnas ‚tekinta medinė dėžutė sviestui' (iš gud. barán, bolván, vagán). Taigi dviejų gretiminių k. vardo lyčių varžybose laimėjo liaudinė lytis, lygiai taip pat, kaip ir výskupas išstūmė ankstesnį senųjų raštų býskupą. Pastebėtina, kad M. Lietuvoje vėliau k. bevartota vien katalikų kunigui vadinti. Be to, šiuo vardu Kuršių pamario žvejų vadinta vienas nendrynų paukštis, juodas su balta dėme pakaušyje (Nesselmann). Kalvaitis taip pat pažįsta ir pavardes Klebonas, Plebonas. 1585 Pašvitinio dv. inventoriuje minimas valstietis Norgėlis Plebonas (originale: Nargiel Pleban), o 1561 vėl Kotryna Plebonienė (originale: Plebanowa) Jurbarke turi namus ir aludę. Abi tos pavardės, žinoma, yra pravardės, kur liaudies sąmojo žmogui prikergta vienokia ar kitokia k. ypatybė. Bet pastaroji rodo, kad lytis plebõnas nebuvo vien knyginis skolinys, bet vartota ir gyvojoje žmonių kalboje. Iš gyventojų pavardės yra praminti ir Klebõnų k. (Ramygalos, Meškuičių ir T. Naumiesčio vls.), o Klebõniškiai (Kauno apl., Kruonio ir Šeduvos vls.) rodo to vardo kaimus kadaise priklausius bažnyčioms.

P. Skardžius, Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen (Tauta ir žodis VII) 1931; *K. Jablonskis*, Istorijos Archyvas I 1934. *A. S.*

K. Lietuvos istorijoj. D.L.K-tėj ir vėliau k., vad. parrochus, plebanus, proboszcz (liaudies kalba ‚prabaščius'), užėmė svarbią vietą ne tik religiniame, bet ir apskritai kultūriniame-socialiniame gyvenime. K. iki pat Lietuvos valstybinio gyvenimo sutemų metų buvo svarbiausias asmuo parapijoje, mstl., arba bžk. Jis ilgai ten buvo vienas iš žymiausių inteligentų, dažnai pats vyriausias jų tarpe, šalia gydytojo, vaistininko, taikos teisėjo ir kt. Visą laiką iki pat 1940 k. buvo ir civilinių aktų vedėjas. K. reikšmė jau buvo žymi nuo pat pradžios. Pagal iš V. Europos per Lenkiją atneštą vidurinių amžių bžn. santvarką, ir D. L. K-tėje XIV a. gale imtose organizuoti parapijose k. taip pat teko vyriausia dvasinė valdžia, kuri paprastai buvo žymi ir civilinėje srityje. Ir Lietuvoje, kunigui tampant k., imant valdyti parapijai priklausančią beneficiją ir tuo būdu įgyjant jurisdikciją ant visų parapijoje gyvenančių tikinčiųjų, be jo žinios parapijoje ne tik joks svetimas kunigas ar vienuolis negalėjo sakramentų teikti ir jo bžn. mišių laikyti, bet ir pats k. darėsi specialiau privilegijuotas bajorų visuomenės narys.

K. teisės ir privilegijos Lietuvos bžn. ir valstybiniame gyvenime. Oficialiai D.L.K. priėmus lotynišką krikštą, duosnia Vilniaus privilegija (1387 II 22) Jogaila atleido bžn. (parapijų, katedrų ir vienuolynų) žemes nuo bet kokių prievolių ir duoklių valstybei. ‚Vyskupas savo bžn. nuosavybėse ir kiti kunigai savo valdose turi pilną visokeriopą valdžią, visai pašalinant kitas valdžias, kad aukščiau stovėtų už pasaulinę valdžią'. Tad ir k. Lietuvoje įgijo dideles

teises, dėl kurių dvasininkams V. Europoje būtų reikėję ilgai kovoti. Savo teises, kurios dar buvo paryškintos kitų privilegijų (1447, 1492 ir kt.) ir Lietuvos Statuto, k. stengėsi apginti ir teismo srityje, visas juos liečiančias bylas nukreipdami į dvasinį teismą. XVI a. kilmingieji, ypač protestantai, ėmė smarkiau kovoti seimuose, kad būtų aprėžtos teisės bžn. teismų, kad ten k. neperkeldinėtų civilinių bylų. Dar XVII a. ne kartą seimų konstitucijose būdavo primenama, kad pasaulinės bylos su kunigais neitų į dvasinį teismą. 1634–35 buvo nustatyta, kad mišrioms byloms aukščiausioji instancija būtų popiežiaus nuncijus (Varšuvoje), nes bylų nukreipimas Romon ilgai nusitęsdavo.

Iki pat XIX a., su labai retomis išimtimis, į k. tegalėdavo patekti nebajorai. Kilmingieji, dažnai būdami parapijų steigėjai ar beneficijų davėjai, ėmė vaidinti parapijos k. skiriant, žymų vaidmenį. Pastatęs bžn. ar ją aprūpinęs beneficija (žemės ūkiu su jam priklausančiais baudžiaviniais valstiečiais), bajoras ir jo įpėdiniai įgydavo vad. kolatoriaus teisę, t. y. galėdavo į tos parapijos k. pasiūlyti savo kandidatą. O tai praktiškai reikšdavo sau tinkamo kunigo pakėlimą į savo parapijos k. Tad protestantizmo dešimtmečiais kilmingieji kolatoriai, kurie patys buvo prisidėję prie reformacijos, ieškodami naujo mokslo išpažinėjų, išvarinėdavo Romos tikėjimo k. arba versdavo juos prie naujovių. Taip darė su katalikų k. savo plačiose žemėse Mikalojus Radvila Juodasis. Kadangi Lietuvos-Lenkijos respublikoje protestantų didikų šeimos, pačios vis aprūpinančios ir ginančios protestantų k., formaliai nepasirūpino iškovoti jiems reikalingų teisių valstybėje, tai evangelikų, kalvinistų, antitrinitarų (arijonų) ir kt. k. nevaidino D. L. K-tėje to visuomeninio vaidmens, kurį vis labiau įgijo katalikų k. Pastarųjų vaidmuo dar labiau padidėjo, kai nuo XVII a. pradžios (Zigmantas Vaza) katalikybė vėl ėmė dominuoti viešajame gyvenime ir darytis valstybiniu respublikos tikėjimu. Nors laikotarpis iki protestantizmo pasirodymo, t.y. pusantro šimtmečio krikščionybės Lietuvos k. istorijoje, dėl šaltinių šykštumo yra mažiau ryškus negu XVII a., tačiau vėlesnio vystymosi pradai jau tada aptinkami. Žemaičių vyskupijoje tebuvo 38 parapijos, o Vilniaus diecezijoje, kur religinis gyvenimas intensyviau plito, jų buvo tris kartus daugiau. K. tačiau tada buvo žymiai mažiau negu parapijų, nes ne kiekviena parapija turėjo savo k. Tik nuo XVI a. pabaigos įmanoma surinkti daugiau medžiagos apie D. L. K-tės k. XVII–XVIII a. atsiranda daugiau versmių, kurios padeda tiksliau nustatyti k. vietą Lietuvos bžn. ir socialiniame gyvenime. O bžn. žemių inventoriai paduoda smulkių žinių apie k. valdytas beneficijas. K. ir kitų dvasininkų teisės buvo aptartos Lietuvos Statute. Bendrieji respublikos seimai taip pat darydavo savo sprendimų. Labiausiai apie k. pareigas vis kalbėdavo diecezijų sinodai.

K. pareigos pagal Vilniaus ir Mediniņkų sinodų nutarimus. Tridento susirinkimo sprendimais ir kanonais buvo aiškiai apibrėžtos k. teisės ir pareigos. Prie ‚Tridentinum' derindamiesi Gniezno provincijos sinodai, kuriai priklausė ir D. L. K-tė, darydavo dar įvairių platesnių paaiškinamų ir papildomų nutarimų, privalomų ir Lietuvos vyskupijoms. Bet gyvenimas nuolat reikalaudavo, kad ir pačių diecezijų sinodai, remdamiesi Tridento nutarimais, juos plačiau paaiškintų, pakartotų ar išleistų vietinių įsakų. Nuo XVI a. galo, vysk. J. Radvilai pradėjus, buvo rašoma ir ganytojiškų laiškų. 1607 Gniezno arkiv. B. Maciejewskis išleido ilgą laišką k. — Epistola pastoralis ad pàrrochos, kuris ilgam pasiliko ir Lietuvos k. pareigų vadovu. Plačiai buvo išdėstyta kunigų šventinimo, bžn. rūbų ir liturginių indų administravimo ir jų aptarnavimo tvarka. K. buvo duota nurodymų, kaip sakyti pamokslus, kaip teikti sakramentus, kaip atlikti procesijas ir kt. Reikalaujant, kad k. pastoviai gyventų savo parapijose, buvo surašyti nurodymai apie parapijos lankymą, špitolės tvarkymą, bžn. žemių valdymą. Parapiniame gyvenime labai reikšmingi buvo diecezijų sinodų nutarimai, kur patys k. gaudavo savo parapijai, pastoracijai ir jų pačių gyvenimui praktiškų nurodymų ir įsakų.

Pradedant 1528 Vilniaus vyskupijoje XVI a. yra žinomi jau 7 sinodai. XVII–XVIII a. jų buvo dar daugiau. Didelė dalis priimamų nuostatų buvo tik priminimas Tridento nutarimų, vis raginant juos įgyvendinti. Dar 1669 Vilniaus sinodas įsakmiai nutarė, jog parapijų bžn. per 4 m. šventes būtų ‚žmonių kalba' (liet. ir lenk.) paskelbiami Tridento nuostatai apie moterystės sakramentą. K. buvo priminta, kad jie vadovautųsi B. Maciejewskio ga-

nytojišku laiku, o nuodėmklausiai – Pranciškaus Salezo instrukcija. Iki pat XVIII a. per sinodus ėjo k. raginimai, kad jie gyventų savo beneficijose (parapijose), kad netelktų kelių parapinių žemių krūvon. O turintieji kelias beneficijas turėjo gauti iš Romos leidimą, parapijos pastoracijai pasodindami gerą vikarą (Viln. sinod. 1669). Tada buvo k. įsakyta gyventi prie bžn., o ne savo tolimuose palivarkuose. Vėl kelintu atveju buvo nustatyta, kaip k. turi valdyti bžn. turtus. Buvo draudžiama juos parduoti, užstatyti, išnuomoti pasauliečiams. Buvo uždrausta beneficijas davinėti svetimiems, nes maža esą naudos iš tokių kunigų, kurie nemoka lietuviškai ir lenkiškai (Viln. sin. 1669). Buvo įsakyta tvarkingai laikyti bžn. inventorius ir vizitacijų aktus. Laikantis pop. Povilo II bulės (1468 III 1) k. buvo raginami rūpestingai prižiūrėti ir remontuoti bžn. ir jų altorius. K. vis būdavo uždedama pareiga garsinti Bullam in Coena Domini, kurios senas vertimas žinomas ir liet. XVIII a. Vilniaus sinoduose buvo daroma daug nutarimų pamokslų ir sakramentų srityje, buvo nustatinėjama k. bžn. pamaldų ir giedojimo tvarka. Vilniaus vysk. K. Brzostovskis išsp. savo diecezijos kunigams ir vienuoliams ilgą laišką, tvarkydamas pastoraciją, suteikdamas daug nurodymų k. Jiems buvo priminta, jog per šventes mišios turi būti visada laikomos už parapiečius. K. įsakyta ir švęstą vandenį prie durų laikyti švariame inde, kuris kas mėnesį valomas ir kt. Vysk. A. B. Klungis-Klongevičius 1831 išleido nuostatus, kokia tvarka turi būti atliekamos pamaldos parapijose, filijose ir kapelanijose. Jis daug dėmesio kreipė į personalinį santykių tvarkymą tarp k. ir jo vikarų. Ant k. tačiau gulė ne vien pastoracijos rūpesčiai.

Šalia bžn. giedojimo k. turėjo dar rūpintis parapinėmis (pradinėmis) mokyklomis. Jeigu bžn. patarnavimas (chorui, mišioms tarnauti) reikalingų vaikų negalėdavo pamokyti koks bžn. tarnas (vargoninkas), k. samdydavo ‚magistrą'. Abiejose vyskupijose k. darėsi parapinių mokyklų organizatoriai ir globėjai. Jau nuo XV-XVI a. sąvartos Vilniaus vyskupijoje yra pirmieji pėdsakai apie prie parapijų bžn. kai kur laikomas mokyklėles. XVI a. jų skaičius padidėjo. Tikslūs sąrašai parapinių, vienuolynų ir kt. mokyklų yra tik iš 1781–1828.

Po Tridento susirinkimo kiekvienas vyskupas savo diecezijose tvarkėsi savarankiškai. Jis organizavosi kunigų seminariją, spausdinosi savo vyskupijai katekizmus, šaukė savo diecezijos sinodus, kurių nutarimai tebuvo privalomi tik tos vyskupijos k. ir kt. kunigams. Tad ir Medininkų diecezijos parapijoms ir jų k. buvo priimta XVI–XVIII a. daug nutarimų. Sinodas, kurio nutarimai yra žinomi, buvo sukviestas 1636 vysk. Jurgio Tiškevičiaus. Tada k. buvo įsakyta, šalia eilės kt. juos liečiančių nutarimų, parapijose steigti Šv. Izidoriaus Artojo (žr.) brolijas. Sunki tada buvo vikarų (kamendorių) padėtis. Valdydami po kelias beneficijas, k. būtiniausioms pastoracijos pareigoms atlikti turėdavo savo negyvenamoje beneficijoje pasamdyti vikarą. Paprastai jis būdavo ir Lietuvoje menkai atlyginamas. Tada vikarų skundai nuo XVI a. nesiliovė. Žemaičiuose ir buvo nustatyta, kad k. vikarus samdytų tik trejiems metams, iš karto siškiai sutardami atlyginimą. 1639 sinode buvo nustatyta, kad k. kartą metuose lankytų ‚sawa parąkwijo giwenąntius ukininkus, ne dieł pełna, bet kad gieriaus jus pažintum ir idiem žinotum, kąn kurs mok ir kajp ełgas' (M. Valančius, Žem. Wisk. II 157). Šitaip k. buvo įsakytas kalėdojimas. Svetimoje parapijoje be jos k. žinios ir vienuoliams buvo uždrausta ordinuoti sakramentus (Medin. sinod. 1643). K. buvo įsakyta prie savo bžn. steigti špitoles (Sinod. 1647), be savo vyskupo žinios neskaityti ‚egzortų' ir vesti krikštytų, sutvirtintų, susituokusiųjų ir mirusiųjų knygas. Daug painiavos vis darydavo k. aiškiai nežinomos ar nepaisomos plačių parapijų ribos. Vysk. J. Domanovskis buvo Medininkų vyskupiją išskirstęs į 38 parapijas, bet per XVII a. padaugėjo parapijų, keitėsi jų sienos. Tad vysk. Ant. Tiškevičius įsakė k. gerai įsidėmėti savo parapijų ribas, kad paskui nekiltų barnių. Pagaliau sienos buvo per sinodą (1752) tiksliai užbrėžtos. Buvo uždrausta k. savo bžn. kapuose laidoti svetimos parapijos numirėlį, išreikalaujant tikrajam k. 60 auksinų; nusižengusieji turėjo būti dar vyskupo pabarami. Buvo imta tiksliau nustatinėti k. ir vikarų santykius. K. turėjo kiekvienam jų už padėjimą sekmadieniais laikyti mišias už parapiečius, kasmet išmokėti po 18 sidabrinių rublių (100 ‚timpų'). Jiems turėjo taip pat atiduoti visą pelną už krikštus ir moterų įvesdinimus. Tada buvo įsakyta naujiems k. už mirusį pirmataką,

kuris buvo palikęs viskuo aprūpintą kleboniją ir gražiai išlaikytus trobesius, kasmet giedoti egzekvijas su mišiomis ir dar atlaikyti 10 mišių.

K. stoka ir jų vaidmuo D. L. K-tėje. Kadangi Lietuvoje didelis kunigų trūkumas buvo jaučiamas per kelis amžius, tai ir parapijose k. vis trūkdavo. Didelė jų dalis nuo pat pradžios buvo ne vietinės kilmės. Jau pirmųjų Vilniaus vyskupijos parapijų k. buvo lenkai ar ateiviai iš artimų Mozūrų. Iš D. L. K-tei priklausančios Palenkės (Podlachijos) XV–XVI a. vis plūsdavo daug k. lenkų, ypač į Vilniaus diecezija. Turėdami patronato teisę, D.L.K. į geras beneficijas pristatydavo k. lenkus, ju (kunigaikščių) kanceliarijoje nusipelniusius. Net Kazimiero 1447 privilegijoje, kuri šiaip jau aiškiai draudė ne D. L. K-tystės piliečiams davinėti Lietuvoje vietas, numatė, jog atskirais atvejais į bžn. vietas gali būti skiriami ‚antros tautos' kandidatai, t. y. lenkai. Steigiant naujas parapijas ir vis trūkstant k. nuo XV a. galo buvo labai išplitusi beneficijų akumuliacija, t. y. kelių parapijų žemių ir jų pajamų sutelkimas vienose rankose. Šitoji negerovė XVI a., ypač prieš Tridento susirinkimą, buvo žinoma Vokietijoje; labai išplito ji Lenkijoje. Perėjo ji ir Lietuvon. Yra žinoma daug faktų, kaip ateiviai k., ilgai patys nesirodydami gautoje parapijoje, naudodavosi tik jos beneficija. Nors buvo daroma žygių prieš beneficijų ‚medžiojimą' (toje kovoje pasižymėjo vysk. Giedraitis), tačiau vis pasisekdavo vienam kunigui būti kelių parapijų k. XVI a. gale išgarsėjo Matas Klodziński, Krokuvos kanauninkas. Jis buvo Vilniaus k., Medininkų kapitulos archidiakonas, Ramygalos, Krekenavos ir Panevėžio k. (K. Jablonskis, Istorijos archyvas I, 363). K. trūkumas ilgai buvo neįveikiamas. Dar XVII a. per 7 didžiąsias šventes kunigams buvo leidžiama laikyti dvejas mišias, tik ne vienoje bžn.

Gniezno arkivyskupija, kurios jurisdikcijai Lietuva priklausė, nesistengė dauginti kunigų Lietuvoje. Kadangi dėl aštrių luominių santykių gausi valstiečių masė buvo paversta baudžiauninkais, mokslą eiti galėjo tik bajorai. O ‚pašaukimų į kunigus' iš Lietuvos aukštesniojo luomo (magnatų, bajorų) negalėjo būti daug, nes kilmingieji tesudarė mažą dalį gyventojų. Daugelis parapinių beneficijų buvo tik vidutinės ar net gana kuklios (iš čia noras geresniam pragyvenimui valdyti kelias parapijas), ir ten klebonavimas negalėjo daug vilioti, nors k., pagal Lietuvos Statuto dvasininkų padalijimą į aukštesniuosius ir žemesniuosius (III 34), ir turėjo teisę naudotis eile privilegijų. Paprastas bajoras į parapijai priskirtą žemę kartais žiūrėdavo kaip į vieną iš būdų aprūpinti savo sūnų. Tad bajoraičiai (ypač XVI a.) klebonauti, t. y. valdyti beneficiją, reiškė dažnai, pačiam teturint tik mažuosius kunigų šventinimus (su tokiais šventimais daugelis jų likdavo ilgai), parapijos sielų išganymui ieškotis pavaduotojo (vikaro). Ne tik iki jėzuitų akademijos įkūrimo (1579) ir įsteigimo Vilniuje dviejų seminarijų (1582) sunkiai ėjo pats kunigų paruošimas Lietuvoje. Kliūčių buvo ir vėliau. Akademijos įsteigimas jau reiškė pažangą, nes buvo sulaužytas švietimo monopolis Krokuvos univ., kuris ilgai savinosi išimtinę teisę būti vyriausia mokykla D. L. K-tėje. Kadangi mokslą ėjusieji iš jo turėdavo sau daug naudos, tai nesistengė skatinti kitų mokytis. Tad ir lietuvių patekimas į anas dvi seminarijas sostinėje buvo apsunkintas. Iš čia suprantama, kodėl iki pat XVIII a. Lietuvoje vis trūkdavo vietinių k. ir abiejų vyskupijų kapitulose vis nuolat buvo sutinkama daug svetimtaučių. K. valdžia savo parapijoje D. L. K-tės laikais buvo gana plati. M. Valančiaus duomenimis, kai k. patirdavo baudžiauninkus šventomis dienomis nevaikščiojant į bžn. ar dirbant kokius darbus, žvejojant, ar ‚su židajs i kieli važuojent', tokius per dešimtininkus atvarydavo špitolėn, kelias dienas kalindavo ir paleisdavo ‚kaip węn rejkient kajli iszdirbusis' (Žem. Wisk. II 214). Už papiktinančias nuodėmes (svetimoterystę, ištvirkavimą) nusidėjėlį vedžiodavo su šiaudų kepure po bžn. ar rakindavo prie jos sienos lauke. Šitokią bausmę, prie bžn. kengės rakinimą, nusikaltusiems savo žemių tikintiesiems vartodavo protestantų ir katalikų bajorai. Klovainių parapijos k. pranešus, kad jo parapiečiai nesilanko šventadieniais bžn. Upytės vls. laikytojas išleido griežtas taisykles. Kengėn turėjo būti sodinami, ar prie bžn. išplakami, kurie nesilankydavo bžn., neidavo velykinės, vaikus numarindavo be krikšto ar be k. leidimo, nesulaukę trijų užsakų, vesdavo žmoną. Prie bžn. kengės žmonės būdavo prirakinami stovėti ir už nusikaltimus, nieko bendra su parapijoje k. įvesta tvarka ne-

turinčius. Taip padarė, pvz. karal. Jono Kazimiero komisoriai 1655 prie Jurbarko bžn. įsakydami prirakinti eilę valstiečių, už pasipriešinimą vietinei administracijai. Iš inventorių matyti, jog dv. administracija turėdavo sekti, kad valstiečiai lankytų bžn. Rakantiškių dv. (inv. 1764) šventomis dienomis einantieji girion būdavo nuplakami 45 rykštėmis, o parapijos bžn. turėdavo duoti po 3 svarus vaško. Kai kurie inventoriai rodo (Šešuolių dv. Vilniaus vysk. 1731), jog per visas šventes buvo reikalaujama iš namų atsiųsti bent po vieną žmogų mišių. Nusikaltusieji būdavo pirmu kartu baudžiami pinigais, o antrukart — sodinami kengėn.

Pakėlimas k. ir lietuvių kalbos klausimas parapijoje. Pradžioje kandidatų parinkimui k. įtakos turėjo koliatoriai. D.L.K., kaip pirmasis bžn. steigėjas, irgi naudojosi patronato teise. Skirdamas jam kanceliarijoje nusipelniusius kunigus parapijų k., valdovas neatsižvelgdavo į jų tinkamumą, nes vadovavosi savo išskaičiavimais. Kadangi daug tokių k. negalėdavo lietuviškai pasakyti pamokslo ar išklausyti išpažinčių, Lietuvos vyskupai ėmė rūpintis išgauti iš D.L.K. daugiau teisių k. skirstant. D.L.K. Aleksandras 1501 atsisakė patronato teisės 28 parapijose (Vilniaus vysk.), leisdamas ten vysk. Vaitiekui Taborui savo nuožiūra skirti k. Panašią privilegiją iš Aleksandro skirstyti k. į parapijas, kurias buvo įsteigęs D.L.K., 1503 gavo Medininkų vysk. Martynas III. Tad iš karto Žemaičių vyskupai į 11 parapijų patys laisvai galėjo skirstyti k. Ilgai nebuvo žiūrima aiškios ir nustatytos tvarkos, kaip k. parinkti į parapijas. Vysk. Jurgis Tiškevičius pvz. k. keldavo tik tuos kunigus, kurie sugebėjo gerai sakyti pamokslus. Daug apie kunigų vidaus gyvenimą nutarės Medininkų sinodas 1752 dar sykį aiškiai aptarė kandidatų į k. egzaminavimą. Tam reikalui sinoduose turėjo būti išrenkami egzaminatoriai, kvočiantieji apie pamokslų sakymą ir išpažinčių klausymą.

K. ir apskritai kunigų vaidmuo vad. ‚lenkinime per bžn.' ir ypač rytų plotų (Vilniaus vyskupijos) nulietuvėjime yra imtinas istoriškai. Bajorija, iš kurios ir k. buvo kilę, vienu iš bajorystės požymių laikė kalbėti ne liaudies kalba. Pati Lietuvos valstybė tada lietuvių k. neteikė jokios viešosios reikšmės. Net valdovai (Vytautas ir Jogaila), kada turėdavo kalbėti D. L. K-tės vardu, vartodavo r. slavų, lotynų ir vokiečių k.; bet jiedu vartojo gimtąją lietuvių kalbą, kai kalbėjo į savo tautą Bžn. vardu. Iki D.L.K galo Bžn. buvo pasilikusi vienintelė vieša institucija, kuri sielovados reikalui naudojosi, kad ir ne visuotinai, lietuvių kalba. Tuo pat laiku pavietų bajorų seimeliai, net grynai etnografinėse Lietuvos dalyse, nevartojo lietuvių kalbos. Valstybiniuose XVI–XVIII a. aktuose labai retais atvejais terandami liet. priesaikų ir kt. tekstai, o bažnyčiose ypač po Tridento susirinkimo ir ėmus jėzuitams veikti, lietuvių k. buvo vartojama pamoksluose, giedojime, bžn. knygose. Kadangi to laiko visuomenė (bajorija) perdėm niekino lietuvių k., tarp bajorų lietuviškai niekada negalėjo būti apaštalaujama. Patekdavo, kaip vizitacijų aktai (T. Peculus) rodo, į lietuviškas srities k. ateiviai, kurie metų metais nesimokydavo lietuvių k., ir porą dešimtmečių Lietuvoje išgyvenę, negalėdavo pasakyti pamokslo lietuviškai (K. Jablonskis, Arch. Philol. IV 1933, 64). Iš XVI–XVII a. tad yra žinoma eilė bžn. fundacijų aktų, kur būdavo įrašoma sąlyga, jog k. ar jo vikaras mokėtų lietuviškai pamokslus sakyti ir išpažintis klausyti.

Vilniaus vyskupijoje 1528 buvo įvesta, kad krikšto formulės žodžiai būtų tariami lotyniškai, o ne lietuvių kalba, ‚nes kunigas gana dažnai (saepius) jos nemoka'. Tačiau Tridento susirinkimas nustatė, kad krikšto, išpažinties ir moterystės sakramentai būtų žmonių gimtąja kalba atliekami. Pagal parapijų ir kt. archyvus yra dar tiksliau tirtinas klausimas, kiek gimtosios kalbos reikalavimus Lietuvoje pasisekė įgyvendinti. Pati valstybė tam nedavė sąlygų. Aukštesnysis luomas, net bžn. neklausydavo, ‚kada žemaitiškai yra aiškinamas katekizmas ir sakomi lietuviški pamokslai' (Žem. vysk. Lopacinskio relacija Romon 1773). Pagal šią aukštesniojo luomo madą, iš Lenkijos atvykę k. ir kt. kunigai nesimokydavo lietuviškai. Tačiau sąmoningas lenkinimas per bžn. yra pradėjęs reikštis tik XIX a. antroje pusėje, kada ne vienam lenkiškai nusistačiusiam k. visas lietuvių tautinis atgimimas (‚litvomanija') vaidenosi nepriimtinu socialistiniu, antikatalikišku judėjimu, savotiška ‚laisvamanija'. Tačiau, D. L. K-tėje prasidėjus katalikybės restauracijai (nuo XVI a. galo), bžn. lietuvių kalbos buvo žymiai daugiau žiūrima, negu valstybinėse įstaigose.

Beneficijos ir k. ekonominė

padėtis. Kiekvieną parapiją kuriant ar bžn. statant, turėjo būti užrašoma ir beneficija, iš kurios k. galėtų išsilaikyti. Žemės ūkio krašte beneficijos paprastai susidėdavo iš bžn. paskiriamos žemės ploto. Baudžiavinėje ano laiko sistemoje bžn. žemėms būdavo prirašomi ir valstiečiai. Jose būdavo nelaisvų ir duokles duodančių bei baudžiavą einančių žmonių. Tad, šalia D.L.K. ir bajorų valstiečių, atskirą grupę sudarė bžn. valstiečiai. Bžn. žemių inventoriuose yra tiksliai sužymėtos ir jų pareigos. Jau kuriant pirmąsias parapijas Vilniaus ir Medininkų diecezijose, k. būdavo užrašomos žemės su ūkininkais, t. y. visos prievolės ir duoklės, kurias iki tol anų žemių baudžiaviniai žmonės atlikdavo D.K. ar kilmingiesiems. Šalia dešimtinės (decima), kurią k. pirmausia gaudavo iš bžn. steigėjams priklausančių dv., bžn. žemių valstiečiai atlikdavo savo žemių prievoles, mokėdavo duokles medaus, kurio vaškas buvo reikalingas bžn. altorių žvakėms. Jau XVI a. inventoriai rodo k. turint ežerų. Griežtų pasninkų šimtmečiais paprastai vis buvo žiūrima, kad k. žemei būtų priskirtas vienas kitas ež. ar bent žvejybos teisės upėse. Priėjimą prie ežero ir upės k. labai brangino, nes sunkiai pasiekiamose parapijose jie nebuvo būtinai priversti rūpintis gauti silkių, importuojamų iš Dancigo, Karaliaučiaus ar Rygos.

Ano meto ūkinėje santvarkoje nuo XV a. galo Lietuvoje mst., mstl., bžk., dv. žemėse labai išsiplėtė smuklių (karčiamų) laikymas, bravorų steigimas. D.L.K. Kazimieras pirmasis ėmė duosniai užrašinėti kilmingiesiems smuklių pajamas. Labai daug smuklių XVI–XVIII a. prisisteigė bajorai. Bžn. beneficijų sudėtin tad būdavo priskiriamos ir smuklės. Kartais k. gaudavo teisę pačiame mstl. ar bžk. laikyti savo smuklę. XVII–XVIII a. parapinių žemių plotai padidėjo. Daugelis katalikybėn sugrįžusių magnatų ir bajorų savo religinį uolumą rodė steigdami naujas parapijas, statydami bžn., dovanodami bžn. naujų žemių ir užrašinėdami daugiau valstiečių. Kylant javų kainoms (nuo XVI a. ir iš Lietuvos buvo stipriau prasidėjęs grūdų eksportas), bajorai buvo ėmę labiau plėsti dirbamos žemės plotą. Steigdami naujus palivarkus ir prie jų prijungdami su didėjančiomis prievolėmis kaimus baudžiauninkų, bajorai tą pačią ūkinę sistemą nurodė ir k. Prie parapijų buvo kuriami palivarkai su baudžiauninkų prievolėmis. XVII–XVIII a. k. eilėje parapijų virto stambiais žemvaldžiais ir savo gyvenimo būdu ar papročiais, priklausydami tai pačiai bajorų visuomenei, iš jos nedaug teišsiskyrė. Valstiečių padėtis bžn. žemėse tačiau ir tada buvo lengvesnė negu kitų bajorų. Yra žinoma eilė faktų, kaip vyskupai stengėsi bžn. valstiečius apsaugoti nuo sunkinančių prievolių ir išnaudojimo. Medininkų vysk. J. Domanovskis 1562 įsakė kapitulos prokuratoriui apvažiuoti bžn. vyskupijos žemes ir teirautis, ar vyskupo užvaizdos nėra padarę kokios skriaudos. Vysk. M. Giedraičiui padarius gerą pradžią, buvo stengiamasi apibrėžti bžn. žemėse valstiečių pareigas. Parapijas lankydami vyskupo vizitatoriai tikrino, ar k. laikosi taisyklių. Buvo imamasi ir priemonių bžn. valstiečių teisėms apginti. Keletas tokių bylų yra žinoma iš XVII a. galo (1676–77) Medininkų vyskupijoje. Dideles bžn. žemių nuosavybes per kelis šimtmečius įgijo Vilniaus vyskupijos parapijos. XVII—XVIII a. inventoriai parodo eilę beneficijų po keliadešimt valakų (1 valakas per 20 ha) ir daugiau. Žemaičių diecezijose bžn. k. žemės buvo žymiai mažesnės. Pagal M. Valančiaus sudarytas ‚Tabliczes' yra matyti, kiek k. valdė žemės iki 1841, t. y. iki bžn. žemių atėmimo. Plačioje Žemaičių vyskupijoje tebuvo 20 parapijų, kurių k. valdė daugiau kaip 40 valakų: Akmenė — 48, Alsėdžiai — 50, Betygala — 49, Baisiogala — 50, Joniškis — 57, Kartena — 70, Klovainiai — 45, Kražiai — 161, Laižuva 71, Nemakščiai — 47, Plungė — 52, Rietavas — 53, Šeduva — 56, Šiaulėnai — 50, Šiauliai — 80, Švėkšna — 41, Šiluva — 140, Tryškiai — 91, Tverai — 67 ir Veliuona 50.

Daug parapijų tačiau teturėjo maža žemės. Daliai k. kasmet pyliavą atiduodavo dv., kuris buvo įkūręs bžn. Senesnės parapijos visuomet turėjo daugiau žemės. Daugumas k. tų parapijų, kurios buvo neseniai įkurtos, nevaldė nė valako. M. Valančiaus parapijų statistikose apie k. yra nemaža įdomių pastabų. Šalia užrašų ‚kunegs badu nestimp', pasitaiko pastabų, jog ‚k. vos gali išmisti'. ar ‚k. be žmonių pagalbos trūkst duonos'. K. smuklių bebuvo likę labai nedaug. 1842 XII 15 rusų valdžios įsakymu ir iš Lietuvos vyskupijų buvo atimti visoki parapijų turtai, paliekant tik po 33 dešimtines žemės. Rusų valdžiai ypač rūpėjo atimti bžn. žemių baudžiauninkus, kad kunigų įtaka jiems sumažėtų. Už atimtas žemes, pagal parapijų kategoriją, k. buvo numatyti kasmetinis atlygi-

nimas rubliais (I — 600 rbl., II — 500, III — 400, IV — 275, V — 230). Sūduvoje k. nevaldė didelių ūkių, ir jiems Prūsų valdžia po 1795 tebuvo palikusi tik po 3 ha (6 margus), mokėdama atlyginimą. Neprikl. Lietuvos laikais, kai Žemaičiuose parapijoms kai kur buvo grąžinta XIX a. jų atimtų žemių iki galimos normos (80 ha), Suduvoje bžn. buvo vienur kitur pridėta tik po 2 ha.

K. rusų priespaudoje, Lietuvos Nepriklausomybės ir okupacijose. Netekę visų D. L. K-tėje turėtų privilegijų ir žymių beneficijų, ypač po 1863 sukilimo, kada prasidėjo didžioji rusinimo banga, Lietuvos k. turėjo išgyventi labai kietos priespaudos dešimtmečius. Jeigu D. L. K-tėje jie buvo labiau nuo didžiosios tautos masės atsiskyrusios bajorijos dalis, XIX a. persekiojimuose jie žymiai susiartino su kaimiečiais, tapdami šiems autoritetu ir dvasios vadais. Rusų jungas, besireiškiąs griežta policijos priežiūra, kunigus užgrūdino. K. po 1863 neturėjo teisės išvažiuoti iš savo parapijos, eiti pareigų kitoje parapijoje. Naujam k. skirti vyskupas vis turėdavo gauti rusų gubernatoriaus patvirtinimą. Į pačios bžn. valdymą tiesiogiai kišdamosi, rusų valdžia reikalaudavo, kad jai palankesni kunigai gautų geresnes vietas, o k. geresnes parapijas. Buvo įvesta griežta pamokslų cenzūra. Įsakius parengti vyriausybės patvirtintus pamokslus, policija turėjo kontroliuoti, ar parapijų kunigai tikrai sako pamokslą iš jos pripažinto (Filipeckio-Bieloževskio) vadovėlio. Mažiausiam bžn. remontui iš generalgubernatoriaus k. turėjo gauti leidimą. Be leidimo nebuvo galima prie kelio pastatyti ir kryžiaus. Buvo draudžiamos bžn. procesijos mst. Jos buvo galimos tik bžk. šventoriuje. Prieš rusus kunigai parodė daug atsparumo. Jie mokėjo pabaudas, bausmei buvo uždaromi į vienuolynus ar tremiami Rusijos gilumon. Rusams nepavyko įveikti k. drausmės, kurios jie buvo įgavę vysk. Valančiaus mokykloje. 1869–70 jau iškilo pirmoji knygnešių byla, kurioje buvo baudžiami Valančiaus k., jo artimi bendradarbiai. Spaudos draudimo laikotarpyje jie ir bžn. tarnai apskritai suvaidino žymų vaidmenį. Persekiojami ir varžomi kunigai įgijo tik daugiau pasitikėjimo katalikų visuomenėje. Nuo XIX a. galo Kauno ir Seinų seminarijas jau baigdavo tautiškai subrendę kunigų būreliai, kurie greitai sudarė kadrus tokių k., kurie atlietuvino klebonijas. Kai iš baudžiavos išlaisvintų valstiečių sūnūs tapo k., bajoriškas bžn. gyvenimo stilius visai baigė išnykti. Anksčiau buvo susiformavęs lenkiško k. tipas, o nuo XIX a. galo lenkų pavyzdžiais vis labiau imta kratytis ir ieškota vakarietiškų ryšių. Tad kūrėsi naujos tradicijos Lietuvos k., kurių daugumas buvo ėję mokslus pačioje Lietuvoje. Lietuviškos dvasios k. tarpe atsirado literatų, žymių visuomenės veikėjų (ypač svarbus jų įnašas švietime, įkuriant tris švietimo draugijas), kooperatininkų. O toji didelė visuomeninė k. reikšmė, kai patriarchaliniuose XIX a. santykiuose kaimas jam vis teikė ypatingą pagarbą, perėjo ir į Nepriklausomosios Lietuvos laikus. Kadangi abi pirmosios konstitucijos (1922, 1928) įsakmiai nustatė, jog „gimimo, jungtuvių ar mirimo aktai, daromi tikinčiųjų pas jų dvasininkus (§§ 85, 86), tad k. iki 1940 savo parapijose vedė savo gyventojų judėjimą, ir jų išduodamos metrikos turėjo juridinės galios. 1940 pradžioje Neprikl. Lietuvoje iš viso buvo tikrų k. 233 (iš jų 19 „nepajudinami"– inamovibiles), apie 212 k. buvo su administratoriaus titulu, filijų k. (kuratų) buvo 72.

Diecezijomis taip skirstėsi (žr. lentelę).

K. administratorių skaičius prašoko tikrųjų k. skaičių, nes vyskupas pirmuosius skirdavo įvairiais savo administraciniais sumetimais, neturėdamas reikalo gauti nė civilinės valdžios sutikimo, kaip to reikalavo konkordatas. Pirmosios sovietų okupacijos metu (1940–41) neprikl. Lietuvoje k. turėjo pakelti sunkią dalią. Iš 1941 VI 22–27 nukankintų ar sušaudytų iki šiol pavardėmis žinomų 16 liet. kunigų, 12 jų buvo įvairių Lietuvos parapijų k.; 5 k. (tarp kitų 11 kunigų) buvo išlaisvinti iš kalėjimų sukilimo metu. Keli jų buvo deportuoti Sov. Rusijon. Tokių

	tikrų k.	k. adm.	kuratų	par. bžn.	filijų	kt. bžn. ir kopl.
Kauno arkiv.	57	29	34	91	31	118
Telšių vysk.	41 (15 nejud.)	73	9	112	16	14
Panevėžio vysk.	78	7	29	91	27	89
Vilkaviškio vysk.	34 (4 nejud.)	60	—	94	—	5
Kaišiadorių vysk.	23	43	—	66	?	2

aukų skaičiai, ypač deportuotų, daug kartų išaugo per II sovietų okupaciją nuo 1944 vasaros. Nors 1956 apie 130 kunigų buvo iš ištrėmimo ir žiaurių priverčiamųjų darbo stovyklų sugrąžinti Lietuvon, tačiau bent vienas trečdalis parapijų dabar neturi savo k. Iš 1944 tremtyje atsidūrusių 263 kunigų, dalis jų buvo k.

Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis, ed. J. Fijalek et Wł. Semkowicz, I, 1932–48; *J. Kurczewski*, Biskupstwo Wileńskie 1912; (") Kościół Zamkowy I–III, 1908–16; *M. Wołonczewskis*, Zemajtiu Wiskupiste I–II, 1848; *W. X. Meysztowicz*, Dobra kościelne jako przedmiot uprawnień w prawie W. Księstwa Litewskiego 1935; *P. Kubicki*, Bojownicy kapłani... 1861–1915, 1–10 tt., 1936; Statut W. X. Litewskiego... 1648; Volumina Legum, V–X; *A. Alekna*, Kat. Bažnyčia Lietuvoje 1936; (") Valstiečių padėtis Bažnyčios žemėse Lietuvoje (Ganytojas 1924, 209–214); Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Prov. Eccl. Lituanae 1940; Lietuvos istorijos šaltiniai I, 1955; *P. Pakarklis*, Ekonominė ir teisinė katalikų Bažnyčios padėtis Lietuvoje (XV–XIX a.) 1956; *Vysk. V. Brizgys*, Tautinių kultūros vertybių vieta savose bžn. (Aidai 1951, 289); *Z. Ivinskis*, Lietuvių k. viešajame Lietuvos XI–XVII a. gyvenime (t. p. 1953, 408–417, ten kita bibliografija); (") Kunigo vaidmuo lietuvių tautos atgimime (N. Gyvenimas 1946, nr. 14–17). Kitą bibliografiją žr. Jogaila, Kazimieras, inventoriai.

Z. I.

Klebonija klebono ir apskritai parapijos kunigų gyvenamasis namas (rezidencija) su parapijos raštine, kurioje paprastai yra laikomas parapijos archyvas, krikšto, santuokų ir kitų sakramentų, o taip pat ir mirties registracinės knygos bei visi kiti parapiją liečią dokumentai.

K. istorija D. L. K-tijoje, kaip ir Lenkijoje, turėjo dvejopą prasmę. Ji reiškė ir pačią klebono instituciją, parapijos valdymą. Tiesiogine prasme k. yra gyvenamas namas su žeme, priklausąs klebonui klebonavimo metu (curia praepositi). žmonių kalboj ‚k. gera' ir ‚k. menka', reiškia prie k. priklausančią beneficiją. Tokia prasme žodį k. vis vartoja M. Valančius (Žem. Wisk. I 275–331). Lietuvoje nuo pat krikščionybės įvedimo šaltiniuose paprastai kalbama apie k. (plebania, pliebania, plebanatus, plebanja), kaip apie klebono ir kt. kunigų (vikarų) gyvenamus namus, statomus prie pat bažnyčios ir skirtus klebonui praleisti laiką, liekantį nuo jo pastoracinio darbo bažnyčioje ir parapijoje. Lietuvoje k. paprastai būdavo vis medinė net ten, kur nuo XVII a. buvo pastatomos barokinės mūro bažnyčios. Iš Medininkų vyskupijos vizitacijos protokolo (Tarkvinijaus Pekulo surašyto) 1579 yra žinoma šiek tiek ir apie pačių k. stovį. Protokole pvz. pažymėta, kad Krakėse kan. M. Daukšos k. buvo gana gera (Arch. Philog. IV 71). Dar tiksliau apie pačias k. ir jose laikomus daiktus kalba bžn. inventoriai (žr.). Iš jų matyti, kad klebonai, jeigu negyvendavo savo parapijoje, išnuomodavo ne tik bažnyčios žemę, bet ir pačią k. 1563 Rokiškio klebonas, darydamas sutartį su savo vikaru ir surašydamas smulkų Rokiškio bažnyčios ir k. inventorių, įpareigojo ji — pagal reikalą — pačią k. remontuoti. Dar XVII a., kaip rodo bžn. inventoriai, buvo iš molio nukrėstų k. (Semeliškės, 1637). K. dažnai dar priklausydavo smuklė ar bravoras, kurių skaičius iki XIX a. visai sunyko. Miestelyje ar bažnytkaimyje šalia šventoriaus statoma k. paprastai būdavo vienas iš žymiausių vietos trobesių. Dažnai pačioje k. būdavo erdvus valgomasis atlaidų metu suvažiavusiems kunigams pavaišinti. Jeigu nebuvo vietos špitolėje, ten talpinosi ir raštinė metrikoms, kurias paprastai išrašinėdavo vargonininkas. Dar XIX a. pusėje Lietuvos k. supo lenkų kultūros dvasia. Jų atlietuvinimas buvo svarbus tautinio stiprėjimo veiksnys, nes tada klebonas miestelyje buvo svarbiausias šviesuolis. Lietuvoje k. paprastai koncentravosi katalikiškosios akcijos reikalai.

Istorijos archyvas I t. XVI a. Lietuvos inventoriai, red. K. Jablonskis 1934. *Z. I.*

Kleboniškiai Kauno aps. bžk., 4 km į š. nuo Kauno mst., kair. Neries krante. Gretimame miškelyje pastatyta Kauno mst. vandentiekio stotis, kuri požemio vandenį iš Neries slėnio teikia Žaliakalnio rezervuarui. Viena iš Kauno apylinkių vasarviečių. Ties K., deš. Neries krante, 1932 įsteigta vandens matavimo stotis. Šv. Aloizo oratorija priklauso Pažaislio par.

Klebs 1. Edwin (1834–1913) vokiečių bakteriologas, prof. įvairiuose Vokietijos univ. ir 1895–1900 JAV. Pirmasis surado difterijos bacilą. Išsp. Handbuch der pathologischen Anatomie 1869–80.

2. Georg (1857–1918) vokiečių botanikas, vienas botaninės fiziologijos grindėjų. Dėstė Heidelbergo univ. Išsp. Über Rhytmik in der Entwicklung der Pflanzen 1911, Über Wachstum und Ruhe trop. Baumarten 1915.

3. Hermann Erdmann Richard (1850–1911) vok. geologas, gintaro tyrinėtojas. Gamtos mokslus studijavo Karaliaučiaus univ., kur 1880 už darbą apie rudosios anglies formaciją prie Heiligenbeilio gavo dr. laipsnį. Nuo 1876 dirbo Provincijos muziejuje Karaliaučiuje asistentu, nuo 1877 kaip Prūsų krašto geologas.

Paruošė visą eilę geologinių Rytprūsių žemėlapių. Daugiausia yra nusipelnęs betyrinėdamas gintarą. Kasant gintarą Palvininkuose, K. buvo Stantien ir Beckerio firmos moksliniu bendradarbiu. Sudarė nemažą gintaro rinkinį, kuris vėliau pateko į Gintaro muziejų Karaliaučiuje. Išsp. visą eilę studijų apie gintarą, iš kurių ypačiai pažymėtinas darbas Der Bernsteinschmuck der Steinzeit von der Baggerei bei Schwarzort und anderen Lokalitäten Preussens 1882. *J. P.*

Klecanda 1. Jan (1855–1920) čekų rašytojas ir publicistas. Svarbiausi jo veikalai: Bludičky 1882, Všedni přibehy 1889, Na bojšti, Pod tíhou prace, Podzimni květ ir istorijos veikalas Poisko v minulosti a přitomnosti 1896.

2. Vladimir (g. 1888) čekų istorikas, padedamųjų mokslų specialistas. Išsp. Bitva u Zborova 1927, O inkolatu 1928 ir kt.

Klecіai, eglės jaunuolynas, 1 km nuo Plungės, apie 40 ha ploto.

Kleckas (lenk. Kleck) mst., glž. st. Nesvyžiaus aps., prie Lanio upės, Pripetės intako; glž. stotis Baranovičių–Slucko ruože. Apie 7000 gyv. X–XII a. K. buvo dregovičėnų sostinė ir pilis. Nuo XV a. K. buvo Jogailaičių nuosavybė. XVI a. Žygimantas Augustas padovanojo K. Barboros Radvilaitės broliui Mikalojui Radvilai Juodajam. 1586 Radvilos čia įkūrė K. ordinaciją, kuri išsilaikė ligi 1874. XVI a. K. buvo kalvinizmo židinys. K. istorijoje ypač išgarsėjo 1506 VIII 6 kautynėmis su totoriais. 12.000 Maskvos kurstomo totorių, chano Mengli-Giriejaus sūnų Batu-Giriejaus ir Burnušo vadovaujamų, 1506 VIII peržengė Pripetę ir sustojo ties K., iš kur ėjo keliai į Naugarduką, Lydą, Vilnių ir Minską, ir iš čia darė puolimus į apylinkes. Tuomet, jau mirties patale begulįs D.L.K. Aleksandras įsakė kraštą gin-

Senovės Kleckas

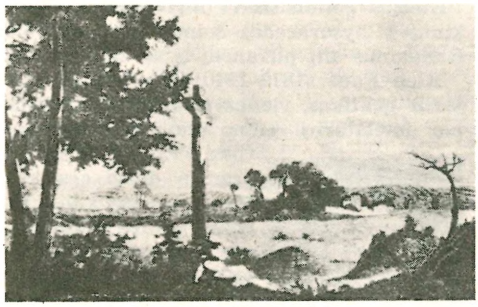

Klecko kautynių vieta

ti etmonui Stanislovui Kiškai ir Mykolui Glinskiui. Bet Kiškai apsirgus, vadovavimas atiteko vienam Glinskiui. Turėdamas savo valdžioje apie 10.000 Lietuvos kariuomenės, Glinskis pasiekė K. ir VIII 6 staiga puolė ir visiškai sumušė. Pabėgo tik jų vadai su nedideliu totorių būriu. Nors kartu su Lietuvos kariuomene atvyko ir Sędzivojo Čarnkovskio vadovaujamų lenkų nemažas būrys, bet jis kautynėse nedalyvavo, tik iš tolo sekė kautynių eigą. K. kautynės paveikė Mengli-Giriejų ta prasme, kad greitai po to mirus Aleksandrui ir Lietuvos sostą apėmus Žygimantui II, jis pradėjo jau mėginti taikintis. Šiam laimėjimui atminti kun. M. (II) Radvila 1508 pastatė Vilniuje gražią šv. Jurgio bažnyčią, apdovanodamas ją turtais. K. miestą ir jo apylinkes yra naikinusios taip pat kazokų ir 1706 švedų kariuomenės.

Katalikų parapijos bažnyčia statyta apie 1450, kurią Mikalojus Radvila Juodasis, perėjęs į kalvinų tikėjimą 1555 pavedė kalvinams. Jo sūnus Stanislovas Radvila, grįžęs į katalikų tikėjimą, grąžino bažnyčią katalikams. Jis pastatė K. naują mūrinę bažnyčią bei vienuolyną ir įkurdino čia domininkonus. XIX a. antroje pusėje, rusams panaikinus vienuolyną, bažnyčia buvo paversta cerkve. Radvilų rūpesčiu buvo pastatyta K. žydams puošni sinagoga su Radvilų herbais frontone. Netoli K. yra Radvilmontų k., buvusi Radvilų rezidencija su liekanomis buvusių puošnių Radvilų rūmų.

Klecki Pawel (g. 1900) lenkų kompozitorius ir dirigentas. Baigė Varšuvos konservatoriją ir Berlyno muzikos akademiją. 1940–45 dėstė Lozanoje. Nuo 1945 gastroliuojąs dirigentas. Parašė simfonijų, orkestrui veikalų, taip pat saloninės muzikos kūrinių.

Kleckis geltonasis (Fuligo septica) kleckinių (Physaraceae) šeimos gleiviagrybis. Randamas ant pūvančių lapų, žievės ir kt.

Klee Paul (1879–1940) šveicarų tapytojas ir grafikas, vienas pirmųjų abstraktizmo iniciatorių. Meno mokėsi Münchene (pas Franz Stuck). Iš pradžių dirbo grafikas. Pirmąsias savo litografijas išstatė Münchener Secession parodoje (1906). 1908–09 pateko stiprion Cézanne, Van Gogh ir Ensor įtakon. Sekančiais metais pasirodė su 55 grafikos ir akvarelės darbais (Züriche, Berne ir Bazelyje). 1911 suruošė savo kūrybos parodą Münchene. 1912 dalyvavo Der Blaue Reiter grupės parodoje ir aplankė Paryžių, kur susipažino su Picasso, Delaunay, Apollinaire ir kt. 1916–18 tarnavo vokiečių kariuomenėje. 1920 surengė apžvalginę parodą Münchene (362 darbai) ir buvo išrinktas Weimaro Bauhaus prof. 1924 kartu su Feiningeriu, Kandinskiu ir Javlenskiu suorganizavo Die Blauen Vier grupę. 1925 dalyvavo didžiojoje surrealistų parodoje Paryžiuje. 1930 K. darbų parodą suorganizavo Naujorko Museum of Modern Art. Nuo 1931 kurį laiką dėstė Düsseldorfo meno akad. 1937 102 jo darbai buvo vokiečių nacionalsocialistų konfiskuoti ir išstatyti išsigimusio meno parodoje Münchene. Savo karjeros pradžioje K. ilgai buvo atsidėjęs grafikai ir akvarelei, studijuodamas spalvos ir linijos galimybes. Tik po ilgų ir skrupulingų studijų ėmėsi aliejinės tapybos ir pagaliau sutiko būti laikomas tapytoju. Ankstyvojo periodo tapyboje (Villa R, 1919) dominuoja subjektyvinė išorinio pasaulio reminiscencijų išraiška ir tam tikras emocinis ekspresionizmas, o vėlesnieji darbai yra jau grynai abstraktinė universalinių santykių išraiška sutraukta forma, tapybiškai reprezentuojama grynosios spalvos ir grynosios linijos mediumo pagalba (Senecio, 1922; Kabąs miestas, 1930; Pratybos, 1938). K. formos pagrindas yra universalinis ritmas, kurio perteikimui jis nesinaudojo automatizmo precedentu, būdingu surrealistams ir dadaistams. K. tapyba ir grafika turėjo lemiamos reikšmės abstraktinio meno evoliucijoje, ir jis pats šiandien daug kieno laikomas vienu iš pagrindinių abstraktizmo klasikų.

P. Klee

P. Klee: Gamtovaizdis su geltonais paukščiukais

L. Zahn, P. K., Leben, Werk, Geist 1920; *R. Crevel,* P. K. 1930; *J. T. Soby,* The Prints of P. K. 1945; *H. Read,* K. (1879–1940) 1948; *C. Giedion–Welker,* P. K. 1953. *A. Lc.*

Kleffens Eelco Nicolaas van (g. 1894) olandų diplomatas, 1919 pradėjęs dirbti Tautų Sąjungos sekretoriate. 1923–39 Olandų pasiuntinys Šveicarijoje, 1940 egzilinės olandų vyriausybės užsienių reikalų ministras. 1945 olandų delegacijos pirm. San Francisco konferencijoje. 1947–50 Olandijos pasiuntinys JAV ir 1946–47 J.T. Saugumo taryboje, nuo 1950 pasiuntinys Portugalijoje. Išsp. The Rape of the Netherlands (De overweldiging v. Nederland) 1941, Sovereignity in International Law 1953.

Kleftai (n. gr. klephtės ‚plėšikai') graikų kovotojai su turkais. Turkų valdymo metu graikai, ypač jaunimas, neapkenčiąs turkų priespaudos, būriais slėpėsi kalnuose ir puldinėjo turkų valdininkus bei plėšikavo. 1821–28 k. dalyvavo Graikijos laisvės kovose. Tauta apdainavo k. savo dainose, tačiau ilgainiui k. virto plėšiko sinonimu.

M. Klaar, Klephtenkrieg 1938.

Klegetas (muz.) vartojamas Didžiojoje savaitėje nuo ketvirtadienio Gloria in excelsis Deo, kada nustoja groję vargonai, skambinę varpai ir varpeliai, iki šeštadienio Gloria in excelsis Deo. K. tada pavaduoja varpelius bažnytinėse apeigose. Jų balsas aštrus, skaidrus, o ji judinant galima išgauti visokių ritminių tarškinimų. Dydis nenustatytas, apskritai vartojama 3/4 pėdos ilgio lentelė, per kurią perkišamas lankstus apystoris virbas, kurio vienas galas atstoja rankeną, kitame gale pridėtas judąs plaktukas; judinant ranke-

ną plaktukas muša į šonus. Dažniausiai vartojama po keletą k.

Panašūs k. kaimuose buvo vartojami bet kuriai žiniai duoti (krivulei, gegužinėms pamaldoms) vietoj lentos ar būgno.

J. Ž.

Kleiber Erich (1890–1956) austrų dirigentas. Baigęs 1912 Prahos konservatoriją, buvo operos dirigentas Darmstadte (1912–18), vėliau Bremene, Düsseldorfe ir Mannheime; 1923–35 vadovavo Berlyno valst. operai. Išvykęs 1935 iš Vokietijos, reiškėsi daugiausia Š. ir P. Amerikoje, ypač Buenos Aires ir Havanoje. Grįžęs po II pas. karo į Europą, K. nuo 1952 vadovavo Rytų Berlyno operai, tačiau 1955 pasitraukė į Vakarus. Ypač iškilus Vienos klasikų interpretatorius, K. yra taip pat davęs eilę reikšmingų naujosios muz. kūrinių premjerų.

K. Blaukopf, Grosse Dirigenten 1953 (ag. 1955).

Kleijntjenss Juozapas (1876–1950) olandų jėzuitas, Bažnyčios istorikas, išleidęs Latvijos jėzuitų šaltinius. Įstojęs į jėzuitų ordiną 1893 ir 1907 įšventintas kunigu. Latvijos ministro Romoje A. Spekkes pritrauktas, pasidarė Latvijos istorijos inst. Rygoje bendradarbis ir to instituto lėšomis iš jėzuitų archyvo Romoje surinko gausią medžiagą apie jėzuitų veiklą Latvijoje (nuo XVI a. galo iki ordino uždarymo). Latvijos istorijos šaltinių serijoje buvo Rygoje išl. du tomai (1940, 1941–43) Fontes historiae Latviae Societatis Jesu. Su plačiais įvadais ir komentarais K. išspausdino Latvijoje veikusių jėzuitų kolegijų ir rezidencijų (Rygos, Cesio-Vendeno, Skaistkalnės (Schönberg), Jelgavos-Mintaujos, Alūkstos (Daugpilio) metinius kalendorius, pranešimus apie misijas (daug medžiagos apie pagonių papročius), laiškus, nekrologus, dokumentus apie jėzuitų ordino uždarymą ir jų turtų likvidavimą Kurše. Įdomi medžiaga yra apie jėzuitų veiklą lietuviškoje Alūkstos (žr.) srityje. Daug kartų iš pačios Rygos ir kitų punktų Latvijoje dirbą jėzuitai atvykdavo misijų į Žemaičių šiaurės dalį, į Zarasų ir Švenčionių aps. XVII–XVIII a. tarp Latvijoje veikusių jėzuitų eilė buvo lietuvių, ir jų nekrologai duoda žinių Lietuvos kultūros istorijai. Kadangi viso Livonijos ploto jėzuitai buvo įjungti į atskirą Lietuvos jėzuitų provinciją (Vilniuje), Latvijos jėzuitų ryšiai su Lietuva buvo pastovūs. Vykdavo dažni pasikeitimai ir perkėlimai. Tad K. išleistų 2 t. vertė ir Lietuvos istorijai yra gana didelė. Šalia smulkių rašinių iš Pabaltijo Bažnyčios ir kultūros istorijos, K., po savo apsilankymo Kaune (studijos bibliotekose 1937), liet. (Židinys 1937 nr. 7, 36–49) išsp. str. Monarchomachai (apie XVI a. religinių kovų meto pažiūrą į tironų žudymą).

J. Rancans, J. K. (Latgola nr. 191–192) 1950.

Z. I.

Kleikys Petras (1574 Klaipėdoje — 1640 Įsrutyje) M. Lietuvos bažnytinis veikėjas, pradžioje savo pavardę rašęs Kleicke, paskiau ją pakeitęs į Nicolai (jo tėvas buvo Mikalojus K.). Mokėsi Klaipėdoje, 1595–1603 studijavo Karaliaučiaus univ. nuo 1604 Wittenbergo univ., kur gavo magistro laipsnį. 1608 konrektorius Karaliaučiuje. 1609 kunigas Fleckene ties Brunsbergu. Nuo 1617 Įsručio superintendentas. 1638 su kitais dalyvavo generalinėje M. Lietuvos bažnyčių vizitacijoje. Jonui Rėzai spaudai ruošiant Bretkūno išverstas Dovydo psalmes (išsp. 1625), K. buvo vienas to leidimo redaktorių ir korektorių.

G. Hoennig, Der General Beschied d. Kirchenvisitation von J. 1638–1885; *J. Bertoleit,* Die Reformation unter d. preuss. Litauern II 1933–34; *Vc. Biržiška,* Senųjų liet. knygų istorija I 1953.

Vc. B.

Kleimas (vok.) įspaudas, įžymis, ženklas, daromas prekių kilmei ir muito sumokėjimui pažymėti, gyvulius ženklinant, medžius sužymint, nusikaltėlius įžymint ir kt.

Klein 1. Feliks (1849–1925) vokiečių matematikas. Šešiolikametis stojo į Bonnos univ. ir, po metų, susipažinęs su savo prof. Pluekerio geometrinėmis idėjomis, pasidarė jo asistentu. 1868 sutvarkė Pluekerio mokslinius tyrinėjimus. Nuo to laiko atsidėjo savarankiškam mokslo darbui, kuriam turėjo didelės įtakos, be Pluekerio, dar matematikai Klebs ir Sofus. Nuo 1872 prof. Erlangene, 1875 Münchene, 1880 Leipcige, 1886 Goettingene iki mirties. Labiausiai domėjosi neeuklidine geometrija, netrūkių grupių teorija, algebrinių ir amorfinių lygčių teorijomis. Jo įtaka to laikotarpio matematinei minčiai buvo labai didelė ir daug kur ir dabar dar nenustojo reikšmės. Savo geometrines idėjas jis išdėstė veikale Erlangeno programa. Dėl ligos nuo 1882 savarankiškus tyrinėjimus

F. Klein

nutraukė ir atsidėjo organizaciniam darbui. Jo pastangomis sukurta Matematikos mokslo enciklopedija, 40 metų redagavo žurnalą Mathematische Annalen. Išsp. Gesammelte mathematische Abhandlungen 1923–30, Vorlesungen ueber das Ikosaeder und die Aufloesung der Gleichungen vom 5 Grade 1884, Vorlesungen ueber hoehere Geometrie 3 naujausias leidimas 1949, Theorie der automorphen Funktionen (su Fricke) 1897, Vorlesungen über nichteuklidische Geometrie 1928. *M.Kr.*

2. Franciszek (g. 1882) lenkų istorikas. Išsp. Klejnoty Krakowa, Gdańsk, wrota korony polskiej.

3. Franz (1854–1926) austrų teisininkas, Vienos univ. civilinės teisės prof. 1906–08 teisingumo ministras. Žymus austrų teisininkas, pagarsėjęs reformomis civilinės teisės srityje. Išsp. Die psychologischen Quellen Rechtsgehorsams u. Rechtsgeltung 1912, Die Kulturgemeinschaft der Völker nach dem Kriege 1915, Zivilprozess Österreichs 1927.

4. Joseph (g. 1896) vokiečių teologas ir filosofas, nuo 1949 Göttingeno univ. scholastinės filosofijos prof. Išsp. Grundlegung und Grenzen des kanon. Rechts 1947, Kanonistische u. moraltheologische Normierung in der kathol. Theologie 1949.

5. Joakimas (1716–?) jėzuitas. Misininkas įvairiose Lietuvos vietovėse, 1748–73 gyveno Skaistkalnėje. Išvertė keletą knygelių į latvių k. Be to, dar Tomo Kempiečio Apie Kristaus Sekimą knygelės ketvirtąją dalį: Maldas Tamaszi aus Kempis, etc. Ape sabinuma Chrystusa Dobarhita deonat Lezuwia Letuwiszka Kniga Kietwista ape swięciauci Actoriaus Sacramenta ira ĩrgololita, pa K. J. S.I. 1772. Vilnae, typ. acad. S.J., 8°.

Sommervogel, IV t., 1107 psl. *A.Lm.*

Kleinas 1. Danielius (1609 V 30 Tilžėj–1666 XI 28 ten pat) kalbininkas, giesmyno leidėjas. Mokėsi Tilžės provincijos m-loje 1623; paskiau 1627 stojo į Karaliaučiaus univ. ir studijavo teologiją, filosofiją, graikų ir hebrajų kalbas. 1636 gavo magistro laipsnį. 1637–66 buvo Tilžės parapijos klebonu, daugiausia laiko skirdamas literatūriniams darbams — rinkdamas medžiagą lietuvių kalbos gramatikai, žodynui ir naujam giesmynui. Šešių kunigų padedamas, K. 1653 išsp. pirmąją spausdintą lietuvių kalbos gramatiką — Grammatica Litvanica, o 1654 jos kiek sutrumpintą leidimą — Compendium Litvanico-Germanicum. Tuo pačiu laiku jis spaudai paruošė ir lietuvių kalbos žodyną ir buvo jį įteikęs valdžios cenzūrai, bet jis išspausdintas nebuvo. Išliko tik originalo nuorašas — Lexicon Lithuanicum. 1666 išleido savo paruoštas Naujas Giesmju Knygas, jas ruošdamas pritraukęs apie 12 bendradarbių ir pats tam giesmynui parašęs 38 giesmes, kurios visos buvo kartojamos visuose vėlesniuose giesmynų leidimuose (1900 leidime yra 37 K. parašytos giesmės). Kartu su tuo giesmynu K. išleido ir pirmąją lietuvišką maldaknygę — Naujos labay priwalingos ir Duszoms naudingos Maldu Knygeles, kurios vėliau be pakeitimų buvo kartojamos per 250 metų. Dar 1638 planuojant spaudai ruošti Bretkūno Biblijos vertimą, K. buvo iškoregavęs visą ketvirtą to vertimo tomą. K. siekė apginti daugelio niekinamos lietuvių kalbos teises, jos savarankumą. Jis pradėjo norminti literatūrinę kalbą, jos pagrindu imdamas vakarų aukštaičių tarmę. Panoro apvalyti literatūrinę kalbą nuo svetimybių ir padaryti ją gražią.

G. Ostermeyer, Erste litauische Liedergeschichte 1793; *Prabočių Anūkas,* M. Lietuvos buv. rašytojai 1920; *P. Jonikas,* Kleino gramatikų bendrinė kalba (Arch. Phil. VII 1938); (") Lietuvių kalbos istorija 1953; *Lehnert,* D. K. (Altpr. Biographie I 1941); *Vc. Biržiška,* Senųjų liet. knygų istorija I 1953, II 1957; *J. Lebedys,* Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a. 1956. *Vc.B.*

K. gramatika. 1653 K. išleido lot. parašytą lietuvių kalbos gramatiką, vardu Grammatica | Litvanica | ... à M. Daniele Klein | Pastore Tils. Litv. ... Regiomonti... Ši gramatika buvo vaisius Brandenburgo elektoriaus Jurgio Vilhelmo įsakymo, kuriuo jis paliepė kunigams paruošti trumpą gramatiką ir žodyną lietuvių kalbai tinkamai išmokti. K. po to valdžiai ir įteikė tris rankraščius: lietuviškos ir vokiškos lietuvių kalbos gramatikų ir lietuviškai vokiško žodyno. Valdžia įsakė šiuos rankraščius peržiūrėti komisijai, į kurią įėjo įvairių M. Lietuvos vietovių kunigai, gerai moką lietuviškai. Komisija gramatikas teigiamai įvertino, ir jos buvo išspausdintos. Nežinia kur dingo žodyno rankraštis; J. Gerulis manė, kad jo nuorašas buvo išlikęs (iki pastarojo karo) Karaliaučiaus valstybiniame archyve. K.g., rodos, yra seniausia spausdinta lietuvių kalbos gramatika, nes dar ankstesnė K. Sirvydo lietuvių kalbos gramatika (1630) bibliografų nematyta. K.g. buvo skiriama bažnytiniam bei mokyklų reikalui; jos prakalboje K. pamini jos

reikšmę ir ruošiamam lietuviškajam šv. Rašto vertimui. Tiesioginis kalbinis gramatikos tikslas buvo nustatyti lietuvių kalbos ir rašybos dėsnius bei normas. Gramatikos pradžioje įdėtos dvi paties K. prakalbos, toliau Karaliaučiaus akad. prof. Simono Dacho eilėraštis K., Tilžės elektorinės mokyklos rektoriaus Kasparo Devitiaus sveikinimas K., o galiausiai 174 nedidelių puslapių teksto pati gramatika, kurioje duodamos trumpos rašybos, tarties, linksniavimo, asmenavimo bei įvairių kalbos dalių vartojimo ir sintaksės taisyklės su pavyzdžiais. Savo prakalboje K. sugriauna priekaištus tų, kurie tvirtino, kad lietuvių kalbai nesą galimą parašyti gramatikos, nes, jų teigimu, lietuvių kalba esanti sumaišyta ir rikli, jos vartosena nepastovi, o tarmės įvairios. K. atremia: tiesa, kad lietuvių kalba turi kitų kalbų priemaišų (iš dalies graikų, lotynų, daugiausia lenkų), bet iš to neišeina, kad ji būtų taip sumaišyta, jog jokiomis taisyklėmis nebūtų sutvarkoma; lotynų, lenkų ir kitose kalbose irgi esą nemaža skolinių, bet jos gramatikas turinčios. Taip pat esą galima sunorminti vartosenos svyravimą ir tarmių įvairavimą. Todėl reikią išdirbti vieną tarmę, ‚bendriausią, iš visų geriausią', ir sudaryti jai dėsnius bei taisykles, atsižvelgiant ir į kitas tarmes. Gramatikai buvo pasirinkta M. Lietuvos vakarų aukštaičių tarmė, kuri jau ėjo pagrindu ir ankstyvesniojo Jono Rėzos Psaltero Dowido (1625), taip pat įvairių M. Lietuvos tarmių atstovų komisijos peržiūrėto. Nustatydamas bendrinės lietuvių kalbos, skiriamos visų M. Lietuvos lietuvių tarmių lietuviams, normas, K. nevengė ir dirbtinių dėsnių bei apribojimų, kurie nesutiko su gyvąja, tarmine kalba. Toks pvz. savališkas K. darbas yra daugiskaitos vietininko galūnių paskirstymas: -se vyriškajai giminei, o -sa moteriškajai. Gramatikoje geriau apdorojo ir lietuvių kalbos raidyną bei rašybą, kuri kaip gramatikoje K. skundžiasi, ligi tol nebuvo sutvarkyta. Be kitko, jis vartoja, šalia vad. nosinių ą, ę, ir į, ų, kurių tuo metu, gramatikos liudijimu, būta tariamų maždaug kaip nosinių balsių (arba iš dalies kaip dvibalsių an, en, in, un, tik juose n jau būta lyg absorbuoto). Atskirti plačiajam e nuo siaurojo ‚e' vartoja ė (su tašku). Ilgąjį ‚i' gana nuosaikiai žymi y (kuris esąs sutrauktinis ij rašmuo). Atmetęs sch priebalsiui ‚š' žymėti, vartoja (iš lenkų

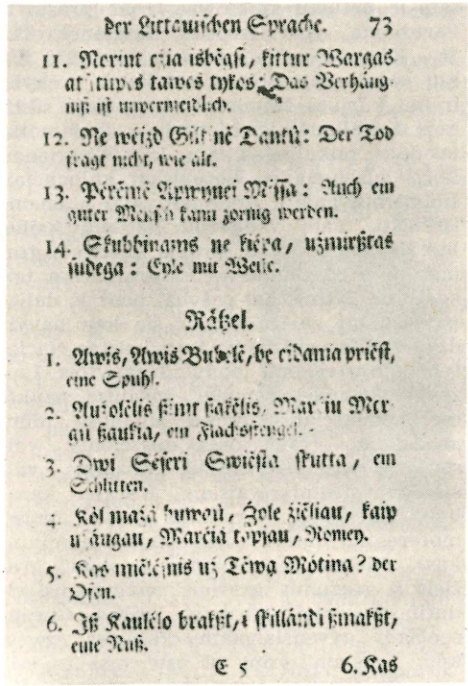

der Littauischen Sprache. 73

11. Nerimt czia isbėgst, kittur Wargas at ſtuwes tawes tykes. Das Verhängnüß iſt unvermeidlich.

12. Ne weizd Giſt nė Dantů: Der Tod fragt nicht, wie alt.

13. Pėrėmė Apwyrnei Meſſa: Auch ein guter Menſch kann zornig werden.

14. Skubbinams ne kėpa, užmirßtas ſudega: Eyle mit Weile.

Rätzel.

1. Awis, Awis Bubelė, be cidamia prieſt, eine Spuhl.

2. Auſolėlis ſimt ſakėlis, Mar in Mergů ſaukia, ein Flachsſtengel.

3. Dwi Sėſeri Swieſta ſtutta, ein Schlitten.

4. Kėl maſa buwau, Žole žiėliau, kaip uſaugau, Marčia topjau, Nemeyn.

5. Kas miėlesnis už Tėwą Mótina? der Ofen.

6. Iß Kaulėlo braſkt, i ſtillandi ſmakßt, eine Nuß.

E 5 6. Kas

D. Kleino žodyno puslapis

raidyno) sz arba ir ś, o garsui ‚č' — cz arba ć. ‚Ž' rašo ź, o kietąjį ‚l' žymi ł. K. pažymi, kad garsai f, h, ch nesą lietuviams įprasti; nors tie rašmenys knygose ir randami (skolinti iš kitų), lietuviai nemoką jų tinkamai ištarti, todėl vietoj f saką p, ir t.t. Po K. ypač ė, sz ir cz įsigali M. Lietuvos raštuose. — 1654 K. išleido sutrumpintą savo gramatikos leidimą vokiškai, su kai kuriais smulkesniais papildymais, vardu M. Danielis Kleinii | Compendium | Litvanico-Germanicum, | oder Kurtze und gantz deutliche An- | fuerung zur Littauischen Sprache | wie man recht Littauisch lesen | schreiben | un reden ſol... Koenigsberg | Gedruckt und verlegt durch Johann Reusnern | M.DC.LIV. K. šią gramatiką vadina savo lotyniškosios gramatikos priedu. Šios, vokiškosios, prakalboje K. sakosi, jog jis buvęs raginamas išleisti gramatiką vokiškai, nes ji esanti reikalinga ne vien studentams (studiosi) ir kunigams (šiems lotyniškoji buvo skiriama). Apie pačią M. Lietuvos lietuvių kalbą K. šioje gramatikoje trumpai pažymi: Prūsų krašto žmonėms negali būti nepastebima, kad, šalia vokiečių ir lenkų kalbų, taip

taip ir lietuvių kalba yra labai įprasta ir vartojamą, ypač Įsruties, Ragainės, Tilžės, Klaipėdos, Labguvos ir iš dalies Šakių valsčiuose, o kiek tai liečia prekybą ir kai kuriuos žmones — ir pačioje sostinėje Karaliaučiuje. Lietuvių kalbos mokslas esąs reikalingas tam, kad kiekvienas, kuris susiduria su lietuviškai kalbančiais žmonėmis, galėtų tinkamai savo nuomonę išreikšti. Tam vadovėlių lietuvių kalbai ligi šiol nebuvę. Tai spragai užkišti ši gramatika ir skiriama. — K. gramatikų teikiamoms lytims bei rašybai bent iš dalies pavaizduoti galėtų eiti ir šie keli pavyzdžiai (gotiškasis raidynas pakeistas čia lotyniškuoju): Ponû ‚ponų', Išganytois, Liežuwije, ramčiei ‚ramčiai', žodźiuse, paukščzei ‚paukščiai', dûnosa ‚duonose', dûni ‚dvi duonos', miesčionis ‚miesčionis', waisus (= vaisiûs) ‚vaisiai', vaisiums ‚vaisiams', vaisumis ‚vaisiais', Karalei ‚karaliai', Karalems ‚karaliams', mote ‚motė', moteres & moters (vienaskaitos kilmininkas), mielam & mielamui ‚mielam', gražieis & gražumis ‚gražiais', viduttinnis ‚vidutinis', gerasis ‚geràsis', kalbąs, Giwėnsenčiam ‚gyvensiančiam', kalbejęs, szwęskem ‚švęskim', esmi ‚aš esu', essi ‚tu esi', esti, est ‚jis yra', eswa ‚mudu esame', esta ‚judu esate', esme ‚mes esame', este ‚jūs esate', wissadôs... — K.g. buvo įtakinga. Visos vėlesnės M. Lietuvos lietuvių kalbos gramatikos, bent iki Kuršaičio, rėmėsi K. — Abiejų K.g. po vieną egzempliorių yra ir Newberry bibliotekoje Čikagoje.

M. Biržiška, Rinktiniai mūsų senovės raštai 1927, 229–236; *J. Gerullis,* Senieji lietuvių skaitymai 1927, 299–300; *P. Jonikas,* Kleino gramatikų bendrinė kalba (Arch. Phil. VII 1938, 57–72); (") Lietuvių kalbos istorija 1952, 160 t., 184 ir passim. *P.Jk.*

2. Jonas (apie 1605 Tilžėje — 1662 Katnuvoje) M. Lietuvos rašytojas. 1623 ir 1626 stojo į Karaliaučiaus universitetą. 1633–35 buvo Katnuvos kunigo Machleto adjunktu, 1635–62 Katnuvos klebonu. Dar prieš 1635 padėjo Danieliui K. redaguoti jo 1653 išspausdintą lietuvišką gramatiką ir paskiau buvo jo padėjėjas ruošiant lietuvišką giesmyną, kuriame buvo išspausdintos ir 3 K. parašytos giesmės.

G. Ostermeyer, Erste litauische Liedergeschichte 1783; *Vc. Biržiška,* Senųjų liet. knygų istorija I–II 1953–57.

Kleine Friedrich Karl (1869–1951) vokiečių gydytojas, atogrąžų ligų specialistas, R. Kocho bendradarbis. Nuo 1910 Berlyno apkrečiamųjų ligų inst. pirmininkas. 1926–27 Tautų Sąjungos pavedamas tyrinėjo miego ligos (cecė musė) sukėlėją. Kovai su miego ligos sukėlėju surado vaistą — germaniną.

Kleiner Juljusz (g. 1886) lenkų literatūros istorikas, kritikas ir filosofas. 1916–20 Varšuvos univ. prof., vėliau Lvovo, 1947 Krokuvos univ. prof. Literatūros akademijos narys. Išsp. stambias monografijas — Z. Krasiński 1912, J. Słowacki 1920–27, A. Mickiewicz 1934, Zarys dziejów literatury polskiej 1932, Książga Pamiątkowa 1949 išspausdinta jo garbei.

Klein-Kötzo stovykla žr. Günzburg.

Kleinmichel Petr Andrejevič (1793 — 1869) rusų žymus biurokratas, grafas. 1812 Arakčejevo adjutantas, 1819 karinių sodybų viršininkas, 1826 gen. adjutantas. 1833–39 vadovavo caro Žiemos rūmų atstatymui ir gavo grafo titulą. Buvo karo ministru ir geležinkelių viršininku. Geležinkelius tiesdamas negailėjo žmonių aukų ir valdiškų pinigų. Mikalojaus I klikos narys.

Klein-Wittensee š. Vokietijos vietovė, buv. jūrinės aviacijos karinė stovykla, prie Wittensee ež. v. kranto, apie 3 km nuo Kielio kanalo. Lietuvių tremtinių stovykla čia įkurta 1946 VIII 15 suvežus iš aplinkinių stovyklų šeimas, turinčias mokyklinio amžiaus vaikų, kad būtų galima įkurti mokyklas. Iš viso buvo nuo 310 ligi 372 asmenų. Stovykla panaikinta 1949 III 1. Pabaigoje ji buvo mišri: apie 200 lietuvių, 90 lenkų ir 24 latviai. Pirmuoju skirtu komendantu buvo lietuviškai kalbąs K. Zauerhabenas, o jo padėjėju inž. K. Aperavičius. 1946 VIII 30 komendantu išrinktas dipl. inž. Alb. Paškevičius, o jo pavaduotoju inž. K. Aperavičius. Jiems talkinti išrinktas gerovės komitetas, kuris buvo vyriausia lietuvių bendruomenine institucija. Simano Daukanto vardo gimn. pradėjo veikti 1946 IX 3. Jos direktoriais buvo Vac. Čižiūnas ir K. Mockus. Pradžioje buvo apie 150 mokinių. 1947 V 23 baigė 7 abiturientai. Gimn. nustojo veikusi 1948 pabaigoje. Jos likučiai (36 mokiniai ir 4 mokytojai) 1949 I 13 išsikėlė į Pinnebergą. 1947 II 7 atidaryta 4 skyrių pradžios mokykla su maždaug 30 mokinių, jos vedėja Jadv. Užkuraitienė. Visą laiką veikė vaikų darželis, įkurtas K. Žibienės. 1946 VIII 18 atlaikytos pirmosios kat. pamaldos įrengtoje koplyčioje. Pirmuoju kapelionu ligi 1948 XII 16 buvo kun. Just. Steponaitis, vėliau kun. L. Dieninis. Kapelionui talkino bažnytinis komitetas, veikė vargonininko J. Beinorio vadovaujamas choras. Evan-

Klein-Wittensee stovyklos choras

gelikai, kurių buvo apie 20%, savo nuolatinio dvasininko neturėjo. Pamaldų laikyti atvykdavo kun. Urdzė. 1948 VI 24 čia buvo atkurtas tremtyje liet. evang.-reformatų bažnyčios sinodas, kurio sušaukimo iniciatoriumi buvo stovyklos gydytojas dr. Jok. Mikelėnas, stovyklai nusipelnęs ir higienos paskaitų ciklu. Buvo suruošta eilė trumpalaikių kursų: bendrosios statybos, kelių statybos, siuvimo ir kirpimo, anglų ir ispanų kalbų. Stovykloje buvo įrengtas puošnus reprezentacinis kambarys su nuolatine tautodailės parodėle, kurią tvarkė Aniceta Aperavičienė. Visą laiką veikė Alės Paškevičienės režisuojamas vaidybos būrelis, kuris pastatė 9 veikalus, duodamas 17 spektaklių. Tautinių šokių grupė drauge su choru surengė 4 koncertus ir atlikdavo meninę dalį įvairiose šventėse ir iškilmėse. Gerovės komitetas ruošdavo tautines šventes, įvairius minėjimus, iškilmes, paskaitas, vaikams Kalėdų eglutę, Naujųjų Metų sutikimą, koncertus. Stovykloje veikė: ateitininkai, kurie 1947 II 9 surengtos šventės metu šventino savo vėliavą, 2 skautų draugovės, Raudonojo Kryžiaus skyrius, YMCA–YWCA padalinys. Kas savaitė būdavo daromos sueigos, kuriose nagrinėta politinė padėtis; joms vadovavo K. Mockus. Stovyklą uždarius, bendruomeninis turtas ir dokumentinė medžiaga perduota L. T. Bendruomenės Spakenbergo apylinkės valdybai. *A. B.* ir *A. P.*

Klein-Wittensee S. Daukanto gimnazija

Kleist 1. Bernd Heinrich Wilhelm von (1777–1811) vokiečių rašytojas, žinomas Heinrich von Kleisto vardu. Literatūros istorikų ir kritikų pripažintas didžiausiu tragedijų kūrėju vok. literatūroje. Vienas iš nedaugelio Europos rašytojų, priartėjusių prie Šekspyro genijaus. K. jaunystėje pasirinko karininko karjerą. 1793 dalyvavo kovose su Prancūzija, tačiau 1799 palikęs karo tarnybą studijavo teisę Frankfurte (prie Oderio). Tenai susipažino su Kanto filosofija. Ši, suteikusi jo bendralaikiui šileriui tvirtą dvasinę atspirtį, K. nepatenkina, sunkiai jį sukrečia ir pastumia desperacijon. Jautri rašytojo prigimtis pergyvena rimtą nervų sukrėtimą ir vos nepasibaigia beprotybe. K. bando iš desperacijos ir vienatvės gelbėtis važinėdamas į Šveicariją (čia, vienu metu, svajoja tapti ūkininku ir atsidėti kūrybai) bei Prancūziją. Bet tuometinės meno naujovės Paryžiuje K. apvilia, ir jis sugrįžta iš kelionių Vokietijon 1802 ir apsigyvena Karaliaučiuje. Čia apdovanojamas pačios karalienės Luizos nuolatine pensija ir išgyvena Prūsijos žlugimą. Aistringai mylėjęs savo tėvynę ir lygiai aistringai nekentęs Napoleono, šiam nugalėjus Prūsiją, buvo suimtas ir kurį laiką kalintas Joux pilyje. Grįžęs 1807–09 gyvena Dresdene ir kuria. Tačiau jo šalį, Prūsiją, ištikusi tragedija ir jo paties neišsprendžiami dvasiniai konfliktai, paaštrinti nuolatinių jo kūrinių nepasisekimų ir savotiško Goethės garbinimo monopolio (K. yra nekartą išsitaręs draugams, kad nepakenčiama esą gyventi triumfališkame Goethės šešėlyje), palaužia K. troškimą gyventi. Susipažinęs su Henriette Vogel, nepaprastai talentinga muzikai, bet melancholiškos ir nervingos prigimties moterimi, jos paprašytas 1811 rudenį atlikti nepaprastą patarnavimą draugystės vardan, K. pažada ir XI 21 prie Wannsee ež., tarp

H. Kleist

Berlyno ir Potsdamo, nušauna Henriette Vogel ir po to pats nusišauna. Toje vietoje pastatytas paminklas su įrašu: ‚Er lebte, sang und litt in trüber, schwerer Zeit, | Er suchte hier den Tod und fand Unsterblichkeit'. Tamsios aistros, demoniškų jausmų, įtampos, nenumaldomo troškulio kupinas buvo K. gyvenimas. Tokia buvo ir jo kūryba. Pirmoji K. drama Die Familie Schroffenstein 1803, vaizduoja kovą ir žūtį dviejų didikų šeimų. Čia pirmą kartą K. įgyvendina savo troškimą sukurti scenos veikalus, prilygstančius jėga ir konfliktų gilumu Šekspyro ir Sofoklio kūrybai. Tragedijai Penthesilea 1808 K. pasirenka antikinę temą: spalvingą ir brutalų likimą amazonių karalienės, kovojančios prieš mylimąjį ir savo priešą Achilą ir nepakeliančios pralaimėjimo skausmo ir gėdos. Šis kūrinys dėlei savo šiurpaus realistinio pobūdžio, K. gyvam esant, niekad neišvydo scenos. Panašiai parašyta buvo ir komedija Amphitryon (pagal Molierą) 1807, taip pat nesulaukusi pasisekimo. Kätchen von Heilbronn 1810 yra tikra priešingybė Penthesilea niūriai ir aistringai karalienei. Kätchen tai vienas pačių šviesiausių moteriškųjų charakterių visoj vokiečių dramaturgijoj. Ši riterių buities pjesė turi aiškių Orleano mergelės istorijos metmenų ir jautriai perduoda K. žmogiškąją vienatvę bei ilgesį moters prisirišimo ir meilės. 1811 atspausdinama K. garsi komedija Der zerbrochene Krug, sąmojinga, liaudiškai parašyta istorija apie teisėjo pastangas save išteisinti apkaltinant kitus ir vis giliau įsiveliančio į komiškus prieštaravimus ir savo paties pasmerkimą. Charakteringa, kad ir ši tikrai gyva ir meistriškai parašyta komedija išgyveno labai nesėkmingą premjerą Weimare. Tiktai vėliau ji užkariavo — visiems laikams — vokiečių ir Europos sceną. (Sudaužytas ąsotis buvo sėkmingai pastatytas vokiečių okupacijos metu Vilniaus Dramos teatre; režisavo R. Juknevičius). Vokietijos susivienijimo ilgesys ir kova prieš prispaudėjus — šiuo atveju pirmiausia prieš Napoleoną — pagimdė K. dramą Die Hermannschlacht 1808. Tai neapykantos sklidinas kūrinys, didžiulis nakties paveikslas, kuriame laisvės ištroškę žmonės pradeda žiebti aušros deglus. Dramos pagrindinė nuotaika labai artima garsiesiems patriotiniams K. eilėraščiams Kriegslied der Deutschen ir Germania an ihre Kinder. K. brandžiausias ir išbaigčiausias dramos veikalas Prinz Friedrich von Homburg 1810 vaizduoja konfliktą tarp įstatymo ir jausmų, bendruomenės nuostatų ir individo troškimų. K. pasisako už įstatymą, garantuojantį valstybės egzistenciją, ir taria, kad atskirasis turi nusilenkti daugumos valiai ir jos gerovei. Ir ši drama pasisekimo nesusilaukė. Tiktai vėliau buvo įžvelgta jos gili meninė vertė.

K. dramos skyrėsi nuo jo laikotarpio rašytojų savo neidealizuotų charakterių konfliktais, kur šalia dorybių buvo lygiai stipriai akcentuojamos ir žmogiškosios silpnybės bei ydos. Panašumo jose randame su Sturm und Drang laikotarpio dramaturgais. Taip pat ir su romantikais, nors K. kūriniai jau turi daug realistinių požymių. Dinamika, kontrastingumas, polėkis ir panieka klasikiniam lygsvaros dėsniui žymi visus K. kūrinius.

Panašiai dinamiška, aštri ir meistriškai parašyta K. proza. K. novelė Michael Kohlhaas laikoma viena pačių stipriausių visoj vokiečių beletristikoj. Lygiai vertingos ir: Das Erdbeben in Chili; Die Verlobung auf St. Domingo; Das Bettelweib von Locarno; Der Findling. Realistinė tendencija K. prozoje itin ryški.

K. redagavo kurį laiką žurnalus: Phoebus ir Berliner Abendblätter. K. kūryba buvo atspausdinta tiktai po jo mirties. Raštai: Gesammelte Werke, herausg. von L. Tieck, 3 Bde. 1826; Leben, Briefe, hrsg. von E. v. Bülow 1848; Werke, (Hist.-krit. Ausgabe) G. Minde-Pouet, R. Steig und E. Schmidt 5 Bde. 1848, 1904–05, 1932.

Wilhelm Scherer, Geschichte der deutschen Literatur 1948; *Max Bräm,* Geschichte der deutschen Literatur, 3 Bde. 1943; *O. Walzel,* Deutsche Romantik 1926; *R. Ulshöfer,* Die Theorie des Dramas in der deutschen Romantik 1935; *F. Koch,* Das deutsche Schrifttum von der Romantik bis zur Gegenwart 1939. *H.N.*

2. Ewald Christian von (1715—1759) vokiečių poetas. Studijavo teisę, vėliau karininkas Danijos ir Prūsijos armijose. Pastarojoj pasižymėjo ypatinga drąsa ir, Kunersdorfo kautynėse (1759 VIII 12) sunkiai sužeistas, po 12 dienų mirė. Bendravo su Gleimu, Bodmeriu, Breitingeriu ir Wielandu. Pirmojo paskatintas pradėjo rašyti eiles. Pagarsėjusi K. lyriška idilė Frühling originali naujovišku gamtovaizdžio traktavimu. K. kūryboje esama baroko poezijos ir taip pat Klopstocko (Messias) ir Thomsono (Metų laikai) įtakos. Septynerių metų karo nuotaikos pagimdytas K. kūrinys Ode an die preussische Armee. Lessing savo scenos veikale Minna von Barnhelm pasirenka

K. prototipu savo herojui Tellheimui. Raštai: Der Frühling 1749; Gedichte 1756; Neue Gedichte 1758; Sämtliche Werke, 2 Bde. 1760; Kritisch-historische Ausgabe, A. Sauer, 3 Bde. 1884. *H.N.*

3. Ewald (g. 1881) vokiečių feldmaršalas, 1940 vadovavo tankų daliniams Prancūzijoje, 1941 vadovavo tankų armijai, kuri prasiveržė ligi Rostovo (Rusijoje). 1944 Hitleris atleido iš kariuomenės. 1948 Jugoslavija perdavė Sovietų Rusijai.

4. Peter (g. 1904) vokiečių nacių politikas, dr. 1936 pradėjo dirbti slaptoje nacių žinyboje — Dienststelle Ribentropp, kur vadovavo Pabaltijo valstybių ir Lenkijos skyriui. 1941 perėjo dirbti Rytų ministerijon, kurį laiką gyvenęs ir vykdęs nacių politiką Lietuvoje. Išsp. Zwischen Hitler und Stalin 1950.

Kleistenis (gr. Kleisthenes, lot. Clisthenes) Atėnų demokratijos kūrėjas, kilęs iš Alkmaionidų giminės, Megaklio (gr. Megakles) ir Agaristės (gr. Agariste) sūnus, atstatė Delfų orakulo šventovę ir dėl to įgijo palankumą Delfų orakulo kunigų, kurie palenkė spartiečius padėti nuversti Pisistrato sūnų tironą Hipiją (žr.), kurį ištrėmęs, 510 pr. Kr. tapo Atėnų demokratų partijos vadu. Spartiečių remiamo aristokratų partijos vado Isagoro ištremtas, 508 grįžo su ginkluota jėga į Atėnus, ištrėmė savo priešininkus, grąžino Solono pradėtą demokratinti valstybės konstituciją ir ją 508 reformavo, galutinai panaikindamas aristokratų įtaką liaudies susirinkimui, tuo būdu ir valstybės tvarkymui. 4 senąsias joniečių giminių filas K. pakeitęs 10 naujų, susidedančių iš visų gyventojų ir sudarytų gana komplikuotu būdu. Visą valstybės plotą padalijęs į savivaldos teisę turinčius valsčius, vadinamuosius demus (gr. demos ‚skyrius, sritis') ir sujungęs po keletą jų į 30 tritijų. Po vieną tritiją iš 3 pagrindinių valstybės dalių, būtent, miesto, pakrantės ir krašto vidaus K. burtų keliu sujungęs į filas. Miesto ir pakrantės gyventojų daugumas buvo demokratinis, tad krašto vidaus konservatoriai žemdirbiai naujose filose prarado balsų persvarą. Tačiau šią, paprastai K. priskiriamą, reformą bene bus tik jau Pisistratas atlikęs. K. įsteigė naują, iš 500 narių po 50 iš kiekvienos filos susidedančią tarybą, kasmet burtų keliu sudaromą iš išrinktųjų kandidatų. Naujoji taryba užėmė vietą buvusio areopago, kuris, nors ir buvo paliktas, bet nebeteko pirmykštės reikšmės. Archontatas ir kitos valdžios įstaigos virto grynai garbės tarnybomis.

C. Hignett, History of the Athenian Constitution to the End of the Fifth Century 1952. *A.Rkš.*

Kleisteris (vok.) klijingos medžiagos, pagaminamos išbrinkinant krakmolą arba miltus. Dirbtiniai k. gaminami iš celiuliozės eterių. Krakmolo k. turi 15–25% kietų medžiagų ir 85–75% vandens. Chemikalų pagalba k. galima pagaminti ir šaltu būdu. K. vartojamas knygų rišyklose, sienų popieriams klijuoti ir kt.

Kleistogamija (gr. kleistos ‚uždaras', gamos ‚jungtuvės') uždarųjų žiedų apsidulkinimas, kaip našlaičių (Viola), kurie išvystomi šalia eilinių.

Kleitarchas (gr. Kleitarchos) graikų istorikas, apie 300 pr. Kr. parašęs mažiausia 12 knygų Aleksandro D. istoriją, kuria naudojosi Diodoras, Pompejus Trogas ir Kurcijus. Fragmentai: F. Jacoby, Fragmente der griech. Historiker 2, 1927.

Kleitas (gr. Kleitos, lot. Clitus) 1. K. Juodasis karvedys ir bičiulis Aleksandro D., kuriam kautynėse ties Graniku išgelbėjo gyvybę. Vėliau buvo Baktrijos satrapu, bet 328 jį pervėrė ietim girtas Aleksandras, įsižeidęs, kad tasai pasisakė prieš perdėtą karaliaus garbinimą ir persų protegavimą. Po to Aleksandras labai apgailestavęs ir 3 dienas gedėjęs.

H. Berve, Das Alexanderreich auf prosopograph. Grundlage 2 t. 1926.

2. K. Baltasis, vadovaudamas makedoniečių laivynui per Lamijos karą, 322 pr. Kr. nugalėjo atėniečius ties Amorgu ir Echinadų salomis ir nekartą laimėjo per diadochų karus (žr. Diadochai), kol dėl savo neatsargumo ties Bizantija pralaimėjo prieš Antigoną ir Kasandrą ir bėgdamas buvo nužudytas (318). *A.Rkš.*

Kleiva Antanas (g. 1924 III 18 Trakinių k., Šimkaičių vls., Raseinių aps.) kunigas marijonas, visuomenininkas, misionierius. Mokėsi Raseinių gimn. 1942 įstojo į Kauno kunigų seminariją. 1944 studijavo Eichstatte - Bavarijoj. 1945 įstojo į Marijonų kongregaciją ir toliau studijavo Romoje, Angelicume. 1948 išvyko į JAV ir ėjo teologijos kursą marijonų kunigų seminarijoje, Hinsdale. 1951 įšventintas kunigu. 1953 Angelicu-

A. Kleiva

me, Romoje, gavo teologijos doktoratą ir tais pačiais metais išvyko į Argentiną. Nuo 1953 vadovauja marijonų organizuojamai berniukų vasaros stovyklai Villa del Diquėje; Argentinos Liet. katalikių moterų ir mergaičių Birutės d-jos dvasios vadas. Nuo 1954 redaguoja Laiką, taip pat eina įvairias pareigas ARLB centro valdyboje. Religiniais ir kultūriniais klausimais bendradarbiavo Laive, Ateityje ir Laike.

Kleivys Seinų vls. ir aps. ež., 7 km į š.v. nuo Seinų mst., 10 ha ploto; paviršius 138 m nuo j. l.; per gretimą šeipio ež. priklauso Seivos (Seinos, Maros, Juodosios Ančios, Nemuno) baseinui.

Kleketas 1. karvėms rišamas tarškalas (žr. Barškalas); 2. klegetas.

Klelija (lot. Cloelia) pagal sen. romėnų padavimą kilminga romėnų mergaitė, 508 pr. Kr. perduota su kitais etruskų karaliui Porsenai įkaitu. Pabėgusi per Tiberį, bailių piliečių buvusi vėl grąžinta, bet Porsena sužavėtas jos drąsa grąžinęs atgal.

Klemalis sirinis žr. Asclepias (A. syriaca).

Klemas Adolfas (g. 1904 III 9 Avikilų k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps.) pedagogas. 1923 baigė Marijampolės realinę gimn., 1928 Lietuvos univ. fizikos matematikos fak. 1928–32 Kauno Aušros berniukų gimn. mokytojas, 1932–34 Šilutės gimnazijos steigėjas ir direktorius. 1934–39 Klaipėdos krašto gubernatūros švietimo patarėjas ir 1934–41 Prekybos inst. lektorius. 1941–45 gyveno ištremtas Brandenburgo provincijoje. 1945–49 Hanau (Vokietijoje) lietuvių gimn. vicedirektorius. 1949 atvyko į JAV ir dirba General Electric Co. laboratorijoje. Dirbdamas Klaipėdos krašto gubernatūroje, rūpinosi mokyklų steigimu bei statyba. Veikė Klaipėdos krašto Lietuvių susivienijimo centro valdyboje ir buvo Santaros švietimo vadovu. 1946–49 Tremties lietuvių liuteronų bažnyčios vyriausios tarybos sekretorius, vėliau narys.

Klemensas seniau ir Lietuvoje gana įprastas, bet dabar retai bevartojamas krikštavardis. Martyrologium Romanum mini 4 to vardo kankinius ir, be to, dar yra keletas šiaip šventųjų. Bet mūsų kalendorinės datos XI 23 šventasis yra Clemens Romanus, trečiasis popiežius, žuvęs kankiniu Kryme apie 100, ištremtas ten Trajano. Etimologiškai vardas syja su lot. clēmēns (km. clēmentis) ‚meilus, malonus, geraširdis' ir jau senovėje krikščionių tarpe buvo populiarus. Tuo vardu vadinosi net 14 popiežių, paskutinis K. XIV 1769–74. Šv. K. garbinamas ir Rytų Bažnyčioje, sugraikintas Klēmentos (XI 24), iš kurio skolintas rus. Kliment (XI 25), kada gr. ilgasis ē buvo jau tariamas kaip i. Lietuvą K. pasiekė iš dviejų šaltinių, per gudus ir lenkus ir paliudytas jau pačioje XVI a. pradžioje. Dabartinė krikštavardinė lytis Klèmensas yra skolinta per bažnyčią iš lenk. Klemens. Senesni yra Klementas (vėliau ir pavardė), Klimentas ir Klimantas, pažįstami iš XVI a. (1561 Kudirkos Naumiestyje). Pastaruoju vardu (orig. Klimunt) 1597 vadinasi ir vienas iš Giedraičių. Šioms lytims nusižiūrėta į senesnius ir tarminius lenk. Klementy, Klimont, Klimunt ir rytų slavų Kliment. Kad taip vartota ir gyvojoje kalboje, patvirtina išvestiniai vietovardžiai Klementaĩ (Babtų vls. k.), Klementìškė (Salako vls. vsd.), Klimantãvas (Alovės vls. vsd.) ir XVI a. Klimantai, Klimantaičiai, Klimantiškė (Žemaičiuose). Kuršių pamario žvejų tarpe pažįstama dar pavardė Klýmantas, kuri vokiškai rašoma Clemens. Trumpinė bendrinės kalbos lytis yra Klēmas (plg. vok. krikštavardines pavardes Clemm, Klem, taip pat ag. trumpinį vardą Clem), einąs ir retesne pavarde. Žemaičiai vėl trumpina Klēmė (Salantai), kuris yra suspėjęs išvirsti net bendriniu dkv. klēmė ‚vėjavaikis, niekdžiugis', o iš šio dar pasidaryta ir vkž. klemúoti ‚nerimtai elgtis, kvailioti'. Moteriškoji (krikštinė) vardo lytis yra Klementinà (plg. lenk. Klementyna iš lot. Clementina), o tarmėse ir Klēmensa, trumpinė Klemà, mažybinė bei maloninė Klemùtė, taip pat Klimà, Klimùtė.

Iš K. yra kilusi ir dabartinė, daugiau pietinėj Lietuvoj paplitusi pavardė Klìmas, dažnokai vartojama vardu jau nuo XVI a. pradžios (Lietuvos Metrika, 1528 kariuomenės sąrašai). Paskolintas jis iš gud. Klim, sutrumpinto iš Kliment. Kaip senesnis Klimas yra davęs ir tėvavardines pavardes Klimáitis, Klimėnas ir Klimónis, kurios suslavinta į Klimãvičius, Klimáuskas. Iš sen. gud. Klimko yra dabartinės pavardės Klìmka ir Klĩmkus (M. Lietuvoje ir krikštavardis, pvz. sakytojas Klimkus Grigelaitis),

iš kurių vėl pačių pasidaryta Klimkaitis ir Klimkūnas. Gudai K. trumpina ir Klimaš (senesniam žmogui vadinti). Juo pagrįstos yra pavardės Klimašáuskas ir Klimašēvičius. Bet pagrindinio *Klimãčius ar *Klimõčius mūsų vardyne neteko pastebėti. M. Lietuvos pavardės Klempaitis ir Klimpaitis taip pat greičiau sietinos su K. vokišku trumpiniu Klemps. O Kalvaičio minimas Klimbydelis, matyti, kadaise bus buvusi malūninko Klimo pravardė (: bỹdelis ‚malūno piklius', skolintas iš vok. žem. tarmės. vok. Beutel ‚maišas'). O jo duodamas krikštavardis Klymonas vėl įmtas iš K. vokiško perdirbinio Kleemann.

V. Kalvaitis, Lietuviškų vardų klėtelė 1910; *K. Jablonskis,* Istorijos archyvas I 1934. *A.S.*

Klemensas — 14 popiežių vardas:

1. K. I Romėnas (Romanus), šventasis (šventė XI 23), pop. 92–101, laikomas trečiuoju šv. Petro įpėdiniu po Lino ir Anakleto; kiti, mažiau autoritetingi, šaltiniai, jam skiria pirmąją arba antrąją vietą po šv. Petro. Išlikęs jo laiškas leidžia manyti, kad K. buvo išauklėtas graikiškojo judaizmo dvasioje. Pats pažino apaštalus Petrą ir Povilą. Jau IV a. buvo garbinamas kaip kankinys. Romoje iš pirmųjų krikščionių amžių žinoma K. vardu bazilika, manoma, pastatyta jo namų vietoje. Joje pop. Adrijonas II (žr.) padėjo K. relikvijas, kurias šv. Kirilas parvežė iš Chersoneso, iš vietos, kur, sakoma, K. buvęs įmestas į jūrą.

K. Laiškas Korintiečiams, rašytas apie 95–96, yra svarbus dėl žinių apie šv. Petro ir Povilo mirtį, apie Bažnyčios padėtį I a., apie jos liturgiją, organizaciją (bažnytiniai viršininkai negali būti tikinčiųjų pašalinami). Jame matyti Romos vyskupo vadovaujamas vaidmuo, nes jis jaučia pareigos korintiečius įspėti, reikalauja paklusti, neklausantiems graso bausmėmis. K. buvo priskiriami įvairūs vėliau atsiradę raštai (Pseudoclementina): II K. laiškas korintiečiams, 2 laiškai ad Virgines, K. liturgija, įvairūs pamokslai ir kt.

Th. Schäfer, Florilegium patristicum 44, 1941; *B. Altaner,* Patrologie ³1951; *P. Franchi de Cavalieri,* La legenda di S. Clemente papa e martire (Note agiografiche V) 1915; *C. Schmidt,* Studien zu den Pseudo-Clementinen 1929.

Šv. K. relikvijos saugomos šv. Klemento bazilikoje Romoje. Aukštutinė bazilika pastatyta apie 1108–28 išlaikė senovės krikščionių statybos dispoziciją. Po ja 1857–68 P. Mulooly iškasė IV a. šv. K. baziliką, kuri jau egzistavo šv. Jeronimo laikais, bet po 1084 normanų sukelto gaisro sugriuvo ir buvo užversta griuvėsiais. Šioje požeminėje bazilikoj atidengti brangūs freskų fragmentai iš VIII a. (Nukryžiavimas, Pragarai, bizantiško darbo Dievo Motina), iš IX a. Dangun žengimas, iš XI a. pradžios pirmasis šv. K. gyvenimo ciklas: 1. Jūros dugne motina randa po 1 metų paskendusį sūnų toje vietoje, kur buvo paskandintas šv. K., 2. Šv. Kirilas atveža šv. K. relikvijas į Romą, 3. Šv. Aleksiejaus istorija, 4. Šv. K. laiko mišias. Šios šv. K. legendos remiasi apokrifiniu Pseudo-Clementinum ir Martyrium iš IV a. Po požemine bazilika (13 m žemiau dabartinės gatvės lygio) rastos Dominicum Clementis — patalpos, kur šv. K. ir kiti

Klemenso bazilikos požemis

popiežiai prieš Konstantino laikus gyveno ir kur rinkosi krikščionys; gretimai—pagoniškų rūmų liekanos su persų dievo Mitro urvine šventykla (jos atrastas altorius). 1936–39 ir po 1945 kasinėjimus tęsiant atkastos kitos patalpos ir krikščionių katakombos. Nuo 1667 baziliką globoja airių domininkonai.

R. M. Dowdall, O.P., Die Basilika San Clemente 1954. *P.Rkl.*

2. K. II (pop. 1046–47), prieš tai Bambergo vysk. Suidger. Tai buvo imp. Henriko III kandidatas po to, kai imp. 1046 Sutri sinode nušalino iki tol buvusį pop. Grigalių VI ir anksčiau valdžiusius, bet dar nemirusius Benediktą IX ir Silvestrą III. Sekančią po išrinkimo dieną K. 1046 Kalėdose vainikavo imp. Henriką ir jo žmoną Agnietę iš Poitou. Drauge su imp. pravedė Romos sinodą, kur buvo pasmerkta simonija. K. valdant pasireiškė pirmieji reformos ženklai. Mirė netoli Pesaro, palaidotas Bambergo katedroje.

A. Fliche, La réforme grégorienne I, 1924.

3. K. III (pop. 1187–91), Povilas Scolari iš Romos, išrinktas pop. Pizos mieste, susitaikė su Romos respublika ir sugrįžo gyventi į Lateraną. Suorganizavo III kryžiaus žygį.

J. Geyer, Papst Clemens III., 1914.

4. K. IV (pop. 1265–68), Guido Fulcodi, prancūzas iš St. Gilles, popiežiumi išrinktas Perugijoje; norėdamas palaužti kenksmingą gibelinų vado Sicilijos karaliaus Manfredo politiką, visą pietinę Italiją perleido prancūzui grafui Karoliui Anjou. Mirė 1268 XI 29 Viterbo mieste.

J. Heidemann, Papst Clemens IV, I, 1930.

5. K. V (pop. 1305–14), Bertrand de Got, prancūzas, buvo Bordeaux arkiv., kai Perugijoje susirinkę kardinolai po beveik ištisus metus trukusios konklavės 1305 VI 5 išrinko popiežium. Norėjo tuojau vykti į Romą, bet nenumatytos aplinkybės sulaikė jį Prancūzijoj. Taip prasidėjo 70 metų trukęs popiežių buvimas Avignone (Avignono nelaisvė). Prancūzų Pilypo Gražiojo verčiamas turėjo pavesti teisminį procesą prieš savo pirmataką Bonifacą VIII, bet šio nepasmerkė. Už tai buvo priverstas panaikinti templierių ordiną XV Bžn. Susirinkime Vienne (r. Prancūzijoje) 1311–12. Turėjo rūpesčių dėl pranciškonų, nesutariančių neturto klausimu, ir dėl įvairių sektų bruzdėjimo (begardai, beginės). Jam valdant pagyvėjo misijos Artimuosiuose ir Tolimuosiuose Rytuose. Tam tikslui buvo įsteigtos hebrajų, sirų ir arabų kalbų katedros Paryžiaus, Oksfordo, Bolonijos, Salamankos ir kituose universitetuose. Pranciškonas Jonas de Montecorvino 1307 buvo paskirtas Pekino arkivyskupu.

Klemensas V

G. Mollat, Les papes d'Avignon ²1905.

6. K. VI (pop. 1342–52), Pierre Roger, prancūzų benediktinas, buvo žinomas kaip garsus pamokslininkas, buvo Roueno arkivyskupu ir kardinolu, kai tapo išrinktas popiežium. Mėgo ištaigingą gyvenimą, bet rūpinosi vargšų šelpimu. Jam valdant 1348 visą Europą nusiaubė baisus maras. Viename Avignone išmirė apie 62.000, t.y. maždaug pusė miesto gyventojų. Turėjo sudraustí fanatikus, kurie pradėjo persekioti žydus, juos laikydami maro kaltininkais, ir būriais vaikščiojančius besiplakančiuosius (flagellantes). Pradžioje palaikė Romos garbės atnaujintoją Cola di Rienzo, bet vėliau jį ekskomunikavo; 1350 paskelbė jubiliejinius metus; ši jubiliejinė bula yra svarbus dokumentas atlaidų istorijoje.

E. Déprez, Clement VI, 1901.

7. K. VII (pop. 1523–34) Giuilio de Medici, Giovanni Medici (pop. Leono X) pusbrolis, nuo 1513 Florencijos arkiv. ir kardinolas. Buvo nepeiktinų papročių, bet nepastovaus ir neryžtingo būdo. Kovose tarp imp. Karolio V ir Prancūzijos karaliaus Pranciškaus I, K. palaikė čia vieną, čia antrą pusę. Susilaukė iš Karolio V baisaus Romos nuplėšimo (Sacco di Roma) 1527; pats vos išsigelbėjo Angelo pilyje. Politiniais reikalais užimtas, negalėjo kreipti daugiau dėmesio į Bažnyčios vienybei kenksmingą Liuterio mokslo plitimą. 1525 perėjo į protestantus kryžiuočių ordino magistras Albrechtas Brandenburgietis, 1527 reforma jau buvo įsigalėjusi Švedijoje, 1530 Danijoje ir prieš K. mirtį taip pat ir Anglijoje. Globojo literatus ir artistus. Michelangelui pavedė nupiešti Visuotinįjį Teismą Sikstinos koplyčioje Vati-

Klemensas VII

kane. Palaidotas Romoje S. Maria sopra Minerva bazilikoje.

L. Pastor, Geschichte der Päpste IV, 2 .

8. K. VIII (pop. 1592–1605) Ippolito Aldobrandini, žymus teisininkas, 1588 vyko kaip kardinolas legatas į Lietuvos-Lenkijos rinkiminį seimą po Stepono Batoro mirties. Išrinktas popiežium kare tarp Prancūzijos ir Ispanijos laikėsi neutralumo, bet Henrikui Burbonui perėjus į katalikybę, jį palaikė, sutaikė abi kovojančias puses (Vervins taika 1598), toleravo 1598 Nantes ediktą. 1595 Romoje priėmė rytinės Lietuvos vyskupus Hipatijų Pociejų ir Kirilą Terleckį ir 1595 XII 23 patvirtino rytų Lietuvos vyskupų susitarimą dėl Bažnyčios unijos. 1596 II 23 dekretu nustatė naujos metropolijos organizaciją. Rūpinosi Bažnyčios reforma, skyrė geriausius kardinolus (Baronijų, Bellarminą, Toledo ir kt.), išleido naują Šv. Rašto laidą (Vulgata Clementina). Jo palaikai yra S. Maria Maggiore bazilikoje Romoje.

L. Pastor, Geschichte der Päpste, XI.

9. K. IX (pop. 1667–69) Giulio Rospigliosi, pasižymėjęs literatas (sukūręs kelias melodramas), nuo 1657 kardinolas. Buvo nuolankus ir didžiadvasiško būdo. Teikė pagalbą Venecijai beginant Kretos salą nuo turkų. 1669 pasisekė kuriam laikui sutaikyti jansenistus (Pax Clementina). Palaidotas S. Maria Maggiore bazilikoje.

L. Pastor, Geschichte der Päpste, XIV, 1.

10. K. X (pop. 1670–76) Emilio Altieri, kurį laiką dirbo nunciatūroje Lenkijoje (1623–27), nuo 1669 kardinolas ir po kelių mėnesių išrinktas popiežium. Aktyviai sekė per savo nuncijų Pranc. Buonvisi Lenkijos karą su turkais (1672–74).

L. Pastor, Geschichte der Päpste, XIV, 1.

11. K. XI (pop. 1700–21) Giovanni Francesco Albani, g. 1649, nuo jaunų dienų įtraukė į Kūrijos darbą, nuo 1690 kardinolas; ilgai atsisakinėjęs išrinktas popiežiumi, kare dėl Ispanijos sosto paveldėjimo pradžioje palaikė Burboną Pilypą V. Nuo 1709, imp. Juozapo I spaudžiamas, pripažino Karolį III Habsburgą; dalykas išsisprendė, kai Karolis, 1711 išrinktas imp., paliko Ispaniją. K. darė žygių 1704 sutaikyti vaidus dėl Lietuvos-Lenkijos sosto, palaikydamas Augustą II Saksą prieš Stanislovą Leščinskį. 1705 bula Vineam Domini pasmerkė jansenistus; 1713 bula Unigenitus—101 Quesnelio sentencijų. 1715 nutraukė ginčus dėl kinų ir malabarų apeigų jas uždrausdamas. 1709 patvirtino 9 Lietuvos ir Lenkijos benediktinų abatijų sujungimą į vieną Šv. Kryžiaus kongregaciją.

Klemensas XI

L. Pastor, Geschichte der Päpste, XV.

12. K. XII (pop. 1730–40), Lorenzo Corsini, g. 1652 Florencijoje, 1706 kardinolas. Varžybose dėl Lietuvos-Lenkijos sosto po Augusto II mirties pripažino išrinktą St. Leščinskį, bet kai po aštraus karo išėjo laimėtoju mirusiojo karaliaus sūnus Fridrikas Augustas, pripažino šiojo valdžią. K. priklauso pirmasis masonų pasmerkimas 1738 ir 1739 bulomis. Palaidotas Laterano bazilikoje, kuri jo rūpesčiu papuošta gražiu fasadu ir ištaiginga Corsini koplyčia.

L. Pastor, Geschichte der Päpste, XV.

13. K. XIII (pop. 1758–69), Carlo Rezzonico, g. 1693 Venecijoje. Nuo 1737 kardinolas ir nuo 1743 Paduvos vyskupas. Jam valdant Europoje siautė 7 metų karas. Didelių vidinių sunkumų Bažnyčioje darė Burbonų karalių kova prieš jėzuitus. Portugalijos premjeras markizas de Pombal 1759 dalį savo krašto jėzuitų uždarė į kalėjimus, likusius ištrėmė į popiežiaus valstybę. K. protestavo, už tai iš Portugalijos buvo išvarytas ir nuncijus. Panašiai jėzuitai buvo nuolat persekiojami Prancūzijoje ir 1767 ištremti iš Ispanijos. K. gynė katalikų reikalus Lietuvoje-Lenkijoje, kai po Fridricho Augusto mirties (1764) buvo renkamas naujas karalius.

Klemensas XIII

L. Pastor, Geschichte der Päpste, XVI, 1.

14. K. XIV (pop. 1769–74) Giovanni Vincenzo Antonio Ganganelli, g. 1705. 1723 įstojo į pranciškonų konventualus ir gavo Lauryno vardą, nuo 1759 kardinolas. Nebūdamas tokio ryžtingo būdo, kaip pirmatakas, sunkiai bepajėgė atsispirti pašalinėms įtakoms. Nuo pat K. pontifikato pradžios Burbonai reikalavo panaikinti jėzuitus. K. kiek galėjo delsė, bet kai ir Marija Teresė prie jų prisidėjo, 1773 VIII 16 išleido brevę (data 1773 VII 21) Dominus ac Redemptor, kuria panaikino Jėzaus

Draugiją. Nekatalikiški kraštai, tarp jų ir Rusija, uždraudė brevę skelbti. Taip dalis Lietuvos jėzuitų galėjo išlikti žemėse, kurios per I padalijimą atiteko Rusijai; su tuo vėliau ir popiežius tylomis sutiko. K. rūpinosi misijų plėtimu Azijoje, Afrikoje ir Amerikoje, nors kai kur, ypačiai Portugalijos ir Ispanijos kolonijose, klestėjusios misijos, išvijus misininkus jėzuitus, visai sunyko. Jo rūpesčiu Vatikane įsteigtas didingas Museo Clementino. Palaidotas XII Apostoli bazilikoje.

L. Pastor, Geschichte der Päpste, XVI, 2.

P.Rbk.

Klementas Antanas Jackus (1756 — 1823 VI 4 Telšiuose) rašytojas. Gimęs Laumės dvare, Žem. Kalvarijos parapijoje. K. 1769 su tėvais nusikėlė Gudijon, kur jo tėvas gavo vyr. prievaizdos vietą Ant. Platerio dvare netoli Pinsko. Mokėsi Dambrovicos pijorų mokykloje. 1777 grįžęs į Žemaičius, advokatavo Raseiniuose, o nuo 1792 dirbo Telšių aps. žemės teisme; 1802–08 buvo to teismo teisėjas, 1811 vėl toms pareigoms išrinktas. 1797 buvo išrinktas deputatu į Vyriausįjį Lietuvos teismą Vilniuje. 1814–17 dar ėjo Telšių aps. vėliavininko pareigas. K. raštų yra išlikę 3 stambūs (po 1000 psl.) tomai, kuriuos, pas vieną kunigą aptikęs, J. Tumas perdavė Vilniaus Lietuvių mokslo d-jai ir kurie dabar yra Liet. Mokslų akad. Liet. kalbos ir literatūros instituto rankraštyne. Jie apima įvairius K. raštus (poeziją, korespondenciją, kelionių užrašus, pastabas naminiais ir tarnybiniais reikalais, visokius išrašus ir t.t.) nuo paskutinio XVIII a. dešimtmečio ligi 1810 XI. Vėlesnieji K. raštai, kurių galėjo susidaryti dar nevienas tomas, nėra žinomi. Nėra išlikusios ir K. dramos, kurių, kaip jis pats yra pasisakęs, nemaža buvęs parašęs vaikams vaidinti. Lietuviškų raštų tuose K. tomuose tėra maža dalis: iš bendro 60.000 eilučių skaičiaus tik 1500 eil. Betgi XIX a. pradžios lietuvių poezijai tai gana reikšmingas kiekis, nes dažno anų laikų poeto vos viena kita raštų nuotrupa tėra išlikusi, o kartais tiek težinoma, kad jie yra lietuviškai rašę.

Lietuviškai K. iš pradžių rašinėjo šiaip sau juokaudamas. Tai menkučiai įvairių banalių progų eilėraštukai, skirti kuriam nors geram bičiuliui, kviečiant alaus atsigerti, prašant paskolinti tabako, dėkojant už paskolintą skarą, grąžinant maišą ir t.t. Panašaus linksmo pramoginio pobūdžio yra K. eilėraštis ‚Kairy, Kairy, duok tabokos'. Tarp ankstyvųjų K. eilėraščių yra ir vienas 1794 rašytas politinis kurstomo turinio eilėraštis ‚Klausyk, tu, vaikuti mano', raginąs žemaičius griebtis ginklo ir varyti rusus iš savo šalies. Pirmieji lietuviški K. eilėraščiai nekartą yra makaroniški, t. y., juose tyčia maišomi lietuviški žodžiai su lenkiškais; panašiai kaip lenkų literatūroje anais laikais mėgta maišyti lenkiškus žodžius su lotyniškais. Betgi vėlesniuose K. eilėraščiuose pastebimas vis didėjąs rūpestingumas lietuvių kalbai, pastangos gryninti ir tobulinti savo raštų kalbą. Čia atsiliepė anas XIX a. pradžioje bestiprėjęs dėmesys lietuvių kalbai, kurio įtakingas reiškėjas šalia D. Poškos ir kitų buvo Žemaičių vysk. kunigaikštis J. A. Giedraitis. Jam vardinių proga K. 1810 ir 1811 siuntė po pluoštą savo lietuviškų eilėraščių, nes ‚kaip viskupui Žemaičių, taip prider mūsiškai atduoti donį tikrą, bet ne jau lenkiškai'. Seniau pats rašęs makaroniškas eiles, K. dabar jau piktinosi, kad ‚lenkiškais žodžiais žemaičiai prikaišė ir taip jau tikrą kalbą suvisu sumaišė'. Pats K., kaip augęs Gudijoje, silpnokai temokėjo lietuviškai. Jam daugiausia padėjo Sirvydo žodynas: ‚Aš pats, idant knyngelės ano neturėčiau, nemaž parašydinti dabar negalėčiau'. Menkučio literatūrinio talento K. sekė lenkų rašytojais Krasickiu, Naruševičium, Karpinskiu ir kt., imdamasis lenkų pseudoklasikinės poezijos pamėgtųjų smulkiųjų žanrų: rašydamas daugiau ar mažiau sąmojingus bei satyrinio pobūdžio epigramas, eiliuotus laiškus (pvz. Donis pridera... Giedraičiui, 1810 ir Gromatėlė pas... Giedraičio, 1811), versdamas lenkų poeto F. Szahino odę ‚viršiagiesmę') ‚Ant bažnyčios katedros Vilniaus...', duodamas eilę saldučių trafaretinių idilių (iš lenkų kalbos sieliankomis vad.), kur šalia žemaitiškų Barbikių randame literatūrines Klojas, kur nudailintoje gamtoje pučia švelnus Zefyras, o žiedai aplieti rasa Auroros. Kad ir nedavęs reikšmingesnio įnašo lietuvių poezijon, K. vis dėlto yra minėtinas liet. literatūros istorijoje, kaip vienas iš tipingų ir savo raštais gausiau išlikusių XIX a. pradžios žemaičių bajorų lietuviškojo literatūrinio sąjūdžio dalyvių.

M. Biržiška, Antanas Klementas 1910 (atspaudas iš Lietuvių Tautos I kn.; vėliau perspausdinta; (") Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos II 1938 psl. 17–82); *J. Kralikauskas,* Žemaitiškoji Antano Klemento kūryba (Židinys 1939 nr. 5–6); Išnaša prie straipsnio *Wincenty Wizbor-Bohdanowicz,* Szczegóły niektóre życia mojego. Do druku przygotowił i przypisami uzupełnił Michal Brensztejn (Ateneum Wileńskie 1929, psl. 245).

V. M.

Klemetti Heikki (Valentin, 1876–1953) suomių vargonininkas, dirigentas, kritikas ir kompozitorius. Turėjo didelės įtakos chorų giedojimo išsiplėtimui Suomijoje. Įsteigė pirmaujantį Suomijos mišrų chorą Suomen Laulu, kuriam dirigavo 1900–42, lygiai daugeliui kitų chorų. 1917 V 16 K. vadovaujamas choras, lietuvių surengtame iškilmingame vakare Helsinkyje, padainavo M. Petrausko, St. Šimkaus, J. Naujalio kompozicijų lietuviškai ir Lietuvos Himną. 1924 K. su savo choru lankėsi Lietuvoje. Su choru Finlandia buvo išvykęs užsienin, 1937 aplankė JAV. Buvo Uusi Suomi laikraščio kritiku. 1933 profesorius. Jo kūrybą sudaro bažnytinė muzika, chorinės ir solo dainos, liaudies dainų harmonizavimas, fortepijono veikalai ir pn. Paskelbė senų bažnytinių veikalų (Piae cantiones). *Iz.V.*

Klėmiškė Klaipėdos aps. Čia yra III–IV a. ir naujojo geležies amžiaus pabaigos kapinynas. Aptikta vakarinei Lietuvos sričiai būdingų radinių.

Klemm 1. Gustav Otto (1884–1935) vokiečių psichologas, nuo 1914 Leipcigo univ. prof. Išsp. Geschichte der Psychologie 1911, Psychologie und Berufsratung 1927, Pädagogische Psychologie 1933.

2. Walther (g. 1883) vokiečių tapytojas ir grafikas. Nuo 1913 prof. Weimare. Japonų meno įtakoje puoselėjo spalvotą medžio raižinį. Yra iliustravęs daug knygų.

3. Wilhelm (g. 1896) vokiečių chemikas, dirbęs magnetochemijos ir neorganinės chemijos srityje. Išsp. Magnetochemie 1936, Anorganische Chemie 71952 ir kt.

Klemperer 1. Otto (g. 1885) vokiečių dirigentas. Debiutavęs 1907 Prahos vokiečių operoje, 1910–27 buvo operos dirigentas Hamburge, Strassburge, Kölne, Wiesbadene; 1927–33 Berlyno operos dir. ir dirigentas. Išvykęs 1933 į JAV, iki 1939 vadovavo Los Angeles filharmonijos orkestrui, vėliau koncertavo P. Amerikoje. Grįžęs po II pas. karo į Europą, 1947–50 vadovavo Budapesto operai. Ypač pabrėždamas naująją muziką, K. yra įvedęs į operos ir koncertų repertuarą eilę moderniosios operinės ir simfoninės muz. kūrinių. K. reiškiasi ir kaip kompozitorius, ypač vokalinėje muzikoje.

K. Blaukopf, Grosse Dirigenten 1953 (ag. 1955). *K.O.*

2. Viktor (g. 1881) vokiečių literatūros istorikas romanistas, brolis (1). Profesoriavo Dresdene, Hallėje, nuo 1951 Humbolto univ. Berlyne. Išsp. Montesquieu 1914–15, Geschichte der ital. Literatur vom Humanismus bis zum 18. Jahrh. 1925, Geschichte der franz. Literatur von Napoleon bis zur Gegenwart 1926 – 31, Corneille 1933 ir kt.

Klenau Paul August von (1883 – 1946) danų kompozitorius ir dirigentas. Studijavęs ir vėliau kurį laiką gyvenęs Vokietijoje, K. yra naujosios vokiečių muzikos įtakoje. Iš jo kūrybos ypač išskirtina teatrinė muz.: operos Kjartan und Gudrun 1918 ((1924 perdirbta į Gudrun auf Island), Michael Kohlhaas 1933, Rembrandt van Rijn 1936, Elisabeth von England 1939 ir baletas Klein Idas Blumen 1916. Orkestrinėje muz., šalia kelių simfonijų, minėtinas 3 simfoninių poemų ciklas Inferno 1924. Vienas iš Dansk filharmonisk Selskab kūrėjų ir dirigentų (1920–26). K. yra turėjęs nemažos reikšmės naujosios danų muz. raidai. *K.O.*

Klenickis Abelis (g. 1904) žydų kilmės kompozitorius, dirigentas. Kauno konservatorijoje mokėsi smuiko ir kompozicijos pas Gruodį bei Karnavičių. 1928–40 operos orkestro smuikininkas. II pas. karo metu pasitraukė drauge su bolševikais. Gyvendamas Sovietų Rusijoje veikė su chorais. II bolševikų okupacijos metu nuo 1948 Vilniuje radijo simfoninio orkestro dirigentas. 1952–54 Lietuvos tarybinių kompozitorių sąjungos pirmininkas. Parašė 1930 muziką draminiam veikalui, 1933 styginį kvartetą. 1943 Maskvoje lietuvių meno šventei veikalui Saulė Rytuose tekėjo parašė muziką ir jį dirigavo. Gyvendamas Rusijoje harmonizavo dainų rinkinį ‚Iš rytų šalelės saulelė tekėjo'; variacijas smuikui St. Šimkaus dainos ‚Plaukia sau laivelis' tema. Grįžęs Lietuvon parašė M. Melnikaitės garbei kantatą, 1951 baigė operą Prie Nemuno. Nemaža sukūrė propagandinių dainų: Ačiū Stalinui, Didysis tėvynės karas, Pionierių daina, Kolūkio sėjėjų daina, Saliutas ir kt. 1956 parašė vaikų vokalinę suitą Vasarą, 1956–57 sezone daug kartų atliktą Vilniuje. 1954 Maskvos meno dekadoj atlikta keletas jo kūrinių. Yra gavęs ‚Lietuvos TSR nusipelniusio meno veikėjo' vardą.

Klenze Franz Karl Leo von (1784–1864) vokiečių architektas. Bavarijos karaliaus Liudviko I tarnyboje K. suprojektavo eilę monumentalių pastatų ir gatvių Münchene, kurios iki mūsų dienų būdina Bavarijos sostinės veidą. Jo kūryba yra perėjimas iš klasicizmo į eklekticizmą. Vie-

nur jis klasikinis, pvz. Glyptothek 1816, Propyläen 1846–62, kitur panaudoja italų renesanso formas, pvz. Senoji Pinakoteka 1826–30, rezidencijos fasadas į Max Joseph aikštę 1826–32 (Florencijos Palazzo Pitti sekimas), o Visų Šventųjų kar. bžn. 1826–32 jungė viduramžinį romaniškąjį su bizantiškuoju stilium. Walhalla — vokiečių tautinis paminklas, pastatytas 1830–47 ant aukštumos Kehlheime, prie Regensburgo, K. suprojektuotas graikų doriečių šventyklos pavidalu.

Kleobis ir Bitonas (gr. Kleobis, Biton) pagal Herodotą Kidipės (gr. Kydippe), Heros žynės Arge, sūnūs. Kai nebuvo įprastų kinkomųjų karvių motinai vežti į šventovę, jie patys įsikinkė ir vežė jos vežimą 45 stadijas. Motinai paprašius deivės savo vaikams geriausios žmonėms galimos dovanos, juos apėmė šventovėje saldus miegas, iš kurio jie jau nepabudo. Argiečiai brolių statulas paaukojo Delfuose. Šie archainiai Polimedo (gr. Polymedes) argiečio iš metalo nulieti kūriniai prancūzų atkasti ir dabar yra Delfų muziejuje.

A. Rkš.

Kleobulas (gr. Kleobulos) Lindo (gr. Lindos) tironas apie 600 pr. Kr., vienas septynių išminčių.

Kleomedas (gr. Kleomedes) gr. astronomas, parašęs II a. po Kr. pabaigoje dviejų knygų Bendrąją astronomiją.

Kleomenas (gr. Kleomenes) keleto Spartos karalių vardas:

K. I, Anaksandrido sūnus, nuo 520 pr. Kr. Spartos karalius. Siekdamas Spartos hegemonijos, Delfų orakulo paskatintas, 510 vadovavo spartiečių žygiui prieš Atėnus, kad pašalintų Hipiją (žr. Kleistenis). Tačiau šis pašalinimas prieš K. norą padėjo įsigalėti Atėnuose demokratijai. Žmonėms pasipriešinus, nuėjo niekais bandymas aristokratų partijos vadą, K. bičiulį Isagorą padaryti valdovu (508). K. buvo nužygiavęs prieš Atėnus iki Eleusino (506), bet, antrajam karaliui Demaratui (gr. Demaratos) nepritarus ir korintiečiams atkritus, žygis nepasisekė. Sėkmingiau kariavo su argiečiais apie 495. Likusią gyvenimo dalį K. praleido bekovodamas su Demaratu, kurį jis pašalino nuo sosto. Dėl to sukėlęs prieš save eforus, K. buvo priverstas bėgti į Tesaliją ir Arkadiją, kurią jis mėgino sukurstyti prieš Spartą. Apie 490 pakviestas į Spartą, neišaiškintu būdu miręs. K. įpėdiniu buvo jo brolis Leonidas I, Termopilų didvyris.

K. III, Leonido II ir Kratesilėjos sūnus, karaliavęs 235–219 pr. Kr. Sėkmingomis kovomis su achajų sąjunga ir jai vadovavusiu Aratu sustiprinęs savo autoritetą, K. įvykdė griežtas, Agido (gr. Agis, -dos) pradėtas valstybės reformas. Nuvertęs visą valdžią turėjusius eforus, Likurgo konstitucijos atstatymo šūkiu išdalijo visiems piliečiams tik šimtui kilmingųjų šeimų priklausiusią žemę. Pertvarkė kariuomenės ginklavimą, įvesdamas makedoniečių ietis. Atgaivino sisitijas ir papročių paprastumą. Siekdamas Spartai hegemonijos Peloponese, K. 226 dar kartą nugalėjo achajų sąjungos vadą Aratą, kuris po to pasikvietė į pagalbą Makedonijos karalių Antigoną Dosoną. Lemiamose kautynėse š.r. Lakonijos pasienyje ties Selasija (gr. Selasia ir Sellasia) 221 K. buvo visai sumuštas, ir Spartos galybė buvo sunaikinta visiems laikams. K. pabėgo į Egiptą, kur 219 nusižudė. Jo biografiją romantiškai papasakojo Plutarchas.

K. atėnietis, Augusto laikų skulptorius. Vadinamoji Germaniko statula Paryžiaus Louvre įrašu liudija K. buvus jos kūrėją. *A.Rkš.*

Kleonas Peloponeso karo meto Atėnų demagogas, turtingas odų dirbtuvės savininkas. Nepasisekus Periklio ekspedicijai į Peloponesą 430 pr. Kr. ir ėmus žmonėms reikšti nepasitenkinimą dėl siautusio perpildytame Atėnų mieste maro, K. prisidėjo prie Periklio kaltintojų. K. iškilo tik po Periklio mirties (429). Sau nepalankius asmenis terorizavo ir persekiojo šmeižtais ir bylomis, šalininkus aprūpino pelningomis tarnybomis, liaudžiai pataikavo žemos rūšies gražbylyste. Suprasdamas, kad savo valdžią tegalėsiąs išlaikyti tik neramiais laikais, kurstydavo liaudį daryti nutarimus, pvz. iššudyti atkritusios Mitilėnės (427) visus suaugusius vyrus (šis nutarimas vėliau buvo atšauktas), atmetė palankias Spartos pasiūlytas taikos sąlygas (425) ir paėmė pats Sfakterijos salą (424). Norėdamas tęsti karą ir padidinti teisėjų atlyginimą, nustatė sąjungininkams dvigubai didesnius mokesčius. Kaip ir kiti poperiklinio meto demagogai, nenusimanydamas apie karvedybą, ėmėsi pats vadovauti prieš Spartos vadą Brasidą ir, visiškai pralaimėjęs ties Amfipoliu Trakijoje, krito ir pats (422). Pajuokdamas K. savo komedijose Acharniečiai ir ypač Raitininkai, Aristofanas kiek perdėjo, tačiau bendrą vaizdo teisingumą patvirtina ir istorikas Tukididas.

P. Cloché, La démocratie athénienne 1951. *A.Rkš.*

Kleopas (gr. Kleophas, hebr. Halfaj — Alpiejus), Vulgatos Šv. Rašte tekste sutinkamas vardas, kuriuo vadinami 2 N. Testamento asmenys: K. ir Alpiejus.

1. K. vienas iš Kristaus mokinių, ėjusių Prisikėlimo rytą į Emaus, kai jiems (antrasis pagal Origeną vadinosi Simonas) kelyje pasirodė nepažintas Kristus, kuris pamokė juos apie kančios dramą ir reikšmę ir kurį jie pažino tik iš duonos laužymo; paskui juodu matė prisikėlusį Kristų Jeruzalėje pasirodant apaštalams.

2. K. daugelio identifikuojamas su Alpiejum. Šv. Jono evangelija sako, kad ties Jėzaus kryžiumi, tarp kitų moterų, stovėjusi ir Marija K. žmona. Sinoptikai ją laiko apaštalo Jokūbo jaun. motina. Egesipas mano, kad K. buvęs Šv. Juozapo, Marijos vyro, brolis ir II Jeruzalės vyskupo Simeono tėvas. Kiti K. laiko apaštalų Simono ir Judo tėvu, skirtingu nuo kito Alpiejaus, kuris buvęs Jokūbo ir Juozapo tėvas.

F. Maier, Zur Apostolizität des Jakobus und Judas (Bibl. Zeitschrift IV, 164–191) 1906; *A. Malvy*, St. Jaques de Jérusalem était-il un des douze? (Rech. de science réligieuse VIII, 122–131) 1918. *J.V.*

Kleopatra (gr. Kleopatra ‚garsi pagal tėvą'; kleos ‚garbė', pater ‚tėvas') keleto moterų didvyrių, taip pat Makedonijos karalių šeimos ir diadochų pamėgtas moterų vardas. Garsiausia buvo Egipto karaliaus Ptolemajo Auleto vyriausioji duktė (69–30 pr. Kr.), tėvo testamentu drauge su savo broliu ir vyru trylikamečiu Ptolemaju XIII Dionisu tapusi Egipto karaliene (51–30 pr. Kr.). Už Ptolemają valdė Poteinas (gr. Potheinos), Achilas ir Teodotas ir ištrėmė K., apkaltinę ją norėjus atimti savo broliui karaliaus vainiką (48). Surinkusi kariuomenę Sirijoje, K. rengėsi pulti Ptolemają. Tuo laiku atvykęs į Egiptą Cezaris, paveiktas K. žavingumo, stojo jos pusėje ir perdavė valdžią jai ir vietoje kritusio kovoje su Cezariu (47) Ptolemajo XIII mažamečiam broliui Ptolemajui XIV, už kurio ji turėjo ištekėti. K. valdė pati viena. Ji sulaikė dar keletą mėnesių pas save Cezarį, rengė jam prabangias iškilmes ir puošniu laivu keliavo Nilu, kad aprodytų savo šalies grožybes. 47 nuo Cezario gimęs sūnus buvo pavadintas Ptolemaju Kaisarionu. 46–44 K. lankėsi Romoje, gyveno Cezario soduose ir, nors buvo paskelbta romėnų tautos bičiule ir sąjungininke, betgi sukėlė daug pasipiktinimo. Po Cezario mirties K. rėmė Cezario šalininkus ir prisiviliojo Antonijų, kuris, jos žavumo užburtas, nieko neveikdamas ir tegyvendamas malonumais, dalydamas jai ir jų bendriems vaikams romėnų provincijas, paruošė sau pražūtį. Iš jūrų mūšio ties Akcijum (31) K. peranksti pabėgo su savo laivynu į Egiptą ir taip nulėmė Antonijaus pralaimėjimą. Antonijui nusižudžius, K. mėgino sužavėti laimėtoją Oktavianą, bet nesėkmingai. Kad netektų padidinti nugalėtojo triumfo iškilmingumo, K. nusižudžiusi gyvatės nuodais, egiptiečių tikėjimu, teikiančiais nemirtingumą.

Kleopatra

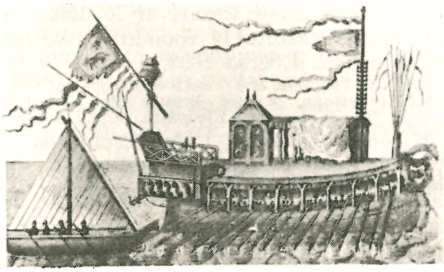

Kleopatros laivas

K. buvo graži, energinga, didelio išsilavinimo, mokėjusi daugelį kalbų moteris. Savo žavumą ji vartojo be atodairos valdžios troškimui pasotinti. Šekspyras panaudojo medžiagą savo dramoje Antoni-

jus ir K., B. Shaw Cezaris ir K. 1903. Tema dažnai vartota ir romantiškuose veikaluose, pvz. Eberso 1893.

Weigall, The Life and Times of Cleopatra ³1924; *E. Kornemann,* Grosse Frauen des Altertums 1942; *H. Volkmann,* Kleopatra 1953. *A.Rkš.*

Kleopatros adatos 1. žr. Eremurus.

2. Obeliskai iš senovinio Heliopolio. Vienas jų dabar yra Londone, antras New Yorke, Central Parke.

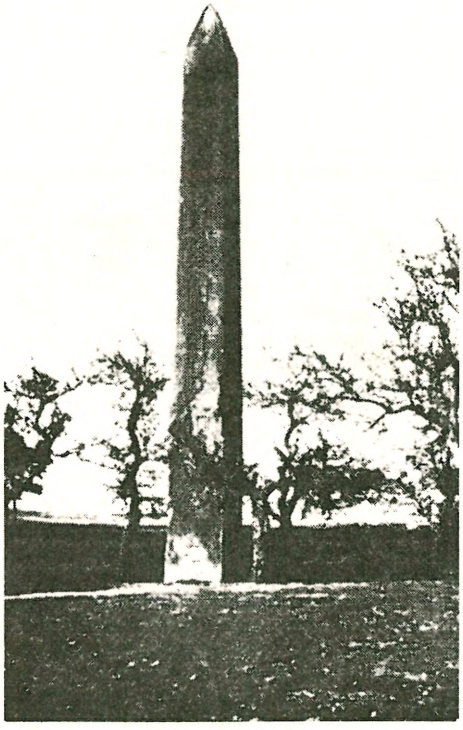

Kleopatros adata

Klepper Jochen (1903–1942) vokiečių evangelikų rašytojas. Nacių persekiojamas nusižudė su žydų kilmės žmona ir dukterim. Iš jo istorinių romanų žymesnio atgarsio susilaukė Der Vater 1937, kur vaizduojamas karalius Fridrichas Wilhelmas I. Po mirties išleistas veikalas Die Flucht der Katharina von Bora 1951, kur vaizduojamas Liuterio žmonos gyvenimo epizodas. Iš K. lyrikos minėtinas Kyrie 1938, kurio antroji padidinta laida buvo išleista 1950. Tai išimtinai giesmės pobūdžio, daugiausia bažnytinių metų lyrika, kurios motyvai taikomi ir nūdieniam gyvenimui. Kiti proziniai K. raštai: Der Kahn der fröhlichen Leute 1933, In tormentis pinxit 1938, Der Soldatenkönig und die Stille im Lande 1938.

Klepsidra (gr. klepsydra nuo klepto ‚vagiu' ir hydor ‚vanduo') graikų-romėnų vandens laikrodis nustatyti teismo kalbų ilgumui. Laikas matuojamas pagal indan įtekantį vandens kiekį. ‚Vandens vagilės' vardą laikrodis gavo nuo to, kad lėtai tekėdamas plonu vamzdeliu vanduo tarytum ‚prasivagia'. Keičiantis kasdien senovės gr.-rom. valandų ilgumui, buvo nelengva tokį laikrodį pagaminti. Klausimą nuostabiai išsprendė Ktesibijus (žr.) iš Aleksandrijos: kadangi vanduo visada vienodai kyla, už kylančio su vandens lygiu rodiklio dėti kasdien skirtingais laipsniais nužymėtą skaitmenį.

Klepšys ež. Žemaitkiemio vls., Ukmergės aps., 41 ha ploto, 1 km į š.r. nuo Žemaitkiemio bžk.; paviršius 118 m nuo j.l.; per gretimą Žemaitkiemio ež. priklauso Kirnės (Šventosios, Neries) baseinui.

Kleptofobija (gr. kleptės ‚vagis', kleptein ‚vogti'; fobia ‚baimė') patologinė baimė tapti vagim. Tai yra savotiškas psichinis kompleksas. Žr. Kleptomanija.

Kleptomanas (gr.) asmuo sergąs kleptomanija; kompulsyvinis vagilis, vagis, kuris vagia ne dėl naudos, bet dėl gryno malonumo.

Kleptomanija (gr. kléptein ‚vogti' + mania) impulsyvinė tendencija vogti. Kleptomanas vagia daiktus, kurie jam pačiam nėra reikalingi nei iš kurių jis manytų pasipelnyti. K. nereikia maišyti su įpratimu vogti. Nė vienas sąmoningas vagis nėra kleptomanas, nes k. turi šiuos požymius: vogimas neturi jokių sąmoningų motyvų, nėra iš anksto apgalvotas, neturi materialinės naudos tikslo; vos pavogtas daiktas nustoja reikšmės.

Psichinė k. varomoji jėga yra b a i m ė, kuri išgyvenama paties vogimo momentu ir teikia kleptomanui tam tikrą malonumą, bet tuoj po pavogimo išsisklaido, ir daiktas gali būti be menkiausio gailesčio sugrąžinamas. Tad k. paskata glūdi ne praturtėjimo nore, bet troškime padaryti ką nors nusikalstama ir kartu išvengti bausmės. K. priežastys siekia pirmąją vaikystę. Abraham tvirtina, kad ši liguista tendencija yra kilusi iš emocionalinio užgujimo vaikystėje; vaikas pasidaro antisocialus todėl, kad jis artimosios aplinkos buvo skriaudžiamas. Atseit, tokia kompulsyvinė tendencija siektų dviejų nesąmo-

ningų tikslų: 1. kompensacijos už ankstyvesnę skriaudą ir 2. kerštо aplinkai. Adleris sako, kad melas, vagystės ir kiti šios rūšies patologiniai nusikaltimai turi tendenciją kompensuoti asmenybės nuslopinimą vaikystėje. Šio mentalinio nenormalumo atveju reikia kreiptis į psichoterapeutą ar psichiatrą. Šiandien k. yra išgydoma.

A. Adler, Über den nervösen Charakter ⁴1930. *A. Lgm.*

Kleras 1. (gr. kleros ‚burtas', burtais paskirtasis kam daiktas) senovės graikų valstybės burtų keliu suteiktas kam nors dvaras. Spartoje k. būdavo paveldimas ir, bent senesniaisiais laikais, neparduodama šeimos nuosavybė, kuria būdavo grindžiamas spartiečių pilnateisiškumas. Taip pat paveldima nuosavybė buvo ir Atėnų kolonistų kleruchų (žr. Kleruchija). 2. Dvasininkija. Katalikų Bažnyčios kalboje šis žodis vartojamas be tos nuvertinamosios šalutinės prasmės, kurios jis įgyja siejamas su klerikalizmu (žr.). Lietuvių kalboj k. žodį patys dvasininkai ar apskritai katalikai retai tevartoja, dažniau jis vartojamas tų, kurie Bažnyčiai yra priešingi.

Kleryka Stanisław Gąsiorek (nežinomų datų) Žygimanto I laikų Vavelio karališkosios kapelos dirigentas, poetas, kunigas. K. rašė daugiausio dvaro iškilmėms pritaikytus eilėraščius ir patriotines, dinastines ir religines kantatas. Žymesni kūriniai: Powyższenie Zygmunta Augusta, królewicza, na Księstwo wielkie litewskie 1525, O pawyższeniu tegoż Zygmunta Augusta, królewicza, na królestwo polskie 1530, Napis nad grobem zacnej królowej Barbary Radziwiłłówny (atsp. 1558), Na wesele królewny Izabelle 1538. *J. K.*

Klerikalizmas (iš lot. clerus ‚dvasininkija') 1. žodis, kuriuo vadinama dvasininkų, arba klero, tendencija savo bažnytiniame gyvenime turimą autoritetą išplėsti ir už jo ribų, remiantis dvasininko autoritetu ten, kur tokiam rėmimuisi nebėra pagrindo (pvz. leidžiantis į literatūros kritiką su reikalavimu ir šioje srityje, kurioje individualus dvasininkas gali labai mažai tenusimanyti, būti laikomam tokiu pat autoritetu, kokiu kunigas yra tikinčiajam tikėjimo ir doros klausimais). K. yra galimas visose gyvenimo srityse: filosofijoj, mene, visuomeniniame gyvenime, kur tik neteisėtai remiamasi dvasininko autoritetu, turinčiu savo prasmę ne šiose srityse, o Bažnyčioje. Tačiau kasdieninėj kalboj k. terminas paprastai siejamas su politika. Griežta ir objektyvia prasme politikoj k. yra tiesioginis Bažnyčios autoriteto naudojimas partinei kovai, politiniams tikslams. Šia prasme apibrėžtas k. ne tik neplaukia iš pačios Bažnyčios mokslo, bet yra jam tiesiog priešingas, nors istorijoje netrūko k. apraiškų. Betgi Bažnyčiai priešingų sluoksnių kalboj dažnai k. vadinamas ne tik toks tiesioginis dvasininkų savo autoriteto naudojimas politikos tikslams, bet ir apskritai Bažnyčios reiškimasis viešajame gyvenime, skelbiant savo religiškai dorinius principus, galiojančius ne tik asmeniniam, bet ir viešajam gyvenimui. Ryšium su šia k. prasme dažnai partinėj polemikoj visos katalikų organizacijos, kultūrinės, socialinės ar politinės, pravardžiuojamos klerikalinėmis, tokia vartosena k. žodį paverčiant apskritai katalikų viešajame gyvenime reiškimosi sinonimu, insinuojančiu jiems šios teisės paneigimą. Pastaruoju atveju k. žodžio vartojimas yra demagoginis savo priešininko pravardžiavimas, šį žodį paverčiąs paprastu keiksmažodžiu.

2. Bažnyčios vidinėj kalboj k. vadinama kryptis, kuri norėtų susiaurinti pasauliečiams bažnytiniame gyvenime priklausančią vietą ar kuri norėtų, kad ir kultūriniame katalikų gyvenime, kaip ir bažnytiniame, vadovaujamas vaidmuo taip pat priklausytų dvasininkams, remiantis ne jų asmeniniu pajėgumu, o tik formaliu autoritetu. *J.G.*

Klerokratija (gr.) dvasininkų valdymas.

Kleruchija (gr. kleruchia ‚gavimas burtų keliu, ypač žemės', nuo klėros ‚burtas ir echein ‚turėti, valdyti') svarbesniuose strateginiuose punktuose atėniečių įkurtos kolonijos saugumui užtikrinti. Sistemingai pradėta steigti k., kai Atėnų sąjunga buvo paversta atėniečių valdoma imperija. Senuosius kleruchų užimtų sričių gyventojus nušalindavo, žemę padalindavo dvarais (klerais, žr. Kleras). Kleruchai likdavo Atėnų piliečiai ir eidavo karo tarnybą.

Klėstenė (Scleranthus), gvaizdikinių (Caryophyllaceae) šeimos žolinis augalas. K. vienmetė (S. annuus), arimuose, javuose. K. daugiametė (S. perennis), smiltingose kalvose, saulėtose augavietėse.

Klestėtras karališkasis (Osmunda regalis) klestėtrinių (Osmundaceae) šeimos papartis Vid. Europos čiabuvis.

Kleszczyński Zdisław (1889 Vilniuje — 1938) lenkų poetas. Gimnaziją baigė Vil-

niuje, univ. Petrapilyje. Poezijos rinkiniai: Pogrzeb lalki 1913, Poezje, Białe nocy 1925, Druga Lekcja miłości, Romans na wsi 1927, Tyran 1932 ir kt.

Kleščinskis Konstantas (1879–1927) generolas. Gimė Kaukaze, Elizavetpolyje, ten ir baigė gimnaziją. 1898 stojo į Maskvos karo mokyklą, kurią baigė 1901. Tarnavo gvardijoje. 1904–05 dalyvavo rusų-japonų kare. 1910 baigė karo akademiją. 1915 buvo 114 pėst. divizijos štabo viršininku. Lenkijoje 1915 pateko į vokiečių nelaisvę, kur išbuvo iki karo galo. 1919 pavasarį iš Vokietijos per Lietuvą vyko į Rusiją ir sustojo Kaune. Lietuvos kariuomenėn stojo 1919. Nemokėdamas lietuvių kalbos, gavo inspektoriaus vietą Panevėžio rinktinėje (II divizija). 1920 trumpą laiką buvo II divizijos vadu ir tų pat metų rugpiūčio mėn. tapo paskirtas generalinio štabo viršininku. 1921 buvo paskirtas I divizijos vadu Ukmergėje. 1923 iš kariuomenės atleistas. Pradžioje savo tarnybos Lietuvos kariuomenėje dirbo sąžiningai ir turėjo pasitikėjimą; vėliau pradėta abejoti ir sekti. 1927 buvo gatvėje sugautas perduodant jo ranka rašytus raštus rusų atstovybės tarnautojui. Buvo atiduotas karo lauko teismui ir nuteistas sušaudyti. Išsp. Pamokymas Lietuvos armijos viršininkams 1920, La critique est aisée l'art est difficile (Mūsų Žinynas, 1924).

Kletas popiežius, šventasis (šventė IV 26), pagal šv. Ireniejaus turėtą pop. sąrašą, buvęs antrasis šv. Petro įpėdinis (pirmasis Linas). Atrodo, kad vardas K. yra kai kurių senovės rašytojų sutrumpintas iš Anakleto (žr.). Iš tikrųjų, kai kuriuose senovės pop. sąrašuose šalia K. paraštėje yra Anakletas. Vėliau perrašinėtojai ar iš neapsižiūrėjimo, ar iš uolumo yra įtraukę į tekstą abu vardu. Iš to pasidarė 2 skirtingi popiežiai, su skirtingomis šventėmis liturgijoj. Istoriko Euzebijaus liudymu, K. valdęs Bažnyčią 12 metų ir miręs imp. Domicijono valdymo 12-tais metais (apie 79–91). Liber Pontificalis rašo, kad K. buvo kilęs iš Graikijos, gimęs Atėnuose. Jis iš pagarbos šv. Petrui ant jo kapo pastatydinęs paminklą (memoria).

Liber Pontificalis (leid. L. Duchesne 1886). *J.V.*

Klėtis (svirnas) yra žemdirbio ūkio trobesys grūdams ir kt. gėrybėms laikyti. Be to, k. naudojama miegamąja patalpa jaunesniems šeimynos nariams ir jaunavedžiams. L i e t u v o s kaime k. statoma arti namo, kad šeimininkei nebūtų toli vaikščioti. Paprasčiausia k. turi vieną pa-

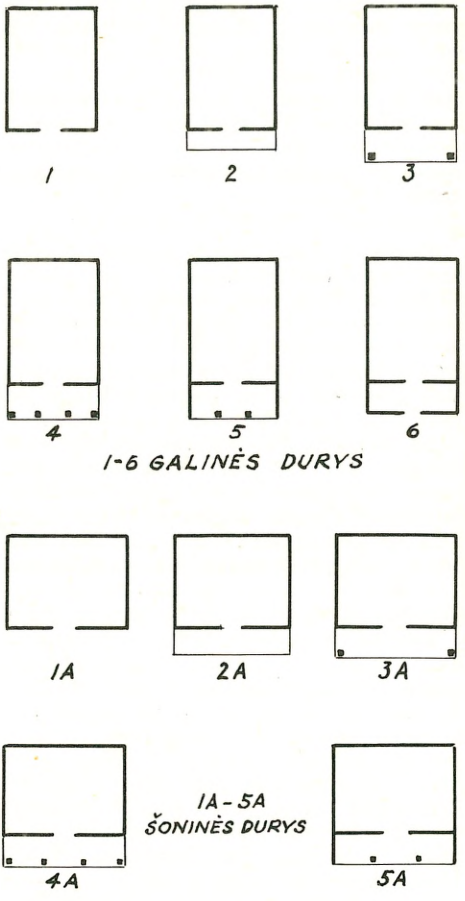

Pagrindiniai klėčių planų variantai Lietuvoje

talpą, kartais su pastoge ant lubų, į kurią veda laiptai. K. pastogę vad. ‚ant klėties' arba ‚grėdai, bėningis' (M. Lietuvoje). Durys esti iš galo ar iš šono. V. ir Vid. Lietuvoj, kaip ir Užnemunėj, daugelis k. turi po kelias patalpas: vienos grūdams, kitos drabužiams ir kamaros miegoti. Tokių didesniųjų k. patalpos-kambariai taip pat vadinama k., klėtele, pvz. vyrų k., mergių k., grūdinė k. Retkarčiais į k. įjungiama ir vežiminė. Grūdai laikomi aruoduose (miegose) apačioj ar tiesiog pilami ant klėties. Rūkyta mėsa sukabinama pastogėje ar mėsinėj kamarėlėj. Audeklų rietimus laiko skryniose prie lovų. K. niekad nekūrenama. K. apnakvydinami svečiai; kartais įrengiamas atski-

Klėtis

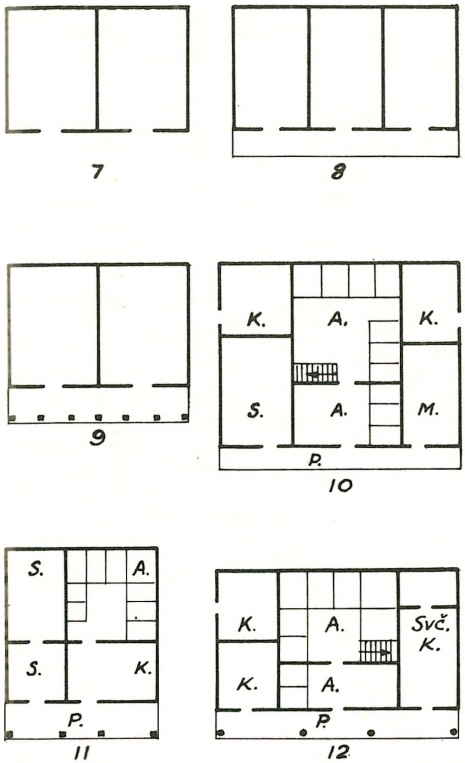

A.-ARUODAI, K.-MIEGAM. KAMARA, S.-SANDĖLYS, M-MĖŠINĖ KAMARĖLĖ P.-PRIEKLĖTIS. LANGAI NEPARODYTI.

Sudėtinių klėčių pavyzdžiai, dažnai užtinkami Vakarų ir Šiaurės Lietuvoj: 7, 8, 9 — dvilypės ir trilypės klėtys; 10 — Kretingos aps., Kadaičių k., stat. apie 1840; 11 — Klaipėdos aps., Kretingalės k., stat. XIX a. pr.; 12 — Kretingos aps., Šonių k., stat. XVII a.

ras svečių kambarys k. Su savo k. ūkininkas ir ypatingai kaimo jaunimas buvo taip suaugę, kad ji dažnai minima dainose; sako, ‚aukštoj klėtelėj miegojau'. Dvarų k. dažniau vadina svirnu; jie buvo statomi tokie pat, kaip kaimo k., tik dažnai didesni, ar net dviejų aukštų.

Lietuvių k. išsiskiria iš kitų trobesių savo harmoninga architektūra ir puošnumu. Stogas kiek aukštesnis už sienas, panašiai, kaip ir namų. Senosios k. turi keturšlaičius ar laužtinių galų stogus, bet mūsų laikais daugiau paplito dvišlaičiai. Daugumos k. būdinga dalis yra priklėtis (priesvirnis, žem. priegrindas), apsaugąs įėjimą panašiai, kaip namo gonkas. Tik prieklėtis yra organiškai suaugęs su k. pastatu ir telpa po tuo pačiu stogu, o gonkas yra priestatas. Prieklėčio plotis yra 1–2 m; jo stogas dažniausiai paremtas stulpeliais (kolonomis). Tie stulpeliai pagražinami plastišku išdrožimu ties viduriu, neišryškinant kolonėlės bazės ar viršaus. Kartais stulpeliai sujungiami lėkštais lankais, kurių centre taip pat išdrožiamas mazgas ar sąsmauka. Šitoks kolonų ir jų lankų bei durų arkų puošimo būdas ties viduriu yra charakteringas Pabaltijo medinei architektūrai nuo pat ankstyvųjų viduramžių (P. Kundzinš). Retkarčiais prieklėtis turi sienas, bet paprastai esti atviras iš trijų šonų ar bent iš priekio. Tarp stulpelių įstatoma tvorelė (baliustrada). Prieklėtyje laikomi mažesnieji ūkio padargai. K. durys mažos, apie 1,40 m aukščio, bet nemažiau puošnios nž namų duris (žr. Durys). Jos daromos iš storų ar dvigubų lentų, suleidžiant raštu į eglutę ar rombus; pasitaiko gražių lanko formos antdurių. Užrakinamos pakabinamomis ar įleistinėmis spynomis; užtinkama įmantrių namų darbo medinių užraktų. Langeliai maži, užsklendžiami iš vidaus, rečiau su langinėmis iš lauko. Dvišlaičio stogo galas puošiamas prieky lentų apkalo raštu ir dekoratyvišku langeliu. Keturšlaičio stogo viršus užbaigiamas čiukuru ar langeliu. Stogo galuose stiebiasi sukryžiuoti žirgeliai, paukščiai, ragai (žr. Arkliukai).

K. konstrukcija medinė: sienos surėstos iš sienojų, pamatinis vainikas dedamas ant akmenų kertėse arba, retai beužtinkama, ant medinių stulpelių ar kaladžių. Lentinės grindys (seniau tašytinės) iškeltos 30–50 cm virš žemės, kad būtų sausos ir apsaugotos nuo kenkėjų. Pamatų stulpeliai būdavo taip išdrožiami, kad pelės negalėtų užlipti. Lubos daromos stiprios ir sandarios iš spraustinių lentų grūdams supilti, tačiau esti mažų k. ir be lubų. Šiaudinis ar skiedrinis stogas dengiamas ant tankiai sudėtų grebėstų ar ant rėstinių skliautų (Aukštaitijoje), kad apsaugotų nuo įsilaužimų. Šitokie išilginių rąstelių rėstiniai stogai galima padaryt vien tik kirviu ar kaltu, tad juos galėjo dirbti akmeniniais įrankiais dar prieš geležies amžių. Panašių rėstinių stogų užtinkama mediniuose Tirolio trobesiuose. Lietuvoj žinomos slėptuvės klėtyse tarp dvigubų sie-

Klėtis

Lembo k., Tauragės aps. klėtis, statyta 1880

nų. Karų ir okupacijų laikais tokiose slėptuvėse išsaugodavo ne tik derliaus atsargas, bet ir gaudomus žmones.

Lietuvos kaimuose ir vienasėdžiuose k. tebebuvo statomos XX a., tik M. Lietuvoje jau jų nebestatė nuo XIX a. pabaigos; ten jų dar buvo išlikę iki N. Lietuvos laikų. Vokiečių kolonistai Rytprūsiuose k. nestatė, tad M. Lietuvoje k. yra specifiškai lietuviškas dalykas. Naujuose M. Lietuvos ūkiuose statyti grūdų sandėliai nebeatitinka senosios k. nei forma, nei panaudojimu, nors kartais ir vadinama tuo pačiu k. vardu. V. Lietuvos (M. Lietuvoj ir Žemaitijoj) k. plane būdinga tai, kad jų patalpos nevienodo dydžio ir turi kelias duris priekinėje ir šoninėse sienose. Aukštijoje k. dažniausiai esti mažos, su viena patalpa, vidut. 3,5–5,5 m pločio ir 4–6,5 m ilgio. Jų didesniosios k. turi kelias maždaug lygias patalpas su durimis į vieną trobesio šoną ar prieklėtį. V. Lietuvoje sudėtinės k. atrodo padalinta į kelias patalpas sienomis ir pertvaromis (pav. 10–12), o Aukštaitijoj — sustatytos iš kelių mažų klėtelių (pav. 7–9). Tokia evoliucija sietina su faktu, kad seniau dažnai turėta po keletą mažų k. ūkyje. Ir dabar pasitaiko po pora k. viename kieme. K. padalinimas šeimoms po vieną žinomas ir kitur, pvz. rytų suomiuose.

Pučkoriškių k., Utenos aps. klėtis su skliautais

K. Lietuvos p r a e i t y j e. K. yra viena iš seniausių lietuvių ūkio pastatų. XI–XII a. k. liekanų surasta 1907–08 V. A. Kaširskio tyrinėtame Miežulėnų (žr.), Švenčionių aps., pilíakalnyje, kur nedidelėje (3,5 m ilgio ir 1,5 m pločio) iš rąstų pastatytoje klėtelėje be balno kilpų, žąslų, molinių puodų ir kt. radinių aptikta apdegusių grūdų liekanų. Ir Gardino pilyje atkasta keletas XIII–XIV a. klėtelių. Pagal Fr. Tetznerį (1902), jau nuo XI a. vokiečių ir slavų dokumentuose užtinkama žinių apie lietuvių k. XVI a. dv. inventoriuose rašoma apie ‚klėtis ant stulpų'. 1531 teismo dokumentuose minima Dirvėnų vls. dvaro kelios k. su spynomis (Lietuvos Metrika II). Korespondencijoje iš 1544 minimi karalienės Bonos ir didikų grūdų svirnai Lietuvoj. Apie M. Lietuvos lietuviškų kaimų trobesius praeityje turime daugiau žinių, nors jos tesiekia XVI a. C. Hennenberger savo Erclerung der Preussischen grössern Landtaffel (1595) mini, kad Įsručio vls. ūkiuose gyvenę po 20–40 žmonių. Kiekviena vedusiųjų pora turėjusi savo klėtelę, surėstą iš apvalių sienojų ir be langų. K.-je būdavęs ir rūsys; šiais laikais rūsys įrengiamas atskirai. Th. Lepner Der preusche Littauer I, 1744, rašyta 1690), rašydamas apie Būdviečių k. M. Lietuvoj, mini k. (‚klete') atskirai nuo namų; jose buvo miegama ir saugomi grūdai. M. Prätorius taip pat 1690 aprašė Nybudžių k. Nadruvoj ir pastebi, kad turtingesniuose lietuvių ūkiuose buvusios kelios klėtys, prilygindamas jas savo paskirtimi kamaroms (Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne, 1871). Toksai Schultz'as ‚iš Lazdėnų' savo 1832 rankraštyje vadina klėtį lietuvių pažiba (das Prunkgemach der Litthauer). Po jo dar keli lietuvių ir vokiečių autoriai detaliai aprašė ir iliustravo lietuvių sodybų k. Išskirtina R. Dethlefseno knyga 1911; joje duota daugybės lietuviškų trobesių ir jų puošmenų tikslių brėžinių.

K. r e i k š m ė namotyroj. Paprasta pailgo stačiakampio plano k. su keturiomis prieklėčio kolonomis (pav. 4) ir trikampiu stogo frontonu architektūriniu požiūriu yra analogiška su klasiškosios architektūros namu, vad. megaronu, koks jis buvo antikinėje Kretoje, Trojoje bei Grai-

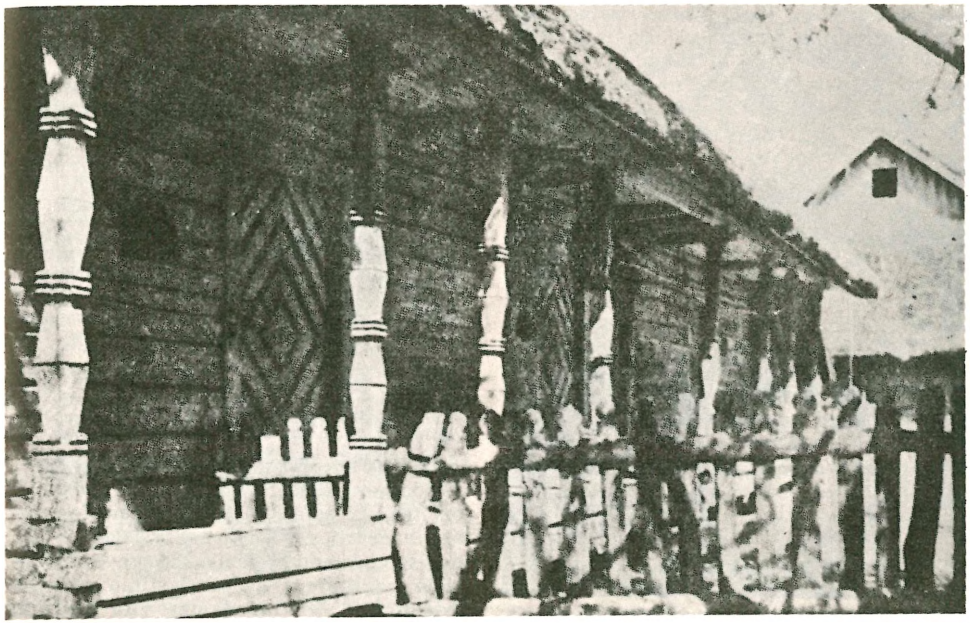

Biržų aps. klėtis su puošniu prieklėčiu

kijoje. Taip pat ir š. Europos seniausiųjų namų prototipas, vienur kitur išlikęs Skandinavijoje ir panašus į išnykusius žemaičių ‚numus', turi tokį pat planą, kaip ir k. Tatai liudija priešistorinių namų liekanos baltų žemėse, pvz. Prūsuose ir kt. ide. plotuose. Tos senosios paralelės, klasikinis megaronas ir senasai š. Europos namas, rodo, kad iki šiol išlikusi paprastoji lietuvių k. yra išlaikiusi originalią formą, siekiančią priešistorinius laikus, ir yra senas baltų kultūros paminklas. Latvių iki šiol išlikusios k. yra tokios pat, kaip ir lietuvių. Kitokie Lietuvoje žinomi k. variantai, kaip svirnai su keliomis patalpomis ir šoniniu prieklėčiu, laikytini vėlesnės raidos formomis (pav. 7-12). Reta išimtis yra aštuonkampio plano svirneliai Lietuvoj.

Namotyros mokslas mėgina atsekti, kokiu būdu kadaise buvę identiški k. ir namų planai ilgainiui išsiskyrė. Dabartinių namų planas yra kitoks: dvigalis arba trilypis. Senovės žemdirbys galėjęs susikrauti savo nedidelį derlių po vienu stogu su žmonėmis, kaip ir dabar pasitaiko mažuose ūkiuose. Žemdirbystei tobulėjant, atsiradę atskiri trobesiai derliaus vaisiams sudėti — k. Jos galėjo būti statomos pagal ano laiko namo pavyzdį. Kultūrai kylant, gyvenamas namas greičiau kinta, tenkindamas augančius žmogaus reikalavimus. Ūkiškieji trobesiai ilgiau išlaiko savo senąsias formas. Taip senoji k. galėjusi išlaikyti iki šių dienų archaiško namo architektūrą, kai patsai namas yra perėjęs keletą raidos tarpsnių. Čiukuro buvimas k. pastogėje taip pat riša ją su praeities namu, kur čiukuras buvo reikalingas dūmams išeiti. K. ugniaviečių nėra. Senovėje k. galėjo būti tokia pati visų ide. žemdirbių. Jų protėvynė pradžioje buvo sukoncentruota mažoje teritorijoje, vėliau paplito tarp š. ir p. Europos (žr.

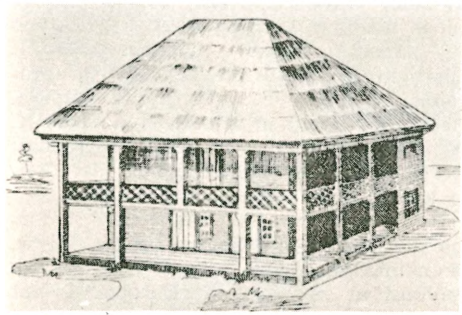

Vėžaičių dv., Kretingos aps. klėtis, statyta 1821

Kintų mstl., Šilutės aps. klėtis

Indoeuropiečiai). Kultūros istorijoje žinomas reiškinys, kad artimos gamtos sąlygos ir panašūs ūkiniai reikalai išugdo tas pačias namų formas be tiesioginio bendravimo. Taip galėjo atsirasti analogiški architektūriniai sprendimai š. Europoje ir Vidužemio pajūryje.

Pailgojo stačiakampio planas su 4 kolonų prieangiu matomas sen. lietuvių kaimo architektūroje ne tik k., bet ir medinėse bažnyčiose ar koplyčiose. Yra analogijos tarp k. ar megarono plano ir klasikinės graikų šventyklos ‚templum in antis' ar ‚prostylos'. Pati k. atitinka šventyklos ‚naos', o prieklėtis — jos prieangį ‚pronaos'. Kai kurie klasikiniai stiliai, pvz. doriečių, yra perėmę savo formas iš pirminės medinės konstrukcijos, kuri galėjo būti panaši į prieklėtį. H. Naumann rašė: ‚Lietuvio klėtyje turime dar gyvą tą branduolį, iš kurio yra išvystyta šventykla, medinė bažnyčia ir žemdirbio namai'. K. archaiškumą liudija jos giminingi vardai: latvių klėts, sen. sl. kliet, gudų klec, keltų kliath, rytų suomių-čarmisų kelat.

Be lietuvių ir latvių, senoviškoji k. forma dar naudojama Estijoj, slavų šalyse, Skandinavijoj (bur), Alpėse. Kitur ji jau išnykusi ar nebuvusi. Š. Europos k. ant stulpų išvirto svečių troba ir miegamuoju, pagaliau dviaukščiu namu. P. Europos apskriti ar keturkampiai pintiniai grūdų sandėliai atstoja k. Daug kur pasaulyje esama grūdų sandėlių, nepanašių į lietuvių k., kur taip pat miegama (Erixon). Didesnes grūdų atsargas seniau laikydavo dideliuose pilių, dvarų, valdžios ar pirklių svirnuose; dabar tam tikslui naudojami didesnės talpos elevatoriai (žr.).

Fr. Tetzner, Klete und Swirne, — Globus 79, nr. 16, 1901; *R. Dethlefsen,* Bauernhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen 1911; *H. Naumann,* Bauernhaus und Kornhaus in Litauen, — Primit. Gemeinschaftskultur 1921; *S. Erixon,* Skansens kulturgeschichtliche Abteilung 1925; *M. Haberlandt,* Die baltischen Völker, — G. Buschan, Illustrierte Völkerkunde II, 2, 1926; *P. Galaunė,* Lietuvių liaudies menas, 1930; *P. Kundzinš,* Latviešu klēts architektura, — Senatne un maksla 1940, II; *V. Martinkus,* Kamaros ir klėties papročiai,—Gimt. Kraštas nr. 3–4, 1940; *Ig. Končius,* Svirneliai su skliautais Aukštaičiuose, — Gimt. Kraštas 1941, nr. 1 – 2; *J. Baltrušaitis,* Lithuanian Folk Art 1948; *P. Kundzinš,* Zwei bezeichnende Schmuksformen in der frühen Holzarchitektur Nordeuropas 1952. *J.Gbt.*

Kleutgen Joseph (1811–1883) vokiečių jėzuitas, filosofas ir teologas, profesoriavęs Šveicarijos Freiburge, Briege ir Romos Gregorianumo univ. Jis buvo Vokietijoje pagrindinis neoscholastinio sąjūdžio pradininkas. Kritikuodamas visą naujųjų amžių filosofiją, K. iš naujo kėlė Tomo Akviniečio mokslą. Žymiausi jo veikalai Die Theologie der Vorzeit verteidigt, 5 tt., 1853–60 (²1867–74) ir Die Philosophie der Vorzeit verteidigt, 2 tt., 1860–63 (²1878).

J. Hertkens, J. K. 1910.

Klevaitis (Klivečka) Juozas (g. 1901 III 13 Daukniūnų k., Naujamiesčio vls., Panevėžio aps.) agronomas. 1921 baigė Panevėžio gimn., 1923 Dotnuvos technikumą, 1927 išklausė Ž. Ū. akad. kursą. 1923–24 Dotnuvos selekcijos stoties laborantas, 1925–27 Ž. Ū. akad. žemdirbystės katedros laborantas. 1928–30 dirbo Dotnuvos selekcijos stotyje selekcijos stoties vedėjo padėjėju, o nuo 1930 tik pašarinių augalų skyr. vedėju. 1942–44 Valinavos pašarinių augalų selekcijos ir bandomosios stoties direktorius. 1945–49 Oldenburgo lietuvių gimn. mokytojas. Nuo 1949 gyvena JAV. Yra išauginęs naujų pašarinių žolių veislių, išleidęs pašarinių žolių vardyną. Rašė Ž Ū. akad. metraštyje ir Žemės Ūkyje. Išsp. Mano darželis 1939, Pašarinės žolės ir suglaustos žinios apie jas 1930 ir kt.

Klevas (Acer), klevinių (Aceraceae) šeimos medinė gentis su apie 114 skirčių, augančių šiauriniame pusrutulyje. Turi pramoninės ir dekoracinės reikšmės. Lietuvoje vienintelis savaiminis K. paprastasis (A. platanoides); dėl gražaus medienos rašto vartojamas baldams ir ki-

Klevas paprastasis

tiems dailiesiems dirbiniams. Ankstyvą pavasarį duoda saldžios sulos, kurios, ypač senesniais laikais, pragręžus liemenį, prisitekindavo mėgiamam gėrimui. K. medžiais mėgstama apsodinti sodybas, kapines, kurie žydėdami prieš lapams sprogstant geltonais stipraus malonaus kvapo skėtiškomis kekėmis sutelktais žiedais teikia gražaus puošnumo. K. dažnas lietuvių dainose. Miškuose auga pavieniai, negausiai. Iš dekoracinių pas mus dažniau sutinkama k. sidabrinis (A. saccharinum), k. uosialapis (A. negundo), k. kalninis (A. pseudoplatanus), k. totorinis (A. tataricum); retesniųjų tarpe yra ir k. cukrinis (A. saccharum), kuris JAV, gausiai išplitęs rytinėse valstybėse, išskiriant Pietų paatlantį. Čia jis auga padarinis ir be to duoda gausios sulos kleviniam cukrui bei sirupui gaminti. JAV esama 13 savaiminių k.

Klevo sirupas, sutirštinta klevų sula garinant, iki 1 galono skysčio svoris pasiekia 11 svarų. Iš 35–50 gal. sulos priklausomai nuo cukringumo gaunama 1 galonas sirupo, pvz. 29 galonai 3% cukringumo sulos jau duoda 1 galoną sirupo. Be cukrinių medžiagų bei vandens, sirupe dar esama nedidelio kiekio proteinų, amino rūgščių, polipeptidų, fenolinių junginių ir dar mažiau neorganinių (pelenų). Sirupą išgarinant gaunamas cukrus. K.s. ir cukrus JAV žinomas jau nuo 1634. Pastarieji gaminami N. Anglijos valstybėse, o taip pat Naujorko, Pensilvanijos, Ohio, Marylando valstybėse ir Didžiųjų Ežerų rajone, kur auga klevai — cukrinis, juodasis ir raudonasis (Acer saccharum, A. nigrum, A. rubrum). Ankstyvą pavasarį minėtų klevų liemens žemutinėje dalyje, apie 1 m aukštyje, gręžiamos 5 cm gylio 1–3 skylės ir ties jomis pakabinami indai sulai sutekinti. Klevai parenkami nejaunesni kaip 40 metų. Iš vieno medžio gaunama iki 20 galonų sulos. Sula teka nuo vasario vidurio iki balandžio vidurio; gausiausias tekėjimas dienos metu. 1950, dešimties valstybių daviniais, pagaminta 262.000 svarų cukraus ir apie 1.968.000 galonų sirupo. Didžiausią gamybą išvystė Vermonto ir Naujorko valstybės. Kanadoje Kvebeko, Ontario, N. Brunswick ir Nova Scotia provincijose 1948 pagaminta 2.157.000 galonų sirupo ir 2.350.000 svarų cukraus. Šių gaminių daugiausia gauta Kvebeko provincijoje. Lietuvoje klevą (A. platanoides) sulai, kuri tevartojama gėrimui, pastaraisiais laikais retai kur begręžia, kai šiek tiek vietomis pasitekina beržinės sulos.

J. Rkt.

Klevo sulos rinkimas

Kleve š. vakarų Vokietijos mst. Olandijos pasienyje, prie Žemutinio Reino (už 3 km); 23.500 gyv. (1954). K. yra olandiškos išvaizdos mst., išsistatęs ant 3 kalvų; jo centre išlikusi XII–XVII a. Gulbės pilis (Schwanenburg), buvusi K.–Juelich hercogų rezidencija. Pilies vardas jungiamas su legendiniais gulbės riteriais, kurie buvo išgarsinti R. Wagnerio Lohengrino operoje. Ji esanti pastatyta Juliaus Cezario romėnų pilies vietoje. K. labai skaudžiai nukentėjo 1945 pradžioje nuo karo veiksmų, buvo sugriauta per 80% jo namų. Žymi batų pramonė.

Klevelis 1. ežeras Žukainių vls., Svierių aps., 4 km į š. nuo Žukainių, 2,4 km ilgio, 38 ha ploto; paviršius 131 m nuo j. l.; vienas iš galinės morenos grandinės, priklauso Saročios (Neries) baseinui.

2. upelis ten pat, 14,6 km ilgio, įteka į K. ežerą, Saročios (Neries) aukštupyje.

Klever Julii (1850–1924) rusų tapytojas meno akad. prof. Piešė daugiausia gamtovaizdžius. Jo paveikslų yra Rygos, Petrapilio bei Maskvos muziejuose.

Klevinės girininkija Ašmenos miškų urėdijoje. Būstinė Graužiškėse, Ašmenos aps.

Kleviniai (Aceraceae), medinių augalų šeima su gentim klevas (Acer) ir Dipteronia, turinčiom kartu apie 116 skirčių medžių bei krūmų.

Klevinskienė-Šveikauskaitė Marija (1892 Vilniuje — 1934 III 2 Nemakščiuose) rašytoja. Mokėsi Voroneže, Vilniuje, Kaune. Rašyti pradėjo Vilniaus gimnazijoj literatų kuopelės leidžiamam laikraštėlyje 1913. Pirmą kartą pasirodo Vilniuje išėjusiame almanache Sniegams tirpstant 1913 novele Ievos žydi. Vėliau bendradarbiavo Vilty, Vaire, Bare, Vaivorykštėje, o Nepriklausomybės laikais Lietuvos Žiniose, Dienoj, Naujam Žody, Laiko Žody ir kt. Buvo paruošus spaudai beletristikos rinkinį Karo vaizdai. Rašė Pušaitės slapyvardžiu. Jos kūryba realistinė daugiausia vaizduoja kaimo gyvenimą, tematika artima Žemaitei.

Klevo cukrus žr. Klevo sirupas.

Kliačko (Klaczko) Julijonas (1827 Vilniuje — 1906) kultūros istorikas ir kritikas. Mokslus ėjo Karaliaučiuje ir Heidelberge. Buvo kilęs iš skurdžios vilniečių žydų šeimos, bet savo pastangomis ir gabumais bei gilia kultūra patapo plačiai žinomu lenkų, o vėliau ir prancūzų rašytoju. Pradėjo rašyti hebraiškai. Betgi L. Jucevičius pradėjo K. globoti ir jo eilėraščius siųsti į Tygodnik Peterburski, o 1841 poezijos rinktinėje Linksmine pats išsp. du K. sonetus. 1850 K. išsikėlė į Paryžių, kur suartėjo su Čartoriskiu. Paryžiuje su F. Vrotnovskiu redagavo Wiadomości Polskie. Visi jo prancūziškai rašyti veikalai išversti į lenkų k. Išsp. Die deutschen Hegemonen, Szkice i rozprawy literackie, O szkole narodowej polskiej na Batignolles, Korespondencja Mickiewicza 1857 – 61, Sztuka Polska 1858, Studja diplomatyczne, Dwaj kanclerze, Rzym i odrodzenie, L'Union de la Pologne et de la Lithuanie ²1869 (Aneksya w dawney Polsce) 1902. Parašė E. Januškevičiaus bibliografiją ir išsp. R. Petrausko atsiminimus. Rytų klausimu išspausdino Les évolutions du problème oriental (Revue des deux mondes 1878).

Kliausis Ignas (g. 1893 X 28 Bupštų k., Pašvitinio vls., Šiaulių aps.) kunigas, dr. 1921 baigė kunigų seminariją ir įšventintas kunigu. Vikaravo Pušalote, bet 1922 ėmė studijuoti LU teologijos - filosofijos fak. 1925 gavo diplomą. 1924 Palangos gimn. kapelionas, 1929 Graco univ. gavo daktaro laipsnį, 1931 Metropolijos kūrijos notaras ir Pavasario komercinės mokyklos kapelionas, 1932 Aušros berniukų gimn. kapelionas, 1939 Jurbarko gimn. kapelionas. 1941–44 Kauno Aukštesniosios prekybos mokyklos kapelionas. Išsp. Die Kirchenpolitik in Litauen unter Jogaila und Vytautas 1929.

Kliava (Kleva) Ašmenos ir Valažino aps. upė, Gaujos (Nemuno) kair. intakas, 53 km ilgio. Prasideda Graužiškės vls., Ašmenos aps. bendrame slėnyje su Merkio versmėmis, Vičiulių kalno papėdėje, teka į p. r. pro Kliavinės bžk., ties Mikalavo bžk. keičia kryptį į vakarus ir pro Trobų bei Surviliškių mstl. teka į Gaują; ligi santakos K. yra ilgesnė kaip Gauja. Baseino plotas 247 km², vid. debitas 1,7 m³/sek.; krytis 54 m. *S. K.*

Kliavinė (lenk. Klewica) bžk. ir buv. dvaras Ašmenos aps., Graužiškių vls. apie 7 km į p. v. nuo Graužiškių, Kliavos upės (Gaujos - Nemuno intako) aukštupyje, prie Lydos-Ašmenos vieškelio. Buv. dvaro laukuose yra per 40 pilkapių, kuriuose randama senovės ginklų likučių. *V. Klb.*

Kliazma Rusijos upė, Okos kair. intakas, 628 km ilgio; baseino plotas 42.658 km², vid. debitas 235 m³/sek.; upė teka į r. pro Vladimiro mst.

Klybas (r. k. Klibas) Povilas (g. 1874 V 15 Biržuose) visuomenės ir Evang. re-

formatų bažnyčios veikėjas. 1918–38 Biržų burmistras ir visos eilės visuomeninių ir ekonominių organizacijų narys, 1943–44 ketvirtasis N. Lietuvos Ev. reformatų kolegijos prezidentas. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1945 nuvyko pas šeimą į Švediją, o 1947 atvažiavo į JAV.

Klibiai k. Endrijavo vls., Kretingos aps., 45 gyv. Čia yra 80 ha miškas.

Klicki Stanisław (1770–1847) lenkų generolas, dalyvavęs 1794 sukilime ir drauge su Kosciuška patekęs į rusų nelaisvę. Išleistas iš kalėjimo išvyko į Prancūziją, dalyvavo Dąbrowskio legionuose. 1830–31 sukilimo dalyvis.

Klicpera Václav Kliment (1792–1859) čekų rašytojas dramaturgas, parašęs apie 60 veikalų. Svarbesni: Soběslav 1824, Žizkův meč 1815, Veselobra na mostě 1826, Divotvorny klobouk. Raštų rinkinys 1906–1907.

Klidografas (gr.) bangos dūžio užrašymas; įrankis registruoti trumpalaikėms pertampoms elektrotechniniuose aukštos įtampos įrengimuose. Prie laidininkų A ir

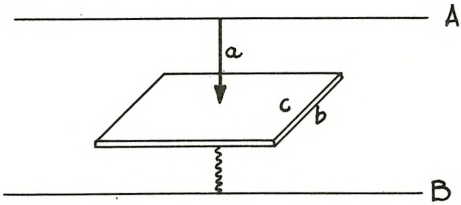

Klidografas

B prijungia du elektrodus: vieną a kūgio pavidalo, kitą b plokštelės pavidalo. Ant plokštelinio elektrodo padeda fotografijos plokštelę c. Išsikraunant ant plokštelės c gaunamas kibirkšties atvaizdas, iš kurio dydžio sprendžia apie įtampos impulsą, o iš formos apie impulso linkmę ir apie pertampos bangos pobūdį. Norint gauti abiejų elektrodų kibirkščių atvaizdus, dedamos dvi foto plokštelės, o trifazėje srovėje — trys. Vietoje foto plokštelės naudoja ir slenkančią foto juostelę, kurią traukia atitinkamas mechanizmas. Iš teigiamo elektrodo gaunamas dvigubai didesnis kibirkšties atvaizdas negu iš neigiamo. *M.Kr.*

Klidzėjs Jānis (g. 1914) latvių rašytojas, latgalietis. Gyvena nuo 1950 JAV. Išsp.: Mīlētāji un nīdēji, Cilveki uz tilta, Grēks uz pusēm 1951, Dženitors 1955. Lietuviškai išverstas romanas — Mėlynosios naktys 1957, vertė kun. dr. A. Baltinis.

Kliedas žr. Kliedėjimas.

Kliedėjimas (sin. klejojimas). Šiuo terminu išreiškiama tarptautinė d e l i r i o sąvoka. K. yra nenormali psichinė būsena, kurioje individas pameta ryšį su jį supančia tikrove ir ją pakeičia savo sąmonės vaidiniais. K. išorinės apraiškos yra: intelektualinis pasimetimas, sujukimas ir haliucinacijos. K. priežastis gali būti peraukšta kūno temperatūra bei karščiavimas, toksinės medžiagos (alkoholis, morfinas, kokainas, eteris ir kt.) ir kuri nors psichinė liga. Todėl yra įvairiausių k. formų: depresyvinis k., arba melancholija, didybės, kai asmuo įsivaizduoja, jog jis yra kuri pasaulinė įžymybė (plg. megalomanija); persekiojimo bei sustiprinta persekiojimo manija; onirinis — panaši į sapną, bet patologinė būsena. Intelektinis k., vad. taip pat p s i c h o n e u r o z e, yra mentalinė liga, kuri pasireiškia nepamatuota ko nors baime ir su tuo susijusiomis mintimis, bet be haliucinacijų. Maniakinis k. arba, paprastai, manija. Metamorfozinis k. yra psichinė būsena, kurioj žmogus įsivaizduoja, kad jis yra tapęs visai kitu asmeniu, kad jo kūnas transformuojasi į kurio nors gyvulio kūną ir pn. Mikromaniakinis k., kai asmuo įsivaizduoja ir jaučia, jog jis tampa vėl vaiku, kad jo sąnariai sistemingai trumpėja. Senilinis bei senatvinis k. yra viena senilinės demencijos išraiškų ir yra charakteringas sąmonės aptemimu, haliucinacijomis, nerimu, fantazavimu, nemigu ir šiaip deliuzijomis, nors paprastai šis pastarasis reiškinys daugiausia sutinkamas paranoiduose (žr.). Pagaliau dar viena nepaprasta k. forma — neigiamybės k., kuris, pagal Churchą ir Petersoną, kyląs iš nusidėjimo idėjos. Šios ligos apimtas asmuo mano, jog dėl savo didelės nuodėmės jis esąs tapęs pačiu velniu. Atseit, jis nebegalėsiąs mirti ir turėsiąs kentėti amžinai. Pagaliau patologiškai beaugdama idėja apie jo nuodėmės baisumą išstumia iš galvos visas kitas idėjas ir pasiekia tokį laipsnį, kad nei Dievas nei pasaulis ‚nebegzistuoja'; iš čia ir pats neigiamybės terminas.

Church ir *Peterson*, Nervous and Mental Diseases 1916. *A. Lgm.*

Klientas (lot. cliens ‚klusnus') asmuo, kuris įgalioja advokatą rūpintis jo reikalais, pvz. vesti bylą teismuose ar patvirtinti įpėdinystės teises, surašyti pirkimo-

pardavimo aktą ar kitą sutartį. Žr. dar Clientes.

Klientėlė (lot. clientela ‚palyda') senovės Romos visuomenėje turtingųjų ir beturčių santykių sistema, kur beturčiai pasiduodavo stipresniųjų ir turtingesniųjų globai. Nors sen. Lietuvos-Lenkijos valstybėje teisinė bajorų lygybė buvo vienoda, tačiau tikroji padėtis buvo visiškai kitokia: smulkesnieji bajorai priklausė nuo magnatų ir buvo pastarųjų įrankis. Pajuokai smulkesnieji bajorai buvo vadinami kralikiukais, o magnatai — karaliukais. 2. Visuma klientų kurio nors patrono. 3. Visuma asmenų ar įstaigų, besinaudojančių kreditu ar patarnavimais kurio nors banko ar kitos įstaigos.

J. P. Norblin Magnatas ir klientai

Klientūra (lot.) bendras klientų skaičius.

Klierikas (lot. clericus) asmuo teisėtai priimtas į dvasinį luomą ir priklausąs bažnytinei hierarchijai. Tonzūros šventimas yra pradinis žingsnis į tai, nes tuo jis išskiriamas iš pasauliečių luomo. Tada, paprastai, k. būna baigęs minimalinį filosofinį pasiruošimą ir pradeda teologines studijas. Toliau eina keturis mažesniuosius šventimus priėmusieji klierikai; dar toliau — du didžiuosius, t. y. subdiakonatą ir diakonatą. Klierikavimo dienos baigias kunigystės šventimais. *M. Č.*

Klija Kleja žr. Klio.

Klijai yra dviejų rūšių: augaliniai ir gyvuliniai. Gyvulinės kilmės k. gaminami iš kremzlių, odos ir tevartojami tik karštame tirpale. Augaliniai k. gaminami iš krakmolo, dekstrino, miltų, gumiarabiko, celiuliozės gamybos likučių ir kt. Gyvuliniai k. bei želatina, pridėjus rūgščių, šarmų, cukraus ir kitų medžiagų galima paversti šaltaisiais k. *P.Jc.*

Bičių k. yra dviejų rūšių: 1. bičių k., dažnai vadinamus pikiu, arba tumais, bitės gamina iš renkamų nuo lapuočių medžių pumpurų sakų. Kartais renka ir spygliuočių sakus. Į parneštuosius į avilį sakus įmaišo truputį vaško. Bitės šiuos k. vartoja avilio plyšiams užtaisyti ir pūvančioms sienoms ar nugiltų pelių arba kitų bičių kenkėjų lavonams apdengti, kurių negali iš avilio išvilkti. Savybės artimos sakams: tirpsta prie 65°C; 15°C darosi trapūs; nepraleidžia drėgmės ir oro; tirpsta spirite, žibale ir terpentine.

2. K., vadinami bičių balzamu, išskiriami bičių organizme iš žiedų dulkelių sakų, kai žiedų dulkelės (bičių duona) virškinamos. Šiuos k. bitės vartoja naujai pagamintų korių akelių sienelėms padengti. Taip pat jais padengia ir senų korių akeles prieš motinėlei dedant kiaušinėlius. Sendami šie k. tamsėja, ir nuo jų seni koriai gauna juodą spalvą. *J. Pp.*

Klijuotė vaškytinė, standi medžiaga, naudojama pamušalams, norint drabužio atitinkamoms dalims suteikti standrumo (atlapams, pečiams). K. būna iš neapdirbtų linų arba pilkai dažyta medvilnė, labai standžiai apretūruota.

Klika (prc. cliquer ‚triukšmauti') maža, neformali, bet savarankiška žmonių grupė, jungiama draugystės ryšių. K. gali sudaryti ne tik keli asmenys, bet ir kelios šeimos, laikančios viena kitą lygiomis ir išskiriančios kitus bendruomenės narius bei šeimas kaip nepriklausančias ‚intymiam rateliui'. K. neturi formaliai ryškiai apibrėžtų poelgių taisyklių, sąlygojančių nario priklausomybę grupei, tačiau reikalaujamos poelgių normos yra aiškiai numanomos ir jų laikomasi. Intymus k. narių bendrumas yra intensyvus, nuolatinis, tad plečiąs narių solidarumą. Ne visi k. nariai lygiai intensyviai atlieka savo pareigas ir naudojasi privilegijomis pagal nerašytas grupės poelgių normas; tai išskaido (stratifikuoja) grupės narius į aukštesnes ar žemesnes pozicijas, t. y. suteikia jos nariams aukštesnį ar žemesnį statusą. Tie grupės nariai, kurių poelgiai labiau atitinka grupės normas, tampa įtakingesni; rodydami daugiau energijos ir sumanumo grupės pasireiškimuose, jie iškyla į vadovus. Nors visi k. nariai prašalaičiui pa-

brėžia narių lygybę, grupės tarpusavio bendravimas yra ryškiai hierarchiško pobūdžio, kuris mažai skiriasi nuo formalių grupių narių santykiavimo.

Ryškiausių k. pasireiškimų ir įtakojimų būna diktatūriniuose kraštuose, kur viena k. stengiasi nustumti kitą ir paimti į savo rankas valdžios aparatą.

XVI–XVIII charakteringas k. užuomazgas užtinkame bajorų bei kilmingųjų grupelėse, gildijų viršūnėse, bažnyčių hierarchijoj ir kt. Miesto, ypatingai miestelio visuomenė yra davusi pagrindą europinei k. sąvokai, kuri įsigalėjo Prancūzų revoliucijos metu. Liberaliniai socialinių varžybų elementai paruošė dirvą besikuriančių miestiečių grupių poelgių pavidalams, atmieštiems fariziejiškumo bei veidmainybės. Veržiamiesi į pasisekimą, turtus, siekdami įtakos ir prestižo, socialinės kovos varžovai priėjo išvadą, kad laimėjimą nulemia ne tiek pranašesni gamybos principai, kiek suinteresuotų grupių neskrupulingumas. Tada svarbi pasidaro ne tiek tikroji gamyba, kiek fiktyvinė bei propagandinė, sukelta sugestyvios reklamos. Pastaruoju metu, šalia ekonominės, mokslinės, meninės bei literatūrinės srities, europinės prasmės k. ypatingai klesti politinėse varžybose — tiek su priešinga partija, tiek partijos viduje. Ir provincijoj, ir centruose yra žinomi ‚vidujiniai rateliai', ‚elitas', ‚smegenų trestas', ir t.t. Lotynų Amerika, vėliau Balkanų kraštai, Japonija, Siamas ir galiausiai arabų valstybės yra žinomos kaip ‚kapitonų', ‚majorų', ar ‚pulkininkų' grupių vadovaujamos.

G. C. Homans, The Human Group 1950; *M. M. Kossitsch* und *O. v. d. Gablentz,* Zellen und Cliquen, Referate auf der 11. Tagung der Deutschen Ges. für Soz. in Weinheim 1952; *R. K. Merton* and *P. F. Lazarsfeld,* Continuities in Research: Studies in the Scope and Method of ‚The American Soldier' 1950; *W. F. Whyte,* Corner Boys: A Study of Clique Behavior (American Journal of Sociology, March 1941).

A. Mst.

Klykis ežeras Tauragnų vls., Utenos aps., 4 km į š.v. nuo Tauragnų mstl., 50 ha ploto; paviršius apie 175 m nuo j. l.; per gretimą Politiškio ež. priklauso Tauragno ež. baseinui, kuris per Pakaso, Ukojaus, Alksno, Asalnų ir Lūšio ež. įeina į Žeimenos (Neries) baseiną. Netoli Tauragnų yra K. kalva, 237 m nuo j.l.

Klykys žr. Kuolinga.

Klikna Matas (g. 1901 II 10 Sotkalnio k., Kražių vls., Raseinių aps.) savanoris-kūrėjas. Dalyvavo kovose su lenkais. 1923 baigė kelių ir tiltų statybos kursus ir ligi 1944 tarnavo Plentų ir vandens kelių valdyboje Šiaulių rajone. 1944 pasitraukė į Vokietiją. 1949 atvyko į JAV. Vienas savanorių-kūrėjų steigėjų ir nuo 1949 tos sąjungos sekretorius.

Klykūnas Jurgis (1856 IV 5 Rymiškių k., Smilgių vls., Panevėžio aps. — 1907 II 7) spaudos draudimo laikų veikėjas. 1877–1879 gyveno Rygoje. Paskiau grįžo kaiman, ūkininkavo ir nuo 1883 platino lietuvių spaudą. K. kiemas buvo knygų skirstymo punktas. Jis suorganizavo kuopą neturtingiesiems aprūpinti mokomąją bei rašomąja medžiaga. Nemokamai mokė apylinkės vaikus lietuviškai. Vėliau parašė, bet neišspausdino brošiūras Mūsų ponai geradėjai ir Gervių krikštynas. 1905–06 revoliucijos metu surinko keliolika tūkstančių parašų po prašymu duoti Lietuvai autonomiją. Panevėžio kalėjime vieną mėnesį kalintas.

Klykuolė (Bucephala clangula L.) viena iš gražiausių nardančiųjų ančių. K. daugiau panaši į dančiasnapius negu į antis. K. gyvena Europoj, š. Azijoj ir Amerikoj. Amerikos k. sudaro atskirą porūšį. Vasaros metu jos gyvena šiaurės kraštuose, bet atskiri egzemplioriai peri ir Lietuvoje. Jų buvo nušauta Druskininkų, Ignalinos, Švenčionėlių apylinkėse. K. peri vaikus medžių uoksuose. Minėtoje apylinkėje žmonės vadina k. narukais. Rudenį Lietuvą atlanko didesni būriai k. ir laikosi ligi užšąlant, bet nedidelis skaičius k. žiemoja ir Lietuvoje, o pavasarį, kai upėse pajuda ledai, jos vėl užplūsta mūsų vandenis. K. minta beveik tik žuvimis, todėl jų mėsa negardi, nes atsiduoda žuvimi. Patelės galva šokolado spalvos, visa viršutinė kūno dalis juosva, sparnai taip pat juosvi, su baltų veidrodėliu. Patelės krūtinė ir pilvas balti, kaklas ir kūno šonai pilki. Patino galva tamsiai žalios spalvos, gražaus metalinio žvilgesio ir balta dėme skruostuose. Kaklas ir visa apačia baltos spalvos, sparnai ir nugara juodi. Patinas sveria ligi 1 kg, patelė 600–700 g. K. plaukioja daug geriau už kitas antis. Medžioti jas gan sunku, nes labai bailios.

T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai I ir III tt.

Klykuoliai mstl. Akmenės vls., Mažeikių aps., 15 km nuo Dabikinės glžk. stoties ir 15 km nuo Akmenės pašto. 1925 37 ūkiai ir 235 gyv. Ligi 1928 buvo Akmenės parapijos filija, tais pačiais metais patapo parapija su 1600 parapiečių. Filijos medinė bažnyčia statyta 1778 Ignaco Pilsudskio ir ligi 1881 turėjo šiaudinį stogą. 1881 pa-

rapijos lėšomis ir kun. Aleksandro Gedvilos rūpesčiu buvo perstatyta ir gavo vargonus, kurių anksčiau neturėjo. 1863 VII 25 ties K. rusai susikovė su sukilėliais. 1938 buvo įsteigtas Sveikatos punktas. K. apylinkėse į žemės paviršių išeina dolomitizuotų cechšteino kalkakmenių sluoksnių.

Klimaitis 1. Pranas (1883 I 8 Papartynų k., Sintautų vls., Šakių aps. — 1940 II 1 Vilniuje) majoras, žurnalistas. 1903 baigė Veiverių mokytojų seminariją. Nuo 1904 XII dirbo Vilniaus Žinių redakcijoje. 1905 pabaigoje D. Vilniaus Seimui organizuoti komisijos narys ir vienas iš Seimo sekretorių; taip pat vienas Lietuvių mokytojų sąjungos steigėjų. Išlaikęs matininko egzaminus Vilniuje, dirbo matininko darbą Lietuvoje. 1915 išvyko į Rusiją, buvo mobilizuotas, 1916 baigė karo mokyklą Maskvoje ir buvo paskirtas į Kurganą Sibire. 1917 dalyvavo Lietuvių seime Petrapilyje. Paskiau su karininku Juozapavičium Galicijos fronte organizavo lietuvių tautinės kariuomenės dalis. Iš ten grįžo į Kurganą, kur 1918 buvo bolševikų suimtas. Vokietijos pasiuntiniui Maskvoje tarpininkaujant, buvo iš kalėjimo išleistas. 1918–19 kariavo Sibire baltųjų pusėje. 1919 stojo į besiorganizuojantį lietuvių batalioną. Su kar. Tomkum lietuviškai išvertė rikiuotės statutą. Bolševikams batalioną nuginklavus, buvo laikomas kalėjime ir tik 1920 rudenį, kaip įkaitas, buvo grąžintas į Lietuvą. Lietuvoje tarnavo kariuomenės štabe, paskui Šaulių sąjungoje ir 1922–25 jai vadovavo. Išėjęs į atsargą, ligi mirties vertėsi žurnalistika. Žurnalistikos kursų namie lektorius. 1906–07 redagavo Lietuvį (Vilniuje). Bendradarbiavo Vilniaus Žiniose, Lietuvos Ūkininke, Viltyje, Santaroje, Laisvės Karininke, Trimite, Tautos Valioje, Karde, Karyje ir Mūsų Rytojuje ir Klaipėdos lietuvių laikraščiuose. 1919 Prano slapyvardžiu išleido trumputę, pradžios mokykloms skiriamą, vėliau sulaukusią daugelio leidimų, Lietuvos istoriją. Išsp. Trumpa mūsų kalbos gramatika 1922, Lietuvių spauda 1933, Publicistika 1933, Kova dėl pajūrio 1935, redagavo leidinėlį Kražių skerdynės 1933.

Pr. Klimaitis

Vertė iš rusų kalbos: Chižniakov Politikos mokslo pradžia 1906, Obuchov Pritrūko kantrybės 1907.

2. Stasys (g. 1887 V 8 Vaidlonių k., Troškūnų vls., Panevėžio aps.) JAV lietuvių veikėjas. 1916 Ročestery suorganizavo pašalpinę Lietuvos sūnų ir dukterų d-ją, 1919 Gudyno postą ir jam pirmininkavo. 1923 Uticoje įsteigė teatro d-ją, o 1924 Lietuvių piliečių klubą bei Vilniui vaduoti sąjungos skyrių. Rūpinosi Ročesterio bžn. statyba.

Klimaksas (gr. klimaks ‚kopėčios') retorikoje laipsniško išsireiškimo kilimo figūra, lot. gradatio.

Klimakterinis laikas (gr. klimakterikos eniautos ‚k. metai', lot. climactericum tempus ‚k. laikas') 1. senovėje pavojingas žmogaus gyvenimo laikas, ypač 63 žmogaus gyvenimo metai (gr. klimaktēr arba klimaktērikos eniautos ‚pereinamieji, pavojingieji metai').

2. Sen. astrologijoje pavojaus gresiamas laikas, kai tam tikra dviejų žvaigždžių padėtis, pvz. jei Marsas tolsta nuo Merkuro, reiškia paskiro žmogaus arba bendrą pavojų — karą, badą. *A. Rkš.*

3. Moters gyvenimo laikotarpis, kai moteris išgyvena anatominius, fiziologinius ir dvasinius pasikeitimus ir yra ypač būdingas menstruacijų (mėnesinių) sustojimu. Klimakteriumas yra fiziologinis, normalus reiškinys, reiškiąs, kad vaisingas 30–35 metų moters gyvenimo tarpas pasibaigė. K. normaliai būna tarp 40–50 metų amžiaus. Jeigu moteris subrendo anksčiau, tai jos k.l. gali būti anksčiau ir atvirkščiai. 1918 Sanes surinko 32 valstybių duomenis ir nustatė, kad k.l. amžiaus vidurkis yra 47,1 metų. Klimatas, vaikų skaičius, socialinė ir fizinė padėtis, turi tam tikros įtakos k.l. (pvz. Sanes nustatė, kad moters daugiau vaikų turinčios, klimakteriniai pasikeitimai prasideda vėliau, o bevaikių moterų anksčiau). K. l. gali būti sukeltas ir dirbtiniu būdu (pvz. chirurgijos pagalba, rentgeno-radiumo spinduliais, vaistais). K.l. ilgis įvairus (nuo 6 mėn. iki 5 metų). Novak nustatė, kad vidutiniai užtrunka 2–2½ metų. K.l. simptomų yra daug, labai įvairiai pasireiškiančių, ir kiekviena moteris skirtingai juos išgyvena bei nevienodai reaguoja. Svarbiausias požymis yra mėnesinių sustojimas. Jis būna palydimas įvairių psichinių, vasomotorinių, anatominių reakcijų (melancholija, depresija, apatija ar nepaprasta ener-

gija, visur noras dalyvauti, padidėja seksualinis patraukimas, galvos skausmai. Visų šių simptomų gali ir visai nebūti (išskyrus anatominius). Gydytojai dažnai naudoja moteriškų hormonų terapiją, kad sušvelnintų k.l. reakciją moters organizme. Panašūs psichiniai ir fiziniai reiškiniai gali būti ir vyruose tarp 40–60 metų ir yra vadinami vyrų klimakteriumas. *K. Bb.*

Klimańska Zofja (pseudonimas Zofja z Brzozówki; 1819 Furmaniškiuose, Trakų aps. — 1870) pasižymėjusi lenkų liaudies knygų autorė. Kauno pakamario Mileikos duktė. Išsimokslino Vilniuje. Mickevičius ją pavaizdavo Vėlinių III dalyje senatoriaus salėje Panna vardu. 1849–50 jos lėšomis buvo leidžiamas Pamiętnik naukowo literacki, kur ji pati spausdino aštrios satyros dalykų — Człowiek niewidzialny czyli cudowny kapelusz 1850. 1852 buvo ištremta į Rusiją. Grįžusi iš tremties apsigyveno Lietuvoje. Iš jos raštų minėtini: Samojedy salionowe, Obrazki miejskie i parafjalne, Mateusz Zbituta, Chorzy i zdrowi, List Zofji z Brzozówki.

Klimas upelis Vyšniavo vls., Valažino aps., Gasto (Beržūnos, Nemuno) kair. intakas, 10 km ilgio.

Klimas 1. Adolfas (g. 1889 VI 16 Kušliškių k., Kalvarijos vls., Marijampolės aps.) žurnalistas ir visuomenės veikėjas. Mokėsi Kalvarijos dviklasėje m-loje. Pasirengęs išlaikė pradžios m los mokytojo egzaminus. 1912–16 su pertraukomis studijavo teisę ir pedagoginius dalykus Maskvoje, Šaniavskio universitete. 1913–14 mokslo metais Novasodų pradžios m-los mokytojas. 1915–16 dirbo Maskvos Lietuvių komitete pabėgėliams šelpti, kur įkūrė mokytojų sekciją. Ten dirbdamas steigė Maskvoje lietuvių pabėgėlių vaikams pradžios mokyklas, parūpino išspausdinti K. Skabeikos Lietuvišką elementorių, bei skaitymų knygą. 1916 persikėlė į Petrapilį ir dirbo to pat komiteto kultūros ir švietimo sekcijoje ir Lietuvių Balso redakcijoje. 1917 persikėlė į Voronežą. 1918 V grįžo į Lietuvą ir pradėjo darbą Knygų leidimo komisijoje (prie Lietuvių mokslo d-jos) ir Lietuvos Aide. Tų pačių metų pabaigoje perėjo dirbti švietimo ministerijon. Bolševikams okupavus Vilnių, K. trumpą laiką dirbo švietimo komisariate. Nusikėlęs į Kauną, darbą gavo ministrų kabineto spaudos biure, paskui Lietuvos Ūkininko redakcijoje. 1920–21 faktinasis Lietuvos Ūkininko red. Dirbo Darbo, Saulėtekio ir Varpo redakcijose. 1921 redagavo ir Šaulių sąjungos organą Trimitą. 1920 Steigiamojo ir kitų seimų stenogramų redaktorius. K. dar mokiniu būdamas, įsitraukė į lietuviškų knygų platinimo darbą, o spaudą atgavus, pradėjo bendradarbiauti. 1906 rašė Pelagiaus slapyvardžiu N. Gadynėje, bendradarbiavo Vilniaus Žiniose, Lietuvos Žiniose, Lietuvos Ūkininke ir čia pasirašydavo slapyvardžiu A. Kelmutis, arba A. K–mas ir inicialais A. K. I pas. karo metu bendradarbiavo Lietuvių Balse, Russkije Vedomosti. Po revoliucijos dirbo Santaros redakcijoje ir buvo redakcinės komisijos narys, o taip pat ir Laisvos Lietuvos mokyklos red. 1922 vienas steigėjų Liet. rašytojų ir žurnalistų s-gos, 1930 Lietuvių žurnalistų s-gos. 1930–32 rašė į Sėjos Barą. Apie Lietuvą informacinių žinių parūpindavo esperanto kalba suomių Sanomat ir flamų Gazette van Gent. Redagavo 1937 Šiandien. JAV bendradarbiauja Naujienose ir LE. K., be Kelmučio slapyvardžio, dar vartojo šiuos slapyvardžius: A. Karigakis, A. Kirstukas, M. Kanapinis, A. Sniegaitė. Išsp. Europos geografija 1920, Užeuropių geografija 1925, Lietuvos geografija 1922, 1937, Tarptautinės kalbos vadovėlis 1921. Vertė I. Zieduonio Latvija 1921, Čechovo Meška 1908, A. Kaufman Visuomenės ūkio istorija 1922, A. Kautsky Kas yra socializacija 1923, S. V. Poznišev Nusikaltėlių baudimas ir taisymas 1939. Be publicistinių dalykų, Vienybėje Lietuvininkų mėgino rašyti ir grožinių dalykų — Lietuviškas vakaras, Velnias, Davatka ir kt.

A. Klimas

2. Antanas (g. 1924 IV 17 Pelekonių k., Jiezno vls., Alytaus aps.) univ. dėstytojas. 1941 baigė Prienų gimn. ir 1941–43 studijavo VDU filosofijos fak. lituanistiką, filosofiją ir tuo pat metu baigė 1942 Kauno mokytojų seminariją. 1946–47 studijavo Pabaltijo univ. (Hamburg-Pinneberg) kalbotyrą ir germanistiką. 1948 atvyko į JAV ir pradėjo studijuoti Pensilvanijos univ. germanistiką bei kalbotyrą. 1950 gavo magistro laipsnį, 1956 daktaro laipsnį. 1950–56 jaun. instruktorius, nuo 1956 VII instruktorius, 1957 asist. prof. Ročesterio univ. N. Y. Bendradarbiauja spaudoje ir priklauso lietuviškoms orga-

nizacijoms. JAV rašė Drauge, Darbininke ir Lituanus.

3. Bernardas (1858 VII 30 Kušliškių k., Kalvarijos vls. ir aps. — 1901 VII 31) Adolfo, Petro ir Sergijaus K. tėvas. Baigęs Kalvarijos pradžios mokyklą, dar mokėsi Marijampolės gimn., o paskui ūkininkavo. Platino lietuvių spaudą ir rašė korespondencijas į slaptus liet. laikraščius.

4. Ignas (JAV Enoch G.; 1888 V 1 Krasausiškių k., Stakliškių vls., Alytaus aps. — 1937 VII Filadelfijoje) med. dr.

E. G. Klimas

1902 baigė Jiezno triklasę mokyklą. Į JAV atvyko 1903 ir čia lankė vakarinę mokyklą Filadelfijoje, 1905 – 10 studijavo Valparaiso ir Indiana univ., kur gavo B. S. laipsnį. 1915 medicinos mokslą baigė Temple univ. Filadelfijoj. Valparaiso univ. buvo Lietuvių literatinės d-jos pirmininkas. Filadelfijoj suorganizavo lietuvių studentų grupę Meteoras, kurios nariai skaitydavo vietos lietuviams paskaitas (1912–14). 1924–37 SLA daktaras kvotėjas. Filadelfijos Lietuvių Dienos 1916 XI 1 komiteto ir Lietuvos Laisvės paskolos stoties (1919–20) pirmininkas. Taip pat pirmininkas Lietuvių delegacijos įteikti prezidentui Hardingui milijoną parašų. Sandaros sekretorius 1916, Filadelfijos Lietuvių statybos ir paskolos b-vės direktorius ir Amerikos Lietuvių daktarų d-jos narys. Bendradarbiavo Laisvojoje Mintyje ir kituose JAV lietuvių laikraščiuose.

5. Petras (g. 1891 II 23 Kušliškių k., Kalvarijos vls., Marijampolės aps.) diplomatas, Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, istorikas. 1901 įstojo į Marijampolės gimn. Dar gimnazijoj būdamas įsitraukė į slaptą moksleivių veiklą. 1908 red. moksleivių hektagrafuotą laikraštėlį Moksleivių Draugą. 1910 įstojo į Maskvos univ. teisių fakultetą, kurį baigė 1914. Studijuodamas buvo Aušrinės redakcijos narys ir žymus to žurnalo bendradarbis Vabalėlio slapyvardžiu. Atostogų metu suruošdavo apylinkėje paskaitų, vaidinimų. I pas. karo metu apsigyveno Vilniuje ir pradėjo dirbti Centriniame lietuvių pabėgėliams šelpti komitete. Jo parašyta apyskaita Otčet o dejatelnosti centralnago litovskago komiteta išsp. 1915. Tais pačiais metais Vilniuj išspausdino Kooperaciją (Apie smulkiojo kredito d-jas), kurią išleido Lietuvių d-ja aukštųjų Maskvos mokyklų moksleiviams šelpti. K. paliko vokiečių okupuotoje Lietuvoje ir atsidėjo politikos darbui. Vilniaus konferencijai šaukti organizacinio komiteto narys ir aktyvus Lietuvos tarybos narys bei Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras. Vokiečių okupacijos varžtams atsileidus, Vilniuje Lietuvių Taryba pradėjo leisti Lietuvos Aidą, kurio faktinasis redaktorius buvo K. Besikuriant Lietuvos valstybei, mokykloms reikėjo vadovėlių. K. parūpino Lietuvių kalbos skaitymus (chrestomatiją) ir Lietuvių k. sintaksę 1919. Artėjant karo pabaigai, jis parūpino literatūros sienų klausimu — Lietuva, jos gyventojai ir sienos 1917 (yra lenkiškai), Lietuvos sienos rytuose (Švietimo Darbas) 1921, Memorialas Lietuvos taikos derybose su rusais 1920. Didžioji Lietuva buvo išspausdinta vokiškai ir prancūziškai. 1918 pradėjo dirbti užsienio reikalų ministerijoje ir įvairiais titulais išbuvo ligi II pas. karo. 1919 užsienio reikalų m-jos valdytojas, 1919 X 24 viceministras, 1923 įgaliotasis ministras Italijai, 1925 Prancūzijai, kur išbuvo ligi Lietuvos atstovybės panaikinimo. Be Prancūzijos, dar Lietuvai atstovavo Belgijoje, Ispanijoje, Portugalijoje ir Liuksemburge. 1942 vokiečių nacių okupacinė vyriausybė Prancūzijoje K. suėmė ir ligi 1943 laikė koncentracijos stovykloje; tik 1943 pabaigoje per kalėjimus buvo grąžintas Lietuvon ir be sveikatos palcistas. Antrosios rusų bolševikų okupacijos metu K. buvo išvežtas iš Lietuvos ir ilgus metus kalintas

P. Klimas

Be diplomatinės tarnybos, 1920–23 dirbo Aukštuosiuose kursuose ir Lietuvos univ., kur dėstė Lietuvos istoriją. Būdamas pasiuntiniu Paryžiuje, nepasitraukė nuo mokslinio darbo ir atliekamu laiku tyrinėjo Lietuvos istorijos klausimus; rašė studijas, ypač rūpinosi supažindinti vakarų mokslo pasaulį su Lietuvos istorijos klausimais. Priklausė istorijos ir XXVII knygos mylėtojų d-joms. Išsp. Le gouvernement de Kovno 1918, La Lithuanie russe 1918, Der Werdegang des litaui-

schen Staates 1919, Lietuvių senobės bruožai 1919, Lietuvos žemės valdymo istorija 1919, Muravjovo laikmetis Lietuvos žemės ir žemininkų istorijoje 1920, Mūsų kovos dėl Vilniaus 1923, Istorinė Lietuvos valstybės apžvalga 1922, Le developpment de l'État Lithuanien 1915, Ambrosio Contarini (Praeitis II) 1933 ir atskirai, Ghillebert de Lannoy (Praeitis II) 1933 ir atskirai (yra anglų k. vert.), Les Rapports des nations lithuanienne et polonaise 1927, L'Entante Baltique et la Lithuanie, L'économie lithuanienne. K. bendradarbiavo mūsų periodinėje spaudoje ir mokslo bei politikos žurnaluose. Išspausdino Lietuvos valstybės kūrimas 1915–18 metais Vilniuje (Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis) 1928, Vilniaus okupacijos pradžia (N. Romuva) 1935.

A.Kl. ir Rd.

K. istorikas. Jau savo ankstyvuose darbuose (Lietuva, jos gyventojai ir sienos 1917; Lietuvių senobės bruožai 1919; Lietuvos žemės valdymo istorija, 2 dalys 1919–20; Mūsų Kovos dėl Vilniaus 1923), K. parodė ne tik sugebėjimą gerai orientuotis gausioje šaltinių ir studijų bibliografijoje, bet ir ją panaudoti kritiškai. Jo tyrinėjimai skyrėsi nuo visos eilės mėgėjiškų darbų, dar aprašančių lietuvių ‚dievaičių' Olimpą ar gvaldančių tokią Lietuvos istorijos pradžią ir jos kunigaikščių genealogiją, kokią buvo pamėgę, pagal plačiausia Lietuvos Metraščio (XVI a.) redakciją, XIX a. galo lietuvių romantikai. K. ne tik rūpestingai sunaudojo kitų mokslines išvadas, bet ir pats davė savo pozityvių aiškinimų. Jo iki šiol tik mašinraščiu parašyta Lietuvos istorijos I t. (nuo seniausių laikų iki Mindaugo, 1939) yra gausiai paremtas šaltiniais, kurie kritiškai vertinami. Šis darbas yra tik dalis didelio plano parašyti 10 t. Lietuvos istoriją, kuriai paruošti K. paliko porą dešimtų storų bylų įdomios medžiagos. Apskritai, savo darbuose, o ypač I t. Lietuvos istorijos, K. yra panaudojęs nežinomų ar mažai žinomų šaltinių. Iš originalių tekstų yra jis išleidęs Ghillebert de Lannoy (žr.) kelionę Lietuvon Vytauto D. laikais (Praeitis II 1933) ir Venecijos ambasadoriaus A. Contarini (žr.) kelionę per Lietuvą 1474–77 (t. p.). Įdomūs K. komentarai suteikia tiems leidiniams didesnę vertę. Net K. 1919 vok. ir prc. išleistieji dokumentai apie Lietuvos valstybės pradžią (Werdegang des litauischen Staates), kur K. davė platų įvadą, yra svarbus šaltinis Vasario 16 akto genezei. Buvo numatyta, kad K. parašys įvadą ir 1939 išspausdintiems užsienio reikalų ministerijos dokumentams apie Lietuvos ir Vatikano santykius nuo 1919. Įvairiomis progomis ir dokumentuotai K. rašė apie nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimąsi Vilniuje(žr. I Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1928; Šapokos red. Liet. istorija 21950), kur jis pats buvo faktų liudininkas. Tikras ir kruopštus istorikas jis pasirodė, kai ėjo prie senosios Lietuvos istorijos, nors diplomatinis darbas jam neleido mokslui paskirti visų jėgų. Bet diplomatinis postas jam, kaip ir dr. J. Šauliui, palengvino turėti daug santykių, surenkant didžiulę vertingą lituanistinę biblioteką, kurios tik maži likučiai tėra išsaugoti, 1954 parduoti Laisvosios Europos kolegijai Strasburge, šiandien jie yra patekę Lenkų bibliotekon Paryžiuje.

Z.I.

6. Sergijus (1886 X 7 Kušliškių k., Kalvarijos vls., Marijampolės aps. — 1941 IV 13 Raudondvaryje) lietuvių visuomenės veikėjas. Nuo 1897 mokėsi Marijampolės gimn., bet baigė Vilniaus gimn. ir Petrapilio agronomijos inst. ir dar metus agronomo praktiko darbus dirbo Danijoje. Besimokydamas Marijampolės gimn. jau platino slaptą liet. spaudą, 1905 veikė revoliucijos sąjūdy. Dalyvavo Vilniaus Seime ir paskui savo tėviškės apylinkėje šaukė ūkininkų susirinkimus ir aiškino seimo nutarimus. Prieš I pas. karą organizavo ūkininkus kooperacijos veiklai ir Marijampolės ūkinių d-jų vardu rengė ūkininkams paskaitas; daug rašė ūkio klausimais Lietuvos Ūkininko priede Žemėje. I pas. karo metu dirbo Centriniame lietuvių komitete nukentėjusiems nuo karo šelpti, pradžioje Vilniuje, o paskui Petrapilyje, kur buvo agronomijos sekcijos vadovu. 1919–20 ūkininkavo savo tėviškėje ir dalyvavo partizanų kovose su lenkais. Nuo 1921 tarnavo žemės ūkio m-joje. Apie Lietuvos žemės ūkio mokyklas išsp. jo brošiūra vokiškai: Das Landwirtschaftliche Bildungswesen in Litauen 1933.

S. Klimas

Klimaševskis Ipolitas (1802 I 19 Mozyriaus aps. — 1875 Prancūzijoje) 1831 sukilimo dalyvis. Mokėsi 1820–26 Vilniaus

univ., vėliau gimnazijos mokytojas Vilniuje. Drauge su Vilniaus akademikais išėjo į sukilimą — Rudnikų girią. Pateko į rusų nelaisvę ir buvo nusmerktas mirti, bet mirties bausmė liko pakeista sunkiųjų darbų kalėjimu, tačiau iš kalėjimo, persirengęs moterimi, pabėgo. Išemigravo į Prancūziją ir ten 1847–53 buvo lenkų mokyklos Batignolles mokytojas. Rašė eilėraščius ir spausdino Dziennik Wileński. 1830 išspausdino veikalą Noworocznik Litewski na rok 1831, kurio svarbesni straipsniai: Kauno miesto istorija, Žygimanto Kęstutaičio mirtis. F. Vrotnovskis atsiminimų rinkinyje išsp. K. Żywot Jerzego Skalnika Soroki, o Janusz Iwaszkiewicz — Z pamiętników Hipolita Klimaszewskiego (Apie Vilniaus univ. 1824–30) 1929. Paliko rankraščiu raštų iš emigracijos gyvenimo. *P.Č.*

Klimatas rezultatas visų saulės ir žemės įtakų ar faktorių, kurie veikia augalų bei gyvulių gyvenimą. Tie faktoriai yra temperatūra, drėgmė, dujinė oro sudėtis, oro spaudimas ir judėjimas, šviesos intensyvumas ir kokybė. Tuo būdu k. yra atmosferinių reiškinių vidurkis įskaitant reguliarius ir nereguliarius dienos, mėnesio, metų ar eilės metų pasikeitimus bei vietinius nukrypimus nuo vidurkio. Didelės reikšmės turi taip pat minimalūs ir maksimalūs mėnesiniai ar sezoniniai temperatūrų ar kritulių duomenys. Žinios apie reiškinių kartojimąsi dienos, mėnesio ar metų būvy yra naudingos spėjant oro sąlygas ateičiai.

S a u l ė s, ar s a u l i n i s, k. pareina tik nuo saulės veikimo — spinduliavimo, charakteringo tai ar kitai vietai, pareinančio nuo tos vietos latitudos. Saulinį k. turėtume, jei žemės paviršius būtų homogeniškas (nebūtų vandenynų) ir be atmosferos. Prie ekvatoriaus metų būvyje k. nedaug teįvairuoja, nes saulės ir ekvatoriaus pozicijų santykis nedaug tesikeičia. Einant nuo pusiaujo į žemės ašigalius, vasarą dienos ilgėja, naktys trumpėja, o saulės spindulių kritimo kampas smailėja ir jų intensyvumas prie žemės paviršiaus tuo būdu mažėja. Atmosfera sumažina saulės spindulių veikimą tuo būdu, kad dalis spindulių yra jos absorbuojama. Net ir tyras bei skaidrus dangus suima apie pusę saulės spindulių. Juo saulė stovi vertikaliau, juo spinduliams tenka plonesnį atmosferos sluoksnį pereiti, taigi juo mažiau jų absorbuojama. Žemės paviršių pasiekiančių saulės spindulių intensyvumas dar yra modifikuojamas atmosferoje esančių dulkių kiekio, vandens garų, debesų ir k. faktorių.

F i z i n i s k. tai eilės faktorių modifikuotas saulės k., o tų faktorių yra nemaža, pvz., nelygus žemės ir vandenynų pasiskirstymas, aukštumų skirtumai, oro srovės, vandenynų srovės ir kt. Tuo būdu k. gali būti suskirstyti pagal vyraujančius faktorius į saulės (dominuojąs faktorius latituda), kontinentalinį (žemynas), jūrų (vanduo), kalnų (altituda).

Ž i ū r i n t l y g i a g r e č i ų (latitudos) k. suskirstomas į penkias juostas: atogrąžų (tropikine, arba karštąją), dvi vidurines ir dvi poliarines, arba šaltąsias. Atogrąžų juostą sudaro juosta abipus pusiaujo ligi 23,5° šiaurės ir 23,5° pietų platumos. Šiaurinė ir pietinė vidurinės juostos yra nuo atogrąžų juostos ligi 66,5° šiaurės ar pietų platumos, t.y., ligi šaltųjų juostų, kurios vadinamos šiaurėje arktika, o pietuose antarktika. Tropikų juosta gauna daugiausia saulės spindulių ir k. metų būvyje mažiausiai svyruoja. Poliarinėse k. juostose saulės spinduliavimas labai svyruoja tarp vasaros ir žiemos ir apskritai saulės spindulių gauna mažiau už kitas juostas. Poliarinių juostų vasara trumpa ir šalta, šilimos neužtenka daugelio augalų, ypač medžių, augimui. Vidurinės k. juostos pagal saulės spinduliavimo kiekį ir jo įvairavimą yra tarpinės tarp tropikinių ir poliarinių sričių.

T e m p e r a t ū r ų j u o s t o s, apribotos tam tikrų izotermų (linijų jungiančių vienodos temperatūros vietas), yra siūloma vieton astronominės klasifikacijos. Izotermos nesutampa su lygiagretėmis daugiausia dėl žemynų bei vandenynų pasiskirstymo. Pagal šią klasifikaciją tropinė juosta būtų abipus ekvatoriaus ligi 20° C metinės izotermos, o ties šilčiausiojo mėnesio (liepos — šiaurės, sausio — pietų pusrutuliuose) 10°C izoterma prasideda poliarinės juostos.

K l i m a t ų k l a s i f i k a c i j a būtų geriausia ir logiškiausia tokia, kuri apimtų visus klimatinius elementus. Tokia klasifikacija buvo pasiūlyta susidedanti iš aštuonių juostų: tropikinė juosta su šalčiausiu mėnesiu 18°C; dvi sausos stepių ir dykumų juostos; dvi vidutinės drėgmės ir temperatūros juostos (šalčiausias mėnuo 18° — –3°C); borealinė, arba šaltojį miškų juosta, kuri yra tik šiauriniame

pusrutulyje; pagaliau dvi poliarinės juostos.

Sritys dar gali būti suskirstomos pagal jų reliatyvinę padėtį į didelius žemės masyvus ar vandenynus. Sausžemis greit ir žymiai įšyla ir greit atvėsta, vandens paviršius lėtai ir menkai tejšyla, taip pat lėtai atvėsta. Jūrų k. todėl pasižymi mažesniais temperatūrų svyravimais tarp atskirų sezonų, turi vėsius pavasarius, šiltą rudenį, aukštesnę reliatyvinę drėgmę, didesnį debesuotumą ir t.t. Kontinentinis k. yra padaras didelių žemynų. Pasižymi didesniais klimatinių faktorių svyravimais tarp sezonų, tarp dienos ir nakties, negu jūrų k. Ore randama daugiau dulkių dalelių ir mažiau vandens garų, be to, mažesnis debesuotumas. Dykumų k. zonoje oras paprastai yra laisvas nuo mikroorganizmų. Šioje srityje dieną paprastai pučia stiprūs vėjai, o naktys būna ramios ir šaltokos. Kamuoliniai debesys dėl oro drėgmės stokos dažnai nesusiformuoja. Pakraščių k. yra tarpinis tarp jūrų ir kontinentinio. Juo arčiau vandenyno, juo jis artimesnis jūrų k. ir juo toliau į sausumą, juo panašesnis kontinentiniam. Musonų k. sutinkamas Indijoje, kur vakariniai krantai gauna daug daugiau lietaus už rytinius pietų vakarų musonų vėjų dėka. Kalnų bei aukštumų k. keičiasi pagal santykinę padėtį lyginant su jūrų paviršium. Lipant aukštyn temperatūra krinta 1°C kas 200 m. Kalnuose, lyginant su žemumomis, mažėja oro spaudimas, temperatūra, absoliutinė oro drėgmė; kyla saulės spinduliavimo intensyvumas; ligi tam tikros aukštumos didėja ir dažnėja krituliai.

Tropikinio k. juostoje klimatiniai reiškiniai yra paprasti ir vienodi. Kai kuriose srityse kartais užeina tropikiniai ciklonai, su gausiu lietumi, dažnai padarą daug žalos. Temperatūra čia labai aukšta ir vienoda per visą sezoną ir mažai kinta metų būvyje, net prie juostos pakraščių tarpsezoniniai svyravimai neprašoka 14°C. Karščiausia juosta būna ne ties pačiu pusiauju, bet ties 10° šiaurės platumos. Didžiojoje šios juostos dalyje temperatūra nenukrinta žemiau 20°C. Sritys, apjuostos vidutinės metinės temperatūros 30°C izoterma, yra centrinėje Afrikoje, Indijoje, š. Australijoje ir centrinėje Amerikoje. Sezonai šioje juostoje ne tiek pareina nuo temperatūros, kiek nuo lietaus ir vyraujančių vėjų. Aukšta ir pastovi temperatūra, kartu su dideliu oro drėgmingumu, kai kuriose žemumose ties ekvatoriumi menkai tinka baltajam žmogui, ypač aukštam protiniam ir fiziniam aktyvumui pasireikšti. Žemiausias oro spaudimas yra arti ekvatoriaus. Kai kuriose vietose čia viešpatauja perkūningos audros, stiprūs lietūs ir vėjai. Lietaus vietomis iškrinta ligi 2500 mm.

Vidurinių juostų k. charakteringas dideliu oro nepastovumu dėl dažnų oro spaudimo kitimų. Metiniai temperatūrų svyravimai čia dideli, didesni negu tarp dienos ir nakties (žr. lentelę). Pvz. Jakutske, Sibire, vid. sausio mėn. temperatūra yra −43°C, o liepos mėn. 19°C. Arčiau vandenynų temperatūros svyravimai yra mažesni negu kontinentų viduryje. Šiaurės rytų Atlante ir šiaurės vakarų Europoje sausio mėn. temperatūros yra maždaug 19°C per aukštos žiūrint pagal latitudą, o šiaurės rytų Sibire apie 17°C per šalta. Žemės šiauriau Hudsono įlankos, Kanadoje, yra 14°C per šaltos, o Aliaskos įlankos vandenys apie 11°C per šilti. Liepos mėn. šie nukrypimai yra mažesni; jie taip pat mažesni pietiniame pusrutulyje. Oro spaudimas virš vandenynų palaipsniui mažėja nuo subtropinių anticiklonų srities ligi pereina į daugiau ar mažiau pastovaus žemo spaudimo sritis maždaug ties 60 lygiagrete. Vėjai dažniausiai pučia iš vakarų, nors dažnai įvyksta barometrinių sutrukdymų, ir tuo atveju vėjai pučia įvairiomis kryptimis. Šiaurės pusrutulyje oro spaudimas žiemą yra aukštesnis virš sausumų ir žemesnis

VIDUTINĖ TEMPERATŪRA C°

Vietovės	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Metinis vidurkis
Kaunas[1]	−4.6	−4.7	−0.7	5.3	12.3	15.4	17.9	16.9	12.1	6.9	2.5	−3.4	6.3
Scilly salos[2]	7.6	7.4	7.8	9.2	11.2	13.9	15.8	16.0	14.8	12.1	9.9	8.5	11.2
Praha	−1.3	0.6	3.9	8.5	13.9	17.5	19.0	18.4	14.7	9.4	3.3	−0.3	9.0
Omskas	−19.5	−17.8	−11.7	0.2	11.0	16.7	19.1	16.3	13.9	1.3	−8.9	−16.4	0.1
Jakutskas	−43.4	−36.7	−23.2	−9.1	4.8	14.9	18.6	15.1	5.7	−8.6	−28.8	−40.5	−10.9

[1] 1926–1939 vidurkiai.

[2] Prie Anglijos pietvakarių kranto.

ant vandenynų, o vasarą priešingai. Todėl žiemos paprastai būna audringesnės ant vandenynų. Kritulių iškrinta gausiai ir labai nevienodai, — daugumoje sričių svyruoja tarp 700 ir 2000 mm per metus. Rudenį ir žiemą daugiau kritulių iškrinta ant vandenynų, salų ir vakarinių pakraščių. Kontinentuose, toli nuo jūrų, yra vietų, kur metinis kritulių kiekis yra labai mažas (mažiau 400 mm). Reliatyvi oro drėgmė yra aukšta, 80–90%, virš vandenynų, salose ir vakarų pakraščiuose. Rytiniame kontinentų pakraštyje aukšta oro drėgmė yra vasarą, o žema žiemą. Sausose kontinento srityse vasarą reliatyvinė drėgmė siekia 20–40%. Sezonai vidurinėje k. juostoje skirstomi pagal temperatūrą, bet ne pagal kritulius. Artėjant į ekvatorių, temperatūrų skirtumai tarp žiemos ir vasaros mažėja ir metų sezonai beveik pranyksta. Artėjant į ašigalius, žiemos perėjimas į vasarą ir priešingai yra toks staigus, jog pereinamasis laikotarpis iš sezono į sezoną lyg ir išnyksta. Šioje juostoje vyrauja oro pasikeitimai turi labai didelės įtakos žmogaus gyvenimui. Monotoniškas tropikų karštis ir nuolatinis poliarinių sričių šaltis yra slėgią faktoriai. Sezoniniai pasikeitimai vidutinio k. juostose skatina žmogaus aktyvumą ir aukštesnę civilizaciją. — Pietinio pusrutulio vidurinės juostos k. dėl didelio vandens paviršiaus šiame pusrutulyje yra vienodesnis negu šiaurinėje juostoje. Temperatūrų svyravimai čia nedideli. Vėjai dažniausiai stiprūs ir pastovūs. Sezonai vienodesni, oras audringesnis, daugiau kintąs ir didesnėje ciklonų įtakoje. Šiaurinio pusrutulio vidurinio k. juosta apima ir Europą.

P o l i a r i n i o k. j u o s t a sueina su vidurinio k. juosta prie šilčiausio mėn. 10°C izotermos. Polių link nuo šios izotermos miško medžiai ir javai nebeauga. Pietinėje poliarinėje srityje (antarktikoje) augalų ir gyvulių maža, žmonės minta iš jūrų ir todėl jie gyvena arčiau vandenynų. Šiauriniame pusrutulyje poliarinio k. sritis prasideda gerokai į šiaurę nuo 66,5° š. platumos kontinentinėje Azijos srityje, Skandinavijos ir šiaurvakarinėje Amerikos kontinento dalyje, o eina gerokai į pietus nuo tos paralelės rytų Kanadoje, Grenlandijoje ir Ramiojo vandenyno šiaurėje. Arktikos srity, kur saulė gerai augalus apšviečia ir ištirpęs vanduo gali gerai nubėgti, jie auga ir žydi labai greitai, mat, vasaros yra trumpos ir vėsios. Šiaurinės poliarinės vasaros, nepaisant šilumos stokos, yra malonios ir sveikos, o poliarinės naktys yra monotoniškos, slėgiančios ir įkyrios. Gera apsauga nuo vėjų irgi yra svarbus faktorius. Daugumoje arktikos lygumų dirvos paviršius atšyla tik šiltais vasaros mėnesiais, bet podirvis ten lieka sušalęs, todėl auga tik samanos, kerpės ir randama daug pelkių. Šiaurinėje poliarinėje srityje žiemą yra trys žemiausių temperatūrų vietovės, tai Sibire, Grenlandijoje ir pačiame geografiniame poliuje, kur sausio mėn. vidutinės temperatūros atitinkamai yra −45° −40° ir −40°C. Poliarinėse juostose kritulių iškrinta mažai, nes čia dėl žemos temperatūros labai nedaug vandens teišgaruoja, todėl ir oro drėgnumas yra žemas. Net cikloninės audros neduoda daugiau kritulių. Antarktikoje, spėjama, niekada nebūna lietaus. Ašigaliuose sniegas yra smulkus ir sausas. Dažniausiai oras pilnas ledo adatėlių. Ašigalių link debesuotumas mažėja.

A. Seybold und H. Woltereck, Klima, Wetter, Mensch 1952; *W. Köppen u. R. Geiger*, Handbuch der Klimatologie 1930–38; *L. W. Wright*, Principia and Ecquations of Pandectic Meteorology 1953; *C. E. P. Brooks*, Climate Through Ages 21949; *L. Hadlow*, Climate, Vegetation and Man 1953.

L i e t u v o s k., kaip ir apskritai Europos, laikomas geras žmonėms gyventi. Nėra nei karštų vasarų, nei labai šaltų žiemų, išskyrus kai kuriuos nukrypimus (1929 ir 1941 buvo tokios šaltos žiemos, jog net daugelis vaismedžių iššalo, o 1712 ir gegužės mėn. dar važinėta rogėmis ant užšalusios Baltijos jūros). Toje pat geografinėje platumoje (54–56° š. pl.) v. Europos k. yra šiltesnis, bet Lietuvoje nėra tokių tirštų rūkų. Lietuvos k. yra tačiau daug švelnesnis už R. Europos, mat v. Europos, taigi ir Lietuvos, orą šildo Golfo srovė. Š. Amerikos rytuose prie tos pačios lygiagretės oras yra žymiai šaltesnis, nes turi įtakos šaltoji Labradoro srovė. Vidutinė metinė temperatūra Lietuvoje yra apie 6°C. 1926–39 ji svyravo tarp 6° ir 7°C, tik žemaičių aukštumos šiaurėje ir Lietuvos šiaurės rytuose buvo žemesnė negu 6°C (Zarasai 5,7°C). Oro temperatūros maksimumas būna beveik visoje Lietuvoje liepos mėn. antrą dekadą, tik kai kur (Palangoje ir Raseiniuose) jis nusitęsia į pirmąją rugpiūčio dekadą. Oro temperatūros minimumas būna vasario mėn. pirmą dekadą, nors šis minimumas mažai tesiskiria nuo sausio mėn. pirmos ir antros dekadų temperatūrų. Nuo kovo

mėn. pradžios oro temperatūra pradeda kilti ir tik birželio mėn. pirmąją dekadą pasireiškia nežymus oro atvėsimas visoje Lietuvos teritorijoje. Po liepos mėn. maksimumo temperatūra ima kristi rugpiūčio mėn. paskutinę dekadą. Oro temperatūros metinė amplitudė, t.y. skirtumas tarp šilčiausio ir šalčiausio mėnesių vidurkių, mažiausia yra Palangoje, 19.7°C ir didžiausia Zarasuose, 24,2°C. Kritulių daugiausia iškrinta liepos mėn., tik Lietuvos pietuose (Lazdijai, Marijampolė, Šikšniai) kritulių maksimumas yra rugpiūčio mėn. antrą dekadą. Kritulių minimumas yra trečią vasario mėn. dekadą, nors vietomis būna ir sausio mėn. Vidutiniškai skirtumas tarp sausio ir vasario mėn. kritulių kiekių yra labai mažas. Gausingiausių kritulių juosta yra Žemaičių aukštumos vakarinė dalis (Telšiai 718 mm), pačiame pajūry kiek mažiau (Palanga 637 mm). Einant į rytus, metiniai kritulių kiekiai mažėja, ir Šiaulių, Raseinių, Dotnuvos, Panevėžio, Rokiškio srityje kritulių būna mažiau negu 600 mm. Lietuvos pietuose kritulių taip pat mažiau (Marijampolė 557 mm, Lazdijai 588 mm). Žemės reljefui kylant, kritulių kiekis didėja, pvz. Zarasuose 665 mm. Saulėčiausias būna birželio mėn., vid. 9 val. per dieną, o mažiausia saulės gruodžio mėn., apie 0,7 val. per dieną. Saulėtumas yra didesnis pavasarį negu rudenį. Visoje Lietuvoje saulėtumo metinis paros vidurkis yra apie 4,5 val., o metinis saulėtumo vidurkis yra apie 1642 val. Šalnų pradžia, vidutiniškai imant, daugelyje vietų būna spalio mėn. pirmomis dienomis, nors vietomis esti ir rugsėjo mėn. Šalnų pabaiga būna gegužės mėn. pradžioje. Laisvas nuo šalnų sezonas esti apie 140 dienų, dažnai ir daugiau. Ankstyvosios šalnos kartais pasitaiko jau rugsėjo mėn., o vėlyvosios pavasarinės nusitęsia net ligi birželio mėn. (Palanga 1931 — birželio 7 d.). Vėjai Lietuvoje vyrauja vakariniai. Žemo oro slėgimo sūkuriai vasarą atneša iš Atlanto blogą orą: jis atvėsta, slenka žemi debesys ir dažnai lynoja, o žiemos metu oras nuo ciklonų atšyla. Iš rytų Europos ar net iš Sibiro ateina anticiklonai (aukšto slėgimo oro srovės), kurie atneša didelius šalčius, o vasarą karščius. Apskritai, Lietuvos k. yra pereinamojo tipo iš jūrinio į žemyninį. Vakarų Lietuvoje, ypač pajūryje, jis yra jūrinis, o Vilniaus ir Zarasų krašte jau turi žemyninio (kontinentinio) klimato savumų. Lietuvos k. tinka pašariniams augalams ir javams pašarui auginti, taip pat ir vid. kokybės duoniniams javams. Aukštos kokybės kviečių, kaip Manitoba ir kt., Lietuvoje betgi negalima išauginti.

K. Pakštas, Lietuvos klimatas 1926; *S. Olšauskas,* Krituliai, oro temperatūra ir saulėtumas Lietuvoje 1926–1939 m.; Lietuvos klimatologiniai daviniai 1926–1938, 1938. *A.Mstk.*

K. p r i e š i s t o r i n i a i s l a i k a i s Lietuvoje ilgą laiką yra buvęs skirtingas. Apie k. raidą daugiausia medžiagos suteikia durpynų tyrinėjimai. Žiedadulkių analizės (žr.) nustatyta, kurios augalų rūšys augo vėlyvajame ledynų ir poledyniniame laikotarpyje. Šiuo požiūriu geriausiai ištirtų durpynų turime Rytprūsiuose, Estijoje, Švedijoje ir š. Vokietijoje. Paskutiniuoju metu ir Lietuvoje atlikta šios rūšies tyrinėjimų. Kaip parodė geologiniai durpynų tyrinėjimai, k. raida su tam tikromis skirtybėmis R. Pabaltijy yra buvusi labai panaši. Betirpstant ledynams, jo pakraščiuose ir gretiminėse srityse k. yra buvęs šiurkštus, arktinis, ledyninis. Aukšto oro slėgimas yra buvęs ledynuose, todėl daugiausia vyravo šiaurės rytų ir rytų vėjas. 18.000–14.000 pr. Kr. yra buvęs kiek sušvelnėjęs arktinis, vėliau jau subarktinis, subglacialinis. Vasaros yra buvusios vėsios, žiemos labai šaltos. Lietuvoje vyravo tundros pobūdžio augalai, vad. Drijaso (Dryas) flora: poliariniai karklai (Salix polaris), tinklalapiai karklai (Salix reticulata), beržai keružiai (Betula nana), įvairios samanos ir kt. 14.000–8000 pr. Kr. klimatas pamažu gerėjo. Iš pradžių jis dar yra buvęs sušvelnėjęs subarktinis, kontinentalinis, bet pačiame vėlyvojo ledynų laikotarpio gale jau atlantinis. Vasaros pasidarė žymiai šiltesnės ir ilgesnės, k. drėgnesnis. Vasaros metu vis labiau įsigali vakarų vėjai. Išplinta subarktinės stepės. Lietuvoje pasirodo beržų, pušų, drebulių ir kt. 8000–7500 pr. Kr. k. dar labiau atšilo ir krašte išplito stepių pobūdžio augalai: gana reti beržynai, maišyti su drebulėmis ir pušimis. Atsiranda ir vinkšnų. 7500–5500 pr. Kr. k. tampa kontinentinis, labai šiltas ir sausas. Sausiausias k. yra buvęs apie 6000 pr. Kr. Lietuvoje išauga tankūs miškai. Iš medžių šalia beržynų išplinta pušynai, atsiranda lazdynų, vinkšnų, liepų, ąžuolų. 5500–3500 pr. Kr. k. tampa atlantinis: vasaros šiltos ir drėgnos, žiemos švelnios. Vegetacijos laikas pailgėja 2–4 savaitėmis ir vasaros metu oras yra buvęs 2,5–3° šiltesnis už dabartinį. Šiuo metu išplinta aga-

Klimatas

rai (Trapa natans). Iš medžių ypačiai vešėjo liepos, alksniai, vinkšnos, lazdynai ir ąžuolai. Apie 4000 pr. Kr. vėl yra buvęs sausrų periodas, bet augmenijos vegetacija nesusitrukdė. Apie 3500 pr. Kr. k. pamažu ėmė keistis, vasaros trumpėjo ir darėsi vėsesnės, tačiau žiemos yra buvusios švelnios. Šis k. pasikeitimas buvo palankus pušims išplisti. 1800–500 pr. Kr. vasaros ir žiemos atvėsta, k. tampa maždaug panašus šių dienų klimatui. Pušys gerokai praretėjo, jų vietą užima beržai. Apie 500 pr. Kr. klimatas staiga pablogėjo, pasidarė vėsesnis ir drėgnesnis. Kritulių kiekis pagausėjo, įžemio vandens lygis smarkiai pakilo, ežeruose net iki 5 m. Vėl išplito pušys ir bukai. Pirmaisiais amžiais po Kr. k. pasidarė panašus į šių dienų k.

K. Brundza, Lietuvos miškų istorijos pradmenys 1934; (") Kamanos. Hidrografija, stratigrafija ir augalija 1937; *H. Gross,* Uberblick über die Klimaentwicklung Ostpreussens seit der Eiszeit (Altpreussen 3 : 3, 1938, 79–83); *P. W. Thomson,* Beitrag zur Stratigraphie der Moore und der Waldgeschichte S.-W.-Litauens (Geologiska Föreningens i Stockholm 53 : 3, 1931). *J.P.*

K. įtaka žmogui ir kultūrai. Galvojimas, kad klimatas, o drauge su juo ir fizinė (geografinė) aplinka, yra ryškiai susijęs su žmogaus gyvenimu arba net apsprendžiąs psichines jo savybes ir civilizaciją, yra senas. Hipokratas V a. pr. Kr. jam priskiriamame veikale Oras, Vanduo ir Vietovės nurodo, jog klimatologija turėtų išaiškinti rytų ir vakarų gyventojų skirtybes pagal skirtingo k. įtaką. Aristotelis Politikoje pareiškė, kad tie, kurie gyvena šiaurinėje Europoje, šalto k. dėka yra pilni energijos, tačiau stokoją supratimo ir įgudimo. Jie esą laisvi, tačiau nepajėgią kitų valdyti. Tuo tarpu Azijos gyventojai esą išmintingi ir išradingi, tačiau neturi energijos, todėl esą vergai. O tarpinė graikų rasė esanti ir išmintinga ir energinga, tad tinkanti pasauliui užvaldyti. Montesquieu XVIII a. tvirtina, kad karštis gniuždąs drąsą, o šaltis esąs tam tikros kūno ir dvasios stiprybės priežastis.

Moksliniai bei filosofiniai k. ir geografinės įtakos tyrinėtojai, kaip Buckle, Ratzel, Huntington, Toynbee ir kt., savo išvadomis įvairuoja tarp geografinio determinizmo ir netiesioginio — aprėžiančio ir skatinančio–įtaigojimo. Huntingtono duomenys parodo, jog aukštos temperatūros zonose vyrauja polinkis nedirbti, o daugumas pasaulio civilizacijų kilo kraštuose, kur daugumos mėnesių temperatūra yra ‚arti arba žemiau geriausios'. Naudodamas metinės temperatūros skalę, drėgmės kiekį ir trumpalaikius oro pakitimus, Huntington nustatė, kad ideali vidurkio temperatūra yra 51°F, atitinkanti 38° žiemą ir 64° vasarą, esant vidutinio aukštumo drėgmei ir dažnai pasikartojant normalioms audroms. Tačiau ši teorija nepaaiškina, kodėl karštesniuose Egipto, Babilonijos ir Indijos kraštuose buvo suklestėjusios aukštos civilizacijos ir kodėl indėnai nesukūrė didžios civilizacijos tuose kraštuose, kur vėliau Europos emigrantai kaip tik tai padarė. Toynbee hipotezė, kad k. bei geografinė aplinka tik ‚iššaukia' bendruomenes, o civilizacija plėtojasi, kai tam tikros kokybės bendruomenė ‚atsako', k. priskiria ne sprendžiamąjį, o tik įtaigojantį, skatinantį ir aprėžiantį vaidmenį, turintį netiesioginės įtakos civilizacijai kilti ar kristi.

Siauresnės apimties studijos liečia k. ryšius su genijų gimimo procentu, su brendimu ir ligomis, su vaisingumo procentu, su nusikaltimais ir kt. Bowermano duomenys rodo, kad didžiausias amerikiečių genijų procentas gimė sausį, o Peterson ir Mills tą procentą randa ‚pirmojoje metų pusėje'. Peterson laiko, kad vidurinėje šiaurės zonoje pavasariniai kovo ir balandžio mėnesiai yra pavojingi kūdikių brendimui ir žmonių poelgiams, tais mėnesiais mirties ir išprotėjimo procentas padidėja. Sugestionuojama, kad ledynams tirpstant ir aplamai žemės temperatūrai didėjant, žmonių vaisingumas mažėja (todėl esą ir dinosaurai išnykę). Lombroso duomenys nurodė, kad kalnėnai padaro daugiau nusikaltimų prieš žmones kaip asmenis, o lygumų gyventojai — prieš turtą bei nuosavybę. Kiti įrodinėja, kad šiltieji kraštai ar vasaros mėnesiai skatina žmonių emocijas į kraštutinumus, žmogžudystę, prievartavimą. Visos šios studijos tačiau neįstengia nustatyti priežastingo ryšio tarp krašto temperatūros ar fizinės aplinkos ir žmonių poelgių. Geriausiu atveju tai yra tik koreliacija, o k. įtaka žmogui bei civilizacijai yra tik vienas veiksnys komplikuotoje kultūros raidos sąrangoje ir jos kitimuose.

K. Pakštas, Klimatas ir moralinės žmogaus pastangos (Tiesos Kelias 1929); *W. I. Bowerman,* Studies in Genius 1947; *E. G. Dexter,* Weather Influences, an Empirical Study of the Mental and Psychological Effects of Definite Meteorological Conditions 1904; *A. W. Green,* Sociology 1956; *E. Huntington,* Climate and Civilization 1915; (") Mainsprings of Civilation 1945; *W. F. Peterson,* The Pacient and the Weather 1946; *F. Ratzel,* Anthropogeographie ²1899–1912; *A. J. Toynbee,* A Study of History (sutrumpinta laida) 1946; *W. Hellpach,* Geopsyche ⁶1950. *A.Mst.*

Klimatinės juostos yra žemės paviršiaus padalijimas pagal saulės pasiekiamą aukštį virš horizonto. Abipus pusiaujo nuo 23°27′ pietų geografinio pločio iki to paties šiaurės geografinio pločio yra atogrąžų juosta, apimanti žemės plotą, kuriame saulės aukštis gali pasiekti 90°, t. y. saulė gali būti stačiai viršum galvos. Šios juostos ribos pietuose yra ožio, o šiaurėje vėžio atogrąža. Atogrąžos yra apskritimai žemės paviršiuje, kuriuose saulė šviečia stačiai viršum galvos, kai ji yra atitinkamai ožio arba vėžio Zodijako ženkle. Tarp 23°27′ ir 66°33′ abipus pusiaujo yra vidutinio k.j., kuriose saulė niekuomet nepakyla iki 90°, tačiau kasdien pakyla viršum horizonto, t. y. užteka. Nuo 66°33′ iki 90° abipus pusiaujo yra atšiaurio (atitinkamai pietų ašigalio) juostos, kuriose būna dienų, kada saulė visiškai neužteka.

Č. M.

Klimatinis kurortas žr. Kurortas.

Klimatologija mokslas apie pasaulio klimatus (žr.) ir jų dėsningumą. Žymiausi k. autoritetai: W. Köppen, A. I. Vojejkov, L. de Marchi, J. Hann, E. de Martonne, W. Gorczynski, A. Penck, A. Hettner, Ch. W. Thornthwaite.

J. Hann, Handbuch d. Klimatologie 1883, ⁴1932; *W. Köppen,* Die Klimate der Erde 1923; *K. Schneider-Carius,* Wetterkunde, Wetterforschung 1955.

Klimatologinis institutas centrinė įstaiga meteorologinių stočių pranešimams rinkti, tvarkyti ir skelbti. K.i. ruošia oro prognozes ir leidžia oro metraščius. Lietuvos K.i. nuo 1923 buvo Kaune, VII forte, švietimo ministerijos žinioje. Jo vedėjas buvo Steponas Olšauskas.

Lietuvos klimatologiniai daviniai 1926–38, 1939.

Klimatoterapija (gr.) sergančio žmogaus kūno ar atskirų jo organų gydymas klimato elementais. Vietos, kur taip gydoma, vadinamos kurortais ar sanatorijomis. K. tikslams plačiai naudojamas pajūrio, kalnų ir sausas subtropinis klimatas. Pajūrio klimate vasarą gausu aktingų saulės ultravioletinių spindulių. Jis drauge su jūros sūraus vandens stimuliuojančiu veikimu tinka poilsiui ir apskritai organizmui atgaivinti, jo atsparumui pakelti; jis teigiamai veikia liaukų ir kaulų tuberkulioze sergančius. Vidutinių (nuo 400–900 m) ir didesnių aukštumų (900–2000 m) klimatas pasižymi didesniu saulėtumu ir oro grynumu bei didesniu sausumu. Šitoks klimatas teigiamai veikia alsavimo takų chroniškus susirgimus: chroniškus bronchitus, bronchų astmą, plaučių tuberkuliozę ir kt. Atradus tuberkuliozei gydyti specifiškų vaistų, kalnų klimato reikšmė tuberkuliozės gydymui neteko savo pirmiau turėtos vertės. Švelnus, pastovus ir sausas lygumų ir vidutinių aukštumų klimatas, kartu su kai kurių mineralinių vandenų ar tam tikro dumblo voniomis, plačiai naudojamas chroniškam reumatizmui gydyti. Karštas, bet sausas subtropinis klimatas, pvz. šiaurinės Saharos, naudojamas kai kurioms inkstų chroniškoms ligoms gydyti, nes jis palaiko nuolatinį stiprų kūno prakaitavimą ir palengvina inkstų veikimą. Žr. Lietuvos kurortai.

J. Šopauskas, Lietuvos klimato fyziologiškas veikimas (Medicina 1936).

B. M.

Klimavičius 1. Kazimieras (apie 1720 — po 1786) kunigas, rašytojas. Studijavo Vilniaus akademijoje, kur 1747 gavo filosofijos ir laisvųjų menų magistro laipsnį. Kunigu įšv., pradžioje buvo vikaru, vėliau Laižuvos klebonu ir Alsėdžių dekanu. 1773 pastatė naują bažnyčią Laižuvoje. 1786 vysk. Steponas Giedraitis pasiuntė jį kartu su kun. M. Macutkevičium į Šiluvą ištirti vykstančių stebuklų. Nuo 1781, kada Laižuvos klebonu buvo paskirtas Juozapas Arnulpas Giedraitis, K. buvo iškeltas kitur. Iš Šrubauskio Pamokslo Krikscioniszko ir Lukoševičiaus Pawinasties Krikscioniszkos 1767 sukompiliavo ir išleido Pawinastes Krikscioniszkas arba Katechismas; ši knyga XIX a. buvo keletą kartų pakartota.

Vc. B.

2. Kazys (1888 X 18 Kriokininkų k., Simno vls., Alytaus aps.) pedagogas, visuomenininkas. Mokėsi Veiverių mokytojų seminarijoje. 1906 buvo suimtas. 1908 prie Marijampolės gimnazijos įsigijo mokytojo teises, buvo paskirtas į Augustavo apyl., 1910 dirbo Obšrūtų pradžios mokykloj (Vilkaviškio aps.), vėliau Liubave. I pas. karo metu mokė Maskvos lietuvių tremtinių mokyklose. 1918 grįžęs dirbo Alytaus apyl. ir 1919 suorganizavo Alytaus vidurinę mokyklą. Įsigijęs vidurinės mokyklos mokytojo teises, buvo ilgametis Alytaus gimn. vicedirektorius ir mokytojas. 1933 dėl politinių įsitikinimų atleistas į pensiją. Jaunystėje savo apylinkėje platino draudžiamąją lietuvių spaudą

K. Klimavičius

(Varpą, Naujienas, Darbininko Balsą ir kt.), o 1902–04 platino revoliucinius atsišaukimus. Vėliau platino jau laisvą spaudą. Priklausė slaptam mokytojų būreliui caro metais. Nuo 1933 Mokyklos ir Visuomenės red. Išsp. Galvosūkių pasaulis, Dešimtainių logaritmų knygos 1930, Matematikos vadovėlis 1933, Skaičiavimo uždavinynas II d. ^{3}1938, Skaičiavimo uždavinynas III d. ^{3}1937, Aritmetikos teorija 1937, Aritmetika mokytojų reikalui (su A. Juška) 1941, Skaičiavimo uždavinynas 1942, Geometrija I ir II d. 1938–1939.

J. Cyžius, Klimavičius Kazys — kovotojas už žmonijos visapusišką progresą (Lietuvos žinios 135 nr. 1939).

Klimbalos durpynas 1. Panevėžio vls. ir aps., 180 ha ploto, 2 m gylio. Sudurpėjimas geras. Pelkė 350,5 ha, aukštutinio tarpinio tipo.

2. Subačiaus vls., Panevėžio aps., 150 ha ploto, 1,3 m gylio. Sudurpėjimas geras. Pelkė 200 ha, tarpinio tipo.

Klymenko (Klimenko) Pilip, ukrainiečių istorikas, domėjęsis ir Lietuvos istorija. Parašė Die Urkunden Mindowes für den livländischen Orden (Altpreussische Forschungen, 6 t.) 1929; Cechi na Ukraini, 1 t. 1929, Rozdilčij akt na maetki Chotkevičivski 1587 roku (Zapiski Istorično-Filologičnogo viddilu Ukr. Akad. Nauk. kn. XVI) 1928, Zapadno russkije cechi 1914.

Klimkaitis Martynas (1910 II 16 Voveriškių k., Klaipėdos aps. — 1943 II 21 žuvo kovose prie Vorošilovgrado) M. Lietuvos veikėjas, teisininkas. Mokėsi Klaipėdos V. D. gimnazijoje ir VDU Kaune, kur teisių mokslus baigė 1938 ir išvyko studijų gilinti į Šveicariją. Tačiau greit buvo pakviestas eiti teisių referento pareigas Klaipėdos krašto gubernatūroje. 1939 III 22 vokiečiams užėmus Klaipėdos kraštą, K. persikėlė Kaunan, kur dirbo teismo įstaigose. 1941 repatrijavo Vokietijon ir greit buvo paimtas į vokiečių kariuomenę. K. nuo pat jaunystės dienų aktyviai dalyvavo mažalietuvių organizacijose; ypatingai pasižymėjo moksleivių tarpe: įsteigė mažalietuvių moksleivių draugiją Aušrą ir jai vadovavo; Kaune buvo studentų korporacijos Mažosios Lietuvos pirmininku. Dažnai skaitydavo paskaitas Kauno ir Klaipėdos radiofonuose. Jo straipsnius spausdindavo Keleivis, Teisė, Vakarai, Pagalba ir Aukuro draugija savo leidinyje Almanache. Naujojoje Romuvoje išsp. Jaunimo organizacijas M. Lietuvoje (1935 nr. 21–22) ir Lietuviškumo nešėjai M. Lietuvoje (1934 nr. 200).

Klimkovič Michail Nikolajevič (1899) gudų rašytojas dramaturgas bei literatūros kritikas. Išsp. Kaciaryna Žarnasek 1938, libreto Kastus Kalinauski, G. Skarina 1946–47.

Klimkėnai susirinkimininkų atskala, įkurta Klimkaus Grigelaičio (žr.), paplitusi M. Lietuvoje.

Klimsch Fritz (g. 1870) vokiečių skulptorius. 1921 Charlottenburgo meno mokykloje prof. Per savo mokytoją F. Schaperį K. prisijungė prie vokiečių akademizmo tradicijos (Schadow, Rauch). Pagrindinė K. tema yra idealizuota moters figūra, kuriai K. sugebėjo duoti gracingo ritmo ir šilto asmeniško natūralumo; tuo K. skiriasi nuo kitų naujųjų vokiečių klasicistų.

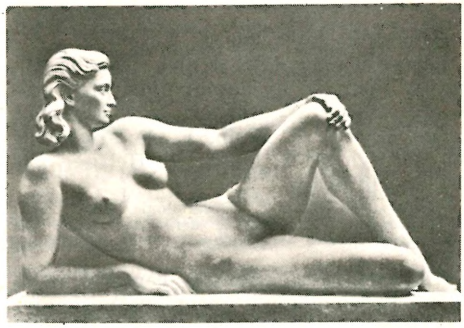

F. Klimsch Banga

Žymesnieji darbai: 1914–17 Dorybės statulos reichstagui Berlyne, 1918 Besimaudanti, 1932 Žvelgianti, 1921 Flora. Jau anksčiau pamėgęs vad. nordiškąjį tipą K. Trečiajame Reiche buvo tapęs vienu iš oficialiųjų skulptorių. Tuo laikotarpiu sukūrė šulinių figūras Reicho ministerijai ir Mozarto šulinį Salzburge. Individualiai pajaustos K. portretinės galvutės.

U. Klimsch, F. K. 1938.

Klimt Gustav (1867–1918) austrų tapytojas. Išėjo iš Vienos taikomojo meno mokyklos. Jo 1888 teatro laiptų freskos dar pieštos Makarto neobarokinio natūralizmo rutina. Staigus posūkis įvyko 1897 įsteigus Wiener Sezession dailininkų sąjungą, kurios pirmininku K. buvo iki 1903. Jo 1899–1903 tapytus paveikslus universiteto lubų (Filosofija, Medicina, Teisė) pasipiktinusi profesūra atmetė ir sukėlė kritikos audrą. K. tačiau nuo naujo kelio nenukrypo. K. pasisavino šviesų, vibruojantį impresionistų koloritą ir, domėdamasis tapybos

G. Klimt Teisė (1903)

ryšiu su architektūra, atsisakė nuo natūralizmo didesnio dekoratyvumo naudai. Dabar K. ėmė gamtines formas organizuoti plokštumoje, atsieti jas nuo erdvinio ryšio ir jungti su elegantišku linijiniu ornamentu. K. greit susikūrė savitą rafinuotą stilių. Jį surasti padėjo taip pat jo Bizantijos mozaikų bei Rytų meno studijos: tai patvirtina tuštumos reikšmė K. kompozicijoje, auksinis fonas, trečio matavimo išjungimas. K. tapo monumentaliausiu amžiaus sąvartos ir vad. ‚Jugendstil' (žr.) tapytoju. Jo dekoratyvinis talentas nenuslėpė ryšio su prabanginiu taikomuoju menu. Erotiniai akcentai ir simbolinė tematika buvo artimi tuometinei gyvenimo filosofijai (Lebensphilosophie) ir panašioms srovėms, kurios padarė K. savo laiku labai populiarų literatų sluoksniuose (plg. 1901 Judita, 1903 Solome, 1911 Pabučiavimas, 1913 Mergaitė, 1918 Nuotaka). Nesvetimi buvo K. bandymai tapyba išreikšti muzikos pasaulį (plg. 1898 Muzika, 1899 Schubertas, 1902 Beethoven-Fries), kuriame IX simfonijos temą išskleidė 30 m ilgio simboliniu ciklu. K. davė eilę dekoratyviai traktuotų spalvingų moterų portretų, gėlėtų peizažų, gerų akto piešinių bei grafikos. Vis labiau nugalėdamas linijinio stilizavimo sausumą, intensyvindamas spalvas ir laisvindamas ornamentą, K. artėjo į abstraktinę tapybą. Moderniojo meno istorijoje K. yra vienišas: neturėjo tiesioginių savo stiliaus pradininkų nei mokinių. Bendrų bruožų turi su Beardsley ir kt. Juo žavėjosi 1897 Krokuvoje įsteigtosios Sztuka dailininkai (F. Ruszczyc, M. Jakimowicz ir kt.), kurių kūrybos atmosferon pateko M. K. Čiurlionis savo Varšuvos metais.

L. Hevesi, 8 Jahre Sezession 1906; *H. Bahr* und *P. Altenberg*, Das Werk von G. K. 1918; *G. Glück*, G. K. 1922; G. K. 50 Handzeichnungen (Vorvort von H. Bahr) 1922; *E. Pirchan*, G. K. 1939 ir 1956; *N. Worobiow*, M. K. Čiurlionis der litauische Maler und Musiker 1938, 17–18 psl.

P. Rkl.

Klynažolė žr. Kimsa.

Klinčių tufas yra viena iš tufų variacijų, kurioje vyrauja kalcio karbonatas $CaCO_3$. Tatai baltos, pilkos ar gelsvos žemės pavidalo arba poringos klinčių nuosėdos, kurios nusėda gėlame vandenyje arba prie šaltinių ant augalų stiebų, lapų ar samanų, su straigėmis ar geldelėmis. Kai kur naudojami kaip geri statybiniai akmenys. Lietuvoje yra žinomi Nemunaičio tufai Nemuno krante.

Klindworth Karl (1830–1916) vokiečių pianistas, dirigentas. Nuo 1854 keturiolika metų praleido Londone kaip koncertantas pianistas ir simfoninių koncertų dirigentas. 1868 išvyko dėstyti fortepijono į Maskvos konservatoriją. Čia išleido kritišką Chopino veikalų leidinį ir pritaikė fortepijonui Wagnerio operą Nibelungų žiedą. Tiedu darbai plačiai jį išgarsino. 1882 sugrįžo į Vokietiją, dirigavo Berlyno Filharmonijos koncertus ir buvo Berlyno Wagnerio draugijos dirigentu. Berlyne įsteigė muzikos mokyklą. 1893 dirigavo dar Londone Fredericko Dawsono koncertą. Dažnai minima K. pritaikymas Schuberto C dur simfonijos dviems fortepijonams, Čaikovskio Francesco da Rimini keturioms rankoms ir sunki, bet efektinga originali kompozicija Polonaise Fantasie. Rankraščiuose paliko meistriškai perorkestruotas Chopino f moll Koncertas ir sutrauktas bei orkestruotas kaip Etiudas op. 39 Alkano koncertas gis moll.

Iz. V.

Klinė (gr. klinē nuo klinein ‚atsilošti') visa, ant ko atsilošiama ar išsitiesiama, lova, krasė, ypatingai maigūnas, ant kurio senovėje gulėdami valgydavo, vėliau ir ligoninės lova, iš čia gr. klinikė ‚gydymo menas'.

Gisela Richter, Ancient Furniture 1926.

Klineberg Otto (g. 1899) amerikiečių sociologas ir psichologas. Nuo 1937 Columbia univ. prof. Išsp. Socialpsychology 1940, Race Differences 1935, Characteristics of the American Negro 1944.

Klinga Domas (g. 1891 XI 13 Vabalninke) laikraštininkas. 1907 atvyko į JAV. Bostone baigė aukštesniąją mokyklą. Nuo 1930 SLA 250 kuopos sekretorius, Amerikos legiono lietuvių posto adjutantas ir Amerikos liet. tautininkų organizacijų veikėjas. 1928–33 Vienybės redaktorius.

Kliñgė 1. žilvitinė vytelė, kuria pririša stogo šiaudus ar kūliukus prie gegnių;

vytis, vartojama kuolams, kartims suvyčioti; 2. vytinis žiedas vartams pririšti, užkeltiems prilaikyti, jį užneriant ant rašytinio ar kito vartinio; taip pat įvairus durų uždaras.

Klingenberg Nikolai (m. 1908) rusų carc gen., kilęs iš vokiškos šeimos, pravoslavas. Buvo Vilniuj prokuroro padėjėjas, paskui policmeisteris, o iš policmeisterio buvo pakeltas Kauno vicegubernatorium. Po gubernatoriaus Melnickio pašalinimo, K. paliko Kauno gub. 1893 asmeniškai dalyvavo ir vadovavo Kražių skerdynėms.

Gen. Klingenberg

Klingenthal r. Vokietijos vietovė Rūdos kalnuose, prie Čekoslovakijos sienos; apie 11.000 gyv. (1955). K. yra Saksuos žymiausias muzikos instrumentų gamybos centras su šios rūšies mokykla.

Klinger 1. Andreas (1595–1663) kunigas, Romoje gavo filosofijos dr. laipsnį ir buvo įšventintas kunigu. 1620 stojo į jėzuitus. Pradžioje 2 metus dirbo Braunsberge ir po to ilgesnį laiką dėstė filosofiją Vilniaus akad. Buvo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio sūnaus, kardinolo ir Varmijos vyskupo Alberto nuodėmklausiu. Po to 5 m. buvo Braunsbergo kolegijos rektorius. Vėliau 6 m. Vilniaus naujokyno namų rektorius. 1649 skirtas provincijolu, bet tais pačiais metais buvo pašauktas Karolio Ferdinando, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didž. kng. Vladislovo IV brolio, naujiems darbams. Gyvendamas jo rūmuose, karališką sau skirtą maistą atiduodavo ligoninėn arba neturtingiesiems, pats gyvendamas be ištaigos. Senatvėje administravo Rešliaus kolegiją, kurioje ir mirė.

Jėzuitų Archyvas Romoje: Cat. Trien. Prov. Lit. 8 I t., 95–96 psl.; Necrol. Prov. Lit. 1663 ir 1664 metų. *A. Lm.*

2. Friedrich Maximilian von (1752–1831) vokiečių rašytojas. Pagarsėjęs savo drama Sturm und Drang 1776, davusia vardą vokiečių priešromantiniam literatūros laikotarpiui, kurio dvasios vadas buvo Rousseau ir visa jaunatvės ugnis nukreipta prieš vergiją, žmogaus dvasios sumiesčionėjimą ir surambėjimą, tariamas dorybes ir netikras vertybes. Paties K. gyvenimas audringas ir įvairus. Jaunystėje pasižinojo su Goethe, vėliau su tapytoju Mülleriu, Heinse ir Schlosseriu. Leipcigo teatro dramaturgas. Dalyvauja Austrijos armijos kovose su Bavarija. Vėliau išvyksta Rusijon, kur jo laukia puiki diplomatinė ir karinė karjera. Pakeliamas generolu ir kurį laiką Tartu univ. kuratorium, Petrapilyje kadetų korpo šefas. K. jaunystės kūryba pilna Sturm und Drang dvasios. Dar mokyklos suole K. parašė dramą Otto (atspausta 1775). 1776 Die Zwillinge. Abi dramos padarė didelį įspūdį šileriui ir Goethei — jųdviejų jaunystės kūryba tai aiškiai liudija (Götz von Berlichingen; Die Räuber). K. buvo pats ryškiausias ir dinamiškiausias šio maištingo (vad. genijų periodo) laikmečio atstovas. Toje dvasioje dar parašė: Das leidende Weib 1775; Die neue Arria 1776; Simsone Grisaldo 1776 ir Stilpo und seine Kinder 1780. Antrojo kūrybos laikotarpio (Petrapilyje) metu K. sukūrė filosofinių romanų, iš kurių pažymėtini: Fausts Leben, Taten, und Höllenfahrt 1791, Die Geschichte Giafars des Barmeciden 1792, Die Geschichte Rafaels de Aquilas 1793. Kiti raštai: Theater, 4 tt. 1786; Neues Theater, 2 tt. 1790; Betrachtungen und Gedanken über verschiedene Gegenstände der Welt und der deutschen Literatur 1803. Raštai 12 tt. 1809–15; Rinktiniai raštai 12 tt. 1841. *H. N.*

3. Max (1857–1920) vokiečių tapytojas, skulptorius, grafikas. Jo tapyba (1890 Nukryžiavimas, 1897 Kristus Olimpe, 1909 Griechische Geisteswelt Leipcigo univ. salei ir kt.) svyravo tarp idealizmo ir natū-

M. Klinger Beethovenas

ralizmo. Skulptūroje eksperimentavo ir vieningos išraiškos nepasiekė; mėgino atnaujinti klasicizmo paneigtąją polichromiją, o 1886–1902 Beethoveno statulai, kuri tapo Vienos Sezession 1902 parodos sensacija, panaudojo įvairias medžiagas (marmorą, bronzą, stiklą, dramblio kaulą). Daug poetinio simbolizmo turi K. techniškai gerai atlikti ofortų ir akvatintų ciklai, kur vystė makabriškas bei muzikines temas, pvz. Rettungen ovidischen Opfer 1879, Intermezzi 1881, Dramen 1883, Vom Tode I 1889, Brahmsphantasie 1890–94, Vom Tode II 1898–1910, Palapinė 1915. Parašė Malerei und Zeichnung 1915. Nors nelygstamos vertės darbų K. nesukūrė, bet turėjo didelės reikšmės ekspresionistams, parodydamas meninės technikos galimybes ir jos primatą prieš gamtos imitaciją.

H. Bulle, K's Beethoven und die farbige Plastik der Griechen 1903; *M. Schmidt* und *J. Vogel*, M. K. ²1926; *W. Pastor*, M. K. 1918; *H. W. Singer*, Zeichnungen von M. K. 1912.

4. Witold (1875 — ?) lenkų folkloristas, nuo 1920 Poznanės univ. prof. Išsp. Do wpływów starożytności na folklor, St. Brzozowski jako człowiek, Z motywów wędrowych pochodzenia klasycznego.

Klingiai k. Vabalninko vls., Biržų aps., rasta akmenimis apdėtų pilkapių.

Klinicistas gydytojas ar profesorius, turįs didelį diagnostikos ir gydymo patyrimą. K. darbas dažnausiai susietas su ligonine, su gydomąja medicina.

Klinika (gr. klinė ‚lova') privati ar valdžios gydymo įstaiga, ligoninė. Dažniausiai k. vadinamos ligoninės prie medicinos mokslo įstaigų, kur studentai atlieka medicinos praktikos darbus. K. yra skirtų tam tikroms ligoms: moterų ligų k., vaikų k., vidaus ligų k., chirurginė k. Universitetų k., jeigu jos vienoje vietoje sutelktos, vadinamos dar ir poliklinikomis. Lietuvoje VD universitetas, be ausų ir akių, moterų ligų ir kt. k., 1936 Kaune pradėjo statyti moderniškas k., kurios 1939 buvo baigtos statyti ir kaštavo 14 mil. litų. JAV k. dažnai vadinama gydytojo ar gydytojų kabinetas, jei jame atliekamas pagrindinis ligonio tyrimas, panaudojant laboratoriją, rentgeną ir kitas tyrimo priemones.

Klynis (Cylindrospermum), gleivėtinių (Nostocaceae) šeimos melsvadumbliai, sutinkami stovinčiame vandenyje bei drėgnoje žemėje.

Klinkerinis dengimas laivo išorės dengimo būdas, kai pradedant dugnu, laivo dangos medinės lentos arba plieninės plokštės vienas kraštas paeiliui užleidžiamas ant kitos. Laivo danga yra nelygi — pakopomis nuo kylio iki laivo viršutinio krašto. Terminas kilęs iš anglosaksų ‚clinch' bei ‚clench' — sudurstyti, nes vienos lentos užleistasis kraštas sudurstomas su po juo palindusiu kitos lentos kraštu, abiejuose galuose užplojant vinimis, kniedėmis ar sankabomis.

Klinkeris a. metalurgijoj 1. yra fuzinės geležies rūdos tirpinimo liekanos aukštosiose krosnyse ir gali būti naudojamas kaip žabaras kelių remontui ar betono gamybai; 2. plytų gamyboj blizganti masė, apdengianti plytas lyg stiklu ar emaliu, kai plytoms vartojamas ne kalkingas, bet geležingas molis ir jos kaitinamos aukštoje temperatūroje. K. yra labai kietas (kietumas apie 9); 3. geologijoj peleninga masė, kai kada apdengianti išsiliejusią vulkano lavą.

Klinklavs Aleksandrs (g. 1899) latvių architektas. 1930 baigė Latvijos univ. 1930–40 Raudonojo Kryžiaus architektas. Pagal K. projektus pastatytas nemažas skaičius Latvijos Raudonojo Kryžiaus ligoninių, finansų ministerijos rūmai, Rygos miesto ligonių kasos pastatai, Rujienos rotušė ir kt. Vadovavo Tervetos sanatorijos statybai ir laimėjo pirmąsias vietas Tiesu pilies, Rygos rotušės ir Kemerių viešbučio konkursuose. Šiuo metu Kanadoje (Montrealyje) dirba architektu ir yra atlikęs visą eilę svarbių statybinių projektų. Įkūrė Montrealio Latvių dramos teatrą.

Klinografas (gr.) instrumentas nustatinėti žemės drebėjimui.

Klinometras (gr.) 1. prietaisas, kuris nurodo laivo pakrypimą; 2. prietaisas vartojamas šlaitų ir pylimų nuolinkiui matuoti.

Klinostatas (gr.) aparatas sudarytas iš sukamojo disko, paprastai laikrodžio mechanizmo varomo, kuriuo tiriama (kontroliuojama) prie pastarojo pritvirtinto ir sukamo augalo judesiams žemės traukos bei šviesos įtaka.

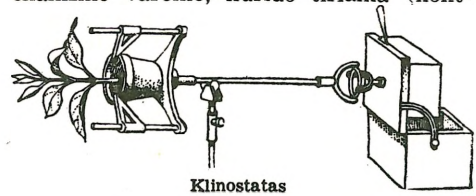

Klinostatas

Klintys bendrinis kalcio karbonatinių uolienų pavadinimas, apimąs kalkakmenius, kreidą, dolomitus, kalkinius tufus, mergelius ir kt. šios grupės nuosėdines padermes. K. žemės paviršiuje ir vandenynų dugne daugelyj vietų sudaro labai storus (ligi kelių km storumo) sluoksnius. Jų yra visur, kur yra buvusi geologiniais laikais jūra, nes k. yra tik nuosėdinės kilmės uolienos. K. išsiskiria iš vandens ir nusėda dvejopu būdu: a. vykstant anorganiniam procesui, kai jūros vandenyj sumažėja anglies dvideginio (CO_2) kiekis, ir b. veikiant organizmams, kai fotosintezės keliu algėms ištraukiant iš vandens anglies dvideginį, kalcio bikarbonatas paverčiamas labai mažai tirpstančiu kalcio karbonatu, kuris nusėda ant augalų paviršiaus. Koralai ir kiti kalkes išskiriantieji organizmai išskiria kalcio karbonatą savo kriauklių ar skeletų statybai. Siauresne prasme k. neapima kalkakmenių ir dolomitų.

Klio, Klija (iš gr. kleos ‚garbė') graikų mitologijoje Zeuso (Jupiterio) ir Mnemosinės duktė, istorijos mūza. Ji daugiausia vaizduojama sėdinti, su laurais aprišta galva ir kairėje rankoje laikanti išvyniotą rutulį. Be to, K. yra Hiacinto ir Himenėjaus motina.

Kliokis Žarėnų vls., Telšių aps. ežeras, 3 km į p. r. nuo Žarėnų mstl., 36 ha ploto; paviršius 160 m nuo j. l.; jungiasi su gretimu Saloto ež., priklauso Minijos versmių ežerų grupei.

Kliorė Bronius (g. 1910 XI 27 Panevėžyje) pedagogas. 1929 baigė S. Daukanto mokytojų seminariją, 1934–38 studijavo VDU Kaune humanitarinių mokslų fak. lituanistiką, slavistiką ir pedagogiką. 1929–34 vidur. mokyklos mokytojas, 1934–38 pradžios mokyklų inspektorius Kaišiadorysė, 1938–41 švietimo ministerijoje specialinių mokyklų referentas, 1941–44 švietimo valdybos specialinio mokslo departamento direktorius. 1949 atvyko į JAV. Dirbdamas švietimo ministerijoje rūpinosi plėsti specialinių mokyklų tinklą ir prisidėjo joms nustatyti programas. Nuo 1925 aktyviai dalyvauja Skautų organizacijoje. 1946–56 PLSS tarybos pirmijos narys-iždininkas. Bendradarbiavo Lietuvos Mokykloje, Rytų Lietuvoje, Žiburiuose, Skautų Aide, Skautybės Kelyje bei Mūsų Vytyje.

Kliorіškės vietovė Trakų aps., 32 km nuo Trakų. 1863 VII 11 K. miškuose buvo Visloucho ir Lubičo sukilėlių dalinys. Jų

Klio (statula Vatikane)

dalinį užpuolė rusai, bet puolimą atlaikė ir sudavė rusams smūgį.

Kliošas 1. platus drabužis arba jo dalis, kampiško kirpimo dėka sudaro gražią varpo formą. Seniausios šių drabužių formos randamos religiniuose drabužiuose, valdovų ir didikų rūmuose. Ši drabužių forma tiek sena, kaip ir pats žmonijos drabužis. Iš žmonijos drabužio išnyko daug pirmykščių formų, bet k. pasiliko. Jo pagrindinės formos nekeičia nei laikas, nei mados. Tinka moterų ir vyrų apsiaustams, suknelėms, sijonams, paauglių drabužiams. 2. žr. Gaubtas.

Kliošių giria Klaipėdos aps., apie 250 ha.

Klipėjus žr. Clipeus.

Klipis Kuršių Marių žvejų velkamasis tinklas. Mažasis k. seklioje vietoje išmetamas lanku ir vyrų velkamas į krantą, turi smulkias akis, tinka gaudyti stėgėms ir stambesnėms žuvims. Didysis k. žiemos metu tam tikrų ratų jėga velkamas po ledu gilesnėse vietose, kur daugiausia pagaunami pūkiai. *M. Nb.*

Klipstein Editha (1850–1953) vokiečių rašytoja ir eseistė, pasižymėjusi pastabumu bei stiliaus glaustumu, ypač apybraižose. Išspausdino: Anna Linde 1936, Der Zuschauer 1942, Die Bekanntschaft mit

dem Tode 1942, Gestern und Heute 1948, Das Hotel in Kastilien 1951.

Klyringas žr. Clearing.

Kliros (gr.) pravoslavų bažnyčioje paaukštinta vieta prieš altorių. Čia susirenka giesmininkai, skaitytojai bei dvasininkai nedalyvaują pamaldose.

Klisteris žr. Klizma.

Kliszów k. Lenkijoje, 30 km į p. nuo Kielcų. Čia 1702 VII 9 įvyko kautynės tarp lenkų ir švedų. Šiose kautynėse dalyvavo ir lietuviai — kng. Oginskio kariuomenės dalis. Švedai paėmė daug vėliavų, jų tarpe ir lietuvių, kurios dabar yra švedų karo muziejuje. *O.Urb.*

Klišė (prc. cliché) 1. grafikos mene nuo metalinio ar medžio raižinio kopija; 2. tam tikru būdu perkeltas metalinėn plokštelėn paveikslas, vaizdas ar nuotrauka, kad vėliau galima būtų juos dauginti. Žr. Cinkografija ir Giliaspaudė.

Kliševič Uładzimier (g. 1914) gudų poetas. Rašo nuo 1931. Išleido kolektyvinį eilėraščių rinkinį Pieśniary Słuččyny 1943. Sibire ir Kolymoje išbuvo 5 metus politiniu nusikaltėliu. Dabar gyvena JAV.

Klitemnestra žr. Klitemestra.

Klitemestra, arba Klitemnestra (gr. Klytaimnestra arba teisingiau Klytaimēstra ‚garsi patarimais', lot. Clytaem(n)estra) graikų mitologijoje Tindarėjo duktė ir Agamemnono žmona. Grįžusį iš Trojos karo Agamemnoną su savo meilužiu, Agamemnono pusbroliu Egistu (žr.), nužudė ir už tai buvo savo sūnaus Oresto užmušta. Tema panaudota garsiojoje Eschilo tragedijoje Agamemnone.

Klitgaard Mogens (g. 1906) danų rašytojas, savamokslis. Aktyvus priešnacistinių organizacijų narys. Vokiečiams okupavus Daniją, K. 1943 pabėgo į Švediją ir bendradarbiavo laikraštyje Danskeren. Savo debiutiniu romanu 1937 K. pateko į vadinamą danų ‚pinneberginę literatūrą'. Ir savo istoriniuose romanuose K. išlaikė realistinę kasdienybės perspektyvą vaizduodamas tiek žmones, tiek aplinką, tiek įvykius, sujungdamas su moderuotu socialiniu patosu. Išsp. Tramvajuje sėdi vyras 1937, Baladė Nytorve 1940, De rode fjer (Raudonosios stručio plunksnos) 1940; Den guddommelige hver dag (Dieviškasis šiokiadienis) 1942.

Klitijas (gr. Klitias) sen. gr. vazų tapytojas (žr. François vaza).

Kliūbas statinėse tvorose tarp dviejų mietų kelis kartus persukta aštuoniukės pavidalo karklinė, kadaginė, eglėšakinė sąvarža; karklai, kadagiai ir kt. imama kartu su smulkesnėmis šakelėmis (švėkšna).

Kliučevskaja Sopka aukščiausias Kamčatkos pusiasalio kalnas R. Sibire, 4775 m nuo jūros lygio.

Kliučevskij Vasilij Osipovič (1841–1911) vienas žymiausių rusų istorikų. 1865 baigė Maskvos univ. Solovjovo rekomendacija buvo paliktas Maskvos univ. ruoštis profesūrai ir po jo užėmė Rusijos istorijos katedrą 1879. Maskvos univ. profesoriumi buvo ligi 1909. Būdamas liberalinių pažiūrų, K. buvo Rusijos reformų šalininkas ir kurį laiką konstitucinių demokratų (kadetų, žr.) partijos narys, bet politikoje aktyviai nedalyvavo. 1905 prisidėjo prie Rusijos Valstybės I Dūmos (žr.) rinkimų įstatymo paruošimo. K. parašė eilę stambių mokslo darbų: Skazania inostrancov o Moskovskom gosudarstve 1866–67, ²1918, Bojarskaja duma drevnej Rusi 1882, Proizchoždenie krepostnogo prava v Rosii 1886–87, Po dušnaja podat' i otmena cholopstva v Rossii 1886, Istorija soslovii v Rossii ³1918, Sbornik statej 1914. Greta daugelio monografijų ir straipsnių, pats žymiausias K. veikalas yra didžiulė 5 tt. Rusijos istorija — Kurs russkoj istorii (vėliausia laida 1937). Tai išsamiausia Rusijos istorija, parašyta vaizdžia literatūrine kalba, panaudojant gausią archyvinę medžiagą ir naujai atrastus šaltinius, giliai nagrinėjanti Rusijos valstybės istorinio išsivystymo eigą, kurią K. vaizduoja kaip taikingą progresą, pasiekiamą labiau palaipsninių valstybės reformų, negu perversmų keliu. Šis K. veikalas susilaukė didelio populiarumo ir vertimų į svetimas kalbas. Publicistiniuose straipsniuose žymu nacionalistinės dvasios ir XVI–XVII a. Maskvos kunigaikštijos idealizavimo. Dabartiniai S. Rusijos istorikai prikiša K. revoliucinio elemento istorinėje raidoje neįvertinimą, kritikuoja jo evoliucinės istorijos pažiūrą, aprašomąjį metodą ir socialinės bei ekonominės istorijos interpretaciją.

V. Kliučevskij

Sbornik statej posvieščionnych O. Kliučevskomu 1909; Vospominanija i charakteristiki 1912.

K.Avž.

Kliučvaitis (lenk. kluczwojt) pirmojoje XIX a. pusėje Lietuvoje taip buvo vadinami žemesnieji rusų policijos pareigūnai, kuriuos vėliau pakeitė urėdninkai. K. priklausė nuo žemės teismo, o jo žinioje buvo dešimtininkai ir šimtininkai. Ligi 1825 k. buvo laisvi nuo fizinių bausmių, bet caro Mikalojaus I valdžia tą k. privilegiją panaikino.

Kliugis iš gluosnio šakų pinta tvora (žr.), sutinkama daug kur Žemaitijoje.

Kliujev Nikolai Aleksejevič (1887–1937) rusų valstiečių poetas. Jo lyrika nuspalvinta religiniais motyvais, kalba pavaizdi. Savo poezija darė įtakos poetui Jeseninui. 1930 areštuotas ir išsiųstas į Sibirą, kur ir mirė. Eilėraščių rinkiniai: Sosen perezvon, Pesn' solncenosca ir kt. Polnoje sobranije sočinenii 1954.

Kliuksinas Karolis (g. Švobiškio bžk., Biržų aps., mirė N. Lietuvoje) istorikas. 1921 pradėjo dirbti Panevėžio gimn. (rusų k. paralelinėse klasėse), 1923 direktoriaus pavaduotojas, nuo 1928 valstybinės gimn. mokytojas, vėliau inspektorius. Išsp. Lotynų kalbos chrestomatija 1932, Lotynų kalbos etimologija 1932, Naujųjų amžių istorija 1936, Senovės istorija 1934, Vidurinių amžių istorija 1935.

Kliukščionys miestelis Švenčionių aps., 21 km į pietus nuo Švenčionių, apie 70 km į šiaurės rytus nuo Vilniaus. Gyventojų apie 500 (1866 — 387 gyventojai). K. kitados buvo Korsakų, vėliau Henriko Širino nuosavybė. Jono Korsako, Polocko pavaivadžio, rūpesčiu pastatyta K. medinė šv. Jokimo katalikų bažnyčia. Po 1864 rusų valdžiai pavertus cerkve kaimyninę Želedzio bažnyčią, o pastarosios parapiečiams prisijungus prie K. parapijos, toje pat vietoje K. buvo pastatyta nauja, žymiai didesnė bžn. K. parapijos filija yra Šaikūnuose. K. parapija sugudėjusi, ilgą laiką bažnyčioje nebuvo net lietuviškų pamokslų. Keli kaimai, kaip Karklinė, Kulbokiškė, išlikę grynai lietuviški; jų gyventojai susipratę ir veiklūs. Lenkų okupacijos metais K. lietuvių kunigai kun. Mačiulskis, A. Jakavonis ir V. Buivis, bandę reikštis lietuviška veikla, dvasinės katalikų vyriausybės buvo iškeldinti į kitas parapijas. K. mstl. buvo pradinė mokykla, pašto agentūra, policijos nuovada. Metiniai atlaidai K. būna VIII 16 šv. Jokimo šventė. K. kraštovaizdis kalvotas, dirvožemis prie molio, spygliuočių miškai, vyrauja pušys. Pagal Sov. Rusijos 1940 nustatytą Lietuvos-Gudijos sieną K. priskirti gudams. *V.Klb.*

Kliūtinis bėgimas žr. Bėgimas.

Klive Adolfs (g. 1888) latvių politikas ir finansininkas. 1913 baigė Maskvos univ. Nuo 1917 vienas Ūkininkų sąjungos kūrėjų ir jos vicepirmininkas, Laikinosios tautinės tarybos finansų skyriaus vedėjas, Tautinės tarybos, Steigiamojo susirinkimo ir trijų pirmųjų seimų narys. 1922–31 Latvijos banko tarybos pirmininko pavaduotojas, 1931–40 pirmininkas. Vokiečių okupacijos metu — pogrindžio veikėjas. Emigravo JAV. Nuo 1951 Laisvosios Europos komiteto latvių patariamosios grupės narys. Parašęs knygų politiniais ir ūkiniais klausimais.

Kliveris (ol. kluiver) priekinės trikampės burės, ištiestos ant išilginių temprių, tarp priekinio gulsčiojo ir pirmojo stiebo. Artimiausia burė prie pirmojo stiebo nevadinama k., o likusios, jei jų daugiau, vadinamas iš vidaus į priekio pusę: vidujiniu, didžiuoju ir išlaukiniu k.

Klivija (Clivia) žr. Clivia.

Klizma (gr.) vandens įšvirkštimas į išeinamąją žarną, kad palaisvintų užkietėjusius vidurius; žarnų valymas.

Kljakovič Jozo (g. 1885) kroatų tapytojas, ligi II pas. karo Zagrebe prof., o po II pas karo gyvena Romoje. Piešia iš liaudies gyvenimo ir religinius paveikslus. Jo freskos šv. Morkaus bžn. ir Prekybos rūmuose Zagrebe.

Kloaka (cloaka) anatomijoje užbaigiamasis kanalas, į kurį įsijungia kiaušidės, šlapumo ir mėšlinės žarnos latakai. Tokią struktūrą turi paukščiai, reptilijos, amfibijos ir keli žinduoliai — Monotremata,— kurie deda kiaušinius. Žmogus tokią struktūrą turi tik embrionaliniame periode. Žr. Cloaka. *K.A.*

Kloakiniai gyvuliai yra Monotremata, arba Ovomammlia rūšies, kiaušinius dedą žinduoliai. Prothesia poklasė dalijama į dvi šeimas: ančiasnapius (Oronthorhynchidae) ir echidnas (Tachyglossidae). Šie k.g. sutinkami tik Australijoje, Tasmanijoje bei N. Gvinėjoje. Jie neveda vaikų, kaip kiti žinduoliai, bet deda kiaušinius į papilvinę sterblę, kur po kurio laiko išsiperi jaunikliai, kurie minta čiulpiamu pienu iš odos porų. Tik išperėti jaunikliai yra labai gležni ir silpni. Kita būdinga k.g. ypatybė, kad jie turi bendrą išeinamąją angą–kloaką, kurion įsijungia generatyvinių organų anga, šlapumo kanalai ir virškinimo kanalo anga. *K.A.*

Kłoczkowski Wacław (1873–1930) lenkų brigados gen. 1893 baigė Vilniaus gimn., 1898 Demidovo teisių liciejų Jaroslavlyje. Įstojo į rusų laivyną ir ištarnavo kontradmirolo laipsnį. 1917–18 Denikino skirtas Sevastopolio komendantu. Lenkų kariuomenėje karo laivyno attaché Londone ir divizijos vadas.

Kločko Vaitiekus Jono sūnus (m. apie 1555) D.L.K. politinis veikėjas. Jau būdamas Utenos vietininku, 1491 Kazimiero Jogailaičio pasiųstas atstovu Maskvon. 1493 IX 16 vėl Maskvoje. Prasidėjus ten deryboms dėl vedybų Elenos caraitės su D. L.K. Aleksandru, K. kaip šio atstovas, buvo paskirtas prie Elenos ir 1499 jau pastatytas Kauno vietininku. 1501 karalienės Elenos maršalas. 1502–03 būdamas pasiuntiniu Maskvoje sudarė 6 metų paliaubas. 1506 Bielsko vietininkas, 1509 vėl pasiuntinys Maskvoje.

Klodija (lot. Clodia) gimusi apie 94 pr. Kr. Publijaus Klodijaus Pulchro sesuo, Kvinto Metello Celerio, 60 pr. Kr. konsulo, žmona, pagarsėjusi tiek grožiu ir dvasiniais gabumais, tiek nemoralumu, dėl kurio net buvusi praminta Quadrantaria (nuo quadrans ‚ketvirtis aso'). Ciceronas išlikusia prakalba gynė jos meilužį M. Coelijų Rufą, iš keršto jos apkaltintą bandžius ją nunuodyti. Poetas Katulas, įtrauktas į jos meilės tinklą, apdainavo ją aistringai savo eilėraščiais Lesbijos vardu.

Klodijus (lot. Clodius) giminės vardas, žr. Claudii.

P u b l i u s K. P u l c h e r gimęs apie 90, miręs 52 pr. Kr., kilmingos Klaudijų giminės, partijos vadas, nuo 60 Cezario šalininkas. 59 tapo plebėju, kad galėtų būti liaudies tribūnu, 58 pravedė Cicerono ištrėmimo akciją, po to keletą metų vadovavo politinėms gaujoms, paralyžavusioms viešąjį Romos gyvenimą. Netoli nuo Romos buvo savo priešininko Milono nužudytas. Išliko Cicerono prakalba Pro Milone, ginanti Miloną teisme.

Kłodzko, vok. Glatz, vidur. Silezijos mst. abipus Nisos upės; apie 30.000 gyv. (1957). Ant 80 m aukščio kalno didelė Fridriko tvirtovė. K. minimas jau X a. kaip čekų atramos taškas prieš lenkus, 1114 gavo miesto teises, 1742 atiteko Prūsijai, nuo 1945 Lenkijos. Bažnytiniu atžvilgiu išsilaikė ligi 1935 Prahos arkivyskupijoje.

Klofáč Václav (1868–1939) čekų politikas, liaudies socialistų partijos vadas, senato pirmininkas. Buvo ir krašto apsaugos ministru.

Kloja žr. klojimas, grendimas; linų klojimo vieta, laikas.

Klojimas žemės ūkio trobesys javams sukrauti ir kulti; žemaičių ir suvalkiečių vad. kluonas. Lietuvos k. iki XIX a. pabaigos buvo jaujos javams džiovinti, bet ėmus naudoti kuliamąsias mašinas vieton senoviškųjų spragilų ir nebereikiant javų džiovinti, naujų jaujų nebestato, o senosios baigia išnykti (žr. Jauja, Kūlimas). Senuose k. galima įžiūrėti išgriautų jaujų pėdsakus. Kur nėra ar neužtenka atskiros daržinės (žr.), k. krauna ir pašarą — dobilus, šieną. Kartais daržinė pristatoma iš galo prie k., su atskiromis durimis įvažiuoti. Žem. ir M. Lietuvos k. su daržine vad. ‚skūne' (trm.). K. stovi kiemo gale, toliau nuo kitų trobesių gaisro saugumui.

Tipiškas lietuviškas k. dalijamas į tris dalis: per vidurį l a i t a s (dar vad. grendymas, grendinys, padas, kluonas) javams kulti, galuose arba šonuose po š a l i n ę (dar: galai, prėslai) javams sukrauti. Laitą nuo šalinių atskiria žemomis kelių rąstų ar storlenčių pertvaromis, kad kuliamieji grūdai nenutrykštų nuo grendymo. Rąstų tarpuose prikiša samanų, kad ten neįstrigtų grūdų (Trakų aps.). Kai kur daro šalinių sieneles akmenines su vienu rąstu ant viršaus (Švenčionių – Vilniaus aps.). Laito asla plūkiama iš molio. Prie laito, priešais duris, skiriamas pašalys pelams supilti, vad. p e l u d ė, peludininkas. Kitur peludėms vieta skiriama tarp jaujos ir šoninių k. sienų. K. padalijimas į tris dalis būna išilginis arba skersinis, ir durys esti trobesio gale arba šone. Senuose k. gana retai užtinkamos dvejos durys, antrosios būna kiek žemesnės tuštiems

Lembo k., Tauragės aps. klojimas, statytas apie 1860

Klojimas

Juodiškio k., Utenos aps. klojimas (Fot. J. Gimbutas)

vežimams išvažiuoti. Naujuose k. paprastai įtaisomos dvejos durys, vienos priešais kitas, kad galima būtų kiaurai pravažiuoti.

K. yra didžiausias lietuvio kaimiečio pastatas, dominuojąs savo aukštu stogu su plačiomis pastogėmis iš lauko. Senieji k., kaip ir kiti trobesiai, turi keturšlaičius, naujieji — dvišlaičius su stačiais galais. Žemaitijos k. dažnai turi čiukurus kraigo galuose jaujos dūmams išleisti arba šiaip sau iš papročio. Retkarčiais ir k. čiukurai puošiami ragais ar arkliukais (žr.). Žiūrint į lietuvių gatvinį kaimą iš laukų, matyti k. eilė, užstojanti kt. trobesius. Stogai buvo dengiami šiaudais, tik didesniuose ūkiuose ir naujuose vienasėdžiuose mediniais dengtukais ar skarda.

Šalia bendrųjų lietuvių ir kaimyninių tautų k. bruožų, yra nemaža skirtumų čia pat, etnografiniame Lietuvos plote. Žemaičių k. stogai yra remtiniai, jų gegnės (‚sparai') įremtos į sienas. Dėl to jų k. viduje nėra stulpų. Viso pastato plotis 7–9 m, ilgis 12–30 m, aukštis 6–9 m nuo žemės iki kraigo. Stogai žemesni už aukštaičių: stogas yra 2–4 kartus aukštesnis už sienas. Žemaičių duoba (jauja) esti k. gale, arba pristatyta iš šono. Kartais viena šalinė, vad. palagas, yra pristatyta viename gale iš šono, sudarydama L formos planą. Palage krauna javus, stato ratus,

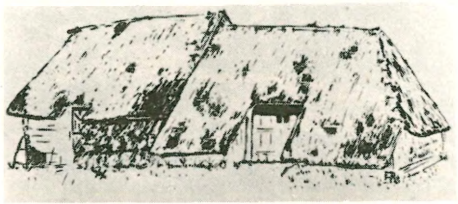

Jaugėlių k., Šiaulių aps. senovinis klojimas (dail. H. Viliūno piešinys)

roges, ūkio mašinas. Palagas būna ir be sienų, tik stogas ant stulpų; dar jį vad. žardine (Kretingos aps.). Kluonas (laitas) esti pastato vidury arba gale; pastaruoju atveju ten ir kulia, ir javus krauna. Ant jaujos taip pat krauna javus, sėklinius dobilus, žirnius — čia jie geriau išdžiūsta. Yra išlikę senoviškų k. su priestatu ties durimis: stogelis su dviem stulpais, kur gali sustoti prikrautas vežimas. Žemaičių k. durys būna trobesio šone.

Aukštaičių stogai yra kabintiniai; jų gegnės (krakai, trm.) sukabintos šelmenyje ant gairinio (gailinė), kuris guli ant ožių, įremtų į sijas (‚balkius') ant

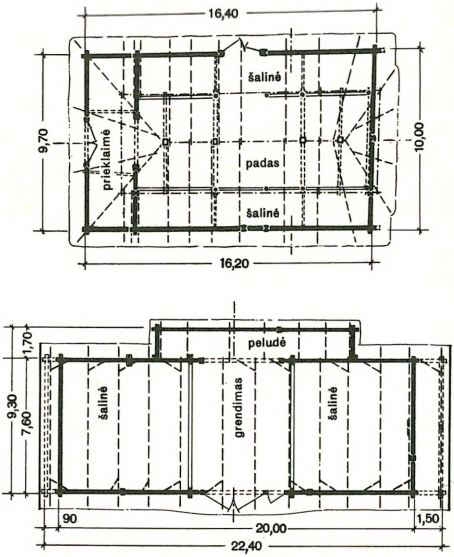

Klojimų planai. Viršuje: aukštaičių su galiniu įvažiavimu (Rimšėnų k., Švenčionių aps., statytas apie 1890). Apačioje: Užnemunės su šoniniu įvažiavimu (Lekėčių k., Šakių aps., statytas apie 1870)

pėdžių. Dar apie 1935 buvo išlikę vienas kitas labai senoviškos konstrukcijos k. su viena eile šulų k. vidury nuo žemės iki šelmens (Trakų aps., Onuškio vls.). Iki XIX a. galo aukštaičių k. geležies nenaudota sandūroms. Medžiai sunerti ar perkalti mediniais vageliais, kartais sumaniai išnaudotas šakotumas. Kabintinės gegnės dažnai dar paremiamos ant šoninių gailinių. Tokia konstrukcija leidžia daryti platesnį pastatą. K. plotis: 7–14 m, ilgis 10–25 m, aukštis 5–9 m. Stogas 3–9 kartus aukštesnis už sienas. Aukštaitijos k. dažniausiai turi duris iš galo. Dažnai tame gale yra šalutinė patalpa, vad. prie-

klaimė, priekluomė (trm.); ji telpa po plačia keturšlaičio stogo pastoge tarp žemos lauko sienelės ir aukštesnės vidinės sienos, kurios sienojai sustiprinti šulais. Prieklaimėje krauna vasarojų ar iškultus ruginius šiaudus (Zarasų–Švenčionių–Trakų aps.).

V i d u r. L i e t u v o s (Šiaulių–Kėdainių–Panevėžio aps.) k. yra panašūs į kitų aukštaičių, platūs, aukšti, su dviem šulų (= pėdžių) eilėmis viduje. Tik jų gegnės nėra kabintinės, o remtinės, kaip žemaičių. Užnemunės–Kauno–Alytaus aps. k. turi taip pat remtinius stogus ir savo dydžiu panašūs į žemaičių. Jų ryškesnis padalijimas į grendymą su dviem šalinėmis galuose. Tokie k. buvo XIX–XX a. sąvartoje ir M. Lietuvoje, tik ten jaujos buvo jau didelė retenybė. Kaip kiti senų-

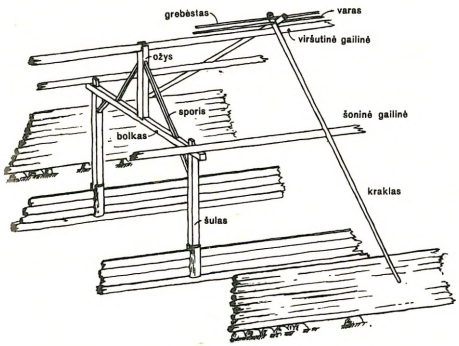

Aukštaičių klojimo konstrukcija (Plaučiškių k., Utenos aps.)

jų lietuvių sodybų trobesiai, taip ir k. turi bendra su latviais, slavais ir kai kuriais germanais savo architektūra, konstrukcija ir pavadinimais. Tad ir k. laikytinas senosios ide. kultūros palikimu. Apie k. Lietuvoje praeityje nedaug rašytų žinių teturime. XVI a. žemės reformos (‚valakų') įst. rašoma apie kluonus (žr. Jauja). S. Daukanto ‚Būde' aprašyta XIX a. pradžios jauja su kluonu javams kulti ir daržinės bei stoginės javams ir pašarui krauti.

L a t v i ų i r e s t ų XVIII a. k. su jaujomis aprašytas A. W. Hupelio. Tie pastatai buvo panašūs į lietuvių, tik jaujose buvo dažniausiai gyvenama, o lietuvių ne. Kluone, kur javus kūlė, žiemos metu neturtingieji valstiečiai laikydavo gyvulius. Neiškultiems javams sukrauti statydavo atskirą k. toliau nuo jaujos. XIX a. latviai turėjo trijų rūšių k.: 1. su gyvenama jauja viename gale, kluonu vidury ir daržine antrajame gale; 2. negyvenama jauja k. vidury, viename gale — kluonas kulti, antrajame — javams sukrauti; 3. atskiras trobesys, vad. g u b e n i s (latv.), javams ir pašarui krauti, be jaujos, lyg ir daržinė. Latviai vadina plūkto molio laitą k l o n s, taip pat kaip ir namo aslą. S l a v ų k. turi panašumo į aukštaičių. Gudų k. aukšti, planu artimi kvadratui, stogai ant keturių ar daugiau šulų. Kitas senoviškas gudų k. tipas turi tik vieną eilę šakotų pėdžių vidury galiniui paremti, su kabintinėmis gegnėmis. Rusų jauja (riga) esti viename k. gale, antrajame — laitas (gumno), pvz. Naugardo apl. Ukrainiečių k l u n j a (klojimas) turi didelį keturšlaitį stogą ant žemų sienų ar tiesiog ant žemės be sienų, su įvažiuojamomis durimis iš šono. S k a n d i n a v ų senosiose sodybose yra baltiško k. paralelių, pvz. Gotlando saloje žinomi k. su viena ar dviem eilėm pėdžių kabintiniam stogui paremti. Panašių k. yra buvę Danijoj ir Norvegijoj; pagal S. Erixoną, tokia konstrukcija siekia geležies amžių. Taip pat į pietus nuo Lietuvos, Lenkijoje, Bavaruose, Alpėse galima rasti senųjų trobesių, savo architektūra ir konstrukcija panašių į lietuviškuosius klojimus.

N. L i e t u v o s naujųjų ūkių k. talpa buvo apskaičiuojama pagal dirbamos žemės plotą. Iš 1 ha gaunama apie 100 m³ javų bei pašarų. K. statomas $^2/_3$–$^3/_4$ taip apskaičiuotam javų tūriui, pridedant apie 10% ploto pravažiavimams. Šalinės darytinos ne ilgesnės kaip 7 m, o pravažiavimas (laitas) 3–3,5 m pločio.

A. W. Hupel, Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland 1777; *A. Bielenstein,* Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten I 1907; *S. Soeder,* Das Dorf Tritschuny im litauisch-weissruthen. Grenzgebiet 1918; *D. Zelenin,* Russische (Ostslavische) Volkskunde 1927; *A. Rūkštelė,* Senas kluonas (Meno Kultūra 1928, 7–8); (") Svarbiausieji veiksniai, nulėmusieji lietuvių liaudies statybos formą. . ., — VDK Muziejaus Metraštis 1941; *A. Viliūnas,* Užugiriečio klojimas, —Gimt. Kraštas nr. 13, 1937; *J. Gimbutas,* Das Dach des litauischen Bauernhauses 1948, (Kitą literatūrą žr. prie Jaujos). *J. Gbt.*

Klokiai (Kliokiai) (vok. Kloken) kair. Rusnės krante, prie pat Kaukėnų mstl., Lankos aps. 1939 turėjo apie 500 gyv. K. svarbi Nemuno garlaivių sustojimo vieta, prekių perkrovimas Kaukėnų bei kitų Lankos vietovių pirkliams. Rusnės upės pakrantėje įrengtas žiemos uostas, kurio atviro vandens plotas 88 arai. Ten žiemos metu lieka garlaiviai bei baidokai apsisaugoti nuo ledinių bei tvano.

K. vandens matavimo stotis Rusnės kair. krante, 31,5 km nuo Atmatos žiočių, veikia nuo 1880. Nulio altitudė — 0,245 m. Mkm. horizontas 7,21 (1917 IV 9), mnm. 0,38 (1901 X 10), vid. 1,80 m.

Klokockis Adomas (1733 I 31 Vijoje — 1822) eksjėzuitas, Vilniaus vysk. pagalbininkas. 1749 įstojo į jėzuitų ordiną, studijavo Vilniuje, 1773 gavo teol. dr. laipsnį. Kurį laiką buvo Vilniaus akad. sekretorius ir ėjo prefekto pareigas. Panaikinus jėzuitų ordiną, liko pasauliečiu kunigu, tapo Smolensko kanauninku, administravo dvi parapijas: Rožaną, Vilniaus, vyskupijoj ir Narvą, Lucko vyskupijoj. 1795 IX 22 buvo paskirtas tituliniu Sidyma in partibus infidelium vyskupu ir Lucko vys. pagelbininku Liet. Brastos sričiai. Lietuvos Brastą prijungus prie Vilniaus vyskupijos, vysk. Jonas Nep. Kasakauskas, gavęs popiežiaus leidimą, sudarė Brastos pavyskupiją, paskyrė jai beneficiją iš Wisokie Litewskie parapijos pajamų, patvirtino Brastos 12-kos kanauninkų kolegijatą. K. buvo pirmas ir paskutinis Brastos pavyskupijos vysk. Jis pakonsekravo šias bžn.: Dziewiąkowicze (1799), Lyskow (1809), Wisokie Litewskie, Slanymo. 1811 padidino fundaciją Wisokie Litewskie parapinės mokyklos, kurioje tuo laiku mokėsi 16 vaikų. Jo rūpesčiu 1819 Wisokie Litewskie buvo pastatytas mūrinis namas mokyklai ir prieglaudai.

Vatik. Archiv. Proc. Cons. vol. 199 ff. 402–413; Acta Cam. vol. 41 f. 251; *J. Kurczewski*, Biskupstwo Wileńskie 1912; *W. Kratz*, Exjesuiten als Bischöfe (1773–1822); Archivum Historicum Societatis Jesu VI, 1937. *R.Krs.*

Klomba geometriškai išplanuota ir apsodinta gėlių lysė, dažniausiai apvalios arba ovalinės formos. Sudaroma kartais gana komplikuotas raštas arba brėžinys, įvairios figūros ir kt. Tai baroko stiliaus liekana. Dabar jų reikšmė sumažėjusi, bet

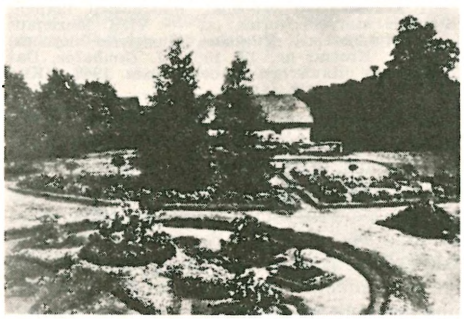

Klomba

dar sodinamos prie viešųjų pastatų, rūmų, parkuose, didelėse miesto aikštėse ir pn. Jų įruošimas reikalauja daug techniško paruošimo, gero gėlininko patyrimo ir nemaža išlaidų. Spalvų efektas k. sudaromas sodinant kilimines gėles, kurios yra įvairiais spalvotais lapais. Tokios k. nuo pasodinimo dienos jau atrodo gražiai. Dažnai įsodinama į k. vidurį tropinių kraštų augalas, pvz. palmė, agava (Agave americana) ir kt. Iš kiliminių gėlių dažniausiai sodinama: raudonais, geltonais ir įvairiai margais lapais alternanteros — Alternanthera amoena, A. versicolor, A. aurea; Echeveria glauca, E. metalica; Iresine lindenii; Santolina chamecyparissus; Sempervivum tectorum ir kt. Iš žydinčių gėlių galima įmaišyti įvairių begonijų ir pelargonijų, kurios ilgai ir pastoviai žydi. K. sodinamos, kada žemė jau gerai įšyla ir šalnų pavojus praėjęs. Iki to laiko vieta galima apsodinti anksti žydinčiomis gėlėmis, pvz. tulpėmis, našlaitėmis, neužmirštuolėmis. Jas nuėmus, perkasus ir patręšus žemę, galima sodinti kilimines gėles.

Klonas (gr.) vegetatyviniu (aseksualiniu) būdu išaugintas organizmas iš tėvinio. Išauginti k. galima ir žemesniuosiuose gyvuliuose, pvz. daugely Protoza. Šis dauginimo būdas plačiajai visuomenei geriau žinomas bulvių, tulpių, vaismedžių ir daugelio kitų augalų auginime. Esminis k. skirtumas nuo seksualiniu būdu užaugintų gyvų organizmų grupių yra tas, kad visi tos pačios k. populiacijos individai yra visiškai vienodi genetiškai tarpusavy, o taip pat ir su tėviniu organizmu. Tuo būdu tarp tokių individų pasireiškią skirtumai yra išorinės ar išvidinės individo aplinkos padariniai (išimtys gali būti retai pasitaikančios somatinės mutacijos).

Br. P.

Klondike Š. Kanados Yukono teritorijos upė, Yukono deš. intakas, 175 km ilgio. Išgarsėjo 1897, kai jos slėny rasta aukso smėlio. Aukso psichozės pagauti pirmą vasarą atvyko 28.000 žmonių. 1900 iškasta aukso 22 mil. dolerių vertės. K. žiotyse, apie 100 km nuo Aliaskos sienos, išaugo Dawson mst., 1901 turėjęs per 9000 gyventojų, brangius viešbučius ir krautuves. Dėl šalto klimato kasimo darbas buvo labai sunkus. Viena kompanija atsivežė mašinų ir sugebėjo gauti aukso 1200 dolerių vertės kiekvienoje upės ilgio pėdoje; ji uždirbo 25 mil. dolerių. Toliau kasti nebeapsimokėjo, įkarštis atslūgo.

1951 Dawsono mst. beliko 780 gyventojų ir daug tuščių namų. *S.K.*

Klongevičius Andrius Benediktas (1767 I 1 Ilukštoj — 1841 XII 27 Vilniuje) Vilniaus vyskupas. Gimęs Lietuvos šiaurės rytuose, valstiečių kilimo — Klungis, mokykloj Klongevičiumi pasivadinęs. Baigęs Ilukštos m-lą, 1788 stojo į Vilniaus Vyriausiąją mokyklą (buvusią akademiją) ir jau po metų gavo filosofijos dr. laipsnį. 1789 IX 1 — 1797 IX 1 Kražių gimn. mokytojas. 1797 vėl stojo į Vyr. m-los fizinį ir moralinį fak.

A. B. Klongevičius

1801 stojo į misininkų seminariją Vilniuje ir jau 1802 įšv. kunigu. 1802–08 įvairiose pareigose dirbo Vilniaus konsistorijoje. Nuo 1810 Vyriausios kunigų seminarijos kapelionas, o paskiau 1812–16 jos regensas. Tuo laiku gavo ir Kameneco kanauninko titulą. 1815–28 universiteto dogmatinės teologijos ir bažnytinės istorijos profesorius, 1815 gavęs teologijos dr. laipsnį. 1819 universitetui pasiūlus Vilniaus kapitulai išrinkti jį aktualiuoju kanauninku, kapitula atsisakė dėl to, kad jis nesąs bajoras ir išrinko po to, kada universitetas išaiškino, kad būdamas profesorium K. tuo būdu įsigijo ir asmeninės bajorystės teises. Universiteto pavestas, keletą metų ėjo ir Vilniaus cenzūros komiteto pirmininko pareigas. 1822 VIII 1 — 1822 IX 12 laikinai ėjo rektoriaus pareigas. 1828 IV 23 metropolitas Ciecišovskis paskyrė K. Vilniaus vyskupijos valdytoju, 1830 Lucke buvo prekonizuotas Chrysopolitanos vyskupu in partibus. Pradėjęs administruoti Vilniaus vyskupiją, aplankė parapijas, susipažino tiesiogiai su religine krašto padėtimi, eile pastoracinių laiškų, skirtų vyskupijos klerui, K. rūpinosi atstatyti dėl ilgus metus ganytojo nebuvimo pašlijusią dvasininkų drausmę ir duoti tikintiesiems aiškias direktyvas. Jis ragino kunigiją atsižadėti pasaulio dvasios, pamilti paprastumą, susivaldymą ir nuosaikumą, įpareigojo atlikinėti rekolekcijas, dekanatų konferencijas, tvarkingai vesti parapijos knygas, davė pamokslų sakymo, bažnytinio giedojimo, elgesio su žmonėmis ir kt. instrukcijas. 1830 XII 16 Vilniaus vyskupas K. paskelbė valdžios pranešimą, o 1831 II 27 išleido į kunigus prieš sukilimą laišką, betgi vyskupų laiškai nedarė jokio įspūdžio, nes jie nenuoširdžiai buvo rašomi. Po Ašmenos skerdynių K. parašė gubernatoriui raštą ir reikalavo nubausti kaltininkus. Tada už palankumą sukilėliams K. išsiuntė į Jaroslavlį, bet K. kreipėsi į carą ir prašė, kad leistų visą reikalą jam pačiam referuoti. Caras priėmė gubernatorių ir K. Vyskupas nupasakojo padarytas skriaudas bažnyčiai bei įžeidimus. Carui patiko jo būdas ir patikėjo vyskupo aiškinimais. K. leido grįžti į vyskupiją, o gubernatorių iškėlė iš Vilniaus. 1832 VI rusų valdžiai uždarius Vilniaus universitetą, K. pavyko iš buvusio moralinių ir politinių mokslo fakulteto ir Vyriausiosios seminarijos sukurti nuo 1834 II 11 pradėjusią veikti Vilniaus Dvasinę katalikų akademiją. 1838–39 gydėsi užsieniuose. 1839 rusų valdžia jį praminė Vilniaus vyskupu, o 1840 popiežius Grigalius XVI jį tose pareigose patvirtino — K. buvo pirmasis Vilniaus vyskupas iš valstiečių. Ingresą atliko 1841 VI 29, bet po pusės metų mirė.

K. dirbo ir plunksna, išspausdinęs eilę savo sakytų pamokslų ir viešų prakalbų aukštosiose mokyklose, taip pat ir vadovėlių mokykloms, jų tarpe ir Katechizm mnieyszy o szci cesarza 1832, kurį, berods, pats ir lietuviškai išvertė (Trumpas pamokslas apie paszanawoimą Ciesoriaus). Lietuviškai 1825 išleido savo perdirbtas Klimavičiaus Pawinastes kriksczioniszkas ir iš savo lenkiško originalo, berods, jo paties išverstas Litanijas su maldomis apie S. Petra Apasztala 1842. Išsp. Nauka dla pewnego katachumena 1819, List pasterski z powodu cholery 1831, Kazanie 1822, Akt wstąpienia na katedrą wileńską 1841, Rozprawa 1843 (Pamiętnik relig. moralny). Rankraščiu paliko O tolerancyi cywilnej ir kt. Bendradarbiavo periodinėje spaudoje.

Vat. Arch., Proc. Cons. vol. 229 ff. 99–166; vol. 242 ff. 704–745; Annuario Pontificio ann. 1841; *Civinski*, Krótka wiadomość o życiu i zgonie s. p. Klągewicza biskupa Wileńskiego (Pamiętnik religijno-moralny III) 1843; *B. Gams*, Series episcoporum 1873; *J. Kurczewski*, Biskupstwo Wileńskie 1912; (") Kościół Zamkovy I–III, 1908–16; *J. Bieliński*, Uniwersytet Wileński I–III, 1899–1900; *A. Alekna*, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1936; *Vc. Biržiška*, Lietuvių Bibliografija I–IV; *Žukovič*, O professorach bogoslovskago fakulteta Vilenskago univ. v nastojaščem stoletii (Christianskoje čtenije) 1888; *S. Pigoń*, Z dawnego Wilna 1929; *W. Worotyński*, Seminaryum Główne I–II 1935–38; *M. Biržiška*, Senasis Vilniaus Universitetas ²1955. *Vc.B. ir R.Krs.*

Klonys žr. Slėnis.

Klonowicz Sebastyan Fabian (1545 — 1608) Liublino burmistras, poetas satyrikas ir moralistas slapyvardžiu Acernus rašęs lenkų ir lotynų kalbom. Būdamas plataus išsilavinimo žmogus, K. temų sėmėsi iš viduramžių literatūros; tradiciniu rimu ir gausiais archaizmais primena viduramžių bažnytines giesmes. Poemoje Roxolania (1584) K. aprašė Raudonosios Rusios žemes, jos miestus ir žmones, užsirekomenduodamas kaip geras kasdieninio gyvenimo ir žmonių psichikos žinovas. Poemoje Flis 1595 su Renesanso amžiaus autoriams būdingu užsimojimu aprašė kelionę Vysla, pasakojimą paįvairindamas humoristiniais įtarpais, liaudies padavimais ir auklėjamais pamokymais, t. k. griežtai pasisakydamas prieš baudžiauninkų išnaudojimą ir šlėktos susikomercinimą. Panašios tendencijos randamos taip pat rimuotame teisiniame traktate Worek Judasza 1600, kur persikeliama į miesčionių ir vagių aplinką. Aštrioj politinėj invektyvoj Pożar 1579 K. šaukė tautą į kryžiaus žygį prieš turkus. Iš lotynų k. parašytų poemų minėtinos dar Philtrion 1582 ir mitologinė moralės enciklopedija Victoria deorum 1595. Lenkiškų raštų rinkinys išsp. 1858. Jo lotyniškus eilėraščius lenkiškai vertė L. Kondratavičius. *J.K.*

Kloos Willem (1859–1938) olandų poetas ir kritikas. Kilęs iš Amsterdamo, K. šalia Alberto Verwey ir Fred van Eeden, tapo vienu svarbiausių mūsų amžiaus olandų literatūros atstovų. Literatūros klausimams nagrinėti K. įsteigė žurnalą Nieuwe Gids, pasižymėjusį kovingumu. Lyrikoje K. ypač puoselėjo sonetą, čia pasireikšdamas kalbos kūrėju. Jo sonetus į vokiečių kalbą buvo vertęs Stefan George, plg. jo Zeitgenössische Dichter I t. K. raštai: Verzen I 1894, Nieuwe Verzen 1895, Verzen II 1902, Verzen III 1913.

Kloots žr. Cloots.

Kłopotowski Bolesław Hieronim (1848 III 13 — 1903 II 11 Petrapilyje), Mogiliavo arkivyskupas metropolitas. 1862 įstojo į II gimn. klasę Kijeve, kitais metais persikėlė į Žitomiro kun. seminariją; 1866 gavęs stipendiją, išvyko studijuoti į Dvasinę akademiją Petrapilin, kur 1873 baigė mokslą teol. magistro laipsniu, kunigu įšventintas 1872. Grįžęs į Žitomirą, dėstė seminarijoj Bažnyčios istoriją. Rusų valdžiai uždarius sem., arkiv. Fijałkowski 1877 paskyrė K. Bažnyčios istorijos prof. į Petrapilio Dvasinę akad.; ten ėjo ir bibliotekininko pareigas. 1884 pakeltas Lucko–Žitomiro kapitulos kanauninku, 1885 įgijo teisės doktoratą, 1897 tapo Dvasinės akad. rektoriumi, tais pat metais pop. Leono XIII buvo paskirtas Eleuteropolitano tituliniu vysk. ir Lucko–Žitomiro vysk. pagelbininku, o 1899 — tos diecezijos ordinaru. Dvejus metus sėkmingai valdė vyskupiją. 1901 buvo pakeltas Mogiliavo arkivyskupu metropolitu, Petrapilyje šv. Kotrynos bžn. priėmė arkivyskupo ženklą palijų. Jo 1901 ganytojinį laišką lietuviškai išvertė kun. K. Jaunius (išsp. Žinyčia 1902 nr. 4/5), pavadinęs ten Klapatauskiu. Paėmęs didžiulės arkivyskupijos valdžią, K. ypatingą dėmesį atkreipė į dvasininkų paruošimą Dvasinėje akad. ir vyskupijų seminarijose. Nustatė vienodą gegužinių pamaldų tvarką, pasižymėjo pareigingumu, darbštumu, meile Bažnyčiai bei ištikimybe Apaštalų Sostui. Keliaudamas iš Žitomiro į Petrapilį, buvo sustojęs Vilniuje, išklausė lietuvių delegatų P. Vileišio ir D. Malinausko prašymą dėl šv. Mikalojaus bžn. Vilniuje grąžinimo lietuviams ir pažadėjo tą reikalą teigiamai sutvarkyti. Pavedęs Mogiliavo arkivyskupijos sekretoriui kan. K. Prapuoleniui paruošti tuo klausimu atitinkamą referatą ir ištyręs padėtį, arkiv. K. privertė Vilniaus vysk. St. Zvierovičių atiduoti lietuviams šv. Mikalojaus bžn. Jam atvykus į Petrapilį, pirmą kartą iš sakyklos buvo kreiptasi į katalikų visuomenę ne vien lenkų kalba, kaip kad prie jo pirmatakų, bet popiežiaus bulė ir jo paties ganytojiškas laiškas buvo perskaitytas net penkiomis kalbomis: lenkų, lietuvių, latvių, vokiečių ir prancūzų. Tai sudarė galingą įspūdį ir sukėlė katalikų visuomenės simpatijas naujam arkivyskupui. Kai lenkai tuo piktinosi ir vadino jį išdaviku, jis nenusigando ir atvirai pasakė, kad Mogiliavo arkivyskupija iki šiol buvo netikusiai valdoma; jis parodysiąs pasauliui, kad ir ‚Nevos pakraščiuose yra Kat. Bažnyčia, o ne vien tik lenkų', jis įpareigojo kan. K. Prapuolenį paruošti išsamų memorandumą apie lietuvių – lenkų bažnytinius santykius objektyviai nušviečiant aštrėjančio ginčo priežastis, nes ryžosi, aplankęs katalikus Sibire bei gerai ištyręs bažnytinę padėtį metropolijoj, keliauti į Romą ir viską išdėstyti šv. Tėvui; bet liga ir mirtis nutraukė jo pradėtą darbą. Mirdamas savo turtą užrašė Petrapilio Dvasinei akademijai.

Elenchus Omnium Ecclesiarum Archidioecesis Mohil. 1904; *J. Wasilewski*, Arcybiskupi i administratorowie Archidiecezji Mohylewskiej 1930; *K. Prapuolenis*, Lenkų apaštalai Lietuvoje 1938.
R.Krs.

Klopp Onno (1822–1903) austrų istorikas, auklėjęs Pranciškų Ferdinandą. Atstovavo didžiosios Vokietijos istorinėms pažiūroms ir buvo Bismarcko politikos priešininkas. Rašė daug populiarių istorinių legendų apysakų. Išsp. König Friedrich II 21867, Tilly 1861, Kleindt. Geschichsbaumeister 1863, Der Fall des Hauses Stuart 14 tt. 1875–88, Studien über Katholizismus, Protestantismus und Gewissensfreiheit 1857, Die preussische Politik 1867.

Klopstock Friedrich Gottlieb (1724 — 1803) vokiečių rašytojas. Vokiečių literatūrinės kalbos novatorius ir (šalia M. Lutherio) pradininkas. Pagrindinės K. įvestos naujovės: melodingumo ir įsijautimo primatas, puošnaus ir patetiško stiliaus akcentavimas, metrinių taisyklių panaikinimas ir vietoj jų laisvųjų odės eilių panaudojimas, antikinių pėdų ir strofų įpilietinimas vok. literatūroje etc. Ir pačia savo pasaulėjauta bei tematinių galimybių praplėtimu (pirmasai apdainavęs keliones, jodinėjimą, čiuožimą) K. padarė nepaprastos įtakos anuometiniam vokiečių literatūriniam gyvenimui. K. biografija taip pat dinamiška ir įvairi. Gimęs teisininko šeimoj, jau gimnazijoje intensyviai mokosi kalbų ir religijos. Anksti pažino vokiečių ir anglų literatūras. Miltono Prarastasai rojus K. paliko gilų įspūdį ir paskatino rašyti dvidešimties giesmių religinį epą Messias. K. studijavo teologiją Jenoje ir Leipcige. Kurį laiką buvojo pas Bodmerį Züriche, vėliau namų mokytojas. 1751 pakviestas Danijos karaliaus Friedricho V į Kopenhagą ir aprūpintas nuolatiniu atlyginimu, kad galėtų netrukdomas baigti Messią. Po 3 metų grįžo Vokietijon ir mirė Hamburge. K. buvo vienas iš nedaugelio įvertintų ir pripažintų dar gyvas būdamas. Jau pirmosios trys giesmės jo kapitalinio epo Messias, atspausdintos žurnale Die Bremer Beiträge (be autoriaus pavardės) 1748, sukėlė nepaprastą susidomėjimą. Tų giesmių sklandi ir melodinga hegzametrinė forma, nuoširdus emocingumas, turtingas ir puošnus stilius, individualus ir asmeniškas siužeto traktavimas buvo taip nauja, kad jauni rašytojai bematant pasekė, o šviesuomenė godžiai skaitė ir komentavo. Messias apdainuoja nuodėmingo žmogaus išganymą, vyksmą kilnodamas iš dangaus į pragarą ir žemę. Kristus kenčia ir triumfališkas prisikėlimas apipinamas individualaus poeto išgyvenimo vaizdais ir nuotaikomis. Dažnai epo tematinės apybraižos pasidaro neryškios, siekdamos žodžiais išsakyti dieviškosios sąrangos paslaptis. Tačiau Messias ligi šiol išliko pavyzdiniu kūriniu vokiečių literatūroj dėl puikios kalbos ir formos naujovių. Pažymėtinos taip pat K. gausios odės, parašytos erotinėmis, patriotinėmis, humanistinėmis, religinėmis ir gamtos temomis. Jos gilai pajaustos ir pakilios. Formaliai artimos antikinei poezijai ir nerimuotos. Rašė K. taip pat dramas. Iš šių paminėtinos biblinėmis temomis: Tod Adams, David, Salomo. Tautinėmis temomis rašytos dramos (pagal bardų poeziją jas K. pavadino Bardiete) K. kūryboje užima svarbią vietą. Jų žymiausia—Die Hermanns Schlacht. Šią, kartu su dviem kitomis trilogijos dalimis (Hermann und die Fürsten; Hermanns Tod) K. svajojo pastatyti scenoje — parašius joms muziką — kaip visuotinius meno kūrinius. Iš K. prozos kūrinių pažymėtina knyga Deutsche Gelehrtenrepublik, kur skelbiamas literatūros išlaisvinimas iš varžančių taisyklių jungo ir visų vokiečių rašytojų susivienijimas. K. sava kūryba pradėjo naują erą vokiečių grožinėj literatūroje, stabilizuodamas literatūrinę kalbą ir atverdamas duris naujoms formalinėms ir stilistinėms galimybėms. Po K. atėjusi rašytojų karta jo laimėjimus pasisavino ir ištobulino. K. — pirmasai vokiečių moderniosios epochos poetas. Raštai: Der Messias 1748–73; Der Tod Adams 1757; Geistliche Lieder 1758 ir 1769; Salomo 1764; Hermanns Schlacht 1769; Oden 1771; David 1772; Deutsche Gelehrtenrepublik 1774; Hermann und die Fürsten 1784; Hermanns Tod 1787. Werke, 11 tt. 1844 f.; Briefe von und an Klopstock, hrsg. v. Lappenberg 1867.

Fr. G. Klopstock

K. Kindt, K. ²1948; *F. Gundolf*, K. 1924; *K. Kunst*, K. ²1949.
H.N.

Klose Friedrich (1862–1942) šveicarų kompozitorius. 1906 Bazelio konservatorijoje kontrapunkto ir kompozicijos mokytojas, 1907–19 Müncheno muzikos akad. (Akademie der Tonkunst). 1919 narys Berlyno akad., 1921 Berno univ. garbės

daktaras. Savo negausiose, bet dažnai plačios apimties kompozicijose K. jungia Brucknerio, kurio vadovaujamam teko jam dirbti tarp 1886 ir 1889, ir Wagnerio įtakas. Pasisavinęs Brucknerio orkestruotės principus bei Wagnerio tematikos struktūrą, jis kalba sava originalia išraiškos kalba. Iš jo veikalų minėtini: Mišios d moll solo balsams, chorui ir orkestrui; ‚Ein Festgesang Neros tenorui, chorui, vargonams ir orkestrui, Die Wallfahrt nach Kevlaar (Heine); oratorija Der Sonne-Geist; veikalai vyrų chorui; simfoninė poema Das Leben ein Traum; dramatinė simfonija Ilsebill; styg. kvartetas Es dur. Išsp. Meine Lehrjahre bei Anton Bruckner 1925, Bayreuth. *Iz.V.*

Kłos Juljusz (1881–1933) architektas, 1920 Vilniaus univ. architektūros prof. 1926–27 arch. fak. dekanas. Restauravo Vilniaus katedrą, pastatė kelias bažnyčias. Išsp. Wieś i miasteczko 1916, Projekty wzorowych budynków szkól ludowych 1917, Wilno ³1937.

Księga Pamiątkowa Uniw. Wileńskiego 1929.

Kloss 1. Johann Georg (1787–1854) masonų veiklos tyrinėtojas, surinkęs daug masonų rankraščių, knygų. Jo masonikos rinkinys pateko į Haagą. Išsp. Die Freimauerei ²1855, Geschichte Freimauerei in England und Schottland 1842, Geschichte der Freimauerei in Frankreich 1844.

2. Karol (1849–1881) lenkų dramaturgas, raižytojas, skulptorius. Gyveno Lvove, Romoje. Svarbesni jo dailės darbai: Vysla, Kordeckis, Kristaus prisikėlimas, Torpėja, Kristus padaugina duoną, Kosciuškos biustas. Išsp. Cajus Grachus ir kt.

K. Kloss Torpėja

Klostas, klostė, klostis 1. linų markos žabų danga arba kartelės, ant kurių deda slėgus. K. daro iš lapuotų žabų, kad saulė linų nerudintų; 2. kartelė stogo šiaudams pritvirtinti, priveržiant ją vytimis; 3. klotiniams linams versti plona kartelė; 4. tilto ar per pelkes grindžiamo kelio grinda.

Klosterneuburg š.v. Vienos priemiestis, 22.870 gyv. (1951), išaugęs aplink 1106 įkurtą augustijonų vienuolyną. Bažnyčioj vertingi XIII–XV a. vitražai ir garsusis Nikalojaus iš Verduno darbo altorius (1181). Biblioteka, meno galerija, dvasinė seminarija, sodininkystės ir vynuogių auginimo tyrimų stotis.

Klostinė (prc. plissé) triskart sulenktos medžiagos dalis. Jei dedamos viena šalia kitos, bus vienašalės k., jei priešpriešais— suverstinės, arba suvožtinės. K. platumas nuo kelių mm ligi kelių cm. Ji atsirado kartu su drabužių gaminamąja medžiaga. Pirmykštis žmogus dėvėjo nesiūtus drabužius. Imdavo medžiagos gabalą, apsisiausdavo, kiekvienas savaip sulankstydavo ir sujuosdavo. Pradėjus drabužius siūti, tie įvairūs sulankstymai pasiliko dėl jų gražumo. K. vartojama religiniuose ir kitų apeigų drabužiuose. Taip pat ji išlikusi visų tautų tautiniuose drabužiuose. *Iz. S.*

Klota (gr. Klotho nuo klotho ‚verpiu') viena iš moirų (žr. Moiros), gyvenimo siūlo verpėja.

Klotaras žr. Chlotaras.

Klotz vokiečių smuikadirbių šeima Mittenwalde, Alpėse. Seniausias žinomas šeimos narys Egidijus K. gyvenęs XVII a. ir imitavęs Stainerio (von Absam) smuikus. Jo sūnus Mathias (1653–1743) gaminęs geros konstrukcijos, Stainerio modelio, bet kuklaus lako smuikus. Sebastian Mathias sūnus, savo smuikais pralenkia tėvą. Gerą vardą turėjo ir jo brolis Joseph. Tolimesnių K. giminystės ryšiai sunkiai susekami. Pagarsėjęs Lietuvoje vysk. Baranausko smuikas, kuriuo dabar naudojasi smuikininkas Iz. Vasyliūnas, yra bene Joseph K. rankų darbas. *Iz. V.*

Klounas (ag. clown) komiškas personažas anglų liaudies teatre. K. vadinamas taip pat juokdariu. Jo vaidmuo buvo improvizuojamas, drabužis juokingos išvaizdos, veidas nubaltintas. Dabar cirke juokdarį vaidiną asmens vadinami k.

Klova Vytautas (g. 1926) kompozitorius, dirigentas. 1951 baigė A. Račiūno kompozicijos klasę Vilniaus konservatorijoje. Jau 1948 jo kūriniai buvo atliekami Kaune ir Vilniuje. K. yra parašęs daug įvairių kūrinių. Be dainuoti sukurtų romansų, mažesnių pianino dalykų, K. parašė tris simfonines poemas — Kastytį ir Jūratę, Už taiką ir Tarybų Lietuvos kelių, koncertą fort. ir kt. Stambiausias jo kūrinys — 4 v. 5 pav. tautinė opera Pilėnai, kuri buvo pradėta rašyti 1953 pagal J. Mackonio libretą, kurio turinys paimtas iš Maironio poemos apie kng. Margį. Operos premjera įvyko 1956 Vilniuje. 1956 III tarybinių kompozitorių suvažiavime Vilniuje už naudojimą grynai liaudiškų, lietuvių tautai būdingų tonacijų rusų muzikologas M. Kovalis jį kritikavo. Ypatingai rafinuota yra jo simfoninė muzika, kiek silpnesnė vokalinė; tas ryškiai jaučiama minėtoje operoje. Simfoninės poemos ir fortepijoninis koncertas pasižymi lietuvišku charakteriu. ‚Kolūkiniuose laukuose' chorui buvo atlikta 1954 lietuvių meno dekadoje Maskvoje, paplitusi Lietuvos choruose. *J. Ž.*

V. Klova

Klóvainiai mstl. ir dv. Šiaulių aps. apie 40 km į r. nuo Šiaulių prie Dauguvenės upės, 6 km nuo Pakruojaus glžk. stoties ir pašto; 773 gyv. (1925). K. yra derlingoje, nuotakioje vietoje, į rytus nuo miestelio šiaurės linkme teka Ramytė, o kitoj pusėj — Ežerė. Čia susikryžiuoja keliai iš Pakruojo į Pušalotą ir iš Linkuvos į Rozalimą. Nepriklausomybės meto pirmoje pusėje K. buvo valsčiaus centras; valsčiuje 1923 buvo 676 ūkiai su 4190 gyv., bet vėliau jis tapo įjungtas į Pakruojo vls. Yra medinė bžn., altarija, buv. žydų sinagoga, pradžios m-la, girininkija, vandens ir motoro varomas malūnas, kooperatyvas, kurio vietoje vėliau įst. Pakruojaus žemės ūkio kooperatyvo skyrius, pieno nugriebimo punktas, kelios krautuvės,

Klovainių bažnyčia

pašto agentūra, policijos punktas. XVII a. K. valdė žem. seniūnas J. Valavičius. Tada K. priklausė karališkajam Upytės vls., šio laikytojas buvo Valavičius. 1705 K. buvo sustojęs švedų kariuomenės dalinys, vadovaujamas plk. Clodt. Kat. Šv. Trejybės medinė bžn. statyta J. Valavičiaus 1621. Iš jo rašto Upytės vls. vaitams aiškėja, kad 1622 K. buvo ne tik bžn., bet ir parapija. Tais metais gegužės mėn. J. Valavičius, paprašytas K. klebono M. Igolčico, išleido įsakymą, kuriuo įpareigojo K. parapiečius eiti sekmadieniais ir šventadieniais į K. bžn. klausyti šv. mišių ir pamokslo, laikyti pasninkus, eiti išpažinties, tuoktis ir vaikus krikštyti savo parapijos bžn., o ne pas eretikų kunigą, neužsiiminėti burtais ir t.t. Peržengiantiems šiuos nuostatus J. Valavičius buvo paskyręs įvairias pinigines pabaudas ir bausmes: plakimą, bei stovėjimą kengėse prie bžn. sienos prirakintiems. K. bžn. parapijos teises suteikęs vysk. St. Kiška, o ją konsekravo vysk. J. Tiškevičius 1635. K. parapija priklausė prie gerųjų vyskupijos parapijų, nes jos klebonais dažnai būdavo Žemaičių katedros kanauninkai. Valančiaus laikais K. mstl. turėjo 388 gyv., o parapija 2329 parapiečius, bžn. žemės 45 valakus, pastoracinį darbą dirbo 3 kunigai; 1853 K. bžn. buvo pagrindinai atnaujinta ir pristatytas bokštas. 1940 parapijoj buvo 4022 parapiečiai. 1917 buvo įkurta slapta ‚Lakštingalos' d-ja, kuri ruošė vakarus ir mokino jaunimą. 1918 XI 17 sudarytas parapinis komitetas iš K. Černiausko, Fel. Kazlausko, kun. Pr. Močio ir kt. K. Černiauskas sudarė milicijos būrį ir palaikė tvarką vokiečių plėšiamoje apylinkėje. Bolševikams siaučiant, 1919 susidarė K. partizanų būrys, dalyvavęs nepriklausomybės kovose. Netoli K. dvaro laukuose buvo iškasta archeologinių radinių. K. vls. Karpiškių k. yra užtinkama senka-

pių. K. gimė rašytojas Vyt. Bičiūnas (Bezumavičius).

M. Wolonczewskis, Žemajtiu Wiskupistė I–II, 1848; Słownik geograficzny IV, 1883; *N. Rouba*, Przewodnik po Litwie i Bielejrusi; *P. Tarasenka*, Lietuvos archeologinė medžiaga 1928; Elenchus Omn. Eccles. Prov. eccles. Lituanae 1940; Lietuvos Istorijos Šaltiniai I, 1955; *P. Gudelis*, Vasaros rytų partizanai (Trimitas 1934, nr. 50).

R. Krs.

Klozetas žr. Išvietė.

Klubas (ag.) laisvu noru sudaryta draugija, kurios nariai yra rišami visų pirma bendrų pramoginių ar kultūrinių (siauraja prasme) interesų, nors dažnai kiti — ekonominiai, profesiniai, religiniai ar politiniai interesai čia taip pat vaidina svarbų vaidmenį. K. nariai savo veiklą sieja su laisvalaikio praleidimu ir socialinių (bendravimo), literatūrinių, meninių ar sportinių polėkių kultivavimu. Tuo tarpu kitų draugijų, pvz. profesinių organizacijų, biznio bendrovių ar politinių partijų, nariai turi konkrečių, specifinių, dažniausiai ryškiai utilitarinių tikslų, ir bendravimas ‚dėl paties bendravimo' jose nėra reikšmingas. Primityviose bendruomenėse draugijos, atitinkančios mūsų laikų k., neužtinkame, tačiau jo bruožų esama slaptosiose, amžiaus ar giminystės sambūriuose. Juose apeigos bei ceremonijos dominuoja bet kokią veiklą taip, kad laisvas ir lengvas modernaus k. pobūdis visai pradingsta, nors ir juose veikla yra siejama su laisvalaikio praleidimu bei vaišėmis. Tik romėnų ‚pirtys' (maudymosi patalpos), kur turtingieji bei aukštojo sluoksnio piliečiai rinkdavosi praleisti laiką pasišnekėdami prie vaišių stalų, galima laikyti modernaus klubo prototipais. Viduramžiais amatininkų ir pirklių gildijos, charakteringos laisvalaikio bendravimu ir dramos, muzikos ir aplamai švietimo plėtojimu, yra artimos k. Naujųjų amžių pradžioje humanizmo atgijimas skatino dėmesį mokslui, ir tai buvo siekiama per mokytų vyrų k. ar akademijas. Vokietijoje XVII a. iškilo kalbos draugijos (Sprachgesellschaften) ir kitos mokslo mėgėjų organizacijos, kurios savo veiklos metodu — diskusijomis yra artimos k. Tačiau modernus k. siauraja prasme yra sietinas su XVII a. Anglija, kur tas vardas jau buvo žinomas ir reiškė ‚a sodality in a tavern' (sodalicija smuklėje). Tuo pat metu į madą įėjo kavinės, kurias įvairūs k. rado tinkama laikyti savo susirinkimų bei pobūvių buveinėmis. Ilgainiui tos kavinės kartais būdavo naudojamos visiškai k. reikalams, ir jų buvę savininkai tapdavo k. nuosavybės prižiūrėtojais bei vedėjais.

Literatūrinė bei meninė k. veikla krašto valdžiai neatrodė tiek pavojinga; politinė veikla Prancūzijoj, Anglijoj ir kituose kraštuose nebuvo valdovų toleruojama. Iš tikrųjų daug kur politinis k. yra būdingas kaip reformų ar revoliucijos šaltinis. Didžiosios Prancūzų revoliucijos metu garsėjo jakobinų, kordeljerų (Cordeliers) ir kt. k. Gyventojų skaičiui augant ir profesinei specializacijai plečiantis, senojo tipo k. negalėjo sutalpinti visų skonių ir užsiėmimų viename centre. Tad greitu laiku k. išsiskaidė pagal profesijas ir užsiėmimus. Anksčiau tik aukštesniejį sluoksniai būdavo tipingi k. nariai, o nuo XIX a. antrosios pusės sutinkame darbininkų ir moterų k. Pastarasis, pvz. Anglijoj, kartais būna taip uždaras, kad joks vyras negali būti įleidžiamas į k. patalpas. JAV k. raida yra panaši į Anglijos k. istoriją.

XX a. k. veikla patraukė mases narių. Pvz. Amerikos Bendroji moterų federacija, įsteigta 1890, 1952 turėjo 15.000 k. su 11 mil. narių. Amerikoje šiuo metu yra polėkis priklausyti ‚krašto k.' (country club), kuris suteikia gražią progą darbo išvargintam biznieriui ar profesionalui palikti miesto rūpesčius ir atsigauti gamtoje (maudantis, buriuojant, žaidžiant golfą ar tenisą ir t.t.). Ateiviai naujoje aplinkoje paprastai yra labiau linkę priklausyti prie etninių k. ar draugijų, kur jie sąmoningai palaiko atsineštinės kultūros tradicijas. Nepriklausomoje Lietuvoje labiausiai paplito sporto ir teatro mėgėjų būrelių k., apėmę plačiąsias kaimo ir miesto mases; aukštojoje mokykloje klestėjo korporacijos, brolijos bei seserijos; retesni buvo intelektualų ir rinktinio skonio kultūros k., kaip Naujosios Romuvos k. Dalis k. tradicijų išliko emigracijoje bei tremtyje, kaip liudija tokie vardai: Lietuviškos knygos k., Zarasiškių ar Biržėnų k., Alka, Grandis, Kovas, LAK, Šarūnas, Vytis, 1957 įst. Chicagoje lietuvių-amerikiečių k.

H. Webster, Primitive Secret Societies 1908; *G. Grothe*, A History of Greece 1884; *W. Liebermann*, Zur Geschichte und Organisation des Römischen Vereinswesens 1890; *E. Beresford Chancellor*, The Clubs of London, Past and Present 1928; *J. Timbs*, Clubs life of London 1866; *B. Darwin*, British Clubs 1945; *A. Jouet*, Les Clubs, et leur histoire et leur role depuis 1789, 1891.

A. Mst.

Vilniaus Demokratų k. čia pat po Lenkijos ultimatumo Lietuvai suorganizavo lietuviškąją sekciją, kuri kartu su Vilniaus lietuvių visuomenininkų grupe

1938 XII 31 viešai deklaravo, kad 1. Lenkijoje (vadinasi ir okupuotame Vilniaus krašte) būtų suteikta lietuviams teisė pradžios ir vidurinėse mokyklose šviestis gimtąja kalba, 2. Stepono Batoro univ. įvesta lietuvių kalbos katedra ir kt. Tie patys dėsniai turėtų galioti lenkų tautinei mažumai Lietuvos respublikoje. Vilniaus lietuvių siekimams pritarė, be kitų profesijų, šie profesoriai ir redaktoriai: prof. M. Kridl, prof. J. Rudnicki, prof. St. Srebrny, prof. A. Zygmund, prof. W. Sukiennicki, prof. B. Zawadski, red. L. Abramowicz, red. W. Węckowicz ir Remen-Ochenkowska.

Vilniaus Lietuvių k. buvo suorganizuotas 1919 ir veikė iki 1932. K. iniciatoriai: M. Biržiška, dr. D. Alseika, P. Karazija, V. Narbutas ir kun. V. Zajančkauskas. K. susieidavo įvairių pažiūrų Vilniaus lietuviai. Kas šeštadienis būdavo ruošiama vaidinimai, paskaitos, diskusijos ar meninė programa. K. yra organizavęs dramos ir spaudos bendradarbių kursus. K. Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas priimdavo užsienio svečius, ypaž žurnalistus, ten pat vykdavo tautinių mažumų atstovų pasitarimai. Bet po 1928, susvyravus Vilniaus lietuvių vienybei, k. ėmė irti ir užsidarė. 1938 mėginta k. atgaivinti, bet lenkų okupacinė valdžia nebedavė leidimo. Šeimininku ilgiausiai buvo visuomenininkas ir verslininkas P. Mačiukas.

Kluck Alexander von (1846–1934) vokiečių generolas. Dalyvavo Austrijos-Prūsijos kare 1866 ir Prūsijos-Prancūzijos kare 1870 buvo 2 kartu sužeistas. 1906 buvo pakeltas pėstininkų generolu. 1914 per 1-jį pas. karą vadovavo 1-mai vokiečių armijai, kurią jis vedė į Maubeuge, St. Quentin ir Marne mūšį. Per kautynes prie Marne susidarė nepalanki vokiečių kariuomenei padėtis; tai privertė K. atitraukti savo armiją į Aisne pozicijas. 1915 III K. buvo sužeistas ir 1916 išėjo į pensiją. Išsp. Der Marsch auf Paris und die Marneschlacht 1920, ²1926, Wanderjahre, Kriege, Gestalten 1929.

Kluckhohn Clyde Kay Maben (g. 1905) amerikiečių etnologas. Antropologinius mokslus studijavo JAV (1918–28) ir Vienoje (1931–32), 1936 gavo dr. laipsnį Harvardo univ. Nuo 1935 Harvardo univ. dėstytojas, nuo 1946 prof. ir 1947–54 Rusiškųjų studijų centro dir. (Russian Research Center). Taip pat K. dirbo etnosociologinių klausimų ekspertu prie gen. Mac Arthuro štabo ir prie kitų karinių žinybų nuo 1943. Visi jo darbai daugiau liečia etnosociologiją. Iš jų svarbesni: Beyond the Rainbow 1933, Mirror for Man 1949, su H. A. Murray) Personality in Nature, Society, and Culture 1948, ²1949, (su L. Mc. Combe) Navaho means people 1951 ir kt.

Kluczycki Franciszek Ksawery (1821–1904) lenkų istorikas, istorinių šaltinių leidėjas. Išsp. Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego 2 tt., Acta anni 1683, Lauda sejmików ziemi Dobrzyńskiej, Zazmienie Polski

Kluczyński Wincenty (1847 IX 30 Šarkauščinoje, Dysnos aps. — 1917 II 10 Rusijoje) Mogiliavo arkivyskupas metropolitas. Vidurinę mokyklą lankė Daugpilyje; baigęs 6 klases 1865 įstojo į Vilniaus seminariją. Po dvejų metų buvo išsiųstas studijų į Petrapilio Dvasinę akad. Baigęs studijas teol. magistro laipsniu, grįžo į Lietuvą ir 1871 Kaune buvo įšventintas kunigu. Profesoriavo seminarijoj 27 m.

W. Kluczyński

1879 buvo kviečiamas profesoriauti į Petrapilio Dvasinę akad., bet dėl ligos atsisakė. 1883 pakeltas garbės kanauninku ir paskirtas seminarijos vicerektoriumi. 1896 Vilniaus kapitulos kanauninkas, 1898 paskirtas Romos Katalikų kolegijos asesoriumi, išvyko į Petrapilį. 1901 pakeltas popiežiaus rūmų prelatu, o 1903 Vilniaus kapitulos prel. 1905 lankėsi Romoje ir įgijo teologijos doktoratą. Rusų valdžiai ištrėmus Vilniaus vysk. Edv. Roppą, caras įsakė kapitulai išrinkti į jo vietą vyskupijos administratorių. Kapitula atsisakė tai daryti be Apaštalų Sosto sutikimo. Rusų valdžia, nenorėdama pati tuo reikalu tartis su Roma, paprašė prel. K. tarpininkauti. Šis pasiuntė Ap. Sostui plačią informaciją apie padėtį, tačiau Ap. Sostas buvo nepatenkintas K. tarpininkavimu. 1910 rusų valdžia pasiūlė K. kandidatu užimti vakuojantį Mogiliavo metropolito sostą ir pop. Pijus X nominaciją patvirtino IV 7. Pradėjęs valdyti arkivyskupiją susidūrė su rusų valdžios trukdymais. Ypatingi sunkumai iškilo dėl kanoniškosios vizitacijos, mišrių moterysčių, religinio aprūpinimo po Sibirą išsisklaidžiusių katalikiškų šeimų, dėl pasaulinės valdžios kišimosi į kunigų skyrimą bei atleidimą ir jų baudimą, dėl konvertitų iš

pravoslavijos. 1913 K. nuvyko į Romą pas šv. Tėvą aptarti sunkią Bažnyčios padėtį Rusijos imperijoj ir gauti iš popiežiaus nurodymų. Grįžęs iš Romos, pradėjo Minsko vyskupijos vizitaciją; rugpiūčio mėn. atvyko į Vilnių šventinti kunigų, paskui lankė parapijas. XI 11 per Rusijos valdžią įteikė popiežiui prašymą atleisti iš arkivyskupo metropolito pareigų. Sulaukęs iš popiežiaus dimisijos patvirtinimą ir gavęs iš rusų valdžios metinę stipendiją po 5000 rublių iki gyvos galvos, K. 1914 VIII 6 perdavė arkivyskupijos administravimą vysk. Cieplinkui (žr.) ir išvyko gyventi į Krymą. Norėjo, kad jo kūnas būtų palaidotas Vilniuje.

J. Kurczewski, Biskupstwo Wileńskie 1912; *J. Wasilewski,* Arcybiskupi i administratorowie archidiecezji Mohilewskiej 1930. *R. Krs.*

Klūga upelis Kuršo Skrundos vls., Ventos deš. intakas, 15 km ilgio.

Kluge 1. Friedrich (1856–1926) vokiečių filologas, germanistas ir anglistas. Profesoriavo Jenoj ir Freiburge. Svarbiausias veikalas Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache 1881, kurio 16 laida išėjo 1953. Šiame žodyne plačiai liečiama ir lietuvių kalba. Kiti veikalai: Elemente des Gotischen 1912, Deutsche Sprachgeschichte 1921, ²1924. K. taip pat yra tyrinėjęs atskiras kalbas ir tuo reikalu išleidęs keletą atskirų studijų, pvz. Seemannsprache 1911, Studentensprache 1924 ir kt.

O. Basler, Journal of English and German Philology 1927; *L. Sütterlin,* Indogermanisches Jahrbuch 11, 1927.

2. Hans Hünther von (1882–1944) vokiečių feldmaršalas. I pas. kare generalinio štabo karininkas. II pas. kare 4 armijos vadas lenkų ir Vakarų fronte, vėliau vidurio fronto vadas Rytuose. 1944 atleistas iš pareigų ir nusišovė (įtartas rengęs atentatą prieš Hitlerį).

3. Kurt (1886–1940) vokiečių rašytojas, skulptorius, dailininkas. Leipcige lankė meno mokyklą, vėliau dirbo skulptūros darbą, Berlyne vadovavo liejyklai ir profesoriavo. Kurti pradėjo jau būdamas subrendęs. Žuvo lankydamas Vakarų frontą. K. dabar laikomas vienu žymesniųjų vokiečių humoristų. Ypač pagarsėjo romanu Herr Kortüm. Tai tartum vokiškas Dickenso Pikvikas, amžinas planuotojas, dirbąs daugiausia kitų malonumui, savo veiklą semiąs iš plačios fantazijos. Ir kituose K. raštuose, kaip Ausgrabung der Venus (kom.) 1933, Die gefälschte Göttin (apysaka) 1925, Der Nonnenstein (apysaka) 1936, apstu linksmos nuotaikos, o gyvenimo problemos ir sunkumai sprendžiami realistiškai idealistinėj perspektyvoj. K. raštuose atsiliepia pietų kraštų kelionės ir skulptūros darbai, bet į tai įpinama muzikos ir tėviškės pergyvenimų. Kiti raštai: Die drei Gelehrten 1932, Der Glockengiesser Christoph Mahr 1934, Die silberne Windfahne 1934, Das Gold von Orlas 1937, Das Hügelhaus 1937 (pastarieji du įeina į Herr Kortüm romano ciklą), Die Zaubergeige 1939, Gresalvas 1942 (pomirtinis leidinys), Lebendiger Brunnen (laiškai) 1952.

K. Kluge

P. Fecheter, Menschen und Zeiten 1948. *A. Špl.*

Kluk Krzysztof (1739–1796) lenkų gamtininkas, kunigas; mokėsi Vilniuje, Ciechanovco klebonas, Krušvicos kanauninkas, Drohičino dekanas. Jau 1875 išsp. Botanika dla szkół publicznych, paskiau Dykcyonarz roślinny 1786–1788, apima Lenkijos ir Lietuvos florą, Historya naturalna 1795–1802 ir kt. Kajetonas Zabitis - Nezabitauskis išvertė 1780 K. parašytą knygutę ir 1823 išsp. pavadinimu Surinkimas dasekimu par mokintus žmonias, senowias amžiose tikray daritu apey bytes. Čia Zabitis vertėju nurodė ne save, bet davusį tai knygutei išleisti lėšų savo brolį kun. Kiprijoną Zabitį-Nezabitauskį.

K. Kluk

Klukovskis Ignas (1806 Narbutaičiuose, Ašmenos aps. — 1862 Prancūzijoje) meno istorikas. Mokėsi Vilniaus univ., bet dėl lėšų stokos turėjo nutraukti mokslą ir pradėti tarnauti. 1831 Lietuvos sukilimo dalyvis, Vilniaus sukilimo komiteto narys. Dalyvavo nuginkluojant Ašmenos rusų įgulą (1831 IV 4). Jo atsiminimus išsp. F. Vrotnovskis (Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy) 1835. Iš Lietuvos pasitraukė su generolo Dembinskio kariuomene, o paskui išemigravo į Prancūziją. Paliko rankraščiu Myśli i notatki historyczne o sztuce, Listy o historji sztuki. Jo Kalvarijos ir Lanzkronos vaizdai buvo reprodukuoti Chodzko La Pologne Pittoresque (1837) knygoje.

J. Bieliński, Uniwersytet Wileński II 749; Południe (Vilnius 1922 I) 12–15; *P. Galaunė*, Vilniaus meno mokykla 1927, 71, 76; *M. Gumowskis*, (Allg. Lexikon der bild. Künstler XX 1927) 555.
P. Rkl. ir *Rd.*

Klumbis 1. Justinas (g. 1912 III 2 Čikagoje) kunigas, pedagogas, laikraštininkas. 1922 su tėvu ir broliu parvyko į Lietuvą, kur baigė Švėkšnos progimnaziją; gimnazijos ir filosofijos kursą išėjo Italijoje pas saleziečius. Teologiją licenciato laipsniu baigė Kaune. Įšventintas kunigu 1939. Kapelionavo Šėtos progimn., Ukmergės mkt. seminarijoje, Šiaulių Amatų mokykloje, buvo direktorius ir kapelionas Fuldos progimn. Vokietijoje. Suorganizavęs su broliu Romanu K. lietuvių stovyklą Fuldoje kurį laiką buvo jos pirmininkas ir komendantas. Į JAV grįžo 1946, klebonauja Šv. Pranciškaus Saleziečio parapijoje Hatch, N. M. Porą metų dirbo Draugijos žurnale, rašė į Rytą, Šaltinį, Darbininką, Pavasarį, Draugą. Parašė knygas: Jurgis Frasati 1938, Kunigai ir misijos 1940 (laisvas vertimas).

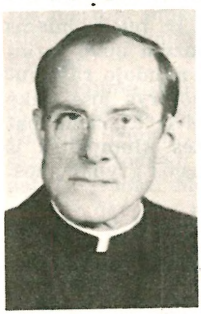
J. Klumbis

2. Romualdas (g. 1914 IX 19 Čikagoje) kunigas. 1921 atvykęs į Lietuvą, mokėsi Švėkšnos progimnazijoje. Gimnazijos ir filosofijos studijas ėjo Italijoje, Kauno kunigų seminarijoj ir VDU studijavo 1933 – 1937. Įšv. kunigu 1937, kunigavo Ukmergėj, Šiauliuose, Lygumuose, Pagiryje, Kelmėje (1941 VI 24 išlikęs gyvas nuo bolševikų sušaudymo). Vokietijoje buvo Fuldos stovyklos ir laikraščio Mūsų Vilties organizatoriumi. 1946 atvyko į JAV. Palm Springs, Kalifornijoje, suorganizavo ir pastatė indėnų bažnyčią. Šiuo metu misininkas Van Horne, Texas, tarp meksikiečių, kur atstatė 3 bažnyčias. Spaudoje dalyvavo nuo 1929 Šaltinyje, Ryte, Židinyje, Drauge, Laive, Darbininke. Rašė korespondencijas į Osserv. Romano. Iš italų kalbos išvertė C. Viglietti Ne tuo keliu 1934, R. de Navery Ispanų Mykolas Angelas 1935, C. Testore Tigro iltys (drauge su J. Radzevičium) 1935–36. *J. Pr.*

R. Klumbis

Klumpakojis $^2/_4$ takto linksmo pobūdžio M. Petrausko parašytas ir lietuvių tarpe paplitęs lietuviškas šokis. M. Petrauskas, vargonininkaudamas Obeliuose ir Gervėčiuose, organizavo didelius chorus ir orkestrus, tiems orkestrams pats rašė įvairių lietuviškos muzikos ir šokių kūrinėlių. 1909 mimiografu atspausdino rinkinyje Lietuviškas šiupinys su choreografiniais paaiškinimais. *J. Ž.*

Klumpė pirmasis lietuvių aktorių literatūrinis kabaretas. Dėl emigracijų ir valiutos reformos nustojus veikti Lietuvių dramos teatrui tremtyje (Augsburge, Vokietijoj), buvo įkurta K. Kūrėjai buvo dramos aktoriai Alfas Brinka, Henrikas Kačinskas, Antanas Škėma, Vitalis Žukauskas. Pirmasis K. spektaklis įvyko Augsburge 1948 VIII 8. Tekstus pirmajai programai Margi DP nutikimai margame pasauly paruošė aktoriai A. Brinka, A. Škėma ir V. Žukauskas. K. aplankė daug lietuvių tremtinių stovyklų V. Vokietijoje, duodama 39 spektaklius, kurie sutraukė apie 15.000 žiūrovų. K. turėjo pasisekimo dėl savo įvairios ir aktualiai humoristinės programos. K. paskutinis spektaklis buvo 1948 XII 7 Münchene. *V. Ž.*

Klumpės aktoriai

Klumpelė (Paramecium caudatum) vienas didžiausių ir labiausiai diferencijuotos kūno sudėties vienaląstis gyvis, priklausąs vienintelei Paramecidae šeimos, Holotricha būrio genčiai. Kūnas pailgai apvalios formos, storesnis viename gale, kur yra griovelio pavidalo įdubimas su burnos anga, cytostoma, į kurią tarpiškai pereinančia ryklę, cytopharyngs. Visas kūnas vienodai padengtas virpamaisiais plaukeliais. Burnos angą supa tankus virpamųjų plaukelių vainikas; plaukeliai virpa į vidaus pusę, sudarydami vandens sūkurį ir tuo būdu atnešdami maistą, kaip bakterijas, dumblo dalelytes, smulkias alges ir pn. Gyvis charakteringas tuo, kad atskiros ląstelės da-

lys gali atlikti tas pačias funkcijas, kurias atlieka aukštesnių gyvių odos ir judėjinai. Išorinis ektoplazmos sluoksnis, pellicula, padengtas virpamaisiais plaukeliais, atlieka aukštesnių gyvių odos ir judėjimo organų funkcijas, o giliau ektoplazmoj yra skaidulos, myonema, primenančios odos raumenis. Maistui pro burnos angą patekus į ląstelės vidų, išviduiname sluoksnyje, entoplazmoj, susidaro maitinančioji vakuolė, keliaujanti ląstelės viduje ir taip atliekanti virškinimo organų funkcijas. Dar paminėtini du nevienodo didumo branduoliai: pagrindinis, arba didysis branduolys, macronucleus, ir mažasis arba generatyvinis branduolėlis, micronucleus. K. išplitę po visą žemę, gyvena stovinčiuose sekliuose vandenyse. Labai jautrios išoriniam pajaudinimui, kaip šilimai, šviesai, palietimui ir pn. Gyvūnėlis plačiai naudojamas mokyklų ir apskritai zoologijos laboratorijose, kaip aukštai diferencijuoto vienaląsčio organizmo pavyzdys. Kūnas pusiau permatomas, ir todėl lengva stebėti ne tik morfologiniu bei anatominiu atžvilgiais, bet ir fiziologiniu, sekant viduje vykstančias gyvybines funkcijas. *J. Dbr.*

Klumpė pūstalūpė (Cypripedium Calceolus), orchidinių (Orchidaceae) šeimos žolinis augalas. Mūsų lapuočiuose miškuose dažnai sutinkamas. Žr. Cypripedium.

Klumpės Žemaitijoje išplitęs iš medžio skobtas apavas. XVII a. k. parsivežė iš Olandijos ar Danijos kng. Oginskis ir jomis apaudino savo dvarų baudžiauninkus. Iš jo dvarų k. paplito visoje Žemaitijoje. Paprastai k. daro iš neskalaus medžio (gluosnio, juodalksnio). Medį suskaldo paplokščiais keturkampiais gabalais, užpiauna kulnį ir aptašo, paskui ją išskobia ir apdailina. Vienų k. visai paprastos, kiti jas išdailina degintiniu ar dažytiniu raštu (geometriniu, augaliniu ir kt.), ypač jei skiria jas dovanai. Kiekviena apylinkė turi savus klumpius, kurie dirba jas namuose ar keliaudami per žmones. Paskutiniu metu daugiausia k. jau pirkdavo turguose. Ypač garsūs buvo Rietavo, Plungės k. turgai ir rietaviškio J. Negreikos darbo k., kurias išmargindavo jo žmona. K. gana šiltas ir patogus apavas purvyno bei brados metu, tačiau koja gana greit pavargsta bei atmušama, nors seniau jomis avėjo ne tik kasdien, bet ir išeigai. Paskutiniu metu k. buvo daromos ir puošybiniams tikslams. ‚Marginių' k. dažnai buvo sutinkamos ant stalo, kur jas naudojo rašomųjų priemonių dėklu, o moterys jose laikė savo smulkius papuošalus ir t.t. Taip pat buvo daromos ir mažytės klumpaitės iš medžio ar gintaro, turėjusios grynai puošmeninės reikšmės.

Klumpės

2. Odiniu viršumi, mediniais padais apavas.

L. Kumšlytis, Klumpiai (Gimtasai Kraštas 1936, 3–7 ir 504-7 psl.). *A. Mž.*

Klumpius klumpių skobėjas. Iki paskutinių metų Žemaitijoje buvo keliaujančių k., kurie, atvykę rudens ar žiemos metu pas ūkininką, jų priskobdavo šeimai visiems metams. Kartais keliaujantieji k. skobdavo vienoje pirkioje visam kaimui, o paskui jau keldavosi į kitą su visais savo įrankiais ir įtaisais. Kiekvienoje apylinkėje atsirasdavo geresni k., kurie sugebėdavo išskobti patogias nešioti klumpes ir jas darydavo tik savo namuose visai apylinkei arba ir parduoti. Toki k. klumpes dar gražiai išmargindavo, nors tai daugiausia atlikdavo k. žmonos ar kiti šeimos nariai. K. atliekamu laiku dar skobdavo ir medinius indus ar vertėsi kitais smulkiais amatais.

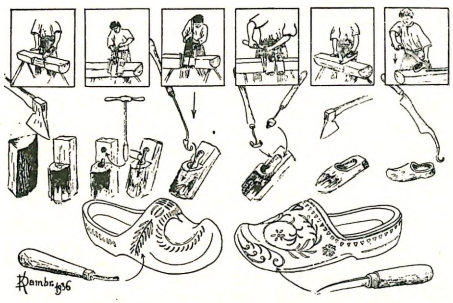

Klumpių gaminimo įvairios stadijos

Kluonas 1. sodybos dalis, lygi pievelė prieš klojimą, o paskutiniu metu k. pavadinamas daug kur išplėstas visai pievai apie klojimą ar daržinę ir paprastai visad

aptvertas. Seniau k. vadino tik mažą aikštelę prie paties klojimo, kurioje sausros ir gruodų metu kūlė javus arba kur stovėjo žardas. Užnemunėje ši aikštelė vadinama kartais dar grendymu, o k. vardas perkeltas jau klojimui. Ūkiuose, kur turima tolimų pievų (trakų), šienapiūtės metu į k. suveždavo dar neišdžiūvusį šieną ir čia paskleidę džiovindavo. Taip pat k. laikydavo šiumetį galvijų prieauglį. Jaunimas vasaros metu k. mušdavo ritinį ar žaizdavo kitus lauko žaidimus (kiaulę, imtynes). Žr. Kiemas.

2. klojimo dalis, kur javus kulia (grendymas, laitas, padas, asla). Patys k. nėra vienodai įruošti ir ten, kur žinomi jiems skirtingi žodžiai, jais kartu pažymima ir pati k. įruoša. Molingoj vietoj k. tik išlygina ir daugiau nieko nedaro. Jei toks k. lengvai dar šluojasi, palaiko gyvulius, kad šie sumintų. Kartais tokią aslą dar perkasdavo ir sumindavo ar suplūkdavo ir ją vadina p a d u. Plūktinį k. daug kur vaidina l a i t u, nors juo vadina ir praskiesto, pakankamai riebaus molio lietinį k. (Rokiškis); 3. javų talpa vienam kūlimo velenui ar spragilų kūlei.

M. Katkus, Balanos gadynė (Mūsų Tautosaka IV, 34 psl.).

Kluoniškis k. Zapyškio vls. Čia gimė Andrius Vištelis-Višteliauskas.

Klungys žr. Klongevičius.

Klupdymas yra medžiagų atsparumo sąvoka, nusakanti ilgo strypo deformaciją, kai jis išilgai spaudžiamas ir drauge lenkiamas dėl gniūžtamosios jėgos ekscentriškumo. K. išvengti mechaninių ir statybinių konstrukcijų gniūžtamieji strypai, pvz. kolonos, projektuojama taip, kad didesniam ilgio ir storio santykiui leidžiami mažesni medžiagos įtempimai. Trumpas centriškai gniužinamas strypas visuose savo išilginiuose pluoštuose gauna vienodas deformacijas — gniužimą, atitikdamas Hooko dėsnį (žr. Gniužimas). Kai gniūžtamieji strypai gana ilgi palyginus su jų storumu, tai be gniužimo įtempimų, strypas dar gauna ir normalių įtempimų nuo lenkimo, nes: 1. strypai ne visai tiesūs prieš apkrovimą, 2. gniūžtamoji jėga turi kad ir mažą ekscentriškumą, 3. strypo medžiaga ne visose savo dalyse vienodai tampri, tad ir deformavimasis nevienodas. Tad klupdomo strypo skerspiūvyje gaunami didesni įtempimai viename krašte, mažesni kitame. K. atsparumą moksliškai išnagrinėjo Euler. Jis išvedė matematinę formulę tai didžiausiai jėgai apskaičiuoti, nuo kurios klupdomas strypas sugniūžta. Toji jėga priklauso, be kitko, nuo strypo galų įtvirtinimo būdo. Pvz. kai abu strypo galai įtvirtinti lanksčiai, kritiškoji jėga $P = \frac{\pi^2 E I}{l^2}$, kur $\pi = 3{,}14\ldots$, E medžiagos tamprumo modulis, I strypo skerspiūvio mažiausias inercijos momentas, l strypo ilgis. K. įtempimas apskaičiuojamas, padalinus jėgą iš strypo skerspiūvio. Yra žinomas paprastas būdas, kuriuo nustatoma, kada strypas turėtų būti tikrinamas k. K. pavojus atsiranda, kai kritiškoji jėga, apskaičiuota pagal Eulerio formulę, suteikia medžiagai įtempimą jos takumo ribose. Tatai įvyksta, kai santykis l/r pereina tam tikrą ribą, pvz. aliuminiui 50, statybiniam plienui 82; $r = \sqrt{\frac{I}{A}}$ vadinamas branduoliniu spinduliu, kur I mažiausias inercijos momentas ir A skerspiūvio plotas. Yra ir kitų metodų k. skaičiuoti. Atskiri kraštai turi savo statybines normas, kurios yra privalomos konstruktoriams projektuojant klupdomus strypus.

K. Vasiliauskas, Medžiagų atsparumas 1941; *Williams-Harris*, Structural Design in Metals 1949.

J.Vs.

Klupšas Antanas (1882 Aleknaičių k. Lygumų vls., Šiaulių aps. — 1940 VII 25 Šiauliuose) visuomenininkas. 1902 baigė Šiaulių vyrų gimn., 1907 Petrapilio univ. fizikos - matematikos fak. Nuo 1907 mokytojavo Lodzėje. 1918 su būreliu Šiaulių visuomenininkų suorganizavo mišrią Šiaulių gimnaziją, buvo jos direktoriumi ligi 1922 ir mokytoju iki 1938. Didelius sunkumus teko nugalėti vadovaujant gimnazijai vokiečių - bermontininkų kariuomenei esant Šiauliuose — tada gimnazija kelis kartus buvo mėtoma iš patalpų ir net buvo mušty-nių tarp vokiečių žandarų ir mokinių, ginančių savo gimnaziją. Buvo savivaldybininkas. Taip pat dirbdamas Žemės Ūkio Rūmuose nuolatos važinėjo su paskaitomis ūkininkams ir jaunimui. Rėmė Šaulių Sąjungą ir pats aktyviai dirbo šaulišką darbą. 1938 buvo perkeltas į Joniškio gimnaziją, kur dirbo ligi mirties.

A. Klupšas

Klupšienė-Čepulytė Eugenija (g. 1898 II 4 Šiauliuose) Antano Klupšo žmona. 1915 baigė evakuotą Šiaulių gimn. Vitebske, 3 metus dirbo Vitebsko geležinkelio valdyboje ir dalyvavo Vitebsko lietuvių veikloje. 1918 sugrįžus į Lietuvą, mokytojavo pradžios mokykloje, o vakarais vedė Šiaulių gimnazijos raštinę.1919 buvo išrinkta į Šiaulių miesto tarybą. Lietuvos Šaulių s-gos veikėja; organizavo moterų šaulių būrius ir buvo Šaulių būrio bei rinktinės vadovybėje ir ilgus metus Šaulių moterų centro tarybos narė. Veikė Skautų organizacijoje, globodama jauniausius skautus. Vokiečių okupacijos metu organizavo būrelius ir šelpė lietuvius kalėjimuose ir kacetuose. Kanadoje dalyvauja šalpos organizacijose, L. Bendruomenėje, Skautų sąjungoje ir Šaulių organizacijoje. Yra viena Toronto Šaulių klubo steigėjų ir atkurtosios L. Šaulių s-gos tremtyje laikinosios valdybos vicepirmininkė. *A. M.*

E. Klupšienė

Klusnumas savos valios palenkimas kito valiai, nusilenkimas autoritetui. K. reiškia norą, nusiteikimą ar bent sutikimą laikytis kitų įsakymų, vadovavimo, kontrolės bei apribojimų. Tai yra pasidavimas kitų valdymui: darymas to, kas paliepta daryti, elgimasis taip, kaip įsakyta elgtis, ir susilaikymas nuo to, kas uždrausta. Auklėjime vaiko k. laikomas sąlyga, be kurios negalima jam daryti auklėjamosios įtakos. Auklėtinio neklusnumas reiškia auklėtojo autoriteto paneigimą. Tačiau didelis k. gali reikšti ir vaiko nesavarankiškumą. Kariškuose dalykuose k. glaudžiai siejasi su drausme ir disciplina. K. pedagogikoj ir psichologijoj suprantamas pozityvus moralinių bei socialinių prigimties elementų išsivystymas.

Klušino kautynės 1610 Maskvos didžiosios suirutės metu Dimitrui Apsimetėliui II, vad. Tušino vagimi, kartu su kazokais ir lenkų bei lietuvių bajorų savanorių būriais bekovojant prieš carą Vosylių Šuiskį, Lietuvos - Lenkijos respublikai susidarė puiki proga įsikišti į Maskvos suirutę ir atsiimti bent dalį anksčiau maskviečių užimtų Lietuvos sričių, ypač vertingą Smolenską. 1609 Lenkijos karalius ir D.L.K. Zigmantas Vaza paskelbė karą Maskvai, tuo metu bendradarbiavusiai su Švedija, kurios kariuomenė kariavo prieš Lietuvą ir Lenkiją. 1609 Zigmantas Vaza su lietuvių ir lenkų kariuomene apgulė Smolenską. Maskvos caras Vosylius Šuiskis pasiuntė rusų kariuomenę su pagalbiniais švedų būriais padėti apgulto Smolensko įgulai apsiginti nuo lietuvių ir lenkų. Nelaukdamas, kol ši kariuomenė atvyks prie Smolensko, Zigmantas Vaza pasiuntė Lenkijos etmoną Stanislovą Žolkievskį su kariuomene link Maskvos pasitikti jungtinei Vosyliaus Šuiskio ir švedų kariuomenei, kurią (46.000) Žolkievskiui pavyko sumušti kautynėse prie K. 1610 VII 4. Po šios pergalės Žolkievskiui kelias į Maskvą buvo atdaras. Nusigandę maskviečiai pašalino Vosylių Šuiskį nuo sosto ir užmezgė ryšius su Lietuva-Lenkija. Žolkievskis paskelbė, kad jis žygiavo į Maskvą ne kaip jos priešas, bet padėti užbaigti suirutę bei socialinę kovą bajorų su valstiečiais ir kazokais. Jis pareikalavo Maskvos bajorus savo caru išsirinkti Zigmanto Vazos sūnų Vladislovą, tikėdamasis pasiekti Maskvos valstybės unijos su Lenkija ir Lietuva. Lenkų ir lietuvių savanorių būriams pasitraukus iš Tušino stovyklos nuo Dimitro Apsimetėlio II bei jo stovyklą sudeginus, Dimitro pajėgos pakriko, jis pats gavo bėgti ir netrukus buvo nužudytas. Po K. pergalės Žolkievskis įžengė į Maskvą ir pasiekė Vladislovo Vazos išrinkimo Maskvos caru. Maskvoje įsitvirtino lenkų ir lietuvių įgula. *K.Avž.*

Klute Fritz (1885 – 1952) vokiečių geografas, prof. Giessene ir Mainze. Daugiausia dirbo regioninėj geografijos ir ledynlaikio problemų srityje. Nuo 1930 redagavo kolektyvų kapitalinį 14 tt. veikalą Handbuch der geographischen Wissenschaft. Kiti svarbesnieji veikalai: Verschiebung der Klimagebiete der letzten Eiszeit 1930; Afrika, allgemeine Länderkunde 1935.

km kilometro santrumpa; km² kvadratinio kilometro santrumpa.

K+M+B žr. C+M+B.

Kmet Andrej (1841–1908) tautinio slovakų atgimimo veikėjas, katalikų kunigas. Organizuodavo kovą su Vengrijos valdžia, kuri stengės užgniaužti slovakų sąjūdį. Buvo vienas slovakų Maticos kūrėjų. Vengrams uždarius slovakų gimnazijas, ragino mokytis, organizuodamas ‚tautos namus'. 1895 išgavo leidimą organizuoti tautinį slovakų muziejų.

Kmicic Mykalojus (apie 1600–1632) gudų rašytojas, jėzuitas. 1617 įstojo į jėzuitų ordiną. Mokėsi Vilniaus akad., vėliau joje dėstė. Po Sarbieviaus užėmė jo katedrą. Juozapato Isakevičiaus slapyvardžiu išspausdino poemą Josaphatidos 1627. Taip pat parašė Sarbieviui ir Jurgiui Tiškevičiui panegirikas.

Kmynas paprastasis (Carum carvi), skėtinių (Umbelliferae) šeimos žolinis augalas. Mūsų pievose gana dažnas. K.p. sėklas kaip prieskonį deda į kopūstus, duoną, sūrį. Vaistinėse iš jų (Fructus carvi arba Semen carvi) gaunamas eterinis aliejus Oleum carvi; sėklos ir aliejus vartojama vaistams. K.p. kai kur vadinamas kvynas paprastasis.

Kmyninė likerio rūšis, verdama iš kmynų sėklų, cukraus ir alkoholio.

Kmita 1. Filon (Semenovič) (1530–1587), vad. ‚Čarnobilskiu', nuo jam priklausančios Čarnobilio pilies. K. buvo Oršos (prie Dniepro) seniūnas. Kaip karys pasižymėjo jau Žygimanto Augusto laikais ir dalyvavo Stepono Batoro žygiuose prieš Joną IV. 1579 X 18 jis buvo minimas kandidatu į Smolensko vaivadas, ‚kada Smolenskas bus sugrąžintas D.L.K-tijai'. Egzulantų pavyzdžiu tačiau K. pats vartojo Smolensko vaivados titulą, nors toji vaivadija 1514–1611 buvo Maskvos okupuota. Klaidingai K. mirties data anksčiau buvo nukeliama į 1596. 1587 XI 29 jo jau nebebuvo gyvo (Archeograf. Sbornik Dokument. IV Vil'na 289). Kun-ščių Sapiegų archyve Derečine (žr.) buvo surinkti K. laiškai, rašyti Lietuvos Ponų tarybos nariams. Paduodamas apie patį K. žinių, tuos laiškus išleido M. Malinowskis.

J. Wolff, Senatorowie i dygnitarze W. Ks. Litewskiego. Kraków 1885 52; *M. Malinowski i A. Przezdziecki,* Źródła do dziejów polskich II 1844. Apie visą K. giminę žr. *K. Niesiecki,* Herbarz Polski V 1840 122–129; *A. Boniecki,* Herbarz Polski X 1907 190–203 (K. Filonas čia neminimas); *F. M. S.,* K. F., Encykl. Poszech. Orgelbranda XIV 897. *Z.I.*

2. Petras Blastus (apie 1560—apie 1629 Lubčėje) Lietuvos spaustuvininkas. Jaunas likęs arijonu, jau 1598 buvo pamokslininku Kėdainių arijonų maldos namuose. Apie 1600 atvyko į Vilnių ir čia vedė nuo 1580 įkūrusio Vilniuj savo spaustuvę Juozo Karcano dukterį ir dirbo savo uošvio spaustuvėje ligi šio mirties 1611. Per žmoną paveldėjęs iš tos spaustuvės dalį spausdinimo įrankių, K. įkūrė nuosavą spaustuvę, kuri Vilniuje veikė tik ligi 1612 ir iš kurios teišleido vos keletą arijoniškų spaudinių. Negalėdamas išlaikyti konkurencijos su savo svainio Karcano spaustuve ir be to Vilniuje vis smarkėjant nekatalikų persekiojimui, K. 1612 savo spaustuvę iškėlė į buvusį Kiškos, o tuo laiku Radvilos dvarą Liubčę prie Nemuno ir čia ligi savo mirties išspausdino keletą dešimčių arijoniškų ir kitų prieškatalikinių knygų. 1618 jis aplankė Rakove lenkų arijonų šulą Andrių Liubenickį ir jo albume įrašė trumpą lietuvišką tikybinį įrašą. Lenkiškai buvo parašęs vieną epigramą, įdėtą į Rysinskio Przypowieści. Jam mirus, jo spaustuvę paveldėjo jo sūnus Jonas K. Ji veikė Liubčėje ligi 1654.

P. Kmitos antkapis Krokuvoje

J. S. Bandtkie, Historja drukarń I 1828; *L. Abramowicz,* Cztery wieki drukarstwa w Wilnie 1925; *Ch. S. Stang,* Archivalia (Arch. Phil. III 1932). *Vc.B.*

Kmitas Jonas žr. Urbanavičius Kazimieras.

Knabenbauer Joseph (1839–1911) jėzuitas. Nuo 1872 egzegezės ir hebrajų kalbos prof. Ditton Hall (Anglijoje) ir po to Valkenburge (Olandijoje). Keletą metų redagavo Katholische Missionen ir Stimmen aus Maria-Laach. Pastarajame atspausdino daug teologinių straipsnių. Ypač svarbus jo bendradarbiavimas biblinių studijų serijos Cursus Scripturae Sacrae leidime. Visa serija apima 51 tt. Darbas buvo pradėtas Rudolfo Cornely.

L. Koesters, P. J. Knabenbauer (Mitteilungen des Jesuiten-Ordens) 1912. *A.Lm.*

Knakfusas (Knackfuss) Martynas (apie 1740 — apie 1800) Vilniaus architektas, Lietuvos kariuomenės kapitonas, kilimo vokietis. Spėjama, kad Knakfusai buvo įsikūrę Garvolino aps. (Lenkijoje), kur 1767 K. gimė sūnus Jokimas. Lietuvoje K. minimas nuo 1773 (Gardine datuotas vėliavininko Baltramiejaus K. įgaliojimas arch. kpt. Martynui K.). Tais pačiais metais Vilniaus Jėzuitų akad. perorganizavus į Lietuvos Vyriausiąją mokyklą K. matyti tuoj pakviestas į Vilnių. 1774–75 Vyriausios mokyklos išlaidų knyga mini algą arch. K. 1776 pasirašydamas savo ‚Parapinių pedagogų mokyklos' projektą

M. Knakfusas De Reusų rūmai Vilniuje

K. titulavosi praktinės architektūros profesorium. 1778 susitarė iš reguliarinių kanauninkų už šv. Baltramiejaus bažnyčios projektą gauti 100 auksinių ir už statybos priežiūrą 8 auksinius mėnesiui. 1779 su žmona Agniete Paulauskaite pirko namus iš A. Gutšteino Vilniaus gatvėje. Apie 1780 atliko Verkių rūmų projektus (Varšuvos univ. bibliotekoje). 1782–86 pastatė Vilniaus univ. astronomijos observatorijos fasadą į Počobuto kiemą su Baltąja sale viduje. 1783 Vienos pergalės šimtmečio minėjimui suprojektavo eitynių dekoracijas, gedulo piramidę ir triumfo kolonas, paruošė paminklų projektus Jonui III ir Stanislovui Augustui, pastarąjį formos didelės kolonados, kurią vainikuoja žymiųjų vyrų statulos (Varšuvos univ. bibliotekoje, lapas turi pastabas karaliaus ranka ir K. parašą). 1787 atliko Vilniaus kunigaikščio rūmų ir Oginskio kareivinių braižinius Varšuvos policijos departamentui. 1792 reguliavo Vilniaus miesto gatves, sklypus Poguliankoje, paruošė priemiesčių išplanavimą. Būdamas miesto tarėju, tais pačiais metais parengė pranešimą apie padėtį Gedimino kalno pilies griuvėsių, kilus sumanymui juos nugriauti. K. buvo L. Stuokos-Gucevičiaus mokytojas. K. dėstymo metodui būdinga, kad jis šalia klasikinių orderių piešimo, savo mokiniui davė piešti taip pat senojo Vilniaus architektūros fragmentų: plg. Stuokos Sluškų rūmų detalių mokyklinius piešinius (Varšuvos univ. bibliotekoj). 1793 profesoriaus kėdę užleido Stuokai ir, matyti, išėjo į pensiją. 1794 Lietuvos sukilimo vyriausybei dar paruošė malūno modelį. 1795 davė žmonai įgaliojimą parduoti namus ir 1796 juos pardavė arch. B. Rossi. 1804 minima K. našlė. Be šių dokumentinių duomenų, T. Narbuto žiniomis, K. pastatęs De Reusų (Napoleono aikštėj) ir Lopacinskių (Skapo g-vėj) rūmus, Vitinghofų namus (Trakų ir Vokiečių g-vių kampe); pastarasis turi fasade 1790 datą. Tatarkiewicz, remdamasis K. stiliaus analize, pripažino šiuos pastatus K. kūriniais ir priskyrė jam dar buv. Brzostauskių rūmus (Didžioji g-vė nr. 94), namus Didžiojoje g-vėje nr. 59, buv. Lenskių namus (Aušros Vartų g-vė nr. 6) ir buv. Žuko namus (Vokiečių g-vė nr. 13). K. kūryba Vilniaus architektūroje yra plati ir reikšminga. Ji atstovavo radikaliam posūkiui nuo trapaus rokoko bei Liudviko XVI stiliaus į klasicizmą (žr.). Lyginant su Stuokos veikla, K. darbai sudaro ankstyvesnę Vilniaus klasicizmo fazę, turinčią tam tikrų restauracijos tendencijų. K. ją realizavo gerai įsijausdamas į Vilniaus nuotaiką ir tradicijas. Tai geriausiai rodo svarbiausias K. kūrinys — astronomijos observatorijos fasadas (žr. pav. LE I 329), kurį būdina du siauri apskritainiai šoniniai bokšteliai, labai mėgiami Lietuvos pogo-

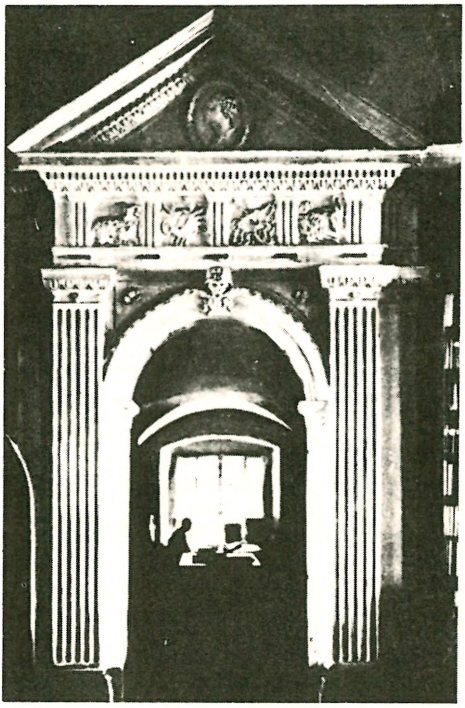

M. Knakfusas: Baltosios salės durys (Vilniaus univ.)

tikinėj architektūroj XVI–XVII a., ir viršų apjuosiąs stipraus kontūro klasikinis doriečių frizas su triglifais ir metopėmis, kurių reljefai vaizduoja zodiako ženklus. Turtingumas ir plastiškumas puošmenų, kuriomis aprėmintos Baltosios salės durys (pilastrai, platus frizas, reljefiniai zodiako ženklai, frontono medalijonas, maskaronai) patvirtina, kad K. klasicizmui dar nebuvo svetimi ankstyvojo baroko ir net renesanso motyvai. Paprastos konstrukcijos namus bei rūmus mieste (kai kurie jų, pvz. De Reusų ar Lopacinskių, buvo statyti dar senesnėje baroko epochoje su mansardiniais stogais), K. puošė santūriais fasadais, plastiškomis joniečių kolonomis ir frontonais arba vien tik reljefiniu frizu bei kukliais festonais, kitas fasado dalis palikdamas nepuoštas. K. projektų braižinių turėjo Petrapilio akademija, Varšuvos univ. bibliotekos grafikos rinkinys, Vilniaus bibliotekos bei Sucha. 1856. T. Narbutas, paskelbdamas keturis labai abejotinos vertės senosios Vilniaus katedros paveikslus tvirtino, kad juos nubraižęs arch. ‚J. B. Knafuss', kuris suprojektavęs astronomijos observatoriją ir t.t. Tuo pasekė kelios enciklopedijos, rašydamos ‚J. B. (Johann Baptist) K.' priešingai visiems dokumentų liudijimams, kurie mini vien tik arch. Martyną K.

T. Narbutt, Pomniejsze pisma historyczne 1856, 113; *J. Bieliński,* Uniwersytet Wileński I 1899; 308, 312; *Loża,* Słównik architektów polskich I 1916, 98; *H. Mościcki,* General Jasinski 1917, 158; *W. Tatarkiewicz,* Dwa klasycyzmy, wileński i warszawski 1921, 14–31; *M. Gumowski* (Allg. Lex. der bild. Künstler XX 1927, 562); *P. Galaunė,* Vilniaus meno mokykla 1928, 4, 14, 17, 20–22; *S. Lorenz,* Materjały do historji architektury na ziemiach b. W. X. L., Prace Sekcji Historji Sztuki II 1935, 260–261; *E. Łopaciński,* Nieznane dane archiwalne i wiadomości źródłowe do historji sztuki Wilna i b. W. X. Litewskiego od XVII do początkow XIX w., Prace Sekcji Historji Sztuki III 1938/39, 77–78; (") Wiadomości o artystach Wilna i ziem okolicznyk, zebrane w Archivum Państwownym i Archivum Miejskim w Wilnie, Prace Sekcji Historji Sztuki III 1938/39, 329; *M. Biržiška,* Senasis Vilniaus universitetas ²1955, 35; *P. Reklaitis,* Keturi Vilniaus katedros paveikslai (Aidai nr. 1, 15–26) 1956. *P.Rkl.*

Knapp Georg Friedrich (1842–1926) vokiečių ekonomistas, istorinės mokyklos atstovas, 1874–1918 Strasburgo univ. prof., statistikos biuro direktorius. Išsp. Bauernbefreiung in Preussen ²1927, Staatliche Theorie des Geldes ⁴1923, Landarbeiter in Knechtsschaft und Freiheit 1891, Einführung in einige Hauptgebiete der Nationalökonomie 1925.

Knappertsbusch Hans (g. 1888) vokiečių dirigentas. Baigęs 1912 Kölno konservatoriją, 1913–22 buvo operos dirigentas Elberfelde, Leipcige ir Dessau; vėliau vadovavo Müncheno (1922–38 ir nuo 1954) ir Vienos (1938–45) operoms. Yra dažnai dalyvavęs Salzburgo ir Bayreutho festivaliuose ir daug koncertavęs užsieniuose. K. ypač iškilus Wagnerio kūrinių interpretatorius.

K. Blaukopf, Grosse Dirigenten 1953 (ag. 1955). *K.O.*

Knapski Grzegorz–Cnapius (1564–1638) lenkų renesanso dramaturgas, rašęs lotynų k. Jo veikalai buvo skiriami moksleiviams ir vaidinami jėzuitų kolegijose. K. dramų tematika daugiausia religinė ir pamokomoji. Jis medžiagos semdavosi iš hagiografinių ir istorinių veikalų, mėgiamiausias motyvas kankinio mirtis už tikėjimą. Dramos: Sancta felicitas 1597 ir Philopater 1581. Be to, sudarė ir išleido lenkų-lotynų k. žodyną Thesaurus 1621 ir patarlių rinkinį Adagia 1632. *J.K.*

Knapt Seinų seminarijos lietuvių klierikų ranka rašytas laikraštėlis, kuris ėjo apie 1890.

Knaupė Kuršių Marių įlanka tarp Ventės Rago ir Atmatos ištako. Į ją teka Atmata, Minija, Krokų Lankos vandens ir keletas mažesnių upelių. Jos gylis 2 iki 3 m. Pakrantės daugiausia priaugusios tankių nendrių (triušių).

Knautija žr. Buožainė.

Knebel Karl Ludwig von (1744–1834) vokiečių rašytojas. Studijavo Halėje. Būdamas karininku Potsdame bendravo su to meto vokiečių literatūros ir mokslo įžymybėm. Nuo 1774 buvo Weimaro princų auklėtojas; ten gyvendamas draugavo su Goethe ir Šileriu, bendradarbiavo Šilerio redaguojamam žurnale Die Horen. Šiaip literatūroj K. daugiau pasireiškė gabiu romėnų autorių, ypač elegikų, vertėju. Jo paties smulkesnių eilių rinkinys buvo išleistas 1815. Vertingi jo laiškai Goethei, išl. 1851. Vertė Properciją 1798, Lukrecijų 1821.

Knebioniai k. Girkalnio vls., Raseinių aps.; gimė kan. Povilas Dogelis.

Knelių miškas Debeikių vls., Utenos aps. 347 ha. Vyrauja pušies medynai.

Kneip Jakob (g. 1881) vokiečių rašytojas. Bonoje su Vershofenu ir Winckleriu buvo įsteigęs žurnalą Quadriga, vėliau Nyland, taip pat draugavo su ekspresionistais poetais Lerschu ir Engelke. Hitlerio laikais kaip katalikų autorius turėjo sunkumų. 1957 Reino Kultūros instituto pirmininkas. K. rašė lyrikos ir epo, romanų. Stipriai suaugęs su savo gimtąja že-

me, į krikščioniškąją gyvenimo sampratą įneša ir individualumo bruožų. Iš lyrikos rinkinių minėtini: Bekenntnis 1917, Bauernbrot 1934, Gesammelte Gedichte 1953. Legendinis pasakojimas eilėmis yra Der lebendige Gott 1919. Liaudžiai artimas linksmo pobūdžio romanas Hampit der Jäger 1927. Evoliucinė kunigo problema sprendžiama dviejuose romanuose: Forta nigra 1932, Feuer vom Himmel 1936. Kovojančios žmonijos problema iškyla romane Frau Regina 1942. K. yra parašęs ir šiaip kultūrinio pobūdžio raštų, pvz. An Frankreich 1922, kur jam rūpėjo susiartinimas su prancūzais, Das Reich Christi 1935, kur svarsto nuoširdaus pamaldumo problemą, Abendländische Entscheidung 1946, kur iškyla mūsų dienų pasaulio problemos.

A. F. Binz, J. K., žurnale Die schöne Literatur 1928 m. bal. mėn. su jo raštų bibliografija; *M. Rockenbach*, J. K. 1924; *H. Saedler*, J. K. Auswahl und Einführung 1924. *A.Špl.*

Kneipp Sebastian (1821–1897) vokiečių kunigas, sudaręs šaltu vandeniu gydymosi metodą ir jį savo knygose propagavęs.

S. Kneipp

Pagal K. metodą gydosi šalto vandens voniomis, apsipylimais ir čiurkšlėmis, o taip pat basnirčia braidant po šaltas rasas ir grūdinant žmogaus organizmą. K. gydymui vartojo 15-18°C vandenį. Ligonis turi būti šiltas prieš apipylimą ar aplaistymą vandeniu. Patalpos, kuriose vyksta gydymas, irgi turi būti pakankamai apkūrentos. Apipilta kūno dalių oda turi sugebėti sveikai reaguoti į dirginimą šaltu vandeniu: turi atsirasti šilumos pojūtis ir paraudimas. Jei oda išblykšta ar pamėlynuoja, K. gydymas nepatartinas. Šalti apipylimai veikia žadinamai ir gaivinamai vegetatyvines organizmo funkcijas. Išsp. Meine Wasserkur 1886 (ligi 1957 keli šimtai tūkstančių), liet. 1912, So sollt ihr leben 1889, Mein Testament 281927. Jo raštų rinkinys 1898–1899.

Kneižys 1. Antanas Pranas (g. 1893 VI 12 Medininkų k., Rozalimo vls., Panevėžio aps.) JAV lietuvių veikėjas. Baigęs pradžios mokslą, jau žiemos metu mokydavo kaimo jaunimą lietuviškai. 1909–11 tarnavo rusų teisme Panevėžyje. 1911 atvyko į JAV. Čia dirbo ir drauge mokėsi anglų kalbos. 1922–26 lankė Suffolk Law School. 1915-22 Bostono (Mass.) Darbininko sekretorius ir administratorius. 1926–51 Darbininko redaktorius. Be laikraščio redagavimo, dar dalyvauja ir draugijų veikloje: Šv. Juozapo lietuvių R. k. darbininkų sąjungos ilgametis sekretorius, o taip pat Lietuvos Vyčių bei Amerikos Darbo federacijos veiklus narys. Nuo 1934 vadovauja Bostone radijo valandai.

2. Steponas Povilas (1897 XI 30 Smilgių mstl. — 1947 V 27 JAV) kunigas. 1914 atvyko į JAV ir čia baigė aukštesniąją mokyklą (La Salette). 1919 mokėsi Bostono kolegijoje, 1920 Niagara univ. 1921 įstojo į Šv. Jono sem. Brightone, Mass. 1927 įšventintas kunigu ir paskirtas į Lawrence, Mass. 1931 Šv. Jurgio par. klebonas Norwoode, Mass. K. studentavimo ir kunigavimo metu dirbo literatūrinėje srityje: rašė ir vertė į lietuvių k. scenos veikalų, bažnytinių kūrinių. Domėjosi socialiniais klausimais, komentuodavo popiežių enciklikas. Bendradarbiavo lietuvių spaudoje, o Tiesos Kelyje redagavo amerikiečių skyrių. Išsp. Krikščionybė ar Komunizmas 1935 ir kt. Scenos veikalų paliko rankraščiu.

Kun. St. Kneižys

Kneller Godfrey Sir (1646–1723) anglų tapytojas. Kilimo vokietis. Mokėsi Amsterdame pas F. Bolį ir Rembrandtą bei Romoje pas Marattą ir Berninį. Nuo 1675 Londono dvaro tarnyboje po Lely mirties (1680) tapo pirmuoju anglų diduomenės portretininku. 1684 Karolis II nusiuntė K. tapyti Liudviko XIV. Sekdamas Lely ‚Windsor Beauties' K. nutapė ‚Hampton Court Beauties' portretų galeriją. K. buvo vienas iš didžiųjų van Dycko tradicijų tęsėjų anglų portreto mene prieš jo apogėjų Gainsborough ir Reynoldso kūryboje. K. įvedė laibą gotišką formatą ir tapybą koncentravo veide tamsiame fone. Meistriškai tikslūs jo tapybiniai škicai. Žinomi pagal K. raižytų 300 portretų ir apie 500 portretų paliko mirdamas nebaigtų. Jo mokiniai buvo W. Wissing, J. B. Clostermann, švedas M. Dahl, J. Richardson ir kt.

Knesebeck Karl Friedrich (1768–1848) Prūsijos generolas ir diplomatas, 1813 Fridricho Vilhelmo adjutantas, 1831 Prū-

sijos kariuomenės vadas. K. didelis Metternicho gerbėjas ir artėjimo su Austrija šalininkas. 1813 sudarytosios sienos su Rusija autorius.

Kniaupo įlanka Kuršių marių įlanka, į dešinę nuo Atmatos žiočių, 3 km žemiau Uostadvario švyturio. K.į. yra sekli ir meldais užaugusi.

Kniazevičius (Kniaziewicz) Grigas (1737–1804) Lietuvos jėzuitas. Į ordiną įstojo 1755, mokėsi jėzuitų mokyklose. Edukacinė komisija jį paskyrė liustratorium. Gavo caro Povilo I pensiją. Išsp. Historya odmian zaszlych w państwie rosyjskiem 1766, Dziennik gospodarski 1801, Rozwagi o konduktorach czyli o ściąganiu materyi piorunowej 1801. Rankraščiu paliko Hystorya życia biskupa Massalskiego, Zbiór dokumentów do fundacyi i uposaženia biskupstwa wileńskiego.

J. Bieliński, Uniw. Wileński III t. 226 psl.

Kniaziewicz Karol Otton (1762–1842) lenkų generolas. Nuo 1774 tarnaudamas Lenkijos kariuomenėje, dalyvavo 1792 kare, o 1794 sukilimo metu, jau gen. majoras, kautynėse prie Maciejovicų pateko į rusų nelaisvę. Išleistas 1797 išvyko į Italiją, kur vadovavo I lenkų legionui. 1799 organizavo vad. padunojaus lenkų legioną su kuriuo 1800 dalyvavo kautynėse ties Hohenlindenu. 1801 iš tarnybos legionuose pasitraukė ir ligi 1811 gyveno Volinijoje. 1812 stojo į Lenkijos kariuomenę divizijos vadu. Dalyvavo Bonapartės žygyje į Maskvą; atsitraukiant, kautynėse ties Beržūne, kurį laiką vadovavo visai lenkų kariuomenei. Atsitraukęs į Krokuvą, iš kariuomenės išstojo ir gyveno Galicijoje, o nuo 1814 Drezdene. 1826 rusų atstovybei reikalaujant, 6 mėnesius buvo kalinamas Königsteine. 1831 Lenkijos sukilimo metu vedė derybas Paryžiuje su prancūzų valdžia. Joms nepasisekus, gyveno Paryžiuje emigrantu. Laisvu laiku mėgo piešti.

Gen. K. Kniaziewicz

Kniaźnin Franciszek Dionizy (1750-1807) lenkų šviečiamojo amžiaus poetas sentimentalistas ir grakščių lafonteniškų pasakėčių autorius. K. eiliavimas tradicinis ir paprastas; jis praturtino lenkų poeziją meistriškomis idilėmis su švelniais pastelliniais atspalviais, parodydamas daug ramaus, tylaus ir elegantiško jausmo. Raštai: Erotyki, czyli pieśni w rodzaju anakreontycznym 1779, Poezye 1787–89, Bayki 1776. K. vertė taip pat lenkų poezijos šedevrus į lotynų k., t. k. Threny Joannis Cochanovii, poetarum polonorum principis. *J.K.*

Knickerbocker Hubert Renfro (1898 — 1949) laikraštininkas; baigė Southwestern univ. 1917. Studijavo žurnalistiką Columbia univ., pats dėstė žurnalistiką 1922, gilino studijas Muenchene ir ten pradėjo dirbti United Press agentūroje. Atsidėdamas užsienio korespondento pareigoms, 1925 ėmė dirbti Hearsto International News Service. 1932 atliko sensacingą kelionę po Vokietiją, per 48 dienas atsiųsdamas 90.000 žodžių informacijų. 1933 laimėjo Pulitzerio premiją už reportažus apie valymus Rusijoje. Aprašė įvykius Vokietijoje, Rusijoje, Ispanijoje ir Azijoje prieš II pas. karą; buvo karo korespondentas Europoje ir Pacifiko fronte. 1940 su paskaitomis važinėjo po JAV, per radiją kalbėjo apie komunizmo augimą Azijoje. Jo politinė žurnalistika turėjo didelį pasisekimą. Išsp. Fighting the Red Trade Menace 1931, German Crisis 1932, Can Europe Recover? 1932, Will War Come in Europe? 1934, The Siege of Alcasar 1937, Is To-morrow Hitler's? 1941, Germany Fascist or Soviet? *J.Pr.*

Knidas (gr. Knidos, lot. Cnidus ir Gnidus) sen. gr. miestas M. Azijoje p.v. pusiasalyje prieš Koso salą. K. turėjęs du uostus ir ilgą laiką buvo žydis miestas, doriečių heksapolio (žr. Heksapolis) sostinė, Afroditės kulto centras, kur buvo ir garsi Praksitelio sukurtoji Afroditės statula (Afroditė Euploia). K. buvo ir viena garsiausių gydytojų mokyklų. Ties K. 394 pr. Kr. jūros kautynėse Konono vadovaujami atėniečiai ir persai nugalėjo spartiečius.

Iberg, Die Aerzteschule von Knidos 1924; *K. Sudhoff,* Kos und Knidos 1927; *A. Gerkan,* Neue deutsche Ausgrabungen, hg. v. G. Rodenwaldt 1930; *I. M. Cook,* Annual Brit. School at Athens 47, 1952.

Kniedė metalinis jungtukas metalinėms pastatų ar mašinų dalims sujungti. Kniedijimas yra senas ir patikimas būdas metalinių konstrukcijų sandūroms atlikti. Paprastai k. esti plieninės, bet pastaruoju laiku ne tik lėktuvų pramonėje, bet ir pastatuose naudojamas aliuminis. K. yra įvairiausių pavidalų, tačiau dažniausiai naudojamos apvalių galvučių k. Tam tik-

rais atvejais k. galvutės turi būti lygios su jungiamuoju paviršium; tada jų leistinieji įtempimai sumažinami. Dažniausiai k. kalamos ir užplakamos karštos, naudojant pneumatinius arba hidraulinius plaktus. Yra ekonomiškiau kuo daugiausia k. sandūrų atlikti dirbtuvėse, o ne lauko darbovietėje. Dabartiniais laikais dažnai vieton kniedėjimo naudojami aukštos kokybės varžtai. Tatai pagreitina ir atpigina statybą. Kniedėjimas yra atsakingas darbas, nuo kurio didele dalimi priklauso pastato ar mašinos saugumas ir stiprumas. Dėl to jis kontroliuojamas pagal valstybės nustatytas taisykles. *J.Vs.*

Knies Karl (1821–1898) vokiečių ekonomistas ir statistikas, kritikavęs klasikinę politinę ekonomiją, taikęs istorinį metodą ekonominiams reiškiniams tirti. Drauge su Hildebrandu sukūrė istorinę politinės ekonomijos mokyklą. Išsp. Die politische Ökonomie vom Standpunkt der geschichtl. Methode ³1930, Geld und Kredit ³1931.

Knyga vadinama rinkinys daugelio popieriaus ar odos spausdintų lapų, susiūtų ar įrištų, apdengtų popieriaus kartono ar odos viršeliu. Taip pat k. vadinama kurio didelio veikalo kiekviena sudėtinė dalis. K. istorija skirstoma į dvi dalis — ligi XV a. ir nuo XV a. ligi mūsų dienų. Pirmoji yra ranka rašytos k., o antroji spausdintos k. istorija. Gilioje senovėje įrašai atitiko mūsų k. bei laikraščius. Jie būdavo iškalami akmenyje ar išraižomi metale ir išstatomi viešai: ediktai, įstatymai, kontraktai, donacijos, religinės formulės, kaip pvz. 1799 atrastasis Rosetės bazaltinis akmuo. Jį atidžiai išstudijavus, buvo išskaitytas egiptiečių raštas. Persų karalius Darius I (521–485 pr. Kr.) įrašydino marmuro uoloje Behistane keturių šimtų eilučių įrašą, kuriame pasakoja apie maištininkų nugalėjimą. Vedų laikų indai teptukais rašė ant palmių lapų. Guevai, asiriečiai ir babiloniečiai — ant molinių plytelių, raižydami kaltais, o taip pat aštriomis lazdelėmis odoje. Egiptiečiai, siriečiai, žydai ir siciliečiai vartojo papirusą, kuriame rašė lazdelėmis, žąsies bei ibiso plunksnomis, tačiau šie papiruso raštai ilgai negalėdavo išlikti, nes jis genda drėgname ore, o be to, išsiliedavo dažai ir pasileisdavo pati medžiaga. Pergamo karalius Eumenes pradėjo vartoti pergaminą — atitinkamai paruoštą gyvulių odą. Jį perėmė graikai ir romėnai; ilgainiui jis pateko ir į kitus Europos kraštus. Ilgo turinio raštams graikai taip pat vartojo mažas, lygias švino plokšteles. Iš pradžių romėnai rašydavo ant brazdo, kurį vadino l i b e r, iš čia ir lot. knygos pavadinimas, o senieji germanai ant bukmedžio poliruotų lentelių, kurios lotyniškai buvo vadinamos c o d e x — coudex, medžio liemuo. Vėliau romėnai ir germanai medžio lenteles išvaškuodavo ar aptepdavo moliu ir vyriais dvi taip susjungdavo, kad išrašytos pusės likdavo viduryje. Tuo būdu pirmą kartą istorijoje raštas įgavo k. išvaizdą, nes palaipsniui lentelės vis ėjo plonyn ir buvo jungiamos trys ir trys, šešios ir šešios. Pirmoji mums žinoma k., panaši į dabartines, — parašyta papiruse — yra iš IV a. pr. Kr. Joje surašyta poeto Timoteo iš Mileto raštai. Ji išliko iš Aleksandrijos bibliotekos ir dabar saugoma Berlyne. Graikų žodžiai papyros, biblos ir chartes per romėnus pateko į Europos kalbas. Graikų biblios reiškia k., chartes — romėnų chartą ir ispanų carta — laišką. Graikų papyros, vokiečių — papier. Medžiaga, pakeitusi papirusą, dėl panašumo buvo pavadinta popierium. Popierių, kaip žinome, išrado kiniečiai. Jis per arabus pateko į Europą, bet tik vokiečiai pirmieji įst. popieriaus fabrikus. Pirmas europinis dokumentas, surašytas popieriuje graikų ir arabų kalbomis, yra grafienės Adelaidės 1009 įsakymas kolonistams saugomas Palermo archyvuose. Popierius vartojamas pirmoms k. buvo labai storas ir stiprus. Iš pradžių ant popieriaus buvo rašoma teptuku. Metalinės plunksnos buvo rastos Herculano griuvėsiuose, Aragone. Ligi 300 po Kr. k. turėjo rutulio išvaizdą. Jas sudėdavo ant lentynų kaip

Knygų kopijuotojas

mūsų laikais gaidų rutulius. Ligi XIV a. puslapiai būdavo žymimi romėnų skaitmenimis, nuo 1489 — arabiškais. XVI a. k. pradėta statyti vertikaliai. Jau romėnai savo k. pradėjo rišti mediniais viršeliais, apmuštais brangiais audeklais. IX, X ir XI a. įrišimas pasidarė meno kūrinys.

Atrodo, kad kopijos buvo gaminamos diktuojant iš originalo dideliam skaičiui perrašinėtojų (librarii). Ligi XIII a. k. gaminimas buvo vienuolių, ypač benediktinų, specialybė. Įvykus rašto sekuliarizacijai, k. buvo gaminamos dirbtuvėse, kurias išlaikė karaliai, magnatai, taip pat ir vienuolynai. Viduramžiais k. menui ypatingo pobūdžio davė miniatiūra. Iš pradžių tai buvo raudonai nuspalvinto puslapio ar pastraipos pradinės raidės, vėliau įvairiausiomis spalvomis būdavo nuspalvinami rankraščių, kodeksų paraštės. Seniausias išlikęs tokios iliustruotos k. pavyzdys yra iš XV a. pr. Kr. — Egiptiečių mirusiųjų knyga.

1476 Venecijoje buvo atspausta Giovanni Monteregio kalendorius, kuris laikomas pirma modernia k. su tituliniu lapu. Pirmos spausdintos iliustruotos knygos pasirodė apie 1461 Bamberge, Vokietijoje. K., atspaustos tuoj spaudą išradus (nuo 1455 ligi 1500), vadinamos inkunabulais, nes jos atsirado tuo metu, kai spauda dar tebebuvo lopšyje (in cuna). Pirmieji inkunabulai buvo atspausti gotišku raidynu. Manoma, kad iš viso buvo atspausta apie 13.000 inkunabulų. Garsiausi jų: Mainco Psalmynas 1457, Gutenbergo Biblija 1455, Marcialo raštai 1470. Žr. Iliustracija.

Prancūzai k. skirsto šiaip: spaudinį neturintį 50 psl. vadina piece, neprašokantį 100 — plaquette ir per 100 — brošiūra. Tiražu vadinama atspaudimas tam tikro skaičiaus egzempliorių be jokių pakeitimų. Laida, ar leidimas, reiškia teksto, raidžių, formato pakeitimą. Dabartiniais laikais leidėjai, išleidę kurio veikalo kelis tūkstančius egzempliorių ant pirmojo tūkstančio užrašo I laida, ant antro — II laida ir t.t., kad galėtų garsinti, jog per vieną mėnesį išpardavė tos knygos kelias laidas. Paprastai k. dalijamos į dalis ir skyrius, norint sustiprinti skaitytojo dėmesį ir sutelkti į vieną dalyką. K. metrika buvo vartojama visais laikais ir dedama knygos gale. Joje turi būti pažymėta autoriaus vardas, k. antraštė, spausdinimo vieta, laikas ir spaustuvės pavadinimas bei adresas. K. turinys ir nepastebėtų klaidų korektūros atitaisymas ligi XX a. pradžios dedamas teksto pabaigoje, o dabar mokslinio ir tyrinėjimų turinio k. jie eina teksto priekyje, o pasiskaitymo k. — gale.

K. Lietuvoje. Pirmosios mums žinomos lietuviškos k. buvo religinio turinio. Reformatai, norėdami liaudžiai parūpinti suprantama kalba religinės literatūros, pirmieji paruošė ir išspaudė tikybinio turinio raštų. 1547 Karaliaučiuje išėjo Martyno Mažvydo Catechismusa prasti szadei. Prie jo buvo pridėtas ir elementorius (Makslas skaitima raschta). 1566 tas pat Mažvydas išleido Gesmes Chriksczoniszkas gedamas Baszniczosu. Baltr. Vilentas išvertė ir išleido 1579 pirmas lietuviškas Euangelias bei epistolas, Nedeliu ir Schwentuju dienosu skaitomosios. Nors Šventraščio vertimą parūpino Bretkūnas, tačiau jo Biblija nebuvo atspausta, bet vis tik jos vietoje 1591 išėjo dviem tomais Postilla tatai esti Trumpas ir Prastas Ischguldimas Euangeliju. Tuo tarpu, kai lietuviai protestantai ir reformatai jau turėjo savo reikalui gana daug religinio turinio k., D. Lietuvos katalikai šioje srityje dar nieko nebuvo padarę. Pirma žinoma, tačiau neaptikta katalikų k. buvo P. Casinijaus katekizmas, išspausdintas apie 1585 Vilniuje. Antroji, išlikusi katalikų k. yra M. Daukšos išverstas ir 1595 Vilniuje išleistas Jokubo Ledesmos Kathechismas arba Mokslas kiekwenam krikszcionii priwalus. Tas pats Daukša 1599 Vilniuje išleido Wuyko postilės vertimą Postilla Catholicka. Tai est izguldimas Ewangeliu kiekwienos Nedeles ir Szwętes per wisus mettus. Šį M. Daukšos žem. vyskupijai skirtą katekizmą nežinomas autorius pritaikė liet. rytiečiams ir 1605 išl. Vilniuje. Kita garsi kat. knyga buvo išleista tik 1629 Konstantino Szyrwido Punkty Kazan od Adwentu az do Postu Litewskim językiem z Wytlumaczeniem na Polski, skirta pamokslininkams. Labai svarbus taip pat Sirvydo paruoštas darbas ir 1629 Vilniuje išleistas buvo Dictionarium trium linguarum in usum studiosae juventutis. Pagal Vaclovo Biržiškos duomenis žinomų lietuviškų k. skaičius šimtmečių būvy atdo taip: XVI a. pasirodė 34; XVII a.—58; XVIII a.—304. 1801–64—926; 1865–1904—3320; 1905–14—3632; 1915–18—1102; 1919–38—16.721. Lietuviškos k. spausdinamos ir bolševikų okup. Lietuvoje, tačiau jų tu-

rinys daugiausia nebe lietuviškas, o bolševikiškas, rusiškas. Tikrai lietuviškos k. pradėjo eiti, nors neįsivaizduojamai sunkiose sąlygose tremtyje, kur buvo atsidūrusi ir dauguma lietuvių rašytojų. Aleksandro Ruzancovo tvirtinimu nuo 1945 ligi 1953 tremtyje (daugiausia Vokietijoje) buvo išleista daugiau kaip 1000 knygų.

M. Audin, Le Livre, étude technique et historique 1927; *E. G. Duff,* Early Printed Books 1893; *F. Madan,* Books in Manuscript 1920; *S. Morison,* Four Centuries of Fine Printing 1924; *Clegg's,* International Directory of the World's Book Trade (išeina kasmet). *Vc. Biržiška,* Senųjų lietuviškų knygų istorija I 1953, II—1957; *P. Galaunė,* Lietuvos knygos meno raidos metmenys XVI–XVII amžiuose 1941; *Vl. Zdzichauski,* Senovės knygos paroda (XXVII Knygos Mėgėjų Metraštis) 1937; *Vyt. Steponaitis,* Leidimai ir variantai 1937. *P.Gč.*

Knygų leidyba ir pardavimas. Knygų leidėjas ir pardavėjas, kaip tarpininkas tarp rašytojo ir skaitytojo, žinomas keli tūkstančiai metų. Sen. Egipte, Graikijoje ir M. Azijoje poetai ir filosofai atiduodavo ar parduodavo savo veikalus turtingiesiems, kurie rūpindavosi jų perrašinėjimu ir pardavinėjimu. Talmudo liudijimu, maždaug prieš 3000 metų žydai ne tik pardavinėjo knygas, bet už nustatytą atlyginimą jas skolindavo negalintiems nusipirkti. Aleksandrijos bibliotekoje, sudegusioje I a. pr. Kr., buvo patalpos knygų perrašinėtojams ir skelbimų lentos, kuriose skelbdavo parduoti skirtas knygas. Cezario laikų Romoje biblioteka kiekvienuose patricijų namuose buvo sudėtinė namų apstatymo dalis. Knygų perrašinėjimas buvo pelningas verslas. Knygos buvo pardavinėjamos baldų parduotuvėse ir knygynuose. Prie tokių parduotuvių ir knygynų durų būdavo lentos, kuriose pardavėjai skelbdavo parduoti turimas knygas. Krikščionybės plitimas pareikalavo daug religinių raštų, ir jau ankstyvaisiais viduramžiais žydai buvo organizavę knygų prekybą labai rimtais pagrindais. Atsiranda keliaujų knygų pardavėjai. Daugelis vienuolynų virsta savotiškomis knygų leidyklomis, kuriose gaminamos naujos Šv. Rašto kopijos ir kiti religiniai raštai. Pirmieji universitetai Italijoje, Prancūzijoje ir Anglijoje pirko knygas, kur tik gaudami, o taip pat organizavo savus knygų perrašinėtojus, tuo duodami pradžią akademinių knygų leidykloms.

Spaudos išradimas atpigino knygas ir padarė jas prieinamas platesniems gyventojų sluoksniams. Pirmieji spaustuvininkai buvo pirmieji knygų leidėjai ir pardavėjai. Jie organizavo knygoms pardavinėti agentų tinklą ir pardavimo punktus, vėliau išvirtusius knygynais. Antonius Koburgietis, pradėjęs knygas spausdinti Nürnberge 1470, šiame mieste buvo organizavęs 16 knygų pardavimo punktų, o savo agentus turėjo visuose didesniuose ano meto V. Europos miestuose. Prasidėjusi reformacija labai pagyvino knygų prekybą, bet kartu išgąsdino dvasinius ir pasaulinius valdovus, įvairiais dekretais ėmusius varžyti knygų leidimą ir pardavimą. Anglijoje jau XVI a. pradžioje knygos buvo tikrinamos anksčiau, negu pradedamos spausdinti. Tas pat buvo ir kituose kraštuose. Knygų pardavėjai, platinę cenzūros neleistas knygas, būdavo baudžiami sunkiomis bausmėmis. XVII ir XVIII a. varžtai gerokai atleidžiami, o XIX a. knyga dar labiau išsilaisvino iš šių varžtų. Knygų leidimas ir pardavimas tapo vienu pelningiausių verslų. Šalia menkų spaustuvių, tebesiverčiančių knygų leidimu, atsirado didelių ir ekonomiškai pajėgių leidyklų su savo redakcijomis, spaustuvėmis, knygų rišyklomis ir netgi su savo popieriaus fabrikais, leidžiančių knygas šimtais tūkstančių ir net milijonais ir jas platinančių visame pasaulyje. Knygų leidyklos rūpinasi tik knygų išleidimu ir jų urmine prekyba. Tolimesnį knygų platinimo darbą atlieka knygynai ir agentai, dirbdami arba knygynui, ar leidyklai. XX a. pradžioje Anglijoje ir kituose kraštuose knygoms platinti pradėta organizuoti knygų klubai, kurie JAV, Vokietijoje, Anglijoje, Prancūzijoje ir kitur išaugo į šimtatūkstantinius narių sambūrius, aprūpinančius savo narius knygomis iš pirmųjų rankų ir todėl žymiai pigesnėmis kainomis. Toki knygų klubai knygas perka tiesiai iš leidyklų didžiuliais kiekiais, gaudami dažnai didesnę nuolaidą, negu atskiri knygynai. Knygų paskirstymas, narių telkimas ir informavimas atliekamas paštu. Toks patarnavimas ypač patogus didmiesčiuose, kur knygynams šių klubų konkurencija yra sunkiau ir sunkiau pakeliama.

Pirmoji lietuviška knyga, Martyno Mažvydo katekizmas, pasirodė 1547, t. y. gerokai po spaudos išradimo. Ją sekė protestantų giesmynai, katalikų katekizmai ir įvairūs kiti religiniai raštai, iššaukti pasireiškusios reformacijos ir jos suaktyvintos katalikybės susidūrimo. Šių raštų autorių ar sudarytojų daugumas ir buvo jų leidėjai, pinigiškai remiami bažnytinės organizacijos ar reformacija susidomėjusių didikų. Knygos buvo spausdinamos Kara-

liaučiuje ir Vilniuje, o platinamos daugiausia per bažnyčias. Daugiausia darbų atliko Vilniaus jėzuitų ir Karaliaučiaus Hanso Weinreicho, Reusnerio ir Hartungo spaustuvės. Tarp žymiausių reformatų literatūros rėmėjų buvo Prūsijos kunigaikštis Albrechtas ir Radvilai. Katalikiškų raštų leidimo sunkiausia našta teko jėzuitų ordinui. Didesnio gyvumo knygų leidime atsirado tik pradžioje XIX a. Iki 1800, t. y. beveik per 250 metų įvairių leidinių lietuvių kalba išleista apie 100, maždaug tiek pat, kiek per XIX a. pirmuosius trisdešimt metų. Tarp religinių raštų vis daugiau ir daugiau buvo pasaulietinio turinio knygų. Seką dešimtmečiai buvo dar gyvesni. Vyskupas Motiejus Valančius dideliu veržlumu dirbo lietuvybės darbą,, pats rašydamas knygas ir finansuodamas knygų leidimą. Tuo metu pasireiškė žymieji XIX a. rašytojai: Simanas Daukantas, Simanas Stanevičius, Dionyzas Poška, Antanas Strazdas, Motiejus Valančius ir kt. Laurinas Ivinskis sulaukė didelio pasisekimo su kasmet leidžiamais kalendoriais. Vilniuje atsirado pirmieji knygynai, miesteliuose ir miestuose per turgus ir šventadieniais prie bažnyčių būdelėse pardavinėjamos maldaknygės, kalendoriai, elementoriai ir kt. leidiniai. Beveik visos knygos spausdinamos Vilniuje, Zavadskio spaustuvėje. Apie 1854 liet. kalendoriai ir kai kurios kitos knygos davė nemaža pelno, ir spaustuvininkas Zavadskis susigundė jų leidimu, Laurynui Ivinskiui pasiūlydamas būti tik tų leidinių redaktoriumi. Šį įsisiūbavusį ir viltingą darbą gerokai pritildė spaudos uždraudimas. Vilnius nustojo reikšmės, kaip lietuviškų raštų leidimo centras, knygų spausdinimas vėl buvo perkeltas į Prūsus. Ir knygų leidimas, ir jų platinimas tapo pavojingu darbu, pasirinktu iš pasišventimo ir pasiaukojimo, kiekvienu nelaimės atveju grasiusiu kalėjimo ir katorgos bausmėmis. Tuo metu iškilo knygnešio vaidmuo ir vardas, savo atitikmens neturįs jokioje kitoje kalboje. Be organizacijų, daugiau dėmesio skyrusių laikraščiams, knygų leidimu vertėsi atskiri asmens, kaip Martynas Jankus Bitėnuose, spaustuvininkai Mauderodė ir Šenkė Tilžėje. Mauderodės metinė apyvarta siekė 80.000, Šenkės — 38.000, M. Jankaus — 12.000 rublių (Knygnešys, II t. 307 psl., 1928). XX a. pradžioje didelį aktyvumą knygų leidime parodė JAV lietuviai. Čia knygas leido J. Olševskio Lietuva, Keleivis, Vienybė, spaustuvininkas Jonas Ilgaudas, SLA, Saulė, Draugas, Tėvynės mylėtojų draugija ir kt. Niekur tiek neišleista scenos veikalų, kaip JAV lietuvių kolonijose. Daugiausia dėmesio skirta mokslinei populiarizacijai, įvairiems vadovėliams, bet taip pat išleista daug grožinės literatūros veikalų, dainų ir poezijos rinkinių, polemikos raštų irkt. Knygos buvo platinamos katalogais ir per knygų pardavinėtojus, buvusius visose didesnėse lietuvių kolonijose, ar važinėjusius su knygomis po visą JAV. Žymiausias visų šių platintojų bene Jonas Kulys, čikagiškis vaistininkas, kuris su knygomis išvažinėjęs visas JAV lietuvių kolonijas ir išpardavęs knygų daugiau, negu bet kas kitas iš lietuvių. Knyga lietuvių tarpe buvo mėgiama ir reikalinga; geresniųjų ir populiaresnių veikalų tiražai neretai pasiekdavo iki 15.000 egz. ir daugiau. Šitas žydėjimo laikotarpis truko maždaug iki 1924. Kai 1922 iš A. Olševskio leidyklos visus leidinius nupirko Čikagos Aušros knygynas ir organizavo knygų pardavinėjimą katalogais, pirmųjų metų apyvarta dar pasiekė apie 80.000 dol.

Lietuvoje, atgavus spaudą, knygų leidimo centras vėl persikėlė į Vilnių ir išsilaikė iki I pas. karo. Iš tuo metu veikusių leidyklų pažymėtinos Vilniuje P. Višinskio Šviesa, J. Jablonskio Aušra, Liet. mokslo d-ja, po 1915 leidusi ir vadovėlius, Kaune Šv Kazimiero d-ja, Seinuose J. Laukaitis ir b-vė ir kt. Šiauliuose 1914 knygas pradėjo leisti Sietynas, o Rygoje A. Maciejausko ir L. Jakavičiaus leidykla. Pasaulinis karas sugriovė šių leidyklų darbą.

Nepriklausomybės metu svarbiausias knygų leidimo centras buvo Kaune, kiti centrai — Šiauliuose ir Marijampolėje. Knygynų tinklas buvo išplėstas visuose didesniuose Lietuvos miestuose. Knygoms leisti buvo steigiamos ir organizuojamos leidyklos: Švyturys, Varpas, Viltis, Spaudos Fondas, Vaiva, Sakalas, Pažanga, Žaibas, Pribačis, Kultūra, Dirva, Šviesa ir kt., vienos gyvavę ilgiau ir išleidę daugiau knygų, kitos veikę trumpiau ir davę tik po kelis ar keliolika leidinių. Žymiausios Nepriklausomybės metu knygų leidyklos buvo A. Kniukštos ir S. Zarecko Sakalas, veikęs 1924–40, vyravęs grožinės originalios literatūros leidime, išauginęs didžiumą mūsų žymesniųjų rašytojų ir rudens sezono metu davęs po 5–6 naujus leidinius per savaitę, B. Žygelio vadovaujamas Spaudos Fondas, išleidęs daug grožinės originalios ir verstinės literatūros vei-

kalų ir organizavęs Lietuviškosios Enciklopedijos leidimą, Šv. Kazimiero Draugija, vadovaujama Adomo Jakšto ir vėliau kan. M. Vaitkaus, leidusi daug verstinės ir originalios grožinės ir religinės literatūros, A. Dundzilos ir Br. Siručio Dirva, išleidusi daug vadovėlių, jaunimui knygų ir grožinės literatūros veikalų, Kultūros Draugija Šiauliuose, daug rūpinusis mokslo populiarizacija ir jaunimo literatūra, Naujas Žodis, rimtai parinkdamas vertimus, Žinija, per metus leidusi po 10–12 knygų ir daug dėmesio skyrusi verstinei literatūrai. Švietimo Ministerijos ir Vytauto D. Universiteto knygų leidyklos rūpinosi klasikine sava ir verstine literatūra ir mokslo veikalais, kurių susidarytų graži biblioteka. 1939 Lietuvoje išleista, skaičiuojant atskirus pavadinimus, apie 1200 knygų. Jų tiražai vis dėlto menki ir didėjo labai pamažu. Apie 1936–40 geresniųjų knygų tiražų vidurkis siekė 2000–3000 egz. Tiktai jaunimo literatūra ir ypač vadovėliai turėjo didesnį pasisekimą. Nieko negelbėjo nei geras knygynų tinklas, nei atskirų leidyklų, kaip Kultūros draugijos ir kt., agentų tinklo sudarymas. Dėl tiražų menkumo leidyklos ekonomiškai nebuvo tvirtos, autoriams honorarai buvo daugiau simbolinio pobūdžio, dėl to kūrybos darbas net patiems populiariausiems mūsų rašytojams buvo tik laisvalaikio užsiėmimas.

Bolševikų okupacija 1940 sugriovė visą šį darbą. Visos leidyklos buvo nacionalizuotos ir uždarytos, o jų vietoj suorganizuota Valstybinė Leidykla, antrosios okupacijos metu išskirta į Valstybinę grožinės literatūros leidyklą ir į Valstybinę politinių ir mokslo veikalų leidyklą. Knygynų tinklas sumažintas visoje Lietuvoje, bet į knygų pardavimo darbą įtraukti kooperatyvai. Knygų tiražai gerokai aukštesni, siekia iki 5000 ir 10.000 egz. ir daugiau, bet knygų išleidžiama palyginti mažai. Laisvuose Vakaruose lietuviai jau 1946 organizavo knygų leidyklas ir pradėjo leisti knygas. Vokietijoje didelį aktyvumą parodė J. Lenktaičio Patria, Brolių Šulaičių Sūduva, J. Remeikio Venta, S. Miglino Tremtis. JAV veikia Lietuviškosios Knygos Klubas, Lietuvių Enciklopedijos Leidykla, Gabija, Terra, iš Vokietijos atsikėlusi Sūduva, Anglijoje Nida, Kanadoje Baltija ir kt. leidyklos, per 10 metų išleidusios kelis šimtus knygų, jų tarpe pirmaeilių originalių, verstinių grožinės literatūros veikalų, mokslinės populiarizacijos ir mokslinės literatūros bei atsiminimų knygų. Lietuvių Enciklopedijos Leidykla organizavo enciklopedijos leidimą. 1952 lietuviškų knygų Vakaruose išleista apie 80, skaitant atskirais pavadinimais, jų tiražo vidurkis — apie 1000–1500 egz., 1956 išleista apie 30 knygų, tiražo vidurkis apie 600 egz. *V. Č.*

Knyga Mirusiųjų žr. Mirusiųjų Knyga.

Knygdėtė 1. kerčioje trikampė lentynėlė, ant kurios sudedamos maldaknygės ir kt. knygelės; 2. maža, pastatoma knygų lentynėlė, etažerė. Pastaruoju metu jos buvo sustatomos iš kelių lentynėlių arba ištisinės. Vienų šonai buvo pinti iš vyčių, kitų iš pagaliukų ir pn.

Knygenos (lot. omasum) t.y. tretysis skyrius gromuliuojančių (atrajojančių) gyvulių (raguočių, avių, ožkų) skilvio.

Knight 1. Dame Laura (g. 1877—?) anglų tapytoja, 1936 išrinkta Karališkosios meno akad. nariu. Piešė daugiausia cirko gyvenimą. Jos paveikslų yra ir JAV muziejuose. Išsp. Oil Paint and Grease Paint 1936.

2. Daniel Ridgway (apie 1840–1924) amerikiečių tapytojas. Mokslus išėjęs Pensilvanijos meno akad. ir Paryžiuje. Gyveno Prancūzijoje ir daugiausia piešė paveikslus iš Prancūzijos valstiečių gyvenimo: Piemenaitė, Avių kirpėjas, Keltas ir kt.

3. Frank Hyneman (g. 1885) JAV ekonomistas, Chicagos univ. prof. Išsp. Risk, Uncertainity and Profit 1921, The Ethics of Competition 1935, The Economic Order and Reform (drauge su Merrimanu) 1945.

4. Thomas Andrew (1759–1838) anglų botanikas, suradęs tropizmą.

Knighthood dvisavaitinis katalikų jaunimo laikraštis Chicagoje, įsteigtas 1926; red.-leidėjas Juozas Pentis. Sustojo tais pat 1926; leistas anglų kalba, lietuvių patriotinės dvasios.

Knygnešiai. Draudžiamosios liet. spaudos gabentojai iš Prūsų bei jos skleidėjai Lietuvoje. Žodžio atsiradimo laiką sunku nustatyti. Tik žinoma, kad jau 1884 J. Šliūpas pavadino save k. Pasienyje tiek kontrabandininkus, tiek k. vadindavo ‚pakininkais' (nuo pakas — ryšulys). K. darbas ir veikla aktyviai ir net revoliuciškai pasireiškė per patį tragiškąjį Lietuvos istorijos laikmetį, vadinamąjį spaudos draudimą. Jis truko 40 metų (ligi 1904 V 7). Toks įvykis vienintelis tautų istorijoje. Vi-

Knygnešiai

soj Rusijos teritorijoj, atseit ir Lietuvoje, uždraudus spausdinti lotynų raidėmis, lietuvių ir žemaičių ‚tarmėmis' (Rusijos vidaus reikalų min. Valujevo aplinkraštis 1865 IX 13/25), visas lietuvių spaudos darbas buvo perkeltas į M. Lietuvą. Visas sunkumas dabar tuos spaudinius bei knygas pergabenti šiapus ir išplatinti. Pasieny reikėjo nugalėti tris sargybų linijas. Pirmojoj, prie pat sienos, tankiai būdavo kareivių, kad vienas kitą matydavo ar bent girdėdavo. Antroji linija dviem km toliau, buvo retesnė. Trečioji linija maždaug 5–7 km nuo sienos. Čia saugodavo raitieji žvalgai, valkiodavosi sekliai, muitininkai. Kontrabanda visu Rusijos–Vokietijos pasieniu buvo labai gyva. Daugelis šitokių kontrabandininkų tapo ir k. Tik k. darbas buvo daug sunkesnis ir pavojingesnis. Juos skaudžiau mušdavo ir šiaip įvairiai kankindavo. Sugautą kontrabandą konfiskuodavo ir ja pasinaudodavo pasieniečiai. O su knygomis tik vargas: turėjo registruoti, susirašinėti su žandarmerija, sukrautas laikyti, kol gaudavo įsakymą nugabenti į Vilnių ar į Kauną, kur jos buvo deginamos. Garsųjį knygnešį Kanclerių taip sumušė, kad jis net iš proto buvo išėjęs. Sugautus ir nuteistus k. daugiausia tremdavo 3–5 m. į Sibiro kraštus (Omskas, Tobolskas, Tomskas, Archangelskas, Vologda, Viatka), kur žiauriausios gamtos sąlygos. Pasitaikydavo ištrėmimų į Mogiliavą, Smolenską. Ištrėmimą sujungdavo dar su tvirtovės kalėjimu Petrapily (1–5 m.). Kurie nesustodavo bėgdami per sieną, tuos k. nušaudavo vietoj. Patogiausias laikas ryšuliams nešti būdavo tamsios rudens, žiemos naktys, kai didžiausios pūgos siaučia, kai vėtra su lietumi. Nelengva būdavo per sieną pereiti; vargas ir toliau platinti. Policija, žandarai tykodavo kiekviename žingsnyje. Dar ir savi išdavikai prisidėdavo. Visų reikėjo bijoti, visokiais būdais slapstytis, išsisukinėti. Vis dėlto ir tokiomis sąlygomis ir aplinkybėmis atsirado tūkstančiai pasiaukojusių k. Skatino juos pirmiausia religiniai motyvai: melstis iš senųjų maldaknygių, o ne iš naujųjų rusų raidėmis spausdintų; spirtis prieš pravoslaviją ir rusinimą, kuris grėsė ar buvo susietas su tomis pat rusiškomis knygomis. Vėliau prisidėjo tautiniai, kultūriniai bei socialiniai motyvai (vadovėliai, laikraščiai, bendras švietimosi darbas, ūkiškosios organizacijos), pagaliau ir politiniai — iškovoti savo kraštui laisvesnę santvarką. Pirmuoju didžiuoju k. reikia laikyti vysk. M. Valančių. Jis, lyg Mozė, sunkiuoju laikmečiu vedė Bažnyčią ir savo tautą per negyvąją jūrą ir nelaimių dykumas. Jau 1866–67 per J. Bielinį pasiuntė pinigų į M. Lietuvą kun. Zabermanui, kad įsteigtų ten spaustuvę. Netrukus (1868–69) buvo nusiųstos 9 brošiūrėlės. Jų tikslas veikti žmonių jausmus, raginant spirtis prieš rusų valdžią, kovojančią su katalikybe ir lietuvybe. Kiti didieji k.: J. Bielinis — Aukštaičių kr.; St. Didžiulis — Rytų Lietuva; kun. M. Jurgaitis, Dom. Vičas — Žemaitijoj; P. Mikolainis - Noveskis ir J. Kanclerius — Suvalkų kr.; kun. S. Gimžauskas — Vilniaus kr.; Rygoje J. Miliauskas-Miglovaras, policininkas. Iš pradžių k. darbas nebuvo organizuotas — patys gabeno ir patys platino. Vėliau atsirado įvairios labai veiklios organizacijos: Garšvių, Sietynas, Atgaja, Teisybė, Prievarta, Aušrinė, Atžala, Lizdas, Akstinas, Spindulys, Svirplys, Žiburėlis, Žvaigždė, Kūdikis — Mintaujos gimnazistai. Susidarė atskiri centrai, tarytum štabai. Svarbiausias Sudarge su kun. M. Sidaravičium, kuriam talkininkavo stambios figūros: S. Kušeliauskas, J. Angrabaitis, J. Antanavičius, D. Miklius ir kunigai: A. Vytartas, J. Jakštys, S. Petrikas, J. Zaliauskas, Grinevičius, T. Kedis ir kt. Šilo-Pavėžupio dvaras su Vl. Putvinskiu, jo įkvėpėju Pov. Višinskiu, Morta Zauniūte (M. Lietuva) ir Penikiu. Kun. sem. — Seinų ir Kauno. Kretingos vienuolyno nubaustieji kun. — Kazlauskas, Lialis. Veiverių mkt. sem., Vilniuje ‚12 lietuvybės apaštalų' (kun. J. Ambraziejus, inž. J. Bortkevičius, dr. A. Domaševičius, Josmantas, D. Malinauskas, P. Matulionis, E. Nonevičius, Liepšinskis, Antanas, J. ir P. Vileišiai, kun. V. Urbanavičius). Pagrindinis punktas — šv. Mikalojaus bžn. Ilgainiui nebeliko Lietuvoje nei vieno miestelio ar bažnytkaimio, kur negalėtum gauti draudžiamųjų knygų. Smulkiųjų platintojų armija buvo škaplierninkai, zakristijo-

J. Zikaras: Knygnešys

nai ir pamaldžiosios moterėlės bei mergelės. Įžymesnės jų, daugiau nukentėjusios: J. Baldauskienė, M. Bonkalė, A. Zigmančiūtė—k. motinėlė, A. Ūdraitė, L. Valikaitė. Masės knygų kasmet būdavo gabenamos ir išplatinamos, bet daug jų žūdavo pasienyje ir viduje. Sugauta knygų, gabenamų per sieną: 1891–93 = 31.718; 1894 –96 = 40.353; 1897–99 = 39.024; 1900–02 = 56.182. Vidutiniškai apie 20.000 kasmet. K. nuopelnai kovoje dėl savosios spaudos ir laisvės nepaprastai dideli. Kun. Jul. Kasperavičius taip apibūdina (Kn. II t., 190 psl.): ‚Nepriklausomybės atstatymo darbas prasidėjo ne nuo 1918, bet nuo k. laikų. Anų laikų kovotojai su knygų ryšuliais ant kupros pirmieji pradėjo ruošti dirvą nepriklausomybei. Jie pirmieji ėmė skleisti žmonėse mintį ir susipratimą, kad reikia numesti sunkus rusų priespaudos jungas'. Nusipelniusių knygnešių sąrašai buvo spausdinami Švietimo Ministerijos Žiniose.

A. Milukas, Spaudos laisvės ir Amerikos organizuotės sukaktuvės ²1926; *P. Ruseckas,* Knygnešys I ir II tt. ²1938; *A. Rucevičius,* Sunkiaisiais laikais 1920; *Vc. Biržiška,* 50 m. spaudos laimėjimo sukaktį minint (Aidai nr. 4, 6, 1954); *K. Grinius,* Varpo metų knygnešiai 1924; *K. Šalkauskis,* Bylos dėl spaudos lietuvių raidėmis (Teisė nr. 3) 1935. *J.Šv.*

Knygos 1922 II — 1926 švietimo ministerijos leistas, Vac. Biržiškos redaguotas kritikos ir bibliografijos žurnalas, kurio tepasirodė 6 numeriai trimis sąsiuviniais. Paskutinio 1924 nr. 4/6 priedu buvo išsp. pirmoji Vac. Biržiškos sudarytos Lietuvių Bibliografijos dalis. Kitos dalys ėjo be žurnalinės Knygų dalies, vien formaliais to jau nėjusio žurnalo priedais (II dalis 1926 nr. 7 priedu, III dalis 1929 nr. 8 priedu, IV d. I t. 1935 nr. 9 priedu ir II t. 1 sąs. 1939nr. 10 priedu).

Knygų leidimo komisija 1919 VII 17 švietimo ministro įsakymu buvo sudaryta K.l.k., kad parūpintų mokykloms reikiamų vadovėlių ir kitų reikalingų, pirmiausia mokykloms, knygų. Jos pirmininku buvo paskirtas J. Tūbelis, nariai: Pranas Mašiotas, Juozas Vokietaitis, Antanas Vireliūnas, Bernardas Kodaitis, Pranas Dovydaitis ir Antanas Busilas. Ši komisija veikė visą N. Lietuvos metą. Per tą laiką išleido 525 leidinius. Savo leidinius komisija nemokamai duodavo valstybinėms bibliotekoms, Šaulių sąjungos, Katalikų veikimo centro ir Jaunosios Lietuvos bibliotekoms. Paskutinysis K.l.k. pirmininkas buvo K. Masiliūnas.

Knygų Lentyna Lietuvių bibliografinės tarnybos biuletenis, pradėtas leisti 1948 pradžioje Memmingene, Vokietijoje. Patiekia tremtyje išleistų lietuvių periodinių ir neperiodinių leidinių sistematizuotus aprašymus, periodikoje paskelbtus žymesniuosius straipsnius. Pirmasis K.L. numeris išleistas rašytas ranka pro kalkę, kiti rašyti mašinraščiu, padauginti pro kalkę; nuo 1948 pabaigos iki 1951 vidurio ėjo rašytas mašinraščiu, spausdintas rotatorium ar šapirografu, 1951–56, VLIKo finansuojamas, spausdintas spaustuvėje, po 8 psl. Nuo 1949 vasaros leidžiamas Danville–Westville, Ill., JAV-bėse. Biuletenį įsteigė, redaguoja, jo leidimu rūpinasi ir žymia dalimi finansuoja LBT vadovas bibliografas Aleksandras Ružancovas. Bendradarbiai: prof. Vc. Biržiška Z. Ivinskis, Br. Kviklys, V. Maciūnas, Vl. Lišauskas, A. Simutis, N. Ružancovienė, B. Jacikevičius ir kt. 1948–56 bėgyje K.L. paskelbta apie 2000 tremtyje išleistų lietuviškų knygų ir netoli 9000 liet. periodinės spaudos svarbesniųjų straipsnių aprašymų. K. L. siuntinėjama viso pasaulio didžiosioms bibliotekoms.

Knygų rišykla yra įmonė ar amatininko dirbtuvė, kur rišamos ir apdaromos knygos, brošiūruojami žurnalai, sąsiuviniai ir visi kiti sąsiuvininės formos spausdiniai. Šito amato pradžia siekia V ir net IV a., kai knyga pakeitė formą, iš ritininės tapdama sąsiuvinine. Knygų rišimas rimtu amatu virsta tik viduramžiais, kada knygos buvo didelė brangenybė ir į jų įrišimo puošnumą buvo imta kreipti daug dėmesio. Iš tų ir vėlesnių laikų yra išlikę daug gražių ir meniškai atliktų knygų rišimo pavyzdžių (žr. Apdaras), o ano meto knygrišių patyrimu naudojamasi iki mūsų dienų. Išradus spaudą, knygos atpigo, jų buvo leidžiama daug, ir knygų rišykloms teko ieškoti spartesnių darbo metodų ir pigesnių medžiagų, senąjį knygų rišimo meną prisimenant tik išimtiniais atvejais. Jau XVIII a. pabaigoje knygų rišyklos ima taikytis prie masinės knygų gamybos, o XIX a., pritaikius šiam darbui paspartinti mašinas, amatininkų dirbtuvės dažniau ir dažniau pakeičiamos pramonės įmonėmis, prisitaikiusiomis prie spaustuvių arba veikiančiomis visiškai nepriklausomai. Visi svarbieji darbai k.r. dabar atliekami mašinomis. Atspausta spaustuvėje knyga vežama į rišyklą, kur ji didelės spartos lankstytuvais lankstoma į lankus

po 16, 32 ar 64 psl. Šie lankai mašinomis komplektuojami į knygas, kurias mašinos susiuva siūlais ar sukabina kabėmis. Susiūtos knygos keliolikai valandų dedamos į presus. Į minkštus popieriaus apdarus rišamų knygų, išimtų iš presų, nugarėlės ištepamos tirštų klijų sluoksniu, prie jų lipinami spaustuvėje atspausti popieriaus apdarai, su kuriais knygos grąžinamos į presus. Šitaip atbaigtos knygos po keliolikos val. išimamos iš presų ir apipiaustomos mechaniniais peiliais. Keli darbininkai gerai mašinomis aprūpintoje k.r. per vieną dieną įrišа į minkštus apdarus porą tūkstančių ir daugiau knygų. Kietiems apdarams skirtų knygų, išimtų iš preso, nugarėlės išklijuojamos karštais klijais, padengiamos reto audeklo juostele, ir knygos vėl grąžinamos į presą. Vėliau jos apipiaustomos ir eina į mašiną, apvaliai ar aštriais kampais išspaudžiančią ir išmušančią nugarėlę. Apdarai šioms knygoms ruošiami taip pat masiškai: išpiaunamas kartonas, iškerpamas ir apipiaustomas audeklas. Apdarui naudojama daugiausia audeklo ar odos imitacija, ir tik retais atsitikimais ypatingai brangioms knygoms duodamas audeklas ar oda. Audeklui priklijuoti prie kartono naudojamasi slenkančiu diržu, bet pats paklijavimo darbas atliekamas ir užbaigiamas rankomis. Šitaip paruošti apdarai štampuojami presuose, išspaudžiant auksu ar parinktomis spalvomis knygos pavadinimus, ornamentiką ir kt. parinktus papuošimus. Šiam tikslui naudojamasi vario klišėmis, nebijančiomis karščio. Apdarai prie knygų priklijuojami dažnai rankomis, nes tokia knyga gražesnė. Apdarytos knygos vėl keliolikai valandų eina į presus, kur jos suspaustos susiguli ir lieka tvirtos gautai formai išlaikyti. Išimtos iš presų knygos dar kartą peržiūrimos, patikrinant darbo kokybę. Didelė knygų rišykla kasdien išleidžia kelis šimtus ir net tūkstančius įrištų į kietus apdarus knygų, bet ji tinkama tik naujiems darbams ir masinei gamybai, kai rišyklai atiduodamos tos pačios knygos, neįvairuojančios nei formatu, nei storumu. Kvalifikuotų knygrišių čia labai maža, visi darbininkai arba pagalbinės darbui rankos, arba mašinų operuotojai. Knygų pataisymus ir pavienių knygų įrišimą atlieka mažosios knygų rišyklos, kur ir dabar svarbiausios darbo priemonės yra mechaninis peilis ir presas.

St. Meringis, Knygos įrišimo menas Kaune (Aidai nr. 7) 1947. *V. C.*

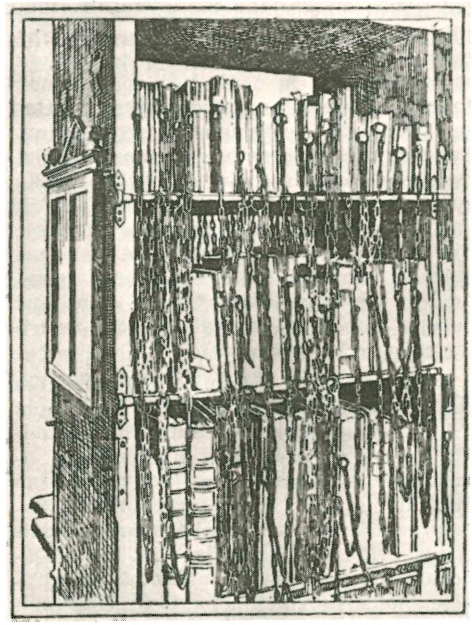

Senovinis knygos įrišimas su grandininiu prirakinimu

K. L i e t u v o j e. Viduriniais amžiais ranka rūpestingai rašomos knygos Bizantijoje ir v. Europoje vienuolynuose būdavo įrišamos į įvairius storus apdarus. D. L. K-tijoj neišsivyščius vienuolynų kultūrai, dėmesio vertas knygų įrišimas pasirodė tik XVI a., kai jaunas Žygimantas Augustas Vilniuje įsitaisė puošniai renesanso stiliumi įrištų knygų biblioteką. Nors knygrišystės istorija Lietuvoje menkai tetyrinėta, tačiau išlikusiais Vilniaus univ. bibliotekoje nuostabaus įrišimo Žygimanto Augusto bibliotekos egzemplioriais domėtasi ir iki 1939 bibliofiliškai tyrinėta. Lietuvoje atsirado ir privačių knygrišių, vad. introligatoriais. Pirmas žymesnis privatus k. (Jokūbas Morkūnas) dirbo 1597 pas Ašmenos pakambarininkį Mikalojų Zenavičių.

XVII a. v. Europoje, ypač Prancūzijoje (Liudviko XIV stiliaus ornamentikoje) ir Anglijoje įsigalėjo puošnus barokinio stiliaus įrišimas. Iš Vokietijos ir kt., kur atsirasdavo geresnis k. specialistas, keldavosi į Prancūziją ar Angliją. Tada jau pasitaikydavo, kad Lietuvoje ir Lenkijoje stambieji magnatai įsitaisydavo gražiai įrištų knygų bibliotekas. XVII a. pusėje Boguslovas Radvila turėjo apie 500 gra-

žiai įrištų tomų biblioteką, kurios ‚Ex Libris' (žr.) yra seniausias Lietuvoje. Yra žinoma iš brolių Višnioveckių tarpusavės bylos 1658, jog jų dėdė, Vilniaus vaivada Jonušas Tiškevičius, buvo palikęs vertingą biblioteką, vertinamą 30.000 auksinų. Bet nuo XVII a. galo, didikams ir bajorams vis labiau pasidavus paviršutiniško gyvenimo stiliui, dvarų bibliotekos darėsi vis menkesnės ir nebesirūpinta jų išore. Tik XIX a. eilėje Lietuvos dv. vėl ėmė atsirasti bibliotekų, kurioms buvo reikalingi k. Kadangi Vilnius nuo XVI a. ėmė darytis bibliotekų centras, tik čia tesusiformavo ir k. cechas.

K. cechas Vilniuje. Organizuoto cecho pradžia težinoma iš 1665 I 29, kada Vilniaus magistratas, vietinių k. amatininkų prašomas, peržiūrėjo Krokuvos k. amatininkų nuostatus ir juos patvirtino vilniškiams k. Iš viso k. statuto buvo surašyta 17 §§. K. turėjo sekmadieniais drauge rinktis į pamaldas (šv. Sebastijono altorius), dalyvauti mirusio k. laidotuvėse. Meistras galėjo laikyti 3, išimtiniais atvejais ir 4 darbininkus. Meistro titului įgyti reikėjo įrišti 6 įvairias knygas skirtinga oda: Cosmographia mundi, Calepinus undecim linguarum (kiaulės oda), Missale Romanum (įrištą reikėjo atiduoti cecho nuosavybėn), Breviarum Romanum, Hortulus polski ir Methodus grammaticus et preaces minores. Iš kiekvienai knygai įrišti smulkiai nurodytų didelių reikalavimų, yra matyti, jog knygryšystės menas Vilniuje tada aukštai stovėjo.

Vilniaus k. ceche reiškėsi žymus socialinis momentas. Pvz. mirusiųjų meistrų nepilnamečiai vaikai galėjo būti atiduoti išmokyti kokiam kitam k. meistrui. Pavyzdingo gyvenimo meistrų našlėms buvo leidžiama verstis knygrišyste. Jeigu meistro našlė ištekėdavo už padėjėjo, šis buvo įpareigotas atlikti tik pusę meistro egzamino ir turėjo iškelti cechui vaišes. Padėjėjams buvo griežtai nustatytas 12 savaičių būtinų kelionių stažas. Vilniaus k. cechui patvirtinus nuostatus, nenariams buvo uždrausta verstis knygrišyste. O meistrai vis turėjo vesti įrišamų knygų sąrašą. 1676 IV 12 pats kar. Jonas Sobieskis patvirtino naują Vilniaus k. statutą. Iš jo matyti, jog dalis Vilniaus k. buvo prašę valdovo užkirsti disidentų ir heretikų knygoms, kurias įrišdinėdavo disidentų k. ir žydai. Naujieji nuostatai reikalavo k., susirinkus šv. Mikalojaus dieną, išsirinkti du katalikų seniūnus, turinčius žiūrėti cecho tvarkos ir skaityti cecho įstatus. Disidentams ir heretikams buvo griežtai uždrausta net katalikų knygas įrišdinėti ir pardavinėti. Ir savo namus turintieji k. turėjo būti įsirašę į k. cechą. Vilniaus vyskupui, vaivadai ir mst. magistratui buvo pavesta žiūrėti, kad tie nuostatai būtų vykdomi. XVIII a., kai silpnėjo cechai, silpo ir k. cechas. ‚Introligatorių' 1722 Vilniuje buvo priskaityti 7, iš jų 1 vokietis.

Akty Vilenskoj Komissii X 1879, 6–73, 83–86 (statutai); *L. Kolankowski*, Zygmunt August Wielki ks. Litwy do roku 1548, 1913; *Wład. Pociecha*, Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie odrodzenia T. II–IV, 1949–54; *Wł. Lozyński*, Życie Polskie w dawnych wiekach; *Janina Rodkiewiczówna*, Cech introligatorski w Wilnie. Zarys historyczny. Wilno 1929 (Bibljoteczka Wileńska, nr. 1), wydawnictwo magistratu m. Wilna). Kitą bibliogr. žr. Kailiadirbiai. Žr. Bibliofilija, Bibliotekos ir Ex Libris. *Z.I.*

Knygų prekyba Lietuvoje. Iš sutinkamų atsitiktinių nuotrupų tik šiek tiek galima patirti apie k.p. senojoje Lietuvos valstybėje. Kai po karų su Ordinu Lietuvos prekyba į Vakarus vis labiau nusistojo ir kai buvo išrastas k. spausdinimas, šalia kitų prekių, Lietuvon taip pat buvo imta atgabenti k. Mišiolai ir kt. bažnytinės knygos, paprastai buvo traukiamos iš Krokuvos. Iš Karaliaučiaus (žr.) ir iš Lenkijos XVI a. buvo daug atvežama protestantiškų raštų. Patys užsienin išvykstantieji kilmingieji į universitetines studijas tada atsigabendavo daug knygų, kartais prisipirkdami ištisas bibliotekėles (pvz. M. Giedraitis). Šitoks knygų pirkimasis užsienyje tada buvo labai išplitęs. Ir nekatalikiškos knygos turėjo plačią rinką, patekdamos net į pavyzdingų kunigų bibliotekėlės (pvz. 1579 rasta per vizitaciją pas N. Daukšą Krakėse). Tada knygos jau būdavo Lietuvon įvežamos, tikslu čia rasti joms pirkėjų. Vilniuje XVI a. jau buvo knygynų ir knygų pardavinėtojų (‚bibliopollae'). Yra išlikę labai griežti spausdinti jauno Vilniaus vysk. Jurgio Radvilos dekretai prieš nekatalikiškų knygų pardavinėjimą sostinėje. 1581 prieš pat Velykas buvo padaryta Vilniaus knygynuose revizija ir surinkta eretiškos knygos ir manuskriptai. Mst. rinkoje buvo sukurtas laužas, kurį saugojo stipri, ginkluota sargyba. Ten dviem gardiniais vežimais (kripėmis) po porą arklių buvo atvežtos knygynuose surinktos prieškatalikiškos knygos ir sudegintos. Nežiūrint tokių smūgių k.p. Vilniuje XVII a. stiprėjo knygynai. Šalia savo cechą sudarančių

knygrišių, kurie turėjo teisę pardavinėti įrištas knygas, knygininkai pardavinėdavo daugiausia vis religines knygas. Iš XVII a. vidurio yra išlikęs inventorius vieno Vilniaus knygyno parduodamų knygų. Poros šimtų sąrašas rodo daugiausia lotyniškai-lenkiškas religines knygas (mišiolai, agendos, gradualai, psalmynai, šv. gyvenimai ir kt.). Tų parduodamų knygų paprastai yra po vieną, ar po 2–6 egz. Inventoriuje visas nurodytas knygų kainas palyginus su to laiko žemės ūkio produktų kainomis, kad būtų galima nustatyti pinigo perkamąją galią, matyti, jog knygos tada buvo gana brangios. Jų tiražai buvo nedideli ir spausdinimas brangus. Didikams įvairias užsienines prekes ir iš ten vežamas knygas paprastai parūpindavo jų prekybiniai agentai, vad. faktoriais. Knygoms tačiau nebuvo rodoma daug dėmesio. Pvz. Jono Klem. Branickio (žr.) bibliotekoje Baltstogėje arklidėse buvo 200 žirgų, o bibliotekoje tik 170 tomų. Tai buvo apskritai charakteringa didikų kultūriniam nusistatymui nuo XVII a. pusės.

Pačioje Lietuvoje spausdinamų k.p. yra perėjusi įvairias fazes. Iš 1594–95 yra žinomas platus Vilniaus jėzuitų susirašinėjimas su Romos vadovybe, kai iš ten atėjo Vilniaus jėzuitams įsakymas — draudžiąs jų spaustuvėje spausdinamas knygas pardavinėti. Kiekvienai knygai leisti turėjo būti rastas mecenatas, ir tokiu būdu išleistos knygos turėjo būti dalijamos paskui nemokamai. Tas įsakymas kaip tik palietė ten M. Giedraičio lėšomis spausdinamą M. Daukšos verstą Postilę. Vilniaus jėzuitai Romai aiškino, jog Lietuvoje spausdinamos knygos sunku parduoti. Negalėdami daug knygų parduoti, pardavėjai reikalauja labai aukštų kainų. Anot jėzuito Martyno Smigleckio, Lietuvoje esą sunku knygas platinti. Jo teigimu Lietuvoje didikai viską praleidžią savo ištaigingų rūmų reikalams, o knygoms pinigų gailisi (Epist. German. 174 f. 177). Dar ir XVII a. būdavo ieškoma kokio labdario, kuris duotų lėšų išleisti reikalingai religinei ar poleminei literatūrai, kad paskui tokios knygutės būtų nemokamai (gratis) išdalintos. Aštrioje katalikų-protestantų religinėje polemikoje, kaip rodo eilė XVII a. faktų, daug spausdinių būdavo šitaip paskleidžiama. Pvz. Gniezno primas St. Karnkowski išleido aplinkraštį, pranešdamas, jog savo lėšomis išspausdinsiąs brevijorių ir jį dalinsiąs ypač neturtingiems kunigams. 1621 buvo nutarta dykai išdalinti psalmynus, giesmynus (antifonas) ir gradualus (laiptų maldas). Bžn. inventoriai patvirtina, jog brevioriai ir mišiolai paprastai buvo įvežami iš Krokuvos. Karaliaučius ir toliau liko svarbus protestantiškų knygų spausdinimo ir platinimo centras, ir Lietuva jam sudarė plačią rinką.

XIX a. k.p. pateko į visai kitas vėžes, ypač kai prasidėjo spaudos draudimas. Tai atskirai tyrinėtas klausimas. Martyno Jankaus knygų prekybos užrašai (1883–87) yra įdomus šaltinis, kaip ėjo tada slapta lietuv. knygų ir žurnalų pardavinėjimas (Tauta ir Žodis IV 316).

Jėzuitų Arch. Romoje Epist. Germaniae 172, 174 ypač ff. 175, 219); Akty Vilenskoj Komissii XX 1893 ir XL 1915 (nebaigta spausdinti. Išspausdinta tačiau labai įdomus XVII a. pusės knygyno inventorius Vilniuje); Istorijos archyvas. I t. XVI a. inventoriai, sur. K. Jablonskis 1934); Monumenta Poloniae Vaticana V 363, VII 290–291; *Th. Narbutt*, Pomniejsze pisma historyczne 249–253 (O spaleniu w Wilnie roku 1581 ksiąg akatolickich); *I. Kraszewski*, Wilno, I 253, 301; (") Handel Xięgarski w Wilnie (Tygodnik Petersburgski 1838 nr. 7, 62–64, 67); (") Handel Xięgarski w Wilnie (wyciąg z pamiętników I. J. Kraszewskiego, Zbieracz literacki 1838 III 201–205); *Z. Ivinskis*, Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen katholischen Bücher (Commentationes Balticae I 1953 42–48 — nurodyta kt. bibliogr. (") Pirmosios lietuv. knygos Didž. Lietuvoje (Laiškai Lietuviams 1954 nr. 10 296); *K. Forstreuter*, Zwei Jahrhunderte Königsberger Buchhandel 1932; *Vc. Biržiška*, Medžiaga lietuvių spaudos uždraudimo istorijai (Tauta ir Žodis IV–VI). Kitą bibl. žr. Knygrišiai Lietuvoje. *Z.I.*

Knygų klasifikacija žr. Dešimtainė sistema.

Knygų mėgėjai žr. Dvidešimt septyni knygos mėgėjai.

Knygų tarpbibliotekinis skolinimas. Žr. Tarpbibliotekinis knygų skolinimas.

Knygvedyba žr. Sąskaityba.

Knik upė ir ledynas p. Aliaskoje, į pietus nuo Matanuskos slėnio. Upė prasideda iš Lake George ež. ir maždaug už 46 km įteka į Knik įlanką (Cook Inlet įlankos ragas). Ežerą maitina K. ir Surprise ledynai, kurie užblokuoja upės ištaką. Vasaros metu tirpstant sniegui ir ledui ež. padidėja ligi 23 km ilgio, 8 km pločio ir 70 m gylio. Liepos ar rugpiūčio mėn. vanduo prasiveržia upę užblokavusio 80 m storumo ledyno pakraščiu ir 12 km ilgio grioviu, išgraužtu ledyno pakraštyj, dideliu greičiu veržiasi žemyn. Ledynui dylant srovės vaga platėja; į ją nuolat griūva dideliu triukšmu milžiniškos ledyno masės, kurios, srovės nešamos, savo ruožu ardo ledyną. Užtvenktas vanduo išteka maždaug per vieną savaitę. Šis reiškinys

yra vienas didžiausių ir įspūdingiausių gamtos prajovų JAV-se.

Knioskjärodden žemas Skandinavijos iškyšulys Barentso jūroje, 90 km į šiaurės rytus nuo Hammerfesto; šiauriausias Europos žemyno taškas, 71°11′ š. pl.

Knipelis (vok.) senoviškos negraižtvuotos artilerijos sviedinys, susidedąs iš 2 ketaus puskamuolių, sujungtų geležine lazdele. Drauge su grandininiais sviediniais (kamuoliai sujungti tarpusavyje grandinėmis) k. buvo vartojami karo laivyne priešo laivų būrėms ir takelažui ardyti bei naikinti.

Knipovič Nikolai Michailovič (1862–1939) rusų zoologas, akademikas. K. gimė Suomijoj, kur jo tėvas buvo gubernatoriumi, bet jo tėvas kilimo iš Lietuvos ir žinomas pavarde Kniuipys. 1893 Petrapilio univ. priv. doc., bet greit atleistas. 1894–1921 zoologijos muziejaus vedėjas. Išsp. Hidrologičeskije isledovanije v Kaspijskom more 1914–1915, Kurs obščej zoologii 31924.

Knipper Lev Konstantinovič (g. 1898) Sovietų kompozitorius. Yra parašęs 4 operas, du baletus, 8 simfonijas, smuiko koncertą, per 150 dainų, pagrįstų Tadžikistano kalniečių folkloru ir kt. Rašęs daug karo dainų raudonajai armijai.

Kniprode, Winrich, von (apie 1310 Pareinyje Kniprath prie Kölno — 1382 VI 24 Marienburge) žymiausias Vokiečių ordino magistras (1351–82), kurio laikais sustiprėjusi kryžiuočių valstybė Prūsuose organizavo prieš Kęstučio ir Algirdo Lietuvą didelį spaudimą ginklu ir diplomatiniu būdu. Prūsuose K. yra jau minimas 1334 III kaip Elbingo komtūro Siegfriedo von Sitten padėjėjas (‚Kumpan'). 1338 jis tapo Dancigo komtūras, 1342 — Balgos. Tuoj pat K. buvo paskirtas Karaliaučiaus komtūru, kad galėtų čia bendradarbiauti su Ordino maršalu (karo ministru), kuris, pastoviai sėdėdamas arčiau Lietuvos, į jos v. plotus organizavo žygius. Dar 1336 X K. jau buvo tapęs didžiuoju komtūru. Pagaliau, didžiosios epidemijos metu, kuri Ordino žemes stipriai palietė, vyr. magistrui H. Dusemeriui atsisakius iš pareigų, jo vieton tapo 1351 IX 16 išrinktas K. Nenormaliai greitas K. kilimas įvairiuose postuose, turėjo rodyti jo žymius gabumus ir tvirtą charakterį. Dar tebebūdamas didžiuoju komtūru, K. lydėjo 1348 žiemos žygy Ordino maršalą Siegfriedą von Dahnenfeldtą, kaip jo patarėjas, į Lietuvą. Iš to galima spręsti, jog K., nors pats vėliau nedaugely žygių dalyvavo, karo dalykuose buvo patyręs. 1348 žygis, kuris vra žinomas Strėvos (žr.) kautynių (prie Žiežmarių) vardu, kryžiuočių kronikose buvo perdėtai išpopuliarintas, kaip labai didelis Ordino laimėjimas (A. Kučinskas).

Kai K. tapo vyr. magistru, Ordino politinė reikšmė dar buvo silpna. Per 30 m. jo valdymo Prūsų ordino valstybė tapo reikšminga jėga. Ji sustiprėjo ne tik politiškai, bet ir ūkiškai. Mokėdamas pasirinkti bendradarbius, vykdydamas sėkmingą kolonizaciją, kryžiuočių stiprybės K. pasiekė labiau ne kariniais žygiais. Didelių karinių laimėjimų per jo magistravimą nėra daug, ir tie patys nėra ryškūs. Kada po K. mirties Ordine atsirado priešingumų ir krašte prieš kryžiuočių įvestą tvarką ėmė kilti nepasitenkinimo, į K. laikus buvo imta dar šviesiau žiūrėti, ir jam buvo priskiriamos net tokios naudingos institucijos, kurių jis visai nebuvo kūręs. Visą laiką saugodamas Kališe sudarytąją 1343 su Lenkijos Kazimieru ir jo įpėdiniu Liudviku Anjou taiką, K. palaikė draugiškus ir Ordinui naudingus diplomatinius santykius su imper. Karoliaus IV Čekija, nors po imper. mirties (1378) jo sūnų (Liuksemburgiečių) galia ėmė smukti. Nors Lenkijos magnatai ir norėjo karu atsiimti kryžiuočių užgrobtas žemes, K. sugebėjo išlaikyti visur kitur taiką aplink, teturėdamas pašonėje vieninteli priešą pagonis, kurių buvimas pateisino ir pačių kryžiuočių egzistenciją. Su lietuviais tad K. laikais vyko nepaliaujamas karas, kurį sistemingai vedė Ordino maršalas Henning von Schindekopf. Spaudimas Lietuvon vis didėjo. Nemunas tapo kryžiuočiams svarbi upė, kur jie K. laikais ėmė stengtis įsigalėti iki pat Kauno. Nuo Dubysos žiočių stumdamiesi pirmyn į rytus kryžiuočiai per 1362 Velykas išgriovė Kauną. Kronikininkų Vygando ir Vartbergės žiniomis, pats K. 1369 IV–V Nevėžio žiotyse, kur buvusi sugriauta Kęstučio statyta Naujojo Kauno pilis, pastatęs savo pilį Gotteswerderį (žr.). Ordinas sudarė nuolatinių plėšimų ir naikinimų sistemą, prieš kurią Kęstutis (žr.), žymiausias kovotojas prieš K. kryžiuočius, išvystė sėkmingą partizaninį kovojimo būdą. Pasipriešinimas Ordinui Lietuvoje buvo kietas. Drauge veikią broliai (Algirdas ir Kęstutis) ne tik gynėsi Nemuno plotuose, bet kovą perkeldavo ir į Ordino žemes. 1370 buvo padarytas žy-

gis iki Sembos. Prie Rūdavos (žr.) įvykusios kautynės, kurioms prieš Kęstutį ir Algirdą su jųdviejų sūnumis (Vytautu ir Jogaila) vadovavo pats K., yra vėl atvaizduotos kryžiuočių kronikose kaip jų didelis laimėjimas; čia K. pasiekė pergalės, bet krito ir karingasis Ordino maršalas Henningas v. Schindekopf.

Šiap jau pats K. karo žygiuose į Lietuvą mažai dalyvaudavo. Pirmasis jo žygis tapus didžiuoju magistru yra žinomas iš 1352 II. Tada K. buvo nuvedęs kryžiuočius iki Gaižuvos (žr.), Ariogalos ir Raseinių žemės. Bet dėl staigaus atlydžio K. žygis neturėjo pasisekimo. Tačiau sustiprėjus Ordino galiai ir jo reikšmei svetur, K. laikais vis daugiau telkdavosi iš V. Europos piligrimų, nuotykių ieškotojų ir jaunų kilmingųjų, norinčių pagonių žemėje tapti riteriais. Dažnai, kai tik tokie nauji būriai įvairių aukštos kilmės kovotojų susirinkdavo Marienburge ar Karaliaučiuje, juos reikėdavo vesti į pagonių žemę, kad jie be ‚Littauerreyse' nesugrįžtų namon. Toji neišsenkanti Vakarų pagalba Ordinui buvo didelė jėga. Tad K. valdymo metu kryžiuočiai galėjo nuolat organizuoti žygius Lietuvon, pasiekdami žymiai tolimesnes sritis, net iki Vilniaus ir Trakų. K. magistraujant yra buvę metų, kada neįvyko iš Vokiečių ordino jokio žygio (1367, 1370, 1372, 1373, 1375), tačiau visais kitais metais Lietuva neturėjo ramybės, ir būdavo nuo 4 iki 8 naikinimų. Tačiau ir šitam energingam vyr. magistrui valdant Ordiną, nepasisekė sulaikyti D. L. K-tės stiprėjimo ir jos augimo į rytų pusę. Tik po Algirdo mirties (1377), kada ėmė kilti nesutikimai tarp Jogailos ir jo dėdės Kęstučio, K. bandė Lietuvon skverbtis diplomatiniu būdu, siekdamas suskaldyti iki tol tokį vieningą pagonių kovos frontą. Stipriai pataikaudami našlei Julijonai (žr.) Algirdienei, K. kryžiuočiai sėkmingai sudarinėjo su Jogaila (žr.) vieną po kitos prieš Kęstutį nukreiptas sutartis.

K. laikais Ordino valstybė pasiekė iki tol nežinotos ekonominės gerovės, nes išvystė plačius užšieninius prekybos santykius. Plati prekyba iš Prūsų ėjo su Hanzos (žr.) miestais, ir šeši Ordino miestai (Dancigas, Karaliaučius, Kulmas, Tornas, Elbingas, Braunsbergas) tapo Hanzos nariai, palaikydami ryšius tiesiai su Niderlandais ir Anglija. K. pasirodė sėkmingas vokiečių bei Prūsų pirklių užtarėjas užsienyje. Jis energingai padėjo iš danų karaliaus Valdemaro IV iškovoti Stralsundo taiką (1370), kurioje vokiečių pirkliai gavo laisvę pravažiuoti Zundą, gaudyti silkes prie Skåne. K. parėmė Vokietijos mst. karą, kad būtų Brüggėje apsaugotos vok. Hanzos kontoros teisės. Turėdamas nuolatinių ryšių su Anglijos karūna, K. prieš pat savo mirtį iškovojo Prūsų pirkliui laisvių ir Londone. Pats Ordinas K. laikais tapo stambus eksporteris. Tolimajai kryžiuočių valstybės prekybai K. skyrė daug dėmesio, Karaliaučiuje ir Marienburge buvo pasodinti tam reikalui didieji ūkvedžiai (Grossschäffer). Žemės ūkio produktai, gintaras, vaškas ir kailiai ėjo iš Ordino, arba čia patekdavo iš Rusijos (Naugardo), net iš Lietuvos.

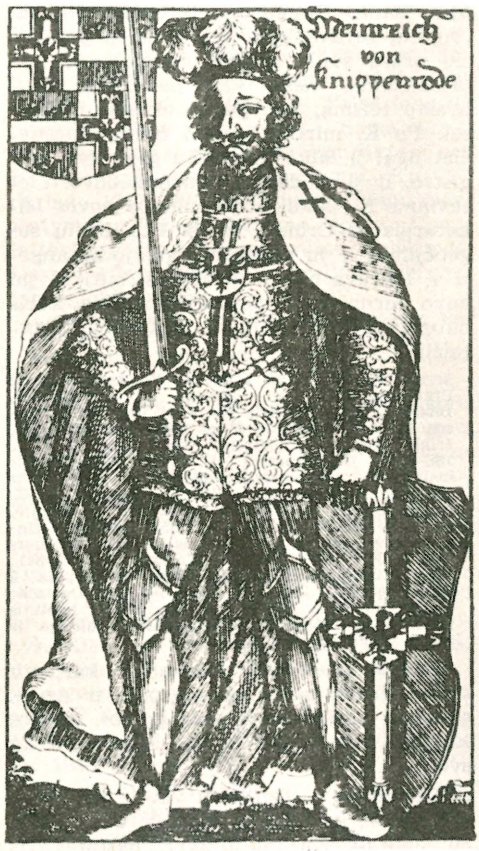

H. v. Knipprode

K. yra laikomas Prūsų žemės kolonizatoriumi ir kultūrintoju. Yra sunku nustatyti, kiek ten būta jo paties nuopelno. Jo laikais buvo pastatytos ir didžiosios Prūsų

bžn., išaugo Dancigas. Tik kryžiuočių pareigūnų savavalėn ir priespaudon patekusių prūsų sunki padėtis nesitaisė. K. yra priskiriama, tiesa, kad jis įkūręs Vyr. krašto teismą, kur galėję skųstis ir prūsai. Po K. mirties Ordino žemių miestiečiai ilgai jį laikė pavyzdžiu gero vyr. magistro, ir jį su dėkingumu minėdavo. Lietuviams K. laikai buvo sunkios kovos laikotarpis su Ordinu, ir tik D.L.K-ščių sugebėjimas ir jų veiklumas galėjo apsaugoti v. Lietuvą nuo to pavojaus, kurį K. jai buvo paruošęs. K. neturėjo įpėdinio, kuris būtų galėjęs tapti lygiu partneriu Kęstutaičiui.

Script. rerum Pruss. I–III; *J. Voigt,* Geschichte Preussens IV–V; Sen. bibliogr. žr. *E. Wermke,* Bibliogr. d. Geschichte von Ost- und Westpreussen 1933 nr. 2034–37; *Erich Maschke,* W. v. K. (rink. Gestalten deutscher Vergangenheit 1937, 186–200); *W. Hubatsch,* W. v. K. Die Blütezeit deutscher Ordensherrlichkeit (rink. Wir Ostpreussen 1950, 78–83); *(Willy) Hoppe,* W. v. K. Biograph. Wörterbuch zur deutschen Geschichte, hgg. v. Rössler u. Franz, 1953, 920–921; *Harald Koenigswald,* Das Bildnis des Hochmeisters (W. v. K.) (rink. Lob des Westens 1954, 25–34); *Chr. Krollmann,* Altpreussische Biographie I 1941, 343–344; *K. Lohmeyer,* Allgem. Deutsche Biographie XVI, 295–297; *A. Kučinskas,* Kęstutis 1938. Kitą biblg. žr. LE Jogaila, Julijona ir ypač Jungingen Konrad. *Z. I.*

Knisius (Leuciscus cephalus) karpinių šeimos žuvis, gyvenanti Europos ir Azijos gėluose vandenyse. Storos galvos, plačios kaktos, užauga ligi 80 cm ilgio ir 8 kg svorio.

Knistuškės k. Gervėčių vls. ir par., Vilniaus aps., gyvenamas vien lietuvių. 1927–36 veikė Šv. Kazimiero skyr., pastatęs tris lietuviškus kryžius, kurių lietuviški parašai piktadarių buvo dažais užtepti. K. ūkininkai priklausė Girių k. ‚Trakų' ūkio rateliui.

Knišinas (lenk. Knyszyn) mst. glžk. stotis Balstogės aps. apie 28 km į š.v. nuo Balstogės, geležinkelio ruožas Balstogė–Grajevas–Karaliaučius. Apie 4000 gyventojų. Kitados buvo Radvilų nuosavybė. Kunigaikštis Mikalojus Radvila 1520 pastatė K. mūrinę bažnyčią, 1568 K. buvo pripažintos Magdeburgo teisės. Vėliau M. Radvila dovanojo K. karaliui Žygimantui I. K. labai buvo pamėgęs jo sūnus Žygimantas Augustas, čia laikęs dideli, apie 3000 arklių veisybos ūkį ir K. apylinkėse mėgdavęs medžioti; čia jis ir mirė. 1630 K., gražiuose karalių rūmuose, slapstėsi nuo apylinkėse siaučiančio maro karalaitis Vladislovas. Karališkų rūmų griuvėsių neišliko. A. Guagnini paliko K. aprašą. *V.Klb.*

Knittel John (g. 1891 Indijoj) misininkas, šveicarų rašytojas. Kaire įsteigė orientalinį psichologijos institutą. Dabar gyvena Šveicarijoj. K. savo romanus pirmiausia pradėjo rašyti anglų kalba, vėliau tik vokiečių. Dabar yra vienas labiausiai skaitomų moderniųjų romanų rašytojų. K. moka gerai vystyti pasirinktą temą ir kurti charakterius, nors savo veikaluose nevengia ir sentimentalumo bei egzotinių ekskursų. Tačiau tiek savo stiliumi, tiek keliamomis problemomis, kurios daugiausia sukasi apie visuomeninio gyvenimo kritiką, K. artimas šių dienų skaitytojui. Išsp. Aaron West 1921, Der Weg durch die Nacht 1926, Therese Etienne 1927, Der blaue Basalt 1929, Abd-El-Kader 1930, Der Kommandant 1933, Via mala 1934, El Hakim 1936, Amadeus 1936 Terra magna 1948, Sokrates 1941 (drama), Jean Michel 1953. West ligšiol susilaukė 6 laidų, Kommandant 5. Pirmiausia jie buvo parašyti angliškai, lygiai kaip ir Abd-El-Kader, El Hakim, Amadeus, Via mala, Sokrates. *A. Špl.*

Knituja arba Knituva, Vaiguvos vls., Šiaulių aps. upelis, Ventos deš. intakas, 19,3 km ilgio; teka į šiaurę; intakai deš. Trumpė ir kt.

Knituva senas (XIV–XVI a.) vls. (volost') Žemaičių žemėje. K. sritis, kuri apėmė abu K. upės krantus (į r. nuo Užvenčio), yra iš kryžiuočių ir Livonijos šaltinių žinoma XIV a. Kai Vytautas buvo išbėgęs pas kryžiuočius, 1390 Karaliaučiuje Žemaičių bajorams sudarant taiką ir prekybos sutartį su Ordinu, K. srities buvo du atstovai (Žilpė ir Pamplys). K. (Knetow) buvo įtraukę į savo tinklą ir Lietuvos kelių aprašytojai, tikėdami, kad Ordinui per plėšimus reikia pažinti ir Žemaičių vidurio (aukštumos) sritis. Po Racionžo taikos (1404) gavęs valdyti Žemaičius, Ordinas iš K. srities taip pat ėmė įkaitus (1406). 1418 sukilime, šalia Medininkų srities, dalyvavo ir K. srities valstiečiai, tuo būdu ant tos srities ilgam užtraukdami didelį Vytauto pyktį ir kietą bausmę. Kazimiero Jogailaičio laikais K. vls. („Knetovskaja volost") tapo dar labiau žinomas. D.L.K. Kazimiero žemės užrašų knygose yra pažymėta, jog ‚ponui Kantautui' (žr.) K. vls. užrašoma 34 ūkininkai kiaunininkai (žr.). D. L. K. Aleksandro 1492 Žemaičių žemei duotoje privilegijoje, yra atskirai pažymėta, jog K. vls. bajorai ir visi jos gyventojai gauna

tas pat teises ir krikščioniškas laisves, kokios yra jau duotos ‚Lietuvos žemei'. XVI a. antroje pusėje K. vls. matyti buvo išdalytas tarp kaimyninių (Beržėnų ir Užvenčio) vls., nes jis daugiau vls. nebefigūruoja.

Codex epistol. Vitoldi 23, 126, 411; Script. rerum Pruss. II 672; Russkaja istoričeskaja biblioteka (Litovskaja Metrika) XXVII 77, 80; *M. Liubavskij*, Oblastnoje delenije i mestn. upravlenije Litovsko-Russk. gosudarstva 1892, 6, 201; *A. Salys*, Die Žemaitischen Mundarten I (atsp. iš Tauta ir Žodis VI 1930, 218); Akty Zapadnoj Rossij III nr. 103 (Aleksandro privileg.); Lietuvos istorijos šaltiniai I 1955, 60, 66, 84. *Z.I.*

Kniukšta Antanas (g. 1892 VIII 15) knygų leidėjas. Vienas Sakalo bendrovės kūrėjų ir jos direktorius. 1924 drauge su A. Vireliūnu įst. Sakalo knygų leidimo b-vę. Jau per pirmą dešimtmetį išleido daugiau kaip pusę mil. knygų tiražo. Be vadovėlių, ypač Sakalo bendrovė leido daug grožinės literatūros veikalų. K. direktoriaujant Sakalo bendrovė įsteigė kasmetinę literatūros premiją. Pirmosios bolševikų okupacijos metu Sakalo bendrovė buvo nacionalizuota ir įjungta į valstybinę leidyklą, o K. paskirtas valstybinėn leidyklon tarnautoju. 1943 K. atgavo iš nacių dalinį Sakalo bendrovės turtą. K. ypač rūpinosi paskleisti gerą lietuvišką knygą mūsų visuomenėje. Jo pastangomis pakilo lietuviškosios grožinės literatūros tiražai. Jis mokamai organizavo knygų platinimą, o taip pat rūpinosi ir meniška knygos išvaizda.

A. Kniukšta

Knyva Valerijonas (m. 1941) žurnalistas, Lietuvos Žinių atstovas Šiauliuose ir Šiaulių miesto savivaldybės tarnautojas. Lietuvos laisvamanių etinės d-jos centro valdybos narys. Pirmosios rusų bolševikų okupacijos metu buvo Komunalinio ūkio komisaras. Su bolševikais nepasitraukė iš Lietuvos. 1941 nacių sušaudytas. Išvertė V. Hugo Paskutinė diena nuteisto mirti 21931 ir išsp. Nudienės šeimos tragedija 1931.

Knobel (1724–1792) architektas, Gardino pilies restauratorius.

Knobelsdorff Georg Wenzeslaus von (1699–1753) vokiečių architektas ir tapytojas. 1740 Prūsijos karaliaus rūmų ir sodų intendantas Berlyne. Karalius Friedrichas II palaikė su K. draugiškus ryšius ir turėjo įtakos K. ruošiamiems projektams. K. tapo vad. Friedricho rokoko stiliaus kūrėju. Betgi 1745–47 statant būdingiausią šio stiliaus pastatą — Friedricho II privatinę rezidenciją sode — ‚Sanssouci'— kilo tarp karaliaus ir K. konfliktas, nes K. jau ėmė linkti į klasicizmą. Kiti K. darbai: 1737–39 Rheinsbergo rūmų perstatymas, 1741–43 Berlyno opera, Charlottenburgo ir Potsdamo rūmų išplėtimas, Dessau rūmų planas ir Berlyno Tiergarten išdekoravimas.

A. Streichhan, K. und das Friderizianische Rokoko 1932.

Knockout (ag., sutrumpintai k.o.) žr. Nokautas.

Knorr Ludwig (1859–1921) vok. chemikas, profesoriavęs nuo 1883 Jenos univ. K. laikomas organinės chemijos pionieriumi: dirbo morfino ir pirozolių srityje, aptiko antipiriną.

Knorring Sophie von (1797–1848) švedų rašytoja. Jos vaizduojamoji laiko aplinka yra naiviai perteikti aukštųjų luomų ir dvaro gyvenimo vaizdai, su kiek stipresne psichologine jėga vaizduojamos moterys. Kiek realistiškesnis, tarp kitko švedų literatūroje pats didžiausias iš ūkininkų gyvenimo, yra jos romanas Gritelninkas ir jo aplinka 1843. Išsp. Pusbroliai 1834, Draugai 1835, Moterys 1836, Iliuzijos 1836, Viltys 1843.

Knosas (gr. Knosos ir Knossos, lot. Gnosus, Cnosus) didžiausias sen. Kretos miestas, garsi karaliaus Mino buveinė, mitologinio Dedalo statyto labirinto bei Tesėjaus ir Ariadnės sakmės veiksmo vieta, šiaurės pakrantės viduryje, 5 km nuo jūros, visai arti nuo viduramžių ir šių dienų miesto, anksčiau vadinto Kandija, o dabar vėl vadinamo antikiniu Herakleono vardu. K. buvo įkurtas apie 2000 pr. Kr., apie 1400 sugriautas. Kadai viešpatavęs visai Kretos salai ir Egėjaus jūrai, III a. pr. Kr. drauge su savo konkurentu Gortinu K. valdė salą, vėliau buvo romėnų nukariautas ir tapo jų kolonija. Anglas Sir Arthur Evans, tyrinėdamas nuo 1899, atrado puikius pasakiško karaliaus Mino rūmus. Tai seniausias Europoje aukštos kultūros paminklas, nežinomos iki šiol kilmės tautos pastatytas, didžiausias ir šauniausias už visus kitus, kad ir Kretos minoinės kultūros, kaip Faisto, Hagijos Triados, Malijos puikiuosius rūmus. K., Faisto ir kitų rūmų liekanos papildo vienos kitas ir aiškiai vaizduoja, iki kokio

aukščio buvo išsivysčiusi II tūkstantmetyje pr. Kr. Kretos-Mikėnų kultūra (žr. Graikijos istorija, Kretos - Mikėnų periodas).

K. rūmai buvo ne vienos, bet keletos kartų statyti, bent 3 aukštų, atremti į pamažu kylančią kalvą, turėjo daugybę laiptų, koridorių, daugiau kaip 120 tvarkingai apie kiemus išdėstytų kambarių, sandėlių, seifų, aliejaus spaudyklų, maldyklą, visus kambarius apšviečiančius šviesos šulinius, net vandens skalaujamą išvietę. Puikiausia yra 6 m ilgio, 4 m pločio, 2 m aukščio sosto salė su įleistu į sieną krėslu ir suolais prie sienos. Šimtai žmogaus ūgį pralenkiančių ąsočių (gr. pithoi), iš dalies rūsių sandėliuose sudėtų, pavaizduoja maitinimą. Apie valdovo rūmus buvo nedidelių vilų, pietuose rastas monumentalus kapas, š.r. už griovio nedidelis nekropolis. Išliko daug liekanų freskų ir gluodinio reljefų, puošusių sienas. Ypatingai aukšto lygio buvo tapyba ir metalo technika (margaspalviai jojikai ir jojikės ant jaučių, šokėjos, žmogaus ūgio figūrų procesijos, kartais gamtovaizdžiai). Religijai nepaprastą reikšmę turi

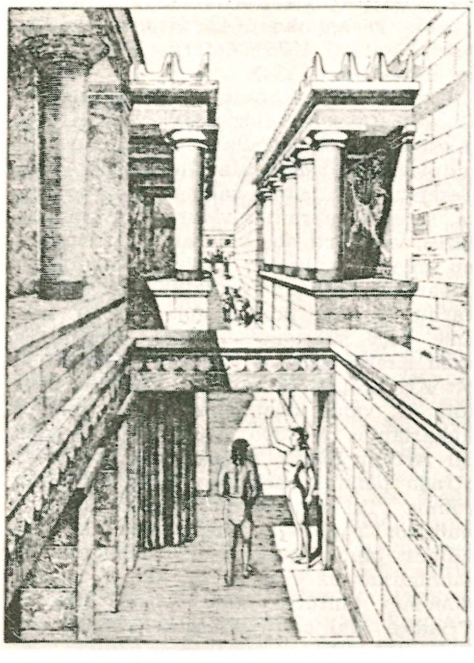

Knoso šiaurinis rūmų įėjimas (restauruota)

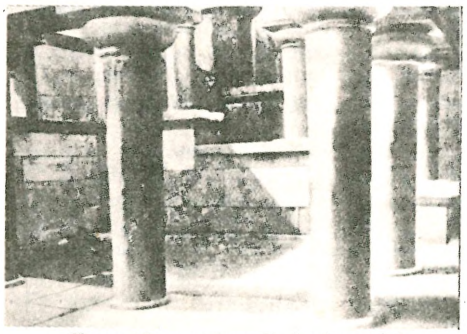

Knoso rūmų sosto salė (restauruota)

rūmų maldyklėlė su K. jaučiagalvio dievo ir ariagų, ‚didžiai šventųjų' simboliais. Šios šventovės vardas Labirintas (gr. Labyrinthos, nuo labrys ‚dviašmenis kirvis') buvo perkeltas visam pastatui, o iš čia kiekvieniems dideliems rūmams su daugybe painių koridorių. K. rūmų sandėlyje rastų daugiausia XIV a. pr. Kr. 300 molinių plytelių graikiškąjį raštą anglai M. Ventris ir J. Chadwick 1952 išskaitė; betgi senųjų priešgraikiškų K. gyventojų raštas tebėra neišaiškintas (žr. Kretos raštas). Labirinto rūmus, pagal padavimą, statydinęs karalius Minas, minojinės kultūros atstovas, ir juose gyvenęs mišruolis Minotauras. Visi Mino rūmuose ir kitose sen. Kretos vietose rastieji daiktai saugomi reikšmingiausiame pasaulyje šiai kultūrai pažinti Herakleono muziejuje (Kretikon Museion).

A. Evans, The Palace of Minos at K., 4 t. 1921–36; *I. D. S. Pendlebury,* A Handbook of the Palace of Minos at K. 1933; *H. Th. Bossert,* Alt-Kreta ³1937; *W. B. Dinsmoor,* The Architecture of Ancient Greece ³1950. *A.Rkš.*

Knowland William Fife (g. 1908), JAV senatorius, respublikonas. Baigęs Kalifornijos univ., 1929 įėjo į spaudos sritį, tapdamas Oakland Tribune leidėjo pavaduotoju. 1933–35 Kalifornijos valstybės kongreso narys, 1935–39 Kalifornijos valstybės senatorius, 1941–42 respublikonų nacionalinės tarybos vykd. k-to pirmininkas. 1945 paskirtas JAV senatoriumi baigti mirusio sen. Hiram W. Johnson terminą. 1946 respublikonų sąrašu išrinktas JAV senatorium. 1947–53 ir 1952 perrinktas 1953–59 terminui.

W. F. Knowland

1953 mirus sen. Robert A. Taft, išrinktas respublikonų senato didžiumos lyderiu. Po demokratų pergalės kongreso rinkimuose 1954, išrinktas senato mažumos lyderiu. 1956 JAV delegatas į Jungtinių Tautų 11-ją pilnaties sesiją. Senate pasižymėjęs imigracijos, lėšų paskirstymo, santykių su užsieniais ir karinių pajėgų komitetuose. Nuo 80 kongreso narys nuolatiniam jungt. komitete atominiams reikalams. K. žinomas savo griežtu ir bekompromisiniu nusistatymu prieš komunizmą ir beatodairiniu reikalavimu, kad pavergtosios tautos, jų tarpe Lietuva, Latvija ir Estija būtų išlaisvintos. Beveik ištisai remdamas krašto vidaus politiką, K. dėl savo griežtų pažiūrų užs. politikos klausimais dažnai kirtosi su krašto administracija ir valstybės sekretorium. K. yra vienas pirmiausių JAV Čiang-Kai-šeko ir tautinės Kinijos rėmėjų. Kritikavo valdžios užs. politiką Tol. Rytuose ir puolė gen. McArthuro atleidimą. Gynė P. Korėjos prez. Sygman Rhee ir gen. Čiang-Kai-šeką prieš komunistų puolimus. 1953 ir 1954 kritikavo Dulles planą pietryčių Azijos saugumui, laikydamas jį ‚silpnu' ir ‚nerealistiniu' be tautinės Kinijos ir P. Korėjos dalyvavimo. 1954 IX 5 siūlė prez. Eisenhoweriui nutraukti diplomatinius santykius su S. Rusija, sovietams nušovus JAV patrulinį bombonešį prie Sibiro krantų. Kritikavo JAV užs. politiką dėl dalyvavimo Keturių Didžiųjų konferencijose ir įspėjo nesiderėti tiesiogiai su Kinijos komunistais. 1955 prieš Genevos Keturių Didž. konferenciją K. atkreipė vyriausybės dėmesį ir senate pasmerkė S. Rusiją už tarptautinių sutarčių laužymą, išminėdamas visas sulaužytąsias sutartis. Pirmoje eilėje išminėjo sutartis su Pabaltijo valstybėmis ir priminė, kad sutartys buvo sulaužytos, o valstybės jėga įjungtos į S. Rusiją. Kai 1955 J.T. pilnaties sesija nutarė įnešti Alžiro nepriklausomybės klausimą į savo darbotvarkę ir kai už tai balsavusių tarpe buvo ir S. Rusija su savo bloko valstybėmis, K. siūlė, kad jėga į S. Rusiją įjungtos ir joje laikomos Lietuva, Latvija ir Estija, tokia pat teise remiantis, būtų J.T. išklausytos. Vienuoliktajai pilnaties sesijai pasibaigus, 1957 pradžioje K. siūlė suspenduoti S. Rusiją iš J. T. už nesilaikymą chartos ir J. T. nutarimų dėl jos agresijos Vengrijoje. Priešinosi valdžios nutarimui teikti ekonominę pagalbą Lenkijai.

S.N.

Knowles 1. James Sheridan (1784–1862) anglų dramaturgas, populiarus savo gyvenamuoju metu. Jo žymiausi veikalai buvo Virginius 1819 ir The Hunchback 1832, kurio herojė Julija ilgai buvo viena mėgiamiausių jaunų aktorių rolė. K. daugiau rūpėjo jo veikėjų jausmai negu veiksmai. Jo dramos pasižymi perdėtu melodramatiškumu.

2. Lilian Charlotte Anne (1870–1926) anglų ekonomistė istorikė. Nuo 1904 Londono Politinių mokslų mokyklos dėstytoja, 1921 prof. Išsp. Industrial and Commercial Revolution in Great Britain during the Ninetheenth 1921, Economic Development in the XIX Century 1932.

Knox 1. John (apie 1505–1572) skotų religinis reformartorius, Skotijos presbiterionų bžn. steigėjas. K. buvo sauso tiesaus būdo, griežtos moralės ir bekompromisinio nusistatymo. Mokėsi Glasgowo univ. ir gavo gerą teologinį išsimokslinimą. Bet studijuodamas turėjo progos susipažinti su ano meto erezijomis. 1540–43 ėjo Romos katalikų kunigo pareigas. 1544 pradėjo mokyti didiko H. Douglas vaikus. Tuo metu pas Douglas rado prieglaudą dėl religijos persekiojamas G. Wishart, kuris padarė didelės įtakos K. Po Wisharto sudeginimo prasidėjo religinės kovos katalikų su reformatais ir K. jose dalyvavo, pateko prancūzų nelaisvėn, kur dvejus metus dirbo sunkius darbus galerose. Anglijos vyriausybės pastangomis buvo išlaisvintas. Trumpą laiką buvo net Anglijos karaliaus Edvardo VI kapelionas. Jis padėjo reviduoti antrąją knygą Book of Common Prayer. Betgi atsisakė siūlomos vyskupijos ir vyskupo titulo. Įsikaraliavus Marijai Tudor, 1554 K. pasitraukė iš krašto ir įsikūrė Ženevoje. Gyvendamas Ženevoje religiniais klausimais konferuodavo su Kalvinu. 1554 trumpą laiką buvo anglų kongregacijos kapelionas Frankfurte/M. ir trumpą laiką pabuvojo Skotijoje ir vėl išemigravo į Ženevą. Galutinai grįžo į savo kraštą po 1560 reformatų laimėjimų. 1561 naujoji skotų reformuotoji religija buvo pripažinta visos bajorijos. Kai karalienė Marija po vyro mirties grįžo iš Prancūzijos į Skotiją,

J. Knox

daugelis bajorijos atsimetė nuo reformatų. Pats K. žavingai kalbėjo apie karalienę, bet žiauriai puldavo katalikų religiją. Įsikaraliavus Marijos sūnui Jokūbui, visi religiją liečią aktai naujojo valdovo buvo patvirtinti, ir Skotijoje presbiterionizmas paliko oficiali religija. Po K. mirties išspausdinta 6 tt. jo History of the Reformation in Scotland 1846–64.

Ed. Muir, J. K. 1930; *E. S. C. Percy*, J. K. 1937; *G. P. Preedy*, The Life of J. K. 1940.

2. Philander Chase (1853–1921) JAV politikas. Karjerą pradėjo Carnegie plieno kompanijos patarėju. 1901–04 generalinis prokuroras, kovojęs su trestais (trustais) ir juos persekiojęs. Nuo 1904 buvo senatorium, o 1909–13 užsienio reikalų sekr. Būdamas užsienio reikalų sekretorium, rūpinosi apsaugoti JAV ekonominius interesus svetimose valstybėse, ypač P. Amerikoje. Jo politika buvo pravardžiuojama dolerio politika. 1917 vėl buvo išrinktas į senatą, kur kovojo už ratifikavimą Versalio taikos sutarties ir už dalyvavimą JAV Tautų Sąjungoje. Išsp. The Future of Commerce 1908, International Unity 1910.

Knoxville JAV mst. Tennessee valstybėj, prie Tennessee upės; 124.769 gyventojai (1950). K. yra didžiausias Tennessee valstybės mst. ir pramonės bei prekybos centras. Plačiose apylinkėse klesti žemės ūkis su tabako, vaisių, kukurūzų, javų ir gyvulininkystės produktų kultūromis. Netoli miesto yra didelės marmuro laužyklos ir akmens anglies, cinko, glž. rūdos ir vario kasyklos. Žymiausios mokslo institucijos: univ. (įkurtas 1794), negrams 1875 įkurtoji K. kolegija ir teisių mokykla. K. įkurtas 1786, 1792–96 Teritorijos į pietus nuo Ohio upės (dabartinio Tenn.) adm. centras, 1796–1812 ir 1817–19 Tenn. valstybės sostinė.

Knudas žr. Kanutas.

Knudsen 1. Jakob (1858–1917) danų pedagogas ir rašytojas, studijavęs teologiją, bet mokytojavęs vad. Askovo suaugusių mokyklose. Rašė religinio atspalvio romanus ir noveles. Jo veikalų temos miesčioniška moralė ir religija, valstiečių kultūra ir individo kova su visuomene. Išsp. Der gamle Praest (Senasis pastorius), Fremskridt (Pažanga) 1907, To Slaegter 1910, Rodfaestet 1911.

J. Knudsen

2. Martin Hans Christian (1871–1949) danų okeanografas, fizikos prof., hidrografinės laboratorijos steigėjas.

3. William S. (1879–1948) JAV pramoninkas, kilimo danas, 1899 atvykęs į JAV. 1937 paliko General Motors kompanijos prezidentas. II pas. karo metu organizavo JAV masinę karo produkciją.

Knutzen Martin (1713 Karaliaučiuje — 1751) vokiečių filosofas, Karaliaučiaus univ. prof. Jis siekė racionalistinę Chr. Wolffo filosofiją susieti su pietizmu. K. buvo Kanto mokytojas, savo mokinio didžiai gerbiamas. Veikalai: Philosophischer Beweis von der Wahrheit der christlichen Religion 1740, Commentatio philosophica de humanae mentis invidua natura sive immortalitate 1741 (vok. 1745), Systema causarum efficientium 1745, Elementa philosophiae rationalis 1747.

B. Erdmann, M. K. und seine Zeit 1876.

Koadjutorius (lot. coadiutor ‚pagelbininkas') vyskupas skiriamas prie vietos vyskupo, kai šis nebepajėgia atlikti pareigų. Kartais vysk. k. yra priskiriamas vietai (sedi), o kartais asmeniui (personae). Pirmasis yra skiriamas didesnėms vyskupijoms, o asmeninis tik specialiais atvejais. Jis vadinamas vysk. k. tik tada, kai yra skiriamas su sosto paveldėjimo teise (cum iure successionis), t.y. kai jis turi teisę, vyskupui mirus, automatiškai užimti jo vietą, sostą. Kai jis skiriamas be šios teisės, tai vadinamas vysk. augziliaras.

Koaguliacija (lot. coagulatio ‚susitraukimas, sukietėjimas') sukrekšėjimas arba sukrekėjimas. K. kaloidinėje chemijoje reiškia sol tapimą želatinine mase. K. yra negrįžtamasis vyksmas.

Koala (Phascolarctos cinereus) pietryčių Australijos sterblinis gyvulys, priklausąs Phascolarctidae šeimai. K. savo išvaizda panašus į žaislinį meškiuką Jis yra ligi 72 cm ilgio, didele apvalia galva, didelėmis gauruotomis ausimis, be uodegos, trumpomis kojomis, bet didelėmis plaštakomis, turinčiomis po 5 pirštus, išaugusius priešpriešais 3 prieš 2, su aštriais nagais, pritaikintais laipioti medžiais ir laikytis sėdint ar kabant šakoje. Apaugęs švelniais, labai tankiais pilkos spalvos plaukais. Dėl kailelio didelio pasisekimo, ypačiai amerikiečių rinkoje, k. tapo beveik išnaikinta, bet vėliau jų medžioklė

Koala

įstatymu suvaržyta. Dabar valstybės globojamos nuo išnaikinimo. Gyvulys neturi jokių apsigynimo priemonių, jis yra letarginio tipo, nejudrus, po kelias dienas niūkso viename eukalipte. Minta kai kurių eukaliptų skirčių lapais ir žiedais. Patelė perdien miega ir maitinasi naktį, o patinas elgiasi priešingai. Patelė atveda vieną jauniklį, kurį pirmuosius tris mėnesius nešioja savo papilvės krepšyje, o vėliau, kol užauga maždaug ligi pusės ūgio nešioja įsikibusį ant nugaros. Sužeistas gyvulys dejuoja panašiu į verkiančio vaiko balsu. Net ir mirtinai peršautas medyje, iš jo nekrinta, bet laikosi įsikibęs. K. lengvai prijaukinamas ir pasidaro mielas įnamys.

Koalicija (lot. coalescere ‚susijungti') — sąjunga, susijungimas. Politinėje istorijoje: k. yra kelių valstybių susijungimas į laikinio pobūdžio sąjungą pasiekti tam tikram tikslui; pvz. Anglijos ir Prūsijos k. prieš revoliucinę ir vėliau Napoleono valdomą Prancūziją; taip pat I ir II pas. karai buvo kariaujami sąjungų-k.

Parlamentarinė k.: kelių politinių partijų arba jų narių susijungimas tikslu sudaryti vyriausybę; dažniausiai k. sudaroma tokiais atvejais, kai nei viena partija neturi pakankamos daugumos parlamente.

Koalicijos teisė yra šaka darbo teisės, kurios nuostatai tvarko darbininkų ir darbdavių santykius, jų teises ir pareigas; teisė darbininkams sudaryti verslo sąjungas. Koalicijos teisė sudaro dalį tų laisvių, kurios demokratinių valstybių konstitucijose yra numatytos krašto gyventojams. Pvz. 1922 Lietuvos Respublikos konstitucijoje buvo įrašyta: ‚piliečams laiduojama draugijų ir sąjungų laisvė, jei jų tikslai ir vykdomosios priemonės nėra priešingos baudžiamiem įstatymam'. O totalistinės santvarkos valstybėse, pvz. buv. nacių Vokietijoj ar dabartinėj S. Rusijoje, darbininkai neturi koalicijos teisės ir kartu neturi būdo, kaip pagerinti savo gyvenimą. Žr. Profesinės sąjungos.

A. Nikisch, Arbeitsrecht 1951.

. **Koaliciniai karai** Europos monarchų karai prieš revoliucinę Prancūziją, kurie prasidėjo 1793 ir truko ligi 1807. Pirmojo k.k. dalyviai prieš Prancūziją buvo: Austrija, Prūsija, Anglija, Olandija, Ispanija, Sardinija, Neapolis ir Portugalija. Bet ši koalicija prancūzų buvo nugalėta. Po Belgijos 1794 ir Olandijos 1795 nukariavimo buvo pasirašyta Bazelio taika. Austrai, sėkmingai kariavę Vokietijoje, buvo Napoleono sumušti Italijoje ir turėjo pasirašyti 1797 Campo Formio taiką, kurios detales dar privalėjo nustatyti Rastatto kongresas; tačiau ir per šį kongresą nepavyko galutinai baigti karo. Antrojo k.k. metu 1798–1802, po Napoleono karo žygio į Egiptą, Rusija, Turkija, Neapolis, Portugalija, Anglija ir Austrija mėgino sugrąžinti 1792 padėtį — status quo, tačiau po pradinių laimėjimų, o vėlesnių nesėkmių, Rusija pasitraukė iš koalicijos, Austrija buvo nugalėta prie Marengo ir turėjo pasirašyti Lunéville taiką 1801, o Anglija 1801 Amiens taika atsisakė savo koloninių nukariavimų. Trečiame k.k. 1805–07 dalyvavo Anglija, Austrija, Rusija, Švedija, Neapolis ir Ispanija. Anglija po sėkmingo Trafalgaro mūšio įsiviešpatavo jūrose, bet Napoleonas nugalėjo Austriją prie Austerlitzo 1805 ir Prūsiją 1806 bei 1807, taip pat ir jos sąjungininkę Rusiją.

P.Gr.

Kobaltas yra cheminis elementas, žymimas simboliu Co, eilės nr. 27, at. sv. 58,94. K. yra dvivalentis arba trivalentis kietas, balzganos spalvos metalas ir savo išvaizda primena nikelį. K. lydosi 1480°C

ir verda 2900°C. Jo specifinis svoris yra 8,9. K. junginiai jau buvo naudojami egiptiečių, romėnų ir graikų keramikos gamyboje (emalėms) ir mėlyno stiklo gamybai, bet grynas metalas buvo teišskirtas tik 1737. K., palyginti, nereaktyvus metalas ir neoksiduojasi sausame arba drėgname ore normaliai temperatūrai esant. K. tirpsta daugelyje, nors ir mažos koncentracijos rūgščių, tačiau netirpsta koncentruotoje rūgštyje. K. nereaguoja su šarmais, bet aukštesnei temperatūrai esant jungiasi su halogenais. Gryno k. gamtoje nerandama. Jis dažniausiai randamas su nikeliu bei variu ir daugiausia su arseno ir sieros priemaišomis daugelyje mineralų. Tirpinant šiuos mineralus rūgštyse gaunamas atitinkamas k. druskos tirpinys. Iš tokių tirpinių k. gaunamas hidroksido formos, veikiant su stipriais šarmais. K. hidroksidas, kaitinant yra paverčiamas k. oksidu, kuris galima paversti metalo k. Subatominėmis dalelytėmis veikiamas, k. atominiuose reaktoriuose yra paverčiamas radioaktyviu k., kuris vartojamas kovoti su vėžio liga. Toks radioaktyvus k., palyginti, su natūraliu radžium yra labai pigus. Jau svarstomas būdas k. panaudoti atominės bombos gamybai: atominė bomba būtų apliedinta k. sluoksniu, ir jai sprogstant atsirastų dideli kiekiai radioaktyvaus k., kuris savo spinduliavimu labai naikintų gyvulių ir augalų audinius.

R. S. Jung, Cobalt 1948.

K. junginiai ir druskos. Kobaltas daugelyje savo junginių yra dvivalentis, nors rečiau pasitaiko ir trivalenčių k.j. Jau prieš daugelį šimtmečių k.j. buvo vartojami, tačiau tik XIX a. pabaigoje jų cheminė sudėtis teišaiškinta. K. d. yra violetinės rausvos spalvos arba melsvos spalvos. Kobaltas lengvai jungiasi su anglies viendeginiu, duodamas kobalto karbonilius. Ši ypatybė palengvino kobalto išskyrimą iš jo mineralų bei atskyrimą nuo kitų metalų. Kobalto chloridas kristalizuojasi iš vandens tirpinio kaip raudonas heksahidratas ($CoCl_2.6\,H_2O$). Šis heksahidratas kaitinamas, 56°C temp., atpalaiduoja keturias vandens molekules, duodamas melsvą dehidratą ($CoCl_2\,.\,2\,H_2O$). Dehidratas 100°C temp. praranda dar vieną vandens molekulę, duodamas violetinį monohidratą ($CoCl_2\,.\,H_2O$), kuris 110°—120°C temp. atpalaiduoja paskutinę vandens molekulę, duodamas mėlyną kobalto chloridą ($CoCl_2$). Kobalto bromidas bei jodidas turi panašias ypatybes. Kobalto sulfatas kristalizuojasi heptahidrato forma ($CoSO_4\,.\,7H_2O$), kuris yra rusva druska. Būdamas ore, heptahidratas atpalaiduoja vieną molekulę vandens, duodamas raudoną heksahidratą ($CoSO_4\,.\,6H_2O$). K. d. hidratai yra paprasti rusvi, o sausos druskos yra melsvos. Paliekant kobalto druskų ir amoniako mišinius ore, o vėliau verdant tokį tirpinį, gaunamas kompleksinės kobalto aminų druskos, vadinamos Wernerio kompleksų vardu. Šie junginiai yra prisidėję prie teorinės ir geometrinės chemijos pažangos. K. druskos ligi šiol pramonėje nebuvo plačiai naudojamos, tačiau paskutiniu metu k.j. skiriama daug dėmesio. Tyrinėjimai parodė, kad maži kobalto kiekiai yra būtini augalams ir gyvuliams: pvz. karvė, negaudama su maistu k.j., pradeda liesėti, netenka apetito, mažėja pienas, trūkinėja oda ir t.t. Iki šiol nepavyko nustatyti, kurias funkcijas kobaltas atlieka organizme, bet atrodo, kad jis yra reikalingas enzimų veikimui, kurios ir reguliuoja beveik visas gyvių ir augalų funkcijas. Kobalto atomas randamas ir vitamino B_{12} molekulėje. Šis vitaminas laikomas ‚augimo' vitaminu. *V.Grk.*

Kobaltitas dažniausiai sidabro baltumo metalinio blizgesio mineralas (CoAsS). Jo kietumas 5,5, specifinis svoris 6–6,3. Svarbi kobalto rūda, turinti 35,5% kobalto. K. aptinkama: Kanadoje (Cobalt, Ontario), Sovietų Rusijoje, Anglijoje, Skandinavijoje, Indijoje.

Kobe Japonijos uostas Hondo salos p. krante, prie Osakos įlankos 765.000 gyv.

Kobe

(1950, 1940 970.000). K. yra šalia Jokohamos, didžiausias Japonijos uostas. Jis 1892 buvo sujungtas su Hjogo miestu, o drauge su gretima Osaka sudaro vieną uosto administraciją. Laivų statyklos, tekstilės, gumos, chemikalų, mašinų pramonė; univ. ir aukštoji prekybos mokykla.

Kobeckis Liudvikas (1784 Telšių par. Rainiuose — 1857 VI 4 Paryžiuje) 1805 pabaigė Telšių bernardinų mokyklą, 1805–13 studijavo Vilniaus univ. fizikos fak., kurį pabaigė filosofijos magistru. Išsikėlęs į Varšuvą, vertėsi privatinėmis pamokomis, o 1830, ieškodamas Varšuvos univ. profesoriaus vietos, buvo įteikęs darbą apie naują vėjų teoriją, bet priimtas nebuvo. Prasidėjus Varšuvoje 1830 XI sukilimui, K. tarnavo Varšuvoje artilerijos karininku. Sukilimą likvidavus, emigravo į Austriją (ten buvo kurį laiką kalinamas), paskiau į Šveicariją, Elzasą, pagaliau į Paryžių. Emigracijoj pasivadino Liudmislavu Korilskiu. Paryžiuje susiartino su A. Mickevičium, kuriam dainavo lietuviškas dainas (šis jas užrašė) ir mokė jo vaikus. Domėjosi ypač matematika ir gamtos mokslais; visus gausius savo raštus rašė žemaitiškai, bet neskelbė. Sukūrė savo teoriją apie priemones kovai su vynuogynų kenkėjais. Išspausdino Neofelikones–urywki z ociemnialstwa 1836. Jo Nowa teorja wiatrów 1830 išspausdinta nebuvo, kaip ir daugumas jo kitų raštų.

W. Mickiewicz, Pamiętniki I 1926; *M. Brensztejn i J. Otrębski,* Dajny litewskie zapisane przez A. Mickiewicza 1927; *M. Biržiška,* Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos II 1938. *Vc.B.*

Kobėja lipikė (Cobaea scandens) žr. Cobaea.

Kobelinskaitė Teresė žr. Kubilinskaitė.

Kobell Wilhelm von (1766–1855) vokiečių tapytojas ir grafikas. Mokėsi pas savo tėvą Ferdinandą K. (1740–1799), kuris buvo peizažų tapytojas ir Mannheimo galerijos direktorius. 1792 Münchene Bavarijos karaliaus tarnyboje. 1808 akademijos prof. Iš kitų romantikų K. išsiskiria savo realizmu ir giedria nuotaika. Jo Napoleono laikotarpio kovų ir raitų išvykų Münchено apylinkėse vaizdai tėra peizažai be dramatizmo ir veiksmo. Romantinę įtampą paveiksle K. sukuria kontrastu tarp priekinio plano detalių tikslumo ir horizontališkai komponuotos tolumos. Plg. 1808 Koselio apgulimas, 1820 Tegernsee vaizdas, 1822 Trys raiti medžiotojai, 1832 Raiteliai prie Tegernsee. Daugumas darbų Münchene. K. kūryba turi ne vien realistinį aspektą: jo paveikslų suprantamai išpasakotos detalės yra sykiu abstraktūs ornamentai, kaip nė vieno XIX a. meistro.

W. v. Kobell Raitelis prie Tegernsee

W. Lessing, W. von K. 1923.

Kober Leopold (g. 1883) austrų geologas, Vienos univ. prof., daugiausia tyręs kalnų struktūrą. Išsp. Gestaltungsgeschichte der Erde 1925, Der Bau der Erde 21928, Weltbild der Erdgeschichte 1932, Geo-Logismus 1947, Vom Bau der Erde zum Bau der Atome 1949.

Kobielskis Jurgis (apie 1868 Juodupių k., Žaliosios vls., Vilkaviškio aps. — ?) knygnešys. Apie 1893 pradėjo savo apylinkėje platinti draudžiamas lietuviškas knygas. 1896 nusikėlė į Vilkaviškį gyventi, kur turėjo restoraną ir biliardą, ir pasidarė knygų platinimo urmininku.

Kobierzycki Stanisław (m. 1665) lenkų istorikas, Dancigo pilininkas, vėliau Pamario vaivada. Išsp. Historia Vladislai Poloniae et Sueciae principis 1655, Obsidio clari montis Częstochoviensis ab exercitu suecorum 1659.

Kobilinska Olga (1865-1942) ukrainiečių rašytoja, moterų emancipacinio sąjūdžio dalyvė. Jos poemos pasižymi spalvingumu, lyrizmu ir fantazija, o gamtą ji dievina panteistiškai. Išsp. Carivna, Priroda 1897,

O. Kobilinska

Bitva 1896, Valce melancolique 1898, Mater Boža, Mužik, V nedeliu rano zile kopala 1917 ir kt. Vibrani tvori (raštų rinkinys) 1952.

Kobylinskis (Kobyliński) Florijonas (1777 Naugarduke — 1843) 1794 sukilimo ir Napoleono karų dalyvis, prancūzų kariuomenės pulkininkas. 1794 sukilimo metu dalyvavo gen. R. Giedraičio dalinyje. 1798 išrinktas atstovu į Lietuvos tribunolą. 1804 įstojo į prancūzų kariuomenę, 1811 liko maršalo Davoût adjutantu. Besitraukiant iš Maskvos, K. artilerijos sviedinys nutraukė koją. K. pasiekė Vilnių ir išgijo, bet paskui nelaisvėje buvo Voroneže. 1830 pritarė sukilimui. Buvo Plocko vaivadijos komisijos viršininkas, brigados generolo laipsniu.

Kobyłka bžk. netoli Varšuvos. 1740 statyta bažnyčia, yra Smuglevičiaus pieštų paveikslų. Buvo meniškų juostų dirbtuvė. 1794 X 25 Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės daliniai kovėsi su rusų gen. Ferseno vadovaujama kariuomene. Čia Suvorovas įsteigė savo štabą.

Kobilninkas žr. Kabilninkas.

Kobinys 1. kablys durims užrakinti, mėšlui versti ir kt. 2. lenktas iki 3 m ilgio pagalys, kurio storgalyje įtaisyta iki 70 cm skersinis — rankenos. Žiemos metu žuvaujant tinklu, k. įkišę į eketę, suranda atvarytą po ledu kartį, ją pasuka reikalinga kryptimi arba išveda pro eketę į viršų. Žemaičiuose k. vietomis vadina ir meškerės ar kilpinio nerklo palaidinės kotą.

Köbke Christen (1810–1848) danų tapytojas. Kūrė daugiausia tylias Kopenhagos panoramas, kuriose ypač jautriai perteikia atmosferą. Tapė ir portretus.

Koblenz mst. v. Vokietijoj, prie Reino ir Mozelio santakos; 80.500 gyv. (1954, 1939 90.000). Mieste yra sutelkta dalis V. Vokietijos centrinių įstaigų; muzikos institutas, moterų pedagoginė akademija, filharmonijos orkestras, administracijos akademija, keli seni vienuolynai. Santakos smaigalyj buvo įrengtas tautinis parkas su Vilhelmo I paminklu, kuris 1945 susprogdintas. Nuo 1953 čia ruošiami kasmetiniai vokiečių trėmimų iš rytų minėjimai. II pas. karo metu sunaikinta 75% viso miesto, kuriame prieš tai buvo senų architektūros žymybių, pvz. 836 statytoji šv. Kastoro bžn., kelios kitos XIII a. bnž., didikų rūmai (XV a.), rezidencinė pilis. K. yra žymus šampano, baldų ir batų pramonės centras.

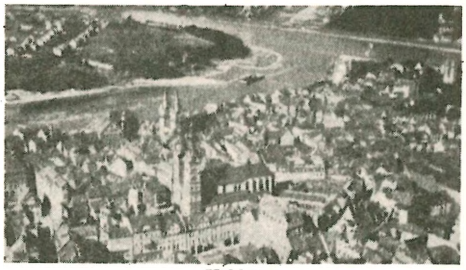

Koblenz

K. įkurtas 9 pr. Kr. kaip romėnų stovykla (apud confluentes, iš kur kilo K. vardas), nuo 1018 priklausė Triero arkivyskupui, XIII–XIV a. svarbus Reino miestų sąjungos narys. Didžiosios Prancūzų revoliucijos metu prancūzų emigrantų rinkimosi vieta, 1794 užimtas prancūzų, 1815 Prūsijos.

H. Bellinghausen, K. an Rhein und Mosel 1950.

Koboldas Germanų namų dvasia, nykštukas, šeimos globėjas, įsivaizduojamas mažo žmogaus, gyvulio ar kokio daikto pavidalu. Jis atnešąs namams laimę, rūpindamasis šeimininko gerove, todėl laikomos namuose jo statulos ir tepamos sviestu. Jo buvimas pasireiškia triukšmavimu naktį, jis mėgsta išdarinėti pokštus, bijo šviesos. Turi ryšio su gamtos dvasiomis ir mirusiais šeimos nariais arba senoliais. Yra panašumo tarp germanų k. ir lietuvių kaukų (žr.).

Handw. d. deutschen Aberglaubens V, 791–805.

Koboldmakis, Tarsius, lemuroidų poklasės, šeimos Tarsiidae, vabzdžiaėdis gy-

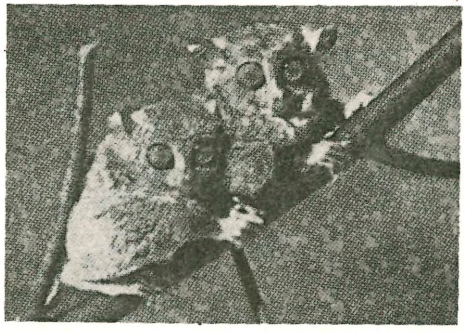

Koboldmakis

vulys. K. gyvena Malajų salyne, yra žiurkės dydžio, ilgomis užpakalinėmis kojomis, didelėmis akimis, apskritos galvos, apaugęs tankiais rusvos spalvos plaukais. Medžioja naktimis, dieną tūno pasislėpęs medyj. Dėl savo keistos išvaizdos ir naktinio gyvenimo pramintas gyvuliu vaiduokliu. Lengvai prijaukinamas.

Kobra (isp.) akiniuotoji gyvatė, bendras vardas šeimos Elapidae gyvačių, priklausančių .gentims Naja, Hamadryas ir Hemachatus, gyvenančių Afrikos ir Azijos žemynuose. K. labai nuodingos ir pačios pavojingiausios žmogui iš visų gyvačių. Gentis Naja išplitusi nuo Filipinų salų per visą P. Aziją ligi Afrikos. Tipinga rūšis Naja tripudians, pasižyminti dideliu spalvų įvairumu, retai pasitaikanti daugiau kaip $1\frac{1}{2}$ m ilgio, gana rami ir žmogų puola tik išgąsdinta ir gindamosi. Pvz. Indijoj priskaičiuojama daugiau kaip 5000 mirtinų įgėlimų per metus. Didelė ir ypač nuodinga yra karališkoji k. Naja hannah, neretai dar vadinama Hamadryas hannah, pati didžiausia ir pavojingiausia iš visų k., kurios vidutinis ilgis yra $3\frac{1}{2}$ m, tačiau pasitaiko ligi 5 m ilgio. Ji gali nužudyti net dramblį. K. galva maža, bet užgauta ar supykusi išskečia kelias pirmąsias poras šonkaulių ir tuo būdu sudaro didelę užgalvio buožę. Jos užpakalinėj pusėj yra tamsios spalvos apskritimai, lyg panašūs į akinių rėmus ir davę pagrindo ją vadinti akiniuote. Paprastoji k., Naja naja, yra apie 2 m ilgio, gelsvai rusvos spalvos ir sugeba išplėsti didelį gaubtuvą-buožę. Ji Indijoje daugelio žmonių gerbiama, beveik nenaikinama, nes tikima mitu, kad ji savo gaubtuvu apdengusi miegantį Budą, kuris atsidėkodamas paženklinęs akinių ženklu, kad išsiskirtų iš kitų gyvačių ir nebūtų puolama plėšriųjų paukščių. Afrikoje nuo Egipto ligi Transvaalio sutinkama Naja nigricollis — spiaudanti k. Ji sugeba ligi 2,5 m tolumo įspiauti savo aukai į akis nuodų, kurie šią laikinai apakina. Mažiausioji k. yra ligi 1,2 m ilgio Sepedon haemachates; ji taip pat spiaudo nuodais. Š. Afrikoje nuo Nilo ligi Atlanto vandenyno sutinkama 1,2–1,8 m ilgio Naja haie, kurią ten prisijaukina demonstravimui gyvačių ‚kerėtojai'.

A.B. ir J.Dbr.

Kobra

Kobrin Leon (1872–1946) žydų rašytojas. 1892 atvyko į JAV. Pradėjo rašinėti į žydų spaudą. Svarbiausias jo romanas Immigranten 1909 (žydų įsikūrimas JAV), Ore die Bord 1918 (žydų vargšų gyvenimas ekonominės krizės metu). Išsp. Fun a litviš štedtel biz'n tenement hoiz 1918. Jo novelių rinkinys išverstas į anglų k., antrašte Lthuanian Village 1920.

Kobrinė (lenk. Kobryn) aps. mst. Lietuvos Brastos srityje dabartinės S. Gudijos ribose, prie dešiniojo Bugo intako Muchoveco ir Kobrinkos upelio, 8300 gyv. Svarbus susisiekimo mazgas ir žemės ūkio gaminių apdirbimo bei geležinkelių pramonės centras.

K. srities istorija siekia XI–XII a., kai šiose vad. Pagirio (Paliesės) žemėse gyvenną jotvingiai buvo Haličo-Volinijos ir lenkų kunigaikščių puldinėjami ir naikinami. XIII a. pradžioje susikūrus Lietuvos valstybei, dėl tų sričių varžėsi Lietuvos ir Volinijos kunigaikščiai. Jau D.L.K. Vytenis XIII a. pabaigoje buvo atvadavęs Palenkio ir Paliesės žemes, kurios nuo Gedimino laikų buvo pastoviai įjungtos į Lietuvos valstybę. XIV a. čia buvo atskira k-tija, D.L.K. priklausomas vasalas. Vėliau, naikinant sričių kunigaikščius, K. k-tija irgi buvo panaikinta. XVI a. pradžioje K. ir jos srities žemės buvo atiduotos ligi gyvos galvos Lietuvos maršalui Vaclovui Kostevičiui, o 1549 įjungtos į D.L.K. Žygimanto Senojo našlės karalienės Bonos žemes. XVI a. vidurio Lietuvos žemės reformos metu, dar prieš valakų sistemos paskelbimą, K. su apylinkėmis 1556 buvo priskirtas prie D. L. K. valstybinių dvarų Taip K. pasidarė didelės tokių dvarų grupės, vad.K. ekonomijos centras. Lietuvos

valstybės ribose K. išliko ligi 1793 padalinimo, per kurį atiteko Rusijai. XIX a. K. buvo rusų valdomos Lenkijos karalijos ribose. XX a. atstačius Lenkijos nepriklausomybę, K. pasiėmė lenkai ir čia įsteigė apskrities miestą. Po II pas. karo K. atiteko S. Gudijai.

J. Totoraitis, Sūduvos istorija 1938. *K.Avž.*

Kobura (turkų) odinė makštis, įmova revolveriui ar pistoletui laikyti. K. pirmiausia pradėjo vartoti raiteliai, pritvirtindami prie balno. Pėstijos kariai k. nešioja prie diržo.

Kobza 1. Lenkų liaudies pučiamasis instrumentas, dar vadinamas koza ar kozioł (ožka ar ožys), kadangi jis puošiamas ožkos galva ir kailiais. Instrumentas pasižymi turtingu, giliu, kiek iškilmingu tonu. Trumpesnė jo atmaina vadinasi kozioł ślubny (vestuvinis ožys), yra labiau rėkiančio tono ir naudojamas vestuvinėse ceremonijose. K. turi du, tris ir rečiau keturis pučiamuosius vamzdelius. Jiems pūsti panaudojamas specialus odinis maišas su dumplėmis, laikomomis po dešine ranka ir ja spaudomomis. Vienu vamzdeliu (chanter) grojamos melodijos; jis turi 6–8 skylutes ir gali duoti natūralios gamos tonus. Kiti vamzdeliai duoda akompanuojančius bosinius tonus. Šios giminės instrumentų paplitę po visą Europą, Afriką ir Indiją. Labiausiai žinomi yra Skotijoje. Jų angliškas vardas bagpipe. Prancūzijoje XVII–XVIII a. tos rūšies instrumentų buvo paplitę vardu musette; jie davė specialią šio vardo formą muzikos literatūroje. Italijos pietuose žinomi tos rūšies zampogna, Sicilijoje ceramella, piva ir surdelina, Ispanijoje gaita, Vokietijoje Bock, Grosser Bock, Schäferpfeife, Hümelchen, Dudey, Rumunijoje dutka, Bulgarijoje gayda, Turkijoje ghaida, Kaukaze zurna ir kt.

Ukr. kobza

2. Ukrainoje k. vadinamas styginis instrumentas, išsivystęs iš senovės graikų instrumentų. Jam giminiškas yra vengrų styginis koboz. *Iz.V.*

Koc Adam (g. 1891 Suvalkuose) lenkų politikas, plk. 1914–15 lenkų karinės organizacijos (P.O.W.) narys, Głos ir Prawda redaktorius. 1930 įsteigė Gazeta Polska. Lenkijos seimo narys, 1930 finansų viceministras, vėliau Lenkų banko pirmininkas. 1937 Legionininkų s-jos pirmininkas. 1939–42 egzilinės Lenkijos vyriausybės Prancūzijoje ir Anglijoje finansų ministras. Išsp. Urywek s pamiętniku 1930, P.O.W. jako ognisko ruchu niepodległościowego podczas wojny światowej.

Koch 1. Erich (g. 1896) vok. nacionalsocialistų politikas, vienas iš pirmųjų nacių smogikų. 1928 pradėjo vadovauti Prūsijos naciams. 1933 Prūsijos prezidentas, reichstago narys. Būdamas Rytprūsių prezidentu, K. pradėjo rūpintis Lietuvos vokiečius organizuoti į nacionalistų eiles, o Klaipėdos krašte rengti sukilimą, kad atplėštų Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos. II pas. karo metu (1941–44) buvo paskirtas Ukrainos reicho komisaru, kur žiauriai naikino vietos gyventojus, o įmones bei žemes skirstė vokiečiams. 1945–49 išgyvenc svetima pavarde Šlezvigo-Holšteino krašte; 1949 areštuotas ir 1950 atiduotas Lenkijai. Išsp. Die NSDAP 1933, Aufbau im Osten 1934. *P.Č.*

2. Joseph Anton (1768–1839) austrų-vokiečių tapytojas. Jautėsi nepriklausomas genijus ir gyveno bohemiškai. 1785 atsidūręs Stuttgarte, buvo priimtas į akademiją (Karlsschule), kur vėliau gavo tarnybą. 1791 norėdamas tapti ‚menininku ne dekoratorium' ir bijodamas bausmės, pabėgo į Romą, kur gyveno 1792–1810 ir 1812–14. Vėliau gyveno Neapolyje, Florencijoje, Vienoje, Miunchene. Pagrindinis K. kūrybos motyvas – gamta, kurią jis vaizdavo romantiškai, ieškodamas didingų peizažų. Jo paveikslai „Krioklys" (1821) ir „Vaivorykštė" (1824) yra Miuncheno Naujojoje pinakotekoje.

J. A. Koch Krioklys

mės dėl satyrų, iš Stuttgarto pabėgo į Strasburgą. Ten nusikirpo savo obligatorinę kaselę (Zopf) ir nusiuntė ją į Stuttgartą, tarytum pareikšdamas atsisakymą nuo pedantiškojo ‚Zopfstil' (žr.). 1792 klaidžiojo Šveicarijoje, kur Alpių peizažo studijos nulėmė jo stilių. 1794 nuėjo pėsčias į Italiją. Romoje gyvendamas Thorwaldseno namuose ir, susidraugavęs su Carstensu, pateko į klasicizmo poveikį. Jo sritis liko peizažas, kurį jungė su mitologiniu stafažu heroinio peizažo prasme. Jo figūrų vaizdavimas nebuvo stiprus, bet kalnų vaizdai, kaip laisvos poetinės kompozicijos, jau su romantiko temperamentu išreiškė gamtos stichijų didingumą. Plg. 1811 Schmadri krioklys, 1815 Gamtovaizdis su šv. Benediktu, 1829 Makbetas ir raganos. Vertingi K. piešiniai Dieviškajai Komedijai ir peizažų ofortai. K. tapo vokiečių peizažo meno atnaujintoju ir įdomiausia asmenybe Romos vokiečių menininkų grupėje. Romoje pasiekęs pripažinimo, nepametė bohemiško gyvenimo papročių, intrigavo ir rašė satyras.

E. Jaffé, J. A. K. 1905; *W. Stein*, Die Erneuerung der heroischen Landschaft nach 1800, 1917; *H. Mark*, Der Maler J. A. K. 1939; *O. R. von Lutterotti*, J. A. K. 1940. *P.Rkl.*

3. Lange (g. 1892) danų geologas. Nuo 1913 dalyvauja ekspedicijose į Grenlandiją. 1949–53 pats vadovavo ekspedicijai. Išsp. Grönlands Norden 1928.

4. Martin (1882–1940) švedų rašytojas ir žurnalistas, žinomas veikėjas blaivybės srityje. K. rašė ir darbininkams ir apie darbininkus, parašė pirmąjį romaną iš darbininkų gyvenimo. Savo romanuose K. gvildeno alkoholizmo, streikų, kriminalines, anarchizmo bei religines problemas. Jo romanai atrodo lyg nuoseklus socialinio reportažo vaizdas, tačiau dėl vidinės intrigos, psichologinio gilumo ir grakščios fantazijos jie tampa tikrai aukštos vertės literatūriniais kūriniais. Aprašymai yra kartais net per žodingi, kupini lyrizmo ir plataus mosto natūralistinių pokalbių. K. kūrė ir dainas, kurias pats ir komponuodavo. Išsp. Elena 1911, Vandens lašas 1912, Darbininkas 1912, Sieliai slėnyje 1913, Gražusis Dievo pasaulis 1-2 1916, Pamaldūs žmonės 1918, Legenda 1920, Dainos 1929, Mauritz (autobiografinis romanas) 1939. Rinktiniai raštai 1–7, 1941. *J.Lng.*

5. Robert (1843–1910) vokiečių gydytojas, bakteriologas, tuberkuliozės, choleros ir kitų ligų sukėlėjų atradėjas. Vokiečių-prancūzų karo metu (1870–71) buvo vok. kariuomenės gydytojas savanoris. 1872 Bomsto aps. gyd. Wollsteine, rytinėje Prūsijoje. Čia jis pradėjo privačiai įsirengtoje laboratorijoje tyrinėti užkrečiamųjų ligų sukėlėjus. Pirmiausia jis susekė ir vispusiškai ištyrė juodligės sukėlėją ir savo suradimą pademonstravo Breslavo žymiam botanikui ir ligas sukeliančių grybelių žinovui F. Cohnui, kuris K. atradimą didžiai įvertino. 1876 Cohno leidinyje Beitraege zur Biologie der Pflanzen K. paskelbė savo tyrinėjimų išdavas apie juodligės (anthrax) sukėlėją, kur jis, priešingai Karl Wilhelm Naegelio (1817–91) teorijai, įrodė, kad bakterijos savo fizinėmis bei gyvybinėmis savybėmis skiriasi vienos nuo kitų, sudaro pastovias rūšis, nepereidamos iš vienos rūšies į kitą, ir kad tam tikros bakterijos visuomet sukelia tą pačią ligą. 1878 jis įrodė, kokį vaidmenį bakterijos vaidina užkrėstoje žaizdoje, ir apie tą tyrinėjimą paskelbė raštą Untersuchung ueber die Aetiologie der Wundinfektionskrankheit 1878. 1880 valstybės patarėjo titulu pakviestas į karališkąją sveikatos įstaigą, kur jis, savo tyrinėjimus žymiai pagilindamas ir išplėsdamas, išdirbo bakteriologinio tyrimo ir dezinfekcijos metodus. Tais pačiais metais surado šiltinės bacilą. 1882 Berlyno fiziologų d-jos susirinkime K. pranešė suradęs tuberkuliozės bacilą. Tuo K. įrodė, kad tuberkuliozė nėra mitimo sutrikimo, kaip iki tol buvo aiškinama, bet užkrečiama liga. 1883 susekė infekcinio konjunktivito sukėlėją. Vadovavo vokiečių vyriausybės į Egiptą ir Indiją pasiųstai choleros tyrinėjimo ekspedicijai ir surado choleros sukėlėją (cholera asiatica), kablelio pavidalo vibrioną (Vibrio coma) ir už tai gavo vokiečių valdžios 100.000 markių premiją. K. atliko daug ekspedicinių kelionių į atogrąžų kraštus, tyrinėdamas ligų sukėlėjus vietoje. 1896 Afrikoje tyrinėjo gyvulių marą ir išdirbo skiepijimo būdą nuo tos ligos, 1897 Indijoje skaudulių marą, 1903–06 R. Afrikoje pakartotinai tyrinėjo grįžtamosios šiltinės (typhus. recurrens) ir miegligės (lethargia africana) sukėlė-

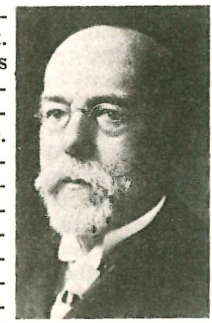

R. Koch

Kochanowski

jus ir išaiškino, kad pirmosios ligos sukėlėją ant žmogaus perneša erkės, antrosios — sukėlėją (protozoa Trypanosoma gambiensis) ant žmogaus perneša musė cėcė (Tse Tse, Glossina palpalis). 1885 pakviestas Berlyno univ. prof. ir to univ. Higienos instituto direktoriumi. 1890 paskelbė suradęs net gyvame kūne tuberkuliozės bacilo augimą stabdantį vaistą, kuris buvo glicerininis grynų tuberkuliozės bacilų ekstraktas ir buvo pavadintas tuberkulinu; vėliau paaiškėjo, kad tuberkulinas turi didelę diagnostinę vertę, bet jo gydymoji galia nepasitvirtino. 1901 tuberkuliozės kongresui Londone pranešė, kad gyvulių tuberkuliozės sukėlėjai skiriasi nuo žmogaus tuberkuliozės sukėlėjo. Nuo 1891–1904 vadovavo jo vardu įkurtam infekcinių ligų institutui Berlyne. K. vieno atlikti bakteriologiniai tyrinėjimo darbai laikomi milžiniški; jis laikomas naujųjų bakteriologijos tyrinėjimo metodų pionieriumi, nes daugeliu atvejų dar ir šiandien naujoji bakteriologijos technika remiasi jo išdirbta technika ir metodais. 1905 gavo Nobelio medicinos premiją.

W. Becher, R. K. 1891; *Schwalbe, Gaffky und Phahl*, R. K. s Saemtliche Schriften 1912; *Henry E. Sigerist*, Grosse Aerzte 1931; *E. Metchnikoff*, Trois fondateurs de la médicine moderne 1933; *H. Unger*, R. K. 1947; *R. Bochali*, R. K. 1954.

K.G.

Kochanowski 1. Jan (1530–1584) lenkų renesanso amžiaus poetas, pakėlęs XVI a. lenkų lyriką iki V. Europos lygmens. Studijuodamas Italijoje ir Prancūzijoje, K. įgijo didelio gyvenimiško ir literatūrinio patyrimo. Pradžioje jis buvo Lietuvos - Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto sekr. ir jo karo žygių prieš Joną Žiaurųjį dalyvis. 1564 atsisakęs rūmų karjeros, K. pasirinko ramų kaimo gyvenimą, mat, turėjo ir aštresnių psichinių sukrėtimų: pralaimėjimas viešajame gyvenime elekcijos metu ir dukrytės mirtis. Kai kitiems ano meto lenkų poetams rašymas būdavo tik priedas prie ‚svarbesnių užsiėmimų', tai K. poezija buvo pats vyriausias gyvenime dalykas, neatskiriamai surištas su visa jo psichine sąranga. K. kurti pradėjo studentaudamas Italijoj, kur parašė gerų elegijų lotynų k., bet grįžęs tėviškėn ėmėsi kurti lenkų k. Sekdamas humanistu Vida, K. parašė pirmą lenkų epinės humoreskos dalyką Szachy (apie 1564). Tais pačiais metais pasirodė jo aforistinės satyros Zgoda ir Satyr albo dziki mąż, kur pajuokiami Rejaus tipo karštuoliai religininkai bei pavaizduotas tikybinis chaosas, viešpatavęs ano meto Lenkijoje. Iš K. epinių poemų minėtina Proporzec albo hołd pruski 1569, pasižymįs daugiau epigramatiniu rišlumu, o ne epiniu platumu. Geriausių rezultatų K. pasiekė lyrikoje įamžinusioje jo vardą ne tik lenkų literatūroje, bet išgarsinusioje jį ir užsieny. Pasiremdamas originalu beiEobanu ir Hessu, K. pirmiausia išvertė į lenkų k. Dovydo Psalmes (Psałterz Dawidowy 1578), puikiai atkurdamas psalminių versetų turinį. Šis vertimas ištisoms lenkų poetų kartoms tarnavo kaip praktiškas poetikos vadovėlis su paruoštomis kalbinėmis ir stilistinėmis formulėmis. K. filosofinį credo suformavo Platonas, Ciceronas ir Seneka, o literatūrinius polinkius bei poetinį stilių įtakojo Homeras, Vergilijus, Horacijus bei rašytojai humanistai. Pontano ir Poliziano pavyzdžiu, humoristiniams eilėraščiams K. temų ieškojo gyvuosiuose anekdotuose ir aplinkos įvykiuose, atsisakydamas epinio medžiagos traktavimo bei įvesdamas dramatinę preciziją su humoristiniu sąmojum. Visa tai K. surinko ir išleido trimis tomais Fraszki 1584 vardu. Šiam žanrui artimi ir dalykai, sudėti rinkiny Pieśni, atspausdintame jau poetui mirus (1586). Kulminacinių kūrybos viršūnių K. pasiekė rinkiny Treny 1583, kurį parašė dukteriai Uršulei mirus. Treny lenkams reiškia tiek, kiek italams Dieviškoji Komedija arba Petrarkos sonetai. Kūdikio mirties sužlugdytas tėvas ieško išsigelbėjimo uosto krikščionybėje ir ja pagrįstoj gyvenimo tikslo sampratoj. Poetas čia meniškai sujungė stoišką antikinę laikyseną su slaviškuoju elementu, o visas eleginių-lyrinių giesmių ciklas sudaro tobulą ir harmonišką visumą, primenančią Sofoklo Antigonos raudas. Beveik tuo pačiu metu kaip ir Treny K. parašė antikinės dramos forma scenos dalyką Odprawa posłów greckich 1578, kurio tema graikų byla dėl pagrobtos Elenos. Bet dramaturgą čia nugalėjo retoriškas ir efektingas epikas, o geriausiai pavykusios yra tos vietos, kur prabyla lyrikas (Kasandros pranašystės apie Trojos nelaimes). Kūrinys parašytas baltosiomis eilė-

J. Kochanowski

mis, su turtingu gnominiu elementu, išreikštu puikiai sukonstruotais rišliais bei ryškiais aforizmais. Rašė eilėraščių ir lotynų kalba: Lyricorum libellus 1580, Elegiarum libri quatuor 1584. S. M. Slavočinskis ėmė iš K. giesmių savo Giesmynui. K. eiliavimo technika gerai atitiko jo harmonišką santykį su pasauliu. Poetas vengė retorinės ornamentikos arba naudojo ją labai nuosaikiai. K. kalba pasižymėjo konversacine laisve, žodžius jis sverdavo ir matuodavo taip, kad jie ko tiksliausiai išreikštų norimą pasakyti mintį ar jausmą, stiliuje nerandame vaizdinių elementų prabangos, jis preciziškas ir aiškus. K. įtaka labai didelė jo amžiaus ir visai paskesnei lenkų poezijai. Jo pasiektais kalbiniais ir stiliniais laimėjimais naudojosi ir tokie laiko požiūriu nuo jo nutolę poetai kaip Mickevičius, Slovackis ir kt. romantikai. Kai kurie žymūs lenkų rašytojai K. gyvenimą bei jo fragmentus ėmė tema savo kūrybai (Niemcewicz, Zapolska, Hoffmanowa). Jo raštų rinkinys ²1953.

St. Windakiewicz, J. K. ²1947; *J. Langlade,* J. K. L'homme, le penseur, le poète lyrique 1932; *R. Löwenfeld,* J. K. und seine lat. Dichtungen 1877; *N. E. Glorke,* J. K. i jego značenije v istorii polskoj obrazovannosti XVI v. 1897–98.
J.K.

2. Piotr (1566–1620) lenkų karaliaus sekretorius ir barokinis rašytojas, pagarsėjęs ypač vertimais: Ariosto Orland Szalony ir Tasso Goffred albo Jeruzalem wyzwolona 1618, nulemdamas italų įtakos persvarą lenkams, ypač jų epui.

Kochanowski-Korwin Jan Karol (1869–1949) lenkų istorikas. Mokėsi Krokuvoje ir Vroclave. 1895 pradėjo dėstyti istoriją Varšuvos univ., vėliau to universiteto prof., rektorius. Mokslo d-jos pirm., Przegląd Historyczny redaktorius. Išsp. Dzieje Akad. Zamoyskiej 1899–1900, Szkice i drobiazgi historyczne 1904-08, Polska w świetle psychiki własnej i obcej, Kilka słów w sprawie teorji histor. heraldycznej dra Piekosińskiego, Kodeks dyplomatyczny Mazowsza 1919, Witold Wielki książe Litewski 1900, Początki walki słowiańsko-niemieckiej nad Baltykiem 1901.

Kochański Adam (1631-1695) lenkų matematikas jėzuitas. Dėstė matematiką Florencijoje, vėliau karaliaus Jono III matematikas ir bibliotekininkas. Davė apytikrį skritulio kvadratūros sprendimą (Acta Eruditorum 1685).

Kochanskis Domininkas (m. XVIII a. gale), Lietuvos domininkonų provinciolas, Oršos vienuolyno prioras. Išspausdino Vilniuje: Prawdy moralne teologiczne 1760, Kazania i nauki misyjne (rinkinys misijų pamokslų, sakytų įvairiose Lietuvos vietovėse 1761–63) 1770.

Köchel Ludwig von (1800–1877) austrų gamtininkas ir pedagogas, reiškęsis muzikos bibliografijos ir istorijos mėgėju. K. svarbiausias darbas yra jo sudarytas Mozarto kūrinių katalogas Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke W. A. Mozarts (1862, papildymai 1864; naujausią laidą su papildymais paruošė A. Einstein 1947), muz. literatūroje vad. Köchelverzeichnis (santrumpos K. ar K.V.). Be to, išsp.: Über den Umfang der musikalischen Produktivität W. A. Mozarts 1862, Musik am österreichischen Hofe 1856, Die Kaiserliche Hofmusikkapelle in Wien 1543–1867 (1869) ir biografiją Johann Josef Fux 1872. *K.O.*

Kochelsee P. Bavarijos ež., 595 ha ploto, paviršius 600 m nuo j. l., gylis ligi 65 m, vid. 28,5 m.

Kocher Emil Theodor (1841–1917) šveicarų gydytojas, chirurgas, 1872–1911 Berno univ. prof. Pirmasis pradėjo operuoti Basedovo liga sergančiuosius. 1909 gavo Nobelio premiją. Išsp. Chirurgische Operationslehre 1894, su Tavel Encyklopädie der Chirurgie 1901.

Koch - Grünberg Theodor (1872—1924) vokiečių etnologas, keliavęs Brazilijoje ir Venecueloje ir tyręs indėnų gyvenimą. 1915–24 Stuttgarte Linden muziejaus direktorius. Išsp. Zwei Jahre unter Indianern 1909–10, Indianermärchen aus Südamerika 1910, Vom Roroima zum Orinoco 1916–28.

Kochija (Kochia scoparia), balandinių (Chenopodiaceae) šeimos žolinis augalas, darželiuose auginamas dekoracijai. Kilęs iš pietryčių Europos.

Kochowski Hieronim Wespazjan (1633–1700) lenkų barokinės epikos (istorinės ir religinės) reprezentantas, oficialus karaliaus kronikininkas ir istoriografas. Pradžioje K. kūrė lyrinius eilėraščius, kuriuos surinko knygoj Niepróżnujące próżnowanie 1674. Tai buvo daugiausia religinės ir panegirinės poemos lenkų ir lotynų k. K. rašė ir daugiau religinėmis temomis: Chrystus cierpiący, Różaniec Najświętszej Panny Maryi, Ogród panieński ir kt. Patriotizmas, prisirišimas prie savo krašto ir jo valdovų geriausiai išreikštas K. metraščiuose Roczniki (Annales 1683,

1688, 1698, ketvirtas tomas liko rankraštų). Minėtinas taip pat poetine proza parašytas psalmių ciklas Tribut należyty wdzięczności... albo Psalmodia polska 1695, kur asmeniniai išgyvenimai jungiami su istoriniais įvykiais. Lot. Commentarius belli adversum Turcas ad Viennam et in Hungaria. *J.K.*

Kociela 1. Kazys (1878 Kostromos gub., Rusijoje — 1930 IV 26 Šilalėje) gydytojas ir visuomenės veikėjas, baigęs Petrapilio karo medicinos akad. 1903 apsigyveno Šilalėje ir įsijungė į vietos lietuviškąjį darbą. Dalyvavo I pas. kare, bet 1918 grįžo į Lietuvą ir gyveno Šilalėje ligi mirties. Mirė kovodamas su šiltinės epidemija.

2. Mykolas Kazimieras (m. 1722) nuo 1685 Vitebsko, o nuo 1700 Trakų pilininkas, 1703–06 Trakų vaivada. 1707 Stanislovo Leščinskio iš to postovio pašalintas, išvyko su Augustu II į Saksoniją. Kartu su juo grįžęs, nuo 1710 III 9 buvo didžiuoju Lietuvos paiždininkiu.

Kocinas Izidorius (1857–1929 V 21) gydytojas ir visuomenės veikėjas. Medicinos mokslus ėjo Karo medicinos akad. Petrapily ir užsieny. 1885–1915 buvo Kauno mergaičių Marijos gimn. ir kitų Kauno rusų valdžios įstaigų gydytojas. 1914-15 Raudonojo Kryžiaus ir žydų ligoninės gydytojas, vėliau Maskvoje Golovino ir kng. Liveno ligoninės vedėjas. Po I pas. karo grįžo į Kauną. Pirmininkavo Kauno mst. gyd. s-goje, Lietuvos univ. studentams šelpti d-joje (valdybos narys 1925). 1887 pradėjo bendradarbiauti medicinos spaudoje Vrač, Russkaja Medicina, Vračebnaja gazieta, 1922–27 Medicinoje bei Lietuvos gydytojų suvažiavimo darbuose. Visuomeninės medicinos klausimais rašė Kovenskije Gubernskije Vedomosti, Severo-Zapadnyj Telegraf, Echo (1919–29), Volnaja Litva, Lietuvos Žiniose ir kt. Yra išspausdinęs populiarių medicinos knygučių rusų k. apie rauples (1909), cholerą (1908), Kava ir arbata 1928. 1924 išsp. atsiminimus apie žydų ištrėmimą iš Kauno 1915 (Jidiše štime 1924) ir Daktaro gyvenimo atsiminimai (žydų k.) 1938.

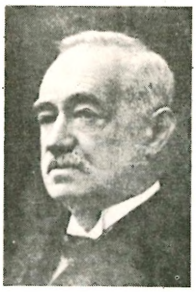

Iz. Kocinas

Medicina 1929.

Kociņš 1. Fricis (g. 1895) plk. Nepriklausomybės kovų dalyvis (Kalpako batalione ir Latgalės divizijoje). Armijos štabo karininkas. 1932 - 1936 karinis atstovas Kaune. 1936–1940 Latvijos pasiuntinys Maskvoje. Po Latvijos okupacijos suimtas ir deportuotas.

Fr. Kociņš

2. Rudolfs (g. 1907) latvių plk. 1931 baigęs karo mokyklą, 1939 aukštesniąją karo mokyklą ir liko joje dėstytoju. 1941 metų kautynėse prieš antrą kartą atžygiuojančius raudonosios armijos dalinius pasižymėjo kaip drąsus ir sumanus latviškųjų dalinių vadas. Vadovavo 6-jam latvių pulkui Kuršo fronte.

Kocipinski Antoni (1818–1866) ukrainiečių muzikas, išleidęs ukrainiečių liaudies dainų su gaidomis — Pisni, dumki i šumki ruskoho narodo na Padoli, Ukraini i v Malorossi 1861–62.

Kociubinskij Michailo (1864–1913) ukrainiečių rašytojas. Jaunystėje palaikė su rusų liaudininkų srove ryšius, taip pat organizavo Bratstvo tarasivciv. Rašė iš valstiečių gyvenimo realistinio turinio noveles. K. buvo puikus stilistas. Savo raštais dalyvavo daugelyje ukrainiečių žurnalų (Chvile za chvileju). Geriausias jo veikalas Fata Morgana 1910.

M. Kociubinskij

Kock 1. Charles Paul de (1793–1871) prancūzų romanistas ir dramaturgas, sūnus prancūzų revoliucijos metu nugiljotinuoto olandų bankininko. Ankstyvoj jaunystėj pradėjo bankininko karjerą, bet greitai atsidėjo literatūrai ir su vienu pirmųjų savo romanų Georgette 1820 išgarsėjo. Pažymėtina, kad K. buvo labiau žinomas svetur nei pačioj Prancūzijoj. Nepaprasto pasisekimo jis turėjo Ispanijoj ir ypač Italijoj, kur visi prancūzų ro-

P. Ch. Kock

manai buvo priskiriami K. Jo romanų būdinga savybė — linksmų, gyvų, neretai ligi nepadorumo, scenų kaitaliojimasis, be tragiškų pasekmių. Dabar jo romanai išėjo iš mados, tačiau, to nepaisant, tebėra vertingi pažinti XIX a. pradžios Paryžiaus žemojo ir vidurinio luomų gyvenimui. K. parašė labai daug. Žymiausi jo romanai: André le Savoyard 1825, Le Barbier de Paris, Les meurs parisiennes, Monsieur Dupont, La Pucelle de Belleville 1834, Mémoires 1873. *P.Gč.*

2. Karl Axel (1851–1935) švedų kalbininkas, 1879 prof. Göteborge, nuo 1907 prof. Lunde. Švedų mokslų akad. narys 1913, Švedų akad. narys 1924. K. daug dėmesio kreipė į istorinę fonetiką, kurioje garsokaitos ir kirčio studijos buvo itin vaisingos skandinavų kalbų mokslui. Savo darbus jis daugiausia spausdino jo paties 1888–1928 redaguotame žurnale Arkiv för nordisk filologi. Išsp. Språkhistoriska undersönkningar om svensk accent, 1-2, 1878–85, Studier öfver fornsvensk ljudlära 1–2, 1882–86, Die alt- und neuschwedische Accentuierung 1901, Svensk ljudhistoria 1906–29, Umlaut und Brechung im Altschwedischen 1916. K. veikalai pasižymi moksliškumu bei originalumu. *J.Lng.*

Koczalski Raul (1885–1948) lenkų pianistas ir kompozitorius, Septynerių metų pradėjo koncertuoti. Pasidarė garsus Chopino kūrinių atlikėjas. Parašė 70 kompozicijų, daugiausia virtuozinio charakterio veikalų fortepijonui. Sukūrė dvi operas: Raimondas ir Atgaila. Kurį laiką gyveno Vokietijoje ir Švedijoje. Po II pas. karo grįžo į Lenkiją; buvo Poznanės aukštosios muzikos mokyklos dėstytoju. Vėliau buvo pakviestas dėstyti į Varšuvą. *Iz.V.*

Koczy Leon (g. 1900) lenkų kultūros istorikas. Nuo 1934 buvo Poznanės univ. doc., 1939 Lenkijos armijos leitenantas. 1940–44 organizavo istorines studijas Jeruzalėje, būdamas Lenkijos rytų armijos archyvų direktoriumi ir gen. Sikorskio istorijos instituto nariu. Po II pas. karo K. gyvena Glasgowe (Skotijoje). Pagrindiniai darbai: Handel Poznania do polowy XVI w. 1930. Kadangi D. L. K-tė, ypač Vilnius, su svarbiu prekybos centru Poznane turėjo daug prekybinių santykių, K. veikale yra svarbių žinių apie prekybą su Lietuva. Būdamas vokiečių - lenkų ir vokiečių Ordino istorijos specialistas, K. parašę eilę studijų. Pažymėtina źródła narodyjskie do dziejów Słowian (Slavia Occidentalis) 1932; Polska a Skandynawia za pierwszych Piastów 1934; Polityka Bałtycka Zakonu Krźyzackiego 1935; Relacja o Słowianach Ibrahima ibn-Jakuba 1949. Emigracijoje rašo lenkų istorijos klausimais Teki Historyczne (Londone), Antemurale (Romoje) ir kt.

K. L., Nota bibliographica (Antemurale. Institutum Historicum Polonicum Romae,, II Romae 1955, 49). *Z. I.*

Kočėlai — įrankis skalbiniams lyginti. Skalbinius, drobę ir kt. suvynioja ant apskrito ritinio ir, pasidėję ant suolo, stalo, užspaudžia kita jų dalimi — rinte lenta su išrantomis. Rintę stumdant, ritinys ritinasi, ir skalbiniai išsilygina.

Kočerin Dmitrij (1889–1928) žymus rusų hidrologas, tyrė Krymo vandenis, vėliau Rusijos nuotakio dėsnius; išl. Voprosy inženernoj gidrologii 1932.

Koči, Kochi, Japonijos mst. Šikoku saloj; apie 170.000 gyv. (1955). Cemento ir šilko pramonė, žvejų uostas.

Kočinčina, prc. Cochinchine; p. Indokinijos dalis, nuo 1949 Viet-Namo dalis; apie 45.000 km² ir 5 mil. gyv. (1956), sostinė Saigonas. K. apima karšto tropikinio klimato Mekongo upės deltą ir aplink ją esančias aukštumas. K. yra didžiausias pasaulio ryžių aruodas su apie 2 mil. t metine produkcija. Be to, dar auginama medvilnė, kokoso palmės, daržovės, prieskoniniai augalai, kavos medeliai. Daugumas (apie 85%) gyv. yra amamitai, kurie verčiasi ir žvejyba. K. atiteko prancūzams 1862, kurie čia išsilaikė ligi 1949.

Kočubej Viktor Pavlovič (1768 – 1834) rusų valstybininkas, 1801 senatorius, 1802 vidaus reikalų ministras, 1827 ministrų tarybos pirmininkas, 1831 gavo kunigaikščio titulą, 1834 kancleris. K. laikė baudžiavą ūkinio gyvenimo stabdžiu.

Kočubinskij Aleksandr Aleksandrovič (1845–1907) rusų slavistas, Odesos univ. profesorius. 1893 dalyvavo Rusijos archeologų suvažiavime Vilniuje ir skaitė referatą apie lietuvių kalbą ir mūsų senovę (išsp. Trudy IX archeologičeskogo sjezda v Vilne 1893, t. I 1895, 92–108), kur iškėlė lietuvių prekybinius santykius su kaimynais. Išspausdino K voprosu o vzaimnych otnošeniach slavianskich narečii 1877, Itogi slavianskoj i russkoj filologii 1882, Naši dve politiki v slavianskom voprose, Teritorija doistoričeskoj Litvy (Žurnal Ministerstva Narodn. Prosveščenija) 1897, Archivnyje materialy dlia etnografii bolgar.

Koda (it. coda iš lot. cauda ‚uodega') viso veikalo ar atskiros jo dalies baigiamasis epizodas. K., kaip neatskiriama formos dalis, įeina į sonatos formą temų ekspozicijos ir reprizos pabaigoje. K. yra taip pat fugoje, kur ji dažnai išreiškiama ‚stretto' pobūdžiu. Klasinio bei romantinio periodo kūryboje k. buvo išplečiama. Paprastai ji išreiškiama trumpu, daug kartų besikartojančiu baigminiu motyvu, su pasikartojančia harmonija, gyva ritmika, sustiprinta dinamika. Ypatingo ilgumo k. randame Haydno, Čaikovskio simfonijose.

Iz.V.

Kodagai, kurg, Coorg kalniečių ūkininkų tautelė v. Ghats (p.v. Indijoje), vartojanti dravidų kalbą.

M. N. Srinivas, Religion and Society among the Coorgs of South India 1952.

Kodály Zoltán (g. 1882) vengrų kompozitorius. Dar būdamas vaikas pradėjo komponuoti. Kompoziciją studijavo pas H. Koessleri, Budapešto konservatorijoj. 1906 dėstė muzikos teoriją ir kompoziciją Budapešto muzikos akademijoje, nuo 1930 dėstė Budapešto univ. Bendradarbiavo su B. Bártoku rinkdamas ir išleisdamas per 3500 vengrų liaudies dainų; buvo aktyvus muz. kritikas periodinėj vengrų spaudoje. Jo kūryba plačiai žinoma pasaulyje. K. išvystė savo individualinį stilių, paremtą vengrų liaudies muzikos pradais. Jo muzika tonalinė, melodinga su spalvinga orkestruote, joje daug vengriško ritmo. Žymiausi K. kūriniai yra opera Hary Janoš, iš kurios jis padarė siuitą simfoniniam orkestrui, ir dažnai koncertuose atliekamas veikalas chorui ir orkestrui Psalmus Hungarians. Be to, parašė kūrinių simfoniniam orkestrui, kamerinės muzikos, baletą, daug originalių bei liaudies dainų. Išsp. Penktatoninė skalė vengrų liaudies muzikoje 1917, Folkloras ir muzikos istorija 1933 ir dar keletą knygų muzikos klausimais.

Z. Kodály

A. v. Toth, Z. K. 1932. *J.Kč.*

Kodas (prc. code) slaptų rašmenų raktas; pagal bendrą apibrėžimą reiškia suderintą, sistemingą rinkinį nuostatų bei taisyklių, o senaisiais laikais ir papročių registrą. Taip suprantama k. sąvoka prilygsta k o d e k s o terminui. Ryšių bei susižinojimo tarnyboje, k. reiškia apibrėžtą sistemą arba rinkinį signalų, ženklų, žodžių, skaičių ir net atskirų sąvokų bei sakinių, kurie įgalina perduoti pranešimą greičiau, patikimiau arba duoda jam slaptumo. Būdingiausias k. pavyzdys yra Morzės abėcėlė, pagal kurią galima perduoti bet kurį tekstą vartojant vien tik brūkšnio ir taško derinius. Tokį k. perduodant garsų pavidalu (telegrafu) kiekviena raidė įgauna apibrėžtą garsinį sąskambį klausiklyje. Morzės k. jokio slaptumo neturi. Slaptam susižinojimui, ypač karo metu ir diplomatinėje tarnyboje, pranešimų tekstai įslaptinami, pakeičiant teksto raidžių ar žodžių tiesioginę prasmę sutartiniais ženklais arba skaičiais. Toks keitimo procesas vadinamas šifravimu. Šifravimui sugalvota daugelis įvairių būdų, tačiau jie visi galima suvesti į du pagrindinius šifravimo metodus, būtent: raidžių perstatymo ir raidžių keitimo metodą. Perstatymo metodu tekstas gana greitai užšifruojamas, ‚raktas' būna gana paprastas, taigi pranešimas greit dešifruojamas. Bet šis būdas ir be ‚rakto' gana greit susekamas pagal raidžių pasikartojimo dažnumą. Raidžių keitimo būdai gali būti nepaprastai sudėtingi, tačiau šifravimo raktai stengiamasi sudaryti kiek galima mažiau komplikuoti. Sėkmingiausiam slaptumo patikimumui pranešimai pirmiausia surašomi apibrėžtu k., o paskui šifruojami pagal tam tikrą raktą. Žvalgybos bei sekimo tarnybos specialistai tvirtina, kad dar nesugalvotas toks šifravimo būdas ar raktas, kuris ilgainiui nebūtų atskleistas bei susektas. Taigi, pranešimų patikimumui k. turi būti dažnai keičiami, o tai ne visose aplinkybėse įmanoma, nes k., arba šifravimo bei dešifravimo, knygas turi tokias pačias turėti pranešimų siuntėjas ir gavėjas. Apskritai, k. bei šifrų vartojimas yra išplėstas kriptografijos principų pritaikymas, todėl ir pranešimų šifruotojai bei dešifruotojai kai kuriose tarnybose vadinami kriptografininkais. Elektronikos pramonėje ir praktikoje vartojami s p a l v ų k. jungiamiesiems laidams atpažinti, varžų ir pastovių kondensatorių dydžiams išreikšti ir kitokioms savybėms sužymėti. Štai, pavyzdžiui, spalvų reikšmės: juoda=0, ruda=1, raudona=2, oranžinė=3, geltona=4, žalia=5, mėlyna=6, violetinė=7, pilka=8, balta=9. Radijo mėgėjai greitesniam ir patikimesniam susižinojimui vartoja Q

k., kuris sudarytas visai eilei praktiškų klausimų ir atsakymų išreikšti tik trimis raidėmis su pradine Q. Kai klausiama, po jų eina klaustukas, o atsakoma tomis pačiomis raidėmis be klaustuko, pvz. QRZ? (kas mane šaukia?), QRZ LYA3... (jus šaukia LYA3) ir pn. (Žr. Radijo mėgėjai. Šifras). *A.J.*

Kodatienė - Bartnikaitė Kunigunda (g. 1912 VIII 28 Virbalyje, Vilkaviškio aps.) skautų veikėja. Aukštesniąją komercijos mokyklą baigė Kybartuose 1929 ir VDU ekonomijos sk. 1934 Kaune. Žemės ūkio m-jos tarnautoja 1930–38, Darbo inspektorė moterų ir mažamečių reikalams Kaune 1938–40, Kauno miesto socialinio aprūpinimo įstaigos vedėja 1941, Savitarpinės Pagalbos vyr. komiteto motinos ir vaiko globos vyr. referentė 1942–44. Lietuvoje priklausė skaučių ir šaulių organizacijai. VDU studenčių skaučių draugovės pirmininkė-drauginin kė 1930–34. Skaučių radijo valandėlių ved. Kauno radiofone 1935. Žemės ūkio m-jos moterų šaulių būrio vadė 1936–38, Moterų šaulių centro tarybos švietimo vadovė 1938–40. Tremtyje Vokietijoje Nürtingene ir Schwäbisch-Gmünd Gabijos tunto skaučių tuntininkė 1946–49, Nürtingeno vaikų darželio vedėja 1946–47. Kartu su esčių ir latvių atstove Pabaltijo moterų I suvažiavimo Esslingene organizatorė. 1949 atvyko į JAV. Detroito Gabijos skaučių tuntininkė 1950 – 54. Nuo 1954 Skaučių seserijos vadijos socialinio skyriaus vedėja. Detroito Lietuvių Bendruomenės kultūrinių parengimų pirm. ir šeštadieninės mokyklos mokytoja 1955, Flinto Balfo skyriaus valdybos narė 1956. Daugiausia bendradarbiauja skautų spaudoje straipsniais ir poezija.

Kodatis (r. k. Kuodaitis) Bernardas Otonas Liudvikas (1879 VI 18 Berlyne — 1957 VII 5 Čikagoje) astronomas, profesorius. Kilęs iš lietuvių emigrantų šeimos. K. tėvas anksti mirė. Betgi jo dėdė išauklėjo jį lietuviškoje dvasioj. Gimnazijos mokslus baigė Potsdame 1899, mokytojų sem. Oranienburge 1904. 1906 –10 studijavo Berlyno univ. astronomiją ir matematiką, kur vėliau įgijo dr. laipsnį, parašydamas Die Bestimmung des Längenunterschiedes des Landeszentralen Kaunas – Potsdam 1936. Šį darbą išsp. Tarptautinė astronomijos-geodezijos komisija. 1904 K. pirmą kartą aplankė Lietuvą; susipažino su anuometine lietuvių inteligentija ir jau kiekvieneri metai atvykdavo į Lietuvą. Vokietijoje gyvendamas palaikė artimus ryšius su tuo metu Berlyne veikiančia Lietuvių draugija. 1910 vedė D. Lietuvos lietuvaitę Viktoriją Gruzdytę (1882–1954). I pas. karo metu buvo paimtas į vokiečių kariuomenę. 1916–18 dirbo Kaune vokiečių valdžios leidžiamame laikraštyje Dabartyje, vėliau buvo nukeltas į Vilnių dirbti vokiečių karinės valdžios politiniame skyriuje. Ten dirbdamas svarbesnias Lietuvą liečiančias žinias perduodavo lietuvių politikams. 1918 buvo apkaltintas dėl lietuviškos veiklos ir pasodintas į Tilžės kalėjimą. Betgi Lietuvos vyriausybė K. išlaisvino iš kalėjimo. 1919 galutinai persikėlė gyventi į Lietuvą, išsižadėdamas Vokietijos pilietybės ir visų įgytų teisių. 1919 –22 Lietuvos vyriausybė paskyrė švietimo ministerijos generaliniu inspektoriumi ir knygų leidimo komisijos nariu. 1922 pradėjo dėstyti Lietuvos univ. matematiką ir astronomiją docento titulu, vėliau buvo pakeltas e.o. prof., Vilniaus univ. 1940–44 tapo ord. prof. bei Počobuto vardo astronominės observatorijos direktoriumi. K. yra įkūręs ir visą laiką vadovavęs Kauno astronominei observatorijai. Krašto apsaugos ministerijos pavedamas, atliko geodezinius darbus 9 Laplace'o punktuose. Dalyvavo įvairių valstybių ruošiamose astronominėse bei geodezinėse komisijose. Priklausė Šaulių sąjungai ir dalyvavo Klaipėdos kraštą vaduojant. 1944 pasitraukė iš Lietuvos ir ligi 1951 išgyveno tremtyje Vokietijoje. 1951 atvyko į JAV. 1910 pradėjo bendradarbiauti Lietuvos Ūkininke. N. Lietuvoj rašė į Kosmosą, Kultūrą. Lietuvos Kariuomenės Štabo topografijos skyriaus metraštyje išspausdino Lietuvos astronominė observatorija 1937, atskiru leidiniu Lietuvos astronomijos observatorija Kaune 1939 ir su K. Sleževičium, M. Kavecku Meteoritas kritęs Lietuvoje — Matematikos Gamtos fak. darbų V t. 1930.

B. Kodatis

K. garbei skirtas Kosmos 7–9 nr. 1939.

Kodeinas (gr. kodeia ‚aguonos galvutė') $C_{18}H_{21}NO_3$ alkaloidas, fenatreno darinys, randamas opiume (apie 1%) drauge su kitais alkaloidais. Jį surado 1812 Robi-

quet. K. yra balti, kristaliniai milteliai, kurie gaunami išskiriant iš opiumo arba iš morfino, metilinant jo fenolinį hidroksilą. K. chemiškai yra metilo morfinas, kurio fenolinio hidroksilo vandenilis yra pakeistas metilo radikalu. Metilo grupės įvedimas į morfiną susilpnina jo analgetinį, slopinamąjį centrinės nervų sistemos, žarnyno ir kvėpavimo centro veikimą. Tam pačiam veikimui pasiekti reikia didesnių k. dozių negu morfino; iš kitos pusės, k. mažiau slopina psichines organizmo funkcijas ir yra mažesnis pavojus įprasti k. vartoti. K. išskiriamas iš organizmo per inkstus ir didžiausia dalimi nepakeistas. K. druskos, kaip fosfatas ir sulfatas, kuris vandenyje tirpsta daug lengviau negu grynas k., yra vartojamas sausam, erzinamam kosuliui malšinti miltelių ar tablečių pavidalu. Tokie preparatai tablečių forma gaunami be gydytojų receptų. *St.K.*

Kodeksas (lot. codex, seniau caudex ‚rąstas, sutrump. cod., dgs. codices) 1. senas rankraštis; romėnų viela ir virvele į knygą surištos vaškinės rašomosios lentelės; išrašytas pergamentas, jei jis keturiskart sulenktas (pergamento ritinys vadinosi volumen). K. retai būdavo iš papiruso.

2. Įstatymų ir taisyklių rinkinys, apimąs visą teisės sritį, visus veikiančius tam tikros tvarkomos vietos įstatymus; taip pat elgesio bei moralės taisyklės. C. diplomaticus dokumentų rinkinys.

3. Romėnų teisėje įstatymų rinkinys: C. Gregorianus, Hermogenianus, Theodesianus, Justinianus.

4. Bažnytinėje teisėje: C. Iuris Canonici, sutr. CIC, kanonų teisės rinkinys, veikiančios Katalikų Bažnyčios teisės pagrindas ir vyriausias šaltinis.

5. Žr. Codex, Code.

Kodenas mst. V. Bugo kairiajame krante, į pietus nuo Lietuvos Brastos, 18 km nuo Terespolio. XV a. Sapiegų pilies griuvėsiai. Apie 2000 gyv. Pradžioje čia buvo pastatyti tiktai malūnai, priklausę Ruščicams. XV a. pabaigoje K. ir apylinkes įgijo Trakų vaivada Jonas Sapiega. Karalius Žygimantas I, apdovanodamas Joną Sapiegą dideliais turtais, 1511 davė įgaliojimų pastatyti K. pilį ir įsteigti mst., kuriam vėliau buvo suteiktos Magdeburgo teisės. Buvo nustatyta savaitiniai turgai ir tris kartus metuose prekymečiai, per kuriuos buvo leista iš prekiautojų imti nustatytą muitą. 1513 pats J. Sapiega su-

Šv. Mikalojaus cerkvė

teikė gyventojams privilegijų, atleisdamas juos 12 metų nuo mokesčių. K. herbu J. Sapiega parinko angelą su kardu. Pilį pastatė ant kalnelio, tarp Bugo ir ežero, sutvirtindamas ją pylimu ir su K. miestu sujungdamas nukeliamu tiltu. Šioje pilyje viešėjo Žygimantas II. 1516, mirus J. Sapiegai, K. nuosavybės teisę paveldėjo jo sūnus Povilas, Naugarduko vaivada. K. pilies teritorijoje pastatė gotikos cerkvę, į kurią perkėlė tėvo palaikus. Mykolas Sapiega, Povilo sūnus, buvęs Lietuvos maršalka atlikdavo Žygimanto Augusto pavestas misijas. Medinė šv. Dvasios kat. bžn. statyta 1520, į kurią 1635 iškilmingai buvo perkeltas iš pilies Dievo Motinos Gvadalupietės paveikslas ir Sapiegų giminės palaikai. Nauja mūrinė šv. Onos bžn. konsekruota 1686, jos vienoje koplyčioje buvo visos Sapiegų giminės paveikslai. Be minėtųjų, K. buvo dar unitų šv. Mykolo bažnyčia. J. F. Sapiega, popiežiaus Incento XIII pavestas, 1723 įsteigė K. jėzuitų misiją; tais pat metais buvo vainikuotas stebuklingasis Dievos Motinos paveikslas. Švedų antplūdžio metu 1657 nukentėjo puošnioji K. bažnyčia, nuplėštas švino stogas ir paimti varpai. Jonas Kazimieras, lankydamas K., stebuk-

lingajam Marijos paveikslui padovanojo didelį rubino brangakmenį. *V.Klb.*

K. m e n o p a m i n k l a i. Nuo 1530 minima šv. Mikalojaus pilies cerkvė, kuri pylimų apsuptame pilies rajone, keliolika metrų nuo buv. rūmų, tebestovi šiandien. Cerkvė pastatyta iš degintų plytų, išorė neglaistyta. Jos plano keturi stulpai centre ir apskrita absidė yra bizantiškos sistemos požymiai, bet vidus perdengtas gotiškais skliautais su ogivais; aukštas pinijonas išskaidytas dvigubų arkučių įsieniais, ir aplink visas sienas bėga frizai; portalas papuoštas renesanso ornamentais, iškaltais iš smiltainio. Pastatas būdingas D. L. K-tijos architektūrai; analogiškų topografijos ir formų bruožų turi XVI a. Sapiegų statytoji šv. Jono bžn. Zapyškyje, prie Nemuno. Mikalojus Sapiega, turėjęs K. grafo titulą, XVII a. pastatė K. mūrinę katalikų šv. Onos parapinę bžn. (įst. 1520), kurioje yra stebuklingas Dievo Motinos pav., minimas nuo 1635. Pagal padavimą, šį paveikslą Sapiega pavogęs Romoje. Parapinė bžn. turi įdomius ogivų skliautus iš stiuko elipsinės formos kupole. Konservuojant K. meno paminklai buvo ištirti ir aprašyti (1952).

A. Miasztold, Historia illustrissimae domus Sapiehanae etc. I–III, 1724; Słównik Geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich IV 1883, 238–239 psl.; *K. I. Podlasiak,* Kodeń i jego kościoły 1891; *Z. Świechowski,* Budowle renesansowe w Kodniu (Biuletyn Historii Sztuki R. XVI Nr. 1) 1954, 153–162 psl. *P.Rkl.*

Kodiako salynas p. Aliaskos pakraščių salų grupė, aptikta 1762 rusų medžiotojo ir brangiųjų kailių pirklio Gotovo; iš viso apie 9000 km². Didžiausia sala K. apima 8662 km². Joje 1784 įsikūrė pirmoji rusų kolonija Amerikoje ir ligi 1804 čia buvo centras rusų aktyvumo Aliaskoje. 1908 įsteigta žemės ūkio tyrimo st. Paviršius kalnuotas, apaugęs miškais, bet yra ir gerų ganyklų. Pagrindinis žmonių verslas lašišų žvejyba. Didžiausia vietovė Kodiakas, 1635 gyv. (1950).

Kodicilas (lot. codicillus, mažybinis nuo žodžio codex) Romėnų teisėje taip vadindavosi testamento priedas laiško pavidalu, įpareigojąs turto gavėją perduoti paskirtajam laiške asmeniui tam tikrą palikimo dalį ar daiktą (žr. Fidei commissum). Pradžioje toks įpareigojimas teisiškai įpareigotojo nerišo, bet vėliau kodiciliniai potvarkiai pasidarė privalomi. Jie pasiliko susiję su tam tikra palengvinta testamento forma. *Č.Btk.*

Kodifikacija (lot.) atliktas įstatymų leidėjo sistemingas teisinės medžiagos suglaudimas arba atskirų (civilinės, baudžiamosios, tarptautinės) teisės sričių įstatymų susisteminimas, sujungimas vieningon, suderinton visumon. Lietuvoj 1924 įstatymų k. sumanymų paruošimas buvo pavestas teisingumo ministerijos tarybai. Tos tarybos sudėtis: vyriausiojo tribunolo pirmininkas ir prokuroras, teisingumo ministerijos generalinis sekretorius, prisiekusiųjų advokatų tarybos pirmininkas, teisingumo ministro skiriami vienas apygardos teismo pirmininkas ir vienas taikos teisėjas. Vėliau, 1928 IX 23 buvo įsteigta Valstybės taryba, kuriai buvo pavesta ruošti įstatymų k. sumanymus ir iš viso tvarkyti bei derinti veikiančius įstatymus.

K. Šalkauskas, Kodifikacijos darbas 1940. *Č.Btk.*

K. s e n o j o j e L i e t u v o j e. Iki 1468 jokio k. bandymo nežinome. Teisės šaltiniu tebuvo vad. krašto, sričių ir luomų bei atskirų šeimų privilegijos, papročių teisė, o kartais ir valdovo valia. Tik 1468 tepasirodė pirmasis baudžiamosios teisės kodifikavimo bandymas, žinomas Kazimiero teisyno vardu. Pirmas visos teisės kodeksas buvo 1529 pradėjęs veikti Lietuvos Statutas, sutraukęs ne tik visas žinomas teisės normas iš rašytinių privilegijų, bet ir iš papročių teisės, o kai kurių jų kilmė dar tebėra neatsekta.

Dėl didelių politinių ir socialinių atmainų XVI a., pakeitusių iš pagrindų Lietuvos valstybinę santvarką, prireikė naujų kodeksų. Pasikeitus santvarkai, iš valdovo teismų perėjus į bajorų teismus, atsirado 1566 Lietuvos Statuto laida, o pakitėjusi politinė Lietuvos padėtis po Liublino unijos vertė pasirūpinti nauja 1588 Lietuvos Statuto laida, faktiškai koreguojančia kai kuriuos unijos dėsnius, ypač tuos, kurie lietė abiejų valstybių organų santykius. Lietuvos Statutas buvo vėlesnis įstatymas už unijos aktą, tad jo nuostatai turėjo galioti, bet ne unijos akto. Nors ne dėl k. atsirado 1566 ir 1588 Lietuvos Statutas, tačiau ta proga į juos buvo įtrauktos ir visos teisinės normos, atsiradusios po paskelbimo prieš juos veikusių statutų.

Po 1588 Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos teisinės normos augo toliau ir buvo kaupiamos seimų konstitucijose, konvokacijų ir konfederacijų nutarimuose, valdovo tebeduodamose luomams privilegijose, o taip pat atskirų luomų teisėje, pvz. magdeburginių miestų gyventojų susirin-

kimų nutarimuose; tačiau šitų normų k. dar nebuvo sudaryta, nors bandymų ir buvo.

Jau 1633 karūnacijos seimas paskyrė didelę Lietuvos Statuto taisymo komisiją, į kurią, be abiejų kanclerių ir referendoriaus, įėjo dar 3 seimo skirti senatoriai ir po 1 atstovą nuo kiekvieno pavieto. O dirbo ji dalyvaujant ir valdovui Vladislovui Vazai. Kai ji savo darbo nebaigė, naują komisiją sudarė 1635 seimas. Ji susirinko tik 1636 III 1, nes anksčiau negalėjo atvykti valdovas. Bet ir ji nieko nepasiekė. Dar keletą dešimtmečių dažnai buvo prisimenamas šis reikalas, tačiau prie konkretaus darbo jau nebebuvo prieita, o XVIII a. net liautasi apie tai kalbėti. Vėl tas reikalas iškilo tik 1776, kai pats karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis seimą šaukiančiuose universaluose įstatymų kodekso reikalą pavedė apsvarstyti abiejų valstybių seimeliams. Eilė Lietuvos seimelių į konstitucijas įrašė, kad Lietuva savą Statutą seniai turinti, kad nereikią bendro su lenkais kodekso, reikią tik kai kurių Lietuvos Statuto pataisų. Sukonfederuotas seimas lenkų balsais betgi nutarė ruošti bendrą abiejų valstybių kodeksą ir tą darbą pavedė vienam asmeniui, buvusiam Lenkijos kancleriui Andriui Zamoiskiui. Lietuvos atstovai dėl to buvo nepatenkinti ir dar tame pačiame seime parodė norį laikytis visur Lietuvos Statuto — jie išreikalavo priimti konstituciją, kad ir seimo teisme lietuvių bylos būtų sprendžiamos pagal Lietuvos Statutą. Lietuvos seimeliai prieš 1778 ir 1780 seimus protestavo prieš bendrą kodeksą ir pavedė savo atstovams jo nepriimti. Tuo būdu, kai Zamoiskis savąjį kodekso projektą pateikė 1780 seimui, lietuviai buvo prieš jį. Kadangi prieš jį pasisakė ir didžioji dalis lenkų atstovų, nepatenkintų, kam Zamoiskis bandė teisiškai apdrausti valstiečių padėtį, tai projektas buvo atmestas net be teisės jį vėl kada nors pateikti seimui svarstyti. Bendro abiejų valstybių kodekso klausimas vėl buvo iškeltas Didžiajame reformų seime (žr.) 1791. Lenkų atstovai du kartus siūlė sudaryti tokio kodekso projektui ruošti komisiją, tačiau abu kartus lietuviai griežtai priešinosi, gynėsi savo statutu ir jokios bendros komisijos nepriėmė. Taip ir buvo sudarytos dvi komisijos, kurių viena turėjo paruošti Lenkijos kodeksą, o antra — Lietuvos Statuto pataisas. Joms laiko buvo duota tik 3 mėn., iki IX 15, bet nebaigė jos savo darbo nė iki 1792 seimo pabaigos bei suirutės krašte. Tuo būdu k. bandymai nei XVII nei XVIII a. nedavė jokių vaisių. Lietuva paliko su tuo pačiu Lietuvos Statutu ir mase konstitucijų. Kiti visokie įstatymai, pvz. konvokacijų nutarimai, privilegijos ir pn., nesurinkti į krūvą, neišspausdinti, buvo pamiršti ir gal tik retkarčiais kai kuriose bylose iškeliami kruopščių advokatų.

Piekosiński, Statut Litewski 1899; *F. J. Leontovič,* Istočniki litovsko-russkago prava (Varšavskija Univ. Izvestija) 1894; *I. I. Lappo,* Lietuvos Statutas 1588 I, II, 1934–38; *Kr. Adolphowa,* Szlachta litewska wobec zbioru praw A. Zamojskiego, Księga p. koła histor. 1933; *I. Jonynas,* Pirmasis Lietuvos Statutas (Vairas) 1930; *K. Avižonis,* Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais 1940; *A. Šapoka,* Lietuva ir Lenkija po Liublino unijos 1938; ('') 1588 m. Lietuvos Statutas (Židinys) 1937; *I. Lappo,* Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės XVI a. įstatymų kodifikacija (Teisė) 1940. *A.Š.*

Kodifikatorius (lot.) įstatymų rinkinio sudarytojas; asmuo dirbąs įstatymų kodifikacijos darbą.

Kodifikuoti ruošti sistemingą įstatymų knygą.

Kodylas žr. Smilkalai.

Kodis Józefa (1865–1919) lenkų filosofė. Studijavo Züricho univ. Iš pradžių buvo R. Avenariaus empiriokriticizmo įtakoje, vėliau savarankiškai fenomenologiniu metodu tyrė filosofijos ir mokslų sąvokas. Išsp. Die Empfindungsbegründung (Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie 1897), Einige empiriokritische Bemerkungen über die neuere Gehirnphysiologie (Zeitschrift für Psychologie 1900), Zadania biologiczne psychologji 1898, Energetyka 1900, Empirjokrytycyzm 1901, Studja filozoficzne 1903, Kwestja rodziny 1910.

Kodolany Janos (g. 1899) vengrų rašytojas. Iš jo romanų minėtini: Szep Zsuzska (Gražioji Zuzė) ir Borton 1926 (Kalėjimas), kuriuose duoda šiurkštų ir beviltišką pokarinės Vengrijos gyvenimo paveikslą. Vyr. Kalėjimo personažas laikomas pačiu šlykščiausiu charakteriu visoje vengrų literatūroje.

Kodras (gr. Kodros, lot. Codrus) pasakiškas Atėnų karalius, išgelbėjęs Atėnus nuo spartiečių. Pagal vėlesnį padavimą, Delfų orakulas paskelbęs, kad atėniečiai nugalėsią tik tada, jei karalių priešai nužudysią. Persirengęs ūkininku, karalius priešų stovykloje ėmęs ginčytis ir buvęs užmuštas, tad doriečiai ir turėję pasitraukti. Už šį žygį K. buvo pradėtas gar-

binti herojum. Po jo mirties viešpatavęs jo sūnus Medontas. Kiti pasakoja, kad K. buvęs paskutinysis Atėnų karalius, nes eupatridai, dangstydamiesi nerasią jo verto įpėdinio, nusikratę monarchija.

Kodrūna kilmingas varmiečių karo vadas, kurio išdavikiško elgesio dėka Vokiečių ordinas 1239 paėmė varmiečių pilį Honedą, kurios paėmimo metu žuvo ir pats K. (Dusburg, 104 psl.).

Koebenhavn žr. Kopenhaga.

Koebner Richard (g. 1885) žydų istorikas, dėstęs Breslavo ir Berlyno univ., nuo 1934 Jeruzalės univ. prof. Išsp. Urkundenstudien zu Geschichte Danzigs und Olivas 1934, The Settlement and Colonization of Europe 1941, The Concept of Western Civilization 1950, Despot and Despotism 1951, Imperium, The Roman Heritage 1954.

Koechlin Charles (1867–1950) prancūzų kompozitorius ir muzikologas. Nors ir dalyvaudamas aktyviai muzikinėje veikloje, K. laikėsi savo kūryboje nuošaliai nuo prancūzų naujosios muzikos raidos, susidarydamas savitą stilių, kuriame iš dalies jaučiama jo mokytojo G. Fauré įtaka. Iš labai gausios ir įvairios K. kūrybos išskirtina: 2 simfonijos (1916, 1944) ir eilė simfoninių poemų; sonatinos, ciklas Paysages et marines 1905–15 ir 24 eskizai fortepijonui; kvintetas Primavera 1936 ir ciklas solo fleitai Chants de Nectaire 1944; kantatos La fin de l'homme 1895, Chant funèbre 1902 ir apie 100 solo dainų, jų tarpe 5 chansons de Bilitis 1907. Reikšmingi yra šie jo muzikologiniai darbai: studijos Traité de l'harmonie, 3 tt., 1927–30, Étude sur l'écriture de la fugue d'école 1933, Théorie de la musique 1935, Quelques vues sur le présent 1945, Les instruments à vent 1948 ir Debussy (1927) ir Fauré (²1949, ag. 1945) biografijos.

P. Renaudin, C. K. 1952. *K.O.*

Koedukacija (lot.) yra bendras abiejų lyčių jaunimo auklėjimas tose pat klasėse, taikant abiem lytims tuos pačius reikalavimus. K. priešinga yra atskirų berniukų ir mergaičių mokyklų sistema. Abi sistemos turi savo pateisinimų ir šalininkų pedagogų tarpe. K. daugiausia pagrindžiama tuo, kad šių laikų gyvenimas reikalauja iš vyro ir moters lygaus išsilavinimo ir kad psichologiniai skirtumai tarp berniukų ir mergaičių yra tokie nežymūs, jog abeji gali lygiai mokytis ir patenkinti tuos pačius reikalavimus. Kiti gi priešingai įrodinėja, kad skirtingos lytys reikalauja skirtingo auklėjimo ir kad nevienodas berniukų ir mergaičių augimo bei brendimo tempas apsunkiną jų bendrą auklėjimą. Taip pat ir tarpusavio įtakas vieni vertina teigiamai, kiti gi neigiamai. Pradžios mokyklos beveik visur yra koedukacinės. Dėl vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų nėra vieningos nuomonės. JAV viešosios mokyklos yra koedukacinės, privatinės — atskiros. V. Europoje gimnazijos ir kitais vardais vadinamos aukštesniosios mokyklos daugumo valstybių atskiros. Lietuvoje Nepriklausomybės pradžioje visos gimnazijos buvo koedukacinės ir tik ilgainiui didesniuose miestuose buvo atskiros berniukų ir mergaičių gimnazijos.

P. Geheeb, Die kulturelle Aufgabe der K. 1935. *P.Mld.*

Koeficientas (lot.) nežinomojo arba kintamojo reiškinio skaitinis daugiklis. K. gali būti išreikštas aritmetiniais arba bendriniais skaičiais. Daugianarių x^2-3x-2 ir ax^2y+bxy^2-c skaičiai 1, −3, −2 ir a, b, −c yra k. Laisvasis narys taip pat laikomas k. K. technikoje žr. Galingumas, Naudingo darbo k. *M.Kr.*

Koegzistencija (lot.) sambūvis, daiktų drauge buvimas pasaulyje, erdvėje ir laike ar atskirų savybių drauge buvimas tame pačiame daikte. E. Becher šalia priežastinio dėsningumo skyrė koegzistencinį dėsningumą. Paskutiniu metu k. yra išpopuliarėjęs politine vakarietinių demokratijų su sovietiniu komunizmu sugyvenimo prasme.

Pagal šią pažiūrą, laisvasis, demokratinis (kapitalistinis) pasaulis iš vienos pusės ir S. Rusija iš kitos pusės gali koegzistuoti, atseit gyventi neribotą laiką vienas šalia kito, savo tarpe nekariaudami. Šiąja pažiūra norima atremti V. I. Lenino pažiūrą, kuria einant laisvasis (kapitalistinis) ir komunistinis pasauliai ilgainiui negalės gyventi šalia vienas kito (koegzistuoti), bet kad anksčiau ar vėliau turės kilti ginkluotas konfliktas, kuriame viena arba kita pusė turės žūti.

Koekelberg Belgijos mst., v. Briuselio priemiestis; apie 17.000 gyv. (1955). 1905 pastatyta Jėzaus Širdies vardo bazilika, kuri yra belgų kat. tautinė šventovė.

Koekvacija žr. Coaequatio jurum.

Koercija (lot. coercere ‚suvaržyti, suspausti') vadino tariamai turėtą kai kurių dujų savybę, kurios dėka dujos spaudimu ir žema temperatūra galima paversti skysčiu. Buvo manyta, kad kai kurios dujos tų savybių neturi, ir dėl to jų ne-

galima suskystinti, pvz. vandenilis, helis. Bet XX a. pradžioje įsitikinta, kad visos dujos suskystinamos.

Koercitinė jėga (lot.) magnetizmo likučio sulaikomoji jėga feromagnetiniame kūne. Toksai kūnas, padėtas magnetiniame lauke, įsimagnetina. Magnetinį lauką silpnindami iki nulio, silpninsime ir kūno magnetizmą, bet nulio nepasieksime, nes kūnas dalį magnetizmo pasilaikys. Jei norėsime tą likutį panaikinti, turėsime tą kūną padėti priešingos linkmės tam tikro įtempimo magnetiniame lauke. Ši lauko įtampa, priešinga panaudotajai, ir vadinama k.j. Ją paprastai žymi H_c , o vienetu laikomas oerstedas. Medžiagos su mažu H_c, pvz. minkšta geležis, kurios H_c vos kelios šimtosios oerstedo dalys, naudojamos elektros matavimo įrankiuose, motorų paleidimo įtaisymuose. Jei norima palaikyti įmagnetintą kūną ilgesnį laiką, ypač ten, kur kūnas turi atlaikyti smūgius, temperatūros svyravimus, ima medžiagas, kurių H_c keli šimtai oerstedų, pvz. plieną. *M.Kr.*

Koestler žr. Köstler.

Koetsu Hanami (1557-1637) japonų menininkas, įsteigęs amatininkų ir menininkų koloniją, kuri pagal jo projektus dirbo lakavimo bei keramikos srityse. Jis laikomas naujo dekoratyvinio stiliaus kūrėju.

Kofeinas, sin. kafeinas, teinas (chem. formulė $C_8H_{10}N_4O_2$), alkaloidas, purino ($C_6H_4N_4$) darinys, 1, 3, 7–trimetilksantinas, randamas arbatlapiuose (1–5%), kavos pupelėse 1,0 – 1,5%), kolos riešutuose 2,7 – 3,6%), Ilex paraguayensis lapuose (1,2–2,0%), vad. Paragvajaus arbatoje ‚mate', P. Amerikos augalo Paullinia cupana sėklose (džiovintų maltų sėklų pasta turi apie 4%, vad. guarana). Baltos, šilkinio blizgesio, kartaus skonio adatėlės ar milteliai. Lydosi 235–237.5°C. Išskyrė Runge 1820. Gaunamas ekstrahuojant iš arbatos lapų ar kavos pupelių. Dabar daugiausia sintetiniu būdu iš cianoacto rūgšties etilo alkoholio estero ir urėjos arba metilinant teobrominą, kuris išskiriamas iš kakavos gamybos liekanų. K. veikia skatinamai centrinę nervų sistemą, raumenis (ir širdį) ir inkstus. Centrinėje nervų sistemoje paliečia aukštesniuosius centrus, sukeldamas pagyvėjimo jausmą, pagyvindamas protavimą. K. paspartina raumenų darbą padidindamas jo kiekį. Veikdamas kvėpavimo centrą pagyvina kvėpavimą, paprastai nepakeisdamas pulso greičio. Padidina šlapimo išsiskyrimą. K. lengvai išsiurbiamas plonose žarnose ir beveik visai suskaldomas į urėją ir angliarūgštį. K. naudojamas terapijoje kaip centr. nervų sistemą stimuliuojąs vaistas miltelių ar tablečių forma, dažnai su aspirinu, kodeinu ar fenacetinu. Vidutinė dozė 0,2 g. Injekcijoms į raumenis naudojami k. mišiniai su natrio benzoatu ar salicilatu, turį 50% k. Vid. dozė 0,5 g. K. yra sudėtyje Cola gėrimų. *St.K.*

Koferdamas (ag.) 1. Medinis dėžės pavidalo statinys taip padarytas, kad į jį gerai įtiktų laivo priekis ar galas ir sienos išpiova, sutapusi su laivo pavidalu, nepraleistų vandens. Iš dėžės išpumpuojamas vanduo ir sudaroma sausa erdvė po vandeniu esančios atitinkamos laivo dalies pataisymams.

2. Tanklaiviuose tarpinė patalpa tarp dvigubos skersinės pertvaros, skiriančios krovinio patalpas nuo mašinų skyriaus.

Koffka Kurt (1886–1941) JAV psichologas, 1918–24 Giesseno univ. prof. 1927 atsikėlė į JAV ir 1941 dėstė Smith kolegijoje. Drauge su M. Wertheimeriu ir W. Köhleriu sukūrė vad. pavidalo psichologijos (Gestaltpsychologie) mokyklą. Išsp. Die Grundlagen der psychischen Entwicklung 1921 (yra anglų vert.), Zur Analyse der Vorstellung und ihrer Gesetze 1912, Colour und Organization 1931, Principles of Gestalt Psychology 1935.

Kofu Japonijos mst. Hondo saloj, tarp Fudžisano ir Jatsugatake vulkanų; apie 110.000 gyv. (1955). Šilko audinių, kristalo ir kt. pramonė.

Kogălniceanu Michail (1817 – 1891) rumunų istorikas ir politikas. Keliais atvejais buvo ministru liberalų kabinetuose. 1863–65 ministras pirm. Įvykdė daug administracinių reformų, kovojo dėl lygių teisių visiems krašto gyventojams suteikimo, modifikavo baudžiamąjį statutą, panaikino mirties bausmę, įvykdė reformų žemės srityje. Išsp. Letopisatile tarii Moldavei 1845–52, Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie ²1854.

Kogan Petr Semenovič (1872 Lydoje — 1932) rusų literatūros istorikas, Maskvos univ. prof. Savo literatūros istorijos veikaluose, nagrinėdamas rašytojų kūrinius, vartojo sociologinį metodą. Išsp. Očerki po istorii zapadno europejskoj literatury 1903–10, ¹²1943 (šis veikalas išverstas į

lietuvių k.), Očerki po istorii drevnich literatur 1907, 51923, Očerki po istorii noveišej russkoj literatury 1908–12.

Koganas Leonas Moisiejus (g. 1894 Šiauliuose) gyd. tbc. specialistas. Medicinos mokslus ėjo Maskvoj ir Berlyne. Specializavosi Prancūzijoj bei Šveicarijoj. Dirbo žydų tuberkuliozinėje ligoninėje. Veikė Kauno mst. gydytojų s-goje (sekretorius), D-joje kovai su tuberkulioze (valdybos narys). Dalyvavo tarptautiniuose kovai su tuberkulioze kongresuose ir skaitė pranešimus. Nuo 1925 pradėjo rašinėti plaučių ligų klausimais Medicinoje, vėliau ir Zeitschrift f. Tuberkulose. 1940 VI 17 buvo vad. liaudies vyriausybės sveikatos ministru ir pasižymėjo dideliu protegavimu žydų į aukštas administracines pareigas. Išspausdino Džiova ir kaip kovoti su ja 1925, Apie biloteralinį pneumotoraksą plaučių tuberkuliozei gydyti 1933, Mūsų patyrimai taikant torakaustiką 1937 ir kt.

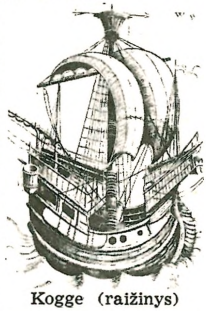
Kogge (raižinys)

Kogge XV ir XVI a. burinis laivas, plaukiojęs Šiaurės jūroje. 300–600 t talpos. Kartais buvo vartojamas ir karo reikalams. Turėjo įgulos 150–250 žmonių.

Kognatai (lot. con ‚draugė' ir gnatus = natus ‚gimęs') senovės Romoje kraujo giminietis iš motinos pusės; plačiąja žodžio prasme kraujo giminės, t. y. visi tie, kurių tėvai ar protėviai buvo bendri.

Kognicija (lot. cognitio ‚pažinimo procesas') terminas vartojamas daugiausia anglų kalba išreikšti pažinimui plačiausia prasme. Jei k. yra pažinimo procesas, tai pažinimas turėtų būti šio protavimo proceso rezultatas. Bet Lalande savo Vocabulaire Technique et critique de Philosophie siūlo, priešingai, vartoti šį terminą specifiniam pažinimo aktui pažymėti. Tad k. ir pažinimas būtų tokiam pat santykyje kaip v o l i c i j a (įgeidis) ir valia.

R o m ė n ų t e i s ė j e šiuo terminu buvo vadinamas procesas, kuriuo magistratas susipažindavo su pateiktais faktais, prieš darydamas sprendimą arba (vėliau, nuo 294 po Kr., įvedus Dioklecijono konstituciją), prieš skirdamas tam reikalui teisėją. *A.Lgm.*

Kognityvinis (iš lot. cognitio ‚pažinimas') liečiąs pažinimą, priklausąs pažinimui.

Kognovickis Kazimieras (1736 II 10 Lietuvoje — 1825 Galicijoje) istorikas, jėzuitas. 1764 įstojo į jėzuitų noviciatą, tačiau įsišventino pasauliečiu kunigu. Betgi leidus jėzuitams laisvai veikti Rusijos imperijoje, 1806 vėl įstojo į jėzuitų ordiną. K. buvo baigęs Vilniuje akad. ir įgijęs daktaro laipsnį, o po to kapelionavęs Gardino mokyklose. Kurį laiką dirbo pas Sapiegas ir ten surado Jono Petro Sapiegos dienyną. Panaikinus Rusijoje jėzuitų ordiną, 1820 drauge su kitais jėzuitais išsikėlė į užsienį. Ligi šiol vertingas jo veikalas apie Sapiegas. Išsp. Życie Sapiehów i listy od monarchów, księżąt i rozmaitych panujących do tychże pisane 1790–92, Żywoty sławnych polaków 1837, Kazania dwa 1787 ir Wdzięczność św. Stanisławowi Kostce 1774.

Kognovickis (1844–1864) 1863 vienas sukilimo vadų, veikęs Kauno krašte ir vadovavęs raitelių daliniui. 1864 I 15 Kauno apylinkėje susikovė su rusais ir pateko į rusų rankas. 1864 II pakartas Kaune.

Kogon Eugen (g. 1903) vokiečių žurnalistas, katalikiškųjų laikraščių red. 1939–45 Buchenwaldo koncentracijos stovykloje. 1949–53 Vokietijos Europos unijos pirmininkas, 1950 Europos federalistų pirm., nuo 1951 Darmstadto univ. prof. Išsp. Der SS Staat 31949, kur giliai išanalizavo fizines ir moralines kacetų kalinių kančias, pateikė daug statistinės medžiagos apie kacetuose žuvusius ir panagrinėjo vokiečių tautos atsakomybę dėl kacetų.

Kohereris (ag.) vienas pirmųjų prietaisų, sugalvotas prof. E. Branley (1890), elektromagnetinėms bangoms bei priimtiems radijo signalams detektuoti. K. sudaromas iš stiklinio vamzdelio su geležies arba sidabro piūvenų žiupsniu viduje. Piūvenos rimties būvyje sudaro netobulą kontaktą, taigi gana žymią varžą, bet patekusios elektromagnetinių bangų įtakon, jos ‚sukepa' ir duoda lengvą taką srovei. Taigi, elektromagnetinių bangų pasireiškimą galima konstatuoti srovės poveikiais iš vietinio elektros šaltinio. *A.J.*

Kohezija (lot. cohaerere ‚drauge kyboti') sankabumas, sankabos jėgų visuma, palaikančių to paties kūno molekules artimame kontakte ir tuo būdu sudarančių iš kūno molekulių ištisinę (nenutraukiamą) masę. K. jėgas juntame kietuose kūnuose (daiktuose, medžiagoje), kai bandome juos perlaužti, atplėšti jų dalį ir pn. Įvairiuose kūnuose k. jėgų stiprumas labai įvairuoja. Skysčiuose k. daug silpnes-

nė, negu kietuose kūnuose, o dujinėje medžiagos būklėje užuot k. labiau pasireiškia molekules nuo viena kitos atstumiančios jėgos. K. silpnėja nuo šilumos, nes ji didina molekulių vibraciją (svyravimą). Kaitinant kietas medžiagas, k. jose silpnėja, ir medžiaga skystėja (lydosi, tirpsta). Dar labiau šildant, medžiaga pereina į dujinę (gazų) būklę. *P.Jc.*

Kohima vietovė š.r. Indijoj, Asame, arti Burmos pasienio, 1500 m nuo j.l. K. pagarsėjo atkakliomis britų - japonų kautynėmis 1944 IV. Čia įsitvirtinęs vienas anglų batalionas, per 16 dienų būdamas japonų apsuptas ir be paliovos puolamas ištisos priešų divizijos, atsilaikė nepasidavęs, nors žuvo apie pusė visų gynėjų.

A. Campbell, The Siege 1956.

Kohler Josef (1849–1919) vokiečių teisininkas, nuo 1888 Berlyno univ. prof., redagavo kelis teisės žurnalus (Zeitschrift für Völkerrecht, Ztschr. für vergleichende Rechtswissenschaft ir kt.), specialistas patentų ir autoriaus teisės reikalų. Be to, domėjosi ir literatūros klausimais ir tyrė senovės rytų tautų teisę. Išsp. Handbuch des deutschen Patentrechts 1900–04, Urheberrecht an Schriftwerken und Verlagsrecht 1907, Rechtsphilosophie ^{3}1922, Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz ^{2}1919, Aus dem babylonischen Rechtsleben 1890–98, Hamurabi's Gesetz 1904–11, Asyrische Rechtsurkunden 1913, su E. Ziebarth Zur Urgeschichte der Ehe 1897, Orientalisches Recht und Recht der Griechen und Römer 1914.

Köhler 1. Ulrich Leopold (1838–1903) sen. istorikas, Berlyno ir Strasburgo univ. prof., archeologijos inst. vedėjas Atėnuose, rengė Corpus inscriptionum Graecarum, išleido II t. Corpus inscriptionum Atticarum.

2. Walter (1870–1946) vokiečių evangelikų teologas, Giesseno, Züricho ir Heidelbergo univ. prof. Išsp. Reformation u. Ketzerprozess 1901, Idee und Persönlichkeit in der Kirchengeschichte 1910, Huldrych Zwingli ^{2}1952, Züricher Ehegericht und Genfer Konsistorium 1932, 1942, Luther und Luthertum 1933, Dogmengeschichte 1938, 1951.

3. Wolfgang (g. 1887) vokiečių psichologas, 1922 Berlyno univ. prof., nuo 1935 JAV. Yra vienas svarbesniųjų pavidalo psichologijos (Gestaltpsychologie) atstovų. Šios psichologinės srovės susidarymui lemiančios reikšmės turėjo K. bezdžionių inteligencijos tyrimai. K. su savo mokytoju Wertheimeriu ir su Koffka galutinai suformulavo pavidalo psichologiją, kuri iš esmės priešinasi bet kokiam psichinio reiškinio bei būsenos išskaidymui į elementus. Ši teorija pasisako taip pat ir prieš asociaciją ir dėmesį kaip savarankiškas galias bei procesus. Čia, sako, dalies pakeitimas keičia iš esmės ir pačią visumą, o visuma apsprendžia savo dalis. Išmetus analitinį metodą iš psichologijos, ši nustotų tikrojo mokslo savybių, todėl K. pagaliau modifikavo savo tezę, prileisdamas, kad čia galinti būti taikoma diferencialinė analizė, kuri esanti, aišku, fiktyvinė, tačiau naudinga. 1957 išrinktas Amerikos psichologų pirm. Išsp. Intelligenzprüfungen an der Menschenaffen 1919 (ag. 1925), Psychischen Gestalten in Ruhe und im stationären Zustand 1920, Gestalt Psychology 1929, ^{3}1952. Psychologische Probleme 1933, The Place Value in a World Facts 1938, Dynamics in Psychology 1940.

Kohl-Larsen Ludwig Friedrich Karl (g. 1884) vokiečių antropologas ir etnologas. 1914 karo gyd. N. Gvinėjoje, belaisvis Japonijoje, gyd. Irake ir 1919–25 Laplandijoje. Dalyvavo ekspedicijose: 1911–12 II-je vokiečių ekspedicijoje į Antarktiką, 1912 Laplandijoj, 1912–13 Mezopotamijoj, 1923 su norvegais banginių tirti, 1927–28 išvyko suledėjusių gyvulių ieškoti į P. Georgijos (S. Georgia) salą prie Antarktikos, 1931 Grafu Zeppelinu Arktikos kelionė, 1932–33, 1934–36 ir 1937–39 priešistorinėje -etnologinėje į R. Afriką (Tanganikoje ir kt.), kur surado Africanthropus njarasensis ir Meganthropus africanus, o taip pat giausiai paleolitinių uolų piešinių, 1943–44 į Laplandiją. Nuo 1942 Tübingeno univ. etnografijos prof. Išsp. Felsmalereien in Innerafrika 1938, Auf der Spuren der Vormenschen 2 tt. 1943 ir kt.

Kohlrausch Eduard (1874 — 1948) vokiečių kriminologas, baudžiamosios teisės prof. (Karaliaučiaus, Strasburgo, Berlyno univ.). Kriminologų suvažiavimuose ir dirbdamas nuolatinėse baudžiamosios teisės komisijose, K. rūpinosi reformuoti baudžiamąją teisę. Išsp. Irrtum u. Schuldbegriff im Strafrecht 1903, Kommentar zum Strafgesetzbuch ^{40}1950.

Kohlschütter Ernst (1870–1942) vokiečių astronomas, Pabaltijo geodezinės komisijos v.pirm., Berlyno univ. prof.

Kohn 1. Albin (1826–1879) lenkų et-

nologas ir archeologas, 1863 sukilimo dalyvis, ištremtas į Sibirą. Išsp. Sibirien und das Amurgebiet 1876, Materialien zur Vorgeschichte des Menschen im östlichen Europa.

2. Hans (g. 1891) JAV istorikas. Gimęs ir mokslus išėjęs Čekijoje. I pas. karo metu pateko į rusų nelaisvę ir 1915–19 gyveno Turkestane. 1923 doc. Prahos universitete, 1925 išsikėlė į Palestiną, o vėliau atvyko į JAV. Savo veikale The Twentieth Century 1949 išdėstė savo pažiūras į modernųjį pasaulį. K. dėsto istoriją Naujorko mst. kolegijoje ir redaguoja Britanikos Enciklopedijos istorijos skyrių. Daug veikalų rašęs tautybės klausimais. Vėlesniuose savo veikaluose ypač griežtai pasmerkia bolševikų vad. tautinę politiką (Panslavism 1953). Išsp. Nationalism in the Soviet Union 1933, Force or Reason 1937, Revolutions and Dictatorships 1939, World Order in Historical Perspective 1942, The Idea of Nationalism 1944, Prophets and Peoples 1946, German History 1954, The Mind of Modern Russia 1955, Nationalism and Liberty 1956. *P.Č.*

Köhne Werner (g. 1881) vokiečių hidrologas, požemio vandenų autoritetas. Išl. Grundwasserkunde 1928, ²1948.

Kohorta (lot. cohors ‚būrys, palyda') 1. Iki romėnų pilietybės suteikimo laikų (89 pr. Kr.) italų sąjungininkų pėstininkų daliniai romėnų kariuomenėje, vadinti taip pat cohortes alares (sparninės kohortos), nes jie sudarydavo sparnus.

2. Nuo Marijaus laikų (žr. Marijus) k. – dešimtoji legiono dalis (=3 manipulams, 6 centurijoms).

3. Imperijos laikais neįeinąs į legiono sudėtį dalinys. Tokie nepriklausomi daliniai buvo: iš savanorių sudarytos cohortes civium Romanorum (rom. piliečių k.) ir provincijose pašauktos cohortes auxiliariae (pagalbinės k.). Be to: Romoje stovėjusios cohortes praetoriae (pretoriečių gvardija) ir cohortes urbanae (saugumo policija) bei cohortes vigilum (naktinė ir gaisrininkų policija).

J. Kromayer u. G. Veith, Heerwesen u. Kriegfuehrung der Griechen u. Roemer 1928. *A.Rkš.*

Koht Halvdan (g. 1873) norvegų istorikas, nuo 1910 Oslo univ. istorijos prof., 1935–41 norvegų užsienio reikalų ministras. K. yra socialdemokratas. Jis buvo karštas taikos šalininkas, nuo 1919 buvo parlamente Nobelio komiteto (taikos premijai skirti) narys. 1923–24 K. dalyvavo danų-norvegų derybose dėl Grenlandijos, kur dėl savo blaivių pažiūrų susilaukė nepasitenkinimo iš ultranacionalistų. Nuo 1926 Comité international sciences historiques pirmininkas. Jo iniciatyva 1928 Osloje buvo sušauktas pirmas tarptautinis istorikų kongresas. Iš jo mokslinių veikalų pažymėtini: Die Stellung Norwegens u. Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, zuwohl während der Jahre 1863–64 1908, Sosialdemokratie 1915, Norsk bondereising 1926, Norsk utanrikspolitikk fram till 9 april 1940, 1947, The American Spirit in Europe 1949, Atsiminimai 1951. Be to, K. išleido Ibseno ir Björnsono laiškus bei monografijas apie H. Wergelandą 1908, A. O. Vinję 1909 ir H. Ibseną 1928–1929.

Kohtla-Järve š. Estijos mst. į vakarus nuo Narvos; apie 10.000 gyv. (1947). K.-J. yra Estijos naftos pramonės centras, įkurtas nepriklausomybės metu išnaudojant čia visai negiliai esančius degančiojo skalūno (kukerzito) sluoksnius. Antrosios sovietų okupacijos metu (nuo 1945) iš K.-J. yra nutiestas požemiu vamzdis į Leningradą naftai nuleisti.

Koidula Lydia (gimusi Jannsen, 1843–1886) estų rašytoja. Jaunystėje padėjo tėvui leisti laikraštį, kur susidraugavo su estų literatais bei atgimimo meto veikėjais. Literatūrinę veiklą K. pradėjo realistinėmis pjesėmis, tačiau estų literatūroje įgijo svorio savo poezija. Po asmeninio gyvenimo nepasisekimų (ištekėjo už suvokietėjusio latvio) jos poezijoje itin ryškūs du motyvai: tėvynės ilgesys ir romantiškas troškimas laisvės. 1925 G. Suits suredagavo jos poezijos raštus, o 1934 išėjo poezijos rinktinė. Įdomi jos korespondencija su rašytoju Kreuzwaldu.

L. Koidula

Koimbatur (ag. Coimbatore) P. Indijos mst., 130.500 gyv. Audimo ir cukraus pramonė.

Koimesis (gr. ‚Dievo Motinos Užmigimas', t.y. mirtis, lot. Dormitio). R. Bažnyčioje daugelio cerkvių vaizdas (rus ‚Sobor Uspenije Prečistoj Bogorodici' trumpai ‚Uspenskij' arba ‚Prečistenskij Sobor'). Pečersko vienuolynas prie Kijevo, įst. 1073,

turėjo pirmąją žymią K. vardo cerkvę Kijevo Rusijoje, kuria sekė eilė kitų. Vilniaus metropolito katedra, minima nuo XV a., buvo K. vardo. K. paveikslas Bizantijos mene turi nusistovėjusią schemą: Dievo Motina guli paraleliai paveikslo plokštumai lovoje, nuliūdę apaštalai stovi aplink, o Kristus rankoje laiko vaiko mumiją — Marijos sielos alegoriją. Bizantiška K. schema pateko X a. į Vakarus ir sutinkama rankraščių iliustracijoje bei katedrų skulptūroje (Strasburgo katedros timpanas apie 1250); XV–XVI a. buvo naudojama tapyboje (Meister des Marienlebens) ir grafikoje (Dürer). Vakaruose K. paveikslas buvo praturtintas naujais motyvais, pvz. ‚assumptio' (dangun ėmimas); Krokuvos Veit Stoss altoriuje (1489) Dievo Motina miršta klūpodama.

O. Sinding, Mariä Tod und Himmelfahrt 1903.

Koincidencija (lot.) 1. paviršiaus linijų sutapimas; 2. aplinkybių sutapimas.

Koine (gr. koinē ‚bendroji') iš klasikiniu V ir IV a. pr. Kr. gr. literatūros laikotarpiu susidariusios rašomosios Atikos kalbos kilusi, nuo Aleksandro D. laikų ypač literatūroje įsigalėjusi bendrinė graikų kalba (žr. Graikų kalba, Helenizmas). Šia kalba buvo parašytas ir N. Testamentas. K. išstūmė gr. tarmes tik iš literatūros; paskirose Graikijos srityse žmonės tebevartojo tarmes ir toliau, kaip kad pvz. Liuterio Šv. Rašto vertimu sukurtoji vokiečių bendrinė rašomoji kalba nepašalino vokiečių tarmių.

A. Thumb, Die griech. Sprache im Zeitalter des Hellenismus 1901; *Blass - Debrunner,* Neutestamentliche Grammatik 1931; *L. Radermacher,* Koine: Sitzungsber. Akad. Wien, phil. hist. Kl. 1947. *A.Rkš.*

Koinon (gr. K. ‚bendruomenė') sen. Graikijoje apskritai kiekviena bendruomenė ir ypatingai sąjunginės valstybės bei sąjungos helenistiniais laikais. Sąjunginės valstybės viduje tvarkėsi pačios, bet užsienio reikalams, kariuomenei, bendriems kulto reikalams vadovavo sąjunga, kuri net pinigus kalė.

G. Busolt u. Swoboda, Griechische Staatskunde 2 ³1926.

Koiras (ag. Coir) kokosinės palmės apivaisiaus pluoštiniai plaušeliai. Atogrąžų Azijoje vartojami kabelio laidų apvijoms, virvėms. Pasižymi lengvumu, elastingumu ir atsparumu peršlapimui. Iš jų taip pat audžiamos medžiagos maišams ir kt. Daugiausia k. pagaminama Ceilone.

Koitus žr. Kopuliacija.

Koivula Heikki (1887–1947) suomių žurnalistas, pradėjęs spaudoje dirbti 1909. Suomijos telegramų agentūros tarnyboje 1920–34, valstybės spaustuvės direktorius 1934-47, Suomijos seimo vertėjas nuo 1923, Suomijos žurnalistų sąjungos gen. sekretorius nuo 1921. Lietuvos bičiulis, pirmą kartą lankęsis Lietuvoje su suomių žurnalistų ekskursija 1925. Helsinkio Suomių–Lietuvių susiartinimo draugijos sekretorius nuo pat įsteigimo 1931 iki jos likvidavimo 1944, reikalaujant sovietams.

Koja Aukštdvario vls., Trakų aps. Vilkokšnio ež. š.r. įlanka, 2 km ilgio.

Kojackaraisčio durpynas Kazlų – Rūdos vls., Marijampolės aps., 161 ha ploto, 2,2 m gylio. Sudurpėjimas vidutinis. Pelkė 306 ha, tarpinio tipo.

Kojalovič Michail Josifovič (1828 Kuznicoje, Gardino gub. — 1891) rusų istorikas, bažnyčios istorijos specialistas. Nuo 1856 Petrapilio pravoslavų dvasinės akad. prof., dėstęs bažnyčios istoriją. 1863 Lietuvos ir Lenkijos sukilimo metu rusų spaudoje pasisakė už griežtas priemones prieš sukilėlius. Vilniuje siūlė steigti stačiatikių akad. Veikale Istorija russkago samosoznanija po istoričeskim pamiatnikam i naučnym sočinenijam 1884 išdėstė savo slavofiliškas pažiūras. Išspausdino Litovskaja cerkovnaja unija 1859 ir 1862 (I ir II tt.), Lekcii po istorii zapadnoj Rossii 1864 (su etnografiniu žemėlapiu), Dokumenty, objasniajuščije istoriju zapadnoj Rossii 1865, Letopis osady Pskova St. Batoriem 1867, Istorija vozsojedinenija zapadno-russkich uniatov starych vremen 1873, Tri podjema russkago narodnago ducha dlia spasenija russkoj gosudarstvennosti v smutnyja vremena 1880. Išleido Dnevnik Liublinskago seima. Archeografinės komisijos pavedamas išsp. pirmą tomą Russkoj istoričeskoj biblioteki 1872.

Rodosskij, Biografičeskij Slovar Peterburgskoj duchovnoj akad. 1907. *P.Č.*

Kojalavičius 1. Vijukas Albertas (Vaitiekus) (1609 Kaune — 1677 X 6 Varšuvoje), jėzuitas, Lietuvos istorikas, heraldikas ir gausių pastoracinių asketinių, poleminių, filosofinių raštų autorius.

K. gyvenimas. Kilęs iš turtingų bajorų, kurie prie Raudondvario turėjo Vijukų dv., o Kaune keletą namų ir žemės sklypą, K., kaip ir du jo broliai, tapo jėzuitu. Baigęs Vilniuje jėzuitų kolegiją, 1627 VIII 6 įstojo į ordiną. Atlikęs reikalingas filosofijos ir teologijos studijas, Vilniaus akad. gavo teol. dr. laipsnį. Iš

pačių jėzuitų to meto katalogų nustatoma, jog K. nuo 1643 eilę metų Vilniaus akad. buvo filosofijos ir scholastinės teologijos prof., vieneriems metams (1644) išvykęs scholastinės teologijos dėstyti į Braunsbergą. 1649 jis tapo Vilniaus akad. vicekancleriu. K. ilgai nesiskyrė nuo Vilniaus, išgyvendamas ten sunkią rusų okupaciją, o 1654–56 buvo akademijos rektoriumi. Trūkstant eilės metinių katalogų, K. pareigos tenustatomos tik 1657, kai jis, tebegyvendamas rusų nusiaubtame Vilniuje, buvo tada ir vėliau sostinės vyskupo nuodėmklausis. Nuo 1661 K. buvo Vilniaus jėzuitų profesų (atlikusių 4 įžadus) namų prie šv. Kazimiero bžn. pamokslininkas ir viršininko patarėjas, o 1663–65 buvo namų viršininkas. Nuo 1666 iki mirties K. buvo Varšuvos kolegijoje ir profesų namuose dvasios tėvas-nuodėmklausis.

K. r a š t a i. K. pirašė įvairių religinių ir iš dalies filosofinių raštų. Dalis jų buvo poleminės brošiūros prieš protestantus, disputai, pasikalbėjimai. Tai buvo besibaigiančių kovų su protestantais dešimtmečiai. Jis davė taip pat eilę proginių brošiūrų, liečiančių Vilniaus vyskupiją, Vilniaus jėzuitus. Kadangi visuomeniniame - politiniame gyvenime vadovaujančios reikšmės turėjo didikai, rašė K. apie Radvilas, Chodkevičius, Sapiegas. Paprastai nekreipiama dėmesio, kad, šalia Lietuvos istorijos, K. ir lietuviškų dalykų srityje pasirodė produktingas, dažniausiai lotyniškai pateikdamas eilę raštų. Skiriant šv. Marijos kultui tada daug dėmesio, veikale Atlas Marianus P. Guillelmi Gumpenberg S. J., Monachii 1672 K. aprašė 12 Marijos garbinamų paveikslų, daugiausia D L. K-tijos r. dalyje — Deiparae imagines Lithuanae. Pats būdamas kilęs iš bajorų, K. tyrinėjo Lietuvos bajorų herbus. Jo vertingas veikalas 1897 Krokuvoje buvo Fr. Piekosińskio išleistas Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego, tekst zwany Compendium (527 p. 8°). Nemažame K. rankraštiniame palikime, kurį smulkiai aprašo K. Estreicher, buvo du originalūs rankraščiai svarbaus genealoginio veikalo (1648–58), kurio dalis žuvo, kaip ir eilė jo kitų rankraščių, Vilniuje 1655. Šitą darbą (Nomenclator Familiarum et Stemmatum Magni Ducatus Lithuaniae) panaudojo XVIII a. Niesecki (žr.) savo Herbyne. Pagerbdamas jėzuitų geradarius, K. 1640 Vilniuje išsp. Gratiae saeculares Summis Pontificibus, Regibus, Praesulibus et Protectoribus Soc. Jesu in hoc Magno Ducatu Lithuaniae. Tarp išskaičiuotų geradarių, pradedant Protasevičiumi, Jurgiu Radvila, yra aprašyti ir Žemaičių vyskupai: M. Giedraitis, M. Pacas, St. Kiška, M. Geišas ir Jurgis Tiškevičius. Lietuvos bžn. ir apskritai jos kultūros istorijai yra svarbus įvairių žinių rinkinys apie bžn. padėtį Lietuvoje — Miscellanea rerum ad Statum Ecclesiasticum in Magno Lithuaniae Ducatu pertinentia (Vilnae 1650). Aprašydamas Lietuvos patronus, šventai gyvenusius (jų tarpe M. Giedraitį), K. davė įvairių žinių apie Lietuvos religinę būklę, jos protestantus, stačiatikius, Vilniaus diecezijį, žymiuosius akademijos jėzuitus. Dviejuose leidiniuose K. dėstė apie jo laiko didžiausius neramumus Ukrainoje. Domėdamasis kazokais, jis parašė De rebus anno 1648 et 1649 contra Zaporovios Cosacos gestis. Vilnae 1651 ir Epitome de rebus anno 1643 et 1649 contra Zaporovianos Cosakos in Polonia et Lithuania gestis. Viennae 1653. Tais pačiais metais Vilniuje buvo išleista Fasti Radiviliani. Gestae Illustrissimae Domus Ducum Radzivil. Panašiai K. buvo parašęs ir apie Chodkevičių šeimą Fasti Chodkieviciani, tačiau to darbo, kaip ir rankr. Fastorum Sapiehanorum yra likę tiktai fragmentai. Pagerbdamas Chodkevičius, K. išspausdino 1641 Septem Chodkiewicii heroes exercitus lithuani. Tarp Estreicherio paduotų 38 pavadinimų K. raštų dar žinomas (iš Zaluskių bibliotekos) svarbus papildymas prie Alegambi (žr.) suminėtų Liet. jėzuitų rašytojų (Supplementum Scriptorum Soc. J. Provinciae Lituanae, post editam bibliothecam R. P. Phil. Alegambi S. J. collectum anno 1652).

K. — L i e t u v o s i s t o r i k a s. Iš visų K. veikalų daugiausia žinoma yra dviejų dalių Lietuvos istorija. 1650 Dancige buvo išsp. Historiae Lituanae pars prior; de rebus Lituanorum ante susceptam christianam religionem, conjunctionemque Magni Lituaniae Ducatus cum Regno Poloniae, libri novem. 399 p. Knyga, pradedant apie Palemono atėjimą iš Italijos ir lietuvių pradžią (žinios imtos iš M. Stryjkovskio papildytos liet. siejant su heruliais), baigiama Jogailos valdymu. Antroji dalis susidedanti iš 8 skyrių (496 p.), kuriai jėzuitų cenzūros pirmasis leidimas jau buvo pasirašytas 1663, buvo išsp. Antverpene 1669 Historiae Lituanae a conjunctione Magni Ducatus cum Regno Poloniae ad unionem eorum Dominio-

rum. Baigdamas Lietuvos istoriją Žygimanto Augusto mirtimi (1572), K. paliko iki pat T. Narbuto laikų tradiciją ‚laužyti' Lietuvos istoriko plunksną ant Žygimanto Augusto karsto. Žymus XVIII a. istorikas A. L. Schlözer, kuris atskiras K. istorijos dalis 1785 išvertė į vokiečių kalbą, brangino ji, laikydamas vienu iš geriausių istorijos rašytojų XVII a. Nors K. dar nebuvo žinomi kryžiuočių šaltiniai ir rusų metraščiai, anot Schlözerio, jis sugebėjęs daryti išvadas ir iš dalies būti kritiškas. Bet jau pats Schlözer teisingai K. prikišo, jog apie seniausius laikus jis perdaug vaizdingai yra rašęs, kai tam visai nėra šaltinių. K. iš viso nėra buvęs toks originalus ir žymus istorikas, koks jis buvo per jo 250 m. mirties sukaktį 1927 išpopuliarintas Lietuvoje. Iš lietuvių pirmasis J. Matusas teisingai atkreipė dėmesį, jog daug naudodamasis M. Stryjkovskio kronika, patį tekstą K. yra pablogines. Kaip K. pats įvade pasisako, jo rašymo tikslas buvo pragmatinis. Siekdamas duoti jaunimui žinių apie tėvynės praeitį, K. drauge iš savo H. L. padarė tada taip labai kultyvuojamos lotynų k. skaitymų knygą. M. Stryjkovskis savo Kronikai labai rūpestingai iš visur rinko metraščius, vis stengdamasis pasiremti šaltiniais. O savo išgarsintoje ‚H. L.' K. nesirūpino naujais šaltiniais. Jo nuopelnas yra nebent tas, kad jis Stryjkovskio kronikos gausią medžiagą savaip sutvarkęs, perteikė lotynų kalba. Tuo būdu įvykdydamas paties Stryjkovskio turėtą planą, jis padarė prieinamą ir V. Europai, ką anas mozūras prieš 60 m. (1582) buvo paskelbęs. K. ir sakėsi, jog jis ėmėsi Stryjkovskio kronikos dalykus perredaguoti (‚redigere aggredior'). Bet K. nebuvo vien tik Kronikos ‚redaktorius'. Kai kada jis bandė būti kritiškas dėl Stryjkovskio veikale pasitaikančių klaidų. Visą šio XII a. chronologiją pagrįstai laiko klaidinga. Net į Mindaugo laikų datas (pats valdovas K. yra labai žiaurus tironas) žiūri jis įtartinai. Bet ir K. datos nebuvo tikslios. Pakartodamas savo pirmataką, K. pvz. klaidingai padavė mirties metus Algirdo 1381 (turi būti 1377), Gedimino — 1328 (turi būti 1341). Kadangi K. ‚H. L.' pasitaiko aiškinimų, teigimų ir samprotavimų, kurių nerandama Stryjkovskio kronikoje, reikėtų tiksliai ištirti visas kitas K. naudotas versmes. Šitas klausimas iki šiol dar nėra liestas. Tokiame tyrinėjime turėtų būti dar žymiai tiksliau nustatyta ir K. didelė priklausomybė nuo Stryjkovskio; taip pat ir jo bandymas kai kur eiti savo keliu. Bet, ir neturint specialios studijos apie ‚H. L.' šaltinius, krinta į akis vienas charakteringas bruožas K. veikalo. Rašytas apie 100 metų po Liublino unijos, jis neberodė to Stryjkovskio Kronikai charakteringo prisirišimo prie D. L. K-tijos ir jos šilto patriotizmo, kokiu dar kvėpavo M. Giedraičio laikotarpis. Patenkintas visais ‚unijiniais' aktais nuo Jogailos laikų, K., net lietuviams išvažiavus iš Liublino seimo, pridėjo ‚džiaugiuosi įvykusia santaika' (II 489). Gana ryškiai prikišdamas Vytautui D. jo politikoje ne kartą parodytą tik vad. ‚garbės troškimą', K., Długošo kronikos (Zbignievo Olesnickio) akimis žvelgė ir į klausimą Vytauto karūnacijos, atvaizduodamas ją, kaip imp. Zigmanto Liuksemburgiečio intrigą silpninti Lenkijos karalystei. Tekstas ‚H. L.' visai neparodo to jos vad. ‚lietuviškumo', koks K. veikalui ilgai buvo priskiriamas. Kad K. apie pagoniškus D. L. K-tijos laikus neturėjo geros nuomonės, yra suprantama, nes pagonybė negalėjo būti jokiu atžvilgiu priimtina griežtų pažiūrų vienuoliui. K. veikalas yra tačiau pavyzdys, kaip Vazų gadynės gale (apie XVII a. vidurį) ‚unijinė' dvasia ėmė įsistiprinti, o D. L. K-tijos valstybinė savarankiškumo sąmonė apsilpo. Giedraičio laikų (XVI–XVII a. sąvartos) lietuviškoji valstybinė sąmonė, kurią perdavė dar savo kronikoje Stryjkovskis, K. yra visai išblėsusi. K. buvo tik nuopelnas, kad jis, rašydamas ‚H. L.' lotynų kalba, supažindino v. Europą su Lietuvos praeitimi. K. veikalas, plačiai pasklidęs Europoje — ir šiandien vis randamas žymesnėse ir senesnėse bibliotekose, iki XVIII a. galo buvo dažnai naudojamas.

K. netikslumai apie protestantizmo epochą. Ir kituose savo darbuose K. nebuvo dar kritiškas istorikas, koks pvz. pasirodė jo amžininkas jėzuitas J. Bollandas (žr.), su savo garsiuoju Acta Sanctorum nukreipęs istorinius tyrinėjimus kritiška linkme. K. istorijos raštai, pirmoje eilėje ‚H. L.' ir Miscellanea turėjo teikti medžiagos retorikos pamokoms. Jo raštai iš protestantizmo plitimo laikų (Miscellanea) turėjo suteikti vaizdingų, įspūdį darančių pavyzdžių pamokslams ir prakalboms. K. pasakojo pvz. apie istoriškai abejotiną įvykį, kuris primena šv. Ambraziejaus (Milane) žinomą žygį. Vilniaus sufraganas Kiprijonas pastojęs ke-

lią į kalvinistų bžn. einančiam Žygimantui Augustui (Miscell. 13). K. vėl paduoda, vėliau Nieseckio ir Rostovskio nekritiškai pakartotą nuotykį, kaip kalvinisto Radvilos Juodojo sūnui Mikalojui Kristupui (‚Našlaitėliui') pasninko metu (Kančios sekmadienį) buvęs ant stalo padėtas keptas gaidys. Kai kunigaikštis ta proga nusikeikęs, ‚gaidys lėkštėje atsistojo, sparnais suplasnojo ir ėmė giedoti' (t.p. 70). Šitokios ir kitokios istorijos, kurios patekdavo XVII a. ir į Lietuvos jėzuitų Litterae Annuae (metinės apyskaitos), verčia suabejoti ir kitomis K. istorinių raštų vietomis, kurias dar reikėtų pagal kt. versmes tiksliau ištirti. K. pvz. pirmasis išplatino žinią, jog ‚vos šeši kunigai berandami Žemaičiuose' (t.p. 67). Kitoj vietoj jis minėjo 7 likusius kunigus. Pavardėmis galima surasti anuo metu, kai M. Giedraitis pradėjo vyskupavimą Žemaičiuose, 17 kat. kunigų. Daugelis tokių K. teigimų pateko į vėlesnius religinius ir istorinius raštus. Jie yra iki pat šiol kartojami, nepatikrinant šaltinių, ir jo žinias laikant tikromis ir apie laikus, kai K. turėjo pasitikėti tik kitų pasakojimais, kurie stipriai perdėjo protestantizmo pavojų. Tuo būdu K. siekė labiau pabrėžti nuopelnus tų, kurie grąžino Lietuvon katalikybę. K. tad nedavė tikrojo religinės padėties paveikslo, kai kalbėjo apie protestantizmo plitimą. O ‚H. L.' jis nedavė tokios Lietuvos istorijos, kokios po Stryjkovskio ‚Kronikos' D. L. K-tijai reikėjo. K. gausių raštų išplitimas ir jo surašytų istorinių teigimų dažnas kartojimas, rodo, kad jo reikšmė yra buvusi didelė.

Jėzuitų Arch. Lituania 11 (Cat. Triennal.) f. 126; Lit. 56 (Catal. Brev.) nuo 1641 iki 1675 (ff. 17–207); *C. Sommervogel,* Bibliothèque de la Compagnie de Jèsus IV 1893 sk. 1164–1170; (") Papild. t. p. IX 1900 554; *E. Rivière,* Supplément 1911–30, 536 p.; *K. Estreicher,* Bibliografja Polska XIX 1903 399–405 (plg. bibliogr. apie K. Tiesos Kelio 1928 I 28); *M. Stryjkowski,* Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi 1846 I–II; *J. Matusas-Sedauskas,* Alb. Vijukas–K. kaip Lietuvos istorininkas (Praeitis I 1930 318–329 — žr. ten kitą bibliogr.); (") Ar Alb. Vijukas K. buvo garsus Liet. istorininkas ir patriotas? (Tiesos Kelias 1929 I 252–255); *A. Dambrauskas,* Pamokslas Kauno Bazilikoje 1927 II 6, švenčiant K. 250 mirties sukaktį (t.p. 1927 Nr. 1 23–30); *J. Totoraitis,* Alb. V. K. (t. p. 1928 I 15–18); *P. Būčys,* Alb. V. K. paminėjimas (t.p. 18–28); *Z. Ivinskis,* Merkelis Giedraitis ir jo laikų Lietuva, Roma 1954 (manuskrpt.).

Z.I.

2. Vijukas Kazimieras (1617 Kaune —1674 XI 2 Polocke) jėzuitas, Alberto ir Petro brolis. 1634 įstojo į jėzuitus. Buvo poetikos mokytojas Pinsko ir Nesvyžiaus kolegijose, o retorikos Kražių (1641), Polocko ir Braunsbergo kolegijose. 1642 visi trys broliai dovanojo savo namus būsimajai jėzuitų kolegijai Kaune ir su Adomu Sabaliausku, atvykusiu iš Kražių kolegijos, bei Jurgiu Grunembergu tais pat metais IV 17 atidarė Kaune rezidenciją. 1654 iš rankų savo brolio Alberto, tuo metu Vilniaus akad. rektoriaus, gavo artium liberalium ir filosofijos magistro ir teologijos daktaro diplomus. Filosofijos prof. buvo Polocke ir teologijos Braunsberge. 1657–60 buvo Vilniaus akademijos rektorius, o prieš mirtį — Polocko kolegijos, įsteigtos Stepono Batoro. Be mokslinio ir rašytojo darbo, pasižymėjo pamokslininko talentu. 7 metus buvo garsus pamokslininkas šv. Jono bažnyčios prie Vilniaus akad. Išspausdino Institutiones rhetoricae, 2 tt. 1654 ir 1659; Modi LX sacrae orationis varie formandae 1644 ir 1669, 1676, 1679, 1684 ir 1694, 1759; Panegyrici Heroum... in gratiam studiosae juventutis 1668 (jų tarpe panegirikos: popiežių, patvirtinusių jėzuitų ordiną, Vilniaus vysk. Valerijono Protasevičiaus, Žemaičių vysk. Jurgio Tiškevičiaus, Kazimiero Paco, Alberto Stanislovo Radvilos, Kazimiero Leono Sapiegos ir kt.); Kazanio o Męce Panskiey... 1675; Soli polique decus, Sagittae Vołłowicianae Ladislao Wołłowicz, Palatino Vitepscensi, 1669; Primae lacrimae in obitu Serenissae Ceciliae Renatae Serenissi Uladislai IV Poloniarum, Suecorum, Gothorum, Vandalorum Regis invictissimi Conjugis ab Academia et Universitate Vilnensi S. J. fusae... 1644; Via augusta Serenissimi Poloniae et Sueciae Principis Caroli Ferdinandi, Epsicopi Plocensis... 1644; Polonia pacifica, inter augustas nuptias serenissimorum Vladislai IV Poloniae et Sueciae Regis invictissimi et Ludovicae Mariae Principis Mantuae et Montisferrati Ducis de Nevers et Rethel panegyrice celebrata, atque eisdem serenissimis Majestatibus ab alma Academia et Universitate Vilnensi Societatis Jesu ex publico laetitiae voto oblata 1646; Strzała troista klejnot Gabr. Kolędy metrop. 1674; Iudex reus sive responso apologetica P. Casimiri Wiiuk Koiałowicz S. J. ad Sebastianum Goebellium modos concionandi a se anno 1668 editos in Methodologia homiletica diiudicantem 1672; Vita Venerabilis Patris Nicolai Lancicii (Mikalojaus Lenčiaus). Šitas jo veikalas vėliau buvo papildytas Boleslovo Balbino ir išleistas lotyniškai. Yra ir lenkiškas bei vok. vertimas. Be to, dar rankraščiuose palikę Ka-

zanie na pogrzebie Jana Brzostowskiego, Pułkownika; Sacra Politia complectens ceremonias et ritus S. R. Eccleciae ir Herbarz Familii litewskich. Iš trijų išlikusių rankraščių vienas priskiriamas Kazimierui Kojalavičiui, kiti gi jo broliui Albertui, kuris, šalia išlikusio rankraščio Nomenclator Familiarum et Stemmatum M. Ducatus Lithuaniae et Provinciarum ad eum pertinentium, išspausdino 1656 pirmuosius lankus Herbarz szlachty litewskiej, bet įsižeidus vienai didikų šeimai, kad jo giminė nėra kildinama iš karališkosios, spausdinimas buvo nutrauktas.

Jėz. arch. Romoje, Lit. Necr. 61 t., 529–532; *C. Sommervogel,* IV, 1170–1173. *A.Lm.*

3. Vijukas Petras (1622 Kaune — 1654 VI 12 Vilniuje; Necr. t. 61, 171–172 mirties vietą nurodo Kauną) Alberto ir Kazimiero jaunesnysis brolis. Pradinį mokslą (humaniora) gavo Gardino kolegijoje. Ten turėdamas 14 metų padarė įžadą įstoti į jėzuitus. Po to kiek laiko dar mokės Kaune. 1637 įstojo į jėzuitus. Naujokyną atliko Vilniuje, kur studijavo filosofiją ir teologiją. Ten pat trejus metus mokė retorikos. Po studijų ir kunigystės šventimų buvo pradėjęs dėstyti filosofiją Vilniaus akad., bet persidirbęs, greičiausiai džiova (lento consumptus morbo), mirė pirmaisiais profesoriavimo metais 1654. Išleido Elogium funebre Palatini Vilnensis 1652 ir Panegyricus Regiae culinae in Lithuania Magistri Supremi 1652. Be to, dar rankraščiu liko Elogia Episcoporum Vilnensium, paruošta 1651. Estreicher betgi savo bibliografiniame leidinyje mano, kad šis veikalas buvo irgi išspausdintas.

Jėz. arch. Romoje, Lit. Necr. 61 t., 171–172; *C. Sommervogel,* IV, 1173. *A.Lm.*

Kojdanów žr. Kaidanava.

Kojė (ol.) jūrininkų ir keleivių miegamasis kambarys laive.

Kojinės megztas arba austas kojų apavas iš vilnos, medvilnės, natūralaus šilko, mercerizuotos medvilnės arba dirbtinio pluošto verpalų. Paprastos k. mezgamos vad. apvaliomis standartinėmis mašinomis, tačiau k. pėdą primezgant kitomis mašinomis. Moteriškos ilgos k. mezgamos vad. Cotton mašinomis, kur visa k. numezgama iš karto, ištisai. Cotton mašinos išradėjas yra William Cotton 1864. Prieš I pas. karą Lietuvos teritorijoje tebuvo tik 4 k. dirbtuvėlės.

V. Steponaitis, Lietuvos fabrikos (Vairas 11 nr.) 1915.

Kojinis Degučių vls., Zarasų aps. ež., 2 km į p.r. nuo Degučių mst., prie Salako vieškelio, 22 ha ploto; paviršius 145 m nuo j. l.; per gretimą Duseto ež. priklauso Šventosios (Neries) baseinui.

Kojinis viena lošiamųjų kortų figūrų, dar vadinama berniuku, valetu, žemiu, kapliuku.

Kojų plovimo apeiga atliekama po Didžiojo ketvirtadienio mišių. Katedroj vyskupas, o kitose bažnyčiose vyriausias dvasininkas, diakono ir subdiakono asistuojamas, dvylikai neturtėlių vyrų (jų gali būti ligi 30, nebūtinai neturtėlių, pasauliečių ar dvasininkų) plauja kojas. Ši apeiga yra pakartojimas J. Kristaus atliktos apeigos, kai Jis per paskutinę vakarienę, skelbdamas naują nuolankumo ir artimo meilės įstatymą, pats apaštalams apiplovė kojas.

Kokada žr. Kakada.

Kokainas (isp.) $C_{17}H_{21}NO_4$, alkaloidas, tropano darinys, randamas lapuose laukinio ar kultivuojamo krūmo Erythroxylon Coca, Lamarck (Erythroxylaceae) ir kitose tos šeimos augalų rūšyse drauge su eilė kitų chemiškai giminiškų alkaloidų, kaip cinamilkokainas, α β — trukslinai, tropakokainas ir kt. (Bolivijoje, Brazilijoje, Peru, Indijoje, Javoje). Brazilijos Coca lapai turi 0,5–1,0% kokaino, o Javos — 1,2–2% kokainui giminiškų alkaloidų, iš kurių sintetiniu būdu gaminamas k. K. išskyrė ir jo veikimą aprašė Wöhler 1860. Pirmasis praktiškai panaudojo akių gyd. Koller 1884. K. yra nuodingi, balti, kristaliniai milteliai, lengvai tirpsta organiniuose tirpikliuose, sunkiai vandenyje, bet lengviau mineraliniame ir augaliniuose aliejuose. Lydosi 96–98°C. K. chemiškai yra ekgonino metilo benzoilo esteras; o ekgoninas 3 – tropanol – 2 – karboksilinė rūgštis ($C_9H_{15}NO_3$). K. hidrolizės poveikiu skyla į ekgoniną, metilo alkoholį ir į benzoinę rūgštį. K. gaunamas ekstrahuojant pašarmintus sumaltus Cocos lapus organiniais tirpikliais ir hidrolizuojant ekstraktą natrio karbonatu. Iš k. ir jo palydovinių giminiškų alkaloidų gaunamas ekgoninas. Benzolinant ekganino alkoholinę grupę ir metilinant karboksilinę, gaunamas grynas k. K. yra nervų nuodas. Jis paraližuoja jutimo nervų galūnes ir kamienus, sutraukdamas kraujo indus ir sukeldamas anesteziją. K. lengvai susiurbiamas gleivinių, bet sveika oda nėra jam pralaidi. Iš kūno pašalinamas iš dalies ne-

pakeistas per inkstus. Terapijoje naudojama k. druskos rūgšties druska — hidrochloridas, bespalviai, lengvai vandenyje tirpstą kristalai. Lydosi 200–202°C. K. hidrochloridas vartojamas paviršiaus anestezijai vandeniniuose tirpaluose (1–5%) akių, dantų, nosies ir gerklės ligų praktikoje. Resorbcijos pavojui sumažinti ir veikimui daugiau lokalizuoti naudojamas drauge su adrenalinu. K. blogosios pusės yra: 1. didelis nuodingumas centrinei nervų sistemai, 2. vandeninių tirpalų nepastovumas ir 3. įpratimo (kokainizmo) pavojus. Dėl to šiandien k. didele dalimi pakeičiamas kitais, ne taip nuodingais, sintetiniais anestetikais. *St.K.*

Kokainizmas yra įprotis vartoti kokainą kaip svaigalą. Įprotis atsiranda pakartotinai vartojant kokainą, nes tada žmogaus savijauta palieka priklausoma nuo vienu ar kitu būdu pavartoto kokaino kiekio, paprastai tirpaus vandenyje kokaino hidrochlorido pavidalu. Įjunkti padeda du veiksniai: žmogaus asmenybės defektai ir galimumai gauti kokainą. Fiziniai negalavimai retai turi reikšmės, bet daugiau asmenybės defektai — psichoneurozė ir psichopatinis mažavertumo jausmas. Kokainą gali pradėti vartoti ligos metu ar gydytojo nurodymu ar savanoriškai, bandant kokaino veikimą. Gryną kokainą retai kas vartoja, nes didelis jo kiekis sukelia nemalonių reiškinių; jį vartoja su kokiu nors fiziologiniu antidotu, pvz. morfinu. Dabar kokainą leidžia dažniausiai į venas injekcijomis. Jis sukelia geros savijautos jausmą, žmogus atgyja, nuovargis pradingsta. Gera nuotaika palaikoma pakartotinėmis injekcijomis. Kokaino padariniai yra nemiga, atminties silpnėjimas, nesulaikomas noras gauti daugiau kokaino, virškinimo sutrikimas, apetito stoka ir protinis sutrikimas, vedąs į moralinį išsigimimą. Įjunkimą sukeliančių vaistų vartojimas JAV yra tvarkomas Harrisono narkotikų aktu. Kokaino vartojimo nutraukimas beveik nesukelia fizinių bei psichinių sutrikimo reiškinių. Dėl to palaipsnis vartojimo nutraukimas, kaip tatai daroma morfino atveju, nepraktikuojamas. Kadangi daugumas įpratėlių yra neurotikai, tai jų gydymas yra psichoterapijos sritis. *St.K.*

Kokamedis (Erytroxylon Coca) žr. Erythroxylon.

Kokand Sovietų Rusijos mst. Uzbekistane, Ferganos klonio v. dalyj; apie 100.000 gyv. (1939 84.700). K. yra derlingos, dirbtinai drėkinamos srities su intensyviu medvilnės ir sodų ūkiu centras. Ligi užimant rusams 1876 buvo K. chanato sostinė.

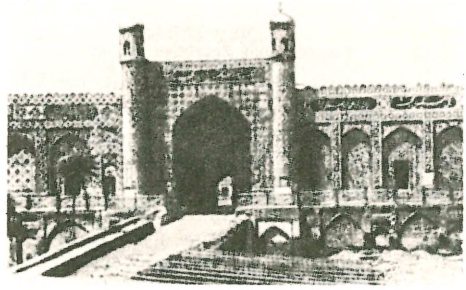

Chudar chano rūmai

Kokarda (prc. cocarde) spitė. 1. metalinis ženklas, nešiojamas karių ar valdininkų kepurės priešakyje; 2. spalvotas sulankstytas raikštis, tam tikra kilpa parišamas pasipuošimui. Seniau k. vartojo plunksnų kuokštelę kepurei puošti iš šono ar priešakio. D. prancūzų revoliucijos metu, C. Desmoulins, pasakęs kalbą Palais-Royal parke, nusiskynė medžio lapą ir prisegė prie savo skrybėlės, tai kiti, jį pamėgdžiodami, segėsi medžiagines spalvotas kokardas.

Kokas (gr. kokkos ‚uoga') apskritas, uogos pavidalo, mikrobas. K. yra labai įvairių, pvz. gonokokas, diplokokas, streptokokas ir kt.

Kokcidija (coccidia) parazitinių pirmuonių klasė (Protozoa). Žr. Coccidia.

Kokcidiozė (coccidiosis) naminių gyvulių ir paukščių liga, kurią sukelia kokcidijos. Ji ligi šiol buvo sunkiai pagydoma, ir ypač jaunikliai paukščiai ar gyvuliai sunkiai ją atlaiko. Dėl to ji padaro daug nuostolių triušių, viščiukų bei gyvulių prieauglio ūkiams. Apsikrečia kokcidijomis užterštu pašaru ar vandeniu. Ligos sunkumas pareina nuo infekcijos kiekio ir gyvulių kūno stovio: riebūs ir stiprūs gyvuliai ligą lengviau atlaiko negu liesi. K. yra paplitusi visame pasaulyje. Dabar yra įrodyta, kad kiekviena gyvulių rūšis turi savo ypatingas ir tai tik rūšiai būdingas kokcidijas, kuriomis gyvuliai apsikrečia. Labiausiai specializuota yra Eimeria k. rūšis. Ji yra daugiausia naminių gyvulių apkrėtėja. Kokcidijos naikinamos sanitarinėmis švaros priemonėmis, o taip pat jos nyksta nuo karščio ir saulės spin-

dulių. Cheminės priemonės mažai jas veikia.

D. Wirth, Kompendium Spezialen Pathologie und Therapie für Tierärzte 1944; *O. V. Brumley*, A Textbook of the Diseases of the Small Domestic Animals 1948. *K.A.*

Kokemäënjoki (švedų Kumo älv) p.v. Suomijos upė, 140 km, su aukštupiais 395 km ilgio; teka iš Näsijärvi ež., 250 km² ploto, su kuriuo jungiasi daug kitų ežerų. Baseino plote 27.100 km yra 3095 km ežerų arba 11,5%. Upė teka nuo Tamperės mst. ir įteka į p. dalį Botnijos įlankos ž. Pori mst. Vid. debitas 231 m³/sek. *S.K.*

Koketė (prc. coquet) moteris, kuri stengiasi įvairiais būdais patikti vyrams, jiems meilikauja arba savo išore bei elgsena kreipia į save dėmesį.

Kokybė 1. kiekvienos situacijos savybė, atsakanti į klausimą ‚koks?'. Paprastai skiriamos dvi pagrindinės k. rūšys. Pirminės k. yra esmiškai susietos su laiku bei erdve: pavidalas, judesys ir t.t. Antrinės k. yra juslinės: spalva, skonis, garsas ir t.t. Šios pastarosios k. dažnai yra laikomos subjektyviomis ir kelia ontologinį savo realumo klausimą. Pagrindiniai atsakymai į šį klausimą filosofijos istorijoje yra buvę trys: antrinės k. yra objektyvios daiktų savybės (Aristotelis ir tradicinė filosofinė pažiūra); antrinės k. yra tik subjektyvūs vaidiniai, kuriuos sukelia pirminių k. skirtingi susidėstymai (Demokritas ir mechanistinė pažiūra, Locke, Descartes); antrinės k. yra emergentiniu būdu kilusios iš pirminių (palyginti nauja evoliucionistinė pažiūra).

2. Logikoje k. yra jungties teigiamas arba neigiamas charakteris (‚yra', ‚nėra'). *V.Dn.*

Kokybinė analizė, cheminė analizė—medžiagos sudėties nustatymas, naudojant cheminius ir fizikocheminius metodus. K. a. susideda iš paruošiamojo tyrimo (išvaizda, spalva, kvapas, kietumas, tirpumas, liepsnos nudažymas ir kt.), paskui bandoma tiriamąją medžiagą ištirpinti tikslu atpalaiduoti jonus ar radikalus, kurie toliau susekami, panaudojant įvairias būdingas chemines reakcijas (spalvos, nuosėdų atsiradimas ir kt.). Organinių medžiagų vad. ‚elementarinės analizės' tikslas yra nustatyti junginio bruto formulę. Medžiaga sudeginama su vario deginiu ir oro deguonim iki anglies dvideginio ir vandens, kurie sugeriami tam tikruose induose ir atsveriami. Struktūrinę formulę nustatyti yra žymiai sunkiau ir tam tikslui vartojami ypatingi metodai. *P. Jc.*

Kokybinė balsių kaita žr. Balsių kaita.

Kokiniai (Coccaceae), bakterijų šeima, apjungianti kamuolio pavidalo bakterijas.

Kokitas (gr. Kokytos ‚aimana', kokyein ‚aimanuoti', lot. Cocytus) 1. sen. Graikijos upė Tesprotijoje, dabar Vuvos, Acherонto intakas.

2. Graikų mitologinė į Acherontą įtekanti požemio upė.

Kokliai (lot. later coctus ‚plyta') tai degtas aliuminio silikatas su nemažu kalkių kiekiu (30–35% $CaCO_3$), naudojami apšildomųjų patalpų krosnių mūrijimui. K. paprastai degami du kartus. Pirmą kartą degami 900°–1000°C temperatūroje ir antrą kartą uždėjus glazūrą 900°C. Baltai glazūrai gauti naudojamas alavo dioksidas, kitoms spalvoms kitų metalų oksidai.

Kokliai (Biržų muziejuje)

K. kartais vadinamos ir šiaip įvairios dekoratyvinės plytelės padengti grindims ir sienoms. K. krosnims savo užpakalinėje pusėje turi kaklelį įtvirtinimui, o išorinė pusė yra ar lygi ar įgaubta bei papuošta reljefais (herbai ar figūros); kampams ar atbrailoms deginamos vis skirtingos formos k. Priekinė pusė dažniausiai turi spalvotą palają (fajanso-majolikos ar kt. technika). Lietuvoj specialių spalvotų fajanso plytelių grindims ir sienoms puošti atrasta iškastoje Gardino (žr.) žemutinėje ir Koložos (žr.) cerkvėje iš XII a. Trakų ežero salos pilyje rasta 120 įvairių k. rūšių fragmentų, o jos reprezentacinėje salėje—herbinių k. krosniai datuotų XVII a. pradžiai. Biržų muziejus turi įvairių k. su Radvilų herbais ir kt. motyvais iš Biržų Radvilų rūmų griūvėsių (XVI–XVII a.). Vilniaus Antakalnio Sapiegų rūmuose buvo salių, iškilotų mėlyno piešinio Delfto fajanso plytelėmis (XVII a.); tas pats pranešama apie buv Pacų rūmus Kaune (Maironio namai). Prieš I pas. ka-

rą k. fabrikų Lietuvoje buvo: Vilniaus gub. 3 ir Kauno gub. 2.

V. Steponaitis, Lietuvos fabrikos (Vairas 11 nr.) 1915; *V. Čižiūnas,* Vadovas po Kauną 1935 54 psl.; *J. Yčas,* Biržai 1931; *R. Przezdziecki,* Wilno 1938, 188 psl.; *J. Borovskis,* Trakų salos pilis (V. D. Kultūros Muziejaus Metraštis I) 1941 214 psl., 224 psl. *P.Rkl. ir E.Bnk.*

Kokliušas (prc. coqueluche, lot. pertussis) limpama vaikų liga, pasižyminti spazminiu kosuliu su būdingais oro įtraukimais. Ligos sukėlėjas — k. bacila — yra gramnegatyvi (lot. Hemophilus pertussis), pradžioje ligos randama skrepliuose. K. yra paplitęs visame pasaulyje, o jo epidemijos tam tikroje vietoje kartojasi 2–4 metų laikotarpyje. Šia liga suserga visokio amžiaus, bet daugiausia apsikrečia ligi 7 metų amžiaus. Praktiškai pusė visų susirgimų atsitinka ligi 4 metų. K. apsikrečia nuo sergančio žmogaus gleivių ir skreplių, nuo tiesiogio sąlyčio ir retai per daiktus. Ligos inkubacinis periodas nuo 7 ligi 14 dienų. Pati liga trunka 6–8 savaites ir galima skirstyti į tris periodus: katarinį, spazminį ir sveikimo. Katarinio periodo metu vaikas kosti erzinančiu kosuliu, kaip nuo peršalimo. Po 10–14 d. prasideda spazminis, tipingas k. periodas, kuris trunka 2–3 savaites ir kada kosulio priepuoliai kartojasi ligi 40 sykių per parą ir kosulys būna daug stipresnis, kad užsikosėjęs vaikas negali atsikvėpti ir kurį laiką nustoja alsavęs. Šitokie kosulio priepuoliai su oro įtraukimu yra būdingi k. Į ligos pabaigą priepuolių dažnumas gali sukelti įvairių komplikacijų: plaučių uždegimą, kraujo išsiliejimą, trūkį ir kt. Katarinio ir ankstyvojo spazminio metu, k. nustatomas iš k. bacilos (Hemophilus pertussis). Didžiausias vaikų mirtingumas nuo k. būna ligi 1 metų. Vyresniems vaikams ir suaugusiems, išskyrus senius, k. yra retai pavojingas. Kadangi k. yra apkrečiama liga, tai vaikai sergą k., būna izoliuojami, kad neapkrėstų kitų. Apsisaugoti nuo k. ligos vartojami trigubi skiepai iš k. vakcinos, tetanus (stabo) ir difterijos toksoidų. Pasyvi imunizacija daroma pertussis imuniniu globulinu arba hyperimuniniu serumu.

H. Silver, Handbook of Pediatrics 1955; *Mitchel-Nelson,* Textbook of Pediatrics 1947. *V.Trc.*

Koknaras (Baltasis) Kapčiamiesčio vls., Seinų aps. ež., 7 km į š.v. nuo Kapčiamiesčio mst., 21 ha ploto; paviršius 115,5 m v.j.; iš ež. teka upelis per Jamnio, Juodojo Koknaro, Kuknelio ir Kalvio ež. į Gnedą (Baltosios Ančios, Nemuno).

Kokneze žr. Kuoknezė.

Kokomo JAV mst. Indianoj, į š. nuo Indianopolio; 38.672 gyv. (1950). Plieno gaminių, mašinų, įrankių, radijo aparatų, gumos pramonė. Čia buvo 1893 padarytas vienas pirmųjų JAV automobilių, pirmosios pneumatinės gumos, pirmąkart pagaminta nerūdijančio plieno, pirmoji aviacijos bomba ir pirmieji aliuminio lydiniai. K. yra svarbus intensyvaus žemės ūkio srities centras.

Kokonas (prc. coque ‚kiaušinio lukštas') kai kurių vabzdžių lervų apdaras bei guolis, kurį jos pasidaro aplink save, prieš virsdamos lėliuke. K. esti įvairios sudėties, formos ir įvairaus sudarymo. Vieni jų vien tik pačios lervos leidžiamų medžiagų sudaryti, pvz. šilkaverpio (Bombyx mori), kurio išvynioti šilkasiūliai vartojami šilkui gaminti, kiti nulipinami iš medienos grauženų, žievės, žemių ir kt. K. daromas lėliukei apsaugoti nuo išorinių neigiamų veiksnių. Kai kurie gyviai sudaro k. ir perėti padėtų kiaušinių apsaugai ar net išsiperėjusių jauniklių pradiniam maistui. Toks k. ne tik apsaugo kiaušinius, bet ir palaiko parėjimuisi reikalingą šilimą.

Koko-Nor, Kuku-Nor, kitaip Tsing-Hai, ež. vidurio Azijoj (Kinijoj), į p. nuo Nanšano kalnyno; apie 4200 km² nepastovaus ploto, 105 km ilgio, ligi 65 km pločio, 37,5 m gylio, 3200 m nuo j.l. Nuo XI ligi III mėn. yra užšalęs. Vanduo sūrus, žuvingas. Aptiko ir ištyrė N. M. Pševalskis 1872.

Kokorinov Aleksander Filipovič (1726—1772) rusų architektas. Pastatė Petrapily 1753/54 rūmus grafui I. I. Šuvalovui (vėliau teisingumo ministerija), kurie buvo pirmasis klasicizmo stiliaus pvz. Rusijoje, 1765-72 Meno akad. rūmus (kartu su Vallin de la Motte). 1769 akad. rektorius.

Kokoschka Oskar (g. 1886 Pöchlarn an der Donau), austrų tapytojas, grafikas, dramaturgas ir poetas, vienas žymiausių austriškojo ekspresionizmo atstovų mene ir kai kuriais atžvilgiais literatūroje. Mokėsi (1904–08) Vienos pritaikomojo meno moloje pas W. Löfflerį, tačiau meniniam formavimuisi daugiausia reikšmės turėjo Jugendstil mokyklos vado Gustav Klimto įtaka. Intelektuališkai K. stipriausiai veikė Sig-

O. Kokoschka

O. Kokoschka Žaidžią vaikučiai

mund Freud ir Karl Kraus. 1907 K. nutapė pirmuosius žymesnius darbus, kaip Ponios Hirsch portretas, ir parašė pirmąsias savo dramas (Mörder, Hoffnung der Frauen ir Sphinx u. Strohmann). 1908 dėl Vienos Kunstschau išstatytų svajojančių vaikų iliustracijų sukelto skandalo K. buvo pašalintas iš mokyklos, bet, A. Looso ir K. Krauso remiamas, ir toliau intensyviai dirbo. 1908–14 K. pagrindinį dėmesį skyrė portreto tapybai ir psichologinėms problemoms. Šio periodo darbai — Herwarth Waldeno, August Forelio, Comtesse de Rohan-Montesquieu, Nižinskio ir kt. portretai pasižymi seismografišku jautrumu psichologiniams niuansams ir beveik visišku savęs identifikavimu su modeliu (A. Rüdlinger). 1915 K. buvo sunkiai sužeistas fronte ir turėjo ilgai gydytis. 1917–24 K. kūryboje įvyko esminis lūžis; jis pamažu atsižadėjo perdėto psichologizmo bei autobiografinės obsesijos ir pasuko objektyvesnės tapybos kryptimi, susidomėdamas peizažu ir techniškai pasiekdamas didesnės tapybinių elementų vienybės (Autoportretas, 1917; Muzikos galia, 1918–20; Venecija, 1924). Šiame laikotarpyje K. taip pat parašė dramą Orpheus und Eurydike (1918) ir poezijos rinkinius Der weisse Tiertöter (1920), Der gefesselte Kolumbus (1921). 1924–34 K. daug keliavo, tapydamas portretus (Arnold Schönberg, 1924) ir miestų peizažus (Waterloo tiltas, The Mandrill, 1926). Po Dollfusso nužudymo 1934 K. galutinai išvyko iš Austrijos ir apsigyveno Prahoje; iš čia 1938 persikėlė į Londoną, kuris tapo nuolatine buveine. 1937 417 jo paveikslų, buvusių Vokietijos muziejuose ir privačiose kolekcijose, nacionalsocialistinis režimas sukonfiskavo kaip išsigimusio meno pavyzdžius. Ankstyvojo K. tapybos periodo darbai pasižymi ekspresionizmui būdinga literatūros doze (Audra, 1914; Paklydęs raitelis, 1916); spalva ir linija tebeturi skirtingas funkcijas; vėlesnėje tapyboje, kurioje žymiausią vietą užima peizažas, K. išsivadavo iš literatūrinės priklausomybės, išlaikydamas tik jam būdingą spalvinį dinamizmą ir barokinį lyrizmą. K. dramatinė kūryba turėjo nemažos reikšmės ekspresionistinės dramaturgijos evoliucijoje. Jo veikalai Der brennende Dornbusch ir Hiob buvo pastatyti Max Reinhardto vadovaujamame Berlyno Kameriniame teatre su paties autoriaus dekoracijomis ir kostiumais 1919. Raštų rinkinys 1907–55, 1956.

P. Westheim, O. K. ²1925; *H. Heilnaier,* O. K. 1929; *E. Hoffmann,* K., Life and Work, su Herbert Read įžanga, katalogu ir bibliografija 1947.

A.Lc.

Kokoso aliejus žr. Riebalai.

Kokoso palmė žr. Palmė kokosinė.

Kokoso salos, kitaip Keeling salos, koralinių salų grupė Indijos vandenyne, 12°4′ p. pl. ir 96°49′ r. ilg., 1850 km į pietus nuo Singapuro; iš viso yra 27 mažos salos 22 km² ploto su maždaug 1100 gyv. Jas aptiko kpt. W. Keeling 1609; 1857 D. Britanijos, 1878 pavestos Ceilono gubernatoriaus administracijai, 1886 priskirtos prie buv. Straits Settlements kolonijos, 1903 prie Singapuro, nuo 1951 Australijos. Čia 1836 tyrinėjo gamtą Ch. Darwinas, o vėliau ir kiti mokslininkai. 1914 prie K.s. australų kreiseris Sydney nuskandino vok. kreiserį Emdeną. Iš K.s. išvežama kopra, ir jos įgijo didelės reikšmės kaip orinio susisiekimo su Australija bazė.

Kokotė (prc.) lengvabūdė moteris, prostitutė.

Kokovcev Vladimir Nikolajevič (1847—1943) rusų valstybininkas, 1901–03 valstiečių būklei tyrinėti komisijos pirm. 1904–05 finansų ministras, vėliau valstybės tarybos narys. 1911–15 ministras pirmininkas. Labai gabiai tvarkė valstybės finansus. Po bolševikų perversmo emigravo į Prancūziją. Išsp. Postuplenije gosudarstvennych dochodov 1887–91, 1893, Sistematičeskij sbornik ukazanii i rasporiaženii po tiuremnoj časti 1894, Iz mojego prošlogo 1933 (yra anglų k. vert.), Le bolchevisme à l'oeuvre 1931.

Koksagyzas (Taraxacum kok-saghyz Rodin) daugiametis graižažiedžių (Compositae) šeimos augalas, Atrastas 1931 r.

Koksagyzas

Kazakstane ir tuojau pradėtas kultivuoti S. Rusijoj gumos produkcijai. Pats k. augalas yra labai panašus į mūsų piktšašę kiaulpienę (Taraxacum officinale). Pradžioje išauga prie žemės paviršiaus 20–50 lapų rozetė. Lapų forma įvairuoja ir yra daugiau ar mažiau karpytais kraštais. K. lapai yra storesni ir mėsingesni už piktšašės kiaulpienės. Jų paviršius yra lygus ir blizgąs. Lengviausia piktšašę kiaulpienę ir k. atskirti, kai augalai esti 20–30 dienų amžiaus. K. žiedynas yra mažesnis, o žiedkočiai trumpesni ir laibesni už piktšašės kiaulpienės. Sėklos yra smulkios: 2000–3000 sėklų g. Pradžioje augalas vystosi palengva ir pradeda žydėti 60–65 dienų po sudygimo. Pats žydėjimas labai ilgas ir pirmais metais paprastai trunka iki vėlyvo rudens. Sausroms užėjus, k. gali pereiti į ‚miego' (ag. dormancy) stadiją: lapai nudžiūsta, bet šaknys išlieka gyvos ir po lietaus atsigauna. Pagrindinė k. šaknis, kaip ir piktšašės kiaulpienės yra vyraujanti. Joje parenchiminiai žievės audiniai sudaro apie 60% šaknies masės. Šiuose audiniuose ir yra lengvai sukreką gumos syvai. Šaknies storesnioji dalis, arčiau žemės paviršiaus, turi mažesnį (3-5%) gumos kiekį ir juo gilyn, juo gumos procentas didėja ir 25 cm gilumoje siekia net 15% šaknies sausos medžiagos. Dėl to labai svarbu nuimant derlių iškasti visas šaknis 25–30 cm gilumoje. K. gumos kokybė yra gera ir visai prilygsta tropikiniams gumos augalams. Pirmais augimo metais k. šaknis pasiekia normalaus didumo ir turi 10–12% gumos. Laikant dvejus metus, antrais metais šaknies priaugimas yra nežymus ir gumos kiekis siekia 11–14%. K. geriausiai tarpsta vidutinio klimato zonoje, kur kritulių nemažiau 450 –500 mm per metus ir jų pasiskirstymas vienodas. K. šaltį pakenčia gerai ir dėl to gali būti auginamas toli į šiaurę. Slėsnos aliuvinės dirvos, durpžemiai bei žemutinio tipo durpynai yra pačios tinkamiausios dirvos k. auginti. Tinka ir geros struktūros organinės medžiagos turtingi mineraliniai dirvožemiai. Sausos, lengvos ir liesos dirvos netinka. Sėjomainoje geriausia vieta po juodo, žalio pūdymo, šakniavaisių ir ankštinių. Durpžemiuose arba aukštos kultūros dirvose gali būti auginama ir po varpinių. Neutralios dirvos k. yra tinkamiausios, tad rūgštūs dirvožemiai turi būti kalkinami. Optimalus maisto medžiagų santykis skaitoma N:P:K = 1 : 2 : 0,8. Mineralinėse dirvose normalus patręšimas: 20–40 t mėšlo ir N—80 kg, P_2O_5—160 kg ir K_2O—65 kg vienam ha. Durpynuose: P_2O_5 — 100 kg ir K_2O — 120 kg vienam ha. Svarbu visą dirvos armenį įtręšti vienodai. Pagrindinis tręšimas geriausia atlikti dirvą ruošiant sėjai, kita dalis trąšų atiduodama prieš pat sėją ir trečia dalis (azoto) jau po sėjos augalams augant. Durpynuose ar durpžemėse azotu patręšimas atpuola, o mineralinėse dirvose gera doza mėšlo yra naudinga. Vienpusiškas patręšimas azotu ir kaliu neigiamai veikia šaknų gumos procentą.

K. sėklos yra smulkios, ir daigeliai pradžioje lėtai vystosi, tad gilus ir geras dirvos paruošimas sėjai yra pirmos svarbos. Prieš sėją dirva turi būti gerai susigulėjusi. K. sėklos nepasižymi vienodu ir geru daigumu, dėl to visada patartina prieš sėją patikrinti daigumas ir tik aukšto daigumo sėklas naudoti. K. gali būti sėjamas rudenį ar pavasarį. Rudenį sėjama kuo vėliau, prieš pat žiemą; sėklos sudygsta pavasarį. Per anksti pasėjus sėklos gali sudygti tą patį rudenį, ir žiemos šaltis sunaikina daigelius. Pavasarinė sėja yra mažiau rizikinga ir turi būti atliekama kiek galint anksčiau pavasarį. Nors k. sėklos dygsta 4–5°C, bet normali dygimo temperatūra laikoma 8–12°C. Švarių, gero daigumo sėklų reikia 2–4 kg/ha. Didžiausias gumos derlius gaunamas, kai sėjama 40–45 cm eilė nuo eilės ir vėliau išretinama 10–15 cm eilėse. Gali būti naudojama ir vegetatyvinis padauginimas: šaknys supiaustomos į 1–1,5 cm gabaliukus, laikomos drėgname smėlyje ir anksti pavasarį sodinama į dirvą. 100 kg šaknų užtenka vienam ha užsodinti. K. pasėlius tenka net 4–6 sykius kultivuoti, purenti. Pradžioje purenama sekliau, vėliau giliau, nes gera aeracija yra reikalinga normaliam šaknų vystymuisi. Retinama, kai daigeliai esti su 3–4 lapais. Pirmais metais paprastai tik apie 30% augalų žydi, antrais metais jau visi augalai žydi ir duoda sėklų. Vegetacijos periodas pirmais metais yra 130–150 dienų, antrais 90–100 d. Sėklos renkamos nuo pribrendusių augalų rankomis ar specialiomis mašinomis. Tik

surinktos sėklos yra per drėgnos ir turi būti džiovinamos. Vienmečių augalų šaknų derlius kasamas rugsėjo - spalio mėn. Dvimečių augalų derlius nuimamas anksčiau — liepos mėn. Šaknų derliaus nuėmimas atliekamas panašiai kaip ir cukrinių runkelių: pradžioje šaknys tam tikrais plūgais išariamos, o vėliau palaidos šaknys esti renkamos. Gerose mineralinėse dirvose gaunama 20–70 dv. cnt. šaknų ir 1–2 dv. cnt. sėklų. Durpynuose šaknų derliai gaunami net 100–150 dv. cnt. Paskiros k. šaknys esti vidutiniai 8–16 g svorio. Pati svarbiausia k. piktžolė yra piktšašė kiaulpienė. Tie du augalai yra panašūs, kryžiuojasi ir apsunkina gumos perdirbimą. Augimo metu ši piktžolė turi būti bent du kartus iš pagrindų išnaikinama, iškasama. K. plantacijos yra taip pat puolamos kenkėjų ir ligų. Iš kenkėjų, kurie puola šaknis svarbiausi yra: karkvabalio lervos (Melolontha vulgaris) ir Elateridae.

Cultivation and Breeding of Russian Ruber-Bearing Plants. Imperial Agricultural Bureaux 1944. *J.Vng.*

Koksalgija (lot.) klubo sąnario uždegimas.

Koksas (ag.) tai kietas korėtas juodai pilkos spalvos akmens anglių distiliacijos likutis, turėjęs didžiausios įtakos į geležies bei plieno pramonės išplitimą. Didžiausi k., kaip reduktoriaus, kiekiai sunaudojami geležies bei plieno ir kai kurių kitų metalų gamyboje. Be to, jis dar naudojamas kaip kietas kuras, beveik tos pat šiluminės vertės kaip akmens anglis, ir vandens dujų gamybai. Pareinamai nuo akmens anglies, iš kurios jis gaminamas ir koksavimo proceso, k. yra nuo 84% iki 92% anglies; likutį sudaro daugiausia pelenai. Kai kuriose Kinijos provincijose k. buvo jau vartojamas prieš 2000 metų, o Europoje buvo pradėtas vartoti kaip bedūmis kuras XVI a. pabaigoje. Seniau k. buvo gaunamas, kaip šalutinis produktas, degamųjų dujų gamyboje iš akmens anglių. Nepaprastai pakilus geležies bei plieno paklausai, šiuo būdu gaunamo k. nepakako; be to, savo cheminėmis, o ypač fizinėmis savybėmis ne visada šiam reikalui ir tetiko, todėl turėjo atsirasti atskira k. gamybos pramonė. Seniausias metodas k. gaminti buvo paprastas akmens anglių deginimas atvirame lauke, sukrovus jas į krūvas su vertikalinėmis ir horizontalinėmis angomis malkoms, kad būtų galima jas padegti ir susidarytų trauka degimui. Kai dauguma lakiųjų dalių sudegdavo ar išgaruodavo, ugnį prislopinti buvo barstoma anglies dulkėmis, o paskui visai užgesinama liejant vandeniu. Vėliau šilumos nuostoliams sumažinti koksavimas buvo atliekamas avilinėse krosnyse, taip pavadintomis dėl jų išvaizdos panašumo į bičių avilius. Šiuo būdu pasiekiama 55–60% našumo, perniek nueinant 40–45% labai vertingų anglies dervų, skysčių ir dujų. Tik nuo 1893 pradėta kreipti dėmesio į šias medžiagas. Iš dervų distiliacija išskiriamas kreozotas ir daug kitų medžiagų reikalingų anilino dažylų, sprogalų ir kitai chemijos pramonei. Iš dujų plovimais gaunamas benzolas ir išskiriamas amoniakas, labai plačiai panaudojamas šaldymo įrengimuose ar kaip trąša amonio sulfato pavidalu. Dabar koksinimo procesas atrodo maždaug taip. Koksavimo krosnys, siauri vertikalūs cilindrai, iškloti iš vidaus šamotinėmis plytomis, jungiamos serijomis iki 60 vienetų, kaitinamos dujomis sujungimuose viena su kita. Į kiekvieną krosnį per viršų pripilama 11 t akmens anglių ir kaitinama 982°C temperatūroje iki 17 val. Per šį laiką dujos krosnių viršuje įrengtais vamzdžiais patenka į ploviklius ir valytuvus, kur atskiriamas benzolas ir amoniakas ir panaudojamos šių pačių krosnių apšildymui ar pramonės reikalams; o dervos kondensuojamos kitame hidrauliniame vamzdyje. Pasibaigus koksinimo periodui, krosnys ištuštinamos tiesiog į sunkvežimius, ir k. vežamas į pašiūres, kur gesinamas liejant vandeniu. Krosnių ištuštinimas užtrunka tik kelias minutes, tad be didelių šilumos nuostolių krosnys pripildomos nauja anglimi, ir koksinimas pradedamas iš naujo. Iš 1 t akmens anglių vidutiniškai gaunama: 725 kg k., 300 m^3 dujų, 40 l dervos, 11 l benzolo ir 3 kg amoniako. *E.Bnk.*

Koksitas (lot. coxa ‚klubas') klubo sąnario įdegimas. Pagal pradinius simptomus k. gali būti ūmus ir chroniškas. Pagal kilmę k. rūšiuojamas į gonorėjinį, tuberkuliozinį, reumatinį ir kt. Jaunuoliai dažniausiai serga tuberkulioziniu k., suaugę reumatiniu, seniai iškreiptuoju (deformans) k. *V.Kn.*

Kokšal-Tau vidurio Azijos kalnai, Tiančano kalnyno p. šaka; aukščiausioji viršūnė 7439 m.

Kokšarov Nikolai Ivanovič (1818–1893) rusų mineralogas, Kalnų inst. direktorius. Išsp. Materialien zur Mineralogie Russ-

lands 1853–93, Vorlesungen über Mineralogie 1865.

Kokteilis (ag. coctail ‚gaidžio uodega') žr. Coctail.

Kokular Aleksandr (1793 – 1846) lenkų tapytojas. Mokėsi pas J. B. Lampi Sen. 1823 dirbo Romoje. 1832 Varšuvoje įsteigė savo mokyklą. 1845 Varšuvos univ. prof. Buvo artimas italų akademizmui ir turėjo gerą, nors sausoką techniką. Tapė mitologinius, religinius paveikslus ir portretus: Priamo mirtis, Edipas ir Antigona, Jogailos sutuoktuvės su Jadvyga, Mikalojus I, Feldmaršalas Paškevičius. Jo ‚Madona ir Šventieji' yra Suvalkų bžn.

Kokura pramoningas Japonijos mst. Fukuoka provincijoje, Kiušu saloje, apie 200.000 gyv. Chemijos, plieno, audimo ir porceliano pramonė.

Kola žr. Cola.

Kola š. Europos pusiasalis tarp Baltosios jūros ir Arktikos vandenyno; 128.500 km², iš kur apie 26.000 spygliuočių miškai, o visa kita tundros, ežerai ir statūs (ligi 1240 aukščio) kalnai. Morfologiniu atžvilgiu K. yra kalnuota plokščiakalnė su dideliais ištekliais naudingų mineralų, ypač apatito, kurio kasyklos yra Kirovsko apylinkėse, nikelio (kasyklų centras Mončegorsk v. dalyje prie didžiausio pusiasaly Imandros ež.), molibdeno ir geležies rūdos, kuri sudaro pagrindą Leningrado mašinų pramonei. Pirmykščiai pusiasalio gyventojai yra buvę lapiai; jų esama apie 2000. Anksčiau K. buvo labai retai gyvenama, 1913 tebuvo iš viso apie 10.000 gyv. S. Rusijos administracija, pasišovusi išnaudoti žemės turtus, prievarta apgyvendina atkeltus iš kitų S. Rusijos ar jos okupuotų kraštų žmones. Tuo būdu K. gyv. skaičius sparčiai didėja: 1940 — 300.000, 1950 — 600.000, o 1955 apie 750.000. Šiaurės pusiasalio krante yra keli neužšalą uostai, iš kurių didžiausias Murmanskas. *A. B.*

Kolaboracija (lot.) bendradarbiavimas, ypač su okupantu, ar, platesne prasme, su politiniu priešu. Terminas kilo II pas. karo metu, kada vokiečių okupuotoje Prancūzijoj eilė prancūzų, jų tarpe Pierre Laval, maršalas Pétain, admirolas Darland ir eilė kitų bendradarbiavo su vokiečiais.

Kolaboratorius (lot.) 1. bendradarbis; bendravęs su okupantu, krašto priešu. 2. XVIII a. jaunesniųjų gimnazijos mokytojų-praktikantų pavadinimas.

Kołaczkowski 1. J u l j a n (1837 – 1899) lenkų meno istorikas. Išsp. Słownik rytowników polskich ir kt.

2. K l e m e n s (1793–1870) lenkų generolas, veikęs 1831 sukilimo metu ir Lietuvoje. Jo atsiminimai išsp. 1901, bet turi tik karinės reikšmės.

3. S t e f a n (1887–1940) lenkų literatūros kritikas. Išsp. Stanisław Wyspiański ir studiją apie Kasprovičių.

Kolagenas (gr.) yra baltyminė medžiaga, priskiriama albuminoidų grupei. Kartu su elastinu k. sudaro pluoštinių audinių pagrindinę dalį, randamą kauluose, kremzlėse, odoje ir pn. Galima sakyti, daugiau ar mažiau k. randame beveik kiekviename gyvulių bei žmonių organe. Medicininiu atžvilgiu k. yra svarbus sprendžiant organizmo senėjimo problemą bei gydant ligas, pasireiškiančias dėl vitaminų trūkumo ar blogo hormonų veikimo. K. pamažu yra hidrolizuojamas pepsino, bet atsparus tripsinui, ypač žemesnėje temperatūroje (apie 40°C). Šilumos ir vandens įtakoje k. virsta želatina. Kaip ir kitos baltyminės medžiagos, k. yra sudarytas iš amino rūgščių, kurių kokybinė ir kiekybinė sudėtis yra geriau ištirta negu daugelio kitų baltyminių medžiagų. Charakteringa k. molekulei joje yra randamas aukštas procentas glicino ir alanino (apie 30% bei prolino ir hidroksiprolino (apie 20%). K., kaip ir visi baltymai, jautrus šilumai ir vandeniui. Šildomas 65–70°C temperatūroj jis keičia savo formą ir pasidaro panašus į klijus. Jo atsparumas traukimui žymiai sumažėja. Įvyksta k. molekulės susitraukimas. Šis procesas vadinasi k. ‚denaturacija'. Ne visos druskos k. veikia vienodai, pvz. valgomoji druska (natrio chloridas) beveik nepakeičia k. tirpingumo, o kalcio chloridas ir kalio rodanidas žymiai jį padidina. Druskų veikimas į k. svarbus studijuojant kailių ir odos išdirbimą.

Richard S. Bear, The Structure of Collagen Fibrilis, Advances in Protein Chemistry, Vol. 7, psl. 67–160, 1952; *S. Borasky,* Guide to the Literature on Collagen, Bureau of Agricultural and Industrial Chem., Agricultural Research Administration, U.S.D.A., Eastern Regional Research Laboratory, Philadelphia, Pa.; *H. Gustavson,* General Structure of Fibrous Proteins, Advances in Protein Chemistry, Vol. 5, psl. 354–375, 1949.
A. Vt.

Kolainiai bžk. Užvenčio vls., Šiaulių aps., 6 km nuo Užvenčio, prie Ventos upės ir Varnių vieškelio, gražioje kalvotoje vietoje. Nepriklausomybės laikais per K. ėjo Šiaulių-Kurtuvėnų-Užvenčio-Varnių autobusų linija. 313 gyv. (1925). Carinė Rusi-

ja b vo K. perkrikštijusi į Blagovenčensk ir įkurdinusi kolonistų. K. yra Žemaičių aukštumų r. pakraštyje vaizdingoje vietoje, pakeliui iš Varnių į Užventį, iš r. ir p. pusių vietovę supa Venta, kuri prasideda už kelių km nuo čia į vakarus; jos aukštupio kair. krante ir yra įsikūrę K.

K. i s t o r i j a. XVI a. K. tebebuvo dvarininko S. Sirevičiaus nuosavybė. 1512 jį nupirko Petras Adamkavičius. Vietovė priklausė Patumšio vls. Iš likusio K. dv. 1660 inventorinio sąrašo matyti, kiek dvarui tada priklausė žmonių ir žemės. 1717 už K. dv. mokesčius mokėjo savininkas Jeronimas Adamkavičius. Vėliau K. dv. paveldėjo Jeronimo sūnus Jonas, tarnavęs karaliaus kariuomenėje pulkininku, turėjęs kelias seniūnijas bei tėvūnijas ir buvęs žemaičių raštininku. Jis 1740 dv. pastatė bažnyčią ir laikė kunigą karmelitą. Prie bažnyčios pamažu susiformavo bžk. XVIII a pabaigoje K. buvo jau 23 katalikų šeimų namai, du — žydų ir viena smuklė.

K. k a r m e l i t ų v i e n u o l y n a s i r b ž n. J. Adamkavičius 1750 užrašė K. dv. karmelitams ir įsteigė vienuolyną. Vysk. Ant. Tiškevičius patvirtino įsteigimą ir leido vienuoliams dirbti pastoracinį darbą. 1763 mirus fundatoriui, vienuolyno viršininkas Bened. Paulavičius perėmė valdyti K. dv. ir jam priklausančius Kušleikiškių, Kunigiškių, Brauzgių, Sarokiškių, Pobudkalnių, Mankiškių, Meškučių, Jančiūnų, Venckiškių, Kuisių, Žilokių, Baudiškių, Kerbedzlaukės ir Žalakių kaimus ir viso apie 300 valakų žemės. Vienuolyno viršininkais esant B. Daunoravičiui ir D. Scepurai, apylinkės bajorai pradėjo grobstyti vienuolyno žemę, tačiau kitas viršininkas B. Chlevinskis, geras teisininkas ir administratorius, vėl atgavo visą vienuolyno nejudomą turtą. Po jo sekė viršininkai: A. Kodzevičius, D. Lapinskas, R. Radkovskis, D. Valevičius, St. Bagnodavičius. S. Radzevičius, A. Miškevičius, B. Bucevičius, Č. Pakulavičius ir Poročka. Buvo pastatytas prie Ventos vandens malūnas, praplėsti vienuolyno pastatai, parengta medžiaga naujos bžn. statybai, įrengta 500 t. biblioteka. 1864 rusų valdžia K. vienuolyną uždarė. Nepriklausomybės laikais K. buvo įsikūrusios seserys benediktinės. XVIII a. pabaigoje karmelitai pastatė K. Šv. Mergelės Marijos garbei mūrinę bžn. 1864 Muravjovo įsakymu katalikų bžn. paversta pravoslavų cerkve. 1922 bžn. buvo grąžinta katalikams; ją atnaujino kun. P. Maciejauskas.

Už 5 km nuo K. buvo Labunavo dv. — rašytojos Šatrijos Raganos gimimo vieta. K. apylinkėje yra Teklės ež., iš kurio prasideda Venta.

K. g i m n a z i j a. Uždarius jėzuitų ordiną, K. karmelitai rūpinosi perimti Kražių gimnaziją. Gavę Rusijos švietimo ministro ir Edukacinės komisijos sutikimą, karmelitai 1797 pasiuntė iš K. į Kražius 6 mokytojus ir atidarė mokyklą. Po 10 metų karmelitai sugrįžo į K. ir savo vienuolyne įkūrė 6 klasių gimnaziją. Kartu su vienuoliais iš Kražių persikėlė į K. 100 mokinių. Pirmas K. mokyklos vedėjas buvo tėvas Poročka. Vienuoliai mokyklą aprūpino knygomis ir kitomis reikalingomis mokslo priemonėmis. Mokytojais buvo paskirti geri pedagogai iš karmelitų ir du pasauliečiai (Petras Kanutas ir J. Vartakomskis), kurie dėstė prancūzų ir vokiečių kalbas. Šalia privalomų dalykų, K. gimnazijoje buvo mokoma dar fechtuoti, šokti ir muzikos. K. mokykla turėjo gerą vardą ir buvo statoma pavyzdžiu kitoms mokykloms. Mokinių skaičius buvo pakilęs iki 300. Daug K. gimnazijos mokinių dalyvavo 1831 sukilime. 1835 rusų valdžios patvarkymu K. gimnazija buvo uždaryta. K. mokėsi ir L. Ivinskis.

Słownik geogr. I, 1880; *M. Wolonczewskis*, Žemajtiu Wiskupistė II, 1948; Vadovas po Lietuvą (red. Pr. Barkauskas ir Aleks. Vabalas) 1938; Elenchus Omn. Eccl. Prov. Lituanae, 1940.

K. p i l i s Nemuno krante; kartu su kitomis (Bisenos, Veliuonos) toje srityje pastatytomis pilimis ji turėjo saugoti Dubysos baseiną, atremti Ordino puolimus ir sulaikyti jo veržimąsi. Dusburgo duomenimis, K. pilis buvo smarkiai puolama 1290. Ordino magistras Meneko prisiartino prie K. (Colayne) pilies su 500 raitelių ir 2000 pėstininkų ir ją apsupo. Pilį gynė Surminas su 120 įgula. Po užtrukusių visą dieną kautynių gynėjų tarpe tebuvo likę 12 nesužeistų karių, bet K. pilis buvo apginta. Kitais metais kryžiuočiai vėl pakartojo puolimą. Lietuviai, negalėdami atsilaikyti, pasitraukė iš K. Radę tuščią vokiečiai pilį sugriovė. Pagal Dusburgą, K. pilis stovėjusi tarp Skirsnemunės ir Veliuonos. K. pilis pasirodė pirmame lietuvių-kryžiuočių kovų laikotarpyje, bet būdama arti priešo bazių ir smarkiai jų puolama greit žuvo ir po 1291 nebebuvo atstatyta.

Scriptores Rerum Prussicarum I; *A. Salys*, Die Žemaitischen Mundarten (Tauta ir žodis VI, 1930); Lietuvos istorijos šaltiniai I, 1955.
R. Krs.

Kołakowski Ignacy (1800–1860) poetas, Balstogės gimn. direktorius, Vilniaus archeologinės komisijos narys, rinkęs medžiagą Lietuvos istorijai. Išsp. Žabawki wierszem ²1846.

Kolankowski Ludwik (g. 1882) lenkų istorikas ir politikas. Prieš I pas. karą Krokuvos univ. bibliotekininkas. 1918 pradėjo dirbti užsienių reikalų ministerijoje, 1919 rytų skyriaus viršininkas, vėliau lietuvių ir gudų departamento direktorius, paskui generalinis Rytų žemių komisaras ir vienas iš steigėjų lenkų St. Batoro univ. Vilniuje. Krokuvos univ. prof. Išsp. Elekcja Zygmunta Augusta 1905, Kościół a cerkiew w Galicji Wschodnej 1907, Zygmunt August, Wielki Książe Litwy 1913, Dzieje chanatu krymskich Girejów w XV i XVI w. 1917, Polska Jagiellonów 1936, Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego 1930, Litwini a Prusacy (Pamiętnik Zjazdu Historykow Polskich II) 1931, Problem Krymu w dziejach jagiellońskich (Kwartalnik Historyczny) 1935 ir kt.

Kolapsas (lot. collapsus ‚susmukimas') yra sukritimas, formos netekimas, susmukimas. Pvz. plaučius ar širdį ištinka k., kai jie nustoja veikę. Žodis k. gana plačiai taikomas, pzv. žmogui dėl kokių priežasčių netekus sąmonės ir susmukus, sakoma jį ištiko k.

Kolar Josef Jiři (1812–1896) čekų rašytojas ir aktorius, rašęs daug scenos veikalų ir romanų. Išsp. Žižkova smrt 1850, Magelona 1852, Primator 1883, Jeronym 1886, Monika, Ze Stare Prahy 1888.

Kolar, K. Goldfields, p. Indijos miestas į rytus nuo Bangaluro; apie 150.000 gyv. (1955). Prie K. yra aukso kasyklos, iš kurių gaunama apie 95% visos Indijos aukso produkcijos.

Kolarovgrod, ligi 1950 Šumen, r. Bulgarijos miestas į vakarus nuo Varnos; apie 35.000 gyv. (1955). Inžinerijos institutas, didžiausioji Bulgarijoj mečetė. Turkijos valdymo metu stipri tvirtovė. K. pavadintas bulgarų bolševikų politikui V. Kolarovui (1877–1950) pagerbti.

Kolas (gr. Kolon ‚narys, sąnarys') antikinėje metrikoje iš keleto pėdų susidedanti ritminė grupė, galinti pasireikšti savarankiška eilute; naujosiose literatūrose — pertraukomis atskirta žodžių grupė, mažiausias ritmikos vienetas.

W. Kauper, Kleine deutsche Versschule ³1951; *G. F. Jünger*, Rhytmus und Sprache im deutschen Gedicht 1952.

Kołas Jakub (slpv. poezijoje, prozoje Taras Hušča — tikroji pavardė — Kanstancin Mickievič (1882–1956) žymus gudų poetas, kilęs iš valstiečių, baigęs Nesvyžiaus mkt. sem. ir mokytojavęs Gudijos m-lose. Rašyti eiles pradėjo 1900, pirmą kartą išspausdino 1906 Vilniaus laikraštyje Naša Dola (Dolia). 1909–11 sėdėjo Minsko kalėjime už revoliucinę veiklą. I pas. karą praleido Rusijos kariuomenėje. Po karo iš Kursko gub. grįžo į tėvynę (jau susovietintą) tiktai 1921. Jo garsios poemos Symon Muzyka 1918 ir Novaja ziamla (ziamlia) 1925 yra antibolševikiškos, nors neapykanta okupantams išreikšta įvairiais simboliais ir alegorijomis. Apysakas Kazki žyćia 1921 ir Ū paleskaj hłušy 1923 galėjo išspausdinti tiktai užsienyje: pirmąsias Kaune, antrąsias Vilniuje. Tuose veikaluose vaizdavo gudų valstiečių ir kaimo inteligentų buitį ir gyvenimą; nemaža ir autobiografinių bruožų. 1929–30 Gudijoje rusų bolševikai pradėjo gudų inteligentijos naikinimą: vienus sušaudė, kitus sukišo į kalėjimus ir izoliacijos stovyklas Sibire. K. išliko gyvas, bet buvo galutinai suterorizuotas ir palaužtas. Nuo to laiko virto valdišku komunistų poetu, rašė pagal partijos užsakymus, dievino Staliną, susilaukė jo premijos laureato titulo. 1906–1928 veikalai naujose laidose pertaisyti, nemaža visai praleista. Dievą pakeitė likimas, šventą — mylimasis ir t.t. Sovietuose, mokslo akademijoje, rašytojų s-goje ir kitur K. ėjo atsakingas pareigas. Be suminėtų veikalų dar išsp. Peśni žalby, Apaviadan'ni 1912, Rodnyja zjovy 1914, Sceničnyja tvary 1917, Vadhulle 1922 ir kt. Holas ziamli 1943. Raštų rinkinys 1952.

J. Kołas

Į liet. kalbą K. kūrinius pradėjo versti apie 1908 A. Jakštas Draugijoje, vėliau pasirodydavo vertimai Kauno ir ypač Vilniaus spaudoje, kai gudai artimai bendradarbiavo su lietuviais. Okup. Lietuvoje K. veikalai verčiami į lietuvių kalbą. *A. Ržc.*

Kolateralinis (lot. collateralis) vienalaikis, giminiškas, gretimasis, šoninis, šalutinis.

Kolaudacija (lot. collaudatio ‚pagyrimas') 1. patikrinimas, pagyrimas; 2. patikrinimas statybos darbų pagal planą ir sąmatos reikalavimus.

Kolb Annette (g. 1875) vokiečių rašytoja, tėvas buvo aristokratų kilmės, motina paryžietė pianistė. Gerai įsigilinusi į p. Vokietijos diduomenės gyvenimą prieš I pas. karą, tą gyvenimą daugiausia ir savo raštuose vaizdavo. Be to, jai ypač rūpėjo geri santykiai tarp vokiečių ir prancūzų, ir tam reikalui 1921 buvo išleidusi 13 laiškų rinkinį. Po 1933 Vokietiją paliko, persikeldama į Paryžių, paskui į Šveicariją, pagaliau į JAV; dabar gyvena vėl Paryžiuje. Rašytoja yra katalikė, jos raštai pasižymi gerai apdorota kalba, muzikalumu, nuotaikingumu. Rašė romanų, biografijų, essays. Romanai: Das Exemplar 1913, Die Last 1918, Daphne Herbst 1928, Die Schaukel 1934. Biografijos: Versuch über Briand 1929, Mozart 1938, 1947. Essays: Wegę und Umwege 1914, Beschwerdebuch 1932, Festspieltage in Salzburg und Abschied von Osterreich 1938, Blätter der Wind 1954.

F. Blei, Glanz und Elend berühmter Frauen 1930.

A. Špl.

Kolba (vok. Kolben) stiklinis, rutulio pagrindu ir su kakleliu indas, vartojamas chemijos laboratorijose.

Kolba Zenonas (g. 1909 X 4 Širvintuose, Ukmergės aps.) architektūros dekoratorius (freska, mozaika ir vitražai). 1928 baigė vidurinį mokslą Širvintuose, 1935 Kauno Dailės mokyklą ir kaip švietimo ministerijos stipendininkas 1936–39 Concervatoire National des Arts et Metiers Paryžiuje. 1944 paliko Lietuvą, 1945–48 gyveno DP stovykloje Augustdorfe, Vokietijoje, 1948–51 Prancūzijoj, kur dirbo prie bažnyčių dekoravimo. 1951 atvyko į Čikagą ir iki 1954 dirbo vitražų dirbtuvėje. 1949 suorganizavo lietuvių kolekciją Normandijoje ir ten buvo Lietuvių Šalpos draugijos skyriaus pirm., nuo 1956 Amerikos Lietuvių dailininkų sąjungos pirmininkas. 1956 suorganizavo dailės sekciją Kultūros kongrese ir 1956 Lietuvių menininkų klubą Čikagoje. Lietuvoje paliko spaudai paruošta studija Monumentalioji tapyba. Lietuvoje aktyviai dalyvavo skautų ir šaulių veikloje. Mokytojavo 10 metų įvairiose Lietuvos mokyklose, 1940–42 Kauno Dailės mokykloje, 1945–46 Detmoldo lietuvių gimn. ir ten pat vaikų darželių auklėtojų kursuose. 1934 dekoravo Jiezno bažnyčią. 1937 Paryžiaus pasaulinėje parodoje atliko Baltijos paviljone freską, laimėjęs konkursą prieš estus ir latvius, ir gavo parodos komiteto pasižymėjimo lapą. 1938 dekoravo husarų pulko kareivines šiais kūriniais: Laisvoji Lietuva ir Šv. Jurgis (freskos), Kova už laisvę, Suvienyta Lietuva, Į kovą, Pergalė ir kt. (mozaikos). 1942 dekoravo savo šeimos koplyčią Naujapilyj vitražu Šv. Kazimieras, mozaika Kristaus prisikėlimas ir kt. 1952 dekoravo pranciškonų koplyčią Kennebunk Port vitražais Malda už tėvynę, Šv. Jurgis, Šv. Kazimieras, Aušros Vartai ir kt. Dalyvavo meno parodose: 1938 — Paryžiuje, 1939 — Kaune, 1947 Baltijos kraštų Oldenburge (Vokietijoje), 1955 — Arte Sacra — Lituana Rio de Janeiro (Brazilijoje) ir 1956 — Religinio meno Čikagoje su 10 kūrinių. Meno studijų reikalais lankėsi 1937 Italijoje ir 1939 Anglijoje. K. kūryba pasižymi susintetintų liaudies meno formų ir dvasios išraiška meno

Z. Kolba

Z. Kolba Šv. Kazimiero sapnas (vitražas)

kūriniuose. Tautiniai meno elementai, spalvingumas, vidiniai žmogaus pergyvenimai, lietuviškas ir religinis siužetas yra kūrėjo mėgiamiausi. Laikosi realizmo ir saikingo modernizmo. *M. Š.*

Kolbe Georg (1877-1947) vokiečių skulptorius. Menininko darbą pradėjo tapyba ir grafika. 1898–1900 Romoje Tuaillon mokykloje perėjo į skulptūrą, studijavo antikę, Paryžiuje — Rodiną. Jau jo ritmingosios bronzos 1911 Šokėja ir 1917 Klūpančioji tapo moderniosios skulptūros rinktiniais pavyzdžiais. Prieš I pas. karą K. kū-

G. Kolbe Klūpančioji

rybai būdingas gyvenimo džiaugsmas vėliau išnyko. Jo vietoje stojo vidinis susitelkimas ir sielos gelmių konfliktai. Tačiau K. formų nesutrupino ir nesuabstraktino, bet priešingai: elgdamasis panašiai kaip Maillol, remdamasis natūralistiniu pagrindu, formas koncentravo ir sugriežtino. K. figūros stovi ramiai išreikšdamos dvasios ir medžiagos konfliktą tylia rezignacija. K. dabar susidomėjo herojine vyro statula. Taip pat jo moterys, laimingos savo skaistume turi vyrišką tvirtybę; čia neišvengiamai peršasi Michelangelo paralelė. K. sugebėjo sulieti į nedalomą vienumą gracingumą su atletine jėga, gyvybingumą su plastinės masės inercija, sielos jausmą su klasikiniu lygumu. K. grožis neproblematiškas ir pakeliąs. Jo 1921 Assunta, 1930 Pietà, 1933 Dešimtakovio ir eilės kitų užbaigtos formos buvo ilgų studijų vaisiai. 1926 pradėtajam genijui Beethovenui galutinį pavidalą K. davė 1947 (liedinys 1948). Ši 4 m aukščio bronza pastatyta Frankfurte 1951 yra įspūdingiausia paskutiniųjų laikų vokiečių paminklinė skulptūra.

W. R. Valentiner, G. K. 1922; *L. Justi,* G. K. 1931; *W. Pinder,* G. K. 1937; *R Graul,* G. K. 1939; *A. Wolters,* G. K's Beethoven-Denkmal 1951.

Kolbenheyer Erwin Guido (g. 1878) vokiečių rašytojas. Savo filosofinę pasaulėžiūrą K. išdėsto knygoje Die Bauhütte 1925, kur atsiskaito su idealistine pasaulėžiūra. Kiti tos pat pakraipos filosofiniai raštai: Neuland 1925, Bauhüttenphilosophie 1942. Gamtos filosofijos prisisunkusios ir K. eilės Lyrisches Brevier 1929. Istoriškai filosofiniuose romanuose, kaip Amor Dei 1908 (apie Spinozą), Meister Joachim Pausewang 1910 (apie Jakob Böhme), Paracelsaus trilogija 1917–26, K. humanizmą, krikščionybę ir liberalinį individualizmą laiko atgyvenusiais ir savo antiracionaline ir antikrikščioniška tendencija artimas nacionalsocializmui. Net ir romane iš vokiečių mistikos laikotarpio Das gottgelobte Herz 1938 K. tikėjimo problemas bando spręsti biologine prasme. Ta pati pasaulėžiūra žymi ir K. dramas, kaip Giordano Bruno 1903 (vėliau Heroische Leidenschaften 1929), Die Brücke 1929, Gregor und Heinrich 1934, Jagt ihn — ein Mensch 1931; jose daugiau minčių negu sceniškumo. K. rašė ir apysakų: Weihnachtsgeschichten 1932, Karlsbader Novelle 1934.

F. Koch, E. G. K. 1929; *K. Wandrey,* E. G. K. der Dichter und Philosoph 1934; *H. Gumbel,* E. K. G. Weltanschauung und Dichtung 1938; *E. Glaeser,* E. G. K. (Frankfurter Zeitung 1927. 2. 27). *A. Špl.*

Kolberg, lenk. Kołobrzeg, š. Vokietijos (nuo 1945 Lenkijos) uostas Pamaryje, prie

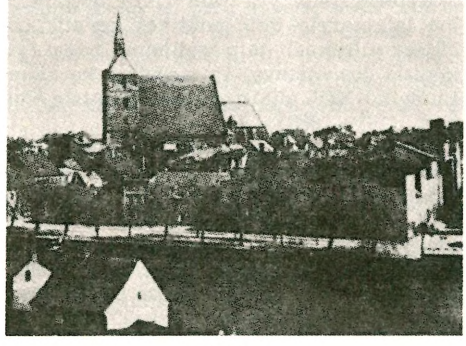

Kolberg

Persantės upės žiočių; 10.800 gyv. (1951; 37.700 1939). Mieste dominuoja XIII–XIV a. didžiulė 5 navų Marijos bžn. (prot.). K. yra žinomas ne tik kaip uostas, bet ir kaip jūros ir mineralinio vandens kurortas. 1945 pradžioj čia įvyko smarkios kautynės, sunaikinusios 90% viso miesto. K. įkurtas 1255, 1631 užimtas švedų, 1648 Brandenburgo, 1807 čia spyrėsi prieš prancūzų invaziją gen. Gneisenau ir Nettelbeck.

Kolberg 1. Oskar (1814–1890) lenkų tautosakos rinkėjas, kompozitorius, ligi 1879 valdininkavęs Varšuvoje, paskiau išsikėlęs į Krokuvą, kur buvo Krokuvos akademijos nariu. 1865–1910 išleido per 40 tomų serijos Lud, nuo 1857 leido Pieśni ludu polskiego. 1879 išleido ir Pieśni ludu litewskiego, kur pateikė 76 lietuviškų dainų tekstų su gaidomis ir lenkišku vertimu. Kelias dainas K. pateikė kun. Jonas Narkevičius, kuris taip pat koregavo ir kitų lietuviškų dainų tekstą. Spaudos draudimo metu rusų administracija buvo uždraudusi tas dainas Rusijos valstybės teritorijos ribose platinti. 1860 lankėsi Lietuvoje ir užrašinėjo lietuvių dainas bei jų melodijas. K. archyve rasta dar neskelbtų lituanistinių dalykų (Birutės dainos naujas nuorašas, J. Jaroševičiaus nespausdintas darbas apie senovės Lietuvą. Drauge su J. Kopernickiu red. A. Juškevičiaus dainų melodijų rinkinį. Parašė muzikos kūrinių: mazurkų, krakoviakų, operetę — Piemenų karalius. Bendradarbiavo lenkų Encyklopedia Powszechna.

J. Karłowicz, O. K. (Wisła) 1889; *W. Armin,* Zainteresowania O. K. folklorem litewskim (Lud XIII t.) 1957; Mūsų Tautosaka VI 1932.

2. Wilhelm (1807–1877) lenkų inž., tiesęs daug geležinkelių. Išsp. Mapa Królewstwa Polskiego 1832, Droga żelazna z Libawy do Jurborga (Biblioteka Warszawska) 1849.

Kolbertizmas yra tam tikra absoliutizmo laikotarpio ūkio politikos kryptis (žr. Merkantilizmas), taip vadinama pagal ryškiausią jos atstovą, Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV ministrą Jean Baptiste Colbert (1619–1683).

Kolbuszewski Kazimierz (1884–1943) lenkų literatūros kritikas, dėstęs ligi 1934 Vilniaus St. Batoro univ. lenkų literatūrą. Išsp. Napoleonizm Krasińskiego, Z dziejów krytyki literackiej w czasopismach emigracyjnych 1924, Ruchy husyckie w Polsce, Czasy barskie w poezji, Proza polska XVII w. 1932, Postyllografja polska XVI i XVII w. 1921.

Kolchidė (gr. Kolchis) sen. šalis r. Juodosios jūros pakrantėje, pasakiškas Medėjos (žr. Medėja) ir argonautų (žr.) žygio tikslas. Žemė buvo pelkėta, bet derlinga, be to, turėjo geros statybinės laivams medžiagos, aukso smėlio. Ypatingai garsėjo K. drobė. Dėl tam tikrų papročių ir kūno savybių Herodotas senuosius K. gyventojus kolchus (gr. kolchoi) laikė Egipto išeiviais. Gali būti, kad apie 680 pr. Kr. K. asirai įkurdino egiptiečius belaisvius. Buvusią persų įtakoje K. nukariavo Ponto karalius Mitradatas VI. Po karo su Mitradatu romėnai privertė kolchus mokėti duoklę ir buvo įkūrę savo kolonijų ir sutvirtinimų; Trajanas pavertė šalį Romos provincija. Tada senoji šalies kultūra ir tamsiaodžių, garbanotų gyventojų tipas buvo jau pasikeitęs. Patys gyventojai vadinosi jau laciai, dabar lazai. Pakrantėje joniečiai graikai turėjo prekybinių kolonijų, tarp kurių žymiausia Dioskurias, vėliau Sebastopolis. Krašto viduje buvo vėlesnioji sostinė Kitaja (gr. Kytaia), dabartinis Kutaisas. Sakmė apie auksinį avikailį rodo į aukso plovimą avių kailiais. *A. Rkš.*

Kolchozas (rus. kollektivnoje choziaistvo) kolektyvinis ūkis S. Rusijoje ir kituose komunistų valdomuose kraštuose, kur privati žemės nuosavybė panaikinta, yra trijų tipų ūkio vienetai: kolchozai (kolektyviniai), sovchozai (valstybiniai) ir mašinų traktorių stotys, sutrumpintai MTS. K., tai iš eilės ūkių ar kaimų sudarytas kolektyvinis ūkis, valdomas kolchozo administracijos, komunistų partijos ir vyriausybės priežiūroje ir kontrolėje.

Sovietų Rusijoje k. pradėti kurti 1929 pradžioje. Kolektyvizacija pergyveno keletą politinių krizių. Stalinas, 1930 pasakytoje kalboje, reikalavo piliečių gerovei likviduoti ‚kulokų' (stambesnių ūkių savininkų) klasę, atimant iš jų žemes. Po šios kalbos buvo paspartinta priverstinė kolektyvizacija. Ūkininkai visomis galimomis priemonėmis priešinosi: skerdė gyvulius, pardavinėjo arklius, vežimus, nenorėdami juos atiduoti k. Prasidėjo ūkininkų areštai, trėmimai ir žudymai už kolektyvizacijos sabotavimą, nes kartu buvo prasidėjusios ir ūkininkų riaušės. Stalinas, apkaltinęs kolektyvizacijos vykdytojus nepasisekimu, jos priverstinę formą sulaikė. Po to ji buvo vykdoma ‚savanoriškai' išgaunant iš ūkininkų parašus, kad jie sutinka eiti į k. Pakakdavo vieno ūkininko parašo, ir visas kaimas būdavo jungiamas

į k. ‚Savanoriška' kolektyvizacija vyriausybė padarė šiek tiek ir nuolaidų: buvo priimami į k. ir vadinamieji ‚kulokai', iš k. buvo leista išskirti gyvenamoji troba, daržas apie ją, grąžinta keletas gyvulių privačiam naudojimui.

Sovietų Rusijoje, pagal jų 1953 enciklopedijos duomenis, k. skaičius augo taip: 1929 buvo 57.000 į kuriuos įjungta 1 mil. ūkių; 1930 — 85.900 su 6 mil. ūkių; 1934 — 233.300 su 15,7 mil. ūkių; 1937 — 243.700 su 18,5 mil. ūkių. K. dydis priklauso nuo vietos padėties, dirvožemio, ūkio paskirties ir politinės linijos. Arti didelių miestų jie mažesni, negu toliau nuo jų. 1938 visoje Sovietų Rusijoje vidutinis k. dydis buvo 1500 ha ir svyravo nuo 350 ha Maskvos apylinkėje iki keliolikos tūkstančių ha rytiniame stepių rajone. Vidutinis dirbančių šeimų skaičius k. buvo 78 ir svyravo nuo 15 ligi 500 šeimų.

Kolektyvizacija buvo baigta vykdyti 1937, o vėliau, kad ir vyko, bet labai iš lėto ir buvo daugiau vidujinis k. persitvarkymas: smulkesnieji sujungti į stambesnius vienetus. Ji buvo pravesta su labai dideliais nuostoliais žemės ūkiui: daug išnaikinta gyvulių, derliai sumažėjo ir kai kuriose vietose sukėlė badą. Tuo metu vien Ukrainoje, mirė badu apie 7 mil. gyventojų.

1940 k. skaičius buvo 236.300 su naudojamos žemės plotu 117,6 mil. ha; tai sudarė apie 86% viso krašto naudojamos žemės ploto. Juose dirbo 19,2 mil. šeimų, t. y. apie 93% visų ūkiuose dirbančių. Visame krašte buvo 6980 MTS ir 4000 sovchozų su 12,0 mil. ha naudojamos žemės plotu, arba apie 9% bendro naudojamos žemės ploto. Kolchozininkų daržai privačiam naudojimui sudarė 6,5 mil. ha t. y. apie 4%. Nesukolektyvintų ūkių žemės plotas sudarė mažiau kai 1,0 mil. ha, t. y. nepilnas procentas bendro naudojamo žemės ploto. Juose dirbo apie 1,0 mil. šeimų. Tai smulkūs ūkeliai išsimėtę daugiausia po miškus ir sudarą nepatogumų įjungti į k.

Po II pas. karo k. buvo jungiami į stambesnius vienetus, vadinamus agrogradais. Jų plotas sudaro nuo keliolikos iki keliasdešimt tūkstančių ha žemės. 1953 visoje Sovietų Sąjungoje buvo 94.000 kolchozų ir agrogradų, 8950 MTS ir 4700 sovchozų. Žemės ūkio trobėsiai, gyvasis ir negyvasis inventorius yra bendra k. nuosavybė. Bendras naudojimas darbo gyvulių, vežimų, pakinktų, mašinų, įrankių. Privatus naudojimas gyvenamosios patalpos, daržo ir keleto smulkesniųjų gyvulių. Kolchozininko šeimai buvo leidžiama privačiai naudotis apie 0,6 ha daržo, tačiau į tą plotą įeina žemė po trobėsiais, kiemas, keliai. Pastaraisiais metais daržų plotas sumažintas iki 0,3 ha. Iš gyvulių leidžiama laikyti keletas vištų, triušių, paršą, avį, ožką ir kartais net karvę. Tačiau stambesniųjų gyvulių įsigijimas ir aprūpinimas pašarais sudaro daug išlaidų ir sunkumų. Už asmeniškam naudojimui laikomus gyvulius reikia mokėti valdžiai mokesčius ir duoti natūra gana didelį kiekį atitinkamų produktų: kiaušinių, mėsos, pieno, vilnų ir t. t. Kolchozininkai privalo eiti dirbti į k. Kadangi jie daug laiko sugaišta savo daržus bedirbdami primityvišku būdu ir daug dienų praleidžia neidami į k., todėl nuo 1939 buvo nustatyta kiekvienam šeimos nariui atskirai, kiek jis turi išdirbti k. į metus darbadienių. Darbadienis tai nėra viena darbo diena. K. darbas yra akordinis ir atsižvelgiant į kiekybę ir kokybę suvestas į darbadienius. Yra nustatyta kiek reikia suarti, sukultyvuoti, suakėti, užsėti, nuravėti, nupiauti, sugrėbti, nukasti, kiek vežimų šieno ar javų suvežti ir t.t. Darbo normos didelės, ir eilinis darbininkas darbadienį dažnai atlieka tik per 2–3 dienas. Dažnai ir gamtos sąlygos trukdo tai atlikti. Jei darbas atliktas nepatenkinamai, tai darbadienių skaičius sumažinamas. Darbininkai suskirstyti į brigadas ir į smulkesnius padalinius, vadinamas grandis, pvz. cukrinių runkelių brigada ir kt. Brigadoms vadovauja brigadieriai; be to yra darbų prižiūrėtojai. K. vadovybę teoretiškai renkasi patys kolchozininkai, bet praktiškai komunistų valdomuose kraštuose visuose rinkimuose turi didelės įtakos komunistų partija. Ji taip pat gali k. vedėją

J. Švažas Kolchozo farma

pašalinti ar perkelti į kitą vietą. Vyriausybė sudaro planus ir reguliuoja k. gamybą, ji taip pat pirmoji savinasi derlių. 1937 valstybė paėmė 26% viso k. grūdų derliaus, o 1937, dėl mažesnio derliaus, k. turėjo atiduoti net 34%. Vyriausybė, pirkdama iš k. įvairius produktus, moka žemas kainas. Antroje eilėje k. turi atsilyginti natūra ir pinigais MTS stotims už atliktą darbą. Stambiosios mašinos, kurios trumpą laiką tenaudojamos, yra sunku k. įsigyti, todėl jos nuomojamos iš MTS. Kolchozininko atlyginimas mokamas natūra ir pinigais, atsižvelgiant į išdirbtų darbadienių skaičių. K. tarnautojų ir prižiūrėtojų kadras didelis ir ūkio administracijos išlaidos didelės. Parenkant k. vedėją ir tarnautojus, didesnis dėmesys kreipiamas į jų ištikimybę komunistų partijai, o ne į jų sugebėjimą ūkį tvarkyti. Todėl k. žemė tinkamai neišdirbama, dažnai laiku nepasėja ir nespėja laiku nuimti derlių. Prieš žiemą kartais dalis derliaus užšąla, ir, todėl dažnai jie vos galus suveda su galais. Rusams antrąkart okupavus Lietuvą, iš ūkininkų žemė buvo vėl atimta ir jie palikti tik laikini savo žemės nuomininkai, ir tai ne visos savo žemės, bet tik dalies. Kai kurie iš jų buvo visai nušalinti nuo ūkių, o ūkio skolos paliktos buv. savininkams mokėti. Ūkiai buvo apdėti dideliais mokesčiais ir prievolėmis, ir juose dirbti galėjo tik šeimos nariai, nes samdytis darbininkų neturėjo teisės. 1948 III 24 Lietuvos TSR vyriausybė ir Lietuvos komunistų (b) partija paskelbė nutarimą dėl kolektyvinių ūkių organizavimo Lietuvoje. Tuo būdu ūkininkai buvo spaudžiami ‚savanoriškai' jungtis į k. ir tiems, kurie nepasirašydavo, buvo taikomos įvairios sankcijos. Ūkininkai, turėję daugiau kaip 20 ha žemės, buvo apšaukti buožėmis ir didelė jų dalis ištremta į Sibirą. Tokiu būdu kolektyvizacija Lietuvoje buvo pravesta su dideliais sunkumais. 1955 buvo 1900 kolchozų, 85 sovchozai ir apie 100 MTS. Kolchozininkai turi toli vaikščioti į darbovietę, jų darbas sunkus, gyvenimas skurdus, nes atlyginimas labai mažas. Pvz. 1956 Upytės kolchozas darbininkams už darbadienį mokėjo po 800 g grūdų ir po 80 kapeikų, o 1955 tame pat apskrityje kitas k. po 300 g grūdų ir po 25 kapeikas. K. vedėjas gauna 1000–1500 rublių į mėn. ir daugiau. *J. Šm.*

Kolcov Aleksej Vasiljevič (1809–1842) vienas žymiausių rusų liaudiško stiliaus poetų. Gimė Voroneže pirklio šeimoje; tėvas anksti atšaukė K. iš mokyklos, kad padėtų prekyboje, ir nuo jaunų dienų poetas keliavo su gyvulių bandomis ir jų varovais po Dono stepes, pažino rusų liaudį, perėmė jos poezijos dvasią. Lankydamasis tėvo prekybos reikalais Maskvoje ir Petrapilyje, K. savo ‚dainomis' patraukė žymaus idealistinio ratelio vado Stankevičiaus dėmesį. Šis supažindino K. su savo draugais, ir čia prasidėjo jo draugystė su Bielinskiu. Pirmoji K. knyga (1835) susilaukė palankaus vertinimo. Tačiau asmeninis poeto gyvenimas tebebuvo itin nelaimingas: užguitas savo despoto-tėvo, kuris smerkė sūnaus literatūrinį darbą, vienišas, vis labiau paniręs desperacijoje, bet nemėginęs išsivaduoti, K. pagaliau apsirgo džiova, bet ir ligoj nesulaukęs tėvo pagalbos, mirė 33 metų.

Jo poezija liko ryškiausia to žanro atstovė rusų literatūroje. Geriausios jo dainos yra lyrinės, pasižyminčios grynai rusišku laisvės, nevaržyto nuotykio ilgesiu. Jų forma yra tradiciškai liaudinė, dainuotinė, bet tematikoj yra ir neliaudinio elemento — ūkio darbų idealizavimo. K., kad ir sentimentalus, yra nuoširdus, laisvas, nemeluoto jausmo poetas. Silpniau už ‚dainas' K. sekėsi klasiškai - puškiniškos eilės arba ‚dumy' — filosofiškos meditacijos. K. dainas rusuose daugelis laiko tyrosios poezijos perlais. Lietuviškai vertė M. Grigonis, E. Steponaitis, M. Dagilis, B. Sruoga. *J.Bl.*

Kölczey Ferenc (1790–1838) vengrų poetas ir rašytojas, 1832–36 parlamento narys, liberalas. Drauge su Karinczy daug prisidėjo prie vengrų kalbos reformos, o taip pat padėjo pagrindus naujajai vengrų literatūrinei kritikai. Liūdesys ir pesimizmas — būdingos jo lyrinės kūrybos savybės. Viena jo parašyta giesmė patapo vengrų tautiniu himnu. Mokslo akad. narys. Raštų rinkinys 1840–42.

Kolčak Aleksandr Vasiljevič (1875-1920) rusų caro laivyno admirolas. 1916 Juodųjų jūrų laivyno vadas. 1918 XI 18 Sibire padarė perversmą, pašalindamas direktoriją (laikinąją Sibiro vyriausybę) ir pasiskelbė vyriausiuoju Rusijos valdytoju. Paėmęs valdžią, protegavo vien monarchistus, tad nustojo paramos kitų politinių srovių, pirma sudariusių direktoriją. Gyventojai buvo apatiški K. vyriausybei. K. ministrai turėjo mažai galios, viską tvarkė K. su savo artimaisiais ir štabu. K.

armiją nugalėjo Sovietų Raudonosios armijos vadas Tuchačevskis prie Uralo kalnų. Užnugaryje, Sibire, pasireiškė sukilimai. Iš Omsko K. persikėlė į Irkutską ir pateko į sukilėlių rankas. 1920 II 7 K. buvo bolševikų nužudytas. Oficialiai K. Pabaltijo tautoms žadėdavo autonominį valdymą, tačiau savųjų tarpe, kaip kad vėliau paaiškėjo, jis ir tai neigė, nenorėjo suteikti kitoms tautoms jokių teisių, laikė tai Rusijos imperijos vidaus reikalu.

V. Zenzinov, Gosudarstvennyj perevorot admirala Kolčaka v Omske 1919; *A. Bružas,* Kodėl ir kaip žlugo K. (Lietuvos Aidas 49 nr. 1935); *K. Popov,* Dopros Kolčaka 1925.

Koldewey Robert (1855–1925) vokiečių archeologas, statybinės archeologijos tyrimo grindėjas. Dalyvavo daugelyje archeologinių kasinėjimų: 1898–1917 kasinėjo Babilone. Išsp. Die antiken Baureste der Insel Lesbos 1890, Die griech. Tempel in Sizilien und Unteritalien (drauge su Puchsteinu), Die Königsburgen von Babylon 1931–32, Das wiederstehende Babylon 41925.

Koldičių ež. Baranovičių aps., 8 km į p. r. nuo Horodiščės mst., 76 ha ploto, iš kurio teka Ščėra (Nemuno); paviršius 184,6 m nuo j. l.

Koldūnai žr. Riebuiliai.

Kolega žr. Collega.

Kolegiantai (lot. collegium ‚susirinkimas'), arba rijnsburgiečiai, yra Olandijos remonstrantų, arba arminionų, šaka, kurie savo religinius susirinkimus vadino kolegijomis (nuo to kolegiantai). Šiam religiniam sąjūdžiui pradžią davė Dirk Volkertszoon Koornhert (1522-90) su Amsterdamo pamokslininku J. Arminiu. Kai kalvinų sinodas Dorto mieste (1618–19) pasmerkė remonstrantus ir nebažnytinius religinius susirinkimus, tai šių sąjūdžių šalininkai atsisakė Olandijos kalvinų bažnyčios. Tuomet broliai J., A. ir G. van de Koode 1619 savo privačiuose namuose Rijnsburge (nuo to — rijnsburgiečiai) įsteigė reguliarius religinius susirinkimus, vadintus kolegijomis, kur svarbiausia buvo diskutuojamas Šv. Raštas. Jie nesiekė kurti atskiros religijos, bet siekė supažindinti žmones su Šv. Raštu. Pagrindinis K. tikslas buvo: nuodugnus Šv. Rašto pažinimas, pamaldų atlikimas be kunigų, bendras šv. Vakarienės valgymas ir naujų narių krikštijimas paneriant vandenyje. K. sąjūdis greitai plėtėsi ir religinės kolegijos arba bendruomenės įsikūrė daugelyje Olandijos mst. Į tą sąjūdį ėjo ir kunigų bei filosofų — Descartes, Spinoza. Kolegijų lankymas buvo visiems laisvas.

K. sąjūdis persimetė ir į Vokietiją; J. Spener (1635–1705) šalia pamaldų pradėjo organizuoti Biblijos, ypač N. Testamento diskusijas privačiuose namuose; tie susirinkimai, kurių centras pasidarė Halė, buvo vadinami Collegia pietatis (maldingųjų susirinkimai), kurie plėtėsi Vokietijoje, ypač Saksonijoje ir Prūsijoje. Iš jų išaugo Vokietijoje žinomas pietizmas. Spenerio auklėtinis grafas Zinzendorfas Silezijoj įkūrė pietistinę Hernhuto (Herrenhut mst.) broliją (Bruedergemeinde), kurios narių XVIII a. pirmoje pusėje atvyko ir į M. Lietuvą. Grafo Zinzendorfo brolijos atvykimas į M. Lietuvą buvo akstinas prūsų lietuvių surinkimams išsivystyti. Greitai išplitę, jau XVIII a. pradžioje Olandijoje k. pradėjo mažėti; 1787 įvyko paskutinis k. konventas, o 1790 Olandijoje k. buvo jau beveik išnykę.

Paschier de Fijne, The History of the Reformation in the Low Countries 1720–23; *Elias van Nimwegen,* Historie der Rijnsburgers 1775; *S. F. Rues,* Aufrichtige Nachrichten 1745; *W. T. Whitly,* Rynsburgers or Collegiants in Encyclopaedia of Religion and Ethics t. X, 1919; *W. Gaigalat,* Die Evangelische Gemeinschaftsbewegung unter den preussischen Litauern 1904; *K. Gudaitis,* Lietuviai Evangelikai 1957. *K.Gdt.*

Kolegija (lot. collegium ‚draugija') 1. yra rinktas arba skirtas, nemažesnis kaip trijų asmenų (pagal dėsnį ‚tres faciunt collegium') junginys kam nors svarstyti, spręsti ar kokiu klausimu ar reikalu pasisakyti. Tokie junginiai, visų pirma, yra tarptautiniai, valstybiniai ir įvairių viešosios teisės organizacijų sprendžiamos galios ar patariamieji, pagalbiniai organai, veikią tarptautinėmis konvencijomis, valstybių konstitucijomis, šiaipjau įstatymais, statutais, taisyklėmis. Tokie organai yra Jungtinių Tautų, veikiančių pagal jų chartą, junginiai — Visuotinis susirinkimas (Generalinė Asamblėja), Saugumo ir kitos tarybos. Tokie organai yra: valstybių parlamentų pilnatys (plenumai) bei komisijos ir kitokio pavadinimo tolygūs junginiai; kolegialinių teismų, kaip pvz. Lietuvos apygardų teismų, Apeliacinių rūmų ir Vyriausiojo tribunolo, teisiančiosios ar kitokios svarstančios bei sprendžiančios (tvarkomųjų posėdžių ir visuotinių, arba bendrųjų, susirinkimų) sudėtys, veikiančios viso teismo vardu; Lietuvos ministrų kabinetas (1922–1928 konst.), paskiau pavadintas ministrų taryba (1938 konst.); pagalbiniai ministrų organai — įvairių ministerijų komisijos ir kiti tokie junginiai,

ir t.t. Visuomenės organizacijų, pvz. draugijų organai — visuotiniai susirinkimai, valdybos, kontrolės (revizijos) komisijos — yra kolegijos, veikiančios atitinkamų organizacijų įstatais. Kolegijų sprendimai bei nutarimai paprastai daromi balsų dauguma, kuri kartais kolegijos statutu turi būti kvalifikuota (pvz. $^2/_3$ kolegijos narių ar kitokio jų skaičiaus). *B. M-lis.*

2. Plačiausia prasme k. vadinama aukštojo mokslo ar švietimo institucija — mokykla, kiek aukštesnė už Nepriklausomos Lietuvos gimnaziją ir žemesnė už universitetą. K. kilmė, išsivystymas ir jų lygis nebuvo ir nėra visuose kraštuose vienodas. Yra k. universitetinio lygio, teikiančių visus mokslinius laipsnius, įskaitant doktoratus, ir yra k. jokių laipsnių neduodančių. Tačiau normali k. yra ketverių mokslo metų kursas, baigiamas bakalauro laipsniu.

K. pradžią davė turtingi asmens, leidę savo vaikus į mokslus. Norėdami apsaugoti savo globojamuosius nuo miesto, aplinkos ar, apskritai, vietos žmonių įtakos, apgyvendindavo juos šalia universiteto atskirose patalpose kartu su mokytojais (tutoriais), palydovais ir tarnais. Tokiu būdu prie didesnių universitetų išdygo net kvartalai nepriklausomos bendruomenės, skaitomos dešimtimis tūkstančių. Prie jos, praktiškais sumetimais, kūrėsi įvairios sąjungos, draugovės aprūpinti studentus patalpomis, maistu, drabužiais, knygomis, mokytojais ir t. t. Tokios draugovės ar sąjungos tvarkėsi pačios, bet savo globėjais ir vyresniaisiais komerciniais išskaičiavimais kviesdavosi univ. personalo narius, o neretai ir turčius, įtakinguosius. Šie savo globojamoms sąjungoms ilgainiui išrūpino įvairių teisių bei privilegijų, jas inkorporavo ir priskyrė prie universitetų aptarnauti išimtinai tik jų nariams. Į universitetą daugelis atvažiuodavo nepakankamai išsimokslinę ir čia turėdavo rengtis. Tokių besirengiančių susidarydavo ištisos klasės. Radosi ir mokslo programa — minimumas būti priimtam į universitetą. Profesoriai, norėdami čia mokytojauti, pirma turėjo įstoti į k. Taip k. pasidarė studentų ir profesorių globėjomis. Vėliau Paryžiaus ir Anglijos universitetuose kiekvienas universiteto personalo narys turėjo prisijungti prie kurios nors k. ir kiekvienas asmuo, priimtas į k., turėjo būti priimtas ir į universitetą. JAV k. išsivystė anglų k. pavyzdžiu. Seniausia jų yra Harvard, įst. 1636; antroji amerikiečių švietimo įstaiga buvo William and Mary k. 1693; trečioji — Saint John k. 1696; ketvirta — Yale k. 1701. Kiekviena iš jų turėjo tik vieną kursą su A.B. (Bachelor of Arts) ir kiek platesnį mokslą su A.M. (Master of Arts) laipsniu. Šis kursas teikė bendrą išsilavinimą, paruošdamas studentą kunigystei ar kuriai kitai profesijai. Išsiplėtus mokslinių dalykų sričiai, padidėjo ir jų pasirinkimas. Atsirado specialios profesinės ir praktinių mokslų k., kaip medicinos, teisių, inžinierių ir kt. Vienos jų atsidarė prie jau veikiančių k., kitos kūrėsi atskirai ir savarankiškai.

Senovės Lietuvoje jėzuitų ordino įkurtos aukštesnės mokyklos buvo vadinamos k., pvz. Kražių. Vyriausioje Lietuvos mokykloje Vilniuje veikė du fakultetai, kurie tuo metu buvo vadinami k. *At.K.*

3. Kardinolų kolegija žr. Kardinolas.

4. Lietuvos evangelikų reformatų k. yra ev. reformatų bažnyčios administracinė įstaiga, ev. reformatų sinodo renkama 3 metams iš 4 dvasininkų ir 4 pasauliečių, kuri vykdo sinodo nutarimus, atstovauja bei administruoja bažnyčios reikalus, pateikia sinodui atliktų darbų, įvykdytų nutarimų bei bažnytinių reikalų apyskaitą. Liet. ev. reformatų k. prezidentas yra pasaulietis. *K.Gdt.*

5. Žr. College.

Koleginė sistema pagal bažnytinę teisę, Bažnyčia yra visų savo laisvų narių junginys (kolegija). Pagal administracinę teisę k.s. yra priešprieša biurokratinei sistemai, nes čia valdiškos įstaigos sudaromos iš daugelio asmenų, kurie po bendro aptarimo daro savo nutarimus dalyvaujančių balsų dauguma. Tuo būdu iš kolegijos laukiama objektyvaus sprendimo. Deja, tokia k.s. mažai tinka, kai reikia greit veikti. Taip pat aukštesnių instancijų teismai arba tie, kuriems pavesta spręsti svarbesnes bylas, sudaromi k.s. pagrindu, juose turi dalyvauti ne mažiau kaip trys teisėjai. *Č. Btk.*

Kolegiškumas (lot.) 1. draugiškumas, draugiškumo pareiga; 2. toks įstaigų sutvarkymas, kad visi ar kai kurie reikalai sprendžiami kolegijų.

Kolekcija (lot.) mokslo, meno arba kitokių daiktų ar dalykų rinkinys.

Kolekcionierius. kolekcininkas (lot.) kolekcijų rinkėjas; žmogus sudaręs kokių

retybių, meno kūrinių, gamtos ar aplinkos daiktų, rinkinius.

Kolekta (lot.) 1. rinkliava; 2. žr. Collecta.

Kolekcionuoti (lot.) rinkti kolekcijas; sudarinėti paveikslų, senų retų knygų ar šiaip meno vertybių rinkinius.

Kolektyvas (lot. prc.) grupė žmonių, draugė, santalka, charakteringa bendra jausena, galvosena ir veikla. Ir teorijoje ir praktikoje kolektyvas yra įvairiopai suprantamas ir daugiaformis. K. principas, kad individas tarnauja kolektyvui, yra ryškus sindikalizme, socializme, komunizme, kraštutiniame nacionalizme (fašistinėse, nacistinėse interpretacijose) ir kituose visuomeniniuose junginiuose, turinčiuose ekonominius, religinius ir kt. interesus. Tačiau laipsnis, ligi kurio individas yra stengiamasi suniveliuoti (sulyginti su kitais k. nariais), yra visiškai skirtingas krikščioniškame, socialistiniame (arba liberaliniame) k. ir komunistiniame k. Pirmuoju atveju demokratinis principas gali būti nepažeidžiamas ir individas išlieka nelygstama vertybė, antruoju atveju totalistinis režimas prievarta nužmogina individą ir ji paverčia beasmeniu daiktu. Pvz. Sovietų Rusijoje praktikuojami kolektyviniai junginiai — kolchozai, sovchozai ir kt. — yra prieš individų valią sudaryti ir stokoja bendros k. narių jausenos, galvosenos ir veiklos, tad būtų netikslu juos ir vadinti įprastiniu k. vardu. Socialistine prasme k. reiškia ekonominę sistemą, kuri nepripažįsta privatinės nuosavybės (žemės ir kapitalo, t. y. gamybos priemonių nuosavybės), nors asmeninė nuosavybė (įsigyta iš k. ar valstybės) palieka galiojanti.

Ch. Blondel, Einführung in die Kollektivpsychologie 1948; *L. v. Wiese,* Kollektivegoismus (Kölner Zeitschrift für Sociologie) 1948/49. *A. Mst.*

Kolektyvinė atsakomybė 1. Ankstyvojoje visuomenės santvarkoje buvo visų bendruomenės narių atsakomybė už atskiro tos bendruomenės nario veiksmus bei pareigų pildymą. Tada susirišusių giminystės ir ūkio ryšiais šeimų sąjunga, ne asmuo čia buvo teisinis subjektas, o giminė — kolektyvas, kuris ir atsakydavo už asmens veiksmus. Pvz. esant kraujo kerštui už nuoskaudas, padarytas kitai giminei, nuoskaudą patyrusi giminė keršydavo skaudėjui ir jo visai giminei, kuri tuo būdu bendrai atsakydavo už nuoskaudą. Griūvant gimininei santvarkai, palaipsniui iškyla aikštėn asmuo, kaip teisinis subjektas. Tačiau ir susidarius valstybei, bendrinė atsakomybė dėl kai kurių dalykų šen ten dar tebesilaiko, pvz. mokesčių srityje. C kraujo kerštas, nukreiptas prieš giminiečius, dar XIX a. kai kur tebebuvo gyvas, pvz. Korsikos saloje. Karinė kontribucija, arba okupuoto krašto gyventojų priešui mokama duoklė karo metu, irgi išeina iš kolektyvinės atsakomybės. Tokia atsakomybe, Prūsijos–Prancūzijos 1870–71 karo metu, įsiveržusių į Prancūziją ‚prūsokų' buvo uždėta 10 milijonų frankų pabauda gyventojams už sugriautą tiltą prie Fontainois. Istorijoje randame itin žiaurių kolektyvinės atsakomybės pavyzdžių. Babilonijos karalius Nabuchodonozoras, kuris buvo jau pajungęs Judėją, už jos bandymą pasisukti į laisvę, pasiryžo ją sunaikinti. 588 pr. Kr. jis apgulė Jeruzalę ir, ją paėmęs, didesnę dalį šalies gyventojų, žydų, išsivedė į nelaisvę, trukusią septyniasdešimt metų. Lietuvoje 1864, siautėjant prieš Rusiją sukilimo malšintojui Vilniaus generalgubernatoriui M. Muravjovui, ištisi kaimai buvo ištremti į Rusiją (Samaros gubern. Čornaja Padiną ir kt. vietoves), nepaisant, ar buvo ten kas kaltas dėl sukilimo ar ne, atseit — ir seniai ir moterys, ir vaikai, ir nedalyvavę sukilime jauni vyrai. Dar žiauresnės ir platesnio masto deportacijos vyko Sovietų Rusijos pavergtoje Lietuvoje 1941 VI 14–21. Tokio kraštutinio barbariškumo priemonėmis per vieną savaitę buvo išvežta apie 40.000 žmonių. Tatai buvo už tai, kad tauta nepritarė rusiškajam komunizmui, nors ir nekėlė prieš jo vykdytojus rankos. 1944 Rusijai antrukart okupavus Lietuvą, vėl pasikartojo deportacijos. Be to, buvo deginamos sodybos tų ūkininkų, kurių šeimos narys išėjo partizanu prieš rusus; čia nekalta šeima turėjo atsakyti už savo rusams nusikaltusį narį. Ir pačioje Rusijoje panašiai darėsi: politiškai nepatikimos mažos tautos (pvz. kalmukai, ingušai, čečėnai ir kt.) buvo sklaidomi po Rusijos plotus, a jų autonominės respublikos likviduojamos.

2. Kolektyvinę, arba bendrinę, atsakomybę randame civilinės teisės srityje. Pvz. vadinamojoje pilnojoje bendrovėje jos nariai saistomi bendra atsakomybe už bendrovės veiklą. Jie kiekvienas todėl atsako ne tik savo indėliais bendrovėje, bet ir visu kitu savo turtu. *B. M-lis.*

Kolektyvinė sutartis bendroji darbo sutartis, kartais vadinama tarifine sutartimi. K.s. paprastai sudaromos darbda-

vių iš vienos pusės ir profesinių darbininkų organizacijų (JAV unijų) iš kitos. K.s. nusako abiejų pusių sutartas darbo, poilsio, atlyginimo, atostogų, kompensacijų ir pensijų sąlygas ir normas. Pagrindinis k.s. punktas nusako darbo atlygių dydžius, arba tarifus, sutartus darbininkams už jų darbą, atsižvelgiant į darbo sunkumą, sudėtingumą, pavojingumą sveikatai bei gyvybei ir kt. Vokietijos, Šveicarijos ir kt. Europos kraštų teisės normomis k.s. sąlygos yra privalomos tik tos sutarties partneriams: darbdaviams ir darbininkams, priklausantiems tai profesinei darbininkų organizacijai, kuri sutartį su darbdaviu sudarė. Neorganizuotiems darbininkams k.s. gali būti praplėsta abiems pusėms — darbdaviui ir darbininkui — ją akceptavus. Anglosaksų kraštuose k.s. dažniausiai taikoma ne tik į unijas organizuotiems, bet ir joms nepriklausantiems darbininkams, dirbantiems toje pačioje įmonėje, jų grupėje arba toje pačioje branžoje, kurią k.s. apima.

Laisvojo ūkio kraštuose k.s. yra padėjusios žymiai pagerinti darbininkų būtį. K.s. ne tik pakėlė darbininkų atlyginimą ir pagerino jų darbo sąlygas, bet ir paskatino socialinės įstatymdavystės pažangą. Be to, į darbo ir kapitalo santykius vieton spontaniškos kovos įvedė organizuotų derybų ir sutartimi sukurtos teisės principą, kuris patarnauja darbo ir kapitalo taikai. K.s. silpnoji pusė yra ta, kad jos į privilegijuotą padėtį iškelia į dideles ir gerai organizuotas sąjungas sutelktus darbininkus, sudarydamos pavojų įstumti silpnai organizuotus ir neorganizuotus darbininkus į reliatyviai blogesnę būtį, ir kad jos gali pakenkti visam tautos ūkiui, jei organizuota darbo jėga vadovaujasi egoistiniais motyvais, nepaisydama ūkinės vidaus pusiausvyros ir eventualios užsienio konkurencijos.

N. Lietuvos darbo teisėje k.s. galimumas numatytas žemės ūkyje. Žemės ūkio darbininkų samdos įstatyme (1929) sakoma, kad ūkininkai arba jų sąjungos gali sudaryti su darbininkais arba jų sąjungomis bendrą sutartį dėl samdymo sąlygų. Tokios sąlygos privalomos bendros sutarties dalyviams, sudarant savo tarpe atskiras samdos sutartis. N. Lietuvoje k.s. nebuvo įsigalėjusios. Jas iš dalies atstojo valstybės sukurtos teisinės ir administracinės darbo apsaugos normos.

W. H. Hutt, The Theory of Collective Bargaining 1930; H. Naviasky, Rechtsfragen des wirtschaftlichen Neuaufbaus 1935; ('') Die rechtliche Organisation des Betriebs 1943. *J. Ppl.*

Kolektyvinis saugumas. Santykiai tarp valstybių nuolatos yra veikiami noro pakeisti status quo dėl politinių, ekonominių ar kitokių motyvų ir pastangų jį išlaikyti; paremiant šias pastangas sutarčių gerbimo ar sutarčių revizijos principais. Nuo šių jėgų pusiausvyros dažnai priklauso taika ir karas. Visuomet yra pavojus, kad padėties pakeitimo šalininkai gali griebtis jėgos, kaip ultima ratio priemonės. Tačiau šiandien karas paliečia ne tik kariaujančias šalis, bet taip pat ir daugelį kitų valstybių. Todėl suprantama, kad atsirado reikalas bendromis jėgomis stengtis išlaikyti taiką ir užbėgti karui už akių. Tai svarbiausias k.s. tikslas. Bet šios pastangos tik tada įgijo reikšmės, kai buvo sukurta pasaulinė organizacija, kuri ėmėsi šių uždavinių. Pirmas šioje srityje bandymas buvo padarytas įkūrus Tautų Sąjungą 1920. Tiesa, ir anksčiau buvo bandoma sudaryti sąjungas taikai užtikrinti, tačiau šios sąjungos dažniausiai buvo nukreiptos prieš tam tikrą valstybę ar valstybių grupę, o ne bendrai taikai palaikyti ir karui išvengti. Tautų Sąjungos statutu buvo nustatyti pagrindiniai kolektyvinio saugumo principai, būtent: karas ar grasinimas karu yra visos Sąjungos reikalas, ir todėl ji turi imtis priemonių apsaugoti taikai; Tautų Sąjungos nariai pasižadėjo gerbti ir saugoti nuo kiekvieno išorinio užpuolimo visų Sąjungos narių teritorinį integralumą ir politinę nepriklausomybę: tuo atveju, kai būtų pradėtas karas, Tautų Sąjungos statutas numatė sankcijas prieš agresorių. Ir pagaliau, buvo nustatyta sutarčių revizija ir esamosios būklės peržiūrėjimo klausimas, jeigu esamoji būklė galėtų būti pavojinga pasaulio taikai.

Visos šios priemonės pasirodė nepakankamos. Trūkumams pašalinti buvo daryta daug pastangų, tačiau palikus karą kaip apsiginamąją priemonę, neįvedus privalomo arbitražo ginčams spręsti ir neįgyvendinus nusiginklavimo, k.s. liko nepatikrintas. Atsirado vėl visa eilė senojo tipo sąjungų, kol pagaliau prasidėjus II pas. karui, Tautų Sąjungos statutu sukurtoji sistema subyrėjo, nebeišlaikiusi bandymų. Tačiau ir kilus II pas. karui nuo k.s. minties nebuvo atsisakyta, tik jis buvo bandoma patikrinti kiek kitokiais pagrindais.

Jungtinių Tautų organizacija, pakeitusi

Tautų Sąjungą, pasistatė tikslą palaikyti taiką ir tarptautinį saugumą. Tam tikslui ji imasi veiklių kolektyvinių priemonių, kad įspėtų ir pašalintų grėsmę taikai ir sudraustų kiekvieną agresijos aktą. Taikos ir tarptautinio saugumo palaikymas pavestas Saugumo Tarybai, kuri konstatavusi grėsmę taikai, turi nutarti kokių bendrų priemonių turi būti imamasi. Tačiau ir ši organizacija, pasirodė dar mažiau veikli negu Tautų Sąjunga, ypač dėl veto teisės, kuri suteikta didžiosioms valstybėms, įeinančioms į Saugumo tarybą. Ir šiuo atveju, vėl atgijo senojo tipo s-gos, iš kurių pačios ryškiausios yra Atlanto paktas ir Varšuvos sutartis. Pirmas bandymas patikrinti saugumą kolektyvinėmis priemonėmis, Jungtinių Tautų buvo padarytas kilus karui Korėjoj. Saugumo tarybai pavyko padaryti nutarimų, kadangi Sovietų Rusija nedalyvavo posėdyje. Kitas sėkmingas bandymas buvo atliktas 1956, kai kilus karui tarp Izraelio ir Egipto į karą įsimaišė D. Britanija ir Prancūzija. Anglai, prancūzai ir Izraelis nusilenkė Jungtinių Tautų nutarimui ir atitraukė kariuomenę iš okupuotosios teritorijos. Tačiau Jungtinių Tautų sistema yra paremta didžiųjų valstybių vieningumo principu ir gali sėkmingai veikti tik tada, kai didžiosios valstybės ir ypač JAV ir Sovietų Rusija veikia vieningai, ir tai tik prieš antraeiles valstybes. Ji pasirodė visiškai neveikli Sovietų Sąjungos atžvilgiu, kuri nepaiso jos nutarimų. Tatai ypač išryškėjo 1956 kai įvykus sukilimui Vengrijoj: Jungtinės Tautos reikalavo atitraukti Sovietų Rusijos kariuomenę iš Vengrijos. Sovietų Rusija ne tik neatitraukė savos kariuomenės, bet atvirkščiai atgabeno daugiau dalinių ir žiauriai numalšino vengrų sukilimą. K.s. gali tik tada sėkmingai veikti, kai partneriai yra įsitikinę, jog esamasis status quo atitinka jų interesus, kai esamoji tarptautinė organizacija yra pakankamai stipri apginti savo narius nuo bet kurio eventualaus užpuolimo ir kai šios sistemos nariai yra atsisakę neutralumo, kaip nesuderinamo su k.s. K.s. nėra nukreiptas prieš kurią valstybę ar valstybių grupę, ir tuo jis skiriasi nuo karinių sąjungų. K.s. paktai turi būti atviri visiems tarptautinės bendruomenės nariams.

G. Schwarzenberger, Power Politics 1951. *D.Kr.*

Kolektyvistas (lot.) kolektyvizmo šalininkas.

Kolektyvizacija (lot.) yra atėmimas žemės iš valstiečių ir jų suvarymas į stambius kolektyvinius ūkius (kolchozus). K. vykdoma Sovietų Rusijoje ir jos pavergtuose R. Europos kraštuose. 1917 spalių revoliuciją komunistai kėlė šūkiu: ‚Visa žemė valstiečiams'. Revoliucijos eigoje valstiečiai daug kur užėmė dvarų žemes ir jas išsidalino. Tačiau įsigalėjus komunistinei vyriausybei, valstiečiai, pasisavinę dvarų žemę, buvo nuo tos žemės nušalinti ir dvarai palikti toliau, pavertus juos ‚valstybiniais ūkiais' (sovchozais). Vėliau 1917 XI 4 ir 1918 II 19 dekretais visa žemė buvo nacionalizuota, t. y. atimta iš valstiečių ir jų nuosava žemė valstybės žinion, paliekant betgi ją ‚amžinam naudojimui' tiems patiems valstiečiams. Šituo prasidėjo žūtbūtinė kova tarp valstiečio ir komunistinės valdžios. Pilietinis karas ir vadinamasai karinis komunizmas visai sugriovė Rusijos ūkį. Pramonės gamyba sunyko. Infliacija visiškai susmukdė pinigo (rublio) vertę. Ūkininkai atsisakė parduoti produktus už beverčius popierinius pinigus. Krašte prasidėjo badas. Komunistinė valdžia organizavo miesto darbininkų brigadas ir pasiuntė kaiman rekvizuoti grūdus ir kitus maisto produktus. Ūkininkai dažnai pasitikdavo rekvizitorius ginklais, neseniai parsineštais iš fronto. 1920–21 daugely Rusijos vietų vyko stipri kova tarp valstiečių ir komunistų milicijos. Pasėlių plotas sumažėjo beveik per pusę, palyginti su 1913. Dešimtajame komunistų partijos kongrese 1921 Leninas prisipažino, kad buvę padaryta didelių klaidų, kad per staigiai siekta ekonominio bei socialinio perversmo ir kad tenka daryti žingsnis atgal. Rusijos ūkio sužlugimas privertė Leniną įvesti 1921 Naują ekonominę politiką (NEP), t. y. atsisakyti įgyvendinti Rusijoje socializmą vienu užsimojimu. Reikėjo padaryti šiokia tokia taika su valstiečiais. Žemės ūkio gaminių atėmimas buvo sustabdytas įvedant mokesčius natūra, vad. duokles valstybei. 1922 X 30 buvo išleistas Agrarinis kodeksas, kuris iš vienos pusės patvirtino, jog visa žemė priklauso valstybei, bet kartu ir pavedė valstiečių ‚amžinam valdymui' jų tuo metu turimą žemę. To kodekso 25 str. sakė, kad valstiečių (individualiai ar kolektyviai) turimi trobesiai, inventorius ir žemės ūkio gaminiai yra jų nuosavybė, tik pačios žemės jie negali parduoti, įkeisti ar išnuomuoti. NEPo laikotarpis truko 6–7 metus. Per tą laiką Rusijos ūkio gamyba pakilo ir pasiekė

Kolektyvizacija

1913 lygį. Bet rąida nėjo socializmo kryptimi. Jame sustiprėjo savarankiškų, vidutiniai pasiturinčių ūkininkų luomas, kuris savo skaičiumi buvo keleriopai didesnis už miesto proletariatą — komunistinės valdžios atramą. Leninui mirus 1924 I 21, prasidėjo kova dėl diktatoriaus galios paveldėjimo, trukusi ligi maždaug 1928. Toje kovoje pagrindinis ginčo objektas buvo klausimas: kokios politikos privalo laikytis komunistinė valdžia santykiuose su valstiečiais? Ar leisti toliau NEPo raidą, ar perlaužti kaimą socializmo kryptimi, išnaikinant smulkų individualinį savininką ir paverčiant visus valstiečius proletarais. Pastarosios krypties šalininkas buvo Stalinas. Nugalėjęs savo varžovus ir pasidaręs diktatorium, jis likvidavo NEPą, pradėjo forsuotą industrializaciją penkmečių planais ir žemės ūkio kolektyvizaciją. Kova prieš valstiečius prasidėjo visu smarkumu. Pirmiausia ji buvo nukreipta prieš labiau pasiturinčius, vad. ‚buožes' (‚kulak'), perkeliant klasių kovą į kaimą. Valstiečiai buvo varu verčiami ‚savanoriškai' atsisakyti turimų nuosavų žemės sklypų ir su visu inventorium dėtis į kolektyvinį ūkį — kolchozą. Kolchozų šiek tiek būta jau nuo karinio komunizmo laikų, bet iki 1929 jų skaičiūs buvo menkas (ne daugiau kaip 4% visų valstiečių šeimų gyveno kolchozuose). 1930 I 5 Komunistų partijos dekretas paskelbė visuotinę k. ir ‚buožių' likvidavimą. Tai buvo įvykdyta per 6–8 metus. 1935 Sovietų Rusijos žemės ūkio metraštis skelbė, kad iš 5.618.000 ‚buožių', rastų 1928, beliko 1934 I 1 tik 149.000. Tad vien per pirmuosius penkerius metus apie 5 mil. valstiečių buvo fiziškai išnaikinti arba ištremti į Sibiro priverčiamąsias darbo stovyklas, o jų žemės konfiskuota ir paimta į kolchozus. Paties Stalino prisipažinimu (pasikalbėjime su Churchilliu) iš viso buvo ‚likviduota' k. bevykdant daugiau kaip 10 mil. valstiečių. Likusieji buvo suvaryti į kolchozus: 1937 18.500.000 valstiečių šeimų, t. y. 93% visų valstiečių ūkių buvo sukolektyvinta į 242.000 kolchozų. K. tempą parodo ši lentelė:

	1929	1930	1934	1937
Kolchozų % iš visų žemės ūkių	3,9	23,6	71,4	93,0
Kolchoz. pasėlių ploto %	4,9	33,6	87,4	99,1

Tokiu aštriu tempu ir žiauriomis priemonėmis vykdant k., žuvo ne tik milijonai žmonių, bet smarkiai nukentėjo ir gyvulių ūkis. Valstiečiai masiškai piovė gyvulius, užuot atidavę juos kolchozui; apie 50% visų gyvulių buvo tuo būdu išnaikinta. Niekur kitur komunistų ‚didysis melas' nėra taip ryškus, kaip k. teorijoje ir praktikoje. Popieriuje Žemės ūkio artelių statuto I str. sako, kad kolektyvinių ūkių sudarymas turi būti laisvo apsisprendimo veiksmas. Tikrovėje, k. buvo vykdoma tokiu kruvinu smurtu, kad net Stalinui pačiam pasirodė perdidelis jo satrapų uolumas, kaip jis pareiškė 1930 garsiajame straipsnyje ‚Apsvaigimas nuo pasisekimo', įspėdamas ‚nepersistengti'. K. vykdymas reikalavo iš valstiečių atiduoti žemę, kuri 1922 Žemės kodekso buvo duota jiems ‚amžinam valdymui', ir drauge visus gyvulius, kuriuos tas kodeksas buvo pripažinęs valstiečių nuosavybe. Tuo būdu komunistai čia antrą kartą apgavo valstiečius. Dabar jau kolektyviniai ūkiai gavo iš valstybės žemę ‚amžinam naudojimui', kaip nusako Žemės ūkio artelių statuto 2 str. ir 1936 Sovietų Sąjungos konstitucijos 8 str. Valstiečių individualiniam naudojimui paliekamas mažas sklypelis (ne daugiau kaip $^3/_4$ akro) žemės, su teise laikyti karvę, kiaulę ir keletą vištų. Kolchozinio gyvenimo praktikoje tai pasirodė svarbiausias valstiečių pragyvenimo šaltinis. Sovietų Rusijos valdžia turėjo griebtis aštrių priemonių, kad sulaikytų valstiečius nuo kolchozinės nuosavybės (kartu ir kolchozinės žemės) grobstymo: 1939 VIII 7 įstatymas grasina už tai mirties bausme. Pakartotinai turėjo būti leidžiami įstatymai, verčią valstiečius atlikti kolchozui tam tikrą minimumą darbadienių, grasant neatliekantiems kalėjimu ir 25% uždarbio atėmimu. Tačiau visos šitos priemonės buvo bejėgės padaryti iš valstiečių uolius kolchozininkus ar bent sulaikyti nuo kolchozinės žemės grobstymo. A. A. Andrejev, tuo metu politbiuro narys ir kolchozų tarybos pirm., pranešė 1947 III 6 partijos CK plenumui, kad ligi tų metų I 1 buvo konstatuota visame krašte 2.555.000 nusikaltimų dėl kolchozinio turto grobstymo. Dėl to teko atimti šimtai tūkstančių ha pagrobtos kolchozinės žemės ir grąžinti ją kolchozams. Fizine prievarta įvykdyta k. nepakeitė valstiečio psichologijos ir nepanaikino jo prisirišimo prie savo žemės sklypo. Valstietis pasiliko sovietinei ‚socializmo santvarkai' svetimas ir priešiškas elementas. O valstiečiai-žemdirbiai vis

dar sudaro daugiau kaip pusę visų Sovietų Sąjungos gyventojų (maždaug 130.000.00 iš 210.000.000). Todėl suprantamas komunistų vadų susirūpinimas galutinai paversti valstiečius ‚agrarinės pramonės darbininkais', išnaikinti juose būdingas valstiečio-ūkininko savybes. To tikslo siekė 1949–50 užsimotas smulkesniųjų kolchozų sujungimas į kolchozus-milžinus ir milijonų valstiečių suvarymas į didelius ‚agromiestus' (pvz. didžiausias Stalino vardo kolchozas Novo-Aleksandrovsko rajone, Stavropolio krašte, apėmė 1452 ūkininkų šeimas ir 22.120 ha žemės). Laikotarpyje nuo 1950 iki 1953 kolchozų skaičius buvo sumažintas nuo 254.000 iki 94.000, o vidutinis kolchozo žemės plotas padidėjo nuo 589 ha iki 1693 ha. Šis naujas komunistų valdžios žygis prieš valstiečius reiškė naują žemės nusavinimą, šį kartą iš ‚kooperatinių bendruomenių' — kolchozų, kuriems juk ji buvo pavesta ‚amžinam valdymui'. Skaudžiausiai šis sustambinimas valstiečius palietė dėl to, kad pareikalavo sumažinti jų individualius sklypus. Kaip anksčiau pati k., taip dabar kolchozų stambinimas buvo pridengta melaginga ‚laisvo apsisprendimo' skraiste. Tačiau valstiečių pasyvus, bet griežtas pasipriešinimas sustambinimo akcijai (daugely kolchozų ir vėl išpiauta gyvuliai, prieš ‚suliejant' juos su kitais kolchozais) ir iš to sekąs žemės ūkio smukimas privertė Sovietų Rusijos valdžią sustabdyti stambinimo akciją, o kai kur net vėl išskaldyti gramozdiškai didelius kolchozus. Dusli kova tarp valstiečių ir komunizmo tebesitęsia.

F. Belov, The History of Soviet Collective Farm 1955. *J. P-jis.*

K. Lietuvoje. 1940 VII 22 okupuotosios Lietuvos vad. Liaudies seimas paskelbė žemės nacionalizavimo deklaraciją, kurios paskutinėje pastraipoje pasakyta: ‚Visa žemė, esanti nuo šio laiko dirbančiųjų ir valstiečių rankose, o taip pat žemė, kuri bus perduota bežemiams, mažažemiams ir valstiečiams, užtvirtinama amžinam valstiečių naudojimui. Visokie bandymai pasikėsinti į asmeninę valstiečių nuosavybę arba prieš valstiečių valią primesti jiems kolchozų organizavimą bus griežtai nubausti, kaip kenkią liaudies ir valstybės interesams'. Pasakymas, kad kolchozai nebus organizuojami ‚prieš valstiečių valią', buvo paprastas apgaulus jų raminimas. Tačiau pasirengimai k. tuojau buvo pradėti. Tais pačiais metais įsteigta net 40 MTS (mašinų ir traktorių stočių). 1941 kilęs Vokietijos–Sov. Rusijos karas visus pasiruošimus sutrukdė. Ir tik po karo, antrojoje okupacijoje, pradėjo naujus pasirengimus ir propagandą už kolchozus. Kartu su propaganda buvo vartojamos ir spaudimo priemonės: privalomosios duoklės, aukšti progresyvūs žemės mokesčiai ir kt. 1947 buvo pradėtas ypatingas spaudimas ir suorganizuota apie 20 kolchozų. Pirmasis kolchozas buvo įsteigtas Vyžaičių k., Mažeikių aps. Toks pat skaičius kolchozų paliko ir 1948 pavasarį. Bolševikai, matydami, kad nei mokesčiais, nei priverstinėmis duoklėmis, nei pavieniu ūkininkų areštais negalima ūkininkų priversti ‚savanoriškai' rašytis į kolchozą, pavartojo deportacijas. Ir 1948 V 20 išvežė apie 100.000 gyventojų, daugiausia ūkininkų šeimų. Šios deportacijos ir nauji grasinimai, vartojant įvairias kitas spaudimo priemones, ūkininkus palaužė, ir jie pradėjo rašytis į kolchozus. 1948 VII 22 jau buvo 250 kolchozų, XI 2 daugiau kaip 300 kolchozų, XII 524, 1949 II 15 — 926 kolchozai, į kuriuos buvo sujungta 22.868 ūkiai, o VII — 4135 kolchozai, į kuriuos buvo įjungta daugiau kaip 130.000 ūkių. 1949 buvo beveik baigta k. sujungiant į kolchozus apie 360.000 atskirų ūkių. Ir dabar be deportacijų neapsiėjo — buvo išvežta į Sibirą apie 20.000 žmonių. Kolchozai buvo apie 300–500 ha dydžio. Ar buvo viso krašto ūkiai sujungti į šiuos mažus kolchozus ir koks jų skaičius galėjo būti, nežinia. Bet jau 1950 pradėjo organizuoti didžiuosius ‚kolchozus. Pagal oficialius Maskvos duomenis kolchozų Lietuvoje buvo: 1950 — 4500; 1952 — 2600; 1953 — 2200; 1954 — 1800; 1955 — 1800; 1956 pradžioje 1787. Kolchozų dydis svyruoja tarp 1000 ir 5000 ha. Vidutiniškai į vieną kolchozą sujungta apie 200 atskirų ūkių.

Kolchozai pagal ūkių skaičių: iki 100 ūkių 8%; 101–200 ūkių — 47,7%; 201–300 ūkių — 31,4%; 301–500 ūkių — 12,5%; per 500 ūkių — 0,4%.

Kolchozai pagal apsėtą plotą: iki 500 ha — 21,8%; 501–1000 ha — 49,7%; 1001–2000 ha — 26,3%; 200–5000 — 2,5%.

Į kolchozus turėjo būti sugabentas kuone visas ūkininkų turimasis žemės ūkio darbams reikalingas gyvasis ir negyvasis inventorius. Kiekvienam kolchozo kiemui buvo leidžiama turėti asmeninė nuosavybė: 2 karvės ir 2 jų prieaugliai, viena veis-

linė kiaulė, iki 10 avių ir ožkų, iki 20 bičių avilių ir neribotą skaičių paukščių. Buvo palikta naudotis sodybinio sklypo nuo 0,25 iki 0,60 ha.

J. Paleckis, Sovietskaja Litva 1949; dienraščiai ‚Tiesa' ir ‚Sovieskaja Litva'; Narodnoje Choziajstvo SSSR 1956; Human Freedom is Being Crushed 1951. *J. Ad.*

Kolektyvizmas (lot.) 1. yra pasaulėžiūra pagal kurią kolektyvas turi pirmumą prieš atskirų individų siekimus, todėl ir individų siekimai ir veiksmai turi būti sobordinuoti kolektyvo reikalams. 2. yra socialekonominė doktrina, reikalaujanti visas gamybos priemones paversti kolektyvine bendrine) nuosavybe, o gamybos produktus skirstyti dirbantiesiems pagal jų įdėtą darbą. K. sąvoka neturi bendros, vienodai suprantamos prasmės. Plačiąja prasme k. laikomas lygus socializmui. Siaurąja prasme k. reiškia doktriną tų socialistinės krypties rašytojų, kurie save vadino ‚kolektyvistais' arba ‚racionaliaisiais socialistais', pabrėždami savo skirtingumą nuo kitų socialistų. Pirmą kartą žodį k. literatūroje pavartojo Pecqueur (1842). K. pirmatakais laikytini vad. utopiniai socialistai: Fourrier, Saint-Simon, Robert Owen, Proudhon, Louis Blanc. Istorinį pagrindą k. idėjai sudarė naujųjų amžių (XVIII–XIX a.) politinė ir technikinė — ekonominė raida: 1. susiformavimas moderniosios valstybės, paremtos teisine visų piliečių lygybe, 2. gamybos mašinizacija, gamybos priemonių išaugis ir jų koncentracija į nedaugelio rankas (didėjanti ekonominė nelygybė). Kolektyvistai siekė valstybės veiklą išplėsti į ūkio sritį, imtis reguliuoti gėrybių gamybą ir teisingą paskirstymą. Priemonės tam buvo siūlomos įvairios: gamybinės darbininkų sąjungos, valstybinis kredito organizavimas ir kt. Vis tai buvo gana taikingos priemonės. Senesnieji ‚kolektyvistai' (Pecqueur, Vidal, Colins) anaiptol nebuvo revoliucionieriai. Tik antroje XIX a. pusėje, industrializacijai plečiantis, proletariatui didėjant ir socialinėms kovoms aštrėjant, k. idėja įgauna revoliucinį pobūdį, tampa klasių kovos tikslu (žr. Socializmas, Komunizmas).

J. Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy 1942; *G. Briefs,* Zwischen Kapitalismus und Syndikalismus 1952; *G. Adler,* Geschichte des Sozialismus 1899; *Gide Greef,* Le Collectivisme 1895; *Leroy–Beaulieu,* Le Collectivisme 1885; *Delaporte,* Programme économique des collectivistes rationnels 1875; *Colins,* Socialisme rationnel 1851; *Vidal,* De la répartition de richesses 1846; *Pecqueur,* Théorie nouvelle d'économie sociale et politique 1842; *Louis Blanc,* Organisation du Travail. 1839. *J. P-jis.*

Kolektomija (lot.) storosios žarnos pašalinimo operacija, kuri daroma storajai žarnai susirgus vėžio, tuberkuliozės, ulcerozinio kolito ir kt. ligomis.

Kolektorinis variklis žr. Elektros variklis.

Kolektorius (lot. collector ‚rinkėjas') asmuo ar įstaiga, ką nors surenką ar skirstą.

Kolenchima (gr.) augalo jaunų bei nesumedėjusių organų sutvirtinamasis audinys. K. celės gyvos dažnai su chloroplastais, plastiškos. Pasenusios kietėja, medienėja. K. esti augaluose, lapuose, žieduose paviršutinėse srityse, dažniausiai tuoj po epidermiu.

Kolenda Gabrielis (apie 1606 Vilniaus srityje — 1674 II 18) Kijevo unitų metropolitas. 1627 įstojo į Braunsbergo popiežiškąją seminariją, kur įsirašė lietuviu. (Gabriel Kolenda Basilianus, Lithuanus, syntacticus'). Prieš 1633 įšventintas kunigu, 1636 įstojo į Graikų kolegiją Romoje. Metropolito kviečiamas, 1639 grįžo iš Romos ir pradėjo pastoracinį darbą. 1652 paskirtas Polocko vysk. (unitų) ir Kijevo metropolito pagelbininku. Užėjus 1655 rusams, metropolitas A. Sieliava pavedė K. administruoti metropoliją, kurią K. valdė 10 metų sunkiose okupacijos sąlygose. 1665 pop. Aleksandras VII paskyrė K. Kijevo arkivyskupu metropolitu. Nenuilstamai dirbo Unitų bžn. ir bazilijonų ordino gerovei. Jo gyvenimą ir veiklą liečią dokumentai yra išleisti keliais tomais.

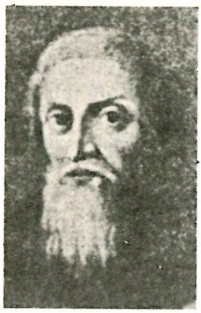

P. Kolenda

Acta S. C. de Propaganda Fide Eccl. Cath. Ucrainae et Bielarusjae spectantia II, 1954; Epistolae Metrop. Kioviensium Catholicarum (R. Korsak, A. Sielava, G. Kolenda) 1956; Documenta Pontif. Roman. Historiam Ucrainae Illustrantia I–II, 1953–54; *G. Lühr,* Die Matrikel des Päpstlichen Semin. zu Braunsberg 1952; *J. Praskzo,* De Ecclesia Ruthena catholica sede vacante an. 1655–1665, 1944; *A. M. Amman,* Storia della Chiesa Russa e dei paesi limitrofi 1948. *R.Krs.*

Kolenkoras (turkų) daugiausia vienspalvis medvilninis audeklas, vartojamas knygų apdarams ir pamušalams.

Kolesinskis Jurgis (1836 IV 14 Romaniukų k., Punsko par., Seinų aps. — 1912 III 5 Čikagoje) kunigas marijonas. Vidu-

rinį mokslą gavo Smalėnų ir Marijampolės mokyklose. 1853 įstojo į marijonus, kunigu įšventintas 1859 vysk. M. Valančiaus Varniuose, 1863 prisidėjo prie sukilėlių ir buvo jų kapelionas. Patekęs į rusų rankas Punios girioje, kartuvių išvengė tik dėl to, kad rusai nežinojo, kad jis kunigas ir vienuolis, nes K. buvo paėmęs užmušto sukilėlio dokumentus ir pagal juos vadinosi Jonu Petrausku (ar Petravičium). 3 mėn. išlaikytas Suvalkų kalėjime, paskui drauge su kitais nuteistaisiais sukilėliais buvo išsiųstas katorgon Jenisiejaus gubernijon. Apsistojo Tinčenkos k., Ustijansko vls., Jenisiejaus gub., kur išbuvo 20 metų, dirbdamas sunkius darbus. Jau 1881 bandė gauti amnestiją; atleistas nuo sunkiųjų darbų, 1885 persikėlė į Krasnojarską. 1888 gavo leidimą grįžti į Lietuvą ir apsistojo Marijampolės marijonų vienuolyne. Čia paaiškėjo jo tikroji pavardė. Už svetimos pavardės pasisavinimą turėjo atsėdėti kalėjime 9 mėn. Varšuvos gubernatoriaus Gurko sprendimu jam buvo uždrausta eiti Lietuvoje kunigo pareigas: jas galįs eiti tik Sibire. Dėl to 1890 išvyko į JAV ir Mahanoy City liet. klebono kun. P. Abromaičio tarpininkavimu buvo paskirtas pirmuoju Pittstono klebonu, kur dirbo tik vienus metus, nes kun. Val. Čižausko buvo pakviestas organizuoti lietuvių parapiją Čikagoje. Čia atvyko 1892. Šv. Kazimiero draugijos rūpesčiu vietos vyskupas jį paskyrė lietuvių klebonu Čikagoje. Surinkęs pinigų (su anksčiau kun. Čižausko ir Zubavičiaus surinktais) tais pat 1892 nupirko parapijai žemės už 4800 dol. Vėliau už 1000 dol. nupirko seną medinę mokyklą ir joje įrengė laikinę šv. Jurgio bžn. ir šalia dar pripirko žemės už 2850 dol. Tamsūs parapijiečiai ėmė jį kaltinti, kam parapijos nuosavybę užrašęs vyskupo ir savo vardu. Kai konfliktas su parapiečiais dar paaštrėjo K. pasitraukė iš Čikagos 1893. Dar 7 metus klebonavo Terre Coupee, Ind., o vėliau South Bend, Ind. lenkų parapijose; nuo 1902 apsigyveno prie šv. Jurgio parapijos Čikagoje. Šv. Kazimiero seserims Čikagoje paaukojo 5000 dol. kapelianijai pastatyti, o likusius prieš mirtį paskyrė Šv. Kazimiero lietuvių kapinėms įrengti, kur ir pats yra palaidotas. Yra rašinėjęs Amerikos lietuvių spaudoje.

J. Kolesinskis

Istorija Chicagos lietuvių ir parapijų 1900, 45–54 psl; *Kun. A. Milukas*, Spaudos laisvės ir Amerikos liet. org. sukaktuvės 21926, 681 psl; Dziennik Chicagoski 1912 III 8; *Kun. dr. J. Totoraitis*, Marijampolės kunigų marijonų vienuolynas 1924, 37 psl. *J. V.*

Koleta žr. Coletta.

Kolgujevas, sala Barentso jūroje; 3728 km² ploto, kuris beveik visas yra tundra. K. gyvena apie 300 nenecų.

Kolhapur v. Indijos mst., 350 km į pietus nuo Bombėjaus ir 100 km nuo jūros, kalnuose; apie 100.000 gyv. (1955). Žymus budistų religinio ir kultūrinio gyvenimo centras su filmų studija ir įvairiomis mokyklomis; tekstilės ir popieriaus pramonė.

Koliatorius (lot. collator) bažnyčios įkūrėjas; asmuo, pastatęs savo lėšomis bažnyčią ir ją aprūpinęs reikiamu turtu, gaudavo patronato teisę — siūlyti savo kandidatą į vakuojančią klebono vietą.

Kolibris (Trochilidae šeima) patys mažiausi paukščiai, kai kurie vos bitės kamanės dydžio ir tesveria tik 2 g. K. gyvena Amerikos kontinente, daugiausia Brazilijos miškuose, kiti C. Andų kalnų šlaituose, o Archilochus (Trochilus) colibris pasiekia Kanadą. K. priskaitoma apie 400 rūšių. Daugelis jų turi nepaprastai gražias plunksnas (colibri topaze, rubus topaze). Dažnai abi lytys vienodai puošnios, bet daugiausia patinėliai spindi vaivorykštės spalvomis. Kai kurie turi puošnių plunksnų apikakles, kai kurie kuodelius ar kitokias galvos puošmenas, o kiti ypatingas ir labai gražias uodegas. K. kojos silpnos, bet sparneliai nepaprastai stiprūs. Skrendant jų sparneliai taip greitai plezdena, kad judesiai susilieja iš vien ir sudaro dūzgiantį balsą. Snapelis ilgas, plonas, pro kurį iškišdamas liežuvėlį ima žiedų sultis savo maistui. Sultis čiulpia besilaikydamas ore, kaip helikopteris, nes k. gali stačiai kilti aukštyn bei kristi žemyn. Be to, k. gali skristi ir atbulas. Lizdus daugumas jų suka iš samanų ir voratinklių; deda tik du kiaušinėlius. Jaunikliai maitinasi įkišdami snapelį į tėvų gurklį. K. priekabaus būdo: mėgsta peštis, ypač narsūs perėjimo metu, tada puola šimtą kartų didesnį priešą už save.

J. Gould, A Monograph of the Trochilidae 1850–87; *J. Berlioz*, La vie des colibris 1944. *E. Ef.*

Kolikai (gr. kolikos ‚aštrūs') 1. m e d i c i n o j e duriančio ar spazmiško tipo skausmai viduriuose. Vyksta dažniausiai

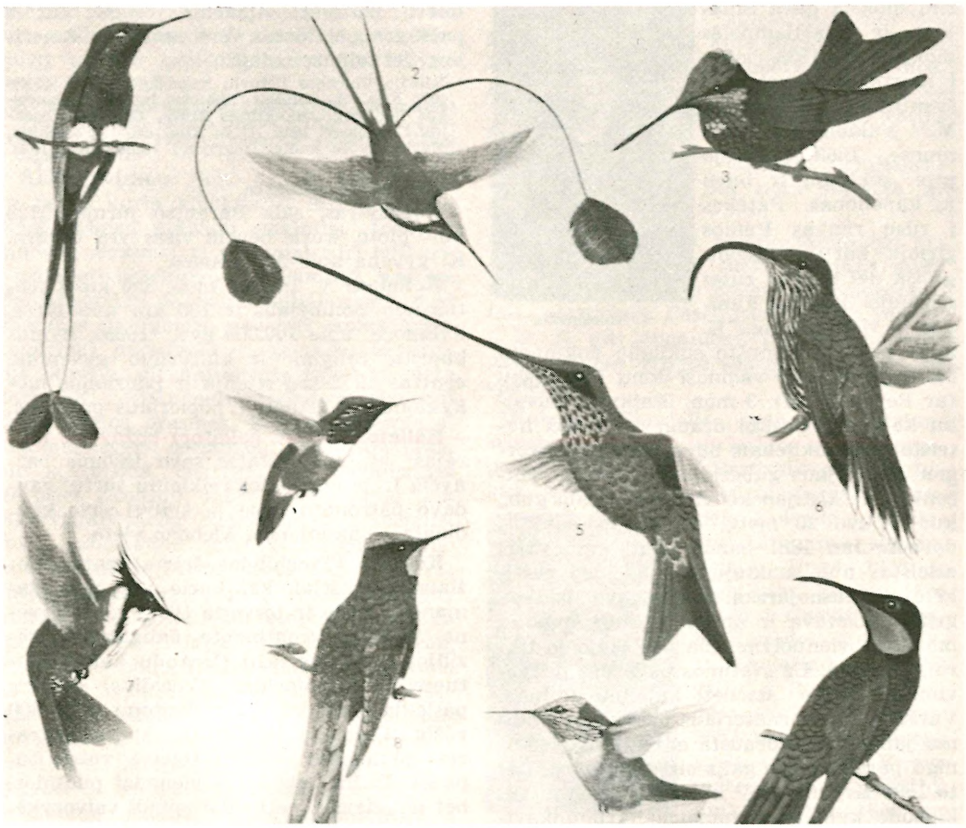

KOLIBRIS

1. Spathura (Ocreatus) underwoodii, 2. Loddigesia mirabilis, 3. Diphlogena (Coeligena) iris, 4. Selasphorus scintilla, 5. Ensifera ensifera, 6. Eutoxeres aquila, 7. Oxypogon lindenii, 8. Cyanolesbia (Aglaiocercus) kingi, 9. Calypte costae, 10. Topaza pella.

sekreciniuose organuose, turinčiuose lataką sekrecinių skysčių nutekėjimui. Skausmai sukyla dėl ūminio to latako nepraeinamumo užsikimšus, užspaudus, persilenkus ir panašiai, pvz. kepenų k. dėl tulžies latako užsikimšimo, inksto k. dėl nutekamojo šlapimtakio (ureterio) užsikimšimo, žarnų k. nuo žarnos užsikimšimo, užsispaudimo, įstrigimo ir t.t. *V. Kn.*

2. Veterinarijoje k. bendras papavadinimas skausmų, kylančių dėl įvairių priežasčių, gyvulio viduriuose, ypač storosiose žarnose. *J. Ml.*

Kolyma upė R. Sibire, 1950 km, su aukštupiu 2600 km ilgio. Teka iš Čerskio kalnų į š. r. per tundrą į Šiaurės Poliarinę jūrą. Intakai: Bochapča, Taskan, Srednikan, Omolon, Aniuj. Dėl šalto klimato ir amžinai užšalusios dirvos upė 7 mėn. kasmet būna po ledu, dažnai įšala ligi dugno ir visai neteka. Baseino plotas 644.100 km², vid. debitas 3800 m³/sek. Laivininkystei tinka 1700 km. Jos upyno klimatas labai žiaurus, nepaprastai šaltos žiemos metu temperatūra nukrinta ligi –65°-70°C. Aukštupio srityje aptikta dideli kiekiai aukso. Jo metinė produkcija apie 75.000 kg, t.y. apie 25% visos S. Rusijos aukso produkcijos. Vidurupio srityje aptikta akmens anglies, geležies ir kt. metalų rūdos. Šiems žemės turtams eksploatuoti 1933 pradėtos steigti Dalstroj'aus valdybos koncentracijos (priverstinių darbų) stovyklos, kurioms kalinius-vergus parūpina saugumo policija (MVD). Sąlygų sunkumu ir kalinių mirtingumo didumu (27–52% per metus) jos prilygsta Vorkutos, Naujosios Žemės, Taimyro ir kitoms blogiausioms

Kolyma

S. Rusijos stovykloms. Pirmieji lietuviai tremtiniai į jas atvežti iš 1941 VI 14–21 trėmimo. Vėliau daug jų atgabenta 1945, 1947, 1948 ir 1949 masinių trėmimų metu. *S. K.* ir *A. B.*

Kolimacija (lot.) optinio intrumento taškas, kuriame susikerta spindulys iš stebėtojo akies į objektyvo centrą su optine ašimi, jei ji kiek nukrypusi nuo geometrinės ašies. Jų susikirtimo kampas vadinamas kolimacijos klaida.

Kolimatorius (lot.) įrankis gauti lygiagrečių spindulių pluoštui. Į metalinį vamzdį įmontuojamas lęšis-objektyvas ir ekranas su plyšeliu židinyje (foke). Apšvietus plyšelį, perėjęs objektyvą šviesos pluoštelis yra sudarytas beveik iš lygiagrečių spindulių. Juo plyšelis mažesnis, juo spinduliai arčiau lygiagrečių. Bet mažinant plyšelį, mažėja šviesos intensyvumas, todėl plyšelį nedaro siauresnį už kelias mm šimtąsias dalis ir trumpesnį už vieną mm. Astronomijos reikalams k. panašus į mažą teleskopą, kurio fokalinėje objektyvo plokštumoje sukryžiuotos viena kitai statmenos linijos. K. naudoja tikrindami kolimacijos (žr.) klaidą ir astronominių įrankių išlinkimus. *M. Kr.*

Kolin Čekijos mst. prie Elbės upės, 73 km į rytus nuo Prahos; apie 20.000 gyv. (1950). Urano rūdos, akmens anglies ir geležies rūdos kasyklos, naftos rafinerijos. Prie K. 1757 Friedrichas Didysis pralaimėjo kautynes austrų maršalui Daumui.

Kolineacija (lot.) dviejų geometrinių figūrų abipusis atitinkamumas tuo atveju, kai vienos figūros tris taškus, gulinčius vienoje tiesėje, atitinką kitos figūros taškai taip pat yra vienoje tiesėje. Pvz. lygiagretė arba centrinė projekcija nustato k. tarp projektuojamos ir paveikslinės plokštumų. K. leidžia apibendrinti daugelį svarbių teoremų, pvz. įrodę Paskalio teoremą apie mistiškąjį šešiakampį apskritimui, galime teigti, kad toji teorema galioja bet kokiam ir bet kokio kūgio piūviui. *A. Z.*

Kolyška 1. Boleslovas (1838 Novickiškiuose, Lydos aps. — 1863 V 28 Vilniuje) vienas 1863 sukilimo vadų. Gimnazijos mokslus baigė Vilniuje ir įstojo į Maskvos univ. teisių fak. 1861 Lydos aps. vadovavo manifestacijoms, turėjo susirėmimų su policija. Dėl šių priežaščių pasitraukė iš krašto ir nuvyko į Italiją, kur Cuneo mst. ėjo karo mokslus. 1863 sukilimui prasidėjus, grįžo į Lietuvą ir išgarsėjo savo žygiais: III 21 tarp Panevėžio ir Čekiškės pradėjo sukilimą. Per porą dienų jo dalinys išaugo ligi 400 žmonių, prisijungė kun. Ant. Navainos dalinys, ir III 30 prie Aukštadvario jo būrys kovėsi su rusais. Dalyvavo Biržų kautynėse ir drauge su sukilėlių kariuomenės vadu Sierakausku pateko į rusų nelaisvę. V 28 (sen. st.) buvo pakartas Vilniuje. *P. Č.*

2. Denis Benediktas (1751–1833) generolas, 1794 sukilimo dalyvis, 1831 vadovavo sukilimui Ukrainoje ir Podolijoje, skelbė baudžiavos panaikinimą ir valstiečiams žadėjo duoti žemės.

3. Feliksas (1837 Lydos aps. — 1889 Prancūzijoje) Boleslovo (1) brolis. 1851, būdamas Vilniaus gimnazistas, buvo suimtas ir atiduotas į disciplinarinį batalioną, kuriame buvo laikomas ligi 1861. 1863–64 sukilimo metu vadovavo sukilėlių būriui Trakų ir Kalvarijos ap. Paskiau emigravo į Prancūziją.

Kolytė-Luinienė Janina (g. 1895 Marijampolėje) medicinos daktarė. Gimn. baigė 1913 Šiauliuose. Mediciną studijavo Vilniaus St. Batoro univ. 1926 išlaikė valstybinius egzaminus Kaune. Stažą atliko Lietuvos univ. Vaikų klinikoje, kur ilgesnį laiką ten ir dirbo. 1940 bolševikų buvo atleista ir dirbo Vilijampolės Lopšelyje. Čia komunistų buvo įskųsta, areštuota, pusę metų kalinta ir bolševikų teismo nubausta 7 m. kalėjimo, atimant 3 metams piliečio teises. 1941 VI 23 kilus karui, iš kalėjimo išsilaisvino. Gyveno Vokietijoje. Emigravo į JAV. Buvo Lietuvos Vaikų Globos d-jos viena organizatorių ir valdybos narys. 1933–37 išsp. Medicinoje Dermotubino reakcija TBC diagnozui, Profilaktiškas difterito skiepijimas valst. Vilijampolės Lopšely (duomenys), Pertussis profilaktika ir terapija su Behringo vakcinos skiepais.

Koliuzija (prc. collusion) slaptas susitarimas ir bendravimas apgaulės tikslui;

slaptas liudininko ir kaltinamojo susitarimas.

Koliziejus (lot. Colossaeum, it. Coliseo, Colosseo) imperatoriaus T. Flavijaus Vespasijono pradėtas ir Tito 80 po Kr. baigtas statyti Romoje ir visame sen. pasaulyje didžiausias amfiteatras (žr. Amfiteatras), elipsinis 4 aukštų pastatas, 185 m ilgio, 156 m pločio, 48,5 m aukščio, turėjęs apie 50.000 sėdimųjų ir 4000–5000 stovimųjų vietų. Didžiuliame pogrindyje buvo patalpinti žvėrys ir teatro mašinos, viršum jo arena, žymiai mažesnė negu dabar (ilgiai 83:53 m). Nuo arenos terasomis pleištų pavidalu kilo 3 aukštai sėdimųjų eilių, į kurias žiūrovai galėjo nuostabiai greit įeiti ir išeiti naudodamiesi 16 laiptų. Pačiame viršuje buvo konsolės, nuo kurių jūrininkai tiesdavo milžiniškas uždangas nuo saulės. Iš lauko pusės trys žemesnieji aukštai buvo papuošti joniškomis, korin-

Koliziejus

tiškomis ir toskaniškomis puskolonėmis, ketvirtasis aukštas uždaras, paįvairintas tik keturkampiais langeliais ir korintiškais pilastrais (iš sienos prasikišančiais pastapais). Visos išorinės ir svarbesniosios konstrukcijos atžvilgiu dalys buvo pagamintos iš travertiniškų kvaderių, kitos iš plytų. Arenoje rengdavo gladiatorių imtynes, kovas su žvėrimis ir net jūrų mūšius (žr. Naumachija). Pastačius K. šventinimo iškilmės buvo atžymėtos 100 dienų žaidynėmis, per kurias buvo užmušta 5000 žvėrių. Gladiatorių imtynės buvo panaikintos apie 400, bet kovos su žvėrimis buvo taip mėgiamos, jog išliko iki Teodericho D., mirusio 526. Pristigus lėšų kovoms rengti K. buvo nebenaudojamas. Viduramžiais K. buvo paverstas Frangipani tvirtove, renesanso pradžioj akmenų skaldykla naujiems pastatams, kaip Cancellaria, Palazzi di Venezia, Farnese. Apsaugoti, kas dar liko iš senovės milžino, ėmėsi popiežiai Benediktas XIV, Pijus VII, Leonas XII ir Pijus IX, kurie stipriais mūrais sutvirtino begriūnančias K. sienas. Iš vidurinių amžių yra likusi legenda, priskiriama šv. Bedai, jungianti K. su Romos ir pasaulio likimu: kol stovės K. — stovės ir Roma; kai žus K. — žus ir Roma, o kai žus Roma — žus ir pasaulis. Senovėje K. buvo vadinamas Amphitheatrum Flavium (statytojo Flavijaus Vespasijono vardu), nuo vėlyvojo viduramžio laikų K., it. Coliseo arba Colosseo, ne dėl to, kad jis buvo kolosalaus dydžio, bet kad kadaise stovėjo greta Nerono kolosas (žr. Kolosas).

H. Parker, The Flavian Amphiteater 1876; *R. Lanciani,* Ruins and Excavations of ancient Rome 1897; *P. Colagrassi* L'amfiteatro Flavio 1913; *G. Cozzo,* Ingigneria Romana 1928; *A. Gerkan,* Mitt. des deutschen archeologischen Inst., Roem. Abt. 40, 1925; *L. Curtius, A. Nawrath,* Das antike Rom 1944; *G. Lugli,* Roma Antica 1946.

A. Rkš. ir *J. V.*

Kolizija (lot. collisio ‚susidūrimas') 1. priešingų jėgų, interesų, pažiūrų, nusiteikimų, nusistatymų ir pn. susidūrimas; specialiai pareigų k. yra susikirtimas dviejų pareigų, kurių viena išskiria antrą. Yra moralinis reikalavimas tokios pareigų k. atveju skirti pirmenybę tai pareigai, kuri įpareigoja aukštesniam gėriui.

2. Teisėje — dviejų ar daugiau įstatymų susidūrimas. Tokia k. gali būti dėl laiko, kai nuo įvykio momento iki jo teisinių pasekmių realizavimo pasikeitė įstatymų nuostatai; tada kyla klausimas, ar naujai paskelbti nuostatai ar anksčiau veikusieji turi būti šiam įvykiui pritaikinti. Civiliniuose santykiuose seni nuostatai turi pirmumą prieš naujus; baudžiamuosiuose — tik tuo atveju, jei naujai paskelbti nuostatai nesuteikia palengvinimo ar padarytą veiksmą daugiau nebelaiko baustiną, ar mažina bausmę. Kitas įstatymų susidūrimas įvyksta dėl vietos, pvz. kyla klausimas, aiškinant šalių sutartį, kokio krašto įstatymas turi būti pritaikintas — ar krašto, kuriame sutartis buvo sudaryta, ar krašto, kur sutartis vykdoma.

Č. Btk.

Kolizijos pertvara skersinė, vandens nepraleidžianti pertvara priekinėje laivo dalyje. Jos tikslas sulaikyti vandenį, kai sugadinamas laivo priekis kolizijos metu. K. p. turi būti nuo laivo priekio ne arčiau 5% laivo ilgio. Pagal 1929 Londono konferenciją k.p. yra privaloma visiems laivams ir statoma tos konferencijos nustatytais reikalavimais.

A.P.Mž.

Kołłątaj Hugo (1750–1812) kunigas, lenkų švietėjas, politinis veikėjas ir publicistas. Mokėsi Krokuvos akad., Vienoje, Romoje ir Neapolyje. Užsienyje gavo teologijos ir bažnytinės teisės dr. laipsnį. Buvo prancūzų šviečiamojo laikotarpio filosofų šalininkas. 1775 grįžo iš Romos, gavo kanauninko titulą ir pradėjo dirbti Edukacinėje komisijoje. 1777 paskirtas Krokuvos akad. vizitatoriumi. Sudarė akademijos reformų planą ir 1780 jam buvo pavesta tas reformas įvykdyti. K. atsidėjęs dirbo dėl dviejų dalykų: 1. švietimo reformos vykdymas bei mokyklų steigimas (vienas Kremeneco liciejaus steigėjų) ir 2. krašto valdymo reformos. K. iš švietimo srities veikėjo išaugo į didelio masto politinį ideologą, kuris pasižymėjo ketverių metų seimo ir Kosciuškos sukilimo metu. 1787–91 Lietuvos referandaras. 1791 – 93 Lenkijos vicekancleris. Pagarsėjo anonimo laiškais (Listy anonima), kur kėlė reformų reikalą ir šiuo pagrindu apjungė Lenkijos liberalines sroves. Laiškuose pasisakė už karališkos valdžios paveldumą ir jos galios sustiprinimą, liberum veto panaikinimą, miestiečių teisių su bajorais sulyginimą. K. laikomas vienu Gegužės 3 dienos konstitucijos kūrėju. Siūlydamas reformas nuolat pabrėždavo kaimynų grėsmę, ypač Rusijos. K. buvo valstiečių nuo baudžiavos, be žemės, atleidimo šalininkas ir 1794 sukilimo metu linko daugiau remtis valstiečiais. Paskelbus Gegužės 3 d. konstituciją, K. paliko Lenkijos pakancleriu. Po 1793 padalijimo K. emigravo į Saksoniją, apsigyveno Dresdene ir iš čia, kartu su kitais lenkų veikėjais bendradarbiaudamas su Tadu Kosciuška, ruošė sukilimą. Lenkijai išvaduoti. 1794 kartu su Kosciuška grįžo į Lenkiją ir pradėjo sukilimą. Kosciuškos sukilimo metu sudarius sukilėlių vyriausybę, K. buvo joje finansų ministru. Tuo metu pasidaręs griežtai radikalus, nebesutiko su nuosaikesne Kosciuškos politine bei visuomenine sukilimo linkme ir reikalavo įsteigti respubliką ir vartoti jakobiniškas priemones. Jo radikalumas pasidarė tiek griežtas, jog daugelis lenkų vadino jį antruoju Robespierru ir Lenkijos jakobinų, jo vardu vadinamų hugonistų, vadu. Su jo veikla buvo siejamos ir 1794 VI 17–18 Varšuvos riaušės, kurių metu minia iššudė politinius kalinius. Kosciuškos sukilimą numalšinus, K. buvo austrų suimtas ir 1795–1802 laikomas Olmütz kalėjime. Kng. Adomui Čartoriškiui tarpininkaujant, paleistas iš kalėjimo grįžo į Lenkiją. 1803–05 kartu su Tadu Čackiu organizavo Kremeneco licėjų. 1807–08 kalinamas Maskvoje. 1809–11 reformavo Varšuvos univ. K. labai iškėlė gimtosios kalbos reikšmę tautinei kultūrai bei pačiai valstybei. Išsp. Prawo polityczne narodu polskiego 1790, O ustawieniu i upadku Konstytucji 3 maja 1793, O sukcesji tronu i innych sprawach 1790, Ostatnia przestroga dla Polski 1790, Porządek fizyczno-moralny 1810, Stan oświecienia w Polsce w ostatnych latach panowania Augusta III 1841, Listy pisane z emigracji 1872, Pamiętnik o stanie duchowieństwa katolickiego polskiego i innych wyznań w polowie XVIII w. 1849. K. rankraščių, drauge su Lietuvos Metrika, buvo išvežta į Rusiją.

H. Kołłątaj

M. Janik, H. K. 1913; *W. Tokarz*, Ostatnie lata H. K. 1911; *A. Korta*, H. K. 1951; Sto lat myśli polskiej t. I, 1906; *W. Smoleński*, Kuznica kołłątajowska ²1950; *B. Leśnodorski*, H. K., Wybór pism politycznych 1952. *P.Č. ir K.Avž.*

Kollár Jan (1793–1852) čekų poetas ir etnografas, slovakų kilmės. Slavų kultūrinės vienybės skelbėjas. Laikomas kultūrinio panslavizmo pirmataku. Mokėsi Jenoje, kur susidūrė su Vokietijos jaunuomenės tautiniu sąjūdžiu, padariusiu jam didelės įtakos. Baigęs mokslus, mokė Pešte, o į gyvenimo pabaigą Vienos univ. Išsp. Básne Jana Kollára 1821, Slávy dcera (Šlovės duktė) ²1832, drauge su Šafariku Slovakų liaudies dainas 1823, Rozprávy o jmenách, počatkách a starožitnostech národa slovanského 1830. Rinko liaudies dainas ir išleido Narodnie spievanky 1823–27, naujas leidimas 1953. Raštų rinkinys 4 tt. 1862–63.

J. Kollár

H. Kohn, Panslavismus 1953; *H. Kolm*, Panslavismus 1954.

Kollath Werner (g. 1892) vokiečių gydytojas, dirbąs bakteriologijos bei higienos srityse, tiriąs vitaminų veikimą bei

mitybą. Išsp. Lehrbuch d. Hygiene ²1949, Die Ordnung unserer Nahrung ³1952, Vollwert unserer Nahrung 1950, Die Epidemien in der Geschichte der Menschheit 1951.

Kolle Kurt (g. 1898) vokiečių psichiatras, Frankfurto univ. prof., nuo 1953 Müncheno univ. prof. Svarbiausia K. tyrimų sritis — psichinių ligonių charakterio tyrinėjimai. Išsp. Psychiatrie ³1949, Psychotherapie 1953, Das Bild des Menschen in der Psychiatrie 1954.

Kölliker Rudolf Albert (1817-1905) šveicarų anatomas, pasižymėjęs embriologijos bei histologijos srityse. Išsp. Erinnerungen aus meinem Leben 1899, Mikroskopische Anatomie 1850–54, Entwicklungsgeschichte des Menschen und höhern Tiere 1861 ir kt.

Kollwitz (g. Schmidt) Käthe (1867—1945) vokiečių grafikė ir skulptorė. Meno mokėsi Karaliaučiuje, Münchene ir Berlyne. 1891 ištekėjo už dr. Kollwitz ir apsigyveno Berlyno darbininkų kvartale, kur turėjo progos pažinti socialinės nelygybės sukeltą moralinį ir materialinį skurdą. Ši patirtis turėjo lemiamos reikšmės ne tik jos pasaulėžiūrai, bet ir meninei kūrybai: visi K. darbai turi ryškiai pabrėžtą socialinę prasmę. Meno pasaulyje K. iškilo grafikos ciklais Audėjų sukilimas ir Valstiečių kovos (1898), kuriuose aiškiai pastebima Goya ir Daumier įtaka. Dažniausiai sutinkamos jos grafikoje temos: motina ir vaikas, dirbančiųjų skurdas, badas, karas etc. socializmo idėjų perspektyvoje. Geriausių rezultatų K. pasiekė litografijos technikoje; dirbo taip pat ir skulptūroje (Skundas 1940–45). Jos kūrinių populiarumas aiškintinas ne tiek meninėmis kvalifikacijomis, kiek idėjiniu iškalbingumu.

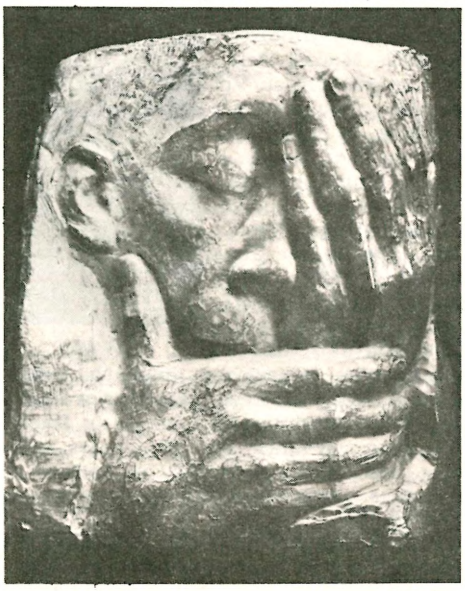

K. Kollwitz Skundas

C. Zigrosser, Käthe Kollwitz 1946; *A. Heilborn,* Käthe Kollwitz 1949. *A.Lc.*

Kolmar žr. Colmar.

Kolmatažas žemumų ir pelkių melioracija, užpilant durpyno ar duobių paviršių smėliu, paprastai upių sąnašomis, hidrauliniu būdu. Taip keliamas žemės paviršius ir išlyginamas, kartais sumažinamas potvynių pavojus, gaunama tinkama kultūrinimui mineralinė dirva. Tas būdas yra gana brangus; jis taikomas upių slėniuose ir žemutinio tipo pelkėse.

Köln v. Vokietijos Reino krašto žymiausias mst. ir vienas didžiausių Europoje vidaus vandenų uostas, kair. Reino krante;

Kölno miesto vartai

675.000 gyv. (1954, 1939 772.221, 1900 372.500). Ūkiniu atžvilgiu K. yra reikšmingas bankų, draudimo b-vių ir prekybos centras su mašinų, aparatų, automobilių, motorų, kabelio, chemikalų (K. vanduo), šokolado, spaudos pramone. Mokslo institucijos: univ. (1388–1797 ir vėl nuo 1919), aukštoji muzikos mokykla, sporto, pedagogikos ir ūkio - administracijos akademijos, 37 amatų mokyklos. K. yra arkivyskupo — žemutinio Reino bažnytinės provincijos metropolito — rezidencija. Būdamas patogioj susisiekimo atžvilgiu vietoj, pakeliui iš Paryžiaus į Berlyną, yra didelis turizmo atrakcijos taškas.

K. įkūrė Agrippa 38 pr. Kr., nuo 9 romėnų kariuomenės stovykla, 50 kaip Colonia Agrippinensis gauna miesto teises,

Kölno miesto vaizdas

nuo IV a. vyskupijos sostinė 785 Karolio D. pakelta į arkivyskupiją, 843 frankų, 923 Vokietijos. Nuo Ottono I K. arkivyskupai buvo drauge ir kunigaikščiai, o kiek vėliau kurfiurstai. XIII a. išsilaisvino, kaip Hanzos Sąjungos narys, iš arkivyskupų valdžios ir nuo 1475 laisvas valstybės miestas. *A. B.*

K. menas. Apie romėnų meną K. liudija iškasenos (skulptūrų fragmentai, mozaikos, spalvoto stiklo gaminiai, keramika). Krikščionių menas siekia romėnų laikus. Pirmos bažnyčios buvo įkurtos ant kankinių kapų už miesto sienų. K. augant nuo XI a. šios bažnyčios tapo įjungtos į miestą. XII–XIII a. daugumas bžn. buvo perstatytos vėlyvuoju viduramžinės romanikos stiliumi (St. Gereon, St. Pantaleon, St. Aposteln, viršum romėnų šventyklos statytoji St. Maria im Kapitol, Gross St. Martin, St. Severin, St. Ursula, St. Kunibert, St. Andreas ir kt.). K. romaniškos bažnyčios turi turtingą planą (trijų konchų formą, kampinius bokštelius) ir pasižymi puošnumu (arkados ir galerijos išorinėse sienose, viduje tribūnos, freskos). Šv. Petro katedra buvo įkurta Karolio D. laikais VIII a. pirmojo arkiv. Hildeboldo prie buv. romėnų vietininko rūmų. Nuo 1248 meistras Gerhard pradėjo statyti ją iš naujo pagal gotiškosios Amiens katedros pavyzdį, bet viduramžiais ji nebuvo baigta statyti: 1560 nutrūkus statybai stovėjo 1322 pašventintasis choras, dalis transeptų bei navų ir tik pusė pietinio bokšto. Romantikams F. Schlegeliui ir S. Boisserée iškėlus katedros baigimo mintį 1823 pradėti remonto darbai. Friedrichui Vilhelmui IV parėmus 1842–80 atliktas galutinis atstatymas. K. katedra yra didžiausia Vokietijos bžn. (144 m ilgio, 61 m pločio, bokšto aukštis 157 m). Baroko menas K. žymiau nepasireiškė; ilgai išsilaikė viduramžinės tradicijos. 1618–27 jėzuitų bžn. dar statyta gotikos stiliumi. Jau XI–XII a. K. buvo svarbus smulkiojo meno centras (aukso, emalės dirbiniai, iliustruoti rankraščiai). Romaniškose freskose jaučiama bizantinio kanono įtaka. XIII a. pradžiai priklauso pirmieji vitražų ciklai katedroje Mistiškas religinis jausmas, švelnus gracingumas ir spalvingumas apsprendė gotinės K. tapybos mokyklos stilių, kuris susiformavo XIV a. ir Vokietijoje pirmavo visą XV a. Žymiuoju meistru tapo Stephan Lochner (Katedros Trijų Karalių altoriaus tapyba apie 1430). Antroje XV a. pusėje sustiprėjo flamų įtaka (Meister des Marienlebens, Meister der Hl. Sippe, Meister der Ursula-Legende ir kt.). Renesanso portretu reiškėsi B. Bruyn (m. 1555). K. leidėjas G. Braun nuo 1572 leido viso pasaulio miestų vaizdų atlasą, jame paskelbdamas pirmą istorinės vertės panoraminį Vilniaus planą. Iliustruotų knygų spausdinimo menas K. jau 1479 davė garsiąją ‚K. Bibliją'. Meno paminklai nukentėjo 1794 per Prancūzijos revoliuciją. 1944–45 oro puolimuose beveik visi K. istoriniai pastatai tapo sugriauti ar sužaloti; katedra nukentėjo nedaug. Po karo atliekant griuvėsių konservacijos darbus padaryta daug naujų kasinėjimų. Tapybą ir smulkųjį meną išsaugojo Wallraf-Richartz Museum, Kunstgewerbe - Museum bei Schnütgen-Museum.

H. Vogts, K. im Spiegel seiner Kunst 1950. *P.Rkl.*

Kölno markė vok. piniginio metalo svorio vienetas (0,5 svaro), atsiradęs viduramžiais; metrine matų bei svorio sistema — apie 233,8 g.

Kolobrzeg žr. Kolberg.

Kolodionas žr. Kolodiumas.

Kolodiumas, sin. kolodionas, skaidrus, bespalvis ar silpnai gelsvas, labai dagus,

eterio kvapo skystis, gaunamas ištirpinant piroksiliną etilo alkoholyje ir eteryje. K. turi nemažiau, kaip 5% piroksilino, kuris yra trinitro ir tetranitro celiuliozės mišinys. K. naudojamas iš viršaus mažų žaizdų padengimui, nes organiniams tirpikliams išgaravus, lieka tamprus piroksilino sluoksnis. K. sluoksnio lankstumui padidinti dedama ricinos aliejaus ar kamfaro. Specialios paskirties k. turi salicilinės rūgšties (nuospaudų gydymui) ar taninės rūgšties (kraujavimo sustabdymui). *St.K.*

Kołodziejczyk 1. Edmund (1886–1915) lenkų slavistas ir etnografas. Išsp. Bibljografja słowianoznawstwa polskiego 1911, Prądy słow. wsród emigracji wielkiej 1830 –63, 1914.

2. January (1889–1949) lenkų botanikas, rašęs apie Svyteže ir Lentvario ež. retus augalus. Išsp. kunigo K. Kluko biografiją — Pol. Akad. Umiętn, 1932.

Kolofonas (gr. Kolofon) sen. gr. miestas M. Azijos vakarų pakrantėje tarp Smirnos ir Efeso, žydėjimo metu pasižymėjęs jūrų jėgomis ir raitininkais. Netoliese buvo Apolono Klarijaus orakulas. K. pretendavo būti Homero gimtine. Pagal K. pavadinta ir ten nuo senovės gaunama kolofonijos derva.

V. Schultze, Altchristl. Staedte 2, 2, 1926; *J. G. Milne,* K. and its Coinage 1941; *L. B. Holland,* Hesperia 13, 1944.

Kolofonija (it. colophonium) vartojama styginių muzikos instrumentų griežiklio ašutams sutepti, kad liptų prie stygų. Žr. Dervos.

Koloidai (gr. kolla ‚klijai') yra smulki vienos medžiagos dispersija, atseit išsklaidymas, kitoje. K. dispersinės fazės dalelių dydis yra tarp 10^{-5} ir 10^{-7} cm. Stambesnės greit nusėda, išsiskiria iš koloidinio tirpalo, o smulkesnės jau priklauso prie tikrųjų, arba kristaloidinių tirpinių, kurie pvz. vandenyje išsisklaido arba ištirpsta iki molekulių arba ionų. K. dalelių dydį galima nustatyti elektroniniu mikroskopu, arba iš nusėdimo (sedimentacijos) greičio, arba iš išsklaidytos šviesos stiprumo (J. Tyndallio reiškinio), ir kt. būdais. K. vaidina svarbų vaidmenį gyvybės vyksmuose, technologiniuose procesuose (maisto gamyba, dažai, fotografija), dirvoje, mineralų pasigaminime ir kt.

Pagal dispersinės fazės ir tirpintuvo agregatinę būklę koloidines sistemas galima suskirstyti šitaip (žr. lentelę).

Koloidiniai tirpiniai paprastai vadinami scliais (lot. solutum ‚ištirpęs'). Iš solių labiausiai vartojami yra emulsijos ir suspensijos. Kai dispersinė fazė išsiskiria, susitraukia, gauname gelį (lot. gelatum ‚sustingęs'), pvz. želatinos drebučius, sutrauktą pieną, sukrekėjusį kraują ir pn. Liofobinių k. dalelės nesijungia su disperguojančiosios fazės (arba tirpintuvo, pvz. vandens) molekulėmis, ir jų solis nėra toks pastovus, kaip liofilinių k., kurie asocijuoja tirpintuvo molekules. Koloidinės dalelės, turėdamos didelį paviršių, lengvai adsorbuoja ionus; dėl to jie (k.) įsielektrina, ir priartinus elektros lauką, slenka prie atitinkamo elektrodo (žr. Elektroforėzė, Kataforėzė).

Vienodai įelektrintos dalelės atstumia viena kitą; jos nesulimpa į didesnius sambūrius, ir todėl tokie koloidiniai tirpiniai, arba soliai, yra pastovūs. Neutralizuojant elektros įlydį, pvz. pridėjus elektrolitų, taigi druskų arba rūgščių ir pn., didelės, vis dar tebejudėdamos Browno judesiu, sukimba į didesnius gabalus, ir solis virsta geliu, vadinasi, k. susitraukia, virsta drebučiais. Tas procesas vadinasi koaguliacija. Liofiliniai k. gali apsaugoti nuo koaguliacijos. Išplovus ionus iš koloidinių gelių arba nuosėdų, juos vėl galima paversti soliu, koloidiniu tirpiniu. Tas procesas vadinamas peptizacija.

G. G. Hawley, Small Wonder: the Story of Colloids 1947. *P.Jc.*

Koloidų chemija nagrinėja dėsningumus koloidinių tirpinių srityje. 1861 Graham pastebėjo, kad tokios medžiagos, kaip klijai, baltymai, silicilio rūgštis ir pn. nepersisunkia per pergamentinį popierių, taigi nesidializuoja (žr. Dializė), bet

disperguojanti fazė (‚tirpintuvas')	dispersinė fazė	koloidinė sistema
dujos	skystis	aerosolis (ūkai)
dujos	kietas kūnas	aerosolis (dūmai)
skystis	dujos	putos
skystis	skystis	emulsija
skystis	kietas kūnas	suspensija (solis)
kietas kūnas	dujos	kietos putos
kietas kūnas	kietas kūnas	kietas solis

išdžiūvę duoda į želatiną panašią masę, pagaliau virsta kieta, kaip ragas, medžiaga. Tokias medžiagas Graham pavadino koloidais, o gi druskas, cukrų ir pn., kurios pereina per dializatoriaus plėvelę ir kurios, vandeniui išgaravus, pasilieka kristalų pavidalu, jis vadino kristaloidais, o jų tirpinius vandenyje tikraisiais tirpiniais, kaip priešybę koloidams. Koloidai turi didelės reikšmės gyvenime: daugumas biologinių procesų vyksta koloidinės chemijos srityje. Ir maisto gamyba, odų dirbimas, ir kiti technologijos procesai turi koloidinio pobūdžio. Žr. Dispersija. *P.Jc.*

Kolokacija (lot.) 1. vieta, eilė; 2. skolininkų sąrašas pagal mokėjimo eilę.

Kolokazija valgomoji žr. Colocasia.

Kolokotronis Theodoros (1770–1843) vienas graikų laisvės kovų vadų, klefto sūnus. Laivyne išsitarnavo majoro laipsnį. 1823 Morėjos kariuomenės vadas. Ištikimas prezidento Capo d'Istria šalininkas. Jo garbei sukurta graikų dainų. Išsp. atsiminimus 1846.

Kolokvintas (Citrullus Colocynthis), agurkinių (Cucurbitaceae) šeimos žolinis augalas. P. Europoje veisiamas, kilęs iš Afrikos. Vaisiai vaistingi (vaistinėse Fructus Colocynthidis arba Colocynthis). Sėklos valgomos.

Kolokviumas (lot. colloquim) pasikalbėjimas; mokslinis pasikalbėjimas tarp studento ir profesoriaus; taip pat nuomonių pasikeitimas tarp kurio nors mokslo dalyko specialistų.

Kolomanas (vengr. Kálmán) vengrų karalius. 1108 numalšino brolio Almos sukilimą, kurį rėmė imp. Henrikas V. K. sušvelnino baudžiamąjį statutą, nustatė bajorų paveldėjimo teises, griežtai pasisakė už dvasininkų celibatą, atsisakė investitūros.

Kolombina žr. Colombina.

Kolombo žr. Colombo.

Kolomea, lenk. Kolomyja, r. Galicijos mst. prie Pruto upės; apie 40.000 gyv. (1939). Naftos valyklos, mašinų ir tekstilės pramonė; 1939 užimtas rusų ir prijungtas prie Sov. Ukrainos.

Kolomenskoje vietovė netoli Maskvos, buv. caro vasaros rezidencija. Dangun Ėmimo cerkvė statyta 1532. Cerkvės architektūros centrinis kūnas sudarytas iš oktogono, dengto smailia piramide. Šitoks cerkvės tipas, kuris labai skiriasi nuo graikškai - bizantiško statybos būdo, pasireiškusio S. Kijeve, susiformavo tolimoje

Kolomenskoje cerkvė (1532)

Rusijos šiaurėje cerkves statant iš medžio, ir K. pirmą kartą buvo pastatyta mūrinė cerkvė.

Kolometrija (gr. Kolometria ‚narių matavimas, skirstymas' nuo kolon ‚narys' ir metrein ‚matuoti') antikinių gramatikų pradėtas vartoti eilėraščių skirstymas kolais, elementarinėmis, iš keleto eiliavimo pėdų susidedančiomis ritminėmis grupėmis (žr. Kolas). Seniau tiek lyriniai eilėraščiai, tiek lyrinės dramų dalys būdavo rašomos nepertraukiamai, kaip ir proza. Tekstas pradėta skirstyti kolais III a. po Kr. iš dalies ženklais tekste, iš dalies dalijant tekstą eilutėmis, vienas jų pradedant rašyti arčiau, kitas toliau nuo krašto.

Kolomna S. Rusijos mst. prie Maskvos ir Okos upių santakos, 115 km į p.r. nuo Maskvos, per 100.000 gyv. (1955). Didžiausia Sov. Rusijos garvežių gamykla su 20.000 dirbančiųjų, pastatanti per metus apie 800 garvežių; patrankų liejykla, XVI a. kremlius.

Kolon (colon) Kosta Rikos ir Salvadoro monetinis vienetas = 100 centimų bei centavų ir sidabrinės bei vario-nikelio monetos.

Kolona (lot. columna) 1. šulas ar stulpas, architektūros savarankiškiausias ir

plastiškiausias elementas. Nuo pilioriaus k. skiriasi normaliu atveju savo apskritu piūviu. K. gali apkrovimą kelti laisvai, bet gali būti prišlieta prie sienos ar būti sienoje panirusi (trijų ketvirtadalių k., puskolonė). K. gali savo statiškąją funkciją prarasti ir tapti vien dekoracijos priemone fasado proporcijoms pabrėžti ir jam plastiškai pagyvinti. K. gali stovėti net visai viena, laikyti statulą (plg. Trajano k. Romoje, Zigmanto Vazos Varšuvoje) arba dekoratyvaus architravo gabalą (baroko stiliaus altorius). Senojoje emblematikoje k. buvo stiprybės simbolis. K. dalijasi į bazę, kamieną ir kapitelį. Antikės graikų architektūroje nusistovėjo pagrindinės k. sistemos, arba stiliai: doriečių, joniečių, korintiečių, romėnai dar prijungė kompozicinį ir toskaninį stilių. Juos aprašė Vitruvijus (De architectura Lib. IV). Klasicizmas antikės k. stilių dėsnius laikė tobulus ir reikalavo jų formų santykių griežtai laikytis. Jų geras pažinimas sudaro klasicizmo architektūros mokyklos pagrindą (plg. L. Stuokos-Gucevičiaus mokyklinius k. stilių piešinius). Antikėje ir nuo renesanso iki XX a. pradžios kolonų formos buvo gana pastovios. Labiausiai k. įvairavo viduramžiais, tiek savo proporcijomis, tiek kapitelio, bazės bei kamieno formavimu (susuktos k. ir kt.). Viduramžių mene nėra griežtos ribos tarp k. ir pilioriaus sąvokos (pvz. kalbama apie apskritus piliorius, k. ar piliorių ryšulį ir pn., bet esant panašumo su antikine k. arba norint pabrėžti skirtumą nuo paprasto pilioriaus taikomos k. terminas).

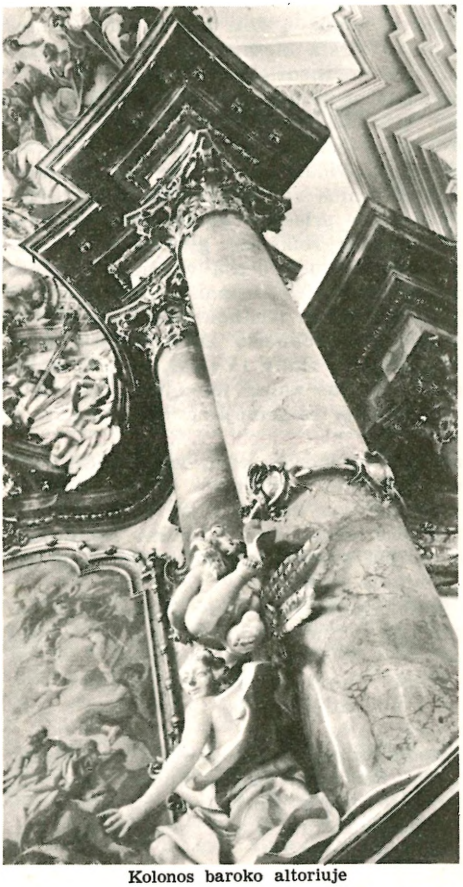

Kolonos baroko altoriuje

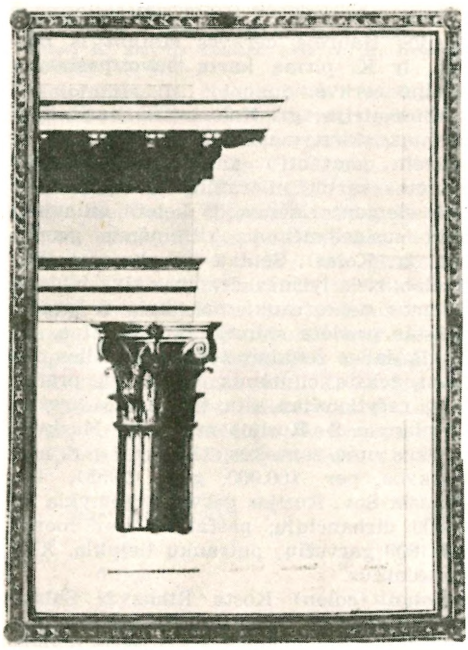

Kolona (kompozicinis kapitelis su antablimentu) L. Stuokos-Gucevičiaus piešinys

J. M. von Mauch, Die architektonischen Ordnungen der Griechen und Römer 1896; *H. Diesener*, Die Säulenordnungen I–II 1899–1904. *P.Rkl.*

K. stiliai (orderiai). Buvo trys nusistovėję senovės graikuose k. orderiai arba stiliai: doriečių, joniečių ir Korinto (žr. Doriečiai, Graikų menas, Korinto k.). Šie antikiniai pavadinimai atsirado vei-

kiausiai ne dėl to, kad doriečiai, joniečiai ar korintiečiai būtų vien tik ar bent daugiausia šiuos stilius vartoję, bet kad juos doriečiai, joniečiai ir korintiečiai išradę. Taip pat, nepaisant gausių tyrinėjimų, nieko tikra nežinome apie paskirų k.s. atsiradimą bei jų kilimą iš oriento kolonų. Seniausios graikų kolonos buvo medinės. Jų nebesdavo į žemę, nes apačia būtų puvusi, bet statydavo ant akmenų. Vėliau ėmė statyti akmeninius, dažnai ir marmurinius pastapus. Jau II tūkstantmetyje pr. Kr. buvo vartojamos akmeninės kolonos, smailėjančios į apačią. Žymiausi pavyzdžiai — Britų muziejuje Knoso (žr. Knosas) kolonos ir vadinamojo Atrėjaus lobyno (žr. Atreus) puskolonės. Doriečių kolona pasirodo apie 680 pr. Kr. Peloponese, joniečių kiek vėliau, bet veikiausiai dar VII a. Same, Korintone, kaip paprastai kalbama, Lisikrato (žr.) paminkle (335–334), bet apie 420 pr. Kr. Figalijos šventovėje Arkadijoje. Doriečių kolona sunki ir monumentali, joniečių — grakštesnė, Korinto — turtinga ir puošni, tad vyravo Romos imperijos laikais. Romėnų laikais iškyla aikštėn, pirmiausia Tito arkoje, kolonos sudėtinė galvena, joniečių ir doriečių galvenų junginiu. Daug tūkstančių kolonų išliko sen. pastatų griuvėsiuose arba pavartotų naujuosiuose pastatuose, ypač Romos bažnyčiose. Dabar senovinių stilių kolonas retai tevartoja. Jau viduramžiais buvo sukurtos kitos galvenų formos. *A.Rkš.*

L i e t u v o s k a i m o trobesiuose k. naudojama prieklėčiuose (žr. Klėtis), namų gonkose (žr. Gonkas), priepirčiuose. Gražiausios k. matomos prieklėčiuose. Iš pateiktųjų pavyzdžių, parinktų įvairiose Lietuvos vietose, matyti didelis ūkininko noras duoti prieklėčiui gražesnę išvaizdą. Ryškus estetinis pradas pasireiškia įvairiomis formomis nuo paprasčiausio apvalaus ar keturkampio stulpelio su nežymia išpiova ties viduriu iki turtingai ornamentuotos k. Jos plastiškai padalijamos nevienodais santykiais į kintančio skerspiūvio elementus, tuo būdu suteikiant k. lengvumo ir puošnumo. Tačiau nenusižengiant konstrukcijos reikalavimui, k. esti vientisos, o nesudurstytos kelių dalių. Lietuvių kaimo statyboje, tad ir prieklėčių k. buvo naudojami paprasti įrankiai — kirvis, peilis, kaltas, skaptukas. Dėl to jose nėra to dirbtinio ir perkrauto ornamentiškumo, kaip dažnai matome praėjusių šimtmečių miesčioniškuose balduose. Prieklėčių k. yra įkūnyti pagrindiniai architektūros meno bruožai: 1. konstruktyviškumas — jos turi remti stogo dalį, 2. dekoratyviškumas — jos ritmiškai ir reljefiškai padalija fasado plokštumą ir suteikia jai gyvumo, 3. ornamentiškumas, pasireiškiąs geometrinių linijų ir plastiškų formų darna. K. viršus jungiamas su rąstu be jokių tarpinių elementų, tik kartais panaudojami įstriži spyriai, taip pat ornamentuoti. Dažnai viršutinis rąstas puošiamas išpiautais lėkštais lankais ir prasikišusiais profiliuotais sijų galais.

Sunku įžiūrėti skirtumų tarp įvairių etnografinių lietuvių sričių k., bet mato-

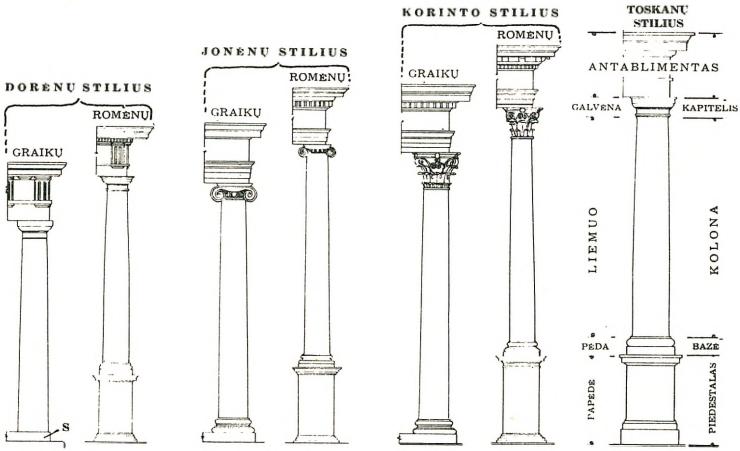

Kolonų stiliai

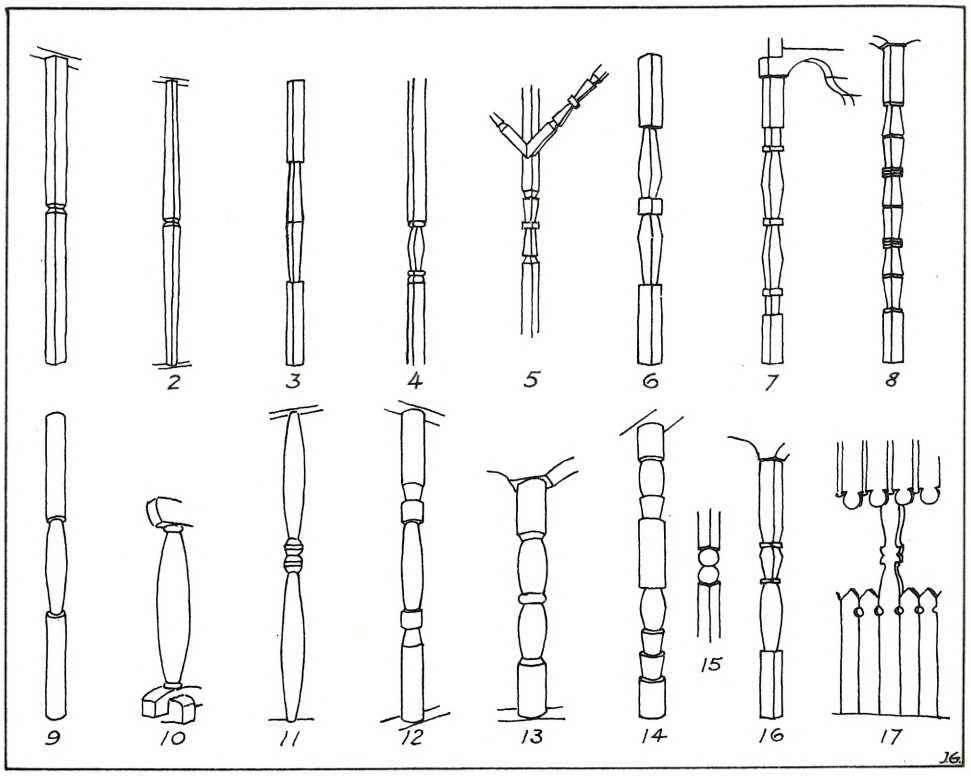

Priekiečių kolonos: M. Lietuvos 5, 9, 11, 15, 17; Žemaičių 6, 12, 16; Aukštaičių 1, 2, 3, 5, 7, 8, 10, 13, 14

mas jų ryškus bendras bruožas: k. plastiniai ornamentai daromi ties jos aukščio viduriu, kur laikomasi simetrijos. Viršutinė k. dalis tokia pati, kaip ir apatinė. Tuo jos visiškai skiriasi nuo istorinių stilių, kuriuose ornamentuojama k. viršūnė (galvena) ir paplatinama apačia (bazė). K. ornamentiškumas, užakcentuojant jos centrinę dalį, yra būdingas medinei Š. Europos architektūrai nuo viduramžių ar seniau (P. Kundzinš). Tatai patvirtina daug išlikusių kaimo ir miestų architektūros paminklų aplink Baltijos jūrą.

R. Dethlefsen, Bauernhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen 1911; *P. Galaunė,* Lietuvių liaudies menas 1930; *P. Kundzinš,* Zwei bezeichnende Schmuckformen in der frühen Holzarchitektur Nordeuropas 1952. *J.Gbt.*

2. K. k a r i u o m e n ė j e — vora, vilkstinė, žygiuojanti drauge vienu keliu.

Kolonada kolonų eilė, sujungta tiesiu architravu. K. kolonos sustatytos lygiais tarpais, po vieną ar poromis, tiesia ar lenkta eile. K. gali būti apvesta aplink pastatą (pvz. graikų šventykloje) arba apimti priekinį ar šoninį fasadą (pvz. Perrault Louvre k. Paryžiuje, L. Stuokos-Gucevičiaus katedros k. Vilniuje) arba stovėti laisvai aikščių apipavidalinimui (pvz. Berninio k. prieš šv. Petro baziliką Vatikane). Kolonų eilė sujungta arkomis vad. arkada.

Kolonai (lot. colonus, nuo colere ‚dirbti žemę') senovės romėnų smulkieji žemės nuomininkai (žr. Colonatus). Vieni k. mokėjo latifundijų savininkui pinigais, kiti vaisiais (coloni partiarii ‚daliniai k.'). K. turėjo asmens laisvę, bet imperijos laikais buvo pririšti prie žemės, tad juos galima laikyti baudžiauninkais. Tokia pat buvo ir jų vaikų padėtis. III a. po Kr., negalėdamas rasti uždarbio miestuose, pradėjo keltis į kaimą ir miesto proletariatas, kad gautų bent pragyvenimą.

M. Rostowtzeff, Studien zur Geschichte des roe-

mischen Kolonats 1910; *Dopsch,* Die wirtschaftlichen und sozialen Grundlagen d. europ. Kulturentwicklung a. d. Zeit Caesar bis auf Karl d. Gr. 2 tt., ²1923–24; *R. Clausing,* The Roman Colonate 1925. *A.Rkš.*

Kolonas (gr. Kolonos) kaidaise alyvmedžių mišku apaugusi, dabar uolota, plika kalva prie Atėnų. Pagal padavimą, ten miręs Edipas, vėliau ten gimė Sofoklas, kurio tragedija Edipas Kolone išgarsino vietą. Dabar kalvoje senovės tyrinėtojų Otfriedo Muellerio ir Charleso Lenormanto paminklai.

Kolonatas žr. Colonatus.

Kolonelė (prc.) spaustuvės 7 punktų dydžio raidės.

Kolonializmas (lot.) 1. Padėtis, arba statusas, liečiąs kolonizacijos savybę. 2. Kolonizacijos sistema arba politika, kuria einant valstybė užvaldo teritoriją ir ją valdo, tačiau jos formaliai neinkorporuodama į savo valstybę. Sovietų Rusija savo propagandoje, nukreiptoje į Afrikos ir Azijos gyventojų mases, mėgsta kaltinti Vakarų demokratijas k., nepaisant to, kad jos pačios traktavimas pavergtųjų Rytų Europos ir kitų valstybių bei seniau carų nukariautų sričių, sudaro ryškiausią k. pavyzdį.

Kolonija 1. s e n o v ė j e (lot. colonia ‚nausėdija', gr. ap-oikia ‚pasitraukimas iš namų', nuo apo ‚nuo' ir oikia ‚namai' ir kleruchija). Jau II tūkstantmečio pabaigoje graikai buvo įsikūrę M. Azijoje, iš kur irgi kėlėsi kitur. Miletas pvz. buvo įkurdinęs 80 kolonijų. Pats gyviausias graikų kolonizacijos laikotarpis buvo 800–500 pr. Kr., bet kolonizacija aprimo tik nuo romėnų valdymo laikų (168 pr. Kr.). Graikai pristeigė savo k. M. Azijoje, Juodosios, Adrijos ir Marmuro jūros pakraščiuose, p. Italijoje (D. Graikija), Egipte (Naukratis apie 650), Libijoje (Kirėnė apie 630), p. Prancūzijoje (Marseille apie 600), Ispanijoje (žr. Graikijos istorija, archainis periodas). Helenizmo laikais graikai kolonizavo Egiptą, Siriją, Mezopotamiją. Seniausieji graikų kolonistai iki 500 nustelbė visai čiabuvių gyventojų kultūrą. Pvz. Kirenė, Sicilija tapo visai graikiškos. Helenizmo laikotarpiu įkurtosiose kolonijose graikai nors ir sudarydavo aukštesnįjį kultūrinį sluoksnį, bet ir senieji gyventojai daugiau ar mažiau išlaikydavo savo skirtingumą. P. Rusijoj (Ukrainoje), Egipte, Sirijoje, Mezopotamijoje graikų kalba ir graikiškumas buvo išstumtas, tik Aleksandrija ir dabar tebėra naujagraikių literatūrinis centras. D. Graikijoje teliko menki graikiškumo likučiai. Po 1922 graikai turėjo apleisti ir M. Aziją. V. a. pr. Kr. Atikos jūrų sąjungos metu atėniečiai steigė dar karines k. saugumui patikrinti (žr. Kleruchija).

R o m ė n a i steigė k. pradžioje karo tikslais, kad įsitvirtintų nukariautose šalyse. Jie paprastai atimdavo trečdalį nukariautosios srities žemės ir, jeigu jos nepaversdavo valstybine žeme arba neparduodavo, išdalindavo romėnų piliečiams, paprastai 300 žmonių. Tokios k. būdavo steigiamos svarbiose strateginėse vietose ir būdavo vadinamos propugnacula imperii (valstybės pylimai). Tai nuolatinės įgulos, kurių nariai būdavo pilnateisiai Romos piliečiai, sudarantieji atskirą bendruomenę su savo valdininkais. Nuo Grakchų laikų (žr. Grakchai) pradėta steigti k. Italijoje ir užjūrio provincijose, pvz. sugriautos Kartaginos vietoje, neturtingiems Romos gyventojams aprūpinti žeme ir iš neramių proletarų sukurti sveikam ūkininkui luomui. Nuo 100 pr. Kr. ir imperijos laikais k. buvo steigiamos atlyginti atitarnavusiems kareiviams žeme. Plačiu mastu dalijo žemes kareiviams Italijoje Marijus ir ypač Sula. Nuo Cezario laikų tokios k. buvo steigiamos ir Galijoje, Ispanijoje, Afrikoje, Germanijoje, Britanijoje. K. žymiai paspartino v. Romos imperijos romanizavimą. Kai kitos senovės tautos, pvz. fenikiečiai, testeigė užsieniuose tik prekybines faktorijas (žr. Fenikija, Kartagina), neturėjusias glaudesnių santykių su vietos gyventojais, graikai ir romėnai išvystė tikrą kolonizacijos veiklą. Graikų kolonistai neturėjo tikslo sugraikinti vietos gyventojų, tačiau jų kultūra buvo tiek patraukli, jog kitos tautos ir be propagandos laisvu noru perėmė graikiškumą ir III bei II a. pr. Kr. nuo Azijos gilumos iki Gibraltaro visa Vidužemio jūros sritis buvo helenizuota. Romėnai vykdė sąmoningą kolonizacijos politiką. Jau prieš Kr. jiems pasisekė romanizuoti ne tik giminiškus italikus, bet ir svetimus aukštos kultūros etruskus. Imperijos laikais romėnams taip pasisekė romanizuoti puslaukinius Galijos, Ispanijos, Rumunijos gyventojus, jog jie drauge su kultūra perėmė ir kalbą, kad net ir šiandien jaučiasi romanų tautomis. Tik Germanijos nepavyko romanizuoti, nes germanai buvo labai prisirišę prie savo papročių ir senovinio būdo. *A. Rkš.*

K. naujųjų laikų tai žmonių sodybos, įsteigtos už jų etninės tėvynės ribų ir kraštai, valdomi svetimų tautų. Pirmuoju atveju sakome: čikagos lietuvių k.; antruoju atveju: Portugalijos kolonijos Afrikoje arba S. Rusijos kolonijos Turkestane. Pirmuoju atveju k. tai etninės mažumos, apsigyvenusios svetimoje žemėje ir dar nesusiliejusios su vietine didžiuma. Antruoju atveju — jos yra politiniai teritoriniai vienetai, valdomi svetimos galingesnės tautos.

I a. prie Reino gyveno germaniška tautelė ubiai ir jų svarbų miestą nukariautojai romėnai vadino Oppidum Ubiorum. Imperatorius Claudius, savo žmonos Agrippinos prašomas, įsteigė 51 romėnų k., kurią pavadino Colonia Agrippina, o trumpiau — Colonia, vėliau virtusią Cologne, vok. Köln. Nuo to laiko įvairių tautų sodybos svetimose žemės vis dažniau buvo vadinamos k.

Modernioji kolonizacija prasideda Amerikos (1492) ir jūrų kelio į Indiją atradimu. Pirmieji didelio masto kolonizatoriai buvo ispanai ir portugalai. XVII a. pradėjo sparčiai plėstis britų, olandų ir prancūzų kolonijinės imperijos. Rusijos imperialistinis kolonializmas prasidėjo XVI a. viduryje, Jonui Žiauriajam nukariaujant Kazanę 1552 ir Astrachanę 1556, bandant nukariauti Livoniją 1558 ir, ypač įsiveržiant į milžinišką Sibirą 1581.

Per paskutinius 400 metų Rusijos kolonijinis prasiplėtimas į rytus žengė per metus vidutiniškai po 35 km, o vakarų kryptimi — nuo Smolensko iki Elbės ir Tiuringijos — vid. po 3 km per metus. Rytų kryptimi rusų kolonializmui pastoti kelią nebuvo nė vienos didelės ir stiprios valstybės iki pat Japonijos. Bet Vakaruose bent 200 metų sėkmingai spyrėsi didžiulė Lietuvos-Lenkijos valstybė ir stipri Švedija.

XIX a. ir iki 1947 pasaulio didžiausia kolonijinė valstybė buvo D. Britanija. Bet XX a. didžiuma jos kolonijų įsigijo laisvų dominijų teises arba net pilną nepriklausomybę, kaip Egiptas, Irakas, Izraelis, Transjordanija, Burma, Sudanas, P. Afrika, N. Zelandija, Indija, Ceilonas, Pakistanas. 1957 į dominijas transformuojasi Nigerija, Aukso Krantas ir Malajų Federacija. Prancūzijos žymios kolonijos, kaip Sirija, Libanas, Viet Namas, Laos, Kambodija, Marokas ir Tunisija tapo nepriklausomos.

Kolonijos skirstomos į tris kategorijas: 1. eksploatacijos, 2. kolonizacijos ir 3. eksploatacijos ir kolonizacijos. Indiją, Indoneziją, atogrąžų Afrikos žemumas padėjo nuo kolonizacijos apginti jų labai karštas ir dažnai drėgnas klimatas, tad jos liko mažesniame (eksploatacijos) pavojuje. Australija ir Kanada XIX a. buvo kolonizacijos žemėmis. Daugumas dabartinių Rusijos kolonijų Europoje ir Azijoje yra kartu kolonizacijos ir eksploatacijos kolonijomis.

Šiais laikais imperialistai nemėgsta įprastinio kolonijų vardo, tad naudojasi dengiamaisiais vardais: mandatai, protektoratai, sultanatai, imperijos (kaip buvo Indija), karalystės. O Rusija savo kolonijas vadina dar modernesniais vardais: respublikomis, autonominėmis respublikomis, autonominėmis apygardomis ir tautiniais ‚okrugais'. Bet iš esmės, kolonijomis tenka skaityti visas tautas, kurias valdo tiesiogiai ar netiesiogiai (kaip Vengriją) svetimos tautos nukariautojai, kurie įgauna privilegiją įvesdinti ten savą neprašytą kariuomenę, policiją ar valdininkus.

Šiuo metu yra 11 koloninių valstybių, kurios čia paminėtos pagal jų turimų kolonijų svarbumą, matuojant jį gyventojų gausumu.

	Plotas 1000-čiais km²	Gyv. skaičius
1. Rusija	12.602.7	194.900.000
2. D. Britanija	4.600.0	41.500.000
3. Prancūzija	10.618.0	41.400.000
4. Belgija	2.391.0	12.600.000
5. Portugalija	2.080.0	12.500.000
6. Kinija	3.040.0	6.200.000
7. Indija	219.0	4.500.000
8. Olandija	614.0	2.900.000
9. Italija	702.0	1.300.000
10. JAV	1.539.0	860.000
11. Danija	2.170.0	25.000
Visos kolonijos	40.575.700	318.685.000

Beveik visos britų, prancūzų, belgų, portugalų, italų ir danų kolonijos yra eksploatacinio tipo. Rusai ir kinai turi tokio klimato kolonijas, kuris neapsunkina kolonizacijos, t. y. nusavinimo svetimų žemių ir jų apgyvendinimo savais atvežtiniais žmonėmis. Rusijos dabartines (1957) kolonijas šitaip tenka paskirstyti (žr. lentelę 235 psl.).

Mirtinis pavojus gresia toms tautoms, kurias imperialistai kolonizuoja atvežtiniais savais kolonistais, nusavindami ir iš-

	Plotas km²	Gyventojai
Ekspoatacijai skirtos 7 satelitinės valstybės	1.008.000	92.100.000
Kolonizacijai ir eksploatacijai skirtų 15 ‚respublikų'	5.502.000	87.600.000
Kolonizacijai ir eksploatacijai skirtų 15 autonominių ‚respublikų'	4.471.000	14.300.000
Kolonizacijai ir eksploatacijai skirta Išorinė Mongolija	1.621.200	900.000
Visos Rusijos kolonijos	12.602.000	194.900.000

veždami vietinius gyventojus. Pvz. Rusijos atvaryti kolonistai Baškirijoj jau sudaro net 76%, Mardvoje 63%, Buriat-Mongolijoje 64%, Tatarijoj 50%, Kabardoje 40%, Kazakstane apie 60%. Tokios gausios kolonizacijos priblokštos ir nusmelktos šios tautos nebegali rimtai tikėtis atgauti savo kultūrinę laisvę. Lietuvoje per 12 metų rusų įsikolonizavo apie 14%, o M. Lietuva kolonizuota beveik vienų rusų — arti 90%. Iš rusiško kolonializmo auga ir Lietuvai didžiausias pavojus. Dabartinė rusų demografinė politika nukariautoje Lietuvoje siekia nugriebti kasmet visą Lietuvos natūralinį prieauglį ir pakeisti jį atvežtiniais rusais, kuriems Lietuvoje jau pristeigta įvairių mokyklų, teatrų, organizacijų ir laikraščių, bet ištremtiems lietuviams panašių lietuviškų įstaigų neduodant ir plačiai juos išbarstant. Šis rusų kolonijų metodas yra kur kas pavojingesnis už tą, kurį indai ar negrai patyrė iš britų ar Š. Afrikos arabai — iš prancūzų.

Skirtumai tarp britų ir rusų kolonijų yra keleriopi. Būdama sala, D. Britanija savo kolonijas įgijo jūrų keliais ir jos išmėtytos tolimose užjūrio šalyse. Rusija, būdama žemyno gilumoje, ugdė savo koloninę imperiją (nuo 1533) Europos ir Azijos kontinente; tad Rusijos k. savo geografine padėtimi yra panašesnės į Romos k., nes jos sudaro didžiulę vientisą ir lengviau apvaldomą erdvę.

Britų k. žymi dalis buvo labai karštame klimate; tai padėjo vietinėms tautoms (pvz. Indijai, Nigerijai ir kt.) apsisaugoti nuo sunaikinimo kolonizacijos keliu. Dideli atstumai nuo metropolijos leido britų k. sėkmingiau šiaustis prieš svetimą valdžią ir išsikovoti sau visišką laisvę. Rusų k. kilę sukilimai ir partizaniški karai būdavo malšinami didesnių rusų jėgų ir daug žiauresnėmis priemonėmis, pvz. Turkestane, Lietuvoje (1944–52), Vengrijoje (1956) ir kitur.

D. Britanija paskesniais amžiais yra pagarsėjusi savo laisvėmis ir pakanta įvairioms kultūrinėms ir politinėms ideologijoms. Tad jos k. plačiai toleruojamos Islamo, Buddos, induizmo ir politeizmo religijos ir jų skirtingas kultūrinis turinys. S. Rusija turi tik vieną kultūrinį turinį — materialistinį ateizmą, kuriam valdžia atiduoda viešojo organizuoto gyvenimo valstybinį monopolį, iždo ir policijos paramą. Visos kitos ideologijos ir kultūros nebeturi sau tinkamos spaudos, savo organizacijų, savų mokyklų ir kitokių institucijų. Kadangi senas kultūrinis turinys labai sunku iš žmonių atimti net ir su pagalba dešimteriopai padidintos policijos, tai daug milijonų Rusijos kolonijų piliečių patenka į vergų darbo stovyklas lėtam sunaikinimui.

Britai savo k. praplėtė į kultūriškai atsilikusius ir neraštingus kraštus. Rusai gi užėmė Europoje ruožą nuo Estijos iki Bulgarijos su beveik 100 mil. gyv., kurių raštingumas svyruoja nuo 80 iki 99% ir kurių bendra kultūra ir materialinė gerovė žymiai aukštesnė negu Rusijoje. Tad, jeigu britai savo kolonijose pigų darbą rekrutuodavo dažnai tarp puslaukinių žmonių, tai rusai savo vergų darbo stovyklose turi pačius mokyčiausius ir kultūringiausius Europos sluoksnius. Ir iš čia dygsta pats didžiausias pavojus Europos kultūrai, nes jos erdvė gali būti labai susiaurinta ir jos kultūrinis gyvenimas gal nepataisomai suskurdintas.

Iki 1938 sovietinėje literatūroje ir spaudoje carinė Rusija buvo traktuojama kaip imperialistinė ir koloninė imperija. Vėliau ji jau atpalaiduojama nuo šitos nedorybės, o sovietinė okupacija bet kurios šalies vadinama išlaisvinimu ir net nepriklausomybe. Britų, prancūzų ir kitų europiečių kolonijos nėra verčiamos savo okupantams dėkoti už okupaciją ir pavergimą, o sovie-

tinės kolonijos nėra laisvos nuo šito biauraus išniekinimo.

Tad šalia materialinių skriaudų, fizinių kančių, Rusijos kolonijų gyventojai turi nuolat kentėti baimę ir moralines kančias, einančias iš nuolatinio žmogiškųjų vertybių ir tautinių aspiracijų pažeminimo ir išniekinimo. Ir šiomis savybėmis Rusijos kolonijos labai skiriasi nuo vakariečių kolonijų, skirtų paprastai ir nemetodiškai eksploatacijai.

Lietuviškiems interesams pritaikinta kolonizacija K. Pakšto per 30 metų buv siūloma, remiantis dėsniu, kad emigracija tautas mažina, o kolonizacija jas didina. Jo planas buvo: nuo 1930 vienoje vietoje, kur dar yra atliekamos žemės ir labai reta baltųjų žmonių, apgyvendinti kasmet po 200 lietuvių ūkininkų (arti 1000 žmonių), tiksliai juos paruošiant prieš iškeliavimą ir remiant finansiškai jų įsikūrimą, sukuriant iš jų naują mažai tautai reikalingą atsarginę tėvynę, kuri ateity anglosaksų teisinėje sistemoje nesunkiai gautų savivaldybinių teisių, pakankamų jų kultūros apsaugai. K. Pakštas buvo rimtai susidomėjęs keliolika kraštų; tačiau nei vieno jų galutinai nerekomendavo, nes tai turėtų būti ūkio specialistų komisijos uždavinys. Autoriaus surinktais daviniais, Tanganika turi atliekamos žemės 20.000 šambių ūkių (100.000 žmonių), Britų Honduras iki 20.000 ūkių (pagal Leo Waibel), P. Rodezijoj parduotinų žemių yra arti 14 mil. hektarų; pagal R. G. Bowmaną, š. r. Gvinėjoj, Markham ir Ramu slėniuose, esą vietos 12.800 ūkių. Ryšium su tremtinių klausimu, New Yorko Refugee Economic Corporation, buvo subūrusi visą eilę geografų laisvoms žemėms studijuoti. Specialistų nuomonių santraukas ji išleido knygelėje Quest For Settlement 1948.

Jean Carol, Colonisation Russe 1899; *P. Leroy-Beaulieu,* De la colonisation chez les peuples modernes 1908; *R. Coupland,* The Exploitation of East Africa 1939; *J. A. Williamson,* A Short History of British Expansion 1947; *Henri Labouret,* Colonisation, Colonialisme, Décolonisation 1952; *Isaiah Bowman,* Limits of Land Settlement 1937; *V. Viliamas,* Įsikūrimo galimybės Užjūrio kraštuose 1947; *K. M. Stahl,* The British and Soviet Colonial System 1950.

Rusų kolonizacija Lietuvoje. Lietuva Rusijos nukariauta ir paversta jos kolonija 1795. Nepriklausomybės neatsisakančioms kolonijoms suvaldyti ir jų gyventojams primesti svetimą valią, koloninė valstybė stengiasi valdančios tautos žmonėmis ‚atskiesti' vietinius gyventojus. ‚Istorija Rossii jest' istorija strany, kotoraja kolonizujetsia' (Rusijos istorija, tai istorija šalies, kuri kolonizuojasi), rašo garsus istorikas V. Kliučevskij Kurs Russkoj istorii, 1937 t. I, psl. 19–23). Kolonizacijos būdu Rusija labai daug mažų tautų sunaikino, nuskurdino ar sumažino, vis didindama per 400 metų savo tautą ir savo erdvę.

Rusų koloninė politika turi tikslą dalį nukariautų kraštų gyventojų išsiųsti ar išstumti iš jų žemių, kad ten pasidarytų erdvės rusų valdančiai tautai. Rusų kolonizacija Lietuvoje prasidėjo jau nuo 1795, bet ypač ji sustiprėjo ir įgavo planingumo po 1863 Lietuvos sukilimo. Čia pateikiama lentelė rodo rusų kolonistų skaičių etnografinėje Lietuvoje 1861 (pagal M. Lebedkino statistiką) ir 1897 gyventojų surašinėjimą:

Apskritys		1860	1897
Kauno	aps.	1.141	27.700
Ukmergės	"	1.179	9.700
Zarasų	"	675	20.600
Panevėžio	"	438	4.200
Raseinių	"	158	4.600
Telšių	"	564	2.400
Šiaulių	"	421	5.300
Iš viso Kauno gub.		4.576	74.500
Vilniaus	aps.	983	38.400
Lydos	"	7.265	12.200
Ašmenos	"	—	5.500
Švenčionių	"	378	9.300
Trakų	"	999	9.500
Vilniaus gub. 5 aps.		9.625	74.900
Gardino	aps.	8.171	12.900
Naumiesčio	"	—	600
Vilkaviškio	"	—	1.600
Kalvarijos	"	—	2.600
Marijampolės	"	—	4.700
Seinų	"	—	3.600
Suvalkų gub. 5 aps.		—	13.100
Visoje Lietuvoje		22.372	249.900

Per pirmus 65 okupacijos metus Rusija lėtai kolonizavo Lietuvą, vidutiniškai per metus įsodindama apie 340 rusų ir labai

nevienodais tarpais ir kiekiais. 1864, laisvės sukilimą numalšinusi, Rusija griebėsi spartesnės kolonizacijos, didindama Lietuvoje savo valdininkų, policijos, kariuomenės ir net ūkininkų skaičių. Ūkininkų kolonizacijai padaryti vietos reikėjo tūkstančius lietuvių ūkių nusavinti ir jų savininkus ištremti į tolimas Rusijos vietas, kad jiems būtų per brangu savo tėvynę ir lankyti. Specialus žemės bankas rūpindavosi lengvatomis lietuvių žemėse įkurdinamiems rusams. Vien Kauno gub. lietuvių žemėse įkurdinta apie 7000 rusų šeimų. Kad nesulietuvėtų, jie buvo kurdinami nemažomis grupėmis, kurioms valdžia dovanai statė cerkves ir mokyklas ir teikė įvairių privilegijų, kurių niekuomet negaudavo vietiniai gyventojai. Nežiūrint tų stambių pašalpų, rusai Lietuvoje daug skurdžiau gyvendavo ir tapdavo pašaipos objektu vietos gyventojams.

Per antrą kolonizacijos periodą (1864–1897) įkolonizuota bent 150.275 rusai arba vidutiniškai per metus po 4550 rusų, taigi bent 13 kartų sparčiau, negu pirmame okupacijos ir kolonizacijos periode.

Čia minima etnografinės Lietuvos dalis yra be Klaipėdos krašto ir be Suvalkų trikampio. Jos plotas — 79.800 km² ir 1897 ji turėjo 3.260.000 gyv. Iš to skaičiaus 249.900 rusai jau sudarė 7,67%. Vienas rusas saugojo politinę ištikimybę 13 nerusų, kurie buvo nuginkluoti, neprileidžiami net prie menkų valdiškų tarnybų, be savos spaudos, be organizacijų ir dažniausiai be teisės pirkti žemės savo tėvynėje. Be to, rusai buvo užėmę Lietuvoje strateginės reikšmės punktus, labai palankius skleisti rusų kultūrai ir nusmelkti lietuvių kultūros kilimui. Tokie punktai buvo Lietuvos miestai ir geležinkelių stotys. Apie 75.000 rusų buvo įkurdinti miestuose, kur vidurinėse mokyklose ir gimnazijose jų vaikams buvo rezervuojamos vietos, nuskriaudžiant vietos gyventojus. Iš 159.600 Vilniaus gyventojų, 1897 buvo 43.933 gimę ne Vilniaus gubernijoj. Labai žymią jų didžiumą (apie 35.000) sudarė rusų kolonistai, atsiųsti į Lietuvos širdį, kad per ją kontroliuotų visos šalies veiksmus ir gyvenimą nuteiktų kolonialės rusų imperijos naudai. 1897 Kaune buvo 81.000 gyv., kurių tarpe buvo daugiau kaip 20.000 rusų, daugiausia kariškių, nes Kaunas buvo pirmos eilės tvirtovė.

Kaime kolonistų rusams pavyko daugiausia apgyvendinti Zarasų (tuomet žymiai platesnių ribų: Zarasų, Rokiškio ir Breslaujos aps.) apskrityje — apie 20.000, Lydos – arti 12.000, Gardino – apie 10.000, Ukmergės, Švenčionių, Trakų apskrityse – kiekviename po 9000. Rusų aristokratai kolonistai buvo apdovanoti nuo lietuvių atimtais dvarais po 1831 ir 1863 sukilimų. Jie jau valdė apie 20% stambiųjų (per 110 ha) Lietuvos nuosavybių, bet didžiuma rusų buvo ūkininkai, turį po valaką žemės (20–25 ha), valdiškomis privilegijomis palaikomi.

Carinės Rusijos kolonistai Lietuvoje

Iki I pas. karo jau minėto Lietuvos ploto gyventojų skaičius paaugo iki 4.150.000 gyv. Nėra tikslių žinių, kokiu tempu per tuos 17 metų augo Lietuvoj rusų kolonistų skaičius. Žinant rusų kolonizacinius tikslus, tenka manyti, kad minimalus rusų procentas Lietuvoj 1914 siekė apie 8,5%, jei ne daugiau, arba 352.750. Daugumas šitų kolonistų nebuvo susirišę su katalikiška Lietuva jokiais dvasiniais ryšiais. Daugelis jų čia gyveno tik iš algos, neturėdami nejudomos nuosavybės. Apie 20% jų buvo nuolat kilnojami kareiviai, karininkai ir žandarai. Įdomu, kas su jais atsitiko, kai 1915 visa Lietuva pateko Vokietijos okupacijon, o 1918 Lietuva paskelbė savo nepriklausomą valstybę.

1923 N. Lietuvoje buvo surašyta 50.700 rusų, o lenkų okupuotoje Lietuvos dalyje jų tuomet buvo apie 30.500, taigi iš viso 81.200 rusų. Pasigendame 271.550 rusų. Kur jie taip ūmai dingo? — Visi nuosavybės neturintieji rusai 1915 pabėgo nuo užeinančios vokiečių armijos į Rusijos gilumą, t. y. grįžo savo tėvynėn; Lietuvon ar Lenkijon po karo grįžti jiem nebuvo jokios prasmės, nes vietinės kalbos nemokėdami jie nebesitikėjo užimti gerų valdiškų vietų arba likti čia rusiškos tvarkos saugotojais. Valdžiai pereinant į vietinių žmo-

nių rankas, rusų kolonistų skaičius ūmai nukrito nuo 8,5% iki 2,3%. Liko tik tie, kuriems Lietuvoj senoji Rusija buvo davusi žemes arba jie buvo įsigiję kokio kito turto. Šitas rusų procentas Lietuvoje nebedidėjo iki 1940 S. Rusijos okupacijos.

Rusų kolonine okupacija grįžo Lietuvon 1940 vasarą. 1945 gale prasidėjo naujausias ir dabartinis kolonizacijos periodas. Lietuviai atvira ar apgaulia prievarta išvežami iš Lietuvos ir išbarstomi milžiniškuose Sovietų imperijos plotuose, o jų vieton vežami rusai kolonistai, suteikiant jiems didelių privilegijų žemės ūkyje, pramonėje, transporte ir valdžios įstaigose. Dabartinės susovietintos Lietuvos plotai labai sumažinti rusų imperializmo ir suvesti į 65.197 km². 1942 vokiečių statistika šiame plote surašė 81.672 rusus, kurių tarpe galėjo būti apie 20.000 belaisvių, dirbančių Lietuvos ūkiuose ir pramonėje. Taigi 1942 rusai Lietuvoje sudarė 3,1% visų gyventojų. Kiek yra jų 1957 — sunku tiksliai pasakyti. 1956 Sovietai paskelbė Lietuvos gyventojų skaičių esant 2.700.000. Pridėjus prie to skaičiaus apie 110.000 rusų kariuomenės ir policijos, gautume 2.810.000. Šiame skaičiuje rodos bus apie 440.000 naujų sovietinių kolonistų. Tai sudaro 15,6%, net 2 kartus daugiau negu pikčiausiais carizmo laikais. Kaip seniau, taip ir dabar rusai lengviausiai sugeba pasidaryti sau privilegijų okupuotų kraštų miestuose, turinčiuose didelės strateginės reikšmės kovoje už rusiškumo praplėtimą. Vilnius, kaip sostinė ir biurokratijos centras, o Klaipėda — kaip langas į platesnį pasaulį, labiausiai krito rusų akin, kaip lizdai, kuriuose jie turi įsistiprinti prieš kovingą ir laisvės trokštančią tautą. Rusų oficiali statistika duoda Vilniuje 200.000 gyventojų, bet tikresnės iš lietuviško pogrindžio Vlike surinktos žinios Vilniuje priskaito apie 300.000 gyv. Klaipėdoje pagal rusų statistiką esą apie 80.000 gyv. Abiejų miestų gyventojų suskirstymas buvo sekamas pagal daugelį pranešimų, iš kurių susidaro gal būt apytikris vidurkis:

VILNIUJE 1956 BUVO:

Lietuvių	33%	arba	99.000	gyv.
Lenkų	7%	"	21.000	"
Žydų	6%	"	18.000	"
Rusų	54%	"	162.000	"
	Iš viso		300.000	gyv.

KLAIPĖDOJE 1956 BUVO:

Lietuvių katalikų	30.000
Lietuvių protestantų	10.000
Rusų kolonistų	40.000
Iš viso	80.000

Kiti Lietuvos miestai dar tebeturi žymią lietuvių didžiumą, tačiau ir ten sudarytos gausingos rusiškos kolonijos. Pramonės ir žemės ūkio vadovybė beveik visose Lietuvos vietovėse jau sudaryta iš rusų, ypač Vilniaus krašte ir Lietuvos pajūryje. Jūra Lietuvos, bet žuvys — Rusijos. Jūrininkystės mokykloje Klaipėdoje dėsto rusai, rusiškai ir rusams. Lietuvių ten retas teileidžiamas. Lietuvių kalbos ten ir nereikalaujama. Kolonistai atlieka rusifikatorių pareigas. K. ir rusifikacija M. Lietuvoje pravesta niekur pasaulyje negirdėtu greitumu ir žiaurumu. M. Lietuva su Karaliaučium tapo rusų užimta 1945 I. Nors tradicinis, šimtametis krašto vardas buvo M. Lietuva, bet rusai jį pavadino Kaliningrado sritimi. Potsdamo konferencijoje 1945 VII rusai išsiderėjo, kad tas kraštas liktų laikinai jų okupuotas, skleisdami informacijas, kad tas kraštas lietuviškos kilmės ir turi būti priskirtas Lietuvai. Pagal Potsdame pravestą pietinę sieną — Braunsberg–Galdapė — rusų okupuota M. Lietuva turi 13.336 km² ploto (be jūros įlankų), pagal 1939 V 17 surašymą turėjo 1.149.605 gyv. Jų didžiuma buvo vokiška, ypač didieji jos miestai. Šiaurinėje jos dalyje, arti Nemuno, pagal Vydūną, buvo 450.000 lietuviškos kilmės gyventojų. Lietuvių veikėjų tvirtinimu, dar apie 200.000 jų mokėjo lietuviškai. Pagal tikybą šis kraštas buvo 94% liuteroniškas, katalikų ten buvo apie 4%, kitokių — 2%. Žemės ūkiu čia 1939 vertėsi 30,2%, pramonėje dirbo 24,4%, prekyboje — 15,6%.

Kasgi atsitiko su šitais gyventojais? Apie pusė jų pabėgo į vakarus, ypač miestelėnų, kad išsigelbėtų nuo teroro ir mirties. Antra pusė tapo rusų sugaudyta ir išvežta Sibiran į vergų darbo stovyklas; ligšiol jų didžiuma bus jau žuvusi. Labai aukštos materialinės kultūros kraštas liko be gyventojų. Jau 1946 rusai pradėjo čia vežti savus kolonistus iš Rusijos gilumos. Iki 1951 ten privežta rusų ir kitokių rytiečių iki 600.000. Vokiečių liko ten vos keli šimtai, o lietuvių kairiajame Nemuno krante dar yra apie 25.000 arba 4% (1956

žiniomis). Vok. laikraštis Wegweiser für Heimatsvertriebene (Frankfurta/M, 1956 IV 1) duoda palyginamąją gyventojų lentele M. Lietuvos miestuose:

	1939	1956
Karaliaučius	372.164	212.000
Tilžė	58.648	40.000
Įsrutis	48.711	29.000
Gumbinė	22.181	14.200
Ragainė	10.061	4.100
Labguva	6.527	3.900
Pilkalnis	5.833	2.400
Krantas	5.079	2.200

Šių ir kitų kelių šimtų vietovių lietuviški vardai, istorijai žinomi per pastaruosius 500–700 metų, pakeisti grynai rusiškais, jokių tradicijų neturinčiais vardais. Kraštas, kuriame niekad nebuvo nei vieno rusiško ar slaviško kaimo, ūmai paverstas rusišku.

Bet po dešimties metų intensyvios kolonizacijos, M. Lietuva vis dar lieka pusiau tuščias kraštas. Pagal tą patį vokiečių laikraštį (1956 VII 2), M. Lietuvoje yra 350 gyvenviečių visai be gyventojų, o 400 kaimų turi vos po 5–12 žmonių. Tad rusai esą paruošę naujos kolonizacijos penkmetinį planą, pagal kurį iki 1963 pabaigos būsią atgabenta M. Lietuvon dar 600.000 rusų. Svetiman kraštan rusai nelabai noriai vykstą, tad Sovietų valdžia mokanti. čia skiriamiems valdininkams ir įvairiems pareigūnams po 250 rublių mėnesinio ‚Vakarų priedo' (Westzulage). Didinamos ir kariuomenės įgulos. Naujos kareivinės esą pastatytos Labguvoje, Piliavoje, Vėluvoje ir Fischhausene. Karaliaučiaus rusų įgulos esą 12.500 kareivių.

Jei lyginti dabartinę britų kolonijų politiką, tai paaiškėtų labai dideli skirtumai. Daugybei britiškų kolonijų be revoliucijos ir karų paliko nepriklausomomis valstybėmis, o rusų kolonijose (‚respublikose') nematyti jokių laisvės ženklų. Britai savo kolonijose nenusavina dabar svetimų įdirbtų žemių ir namų, rusai tai nuolat daro; britai varu neprimeta k. ir jų mokykloms svetimos kalbos, rusai visur naudoja prievartą prieš vietinę kultūrą, ypač jeigu k. buvo seniau kada pasiekusi aukštesnį kultūros lygį; rusai visoms k. primeta oficialią savo komunistinę ideologiją arba pseudoreligiją, britai kiekvienai tautai palieka laisvę laikytis savos religijos ir kultūros. Labai primityvias tautas britai priaugina iki savarankiškos valstybės sukūrimo (Ghana, Sudan, Nigerija), o rusai pažangias valstybes paverčia nužemintomis k. Rusai dažnais protarpiais praktikuoja masinį tautų žudymą arba genocidą, britams šis kriminalas yra visai svetimas. Žr. Germanizacija, Polonizacija.

K. P.

K. g y v i ų yra kai atskiri gyvių individai suaugę į vieną didelę koloniją bendram gyvenimui; tačiau tos kolonijos negalima pavadinti jungtiniu organizmu-kūnu. Paprasčiausias tokias k. sudaro vienaceliai žemesnieji gyviai — protozoa. Tuos gyvius galima laikyti pereinamuoju tiltu iš vienacelių į daugiacelius gyvius. Tokia gyvių k. atsiranda iš vienos pirminės celės, kai iš jos atsidalija dukterinė celė, bet lieka prikibus prie motinos ir tolygiai dalijantis atsiranda k. Tokiu pat būdu vyksta ir jūrų kempinių k. augimas ir k. susidarymas. Kartais tokios k. gyviai pradeda specializuotis savo paskirtimi: vieni k. gyviai rūpinasi mityba, kiti vaisa ir tokiu būdu išauga aukštesnės struktūros gyvis. Tikru koloninio gyvio pavyzdžiu gali būti plaukianti Siphonophra, kur būna susijungę penki ar šeši specializuotos rūšies zooidai. Jie susijungia bendrai veiklai apsisaugoti ir apsiginti. Panašiai k. gyvenimą gyvena metazoa ir polyzoa. Daugumas sėsliųjų koloninių organizmų esti struktūriniai tarp savęs sujungti. Laisvųjų gyvulių telkimasis k. rišasi su jų gyvenimo reikalavimais, sudarant atitinkamas bendrijas, dažnai socialines, pvz. bitės, skruzdės, paukščių tarpe garniai (Ardea); žinduolių nemaža dalis laikosi kaimenėmis.

T. C. Roughley, Wonders of the Great Barries Reef 1948. *J.Rkt. ir K.A.*

K. m e d i c i n o j bakterijų telkinys, išaugintas iš izoliuotos atskiros bakterijos ar jų mažesnės grupės.

Kolonijinės prekės tokios prekės, kurios buvo atvežamos iš kolonijų, tropikinių ir pusiau tropikinių kraštų, paprastai prieskoniai: pipirai, vanilija, cinamonas, migdolai; taip pat nendrių cukrus, šiltųjų kraštų vaisiai, arbata, kava, kakava. Lietuvoje nuo to kartais maisto — valgomųjų prekių krautuvės buvo vadinamos koloninių (kolonialinių) prekių krautuvėmis.

Kolonijinis stilius plačiausia prasme tai kolonistų išvystytas architektūrinis sti-

Th. Jeffersono namai (1770) Charloteville, Virginia

lius. Šio stiliaus ypatingas bruožas yra bandymas atkurti gimtosios šalies architektūrines tradicijas naujose sąlygose, kur darbo jėga ribota, neįgudusi, ar vietos gyvenimo tradicijų įtakoje medžiagos skirtingos, gi klimatas ir aplinka nėra pažįstami. K.s. kiekviename kontinente arba krašte yra skirtingas. Betgi kalbant apie k.s. dažniausiai turima galvoje architektūrinis Š. Amerikos stilius. K.s. Amerikoje vystėsi XVII–XVIII a. Europiečiai, atvykę į N. Pasaulį, susidūrė su nauja architektūrine problema. Civilizuoti žmonės atsirado visiškai primityviose sąlygose. Kolonistų statyba buvo paprasta ir stengėsi patenkinti minimalius pastogės ir maldos reikalavimus.

Gerėjant gyvenimo sąlygoms, kylant prekybai, gausėjant turtams, ir meno potroškiai ėmė rasti vietą kolonisto gyvenime. Medis buvo pagrindinė statybos medžiaga, o jo vartojimas nustatė architektūrines formas ir stilių. Elegancijos, tokios kuri tuomet buvo žinoma Europoje, nebuvo siekiama. Vyravo paprastos, ramios formos ir malonios proporcijos.

Atlanto pakraščiuose, nuo 1725 iki 1775, padaugėjus gyventojų skaičiui ir jiems praturtėjus, žengė ir architektūra. Tai daugiausia pastebima bažnyčių ir turtingųjų gyvenviečių statyboj. Šiuo metu k.s., žinomas dar ir jurginio stiliaus vardu, pasiekė vystymosi viršūnes. Motyvai ir formos buvo Britanijos salų ir Europos kontinento įtakoje. Detalės buvo keičiamos ir pritaikomos medžio statybai, kaip, pvz. buvo statomos medinės graikų kolonos. K.s. dėl tobulo medžio naudojimo atsispindėjo kolonistų aristokratijos kultūrinis skonis.

Didingų ar net didesnės apimties architektūrinių kūrinių nebuvo. Akmens pastatų buvo labai maža, valdiški pastatai buvo labai nedideli ir paprasti, nes kolonijos buvo neturtingos, o Anglijos karalius šykštus. Vertesni paminėti yra šie pastatai: bažnyčios: Old South Bostone, St. Paul Naujorke, Christ Church Filadelfijoje. Gyvenamieji pastatai daugiau įvairavo skonio atžvilgiu atskirose kolonijose. Marilandas ir Virginija turėjo nemaža prabangių dvaro pastatų erdviuose sklypuose, pasiekiamų pro meniškus geležinius vartus. Daugumas N. Anglijos pastatų buvo mediniai, žymiai mažesnės apimties, bet įvairesnio plano ir fasadų. Ispanų valdomoje Floridoje ir Kalifornijoje buvo keletas įdomių pastatų. Jie pasižymėjo vaizdžiu ir įvairiu ispanišku charakteriu. Pažymėtini yra senasis Fort San Marco (dabar Fort Marion), katalikų katedra, abu St. Augustine, Floridoje, ir Kalifornijos misijonierių pastatai. Koloninė architektūra sėkmingiausia buvo bažnyčių (mažos skalės) ir gyvenamųjų pastatų statyboje. Visi šie darbai buvo ne tiek įspūdingi, kiek konservatyvūs ir paprasti.

T. Hamlin, Architecture Trough the Ages 1953.

V.Gm.

Kolonistas (lot.) kolonijų gyventojas, naujakurys.

Kolonizacija žr. Kolonija.

Kolontai Aleksandra Michailovna (1872–1952) S. Rusijos diplomatė ir rašytoja, gimusi Domontovič, generolo duktė. Studijavo užsienyje. 1917 įstojo į bolševikų partiją. 1920 gerovės komisaras, 1923 ministras Norvegijai, 1930–45 pradžioje pasiuntinys, nuo 1943 ambasadorius Švedijoje. 1944 K. tarpininkaujant buvo sudarytos Sovietų Rusijos ir Suomijos paliaubos. Išsp. Semja i komunističeskoje gosudarstvo (liet. vertimas JAV 1920), Svobodnaja liubov 1925, Novaja moral' i rabočii klass 1919, Iz mojei žizni i roboty 1921.

Kolonų stiliai žr. Kolona.

Kolorado žr. Colorado.

Kolorado vabalas (Leptinotarsa decemlineata Say., ag. Colorado Potato Beetle). Šis bulvių kenkėjas Europoje buvo nežinomas ligi po I pas. karo. Jis su kariniais transportais atgabentas iš Amerikos kontinento į Prancūziją ir ten ėmė smarkiai ir nesustabdomai plisti pradedant Bordeaux apylinkėmis. Nežiūrint privatinės ir valstybinės iniciatyvos sustabdyti K.v. plitimą į rytus, jis jau apie 1940 buvo peržengęs Berlyno liniją. Bulvėms daro-

ma žala priklauso nuo vabalo gausumo. Tiek vabalai, tiek lervos ėda lapus ir, kai jų yra gausu, lapai tiek nuėdami, kad lieka tik stagarai. Vabalas yra 1 cm ilgio, išilgai perpiauto ovalo formos. Jo pagrindinė spalva yra gelsva. Kaklo skydelis turi 11 juodų dėmelių, kurių dvi centrinės yra didesnės ir pastatytos kampu. Labai ryškūs yra penki juodi dryžiai ant kiekvieno sparno dangalo. Kiaušinėlius deda lapo apatinėje pusėje. Priklausomai nuo temperatūros, lervos iš kiaušinių išsirita per 5–12 dienų ir suauga per 20–25 dienas. Lervos išauga ligi 15 mm ilgio. Jų užpakalinė dalis kuprota. Jaunos lervos yra tamsiai raudonos spalvos, kuri gelsvėja bebrėstant. Šonuose turi po dvi eiles juodos spalvos karpelių. Subrendusios lervos įsikasa apie 12 cm į žemę ir virsta

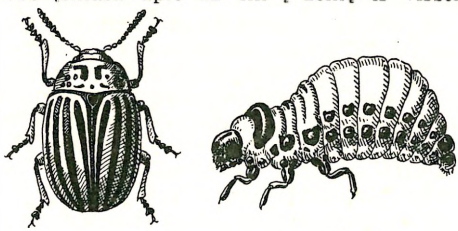

1 2

Kolorado vabalas: 1. imago, 2. lerva

lėliukėmis, iš kurių po maždaug 1 savaitės išsirita jauni vabalai. Tuo būdu per metus gali išaugti ligi 3 generacijų. Rudenį, orui atvėsus, vabalai lenda į žemę ir ten žiemoja. Kovos būdai: įvežamų iš kitų kraštų bulvių gumbų kontrolė; naikinimas lervų ir vabalų laukuose; purškinimas ir dulkinimas pasėlių specialiais chemikalais, pvz. DDT. *Br.P.*

Koloratka (lenk.-lot.) balta kunigų apikaklė, susegama užpakalyje, oficiali kunigų uniformos dalis.

Koloratūra (it. coloratura) muz., labai lengvo skambesio, aukštos skalės (apimties) soprano moters balsas. K. sopranas retesnis už kitų rūšių sopranų balsus. K. sopranams kompozitoriai specialiai rašė operose arijas ar bravūras, kurias išvystė nuo XVII a. savo operose Al. Scarlatti. Pradžioje XVIII a. operose k. arijos buvo pasiekusios aukščiausią laipsnį (Bellini op. Norma). K. arijos buvo rašomos specialiai su treliais, sudėtingais pasažais ir visokiomis galimybėmis, melodiją pritaikinti techniškiems dalykams, neatsižiūrint į teksto turinį, kad būtų galima parodyti techniškus balso sugebėjimus. Kai vėliau operose pradėta kreipti dėmesys į ryšį tarp žodžio ir muzikos, nuo tada išnyko ir specialios k. sopranų arijos. Pastaraisiais laikais kompozitoriai k. arijų operose neberašo. K. parašyti veikalai kitų sopranų neįveikiami. *J.Ž.*

Kolorimetras tai instrumentas nustatyti spalvos intensyvumui, lyginant su standartu. Paprasčiausiame kolorimetre, kaip Duboscqo ar Pulfricho, iš karto žiūrima į abu skysčius ir keičiama arba standarto sluoksnis, arba jo koncentracija, kol pasiekiama vienodo šviesos intensyvumo ir tuo būdu nustatoma pavyzdžio koncentracija. Tikslesnių rezultatų gaunama šviesos šaltiniu naudojant monochromatinę šviesą, šviesos filtrus, prizmę ar difrakcijos gardelį. Kolorimetras su fotoelektrine cele ir atitinkamais prietaisais jos srovei ar įtampai matuoti vadinamas fotokolorimetru ar tiesiog fotometru. Precizinis fotometras su didelio švarumo monochromatine šviesa bet kuriai šviesos bangai vadinamas spektrofotometru.

B. Lange, Kolorimetrische Analyse 1952. *E.Bnk.*

Kolorimetrija (gr. lot.) vienas cheminės analizės metodų. Kai analizuojamoje medžiagoje yra komponentų, kurie su tam tikrais reagentais duoda spalvotus tirpalus, tai iš spalvos intensyvumo, tiksliau, iš perėjusios tokį tirpalą šviesos intensyvumo, galima nustatyti šio komponento kiekį, jei tik jam tinka Lambert-Beero dėsnis: $I = I_0 \cdot 10^{-klc}$, kur I—šviesos, perėjusios tirpalą, intensyvumas, I_0—šviesos, perėjusios tirpintuvą, intensyvumas, k—šio komponento šviesos absorbcijos koeficientas, c — koncentracija g/l (gramais viename litre), l — skysčio sluoksnis cm (centimetrais). Kadangi šioje lygtyje l žinomas (pasirinktas), I ir I_0 išmatuojami (atskaitomi), k nustatomas paėmus žinomos koncentracijos tirpalą, tai iš šios lygties visada galima rasti c. K. metodas daugiausia vartojamas nustatyti mažiems kiekiams, kur gravimetrinis ar volumetrinis sunkiai ar visai nepritaikomas, bet tobulėjant kolorimetriniams prietaisams vis daugiau pradedamas vartoti ir didesniems kiekiams, ypač kur reikalingas greitumas ir didelis tikslumas nėra būtinas. *E.Bnk.*

Koloristas (lot.) 1. tapytojas, kuris nuspalvina dirbinius (pvz. raižinius, fotografijas, figūras), 2. tapytojas, kuris spalvai teikia daug dėmesio ir parodo gabumo spalvų deriniams.

Koloritas (lot.) tapyboje paveikslo objektų labiau iliustratyvinio pobūdžio nuspalvinimas. K. perteikia natūralias daiktų spalvas, t.y. arba jų lokalines spalvas, arba jas jungia į vienijantį atspalvį. Stipriai kontrastiškas, daugiau dekoratyvinio pobūdžio nuspalvinimas vad. polichromija. Tapysena, išeinanti iš k. ir jį kultivuojanti stipriau kaip liniją ir plastinį kūniškumą, vad. kolorizmu (pvz. impresionizme).

Kolosai M. Azijos miestas Frigijoje, ant prekybinio kelio tarp Sardų ir Celenės, 25 km nuo Laodikėjos, kuri, Antiocho II (261–246) įsteigta, nustelbė K. Herodotas ir Ksenofontas K. vadina gražiu ir daug gyventojų turinčiu miestu. Po didelių žemės drebėjimų K. neatsigavo ir šiandien yra tik griuvėsių likučiai 4 km nuo Khonos k. K. pirmoji krikščionių bendruomenė atsirado, kai šv. Povilas gyveno Efeze (54–57). Čia ją įkūrė Epafras; ji susidėjo iš buv. pagonių, bet netrūko ir žydų. K. vyskupas Epifanijus dalyvavo Kalcedono Susirinkime (451), o Dositejas II Nikėjos susirinkime (787). Šiandien K. yra tik titulinė arkivyskupija.

Kolosalinė tvarka arba stilius (prc. le grande ordre) XVI–XVII a. architektūrai būdingas motyvas fasadą komponuojant iš eilės didelių kolonų, puskolonių ar piliastrų, juos pervedant per kelis aukštus, t.y. nepriklausomai nuo vidaus išplanavimo ir vien tik dekoratyvinėmis formomis siekiant fasadui suteikti didingumo įspūdžio. K.t. panaudojo Michelangelo Konservatorių rūmuose (Roma 1546), ypatingai su pamėgimu — Palladio ir jo sekėjai.

Kolosališkas (gr.) didelis, milžiniškas.

Kolosas (gr. kolossos, kaip rodo gr. kalbai svetima galūnė -ssos, žodis perimtas iš priešgraikiškų Kretos gyventojų, lot. colossus) seniau statula apskritai, net ir maža. Bet nuo 285 pr. Kr. architekto Charo (gr. Chares) statytos Rodo uoste saulės dievo (gr. Hēlios) milžiniškos žalvarinės 34 m aukščio statulos vadinama milžiniška statula, milžiniško didumo daiktas apskritai. Rodo k., vienas ‚septynių pasaulio stebuklų', sugriuvo per žemės drebėjimą 227 pr. Kr. Zenodoras nuliejo žalvarinį, paauksuotą 36 m aukščio paties imperatoriaus prieš savo rūmus užsakytąjį Nerono k., kurį Vespasianas perkėlė į Via sacra ties Koliziejum, gavusiu nuo jo vardą. Komodas liepė k. nuimti Nerono galvą ir uždėti savąją. Teišliko menkos bazės liekanos. Senovės mene k. buvo mėgiami. Egiptiečiai ir asirai noromis kūrė milžiniško didumo architektūros ir skulptūros kūrinius. Ir graikų mene žinomas Aristotelio skelbtas dėsnis, kad tik didieji daiktai gražūs. Iš literatūros žinome didelę daugybę graikų laikais kurtų k. Viduramžiais beveik nepasitaikantieji k. pradėta kurti nuo renesanso laikų, pvz. Carlo Baromeo ties Arona varinė statula (1697), žalvarinė Bavaria Münchene, Bartholdi sukurtoji laisvės deivė Naujorke prie įėjimo į miestą.

Lesbazeilles, Les colosses anciens et modernes 1876; *G. Lippold,* Die griech. Plastik: Hb. d. Archaeol. 3, 1950. *A.Rkš.*

Kolosiečiams laiškas (N. Testamento knyga), rašytas šv. Povilo iš Romos nelaisvės 61–62, iš kur buvo parašyti ir kiti vad. nelaisvės laiškai: pilypiečiams, efeziečiams ir Filemonui. Progą parašyti k.l. davė Kolosų apaštalo Epafro atvykimas pas Povilą ir jo pranešimas apie krikščionių gyvenimą Kolosuose. Povilas, išdėstęs savo mokslą apie Kristų, kaip mistinio kūno galvą (I dalis), ragina K. saugotis suvedžiojančių klaidingu mokslu, pasaulio išmintimi ir tuščia apgaule (II dalis). Čia aiškiai matyti, kad Povilas kovoja su klaidingomis pažiūromis, gal būt net erezijomis, kurios plito k. bendruomenėje, tačiau jų tiksliau apibūdinti negalima. Tiek tik iš k.l. galima suvokti, kad k. tarpe buvo klaidingai suprastas angelų kultas ir kai kurios asketinės priemonės: susilaikymas nuo kai kurių valgių ir gėrimų. Tai rodo žydų įtaką. III laiško dalyje Povilas moko, kaip pritaikyti moralės mokslą tikinčiojo gyvenime, kiek kiekvienas krikščionis yra mistinio Kristaus kūno ir bendruomenės narys. K.l. autentiškumą pripažįsta protestantai ir racionalistai, tik paskutiniais laikais kilo įvairių aiškinimų dėl k.l. parašymo vietos. Protestantai ir kai kurie kat. egzegetai iškėlė naują teoriją teigdami, kad k.l. (kaip ir kiti nelaisvės laiškai, išskyrus pilypiečiams, esą rašyti ne iš Romos, bet iš Kesarėjos, kur Povilas 2 metus buvo prokuratorių Felikso ir Festo kaliniu (apie 57). A. Deissmann (Licht von Osten 1923) sukūrė dar kitą versiją: K. ir kiti nelaisvės laiškai esą rašyti, kai Povilas III kelionės metu buvęs kalinamas Efeze. Tačiau ši teorija neturi rimtesnio pagrindo, nes nėra tikra, ar tikrai Povilas ilgesnį laiką buvo Efezo kalėjime.

A. Padovani, Commentarius in Epistolas ad Ephesios, Philippenses et Colossenses 1892; *M. Meinertz,* Die Gefangenschaftsbriefe des hl. Pau-

lus 1917; *J. Huby*, Les Epîtres de la Captivité (Verbum Salutis VIII) 1935. *J.V.*

Kolosjoki suomių vietovė š. Norvegijos pasienyj, prie Pasvik upės, nuo 1945 okupuotas Sovietų Rusijos ir pavadintas Nikel. K. yra vienas didžiausių pasaulyj nikelio kasyklų centrų, ligi 1929 eksploatuotas vienos Kanados b-vės. Ligi okupacijos turėjo apie 3000 gyv. Rusai užėmę čia įsteigė priverčiamojo darbo vergų stovyklą, į ją suvežę per 15.000 žmonių. K. yra vienintelė S. Rusijos priverčiamųjų darbų stovykla, gerai matoma iš laisvojo pasaulio, nes ją nuo Norvegijos teritorijos skiria tik siaura upė. Kasyklos ir gyvenamieji vergų barakai yra kitapus upės šlaite.

Kolstrumas (lot. colostrum) sekrecija moteriškų krūtų, prasidedanti maždaug apie 5–6 neštumo savaitę (mineralų, baltymų, vitaminų turįs skystis, ypatingai turtingas riebalinių grūdelių). Jis būna geltonos spalvos.

Koloszvár žr. Cluj.

Kolowrat Franz Anton (1778-1861) austrų valstybininkas, jozefinizmo atstovas, 1826–48 sėkmingai tvarkęs Austrijos finansus, Metternicho priešas. Rūpinosi čekų kultūros bei autonomijos reikalais.

Kološa Gardino priemiestis, Gardinės upelio deš. krante, ties senąja pilimi. Š v. Boriso ir Glebo cerkvė įdomus senovės architektūros paminklas Lietuvos teritorijoje. Rašytiniai šaltiniai cerkvę mini nuo XVI amžiaus. Tada ji buvo įgriuvusi ir kultui nebenaudojama. Bogušas Bogutinavičius cerkvę pataisė, uždengė stogą ir išpuošė. Cerkvė buvo atiduota bazilijonams, kurie čia įrengė ginamojo pobūdžio vienuolyną. Apytikrę jos išvaizdą XVI a. duoda M. Zündto raižinys (1568–72). Vienuolyno archimandritas I. Kulčinskis 1738 inventoriuj davė cerkvės pirmą aprašymą ir istoriją. 1855 pietų cerkvės siena ir dalis vakarinės sienos nugriuvo, į Nemuno pusę ėmus slinkti šlaitui. Sugriuvusią cerkvę rodo eilė to laiko vaizdų (pvz. N. Ordos ir kt.). 1864 cerkvę tyrinėjo archeologas I. I. Gornostajevas. 1873 įrengta koplyčia užmūryjant senus langus ir iškertant didesnius. 1889 pradėjus griūti diakoniko absidei, susirūpinta paminklo apsauga. Pirmieji darbai pradėti 1894 sustiprinant šlaitą, atstatant sugriuvusią sieną ir uždengiant stogą. 1904 kilo sumanymas cerkvę atstatyti. Restauracijos projektą ruošė P. P. Pokriškinas

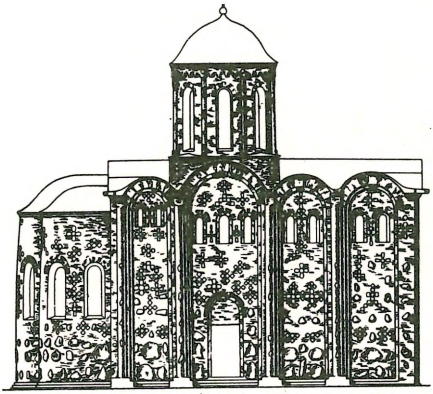

Kološos cerkvės fasado rekonstrukcija

ir pradėjo kasinėti vidų. 1910 pradėti konservacijos darbai. 1934 pasirodžius sienose naujiems plyšiams, paminklo gelbėjimo komiteto rūpesčiu atlikti nauji sutvirtinimai ir pradėti kasinėjimai terene, kur rasta 1,5 m kultūrinio sluoksnio ir kapai prie absidžių ir š. sienos iš lauko (XII ir XIX a.).

Pastato architektūra savo formomis priklauso XII a. bizantiniam stiliui. Išliko tik pusė vakarinės sienos, šiaurinė siena, altoriaus dalies dvi absidės bei du ketvirtainiai pilioriai nukapotais kampais; iš buv. 4 kupolą rėmusių apvalainių kolonų išliko tik 2, o antros poros iškasti pamatai, taip pat nartekso kolonų pamatai. Sienos remiasi ant lauko akmenų pamatų. Sienos iš degintų plytų, kurios sujungtos plačiais tarpais, viduje pripiltos graužo ir plytų trupinių. Pačios plytos iš vietinio molio yra raudonos ar gelsvos spalvos, didelio formato (3,0/4,0×16,0/17,5×25,0×29,5 cm), kai kurios plytos turi raidinių ženklų, kaip ir Gardino XII a. pilies plytos. Iš lauko sienos išskaidytos plokščiais trilaipčiais piliastrais ant žemo cokolio, kuris taip pat laiptinis. Sienos iš lauko papuoštos stambia inkrustacija: apatinėse dalyse įmūryti vienodais atstumais dideli įvairių atspalvių gludinti akmenys (granitai ir gneisai), aukštėliau kryžiais sudėstytos majolikinės (fajansinės) plytelės žalios, geltonos ar rudos spalvos; jų formos — ketvirtainės, apvalainės ar trapecinės. Sudėstymas simetriškas, bet negriežtas ir turi ne architektūrinį, bet daugiau tekstilinį (kiliminį) pobūdį — išklojąs visą plokštumą vienodu ornamentu. Cerkvės viduje po XVIII a. marmuro plytomis atkasus 45 cm smė-

Senoji koloža (piešinys)

lio ir 5,8 cm juodos žemės sluoksnius, pastarajame rasta daug sutrupėjusių majolikinių plytelių, dengusių grindis: geltonos, rudos ar žalios spalvos ir kelių formų (kvadratinių — didelių ir mažų, — trikampių, žiedinių, apskritainių, kryžminių ir be spalvoto paviršiaus su kryžiniais ornamentais reljefe). 11 puošiamųjų plytelių rūšių panaudota grindims ir 5 sienoms. Absidėje atkastas XIII a. kapas ir radiniai (pvz. žiedas su nerusišku ženklu) rodo, kad ir lietuviams užėmus Gardiną cerkvėje buvo laidojama. Aptikta taip pat XVI–XVII ir XVIII a. kapų. Šoninių absidžių sienose įrengti laipteliai, kurie pakyla 5 m ir jungėsi su siaura galerija, ėjusia iš abiejų pusių iki tribūnos virš nartekso. Gal būt, kad ir vakarinės sienos kampuose buvo laiptinės ląstelės. Absidžių laipteliai įrengti vėliau; tai rodo langų užmūrijimas. Galerija ir užmūrytieji senieji langeliai tarnavo gynybai, nors šaudomųjų angų pobūdžio jie neturi. Į cerkvę vedė trejos durys. Vidaus sienose įmūryti šimtai akustinių puodų — garsintuvų (žr. LE VII 31 psl.), po 6–8 garsintuvus 1 m² ar rečiau. Jų forma laiba, primena amforą (aukštis 49,5—41,9 cm, kaklelio skersmuo 9,0–9,2 cm, dugno — 13,9–11,3 cm). Freskų buvo tik altoriaus dalies pilioriuose, arkose ir absidėse. Dėl garsintuvų skylėtose šoninėse sienose freskų tapyti nebuvo galima, bet jų apačioje nežinomos paskirties įsieniuose galėjo tilpti po šventojo freską. Altoriaus dalyse 1873 užtiktieji freskų fragmentai neišliko ir žinomi tik iš Griaznovo aprašymo. Šios freskos rišamos su 1520–46 prie cerkvės veikusia tapybos dirbtuve. K. cerkvėje rastas žalvarinis akvamanilas raitelio figūros pavidalo (24 cm aukščio ir 19 cm ilgio) importuotas XII–XIII a. iš v. Europos (dabar Lietuvos mokslų akademijoje). Kadangi K. cerkvėje nebuvo 4 sunkių ketvirtainių piliorių, kurie Rusijos cerkvėse užtemdo vidų, bet kupolą laikė apskritos kolonos, interjeras turėjo šviesų erdvios salės pobūdį. Neišlikusios viršutinės dalys buvo mėginamos rekonstruoti: Pokriškinas spėjo 3, o Voroninas vieną paprastą švinu dengtą kupolą.

Pastato kilmė aiškinama nevienodai. XIX a. buvo pažiūra (plg. Ordos albumą), kad K. cerkvė buvo pastatyta XV a., po to, kai 1406 Vytautas čia įkurdino belaisvius iš K. prie Pskovo. Tos hipotezės dar laikėsi H. Lowmianskis. Meno istorikai cerkvę datuoja XII a. (Jodkowskis pirmąja puse, Voroninas — antrąja, Walickis — pabaiga). Mūrijimo technika ir plytų formatai priklauso XII a. antrajai pusei. Kadangi Gardino pilies žemutinė cerkvė datuojama XII a. pirmaja puse, K. cerkvė nėra seniausias mūro pastatas Lietuvoje. Žemutinėje cerkvėje konstrukcijos ir dekoracijos motyvai yra senesni ir paruošia K. cerkvės stilių, kuris realizuotas patobulėjusia technika. Vis dėlto XII a. architektūroje K. cerkvė sudaro išimtį, ir jos visumai bei dekoracijai pilnos analogijos nerasta, tik atskirų konstrukcijos motyvų galima nurodyti pavyzdžių XII a. cerkvėse Pskove, Černigove, Polocke, Smolenske, Kijeve. Mūrijimo technikos savybės neleidžia K. cerkvę jungti su Smolensko ar Polocko mokykla, kaip to norėtų gudų meno istorikai. Labiau įtikinama hipotezė, kad Gardine dirbo meistrai atvykę iš Volinijos Vladimiro, kur XI a. buvo didelis meno centras. Iš pietinių sričių buvo kilę kaip tik XII a. Gardino valdovai—Vsevolodkas (m. 1141) ir jo įpėdiniai. Kai kuriose Galicijos cerkvėse buvę majolikinių plytelių grindų, taip pat freskų altoriaus dalyje. K. gar-

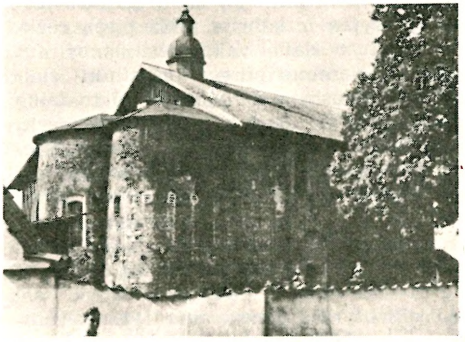

Koložos cerkvė (prof. Stp. Kolupailos fotografija)

sintuvų amforinė forma laibesnė, graikiškesnė ir artimesnė Novgorodo garsintuvams. Rusėnų - ukrainiečių architektai Gardine, aisčių krašte, bus įsteigę savarankišką aukšto lygio regioninę mokyklą. Jos originalūs majolikinių plytelių ornamentai grindyse ir išorinėse sienose neturi pavyzdžio. Kas juos paskatino už pilies mūrų statyti puošnią cerkvę, yra mįslė. Vieni spėja, kad Vsevolodko sūnus Mstislavas po 1183 pilies gaisro, sudegus žemutinei cerkvei, galėjo pastatyti naują cerkvę K. savo (apie 1169) mirusiųjų brolių Boriso ir Glebo garbei. Limanovskis, išeidamas iš kultų geografijos, iškėlė bendresnę hipotezę, kad K. cerkvės kilmę reikia sieti su šv. Boriso ir Glebo kulto išplitimu. K. cerkvė stovi už pilies mūrų, į š., prie didelio prekybinio vandens kelio, jungusio Kijevą su švedų Gotlandu, ėjusio Nemunu: čia sustodavo pirkliai ir piligrimai melstis šv. Borisui ir Glebui. Nors šiuo titulu K. cerkvė tik nuo XVI a. žinoma, bet neabejojama, kad šis titulas jai priklausė nuo pat pradžios. Topografinės analogijos Limanovskis randa Prejaslavo vienuolyne, prie kelio į Azovo jūrą stepių pakraštyje, kurį pasiekė Vidurinės ir Mažosios Azijos puošnaus ir margo meno įtakos, susijungdamos su šv. Boriso ir Glebo kultu. Tasai orientinis margumas pasireiškė majolikų ornamentuose ir Gardine, kuris buvo Kijevo kunigaikštijos prekybos uostas prie aisčių krašto. 1191 pagrobus šventųjų brolių relikvijas Smolenskan, jų kulto prasmė Maskvos stačiatikių buvo iškreipta, bet XVI a. Vilniaus vysk. Taboras, atmesdamas Maskvos įtaką, sąmoningai atnaujino K. vietinės kilmės kultą.

Archeologičeskij sbornik dokumentov atnosiaščijasia k istorii severno-zapadnoi Rusi, IX, 1870 409–412 psl.; *W. Griaznov,* Kolożskaja Borisoglebskaja cerkov v gor. Grodne (Trudy Vilenskago Preďvaritelnago Komiteta po ustr. IX archeologičeskago sjezda) 1893; *I. Korčinskij,* Drevnaja Kolożskaja cerkov vo imia sv. knjazei Borisa i Gleba v gorode Grodne 1908; *H. Walicki,* Cerkiew św. Borysa i Gleba na Koloży pod Grodnem (Studja do dziejów sztuki w Polsce 1) 1929, 1–45 psl.; *H. Lowmiański,* Studja nad początkami społczenstwa i panstwa litewskiego II 1932 273–275 psl.; *J. Jodkowski,* Swiątynia warowna na Koloży w Grodnie 1936; *M. Limanowski,* W sprawie kultu Borysa i Gleba w Grodnie (Prace Sekcji Historji Sztuki III) 1938–39 156–173 psl.; *N. N. Voronin,* Drevneje Grodno (Materialy i issledovanija po archeologii drevnerusskich gorodov III) 1954 78–104, 137–148 psl. *P.Rkl.*

Kolpeurinteris (gr.) vaginos išplėtėjas. Instrumentas vartojamas esant gimdymo komplikacijoms. Šis instrumentas dauginusia buvo varžtotas Vokietijoje ir Prancūzijoje.

Kolpino š.v. Rusijos mst. 26 km į p. nuo Leningrado; apie 40.000 gyv. (1955). Garo katilų, valcų ir laivų dalių pramonė.

Kolporafija (ag. colporraphie) vaginos trūkiui gydyti operacija ar vaginos sienelių operacija.

Kolposkopas (gr.) instrumentas su padinamuoju stiklu ir dirbtiniu apšvietimu, vartojamas vidiniam vaginos ir gimdos apžiūrėjimui. K. pagalba galima pastebėti tik beprasidedančius vėžio auglius. Apžiūrėjimai su k. vadinasi kolposkopija.

Kölreuter Joseph Gotlieb (1733—1806) vokiečių botanikas. Pirmasis darė bandymus augalų hibridizacijos srityje. Ištyrė augalų apsivaisinimo procesą ir nustatė vabzdžių reikšmę jam. Ilgą laiką gyveno Rusijoje; mokslo akad. narys. Jo garbei pavadinta medinių augalų gentis Koelreuterija.

Kölreuterija (Koelreuteria), sapindinių (Sapindaceae) šeimos medinių augalų gentis, Kinijos, Japonijos čiabuvė.

Kołudzki Augustyn (m. 1720) lenkų teisės istorikas, žemės teismo teisėjas. Išleido Promptuarium legum et constitutionum Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae 1695, ²1697.

Kolūkis žr. Kolchozas.

Kolumbanas žr. Columbanus.

Kolumbariumas (lot. columbarium ‚karvelidė') senovės Romoje patalpa neturtingiesiems laidoti su vienu ant kito eilėmis padarytais įsieniais. Juose būdavo įmūrytos molinės, dangteliu dengimos pelenų urnos (ollae). Įsienių viršus gaubtas,

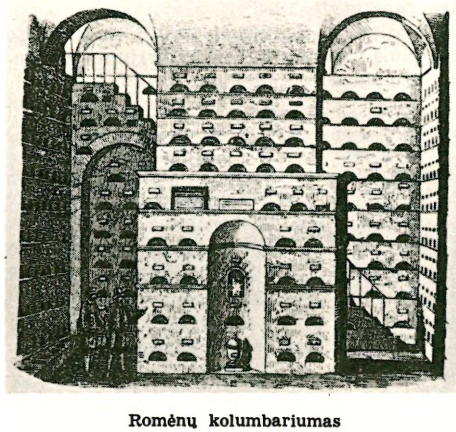

Romėnų kolumbariumas

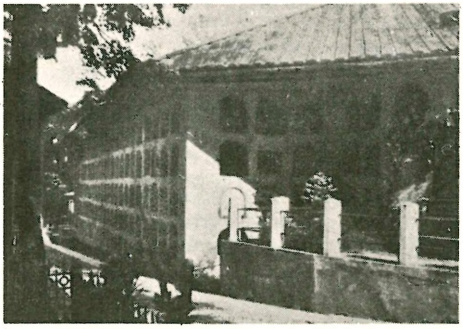

Kolumbariumas Vilniaus Rasų kapinėse

panašus į karvelidės angą balandžiams skristi, be to, krikščionybės laikais k. vardą galėjo gauti ir dėl to, kad balandis buvo laikomas šventu paukščiu, ir priėminias į karvelidę galėjo simbolizuoti įėjimą pas Viešpatį. Viršum įsienių prikaldavo marmurines lentas su mirusiųjų vardais. K. statydavo visai arba pusiau požemyje. Romoje yra išlikusių k. su urnomis ir vardų įrašais. K. laidodavo I ir II a. po Kr.; nuo III a. imta daugiau laidoti žemėje. Apie 1800 klasicizmo laikotarpy mėginta antikinį k. atnaujinti. Kapinėse atsirado panašių į k. pastatų, su angomis, bet ne urnoms, o karstams padėti. Didelės klasicistinės kapinės su tokio pobūdžio k. yra Madride. Tos rūšies k. yra Vilniuje Rasų kapinėse abipus koplyčios. Jie vietinių vad. grotomis ar katakombomis. Įsieniai uždaryti skarda, geležies ar marmuro plokštėmis. Rasų kapinės, įst. 1769, klasicizmo laikais, matyti buvo suprojektuotos antikę imituojančios formos. Panašūs k. bernardinų kapinėse Užupyje buvo patvoriais pastatyti 1838.

Šiandien k. vadinami pastatai, kuriuose laikomos urnos su krematorijumuose sudegintų lavonų pelenais.

P. Weber, Wilna 1917 101–102 psl.; *J. Kłos,* Wilno 1937 229–230, 250–251 psl.; *H. Hildebrandt,* Die Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts (1925/26) 141 psl.

A.Rkš. ir P.Rkl.

Kolumbas Kristoforas (it. Cristoforo Colombo, isp. Cristobal Colon) (1451? Genujoj — 1506 Valladolide), italas Amerikos atradėjas. Maža yra žinoma apie jo jaunystę. Jo tėvas buvo audėjas, ir K. dar vaikų būdamas dirbo tėvo įmonėje. Studijavo Pavijos univ. astronomiją, kosmografiją ir kitus gamtos mokslus. Taip pat nežinoma, kada jis pradėjo jūreivio karjerą. Apie 1475 jis nuplaukė į Chios salą, o 1476 išplaukė į Angliją, bet užpuolus piratams, jo laivas prisiglaudė Lisabonoje, kur išbuvo kelis mėnesius. Grįždamas iš Anglijos, vėl sustojo Lisabonoje, kur 1478 vedė jūreivio Perestrello dukterį, po dviejų metų pagimdžiusią sūnų Diegą. Apie 1482 – 1484 jis padarė kelionių Afrikos pakraščiais, pasiekdamas net Aukso Krantą. Studijuodamas žemėlapius ir remdamasis savo paties jūriniu patyrimu, jis įsitikino esant žemę rutulio formos ir kad plaukiant į vakarus galima pasiekti Indiją iš rytų pusės. Ypačiai jam didelės įtakos turėjo jūreivinei pasaulėžiūrai susidaryti Petro d'Ailly veikalas Imago Mundi ir florentiečio astronomo Toscanelli žemėlapis. Jo pateiktą tokios kelionės planą 1482 Portugalijos karalius Jonas II atmetė. Apie 1484 persikėlė į Ispaniją, kurioj jo sumanymą palaikė kai kurie žymūs asmens, pvz. grafas Medina Celi, kuris jį rekomendavo 1486 karalienei Izabelei; bet jo sumanymas nesusilaukė pripažinimo ne tik Ispanijoj, bet ir Portugalijoj, Anglijoj ir Prancūzijoj, kur jį piršo jo brolis Bartolomiejus. Tik 1492 IV 17 Ispanijos karalius ir karalienė apsiėmė finansuoti jo ekspediciją. Pagal pasirašytą sutartį jis buvo skiriamas vicekaraliumi visų jo aptiksimų žemių, jam bus suteiktas paveldimas didiko titulas ir gaus dešimtadalį visų aptiktų brangiųjų metalų. Po sunkaus ir ilgai užtrukusio laivų įgulų sudarymo ekspedicijai buvo paruoštos 3 karavelės: Santa Maria 100 t, Pinta 50 t ir Nina 40 t. Pirmajam vadovavo jis pats, o kitiems broliai Martynas ir Vincas Pinzonai. Ekspedicija išplaukė iš Ispanijos uosto Palos su 88 vyrais 1492 VIII 3. Po 3 dienų Pinta buvo sužalota ir turėjo išsukti į Tenerifę pataisymui. Visi 3 laivai iš čia išplaukė IX 6. Po mėnesio laiko laivų įgulos reikalavo grįžti atgal ir tik K. sugebėjimo palaikyti geležinę drausmę dėka, neįvyko sukilimas. X 12 išvysta žemė, kuri pasirodė esanti dabartinė Bahamų Watlings sala. Iškilmingai ją paskelbė Ispanijos kolonija ir pavadino San Salvadoru. Neilgai trukus buvo aptikta Kuba, kurią K. pavadino Juana, ir Haiti (Española), kurią manė esant Japonija. Gruodžio mėn. Santa Maria bu-

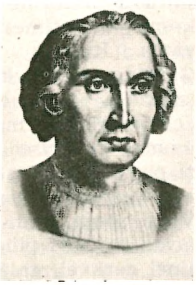

Kr. Kolumbas

vo audros sudaužyta Haiti salos pakrantėj; iš jos likučių pastatytas La Navidado fortas ir jame palikta 44 vyrų įgula, o dviem likusiais laivais K. 1493 III 15 sugrįžo į Palos, iš kur tuojau nuvyko į Barceloną. Ten buvo labai iškilmingai sutiktas miestiečių ir karaliaus dvare. 1493 IX 24 išvyko antrojon ekspedicijon su 17 laivų ir apie 1500 vyrų. Dabar aptiko Dominiką, Gvadalupę, Antiguą ir Puerto Riko. XI 27 laivai išmetė inkarus prie La Navidado, kuris čiabuvių buvo sunaikintas, o jo įgula iššudyta. Kolumbo įsakymu kitoje Españolos vietoje buvo įkurtas miestas Isabella, kuris buvo pirma europiečių kolonija N. Pasaulyj. 1494 pavasarį aptiko Jamaiką ir tyrinėjo Kubos pakraščius. Kelionių išvargintas ir sergąs K. IX 29 sugrįžo į Isabellą. Čia rado kolonistus pasiskirsčiusius į dvi frakcijas, kurių viena priešinosi jo įvestam režimui ir netgi buvo išsiuntusi delegaciją pas karalių su skundais. Padėtį dar labiau blogino čiabuvių karingas priešiškumas, kurį po pradinio bičiuliškumo sukėlė kolonistų brutalus elgesys. 1495 IV 25 atvirose kautynėse čiabuviai buvo sumušti; didokas jų belaisvių būrys buvo nugabentas į Ispaniją. 1495 X atvyko į Isabellą karališkoji tardymo komisija, kurios padarytos išvados buvo nepalankios K. Dėl to K. 1496 III paskyrė savo vietininku brolį Bartolomiejų, o pats išplaukė į Ispaniją aiškintis. Karalius ir karalienė atmetė komisijos skundą, jam suteikė daugiau garbės titulų ir pažadėjo subsidijuoti trečiąją ekspediciją, kuri 8 laivais išplaukė tik 1498 V 30. Jos metu VII 31 aptiko Trinidado salą (jo pavadintą šv. Trejybės garbei), o VIII 1 išvydo P. Amerikos žemyno krantą. Plaukęs išilgai krantų keletą dienų ir aptikęs kelias salas, sugrįžo į Españolą. Čia atvykęs VIII 31 į naująją kolonijos sostinę Santo Domingo (dabartinį Ciudad Trujillo, Dominikos respublikos sostinė), rado dalį kolonistų sukilusių prieš jo brolį. Jam pasisekė nuslopinti sukilimą, išplėsti katalikų misijas ir aukso kasyklas. Tačiau tuo metu jo priešams pavyko įtikinti karalių, kad Españolai reikia kito gubernatoriaus. Karalius 1499 V išleido įsakymą, kuriuo atšaukiamas K., o jo vieton skiriamas Francisco de Bobadilla. 1500 VIII 23 atko į Santo Domingo naujasis valdytojas, o K. ir du jo broliai Bartolomiejus ir Diego buvo suareštuoti, surakinti pančiais ir

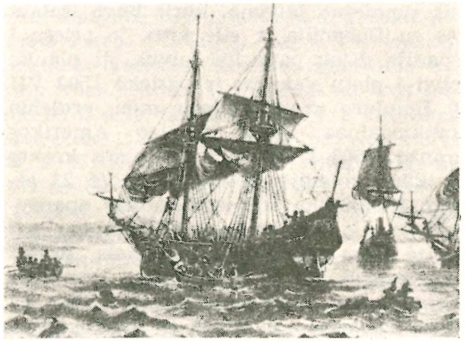

Kolumbo kapitoninis laivas

išsiųsti į Ispaniją. Laivui atplaukus, žinia apie K. areštą greit plačiai pasklido, sukeldama visuotinį pasipiktinimą. Dėl to K. buvo netrukus paleistas ir atlygintas iš valstybės iždo. 1500 XII 17 jį priėmė Ferdinandas ir Izabelė, paguodė, pažadėjo atitaisyti jam padarytąją Bobadillos skriaudą, betgi nesugrąžino jam vicekaraliaus vietos, nors Bobadilla buvo atšauktas, paskiriant jo vieton Nicolas de Ovando.

K. gavo paramos iš karaliaus savo ketvirtajai ir paskutiniajai ekspedicijai ieškoti kelio vakarų linkme į Portugalijos Indiją; bet pati ekspedicija buvo apsunkinta suvaržymų ir žymiai prasčiau parengta, nekaip ankstyvesnės. Keturios karavelės, kurios buvo jam skirtos, buvo pasenusios ir sutrūnijusios. Jam buvo uždrausta apsilankyti Españoloje, nors tik ten buvo įrengtos laivų taisymo dirbtuvės. Išvykusi ekspedicija iš Cadizo 1502 V 9 ir perplaukusi vandenyną pasirodė reikalinga laivų remonto. Viena karavelė buvo pradėjusi skęsti. K. išmetė inkarus netoli nuo Santo Domingo ir, nors artinosi uraganas, jam nebuvo leista įplaukti į uostą. Įvedęs laivus į salos užuovėją, išvengė grėsusios katastrofos, bet uraga-

Kr. Kolumbas pas Ispanijos karališkąją porą

nas sunaikino laivyną, kuris buvo išplaukęs su Bobadilla ir eilė kitų, jo priešų į Ispaniją. Kiek pataisius laivus, jis plaukė tolyn į pietų vakarus ir pasiekė 1502 VII 30 Honduro krantus. Šešis mėn. praleido plaukiodamas išilgai Centro Amerikos krantų. 1503 I 24 išlipo Panamos krante ir įkūrė koloniją Belem. 1503 VI 23 atvyko į Jamaiką ir, negalėdamas apardytais laivais plaukti per vandenyną, pasiuntė savo įgaliotinį į Španiolą, prašydamas pagalbos. Tik maždaug po metų atplaukė jam pagelbėti du laivai. 1504 IX 12 jis išplaukė į Ispaniją ir XI 7 atvyko į Lucarą. Grįžęs susirgo ir 1506 V 20 mirė vargšu Valladolide. Palaidotas Sevilijoj; 1542 palaikai pergabenti į Španiolą. 1795–96 Havanoj ir 1898 perkelti į Sevilijos katedrą. Mirdamas jis nežinojo, kad aptiko N. Pasaulį, bet manė suradęs iš rytų pusės kelią į Šv. Karstą. Jo vyresnysis sūnus Diego (1484–1526) buvo pakeltas Veraguos hercogu, o jaunesnysis Fernando (1488–1539) dalyvavo paskutinėje tėvo ekspedicijoje ir pirmasis parašė savo tėvo biografiją.

S. Lapelis, K. K. 1938; *R. Hennig*, Columbus und seine Tat 1940; *S. E. Morison*, Admiral of the Ocean Sea. A Life of C. C. 1942; *S. de Madariaga*, C. C. 1940; Studi Columbiani 1951.

A.B.

Kolumbija, Republika de Columbia, P. Amerikos respublika š. v. kontinento pakraštyje tarp Panamos, Venecuelos, Peru, Ekvadoro ir Brazilijos. K. yra vienintelė P. Amerikos valstybė, prieinanti prie Pacifiko ir Karibų jūros; 1.138.355 km², 12.939.000 gyv. (1956).

Žemėvaizdžiai. Kolumbijos žemės paviršių sudaro 2 skirtingos žemėvaizdžių grupės: Andų kalnynai vakaruose ir žemumos rytuose. Andai traukiasi šiaurės pietų linkme trimis grandimis: v. Andai — Cordillera Occidental, viduriniai — Cordillera Central ir rytiniai — Cordillera Oriental. Aukščiausios jų viršūnės ligi 5700 m. Kalnų viršūnės apdengtos amžinu sniegu. Rytiniai Andai skyla dviem šakomis, kurių viena pereina į Venecuelos Cordillera de Merida kalnyną, o antroji susijungia su Sierra de Perijá ir priartėja prie Karibų jūros. R. Andai susidarę daugiausia iš plokščiakalnių, kurie tinka savo klimatu europiečiams gyventi. Dėl to ši respublikos dalis yra tankiausiai gyvenama. Tarp kalnynų grandinių yra ilgi, platūs kloniai, tačiau nežemi, o iškilę 2500–2800 m nuo j. l. Juose ir koncentruojasi

Cukrinių švendrių dorojimas

nuo senovės gyvenamosios vietos ir kultūros židiniai. Jais teka ir svarbiausios krašto upės Cauca ir Magdalena. Į rytus nuo Cordillera Oriental yra žemumos, apimančios didesnę viso krašto dalį; jomis teka Amazonės ir Orinoko aukštupių intakai. Čia dideli plotai apaugę džiunglėmis, o dėl karšto klimato labai retai indėnų gyvenami ir mažai ištirti. Pietinė šių plotų dalis, vadinama selvas (lietaus miškai), yra apaugusi tankiais miškais. Šiaurinė dalis (didesnioji) vadinama llanos (žolėtos tyrumos), kai kuriose vietose tinka gyvulių ūkiui.

Klimatas, augalai ir gyvuliai. Visa K. įeina į karštąją pusiaujo juostą (pusiaujas kerta jos p. dalį), bet klimato savumai čia daugiausia priklauso nuo vietos aukščio ir padėties, turint galvoje Pacifiką. Pajūriuose ir kitur žemumose klimatas nepakenčiamai karštas ir tvankus. Aukštumose nuo 500 ligi 2500 m jis subtroponis, o 2500-3500 m — vidutinis. Aukščiau 3500 m klimatas darosi panašus į šaltosios juostos klimatą. Daugumas gyv. ir didžiausi miestai yra vidutinio klimato juostoje. Antai, sostinė Bogota esanti 2610 m nuo j. l. turi vidutinę metų temperatūrą 14°C. Nors temperatūros skirtumas tarp dienos ir nakties didelis (ypač sausesnėse vietose), tačiau beveik ta pati temperatūra esti ištisus metus. Metai į sezonus skirstomi ne pagal temperatūrą, bet pagal oro drėgmę. Tris mėnesius trunkąs visiškai sausas periodas vadinamas verano (vasara), o tokio pat ilgumo lietingas sezonas — invierno (žiema). Pacifiko pakraščiuose yra lietingas tropinis klimatas, o Choco srityje (tarp išilgai vandenyno krantų esančių Serrania de Bando kalnyno ir v. Andų) lyja kasdien vakare per ištisus metus. Sausas klimatas vyrauja r. kalnynų pašlaitėse. Bogotai per metus tenka apie 1000 mm kritulių. Pagal aukštį visas kraštas skirstomas į klimati-

nes-augalines sritis: 1. Ligi 1000 m aukščio tierra caliente, karštojo klimato su vidutine metų temperatūra 24°–30°C, apimanti apie 7% viso krašto. Lietingose vietose auga vešlūs dausų miškai, o kur drėgmenų mažiau, ten yra savanos (Ilanos). 2. Nuo 1000 ligi 2000 m tierra templada su vidut. metų temperatūra 17°–24°C, apimanti apie 15% viso krašto. Tai kalnų miškų ir kavos medelių sritis. 3. Nuo 2000 ligi 3000 m tierra fria, vėsaus klimato, apima tankiai gyvenamas aukštumas, kur sėjama kviečiai, kukurūzai, auginami šakniavaisiai, daug gerų ganyklų. 4. Aukščiau 3000 m ligi amžinojo sniego linijos paramo šiurkštaus, vėjuoto, dažnų rūkų, 0°–13°C vidut. metų temperatūros klimato. 5. Aukščiau amžinojo sniego linijos (4500 m) tierra helada poliarinio klimato.

Augalai labai įvairūs; š. pajūryje auga dideli kokoso palmių ir mangrovijų miškai, o visur kitur miškuose, kurių esama apie 60.000.000 ha, sutinkama daugybės rūšių medžių ir krūmų; pvz. kaučukmedis, balzamo medžiai, įvairios palmės, mahagonis, ąžuolas, kedras, pušis, lazdynas, vanilijos medis. Iš laukinių gyvulių žymesni: puma, jaguaras, tapiras, skruzdėdra, armadilas, įvairios bezdžionės. Anksčiau upėse būdavo daug aligatorių, bet jie gerokai išnaikinti ir išsilaikė tik didžiosiose upėse. Karštose žemumų srityse gyvena kelių rūšių gyvatės. Ypač daug yra paukščių, iš kurių svarbesni: kondoras, erelis, papūga, gervė, gandras.

Gyventojai ir ūkis. Daugumas gyv., apie 68%, yra metisai; baltųjų esama 20%, indėnų 7% ir negrų 5%. Kaimiečių esama apie 70%, o kiti miestiečiai. Per visą pereitąjį šimtmetį, t.y. nuo respublikos pradžios ligi II pas. karo, imigracija buvo visai nežymi, bet ji smarkiai pašoko pokario metu. Oficialioji kalba yra ispanų; Bogotoje kalbama švariau ispaniškai, nekaip kurioje nors kitoje P. Amerikos sostinėje. Didelė dauguma gyv. yra katalikai. Mokyklos (1954): pradžios mokyklų 14.744 su 1.125.350 mokinių, vidurinių mokyklų 620 su 69.947 mok. ir 28 universitetai su 11.996 studentais ir 2449 prof. Seniausias Bogotos univ. įsteigtas 1572.

Ranča Kolumbijos miške

Žemės ūkiu verčiasi apie 70% gyv. Kava yra svarbiausias produktas ir eksporto dalykas. Jos metinė produkcija apie 440.000 t. Kavos eksportas sudaro apie 78% eksporto ir per metus duoda apie 360 mil. dol.; po Brazilijos K. užima pirmą vietą pasaulyje kavos išvežimu. Didžiausios kavos plantacijos yra Caldas (41%) ir Antioquia (17%) departamentuose. Iš viso esama per 150.000 kavos plantacijų ūkių, daugiausia mažų, su 400.000 ha apsodintos žemės. Kiti kultivuojami augalai: cukrinės nendrės, ryžiai, bananai, medvilnės medeliai, įvairūs vaismedžiai, tabakas, kakavmedžiai, sizalas, kanapės, javai, daržovės. Gyvulininkystė išsiplėtusi llanose ir visur kitur, kur yra ganyklų; galvijų esama apie 10 mil., arklių per 1 mil., asilų ir asilėnų per 800.000, kiaulių arti 2 mil., avių 1 mil. ir ožkų 600.000.

K. yra turtinga naudingų mineralų. Aukso (metinė produkcija apie 400.000 uncijų) ir platinos išgavimu ji užima P. Amerikoje pirmą vietą. Sidabro gaunama per 110.000 uncijų, netoli nuo Bogotos yra senos smaragdų kasyklos, o nuo jos į šiaurę aptikti dideli ištekliai geležies rūdos ir akmens anglies. Naftos per metus gaunama apie 6 mil. t; didžiausios jos aptiktos versmės yra r. Andų š. dalyje. Jos pramonė yra amerikiečių kapitalų kontroliuojama. Be to, dar randama: vario, švino, gyvojo sidabro, mangano, druskos. Visose pramonės šakose dirba apie 152.000 žmonių (1953). Elektros energijos 1955 pagaminta 1.179.600.000 kw/val.

Transportas ir susisiekimas. Jūrinis susisiekimas eina per šiuos uostus: Atlanto pusėje — Santa Marta, Barranquilla ir Cartagena; Pacifiko pusėje — Buenaventūra ir Tumaco. K. turi nemažą jūrų prekybos laivyną. Viena iš didžiausių laivininkystės bendrovių yra Flota Merconte Grancolombia, kurios laivai palaiko susisiekimą su visais svarbesniais Europos ir Š. Amerikos uostais. Upinio susisiekimo svarbiausia arterija yra Magda-

lenos upė, kuria per metus pervežama apie 2 mil. tonų prekių. Krašte yra apie 24.000 km kelių. Nemaža dalis asfaltuotų ir apie 3500 km geležinkelių. Labai išvystytas orinis susisiekimas, kurį palaiko 14 bendrovių tarp 158 aerodromų. Beveik visi svarbesni miestai turi savo aerodromus ir yra vienas su kitu sujungti orinio susisiekimo linijomis. Per K. taip pat eina tarptautinės orinio susisiekimo linijos, kurių mazgai yra Bogotoje, Medelline, Cali ir Barranquilla.

Didžiausi miestai (1956): sostinė Bogota 850.000 gyv., Medellin 500.000, Barranquilla 425.000, Cali 410.000, Cartagena 175.000, Bucaramanga 150.000, Manizales 150.000, Ibagné 150.000, Pasto 125.000, Cucuta 125.000, Neiva 70.000, Papayan 65.000, S. Marta 55.000.

Administracinis suskirstymas. Administracijos atžvilgiu K. yra suskirstyta į 16 departamentų, 4 intendencijas ir 4 komisaritus. Visi departamentai užima 528.633 km², ir turi 11.333.732 gyv. (1951). Intendencijos ir komisariatai užima 609.722 km² ir turi 214.440 gyventojų. Kaip matyti, per 60% K. teritorijos yra neapgyventi plotai. Dalis jų (apie 400.000 km², priklauso Orinoko baseinui, yra apaugę žole, tinkami gyvulininkystei. Jie nusitęsia į Venecuelą ir yra vadinami Llanos Orientales (pažodžiui Rytų lygumos arba stepės). Likusioji dalis (apie 200.000 km²) priklauso Amazonės baseinui, yra apaugusi mišku, dar beveik neeksploatuojamu.

Departamentas	Plotas km²	Gyventojų skaičius 1951
Antioquia	65.810	1.570.197
Atlantico	3.470	428.429
Bolivar	35.270	991.458
Cordoba	24.290	?
Boyaca	64.580	801.436
Caldas	13.370	1.068.180
Cauca	30.200	443.439
Cundinamarca	23.590	1.624.044
Choco (Čoko)	46.570	131.101
Huila	20.700	293.692
Magdalena	53.920	457.393
Narino	56.380	569.790
Norte de Santander	20.690	387.450
Santander	32.070	747.706
Tolima	22.990	712.490
Valle de Caucal.	20.940	106.927
INTENDENCIJOS:		
Caqueta	102.990	46.588
La Guajira	12.240	52.346
Meta	85.220	67.492
San Andres ir Providencia	55	5.675
KOMISARIATAI:		
Amazonas	124.340	7.619
Arauca	25.830	13.221
Vaupes	49.850	9.169
Vichada	102.990	12.330

Istorija. Š. pajūrį ispanai užvaldė 1499–1520, o vidaus teritoriją 1530-40. 1543 įsteigta Naujosios Granados generalkapi-

Prekybinis centras Bogotoje

tonija, kuri 1739 paskelbta K. vicekarali-ja. Žiauri okupantų ispanų administracija sukėlė pasipriešinimą, kuris 1813 prasidė-jo aktyviu sukilimu. 1819 VIII 7 sukilėlių vadas gen. Bolivaras prie Boyaca upės triuškinamai sumušė rojalistų ispanų ka-riuomenę ir 1819 XII 17 paskelbė K. ne-priklausoma valstybe, kuri tada apėmė ir dabartines Ekvadoro, Venecuelos bei Pa-namos respublikas. Pirmuoju prezidentu 1821 VIII 30 išrinktas Bolivaras. 1832, at-siskyrus Ekvadorui ir Venecuelai, vietoj K., paskelbta Naujosios Granados respub-lika, kuri išgyveno ilgai trukusius vidaus neramumus. 1858 ji patapo konfederacija, 1863 Jungtinėmis K. Valstybėmis, 1886 vėl atkurta vienalytė respublika. 1903 atsi-skyrė Panama, kurią tuojau pripažino de jure JAV ir su kuria susitarė dėl Panamos kanalo iškasimo. Su K. dėl Panamos JAV susitarė 1914, atlygindamos 25 mil. dol. Išaugus dideliam nepasitenkinimui kon-servatorių valdymu, 1953 VI 13 valdžią perėmė perversmo keliu nuosaikus kon-servatorius gen. Rojas Pinilla, kuris, ypač nuo 1956, pasidarė diktatorius, suvaržyda-mas pilietines laisves. Kilus krašte visuo-tiniam nepasitenkinimui, jis buvo 1957 V 13 nušalintas karinės juntos, kuri pasi-žadėjo įvykdyti laisvus rinkimus. *A.B. J.Kl.*

K. l i e t u v i a i. Iki 1946 pabaigos K. tebuvo 6 lietuviai, iš jų 4 kunigai saleziečiai, atvykę prieš II pas. karą, ir du pasauliečiai. 1946 pabaigoje sudarė Lietuvių katalikų komitetą (Comité Catolico Litu-ano pro Victimas de Guerra). Jo pirmi-ninkas buvo dr. Stasys Sirutis (Bogotoje); sekretorius diakonas, vėliau kunigas, Vac-lovas Dubinskas (Mosqueroje), iždininkas kun. Nikodemas Saldukas (Ybagėje, vė-liau perkeltas į Bogotą), I vicepirmininkas kun. Mykolas Tamošiūnas (Medelline) ir II vicepirm. kun. Stasys Matutis (Medel-line, vėliau perkeltas į Baranquillę). Me-delline, kaip sekančiam po Bogotos cent-re, buvo įsteigtas komiteto skyrius. Po di-delių pastangų komitetas gavo K. vyriau-sybės sutikimą įsileisti į K. lietuvius trem-tinius, nestatant jokių sąlygų, kaip am-žiaus, sveikatos, profesijos, religijos ir ki-tokių. Užmezgę ryšius su tremtiniais Eu-ropoje, išrūpino prašantiems vizas įvažiuo-ti į K. Prasidėjus imigracijai 1948, komite-tui teko išspręsti daug naujų uždavinių, kaip atvykstančių sutikimas, įkurdinimas, parūpinimas darbo ir kt. Sėkmingam nau-jų uždavinių sprendimui komiteto iždinin-ko kun. Nikodemo Salduko ir didelio lie-tuvių bičiulio a. a. monsinioro Aloyzo Ru-bio Marroquin pastangomis Bogotoj buvo sudarytas iš įtakingesnių kolumbiečių Co-mité Catolico Colombiano pro Refugios. Medelline kun. M. Tamošiūnas įtraukė ži-mesnių kolumbiečių į komiteto darbą. Jų pagalba kolumbiečių tarpe buvo surinkta lėšų, parūpinamos atvykstantiems patal-pos, visas išlaikymas iki surandant darbo. Pirmutinė ir stambiausia auka 5000 dole-rių buvo gauta iš monsinioro Swanstromo, Naujorko N.C.W.C. direktoriaus. Tremti-

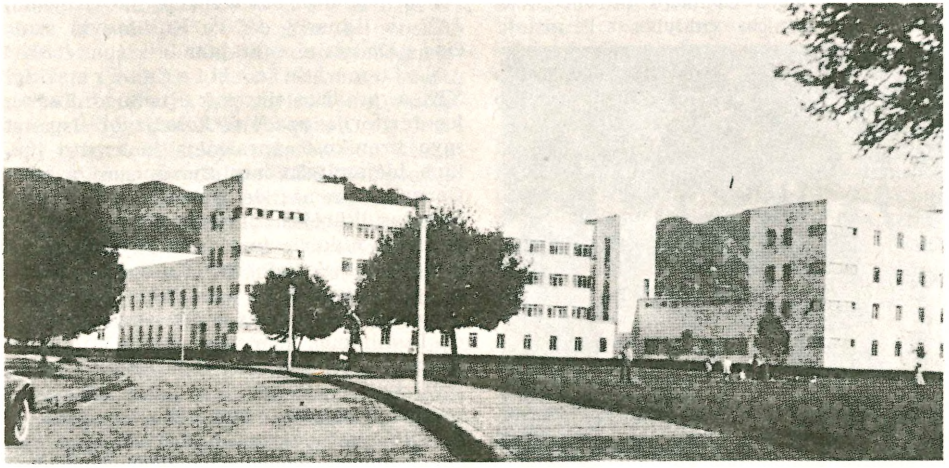

Studentų bendrabutis Bogotoje

Bogotos lietuvių choras

niai būdavo komiteto lėšomis apgyvendinami ir išlaikomi iki apsiprasdavo su klimatinėmis sąlygomis ir gaudavo darbo. Komitetas padėjo kiekvienam sutvarkyti asmens dokumentus ir parūpino darbo pagal pasirinktą specialybę.

Pirmutiniai tremtiniai į K. atvyko 1948 pavasarį. Iki 1952 tremtinių įvažiavo apie 500 asmenų, kurių daugumas apsistojo Bogotoje ir Medelline. Dar po kelis asmenis yra apsistojusių Cali, Bucaramangoje, Barancahermejoje, Tunjoje ir kitur. Prasidėjus imigracijai, komitetas atvykstantiems išrūpino lietuviškas pamaldas: Bogotoje vienuolių Hermanas de la Prezentación administruojamoje Šv. Mergelės Nek. Prasidėjimo koplyčioje ir Medelline Maria Auxiladora kolegijos koplyčioje. Tremtinių bendruomeninis ir kultūrinis gyvenimas prasidėjo 1949, kada Bogotoje ir Medelline buvo išrinktos jau iš pačių tremtinių apylinkių valdybos. Pradžioje

Bogotos lietuvių tautinių šokių grupė

buvo sudaryti chorai, vėliau šeštadienio mokyklos, pradėta ruošti minėjimai, šventės. Kolumbiečiams supažindinti su Lietuva ir lietuviais 1951 Bogotoje, Valstybiniame muziejuje, buvo surengta iš atsivežtų ir vietoje pagamintų eksponatų paroda, kurioje buvo istorijos, filatelijos, rankdarbių, tapybos ir kiti skyriai. Paroda susilaukė ypatingo K. vyriausybės ir visuomenės dėmesio. Vėliau ta pati paroda buvo kelta į Medelliną, kur turėjo nemažesnį pasisekimą. Visuomeninė ir kultūrinė veikla pagyvėjo, kai 1953 Bogotoje buvo atidaryti lietuvių namai. Namuose veikia šeštadienio mokykla, vyksta susirinkimai, choro ir tautinių šokių repeticijos, ruošiami minėjimai, paskaitos, pobūviai, jaunimo pasilinksminimai, yra knygynėlis ir skaitykla. Veikia 1955 įsikūrusi Lietuvių moterų savišalpos d-ja. Visuomeninė ir kultūrinė veikla panašiai vystosi ir Medelline, kur, be apylinkės valdybos, dar veikia 1954 įsikūręs Rezistencinės sąjungos skyrius ir 1951 įsikūrusi Lietuvių katalikių moterų d-ja. K. išeina 2 neperiodiniai iliustruoti laikraščiai: Bogotoje Tėvynės Aidas ir Medelline Kolumbijos Lietuvis. Lietuvių bendruomenės pageidavimu 1953 buvo gautas K. vyriausybės sutikimas įsteigti Lietuvos garbės konsulatą K. Konsulu buvo paskirtas dr. St. Sirutis. Praktiškesnių profesijų specialistai, kaip inžinieriai, dantų ir veterinarijos gydytojai, iš dalies akademinis personalas, K. įsikūrė neblogai, o kiti kūrėsi sunkiai ir daug kas vėl išemigruoja. Daugelis jų jau išvyko į JAV ir Kanadą, dėl to K. lietuvių skaičius palaipsniui mažėja. *J. Kz.*

K o l u m b i e č i ų l i t e r a t ū r a. Ligi XIX a. pradžios tikros k.l. nebuvo. Tačiau jos teritoriją pradėję kolonizuoti ispanai savo kronikose aprašinėjo to krašto įvykius, idėjas ir žmones. Žymiausias jų buvo Gonzalo Jimenez de Quesada (m. 1579), Bogotos įkūrėjas, parašęs Kolumbijos teritorijos nukariavimo istoriją, kuri, nors ir neišliko, plačiai buvo naudojama vėlesnių istorikų. Poezija buvo labai reta ir neasmeninė. Vienintelis jos atstovas Hernando Dominguez Camargo (m. 1656) paliko poemą San Ignacio de Loyola, puošnių liaupsinimų pavyzdį. Tų laikų gražiausią poeziją randame vienuolės Francisca de Castillo y Guevarra (1671–1742) knygose: Sentimientos Espirituales ir La Vida, kurios prilygsta didžiųjų ispanų mistikų kūriniams. XVIII a. labiausiai pasireiškia

mokslinė srovė. Jos atstovas — Francisco Jose Caldas (1771–1816), žymiausias to laiko rašytojas ir enciklopedininkas, turėjęs didelės įtakos revoliucijos metu. Naujų idėjų pažadintą politinį ir dvasinį atbudimą reiškė trys žymiausi to judėjimo rašytojai: Antonio Nariño (1765–1823), literatūrinių ratelių steigėjas, revoliucionierius, oratorius, karys ir kankinys; Camilo Torres (1766–1815), vadinamas kolumbiečių revoliucijos Mirabeau, oratorius, ispanų sušaudytas, visas savo jėgas ir talentą paaukojęs nepriklausomybės reikalui; Francisco Antonio Zea (1770–1822), rašytojas ir poetas, plunksna ir diplomatiniais gabumais kovojęs už savo krašto laisvę.

XIX a. pradžioje jau susidarė ypatinga k.l., būdinga savo tautiškumu. Kolumbijos geografinė padėtis, klimatas ir nepaliaują politiniai perversmai bei tarpusavio kovos ją pakreipė tuo keliu. Pereinamajame laikotarpyje iš neoklasinio į romantinį pasireiškė šie žymūs poetai: Fernandez Madrid (1784–1830), poetas ir tragedijų autorius, norėjęs duoti pradžią Lotynų Amerikos teatrui, Luis Vargas de Tejada (1802–29), sukūręs visą eilę tragedijų, Eugenio Diaz (1804–65) parašęs romaną ir įsteigęs žurnalą El Mosaico, Jose Manuel Marroquin (1827–1908), poetas ir rašytojas, Kolumbijos Literatūrinės akad. įkūrėjas, didelio romano El Moro autorius. Įsigalėjus romantinei srovei, iškilo visa eilė žymių poetų, kaip Julio Arboleda (1817–62), stiprus lyrikas, epinės poemos Gonzalo autorius, Jose Eusebio Caro (1817–53), pirmoji tautinio masto figūra k.l. Visi jie savo gyvenimu ir politine, pedagogine bei poetine veikla padarė didelės įtakos vos bepradedančiam reikštis demokratiniam krašto gyvenimui. Be jų, k.l. savisąmonei susidaryti prisidėjo dar Jose Joaquin Ortiz (1814–92) savo daugiariopais darbais ir Gregorio Gutierez Gonzalez (1826–72) poezija. Savo poemoje Sobre cultivo del maiz, jis vaizduoja savo krašto peizažą ir išryškina žmogiškuosius savo tautos bruožus; šita savo poema duoda pradžią spalvingam ir vaizduojamam žanrui, kuris vėliau patapo viena būdingiausių k.l. žymių. Proza eina ta pačia linkme, ypatingai pamėgusi būtovinį romaną, labai dažnai nukrypstantį į fantazijos sritį. Iš to laikotarpio rašytojų minėtini: Eugenio Diaz (1804–65), kuris savo romane Manuela atvaizdavo savo ūkinį patyrimą, metų laikus ir socialinę nelygybę; Jose David Guarin (1830–90), švelniai pajuokęs žmonių silpnybes ir linkęs vaizduoti personažus groteskinėmis scenomis. Ricardo Silva (1837–87), vienas išmoningiausių būtovininkų; Ricardo Carasquilla (1827–66), savo Fiestas de Bogota nutapęs labai spalvingą ir gyvą vietos papročių paveikslą. Draminę kūrybą pradeda jau minėti Jose Fernandez Madrid ir Luis Vargas Tejada, elegantiški, melodingi poetai, parašę jautrių tragedijų. Vėliau realistines dramas rašė Caicedo Rojas (1816–97) ir Jose Maria Samper (1828-98), laikydamiesi užsienio pavyzdžių. Dar vėliau ispanų dramaturgo Benavente įtakoje įsigalėjo tautinio gyvenimo vaizdavimas Alvarez Llagas, Mesa Nichols, J. L. Rastrepo ir kitų dramose. Labai gausi to meto lyrinė kūryba, kuri pradėjo ieškoti įkvėpimo socialiniuose ir filosofiniuose idealuose. Antroje romantikų kartoje iškilo Rafael Nuñez (1825–94), stiprus rašytojas ir aukšto polėkio poetas. Bet visų labiausiai išsiskyrė Rafael Pombo (1833–1912), Heredijos sekėjas, vaizdavęs pergyvenimus švelniu pasakojimu ir liaudine daina, filosofinėmis meditacijomis ir meilės dainomis. Iš tos pačios kartos romantinių rašytojų žymiausias Jorge Isaacs (1837–95), kontinentinio masto asmenybė, romanu Maria davęs pradžią Lotynų Amerikos romantizmui ir išgarsėjęs plačiame pasaulyje. Maria laikoma gražiausiu ir tobuliausiu Amerikos literatūros kūriniu; vaizduoja dviejų jaunuolių meilę ir kaimiečių gyvenimą atogrąžų gamtos fone. Tomas Carasquilla (1858–1940) išgarsėjo kaip tipų kūrėjas, gilus stebėtojas, spalvingas ir stiprus romanistas. Jo žymiausias veikalas — Frutos de mi tierra. Modernistinis judėjimas Kolumbijoje prasidėjo su iškilia Jose Asuncion Silva (1865–96) asmenybe. Jo poezijoje ryški genialaus poeto gysla. Jis paliko gilius pėdsakus Lotynų Amerikos poezijoje; Guillermo Valencia (1872–1943), ypatinga, ryški asmenybė, įvedusi krašto poetinę tradiciją į modernistinį judėjimą; Antonio Gomez Rastrepo (1869–1947), poetas, kritikas ir literatūros istorikas. Jau pačiame XX a. iš įvairių krypčių atstovų išsiskiria: Luis Carlos Lopez (g. 1881), būtovininkas ir satyrikas; Miguel Rash Isla (g. 1889), tobulas sonetininkas; Gregorio Casteneda Aragon (g. 1886), Luis Vidales (g. 1904), Rafael Maya (g. 1897), šių laikų žymiausias k. lyrikas ir daugelis kitų. Tarp eseistų ir kritikų minėtini: J. M. Samper C. Ar. Tor-

res (1867–1911), Luis Lopez de Mesa (g. 1884), Baldomero Sanin Sano, J. M. Vargas Vila (1863–1933). Iš rašytojų — Jose Eustasio Rivera (1889–1928), retas poetas, parašęs puikių sonetų knygą Tierra de promision ir autorius Prarajos (La Voragine), moderninio Amerikos romano, miręs pačioje jaunystėje, kai jo didysis veikalas skelbė ateinant vieną pačių žymiausių naujųjų laikų literatūrinių asmenybių; Cesar Uribe Piedrahita (1897–1953), pasireiškęs romanais Mancha de Aceite ir Toa, kuriame vaizduojama pasibaisėtini pavojai giriose ir upėse; Edmundo Zalamea Borda (g. 1907) pasireiškęs stipriu ir originaliu romanu Cuatro años.

M. Menendes Pelavo, Historia de la poesia hispano americana 1913; *Arrango Ferrer,* Historia de la literatura colombiana 1946; *A. Coester,* Literary History of Spanish America 1928; *J. R. Spell,* Contemporary Spanish American Fiction 1944. *P. Gč.*

Kolumbijos Lietuvis Medelline, Kolumbijoje, leidžiamas žurnalas. Įsteigtas 1950 VII 1. Leidėjas ir steigėjas — Kolumbijos Lietuvių katalikų komitetas, redaktorius kun. Mykolas Tamošiūnas, salezietis; vedamoji mintis — patriotiškai lietuviška, katalikiška. Išsilaiko daugiausia padedamas kolumbiečių, lietuvių draugų. Iki 1956 pabaigos išėjo 22 numeriai.

Kolumbina žr. Aquilegia.

Kolumbis (arba Niobis) cheminis elementas, priklausąs metalų grupei, eilės nr. 41, at. sv. 92,91; cheminėje literatūroje žymimas simboliu Cb. K. surado 1801 Hatchett. Šis metalas, palyginti su kitais metalais, nėra svarbus pramonėje ir metalurgijoje. Jo per metus tik keli šimtai tonų tepagaminama. K. junginiuose dažniausiai būna penkiavalentis, bet žinomi k. junginiai ir mažesnio valentingumo. K. vartojamas mažu kiekiu plieno priemaišoms padaryti atsparioms nuo rūdžių, o chromo plieną padaro tinkamą litavimui.

V. Grk.

Kolumbo diena (ag. Columbus Day) X 12 diena, kurią Kolumbas 1492 atrado Ameriką. 1892, sukakus 400 m. nuo Amerikos atradimo, JAV kongreso nutarimu įvesta metinė šventė, bet jos minėjimo būdai palikti pasitvarkyti valstybėms. K.d. šventės minėjimas yra nuo seniai populiarus Italijoj, Ispanijoj, c. ir p. Amerikoj. Minima ji ir Kanadoj.

Kolumbo Vyčiai (Knights of Columbus) katalikiška, fraternali vyrų organizacija, įkurta 1882, New Haven, Conn. Jos tikslas yra: 1. teikti finansinę pagalbą savo nariams, 2. padėti sergantiems ir darbingumo netekusiems nariams, 3. skatinti socialinį ir intelektualinį narių bendravimą, 4. vykdyti ir vadovauti auklėjamai, labdaros, religinei, socialinei ir patriotinei veiklai. Jaunimas nuo 14 iki 18 m. organizuojamas į skyrius, vadinamuosius Columbian Squires. K.V. skatina visų tikybų ir pakraipų sugyvenimą. 1957 narių turėjo 1.048.738 ir 3976 skyrius visose JAV, Kanadoj, Meksikoj, Kuboj, Puerto Rico, Panamos kanalo juostoje, Aliaskoj, Havajų ir Filipinų salose. Jos kapitalas daugiau kaip 120 mil. dol. Pašalpų išmokėjo iki 1957 pusmečio 120 mil. dol. Pop. Pijui XII sutinkant, K.V. lėšomis buvo numikrofilmuoti Vatikano bibliotekos archyviniai dokumentai ir senienos. Mikrofilmai atiduoti globon jėzuitų universiteto bibliotekos St. Louis, Mo. Sudarė milijoninį fondą, iš kurio teikiamos stipendijos vaikams tų narių, kurie žuvo ar buvo sužaloti karuose. Katalikų univ. Vašingtone, D.C., įkūrė istorijos katedrą. Romoje išlaiko vaikų žaismovietes. Į K.V. rašosi ir lietuviai. Čikagoj būrelis lietuvių profesionalų, vadovaujamas adv. J. Grišiaus ir dr. J. Simonaičio, buvo įkūręs K. V. vienų lietuvių skyrių kardinolo Mundeleino vardo. Betgi grynai lietuviškas skyrius neišsilaikė — pradėjo priiminėti ir kitų tautybių narius. *Pr.Gd.*

Kolumela Lucius Iunius Moderatus Columella, žr. Columella.

Kolumna (lot. columna) spaudos skiltis.

Kolumnistas (lot. columna ‚spaudos skiltis') laikraščio bendradarbis, kuris turi savo pastovią skiltį laikraštyje ir ten pateikia savo patyrimus ir pastabas įvairiais klausimais, kaip tarptautiniai santykiai, politika, ekonomika, finansai, sportas, muzika, literatūra ir kt. Dabarties k. pradžią reikia laikyti 1880, kada savo k. pradėjo Ambrose Bierce laikraštyje San Francisco Examiner ir Eugene Field — Tribune Primer bei Denver Tribune. Tačiau labiausiai k. iškilo XX a. Jų įtaka didelė, ypač rašančių sindikatinius straipsnius, spausdinamus daugelyje laikraščių. Pvz. Walter Winchelio straipsnius buvo užsisakę 800 laikraščių su 25.000.000 tiražu.

Kolupaila 1. Antanas Dominikas (apie 1840 — 1897 I 7) kunigas, domininkonas, vienuolyno prioras Raseiniuose ligi 1888, Aglonoje ligi 1891, Petrapilio

šv. Kotrynos bažnyčios klebonas, R. Katalikų labdaros draugijos steigėjas.

2. Ignas (g. 1900) lenkų žurnalistas, stud. techniką Maskvoje ir Varšuvoje; muziko I. J. Paderevskio asmens sekretorius, red. Teatr i Życie Wytworne, Kurjer Morski.

3. Steponas (g. 1892 IX 14 Tuminiškėse, Latgaloje) profesorius, hidrologas. 1911 baigė Mintaujos gimnaziją (aukso medaliu), 1915 geodezijos inst. Maskvoje; paliktas rengtis profesūrai hidrotechnikos srityje, studijavo ligi 1918 Žemės Ūkio akademijoje prie Maskvos, vykdė geodezinius ir hidrometrinius darbus. 1916 vedė konservatorijos studentę Janiną Tomaševičiūtę (g. 1896 Bubiuose, Šiaulių aps.). 1919 geodezijos instituto prof. 1921 parvažiavo į Lietuvą, dėstė Dotnuvos Žemės Ūkio technikume, Kauno Aukštesniojoje technikos m-loje, nuo 1922 LU privatdocentas, 1923 docentas, 1926 e. o. prof., LU sekretorius, 1940 VDU ord. prof., dr. inž., statybos fak. dekanas, Lietuvos mokslų akademijos narys. 1923–30 Plentų ir vandens kelių valdybos hidrometrinio biuro vedėjas. 1935–40 Lietuvos Energijos komiteto vandens jėgų skyriaus vedėjas. Atstovavo Lietuvai Pabaltijo geodezinėje komisijoje, Pabaltijo hidrologinių konferencijų kuratorius, Tarptautinės hidrologinės bibliografijos red. Dalyvavo 4 geodezijos, 9 hidrologijos, 5 energetikos ir kt. konferencijose. Lankė Rusiją, Lenkiją, Italiją, Ispaniją, Portugaliją, Maroką, Ameriką: 1936 lankė didžiųjų užtvankų statybą JAV ir Kanadoje. Dalyvauja skautų organizacijoje nuo 1933, 1937 Vyr. skautų tarybos narys. 1934–40 vadovavo kelionėms baidarėmis Lietuvos upėmis ir ežerais. Studentų skautų Vyčio korp. ir Lietuvos technikų Plieno korporacijos garbės narys. Lietuvos geografinės draugijos vicepirm., Lietuvos matininkų ir kultūrtechnikų d-jos garbės narys, Lietuvių–Švedų bei Lietuvių ir Amerikiečių draugijų iždininkas, Liet. foto mėgėjų d-jos pirm., Kalinių globos Soterijos d-jos valdybos narys, 1931–33 Kauno miesto tarybos narys. Red. Techniką 1925–28, LU 5 metų apyskaitą 1927, Dotnuvos Almanachą 1934, XX Amžių 1940. 1944–48 Kemptene (Bavarijoj), lietuvių komiteto narys, dėstė lietuvių gimnazijoje, hidrometrijos kursuose, aukštesniuosiuose technikos kursuose, UNRRA universitete, 1946 Lietuvių inžinierių tremtinių d-jos pirm. Nuo 1948 JAV, Notre Dame univ. prof.; įrengė hidraulinę laboratoriją. Dalyvauja akademiniame skautų sąjūdyje, PLIAS valdyboje. Dr. Vydūno Šalpos fondo pirm., 1955 JAV Lietuvių Bendruomenės tarybos narys. Tyrė Lietuvos vandenis, rado maksimaliniams debitams skaičiuoti formulę, pasiūlė žiemos debitams skaičiuoti metodą (JAV vad. Lithuanian method), A. Otto firmoje Kemptene dalyvavo hidrometrinio malūnėlio komponentinį sparną išrandant. Daug straipsnių konferencijų darbuose ir žurnaluose: Technikoje, Kosmose, Židinyje, Mūsų Žinyne, Naujojoje Romuvoje, Skautų Aide, Mūsų Giriose, Geležinkelininke, Žemėtvarkoje ir Melioracijoje, Aiduose, Ateityje, Lietuvių Dienose, Technikos Žodyje, Girios Aide, Energijos Komiteto Darbuose, Mūsų Vytyje, Foto Mėgėjuje, Gimtajame Krašte, Savivaldybėje, Technikoje ir Ūkyje, Inžinieriaus Kelyje, Žiburiuose, Bangose, Sauksme, V. D. Universiteto Žiniose, Pėdsakuose, Alguvos Bare ir dienraščiuose: XX Amžiuje, Lietuvos Aide, Drauge, Lietuvoje, Dienoje. Svetimomis kalbomis: Civil Engineering, Applied Mechanics Reviews, Die Wasserwirtschaft. Lietuviškosios Enciklopedijos bendradarbis, hidrografijos ir hidrologijos skyriaus red. nuo 1933; taip pat šių skyrių redaktorius ir Lietuvių Enciklopedijoje.

Stp. Kolupaila

Raštai: Hidrometrija 1918 (rusų k.), Hidrometrija, 2 t., 1939–40; Hidraulika 1947, Lietuvos Hidrografija 1924, Mūsų vandens keliai 1933, ²1938, Nevėžis 1936, Nemunas 1940, ²1950 (Čikagoje), Le Niémen 1937, Žiemos debito skaičiavimas 1928, Hidrometriniai metraščiai 1929, 1930, Nauji hidrometrijos problemai spręsti keliai 1929, Nemuno ties Kaunu matavimai 1925, Über die Verteilung der Geschwindigkeiten auf der Lotrechten des Stromes 1930, Die grössten Abflussmengen der Flüsse in den Ostseegebieten 1938, Le régime des cours d'eau de l'Europe orientale (su M. Pardé) 1933, Nemuno nuotakis per 121 metus 1932, Preliminarinis Lietuvos vandens jėgų kadastras 1939, The River Flow Beneath the Ice 1938, Modellversuche und Flügelmessungen in schrägen Strömungen

1951 (su A. Landaueriu), Methods of Determination of the Kinetic Energy Factor 1956 (Kalkutoje), Use of Current Meters in Turbulent and Divergent Channels 1957, Logaritminė linijuotė 1932, Milžiniškos Š. Amerikos hidrotechnikos problemos 1937, Lietuvos upių maksimalinis debitas 1934, Maksimalinio debito tikimybė 1937, Lietuvos ir kaimynų žemėlapiai 1931, Hidrometriniai darbai J. A. Valstybėse 1938, Miškai ir vandenys 1944, Vandens matavimo stotys 1929, Nemuno kilpa 1929, Lietuvos hidrometriniai tyrinėjimai per penkerius metus 1928, Ökar Memel verkligen? 1933, Hidrometrinės tabelės 1939, Lietuva—gintaro ir kryžių šalis 1935, Debito matavimas plūdėmis 1940, Viena hidrometrijos problema 1925, Kauno niveliacijų reperiai 1925, Lietuvos kartografijos uždaviniai 1927, Lietuvos niveliacijos 1926, Modernios hidrometrijos problemos 1939, Apie upių ilgį ir jo matavimus 1935, Lietuvos upių monografijos 1931, 1932, Nemuno tyrinėjimų istorijos bruožai 1934, Įdomus Nemuno praeities dokumentas 1939, Seniausioji knyga apie Nemuną 1953, 20 kelionių po Kauno apskritį (su K. Avižoniu ir I. Končium) 1937, Lietuvos ežerai 1932, Lietuvos hidrografija 1953, Lietuvos ežerai 1954, Die Bestimmung der Winterabflussmengen 1928, Die Bestimmung des Abflusses des Memelstromes 1933, Écoulement des cours d'eau pendant la période de congélation 1931, Flügelprüfanstalt bei Kaunas und derer Arbeitsmethoden 1928, Methoden der Bestimmung der Winterabflussmengen 1931, Schwierigkeiten bei der Herstellung und Verwendung der Abflussmengenkurven 1938, Die energiewirtschaftlichen Aufgaben Litauens 1930, Die hydrometrischen Arbeiten in Litauen 1927, Sur le débit maximal des fleuves de la Lithuanie 1936, Über die Bestimmung des Winterabflusses bei veränderlichem Flussbette 1930, Unsere Erfahrungen bei der Berechnung der Winterabflusses 1936, Vergleichstarierungen der hydrometrischen Flügel 1933, Ukazatel literatury po gidrometrii 1921, Zur Frage der Konstantenbestimmung des hydrometrischen Flügels 1947, Eine Methode zur Messung der schrägen Strömungen 1945, Recent Developments in Current-meter design 1949, Technik und ihre Feinde 1949, Universal Diagram Gives Critical Depth in Trapezoidal Channels 1950, Nomogram Solves Parabolic Empirical Equations 1954, Manual for Fluid Mechanics 1957.

Kolupailaitė-Masiokienė Evelina (g. 1920 V 28 Maskvoje) baigė Aušros mergaičių gimnaziją, 1941 baigė Vilniaus univ. humanitarinių mokslų fak. 1939 vasarą studijavo romanistiką Lille; rašė Ateityje 1937, Pasaulio Lietuvyje 1938; skautininkė, 1945 skautų tarybos narė; JAV nuo 1949, dirba Notre Dame univ.

Koma (gr. koma ‚miegas') ligūstas miegūstumas, nesąmoninga būsena, panaši į miego ligą, kuri atsiranda dėl nervų sistemos pairimo arba apsinuodijimų.

Koma muzikoje (comma) penkis šešis kartus mažesnis už pustonį muzikos garsų padalijimas. Šis muzikos terminas vartojamas daugiau mokslo reikalams. Bet yra muzikos teoretikų, kaip prancūzas Lavignac, kuris teigia ir praktinį k. pritaikymą. Tai ryškėja ypač iš chromatinių ir diatoninių pustonių skirtumo: pirmame randama šešias, antrame tik penkias. Jautresnės klausos muzikai tai skiria ir praktikoje, ypač dainavime ir styginiuose instrumentuose. Yra žinoma Pitagoro k., kurią jis išveda iš skirtumo, susidariusio skaičiuojant kvintų ratą į viršų ir žemyn. *Iz. V.*

Komanda (lot. commando ‚įsakau') 1. trumpas griežtas vado įsakymas, tuojau vykdomas. Daugiausia k. duodama balsu. K. skiriamos į ruošiamąją ir vykdomąją. Ruošiamoji k. įgalina pasiruošti ir pagalvoti, kokį veiksmą reikės atlikti ir, ištarus viršininkui antrąją k. dalį,—vykdoma.

2. Dalinys vieno viršininko valdomas.

3. Laivo tarnautojų visetas.

4. Sporto žaidimų, arba rungtynių dalyvių grupė.

Komandavimas (lot.) vadovavimas, komandų-įsakymų davimas, įsakinėjimas.

Komandiravimas (lot.) siuntimas tarnybos reikalais. Žr. Komandiruotė.

Komandiruotė (prc.) tarnautojo siuntimas atlikti jam pavesto tarnybinio reikalo ne tarnybos vietoje. Lietuvos Kelionės išlaidoms atlyginti įstatymas (Vyr. Žin. 1931 III 28 351/2398 nr.) valstybės tarnautojo komandiravimu laiko jo išvykimą iš tarnybos vietos, jei išvykimas ‚siekia toliau kaip 10 kilometrų ir trunka ilgiau kaip 8 valandas' (2 str.). ‚Komandiravimų apskaičiavimo vienetas yra 24 valandos, didesnis kaip 8 val. likutis laikomas pilna para' (2 str.). Komandiravimas skaitomas nuo valandos, kurią išvykstama iš

tarnybos vietos, ligi valandos, kurią grįžtama (2 str.). Apmokamas komandiravimas tegali trukti ne ilgiau kaip du mėnesius, tačiau jį ligi vieno mėnesio gali pratęsti atitinkamas ministras, o ilgiau— ministrų kabinetas arba ministrų taryba (3 str.). Komandiruojamieji gauna nustatytomis normomis dienpinigius ir kelpinigius. Komandiravimai esti tiek krašto viduje, tiek į užsienį. *B.M-s*

Komanditinė bendrovė — prekybos, pramonės ar kredito bendrovė, kur viena dalis bendrininkų už bendrovės skolas atsako visu ir savo asmeniniu turtu, ne tik įnašais, o kita ribotai — tik savo įnašais. Balsavimo ir reikalų vedimo teisę turi tik pilnieji bendrovės nariai, atsakantieji visu turtu. Komanditininkai — dalininkai atsakantieji tik savo įnašais — teturi tik patariamąjį balsą. K.b. esti dviejų rūšių: paprastoji k.b., kurioje komanditininkų įstatų nustatytos dalys tiesiog įmokamos bendrovėn ir įrašomos knygosna, ir akcinė k.b., kurioje komanditininkų dalys išplatinamos akcijomis. Lietuvoje k.b. buvo labai paplitusi ir, šalia pilnosios ir akcinės bendrovių, buvo viena populiariausių prekybininkų tarpe. Lietuvoje ši bendrovė buvo žinoma ‚pasitikėjimo bendrovės' vardu. Akcinės komanditinės, arba pasitikėjimo bendrovės, Lietuvos įstatymai nenumatė ir tokios formos bendrovių Lietuvoje nebuvo. Lietuvoje pasitikėjimo bendrovių tikrieji nariai galėjo savo atsakomybę riboti savo dalimis ir dar tam tikra iš anksto numatyta ir įstatuose įrašyta suma, neliečiant viso kito bendrovės dalininko turto. Šiuo keliu pasitikėjimo bendrovės priartėjo prie ribotinių bendrovių ir jas Lietuvoje visai atstojo. Ribotinių bvių, išskyrus Klaipėdos kraštą, Lietuvos įstatymai nenumatė. K. b. organizacijos forma yra patogi ir pirklių mėgiama dėl to, kad joje galima riboti atsakomybę ir kartu išvengti brangių akcinių bendrovių organizacinių išlaidų. *L.Drg.*

Komandorius (prc. commandeur) riterių ordino bei masonų ložės viršininkas, o taip pat jachtklubo pirmininkas.

Komandos tiltelis dalinis denis, siekiąs nuo borto iki borto maždaug laivo viduryje, viršum aukščiausio laivo denio, ir įgalinąs navigacijai vadovaujantį jūrininką nuo jo apžvelgti visą laivą bei duoti reikiamus įsakymus manevruojant laivą. Seniau šis tiltelis būdavo atviras, gaubdamas pačią navigacijos bei navigacijos instrumentų patalpą. Šių laikų laivuose k.t. apdengtas ir yra sulietas su laivo navigacijos patalpa, už kurios yra tilto denio pastatas su laivo kapitono ir navigacijos bei denio vadovybės jūrininkų patalpomis ar kajutėmis. *L.Bls.*

Komar 1. Tadeusz (1836–1871) lenkų poetas, 1863 sukilimo dalyvis. 1865 emigracijoje išsp. Dumy i pieśni Ludomira.

2. Michailo (rus. Komarov Michail, 1844-1913) ukrainiečių folklorininkas, bibliografas, leksikografas. Populiarizavo gamtos mokslus, vertė Gogolio veikalus į ukrainiečių k., rinko liaudies patarles, mįsles. Išsp. Nova zbirka narodnych malorusskich prikazok, zahadok 1890, Pokazščik 1882, Russko ukr. slovar 1893, Ukrainskaja dramaturgija, Rozmovy pro nebo tu zemliu 1875, Rozmovy pro zemni sily, Bibliografičeskij ukazatel materialov dlia izučenija žizni Ševčenko (Kijevskaja Starina) 1886, Korotkij peregliad ukrainskich knig.

Komarnicki 1. Tytus (g. 1896) lenkų diplomatas, publicistas, 1934–39 nuolatinis lenkų atstovas Tautų Sąjungoje, 1938–40 atstovas Vatikane, 1944–45 atstovas Olandijoje. Išsp. Obrona Chełmszczyzny w Dumie, Uznanie międzyn. i powstanie reprez. dyplom. nowych państw, Piłsudski a polityka wielkich mocarstw zachodnich.

2. Wacław (1891 – 1954) lenkų teisininkas, nuo 1920 Vilniaus univ. prof., dėstęs valstybinę ir tarptautinę teisę. 1942–44 egzilinės lenkų vyriausybės teisingumo ministras. 1948–49 dėstė vad. St. Batoro univ. Londone. Išsp. Powstanie państw 1916, Polskie prawo polityczne 1922, Ordynacje wyborcze do sejmu i senatu 1922. Nuo 1925 redagavo lenkų teisininkų žurnalą Rocznik prawniczy wileński.

Komarno Slovakijos mst. kair. Dunonojaus krante ir saloj (uostas), pusiaukelėj tarp Budapešto ir Bratislavos; apie 25.000 gyv. (1955). Laivų statybos, tekstilės, mašinų pramonė. Priešais K. kitoj upės pusėj yra jo dalis — vengrų Komarom, apie 10.000 gyv. 1938 dalijant Čekoslovakija, abi miesto dalys atiteko Vengrijai, bet 1945 vėl padalytas.

Komarov 1. Visarion Visarionovič (1838–1908) rusų publicistas, panslavistas, plk., serbų gen. Vilniaus generalgubernatorių Muravjovo ir Kaufmano politikos rėmėjas. 1882–1908 redagavo Svet.

2. Vladimir Leontjevič (1869—1945) rusų botanikas. Mokslus ėjo Petra-

pilio univ. 1892–93 atliko ekspediciją į C. Aziją. Geografijos draugijos siųstas atliko geografinius ir botaninius tyrimus Amūro krašte ir Mandžiūrijoje (1895–97). Ten surinko bei grįžęs aprašė 1682 augalų skirtis. Dėstė Petrapilio univ. ir dirbo Petrapilio botanikos sode vyriausiu botaniku. 1902 tyrinėjo Kosogolo ež. augaliją, 1908–09 Kamčatkos pusiasalį, 1913 Usuri kraštą. 1920 išrinktas SSSR Mokslo akad. nariu. 1932–35 tyrė C. Aziją ir Kaukazą. Redagavo — Flora SSSR. Buvo SSSR Mokslo akad. pirmininkas. Išsp. Vvedenije k floram Kitaja i Mongolii; Flora Mandžiurii 1901–07, Flora poluostrova Kamčatki 1927–30, Strojenije rastenij; Tipy rastenij; Vvedenije v botaniku, Proischoždenije rastenij 1933, Učenije o vide u rastenij 1944. *K.Rg.*

Komas (gr. kommos ‚mušimasis į krūtinę, aimana') sen. gr. tragedijos ir komedijos paprastai graudaus turinio giesmė, giedama pakaitomis vieno vaidintojo ir choro.

Komas (gr. komos) sen. gr. linksmos, paprastai jaunuolių, išgertuvės, sujungtos su muzika, dainomis ir šokiais. Tokias bičiulių išgertuves darydavo dažniausiai per šventes kurio nors dievo, ypač Bacho, garbei. Po išgertuvių puotautojai eidavo gatvėmis, grodami ir šokdami, gerdami pasiimtą vyną, tad kai kas žodį komos išveda iš komė (kaimas), kiti bando jį sieti net su žodžiu koma (įmigis), nes tokios eitynės trukdavo iki vėlyvos nakties, kai kiti giliai miegodavo. Eisenos dalyviai mielai sustodavo prie bičiulio, kur gaudavo dar gerti, ar mylimosios buto ir jiems grodavo fleita arba dainuodavo serenadas. Homero dar nežinomas, paprotys paplito Graikijoje drauge su Dioniso kultu. Apie k. turime žinių iš literatūros ir iš vazų, kuriose komastais vaizduojami aukštesniųjų luomų, net vyresniojo amžiaus, žmonės. Paprasti žmonės k. labai retai vaizduojami. Romėnai k. buvo perėmę iš graikų, gal būt, mėgstančios gerti Etrurijos tarpininkaujami, tačiau Romoje k. įgijo šiurkščias formas. K. išnyko vėliau ryšium su krikščionybės įtaka. Iš k. paprastai kildinama komedijos kilmė ir vardas (žr. Komedija).

Pfuhl, Malerei und Zeichnung der Griechen 1923 (3 t.; atskirai išleistas paveikslų tomas su rodykle ir literatūros sąrašu: 1000 Jahre gr. Malerei). *A.Rkš.*

Komasacija (lot.) atskirų žemės plotų sujungimas į vieną vienetą, panaikinant per juos kelią, jį nutiesiant kita vieta arba išperkant svetimus sklypus.

Kombainas (ag. combine ‚sujungimas') mašina javams kirsti, rinkti ir tuo pačiu laiku juos kulti bei valyti buvo padaryta ir patentuota 1836 Mičigane, JAV. Jos naudojimas Mičigano vst., dėl nepalankių klimato sąlygų, neprigijo. Kiek vėliau ji buvo perkelta Kalifornijon. Nuo 1880 k. pradėta naudoti plačiau, o geros grūdų kainos ir darbininkų stoka I pas. karo metu buvo akstinas mašinai visiškai prigyti. Dabar JAV kuliamoji mašina yra veik visiškai nebenaudojama, nes ją kuone visais atvejais sėkmingai pakeitė k.: jis tinka ne tik įvairių javų derliui nuimti, bet ir ankštinių, pvz. žirnių, pupelių, sojos, įvairių pašarinių žolių sėklai bei linų sėmenims. Svarbus k. patobulinimas buvo atlikta 1935. Tada jis liko pritaikintas dirbti vienam žmogui. K. nukirsti ir iškulti augalų stiebai yra tuoj pat sukapojami ir pakrikai išbarstomi lauke arba, jei norima, išmetami išilgai eilėje volu, kad vėliau juos būtų galima lengvai surinkti. Išvalyti grūdai - sėklos patenka į tam tikras dėžes arba supilami į maišus. Daugumas k. yra gaminama mažesniojo tipo. Tokiais k. atliekamas darbo plotis įvairuoja tarp 102–183 cm. Tas pats k., bent ligi šiol, kukurūzų derliui nuimti nėra pritaikintas. Jo vietoje yra vartojama neseniai išrasta tik kukurūzams skirta mašina: skyniku - aižytoju (picker-sheller) vadinama. Plačiau ji nėra dar prigijus. *J.Mck.*

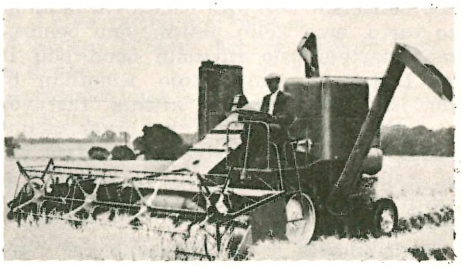

Kombainas

Kombatanas (Philomachus pugnax) priklauso Charadriidae šeimai. Gražus rudos su rausvumu bei pilksvumu, spalvos paukštis. Jam būdinga — ant kaklo stambių plunksnų apikaklė, kurią kovodamas su konkurentais poravimosi metu, labai papučia. Gyvena Europos pelkėse, prie upių, pajūriuose. Lizdą suka ant žemės ar-

ti vandens. Žiemoja Arabijoje, Abisinijoje, Indijoje.

Kombatantai vištų veislė—peštukai, kilusi iš Indijos. Ši vištų veislė naudojama gaidžių kovoms. K. stačias stiprus kūnas, galva ilga, žema skiauterė, labai stiprus snapas. Sparnai trumpi, bet stiprūs. Kojos gerai išvystytos, ilgais pentinais. Patelės lieknos, stiprios ir taip pat linkusios peštis. K. turėjo įtakos kitų vištų veislių išvystymui.

Kombatantai

Kombatantas (prc. combattant ‚kovotojas') šalies ginkluotų pajėgų dalyvis. Pagal tarptautinę teisę k. laikomi visi kariuomenės ginkluotų pajėgų asmens, išskyrus tuos, kurie nors ir esti kariuomenėj, bet kurių paskirtis nėra kovoti su priešu, pvz. medicinos bei sanitarinis personalas, laikraščių korespondentai, kapelionai ir kt. Šie visi paskutinieji nelaikomi k. K. laikomi (pagal Ženevos Konvenciją 1864 ir 1906 susitarimus) ir nereguliarės kariuomenės, savanorių organizuoti pasipriešinimo daliniai, jei jie turi pastovią vadovybę, viešai nešioja ginklus ir išskirtinius ženklus ir jei jie patys laikosi karo vedimo nuostatų bei tradicijų. *V.Mž.*

Kombinacija (lot.) 1. derinys, junginys, atskirų faktų ir minčių sujungimas, derinimas. 2. Susivokimas tarp painių dalykų; apskaičiavimas; nukeltine prasme visokių gudrybės bei apgaulės būdų panaudojimas savanaudiškam reikalui. 3. k r i s t a l o g r a f i j o s terminas, reiškiąs suderinimą vadinamų paprastų formų kristalo daugiasienyje (žr. Kristalai).

Kombinacinis šviesos sklaidymasis, arba Romano efektas, yra monochromatinės šviesos sklaidymasis, einant per skaidrų kūną. Skaidraus kūno veikiama monochromatinės šviesos, kurios bangos ilgis pvz. L, spindulių dalis išsisklaido, ir toji išsklaidytoji šviesa, be bangos ilgio L, turi dar ir kito ilgumo bangas (satelitines). Šiuo efektu naudojasi tirdami kūnus.

M.Kr.

Kombinatas (lot. combinatus ‚sujungtas') S. Rusijoje yra įmonių sąjungis. K. gali būti apjungtos įmonės, kurių technologiniai procesai yra susiję, pvz. geležies rūdos ir anglies: Kuznecko–Magnitogorsko k. Gali k. apjungti ir daugelį vienos šakos įmonių, technologiškai nesusijusių, pvz. Azneftkombinat. K. taip pat vadinama ir junginys vietinės pramonės artimų šakų įmonių, kaip rajoninės pramonės k. arba komunalinio patarnavimo įmonės (cheminės valyklos, siuvyklos, skutyklos ir pn.). K. vadovauja direktorius vienasmenio valdymo pagrindu.

S. N. Prokopovicz, Russlands Volkswirtschaft unter den Soviets 1944. *J.P-jis*

Kombinatorika (lot.), arba junginių teorija, yra mokslas apie elementų kombinacijų (perstatinėjimų, gretinimų, derinimų) galimą skaičių, esant papildomoms sąlygoms. Domėjimasis k. siekia bent kelis šimtus metų pr. Kr., bet matematinę k. discipliną sukūrė tik XVII a. Pascal, Fermat, Leibniz, Bernuolli ir kt. K. mokslas pritaikomas įvairiose matematikos šakose, ypač tikimybių teorijoje. Žr. Junginys matematikoje.

K. Knopp, Einführung in die höhere Mathematik ⁹1948. *M.Kr.*

Kombinezonas, kombinė (prc.) darbo eilutė, palaidinuko ir kelnių junginys.

Kombinuoti (lot.) derinti, lyginti, apskaičiuoti; susivokti, sugalvoti ir vykdyti įvairias kombinacijas.

Komedija (gr. komodia, lot. comoedia ‚pokylio daina') teatro veikalas apskritai skiriamas prajuokinti žiūrovą vaizduojant susidūrimą personažų ir situacijų, ar išjuokiant ir pašiepiant savo laiko papročius ir žmonių ydas. K. personažai retai kada būna istoriniai asmenys, paprastai jie esti įsivaizduoti ir dažniausiai vidutinio ar žemojo luomo. Teisingas tikrovės vaizdavimas — svarbiausias k. statomas reikalavimas. K. autorius savo personažus turi parodyti įleidusius šaknis į savo laiko gyvenimą ir papročius, kad žiūrovai jaustųsi esą jų vienalaikiai ir jiems panašūs. Paprastai k. vaizduoja žmones blogesnius, nei jie apskritai yra, ir tuo skiriasi nuo tragedijos, kuri vaizduoja kančias žmonių, geresnių negu gyvenime matome. K. charakteriai vaizduojami iš patirties ir stebėjimų, bet jie greičiau yra apibendrinimo, o ne individualizavimo iš-

dava. Todėl k. charakteriai išoriškai linksta į tikrovę, bet esmiškai patampa tipais ir netgi žmogiškos būtybės karikatūromis. Esama trijų rūšių k.: intrigos, papročių ir charakterių. Komedijos kūrėjais laikomi graikai. *P.Gč.*

1. Graikų k. (k. gr. komodia nuo komos ‚linksmos išgertuvės', žr. Komas, ir odė ‚daina'; mažiau patikimas pirmosios žodžio dalies kildinimas iš gr. dor. komē ‚kaimas' arba iš gr. koma ‚gilus miegas') tad k. būtų ‚kaimo daina, pradžioje dainuota kaime vynuogių skynimo metu', arba ‚pajuokiamoji miego daina, dainuota neturtingų kaimiečių prieš turtingųjų miestiečių namus, kai šie būdavo giliai įmigę'. G.k. kūrimui daugiausia nusipelnė doriečiai. Peloponese, ypač Sicilijoje ir p. Italijoje, buvo papročių, turėjusių tam tikro bendrumo su k. Pagal Aristotelį k. pagrindą sudarė falo (gr. fallos ‚vyriškas organas', ypač imituotas gimdomosios gamtos jėgos simbolis') daina ir falo nešėjų eitynės, kurių dalyviai žerdavo žiūrovams pajuokiamas eiles. Iš šių improvizacijų p. Italijoje išsivystė fliakai, Sicilijoje — mimai, Sicilijos k., be to, pantomimai. Fliakai (gr. flyakes, vs. flyaks) buvo komiškais drabužiais, su fantastiškai iškraipytomis kaukėmis artistų vaidinami farsai, kuriuose pajuokdavo herojus, dievus arba kasdienio gyvenimo žmones. Jų pobūdį geriausiai galima suprasti iš Moljero atgaivintojo Plauto Amphitrion. Išliko daugelis vazų, kurių tapyba vaizduoja šiuos senovės p. Italijos doriečių pokštus. Šį liaudies farsą suliteratūrinęs Rintonas (gr. Rhinthon) tarentietis apie 300 pr. Kr. Pantomimai (gr. pantomimos nuo pantos ‚visas' ir mimeomai ‚imituoju') — vaidintojai, kurie visą veiksmą imituoja šokiu ir gestais, visai nekalbėdami. Pantomimai neišsivystė į literatūrinę dramos rūšį. Tik Epicharmas Sicilijoje sukūrė graikų k. Taip pat sicilietis Sofranas iš Sirakūzų sukūrė kitą k. artimą dramos rūšį — mimą (gr. mimos ‚imituojąs, vaidintojas'), gyvai vaizdavusį mažomis scenomis tipiškus kasdienio gyvenimo įvykius. Iš mimų kilę ir Herondo (žr. Herondas) mimijambai. Teokritas mimų pobūdį perteikė idilei. Iš liaudies pomėgio žaisti kaukėmis š.r. Peloponese, Fliunte (gr. Flius, -ntos) Pratinas (apie 500 pr. Kr.) išugdė kitą k. gimininga dramos rūšį — satyrinę dramą, kurios chorą visada sudarydavo satyrai, o turinį — išdaigas krečią herojai ar dievaičiai. Jau pirmaisiais VI a. pr. Kr. dešimtmečiais doriečių šalyje išaugusią k. perkėlęs į Atiką Susarionas (gr. Susarion), kurio istorinis tikrumas labai abejotinas. Čia k. galėjo turėti ryšį su vietiniais liaudies farsais. Kai kurios antrosios VI a. pusės vazos įrodo, kad jau tada būta fantastiškai aprengtų chorų: paukščiai ir raitininkai, pastarųjų žirgai — maskuoti vergai, o šalia įrašas: ‚Nešk, širmi, nešk!' Tačiau tik 488—7 k. buvo priimta į dionisijų ir lenajų švenčių agonus (varžybas). Tada nugalėjo pirmasis k. rašytojas Chionidas (gr. Chionidės) prieš Magnetą (gr. Magnes, -tos). Nuo tada per dionisijas vaidindavo po 3, per lenajas po 5 k. Choras susidėdavo iš 24 asmenų. Vaidintojų skaičius būdavo didesnis negu tragedijoje, bet k. buvo mažiau puošni. Kaip ir tragedijoje, veikalai būdavo padalyti į episodajas, ir chorus, tik senoji k. turėjo dar anapestais sakomą parabazę (gr. parabasis ‚ėjimas šalia'), nusiėmusio kaukes choro kreipimąsi į publiką, kad poeto vardu paaiškintų veikalo tikslą. Fantastiškai komiškas senosios k. pobūdis ryškiai atsispindėjo ir kostiumuose. Vaidintojai buvo perėmę iš chorų su falais ilgą odinį falą. Didelis nukaręs pilvas, stambus užpakalis, taip pat ir gausios k. teksto blevyzgos rodė gan grubų senosios k. pobūdį.

Būdingas turinio bruožas buvo aktuali satyra, nukreipta prieš paskirus asmenis arba prieš politines, religines, literatūrines ir filosofines sroves. Ji dažnai išeidavo iš paprasto juokų krėtimo ribų ir virsdavo piudymu. Tai liudija ne tik pakartotini, nors nesėkmingi, draudimai, bet ir Platono pasisakymas, kad ir Sokrato byla iškilusi tik ryšium su tuo, kad k. dešimtmečiais kurščiusi prieš jį minią. Žymiausi senosios Atikos k. atstovai buvo Kratinas, Eupolidas (gr. Eupolis, -idos), Aristofanas. Tik laisvoje demokratinėje valstybėje buvo palanki dirva klestėti senajai Atikos k. Nebetekus Atėnams politinio savarankiškumo, su Aristofano mirtimi baigėsi ir senoji Atikos k. Jos vietą užėmė tarpinė tarp senosios ir naujosios vadinamoji viduriné k., klestėjusi per pirmuosius du IV a. trečdalius. Ji atsisakė nuo choro ir politinės satyros. Jos turinys — iš dalies mitų parodija, iš dalies poetų ir filosofų pajuoka, kuriai medžiagos duodavo asketiškai nusiteikę pitagoriečiai ir kinikai. Vidurinė k. nedavė di-

džių talentų. Žymiausi jos atstovai buvo nežinomos kilmės Antifanas (gr. Antifanes), Anaksandridas (gr. Anaksandrides) iš Kameiro Rodo saloje ir Aleksidas (gr. Aleksis, -idos) iš Turijų p. Italijoje. Nebedalyvaujant atėniečiams viešajame gyvenime, k. pradėjo vaizduoti naminį miestiečių gyvenimą ir nebeteko politinės satyros pobūdžio. Formos atžvilgiu n a u j o j i A t i k o s k. daug artesnė Euripido tragedijai, negu savo pirmatakei vidurinei k. Euripidas dažnai priartina tragedijų herojus prie savo meto žmonių. Jis duoda nemaža naujosios k. pradmenų: vispusiškai vartoja erotinį motyvą, kuria intrigas, kuriose žymų vaidmenį vaidina suvedžiojimas, vaikų pametimas ir atpažinimas; veda monologišką prologą ir monodijas, chorą nustumia į antraeilę vietą, vis labiau išsivaduoja nuo veiksmo. Naujojoje k. choro arba aplamai nėra, arba jis tėra tik muzika tarp veiksmų, bet užtat prologas, kartais pradžioje, kartais po pirmosios dialogo scenos, tampa k. būtinybe. Veiksmas — paini intriga, veikėjai — kasdieniniai žmonės, scena — gatvė. Plačiai vartojamas erotinis motyvas. Sukuriamos nuolat pasikartojančios tipiškos figūros: veltėdžio, griežto, taip pat ir geraširdžio tėvo, lengvabūdžio sūnaus, suvedžiotojos heteros, kareivio pagyrūno ir kt. Naujojoj k. vaizduojamas apsišvietęs, kartais prietaringas, palaidas, neturįs jokių idealų, pasaulis. Ši k. pasižymi nepaprastu realizmu, puikiu, ligi smulkmenų, pastabumu. Jos pabaiga — būtinai laiminga, kalba — šnekamoji atikinė. Naujosios k. kūrėju laikomas Atėnuose veikes, bet, tur būt, Sirakūzuose gimęs, Filemonas, sukūręs apie 100 veikalų. Žymiausias atstovas buvo Menandras atėnietis (342–292). Anksčiau apie naująją Atikos k. tekdavo spręsti daugiausia tik iš lotyniškų Plauto ir Terencijaus sekimų, nes tebuvo žinomos išlikusios, nors gausios, bet trumpos, atitrūkusios nuotrupos. Nuo XIX–XX a. sąvartos Egipto papirusai atskleidė mums tam tikrą išlikusių scenų kiekį, tiek Menandro veikalų, tiek tokių, kurių autorių iki šiol nepasisekė nustatyti.

2. R o m ė n ų k. Nors pati romėnų tauta turėjo gan primityvų, k. artimą vaidinimą, betgi meniško lygio k. romėnams davė Livijus Andronikas 240 pr. Kr., sekdamas graikiškąja, ypač naująja atikine k. Žymiausi šios k. atstovai Plautas ir Terencijus, žinomi mums išlikusiais kūriniais, vertė naująsias Atikos k. arba labai artimai sekė ne tik jų turiniu, bet ir forma, palikdami net graikiškus kostiumus, pagal kuriuos ir pati k. rūšis vadinama fabula palliata (nuo gr. apsiausto — pallium, gr. pallion). Šalia šios, vystėsi iš graikų perimtomis formomis romėnų gyvenimą vaizduojanti fabula togata (pagal romėnų apsiaustą — toga). Jos žymiausiu atstovu laikomas Afranijus (apie 100 pr. Kr.). Nuo I a. pr. Kr. pradžios ir italų liaudies farsas atelana (žr. Atellana) ir nuo to pat amžiaus vidurio Laberijaus ir Publijaus Siro iš p. Italijos perkeltas mimas (žr.) pasiekė meniską lygį. Mimas buvo mėgiamas žemesniųjų sluoksnių pasilinksminimas imperijos laikais. Romoje turėjo pasisekimą ir pantomimas, liaudies farsas, pajuokiąs kasdienio gyvenimo reiškinius, taip pat dievus ir herojus. Tarp pantomimų šokių įterpdavo ir tekstų. Šiai žemesniajai k. rūšiai imperijos laikais tarnavo daugelis puošnių teatrų, kol Justinianas 526 dėl nepadorumo ją uždraudė.

K. Holl, Geschichte der Lustspieltheorie von Aristoteles bis Gottsched 1910; *A. Körte,* Die griech. Komoedie 1930; *H. Herter,* Vom dionys. Tanz zum komischen Spiel 1947; *M. Pohlenz,* Die Entstehung der att. Komoedie 1949; *H. Kindermann,* Meister der Komoedie 1952; *Bardt,* Roemische Komoedie 3 t. 1909–13. *A.Rkš.*

I t a l ų k. Pirmosios k. atsirado XVI a. pradžioje su Ariosto ir Bibbienos veikalais, Plauto ir Terencijaus sekimas. Ta klasikinė įtaka po truputį mažėjo kai kuriuose Cecchi veikaluose, Aretino k. labai iškalbingose, bet labai palaidose, ir ypatingai Machiavelio Mandragoroje, italų k. šedevre. Jos įtakos išvengė A. Calmo, tarmiškai rašęs populiarias pjeses. Iš to liaudinio teatro išsivystė improvizuotoji komedija (comedia dell'arte). Ši pastaro-

A. Watteau Italų komedija

ji XVII ir iš dalies XVI a. turėjo labai didelį pasisekimą ir beveik išstūmė bet kurias kitas k. rūšis. XVIII a. Goldoni mėgina pastatyti ant kojų rašytinę k., ir tai jam pavyksta. Jis parašė daugybę pjesių, kurios žavi dialogų gyvumu, judrumu, teisingu papročių vaizdavimu. Šalia jo, C. Gorri vėl atgaivina scenoje senąsias rūšis, skirtas improvizuotai k. Šitos k. personažai išgarsėjo visame pasaulyje: Kolumbina, Arlekinas, Pierrot, Pantaleonas, Polišinėlis, Santorello, Scaramouche. Naujųjų laikų italų k. dažnai semia įkvėpimą iš užsienio teatrų, ypačiai prancūzų. Iš žymesnių jos atstovų minėtini V. Martini, P. Ferrari, F. Cavelloti, A. Torelli, G. Giacosa, R. Bracco, L. Pirandello.

I s p a n ų k. vystėsi visiškai savitu būdu; norėdama išlikti populiari, ji viską paaukojo: papročių ir charakterių vaizdavimą, netgi patį patikimumą, kad tik būtų žaisminga ir jausminga. XVII a. viešpatauja Cervantes, Lope de Vega, Calderonas, Moreto, Rojas, tokie išmoningi ir taip apdovanoti vaizduote savo k., kaip kad jie buvo baisūs ir rūstūs savo tragedijose. Alarcon, jų vienalaikis, su savo La Verdad sospechosa, iš kurios P. Corneille nusirašė Le Menteur, sukūrė charakterio k. Tada daugumas prancūzų dramaturgų sėmė įkvėpimą iš ispanų teatro. XVIII a. atbulai, ispanai kaip įstengdami pamėgdžioja prancūzus. To nepaisant, iškilo eilė originalių dramaturgų: Zamora, Yriarte, Moratin, Jovellanos. To meto ispanų k. originalumas persikelia į Ramon de la Cruz sainetes — populiarias ir juokdariškas pjeses, kuriose Madrido žemųjų sluoksnių papročiai, lūšnelių ir skersgatvių vaizdinga kalba nuostabiai puikiai atsispindi. Šalia jo, Martinez de la Rosa ir visas būrys poetų ir rašytojų, iš kurių žymiausi Mariano de Larra, Breton de los Herreros, Hartzenbusch, o vėliau Tamayo de Baus, Echegaray Benavente, Marquina, broliai Quinteros, mėgino ar nugalėti prancūzų skonį, vis dar labai madingą Ispanijoj, ar atgaivinti senųjų meistrų manieras.

P r a n c ū z ų k. Ankstyvoji prancūzų k. buvo nevykusi lotynų ar italų k. imitacija ar jų vertimai. Po jų sekė farsai ir fantastinės bei pašaipios k., dažniausiai pamėgdžiojančios ispaniškąsias. Scarrono, Cyrano de Bergeraco, Quinault k. stengėsi patraukti žiūrovą ne gyvais charakterių ar papročių pavaizdavimais, bet nepaprasta intriga, neįtikėtiniausiais nuotykiais, linksmais pokštais. Vienintelis P. Corneille, neatsisakydamas sudėtingos intrigos, sugebėjo suteikti k. daugiau tikrovės ir gero skonio. Jis paruošė kelią Molièrui. Šis gi sukūrė žanrinę ir moderniąją k. ir atvaizdavo natūralų žmogų. Jis yra naujųjų laikų komiškas genijus. Pc jo k. vystėsi socialinių sąlygų ir papročių vaizdavimo linkme. Marivaux įnešė naują bruožą — meilės ir psichologinių motyvų vaizdavimą. Nivelle de la Chaussée atsisakė Molière tradicijų ir buvo pradininkas naujųjų laikų k. XVIII a. pabaigoje Beaumarchais savo k. Le Barbier de Seville ir Le Mariage de Figaro sukūrė gyvą ir spalvingą Figaro tipą. XIX a. romantizmo įtakoje pamažu iškyla mišrus tipas, vidurys tarp linksmos k. ir liūdnos dramos, pjesė. Alf. de Musset sukūrė naują poetinės fantazijos k. Pastaraisiais laikais greta vodevilių, k. rašo H. Lavedan, Tristan Bernard, Sacha Guitry, Courteline, J. Romains ir daugelis kitų.

A n g l ų k. Pirmoji anglų k. buvo Nicholas Udall (apie 1553) Ralph Roister Doister, parašyta sekant Plautu. Vėlesnių laikų pasakiškos ir liaudinės k. atsipalaidavo nuo klasikinio teatro taisyklių. Šekspyras buvo ne vien tik didis tragikas, bet taip pat ir didis komikas. (Plg. jo k.: Linksmosios Windsoro kūmutės, Daug triukšmo dėl nieko ir kt.). Jis sukūrė milžinišką Falstafo figūrą, kurioje įkūnijo komišką gyvenimo džiaugsmą, tiek fizinį, tiek intelektualinį. Savo gyvenimo gale jis sukūrė filosofinių tragikomedijų (Žiemos pasaka ir Audra), kurios labiau vertė verkti nei juoktis. Jo vienalaikis Ben Jonson, paskui Beaumont ir Fletcher lenktyniavo sąmojum ir vaizduote intrigos ir charakterių k., tačiau abu pastarieji labai daug pasiskolino iš ispanų. Šimtmečiu vėliau Congreve pasekė Molière pėdomis, ir nuo to laiko anglų k. didele dalimi neteko savo originalumo. Iš XVIII a. teminėtinas Sheridan su savo Apkalbų mokykla. Mūsų laikais anglų dramaturgai dažniausiai pritaiko geriausias prancūzų komedijas ar bent rašo savąsias nusižiūrėję į jas. Žymiausias naujųjų laikų anglų dramaturgas B. Shaw savo veikaluose pajuokia esamas institucijas kaip nepatenkinančias jo idėjų.

V o k i e č i ų k. Hans Sachs (1494–1576) buvo pirmas vokiškų k. autorius. XVII

a.: Andrea Gryphius turėjo pasisekimo su savo satyrinėmis k., o po jo J. E. Schlegelis ir Gellertas mėgino prilygti Molière'ui. Su savo Minna von Barnhelm Lessingas atnaujino tautinį teatrą ir paruošė kelią Šileriui ir Goethei. Po jų teminėtinas tik Kotzebue. Mūsų laikais vokiečiai dažniausiai seka prancūzais, tačiau G. Hauptmannas, Stavenhagen, Schoenher yra parašę originalių k.

Rusų k. Pradžioje XVIII a. rusai pamėgdžiojo ispanų ir prancūzų k. XIX a. rusai susilaukė tikrai tautinių didžios meninės vertės k. Jų žymiausi kūrėjai buvo: Fonvizinas, Gribojedovas, Gogolis, Ostrovskis ir Čechovas. Jie vaizdavo ir pajuokė to meto rusų visuomenės ir šeimų ydas.

Lietuvių k. Pirmosios lietuviškos k. pasirodė tik XIX a. pabaigoje (J. Vilkutaičio-Keturakio Amerika Pirtyje). Po spaudos atgavimo k. rašė Žemkalnis, Petliukas ir kiti, bet jų literatūrinė vertė menka. Tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir įkūrus valstybinį teatrą, atsirado ir literatūriniu atžvilgiu vertingesnių k. Žymiausias mūsų k. rašytojas ligi šiol yra P. Vaičiūnas, parašęs visą eilę k. iš mūsų tuometinio gyvenimo. Be jo, dar minėtini: S. Čiurlionienė, V. Alantas, J. Šeinius, Vydūnas ir kiti.

XIX a. antroje pusėje iškilo draminė k. Žymiausiais jos atstovais buvo skandinavų ir rusų rašytojai. Originaliausias to laikotarpio dramaturgas, norvegas Henrik Ibsenas, pradžioje laikomas vien tragišku genijum, dabar pripažįstamas taip pat ir komišku. Jis sulaužė dirbtines pertvaras tarp tragedijos ir k., ryškiai parodydamas, kad dabarties sumišusiame ir susiskaldžiusiame pasaulyje griežtos kategorijos nebegalioja ne tik gyvenime, bet ir mene. Dėl šito pakrypimo prarasta dalis tvirtų ir pastovių principų, bet laimėta daug įvairumo bei gausumo. Ibseno pavyzdys tuoj rado sekėjų visoje Europoje.

G. Ruberti, Storia del teatro contemporaneo 1943; *H. T. E. Perry,* Masters of the Dramatic Comedy 1939; *F. Conford,* The Origin of Attic Comedy 1914; *P. Ducharte,* The Italian Comedy 1929; *F. Sainz Robles,* Historia del Teatro Español 1943; *H. C. Lancaster,* French Dramatic Literature in the XVII Century 1929–42; *M. Beare,* Die Theorie des K. von Gottsched bis Jean Paul 1928. *P. Gč.*

Komediantas (it. commediante) pasenęs pavadinimas aktorių; perkeltine prasme — prisimetėlis, nenuoširdus žmogus, dviveidis.

Komemoracija (lot.) 1. prisiminimas, praeities įvykių minėjimas, kai kuriose aukštosiose mokyklose iškilmingas aktas mokslo metus baigiant; 2. katalikų bažnyčiose — prisiminimas mirusiųjų, pamaldos už mirusiuosius.

Komenda (lot. comenda, nuo commendare ‚patikėti, pavesti') viduramžiais, nuo Karolingų laikų, pasauliečio ar dvasininko pajamos iš bažnytinių turtų, kai jos nesusietos su jokiomis pareigomis. Dažnai turtingos parapijos buvo duodamos pasauliečiui gauti pajamų, neatliekant jokių pareigų.

Komendacija (lot.) 1. Senovės Romoje pasidavimas galingesniojo globai; o taip pat Romos imperatoriaus teisė rekomenduoti senatui skirti į iš respublikos meto išlikusias ir vakuojamas vietas savo kandidatus. 2. Viduramžiais aktas, kurio nustatomi priklausomumo santykiai tarp vasalo ir siuzereno. Susitariant vasalas prašydavo siuzereno saugoti jo laisvę ir globoti ji, o jis savo ruožtu pasižadėdavo siuzerenui ištikimybę, palankumą ir paslaugumą.

Komendantas (prc. commandant ‚tvarkyti') 1. Karininkas, viršininkas tvirtovės arba paskiros vietovės, kuriam priklauso kariuomenė ir pavesta tvirtovę ar paskirą vietovę ginti. 2. Įgulose ir kariuomenės stovyklose — karininkas, kuriam yra pavesta priežiūra įgulos sargybų tarnybos, suimtųjų, palaikymas drausmės įgulos karių tarpe ir t.t. 3. Uostuose ir svarbesnėse glžk. stotyse: saugumas, drausmė ir tvarkos priežiūra karių tarpe, taip pat informacija. Lietuvoje buvo apskričių karo k., kurie, be bendrų karinių pareigų, vykdė dar naujokų kariuomenėn šaukimą, atsarginių registraciją, ėjo šaulių rinktinės viršininko pareigas ir talkininkavo civilinei valdžiai. 4. Tremtinių stovyklų viršininkai Vokietijoje taip pat buvo vadinami k. *K. Alš.*

Komendantūra (prc.) vieta, kur yra komendanto įstaiga. Tiesioginė karo k. paskirtis yra mobilizaciniai ir drausmės palaikymo reikalai. Mobilizacija apima naujokų šaukimą, atsargos karių ir priemonių karo reikalams registraciją. Daugiausia didelių valstybių mobilizacinius reikalus tvarko specialios įstaigos. Lietuvoje karo k. dar tvarkė karo stovio ir šaulių sąjungos rinktinių reikalus, savo apskričių ribose. Pirmosios karo k. Lietuvoje atsirado Vilniuje 1918 XII 23 ir Kaune 1919 I 6. Vėliau, vykstant kovai dėl Lietuvos laisvės, 1919–20 karo k. didesnių ir mažes-

nių buvo labai daug. Užimtose nuo priešo vietose buvo tuoj steigiamos karo k. vietos gyventojų reikalams tvarkyti, kol susiorganizuodavo vietinė administracija. Kovoms dėl Lietuvos laisvės pasibaigus, beliko tik apskričių k. Žymiausia buvo Kauno miesto ir aps. k. *K. Alš.*

Komensalas (lot.) vienas valgytojų prie bendro stalo.

Komensalizmas (lot.) organizmų neparazitinis sugyvenimas, kada vienas jų gyvena antrojo kūno paviršiuje arba viduje, ir abu bendrai naudoja maisto medžiagas.

Komenský žr. Comenius.

Komentaras (lot.) 1. Žodinis ar raštiškas aiškinimas geriau suprasti kurį tekstą ar veikalą. Yra įvairių rūšių k. Kritišku k. vadinamas tas, kuris nagrinėja komentuojamą tekstą ar įvairių tekstų bei rankraščių variantus. Filologinis ar gramatinis k. nagrinėja žodžius ir posakius teksto autoriaus ryšium su jo gyventu laiku. Literatūrinis k. nagrinėja terminų tinkamumą ir teksto grožį ar jo ydas. Daugumui literatūrinių veikalų, parašytų ankstyvesniais laikais, reikia k. ar paaiškinimų suprasti neaiškioms vietoms, iškelti aikštėn jų grožiui bei daugeliui vertybių, kur pirmu skaitymu neišryškėja. *P. Gč.*

2. Šv. Rašto k. Jau po Babilonijos nelaisvės pradėję aramaiškai kalbėti žydai, kad tikintieji suprastų šv. knygas, kurios buvo parašytos hebraiškai, prie teksto pradėjo dėti trumpus paaiškinimus arba patį tekstą stengdavosi kitais žodžiais aiškiau išreikšti (parafrazuoti). Tą pat darė ir krikščionys nuo pat pirmųjų amžių. Vėliau, ypač nuo Origeno laikų, S. ir N. Testamentas pradėtas plačiau ir išsamiau aiškinti, rašant mokslinius komentarus. Nūdien kiekvienos paskiro Šv. Rašto knygos k. yra skaitomi šimtais. K. paprastai yra paduodama teksto kritika, stengiantis nustatyti teksto tikrumą bei autentiškumą; svarstoma bei nurodoma paskirų žodžių literatūrinė prasmė ir pagaliau nustatoma bendra teksto mintis.

Plačią bibliografiją duoda *F. Vigouroux*, Dictionnaire de la Bible, str. Commentaires de l'Ecriture; *A. Robert–A. Tricot*, Initiation Biblique; *R. Cornely*, Introductio I, De Interpretatione Scipturae. *L. T.*

3. Teisės moksle — įstatymų atskirų sakinių ar posakių aiškinimas. Lietuvoje įstatymų aiškinimas (komentavimas) buvo pavestas Vyriausiajam tribunolui. Pagal Teismų santvarkos įstatymą teisingumo ministras arba Vyriausiojo tribunolo pirmininkas iškeldavo visuotiniame Vyr. tribunolo susirinkime teisės klausimus, kai tie klausimai teismų sprendžiami nevienodai. Taip pat Vyr. tribunolo teisiančioji sudėtis keldavo teisės klausimus, kai teisiančioji sudėtis randa reikalinga išspręsti kitaip, negu Vyr. tribunolo visuotinio susirinkimo jau yra išaiškinta arba negu Vyr. tribunolo yra išspręsta kitoje byloje. *Č. Btk.*

Komentarijai (lot. commentarii ‚užrašai, pasižymėjimai, padedą atsiminti') įvairiems reikalams vartoti romėnų užrašai, pvz. prakalbų metmenys ir ištraukos, tarnybiniai protokolai, dienoraščiai (commentarii diurni), miesto chronikos (c. rerum urbanarum), tarnybinės valdžios įstaigų knygos (c. consulum, c. magistratuum), žynių kolegijų pamaldų ir ritualo nurodymai (c. pontificum). Kai kuriuos k. reikia laikyti seniausiais romėnų rašytiniais veikalais. Tuo vardu ir Cezaris pavadino savo veikalus apie karą Galijoje ir apie pilietinį karą.

Komentatorius (lot.) įvykių aiškintojas, tekstų, kūrinių, lyginant juos su kitais ir darant išvadas; politinių įvykių aiškintojas per radiją ir spaudoje.

Komercija žr. Prekyba.

Komersantas (lot.) pirklys, prekybininkas, į verslą linkęs žmogus; asmuo viską vertinąs pinigu. Plačiau žr. Pirklys.

Komersantas prekybininkų laikraštis, įsteigtas Ant. Skiriaus 1935 IX Klaipėdoje. Redagavo Ignas Povilaitis. Po pusmečio perėmė redaguoti Prekybos inst. lektorius Sipavičius. Vardas buvo pakeistas į Prekyba ir Pramonė. Bendradarbiai buvo Prekybos inst. lektoriai.

Komercinės mokyklos tokio pavadinimo ir tokio tipo mokyklų, sekant carinės Rusijos pavyzdžiu, įsikūrė ir N. Lietuvoje (Kaune). Ilgainiui tepaliko tik atskiros klasės prie gimnazijų. Betgi Pasvalio, Zarasų gimnazijos ir Kauno suaug. Pavasario gimnazija visą laiką tokiu vardu veikė. K.m. nuo gimnazijų skyrėsi tuo, kad jose nebuvo dėstoma lotynų k., bet dėstomi kai kurie prekybiniai bei ūkiniai dalykai, kaip ekonomika, buhalterija, prekybinė aritmetika bei prekybinė korespondencija. Prieš I pas. karą tokio tipo mokykla buvo Kaune ir žemesnio tipo mokykla Mažeikiuose. Žr. Prekybos mokyklos.

Komerciniai bankai yra kredito institucijos, kurios verčiasi daugiausia čekiniais ir kitais netermininiais depozitais. Tiesa,

paskutiniais dešimtmečiais k.b. vis daugiau pritraukia ir terminininių depozitų, pvz. iš visų JAV k.b. turimų indėlių terminininiai depozitai sudaro per 40%. Terminininiai depozitai suteikia bankams daugiau resursų ilgesnio laiko kreditinėms operacijoms, todėl nenuostabu, kad k.b. vis labiau virsta drauge ir taupmenų surinkimo institucijomis. Iš antros pusės, neterminininiai depozitai yra naudojami plačiosios krašto publikos tarpusavo mokėjimams išlyginti. Tie mokėjimai vykdomi čekiais, įrašomais į k.b. turimas sąskaitas. Kaip grynais pinigais žmonės atsiteisia tarpusavio prievoles, taip lygiai tas pat atliekama ir čekiais, t. y. įsakymais bankui nurašyti atitinkamą sumą nuo turimos klijento sąskaitos. Tad faktiškąją krašto mokėjimo priemonių visumą sudaro gryni pinigai apyvartoj ir čekiais naudojami depozitai. Pvz. JAV tokie depozitai sudaro apie 80% visų mokėjimo priemonių, o dar didesnis procentas pačių mokėjimų vykdomas čekiais. K.b. ir yra tos kredito institucijos, kurios įgalina plačiąją krašto publiką išlyginti tarpusavio prievoles čekiais. Ryšium su tuo reikia prisiminti, kad krašto k.b. visuma yra ne tik publikos sudėtų depozitų laikytojas, bet drauge ir tų čekinių depozitų kūrėjas. Pasirėmę gaunamais depozitais, k.b. yra pajėgūs daugiariopai išplėsti kreditą ir tuo pačiu mokėjimo priemonių apyvartą. Šioji aplinkybė labiausiai išskiria k.b. iš kitų kredito institucijų tarpo (žr. Bankai). Didžiumą gaunamų depozitų k.b. panaudoja trumpalaikėms paskoloms ir investicijoms į viešųjų organizacijų lakštus. Jomis bankas stengiasi uždirbti juo daugiau žiūrėdamas, kad skolininko patikimumas ir pristatomi paskolos patikrinimai garantuotų išduotų sumų grąžinimą norimu laiku. Antra, bankas visados turi būti pasiruošęs didesniems ar mažesniems indėlių atsiėmimo galimumams. Todėl dalį turimų resursų jis investuoja į trumpalaikes valstybės iždo vertybes, kurios veikiai gali būti paverstos be nuostolių grynais pinigais. Tokios vertybės sudaro k.b. antrąeilius rezervus. Kaip žinoma, pirmaisiais bankų rezervais yra jų laikoma įstatymais nustatyta ar savanoriška kasa, kuri neduoda jokių operacinių pajamų. K.b. steigimas ir veikla yra tvarkoma bei prižiūrima visuose kraštuose atitinkamų įstatymų.

Nepriklausoma Lietuva turėjo palyginti gausų k. b. skaičių. Jie visi atsirado 1919–21 tarpe (tik Pramonės ir prekybos bankas buvo įst. 1918 XII 19 Vilniuje, o bankrutavo 1925). Kaune veikė šie bankai: Ūkio bankas, Kooperacijos bankas, Komercijos bankas, Centrinis žydų bankas, Kredito bankas ir Tarptautinis bankas. Iš pradžių šie bankai nemaža dalimi turėjo remtis Lietuvos banke gaunamais kreditais, o vėliau teikiamų paskolų pozicijas galėjo stiprinti iš pritraukiamų depozitų. Jų turimi indėliai 1930 buvo pasiekę 98 mil. litų, o išduotos paskolos 108.4 mil. litų. 1931–35 metų tarpe dėl ūkinės depresijos tiek indėliai, tiek paskolos tolydžio mažėjo, nes 1935 indėliai buvo nukritę iki 54 mil., o paskolų sumos besiekė 76 mil. Po to Kauno k.b. apyvartos vėl palengva augo. Tik artėjančio karo nuotaikos ir vėliau patsai karas vėl buvo mažinamai palietęs bankų indėlių ir paskolų pozicijas. Aiškiau šių bankų 1938–39 stovį rodo žemiau dedama jų suvestinio balanso lentelė (mil. litų).

Iš čia minimų bankų Ūkio bankas turėjo didžiausią pagrindinį kapitalą (15 mil. lt.), indėlių kiekį ir savo skyrių tinklą krašte. Klaipėdos krašte veikė keturi k.b. 1938 pradžioje jų depozitai siekė apie 20 mil., o paskolos 37 mil. lt. *J. Pžm.*

Komerciniai mokslai prekybiniai (ūkiniai) mokslai, nagrinėją prekybinius bei ūkinius dalykus. Ribą tarp ekonominių bei socialinių mokslų ir prekybos ar k.m. dažnai sunku nustatyti; jie kryžiuojasi. Stu-

AKTYVAI

	1938	1939
Kasa ir ein. s-tos	13.3	7.7
Paskolos	101.1	85.1
Korespondentai	1.3	3.7
Vertybės popieriai	25.2	25.7
Nekilnojamas turtas	7.6	7.8
Kiti aktyvai	8.8	9.4
Balansas	157.3	139.4

PASYVAI

	1938	1939
Savi kapitalai	29.9	30.3
Indėliai ir ein. s-tos	90.5	66.3
Skolos	19.5	28.6
Ivairūs asmens	4.0	4.6
Kiti pasyvai	13.4	9.6
Balansas	157.3	139.4

dijuoją ekonomiką ir prekybą mokosi tų pačių dalykų. Didžiausias skirtumas tarp vienų ir kitų yra tas, kad ekonomistai plačiausiai studijuoja ekonomiką, įskaitant ir finansų mokslą, o prekybininkai — įmoninę ekonomiką. Lietuvoje k.m. klasifikacija, taip kaip ir dabar JAV, nebuvo nusistovėjusi. Universitetai, prekybos institutas bei prekybos mokyklos tuos pačius dalykus vadino įvairiai. Idealiausios šių mokslų klasifikacijos ir įžymiausių vardų pasiekė vokiečiai: Hellauer, Nicklisch, Leitner. Tikslingiausia k.m. vadinti įmonine ekonomika, arba įmonių ūkio mokslu (Betriebswirtschaftslehre; marketing). Įmoninė ekonomika dalijama į dvi dalis: įmonių mokslą, arba įmonių organizaciją (wirtschaftliche Betriebslehre) ir prekybos mokslą (betriebswirtschaftliche Verkehrslehre). Prekybos mokslas nagrinėja tarpįmoninę organizaciją, vienų įmonių su kitomis santykiavimą, susisiekimą plačiąja prasme, ne tik asmeniškai ar laiškais, bet prekėmis, pirkimu, pardavimu, pervežimu, mokėjimu (gyvais, čekiais, vekseliais), vertybės popieriais. Įmonių mokslas nagrinėja įmonių vidaus organizacinius dalykus, kaip ūkiškumą, pelningumą, pelno problemą apskritai, darbo organizaciją, atlyginimą, įmonių statistiką, įmonių kontrolę, buhalteriją, balansų analizę, įmonių turto bei kapitalo klausimus, finansavimą, reklamą, konkurenciją, kalkuliaciją. Yra žmonių, kurie atskirus įmonių mokslo skyrius norėtų matyti nepriklausomais mokslais, kaip statistika, finansavimas, JAV — ir reklama. Kiti vėl sako, kad, sakysim, reklama iš viso nėra mokslas, o menas.

H. Niklisch, Wirtschaftliche Betriebslehre 1922; *P. D. Converse & H. W. Huegy,* The Elements of Marketing 1946. *L.Drg.*

Komercinis teismas žr. Prekybinis teismas.

Komercinis vekselis žr. Vekselis.

Kometa (gr. kome ‚plaukai', lot. stella cometa ‚plaukuotoji žvaigždė') yra dangaus kūnas, keliaująs aplink saulę labai ištęstu elipsiu, apsuptas dujų ir dulkių debesimi, dažnai su ilga šviesia uodega. Iki 1511 paprastai buvo manoma, kad k. yra žemės atmosferos reiškiniai. Tačiau tais metais Tycho Brahe stebėjimai parodė, kad k. yra dangaus kūnai. Tipinė k. susideda iš uodegos ir galvos, kurią sudaro dujų ir dulkių koma ir kietų medžiagos dalelių branduolys. Tačiau kai kurios k. neturi uodegos ar pastebimo

Morehouse kometa (1908)

branduolio arba net ir abiejų, susidėdamos tik iš difuzinės komos. K. branduolio skersmuo siekia iki 2000 km. Branduolys yra atskirų mažesnių ir didesnių medžiagos gabalų spiečius, pro kurį toliau esančios žvaigždės yra visiškai aiškiai matomos (pvz. pro Pons-Winnecke k. 1927). Komos skersmuo svyruoja nuo 16.000 km iki 2.250.000 km (Holmes k. 1892). Komą sudarančios dujos saulės ultravioletinių spindulių veikiamos žėri, ir todėl k. šviečia didžia dalimi savo šviesa, o ne vien tik atmušta saulės šviesa, kaip kad planetos. Kol k. yra toli nuo saulės, ji neturi pastebimos uodegos. K. artėjant, saulės spindulių poveikyje didėja k. koma. Pvz. Halley k. 1909 turėjo komą su 20.000 km skersmeniu, kai buvo 500 milijonų km nuo saulės. Komos skersmuo išsiplėtė iki 350.000 km, kai k. buvo 280 mil. km nuo saulės. Pagaliau, kai k. pasiekė artimiausią saulei savo tako tašką, komos skersmuo sumažėjo iki 200.000 km. Saulės spindulių spaudimas išmeta žėrinčias komos dujas į erdves, ir tokiu būdu susidaro k. uodega. K. uodegoje, kuri yra visuomet nukreipta nuo saulės, dujos yra nepaprastai praretėjusios. 1861 ir 1910 žemė yra perėjusi per Halley k. uodegą, tačiau to visiškai nebuvo galima pastebėti. Tai žinoma tik pagal žemės tako ir k. uodegos buvusią padėtį tuo metu. Kaip minėta, dažnai k. visiškai neturi uodegos. Iš kitos pusės k. uodega gali pasiekti milžiniško ilgio. Pvz. didžiosios 1843 k. uodegos ilgis siekė 280 mil. km, t.y. dusyk tiek, kiek yra nuo žemės iki saulės. Ne tik k. uodegoj, bet ir visos k. medžiagos tankumas labai mažas, vidutiniškai neprašokąs 250.000 — šios dalies oro tankumo. Kadangi k. masė yra tokia maža,

kad jų traukos įtaka kitų dangaus kūnų judesiui yra nepastebima, tai nei jų masė, nei tankumas nėra tiksliai žinomi. Težinoma tik aukštutinė riba, kurios k. masė ar tankumas negali prašokti. K. spektras susideda iš silpnos saulės spektro replikos, kuri yra atmuštų saulės spindulių padarinys, ir iš emisijos spektro, susidedančio iš šviesių emisijos linijų ir ruožų. Iš šių emisijos linijų sužinome, kad k. dujas sudaro nesudėtingi vandenilio, anglies, azoto ir deguonio junginiai, kaip pvz. OH, NH, CN, CH, C_2, CH_2 , CO ir kt.

K. priklauso saulės sistemai, tačiau jų takai apie saulę žymiai skiriasi nuo planetų takų. Pirmiausia, k. takai yra labai ekscentriški, t.y. k. atstumas nuo saulės labai svyruoja. Pvz. iš 111 k. atrastų tarp 1900 ir 1941 48 rodo ekscentricitetą lygų 1, t.y. parabolines orbitas. Tai reiškia, kad šios k. nebegrįš atgal prie saulės. 33 k. ekscentricitetas yra 0,99, o likusios turi ekscentricitetus mažesnius negu 0,99 (žemės tako ekscentricitetas yra 0,017, didžiausias planetų, būtent, Plutono ekscentricitetas — 0,249). Be to, k. takų plokštumos sudaro didelius kampus su žemės tako plokštuma, tuo tarpu planetų takų plokštumos mažai tesiskiria nuo žemės tako. Tačiau yra k., kurios juda mažiau ištęstais takais. Tokį pavyzdį sudaro k. priklausančios vadinamajai Jupiterio šeimai. Didelė šios milžiniškos planetos trauka pakeičia arti priėjusios k. greitį ir taip priverčia ją suktis mažiau ištęstu elipsiu. Šiai šeimai priklauso apie 30 k., kurių visų šviesumas yra labai menkas. Šios šeimos k. apsisukimo periodai svyruoja tarp 3,3 metų (Encke k.) iki 8. Daugelio kitų k. takai yra taip ištęsti, kad jos matomos tik labai mažoje savo tako dalyje, kada yra pakankamai arti saulės, ir todėl jų tako formos ir apsisukimo periodo negalima tiksliai susekti. Yra k., kurių periodai siekia iki 100.000. Pirmoji k., kurios periodas buvo susektas, yra Halley k. (žr.). K. smarkiai keičiasi ir pagal jos išvaizdą sunku atpažinti k., kai ji apibėgusi savo taką vėl sugrįžta į kaimyninę žemei erdvę. Patikimiausias būdas k. atpažinti yra iš jos apskaičiuoto tako — jei tako forma ir padėtis erdvėje dviejų k. yra maždaug ta pati, tai čia tos pačios k. pasikartojąs grįžimas. Smarkaus kitimo pavyzdžiu gali būti Biela 1846 k., kuri suskilo į dvi atskiras k. ir po to daugiau nepasirodė. Tačiau jos buvusiu taku keliauja meteorų spiečiai, kurie pastebimi kiekvienais metais XI 25, kai žemė pereina buvusios k. taką. Yra ir daugiau žinomų meteorų spiečių, kurie keliauja kadaise pasirodžiusių ir vėliau išnykusių k. takais. Šiuo metu žinoma apie 1000 k., kurių apie 400 buvo žinoma prieš teleskopo išradimą. Kiekvienais metais pastebima danguje nuo 3 iki 14 k. Paprastai geri du trečdaliai tų k. yra jau anksčiau atrastos, o likusios — naujosios. Atrastosios k. žymimos jų pirmojo pastebėto perihelio (t.y. arčiausios padėties prie saulės) metais kartu su romėnų skaitmenimis, nurodančiu k. eilę tų metų naujųjų k. tarpe. Žymesnės k. pažymimos dar jų atradėjų vardais. Pvz. Donati k. yra atrasta Donati. Kitas Donati k. pažymėjimas yra 1858 VI; tai reiškia, kad ši k. perėjo pirmąjį perihelį po atradimo 1858 ir buvo šeštoji naujųjų k. tarpe, kuriuos perėjo savuosius perihelius tais pačiais metais. Halley k., kaip išimtis, gavo savo vardą ne pagal savo atradėją, bet pagal astronomą, kuris pirmasis apskaičiavo jos taką ir susekė jos periodiškumą. Vidutiniškai per 10 metų tepasirodo tik viena k. matoma plika akimi — paprastai kaip silpnutė blankaus skritulio apsupta žvaigždė. Didelės ir ryškios, plika akimi pastebimomis uodegomis k. yra labai retos. 1985 turi sugrįžti į saulės aplinką šviesi Halley k., kurios paskutinis pasirodymas buvo 1910.

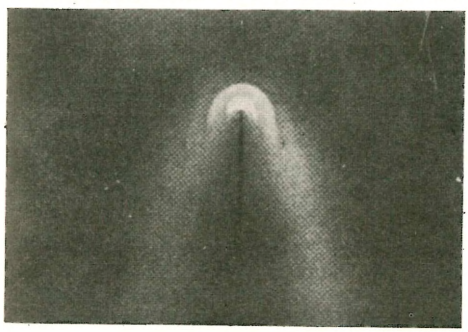

Donati kometa (branduolys, koma ir uodega) 1858

F. G. Watson, Between the Planets 1941; *R. A. Lyttleton,* The Comets 1953. *Č.M.*

Kometologija (gr.) astronomijos mokslo šaka, mokslas apie kometas.

Komfortas (ag. comfort) ištaiga, patogumas, namų aplinkos jaukumas dėl praktiškumo; apskritai, materialinio gyvenimo patogumai.

Komicijos žr. Comitia.

Komikai (ag. comics) yra serijos mintis žadinančių piešinių arba vaizdinių derinių, kurie skiriasi nuo paprastų karikatūrų tuo, kad yra nebūtinai juokingi. Fabula juose koncentruojasi apie charakterį arba charakterius, kurių eiga paveikslų forma patraukia žiūrovą. Seniausi k. buvo paprasti piešinėliai vaikams laikraščiuose, pasirodydavę retkarčiais jau XVIII a. Vėliau tie piešinėliai būdavo dedami eilėmis skersai laikraščių puslapius ir vadinami k. atraižomis (comic strips). XIX a. jie buvo surinkti ir išleisti knygos forma ir paliko žinomi k. vardu. K. pradininkais laikomi Richard F. Outcault, James Swinnerton ir Rudolph Dirks. Nežiūrint kritikos ir opozicijos per daugelį metų, k. labai išpopuliarėjo ir paplito. Šiandien jų išleidžiama milžiniški kiekiai ir milijonai pelno suplaukia į leidėjų kišenes. K. didžiausią pasisekimą turi jaunuomenėje. Vaikai mėgsta piešinėlius, kuriuos patys gali piešti, pamėgdžioti. Jų turinys atitinka vaiko psichologinį lygį. K. charakteriai žmogiški, veiklūs, sumanūs, kalba vaikams suprantama kalba, drąsūs, dinamiški, intriguoją, herojiški. Spalvos šviesios, ryškios, žadinančios. Vaikiškos savybės k. iškyla visu ryškumu, tiek blogis, tiek gėris. Juos traukia neribota vaizduotė. Psichologų aiškinimu vaikų gyvenimas retai būna tiek judrus, kiek jis norėtų, todėl tokio gyvenimo noras randąs savo atgarsio k. nuotykiuose. Vaikai greit lygina save su gyvuliais, žvėreliais ir šiaip fantastinėmis figūromis, kalbasi su paršiukais, ančiukais, šunimis ir nesistebi, kad susikalba ir vieni kitus supranta. Mickey Mouse ar Donald Duck neabejotinai turi daug įtakos jaunimo mentaliteto formavimui. Vyresnioji karta, užaugusi pasakų ir klasikinės mitologijos įtakoj nepersimeta į k. , bet šių dienų vaikams k. labiau suprantami negu Brolių Grimų pasakos. Svarbų vaidmenį turi nuotykiai (fantastiniai, karo, džiunglių...), kriminalai, sekliai ir meilės motyvai. Opozicija k. gimė su jų pasirodymu. 1908 k. kritika buvo tokia stipri, kad privertė Boston Herald atsisakyti k. priedo. Opozicija prieš k. nėra be pagrindo. Jiems prikišama stoka grožio ir apskritai meno. Piešiniai išdarkyti, spalvos nesuderintos, charakteriai dažnai biaurūs. Žmogaus paveikslas iškreiptas, nenormalus. Fabula pigi, per lengvai suprantama, neleidžianti vaikams pagalvoti. Geras pasakojimas keičiamas blogu piešiniu. Kalba gatvinė, netaisyklinga, grubi. Nesilaikoma gramatikos nei sintaksės taisyklių, neminint stiliaus taisyklingumo ar kalbos padorumo. Juokas dažnai kvailas, nenatūralus, nelogiškas. Daugiausia k. priekaištų susilaukia dėl moralinių dėsnių nepaisymo: nusikaltėlis vaizduojamas didvyriu, laimėtoju, besijuokiančiu iš įstatymų ir valdžios pareigūnų. Moterys ir mergaitės rodomos pusnuogės. Vartojami keiksmažodžiai ir dviprasmiški išsireiškimai. K. temos yra menkavertės. Informacijos netikslios ir klaidinančios. Šriftas subruktas, blogai formuotas. Mokytojai skundžiasi, kad k. skaitytojai ne vien praranda iniciatyvą skaityti aiškiai ir taisyklingai, bet atpranta nuo skaitymo visai. Nežiūrint tokios griežtos kritikos, besitęsiąs k. populiarumas rodo, kad šitose neišdirbtose meno formose yra žinių perdavimo priemonė, kurios reikia paisyti. Jau seniai mėginama į k. įvesti ko nors konstruktyvaus. Išleidžiami geresnės rūšies k. žurnalai, pakelią jų moralinį lygį. 1947 įsisteigė k. leidėjų organizacija (Association of Comic Magazine Publishers) nusistačiusi kovoti už padorią vaikų literatūrą. *At.K.*

Komikas (gr.) komiškų rolių vaidintojas; juokdarys.

Komiltonas (iš lot. commilito ‚kovos draugas') studijų draugas; dažnai vartojamas kreipinys studentų tarpe.

Kominformas (Komunistų informacijos biuras) įkurtas 1947 IX devynių komunistų partijų (S. Rusijos, Prancūzijos, Italijos, Lenkijos, Čekoslovakijos, Jugoslavijos, Rumunijos, Vengrijos ir Bulgarijos) atstovų suvažiavime Lenkijoj. Pagal deklaraciją, k. buvo įsteigtas bendro fronto koordinacijai ir jo branduolio sudarymui kovoti prieš JAV vadovaujamą ‚reakcionierių ir imperialistų agresiją'. Kiekvienos valstybės komunistų partija, dalyvaujanti k., yra atstovaujama dviejų narių, skiriamų tų partijų centro komitetų. Oficialiai k. nutarimai yra jo nariams neprivalomi, o tik patariamojo pobūdžio. Pirmoji k. būstinė buvo Belgrade, 1948 ji perkelta į Bukareštą. K. leido savo dvisavaitinį organą ‚Už užtikrintą taiką — už liaudies demokratiją'. Nors k. įsikūrimas yra įvairiai aiškinamas, tačiau daugumas autoritetingų nuomonių sutinka, kad jo pagrindinė paskirtis buvo suefektyvinti komunizmo pastangas įvykdyti pa-

saulinę revoliuciją bei užtikrinti satelitinių ir dviejų didžiųjų vakarų Europos komunistų partijų priklausomybę S. Rusijai; tai ypač išryškina S. Rusijos ir Jugoslavijos konfliktas, kurio metu S. Rusijos komunistų partijai reikalaujant jugoslavai buvo išmesti iš k., o jis pats buvo ilgai naudojamas įrankiu Maskvos akcijai prieš Tito. 1953 k. panaikintas ir pakeistas nauja slapta komunistinių partijų organizacija.

F. Borkenau, Der europ. Komunismus 1952. *J.Š.*

Komintangas žr. Kuomintanas.

Kominternas, Komunistinis internacionalas, arba III-sis Internacionalas, tarptautinė komunistinių partijų organizacija. Steigiamasis k. suvažiavimas vyko Maskvoje 1919 III 2. Suvažiavimą atidarė Vladimir Ilič Ulianov-Leninas, pasakydamas programinę kalbą. Šiame suvažiavime dalyvavo 35 delegacijos, atstovavusios įvairioms komunistinėms ir kairiųjų socialistų partijoms. Daugumas atstovų, jų tarpe ir Lietuvos komunistų, buvo parinkti Rusijos komunistų partijos centro komiteto ir neturėjo jokių įgaliojimų atstovauti savo kraštų partijoms. Nemaža jų dalis buvo buvę Rusijos karo belaisviai ar šiaip asmens tuo laiku atsitiktinai atvykę Rusijon. Aišku, kad tokie atstovai arba labai mažai arba visai jokio ryšio neturėjo su savo atstovaujamomis grupėmis savo kilmės kraštuose. Tai buvo viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl Rusijos komunistų partijos centro komitetas lengvai perėmė kontrolę ir vadovavimą šiam suvažiavimui. K. buvo suorganizuotas pasaulinei revoliucijai sukelti. Socializmui įgyvendinti jis nebepasitenkino taikiomis priemonėmis, kuriomis vadovavosi I-sis ir II-sis socialistinis internacionalas, o nutarė naudotis visomis priemonėmis, įskaitant ir ginkluotą sukilimą. Parlamentarines priemones savo politiniams tikslams siekti k. taip apibūdina: ‚Joks parlamentas ir jokiomis aplinkybėmis negali būti priemonė kovoje už socialistines reformas, už darbininkų klasės būvio pagerinimą. Buržuazinės valstybės institucijos gali būti naudojamos tik vienam tikslui — jų pačių sunaikinimui'. Formaliai k. buvo nepriklausomas nei nuo S. Rusijos valdžios, nei nuo S. Rusijos komunistų partijos. Tačiau faktiškai S. Rusijos komunistų partijos centro komitetas turėjo lemiamą balsą k. organizavime ir veikime. Rusijos komunistų partija davė k. taip pat ir žymiausius jo veikėjus ir formalius vadus, kaip 1921–27 G. S. Zinovjevą. Aukščiausias k. organas buvo k. priklausančių paskirų kraštų partijų atstovų suvažiavimas. Tarp suvažiavimų k. reikalus tvarkė suvažiavimo išrinktas vykdomasis komitetas. K. nariais buvo priimamos tik tos organizacijos, kurios besąlyginiai pasižadėdavo vykdyti k. nutarimus. 1920 VI buvo sušauktas II-sis k. suvažiavimas, prasidėjęs Petrapilyje, bet vėliau posėdžiauti persikėlęs į Maskvą, kur jo posėdžiai truko iki VIII. Šiame suvažiavime dalyvavo 41 krašto atstovai, atstovavę komunistų ir kai kurių kairiųjų socialistų partijoms. Suvažiavimas išdirbo metodus ir nustatė priemones vesti komunistinei propagandai pasaulyje. Jis paruošė planą, kaip organizuoti slaptus komunistų centrus įvairiuose kraštuose, kurie ruoštų kelią revoliucijai. II-sis suvažiavimas išdirbo griežtą k. valdymo organų centralizacijos sistemą ir atkreipė ypatingą dėmesį į kovą su Europos kraštų kapitalistine sistema. Suvažiavimas nutarė, kad norint nugalėti kapitalizmą, reikia atskirti kolonijas nuo jas valdančių kraštų. Europos kapitalizmas, pagal k. gauna savo stiprybę ne iš europinių pramonės kraštų, bet iš savo kolonijų. Kolonijos, ne sunkioji pramonė, yra pagrindinis Europos valstybių turto šaltinis. Dirbančioji klasė tol negalės panaikinti kapitalizmo, kol tuo šaltiniu kapitalistiniai kraštai galės naudotis. IV-sis 1922 k. kongresas priėmė nutarimą, kad ateityje visi atstovai į k. suvažiavimą turį atvykti be savo atstovaujamų partijų nurodymų, kaip vienu ar kitu klausimu balsuoti. Tas nuostatas turėjo užtikrinti Centrinio komiteto kontrolę. Stalino šalininkams laimėjus prieš trockistus, nemaža dalis k. narių perėjo opozicijon. Tačiau tarp VI-jo (1928) ir VII-jo (1935) k. kongresų S. Rusijos komunistų partijai pasisekė perorganizuoti užsienio komunistų partijas, pašalinti opoziciją ir perimti vėl visišką k. kontrolę. K. pasidarė klusnus Maskvos užsienio politikos tikslų įrankis. K. įtaka pasiekė savo aukščiausią laipsnį V. Europoje tarp 1934 ir 1939: Prancūzijoje pasisekė suorganizuoti vadinamąjį Liaudies frontą, o Ispanijos vyriausybei kovose su sukilėliais padėti Tarptautinę brigadą.

II pas. karo metu S. Rusija ir V. demokratijos atsidūrė viename kovos lauke,

kovojančios su tuo pačiu priešu. Tai sukėlė kai kuriuos pakeitimus S. Rusijos užsienio politikoj ir k. veikloje. Dėl to 1943 S. Rusijos komunistų partijos generalinio sekretoriaus ir ministro pirmininko J. V. Džugašvili-Stalino įsakymu k. buvo uždarytas. Nors šis Stalino įsakymas sukėlė nemažą pasitenkinimą nekomunistiniame pasaulyje, tačiau nuo to Maskvos įtaka kitų kraštų komunistų partijoms nė kiek nesumažėjo. Jos ir toliau liko tiesiai Maskvos kontroliuojamos (žr. Kominformas).

Die komunistische Internationale in Dokumenten 1919 bis 1932, leid. Bela Kun; *F. Borkenau*, The Communist International 1938; *B. Lazitsch*, Lénine et la III-ieme Internationale; Trumpa K. P. b. Istorija 1940; *D. Shub*, Lenin 1955; *H. H. Fischer*, The Origins of the Third International 1940. *A.Ar.*

Komisaras (prc. commissaire ‚patikėtinis') 1. kokios nors ypatingos vykdomosios komisijos narys, dažniausiai įgaliotas vienasmenis valdytojas. Prancūzijoje Didžiosios revoliucijos metu tai buvo vykdomosios valdžios pareigūnai — commissaires du pouvoir exécutif, įpareigoti prižiūrėti steigiamojo susirinkimo dekretų vykdymą. Jų vaidmuo buvo itin svarbus teismuose, kur jie buvo net prokuratūros pakaitas.

2. 1794, užėmus rusų kariuomenei Lietuvą, buvo priskirti ypatingi bajorų atstovai-k., kurie padėjo kurtis rusų kariuomenei krašte, bet drauge gynė ir bajorų interesus.

Rusijoj po baudžiavos panaikinimo kaimiečių savivaldai kontroliuoti buvo kiekvienoje aps. pareigūnai vad. valstiečių reikalų k. Jų užimamoji vieta buvo gan reikšminga. Jie spręsdavo ir bylas dėl žemės sienų.

3. Po 1917 revoliucijos Laikinosios Rusijos vyriausybės laikmečiu gubernijų valdytojai gubernatoriai buvo pakeisti k., vardu gubernskije kommissary (gubernijų k.). Vėliau, po bolševikinio perversmo tais pačiais metais, ministrų vietoje atsistojo liaudies komisarai; rusiškai jie buvo vadinami ‚narkomais', sudurtiniu žodžiu, kilusiu iš ‚nar(odnyj) kom(missar)'. Tada atsirado ten ir kitų pareigūnų, vadinamų k. Nuo 1946 liaudies k. vėl vadinami ministrais. Rusijos kariuomenėje k. institucija buvo įvesta nuo jos įsikūrimo pradžios. 1935 politinių tarnautojų institucija buvo pertvarkyta. Jiems buvo suteikti laipsniai. Žemesnieji vadinosi politrukais, vyresnieji k. 1942 k. pavadinimas buvo pakeistas kitu, tačiau veikimo sritis liko ta pati.

4. Vokietijoje, tiek demokratinėje, tiek ir nacionalsocialistinėje ypatingais atvejais ir ypatingam tikslui buvo skiriami vad. reichskomisarai.

5. Nepriklausomoj Lietuvoj, rodos, teturėjome vieną k., būtent atstatymo k., stovėjusį Lietuvos atstatymo komisariato priešakyje (Lietuvos Atstatymo Komisariato įstatymas — Vyr. Žin. 1921 56/530 nr.), institucijos, įsteigtos ‚Lietuvos planingo ir kultūringo atstatymo reikalams miestuose ir kaimuose'. Paskiau Statybos inspekcijos įstatymu (Vyr. Žin. 1925 VI 4 — 192/1303 nr.) komisariatą, pavadinus Statybos inspekcija, kartu ir k. gavo naują vardą — buvo pavadintas Vyriausiuoju statybos inspektoriumi. 1940 S. Rusijai okupavus Lietuvą ir tuoj po to ją aneksavus, Lietuvoje ministrų vietoje buvo pastatytī k. *B.M-s*

Komisariatas (lot.) komisaro įstaiga. 1917 XII įsteigtas S. Rusijoje k. Lietuvos reikalams. K. vadovavo V. Kapsukas-Mickevičius. Jis ‚atstovavo' Lietuvai ir Lietuvos Brastos taikos derybose.

Komisarų teismai (Judicia Commisoriales, Sądy Kommissarskie arba Kommissyjne) XVI–XVIII a. Lietuvoje buvo sudaromi ypatingoms bajorų byloms spręsti. Pagal 1588 Lietuvos Statutą, k.t. kompetencijai priklausė pirmoje eilėje valstybinių dvarų ar žemių, miškų, ežerų bei valstybės dvaruose gyvenančių žmonių užgrobimo bei pasisavinimo bylos. Tos bylos galėjo būti iš karto sprendžiamos did. kng. teisme arba, bajorui pageidaujant, k. t. kaip pirmoj instancijoj. Tai buvo, nelyginant, trečiųjų teismas. D. L. K. skirtiems komisarams (patikėtiniams, įgaliotiniams) susitarus dėl bylos sprendimo, nebebuvo galima apeliuoti į aukštesnį teismą. Apeliacija į paties D.L.K. teismą buvo leidžiama tik jo ir teisiamo bajoro komisarams nesusitarus dėl sprendimo. K. t. taip pat priklausė visos bylos dėl ribų tarp valstybės ir privatinių bajorų bei bažnytinių žemių. Dvasininkai, valdą kuria nors teise nebažnytinius dvarus, turėjo būti teisiami už nusikaltimus tose žemėse, kaip ir kiti bajorai, pavieto teismuose. Jei tačiau kiltų ginčai dėl sienų ar dėl skriaudų tarp bažnytinių žemių, dovanotų bažnyčiai paties did. kng., ir tarp bajorų ar valstybės dvarų, tai tokioms byloms spręsti did. kng. turėjo skir-

Komisarinis teismas
(Raižinys iš Sarnickio Statuto 1594)

ti komisarus. Betgi bylos tarp bajorų dvarų ir bažnytinių žemių, kurios bažnyčiai buvo bajorų užrašytos, turėjo būti sprendžiamos pavieto žemės arba pakamarininkio teisme. Did. kng. ad hoc skirtiems k.t. dar priklausė užstatytų valstybės dvarų išpirkimo ir valstiečių skundų ant valstybės dvarų seniūnų bylos. K.t. skirdavo did. kng. kiekvienam iškilusiam reikalui atskirai. Jie susidėjo iš trijų asmenų, paskirtų did. kng., ir iš tiek pat asmenų, ieškovo ar atsakovo pasirinktų. Did. kng. komisarais galėjo skirti tik Lietuvos piliečius, to paties pavieto bajorus: pilininką, kur jo nėra, maršalką, pakamarininkį ir vieną bajorą. Jei kur nebūtų pilininko ar maršalkos, buvo skiriami pakamarininkis arba kuris kitas to pavieto urėdas ir du bajorai. Ieškovas ar atsakovas iš savo pusės pasirinkdavo tiek pat komisarų iš bajorų. Specialiais atvejais k. t. galėjo būti paskirti ir Lietuvos tribunolo. Jie buvo skiriami nagrinėti apeliacijoms iš pakamarininkio teismo į tribunolą. Tribunolas tokioms byloms galutinai spręsti paskirdavo 3 komisarus iš tame pačiame paviete gyvenančių bajorų, ypačiai pavieto pilininką (kur jo nėra, pavieto maršalką arba pilies seniūną) ir dar du bajorus. K.t. sprendimai buvo įrašomi į pavieto pakamarininkio žemės ar pilies teismo knygas. Komisarams tarpusavyje nesusitarus dėl sprendimo, buvo galima apeliuoti į Lietuvos tribunolą tribunolo kompetencijos bylose arba į did. kng. teismą, jei tos bylos priklausė did. kunigaikščio teismui.

K. Avižonis, Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais 1940. *K.Avž.*

Komisas (lot.) yra komisininko atlyginimas už tarpininkavimą prekes perkant ar parduodant. Komisas apskaičiuojamas nuo sąskaitos sumos, iš anksto sutartais nuošimčiais.

Komisija (lot.) yra renkama arba skiriama kolegija kokio klausimo sprendimui paruošti, kokiam dalykui ištirti ar kokiam uždaviniui įvykdyti. Parlamentai iš savo narių tarpo išsirenka k. įstatymų projektams paruošti, valstybės biudžetui išžiūrėti bei jo svarstymui pilnaties posėdyje parengti ir kitokiems reikalams parlamento kompetencijos ribose atlikti. Tokių k. turėjo Lietuvos seimai. Seimo rinkimus organizuodavo ir vykdydavo vyriausybės skiriama Vyriausioji rinkimų k., padedama rinkiminių apygardų ir apylinkių k.. Lietuvoj administracinės valdžios reikalams k. buvo nustatomos arba pačiais įvairiems dalykams normuoti leidžiamais įstatymais, arba sudaromos tam tikrų vyriausybės išleistų taisyklių nustatyta tvarka, arba ir kitaip steigiamos. Pvz. muitinių įstatyme (‚Muitinių Įstatai' — Vyr. Žin. 1924 VII 10 — 164/1153 nr.) randame skundams dėl muitų tarifų pritaikymo spręsti tam tikros sudėties k. Finansų ministerijoje; darbo pajamų mokesčio įstatyme (Vyr. Žin. 1932 VII 1 — 388/2668 nr.) — tam tikros sudėties Vyriausiąją darbo pajamų mokesčio k. (taip pat finansų ministerijoje); mokesčio mokėtojų skundams spręsti — verslo pelno mokesčio įstatyme (Vyr. Žin. 366/2493 nr) — panašią Vyriausiąją mokesčių k. Įstatymu apie Valstybės Mokesnių Imamąją Tvarką (Vyr. Žin. 1919 XII 17 — 17/208 nr.), kiekvienoje apskrityje mokesčių inspektoriai organizuoja apskrities mokesčių k., kurioms jie ir pirmininkauja (9 §). Žemės mokesčių įstatyme (Vyr. Žin. 1923 XI 2 — 141/1019 nr.) randame vietinės žemės rūšiavimo k. ir Centrinę žemės rūšiavimo k. Pagal ‚K. sudarymo ir jų narių atlyginimo taisyklės', paskelbtos Vyr. Žiniose 1923 VI 16 — 134/921 nr., ‚tarpžinybiniams ir kitiems klausimams rišti centre ir vietose sudaromos specialinės ir laikinos komisijos, į kurias skiriami tarnautojai, pradedant X tarnybos kategorija' (1 str.). Jos sudaromos šia tvarka: atitinkamasis ministras praneša ministrų kabinetui (pagal 1938 konstituciją — ministrų tarybai) k. sudėtį, jos uždavinius bei kompetenciją ir laiką, kuriam k. sudaroma; ministrų taryba (min. kabine-

tas), pripažinusi k. reikalingumą, ją tvirtina (2 str.). Pagal tų ‚Taisyklių' 2 § pastabą, k., kurios skiriamos ‚bet kurios žinybos atskiriems konkretiems klausimams apsvarstyti', sudaromos atskirų ministrų įsakymais. K. randame ir mokomosiose įstaigose; pvz. gimnazijose, universitetuose egzaminacinės k. Visuomenės organizacijos irgi gali turėti įvairiems savo reikalams renkamų k., pvz. draugijoms yra įprasta turėti revizijos, arba kontrolės, k.

B.M-s

Komisija Edukacinė žr. Edukacinė komisija.

Komisija iždo žr. Iždo komisija.

Komisija karo žr. Karo komisija.

Komisinė prekyba yra prekių pardavimas arba pirkimas savo vardu svetima sąskaita. Tas, kuris tokia prekyba verčiasi, vadinasi komisininkas, o tas, kurio sąskaita tai daroma — komitentas. Abiem, prekių pirkimo ir pardavimo, atvejais prekių savininkas yra komitentas, o komisininkas jas tik perka arba parduoda komitento sąskaita. Komisininkas prekiauja savo vardu ir su trečiuoju asmeniu santykiauja kaip savarankiškas pirklys. Komisininkas už savo darbą gauna iš komitento atlyginimą — komisiją. Komisija apskaičiuojama sutartais nuošimčiais nuo sąskaitos sumos. Komisija gali būti pilnoji, jei į ją įskaitytos visos su pirkimu bei pardavimu susijusios išlaidos, kaip važma, muitas, supakavimas ir kitos, arba nepilnoji, jei ji yra tik komisininko grynosios pajamos, o visos kitos išlaidos apmokamos atskirai pagal sąskaitą. Jeigu komisininkas atsako už tai, kad pirktos prekės bus punktualiai ir tvarkingai pristatytos arba kad už parduotas kreditan prekes laiku bus gauti pinigai, tai komisininkas dar gauna delkredere komisiją. Ši komisija taip pat apskaičiuojama nuošimčiais nuo vertės tų prekių, už kurias atsakoma. Komitentas perkamąją bei parduodamąją kainą gali nustatyti, arba nenustatyti. Komitento nustatytoji kaina vadinama ribine kaina, ir komisininkas iš jos ribų negali išeiti: negali pirkti prekių brangiau ir parduoti pigiau, kaip leista.

Komisininkas skiriasi nuo tarpininko (broker). Abu savarankiški pirkliai. Skirtumas yra tas, kad komisininkas prekiaudamas disponuoja pačiomis prekėmis, o tarpininkas, tik jų pavyzdžiais, o kartais ir be jų verčiasi. JAV tarpininkai ypač žinomi vertybinių popierių prekyboj. Tarpininkas ir toliau labai plačiai veikia, bet k.p. — jau siaurėja. K.p. dar plačiai įsigyvenusi knygų ir meno dalykų prekyboje, JAV galvijų ir grūdų prekyboje. Pažymėtina, kad komisininkas yra visuomet pirklys, o komitentas nebūtinai.

L. Dargis, Prekybinė korespondencija 1938; *P. D. Converse & H. W. Huegy,* The Elements of Marketing 1946. *L.Drg.*

Komisininkas (lot.) tas, kuris verčiasi komiso prekyba, tarpininkauja prekes perkant arba parduodant už nuošimčiais nustatytą atlyginimą. K. yra savarankiškas pirklys: prekes jis perka ar parduoda savo vardu, bet ne savo sąskaita.

Komisisūras (lot.) sujungimas; siūlė, randas. Kai kurių organų susijungimo vieta, pvz. kaukolės kaulų k., akies kampų vokų k., burnos kampų lūpų k.

Komitadžiai (ds) bulgarų revoliucinio komiteto nariai (Komita), kurie nuo 1868 kovojo su turkų valdžia, o po Bulgarijos išsilaisvinimo vadovavo sukilimams Makedonijoje.

A. Londres, Les Comitadjis 1938.

Komitatas (iš vid. lot. comitatus ‚grafija') Vengrijos administracinio padalijimo vienetas.

Komitentas (lot.) tas, kuris paveda komisininkui už nuošimtinį atlyginimą prekes pirkti ar parduoti; paprastai — parduoti.

Komitetas (prc. comité iš lot. committere ‚patikėti, įgalioti') kolegija, susirinkimo išrenkama iš savo tarpo arba vyriausybės skiriama ar kitaip sudaroma, priimtam nutarimui ar kokiam uždaviniui vykdyti arba kokiam tikslui siekti. K. gal dažniau vadinama nuolatinė kolegija, o laikinei labiau vartojamas žodis komisija. Tačiau kokio aiškaus skirtumo tarp šių kolegijų nėra: kur, rodos, tiktų k. vardas, dažnai vadinama komisija, ir atvirkščiai. K. buvo sudaryta prie kai kurių tarptautinių biurų. Pvz. įsteigtam pagal Paryžiuje 1875 17 valstybių sudarytą tarptautinę metrinę konvenciją (Convention internationale du mètre) Tarptautiniam matų ir svorių biurui (Bureau international de poids et mesures) vadovauti ir prižiūrėti buvo sudarytas tarptautinis k. iš 14 narių, priklausančių įvairioms valstybėms; kilusiam iš 1903 konvencijos Tarptautiniam sanitariniam biurui (Office international d'hygiène publique) Paryžiuje vadovauti buvo sudarytas k. iš techninių delegatų; 1905 konvencija buvo įkurtas Žemės ūkio institutas Romoje su-

Komitetas

Lietuvių d-jos centrinis komitetas nukentėjusiems dėl karo šelpti Vilniuje (1915)

sidedąs iš nuolatinio k. Bet panašaus pobūdžio funkcijoms, pagal 1902 Briuselio cukraus konvenciją, buvo sudaryta nuolatinė komisija (ne k.), kuri, tam tikro biuro padedama, turėjo sekti konvencijos vykdymą.

1862 Lietuvoje buvo susidaręs ir ėmė veikti Lietuvos k. sukilimui prieš Rusiją ruošti. 1914 rudenį Vilniuje buvo įsteigta Lietuvių d-ja nukentėjusiems dėl karo šelpti su skyriais provincijoje; ji išsirinko k., kuris vadinosi Lietuvių draugijos centrinis k. nukentėjusiems dėl karo šelpti. 1917 VIII buvo sudarytas k. lietuvių konferencijai Vilniuje sušaukti. 1920 rudenį Lietuvos vyriausybė įkūrė Vyriausiąjį Lietuvos gynimo k., turėdama akivaizdoje didelę Lenkijos grėsmę. 1929 išleistu Vytautui Didžiajam minėti įstatymu (Vyr. Žin. 318/2162 nr.) buvo įsteigtas Vytauto Didžiojo fondas, kurio tikslas buvo ‚įamžinti Vytauto Didžiojo asmens ir žygių atminimas tautos kūrybos darbais ir apibūdinti Jo epoka mokslo ir meno reikalais'. Fondo tikslui vykdyti ir turtui valdyti buvo sudarytas švietimo ministro pirmininkaujamas Vytauto Didžiojo k. *B.M-s*

Komitetas komunistų agresijai tirti (ag. Committee on Communist Aggression).

K. j u r i s d i k c i j a. Pabaltijo valstybių okupacijai tirti komitetas JAV atstovų rūmuose buvo įst. 1953 VII 27 ir pavadintas Select Committee to Investigate the ‚Incorporation' of the Baltic States into the U.S.S.R.' Į k. buvo paskirti septyni kongreso atstovai — keturi respublikonai: Charles J. Kersten (Wis.), Fred. E. Busbey (Ill.), Alvin M. Bentley (Mich.), Edward J. Bonin (Pa.) ir trys demokratai: Ray J. Madden (Ind.), Thaddeus M. Machrowicz (Mich.) ir Thomas J. Dodd (Conn.). K. buvo autorizuotas pravesti Lietuvos, Latvijos ir Estijos prievartinio inkorporavimo į Sovietų Rusiją tyrinėjimą ir išstudijuoti Pabaltijo tautų traktavimą S. Rusijos okupacijos metu nuo 1940. K. pirmininku buvo paskirtas kongreso atstovas Kersten, kuris Alto kvietimu buvo pasiūlęs rezoliuciją tokį k. įsteigti. 83-jo kongreso antrosios sesijos metu, 1954 k. jurisdikcija buvo praplėsta, leidžiant tyrinėti ir visus kitus tiesiogiai ar netiesiogiai komunistų kontroliuojamus kraštus. K. narių skaičius buvo padidintas iki devynių, pridedant demokratą Michael A. Feighan (Ohio) ir respublikoną Patrick J. Hillings (Calif.). Buvo pakeistas k. vardas į K.k.a.t. (Committee on Communist Aggression). Pilnas komiteto vardas buvo pakeistas į Select Committee to Investigate Communist Aggression Against Poland, Hungary, Czechoslovakia, Bulgaria, Rumania, Lithuania, Latvia, Estonia, East Germany, Russia and Non-Russian Nations of the U. S. S.R.

K. d a r b a s i r t i k s l a i. Per savo dviejų metų gyvavimo laikotarpį k. viešai apklausinėjo 335 liudininkus ir surinko daug rašytinių liudijimų bei dokumentinės medžiagos. K. liudijo keletas žymių JAV politikų, kaip Valstybės Sekretorius J. F. Dulles ir buv. JAV prezidentas H. Hooveris ir kt. Antrą liudininkų grupę sudarė įvairių tautybių JAV organizacijų atstovai ir vadai. Trečioje, didžiausioje liudininkų grupėje buvo pabėgėliai iš už geležinės uždangos kraštų. Šie pastarieji atskleidė sovietinės okupacijos realybę, kaip ją gali atskleisti tik žmonės gyvenę komunistų priespaudoje.

Kaip paaiškėjo iš k. veiklos, k. siekė daugeriopų tikslų. Pirma, jis siekė informuoti viešąją opiniją apie sovietinę tikrovę ir nuteikti tą opiniją antikomunistiškai. Tai buvo pats pagrindinis k. tikslas. Antra, k. siekė naudoti savo apklausinėjimų forumą vadinamajai ‚sulaikymo' (containment) politikai Sovietų atžvilgiu kritikuoti. Eile standartinių klausimų, kurie nevisada siekė pilnesnio padėties nušvietimo, k. nariai rūpinosi išgauti medžiagos užsienio politikos S. Rusijos atžvilgiu kritikai paremti. Tokiu būdu k. kritikavo ne tik prez. Trumano, bet ir prez. Eisenhowerio užsienio politiką. Trečia, k. tarnavo kaip psichologinio karo instrumentas dabartinei JAV užsienio politikai paremti, palaikant laisvės troškimą užimtuose kraštuose, kovojant prieš

antiamerikietišką S. Rusijos propagandą ir stiprinant Vakarų pasaulyje prieškomunistiškas nuotaikas. Ketvirta, k. stengėsi suformuluoti ir kongrese pravesti įstatyminę programą, kuri įpareigotų prezidentą ir kongresą imtis aštresnės politikos prieš S. Rusiją. Pagaliau, k. siekė populiarumo savo darbams ir patiems k. nariams. Keletas k. narių naudojo viešuosius k. apklausinėjimus kaip politinę priemonę savo distriktų rinkikams patraukti.

K. darbas buvo padalytas į dvi fazes: Pabaltijo valstybių okupacijos tyrinėjimą ir visų kitų komunistų pavergtų kraštų. Pabaltijo valstybių investigacija buvo atlikta 1953 XI–XII. 1954 darbas buvo skirtas kitiems kraštams.

K. duomens, išvados ir rekomendacijos. Kaip ir pats darbas, ir k. duomens, išvados ir rekomendacijos buvo dvejopi. Trečiajam savo raporte k. bendrais bruožais nusakė kokiu būdu Lietuva, Latvija ir Estija buvo S. Rusijos okupuotos, ir pareiškė nuomonę, jog Pabaltijo valstybės buvo okupuotos jėga ir į S. Rusiją įjungtos neteisėtai. 1940 VII rinkimai Pabaltijo valstybėse buvo deklaruoti buvę nelaisvi ir ‚prašymai' įjungti tuos kraštus į S. Rusiją nelegalūs. K. taip pat deklaravo, jog tebetęsiama sovietinė militarinė ir politinė Lietuvos, Latvijos ir Estijos okupacija sudaro svarbią tarptautinio įtempimo priežastį ir todėl rimtai graso pasaulio taikai. K. rekomendavo, kad JAV valstybės sekretorius atkreiptų Jungtinių Tautų generalinės asamblėjos dėmesį į šią taikai gresiančią situaciją ir kad JAV delegacija Jungtinėse Tautose imtųsi iniciatyvos šiai grėsmei pašalinti, pasiūlydama gen. asamblėjai rezoliuciją, reikalaujančią, kad visi S. Rusijos kariniai, politiniai ir administracijos valdininkai visai ir greitai pasitrauktų iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorijų. Šios rekomendacijos nebuvo įtrauktos į galutines k. rekomendacijas, suredaguotas paskutiniajam (summary) k. raporte.

Šiame raporte k. deklaravo, jog komunistų agresijos tikslas yra sunaikinti Vakarų civilizaciją ir sukurti ‚sovietinį žmogų', klusnų partijos ir valstybės vergą. K. taip pat rado, jog visuose kraštuose, kur komunistų valdžia randama, toji valdžia įsteigiama ne savanoriškai, bet prievarta, raudonajai armijai ir NKVD padedant. Sovietų Rusijos valdžiai įkurti komunistai nesibaido jokių priemonių, taip pat ir valstybines sutartis vartodami agresijos tikslams. Įkūrę savo valdžią, jie visą kultūrinį, ekonominį, socialinį ir religinį gyvenimą pajungia savo tikslams, jį sukomunistina ir likviduoja opoziciją. K. taip pat padarė išvadą, jog komunizmas siekia sunaikinti bet kokią religiją, o taip pat ir šeimą, kaip pagrindinį nekomunistinės civilizacijos vienetą. K. konstatavo, jog S. Rusijoje egzistuoja tautinė diskriminacija prieš mažumas, jog komunistų kraštuose palaikomi dideli nelygumai tarp klasių, jog S. Rusijos pavergti darbininkai yra eksploatuojami ir vergų darbas yra integralinė S. Rusijos sistemos dalis. Šitokio pobūdžio ūkis esąs grėsmė JAV ir visai laisvo pasaulio ekonominei sistemai. K. priėjo išvados, jog komunistų pavergtos tautos sudaro didelę potencialinę antikomunistinę jėgą; jog prekyba su komunistų kraštais yra nenaudinga Vakarams ir tik stiprina komunistinį ūkį; jog sovietų ‚taikaus sugyvenimo' šūkiai yra skelbiami laisvojo pasaulio apgavimui ir taip pasiruošti 3-jam pas. karui. K. pareiškė nuomonę, jog pozityvi JAV akcija prieš S. Rusiją nesukeltų naujo karo, o taip pat pasisakė prieš ‚taikią koegzistenciją' ir prieš preventyvinį karą. Svarbiausiu demokratijos ginklu k. rado esant tiesą, kuri turinti būti skleidžiama pasauly. Todėl k. pasisakė už įvairių informacinių įstaigų palaikymą. Pavergtųjų tautų ginklai esą tikėjimas ir viltis, ir JAV todėl turi pavergtoms tautoms išaiškinti, jog jų išsilaisvinimo viltys sutampančios su JAV saugumo siekimais. Laikas dirbąs komunistų naudai, ir todėl jau dabartinė JAV generacija turinti pašalinti komunizmo pavojų pasauliui. Tos generacijos stiprūs talkininkai esą JAV gyventojai, kilę iš pavergtųjų kraštų. Jų indėlis antikomunistinei kovai turįs būti pripažintas ir naudojamas. Esąs atėjęs metas, kad JAV ir laisvasis pasaulis imtųsi drąsios ir pozityvios politinės akcijos prieš S. Rusiją ir komunizmą. Tik šitokia akcija teikianti vilties išvengti visuotinio karo.

Savo rekomendacijose K. siūlė JAV prezidentui, kad šis formaliai pripažintų, jog komunistų sukurtos vyriausybės nereprezentuoja pavergtųjų tautų; kad įtikintų nekomunistines tautas sutartinai atšaukti Maskvos kontroliuojamų vyriausybių pripažinimą; kad deklarauotų JAV draugiškumą ir solidarumą su komunistų pa-

vergtomis tautomis; kad kuo greičiausiu laiku pagelbėtų nutraukti visą prekybą su komunistinėmis šalimis ir kad sudarytų dinamišką programą tarptautinei komunizmo konspiracijai nugalėti. K. taip pat reikalavo, kad JAV prezidentas tuoj pat įsteigtų iš emigrantų sudarytus tautinius kariuomenės branduolius, kaip kongresas 1951 Mutual Security aktu buvo leidęs. Kongresui k. siūlė, kad būtų sudarytas atstovų rūmų ir senato jungtinis komitetas JAV informacinei programai prižiūrėti ir vesti, o taip pat, kad būtų paskelbta, jog pavergtųjų tautų išlaisvinimas yra integralinė JAV užsienio politikos dalis, pripažįstanti tautų apsisprendimo laisvę laisvais ir slaptais rinkimais. Toliau k. ragino, kad JAV užsienio politikos pasisekimo kriterijum būtų laikomas tos politikos sugebėjimas priartinti pavergtųjų išsilaisvinimo dieną ir kad antikomunistinei rezistencijai pavergtuose kraštuose palaikyti būtų naudojamos iki šiol kongreso skirtos pinigų sumos. K. taip pat siūlė, kad JAV valdžia remtų visas tautybių organizacijas, kurios dirba savo protėvių kraštams išlaisvinti. Kongresui taip pat buvo siūloma pravesti politinio azyliaus įstatymą, pagal kurį būtų rūpinamasi politiniais pabėgėliais ir skatinamas naujų pabėgėlių pasitraukimas iš komunistų valdomų kraštų. Kongresas taip pat buvo ragintas remti JAV Informacinę agentūrą, Laisvosios Europos radiją ir kt. informacines organizacijas. Toliau k. reikalavo, kad Šiaurės Atlanto pakto organizacija sudarytų tarptautinę teisinę komisiją komunistų žiaurumams tyrinėti. Valstybės departamentas buvo paragintas perduoti k. raportus Jungtinių Tautų delegacijoms, o taip pat pasiūlyti Jungtinių Tautų gen. asamblėjai rezoliuciją, paremtą k. duomenimis, išvadomis ir rekomendacijomis. Pagaliau k. siūlė, kad jo darbas būtų pratęstas kitame kongrese.

Šios rekomendacijos rezoliucijos forma 1955 III buvo pasiūlytos 84-jam kongrese. Jos buvo aprobuotos atstovų rūmų užsienio reikalų komiteto, tačiau nepraėjo per taisyklių komitetą ir todėl atstovų rūmai jų nesvarstė. Labiausiai rekomendacijų priėmimui tuo laiku pasipriešino valstybės departamentas, kuris nenorėjo jokių įstatymų, priimtų pagal k. rekomendacijas. Valstybės departamentas traktavo k. kaip auklėjamąją-propagandinę priemonę pavergtų tautų patikinimui, kad JAV nepalaiko jų vergijos, ir kaip viešosios JAV ir pasaulio opinijos informavimą apie S. Rusijos pavergimo būdus bei nežmonišką gyvenimą komunistų užimtose šalyse. K. rekomendacijoms nepraėjus, niekas nebesiėmė iniciatyvos k. darbą atnaujinti 84-me kongrese, kaip k. nariai, lietuviai bei kitos tautinės grupės buvo pageidavę. Taigi, k. nepasiekė savo legislatyvinių tikslų. Tačiau kitų tikslų jis daugiau ar mažiau pasiekė.

K. i r L i e t u v a. Iš viešai apklaustų 335 liudininkų 42 buvo lietuviai. Apie Lietuvą liudijo taip pat keli svetimtaučiai, jų tarpe buvęs NKVD karininkas apie S. Rusijos kovas prieš lietuvius partizanus. Bene keturi lietuviai buvo apklausti slaptuose posėdžiuose. Pora buvo apklausinėti tik preliminariai. Prie Alto sudaryta studijinė komisija k. buvo pasiuntusi porą šimtų raštiškų liudijimų, kurių dalis yra suminėta k. protokoluose, Lietuvos diplomatinė tarnyba JAV įteikė k. 1941 bolševikų į S. Rusijos tremtį išvežtų lietuvių sąrašą. K. taip pat persispausdino tris bošiūras, liečiančias Katalikų Bažnyčios persekiojimą Lietuvoje, o taip pat ir eilę dokumentų iš bolševikų okupacijos 1940–41. Lietuvai buvo skirta nemaža dalis ir studijos, apimančios Pabaltijo valstybių politinį bei ūkinį, kultūrinį gyvenimą, kurią k. buvo paruošusi kongreso biblioteka. Šita studija yra labai vertinga. K. taip pat išleido specialų raportą—santraukinę apžvalgą apie laisvą ir pavergtą Lietuvą. Lietuvos istorija buvo diskutuojama ir specialiame raporte, skirtame Gudijai. Tačiau šioje ‚studijoje' kai kurios Lietuvos teritorijos ir Lietuvos istorija nuo XIII a. buvo atiduota gudams. Altas šioms istorinėms ir etnografinėms k. vardu gudų skelbiamoms pretenzijoms atremti išleido net atskirą leidinį. Tame leidiny Altas išreiškė k. nariams protestą dėl Lietuvos istorijos sudarkymo ir reikalavo padarytas klaidas atitaisyti.

K. i r t a u t i n ė s g r u p ė s. Altas, kurio rūpesčiu k. buvo įsteigtas, k. įsteigus, nei jo pirmininkui, nei daugumai narių žymesnės įtakos neturėjo. Renkant liudininkus, k. iš pat pradžių favorizavo kitataučius, kurie galėjo, pirmininko ir k. štabo nuomone, duoti daugiau garso k. darbui. Specialiam raporte apie Gudiją Lietuvai buvo padaryta nemaža žala. Ne visi Alto surinkti rašytiniai liudijimai buvo išsaugoti. Dėl to lietuvių tarpe buvo kilę

nemaža nepasitenkinimo kai kuriais k. darbais.

To nepasitenkinimo buvo ir kitų tautybių tarpe. Tautinėms grupėms, ypač pabėgėliams nuo komunizmo, buvo sunku sutikti su k. pasirinkta linija labiau domėtis tais faktais ir asmenimis, kurie duoda daugiau publikacijos. Tautinės grupės laukė sistemingo faktų surinkimo ir jų skrupulingo užregistravimo. Šituo atžvilgiu k. darbas buvo nenuoseklus ir su dideliais plyšiais. To rezultatas — ne tik raportas apie Gudiją, bet taip pat raportai apie Vengriją ir Rumuniją nebuvo tikslūs, aiškiai palaikant Vengriją ir nutylint kai kuriuos rumunų laimėjimus bei aspiracijas. Čekoslovakijos raportas buvo parašytas stipriai proslovakiškai ir aiškiai prieščekiškai. Laisvosios Čekoslovakijos taryba k. už tai ypač stipriai kritikavo. Šitokie negalavimai k. atsirado dėl keletos priežasčių, kurių svarbiausios yra dvi. Pirma, k. turėjo reikalų su maždaug 30 įvairių tautybių grupių, kurių kiekviena stengėsi įpiršti savo idėjas, savus liudininkus ir kuo daugiau naudotis k. ne tik prieškomunistiniams, bet ir grynai nacionalistiniams tikslams. O ne visi R. Europos tautų nacionaliniai tikslai sutapo. K. pirmininkas nesugebėjo tų grupių įtakos išbalansuoti ir tuo būdu garantuoti bešališkumą. Antra, k. štabas, kuris buvo praktiškasis tyrinėjimo vadovas, nuo kurio priklausė raportų paruošimas ir dažnai liudininkų parinkimas bei apklausinėjimas, nors ir buvo nemažas, tačiau maža teturėjo žmonių, kurie kaip specialistai pažintų R. ir V. Europos problemas ir galėtų tinkamai vesti be galo komplikuotą tų tautų pavergimo tyrinėjimą, išvengiant įsikišimo į R. ir Vid. Europos tautų buvusius tarpusavio nesutikimus. Kartais ir pats k. to neišvengė, pvz. čekų ir slovakų santykių požvilgiu. K. štabas, be to, dažnai keitėsi, o su juo dažnai ir k. politika tautybių atžvilgiu. Buvo ir kitokių k. darbo sunkumų. Jie tačiau neužtemdo k. reikšmės tiek Lietuvai, tiek kitiems pavergtiems kraštams. Pirmą kartą istorijoj JAV kongresas buvo ėmęsis nagrinėti Lietuvos okupaciją, tuo suteikdamas Lietuvos laisvės bylai daug oficialaus svarumo ir publikacijos. JAV tautinės grupės pirmą kartą gavo progos dalyvauti kongresiniame pavergtų tautų klausimo svarstyme. K. darbas padėjo auklėjamai veikti viešąją JAV opiniją pavergtiems kraštams palankia prasme. K. taip pat patarnavo kaip stiprus JAV užsienio politikos įrankis psichologiniame kare prieš S. Rusiją ir komunizmą. S. Rusijos vestoji propaganda prieš k. tai itin ryškiai parodė. Pagaliau, k. bandymas peregzaminuoti pagrindines JAV politikos prielaidas S. Rusijos ir jų satelitų atžvilgiu taip pat vertintinas teigiamai, nes tuo būdu buvo prisidedama prie tikslingesnės JAV užsienio politikos formulavimo, kuri viena tegali pavergtuosius kraštus išgelbėti iš S. Rusijos tironijos.

Select Committee to Investigate the Incorporation of the Baltic States into the U. S. S. R. (Hearings); Committee on Communist Aggression (Hearings, Reports); *V. Š. Vardys*, Congressional Investigations of Communism Abroad (Lituanus nr. 1/6/ 1956). *V.Vrd.*

Komių Autonominė Sovietinė Socialistinė Respublika š. Rusijos europinėj dalyj, apima š. Uralą, Pečoros ir Vyčegdos upių baseinus; 404.000 km², iš kurių 260.000 km² yra amžinai įšalusios žemės (podirvio). Miškai apima 274.000 km². Apie 500.000 gyv., iš kurių daugumas yra koncentracijos stovyklų vergai (Amerikos Darbo Federacijos duomenimis apie 50% yra koncentracijos stovyklų kaliniai). La-

Pečoros aukštupio krantai

biausiai pagarsėjusi žiauriomis sąlygomis ir didžiausioji šios ‚respublikos' koncentracijos stovykla yra Vorkuta (žr.). Administracinis centras Siktivkar. Joje aptikta dideli ištekliai akm. anglies (prie Vorkutos) ir naftos prie Uchtos. II pas. karo metu nutiestas glžk. į Vorkutą. Ji tiesė tremtiniai. Geležinkeliu ir upėmis iš miškų išgabenama per metus apie 7 mil. m³ rąstų. Medžiams kirsti naudojami tremtiniai.

Komivojažierius (prc. commis voyageur ‚prekeivis') keliaująs prekybininkas-agentas. K., kaip ir komisininkas, dirba už nuošimtinį atlyginimą - komisiją, daugiausia

prekes parduodant. K. (prekeivis) nuo komisininko skiriasi tuo, kad komisininkas yra savarankiškas pirklys, o prekeivis yra kurios nors įmonės tarnautojas — agentas, kuris prekes paprastai siūlo pagal pavyzdžius, dažnai palikdamas juos išmėginti, suteikdamas pirkėjui daugiau galimumo prekes, dar prieš perkant, geriau pažinti. Prekeiviai skirstosi į tokius, kurie prekiauja tarp pirklių — didmenininkai ką nors pardavinėją mažmenininkams, — ir tokius, kurie mažmenininkų siunčiami, vaikščioja pardavinėdami po namus (kieminėdami) tiesiog vartotojams. Lietuvoje pastarasis prekeivio, kieminėtojo tipas jau baigė nykti; nebuvo žmonių mėgiamas ir populiarus. Kai kur kaimuose dar išliko kieminėtojai, vadinami būdininkais, kurie traukė iš kaimo kaiman su smulkmenomis, kaip šukomis, peiliukais, sagomis, adatomis, siūlais. Būdininkai pagaliau dažniausiai tesivertė tik važinėdami iš atlaidų (kermošių) į atlaidus. JAV abu prekeivių tipai labai mėgiami ir kuo plačiausiai naudojami. Sakoma, kad JAV ‚gerovė' didele dalimi nuo šių žmonių priklausanti. *L.Drg.*

Komnenai Bizantijos imperatorių dinastija, davusi 6 valdovus, kai kuriuos gan įžymius. Ji gavo vardą nuo Komnė k. (netoli Adrianopolio), kur ji prasidėjo, ir iškilo M. Azijoj, įsijungusi į žemvaldžių aristokratijos sluoksnius. Pirmas jos žymus narys I z a o k a s, pagarsėjęs generolas kovoj su turkais ir pečenegais. Tapęs vadu M. Azijos žemvaldžių, buvusių priešingų valdančiai Makedonijos dinastijai, šiąją nuvertė ir pasiskelbė imperatorium (1057–59). Sėkmingai valdęs, atsisakė dėl nežinomų priežasčių nuo sosto ir pasitraukė į vienuolyną.

Po kelerių metų sostas teko A l e k s i e j u i I (1081–1118), kuriam, kaip ir jo sūnui J o n u i II (1118–43), teko ginti imperiją nuo turkų seldžiukų. Pavojaus akivaizdoj Aleksiejus šaukėsi vakariečių pagalbos ir taip davė pradžią I kryžiaus karui (žr.). Du sekantieji K., M a n u e l i s I (1143–80) ir A l e k s i e j u s II (1180–82), nevykusiai, net kenksmingai politikavo, ir antras jų, nepakęsdamas Konstantinopolyje įsigalėjusių europiečių, pirmoj eilėj venecie čių, surengė jų skerdynes (1182). Aleksiejaus II sostą gavo jojo persekiojamas ir ilgai po svetimus kraštus bastęsis A n d r o n i k a s (1183–85), kurio nuvertimu ir žiauriu nužudymu baigėsi K. dinastija. Du skerdynių išvengę Andronikо broliavaikiai pabėgo į M. Aziją ir čia įkūrė Trapezundo, vad. Didžiąją K. valstybę (1204–1462), gyvavusią iki turkai ją sunaikino.

F. Chalandon, Essai sur le règne D'Alexis I Comnène 1900; (") Les Comnènes 1912. *J. J.*

Komoda (prc. commode) kambarinis baldas pradėtas vartoti XVII a. ir pamėgtas dėl jo patogumo. Į k. stalčius sudedami baltiniai, staltiesės ir kt.

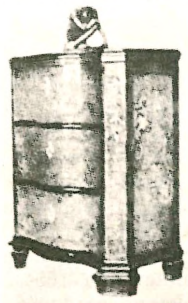

Komoda

Komodas Lucius Aelius Aurelius Commodus, taip pat Marcus Commodus Antoninus žr. Commodus.

Komodo driežas (Varanus komodoensis) Indonezijos mažose salose tarp Javos ir Timoro išlikęs iš senųjų geologinių amžių (apie 60 mil. metų) didžiausias driežas, ligi 3,6 m ilgio ir 125 kg svorio. Pirmąkart zoologų pamatytas 1912 Komodo saloje, kuri anksčiau nebuvo gyvenama. K.d. yra kurčias, bet turi labai gerą regėjimą ir uoslę. Minta laukinėmis kiaulėmis, stirnomis, vėžlių kiaušiniais, ypač mėgsta apgedusią dvėseliena. Zoologijos

Komodo driežas

soduose ilgai neišsilaiko, dėl to sunku gyvus matyti. Gyvena išsikastame urve, medžioja dienos metu. Dėl savo dydžio ir pasibaisėjimą keliančios išvaizdos pramintas slibinu. *A.B.*

Komodoras (ag.) Anglijos, JAV laivyno eskadros viršininkas, laipsniu žemesnis už admirolą.

Komorai (prc. Isles Comores) salų grupė Indijos vandenyne, į š.v. nuo Madagaskaro, priklauso Prancūzijai. K. sudaro 4 didelės vulkaninės salos: Grande Como-

re, Mahéli, Anjouan ir Mayotte ir daug mažyčių koralinių salelių, iš viso 2171 km² ir apie 170.000 gyv. (1955) bantu negrų, persų ir arabų. Salos labai kalnuotos; ligi 2500 m. aukščio. Išvežama: kopra, sizalas, vanilė, kvepaliniai augalai, medis. Adm. centras Dzaoudzi atskiroje mažoje salelėje. Klimatas karštas, drėgnas.

J. Manicacci, L'archipel des Comores (Annales de Géographie) 1938.

Komornicki 1. Kazimierz (1812—1856) meno istorikas. Mokslus baigė Kremeneco liciejuje, bet dar mokėsi meno mokslų užsienyje. Bendradarbiavo Kraševskio leidžiamame Atheneume. Vėliau atsidėjo krašto ūkio istorijai. Išsp. Krótki rys dziejów malarstwa, Przegląd dziejów malarstwa 1854; rankraščiu paliko: Rzut oka na rządność krajową w dawnej Polsce, O wagach i miarach krajowych i zagranicznych.

2. Stefan (1887–1942) lenkų meno istorikas, Čartoriskių muziejaus Krokuvoje tvarkytojas ir Krokuvos univ. doc. 1942 vokiečių nacių nužudytas.

Komorowski 1. Bronisław (1847—1912) lenkų poetas ir literatas, parašęs eilę apysakų ir tragedijų. iš kurių minėtinos: Męczennicy, Rejtan, Krok, Błędna Gwiazda, Kniaziowie Rożyńscy 1889.

2. Tadeusz žr. Bor-Komorowski.

Komotau žr. Chomutov.

Kompačiznos miškas žr. Beržynės miškas.

Kompaktatai (lot.) susitarimai. Prahos k., vadinami husitų ir katalikų 1433 sutarties punktai, kuriais turėjo būti baigtos kovos, prasidėjusios Huso nužudymu. Jų svarbiausias turinys buvo leisti husitams komuniją priimti abiem pavidalais.

Kompaktus, kompaktiškas (lot.) suspaustas, suglaustas, tankus.

Kompanija (lot.) 1. bendrovė, draugija, ratelis, žmonių būrys, draugė.

2. Atskirų asmenų susivienijimas vienos firmos vardu verstis prekyba arba gamyba. Vieni narių k. teįneša tik kapitalo, o kiti — kapitalo ir darbo. Daugiausia žinomos šios rūšies k.: pilnosios, akcinės, ribotinės, pasitikėjimo. Atskirą k. grupę sudaro įvairaus tipo kooperacinės bendrovės. Visos šios k. buvo žinomos ir Lietuvoje. Ribotinės k. (Gesellschaft mit beschraenkter Haftung, ar G.m.b.H.) buvo tik Klaipėdos krašte. K. šaknų reikia ieškoti gilioje senovėje. Tobulesnės organizacijos pradų ir pavyzdžių sukūrė krikščionybė. Krikščioniškoji bažnytinė organizacija bei vienuolynai teikė ir gerų ūkinių pavyzdžių. Bekyląs mūsų pašonėje lietuvių ir prūsų sąskaita Kryžiuočių ordinas buvo ne tik bažnytinė, karinė bei politinė organizacija, bet taip pat ir pirmos eilės tobula ūkinė organizacija. Kryžiuočių ordinas buvo, tam tikra prasme, kaip ir koloninė k. Lietuva turėjo turėti ne menkesnę ūkinę organizaciją, nes vis tik Lietuva sugebėjo išvesti Ordino veikimui ribas ir pagaliau jo veikimą visai sustabdyti. Pirmosios k. atsirado iš reikalo ginti prekybos kelius ginklu, nes senovėje ne visuomet valstybinė organizacija sugebėdavo prekybos kelius apsaugoti. Neretai pirklį būdavo sunku atskirti nuo keliaujančio samdyto kario. Tarptautinė teisė buvo tik užuomazgoje. Apytobulių k. pavyzdžių randame Egipte, Asirijoje, Babilone, Fenikijoje, Graikijoje ir ypač Romoje. Gildijos ir Hanza buvo pradininkės tobulesnės ir sudėtingos prekybinės k. organizacijos. Dabar labai svarbioms ir nepaprastai išplitusioms akcinėms bendrovėms pradžią davė Elzbietos I laikais Anglijoje įsteigtoji East India Company. Ši k. išsivystė iš ankstyvesnės Company of Levant Merchants, kuri dar nebuvo organizuota akciniais pagrindais. Hanzos pavyzdžiu tos pačios Elzbietos I laikais buvo įsteigta ir daugiau k., kurios iš karto gaudavo koncesinių privilegijų prekiauti su įvairiais, iš anksto nusakytais, užjūriniais kraštais. Ilgainiui kai kurios šių k., iš grynai prekybinio pobūdžio, išvirto ir į politines institucijas su kunigaikštiškomis privilegijomis. Šių kolonijų k. dėka buvo sukurta Anglijos imperija, jos galybė; o pačios vertingiausios kolonijos buvo tiesiog jų nukariautos (Indija, Š. Amerika). Koloninės k. pradžioje tebuvo tik jūrinių nuotykių ieškotojų susivienijimai, kurie vertėsi prekyba visai panašiais metodais, kaip seniau vikingai (taip pat vadinami variagais, normanais). Vikingai buvo galingiausi VIII–XI a. Grobimas, piratiniai žygiai, vergų prekyba šalia įprastinės prekybos buvo nuolatinis reiškinys k. veikloje. Pati Anglijos karalienė Elzbieta I dalyvavo tyliu k. bendrininku piratiniuose k. žygiuose prieš ispanų laivus. Anglijai šio pobūdžio k. išėjo į sveikatą; prekybinis veržlumas buvo akstinu ir kultūriniams laimėjimams. Iš

koloninių k. dar paminėtinos London Co., Plymouth Co. Abi veikė Š. Amerikoje — įsteigtos Jokūbo I laikais 1606. 1579 Elzbieta I davė leidimą, o Karolis I 1629 jį patvirtino, steigti Fellowship of Eastland Merchants k., kuri turėjo išimtinę teisę prekiauti su visais kraštais aplink Baltijos jūrą, įskaitant ir įvardijant Lietuvą. Be Lietuvos, k. leidime išskaičiuoti dar šie kraštai: Norvegija, Švedija, Suomija, Lenkija, Prūsija, Pamarys ir kai kurios Baltijos salos. 1693 k. teisės buvo susiaurintos; jų reikšmė sumažėjo.

Lietuvių kunigaikščių ekspansija į slaviškas, o vėliau ir į totorių nukariautas žemes buvo, bent pačioje pradžioje, prekybinio veržlumo išdava. Visais mums žinomais laikais, nepaprastos prekybinės reikšmės turėjo Naugardo, Kijevo, Juodųjų jūrų prekybos kelias. Visi kaimyniniai keliai, vakariniai ir rytiniai, orientavosi į šį pagrindinį šiaurės-pietų kelią. Šis kelias labai anksti atkreipė ir lietuvių kunigaikščių akį; tas kelias padėjo ir Lietuvai pasidaryti turto šaltiniu. Žinome, kad vikingai pavieniui tuo keliu netraukdavo, o organizuodavosi į vad. kariavas, laivininkų - prekybininkų bendruomenes. Istorikų liudijimu šiose kariavose buvo ir lietuvių. XI a. dėl neišaiškintų priežasčių vikingų veržlumas sunyko. Tuo pačiu metu betgi randame jau tvirtą Lietuvą ir jau įsistiprinusią prie šio svarbaus prekybinio kelio, ypač Polocko srity. Daugiau dėmesio kreipdami šiam prekybiniam keliui, lengviau suprantame Algirdo ir Vytauto žygius Juodųjų jūrų srityje. Naugardo – Kijevo prekybos keliu nepaprastai domėjosi ir klestinti Hanza. Jos kontoros prie to kelio veikė labai sėkmingai.

Akcinės k. lietuviškai vadinamos akcinėmis b-vėmis, sutrumpintai AB, šiandien yra tos k., kurios mūsų dienų ūkinį gyvenimą daugiausia lemia. Su AB išsivystymu yra suristas nepaprasto tempo ūkinis pasaulio kilimas. AB ištobulinta forma k. išvedė iš siaurų organizacinių ir kapitalo rėmų į platųjį galimybių lauką, nes AB forma įgalino nepaprastai didelę kapitalo koncentraciją viename vienete. Atsirado galimumas moksliniam prekybos amato sutvarkymui. Kartu skiriami dideli pinigai technologiniams bandymams, tyrinėjimams, laboratorijoms. AB yra tipiška kapitalizmo bendrovė. AB daugiausia išsivystė JAV, Anglijoje, Vokietijoje. Lietuvoje AB plačiau naudoti pradėtos po I pas. karo, Lietuvai esant vėl nepriklausomai. Lietuvos gerovė ir ūkinis kilimas, šalia kooperacinių bendrovių, labai prikląusė ir nuo AB. Pačių lietuvių buvo suorganizuotas didelis skaičius AB, kurios ne tik nepaprastai lėmė Lietuvos ūkinį gyvenimą, bet buvo jau garsios ir žinomos užsienyje. Tokių bendrovių paminėtinos šios: Lietuvos bankas, Žemės bankas, Maistas, Lietuvos Cukrus, Lietuvos Baltijos Lloydas, Nemunas, Drobė, Ūkio bankas ir jo kontroliuojamos įvairios įmonės; plytinės, metalo fabrikai.

H. Niklisch, Wirtschaftliche Betriebslehre 1922; *John P. Davis,* Corporations 1905; *H. Paszkieuicz,* The Origin of Russia 1954; *B. Pares,* A History of Russia 1953. *L.Drg.*

3. K. kariuomenėj karo žygis apribotas vieta ir laiku.

Kompanijonas (prc.) 1. draugas, bičiulis, bendrininkas. 2. prekybinės ar pramoninės bendrovės ar įmonės dalyvis, kompanijos dalyvis.

Komparatorius (lot. comparo ‚palyginu') įrankis tiksliems ilgių matavimams, paprastai palyginus matuojamąjį ilgį su pavyzdiniu. K. yra stalelis su dviem pritvirtintais prie jo mikroskopais. Ant stalelio lygiagreta padedami pavyzdinis ir matuojamasis ilgis. Iš mikroskopų optinių ašių nuotolių apskaičiuoja esamą tarp pavyzdinio ir matuojamojo ilgio skirtumą. K. naudoja matuodami spektro linijų atstumus, taip pat patikrinant naudojamus ilgio vienetus, skirtus labai tiksliems matavimams ir kt.

Kompartija žr. Komunistų partija.

Kompasas (it.) instrumentas naudojamas surasti krypčiai laivininkystėj, aviacijoj, topografijoj ir kt. K. susideda iš įmagnetintos kieto plieno plokštelės, vadinamos magnetine adata, kuri užmaunama ant smailo stiebelio ir gali laisvai sukiotis aplink savo ašį horizontalinėj plokštumoj. Žemės magnetizmo veikiama, adata sustoja ant magnetinio meridiano, t. y. vienas adatos galas nukrypsta į magnetinį šiaurės polių, o antras į pietų. Tarp magnetinio meridiano ir geografinio yra kampas, vadinamas deklinacija. Norint gauti tikrą kryptį, reikia padaryti to kampo pataisą. Deklinacija įvairuoja vietos ir laiko atžvilgiu. Prie adatos yra pritvirtintas lengvas kartono ar aliuminio skritulys, padalytas į laipsnius (0°–360°) ir k. rombus bei jų ketvirčius. Iš viso yra 32 rombai. Vienas rombas atitinka 11°15′.

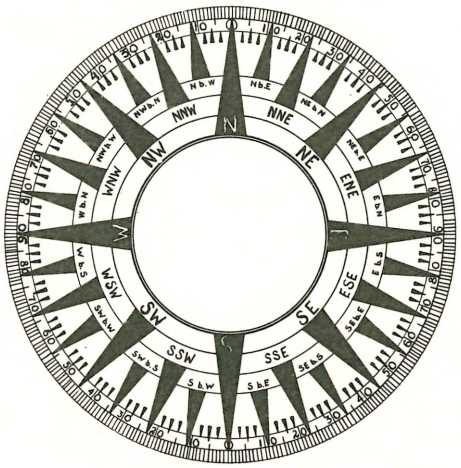

Kompaso rožė

Pagrindiniai 4 rombai, nutolę 90° vienas nuo kito, yra žymimi raidėmis N (North), E (East), S (South) ir W (West). Skritulio svorio sumažinimui jo vidurys būna išpiautas ir išpintas šilkiniais siūlais. Toks skritulys vadinamas k. rože. Stiebas, ant kurio yra uždedama adata ir k. rožė, yra pritvirtintas prie apskrito indo dugno, kuris viršutinėj briaunoj, vidaus pusėj, turi aiškiai matomą išpiovą — brūkšnį, vadinamą krypties linija. Indas yra pakabintas ant kardano žiedų, kurie yra pritvirtinti prie specialaus stovo. Taip padarytas k. vadinamas sausu k. Laivuose toks k. nėra praktiškas, nes esant audringai jūrai ir laivui siūbuojant, magnetinė adata yra perdaug tų judesių veikiama, ir nuo to nukenčia k. tikslumas. Šiai įtakai sumažinti indas yra pripildomas vandens ir stikliniu dangčiu hermetiškai uždaromas. Kad vanduo neužšaltų, primaišoma 35% alkoholio arba glicerino. Indo sienelės yra išklotos banguoto metalo plokštele, kad skysčiui nuo šilumos plečiantis nesutrūktų pats indas. Toks k. daugiausia laivuose vartojamas, vadinasi plūdiniu k. Lėktuvuose vartojami k. yra padaryti tuo pačiu principu tik būna žymiai mažesnių matmenų ir turi specialius amortizatorius, kurie panaikina motorų vibraciją ir pritaiko k. staigiems lėktuvo judesiams esant dideliam greičiui.

Paprastai k. būna ne viena magnetinė adata, bet grupė iš 4 arba 8 adatų. Jos išdėstytos k. rožės apačioj taip, kad kiekviena būtų lygiagreti rožės NS linijai ir magnetinis momentas būtų visuose skersmenyse vienodas. Laive k. yra pastatomas toliau nuo metalinių laivo dalių. Pagrindinis k. yra priešais vairą taip, kad krypties linija gulėtų ant vertikalinės laivo kylio plokštumos. Metalinis laivas turi savo magnetizmą, kuris įvairiomis kryptimis veikia k. ir tokiu būdu sumažina jo tikslumą. Tam pašalinti yra daroma k. kompensacija, patalpinant minkštos geležies rutulius ir virbalus reikiamose kryptyse ir atstumuose. Magnetinio k. kilmė yra neaiški. Į Viduržemio jūrą atėjo iš arabų; greičiausiai jie ir bus išradę, nes buvo geri ir ankstyvi jūrininkai Indijos vandenyne. Teigimas, kad k. išrastas kiniečių, nėra jokiais duomenimis pagrįstas; net Marco Polo apie tai nekalba. Kolumbas jau vartojo magnetinę adatą, bet tikroji k. pradžia yra XIX a. vidurys. 1876 Sir William Thomsonas užpatentavo k. su 4 magnetinėmis adatomis. XX a. pradžioj pasirodė plūdinis k., kuris buvo visuotinai priimtas.

Žiroskopinis k. Jei masyvus skritulys įmontuojamas į kardano žiedus ir gali sukiotis visomis kryptimis, smarkiai pasuktas, laikosi erdvėje pastovios padėties. Tas reiškinys yra vadinamas žiroskopine inercija. Spaudžiant horizontalinį žiedą skritulys pradeda keisti savo padėtį ir, jei pašalinė jėga yra pastovi, pradeda suktis apie vertikalinio žiedo ašį. Panašiai atsitinka pritaikius jėgą vertikaliniam žiedui: skritulys pradeda suktis aplink horizontalinio žiedo ašį. Šis reiškinys vadinasi žiroskopine precesija. Pastačius žiroskopą ant ekvatoriaus horizontalinėj plokštumoj taip, kad skritulio ašis gulėtų horizontaliai rytų - vakarų kryptimi ir pasukus skritulį, jo ašis laikysis erdvėje pirmykščios krypties. Žemei besisukant apie savo ašį, plokštuma, kurioje žiroskopas padėtas, keis kryptį erdvės atžvilgiu. Skritulio ašis, kuri buvo nukreipta į rytus, palengva kils aukštyn ir per 24 valandas padarys pilną apsisukimą vertikalinėj plokštumoj, tuo būdu išlaikydama žiroskopinę inerciją. Neleidžiant horizontaliniam žiedui svirti, skritulys pradeda suktis aplink vertikalinį žiedą tol, kol jo ašis atsistoja ant meridiano linijos ir vienu galu rodo į geografinį šiaurės polių, kitu į pietų. Nuo to linijos nenukrypsta pagal precesijos dėsnį tol, kol veikia pašalinė trukdomoji jėga. Pritvirtinus prie žiroskopo išlenktą susisiekiantį

vamzdelį ir pripildžius jo $^2/_3$ gyvsidabriu, yra sudaroma dirbtinė gravitacijos jėga, kuri neleidžia žiroskopui suktis aplink horizontalinę ašį, nes kai tik pradeda suktis, gyvsidabris iš vieno vamzdelio teka į kitą ir atitinkamą pusę padaro sunkesnę. Tokiu būdu žiroskopas nebegali klausyti žiroskopinės inercijos ir pradeda suktis aplink vertikalinę ašį, kol skrituliio ašis atsistoja ant meridiano linijos. Tokiu principu padarytas žirokompasas visiškai nepriklauso nuo žemės magnetizmo ir rodo geografinį šiaurės polių. Jo pagrindinės dalys: žiroskopas sukamas nedidelio elektrinio motoro ir kompaso rožė 90° kampu su skrituliu. Visa tai pakabinta kardano žieduose ir sudėta į tam tikslui pritaikintą dėžę, kurioje išpiauta krypties linija. Laive imontuojamas panašiai kaip ir magnetinis k. Vamzdeliai su gyvsidabriu yra pritvirtinti prie žiedo, palaikančio k. rožę.

Laivo greitis ir žemės sukimasis žirokompase padaro paklaidų, ypač, kai laivo kursas sutampa su paralele; paklaidos labai sumažėja, kai laivas plaukia meridianu. Netikslumams pašalinti yra įrengiami korektoriai automatiškam paklaidų pašalinimui. Pagrindinis žirokompasas elektra perduoda kryptį į žiro-k. pakartotojus, pastatytus daugely vietų.

K. Räntsch, Die Optik in der Feinmesstechnik 1949. *M.Sl.*

Kompatriotas (lot.) to paties krašto žmogus, tėvynainis.

Kompendiumas žr. Compendium.

Kompensacija (lot. compensare ‚išlyginti') 1. arba įskaitas, yra debitoriaus prievolės išlyginimas kita, priešine — kreditoriaus prievole (debiti et crediti inter se contributio). Toks abipusis prievolių išlyginimas visiškai racionalus, kai gali būti atliktas be kliūčių. Tokiu atveju versti debitorių, atsakovą, atskirai ieškoti iš kreditoriaus tai, ką kreditorius yra jam skolingas, būtų versti jį tiktai gaišti laiką, keliant nereikalingą bylą, ir dar jį apsunkinti reikalavimu pvz. pinigų, kuriuos jis sumokės kreditoriui ir paskui vėl iš jo atsiims. Romos teisėje toks įskaitas pradžioje nebuvo leidžiamas, bet ilgainiui buvo pripažintas ir leistas. Šio laiko legislacijos jį leidžia šiomis sąlygomis: abiejų prievolių pagrindai gali būti skirtingi, bet jų objektai turi būti vienarūšiai — tokie, kad vienas galėtų būti kito pakaitu (pvz. piniginės skolos); įskaitomosios prievolės turi būti neginčijamos, bent nereikalingos sudėtingo bylinėjimosi; jų terminas turi būti išėjęs. Baudžiamieji įstatymai kartais pripažįsta abi šalis — skundėją ir kaltinamąjį — vienodai nusikaltus, todėl ir nebaudžia, pvz. jei į įžeidimą atsakoma taip pat įžeidimu, tatai laiko k.

2. K. — tam tikras atlygis už ką ar dėl ko. Lietuvos įstatymams toks atlygis žinomas. Pramonės darbininkų samdos įstatymo (Vyr. Žinios 1933 XI 11 nr. 129/2966 ir 1934 IX 27 nr. 457/3181) 42 straipsnyje sakoma, kad samdytojas, nutraukęs be teisėtos priežasties samdos sutartį, sudarytą su samdininku, pasamdytu neaprėžtam laikui, turi samdininkui sumokėti priklausantį uždarbį ir duoti k. už laiką, dirbtą be samdos sutarties pertraukos. K. dydis — nuo vienos savaitės ligi keturiolikos savaičių uždarbio, destis, kiek laiko samdininkas yra dirbęs be sutarties pertraukos. Jei samdytojas taip nutraukia sutartį, padarytą aprėžtam laikui arba tam tikram darbui atlikti, tai, pagal to įstatymo 43 str., turi sumokėti samdininkui atlyginimą, lygų ‚visam sutartam už tą laiką arba tą darbą uždarbiui'; — v i s a m, atseit, turi sumokėti, be tikrai uždirbto atlyginimo, dar ir k. įstatymo 44 straipsniu, tokia pat k., t. y. nustatyta 42 arba 43 str., priklauso samdininkui, kai jis (samdininkas) nutraukia samdos sutartį, dėl to, kad: 1. samdytojas arba darbo prižiūrėtojas samdininką sunkiai įžeidžia žodžiu ar veiksmu; 2. samdytojas neduoda samdininkui sutarto valgio ar buto; 3. samdytojas nemoka samdininkui sutarto uždarbio; 4. samdytojas be samdininko sutikimo pakeičia samdos sutarties sąlygas, išskyrus sumažinimą dirbamojo laiko ligi keturių dienų per savaitę, kai sumažėja darbai įmonėje. Kiti atvejai, kuriais samdininkui, Pramonės darb. samdos įstatymu, priklauso k., yra šie: 1. kai samdytojas nutraukia samdos sutartį su pasamdytu neaprėžtam laikui samdininku dėl to, kad pastarasis neatėjo į darbą daugiau kaip aštuonias savaites iš eilės dėl ligos arba daugiau kaip dvi savaites iš eilės dėl kitų svarbių priežasčių, tai samdininkui, pagal įstatymo 44[1] str., be priklausančio jam uždarbio, duodama pusė 42 str. nustatytos k. už laiką, dirbtą be samdos sutarties pertraukos; 2. kai samdytojas nutraukia samdos sutartį įmonės darbui sustojus dėl nenugalimos jėgos (vis major) daugiau kaip dviems savaitėms, tai pagal

įstat. 45 str., samdininkui, pasamdytam neaprėžtam laikui, priklauso pusė 42 str. nustatytos k., o pasamdytam aprėžtam laikui — pusė tos k., kurią jis turėtų gauti, jei šiuo atveju būtų pasamdytas neaprėžtam laikui; 3. kai samdos sutartis pasibaigia dėl samdininko šaukimo atlikti karinę prievolę, tai samdininkui, pagal 47[2] str., mokėtina pusė 42 str. nustatytos k. Samdos sutarčiai pasibaigus dėl samdininko mirties, jo šeimai, pagal 47[1] str., priklauso tokia k., kokią jis būtų gavęs, būdamas nutrauktas samdos sutartį įmonės darbui sustojus dėl nenugalimos jėgos. K. mokėti imamas paskutinių metų vidutinis samdininko savaitės uždarbis. Samdytojai įstatymo 49[1] str. yra įpareigoti mokėti per ligonių kasas 3% nuo savo mokamų toms kasoms mokesčių (už apdraustus ligoje samdininkus) kapitalui sudaryti, iš kurio būtų mokamos samdininkams k. tais atvejais, kai iš samdytojų jų negalima išieškoti. Žemės ūkio darbininkų samdos įstatymu (Vyr. žinios 1929 VIII 12 nr. 306/2057), samdytojas, nutraukęs sutartį be teisėtos priežasties, turi duoti samdininkui, be atlyginimo už ištarnautą laiką, dar priedo $^1/_5$ dalį sutarto atlyginimo už visą, bet ne ilgesnį kaip vienerių metų laiką (§ 33). Samdytojas, atsisakęs nuo neribotam laikui sudarytos sutarties, jeigu apie tai reikiamu laiku neįspėjo samdininko, turi jam, be atlyginimo už ištarnautą laiką, sumokėti dar priedą, lygų dviejų savaičių atlyginimui (§ 35). Šitie priedai ir yra k. Įstatymo dėl valdininkų pareigų ėjimo atlyginimo (Vyr. Žinios 1919 VII 1 nr. 8/93) 11 straipsnyje yra šis k. nuostatas: ‚Kada valdininkas ištarnavęs ne daugiau vienų metų, yra atstatomas viršininko nuožiūra, kaip netinkamas arba nereikalingas, jisai turi teisės nuo dienos atstatymo gauti atlyginimą sumoje savo mėnesinės algos'. *B. M-s.*

3. K. dar laikoma sąskaitų išlyginimas biržos spekuliacijoje bei kontingentinėje ar kompensacinėje prekyboje.

4. M e d i c i n o j e sutrikdyto veikimo atstatymas, išlyginimas.

Kompensatorius (lot. compenso ‚išlyginu, atlyginu') prietaisas išlyginąs arba pašalinąs mašinų, aparatų ir kitokių įrankių veikimo nukrypimą nuo normalaus. Nukrypimas gali vykti dėl įvairių įtakų, pvz. temperatūros, greičio, svorio, padėties ir kt. K. mašinose esti pleištai, žiedai, tirštėjąs skystis.

1. K. o p t i k o j e įrankis skirtas tiksliai išmatuoti dviejų interferuojančių bangų fazių skirtumui. Interferometruose (žr.) k. pareigas eina dvi stiklinės plokštelės, padėtos pakeliui interferuojantiems spinduliams. Nuo plokštelės pasukimo kampo priklauso spindulio ilgis stikle, reiškia, ir fazių skirtumas. Eliptiškai poliarizuotos šviesos bangoms naudojamas kiek sudėtingesnis Babine–Soleilio k. iš vienos kvarco plokštelės ir dviejų kvarco pleištų, sraigtais stumdomų. Plokštelės optinė ašis statmena pleištų ašiai. Tais įrankiais išmatuoja fazių skirtumą ir nustato eliptiškai poliarizuotos šviesos ašių padėtį.

2. K. t e c h n i k o j e prietaisas apsaugąs nuo gedimo vamzdžius, kai nuo temperatūros svyravimų deformuojasi vamzdžių ilgis. Paprasčiausias k. yra lyros pavidalu sulenktas vamzdis, kuris įjungiamas į vamzdžių sistemą ir pasiduoda šoninių vamzdžių spaudžiamas ir tempiamas. Jo blogoji pusė, kad nemažai varžo vamzdžiais tekančią srovę. Daromi sudėtingesni k., bet jie reikalingi nuolatinės priežiūros.

3. K. e l e k t r o j e vadina mašinas, kurios kintamųjų srovių tinkluose išlygina srovės jėgos ir įtampos fazių nukrypimą. *M. Kr.*

Kompensuoti 1. sumokėti atlygį, išlyginti, atsiteisti. 2. sudaryti atsveriamąją jėgą.

Komperskis Jonas (apie 1570 Lietuvoje — 1622 IX 7 Polocke) Lietuvos jėzuitas. Jaunas įstojo į Vilniaus jėzuitų akademiją ir čia apie 1594 gavo filosofijos magistro laipsnį. Vienerius metus studijavo Vilniuje teologiją ir 1594 stojo į jėzuitus. Po to studijavo Romoje ir ten 1603 šv. Stanislovo kolegijai suruošus kardinolo Aldobrandinio priėmimą, K., būdamas vienas tos kolegijos auklėtinių, viešai lietuviškai paskaitė tai iškilmei specialiai pritaikintą prakalbą. Ten gavo ir filosofijos daktaro laipsnį. Iš Romos grįžęs, buvo Kališo ir Vilniaus kolegijų mokytoju, keletą metų buvo Pultuske konsultorium ir 3 metus dėstė ten filosofiją. Paskiau Vilniuje dėstė hebrajų kalbą ir ten 1610 IX 3 davė 4 įžadus. Vilniuje sakė lietuviškus pamokslus. 1613–16 buvo Kražių kolegijos rektorium, paskiau paskirtas naujai įkurtos Smolensko rezidencijos viršininku ir šią rezidenciją perorganizavo į Smolensko kolegiją. 1622 nuvyko į Lietuvos jėzuitų provincijos kongregaciją ir, grįždamas į Smo-

lenską, Polocke mirė. Dar būdamas Vilniaus akademijos studentu, 1593 suredagavo rinktinį 45 studentų darbą Threnodia in obitum Alberti Radziwill.

S. Rostowski, Lithuanicarum Societatis Jesu historiarum pars prima 1768; *H. Barycz,* Polacy na studjach w Rzymie 1938; *V. Biržiška,* Lietuvių pasaulietinės literatūros užuomazgos (Žingsniai 9 nr.) 1947. *Vc. B.*

Kompetencija (lot. competens) yra įstaigos ar pareigūno žinios sritis. K. itin svarbus dalykas valstybės gyvenime: be daugiau ar mažiau aiškios institucijų ir pareigūnų k. valstybėje būtų netvarkos, nesusipratimų. Valstybės valdomųjų organų k. nubrėžiama visų pirma jiems pavedamų reikalų rūšimis, skirtinomis pagal didžiąsias valstybinės valdžios šakas — įstatymų leidžiamąją, teisminę ir administracinę (vykdomąją). Atitinkamai turėjome Lietuvos valstybėje (ligi 1940 S. Rusijos okupacijos): pagal 1922 konstituciją — 1. seimą (parlamentą), 2. teismą ir 3. vyriausybę (§ 2), kurią ‚sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministrų Kabinetas' (§ 40); pagal 1928 konstituciją — tas pačias valdžios šakas su tuo administracinės valdžios nukrypimu, kad, ‚Seimo nesant arba Seimo sesijų tarpe, Respublikos Prezidentas gali leisti įstatymus, turinčius galios ligi Seimas juos pakeis' (§ 53), taip pat kad, ‚Seimo nesant arba negalint sušaukti nepaprastosios sesijos, Respublikos Prezidentas vykdo Seimo teises, numatytas §§ 31, 32 ir 64', kurios liečia ‚valstybės biudžeto ir jo išpildymo tvirtinimą', tarptautinių sutarčių ratifikavimą ir iškėlimą baudžiamosios bylos ministrui pirmininkui, ministrui ir valstybės kontrolieriui (§ 53); pagal 1938 konstituciją — 1. seimą, 2. teismą ir 3. administracinę valdžią (4 str.): a. respublikos prezidentą, esantį Lietuvos valstybės priešakyje bei jai vadovaujantį (3 str.) ir, ‚kai Seimo ar jo sesijos nėra', leidžiantį įstatymus (110 str.), ir b. vyriausybę, kurią sudaro jai vadovaująs ir atstovaująs (96 str.) ministras pirmininkas ir kiti ministrai (95 str.). Kiekvieno ministro žinioje yra kuri nors valstybės valdymo sritis — vidaus reikalų, užsienio reikalų, finansų ir t.t. Ministras atlieka savo darbą su pagalba prie jo esančios įstaigos (ministerijos) su jos daliniais. Daugiau, valstybinių organų k. apibrėžiama valdžios veikimo plotu (vietinės valstybinės įstaigos) ir, galiausiai, savitarpiniu aukštesniųjų ir žemesniųjų tos pačios valdymo srities organų santykiu (hierarchinė k.). Pvz. teismų k.: Lietuvoje ligi rusų okupacijos (1940) veikė keleriopi teismai. Jų buvo šios rūšys: apylinkių teismai, apygardų teismai, Apeliaciniai rūmai ir Vyriausiasis tribunolas. Kiekvienos rūšies teismas turėjo savo rūšinę k. Bet apylinkės teismas buvo nevienas, taip pat apygardos teismai buvo keli. Jie turėjo savo veikiamus plotus: apylinkių teismai — apylinkes, apygardų teismai — apygardas. Šitų teismų kiekvienas sprendė savo veikiamojo ploto, savo teritorijos, bylas — turėjo, vadinas, rūšinės k. ribose dar teritorinių k. Hierarchinėje k. teismai šiaip išsirikiuoja, einant aukštyn nuo žemesnio: 1. apylinkės teismas, apygardos teismas, Vyriausiasis tribunolas; 2. Apygardos teismas, Apeliaciniai rūmai, Vyriausiasis tribunolas; 3. Apeliaciniai rūmai, Vyriausiasis tribunolas. Įvairios visuomeninės organizacijos irgi turi savo organų k., pvz. draugijos, veikiančios savo įstatais, kuriais nustatoma k. visuotinojo draugijos susirinkimo, draugijos valdybos, draugijos kontrolės (revizijos) komisijos ir kitų draugijos organų. K. vadinamas ir dalyko žinojimas, geras nusimanymas apie jį. Muziko k. neabejotina muzikos srityje, teisės žinovo — teisės srityje, profesoriaus — jo dėstomame moksle ir t.t. *B. M-s.*

Kompetentiškas (lot.) nusimanąs, turįs pakankamai žinių ir nusimanymo spręsti kurį nors reikalą; turįs teisę spręsti ar tvarkyti kurį nors reikalą.

Kompiliacija (lot. compilare ‚grobti') ne originalus mokslo veikalas, be savarankiško tyrimo, bet paremtas kitų autorių tyrimais ir išvadomis ir atpasakojimais tų mokslo veikalų turinio.

Kompiliuoti (lot.) sudarinėti kompiliaciją.

Kompitalijos (lot. Compitalia) senovės romėnų šventė garbei kryžkelinių larų (Lares Compitales), garbintų kryžkelėse.

Komplanacija (lot. complanatio iš complano ‚sulyginti') 1. proceso pabaiga; susitarimo, susitaikymo aktas, panaikinąs ginčą; 2. m a t e m a t i k o j e neplokščio paviršiaus atvaizdavimas plokštuma, palaikant tą patį plotą ir jį išmatuojant kvadratiniais ploto vienetais. Matavimas atliekamas integralinio skaičiavimo pagalba.

Komplanaciniai vektoriai vektoriai a, b ir c atidėti iš vieno taško, lygiagretūs tai pačiai plokštumai ir linijiškai priklausą, būtent, turi būti tokie skaičiai m, n ir p, kurie trinarį ma+nb+pc paverčia nuliu.

Komplekcija (ag. complement arba inversija) muzikoje suprantama kaip intervalų apvertimas. Apatinę intervalo gaidą nukėlus į viršų gaunamas kitas intervalas. Buvusio ir naujo intervalo suma visuomet bus devyni: 2–7; 3–6; 4–5; 5–4 6–3; 7–2; be to, didieji intervalai apvertus duos mažuosius ir atvirkščiai, padidinti duos pamažintus ir atvirkščiai, grynieji duos grynuosius. Pvz. c–d, didžioji sekundė, apvertus d–c duos mažąją septimą. Harmonijos akordų apvertimas turi kitą prasmę. Perkeldami apatines akordo gaidas, gauname tą patį akordą kitos muzikinės spalvos ir kitu pavadinimu. Akorde gali būti tiek apvertimų, kiek jame yra skirtingų gaidų. Triskambio pirmas apvertimas duoda sekstakordą, antras kvartsekstakordą. Septakordų pirmas apvertimas duoda kvintsekstakordą, antras — terckvartakordą, trečias — sekundakordą. *Iz. V.*

Kompleksas (iš lot. complexio ‚susiejimas') 1. kas sudėta iš daugelio tarpusavyje priklausančių dalių, sudarančių visybę; sudėtinga visuma. K o m p l e k s i š k u m a s sudėtingumas.

2. P s i c h o l o g i j o j e k. vadinamas nustelbtų bei užguitų psichinių vaidinių raizginys, prikrautas tam tikro emocionalinio krūvio ir trukdąs asmenybei normaliai reikštis. Iš savo vidinės patirties žinome, kad emocijos yra stiprus mūsų veiksmų variklis: nereikia jokių valios pastangų atlikti veiksmui, kurs yra savaime malonus, ir spontaniškai vengiame bet kokios patirties, kuri teikia nemalonumo. Tikras k. susidaro nuo to momento, kai minėta ‚psichinių elementų' bei vaidinių grupė arba tiesiog koks natūralinis potroškis sutinka kliūtį ir sueina į konfliktą su kitais asmenybėje veikiančiais faktoriais: proto sprendimais, socialiniais, religiniais ir moraliniais jausmais. Taip susidaręs psichinio turinio k., kurs, kaip ir pats turinys, yra perdėm veiklus, net grynas veiklumas, pradeda grupuoti apie save psichinius reiškinius, tiek palankius, tiek ir nepalankius. Tuo metu asmenybėje eina nuolatinė vidujinė kova, kuri atitraukia nemažą dalį energijos nuo kitų protinių, reikalingų kasdieniniame gyvenime operacijų. K. turinys, paprastai, tūno kur giliai užsikasęs mūsų psichėje, todėl jis laikomas n e s ą m o n i n g u, tačiau jo veikimas pasireiškia išorėje, apspręsdamas mūsų kasdienius poelgius, spontaniškąsias reakcijas ir net paties proto veikimą. K. susidaro iš neišspręsto ar neišsklaidyto ir nuolat pasikartojančio konflikto tarp instinktyvinių, moralinių ir proto tendencijų. Pvz. jei mergaitė buvo nuvilta vieno vyro ir negalėjo jame realizuoti susidarytojo idealo bei iškrauti joje sutelktojo šiąja kryptimi emocionalinio krūvio, sutelktoji energija ieškos naujo kelio išsikrauti. Jei tuoj ištekėtų už kito, viskas baigtųsi gerai. Bet dabar protas ir patirtis liepia kritiškiau į šiuos reikalus žiūrėti, nepasitikėti kiekvienu, o moralinis jausmas verčia atleisti anam ir t.t. Matome, kad čia susipina daugybė psichinių faktų. Nors asmuo išoriškai ir atrodytų jau visiškai nusiraminęs, tačiau jo viduje gali būti, net jam pačiam to nejaučiant, giliai paslėptas neapykantos ir net keršto jausmas, kurs pradeda kliudomai veikti būdą ir asmenybę. Yra įvairiausių psichinio konflikto priežasčių: nepasisekusi meilė; nustelbta emocijų raida vaikystėje arba perdidelė priešingos lyties tėvų meilė, skriauda iš kitų brolių ar seserų pusės, šališkas ir neteisingas globėjų elgesys su vaiku, reikalavimas iš vaiko produktyvaus darbo tuo metu, kai jis yra žaidimų stadijoje, tėvų nesantaika ir dėl jos neturėjimas tikrumo savo egzistencijai; šiaip kiekvienas stipresnis ir sukrečiąs nepasisekimas, sąžinės konfliktai ir pn. Todėl šių dienų analitinėj psichologijoj randame keliolika k. rūšių, kurių svarbiausi bus: Edipo, Kaino, Elektros, didybės, menkavertybės, baimės, persekiojimo ir t.t.

M. Patrick, Oedipus: Myth and Complex 1948; *F. Krüger,* Komplexqualitäten, Gestalten und Gefühle 1929; *E. Müller,* Komplextheorie und Gestaltheorie 1928; *C. G. Jung,* Allgemeines zur Komplextheorie (Über der psychische Energetik) 1948. *A. Lgm.*

3. m a t e m a t i k o j e nebendravardžių vienetų suma, pvz. 4 kriaušės ir 3 obuoliai. Iš čia kilęs kompleksinio skaičiaus (žr.) a+bi pavadinimas, nes a yra realus skaičius, bi — menamas.

Kompleksija (lot.) 1. yra fizinė kūno forma, išvaizda, konstrukcija, fizinė kūno konstitucija arba sudėtis ir forma. Anglai k. dar vadina veido odos spalvą ir išvaizdą. *J. Mšk.*

2. z o o l o g i j o j e (gyvulininkystėje) zootechnijos mokslo skyrius, nagrinėjąs gyvulio kūno organų fiziologinius vyksmus. Nustatant gyvulio k., reikia patirti jo kraujo sausų medžiagų sudėtį ir alkalitetą, o taip pat reikia ištirti širdies ir alsavimo vyksmo ritmingumą, reguliarumą, dažnumą, muskulų standrumą ir jų pajė-

gumą. Nuo viso to priklauso gyvulio k. Išorinės gyvulio žymės (išvaizda) daug pasako apie gyvulio vidinę k. Pvz. nudribusios ausys parodo gyvulio tingumą, nejudrumą ir nuovargį, o žaismingos ausys gyvulio temperamentingumą.

K. Alminas, Allgemeine Tierzucht und Vererbungslehre 1947. *K. A.*

Kompleksinė klimatologija – klimatologija, kuri iš surinktų didesnio ploto temperatūros, slėgio, drėgmės, vėjo linkmės ir kitų davinių daro išvadas artimos ateities oro stoviui. Lietuvoje tai darė Meteorologijos stotis ir leido atitinkamus biuletenius.

Kompleksinės druskos, aukštesniojo laipsnio cheminiai junginiai, atsirandą iš paprastų (vientisų) druskų, šioms prisijungiant neutralias molekules, pvz. vandenį (druskų hidratai, kristalinės druskos), amoniaką ir jo darinius (amoniakatai) ir kt. K.d. taip pat atsiranda susijungiant druskoms, turinčioms tą patį anioną, ypač halogenidą ir cianidą. Pvz. vandenyje netirpstąs sidabro cianidas AgCN, prisijungus kalio cianidą KCN, duoda tirpstamą k.d. $KAg(CN)_2$, kaliosidabro cianidą. K.d. yra dažniausia kristalinės, kuriose metalo ionai (centraliniai ionai arba atomai) simetriškai apsupami molekulių arba neigiamų ionų, iš ko atsiranda kompleksiniai ionai, kurie gardelyje palaikomi priešingų elektrinių įlydžių. *P. Jc.*

Kompleksiniai skaičiai tam tikras dviejų realių skaičių (k.s. komponentų) dvejetas, žymimas simboliu (a, b). Definuojame: $(a, b)\pm(c, d)=(a\pm c, b\pm d)$ ir iš permanentiškumo: $c(a, b) = (ca,cb)$. K. s. (0,0) turi pagrindinę realaus nulio savybę: $(a, b)=(0,0)=(a,b)$ ir žymimas 0. Įvedame pažymėjimus: $(1,0)=e_1$ ir $(0,1)=e_2$. Šie e_1 ir e_2 vadinami k o m p l e k s i n i a i s v i e n e t a i s. Tuomet $(a, b) = ae_1 + be_2$. Nuo kompleksinių vienetų savybių priklauso k.s. sistemos savybės. Mums gerai pažįstama k.s. sistema tikrąja prasme gaunama, kai papildomai pažymima $e_1 = 1$, $e_2 = i$ ir definuojama: $(a,b) \cdot (c, d)=(ac-bd, ad+bc)$. Tada $(a, 0)=a$ ir $(0,1)(0,1)=i^2=-1$, būtent $i=\sqrt{-1}$, o $(a, b)=a+bi$. Elementariniuose kursuose dėstoma vadinamoji naivi k.s. teorija iš karto įveda k.s. formos $a+b\sqrt{-1}=a+bi$ ir operuoja su jais pagal formalines taisykles, atsižvelgiant tik tai, kad $i=-1$. Teigiamą skaičių $r=\sqrt{a^2+b^2}$ vadina k.s. a + b i a b s o l i u t i n i u d y d ž i u, arba m o d u l i u, ir žymi $|a+bi|$. Tuomet $a+bi=r\left(\frac{a}{r}+\frac{bi}{r}\right)=r(\cos\varphi+i\sin\varphi)$, kur $\cos\varphi=\frac{a}{r}$, $\sin\varphi=\frac{b}{r}$; tai leistina, nes $\left|\frac{a}{r}\right|$ ir $\left|\frac{b}{r}\right| \leqq 1$. Kampą φ vadina k.s. a m p l i t u d a, arba a r g u m e n t u. Geometriniai k.s. a + bi vaizduojami (žr. brėž.) stačiakampėje koordinatų sistemoje

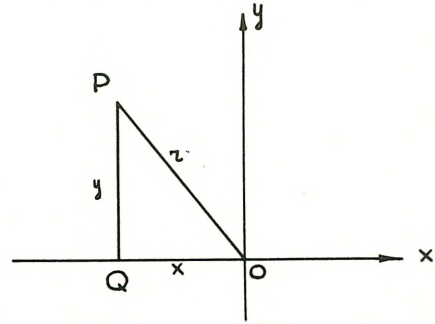

XOY tašku (afiksu) P(x, y) kur $x = a$, $y=b$. Tuomet $r=|OP|$, atseit, taško P atstumui nuo koordinatų pradžios, o φ yra kampas, kurį sudaro OP su OX, būtent, su teigiamąja X-ų ašies linkme. Čia plokštumoje XOY teigiamoji sukimosi linkmė yra priešinga laikrodžio rodyklių sukimosi linkmei. Tuo būdu kampu φ gali būti laikomas bet kuris teigiamas arba neigiamas kampas, esąs tarp OP ir OX, vadinasi, $\varphi=\alpha+2k\pi$, kur α yra minimalinis teigiamas kampas tarp OX ir OP, būtent, $0\leqq\alpha\leqq\pi$. Paminėsime k.s. tik tris labai svarbias formules: Eulerio $e^{\varphi i}=\cos\varphi+i\sin\varphi$, kur e natūralių logaritmų pagrindas; greta jos bendresnę $a + bi = re^{\varphi i}$ ir Moivre $(\cos\varphi+i\sin\varphi)^n=\cos n\varphi+i\sin n\varphi$, galiojančias be jokių apribojimų. K.s. sistema tikrąja prasme yra vienintelė, kuriai galioja formalūs skaičiavimo dėsniai: komutatyvinis, asociatyvinis ir distributyvinis.

Weber–Wellstein, Enzyklopaedie der Elementarmathematik I t.; Hamilton, Lectures on Quaternions 1866; Hankel, Theorie der komplexen Zahlensysteme. *A. Z.*

Kompleksinis (lot.) sudėtinis, sujungtas su bet kuo; turįs komplekso savybių, priklausąs kompleksui.

Kompleksinis dydis žr. Kompleksiniai skaičiai.

Kompleksinis metodas yra tas mokymo būdas, kuriame nepaisoma mokslo dalykų, o programose numatytos vaikams perteikti žinios sutraukiamos į kurį nors veikimą,

pvz. žaidimą ar kurio nors klausimo vaikišką nagrinėjimą. Tuo metodu mokant, vaikai nemokomi vieną pamoką tik skaityti, kitą tik rašyti, o trečią tik skaičiuoti. Čia dirbtinį mokymo suskaldymą į mokslo dalykus pakeičia natūralus vaikų veikimas. Savo pačių iškeltus klausimus benagrinėdami, jie turi kai ką apskaičiuoti, kai ką paskaityti, kai ką užsirašyti ar piešti, — ir taip jie mokosi nejučiomis ir be viršinės prievartos. Mokamai panaudojamas tas metodas tinka pradžios mokyklos pirmiesiems skyriams. *P. Ml.*

Komplektas (lot.) 1. visas kurių nors daiktų rinkinys (laikraščių nr.), baldų ir kt. Karo įstaigose pagal numatytus etatus visas visetas žmonių, ginklų, ir kitokių karo reikmenų; 2. mokyklinis darbo vienetas, **klasė, kurią** moko vienas mokytojas. Nepriklausomoje Lietuvoje k. buvo pradinių mokyklų mokomasis vienetas, vieno mokytojo vadovaujamas. Nepriklausomybės pradžioje didelė dauguma Lietuvos kaimo mokyklų buvo vieno komplekto, kuriose dirbo vienas mokytojas dažnai su visais 4 pradinio mokslo skyriais. Miesteliuose ir didesniuose bažnytkaimiuose vyravo tipiška 2-jų k. mokykla, kurioje mokė tuos pačius 4 skyrius du mokytojai dvejose klasių patalpose. Tuo pačiu metu Lietuvos miestuose vienkomplektės mokyklos sparčiai nyko, ir apie 1930, įvedant Lietuvoje visuotinį privalomą 4 metų pradinį mokslą, miestuose vienas k. jau reiškė vieno skyriaus klasę, vieno mokytojo vadovaujamą. Kaimo mokyklose nuo tų pačių 1930, kai mokytojų rengimas kiek paspartėjo, ėmė rastis daugiau k., t. y. kai kurios mokyklos susilaukė dviejų mokytojų. Nuo 1936 mokyklų reformos, kai pradinis mokslas buvo pratęstas dar dviem skyriais, miesteliuose, kur pradėjo veikti 5–ji ir 6–ji skyriai, mokyklos turėjo pasidaryti mažiausia 4 komplektų, kur pirmieji 4 privalomojo mokslo skyriai buvo 2-jų mokytojų vadovaujami, o V-sis ir VI-sis skyriai susilaukė sau atskirų mokytojų. 1933 Lietuvoje buvo 2298 pradžios mokyklos su 4378 k., 4405 mokytojais ir 241.410 mokinių. 1935 Kauno mst. buvo 43 pradžios mokyklos su 200 k., kuriose mokėsi 9427 mokiniai. *V. Č.*

Komplektavimas (lot.) komplekto sudarymas. Surinkimas kariuomenės dalių arba medžiagų karo reikalams.

Komplektuoti (lot.) sudaryti rinkinį; papildyti rinkinį trūkstamais dalykais; pagal nustatytus etatus rinkti reikalingą visetą.

Komplementas (lot. complementum ‚papildymai') 1. matematikoj kampas, kuris papildo turimąjį kampą iki 90°. Dažnai jis vadinamas papildomu iki 90° kampu.

2. K. medicinoje, kitaip aleksinas, grupė baltymų, esančių normaliame daugelio gyvių kraujo serume. Su juo susijungęs specifiškasis amboceptorius sunaikina bakterijas ir dalyvauja kitose kraujo reakcijose.

Kompletai (lot. completorium) brevioriaus kasdieninių maldų baigiamoji dalis.

Komplikacija (lot.) apsunkinimas, supainiojimas, susipynimas, sudėtingumas; pvz. jei sergant plaučių uždegimu prisidėjo pleuritas arba išsivystė pūlinys, tada sakoma, kad įvyko k., plaučių uždegimas komplikavosi plaučių pūliniu arba pleuritu. K. dabar vartojamas plačiai visose mokslo šakose ir žurnalistikoje ir reiškia numatytus ar nenumatytus sudėtingus ir supainiotus, suraizgytus įvykius arba procesus.

Komplimentas (prc.) pagyra, meiliažodžiavimas, mandagumo pareiškimas; dažnai perdėtu būdu, žodžiu ar raštu, reiškiama pagyra. Kai kurios primityvios tautos buvo sudariusios ištisą ceremonialą pradėti kalbą, parodant didelio pagarbumo bei meilumo.

Komplotas (prc. complot) sąmokslas, keleto asmenų susitarimas įvykdyti vieną ar daug nusikaltimų. Daugelio kraštų įstatymai smarkiau baudžia už gaujos padarytus nusikaltimus.

Kompluviumas (lot. compluvium) atriume, viduriniame ir svarbiausiame senovės romėnų namo kambaryje, stogo vidury keturkampė anga. Ją atitinka impluviumas, grindyse lietaus vandeniui keturkampė įduba.

Komponentas (lot.) ko nors sudėtinė dalis (elementas), sandas. Šis terminas vartojamas matematikoje, chemijoje, fizikoje ir kt. Termodinamikoje termodinaminės sistemos medžiagos, kurių koncentracija gali būti laisvai pakeičiama (šiuo atveju medžiagos vadinamos nepriklausomomis). Termodinamikoje k. skaičiui nustatyti naudoja Plancko metodą. *M. Kr.*

Komponuoti (lot.) 1. iš atskirų dalių sudaryti darnią visumą; planuoti, tvarkyti, kurti; 2. kurti muzikos veikalus.

Kompong Som pirmasis Kambodžos uostas, įrengtas Tailando įlankos krante 1955–57. Jo statybą finansuoja JAV ir Prancūzija.

Kompostas (lot. compositus ‚mišinys') pūdinys, žemės mišinys su mėšlu, padaromas sluoksniuojant ir supūdant velenas su gyvulių mėšlu. Platesne prasme k. sąvokon įeina įvairių atmatų, pvz. daržovių ir vaisių liekanų, įvairių lapų, piktžolių su dar nesubrendusiomis sėklomis, bulvienojų, šiaudų, gyvulių mėšlo ir kitų organinių medžiagų surinkimas į vieną vietą ir supūdymas. Kiekvienas daržovių ir gėlių augintojas be k. negali išsiversti. K., įnešdamas didelį kiekį humuso, pagerina dirvos savybes: sunkias ir netinkamas žemes padaro purias, lengvas — derlingesnes. K. naudojamas jaunų daržovių ir gėlių daigų išauginimui inspektuose, šiltnamiuose ir kt. K. krūvos daromos nuošalioje ir pavėsingoje vietoje 1–1,5 m aukščio, 2 m pločio (prie žemės), į viršų kiek siauresnė. Kad geriau pūtų, įvairios atmatos sluoksniuojama su žeme (apie 10 cm). Į tokią krūvą galima užpilti kalkių, medžio pelenų, srutų. Taip paruošta krūva apmetama žeme. Sausu laiku reikia gerai palieti. Kad geriau vyktų puvimas, kasmet 2–3 kartus perkasama. Atsižvelgiant įvairių medžiagų puvimo greičio, k. paruošimas trunka 1–3 metus. *J. Prš.*

Komposteris (prc. composteur) prietaisas geležinkelio bilietams ar kitokiems bilietams, čekiams, dokumentams prakirsti kontrolės reikalui.

Kompotas (prc.) saldintame vandenyje su prieskoniais išvirti arba tiktai šiek tiek pavirti vaisiai (švieži arba džiovinti, vienos rūšies arba maišyti). K. gali būti vartojamas valgiui tuojau jį paruošus arba gali būti užkonservuojamas hermetiškai uždarytuose induose (vekuotas k.). Tokiuose induose k. esti gatavai paruoštas vartoti, bet jis gali laikytis nesugedęs ilgesnį laiką, kol indai neatidaromi. Lietuvoje k. paprastai duodamas į stalą kaip vienas iš pietų baigiamųjų patiekalų.

F. Mn.

Kompozicija (lot. compositio iš componere) 1. atskirų dalių (komponentų) sudėstymas ir suorganizavimas į darnią visumą; taip pat — tokio proceso vaisius. Kalbos moksluose k. nusakoma dviejų žodžių sujungimas vienan naujan žodin, žodžių suformavimas sakinin arba sakinių perioduosna. Literatūroje k. terminu apibrėžiama: (anglosaksų kraštuose) literatūrinio veikalo kūrimo menas arba (literatūros teorijoj ir kritikoj) bendrasis architektoninis principas ir metodas, kuriuo individualus rašytojas naudojasi, susiedamas harmoningon visumon savo kūrinį.

H. N.

2. K. muzikoje bendras pavadinimas meninio darbo proceso, kur iš muzikos garsų laikantis muzikos teorijos taisyklių sukuriamas meniškas vokalinis ar instrumentalinis muzikos kūrinys. K. pradėjo reikštis XII a. ir savarankiškai vystytis, pergyvendama iki mūsų laikų įvairias fazes. K. yra labai įvairių rūšių: šokiai, dainos, sonatos, simfonijos, operos, pasijos, rapsodijos ir kt. Savo paskirtimi k. būna bažnytinė, saloninė, koncertinė (didžiosios scenos — simfonija; mažosios scenos — kamerinė: kvartetai, trio, instrumentams solo) ir kitokia. Savo pobūdžiu k. būna lyrinė, komiška, polifoninė, programinė, ultramoderninė ir kitokia. Nuo seno yra nusistovėjusi forma, kuria rašoma didieji veikalai. Mažesniems taikoma dainos forma. Moderninė k. nuo seniai nusistovėjusias formas pradeda neigti, stengdamasi sudaryti naujas. Atgimstančioje Lietuvoje k. pradėjo reikštis nuo V. Kudirkos, kuris sukūrė keletą šokių dalykėlių fortepijonui. Dabartinė mūsų k. stiliaus ir temų atžvilgiu eina lygiagrečiai su šių dienų muzikoje vyraujančia kūryba. *J.Ž.*

K. menė kūrinio forminė sąranga, jo atskirų dalių sudėstymo būdas jas sujungiant į įtikinančią visumą. K. sąvoka paprastai taikoma darbams, kurie suformuoti plokštumoje, pvz. tapybai, piešiniui, grafikai, reljefui, taip pat fasado plokštumai. Kitais atvejais architektūroje dažniau kalbama apie konstrukciją, o skulptūroje — apie ponderaciją. K. gali būti laisvesnė arba griežtesnė, t.y. atskiras dalis sudėstyti pagal matematišką schemą. Šiuo atveju turime eilę k. dėsnių, kuriuos įvairūs meistrai ir stilių sąjūdžiai panaudojo vis savotiškai: ritmiška eilė (primityviajame mene), simetrija (senovės ir viduramžių mene), diagonalė (baroke). Simetrija gali būti griežtai heraldinė — vienodai kartojanti abi šonines dalis (Rytų mene) arba leisti lengvą varijavimą bei simetrinių dalių individualumą (renesansas). Įvairus vaizdavimo uždaviniai turi skirtingus k. galimumus, pvz. portrete, grupėje, interjere, peizaže ir kt. Grupė gali būti sustatyta

pagal izokefaliją arba sudaryti piramidinę formą (‚figūra piramidale' italų renesanse). Matematinė k. vienais atvejais padaroma aiškiai matoma, kitais — ji sudaro vien tik atspėjamą nematomą diagonalių tinklą. Daug k. problemų iškyla su erdvės vaizdavimu plokštumoje, arba perspektyva. Vieni k. būdai perspektyvą neigia: pvz. plokštuminė k., kurioje daiktai esą skirtingoje gilumoje vaizduojami taip, tarytum visi būtų prispausti prie vienos priekinės plokštumos (primityviajame, ankstyvųjų viduramžių ir moderniajame mene) arba atvirkščios perspektyvos k. (Karolingų mene). K., pasireiškusi natūralizmo srovėje, siekė perspektyvą realizuoti iš pradžių intuityviai, o paskui matematiškai, perteikdama rakursus tiksliai pagal centrinės perspektyvos dėsnius (renesanse). Dar vėliau, siekiant k. efektingumo, imta perspektyvą pabrėžti artumos ir tolumos staigiais kontrastais bei erdvės bėgsmu gilumon (manierizme) ar begalinės erdvės iliuzijos kūrimu (baroko tapyboje).

A. Schmarsow, Kompositionsgesetze in der Kunst des Mittelalters I–II 1920–22. *P.Rkl.*

Kompozicinis stilius kolonos sistema, pasireiškusi romėnų architektūroje. K. kapitelis jungia joniečių (žr.) ir korintiečių

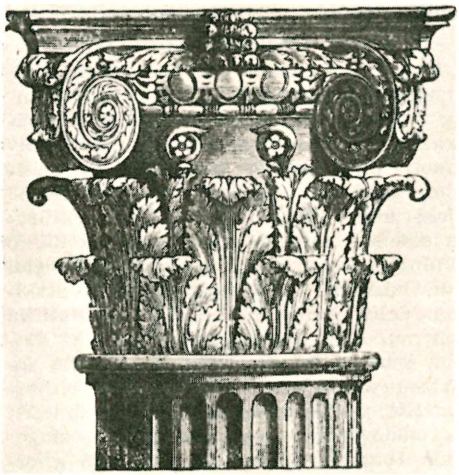

Kompozicinis kapitelis

(žr.) stiliaus elementus: korintiečių akanto vainiką su joniečių valuta bei kymation (varu).

Kompozitorius (ag. composer) bendras pavadinimas muzikos kūrėjo, nuodugniai susipažinusio su muzikos teorija, harmonija, kontrapunktu, formomis, instrumentacija ir rašančio meniškus įvairių muzikos rūšių veikalus. Vieni k. mėgsta vokalinę kūrybą, kiti instrumentalinę ar mišrią. Fr. Chopenas rašė išimtinai fortepijonui, R. Wagneris operas, Palestrina chorams, o J. S. Bachas oratorijas, kantatas, pasijas, įvairią instrumentalinę muziką. K., kurdami veikalus, sukuria įvairias muzikos kryptis: romantinę, modernine, ekspresionistinę, impresionistinę ir kitokias. Mūsieji k. kuria įvairių rūšių, nesilaikydami kurios nors vienos. Pirmuoju lietuvių k. laikytinas V. Kudirka.

D. K., Kompozitoriai ir jų kūriniai 1936. *J.Ž.*

Kompradoras (port.) parūpintojas, tiekėjas. K. pradžioje tebuvo tik tarnas europiečių namuose Tolimuosiuose Rytuose. K. vėliau išsivystė į prekybinį tarpininką tarp europinių ir amerikinių pirklių importininkų ir eksportininkų ir Tolimųjų Rytų pirklių, prekybos firmų. K. padeda vakariečių prekes išplatinti ir rytiečių prekes surinkti, kad paruoštų jas išvežimui į vakarus. K. pažįsta vietines sąlygas ir kalbas, dėl to jo tarpininkavimas dažnai pasidaro būtinas. K. daugiausia buvo naudojamas Kinijoje, kurioje, įvedus komunistinę santvarką, jo amatas buvo priverstinai panaikintas. K. veikia Formozoje, Singapūre, Malajuose, Honkonge, Indonezijoje, Filipinuose. *L.Drg.*

Kompresas (lot. compressus ‚sandarus') medicinoj reiškia sulankstytos lininės, vilnonės ar kitokios medžiagos gabalą, uždėtą ant kurios nors kūno dalies. K. gali būti sausas, šlapias, šiltas, šaltas, šildomas ar šaldomas. Priessnitzo k. yra šlapias, vėsus, bet nuo kūno temperatūros sušyla ir virsta šlapiu šildomuoju k. K. priklauso fizinės terapijos sričiai. Seniau jie buvo plačiau ir dažniau vartojami. Dabar cheminiai vaistai lengviau pritaikomi ir k. rečiau tevartojami. Bet yra atvejų, kur jie tikrai naudingi. *J.Mšk.*

Kompresija (lot.) suspaudimas; dujų suspaudimas.

Kompresorius (lot.) mašina dujoms spausti. Iki 3–4 atmosferų spūdžio naudoja paprastą stūmeklinį k. (žr. brėž.), kuriame esančios vakuume a dujos spaudžiamos stūmekliu į kitą vakuumą pro b. Stūmekliui slenkant atgal, įtraukiamas naujas dujų kiekis (br. iš apačios). Norėdami pasiekti didesnį spūdį, vietoje vieno vakuumo b naudoja du ar tris vakuu-

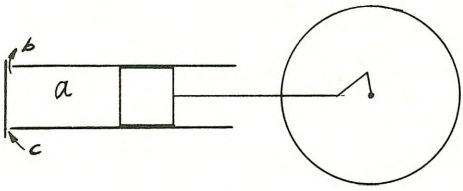

Kompresorius

mus, būtent iš vakuumo b varo į sekantį ir t.t. Šiuo atveju vakuumus reikia aušinti, nes spaudžiamos dujos labai įkaistų ir sumažėtų naudingo darbo koeficientas. Didesniems spūdžiams (7–10–15 atm.) daro sraigtinius k., kur sraigtas, besisukdamas savo apvalkale, varo dujas į vakuumą. *M.Kr.*

2. k a r o — k. artilerijos pabūkluose yra lafeto dalis, kurio paskirtis yra sumažinti šaudant atotranką, t.y. pabūklo atšliaužos ilgį. Pirmieji k. buvo pritaikinti krantų artilerijoje apie XIX a. vidurį įvairių medinių ir metalinių pleištų ir grandinių pavidalu. Apie 1875 atsirado galingesni, vadinamieji hidrauliškieji k., tačiau teisingiau juos būtų vadinti hidrauliškais stabdžiais. Dabar artilerijoje vartojami moderniški k. šių išradėjų: Kane, F'orges et Chantiers bei Vikerso sistemų. *O.Urb.*

Kompromisas (lot.) susitarimas, pasiektas abipusėmis nuolaidomis; susitaikymo vyksmas, kai dvi prieštaraujančios šalys sutinka atsisakyti dalies savo pozicijų, kur tačiau pagrindiniai šalių principai nėra pažeisti. Toks susitarimas yra lydimas įsitikinimo, jog yra geriau kai kuriuose dalykuose nusileisti varžovui negu bandyti jį priversti elgtis prieš savo valią. Nuolaidos šiuo atveju yra laikomos ne silpnumo ženklu, bet subrendimo. K. yra daromi visur: draugų būrelyje, šeimoje, draugijų posėdžiuose, ekonominėse, politinėse ir kitokiose institucijose. Demokratinei administracijai ir įstatymdavystei yra labiausiai būdingi nuolatiniai kompromisai. Yra išskiriamos trys k. stadijos: 1. pasitarimas, kai besiginčijančios šalys derasi viena su kita per savo atstovus be pašalinių autoritetų pagalbos, 2. tarpininkavimas, kai bešališkas asmuo ar institucija veikia kaip patarėjas nesutarimams spręsti, ir 3. arbitracija, kai tarpininkas turi galią padaryti sprendimą, kuris yra privalomas abiem šalims. Pramonės ir darbo atstovai dažnai turi nuolatinius ginčų sprendėjus, kurie abiejų šalių yra pripažįstami ir išlaikomi. Tarptautinius nesutarimus k. būdais bandė spręsti Tautų Sąjunga ir Jungtinės Tautos.

R. W. Murray, Sociology for a Democratic Society 1950. *A.Mst.*

Kompromisinis teismas arba trečiųjų teismas, kurį sen. Lietuvos valstybėje galėjo sudaryti visų luomų žmonės. Apeliacija dėl k.t. sprendimo tik tada galima buvo rašyti, kai visi teismo teisėjai sutikdavo. Žr. Trečiųjų teismas.

Kompromitacija (prc.) garbės nuplėšimas, pažeminimas kieno nors akyse.

Kompromituoti (prc.) pakenkti, pažeminti kieno nors akyse; plėšti garbę, žeminti gerą vardą; iškelti kieno nors nežinomas ydas.

Komptometras (prc.) skaičiavimo mašinėlė. Ją išrado 1886 Dorr E. Felt Čikagoje. Pirmasis jo k. buvo labai nesudėtingas; dabar jis yra ištobulintas, bet principas pasiliko tas pats. Lentoje yra keletas eilių mygtukų: 5–7–9–10–12–15.

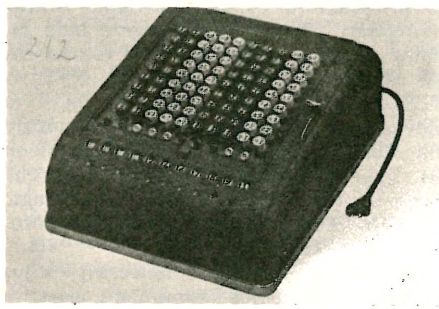

Komptometras

Kiekvienas mygtukas paženklintas skaitmeniu, nuo vieno iki devynių, pradedant nuo apačios. Paspaudus kurį nors mygtuką, apačioje, langelyje, pasirodo tas pats skaitmuo. Tokiu būdu pati mašina daro sudėtį. Greta didelių skaitmenų kiekviename mygtuke yra dar ir kiti, skaitmens. Jie prasideda nuliu ir baigiasi aštuoniais, be to, sudėti priešinga kryptimi. Jų pagalba daromi net ir labai sudėtingi sąskaitybos veiksmai. Svarbiausia k. ypatybė, kad juo galima ne vien skaičiavimą atlikti greitai, bet galima sumažinti ir veiksmų skaičių. Kur be mašinos reikėtų daryti keletas aritmetinių veiksmų, k. dažnai galima atlikti vienu veiksmu. Du nevienodi skaitmens kiekviename mygtu-

ke k. skiria nuo kitų skaičiavimo mašinų, kurių jau yra gana įvairių. *P.Ks.*

Kompulsija (lot. compulsio ‚prievarta, grūstis') nenugalimai stiprus noras atlikti kokį veiksmą, priešingą sveiko proto sprendimui.

Kompurgacija (lot. compurgatio ‚nuvalymas, nušvarinimas') teisė išteisinti apskųstą asmenį kito asmens (compurgator) priesaika, kad apskųstojo asmens pareiškimas yra tikras arba kad jis yra nekaltas. Šioji teisė 1883 buvo Anglijoje panaikinta.

Komroff Manuel (g. 1890) amerikiečių rašytojas, užsienyje studijavęs muziką ir tapybą. Tuo būdu įgytas žinias ir patyrimą vėliau panaudojo rašydamas muziką filmams ir tapybos kritikos straipsnius. Prasidėjus rusų revoliucijai, kaip socialistas, nuvyko į Petrapilį ir ten redagavo dienraštį anglų kalba; tačiau įsigalėjus bolševikams pabėgo ir, nugalėjęs visas kliūtis, atvyko į Japoniją. Grįžęs į JAV, vertėsi literatūriniu darbu, ligi 1927 pasirodęs jo romanas Coronet atpalaidavo nuo medžiaginių rūpesčių ir leido išimtinai atsidėti kūrybai. K. žinomas kaip istorinių romanų rašytojas, savo romanams imąs temas iš Vidurio Europos XVII ir XVIII a. istorijos, išskyrus romaną Two Thieves, kur aprašo latrų, nukryžiuotųjų šalia Jėzaus, gyvenimą. Išsp. Napoleon 1954, True Adventures of Spies 1954, The March of the Hundred 1939, The Magic Bow 1940, Feast of the Jesters 1947, Mozart 1956 ir kt. *A.L.*

Komsomolas (Kommunističeskij sojuz molodeži) S. Rusijos komunistų partijos jaunimo organizacija. K. buvo Lenino įkurtas 1918. Jo pradinis narių skaičius— 20.000; 1954—18,8 mil. K. yra skirtas jaunimui nuo 14 iki 23, tačiau jame yra, palyginti, nemažas skaičius vyresnio amžiaus narių. K. organizacinė struktūra labai panaši į komunistų partijos: žemiausioje organizacinės hierarchijos pakopoje celės ir komitetai mokyklose, fabrikuose, kolchozuose, armijoje ir kt.; aukščiau apygardų, rajonų ir respublikų vykdomieji ir reprezentaciniai vienetai, vyraują visasąjunginiuose organuose. K. veikla yra nustatoma ir tiesiogiai kontroliuojama komunistų partijos. K. pastangomis buvo įkurtos ir kitos dvi komunistinio jaunimo organizacijos: pionieriai 1922 ir spaliukai (Oktiabriata). Pirmoji yra skirta jaunimui nuo 10 iki 16; antroji vaikams nuo 8 iki 11. Abi šios organizacijos yra k. priežiūroje. Vienas iš svarbiausių k. tikslų yra paruošti būsimuosius komunistų partijos kadrus. Be to, organizacijos uždavinys yra supažindinti S. Rusijos jaunimą su komunistine doktrina ir pajungti partijos darbui. Kadangi k. yra vienintelė legali bebaigiančio bręsti jaunimo organizacija S. Rusijoje, jos įtaka jaunimo tarpe yra didelė. Tačiau k. veikla nesiriboja vien tik jaunimu arba būsimųjų komunistų partijos narių pritraukimu ir paruošimu. Jis turi taip pat palaikyti nuolatinį ryšį tarp komunistų partijos ir masių. Kiekvieno k. nario pareiga yra visada ir visur prisidėti prie komunistų partijos darbo; kur nėra partijos k. turi jai atstovauti ir jos vardu veikti. Dėl to nenuostabu, kad dažnai jaunimo organizacija atlieka partijos funkcijas. Neretai k. yra skiriamas specialiems darbams, kaip kolektyvizacijos pravedimas, kovingumo ir lojalumo komunistų partijai raudonojoje armijoje sustiprinimas, Sibiro negyvenamų plotų kolonizacija, propaganda sužadinimui didesnio domėjimosi griežtaisiais mokslais bei technologija ir kt. *J.Š.*

Komsomolsk mst. S. Rusijos Tolimuosiuose Rytuose, Chabarovsko srityj, prie Amūro upės; per 200.000 gyv. (1956; 1944 199.364). K. įkurtas 1932 čia apgyvendinant 4000 komjaunuolių, įrengtas jūros laivams tinkamas uostas, pastatyti plieno gamybos (Amurstal) ir lėktuvų fabrikai. Iš Taišeto (770 km į š.v. nuo Irkutsko) ligi K. nutiestas apie 3000 km ilgio vad. Baikalo–Amūro magistralės (BAM) gležk.

Komtūras (iš lot. commendare ‚pavesti, patikėti') Vokiečių ordino valdininkas, kuriam buvo pavesta valdyti pilis su jai priklausančia sritimi-komtūrija. K. buvo vyriausias srities (Landeskomturei) pareigūnas, kuris, kaip srities komendantas (Landeskomtur), karo metu vadovavo atskiram kariuomenės daliniui. Ordino administraciniame gyvenime k., kada Prūsuose ir Livonijoje buvo pristatyta daug pilių, vaidino pagrindinį vaidmenį. Lietuvos pasienių k. įgijo ypatingos reikšmės. Jie ne tik dalyvaudavo dažnuose žygiuose į Lietuvą, bet atlikdavo sekimo pareigas. Ypač Ragainės, Daugavpilio (Dünaburgo) ir Klaipėdos k. per savo seklius rinko žinias apie Lietuvos vidaus gyvenimą ir pranešinėjo Ordino vadovybei. Iš Vytauto D. laikotarpio yra išlikę pasienio k. laiškų (išsp. Codex epist. Vitoldi), duodančių

įdomių faktų ir drauge parodančių, kiek toli ėjo tų k. informacijos. Šalia daugybės pilių komendantų-k. Vokiečių ordino santvarkoje didžiojo magistro pavaduotojas buvo vadinamas didžiuoju komtūru (Grosskomtur). Jis ėjo kanclerio pareigas, ir šalia kitų didžiojo magistro patarėjų (Grossgebietiger), buvo svarbiausias Ordino centro valdininkas. Pavaduodamas did. magistrą ir eidamas jo sekretoriaus pareigas, did. k. buvo drauge ir Marienburgo pilies (sostinės) k. Kadangi did. magistro dažnai nebūdavo namie, did. k. būdavo paprastai su visais Ordino reikalais susigyvenęs. Yra išlikusios 1410–20 tarpo did. k. išlaidų knygos (das Ausgabebuch des Marienburger Hauskomturs, 1911 išl. W. Ziesemer).

J. Voigt, Geschichte Preussens III 1828; *O. Schlicht,* Das Ordensland Preussen 1933; *K. Lohmeyer,* Geschichte von Ost- und Westpreussen I 1908; *M. Perlbach,* Die Statuten des Deutschen Ordens 1890. *Z.I.*

Komuliejus žr. Comuleus.

Komuna (lot. communitas, communio) bendruomenė; viduramžiais daugiausia miestų bendruomenių, su didesnėmis ar mažesnėmis savaimingomis politinėmis teisėmis, pavadinimas. K. atstovavo viduramžių visuomenės ūkiniam, teisiniam ir politiniam susiskaldymui ir buvo lyg valstybė valstybėje. K. Europoje susikūrė galutinai apie XII a., kada išsiplėtė prekyba ir iškilo pirklių luomas. Tačiau k. pradmenys glūdėjo senesniuose laikuose ir siekė Romos imperijos. Romos imperija buvo iš esmės miestų federacija, kur kiekvienas miestas (civitas) su apylinke sudarė atskirą politinį ir net religinį vienetą, valdomą savų pareigūnų (dekurijonų). Miestų bendruomenės pergyveno imperijos žlugimą ir neišnyko dėl barbarų užplūdimo. Tik jos, dabar krikščioniškoje visuomenėje, daugiausia pateko į vyskupų globą. Mat, bažnyčia, taikydamasi prie romėniškos administracijos, pavertė miestą su apylinke vyskupija (diecezija), ir tuo būdu imperijos civitas buvo sutapdintas su vyskupo rezidencija. Ilgainiui, įsigalint feodalizmui ir imant viršų dvarų (manoralinei) ūkio sistemai, tipiškas miestų gyvenimas sunyko. Miestai atsidūrė vyskupų, pasaulinių didikų ar krašto valdovų žinioj. Jie neteko teisinio ir politinio savaimingumo ir maža kuo skyrėsi nuo kaimo bendruomenių. Jų išskirtinė žymė tepaliko jų mūrai–pilys, davę ne tik saviems, bet ir apylinkės gyventojams apsaugą pavojaus metu. Įsikūrusios viduramžių pabaigoje miestų k. virto trečiuoju luomu, šalia dvasininkų ir didikų ir tuo būdu laužė šiais dviem luomais pagrįsta santvarką. K. buvo laisvų žmonių, nepripažinusių kilminės nelygybės, bendruomenė. Tačiau joje išryškėjo turtu pagrįsta nelygybė, ir tuo būdu susidarė turtingųjų luomas (it. popolo grasso) ir neturtingųjų masė (it. popolo minuto arba popolani). Iš pirmojo kilo naujaisiais laikais luomas, gavęs buržuazijos vardą. Laisvose bendruomenėse rasdavo laisvę ir naujai įsiterpę nelaisvieji, išgyvenę jose įprastą laiką (paprastai, metus ir vieną dieną). Iš čia vokiškas posakis: miesto oras daro laisvą. K., paplitusios visoj V. Europoj, galingiausios ir tipingiausios tebuvo Italijoj. Čia jos išsivystė tikromis valstybėmis. Kituose kraštuose jos liko palenktos karališkai valdžiai, nors daug kur, pvz. Prancūzijoje net padėjo karaliams kurti absoliutizmą. Krašto valdovai, matydami naudą iš pirklių bei amatininkų luomo, dažnai patys privilegijomis kūrė k. Jie arba esamiems miestams duodavo savivaldybes, arba kurdavo privilegijomis apdovanotus naujus miestus. Europos rytuose, atseit ir Lietuvoj, miestų savivaldybės steigtos pagal vad. Magdeburgo teisę (žr.), kilusią iš Magdeburgo miesto. Ši Magdeburgo teisė Lietuvoje buvo suteikiama net iki XVII a.

H. Pirenne, Medieval Cities 1939. *J. J.*

K. Paryžiaus žr. Prancūzijos istorija.

Komunalinė teisė žr. Savivaldybės teisė.

Komunalinis ūkis vietos savivaldybių (bendruomenių, komunų) ūkis, esąs šalia valstybinio ūkio. K.ū. rūpina tuos vietos savivaldybių — valsčių, apskričių, miestelių, miestų — viešuosius reikalus, kurių nerūpina valstybė. K. ūkiui paprastai priskiriamos šios sritys: vaikų ir suaugusiųjų pradžios švietimas, viešieji knygynai, skaityklos ir kt. kultūrinės įstaigos, sveikatos reikalai ir sanitarinė priežiūra, socialinis šelpimas ir našlaičių, senelių ir invalidų prieglaudos, darbo tarpininkavimas ir nedarbo šalinimas, pigiųjų butų kolonijos, elektros, dujų ir vandens tiekimo įmonės, kanalizacija, statybos planavimas ir jos priežiūra, ugniagesyba, aikščių ir parkų įrengimas ir tvarkymas, gatvių ir vietinės reikšmės kelių tiesimas, vietos susisiekimo priemonių organizavimas ir tvarkymas, viešoji tvarka ir kt. K.ū. išlaidoms dengti svarbiausi pajamų šaltiniai — savi-

valdybių (komunaliniai) mokesčiai bei rinkliavos ir savivaldybių įmonių pajamos. Nepaprastosioms išlaidoms — modernizacijai, statyboms ir kt. — finansuoti, kai nepakanka reguliarių pajamų, lėšos organizuojamos paskolomis. Kai vietos savivaldybė vykdo kurį nevietinės reikšmės projektą arba kai jos finansinis būvis yra silpnas dėl nepalankios vietinės situacijos, į pagalbą ateina valstybė su parama iš valstybės iždo. Tokios valstybinės paramos, ypatingai kai jos susijusios su k.ū. nepalankia finansine vietos situacija, vadinamos finansiniu išlygi nimu. K.ū. apimtį saisto du pagrindiniai veiksniai: administracinės politikos linkmė ir krašto turtingumas. Juo stipresnė valstybėje administracijos decentralizacijos tendencija, juo daugiau viešųjų uždavinių tenka savivaldybėms. Ir juo turtingesnis kraštas, juo geriau jo k.ū. gali tenkinti viešuosius vietos reikalus. N. Lietuvoje k.ū. vaidino palyginti nežymų vaidmenį. Jo išlaidos sudarė 10-15% visų valstybės išlaidų. Po administracinių išlaidų daugiausia buvo išleidžiama švietimo ir sveikatos reikalams. Šios išlaidos, 1930 įvedus privalomąjį pradžios mokslą, nuolat augo. Kitose Europos valstybėse k.ū. išlaidos siekia nuo 20% (Prancūzija) iki 40% (Belgija) visų — valstybės ir savivaldybių — išlaidų. Moderni ekonominė ir socialinė raida ir nuolat gyvėjanti migracija, o ypač gyventojų trauka į didmiesčius, suintensyvėjusi po pramonės revoliucijos, iškėlė savivaldybėms ir jų ūkiui eilę naujų problemų. Savivaldybių administracijos problemoms, o ypatingai jų ūkiui tirti ir socialinei komunalinei politikai nagrinėti atsirado mokslinių leidinių, susiformavo adm. mokslo šaka komunalinis mokslas ir atsirado komunalinės administracijos akademijų (Düsseldorfe, Kölne ir kt.). Po II pas. karo politinių pabėgėlių ir iškeldintųjų šelpimas ir įkurdinimas k. ūkiui, ypatingai Europoje, Azijoje ir Afrikoje, iškėlė naujų sunkių uždavinių.

J. Jastrow, Sozialpolitik u. Werwaltungswissenschaft 1902; *A. Weber*, Die Grossstädte u. ihre sozialen Probleme 1918; *Riess*, Kommunale Wirtschaftspolitik 1924; *E. Falck*, Kommunale Wirtschaftspolitik 1932; *D. CeseviČius*, Das Finanzsystem Litauens 1934; *W. McMillen*, Community Organization for a Social Welfare 1945.

J.Ppl.

Komunaras 1. R(usijos) K(omunistų) P(artijos) C(entro) K(omiteto) Lietuvių sekcijos organas, pradėtas leisti 1922 I. K. kurį laiką ėjęs Maskvoje.

2. Paryžiaus komunos dalyvis.

Komunija (lot. communio ‚bendravimas') 1. Krikščionių terminologijoje šiuo žodžiu pažymimas vienas iš septynių sakramentų, kuriuo duonos ir vyno pavidalais priimamas Kristaus kūnas ir kraujas. K. yra kilniausias iš visų sakramentų, nes tik juo vienu priimamas patsai malonių šaltinis — Kristus. Šio sakramento kilnumui atitinka ir jo vaisiai, kurių svarbiausias — susivienijimas su Kristumi; ‚Kas valgo mano kūną ir geria mano kraują, tas pasilieka manyje, ir aš jame' (Jon. VI, 57). Iš šio glaudaus susivienijimo su pačiu malonių šaltiniu padidėja pašvenčiamoji malonė, dingsta lengvosios nuodėmės; net ir sunkiosios, jei liko neišpažintos dėl užsimiršimo, nesudaro kliūties malonei gauti. Bausmė už nuodėmes taip pat atleidžiama arba bent sumažinama pagal priimančiojo k. meilės didumą bei pasiruošimo intensyvumą. Iš tokio žmogaus pašventimo seka jo teisės į amžinąjį dangaus gyvenimą padidėjimas. Tai patvirtina ir kunigo žodžiai kuriuos kalba dalindamas k.: ‚Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus kūnas ir kraujas tesaugoja tavo sielą amžinajam gyvenimui'. Tai patvirtina ir pats Kristus: ‚Kas valgo mano kūną ir geria mano kraują, tas turi amžinąjį gyvenimą, ir aš jį prikelsiu paskutinę dieną' (Jon. VI, 55).

Šis sakramentas jungia tikinčiuosius ne tik su pačiu Kristumi, bet ir su Jo mistiniu kūnu — Bažnyčia, taigi ir vienus su kitais. Tikinčiųjų tarpusavio vienybė įvyksta per tikėjimo vienybę, nes visi tiki realų Kristaus buvimą k., ir per širdžių vienybę, nes visi dalyvauja Kristaus meilėje. Prisideda dar ir socialinė krikščionių vienybė, nes k. priėmimo proga renkasi prie to paties stalo įvairių luomų ir įvairaus išsilavinimo žmonės. Tokiam praktiniam sakramentui reikalingas ypatingas pasiruošimas tiek sielos, tiek kūno atžvilgiu. Siela, priimant k., turi būti be sunkios nuodėmės, o už lengvąsias reikalingas bent gailestis. Kadangi k. yra sielos maistas, svarbu sužadinti jo alkį troškimu, pasirengimu, nes maistas daugiau padeda išalkusiam, negu sočiam. Po k. reikalingas bent trumpas (paprastai 15 min.) susikaupimas ir padėkojimas. Kūno atžvilgiu paprastai reikalinga, kad k. priimantysis tam tikrą laiką būtų nevalgęs ir negėręs (išskyrus paprastą vandenį) tą pačią k. dieną. Pop. Pijus XII dar

1953 buvo suteikęs k. priimantiems tam tikrų lengvatų šio pasninko atžvilgiu, o 1957 (pradedant III 25) yra nustatęs, kad susilaikyti nuo maisto ir alkoholinių gėrimų reikia 3 val. prieš bet kuriuo metu priimamą k., nuo kitų gėrimų (išskyrus vandenį) 1 val. Ligonių šis pasninkas nesaisto.

Vykdydama Kristaus norą — būti sielų maistu — Bažnyčia ragina tikinčiuosius dažnai naudotis šiuo dvasiniu maistu, netgi kasdien (paros būvyje galima priimti k. tik vieną kartą), ir įsako priimti k. bent vieną kartą metuose (apie Velykas). Kas šio įsakymo nesilaiko, sunkiai nusikalsta ir negali skaitytis Bažnyčios nariu, netenka teisės į Bažnyčios religinius patarnavimus (miręs nelaidojamas religinėmis apeigomis ir kt.). Normaliam dvasiniam gyvenimui palaikyti mėnesinė k. nėra perdažna, o tiems, kurie nori gyventi intensyvesniu dvasiniu gyvenimu, patariama savaitinė ir net, pirmųjų amžių krikščionių pavyzdžiu, kasdieninė. Vaikai, vos atėję į protą ir sugebą atskirti k. nuo paprastos duonos, jau gali priimti k. Bažnyčia tiems, kurie neturi progos priimti k. sakramentiniu būdu, pataria vad. dvasiškąją k. Tai yra karštas troškimas, kyląs iš gyvo tikėjimo ir karštos meilės susivienyti su Kristumi. Tokios k. vaisiai yra panašūs į sakrametinės k. vaisius, o dėl pamaldumo intensyvumo gali juos net pralenkti.

M. Andrieux, Immixtio et consecratio 1915; *P. Dudan,* Pour la Communion fréquente 1921; *A. Van Hove,* De Eucharistia 1941; *Dublanchy,* Communion (Dict. de Théol. Cath. III, 1); *P. Browe,* Die häufige K. im Mittelalter 1940.

A.Nc.

2. K. R. Katalikų Bažnyčios liturgijoje mišių penktoji ir paskutinė kintamoji dalis (Missa Proprium), giedama tuojau po k. išdalijimo. Pradžioje tai buvo antifona ir versas Gustate et videte iš 33 psalmės arba iš kitų psalmių. Vėliau liko tik antifonos (antiphona ad communionem).

Iz,V.

Komunikacija (lot. communis ‚bendras', communicatio ‚padarymas bendru, suviešinimas') 1. oficialus pranešimas, ko paskelbimas; susisiekimas; minčių bei idėjų perdavimas, paskleidimas.

2. Retorikoje figūra, kuria kalbėtojas suvaidina atsiklausiąs auditorijos nuomonės. Pvz.: Sakykite: ką gi turėjo daryti kaltinamasis tokiose sąlygose?

A.Lgm.

3. K. kariuomenėje karo arba susisiekimo keliai, kuriais vykdomas nuolatinis tiekimas ir papildymas žmonėmis ir medžiagomis veikiančios kariuomenės. Ligi XIX a. vidurio k. naudojo beveik išimtinai vieškelius, plentus ir vandens kelius, vėliau pradėjo naudoti ir geležinkelius. Nepaprastas technikos išsivystymas ir patobulinimas mechaniškos traukos vėl padidino plentų bei vieškelių reikšmę, nes geležinkelių veikimą gali paraližuoti priešo aviacija. Vandens keliai, ypač upės, nors jomis susisiekimas ir pigus ir jo pažeisti negali, betgi dėl laiko ir oro sąlygų bei dėl upių krypties negali būti pilnai panaudotas k. Karo strategija laiko vienu pagrindiniu uždaviniu tinkamai sutvarkyti k. Istorijos pavyzdžiai rodo armijų katastrofas dėl netinkamos k. (1812 prancūzų žygis į Rusiją).

O.Urb.

4. 1919 Lietuvos susisiekimo ministerija buvo vadinama k. ministerija ir jos valdytoju buvo inž. J. Šimoliūnas.

Komunikantas (lot.) maža konsekruota ostija, kurios pavidalu tikintieji (lotyniškųjų apeigų katalikai) priima eucharistinį Kristų.

Komunikatas (lot., prc.) oficialus pareiškimas, pranešimas, ypač iš tarptautinių pasitarimų, vyriausybės įstaigų, oficialių asmenų; taip pat oficialiai pateiktas pranešimas. Karo metu: fronto operacijų sutrauktas pranešimas spaudai.

Komuninė (lot. pyxis ‚dėželė') indas, kuriame saugomi konsekruoti komunikantai, kad būtų galima kiekvienu atveju, kai reikia, duoti tikintiesiems. Bažnyčios įstatymai (kan. 1270) reikalauja, kad k. būtų pagaminta iš gryno bei vertingo metalo, su dangteliu, iš vidaus paauksuota ir apvilkta baltu šilkiniu apvalku, jei galima, išpuoštu. Paprastai k. yra iš viršaus sandariai uždengiama taurės pavidalo dangteliu.

P.Dmb.

Komunistas 1. mėnesinis komunistų laikraštis, įsteigtas 1909 Čikagoje; leidėjai-redaktoriai: J. Malūnėlis ir J. Brazaitis. Užsidarė tais pačiais 1909.

2. Lietuvos komunistų partijos žurnalas, įst. 1918 Voroneže. 1919 ėjo laikraščio formato Vilniuje; jį leido Gudijos ir Lietuvos komunistų partijos centro komitetas; vėliau leido jau S. Rusijoje Lietuvos komunistų partija (Kominterno sekcija) ir jis buvo užsienio biuro organas), bet jau vėl žurnalo pavidalo. 1933–40 buvo sustojęs, bet S. Rusijai okupavus Lietuvą, vėl pradėtas leisti ir ėjo ligi 1941 VI 22. Nuo 1946 leidžiamas Vilniuje.

Komunistų manifestas. 1847, pavedami II komunistų sąjungos kongreso Londone, K. Marksas ir Fr. Engelsas parašė k.m.— komunistų sąjungos programą, kur pirmiausia griežtai kritikavo kapitalistinę santvarką ir anuometines politines sroves, glaustai nusakė darbininkų klasės galutinę pergalę ir kapitalistinės santvarkos panaikinimą. K.m. pirmasis leidimas išsp. 1848 vokiečių k. K.m. lietuviškai: 1904 A. Janulaitis, 1914 J. G. G. JAV, 1918 Rusijoje (Voroneže) ir kt.

J. Even, Die politische Fibel des Marxismus 1948.

Komunizmas (lot. communis, bendras'). Sąvoka ir kilmė. K. yra socialekonominė doktrina, siekianti tokios visuomeninės santvarkos, kurioj privatinė nuosavybė išnyktų, gi visos gėrybės — o visų pirma gamybos priemonės — būtų bendrinė nuosavybė; kur visa ūkinė veikla būtų planuojama bei kontroliuojama, o gėrybių paskirstymas eitų pagal principą: ‚iš kiekvieno pagal jo pajėgumą, kiekvienam pagal jo poreikius'. Toji idėja, jog privatinė nuosavybė esanti priežastis visų socialinių blogybių, kurios gali būti pataisytos tik įvedus bendrinę (lot. communis) nuosavybę, — randama įvairiais istorijos laikotarpiais pas daugelį mintytojų nuo pat antikos, pradedant Platono Respublika. Apie vidurį XVI a. tą idėją kelia Thomas More savo Utopijoje, o prigimtinės teisės doktriną vėliau plėtoja prancūzų filosofas Morelly, kuris veikale Code de la Nature 1755 vaizduoja idealinę komunistinę visuomenę. Komunizmas čia betgi yra teorinis, idealistinis ir neprievartinis. Revoliucinio k. idėja yra kilusi Prancūzijoje. Jo pradininku galima laikyti François Noel Babeuf (Gracchus), kuris vadovavo nepavykusiam sąmokslui prieš Prancūzijos direktoriją 1796 ir už tai buvo nugiliotinuotas. Babeufo įsitikinimas, kad po Prancūzų revoliucijos turi sekti kita revoliucija, kuri ‚išlaisvins proletariato klasę', buvo toliau propaguojamas Blanqui slaptose draugijose Paryžiuje (1836–1839), kur ir terminas k. buvo nukaltas. Tą žodį spaudoje pirmą kartą bus pavartojęs E. Cabet savo veikale: Comment je suis communiste et mon crédo communiste 1840, nors Cabet k. tebėra idealistinis ir taikus. Gi Blanqui jau ragina Paryžiaus darbininkus organizuoti sukilimą ir įvesti diktatūrą, kuri įsteigtų Prancūzijoje komunistinę respubliką.

K. raida XIX a. K. įgijo naują prasmę, kai K. Marksas ir F. Engelsas pavertė tą sąvoką tolygia socializmui (žr.) savo Komunistiniame manifeste 1847, kur išdėstyta pagrindinė k. programa. K. Marksui sąjūdžio pagrindą sudaro nebe etiniai ar religiniai motyvai, kaip ankstesniems utopiniams socialistams; jis tariasi suradęs mokslinį istorinės raidos dėsnį, kuris neišvengiamai veda į k. laimėjimą. Marksas grindžia savo teoriją Hegelio dialektiniu metodu, D. Ricardo darbo vertės teorija (antvertė) ir prancūzų socialistų kapitalizmo kritika, perimdamas iš Blanqui klasių kovos taktiką. Pagrindinės marksizmo teorijos, greta komunistų manifesto, yra išdėstytos Markso veikaluose: Das Kapital I t. 1867, Kritik der Gotha Programe 1875, Bürgerkrieg in Frankreich 1871 ir Engelso Anti-Dühring 1877. Duodamas aštrią kapitalizmo santvarkos analizę, kurios išvadoje jis įžiūri būtiną kapitalizmo žlugimą ir perėjimą į k., Marksas betgi niekur aiškiai neapibrėžia, kaip ta idealinė komunistinė santvarka turėtų funkcionuoti. Tik labai bendrais žodžiais vėlesniuose Markso ir Engelso raštuose pavaizduojama, jog tai būsianti visuomeninės nuosavybės sistema, kurioje gamybą atliks pačios savanoriškos darbininkų bendrovės, paskirstymas bus kiekvienam pagal poreikius, valstybė, kaip prievartos instrumentas, išnyksianti ir žmogus gyvensiąs laisvėje ir harmonijoje su visuomene. Marksas ir Engelsas vartojo žodį k., norėdami atskirti savo programą nuo pirmos pusės XIX a. socializmo, kuris tereiškė ekonomines ir socialines reformas. Maždaug nuo 1875 iki 1917 k. terminas nustota vartoti. Marksizmo doktrina buvo vadinama moksliniu socializmu, kuris tuo laikotarpiu sudarė programą plačiai išaugusioms socialistinėms partijoms kontinentalinėje V. Europoje (ne Anglijoje) ir Rusijoje.

Bolševikinis k. K. sąvoka naują ir skirtingą prasmę įgijo, kai tuo vardu pasivadino Rusijos socialdemokratų partijos kairysis sparnas bolševikai, atskilę 1903 nuo Rusijos socialdemokratų partijos, vadovaujami V. I. Lenino. 1917 jiems pavyko per Spalio revoliuciją paimti į savo rankas valdžią Rusijoje ir ilgainiui išplėsti pasaulinės reikšmės revoliucinį - imperialistinį sąjūdį. Leninas perėmė iš Markso kapitalizmo krizės teoriją ir klasių kovos bei proletariato diktatūros taktiką, bet visa savo politine elgsena paneigė He-

gelio - Markso istorinės evoliucijos fazių būtinumą (nuo feodalizmo per paženguși industrializuotą kapitalizmą į socializmą). O pagal Marksą socializmui turėjo pirmiausia pribręsti aukštai industrializuoti kraštai, kaip Anglija ir JAV, leninistinė socialinė revoliucija siekia peršokti kapitalistinės raidos fazę ir kurti socializmą pusiau - feodaliniuose agrariniuose kraštuose (Rusija, Kinija ir kt.). Tokiuose kraštuose visuomenės dauguma, netgi didelė dalis proletariato esą klasiškai nesąmoninga, todėl k. vykdyti imasi organizuota ir griežtai disciplinuota mažuma — komunistų partija, kaip proletariato avangardas. Tačiau tada k. vykdymas reikalauja permanentinės diktatūros ir permanentinio teroro. Pasiryžę siekti k. prievartiniu būdu, bolševikai - komunistai atmetė, kaip ‚buržuazijos liekaną', pagrindinius dorovės principus (nežudyk, nevok, nemeluok), kuriuos žmonija yra sunkiai įsisavinusi per tūkstančius metų evoliucijos; jie taip pat atmetė pagrindinius teisės principus (kaltės įrodymas nešališkame teisme, individualinė atsakomybė tik už savo veiksmus) ir paneigė pilietines laisves — visą tą Vakarų civilizacijos humanistinį lobį, įgytą per laisvės kovas naujaisiais amžiais. Bolševikų - komunistų ‚revoliucinei sąžinei' tikslas pateisino visas priemones; pagal tai elgdamiesi, jie įvedė žiaurią tironiją, pirmiausia pačioje Rusijoje, o paskui ir kaimyniniuose užgrobtuose kraštuose. Bolševikinis k. darė įvairių vingių, posūkių, tiek S. Rusijos vidaus politikoje, tiek santykiuose su užsieniais. Pirmajame periode (1917–1921) karinis k. grėsė privesti S. Rusiją prie ekonominės pražūties. Tad Leninas buvo priverstas įvesti 1921 vad. naują ekonominę politiką (NEP), kuri reiškė kompromisą tarp nacionalizuoto ir privataus ūkio. Tačiau Lenino įpėdinis Stalinas nuo 1928 pasuko vėl griežta socializmo statymo linkme. Penkmečių planų būdu visi krašto resursai buvo nukreipti į industrializaciją, o visų pirma sunkiosios ir karo pramonės kūrimą. Žiauriomis priemonėmis pravesta žemės ūkio kolektyvizacija (žr.). Per pirmą periodą tikėta, kad Rusijos revoliucija greitai paseks socialinės revoliucijos Vakaruose, visų pirma Vokietijoje. Ta kryptimi dirbo Trečiasis internacionalas, įsteigtas 1919. Tačiau revoliucijos V. Europoje niekur neįvyko. Įsisteigusios ten komunistų partijos vis daugiau virto tik klusniu S. Rusijos tikslų įrankiu. Teko tad perstatyti gaires, atsisakyti greitos pasaulinės revoliucijos ir imtis ‚statyti socializmą viename krašte', paskelbiant S. Rusiją ‚tarptautinio proletariato tėvyne' ir ‚socializmo tvirtove'. Netekus vilties sulaukti greitos revoliucijos Europoje, imta skirti daugiau dėmesio Azijos kraštams visų pirma Kinijai, ir plėsti revoliucinę veiklą koloniniuose Azijos kraštuose. Fašizmo iškilimas Italijoje ir nacionalsocializmo Vokietijoje privertė bolševikinio k. vadus griežtai pakeisti savo užsienių politiką. 1934 S. Rusija įstojo į Tautų Sąjungą ir ėmė reikšti norą bendradarbiauti su Vakarų demokratijomis dėl kolektyvinio saugumo. Komunistams Vakarų kraštuose buvo duoti nurodymai sudarinėti liaudies frontą su liberalinėmis ir socialistinėmis grupėmis, kurias ligi tol komunistai biauriai koneveikė. Pačioje Rusijoje bolševikinis k. vis daugiau susiliejo su rusiškuoju nacionalizmu: imta garbinti imperinės Rusijos tradicijos ir herojai (Suvorovas, Kutuzovas, Petras Didysis ir kt.), rusų tautą vaizduoti, kaip pažangiausią, kaip ‚socializmo avangardą'. Rusiško nacionalizmo elementą kompartijoje dar sustiprino 1936–38 pravestos ‚čistkos—valymai', per kurias buvo iššudyta daugiau kaip šimtas tūkstančių komunistų, žymių žmonių politikos, ūkio ir kariuomenės srityse, jų tarpe beveik visi senieji komunistų vadai ir Lenino bendradarbiai. Šituo būdu Stalinas pasidarė neginčijamas bolševikinio k. ir S. Rusijos vadas, galįs lankstyti vidaus ir užsienio politiką savo nuožiūra. Jam tad buvo įmanomas ir tas staigus ‚generalinės linijos' posūkis 1939 VIII, kada S. Rusija atsimetė nuo bendradarbiavimo su Vakarų demokratijomis bendrai kovai prieš fašizmą, kurį ligi tol komunistai skelbė mirtinu proletariato, taikos ir progreso priešu. 1939 VIII 31 buvo pasirašytas Molotovo - Ribentropo draugystės ir nepuolimo paktas, kuriuo Hitleriui buvo duotos laisvos rankos pradėti karą su Vakarais. S. Rusija susitarė su Hitleriu dėl Lenkijos ir Pabaltijo valstybių pasidalinimo, kurias ir užgrobė 1940 VI. Per pirmuosius dvejus II pas. karo metus komunistai ėjo iš vien su fašistais, prieš Vakarų demokratijas, sabotavo Vakarų gynybos programą ir teikė materialinę paramą hitlerinei Vokietijai. JAV jie 1940 aštriai agitavo prieš F. D. Roosevelto kandidatūrą į prezidentus, vadindami ji

‚karo kurstytoju'. Tik staigus Hitlerio ginkluotas puolimas prieš S. Rusiją 1941 VI 22 privertė Staliną vėl staiga pasukti politiką ir ieškoti Vakarų paramos. Per sekančius ketverius metus visos komunistų pastangos buvo nukreiptos laimėti karą prieš Vokietiją. Tuo tikslu vėl buvo sudaryta fariziejiška sąjunga su Vakarais, kurie nepakankamai numatė tolimuosius bolševikinio k. tikslus ir todėl — laimėjo karą, bet pralaimėjo taiką. Vakarų valstybių neapdairumo dėka, S. Rusija išėjo tikra karo laimėtoja. Turėjusi prieš 1939 170 mil. gyventojų, ji po karo tiesiogiai prisijungė teritorijas su daugiau kaip 20 mil. žmonių ir gavo netiesioginę kontrolę Rytų ir Vid. Europos kraštų su 100 mil. gyventojų.

Todėl po karo bolševikinis k. įgavo naujos dinamikos ir agresyvumo, kuris netrukus pasireiškė Kinijoje, Graikijoje, Korėjoje, Indokinijoje, Artimuosiuose Rytuose. Tačiau bolševikinis k. nė viename krašte nelaimėjo daugumos legaliu keliu, per laisvus balsavimus, o visur tėra smurtinga mažumos diktatūra, primesta S. Rusijos ginklo jėga ir tik ta jėga išlaikoma, kaip ryškiausiai parodė visam pasauliui Vengrijos revoliucija 1956 rudenį.

K. teorija ir bolševizmo praktika. Nei patys bolševizmo vadai nesako, kad S. Rusijoje jau yra įgyvendintas k. Jų teigimu, k. yra aukščiausia socializmo išsivystymo fazė, prie kurios S. Rusijoje esą einama, pirmiausia ‚statant socializmą'. Ar šiuo metu socializmas jau pastatytas, ar dar tebestatomas, to nežino nei patys bolševizmo vadai. Kai 1956 V. Molotovas vienoje kalboje pasakė, jog Sovietuose tebevyksta socializmo statyba, komunistų partijos CK prezidiumas privertė jį viešai prisipažinti, jog jis čia klydo: iš tikrųjų, socializmas S. Rusijoje jau esąs pastatytas ir dabar esą einama prie komunizmo įgyvendinimo. Taip ‚prisipažino' Molotovas. Ar iš tikrųjų bolševizmo praktika eina tokia kryptimi, kuri vestų prie įgyvendinimo idealinės būklės, vaizduojamos k. doktrinoje, — šituo geriausiai galima įsitikinti, palyginant pagrindinius k. teorijos postulatus su S. Rusijos tikrove.

a. Teorija: Valstybė komunistinėje bendruomenėje turi išnykti užleisdama vietą laisvoms darbininkų asociacijoms (Marksas, Leninas).

Tikrovė: S. Rusijoje valstybė išugdyta ligi visagalybės, kaip jokiame kitame krašte. Ir nėra jokių ženklų, kad ji norėtų nykti.

b. Teorija: Klasių skirtingumai turi išnykti, taip pat ir skirtingumai tarp kaimo ir miesto, tarp protinio ir fizinio darbo.

Tikrovė: S. Rusijos biurokratija ir technokratija turi uždarbius 5–10 kartų didesnius už eilinio darbininko; ji virto tikru ‚aukštuoju luomu' viršuje tos griežtai laipsniuotos socialinės lipynės, kurios apačioje pluša dideliame skurde kaimietis-kolchozininkas.

c. Teorija: Gėrybių paskirstymas turi vykti pagal dėsnį: ‚iš kiekvieno pagal jo pajėgumą, kiekvienam pagal jo poreikius'.

Tikrovė: Visose darbo šakose įvesta akordinio darbo atlyginimo sistema su aukštomis išdirbio normomis ir žemais atlyginimais.

d. Teorija: k. laimėjus visame pasaulyje, turi išnykti nacionaliniai skirtingumai, kaip sąlyga Visapasaulinei Socialistinei Sovietų Sąjungai įsikurti.

Tikrovė: Rusiškojo nacionalizmo vis didėjąs dominavimas S. Rusijos viduje, užgrobimas ir naikinimas kaimyninių tautų, buvusių Rusijos imperijos ribose; rusiškojo imperializmo tikslų siekimas Europoje, Azijoje, Artimuosiuose Rytuose; nacionalistinių aistrų kurstymas buvusiose ‚kolonijose' tautose.

Karl Marx und Friedrich Engels, Das Kommunistische Manifest 1848; *V. I. Lenin,* Gosudarstvo i Revoliucija 1919; *N. Bucharin i E. Preobraženskij,* Azbuka Komunizma; *L. Trotckij,* Istorija Russkoj Revoliuciji 1933; *V. J. Stalin,* Problemy Leninizma; *F. Borkenau,* Der europäische Kommunismus 1952; *J. Monnerot,* Soziologie des Kommnismus 1949; *H. Seton-Watson,* The Pattern of Communist Revolution 1953; *R. N. C. Hunt,* The Theory and Practice of Communism 1951; *D. J. Dalin,* The Real Soviet Russia 1947; *Arthur Koestler,* The Yogui and the Commissar 1945; *Hans Kohn,* The Twentieth Century 1949; *Edward Palmer,* The Communist Problem in America 1951; *Massimo Salvadori,* The Rise of Modern Communism 1952; *Lewis L. Lorwin,* The International Labor Movement 1953.

J.Pj.

Komunistų partija politinės partijos prasme k.p. įsikūrė 1918 S. Rusijoje. Jos pavyzdžiu pasekė ir kiti kraštai.

Vokietija. Po I pas. karo Vokietijoje iš Spartako sąjungos 1919 susidarė Vokietijos k.p. Jos kūrėjai buvo R. Luxemburg ir K. Liebknecht. K.p. Vokietijoje greit augo: 1920 reichstage teturėjo tik 4 atstovus, bet jau 1925 per prezidento rinkimus k.p. kandidatas Thälmannas gavo 5 mil. balsų arba 13,2%. K.p. įtaka

pradėjo didėti prasidėjus pasaulinei ūkio krizei. 1932 XI reichstago rinkimuose laimėjo 100 atstovų. Įsigalėjus nacionalsocialistams Vokietijoje, kaip ir kitos partijos, taip ir k.p. buvo uždrausta, o žymesni jos nariai emigravo arba pateko į koncentracijos stovyklas. Po II pas. karo k.p. v. Vokietijoje neturi didesnio svorio, nes ir 1957 rinktame parlamente neturi savo atstovų. Betgi r. Vokietijoje, po priedanga Socialistinės Vienybės partijos, talkina S. Rusijai valdyti okupuotą Vokietijos dalį.

P r a n c ū z i j a. 1920 ir Prancūzijoje įsisteigė k.p. Jos žymesni vadai Cachin ir Duclo. Partijos centrinis organas L'Humanité. Prancūzijoje k.p. žymesnį vaidmenį suvaidino vad. liaudies fronto valdymo metu ir tuoj po II pas. karo. 1939 netgi buvo jos veikla uždrausta, kadangi k.p. pagal Maskvos direktyvas agitavo prieš prancūzų karą su nacine Vokietija ir buvo šalininkė taikaus sugyvenimo su naciais, kol jie neužpuolė S. Rusijos. 1946 parlamente k.p. atstovų buvo 163, bet jau 1951 sumažėjo ligi 103.

I t a l i j a. 1920 įsisteigė Italijoje k.p. Mussolini valdymo metu buvo uždrausta ir po II pas. karo dėl sunkių ekonominio gyvenimo sąlygų sparčiai buvo paaugusi. Pasisekimo viršūnę buvo pasiekusi 1948 gavusi parlamento rinkimuose 31% balsų. 1953 balsuotojų skaičius už k.p. sumažėjo ligi 23%. Italų k.p. vadas yra Togliatti.

Po Stalino mirties ir po vad. nustalinimo politikos S. Rusijoje visuose kraštuose k.p. prestižas labai krito ir daugelis narių apleidžia jos gretas, ypač intelektualai. Pagal Sovietų duomenis 1954 visos k.p. turėjo apie 20 mil. narių. S. Rusijoje skaičiavo 6 mil., o kiti Europos kraštai, drauge su satelitais, apie 11 mil. Š. ir P. Amerikoje komunistų skaičius gana nežymus. Daugely valstybių k.p. veikla draudžiama. Kraštuose su pažangiais socialiniais įstatymais ir su sena demokratine valdymosi sistema k.p. neturi pasisekimo, pvz. Anglijoje, V. Vokietijoje neturi nė vieno atstovo parlamente, Šveicarijoje 5 iš 196 (1951), Belgijoje 5 (1954), Austrijoje 4 iš 165 (1953), Norvegijoje 1 iš 150 (1957).

L i e t u v o s k. p. (LKP) — Rusijos komunistų partijos, kuri nuo 1952 X 14 oficialiai lietuviškai vadinama Tarybų Sąjungos komunistų partija (TSKP), padalinys Lietuvos teritorijoje. LKP tvarkoma vadovaujantis TSKP įstatais, respublikinio rango padalinio teisėmis siunčia savo atstovus į TSKP suvažiavimus ir TSKP įstatų nustatyta tvarka priklauso centrinių TSKP organų. Ligi 1952 X 14 TSKP vardas buvo Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų) — VKP(b); ligi 1925 ji vadinosi Rusijos komunistų partija (bolševikų) — RKP(b); nuo 1912 ligi 1918 vadinosi Rusijos socialdemokratų darbininkų partija (bolševikų) — RSDDP(b), kurios vieni padaliniai, arba rateliai, nuo 1903 buvo bolševikų (Lenino), kiti menševikų krypties ir protarpiais čia vieni, čia antri vyravo RSDDP centre. Lietuvoje aiškiai bolševikų krypties socialdemokratų ratelių nebuvo ir Lietuvos socialdemokratų partija, įsisteigusi 1893, nebuvo įsijungusi į RSDDP.

LKP pirmataku Lietuvoje gali būti laikoma Lietuvos darbininkų sąjunga (LDS — Związek Robotniczy na Litwie), kuri tačiau su Lietuva tiek teturėjo bendra, kad tik iš dalies reiškėsi Lietuvos teritorijoje. Feliksas Dzeržinskis, vėliau bolševikų č e k o s — politinės policijos — organizatorius, tada RSDDP veikėjas, dar 1895 priekaištavo LSDP veikėjams (dr. A. Domaševičiui, A. Moravskiui) jų nacionalistiškumą. 1896 pradžioje eilė internacionalistinės revoliucinės krypties socialdemokratų nelietuvių, nepatenkinti LSDP nacionalistišku nusiteikimu, įkūrė Lietuvos darbininkų sąjungą (LDS), kuriai vadovavo S. Trusevičius (Zalewskis) ir kurioje veikliau reiškėsi F. Dzeržinskis, E. Sokolowskis, Balcewiczius, Werzbickis, Rutkowskis, Rozowskis, Jeremiejevas ir kt. Jie stengėsi LSDP įtraukti į RSDDP. F. Dzeržinskis net iš kalėjimo 1898 rašė laišką dr. A. Domaševičiui priekaištaudamas, kodėl LSDP nedalyvavo pirmajame RSDDP suvažiavime. LDS leido laikraštį lenkų kalba (Przegląd Rabotniczy) ir veikė iš dalies Vilniuje, bet daugiau Minske ir Smurgainiuose. 1899 F. Dzeržinskis, pabėgęs iš kalėjimo, bandė įsijungti į LSDP veiklą, bet lietuvių socialdemokratų nepriimtas, išvyko į Varšuvą, iš kur pradėjo bandymus įjungti Lietuvos socialdemokratus į lenkų revoliucinių socialdemokratų organizaciją. 1900 Lenkijoj (Otwoche) įvyko Lenkijos ir Lietuvos socialdemokratų jungtinis suvažiavimas, kur iš lenkų pusės dalyvavo F. Dzeržinskis ir J. Rosulis, o iš „lietuvių socialdemokratų" — LDS veikėjai S. Trusewiczius (Zalewskis) ir M. Kozlowskis. Ten buvo įkurta

Lenkijos karalijos ir Lietuvos socialdemokratų partija (LKiLSDP). Į ją persimetė visi Lietuvos socialdemokratais tebesivadinusieji revoliuciniai internacionalistai su V. Balcewiczium priešaky. Bet susijungimas su lenkais internacionalistų nepatenkino. 1901 buvo įkurta RSDDP Vilniaus socialdemokratų grupė, kuri paskui įsijungė į 1904 pavasarį sukurtą RSDDP šiaurės vakarų komitetą.

Tuo metu ryškiau pradėjo reikštis ir keletas lietuvių, internacionalistinės revoliucinės krypties šalininkų, kaip V. Mickevičius - Kapsukas, Z. Aleksa - Angarietis, V. Eidukevičius. Jų įtakojamas LSDP suvažiavimas 1907 buvo nutaręs jungtis į RSDDP, bet nutarimas nebuvo įvykdytas. Susijungimo šalininkų daugumas galutinai atitrūko nuo LSDP ir įsiliejo į rusų socialdemokratų-bolševikų sąjūdį, nors V. Mickevičius-Kapsukas iki pat I pas. karo, būdamas užsieniuose, veikė LSDP užsienio biuro vardu.

1916 XI 21 V. Kapsuko iš Amerikos raginamos devynios Petrapilio lietuvių socialdemokratų kuopos nutarė įsijungti į RSDDP(b). Kai kuriuose kituose Rusijos miestuose (Maskvoj, Jekaterinoslave, Voroneže) tais metais jau buvo lietuvių bolševikų būrelių rusų s.d. bolševikų kuopose. 1917 IV 12 (sen. st. — III 30) Petrapilyje pradėjo eiti lietuviškas bolševikinės krypties savaitraštis Tiesa, kurį nuo 2 nr. redagavo Z. Aleksa-Angarietis, o nuo 11 — iš Amerikos parvykęs V. Mickevičius-Kapsukas. 1917 X 10 prie RSDDP(b) CK buvo sudarytas Lietuvių sekcijų centro biuras, kurio nutarimu 1918 Tiesa buvo perkelta į Maskvą. 1918 Voroneže buvo pradėtas leisti Komunistas. Šalia Kapsuko ir Angariečio, žymesni bolševikinės spaudos lietuvių kalba ir lietuvių bolševikų būrelių organizatoriai Rusijoje buvo Viktoras Brigmanas, Juozas Ozarskis, Emilija Šimaitė, Jurgis Remeika, Kazys Rimša, Karolis Požėla, K. Giedrys, Vladas Rekašius, Juozas Opanskis, Julius Janonis.

Į Lietuvą bolševikinis sąjūdis persimetė tik 1918, kai karo pabėgėliai, pasireiškę lietuvių bolševikų būreliuose, atvyko Lietuvon ir ėmė rengti dirvą bolševikinei revoliucijai.

1918 VIII 14, P. Eidukevičiui vadovaujant, buvo nutarta steigti Lietuvos ir Baltarusijos komunistų partiją (LBKP(b).

1918 IX 15, Užbalių k., Šunskų vls., Marijampolės aps., įvyko Lietuvos bolševikų veikėjų susirinkimas (dalyvavo 20), kuris vėliau imtas vadinti pirmąja LKP konferencija.

1918 X 1–3 Vilniuj įvyko LBKP(b) pirmas suvažiavimas. Dalyvavo 34 asmenys, kurie sakėsi atstovaują apie 800 narių (nėra duomenų, kiek tų narių bei atstovų buvo iš Lietuvos ir kiek iš Gudijos). Po to sekė Lietuvos-Baltarusijos tarybinės respublikos paskelbimas ir jos, V. Kapsuko-Mickevičiaus vyriausybės Vilniuje įsikūrimas. Bolševikų-komunistų veikimas į Lietuvą sklido tiek, kiek ją siekė Raudonosios armijos įsiskverbimas. II LBKP (b) suvažiavimas įvyko irgi Vilniuje, dar tenai tebeesant V. Kapsuko valdžiai, 1919 III 4–7. III suvažiavimas įvyko 1921 X 24–29, jau Karaliaučiuje. Šis suvažiavimas jau buvo vadinamas Lietuvos komunistų partijos — LKP(b) — suvažiavimu, nes Lietuvos-Baltarusijos tarybų socialistinės respublikos idėjai žlugus, nusistatyta Lietuvos teritorijai turėti atskirą LKP(b), kaip užsieninę partiją, kominterno sekciją. 1924 VII 17-21 buvo IV LKP(b) suvažiavimas. Po to, iki 1941 LKP(b) suvažiavimų nebebuvo. Juos atstojo retkarčiais sušauktos vadinamos sritinės konferencijos Lietuvoje ir visuotinės konferencijos užsieniuose, Rusijoje ar Vokietijoje.

Kadangi LKP ir jos pirmatakai ne tik siekė komunistinės santvarkos Lietuvoje ir buvo griežtai priešingi Lietuvoje demokratiniu keliu nustatytajai santvarkai, bet buvo priešingi ir pačiai Lietuvos nepriklausomybei, siekdami prijungti prie SSSR, arba, lietuviškai verčiant, prie TSRS valstybės, tai nepriklausomoje Lietuvoj komunistų veikla buvo laikoma nusikaltimu prieš valstybę ir galėjo reikštis tik nelegaliai. Vadovaujantis dar Lenino skelbtu dėsniu, kad partija gerai gali veikti tik vadovaujama profesionalų revoliucionierių, kurie nedirba jokio kito darbo kaip partijos, Lietuvoje visada buvo išlaikoma eilė slaptai veikiančių partijos vadų bei instruktorių, kuriems, šalia lėšų akcijai (laikraščių, atsišaukimų spausdinimui ir platinimui) ir patiems pragyventi buvo skiriami atlyginimai, pvz. partijos instruktoriaus alga buvo 400–500 litų. LKP(b) centro komitetas ir politinis biuras visą laiką buvo Rusijoje, Lietuvoje slaptai veikė tik sekretoriatas ir rajonų, parajonių sekretoriatai bei kuopelės. CK ir politinis biuras tiesiogiai priklausė Ko-

minterno sekretoriato Litsekcijai. LKP(b) ir tada, bent netiesiogiai, buvo priklausoma rusų komunistų partijos vadovybės.

Nepasisekus sukliudyti Lietuvos nepriklausomybės, 1920–40 laikotarpy LKP(b) stengėsi sunkinti Nepriklausomos Lietuvos valstybės veikimą, kurstydama nepasitenkinimą, streikus, riaušes ir tuo būdu bandydama sukurti Lietuvoje ‚revoliucinę situaciją', kurioje būtų galima įvykdyti komunistinį perversmą. Tačiau per 20 metų tokia ‚revoliucinė situacija' Lietuvoje nesusidarė, ir tikslas buvo pasiektas tik panaudojus kitą priemonę — Lietuvos okupaciją Raudonąja armija, — priemonę, pavartotą ne LKP(b), o sovietinės vyriausybės Maskvoje. Pažymėtini keli ryškesni LKP(b) pasireiškimai Lietuvoj nepriklausomybės laikotarpy. 1922 rinkimų į I seimą metu komunistams pavyko Lietuvoje suorganizuoti užsislėpus Darbo kuopų sąrašus ir gauti penkias vietas Lietuvos seime. Panašūs bandymai rinkimų metu į III seimą komunistams jau nebepasisekė. Tačiau po tų rinkimų, pasinaudoję demokratinėmis laisvėmis, 1926 vasarą komunistų veikėjai įgijo įtakos profesinėse sąjungose. XI 7 komunistams pavyko Lietuvoje suorganizuoti jau viešus bolševikinės vad. spalio revoliucijos Rusijoje devintųjų metinių minėjimus (Kaune, Kėdainiuose, Vilkavišky, Biržuose ir kt.), kurie buvo pradėti Internacionalu, to meto SSSR himnu. Tačiau XII 17 įvykus perversmui priešinga kryptim, ši komunistų veiklos sėkmė Lietuvoj sužlugo, ir vėliau LKP(b) centre vyko ilgokai trukę savitarpiniai priekaištavimai dėl taktikos klaidų, dėl perankstyvo išsiryškinimo, mintis apie komunistinio perversmo Lietuvoj galimumą pasmerkta ir priimta laikysena, teigianti, kad tokios minties nei nebuvę, nes komunistai 1926 gale dar neturėję Lietuvoje tam pakankamų jėgų. Tačiau 1926 VII Tiesa (50 nr.) jau rašė, kad partija ‚kvies darbininkus, valstiečius ir kareivius imtis ginklo', jei ‚klerikalai ir kitos fašistinės grupės imtųsi smurto priemonių, kad grąžintų juodosios reakcijos viešpatavimą'.

1927–35 LKP(b) veikimas Lietuvoje buvo nežymus. Rūpintasi tik palaikyti žymes, kad partija tebeegzistuoja. Aktyviau imta reikštis nuo 1935, ypač nuo 1936, kada pirmuoju LKP(b) sekretoriumi buvo paskirtas Antanas Sniečkus, slaptai grįžęs iš Rusijos. Jau 1935 IV LKP(b) vadai kreipėsi į LSDP ir Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos (LVLS) vadovybes bei į Lietuvos jaunimo sąjungą, siūlydami sudaryti bendrą frontą. Šiems atsakius neigiamai, nusistatyta siekti bendro ‚liaudies fronto', tai yra, bandyti patraukti tų bei kitų organizacijų ‚apačias'. Tuo tikslu ne tik tarp darbininkų, ūkininkų, bet net ir į tokias organizacijas, kaip pavasarininkų ar jaunalietuvių buvo stengiamasi infiltruoti atitinkamai instruktuotus narius, kad jų tarpe įsigiję pasitikėjimo imtų kelti nepasitenkinimą. Tos pastangos nebuvo sėkmingos, tačiau eilę ekonominio pobūdžio konfliktų — darbininkų streikų bei vadinamą suvalkiečių ūkininkų streiką jiems pavyko paaštrinti. Tuo pačiu metu buvo padidinta infiltracija į inteligentijos sluoksnius, sukuriant juose komunistų siekiams parankių nusiteikimų, nors tiesiogiai ir nesusijusių su komunistų veikla. Tuo būdu buvo išugdyta eilė inteligentinių pajėgų, kurios vėliau, pašalinės jėgos keliu įvedus Lietuvoje komunistinę valdžią, galėjo būti įtrauktos į komunistų talkininkų ir vėliau net į partijos eiles.

LKP(b) narių skaičius Lietuvoje iki 1939 svyravo tarp 700 ir 900, kurių apie 52% buvo iš žydų tarpo, o iš viso nelietuvių (pridėjus rusus, lenkus) apie du trečdaliai. Prisidėjus Vilniui, tas skaičius savaime padidėjo, be to, rusų įgulų Lietuvoje atsiradimas irgi sudarė palankesnes nuotaikas komunistų skaičiui didėti. Bet iki 1940 VI 15, tai yra, iki Raudonosios armijos įsiveržimo į Lietuvą, tas skaičius tik nedaug teprašoko vieną tūkstantį. 1941 IV 17–21 V LKP(b) suvažiavimo metu buvo konstatuota, kad tų metų vasario mėnesį Lietuvoje būta 3138 partijos narių ir kandidatų. Tada LKP(b) jau buvo tapusi tiesiogiu VKP(b) padaliniu, ir visi iš Rusijos atvykę pareigūnai partijos nariai automatiškai jau buvo rašomi į LKP(b). Be to, aplinkybėms pasikeitus ir visi buvę tik mažiau ar daugiau komunizmui palankūs vietiniai tada jau buvo tapę bent kandidatais į partiją. Po maždaug 8 metų, t.y., po 4 metų nuo vokiečių okupacijos ir nuo komunistinio režimo grįžimo į Lietuvą, VI LKP(b) suvažiavimo metu, 1949 II 15–18 narių ir kandidatų skaičius jau minėtas apie 24.000. (Tame suvažiavime nutarta įvesti Lietuvoje visuotinę žemės ūkio kolektyvizaciją). 1952 IX 22–24, VII suvažiavimo metu konsta-

tuotas narių skaičius 27.469, kandidatų — 9224, iš viso 36.693, iš jų 8729 moterys. Tik penktadalis narių ir kandidatų buvo žemės ūkyje, įskaitant valstybinius ūkius ir mašinų-traktorių stotis. Iš 2669 pirminių organizacijų (kuopelių, kurių narių skaičius gali būti ne mažesnis kaip 3), 744 buvo kaimuose, irgi įskaitant valstybinius ūkius ir MTS. Nėra duomenų, kiek partijos narių buvo skaičiuojama VIII suvažiavimo metu, 1954 II 16–19, bet IX suvažiavimo metu, 1956 I 24–27, konstatuotas narių ir kandidatų skaičius 38.087. Iš jų 17.422 nariai ir kandidatai (46%) susitelkę tik keturiuose didžiuosiuose miestuose: Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose. 6676 nariai buvo išsisklaidę 1124 kolchozuose (beveik po 6 kiekviename kolchoze; vidutinis šeimų skaičius kolchoze — apie 200). 663-se kolchozuose (daugiau kaip trečdaly) partijos kuopelių visai nebuvo. Apie 14.000 (37%) narių buvo Panevėžy, visuose kituose mažesniuose miestuose bei miesteliuose, mašinų-traktorių stotyse ir valstybiniuose ūkiuose.

Koks procentas LKP (nuo 1952 X 14 ‚bolševikų' žodis iš pavadinimo išbrauktas) narių yra vietinės kilmės ir kiek jų yra atvykę į Lietuvą iš Rusijos, duomenų nėra. Imant LKP CK narių tarpe tautybių santykį, matyti, kad po VII suvažiavimo lietuvių buvo apie 56%, aiškių rusų — 31%. Po VII suvažiavimo tas santykis buvo maždaug 62 ir 24. Toks pat lietuvių-rusų santykis pasiliko centro komitete ir po IX suvažiavimo. CK kandidatų tarpe nuo VI suvažiavimo lietuvių procentas pakilo nuo 55 iki 75, o rusų — nukrito iš 34 į 17. Tačiau nėra duomenų spręsti, kiek tas santykis atitinka lietuvių-rusų santykį narių bei kandidatų visumoje. Tačiau neabejotina, kad centro organuose esančių rusų daugumas yra ne vietinės kilmės, pvz. tik 1955 gale į Kauną iš Rusijos atvykęs Kauno hidroelektrinės statybos viršininkas Luchniovas, jau 1956 I 24 buvo LKP IX suvažiavimo prezidiume ir tuojau tapo išrinktas į LKP CK. Eilę metų buvę partijos sekretoriai Afoninas, Aronovas, iš tų pareigų atšaukti, tuojau išvyko į Rusiją. Po IX suvažiavimo sekretorių tarpe atsirado anksčiau Lietuvoje nežinomas B. Šarkovas.

1957 LKP sekretoriate yra penki sekretoriai: Antanas Sniečkus (I sekr.), B. Šarkovas, A. Niunka, J. Maniušis, A. Barauskas. Partijos biure, šalia sekretorių, dar yra: J. Paleckis, M. Šumauskas, P. Levickis, E. Ozarskis, K. Liaudis, M. Kenevičius.

CK narių skaičius — 99, kandidatų — 40. Tie skaičiai auga maždaug proporcingai narių ir kandidatų skaičiui.

1920–40 laikotarpyje LKP(b) Lietuvoje turėjo ir pagalbinių organizacijų. Tiesioginė pagalbinė organizacija buvo Lietuvos komunistinio jaunimo sąjunga, dabar vadinama Leninine ir t.t. (LLKJS), kuri irgi yra Visasąjunginės to paties vardo (VLLKJS) organizacijos padalinys Lietuvos teritorijoje. Antra tiesioginė organizacija buvo Lietuvos raudonoji pagalba (LRP), tada daugiausia vadinama savo rusiškos centrinės organizacijos — MOPR (Meždunarodnaja Organizacija Pomošči Revuliucionieram) vardu. Netiesioginės LKP(b) pagrindinės organizacijos tuo metu Lietuvoje veikė legalių organizacijų pavidalu. Iš jų ryškesnė Proletariškosios laisvamanybės organizacija.

Dabar Lietuvoje šalia LKP yra komjaunimo organizacija (LLKJS, I sekretorius Juozas Petkevičius, LKP CK kandidatas), Lietuvos pionierių organizacija (LLKJS šaka mokyklinio amžiaus vaikams), Lietuvos profesinės s-gos (centro tarybos pirm. B. Baranauskas, LKP CK kandidatas). LKP kontrolėje veikia ir šios organizacijos: Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugija (pirm. V. Brigmanas), Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugija (pirm. J. Matulis), Laisvanoriška dja armijai, aviacijai ir laivynui remti (LDAALR, karinio pobūdžio jaunimo organizacija), rašytojų, dailininkų, kompozitorių, 1957 vasarą įsteigta žurnalistų sąjunga ir kelios sporto organizacijos.

Be minėtos Tiesos (1917 IV 12 Petrapily, 1918 IV Maskvoj, 1919 III 16 — IV 19 Vilniuj, 1919–1940 Raseiniuose ir kitur Lietuvoj, pogrindy, 1940 VI — 1941 VI 22 Kaune, 1941–44 Maskvoj, nuo 1944 VIII 9 Vilniuj) lietuvių komunistai dar yra leidę: Komunistą (žr.), Kareivių Tiesą (1926 V — 1936, Kaune, pogrindyje), viešą profesinių sąjungų laikraštį Darbininkų Gyvenimą (1919–20, Kaune), Darbininkų Atstovą (1921–22, Šiauliuose), Balsą (1928–33, Tilžėje ir Berlyne), Jaunąjį Komunistą, vėliau Darbininkų Jaunimą (1923–33, pogrindy), Darbininkų ir Valstiečių Jaunimą (1934–40, pogrindyje), Raudonąją Pagalbą ir Į Pagalbą (1937–40, pogrindyje), Naujoką (apie 1920, kareiviams, po-

grindyje), Raudonąją Vėliavą (1920–21, Maskvoj, Liet. sekcijų centro biuro organas), Komunarą (1922–23, Maskvoj, LSCB organas), Kibirkštį (1924 – 26, Smolenske red. Angarietis ir Kapsukas, platinta Lietuvoj), Priekalą (1931–38, Maskvoj, žurnalas), Raudonąjį Artoją (1927–37, Minske, kaip Gudijos komunistų partijos CK organas, skirtas Gudijoje gyvenantiems lietuviams) ir daug įvairių rotatorinių leidinių bei spausdintų atsišaukimų.

Dabar LKP leidžia Vilniuje tris dienraščius, kaip CK organus: Tiesą, rusų kalba Sovietskaja Litva ir lenkų kalba Czerwony Sztandar, be to, mėnesinį žurnalą Komunistą bei jo vertimą rusų kalba Komunist. LKP miestų ir rajonų komitetai leidžia vietinius savaitraščius, kurių yra 83, iš jų 6 lenkų kalba. LKP CK taip pat leidžia Valstiečių Laikraštį. LKP CK leidykla leidžia ir eilę kitų laikraščių bei žurnalų: du identiškus dienraščius lietuvių ir rusų kalbomis — Komjaunimo Tiesa ir Komsomol'skaja Pravda, dvisavaitinį iliustruotą žurnalą Jaunimo Gretos, savaitinį laikraštį Lietuvos Pionierių ir jo vertimą lenkų kalba Pionier Litwy, mokyklinio amžiaus vaikams iliustruotą žurnalą Žvaigždutę ir priešmokyklinio amžiaus — Genį (abu mėnesiniai), dvisavaitinį iliustruotą žurnalą Švyturį, mėnesinį literatūros žurnalą Pergalę, savaitinį laikraštį Literatūra ir Menas, savaitinį laikraštį mokytojams Tarybinį Mokytoją, mėnesinį žurnalą Tarybinę Mokyklą, mėnesinį iliustruotą žurnalą moterims Tarybinę Moterį ir jo vertimą lenkų kalba Kobieta Radziecka, be to, keletą specialių žurnalų. Visos spaudos turinys, lygis ir stilius pamėgdžiojamas iš Rusijos (Maskvos) laikraščių bei žurnalų. Visi laikraščiai paprastai išeina tik keturių puslapių.

Dešimtmetines LKP sukaktuves minint (Kolektyvas nr. 32–33) 1928–29; Trumpas VKP(b) istorijos kursas 1952; *Juozas Daulius*, Komunizmas Lietuvoje 1937; Tiesa 1952–57, Komunistas 1956–57; *St. Matulaitis*, Atsiminimai 1957. *V.R.*

Lietuvos k.p. ieškojo sau sekėjų ir pritarėjų senoje lietuvių emigrantų kartoje, ypač JAV. Čia jiems pasisekė patraukti savo pusėn daug Socialistų sąjungos kuopų, pašalpinių organizacijų, klubų.

Svarbesnės komunistinės ir prokomunistinės organizacijos:

Lietuvių Komunistų Sąjunga Amerikoje. 1919 IX 1 į steigiamą k.p. Amerikoje suvažiavimą Amerikos lietuvių socialistų sąjunga pasiuntė savo sekretorių-vertėją J. V. Stilsoną. Ten J. V. Stilsonas amerikiečiams komunistams pažadėjo įjungti ir Lietuvių socialistų sąjungą Amerikoje, turinčią per 266 kuopų. Lietuvių socialistų sąjungos X suvažiavime, įvykusiame 1919 IX 27 — X 1 Brukline, N.Y., į kurį susirinko 112 delegatų, pirmininkaujant J. Šukiui IX 28 rezoliucijų komisijai pasiūlius (J. Baltrušaitis, V. Paukštys, J. Daubaras, J. V. Stilson ir A. Bimbo), 97 balsais (3 susilaikė) nutarė ‚susivienyti su Komunistų Partija Amerikoje (Communist Party of America)' ir ‚Lietuvių Socialistų Sąjunga, susivienijus su Komunistų Partija, vadinasi Lietuvių Komunistų Sąjunga Amerikoje (sutrumpinant L.K.S.)'. Atvykus vėliau kai kuriems delegatams, suvažiavime įvyko šiek tiek nesutarimų, ir keli delegatai iš suvažiavimo pasitraukė, tačiau dėl linkmės ir vardo pakeitimo nepareiškė jokio protesto. Šiame suvažiavime A. Bimbai arba rezoliucijų komisijai siūlant, buvo pravesta visuotinė centralizacija, kurios reikalaujanti aplamai k.p. konstitucija, todėl visos savarankiškai veikiančios darbininkų ir pn. organizacijos turinčios savo veikime vaduotis ‚Trečio (Komunistų) Internacionalo principais ir po priežiūra L. Komunistų Sąjungos'. Ir LSS atskirai veikęs Apsigynimo ir Kalinių Šelpimo fondas su 8285,05 dol., Lietuvos Šelpimo Fondas su 3480,07 dol., Agitacijos Fondas su 449,52 dol. ir kt., buvo įjungta į LKS žinią. LKS tuo metu gavo 41.437,01 dol. grynais pinigais ir 27.158,62 dol. įvairaus turto. Taip pat buvo įjungta ir visai savarankiškai, atskiromis konstitucijomis veikę, Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija, Lietuvių Moterų Progresyvinis Susivienijimas Amerikoje ir Susivienijimas Lietuvių Socialistų Dainininkų Amerikoje su kuopomis ir visu turtu, kas sudarė arti 40.000 dol. Suvažiavimas iš Laisvės b-vės perėmė Laisvės laikraštį, paskirdamas vyr. red. V. Paukštį, o Žariją pakeitė savaitine Mūsų Tiesa, kurios red. paskirtas V. Rudaitis. Į LKS Pildantįjį Komitetą buvo išrinkti: J. Baltrušaitis, S. Meškauskas, J. Jukelis, P. V. Žalpis, J. Vikšrys, J. A. Bekampis, Mykolas M. Plepis, P. M. Balsys, K. D. Burė, A. Jankauskas, A. Žolynas, N. Januška, J. A. Samulėnas, J. Bendoravičius ir J. K. Plungis. Suvažiavimas sveikino Rusijos Tarybų Respubliką, priėmė rezoliuciją ‚prieš Lietuvos social-buržujus'.

LKS 1920 leido slapta Kovą, 1921 vir-

tusią Komunistu, ir patikimiesiems darbuotojams Biuletinius ir Pranešimus. 1921 IX (III LKS suvažiavime) prasidėjo skilimas, nes vieni palaikė savarankiškumo mintį, kiti reikalavo aklo paklusnumo Maskvos reikalaujamai linijai. Ir nors Pildomajam komitete arba Centro biure ‚kairiųjų' buvo 4, tačiau 3 ištikimieji laimėjo suvažiavimo daugumą Maskvai. ‚Ištikimieji' perėmė spaudą ir turtą, bet negavo iždo, kurį nusinešė nukrypėliai 696 dol. ir dar 10.000 dol. pašalpą. Per suvažiavimą LKS vardas pakeistas Lietuvių Federacija Amerikos Komunistų Partijos, Komunistų Internacionalo sekcijos (žr.). ‚Ištikimieji' ir toliau leido Komunistą, o ‚nukrypėliai' nuo 1922 I vėl Kovą. Tačiau į JAV komunistų piautynes įsikišo Maskva ir sulydė į vieną abi JAV komunistines partijas (Amerikos Komunistų Partiją ir Jungtinę Komunistų Partiją), kartu įsakydami susitvarkyti ir lietuviams: nesutariantieji ir nepripažinę Maskvos įsakymų, nuo 1922 VI 22 turėjo būti išmesti.

Protokolas Lietuvių Komunistų Sąjungos Amerikoj X Suvažiavimo. . . 1920–22 Kova, Pranešimai Biuleteniai, 1921–23 Komunistas *Rd.*

Lietuvių Darbininkų Literatūros D-ja suorganizuota L. Prūseikos iniciatyva Brukline 1915 VIII 10 leisti socialistiniams, mokslo populiarizacijos ir dailiosios literatūros raštams. 1916 d-ja jau turėjo per 90 kuopų ir arti 1000 narių. Knygas pradėjo leisti 1917. Lietuvių socialistų s-gos X suvažiavime 1919 IX 28 šiai s-gai persiorganizavus į Lietuvių komunistų s-gą, L.D.L.D. taip pat buvo pajungta komunistinei kontrolei. Ligi šio laiko išleista per 60 knygų. Nuo 1938 leidžiamas ketvirtaininis žurnalas Šviesa (žr.). Nariai (apie 3000) moka 2 dol. metinį mokestį, už kurį gauna visas tais metais išleistas knygas ir žurnalą.

Lietuvių Darbininkų Spaudos D-ja 1920 Brukline, N.Y., išleidusi eilę komunistinių knygų, kai Liet. darbininkų literatūros d-ja teisėsi JAV teismuose dėl ‚tikros' vadovybės. 1921 d-jos vardas pranyko, nes buvo įregistruota Amerikos liet. darbininkų literatūros d-ja.

Lietuvių Darbininkų Susivienijimas savišalpinė organizacija, susikūrusi po SLA seimo 1930 Čikagoje suskilimo, kada iš seimo pasišalino 180 delegatų, komunistų ir komunistams simpatizuojančių ar šiaip jų suvedžiotų. Pagal 1956 VII 1 sekretoriaus pranešimą, tuo laiku turėta 6379 nariai, 149 kuopos; ligi to laiko mirė 2057 nariai, pomirtinėms pašalpoms išmokėta 767.275,14 dol., kitoms pašalpoms — 688.158,88 dol. Organizacijos turtas 1.282.213,07 dol. (Tiesa, 1957 VI 1). Leidžiamas dvisavaitinis laikraštis Tiesa. Dabartinė valdyba: pirm. J. Gasiūnas, sekr. J. Siurba, ižd. J. Weiss (Vidrinskas).

Lietuvių Meno Sąjunga prokomunistinės krypties organizacija, 1924 įkurta Čikagoj, vėliau perkelta į Bruklinį. S-gos nariais yra chorai, vaidintojų būreliai, klubai ir atskiri asmens. Leidžia muzikos, dramos ir šiaip dailiosios literatūros kūrinius. Išleista Miko Petrausko ir kitų kompozitorių dainų. 1950 leistas žurnalėlis - biuletenis Liaudies Menas (žr.), kurio išėjo 9 nr.

Lietuvių Moterų Progresyvis Susivienijimas buvo įkurtas Brukline 1908 VI 13 įvykusiame moterų suvažiavime, kuriame dalyvavo 19 delegačių iš Bruklino, Čikagos, Waterbury, Pitsburgo ir Naujorko apylinkės. Tai buvo socialistinė organizacija. Apsilpęs veikimas buvo atgaivintas 1916, kada tų metų gale pradėta leisti Moterų Balsą, redaguotą K. Petrikienės. Susivienijimas buvo išaugęs ligi 2500 narių ir apie 100 kuopų. Tačiau nuo 1919 jame ėmė vyrauti komunistinė tendencija. 1922 pakeistas organizacijos vardas į Lietuvių moterų darbininkių susivienijimą, o žurnalo į Darbininkių Balsą (red. J. Beneševičiūtė, H. Jeskevičiūtė). Leista knygų, organizuota vad. Ateities Žiedo mokyklėlės mokyti vaikus lietuvių kalbos, dainuoti, žaisti. 1933 prisijungta prie Lietuvių darbininkų literatūros draugijos. *A.Ptr.*

Lietuvos k.p., be JAV lietuvių kolonijų, dar sugebėjo, prisidengdama įvairiais vardais, suorganizuoti nežymias savo sekėjų organizacijas lietuvių kolonijose Kanadoje, Argentinoje, Brazilijoje, Uragvajuje ir kt. Kanadoje leidžia savaitraštį Liaudies Balsą (kurį laiką Darbininkų Balsą), Argentinoje k.p. organizacijos leido įvairiais vardais savaitraščius ir žurnalus: Dabartis 1932–37 (žurnalas), Mūsų Žodis 1933–38, Rytas 1936–42 (žurnalas), Tiesa 1942–43, Vienybė 1945–48, Tėvynė nuo 1948; Uragvajuje — Raudonoji Vėliava 1933–35, Darbas 1935—; Brazilijoje — Mūsų Žodis 1935–38, Rytas 1936–42 (žurnalas), Tiesa 1942–43, Darbininkų Žodis 1931–32, Garsas 1929–30.

Komutacija (lot. comutatio ‚pakeitimas, sukeitimas') astronomijoje — kampas tarp tiesės iš žemės į saulę ir iš saulės į kurią nors planetą. Jei tas kampas lygus 0° sako, kad planeta saulės atžvilgiu yra opozicijoje; jei tas kampas lygus 180° — konjugacijoje.

Komutatyvinis dėsnis algebrinių veiksmų, atliekamų su dviem arba keliais elementais, savybė, kai rezultatas nepriklauso nuo paimtų elementų eilės. Pvz. suma nepriklauso nuo dėmenų eilės: a+b=b+a. Kai elementai yra skaičiai, k.d. tinka ir daugybai: ab=ba. Jei elementai ne skaičiai, pvz. vektoriai, k.d., jų sandaugai netinka: ab≠ba. Sakoma, kad sudėties veiksmas naudojamas tik komutatyviniams elementams, o daugybos ir nekomutatyviniams. Komutatyvumo ženklas yra žvaigždutė a*b. *M. Kr.*

Komutatorius (iš lot. commutare ‚keisti', mainyti') 1. Elektros mašinos dalis, skirta inkaro apvajų galams tarp savęs sujungti ir inkaro srovėms perduoti į išorinę grandinę ir atvirkščiai. Nuolatinės srovės mašinos inkare indukuotos kintamos srovės tam tikru momentu yra k. perjungiamos, ir išorinėje grandinėje teka pulsuojanti nuolatinė srovė. K. susideda iš kieto vario segmentų, kurie yra pritvirtinti prie veleno vienas greta kito taip, kad sudaro cilindrinius paviršius. Vario segmentai yra izoliuoti vienas nuo kito ir nuo veleno žėručiu ar kita atitinkama izoliuojamąja medžiaga. Srovė patenka į k. ir iš jos išeina per anglinius šepetėlius, kurie tam tikrose vietose yra prispausti spyruoklių prie k. paviršiaus.

2. Telefono, telegrafo k. yra prietaisai telefono ar telegrafo laidams sujunginėti. Žr. Telefonas, telegrafas. *V. Brt.*

Kon Feliks (1864–1941) lenkų socialistų veikėjas, 1884 Proletariato org. byloje nuteistas 10 m. katorgos, o vėliau—tremties. 1904 grįžo iš tremties ir veikė su kairiuoju PPS sparnu. Po Rusijos bolševikų perversmo susidėjo su bolševikais ir gyveno Rusijoje. Išsp. Etapem na katorgę (čia aprašo Proletariato bylą) 1908, W katordze, Historja ruchu rewolucyjnego w Rossii 1908, U radiach Proletariatu 1933 (ukr.).

Konakry prc. Gvinėjos (v. Afrikoje) administracinis centras ir uostas, Tumbo saloje; per 40.000 gyv. K. glžk. sujungtas su Kankano miestu Nigerio aukštupyj. Aerodromas, radio siųstuvas; apaštališkojo vikaro rezidencija. Apylinkėse geležies rūdos ir boksito kasyklos.

Konarski 1. Michał (1784–1861) pedagogas, literatas. Baigęs Vilniaus univ., dirbo įvairiose mokyklose. Bendradarbiavo Dziennik Wileński ir kt. Pirmas pradėjo gaminti iš cukrinių runkelių cukrų. Skyrė mokiniams stipendijų.

2. Stanisław (1700–1761) lenkų pedagogas, publicistas, mokyklų reformatorius, pijoras. Pijorai į pasiuntė studijų į Romą, kur išbuvo 4 metus. Studijuodamas Romoje, K. pamėgo romėnų literatūros klasikus, graikų filosofiją ir ypač Aristotelį ir Platoną. Grįžęs iš Romos, užuot dirbęs mokykloje, referendaro Zaluskio prašomas, ėmė rūpintis Volumina Legum leidyba ir pijoro B. Raciborskio padedamas per dvejus metus 1730–32 parengė spaudai to veikalo pirmąjį tomą. Paskutinysis tomas išėjo iš spaudos 1739. Dviem atvejais gyveno Prancūzijoje ir čia studijavo mokymo sistemą, administracinę bei politinę krašto tvarką. 1740 netoli Varšuvos įsteigė Collegium Nobilium — pavyzdinę krašto mokyklą. 1741 paliko pijorų provincijolu. K. įvedė naujus mokymo metodus, sustiprino gamtos mokslų bei matematikos dėstymą. Naujoje mokykloje pagal mados reikalą buvo mokoma ir prancūzų k. K. rūpinosi gerais klasikų vertimais į lenkų kalbą. 1722 pijorai įsteigė savo kolegiją Vilniuje; bet tučtuojau prieš ją nusiteikė jėzuitai. Jėzuitai išleido leidinį Zbiór przywilejów, konstytucii i dekretów Akademii Wileńskiej, įrodinėdami išimtinę jėzuitų teisę mokyklas laikyti. K. parašė atsakymą jėzuitams — Academia Vilnensis — gindamas pijorų ordino reikalus. Ilgai trukusi byla pasibaigė 1753 kompromisu, ir pijorams buvo leista laikyti savo mokykloje 24 mokinius. Lietuvos pijorai nebuvo palankūs K. mokyklinei reformai, bet jis nugalėjo jų užsispyrimą. Ilgainiui ir jėzuitai pasekė pijorais mokyklų srityje. K. pasižymėjo ir politikos srityje: po septynerių metų karo 1759 taikos kongresui parašė memorialą, gindamas Lenkijos reikalus. Be to, pasisakė ir prieš liberum veto. Politiniuose raštuose įrodinėjo vienos religijos būtinumą

St. Konarski

valstybėje, nes religijų įvairumas silpniną valstybę ir rengiąs suirutę. Buvo priešingas politinių teisių suteikimui kitoms religijoms, bet nebuvo religinės tolerancijos priešas. K. buvo siūloma ir vyskupo bei senatoriaus vietos, tačiau jis nuolat jų atsisakė. Išsp. Kazanie na pogrzebie J. Sapiehy 1732, Volumina Legum 1732–39, Academia Vilnensis, De emendandis eloquentiae vitiis 1741, Grammatika ad usum juventutis Scholarum Piarum 1741, De viro honesto et bono cive 1756, Rozmowa o uszęśliwieniu własnej ojczyzny 1757, Résponse aux rémontrances des Messieurs les dissidents 1763, Opera lyrica 1767, O religii poczciwych ludzi 1769, Carmina posthuma 1778.

Wł. Konopczyński, St. K. 1926; *St. Kott*, Historia wychowania 1934; *Ig. Chrzanowski*, St. K. 1903; *J. Nowak-Dłużewski*, St. K. 1951; *W. J. Rose*, St. K. Reformer of Education in XVIII Century Poland 1929; *J. Łukaszewicz*, Historyja szkół w Koronie i Litwie 1849–51. *P. Č.*

Konarskis Simonas (1808 III 8 Dabkiškyje, Miroslavo vls. — 1839 15/27 Vilniuje) kovotojas dėl Lietuvos laisvės. K. tėvas, 1792 karo su rusais dalyvis, vadovavęs Kauno raitelių brigadai, pasitraukęs iš kariuomenės į atsargą pulkininko laipsniu, buvo Kalvarijos apylinkės teisėjas. K. motina Paulina Vyšniauskaitė. Jos tėvas 1794 sukilimo metu buvo Aukščiausios Lietuvos tarybos narių. K. krikštytas Seirijų kalvinų bažnyčioj. Mokėsi Seirijuose, Seinuose ir Lomžoje. 1825 įstojo į Lenkijos kariuomenę, kur Daraišiaus įtakoje paliko radikalaus nusistatymo. 1831 pasiekė kapitono laipsnį. Tais pat metais dalyvavo gen. Chłapowskio žygyje padėti Lietuvos sukilėliams. K. pasižymėjo kovodamas su rusais Bieloviežos girioje. Vėliau ėmėsi vadovauti lietuvių sukilėlių batalionui. Po nenusisekusio sukilimo K. perėjo su kariuomene Prūsijos sieną ir ligi 1832 sausio pradžios atliko karantiną netoli Klaipėdos; tik tada buvo išleistas pėsčias keliauti į Prancūziją. Prancūzijoje įsikūrė Besançone, kur buvo gana daug Lietuvos sukilėlių, ypač daug Vilniaus univ. studentų. Jis šalinosi stovyklinio gyvenimo ginčų ir kivirčų, bet pasinėrė į visuomeninio gyvenimo studijas. Ne tik skaitė prancūzų socialistų utopininkų raštus, bet dalyvavo karbonarų organizacijoje. 1833 dalyvavo vad. Zalivskio žygyje į savo kraštą ir buvo paskirtas Marijampolės bei Kalvarijos apygardų karo viršininku. Betgi dėl šlėktos ir liaudies abejingumo naujam sukilimui K. vėl pasitraukė į užsienį. Kelis mėn. buvo kalinamas Prūsijoje. Iš Prūsijos kalėjimo paleistas, išvyko į Belgiją, kur buvo emigrantų demokratų centras. Iš Belgijos į Šveicariją jį iškvietė slaptoji d-ja Societé des droits de l'homme et du citoyen. Čia Lenkijos emigrantai buvo sutarę su Mazzini vadovaujama Jaunosios Italijos organizacija, kad jie dabar talkins italams kovoti dėl laisvės, o paskui italai parems lenkų kovas dėl laisvės. K. dalyvavo italų nesėkmingame žygyje iš Šveicarijos į Italiją. Buvodamas Paryžiuj suartėjo su J. Czyńskiu ir drauge leido radikalios krypties dvisavaitinį laikraštį Północ. Betgi jo nepatenkino spaudos darbas, ir jis veržte veržėsi į kovos lauką. 1835 išvyko slaptu emisaru organizuoti Ukrainos bei Lietuvos visuomenę revoliucinei kovai. Per porą metų plote tarp Kijevo ir Vilniaus suorganizavo apie kelis tūkstančius savo šalininkų. 1837 Berdičeve buvo išrinktas slaptosios organizacijos vadu. K. pasisekė įtraukti į bendrą organizaciją ne tik Vilniaus medicinos chirurginės akad., Tartu univ., Kijevo univ. studentus bei vidurinių mokyklų moksleivius, bet ir užmegzti ryšius su kariuomenės įgulomis Vilniuje, Lietuvos Brastoje, Bobruiske. Jis įtraukė savo veiklos sūkurin pačiame Vilniuje veikusią slaptą organizaciją, kuriai vadovavo Šumskis ir kt. Vilnių norėjo padaryti konspiracijos baze. K. palaikė per Klaipėdos pirklį Holmą santykius su emigracija. Slaptajai organizacijai būtinai buvo reikalinga spaustuvė, ir šiuo reikalu K. atvyko į Vilnių. Rusų policija gavo žinių apie K. slaptą veiklą ir paties caro buvo įspėta jį likviduoti. 1838 K. pateko netoli Vilniaus į rusų policijos rankas. Jis buvo kalinamas

S. Konarskis

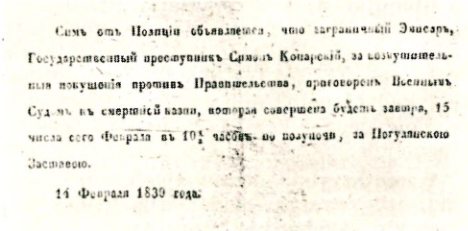

Rusų policijos skelbimas

bazilijonų vienuolyne. K. nepaprastai žiauriai tardė: pripildavo į žaizdas lako ir spirito ir uždegdavo. Jo byloje labai daug buvo nubaustų įvairiomis bausmėmis. Keli akademikai mirė nuo tardymų arba nusižudė. K. buvo Pohuliankoje įvykdyta mirties bausmė. L. Simeński 1842 Demokratyczny Noworocznyk aprašė paskutines K. gyvenimo minutes. O. Kolberg, berinkdamas dainas Lietuvoje ir Gudijoje, daug dar buvo aptikęs atsiminimų apie K. revoliucinį darbą. K. Goniewski parašė dramą S. K.

H. Mościcki, Szymon Konarski 1924, ²1949; *S. Zienkowicz,* S. K. 1859; *M. Lowicki,* Duch akad. wileńskiej 1925; *Wł. Zagorski,* S. K., zycie i czyny 1907; *W. Lukaszewicz,* S. K. 1948; *M. Topolsky,* Neskolko slov o sobytiach v Vilnie posle kazni K. (Russkij Archiv 183 psl.) 1870.

P. Č.

Konaszewski Daniel (1871 — ?) lenkų generolas, vad. Viduriniosios Lietuvos arba lenkų okupuotų Lietuvos žemių kariuomenės vadas. 1928–31 krašto apsaugos viceministras.

Konaševič Petr (m. 1622 kazokų hetmonas, 1618 talkino Lietuvos kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui kovoti su Maskva. 1621

P. Konaševič

dalyvavo Chocimo kautynėse ir buvo sužeistas. Karalius Vladislovas apdovanojo K. ir kazokus. Parašė veikalą Ob unii.

Maksimovič, Izsledovanije o hetmane P. K. 1 t.

Koncelebracija žr. Concelebratio.

Koncentracija (lot.) suvedimas į bendrą centrą, sutelkimas, subūrimas, sutirštinimas, sankaupa, santalka. Pats procesas lietuvių k. išreiškiamas (su) koncentravimu.

1. E k o n o m i k o j e ūkine prasme yra gamybinių įmonių stambėjimas, pasireiškiąs ypač pramonėje. K. sukėlė visų pirma technikinė pažanga: didelės sudėtingos mašinos, varomos garo ar elektros jėgos, pareikalavo ir stambių įmonių su daugeliu darbininkų. Laisvų mainų ūkio kraštuose pramonės k. vyko natūraliu, evoliucijos keliu. S. Rusijoje valstybinio kapitalizmo sistema įvykdė ūkinę k. dirbtiniu, prievartiniu būdu, karštligišku tempu ir gigantišku mastu. Jau 1931 J. V. Stalinas sakė: ‚Mes esame labiausiai koncentruotos pramonės kraštas'. Žemės ūkio kolektyvizacija ir vėliau (1949–50) kolchozų stambinimas įvykdė taip pat negirdėtą k. žemės ūkyje.

Liefmann, Kartelle, Konzern und Trust ⁸1930; *H. von Beckerath,* Der moder. Industrialismus 1930.

J. Pj.

2. P s i c h o l o g i j o j e k. yra suprantama kaip sąmonės lauko susiaurinimas, jos turinio nukreipimas į kurį dalyką bei objektą jo pažinimo, vienokio ar kitokio patyrimo tikslu. Paprastai, kalbama, čia apie d ė m e s i o s u k o n c e n t r a v i m ą, kuris gali būti valingas arba spontaniškas, nevalingas. Pirmuoju atveju mūsų pažinimo galios yra sutelkiamos valios pagalba — dėl to, kad reikia, — o antruoju — pats pažinimo objektas patraukia mūsų dėmesį ir jį sukoncentruoja. Intelektinis bei mokymosi darbas su nevalinguoju dėmesiu yra lengvesnis ir ekonomiškesnis protinės energijos atžvilgiu, o valingojo dėmesio sukoncentravimui išeikvojama nemaža energijos.

3. P e d a g o g i k o j e k. reiškia visų ugdomųjų procesų vienybė: vaidinių, asociacijų, atminties, protavimo, jausmų ir valios sutelkimą einamojo dalyko kryptimi. Tai dalimi dar psichologinis k. aspektas auklėjimo vyksme. Siauresne prasme k. principas yra priešpastatomas mokslo ‚sudalykinimui' (Verfächerung), t. y. didaktinės medžiagos suskaldymui į daugybę dėstomųjų dalykų. Kadangi nei gyvenime, pvz. skaičiavimas, ekonomija, geografija, istorija, kalba ir kita, nėra atriboti nuo vienas kito nei pagaliau vaiko galvoje yra skirtingų galių atskiriems dalykams pasisavinti, — tai šių dienų pedagogika eina nuo perdidelio dėstomosios medžiagos suskaldymo į jos koncentravimą į didesnes, savo prigimtimi artimas, grupes.

Pvz. istorija ir geografija, fizika ir matematika, kalba ir literatūra, tikyba ir moralė su visuomenės mokslu gali būti dėstomi kartu. K. principas, rodos, geriausiai bene bus pritaikintas mūsų ‚tėvynės aplinkos pažinime', kuris buvo dėstomas pradžios mokyklose. Šiandien k. pasidaro bendra problema visai eilei mokslų: psichologijai, pedagogikai, pedagoginei filosofijai, kuri nustato gaires asmenybės formavimui (integralinė, vieninga, produktyvi ar suskaldyta asmenybė ir pn.), dėstymo metodikai bei metodologijai, programų ir pagaliau vadovėlių parengimui. Kalbama dažnai apie vidinę, dvasinę arba daugiau apie išorinę bei vien tik dėstomosios medžiagos k., kur, aišku, ši pastaroji taip pat tarnauja anosios tikslui siekti.

K. principas pedagogikos moksle yra labai senas. Jau Platonas reikalavo jungti tarpusavy įvairius mokslus, kad tuo būdu būtų išugdyta auklėtiny didesnė dvasinė vienybė, pilnesnis ir gilesnis pasaulėvaizdis bei moralinė pasaulėžiūra. Senovėje filosofija ėjo vienijančiu laidu tarp kitų mokslų, ir šie jai buvo pajungti. Viduramžiais tą vaidmenį atliko teologija. Be to, tais laikais mokslai nebuvo dar tiek išsišakoję, susiskirstę, ir tokia vienybė nesunkiai būdavo pasiekiama. Naujaisiais amžiais reikalas žymiai pasunkėjo, todėl Herbartas bandė įvairius dalykus koncentruoti apie mokinio *interesą*. Zilleris, jo mokinys, iš naujo psichologiškai pagrindžia k. principą ir siūlo visus dėstomuosius dalykus koncentruoti *morališkai religine* ugdymo linkme, vadinasi, šios dvi disciplinos turėtų apjungti visus dėstomuosius dalykus kaip senovėje filosofija. Tokia k., pagal jį, tarnauja asmenybės formavimui. Nežiūrint anų laikų tendencijų, XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, dėl taip smarkiai pasistūmėjusių pirmyn tikslių jų mokslų ir jų susiskaldymo į smulkiausias šakas, ir be to, atsiradus daugybei siauriausių specialistų, mokykla turėjo prisitaikinti naujoms gyvenimo sąlygoms, pamiršdama esminį auklėjimo principą — integralinės žmogaus asmenybės formavimą. O pedagogika vėl pasigenda vienijančio principo, kurį jau bando įvilkti į naujas formas.

Didaktinės k. formos. a. Medžiagos požiūriu: 1. Integralinis dėstymas (Gesammtunterricht), kur apie vieną kurią temą, pvz. drabužius grupuojama visi mokykliniai dalykai, liečią aprangą. Tatai tęsiasi kelias savaites, o paskui keičiama centrinė tema. Imant, drabužį išeities tašku, galima vienu metu dėstyti higieną, zoologiją (gyvulius, kurių vilna naudojama aprangai), botaniką, (pvz. linus, medvilnę), geografiją (kur tie gyvuliai ir augalai auga), ekonomiją, skaičiavimą ir pn. Ši k. forma daugiausia tinka pradžios mokyklai. 2. Jungiant gimininguos dalykus, pvz. istorija su geografija, gimtąją kalbą su istorija ir geografija ir pn. 3. Epochinis bei laikotarpinis apjungimas: kone visi mokykliniai dalykai einami vienos epochos ribose, o paskui su jais nusikeliama į kitą laikotarpį. 4. Filosofinė k., kur pasirenkama vedamuoju siūlu filosofija ir apie ją grupuojami kiti dalykai. b. Mokinių požiūriu: čia mokiniai jungiami į grupes pagal jų išsilavinimo laipsnį (plg. mūsų pradž. ir vid. mokyklos klases); kartais galima jungti mokinius į grupes pagal jų bendrus interesus, pvz. paišybai, darbeliams, dainavimui, dramai, chemijai ir pn. c. Ugdomųjų veiksnių k.: koordinuojama auklėjamoji veikmė tarp mokytojų, tėvų, bažnyčios ir jaunimo auklėjimo organizacijų. *A. Lgm.*

4. *Kariuomenės* k. sutelkimas kariuomenės jėgų puolimui arba gynimui. K. gali būti didesnė arba mažesnė, priklauso tatai nuo uždavinio, kurį reikia atlikti. Sutelkta arba paskleista k. priklauso nuo vietovės ir priešo ugnies įtakos. Ugnies k. — iš atskirų pozicijų į vieną taikinį leidžiamoji ugnis.

Koncentracijos stovykla dabartinio pobūdžio ir tikslo pirmoji k.s. įsteigta 1895 ispanų valdomoje Kubos saloje. Tos stovyklos steigėjas buvo salos karo viršininkas gen. Valeriano Weyler y Nicolau. Kilus Kuboje revoliucijai, salos karo viršininkas k.s. pavartojo priemone malšinti revoliucinį judėjimą. Revoliucinio sąjūdžio apimtų vietovių gyventojai buvo izoliuojami į koncentracijos stovyklas. Anglų burų karo metu 1901 panašias priemones anglai pavartojo prieš civilius gyventojus burus. Į k.s. uždarinėjo burų moteris ir vaikus, kad negalėtų teikti pagalbos kovojantiems burams. Anglų pavartotos kovos priemonės prieš civilius gyventojus sukėlė visame civilizuotame pasaulyje griežtą pasmerkimą ir net pačioje Anglijoje viešoji opinija buvo prieš tokias kovos priemones. Po I pas. karo k.s. pagarsėjo S. Rusija, kuri nors ir kitais vardais (priverstinio darbo stovyklos) nusė-

jo visą savo kraštą. Oficialiai S. Rusijos valdžia savo įsteigtąsias stovyklas laiko perauklėjimo stovyklomis, bet faktiškai jos yra žiauriausios bausmės ir sunkiausio fizinio darbo stovyklos. Jų paskirtis yra ne tik pasinaudoti kalinių fiziniu darbu, bet ir sovietinės santvarkos priešininkus sunaikinti. Šiam tikslui daugiausia S. Rusijos k.s. įsteigta šiaurės Rusijoje, žiauraus klimato juostose. Į tokias vietoves niekas laisvu noru nevyktų darbams, todėl S. Rusija plačiausiu mastu naudoja neapmokamą kalinių darbą. K.s. kaliniai sudaro Sovietų valstybei neišsenkamą pigios darbo jėgos rezervuarą. Visokiu metu reikiamą kalinių skaičių gali parūpinti valstybės saugumo organai, kurie savo nuožiūriniu sprendimu gali siųsti į jas. S. Rusijos klausimo žinovų D. J. Dalino ir B. I. Nikolajevskio apskaičiavimu k.s. laikomų kalinių skaičius siekdavęs 12–15 milijonų. Pirmoji k.s. S. Rusijoje buvo įsteigta 1923 Baltosios jūros salose (Soloveckije ostrava). Vėliau jos buvo steigiamos pagal Europinės Rusijos ir Sibiro šiaurinius pakraščius. Jos prasideda prie šiaurės Suomijos pakraščių ir driekiasi ligi Beringo sąsiaurio. Svarbesnės stovyklos yra šių upių srityse: Onegos (centras Pleseckaja), Š. Dauguva (centras Kotlas), Pečoros upės sritis. Komių autonominėje srityje yra išgarsėjusios šios k.s.: Vorkuta, Uchta (centras Siktivar), dar šiauriau Vaigač, Novaja Zemlia. Į tolimesnius rytus spiečiasi k.s. šių upių srityse: Jenisiejaus, Lenos, Kolymos su centru Magadan. Be čia minėtų vietovių, k.s. yra Novosibirsko, Omsko, Kazakstano bei Uzbekistano kraštuose. Visose S. Rusijos k.s. lietuviai ir kiti Pabaltijo kraštų pavergti gyventojai nepaprastai gausiu procentu atstovauja k.s. kaliniams, kadangi nesusitaiko su pavergimo faktu.

Be S. Rusijos, k.s. savo politiniams priešams bausti ir naikinti vartojo visos diktatūrinės valstybės — Italija, Austrija, Vokietija ir kt., o po II pas. karo ir visi S. Rusijos satelitai.

Tačiau su S. Rusija galima palyginti gal tik nacionalsocialistinę Vokietiją, kuri jau 1933 buvo įsteigusi 7 k.s., o 1939 jų skaičius pašoko ligi 100. ‚Garsesnės' buvo Dachau, Flossenburgas, Stutthofas, Auschwitzas (lenk. Oświęcim), kur taip pat daug lietuvių buvo kalinama. Beveik visos Vokietijos k.s. turėjo dujų kameras ir jose naikindavo kalinius. Vokiečio žurnalisto E. Kogono apskaičiavimu Vokietijos k.s. buvę kalinta apie 8 milijonus žmonių ir tik 500.000 išliko gyvi. Labai didelis procentas kalinių mirdavo nuo ligų, betgi negińčijamai daugiau kalinių buvo sunaikinta dujų kamerose.

M. Buber, Under two Dictators 1949; *D. Rousel,* L'univers concentration 1946; *J. Solonevič,* Zateriannyje ³1938; *R. Ivanov-Razumnik,* Tiurmy i ssylki 1953; *R. Kolmar,* Zeit ohne Gnade 1945; *D. J. Dallin ir B. Nicolaevsky,* Das System der Arbeitslager in Sowjetrussland 1948 (ag. 1947); *E. Kogon,* Der SS Staat 1947; *St. Yla,* Žmonės ir žvėrys 1951; *B. Sruoga,* Dievų miškas 1957.

Koncentrai (lot.) įvairaus didumo apskritimai, turį bendrą centrą. Žr. Koncentriniai laipsniai.

Koncentratas (chemijoje, maisto medžiagų technologijoje, fiziologijoje) arba k o n d e n s a t a s — sutirštinta medžiaga, pvz. koncentruotos arba sutirštintos vaisių sultys, sutirštinti vitaminų ekstraktai, kondensuotas pienas, alaus koncentratas ir kt., gaunamas kondensuojant, virinant arba, geriau, pašalinant didesnę dalį vandens inde, iš kurio išsiurbiama dalis oro (vakuume), tuo būdu medžiagą padarant tirštesnę. Nugarinant vandenį, pradinis medžiagos tūris sumažėja ir pagrindinė medžiaga pasidaro ‚tirštesnė', atseit, labiau koncentruota ar kondensuota; pvz. kondensuotas pienas, kuriame tepaliekama tik tiek vandens, kad jis dar nepasidarytų visai sausas (kaip pieno milteliai). Nugarinus gi visą vandenį, gaunama sausa medžiaga, pvz. pieno milteliai, vaisių sultys miltelių pavidale, ir kt. *P. Jc.*

Koncentriniai laipsniai. Šalia progresyvinio dėstomosios medžiagos išplanavimo yra vartojama Comeniaus pasiūlytasis k o n c e n t r i n i s dėstymas, kur tas pats dalykas einamas keliais atvejais, tik kiekvieną kartą plačiau ir giliau. Schemiškai šį dėstymo ir medžiagos išplanavimą galima pavaizduoti keliais apskritimais, įrašytais į vienas kitą. Kiekvienas jų apima visą medžiagą, tik skirtingas intensyvumo laipsnis. Tatai yra net būtina gimtajai kalbai, istorijai ir kai kuriems kitiems dalykams, nes priešingu atveju vaikas, kuris tebaigtų pvz. 4 pradžios mokyklos skyrius, tebūtų išėjęs tik pusę (!) gramatikos ar tik $^2/_3$ savo krašto istorijos ir pn. Be to, ir psichologiniu požiūriu koncentrinis dėstymas yra būtinas: vaikas įvairiose psichinio bei intelektinio brendimo fazėse reikalauja skirtingos interpretacijos. Juk pvz. religija pirmame koncentre gali būti perteikta pasakėlių for-

ma ir atmintinai išmokstant kai kurių religinių tiesų, o vėliau jo protas jau reikalauja tų tiesų gilesnio filosofinio pamatavimo. Panašūs du koncentrai buvo ir gimnazijoje. Toks mokslo dalykų sugrupavimas buvo pagrįstas prielaida, kad dalis mokinių nebaigs visos pradžios mokyklos ar gimnazijos; baigdami vien tik pirmąjį koncentrą, jie jau turėjo gauti atitinkamo laipsnio vispusišką išsilavinimą.

A. Lgm. ir P. Mld.

Koncentruoti sukaupti, sutelkti, surinkti, sutirštinti.

Koncepcija (lot.) 1. samprata, ko nors supratimas; į kurį nors dalyką pažiūrų sistema; 2. naujai kilusi idėja, sumanymas ir t.t. (mokslininko, menininko); 3. specialia logine prasme — suvokimas, sąvokos sudarymas. Žr. Sąvoka.

Konceptualizmas (lot. conceptus ‚sąvoka') pažinimo teorija, pagal kurią bendrinės sąvokos neturi atitikmenų tikrovėje, bet egzistuoja tik prote kaip individualių patirčių sintezė. Šia prasme bendrinės sąvokos yra post rem; jų pagalba pažinimo galios apvaldo individualių daiktų įvairovę. K. pradžią davė Abelard (1079–1142) universalijų (žr.) ginčo metu. Iš vienos pusės, Abelardo k. atmetė realistinę pažiūrą, kad universalijos yra ante rem, t.y. nuo paskirų atvejų nepriklausomos, prieš juos savistoviai egzistuojančios daiktų esmės. Iš kitos, k. sušvelnino nominalistinę tezę, kad universalijos yra tik žodžiai. Vėlesnėje filosofijos istorijoje k. neretai svyravo į abi puses, nes universalijos nebebuvo grubiai suprastos kaip daiktai. Tomui Akviniečiui universalijos yra patirties rezultatas, tačiau jos turi ir pagrindą — Dievo intelekte slypinčias daiktų idėjas. K. krypimas link modifikuoto realizmo būdingas ir racionalistams; Descartes ‚tikros ir nekintančios (daiktų) prigimtys' glūdi žmogiškajame prote, bet yra kartu daugiau nei subjektyvus padarinys. Britų empirikų k. kaip tik labiau krypsta link nominalizmo.

R. I. Aaaron, The Theory of Universals 1952.

V. Dn.

Koncernas (ag.) yra kontraktinis sąjungis daugelio įmonių, kurios išlieka juridiškai savarankiškos, bet ūkiškai sudaro vienetą su bendra vadovybe. Susijungti į k. gali įmonės to pat ar panašaus verslo (organinis k.) arba ir skirtingų šakų, turinčios bendrus finansinius interesus (anorganinis k). Susijungimo tikslai esti įvairūs: gamybinės technikos, finansinio sustiprinimo ir kt. Bet pagrindas visados yra siekimas apriboti ar ir visai išjungti konkurenciją ir užvaldyti rinką. Priemonės, kuriomis paimama kontrolėn apjungtosios įmonės taip pat esti įvairios: kapitalo dalyvavimas (superkant kontroliuojamos įmonės akcijas), sąjungos sutarties įpareigojimai arba tiesiog administracinė – personalinė unija. Įtakos ir kontrolės formos čia esti labai įvairiopos; kartais ištisą tinklą įmonių valdo tik finansinė viršūnė vad. ‚holding company'. K. įsigalėjimas privertė valstybės valdžią įvairiuose kraštuose siekti įstatymų keliu apriboti tolesnį k. plėtimąsi, ypač kai tai veda į monopolį. Žr. Trestas.

H. R. Seager ir *C. A. Gulick,* Trust and Corporation Problems 1929; *J. Jenks* ir *W. E. Clark,* The Trust Problem 51929; *O. Klug,* Das Wesen der Kartel-, K.- u. Trustbewegung 1930. *J.Pj.*

Koncertas (it. concerto) 1. viešas muzikinės programos atlikimas. K. programą turi sudaryti didžios vertės muzikos kūriniai. Taip pat k. atlikėjai turi būti kvalifikuoti muzikai — artistai. Menki muzikiniai parengimai dažnai žemina k. vardą. Jie galėtų vadintis muzikiniu šiupiniu, ar saviauklos bei saviveiklos muzikiniu parengimu, ar menine akademijos dalimi, ar muzikine minėjimo dalimi, nes koncertuoti gali tik profesionalas koncertantas ar kitoks muzikinis vienetas su aiškiu muzikos meno tikslu. Tokie k. gali būti atliekami vieno solisto, vokalisto ar instrumentalisto, ir tada jie dar vadinami rečitaliais. K. esti kamerinis, jei atliekama kamerinė programa. Simfoninis koncertas atliekamas simfoninio orkestro. Čia dažnai dalyvauja vienas solistas, bet būtinas orkestro palydėjimas. Gali būti choro k., kada visa programa atliekama choro. K. gali turėti specialią paskirtį, pvz. religi-

Giorgione Koncertas

nis, jei atliekami vien religiniai kūriniai, ar liaudies dainų, ar kurio vieno kompozitoriaus kūrinių.

K. istorija. XVI–XVII a. muzikinis gyvenimas koncentravosi bažnyčioje bei valdovų, kunigaikščių ir didikų, rūmuose. Iš jų tik bažnytinė muzika buvo galima kiekvienam išgirsti; dvaro muzika buvo privati, tik rūmų lankytojams teprieinama. Perėjimas muzikos atlikimo iš privačių rūmų į viešumą yra istorinės reikšmės įvykis. Visų pirma tai atsitiko su operos viešais pastatymais Venecijoje San Cassiano teatre 1637. Grynai instrumentalinės muzikos k. organizavo Londono smuikininkas John Banister 1672, kurie truko šešerius metus su kasdiene popiečio programa. Kartą pradėti vieši k. tapo būtinas dalykas, palaikąs viešą muzikinį gyvenimą. Londone vieši k. buvo tęsiami Th. Brittono nuo 1678 per 36 metus. Nuo 1776 iki 1848 veikė Concerts of Ancient, kur plačiai kultivuota Händelio kūryba. Garsūs buvo Salomon Concerts (1791–1795), kuriems Haydnas parašė 12 vadinamųjų Londono simfonijų. Crystal Palace Concerts veikė nuo 1855 iki 1901. Nuo 1932 garsūs yra Londono filharmonijos k. Filharmonijos d-jos (1852) steigėjų tarpe buvo smuikininkas vilnietis Feliksas Janevičius. 1725 Prancūzijoje k. pradėjo Philidor. Tie k. vadinosi Concerts spirituels. Buvo koncertuojama apie Velykų laiką ir daugiausia religinės muzikos. K. tęsėsi iki Prancūzų revoliucijos. Atnaujinti 1805, jie nustojo savo reikšmės, kai 1828 buvo įsteigta Concerts du Conservatoire. Pastarieji k. kėlė ypatingai orkestrinę XIX a. muziką bei skatino domėjimąsi ja. Konservatorijos k. tebėra ir dabar. Vokiečiuose k. pradininku laikoma Leipcigo Gewandhaus Concerte, 1781 J. A. Hilleriui vadovaujant. Žymiausi dirigentai čia buvo Mendelssohnas (1835–47), Nikisch, Furtwängler, Bruno Walter.

Ir Nepriklausomoje Lietuvoje k. susirūpinta gana anksti. Pirmasis koncertas įvyko Meno šventės metu Kauno miesto teatre 1920 V 1. Jame dalyvavo Vl. Grigaitienė, El. Čiurlienė, J. Žilevičius ir kt. Tų pat metų rudenį teatras pradėjo organizuoti kamerinės muzikos k. Kauno rotušės — Baltosios Gulbės salėje. Tuos k. organizuoti buvo pavesta J. Žilevičiui. 1922 buvo pradėta 16 k. serija su paskaitomis. Juos atliko Miša Hofmekleris su savo 10 žmonių ansambliu. Jie vyko kas

Pirmųjų lietuvių liaudies koncertų rengėjai

sekmadienį Karo muziejaus salėje ir buvo gausiai lankomi. 1923 J. Žilevičius surengė vasaros simfoninių k. sezoną. Jie vyko Kauno miesto sode du kartus per savaitę. Dirigavo daugiausia Zaidmanas ir porą k. Tallat-Kelpša. Grojo 46 kontraktuoti orkestrantai. Solistai buvo smuikininkas Nikolajevskis, Budnickas, pianistė Kėželytė. Iš viso įvyko 32 k. Pirmas grynai lietuviškos simfoninės muzikos k. įvyko 1923. Buvo grojama Žilevičiaus simfonija f moll, Čiurlionies simfoninė poema Miške, Sasnausko Jau slavai sukilo su vyrų choru, sudarytu iš kursantų, gimnazijų muzikos mokytojų, ir Naujalio Nokturnas bei Menuetas. 1930 buvo įsteigta Filharmonijos d-ja k. ruošti. Jie buvo rengiami reguliariai kartą per mėnesį, panaudojant operos orkestrą bei vyresniųjų konservatorijos klasių mokinius. Buvo kviečiami užsienio dirigentai ir solistai. Vėliau šiuos k. perėmė Valstybės teatras. Tremty rimtesnės iniciatyvos parodė Bostono kolonija, suorganizuodama Baltijos k. seriją. Čia kasmet vyksta trys rečitaliai, kiekvienos tautybės iš eilės. Pirmoje serijoje 1956/7 dalyvavo estų smuikininkė Carmen Prii, lietuvių dainininkas Vaclovas Verikaitis ir latvių violončelistas Ingus Naruns. Kitą sezoną lietuvių dalyvauja pianistas Andrius Kuprevičius.

2. K. vadinama taip pat muzikinė veikalo forma. K., kaip kūrinio, forma yra skirta vienam solo instrumentui su or-

kestru. Lotynų k. žodis concertare reiškia rungtis. Čia turima galvoje muzikinį rungtyniavimą tarp orkestro ir solisto. Pirmųjų k. forma pasižymėjo kaip tik gausiomis orkestro vietomis, vad. ‚tutti', po kurių įstodavo solistas, atsverdamas orkestrą savo techniniais sugebėjimais. Tuo keliu išsivystė virtuozinis k. formos charakteris. Pati forma yra grindžiama sonatos formos principais, su kai kuriais skirtumais. Pirmos dalies temų ekspoziciją k. forma groja orkestras sutrumpintos versijos. Čia ir antroji tema ateina tonikoje. Antru kartu temų ekspozicija jau grojama solo instrumento išplėsta forma, turtingai techniškai išpuošta, plačiai išnaudojančia technines instrumento galimybes. K., kaip taisyklė, esti trijų dalių — sonatinio allegro, lėto adagio ir finalinio rondo. Neturi scherzo dalies (su reta išimtimi). K. formai būdinga vadinamoji kadencija — pirmos dalies pabaigoje epizodas soliniam instrumentui be akompaniamento. Joje solistas improvizaciniu būdu, virtuoziškiausiu stiliumi, sutrauktai pereina pagrindines dalies temas, jas techniškai varijuodamas, stengdamasis išreikšti tiek dalies turinį, tiek savo meniškai techninį pajėgumą. Kai kurie kompozitoriai kadencijas deda kiekvienoje dalyje. Anksčiau daugumas atlikėjų buvo patys kompozitoriai, todėl kadencijos nebuvo iš anksto rašomos, jas atlikėjas improvizuodavo k. metu. Beimprovizuodami atlikėjai kartais perdaug nutoldavo nuo kompozicijos stiliaus, už tai ne vienas naujųjų kompozitorių mėgsta patys savo kadencijas parašyti. K. yra iš reprezentatyviausių muzikos formų. Jo literatūra ypač fortepijono yra plačiai išaugusi. Ji prasidėjo Mozarto k., rašytais tarp 1785 ir 1791, kurie suformavo klasinę koncerto formą. Visos k. literatūros viršūnė pasiekta Beethoveno k., ypač jo G dur ir Es dur, vad. Emperor k. Prie pačių ryškiausių priklauso Schumanno, Chopino, Liszto, Čaikovskio, Brahmso, Rachmaninovo ir kt. k. Lietuvių fortepijono k. yra parašęs Vytautas Bacevičius. Smuiko literatūroje žymiausieji k. yra Beethoveno, Brahmso, Mozarto, Čaikovskio, Paganini, Mendelssohno, Saint-Saënso, Respighi, Sibelijaus ir kt. Lietuvių smuiko koncertų yra parašę Julius Gaidelis, Juozas Karosas, Balys Dvarionas, Gražina Bacevičiūtė. Violos k. parašė jaunas kompozitorius Darius Lapinskas. Svarbiausi violončelės k. yra Haydno, Dvořako, Saint-Saënso.

K. Meyer, Das Konzert 1926; *E. Hanslick*, Geschichte des Konzertwesens in Wien ²1897; *A. Dorffel*, Geschichte d. Gewandhauskonzerte 1881; *Dandelot*, Les Concerts du Conservatoire 1897; *M. Brenet*, Les Concerts en France sous l'ancien régime 1900; *A. Veinus*, The Concerto 1944; *A. Schering*, Geschichte des Instrumentalkonzerts 1927; *R. Erlebach*, Style in Pianoforte Concerto Writing; *H. Kretzschmer*, Die Konzertkompositionen grossen Stils; *J. Žilevičius*, Muzikos Almanachas 1924 metų; *A. Presas*, Simfonijos garsų pasauly; *M. Yčas*, Pirmas koncertinis turnė po Lietuvą (N. Romuva 176–7 psl.) 1934. *Iz.V.*

3. K. nukeltine prasme — valstybių sutarimas bendrai pasireikšti, paveikti pasaulinės politikos eigą; darnus susitarimas. Šis politinis ir diplomatinis terminas atsirado XIX a. Europoje ir nusakė valstybių sugyvenimą, ypač siekiant pastovios taikos.

Koncertina (it.) šešiakampis akordeono giminės instrumentas. Jį išrado Wheatstone 1829. K. duoda chromatinę gamą be skirtumo, į kurią pusę traukiamas.

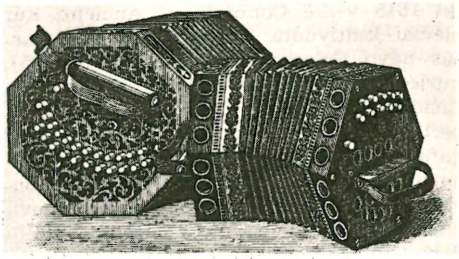

Koncertina

Koncertmeisteris (prc. chef d'attaque, vok. Konzertmeister, it. Violino primo) 1. pirmasis orkestro smuikininkas. Jo pareiga groti visas solo vietas, atstovauti orkestrui santykiaujant su administracija bei dirigentu, asistuoti dirigentui repeticijose, reikale jį pavaduoti diriguojant.

2. operos teatruose — akompaniatorius, akompanuojąs solistams, kai jie mokosi savo partijas.

Koncertuoti dalyvauti koncerte ir atlikti programą.

Koncesija (lot. concessio ‚leidimas') ūkio santykių prasme yra valstybės (arba miesto savivaldybės) leidimas, duodamas privačiam asmeniui arba bendrovei naudoti tam tikromis sąlygomis žemės plotus, žemės gelmes, statyti tam tikrus įrengimus bei juos eksploatuoti (geležinkeliai, tramvajai, elektros stotys). Kai toks leidimas duodamas kitos valstybės piliečiams ar firmoms, tada turime tarptautinę k. Pvz. Lietuvoje belgai turėjo Kauno elektros stoties k. (paveldėtą iš

caro Rusijos), švedai — degtukų monopolinės gamybos k. S. Rusijos k. buvo duodamos 1919–24 užsienio kapitalistams.

J. Pj.

Koncevičius 1. Jonas (1835 Šeduvos vls. — po 1915) lietuvių veikėjas. 1857 baigė Šiaulių gimn., vienerius metus mokytojavo pas Bukauskus Kuklių dv. Tuo metu Pušalote kunigavo Antanas Juškevičius, kuris paskatino K. rinkti lietuviškas dainas, patarles. Surinktas dainas atidavė J. Juškevičiui. 1858–62 studijavo Maskvos univ. istorijos filologijos fak. Su studentu Rubaževičium buvo sutarę sudaryti pradžios mokslo knygą lietuviškai mokytis. Maskvoje gyvendamas leido rankraštinį laikraštėlį: Kol saula užtekes, rasa akis išes. Nuo 1883 Rygoje gimn. mokytojas, nuo 1896 Talsene. Bendradarbiavo Aušroje, Ūkininke, Vilniaus Žiniose, o surinktą tautosaką skelbė Tilžės Mitteilungen.

M. Biržiška (padavė), J. Koncevičės atsiminimai (Aušrinė nr. 2) 1910.

2. Juozas žr. Končius Juozas.

Koncha (lat. concha ‚kriauklė') pusė kupolo viršum absidės senovės krikščionių ir viduramžių bažnyčiose. K. terminas taikomas pačiai absidei, ypač kalbant apie vad. trijų k. sistemą, kai bžn. transeptas iš abiejų galų baigiamas lygiai tokia pačia abside kaip nava, sudarydamas plane taisyklingo dobilo lapo formą. Trijų k. sistema susiformavo senovės krikščionių architektūroje Rytuose, bet pasitaiko ir Vakaruose (pvz. Kölno St. Maria im Kapitol bžn. iš XI–XII a.).

Konchiologija (gr.) zoologijos mokslo šaka, mokslas apie moliuskų kriaukles.

Konchoidė (gr. panaši į straigę) ketvirtojo laipsnio kreivė, kurią pirmas ištyrė graikų matematikas Nikomedas apie 200 pr. Kr. Tą kreivę gauname, kai ortogonalinėje koordinatų sistemoje nubrėžiame tiesę b lygiagrečiai abscisių ašiai, pvz. a atstumu nuo jos, o per koordinatų pradžią išvedame spindulių pluoštą ir ant kiekvieno spindulio nuo jo susikirtimo su b į abi puses atidedame lygias atkarpas, pvz. d. Atkarpų galų geometrinė taškų eilė nubrėš dvišaką kreivę — k. Ortogonalinėje koordinatų sistemoje jos lygtis yra; $(x-a)^2(x^2+y^2)=d^2x^2$. Jos forma pareina nuo pasirinkto d dydžio. Šią kreivę vadina tikrąja, arba Nikomedo, kad atskirtų nuo k., kurią tokiu pat būdu gauna, vietoje tiesės b, išvedę kreivę. *M.Kr.*

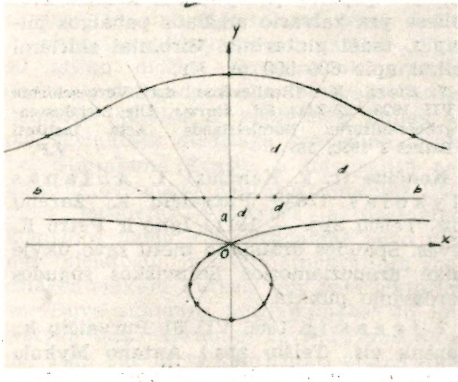

Konchoidė

Koncija (lot. contio) senovės romėnų respublikoje magistratų sušauktas liaudies susirinkimas nuomonei pareikšti, priešingai, neturėjęs balsavimo teisės.

Konciliacija (lot.) susitaikymas, sutaikymas; pagal tarptautines sutartis, numatytas būdas spręsti ginčijamus klausimus tarp valstybių, atiduodant visą reikalą svarstyti ir spręsti nesuinteresuotoms valstybėms.

Koncilija (lot. conciere ‚sueiti, susirinkti') bendra prasme yra dvasininkijos (virorum ecclesiasticorum) susirinkimas bažnytinių klausimų svarstyti. Griežtąja prasme k. reiškia teisėtą vyskupų susirinkimą bažnytinių klausimų svarstyti ir daryti nutarimus.

K. skirstomos į visuotinąsias (concilia oecomenica, universalia) ir dalines (concilia particularia). Pirmosios yra teisėti viso katalikiško pasaulio vyskupų ir kitų popiežiaus kviestų bažnyčios dignitorių susirinkimai, kuriems jis pats (popiežius) arba per savo įgaliotinį pirmininkauja ir tvirtina k. sprendimus. Dalinės k. yra tam tikros apibrėžtos teritorijos vyskupų ir kitų bažnyčios dignitorių susirinkimai.

Šv. Tėvas turi išimtinę teisę visuotinąsias k. šaukti (Kan. 222 §1), nes jis vienas teturi jurisdikcijos primatą visai Bažnyčiai ir jos vyskupams bei kitiems dvasininkams. Jis vienas teturi teisę visuotinę k. perkelti, sustabdyti arba ir visai nutraukti, pvz. 1552 Tridento k. perkėlė ir 1563 ją visai nutraukė. Popiežiui mirus, visuotinė k. sustabdoma iki naujai išrinktas popiežius vėl leis tęsti (Kan. 229).

Į visuotinę k. yra kviečiami: 1. Viso katalikų pasaulio rezidenciniai vyskupai (arkivyskupai, primatai, patriarchai). Jie turi sprendžiamąjį balsą. Vyskupai kartu su Šv. Tėvu sudaro vyskupų kolegiją, ku-

ri pagal Kristaus pažadą turi neklystamumo galią (praerogativam infallibilitatis). Jie reprezentuoja visuotinę mokančiąją ir valdančiąją Bažnyčią. Kiti į visuotinę k. kviečiami dvasininkai turi tik patariamąjį balsą.

Tituliniai vyskupai į visuotinę k. gali būti kviečiami, taip pat ir apaštališkieji vikarai.

2. Kviečiami visi kardinolai, nors ir ne vyskupai.

3. Abatai, vad. praelati nullius dioecesis, vienuolijų viršininkai (relig. clericorum). Jie irgi turi sprendžiamąjį balsą (votum decisivum). Kiti tokio balso neturi, nebent jiems tas suteikiama specialiu apaštališku indultu.

Pagal Kan. 224 jei į visuotinę k. kviestieji dėl rimtos priežasties joje dalyvauti negali, tai susirinkimui paaiškina ir siunčia savo įgaliotinį (procuratorem).

4. Į visuotinę k. gali būti kviečiami ir pasaulieičiai (principes laici), kurie gali pareikšti savo nuomonę ypač bažnyčios drausmės klausimus svarstant.

Esminė sąlyga yra, kad visuotinė k. būtų šaukiama šv. Tėvo jam pačiam arba per įgaliotinį joje dalyvaujant ir pirmininkaujant.

Pastebėtina, kad šv. Tėvas neprivalo priimti ir laikytis didesnės dalyvaujančiųjų pusės nuomonės, balsų, ypač kada vieno krašto vyskupai pasisako prieš visų kitų kraštų vyskupus, nors anie skaičiumi pralenkia šiuos. Vis tik mažesnė dalyvių pusė turi būti tokia, kuri būtų šv. Tėvo sprendimu pakankama atstovauti v i s a i Kat. Bažnyčiai (Ecclesiae universali).

Kadangi teisėtai sušaukta visuotinė k. turi didžiausią bažnytinę galią, todėl jos kompetencija yra daryti neklaidingus dogmatinius nutarimus ir visuotinius įsakymus bažnyčios drausmės srityje; taip pat jos galioje yra ir bažnyčios teisminiai sprendimai tiek ginčo, tiek ir kriminalinėse bylose ir bausmių pritaikymas jose.

Praktiškai visuotinė k. yra ne tik kad popiežiaus paties arba jo įgaliotinio sušaukiama, atidaroma, bet jis jai ir vadovauja. Savo pasiūlymus pateikti turi teisę ir kiti to susirinkimo dalyviai(Kan. 226).

Klausimus svarstant ir nutarimus darant, susirinkimo dalyviai turi pilną laisvę. Griežti nuostatai juos saugo nuo apgaulės ar baimės. Sprendimai daromi balsų dauguma. Vienbalsis pritarimas nereikalingas. Praktiškai nemaža nutarimų yra buvę padaryta kai kuriems vyskupams tam nepritariant.

Visuotinės k. padarytus nutarimus visi dalyviai pasirašo, jie yra tikri jų turimos jurisdikcijos veiksmai, bet savyje dar neturi aukščiausios ir definityvinės galios. Šv. Tėvas pareiškia savo pritarimą ir nutarimus skelbti leidžia (Kan. 227).

Werz-Vidal, Ius Canonicum II 1943. *M. Čv.*

Konczyński Tadeusz (1875–1944) lenkų dramaturgas, rašytojas.

Konča (Koncza) Medardas (1808–1899) 1831 sukilimo vadas Ukmergės aps. Mokėsi Ukmergėj pas pijorus. 1826 baigė Vilniaus univ. teisių fak. Su savo daliniu Žeimiuose prisijungė prie gen. Chłapowskio reguliarios kariuomenės ir buvo jo adjutantas. Po Varšuvos kapituliacijos kurį laiką buvo emigravęs į užsienį, bet netrukus grįžo Lietuvon. 1837–38 dalyvavo konspiracinėj veikloj ir S. Konarskio byloje buvo ištremtas į Vologdos gub. 1845 grįžo į Lietuvą. 1858–63 Ukmergės aps. bajorų maršalka. 1863 sukilimo priešininkas, bet, nepaisant tokio nusistatymo, buvo kalinamas. *P.Č.*

Končanskoje k., Borovičių aps., apie 200 km į r. nuo Naugardo. Apie 2 km nuo kaimo, prie Šeregodro ež., surasta žalvario amžiaus stovykla, kur aptikti 267 gintariniai dirbiniai. Daugiausia vyrauja trapecinės, stačiakampės ir trikampės formos kabučiai. Be to, čia surasta žiedinių kabučių, ritinėlio pavidalo karolių ir kt. Dirbinių formos labai gimininges su Juodkrantėje ir Palangoje surastaisiais gintariniais dirbiniais. Manoma, kad tie gintariniai papuošalai yra patekę į K. iš Baltijos pajūrio prekybiniais keliais. Netoliese yra žalvario amžiaus pabaigos pilkapių, todėl gintariniai dirbiniai skiriami laikui apie 600–500 pr. Kr.

M. Ebert, K. (Reallexikon der Vorgeschichte VII 1926, 22–24); *Ed. Šturms,* Die Steinkistengräberkulturen Nordlettlands (Acta Instituti Baltici I 1950, 13). *J.P.*

Končius (r. k. Kančius) 1. A n t a n a s M y k o l a s (1848 Purvaičių k., Žarėnų vls., Telšių aps. — 1911) Igno ir Petro K. tėvas. Spaudos draudimo metu savo ūkyje laikė draudžiamosios lietuviškos spaudos perdavimo punktą.

2. I g n a s (g. 1886 VII 31 Purvaičių k., Žarėnų vls., Telšių aps.) Antano Mykolo K. sūnus, prof. fizikas, visuomenės vei-

Ig. Končius

kėjas. 1903 baigęs Palangos progimn., mokėsi Liepojos gimnazijoj, kur priklausė slaptam lietuvių moksleivių būreliui ir veikė tarp darbininkų. Moksleivių būrelyje mokėsi lietuvių k. ir Lietuvos istorijos. Baigęs gimnaziją, stojo į Petrapilio univ. fiz. mat. fak. Studentaudamas veikė lietuvių studentų org.; taip pat priklausė studentų rateliui, kuris tyrė Lietuvos kultūrinę praeitį, vėliau jis pats universitete suorganizavo Lietuvos tyrimo ratelį (kružok litvovedenija), kur skaitė paskaitas ir pirmininkavo. K. buvo visų Petrapilio aukštųjų mokyklų liet. stud. d-jos valdybos pirmininku. 1911 Žemaitijoj surašinėjo bei fotografavo koplytėles, kryžius; Plungėje surengė vakarą, kur vaidinta Blinda. 1913 baigė univ. Vienerius metus mokytojo darbą dirbo Palangoje. I pas. karo metu dirbo evakuotoje Palangos gimn. Võrru ir Stauropolyje. Stauropolyje dar ėjo ir asistento pareigas Žemės ūkio inst. Čia suorganizavo lietuviams nuo karo nukentėjusiems šelpti draugiją ir buvo jos pirmininku. Baltuosius galutinai išvarius, K. rūpinosi pabėgėlių grąžinimu į Lietuvą. 1921 pats grįžo į Lietuvą ir pradėjo tais pat metais dirbti Žemės ūkio ir miškų mokykloje Dotnuvoje. Čia įsteigė ir globojo Gimtajam kraštui pažinti būrelį ir sudarė etnografinio muziejaus pradžią. Įsteigus Žemės Ūkio akad. Dotnuvoje, K. buvo paskirtas e. docento pareigas; čia dirbo ligi 1926. Nuo 1926 Lietuvos univ. doc., 1932 e. prof. Be universiteto dar dėstė fiziką Aukštuosiuose karininkų kursuose. 1911–40 atliko didžiai vertingą etnografijos darbą, registruodamas ir fotografuodamas Žemaičių kryžius ir koplytėles. Žinias apie surinktąją medžiagą spausdino Soter bei Gimtajame Krašte, o fotografijų negatyvus deponavo Kultūros muziejuj. 1931 buvo paskirtas Valstybės archeologijos komisijos nariu. Čia dirbdamas buvo vienas iniciatorių surengti etnografinės medžiagos rinkėjų kursus, kur pats lektoriavo. Buvo sumanus muziejininkas. Jo iniciatyva buvo kuriamas Tėviškės muz. Kaune. Taip pat jis talkino rinkti etnografinę medžiagą Šiaulių Aušros, Telšių Alkos muz., savo patarimais padėjo Kretingos ir Alytaus muz. Vienas iš iniciatorių steigti Kaune Mickevičiaus slėnyje Zoologijos sodą. Daug dirbo skautų organizacijoje: yra studentų skautų korporacijos ir Studentų draugovės garbės narys, 1947–54 Akademinio skautų sąjūdžio valdybos pirmininkas, Lietuvių skautų sąjungos tarybos nuolatinis narys, taip pat ir daugelio akademinių d-jų garbės narys. Lietuvos univ. 1930–40 gamtos - matematikos fak. sekretorius, to fakulteto Darbų 9 metus redaktorius. Taip pat buvo Gamtos žurnalo redakcinės komisijos narys bei mokyklų reformos komisijos narys. Su dr. K. Bar-

Seni Žemaičių kapeliai (medžio drožinys)

šausku tyrė žemės radioaktyvumą, bet šių tyrimų rezultatus paskelbti sutrukdė rusų bei vokiečių okupacijos. 1939–40 pradžios skirtinis Vilniaus univ. valdytojas. 1941 V bolševikų areštuotas, o karui prasidėjus išvežtas į Minską, bet, šaudant kalinius prie Červenės, išliko gyvas. Vokiečių okupacijos metu, be universiteto darbo, dar ėmėsi socialinės globos darbo — buvo Savitarpinės Pagalbos vyriausiojo komiteto pirmininku. 1944 pasitraukė Vokietijon. Berlyne dirbo Lietuvių sąjungoje ir buvo jos valdybos narys. 1945 iš Berlyno pasitraukė. Bayreuthe (Bavarijoje) suorganizavo tremtinių stovykloje Savitarpinės pagalbos komitetą ir jam vado-

vavo. 1946 persikėlė į Dillingeną. Čia dirbo švietimo darbą. Hanau lietuvių tremtinių atstovų suvažiavime buvo išrinktas į Vyriausiąjį tremtinių bendruomenės komitetą ir kurį laiką buvo jo pirmininku. Gyveno Wiesbadeno, Offenbacho stovyklose ir mokytojavo amatų mokyklose. 1949 V atvyko į JAV, įsikūrė Bostone ir dirba Tufts University tyrimų laboratorijoje. Gyvendamas JAV, įsijungė į vietos draugijų visuomeninę veiklą: Amerikos lietuvių profesorių draugijos, Lietuvių inžinierių ir architektų (Bostono skyriaus garbės narys), Tėvynės Mylėtojų draugijos, Federation of American Scientists ir kt. Bendr. Švietimo Darbe, Gimtajame Krašte, Kosmose, Žemėtvarkoje ir Melioracijoje, Skautų Aide, Kultūroje, Soter ir tremties spaudoje. Ligi 1956 buvo LE fizikos skyr. redaktorius. I pas. karo metu pradėjo rašyti fizikos vadovėlį ir spausdinti Voroneže, tačiau bolševikų įsigalėjimas spausdinimo darbą nutraukė, ir rankraštis pražuvo (teišspausdinta 150 psl.); 1941 paruošė Elektros kursą, kurį dr. A. Juška išspausdino. Tremtyje Vokietijoje išvertė Kleiberio fizikos vadovėlį mokykloms, bet liko neišspausdintas. Išsp. Meteorologija 1924, su V. Ruokiu Palangos kraštas 1925, Ūkininko dangus 1925, 50 fizikos praktikos darbų 1928, su K. Avižoniu ir Stp. Kolupaila 20 kelionių po Kauno apskritį 1937, Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių stilistika (atspaudai iš Soter 1931–38), su dr. A. Juška paruošė ir redagavo Fizikos kursą 1941, Medžio drožiniai 1954, vertė R. Lommelio Darbo ir gamybos fiziką 1929, V. Michelsono Trumpą mokslinių orui spėti žinių rinkinį 1928, V. Šenicheno Gyvybės fiziką 1924, N. A. Barodino Gamtos mokslus ir jų taikymą gyvenimui 1925. Paruoštas fizikos terminų žodynas išspausdintas Gamtoje.

A.Rkž.

3. Juozas (g. 1891 VI 16 Stulgiuose) kanauninkas, visuomenės veikėjas. Pradžios mokyklą baigė 1905 Kaltinėnuose, vidurinę mokyklą — 1908 Raseiniuose, 1912 gimnaziją Petrapilyje, Kauno kunigų seminariją baigė 1917 ir tais pat metais buvo įšventintas kunigu. 1917–18 Breslavo univ. studijavo ekonominius mokslus ir kartu buvo lietuvių karo belaisvių kapelionu. 1919 Lietuvos vyriausybė paskyrė įgaliotiniu Berlyne lietuviams karo belaisviams ir išvežtiems iš Vokietijos grąžinti. 1920 kapelionas Šiaulių valstybinėje gimn.,

J. Končius

Mokytojų seminarijoje ir Suaugusiųjų kursuose, kur dėstė taip pat visuomenės mokslą ir vokiečių kalbą. 1921 Lietuvos vyriausybė išsiuntė ją diplomatinėn misijon į Maskvą ir Petrapilį po I pas. karo likusių Lietuvos piliečių grąžinti iš S. Rusijos. Tą misiją atlikęs, 1922–23 dirbo toliau pedagoginį darbą Šiauliuose. Šalia tiesioginio mokytojo darbo, dar veikė labdaros srityje: suorganizavo Vilties draugiją ir jai pirmininkavo, įsteigė moksleiviams bendrabutį ir valgyklą, įsteigė du Vilties knygynus, kurių pelnas buvo skiriamas neturtingiems moksleiviams šelpti, bendrabučiui išlaikyti ir talentingų studentų stipendijoms. 1923 Katalikų Centras K. išsiuntė į JAV dalyvauti Lietuvių Romos katalikų federacijos seime, lankyti su prakalbomis lietuvių kolonijas ir Vilties d-jos namams aukų rinkti. Surinko daugiau kaip 10.000 dol. 1924 įstojo į Vašingtono Katalikų univ. ir studijavo pedagogiką. 1925 gavo pedagogikos magistro laipsnį. 1926 paskirtas Vašingtono univ. prefektu, bet dar studijavo Bažnyčios istoriją. 1930 gavo teologijos daktaro laipsnį (S.T.D.). 1927–45 Mount Carmel, Pa. klebonas. 1944 įsikūrė Bendrasis Amerikos lietuvių šalpos fondas — Balfas ir išrinko K. pirmininku. Nuo to laiko kiekviename Balfo seime vis yra perrenkamas pirmininku. 1945 vyko į Europą lietuvių pabėgėlių lankyti. Ne tik lietuvių pabėgėlių, bet taip pat tarptautinių organizacijų ir JAV valdžios reikalais, po II pas. karo daug sykių lankėsi Europoje ir atliko įvairias misijas. 1949–51 prof. Fordhamo universitete Naujorke, kur dėstė apologetiką ir Rusijos istoriją. Vadovybės nariu ar direktorium yra šių organizacijų: CARE, NCWC (įkurdinimo tarybos), Amerikos Lietuvių kunigų vienybės ir Kunigų Savišalpos draugijos, Studentų šalpos draugijos Motinėlės, Amerikos Katalikų istorijos d-jos ir daugelio kitų lietuvių ir amerikiečių mokslo bei kultūrinių draugijų.

Bendradarbiavo Lietuvos ir JAV katalikiškoje spaudoje. Išsp. Katekizmas ⁹1932, Maldų rinkinėlis 1923, Bažnyčios istorija 1924, Education in Lithuania (1795–1915)

1925, Russia's Attitude Toward Union With Rome 1927, Pamaldų vadovėlis 1930, Sodaliečių vadovėlis 1931, Šv. Kazimiero seserų kongregacijos istorija 1932, Amerikos Lietuvių Katalikų Darbai (redagavo) 1942, Vytautas the Great (rankraštis).

4. Petras (g. apie 1840 Purvaičių k., Žarėnų vls., Telšių aps. — 1890 JAV) kunigas. Mokėsi Rietavo mokykloje ir, kng. Oginskio padedamas, ėjo mokslus Žitomiro seminarijoje. Iš Lietuvos pabėgo per lenkmetį. Teologiją studijavo pas jėzuitus Romoje, kur gavo teologijos dr. laipsnį. Po to studijavo teisę Paryžiaus univ. 1871 atvyko į JAV ir tais pat metais buvo Milwaukee vyskupijoje įšventintas kunigu. Kunigavo Shamokine, Chestertone ir 1875–86 Baltimorėje lenkų šv. Stanislovo parapijoje. Pastatė bažnyčią. 1879 padėjo leisti Gazieta Lietuwiszką. Polemizavo su dr. Šliūpu.

5. Petras (1882 VI 29 — 1950 X 26) Igno K. brolis. 1900 baigė Palangos progimnaziją ir stojo į Petrapilio kunigų seminariją, bet po 3 metų su kitais 4 lietuviais, dėl konflikto tautiniu klausimu su seminarijos vadovybe, išstojo. Tada, baigęs komercinius kursus, vadovavo cinkografijai. 1920, ligi Vilniaus okupacijos, buvo Vilniaus aps. virš., vėliau Valstybės kontrolėje bendrųjų reikalų departamento dir. Iš Valstybės kontrolės pasitraukęs, suorganizavo Kretingoje Ūkio banko skyrių, 1923–39 Klaipėdos Ūkio banko dir., o nuo 1939–40 Vilniaus Ūkio banko skyriaus dir. Valstybės kūrimosi pradžioje K. daug prisidėjo organizuojant bankus bei kredito įstaigas.

Konda V. Sibiro upė, Irtyšo (Obės) kair. intakas, 1100 km ilgio; baseino plotas 65.300 km², vid. debitas 275 m³/sek.

Kondakov Nikodim Pavlovič (1844 — 1925) rusų menotyrininkas, Bizantijos meno istorijos pagrindėjas. 1870 prof. meno istorijos ir teorijos Odesoje. 1888 Petrapilio univ. prof. 1898 Mokslų akad. ordinaras. Skatino Gruzijos meno paminklų apsaugą. 1920 emigravo į Istambulą, paskui dėstė Sofijos univ. 1922 prof. Prahos univ. ten sutelkdamas būrį mokinių. K. mokslas paremtas plačia ir nauja medžiaga, surinkta gausiose kelionėse. Sistemingų veikalų neparašė. K. fakto meilė išėjo iš jo kaip istoriko pažiūrų. Faktus naudojo induktyviai, bet mokėjo iškelti esmę. Save laikė istoriku, ne estetu. Mokslinė meno teorija, pagal K., turinti savo pažinimą nuolat semti iš istorinės medžiagos. Įvesdamas ikonografijos metodą, K. nustatė pirmą Bizantijos meno chronologiją (vėliau tobulintą Diehlio ir kt.). K. išryškino krikščioniškųjų Rytų provincijų (Egipto, Sirijos ir kt.) meno skirtingumą nuo klasiškojo Konstantinopolio sostinės meno, sužydėjusio nuo IV a. ant helenizmo pagrindų, taip pat — skyrimą Bizantijos meno ‚aukso amžių': pirmojo VI a. ir antrojo IX–XI a. Paleologų epochos meno (XIV a.) K. dar neįvertino. K. buvo visos Bizantijos kultūros, specialiai jos drabužių, žinovas. Išsp. Istorija vizantiiskago iskusstva 1877, Drevniaja architektura Gruzii 1876, Drevnosti Sinajskago monastyria 1882, Russkija drevnosti v pamiatnikach iskusstva, Pamiatniki christianskago iskusstva 1902, Ikonografija Bogomateri 1914–15.

V. Lazarev, N. P. K. 1925. *P.Rkl.*

Kondemnacija žr. Condemnatio.

Kondensatorius (iš lot. condensare ‚sutirštinti') yra laidininkų ir dielektrikų sistema, skirta sukaupti didesniems elektros kiekiams. Plokščias k. sudarytas iš dviejų metalinių plokščių paviršių, perskirtų dielektriku: oru ar kitomis dujomis, žėručiu, aliejumi, ricina, stiklu, popieriumi ar kitokia izoliacine medžiaga. K. sukauptas elektros kiekis Q yra tiesiog proporcingas įtampai tarp plokštelių V ir k. imlumui C, tai yra $Q=V\,C$, kur Q išreikštas kulonais, V—voltais ir C—faradais. Kai V ir Q lygūs vienetui, tai ir $C=1$, t.y., faradas yra toks imlumas, kai esant vieno volto įtampai, sukaupiamas vienas kulonas elektros. Pastarajam vienetui esant labai dideliam, praktikoje vartojama milijoninė farado dalis — mikrofaradas (μf) arba milijoninė mikrofarado dalis—mikromikrofaradas ($\mu\mu$f). K. sukaupta energija W yra lygi: $W=0{,}5CV^2$, kur W išreikšta džauliais (vatsekundėmis), C—faradais ir V—voltais. Plokščio k. imlumą galima apskaičiuoti iš formulės: $C=\frac{0{,}8842\ k\ A}{d\ 10^7}$ kur C imlumas mikrofaradais, A dielektriko plotas tarp plokštelių kv. centimetrais, d—dielektriko storumas cm ir k—dielektrinė konstanta (žr. Dielektrikas). Tuštumos dielektrinė konstanta lygi vienetui, oro ir dujų arti vieneto (prie vienos atmosferos spaudimo ji lygi: oro 1,00059, o anglies dvideginio 1,00095; gi prie 40 atmosferų: 1,0218 ir 1,060), bakelito 5–10, popieriaus 2,3–2,8, ricinos 4,7, stiklo

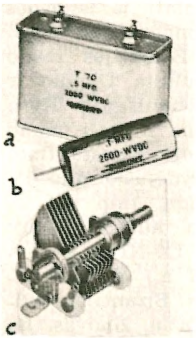

a ir b — pastovūs kondensatoriai, c — kintamasis kondensatorius

5,5–9, žėručio 6–7,5, porcelano 5,5–7, mineralinio aliejaus 2,2. Nuolatinė srovė per k. neprabėga, neskaitant labai mažos nutekėjimo srovės. Pvz. prie 230 voltų nuolatinės įtampos per 1 mikrofarado k. prabėga 0,00001 miliampero pastovi srovė ir galingumo nuostoliai siekia 0,0023 milivato. Kintamoji srovė tačiau prabėga k., kadangi nuo kintamos įtampos k. po du kartus per ciklą užsikrauna ir išsikrauna. Elektros periodinis tekėjimas į k. ir iš jo sukelia kintamą to paties dažnumo srovę, kurios dydis yra: $J=2\pi f V C$, kur J k. grandinės srovė amperais, V įtampa voltais, C imlumas faradais ir f—dažnumas ciklais per sek. Dėl labai mažų nuostolių dielektrike k. kintamos srovės grandinėje suvartoja labai mažą galingumą, nors jo tariamasis galingumas, išreikštas voltamperais (voltų ir amperų skaičių sandauga) būtų nemažas. K. srovė pralenkia įtampos fazę kampu arti 90° ir to kampo kosinusas vadinamas k. galingumo koeficientu, o papildomas iki 90° kampas (labai mažas — nuo kelių iki kelių dešimčių minučių) vadinamas k. nuostolių kampu. Jei pvz. k. įtampa 230 voltų ir srovė 0,3 amperai, tai tariamasis galingumas bus 60 voltamperų, o jei galingumo koeficientas yra 0,001, tai k. suvartotas galingumas bus tik 0,06 vato. Nuostolių kampas, kurio sinusas yra 0,001, bus apie 4′, t.y., k. srovė pralenkia įtampą kampu 89°56′. Galingumo koeficientas pareina nuo dielektriko medžiagos: oro lygus nuliui, ricinos 0,0018, mineralinio aliejaus 0,00004, sauso popieriaus 0,0015–0,005, žėručio 0,0001-0,0009, mikanito 0,001 – 0,002, porcelano 0,008 – 0,02, parafino 0,00005.

Padidinus k. įtampą kelis kartus aukščiau nominalinės, dielektrikas neatlaiko, ir jį pramuša kibirkštis. K. iki 1000 voltų saugumo koeficientas siekia tarp 8 ir 12, t.y., pramušimo įtampa tiek kartų didesnė už nominalinę. Nuo 1 iki 100 kilovoltų saugumo koeficientas mažėja nuo 8 iki 2. K. tiek pastovaus imlumo, tiek kintamieji, labai plačiai vartojami aukšto dažnumo technikoje, o be to ir elektros energijos perdavimo ir paskirstymo įrenginiuose galingumo koeficientui pagerinti bei kitiems tikslams. Jungiant k. lygiagrečiai prie motoro ar kito aparato, suvartojančio atsiliekančią nuo įtampos srovę, linijos srovė sumažėja ir galingumo koeficientas pagerėja. K. standartiniai dydžiai, vartojami tam reikalui yra 5, 10 ir 15 kilovoltamperų vienai, dviem ar trims fazėms su įtampomis nuo 230 iki 4800 voltų ir net aukščiau. Tokie k. paprastai yra šuntuoti didele varža, kuri suvartoja keletą milliamperų, tačiau ji iškrauna per kelias minutes užtaisytą k., kai jis atjungiamas nuo linijos. Didesnėms įtampoms ir galingumams praktiškiau yra vartoti vietoje statinių sinchroninius k., t.y., tuščiai besisukančius sinchroninius motorus, kurių srovės fazė pralenkia įtampą panašiai kaip ir statinių k.

Elektrolitinis k. Jei aliuminio plokštelę prijungiama prie teigiamo poliaus, o atitinkamą elektrolitą prie neigiamo, tai prabėganti srovė elektrolitiniu būdu suformuoja ant anodo — aliuminio plokštelės — paviršiaus labai ploną aliuminio deginio sluoksnį, kurio storumas yra tiesiog proporcingas įtampai. Pvz. 100 voltų įtampa sudaro sluoksnį 10^{-5} cm storumo. Atsiradęs deginio sluoksnis sudaro labai didelę varžą tolimesniam srovės tekėjimui ir srovė mažėdama pasiekia labai mažą pastovią vertę. Toks elementas, sudarytas iš aliuminio anodo ir elektrolito — katodo, gali būti naudojamas kaip k., kuriame dielektriku tarnauja labai plonas deginio sluoksnis. Elektrolitinis k. gali būti naudojamas tik vienos krypties srovei. Todėl aliuminio elektrodas turi būti visuomet prijungtas prie šaltinio teigiamo poliaus bei linijos teigiamo laido. Pakeitus srovės kryptį, dielektriką prabėga didelė srovė ir k. nustoja veikęs. *V.Ptr.*

Kondensorius (lot. condenso ‚tirštinu') trumpo židinio lęšis arba jų sistema, surenkanti šviesos spindulius reikalingoje vietoje, pvz. mikroskope ant tiriamo kūno, taip pat projekcinėse sistemose. Paprastas k. — du paplokščiai iškili lęšiai, atkreipti vienas į antrą iškiliomis pusėmis. Daromi k. ir sudėtingesni, taip pat veidrodiniai arba kombinuoti veidrodžių ir lęšių k.

Kondensuotas pienas žr. Pienas.

Kondensuoti (lot.) sutirštinti, suglausti; garus arba dujas paversti skysčiu.

Kondicija (lot. condicio iš condicere ‚sutarti') sąlyga, norma, standartas; prekyboje viena iš sąlygų, pagal kurias daromi prekybiniai sandėriai. Sąlygos gali būti bendrosios, taikomos visiems sandėrininkams, arba specialinės, tetaikomos tik kai kuriems iš jų. Tokios sąlygos prekybinių sutarčių blankuose dažnai iš anksto atspausdinamos ir, jeigu prieš pasirašant susitarimą nepakeičiamos arba įsakmiai nepanaikinamos, abiem pusėm galioja taip kaip atspausdintos. Net ir eilinis pirkėjas-vartotojas ką kreditan arba didesnį dalyką pirkdamas pasirašo eilę sąlygų. Sąlygų nežinojimu pasiteisinti negalima. Didžiųjų firmų sąlygos paprastai surašomos vienpusiškai ir pirmiausia gina jų interesus. Dėl to ir priešingosios pusės susipažinimas su sąlygomis būtinas. Plačiausiai žinomos sąlygų gausumu yra draudimo draugijos-bendrovės, bankai, ekspedicijos ir susisiekimo bendrovės. *L.Drg.*

K. z o o l o g i j o j e (gyvulininkystėje) gyvulio būvis, kuris yra kintamas ir priklauso nuo jo užlaikymo, priežiūros, šėrimo, paskirties. Kai kurių veislių gyvuliai būna lengviau paruošti vienai ar kitai k. pvz. lenktynėms, parodai, vaisai, darbui ir kt. *K. A.*

K. f i l o s o f i j o j e žr. Sąlyga.

Kondicionalizmas (lot. conditio ‚sąlyga') filosofinė pažiūra, pagal kurią nemirtingumas nėra apspręstas žmogaus prigimties, bet priklauso nuo jo nuopelnų ir gero padoraus gyvenimo. Vadinasi, vieni žmonės, pagal šią teoriją, mirs, o kiti ne. K. atstovavo prancūzų matematikas Lambert (1728–1777), Renouvier (1815–1903), Pétavel-Ollif ir visa eilė protestantų teologų, kurie žmogaus nemirtingumui stato sąlygą — vienybę su Kristumi. Ši pažiūra kaip neišlaikanti kritikos ir prieštaraujanti visai eilei dogmų, neturėjo pasisekimo nei katalikų nei pagaliau šiaip filosofų tarpe. *A. Lgm.*

Kondylis Georgios (1879-1936) graikų generolas ir politikas, Venizeloso šalininkas. K. dalyvavo 1922 sukilime, pašalinant karalių Konstantiną. 1924–25 karo ministras. 1926 po gen. Pangoloso perversmo ištremtas, bet K. greit padarė perversmą ir pašalino Pangolosą. 1926 ministras pirmininkas, bet tais pačiais metais, po rinkimų, paliko Graikiją ir gyveno užsienyje. 1932–33, 1933–35 Tsaldares kabinete ministras, tačiau dėl nesutarimų su karaliumi Jurgiu II pasitraukė iš valdžios.

Kondiloma (gr.) šlapia odos dedervinė.

Konditerija (lot.) cukrainė, kepykla, kur įvairios rūšies pyragaičiai ir pyragai yra gaminami, kepami ir paruošiami bei papuošiami vartojimui. Šalia tokios cukrainės–kepyklos dažnai esti ir krautuvė, kur švieži kepyklos gaminiai parduodami vartotojams.

Konditerius (lot.) konditerijos produktų gamintojas, kepėjas, besispecializuojąs įvairios rūšies pyragų ir cukrainių paruošime.

Kondolencija (lot.) užuojautos pareiškimas.

Kondominiumas (lot.) aukščiausios suvereninės valdžios vykdymas dviejų arba daugiau valstybių. Istoriškai daugiausia yra žinomi šie k.: Vokietijos ir Belgijos Moresnet srities, nustatytas 1816, panaikintas Versalio sutartimi; Prancūzijos ir Anglijos Naujųjų Hebridų salų, nustatytas 1887 ir 1907 sutartimis; Anglijos ir Egipto-Sudano, nustatytas 1899 Kairo sutartimi ir panaikintas 1953. Pastaraisiais laikais k. išnyko.

Kondoras (Vultur gryphus) pats didžiausias plėšriųjų paukščių atstovų. Gyvena Amerikos kontinente, ypač Andų kalnuose. K. galva ir kaklas pliki, jo kūno ilgis siekia ligi 1 m, o išskėstais sparnais ligi 3 m. Kadangi k. labai stiprūs, tai žmonėse pasklido pasakojimų esą jie grobia vaikus, bet šie pasakojimai neturi pagrindo. K. minta dvėseliena. Be minėto k., Amerikoje dar gyvena Kalifornijos k. (Sarcorham-

Kondoras

phus californianus) ir C. Amerikos k. (Sarcorhamphus papa). *V. Ef.*

Kondotjeras (it. condottieri iš condotta ‚samdomasis mokestis') XIV ir XV a. Italijoje k. buvo vadinami samdomųjų kariuomenės dalinių vadai. Tokių dalinių atsiradimą skatino tironų įsigalėjimas valdžioje. Jiems buvo reikalingi patikimi kariuomenės daliniai. Samdomosios kariuomenės vadas k. susiverbuodavo iš visų kraštų lengvo pasipelnymo mėgėjus ir su jų pagalba palaikydavo tirono valdžią. Tačiau ši kariuomenė ne visai buvo patikima, kadangi už didesnį užmokestį nueidavo tarnauti kitam tironui. Žymiausi k. buvo Sforza, Colleoni, Carmagnola, kurie paliko sričių valdovais.

Leonardo da Vinci Kondotjeras

W. Block, Die Condottieri 1913.

Kondracki Jerzy lenkų geografas, Lenkijos Geografijos instituto direktorius, tyrė Brėslaujos ež. baseiną ir Nemuno slėnio terases. Disertacija: Studia nad morfologią i hydrografią Pojezierza Brasławskiego 1938, Z morfogenezy doliny dolnego Niemna 1947.

Kondratas Petras (g. apie 1915) vaikų rašytojas. Mokėsi Rokiškio gimn., baigė metropolijos kun. seminariją ir, gavęs diakono šventimus, buvo paskirtas į Čekiškę. Seminarijoje ir parapijose būdamas daug dirbo su angelaičiais ir jaunimu. Bendradarbiavo N. Lietuvos, Vilniaus kr. ir išeivijos spaudoje, daugiausia rašydamas vaikams vaidinimėlius. Atskirai išsp.: Aš buvau alkanas 1936, Adelė šeimininkė ir Algis tinginėlis 1938, Ei, atostogų dienelės (eilėraščiai) 1938, Kalėdos su seneliu 1939, Vaikai vaidintojai 1939, Dvi Velykų pasakėlės 1940 ir kt.

Kondratavičius (Kondratowicz) 1. Danielius (1765 Žemaitijoje — 1844) tapytojas, mokinys P. Smuglevičiaus mokyklos Varšuvoje. Nuo 1824 grafo Juozo Ossolinskio paveikslų galerijos dir. Varšuvoje. Buvo neblogas portretininkas. Minėtini portretai: Kosciuška ant žirgo, Gimnazijos direktorius Felinskis, Prelatas Pranciškus Ksaveras Bagužis. Tapė taip pat mitologines scenas, paveikslus iš istorijos bei liaudies gyvenimo — lietuvių laidotuvės.

Thieme–Becker XXI t. 1927; *P. Galaunė,* Vilniaus meno mokykla 1928, 60 psl.

2. Juozas (1808–1860) Danieliaus K. sūnus. 1831 emigravo į Paryžių. 1853 grįžo Varšuvon. Jis buvo miniatiūrų (mažo formato portretų) tapytojas.

3. Kiprijonas (1858 spėjama p. Lietuvoje—?) rusų armijos generolas 1875 stojo į rusų kariuomenę Vilniuje. 1878 baigė karo mokyklą Petrapilyje. 1884 baigė štabo akademiją. 1904–5 dalyvavo rusų-japonų kare, vadovavo 9-jai pėst. Sibiro brigadai, pasižymėjo, gavo Jurgio kryžių ir buvo pakeltas į pėstijos generolus. Ilgą laiką tarnavo Sibire ir Turkestane. Kilus I pas. karui, K. buvo paskirtas 23 korpuso vadu rusų gen. Samsonovo II armijoje, kuri 1914 veikė Rytprūsiuose. Korpas veikė nesėkmingai ir tapo vokiečių prie Tannenbergo sunaikintas 1914 IX pabaigoje. K. nuo korpo vado pareigų buvo pašalintas. Kilus Rusijoje revoliucijai, 1918 parvyko į Lietuvą. Organizuojant pirmąją Lietuvos vyriausybę, prof. A. Voldemaro ministrų kabinete, K. buvo pakviestas krašto apsaugos viceministru. Šiose pareigose išbuvo iki 1918 XII 19. Jis siūlė lietuviams persikelti iš Vilniaus į Gardiną, ten organizuotis ir pulti Vilniaus–Maskvos kryptimi. Vyriausybė ir daugumas lietuvių karininkų su šia K. mintimi nesutiko. K. išvyko iš Vilniaus į Gardiną, iš kur per Lenkiją — į Paryžių, kur ir mirė gerokai prieš II pas. karą. Išsp. Plev-

na i grenadery 1887. Rašė ir atsiminimus, bet nėra žinios, ar apie buvo išspausdinti.

4. (Kondratowicz) Ludvik (1823 IX 17/29 Smalhovo k., Bobruisko aps., Minsko gub. — 1862 IX 15/27 Vilniuje) lenkų rašytojas, žinomas ypač savo slapyvardžiu Władysław Syrokomla. Gimęs neturtingo dvarelių nuomotojo šeimoje, K. gavo su tėvais nekartą kilnotis į naujas vietas. Nesvyžiuje baigė domininkonų mlos 4 klases. Ar yra baigęs, kaip sakoma, Naugarduke 5-ją klasę, nėra tikra. 1840-44 dirbo Radvilų dvarų valdyboje Nesvyžiuje. Galėdamas naudotis turtinga tenykšte biblioteka, K. uoliai papildė savo išsilavinimo spragas ir geriau susipažino su Lietuvos bei Lenkijos istorija. Čia buvo jam pavesta parašyti istorinį škicą apie Nesvyžių, kurį M. Balinskis išsp. savo veikalo Starožytna Polska 3-me t. 1847. 1844 vedęs, K. metė tarnybą ir išsinuomojo Zalučės dvarelį prie Nemuno netoli Stolpcų. Jau Nesvyžiuje pradėjęs rašinėti, Zalučėje K. visai atsidėjo literatūriniam darbui, spausdindamas savo pirmuosius kūrinius J. Kraševskio redaguotame Athenaeume. Tuo pat metu K. išvertė lenkų kalbon eilę senųjų lotyniškai rašiusių autorių, kaip K. Janickį, J. Kochanovskį, M. K. Sarbievskį, J. Bielskį ir kt., išsp. 6 tt. vertimų Przekłady poetów polsko-łacińskich 1848–1852. Vis daugiau besireikšdamas literatūroje, 1852 K. su šeima persikėlė Lietuvos kultūros centran Vilniun, su kuriuo nebenutraukė ryšių, 1853 apsigyvenęs netolimuose (vos keliolika km Ašmenos link) išsinuomotuose Bareikiuose (Boreikovščiznoje), o 1857 vėl grįždamas Vilniun, kur ir pasimirė.

L. Kondratavičius

Kilęs iš smulkios bajorijos ir gerai susigyvenęs su bajoriškąja aplinka, K., kad ir nepasižymėjęs stipriu bei originaliu poetiniu talentu, greitai išpopuliarėjo Lietuvos bajorijoje labiausiai savo eiliuotais pasakojimais - pašnekomis (gawędy) apie savo meto ir netolimos praeities Lietuvos bajorų gyvenimą, paspalvindamas jį giedriu humoru bei jausmingu lyrizmu, o kartu su šilta simpatija keldamas bajoriškas tradicijas: Kilmingasis Jonas Demborogas (Urodzony Jan Dęboróg) 1854 (tai labiausiai žinoma K. ‚pašneka'), Duonos kąsnis (Kęs chleba) 1854, Janko Cmentarnik 1856, Seni vartai (Stare wrota) 1857, Ulas 1858, Mokykliniai laikai (Szkolne czasy) 1858 ir kt. Pasireiškė K. ir kaip lyrikas. Jo eilėraščiai dėl savo graudaus jausmingumo, linkimo švelnion melancholijon (tik i pabaigą dėl asmeninio gyvenimo nesekmių K. lyrikoj atsirado ir kartėlio, pvz. Cupio dissolvi 1861), užuojautos vargstančiam žmogui, savojo krašto meilės — pagavo plačiųjų skaitančiosios visuomenės sluogsnių nuotaikas ir buvo labai pamėgti. Drauge su demokratiškąja visuomenės dalimi K. reiškė nuoširdžią užuojautą baudžiauninkams ir savo satyroje Lėlė (Lalka) 1851 skaudžiai smerkė ponų žiaurumą. Sužinojęs, kad Vilniaus bajorai pasisakė prieš priverstinį baudžiavų naikinimą, K. giliai pasipiktino ir savo eilėraštyje Valstiečių paleidimas (Wyzwolenie włościan, 1859, išsp. tik 1872) sakėsi, kad jam gėda esanti būti po to Lietuvos bajoru.

Be originalinių eilėraščių, K. dar davė prancūzų poeto P. J. Béranger ir ukrainiečių T. Ševčenkos vertimų. Yra parašęs K. kelius silpnus draminius veikalus: Trobelė miške (Chatka w lesie) 1855, Kaimo politikai (Wieścy politycy) 1858, Kasper Karliński 1858 ir kt. Paminėtini yra ir keli krašto aprašymo veikalai: Kelionės po kadaise buvusias mano apylinkes (Wędrówki po moich niegdyś okolicach) 1854, o ypač išvykos po Lietuvą iš Vilniaus (Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna) 1857–1860 ir Nemunas nuo versmės ligi žiočių (Niemen od źródeł do ujścia) 1861 (liet. K. Bizausko vertimas 1933).

K. 10 tt. raštų rinkinį 1872 išleido W. Korotyński.

Pažymėtina K. didelė Lietuvos krašto ir jos istorijos meilė. Anot M. Biržiškos, mėgiamiausias K. raštų žodis tai — Lietuva, lietuvis, lietuviškas... Lenkas Č. Jankovskis ironizavo, kad savo meilės Lietuvos istorijai karštumu K. pranešąs net ir atkakliausius lietuvius šovinistus, neišskiriant nė paties dr. Basanavičiaus (Litwa Syrokomli — Tygodnik Illustrowany 1912 nr. 37). Tą Lietuvos istorijos meilę K. yra ypač išreiškęs savo dviejose poemose: Margeryje (Margier) 1854 (išsp. 1855), kur pirmą kartą poezijoje plačiau sunaudotas istorinis pasakojimas apie karžygišką Pilėnų gynimą, ir Piastų dukteryje

(Córa Piastów) 1855 — apie kunigaikščio Traidenio ir lenkų kunigaikštytės meilę. Visai taip, kaip vėliau mūsų aušrininkai. K. čia aukštino senovės lietuvių narsumą ir taurumą, o drauge romantiškai apgailestavo, kad ‚miega senoji Lietuva, o jos ainiai net savo tėvų padavimų nebežino'.

K. laikė save lietuviu, nors lietuviškai, kaip gimęs toliau nuo etnografinės Lietuvos, nemokėjo. Dėl to jis nekartą nusiskųsdavo savo kelionių po Lietuvą aprašymuose: ‚Aš lietuvis, Lietuvoje su lietuviu, tautiečiu, nesusikalbu!' Lietuvą jis laikė savo mylimąja tėvyne. Savo ‚pašneką' apie Kilmingąjį Joną Demborogą K. pradeda visai panašiai kaip ir A. Mickevičius Poną Tadą: ‚Gimtoji mano žeme, mano Lietuva šventa!' Betgi antra vertus, K. buvo tipingai unijinių bajoriškų pažiūrų į Lietuvos ir Lenkijos santykius kaip ir A. Mickevičius. ‚Nėra Lietuvos be Lenkijos, nei Lenkijos be Lietuvos', — rašė K. Suprantama, kad dėl savo didelės meilės Lietuvai ir didžios senovės paveikslų savo raštuose, K. buvo labai pamėgtas ir atgimstančios Lietuvos veikėjų. J. Basanavičius autobiografijoje rašo, kad dar mokykloje tebebūdamas K. Margerį, kaip ir Mickevičiaus Konradą Valenrodą, daugybę kartų skaitęs ir kuone viską atmintinai išmokęs. Aušroje (1884 nr. 1–3) polemizuodamas su Dziennik Poznański, Basanavičius tvirtino, kad K., kaip ir Mickevičius, Kraševskis ir kt., ‚yra lietuviai paeina iš Lietuvos ir jų gyslose teka lietuviškas kraujas'.

Lietuviškai Margerį vertė kun. S. Norkus. Jo vertimo pradžia išsp. jau Lietuviškoje Ceitungoje (1882 nr. 2), o visas vertimas — Aušroje (1883 nr. 3–7). P. Arminas išvertė K. Kaimo mokslinyčią (Aušra 1883 nr. 8–10) ir Piastų dukterį (Aušra 1884 nr. 7–12). Iš to vertimo liet. visuomenėje ypač paplito sen. liet. karo daina ‚Tegul giria šlamščia, ūžia'. A. Jakštas Aušroje (1884 nr. 5–6) spausdino Giesmę prasčiokėlio nemokančio rašyti (pagal Kundraitį). St. Dagilio Lietuviškame šiupinyje 1884 yra du K. vertimai: Lietuva (tai Kilm. Demborogo pradžia) ir Parašas ant kryžiaus (iš K. Nadgrobek obywatelowi). Vieną K. eilėraštį (Žinyčios išgeso ant amžių tėvynėj...) vertė P. Vaičaitis (Vienybė Lietuvininkų 1901 nr. 46). Jaunajai liet. visuomenės kartai nepriklausomoje Lietuvoje, nebemokančiai lenkiškai, K. neteko savo pirmiau turėtos reikšmės, nors dar 1936 buvo išsp. A. Valaičio atliktas Margerio vertimas.

J. Kraszewski, Władysław Syrokomla (Przegląd europejski ir atskirai) 1862; *A. Tyszyński*, Ludwik Kondratowicz i jego poezje (Biblioteka warszawska) 1872; *W. Spasowicz*, Nowe studjum nad Syrokomlą (Ateneum 1876 ir Studja ne z natury 1881); *A. Drogoszewski*, Władysław Syrokomla (Biblioteka warszawska) 1904 ir atskirai 1905; *S. Cywyński*, Szkic o Syrokomli (prie jo išleistų Wybór poezyj Władysława Syrokomli t. 3) 1923; *M. Zdziechowski*, Władysław Syrokomla 1924; *J. Trypučko*, Język Władysława Syrokomli 1955–1957; *M. Biržiška*, Mūsų raštų istorija I dalis ²1925; *M. Biržiška*, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos II 1938. *V.M.*

Kondroška Jonas (g. 1887 III 17 Kuokšių k., Kamajų vls., Rokiškio aps.). JAV lietuvių veikėjas. JAV atvažiavo 1910. Apsigyvenęs Indiana Harbore, Ind., įstojo į šv. Jono draugiją, buvo jos finansų sekretorius. 1914 Socialistų sąjungos 217 kuopos Indiana Harbor narys. Buvo jos pirmininkas. 1915 įstojo į SLA, buvo Indiana Harbor kuopos pirmininkas. 1919 atsikėlė į Chicagą ir įstojo į International Molders Union. 1920 įstojo į Kęstučio Pašalpos klubą. Jame ėjo pirm., kontrolės komisijos nario ir kitas pareigas. Buvo nukentėjusiems nuo karo lietuviams ir Vilniaus krašto tremtiniams šelpti komitetų narys. 1937 įstojo į CIO. Nuo 1945 Socialistų sąjungos 4-tos kuopos pirmininkas, Alto Čikagos skyriaus valdybos narys. Dalyvavo savo organizacijų konferencijose, visą laiką remia lietuvių tautos kovą dėl laisvės, unijose ir spaudoje kėlė aikštėn komunistų primetamą vergiją. Bendradarbiauja Naujienose.

Kondrotas (r. k. Kandrotas) Antanas (g. 1889 V 1) Maskvos žemės ūkio akad. baigė 1916. Dotnuvos Žemės ūkio akad. lektorium paskirtas 1924 XI 15, docentu 1928 I 1, o vėliau e.o. prof. Buvo Ž. ū. inžinerijos katedros vedėju. Skaitė ž. ū. mašinų, statybos ir melioracijos kursus. Be darbo Ž. ū. akademijoje, dar vadovavo Žemės ūkio rūmų globojamai Žemės ūkio mašinų tyrimo stočiai. Tebeprofesoriauja Lietuvoje. Bendradarbiavo Žemės Ūkyje bei leidinyje Žemės ūkio mašinos ir įrankiai 1938, Žemių nusausinimas — Žemės Ūkio Vadove I t. 1935.

Konduitas (prc. conduite ‚elgesys') mokinių blogo elgesio knyga. K. įvestas XIX a. viduryje. J. Fr. Herbarto pasiūlymu Vokietijoj, vėliau labai įsigalėjo Rusijoj, ypač dvasininkų ir kadetų korpų mokyklose.

Kondukcija (lot. conductio ‚perdavimas') šiluminės energijos perdavimas vienos dalelės kitai artimiausiai molekulinės vibracijos pagalba.

Konduktas (lot. conductus ‚lydėjimas') bažnytinės apeigos, kuriomis mirusiojo palaikai palydimi į kapus.

Konduktometrija analizinės chem. metodas, naudojąs laidumą elektrai nustatant reakcijų eigą tirpiniuose. Laidumas mažėja, o varža didėja, mažėjant tirpinyje laisvų ionų koncentracijai. Norėdami susekti rūgšties (pvz. HCl, druskos rūgšties arba chloro vandenilio r.) kiekį tirpale, jį palaipsniui neutralizuojame su šarmais (pvz. NaOH). Laidumas elektrai tolydžio mažėja, nykstant vandenilio ionams, kol pagaliau neutralumo taške jis krinta iki minimumo, ar vėl ima didėti, pilant šarmų kaupą, nes atsiranda perteklius greitų hidroksilo (OH^-) ionų. Neutralumo taškas surandamas iš dviejų linijų susikirtimo. Laidumas (arba jam atvirkščia sąvoka, varža) randamas pagalba laidumo tiltelio (Wheatstone'o tiltelio).

Konduktorius (lot. conduco ‚suimu') susisiekimo priemonių (geležinkelių, autobusų) tarnautojas, palydovas, bilietų tikrintojas.

2. f i z i k o j e yra izoliuotas laidininkas rutulio arba ritinio su pusrutuliniais pagrindais formos. Naudojamas elektros kraujai kaupti, paprastai, demonstracijai mokyklose.

Kondurangas (Marsdenia Condurango), klemalinių (Asclepiadaceae) šeimos lijana. P. Amerikos tropinių miškų čiabuvis. Jo žievė (Cortex Condurango) vartojama nuo skrandžio ligų.

Konduratis Paulos (1857–1935) graikų admirolas ir politikas, pasižymėjęs 1897 ir 1912–13 karuose su turkais. Graikijos karalių Jurgį II išvarius iš krašto, 1923 K. buvo regentas ir 1924 laikinis prezidentas, bet 1926 po gen. Pongolos perversmo pasitraukė iš pareigų. 1926–29 vėl ėjo prezidento pareigas.

Koneczny Feliks (1862–1949), lenkų istorikas. Dirbo Vatikano archyve, 1890 adjunktas. Nuo 1905 redagavo Świat Słowiański. Po I pas. karo Vilniuje lenkų įsteigto St. Batoro univ. prof., dėstęs istoriją ligi 1931. Šalia veikalų, kurie su D. L. K-tės istorija nėra susiję (Dzieje Śląska, Polskie Logos i Ethos), K. rašė studijų, kurios betarpiškai lietė Lietuvos istoriją: Dzieje narodu Polskiego 1905; Dzieje Rosji I (iki 1449) 1917; Litwa a Moskwa w latach 1449–1492 (Dziejów Rosji t. II) 1929. Ten labai išsamiai nagrinėdamas Maskvos santykius su Lietuva Jono III laikais, K. dar atskirai parašė Geneza uroszczeń Iwana III do Rusi Litewskiej (Aten. Wileński III 1925–26); Vitoldiana (t.p. 1930). Svarbiausias K. darbas iš Vytauto laikų buvo Jagiełło i Witold, I (Podczas unii Krewskiej 1832–92), 1893. Nors K. tyrinėjimai nepasižymėjo vispusišku šaltinių panaudojimu, tačiau jie D. L. K-tės istorijos srity (ypač Dzieje Rosji II ir Jagiełło i Witold) yra vertingi. Kiti veikalai: Polityka Zakonu w latach 1389–90, Tadeusz Kościuszko 1922, Wiadomość z roku 1447 o stanie ludu wiejskiego w Polsce czy na Litwie (Athenaeum Wileńskie) 1929, Dzieje Polski za Jagiellonów 1930 ir kt.

Księga Pamiętkowa Uniw. Wileńskiego 1929. *Z.I.*

Koneksija (lot.) giminystės ar bičiuliškumo santykiai; pažintis su įtakingais asmenimis.

Konetablis (iš lot. comes stabuli) pirmiausia Romos imperijoj vyriausias imperatoriaus arklidžių prievaizda ir drauge aukštas rūmų pareigūnas. Iš romėnų titulas teko viduramžiams ir k., ypač nuo Karolingų laikų, tapo aukščiausiu kariuomenės vadu ir karališkuose rūmuose pareigūnu aukštų dignitorių tarpe. K. centrinėj karališkoj administracijoj, ypač kariuomenės vadovybėj, buvo žinomas eilėj Europos valstybių, k. a. Anglijoj, Sicilijoj, Neapoly. Žymiausią padėtį jis turėjo Prancūzijoj, kur jo titulas panaikintas tik 1627. *J.J.*

Konev Ivan Stepanovič (g. 1897) S. Rusijos maršalas, iškilęs iš eilinio kareivio, pradėjusio karinę veiklą I pas. karo ir civilinio karo Rusijoje metu. 1934 baigė M. V. Frunzės vardo karo akademiją. Pasižymėjo II pas. kare: 1940 pasiekė generolo leitenanto laipsnio, 1941 išvadavo Kalininą (Tverę), vėliau vadovavo Raudonajai Armijai Ukrainoje, kuri 1944–45 paėmė Lvovą, Berlyną (kartu su maršalu Žukovu) ir Prahą. 1944 buvo pakeltas į maršalus. Nuo 1946 buvo S. Rusijos karo ministro pavaduotoju ir vyriausiu sausumos kariuomenės vadu, nuo 1950 vyriausiu Raudonosios Armijos inspektoriumi, nuo 1952 S. Rusijos Komunistų partijos centrinio komiteto narys. *K.Avž.*

Konfabuliacija (lot.) psichinės ligos forma, kai ligonis išgalvotus dalykus pasakoja kaip tikrus faktus.

Konfederacija (lot. confederatio), arba

valstybių s-ga (Staatenbund), yra dviejų ar kelių valstybių junginys, pagrįstas jų sudariusių valstybių sutartimi. Toks valstybių junginys — k. yra tarnybinis, sudarytas tam tikriems jų pačių tikslams siekti ir veikiąs jų susitarimo ribose. Tuo būdu k. ir skiriasi nuo federacijos (Bundesstaat), nes įvestinis k. centras pats savaime vienalytės valstybės nesudaro, kaip federacijoje. K. sudariusieji nariai - valstybės ir toliau pasilieka savarankiškos, nes jos savo suverenumo atstovavimo neperleidžia k. organams. Tad k. kaip neturinti savo ekstra teritorijos ir tautos savo imperiumui reikšti, o veikianti tik pagal ją sudariusiųjų narių-valstybių įsipareigojimus, kuriuos vykdo jos pačios,— tarptautinės teisės požiūriu nėra valstybinis subjektas. Be to, k. nėra ‚amžina' valstybių s-ga, bet ji trunka tam tikrą laiką, kol pasiekiami bendri jų sutarti uždaviniai.

Konfederacinė valstybių sąjunga savo reikalams tvarkyti turi sprendžiamuosius ir vykdomuosius organus bei savo funkcijas. Nutarimai daromi visų narių-valstybių abišalio susitarimo principu. Taip pat k. nariai-valstybės, nežiūrint jų teritorinio dydžio bei gyventojų skaičiaus, visais atžvilgiais savitarpyje remiasi lygybės principu. Konfederacinio centro kompetencijos šeimininkai yra jos nariai, kurie visą laiką pasilieka suvereniniai. Tad k. centras nėra valdantysis organas, bet subordinuotas jį sudariusiems nariams, nes jie yra ir pasilieka kaip sui generis.

Žymesnės konfederacinės sąjungos buvo sudarytos tarp šių valstybių, kurios ilgainiui persiorganizavo į federacines ir tapo vienalytėmis valstybėmis, būtent: JAV 1776–87, Šveicarija — 1815–48, Vokietija — 1815–66. Apskritai, k. valstybės gali laisviau ar glaudžiau savitarpy susijungti, net perleidžiant sąjungos centrui dalį savo suverenumo. Pvz.: Pasaulinės paštų unijos nariai-valstybės yra tam tikrą dalį suverenumo perleidusios unijos centrui, kad pastarasis galėtų suvienodinti tarptautinį paštų susisiekimą. Tuo būdu unijos centras yra įgalintas savo nariams duoti imperatyvinio pobūdžio sugestijų, tvarkant paštų susižinojimo reikalus.

M. Roemeris, Valstybė I t. 1934; *E. Sauer,* Grundlehre des Voelkerrechts 1948; *Th. Stevenson,* Political science 1955. *St.Gčs.*

Bajorų k. — Lietuvos ir Lenkijos jungtinėje valstybėje buvo iš vienos pusės bajoriškųjų aukso laisvių vaisius bei išraiška, o iš antros — priemonė tų laisvių ardomam gyvenimui stabilizuoti bei reformoms pravesti. Juridiškai k. reiškė bajorijos susibūrimą bei susitarimą kokio nors dalyko, kurio normaliomis valstybinio gyvenimo priemonėmis pasiekti neįmanoma, siekti kitokiomis — dažniausiai ginklo priemonėmis. Tuo būdu konfederacijos vardu buvo vadinami keleriopi reiškiniai: pats susitarimas, iš šito susitarimo išplaukiantieji veiksmai, t.y. siekimų vykdymas net ginkluotomis priemonėmis; tai kartais užtrukdavo — tuo būdu ir k. pratęsdavo — eilę metų, o pagaliau tuo vardu buvo vadinamas ir pats susitarimo dokumentas, kuris seimo patvirtintas galėjo virsti įstatymu, tačiau tebebuvo vadinamas k., bet ne konstitucija, kaip buvo vadinami seimų nutarimai. Taip pvz. pirmojo tarpuvaldžio metu lenkų konvokaciniame seime protestantai susibūrė ginti visų tikėjimų laisvę ir surašė specialų k. aktą, kviesdami prie to prisidėti visus luomus. Šitas k. aktas buvo patvirtintas seimo, o vėliau būdavo pateikiamas patvirtinti kiekvienam naujam valdovui ir virto pagrindiniu tikėjimų laisvės įstatymu abiejose valstybėse. Mat, patvirtino jį ir 1587 Lietuvos konvokacija (žr.), po kurios jis buvo prijungtas prie Lietuvos Statuto. Pagal surašymo vietą šis įstatymas visada buvo vadinamas Varšuvos k. (žr. Disidentai).

Kaip bajorijos susibūrimas vieno tikslo siekti, k. kilo pirmiausia Lenkijoje, pagimdyta šlėktos visagalybės pajautimo įsitikinimo, kad ji gali priešintis viskam, kas jai nepatinka, kad ji pati turi viską nuspręsti. Išugdė k. bekaralmečiai, kada, valdovui mirus, sustodavo funkcijonavę visi teismai bei vykdomosios valdžios organai, skirti valdovo, o šlėkta sudarydavo naują laikinę valdžią bekaralmečiui; pavietuose seimeliai išrinkdavo specialius teismus bei nustatydavo visą tvarką, kaip pavietas gyvens bekaralmetyje. Šitas aktas buvo vadinamas kaptūru (žr.), arba bekaralmečio k. Tai buvo šlėktos (Lietuvoje — bajorijos) susibūrimas tam laikotarpiui valdžiai perimti. Tokia viso krašto k., t.y. visų pavietų kaptūrų patvirtinimas ir centro valdžios funkcijų bekaralmetyje aptarimas, būdavo atliekama konvokaciniame seime, kurio aktas buvo vadinamas taip pat k. Bekaralmečiai iškeldavo visokių nesusipratimų, įvairių partijų konfliktų, kurios vis šaukdavo bajorijos mases

to ar kito reikalo ginti su ginklu rankoje. Tuo būdu labiausiai bekaralmečiai bajoriškosios visuomenės sąmonėn įliejo visagalybės pajutimą ir įpratino burtis į k. įvairiausių reikalų ginti.

Šiaip k. būdavo keleriopos: sritinės (net vienos ar kelių vaivadijų), visos valstybės ir abiejų unijinių valstybių. Jas galėjo daryti kiekvienas bajoras. Kiekvienas galėjo paskelbti kokį šūkį ir pakviesti visą bajoriją stoti to reikalo ginti. Jei reikalas būdavo ne visos valstybės, būdavo kuriama sritinė k. Tačiau dažniausiai akstinu būdavo koks kurios visos valstybės ar abiejų valstybių reikalas. Pvz. XVII–XVIII a. sąvartoje tik Lietuvos bajorija buvo susikonfederavusi Sapiegų galybei sulaužyti. Pagarsėjusi Valkininkų k. nei nepagalvojo kviesti prisidėti prie jos ir Lenkijos šlėktą, nes ta byla jos visiškai nelietė, o pvz. Radomo, Baro arba Targovicos k. apėmė abi valstybes. Būdavo atsitikimų, kada kuriame nors krašte pradėta daryti k. antro krašto neapimdavo, nerasdavo ten palankumo, nors organizatorių ir būdavo projektuota išplėsti ją abiejose valstybėse. Tokia buvo pvz. Golombio k. (žr.), prie kurios iš lietuvių tebuvo tik paskirų asmenų teprisidėjusių. Jei k. susijungdavo, tai būdavo sudaroma bendra k. taryba, o vad. generalinės k. vadovybę paprastai perimdavo Lenkijos k. vadovybė. Yra buvę k. nukreiptų prieš valdovą. Kiekvieno rinkto valdovo pacta conventa punktuose buvo nuostatas, vad. de non praestanda oboedienta, pagal kurį, jei valdovas prisiektų punktų nesilaikys, valdiniams leidžiama atsisakyti klusnumo. Aišku, jog iš to ėjo išvada, jog tokiu atveju galima griebtis priemonių tokiam valdovui sutvarkyti. Tokia radikali priemonė buvo sukėlimas visos bajorijos savo reikalavimų siekti net ginklu. Tokia prieš valdovą nukreipta k. buvo vadinama rokošu (žr.).

K. kūrimo technika buvo gana įvairi. Dažniausiai kas nors pasinaudodamas kuriuo bajorijos susibūrimu, pvz. Vyr. tribunolo atidarymo iškilmėmis arba specialiai sušaukęs didesnę ar mažesnę bajorų grupę, iškelia ten k. uždavinius, surašo k. aktą, duoda pasirašyti jį visiems dalyvaujantiems bajorams, o po to išrenkama vadovybė: k. maršalka, sekretorius ir regimentorius, t.y. karinis vadas. Taip sudaryta k. vadovybė paskelbia atsišaukimus į bajoriją, vad. universalus, kurie išvežiojami po visus pavietus ir ten įtraukiami į teismų knygas. Juose kviečiama tais pačiais šūkiais daryti pavietų k. šios susidariusios išrenka savo atstovus į k. tarybą — k. maršalkos patariamąjį organą. Kartais betgi būdavo ir priešingas k. kelias, t.y. iniciatoriai pasistengdavo sukelti pavietų k., o jų atstovų suvažiavimas sukurdavo k. vadovybę. Susitvarkiusi k. perimdavo visą krašto valdymą. Senasis aparatas susikūrus k. galėjo veikti tik prisidėjęs prie k. ir jos vadovybės prižiūrimas. Jei kurie ministrai prie k. neprisideda, toms vadyboms perimti k. skiria savo laikinius administratorius. Jei neprisideda etmonas, net kariuomenė perimama k. regimentoriaus, nors šiaip jis yra ne kariuomenės, bet susikonfederavusios bajorijos karo vadas. Kartais prie k. net formaliai prisidėdavo ir valdovas. Bet tai jau XVIII a. pabaigos reiškinys. Anksčiau k. būdavo kuriamos valdovui paremti, prieš jį arba jo visai nepaliečiant, paliekant jį nuošaliai.

Kaip bajorijos galia buvo neribota, taip ir k. kompetencijai ribų nebuvo. K. dažniausiai buvo nekonstitucinė priemonė išspręsti kuriuos nors valstybės vidaus reikalus, apeinant normalius valstybinius organus. Joms organizuoti nereikėjo jokio oficialaus valstybės atstovo, net priešingai — ir aukštas valstybės pareigūnas k. veikė ne savo titulu, bet tik kaip bajoras, kaip individas. K. imdavosi spręsti įvairiausius reikalus, darydavo įvairiausius nutarimus, kurie būdavo įrašomi į pavietų teismų knygas ir tam tikrą laiką turėjo juridinės galios, tačiau tik tokiais atvejais, jei konfederatai išeidavo laimėtojais. Jei k. pralaimėdavo, jos nutarimų, žinoma, niekas nepaisė. Pastovios juridinės galios turėjo tik tie k. nutarimai, kurie vėliau būdavo patvirtinami seimo. Pačių k. aktai bei nutarimai įstatymų rinkiniuose — Volumina Legum — nebūdavo spausdinami. Tik vieninteliai 1700 Valkininkų k. (žr.) aktai pijorų buvo išspausdinti Volumina Legum VI t. po 1726 seimo konstitucijų. Kadangi jie nukreipti prieš Sapiegas, o tomo pasirodymo metu Lietuvos kancleriu buvo J. Sapiega, tai jis tuojau įsikišo, ir tie aktai iš dar neišplatintų egzempliorių buvo išplėšti, o išspausdinti ir jų vietoje įsiūti Kuršo pasidavimo dokumentai. Tuo būdu pijorų laidos Volumina Legum VI t. yra dviejų variantų — su Valkininkų k. aktais ir ki-

ti su Kuršo pasidavimo dokumentais. Kai kuriuos k. aktus pasirūpino išspausdinti suinteresuotieji amžininkai, betgi didžioji jų dalis išliko archyvuose, daugelis dar tebėra nesurasti.

Ir Lietuvoje, ir Lenkijoje k. buvo mėginta daryti daug kartų, tačiau dažniausiai jos nepajėgdavo visos valdžios į savo rankas suimti. Iš vien Lietuvoje veikusių k. minėtini 1698-1700 konfederaciniai sambūriai, nukreipti prieš Sapiegas, kurių centre stovi 1700 Valkininkų k. Visa eilė konfederacinių sąjūdžių buvo įjautrintais Mykolo Višnioveckio laikais, kai Lenkijoje kūrėsi Golombio k. (žr.), ir Augusto II laikais—Tarnogrodo k. Prieš abiejų valstybių žuvimą buvo audringos Radomo, Baro ir Targovicų k. (žr.).

Ypatingos buvo minėtos trečios rūšies k., skirtos valstybės gyvenimui stabilizuoti bei reformoms įgyvendinti. Jos atsirado betgi tik į abiejų valstybių gyvenimo pabaigą. Tokios buvo 1764 bekaralmetyje Čartoriskių (žr.) sukurtos k. Lietuvoje k. buvo sukurta dar prieš konvokacinio seimo seimelius, kurie paprastai sudaro kaptūrus. Išrinktas buvo ir k. maršalka. Lenkai savą k. sukūrė tik atstovams suvažiavus į seimą Varšuvoje. Pagal seną paprotį Lenkijoje vykstančio seimo maršalkos pareigos turėjo tekti Lenkijos k. maršalkai, tačiau šį kartą seimo maršalka buvo išrinktas kitas asmuo. Tuo būdu seimas, nors ir sukonfederuotas, dirbo savarankiškai, o k. veikė atskirai, kaip priemonė palaidam kraštui suvaldyti. Abiejų kraštų k. buvo taip pat paliktos veikti ir elekcijos bei karūnacijos seimų metu ir dar dvejus metus po to. Dar 1766 seimas buvo išrinktas krašte tebeveikiant k., ir tik šis seimas jas paleido. Taip ilgai užtrukusios k. pačios jokio žymesnio vaidmens nesuvaidino, bet jos buvo laikomos tam, kad galima būtų apvaldyti palaidąją bajorų ‚aukso laisvę'. Mat, veikiant k. ne tik seimuose, bet ir seimeliuose viskas būdavo sprendžiama balsų dauguma, veto teisė negaliodavo. Čartoriskiai k. laikė tam, kad galėtų bent įvesti į gyvenimą savąsias reformas. Dažnai k. būdavo vadinami ir konfederaciniai seimai (žr.), t.y. ne visos valstybės bajorijos, bet pavietų atstovų k.—susitarimas seime visus klausimus spręsti balsų dauguma, veto teisę suspendavus.

K. pragyveno ir abiejų valstybių žuvimą. Napoleonui pradėjus žygį į Rusiją, Varšuvoje buvo sudaryta lenkų šlėktos k., kurios tikslas buvo sujungti į vieną valstybę visas buvusias Lenkijos ir Lietuvos valstybių žemes. Vilniaus katedroje buvo suorganizuotas iškilmingas Lietuvos prisijungimas prie šios k. Tačiau, kadangi tokio užsimojimo neparėmė pats Napoleonas, ir toliau liko veikti laikinoji vyriausybė, bet ne k. vadovybė, kurios nė nesudaryta.

A. Rembowski, Konfederacja i rokosz ²1896; *J. Narbutt,* Dzieje wewnętrzne narodu lit. z czasów J. Sobieskiego i Augusta II 2t., 1842; *L. Powidaj,* Wojna domowa Sapiehów z szlachtą litewską... (Przegląd Polski) 1872; *T. Sierputowski,* Pierwsza próba reformy politycznej w Polsce 1905; *K. Wyrwicz,* O konfederacji gołąbskiej ²1862; *T. Korzon,* Wewnętrzne dzieje Polski za St. Augusta I–IV, 1897–8; *W. T. Kisilewski,* Reforma Ks. Czartoryskich 1880; *A. Kraushar,* Ks. Repnin i Polska I, II, 1897; *Wł. Smoleński,* Konfederacja targowicka 1903; *A. Šapoka,* Bajorų konfederacijos (N. Romuva nr. 9) 1931. *A.Š.*

Alginink**ų** k. XVII–XVIII a. Lietuvoje ir Lenkijoje legalūs samdomosios kariuomenės ginkluoti sukilimai bei maištai prieš Lietuvos-Lenkijos vyriausybę, reikalaują sumokėti algininkams nesumokėtas algas. Algininkų k. žinomos jau XVII a. pradžioje, kada algininkai (samdomi kareiviai), prisidengdami legalumo skraiste, bandė priversti karalių ir seimą sumokėti sutartą, bet neišmokėtą jiems algą už karo tarnybą. Sudarydami k., algininkai atsisakydavo klausyti savo tiesioginių viršininkų, išsirinkdavo savo maištininkų vadovybę, pranešdavo savo reikalavimus karaliui ir seimui ir tol žiauriai plėšikaudavo Lietuvoje ir Lenkijoje, kol jiems būdavo išmokėta alga arba kol jie būdavo nuraminami pažadais ar jėga išsklaidomi. 1662 Lietuvos algininkų k. negyvai sukapojo savo tiesioginį vyriausią samdomosios kariuomenės vadą, Lietuvos lauko etmoną Vincentą Korviną Gosievskį, bandžiusį juos sulaikyti nuo plėšikavimo.

K. Avž.

Darbo k. žr. Darbo konfederacija.

Konfederaciniai seimai unijos laikų Lietuvos ir Lenkijos bendrieji seimai, veikę ne įprasta tvarka, bet pagal specialų susitarimą, surašytą vad. seimo konfederacijos akte, kurį pačioje pradžioje pasirašydavo visi atstovai ir senatoriai. Tame akte paprastai būdavo aptariama svarbiausieji reikalai, kuriuos seimas turės išspręsti, ir pasižadama visai tai spręsti nesiekiant visuotinio visų sutarimo, bet balsų dauguma. Tuo būdu k.s. neveikdavo veto teisė, ir sprendimai būdavo daromi ne ak-

lamacijos būdu, bet balsuojant, balsus metant į urną. Konfederacijos aktus pasirašydavo ir konvokaciniai seimai (žr.), tačiau tai būdavo tik bekaralmečio tvarkos nuostatų bei pavietų kaptūrų patvirtinimas; paties seimo darbas ten nebuvo liečiamas, k.s. būdingos vadovybės nebuvo sudaroma, — tad konvokaciniai seimai prie k.s. nepriskirtini. Tikrieji k.s. buvo dvejopi. Vieni susirinkdavo krašte veikiant konfederacijai. Jų atstovai būdavo renkami ne paprastuose seimeliuose, bet konfederaciniuose. Kitų k.s. atstovai būdavo išrenkami normaliuose seimeliuose, o susirinkę pasirašydavo aktą, kad dirbs konfederacine tvarka, t.y. veto teisei neveikiant. Pirmuoju atveju seimas veikė valstybių konfederacijų rėmuose, o antruoju atveju tik seimas būdavo susikonfederavęs. Betgi ne visi seimai, kurių atstovai buvo išrinkti susikonfederavusių pavietų, veikė konfederacine tvarka. Pvz. 1673 seimo atstovai Lenkijoje buvo renkami konfederacine tvarka, tebeveikiant Golombio konfederacijai, tačiau seimas veikė normalia tvarka. 1717 seimo atstovai buvo renkami abiejose valstybėse tebeveikiant konfederacijai; tačiau prieš pat seimo pradžią ji buvo paleista, ir seimas nebuvo sukonfederuotas. Betgi 1764–1766 net keturi seimai, taip pat 1767–68 ir 1793 seimai, susirinkę veikiant konfederacijoms, dirbo kaip k.s. Tarpe šių visų seimų betgi buvo didelis skirtumas. Veikiant abiejų kraštų konfederacijoms, jų kiekviena turėjo savo atskirą vadovybę — atskirus maršalkas su sekretoriais, atskirus regimentorius ir tarybas, o abiejų kraštų konfederacijos vadovybė tekdavo Lenkijos k. maršalkai bei sekretoriui. 1767–68 seimas, susirinkęs veikiant Radomo konfederacijai, dirbo vadovaujamas jos maršalkų, tačiau 1764 čartoriskių sukurtos ir tebeveikusios konfederacijos metu išrinkti tų pat metų konvokacijos, elekcijos ir karūnacijos seimai, taip pat 1766 seimas išsirinko atskiras vadovybes — k.s. maršalkomis ir sekretoriais buvo išrinkti kiti asmenys.

Antroji rūšis k.s., kurių atstovai būdavo išrenkami normaliuose seimeliuose ir jiems tik susirinkusiems būdavo pateikiamas pasirašyti konfederacijos aktas, buvo priemonė gelbėtis nuo seimų irimo, praktikuota St. Augusto Poniatovskio laikais. Kadangi Augusto III laikais tebuvo šiaip taip išgelbėtas nuo iširimo tik vienas vienintelis 1736 seimas, tai pradedant 1764 didžioji dalis seimų būdavo sukonfederuojami. Tokie buvo 1764 visi trys 1766, svetimų primesti 1767–68, 1773–75 ir 1793, o taip pat 1776 ir 1788–1792 seimai. Šių seimų metu valstybės gyveno normalų pilną ‚aukso laisvės' gyvenimą, bet seimai dirbo konfederacine tvarka, veto teisei neveikiant. Tuo būdu jie negalėjo būti nutraukti. Šiaip jie nuo normalių seimų ne daug kuo tesiskyrė. Jų nutarimai buvo taip pat vadinami konstitucijomis ir buvo tos pačios vertės kaip ir kitų seimų nutarimai. Jų santvarkoje tebuvo tik tiek skirtumo, kad jie turėjo po du maršalkas — atskirus lietuvių ir lenkų. Pirmesniu ir seimo maršalka buvo laikomas tas, kurio krašte vyko seimas. Tas pats dėsnis buvo taikomas sekretoriams, kuriuos apmokėdavo savas kiekvienos valstybės iždas. Seimo darbų eigoje kiekvienos valstybės reikalais rūpindavosi ir savo krašto atstovus tvarkydavo savas maršalka. Pvz. kaip tik paliečiami Lietuvos ar jos atstovų reikalai, pirmininkavimą perima Lietuvos konfederacijų maršalka. Net ir tokiose smulkmenose, kaip išvardinant komisijų narius, ir to nepamirštama. Jų vardus paskaito Lietuvos konfederacijos sekretorius. Balsuojant lietuvių atstovus prie urnų kviečia, norintiems kalbėti balsus duoda, Lietuvą liečiančiais įstatymais pasirūpina, tokių įstatymų projektus priima, apie juos seimui praneša, iškilmių proga Lietuvos vardu karalių sveikina vis jos k. maršalka. Kai kada ir Lietuvai skirtas konstitucijas jis pasirašo. Neretai betgi pasirašo lenkas — seimo maršalka. Tačiau tokiais atvejais visada yra nors Lietuvos konfederacijos sekretoriaus parašas. Apskritai Lietuvos k. maršalka rūpinosi visais savo krašto reikalais, kartais net vietoj kanclerio vadovauja vad. provincijos sesijoms. Iš k.s. Lietuvoje iš tikrųjų teveikė tik vienas 1793 seimas. Jo maršalka buvo renkamas atskiras, nes Targovicos konfederacijos galva F. Potockis buvo išvykęs į Petrapilį. Išrinktas buvo lenkas. Tačiau čia pat buvo pastebėta, kad tai šį kartą, kitu atveju esą turėtų būti renkamas lietuvis. Tuo būdu k.s. nei karto nevadovavo Lietuvos konfederacijos maršalka. Tiesa, 1767–68 k.s. maršalka buvo Karolis Radvila, tačiau jis tas pareigas ėjo ne kaip Lietuvos, bet kaip Lenkijos bei ‚abiejų tautų' sujungtų konfederacijų maršalka; kai Lietuvos konfe-

deracijos maršalka tada buvo Bžostovskis, o sekreto Matusevičius.

Volumina Legum I–IX; *Ilovaskij*, Grodnenskij sejm 1793 g., 1870; *M. Karejev*, Istoričeskij očerk Polskogo sejma 1888; *Wł. Konopczyński*, Liberum veto. studyum porównawczo-historyczne 1918; *T. Korzon*, Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta I–VI. 1897–98; *A. Kraushar*, Ks. Repnin i Polska I–II, 1900; *St. Kutrzeba*, Sejm walny d Rzeczypospolitej Polskiej 1919.

A.Š.

Konfederatai Lietuvos ir Lenkijos bajorų konfederacijų (žr.) nariai.

Konfederatė specialios formos keturkampė kepurė, dėvėta konfederatų ir XIX a. Lenkijos sukilimų prieš rusus dalyvių.

Konfekcijonas (lot. confectio ‚pagaminimas') pasiūtų drabužių krautuvė. K. organizacija šiandien labai sudėtinga. Ji reikalauja ne tik specialių prekybinių žinių, kaip geriau tokių prekių gamintis, kur jas gaminti, kaip geriau žaliavų pasitiekti, kaip ir kuomet jau pagamintų prekių pirktis, bet taip pat ir nemaža technikinių siuvimo žinių, didelio meninio pajautimo ir skonio, sugebėjimo spėti, kas geriausiai patiks vartotojui ir t.t. Šios prekybos šakos rizika didelė. Dėl to naujai rinkon leidžiamų prekių kaina visuomet aukšta. Ypač didelio apdairumo ir nemenkos organizacijos reikalauja iš tų pirklių, kurie vadovauja madoms — jas kuria.

Konferansje (prc. conferancier) pranešėjas; asmuo, aiškinąs žiūrovams scenoje vykstančio vaidinimo ar rodomų paveikslų turinį.

Konferencija (lot.) susirinkimas visuomenės ar politinių atstovų bendroms problemoms svarstyti ir spręsti, pvz. demokratų k., socialistų k., Jaltos k., Berlyno k. Diplomatinėse k. dalyvauja valstybių atstovai, turintieji tam tikslui įgaliojimus. K. dalyvius paprastai nustato valstybė, kuri šaukia k. Be atstovų, kartais dalyvauja ir k. nedalyvaujančių valstybių stebėtojai. Paprastai k. pirmininkauja tos valstybės užsienio reikalų ministras, kurioje ji šaukiama. K. tvarkoma pačios k. nustatytu statutu ir, kaip taisyklė, diplomatinėje k. reikalai sprendžiami vienu balsu. K. rezultatai surašomi baigiamajame akte arba specialioje sutarty, kuri įsigalioja sutarties dalyviams ją ratifikavus. Be atsitiktinių k. reikia paminėti dar nuolatines k., pvz. Ambasadorių K. Paryžiuj, sudaryta Versalės sutartimi, Jungtinių Tautų Susirinkimas. K. dažniausiai vadinamos pagal vietą, kurioje k. įvyko, arba pagal dalyką, kuris sudarė pagrindinį k. svarstymo objektą. I pas. karo metu,

Antroji Stockholmo lietuvių konferencija

be siauresnio masto Lietuvos politikų k. Šveicarijoje bei Švedijoje, plačios apimties lietuvių k. 1917 XI 2–10 įvyko Vilniuje, kuri išrinko Lietuvos Tarybą, ir 1919 I 17 –19 Kaune.

2. Pamokslai taip pat kartais vadinami konferencijomis. *D.Kr.*

Konfesinės mokyklos tokios mokyklos, kurios priklauso bet kuriai religinei bendruomenei ar sektai ir kurių išlaikymas, programa bei priežiūra yra tos religinės bendruomenės kontroliuojama. K.m. mokytojai turi priklausyti tai religinei organizacijai, kurios žinioje yra mokykla. Stokojant mokytojų šis dėsnis ne visuomet taikomas. Visos JAV pradžios mokyklos, išlaikomos katalikų, protestantų ar kurių kitų denominacijų parapijų, yra konfesinės. Lietuvoje taip pat turėjome konfesinių mokyklų, pvz. Saulės mergaičių gimnazija Kaune, žydų gimnazija ir kt. *At.K.*

Konfesionalas žr. Klausykla.

Konfesionalizmas (lot.) kurios tikybos mokslo ir jos nuostatų bei apeigų stropus vykdymas.

Konfeti (it.) smulkiai rutuliukais supiaustyti popierėliai, kuriais barstomasi šokiuose, pasilinksminimuose.

Konfidencialus (lot.) viešai neskelbtinas, slaptas, patikimas.

Konfidencija (lot.) pasitikėjimas, bičiulystė.

Konfigūracija (lot.) 1. a s t r o n o m i j o j e yra dangaus kūnų tarpusavė būklė dangaus skliaute. K. pavyzdžiai: konjunkcija, opozicija, kvadratūra.

2. C h e m i j o j e konstitucija, cheminė struktūra, taigi atomų arba grupių pasiskirstymas junginio molekulės erdvėj arba kristalo gardely (žr. Izomerija, kompleksiniai junginiai). K. galima išreikšti struktūrinėmis chemijos formulėmis.

Konfirmacija (lot. confirmare ‚sutvirtinti') katalikiškai krikščioniška prasme k. yra vienas iš trijų sakramentų, kuriais žmogus padaromas bžn. nariu; kitu du yra krikštas ir eucharistija. Jau pirmykštėje bžn. k. buvo žinoma rankų uždėjimo, patepimo forma. Žr. Sutvirtinimas.

Nuo reformacijos laiko protestantai k. nelaiko sakramentu. Reformatorių svarbiausia buvo pažymima įsitikinimo ir asmeninio tikėjimo svarba. Dėl to jie nustatė, kad k. tik tuomet atliekama, kai jaunieji išmoksta katekizmą ir kitus tikybos pagrindus. Liuteronų apeigų bžn. k. yra sąmoningas krikšto sandoros atnaujinimas. Išmokę katekizmo, giesmių, Šv. Rašto ir kitų tikybos pagrindų bei sulaukę 14 metų jaunuoliai bažnyčioje pamaldų metu viešai pakartoja šiuos krikšto sandaros žodžius: ‚Aš atsisakau piktojo ir viso jo veikimo bei visos jo būtybės ir paduodu Tau, Tu trivienis Dieve Tėve, Sūnau ir Šv. Dvasia, tikėjimu ir paklusnumu Tau būti ištikimas iki paskutinio mano amžiaus galo', ir išpažįsta apaštalų tikėjimo išpažinimą. Po to uždėjęs ranką ant galvos, sakydamas parinktus Šv. Rašto žodžius ir darydamas kryžiaus ženklą, kunigas konfirmuoja. Tokiu būdu tapę bžn. nariais, konfirmuotieji tuo pat metu pirmą kartą prieina komunijos. — Ev. ref. arba kalvinų apeigų bžn. k. atliekama panašiai.

Nuo 1810 ir izraelitai vartoja k. apeigas, kurios turi artimą panašumą į Bar Mizwah ir kuriomis jaunieji įvedami į jų religines pareigas.

Matthias Laros, Confirmation in the Modern World 1938; *A. Villien,* The History and Liturgy of the Sacraments 1932; D. Martyno Liuterio Mažasis Katekizmas 1947. *K.Gdt.*

Konfirmuoti (lot.) patvirtinti, sutvirtinti; 1. patvirtinti karo lauko sprendimą; 2. sutvirtinti tikėjimą, palaiminti; protestantuose—priimti pirmą kartą komuniją.

Konfiskacija (lot. confiscare ‚nusavinti, paimti iždo naudai') yra turto bausmė, būtent nusikaltėlio turto atėmimas valstybės naudai. K. gali būti pilnutinė — viso turto atėmimas, taip pat dalinė (speciali) — atėmimas tiktai tam tikrų daiktų. K. diegai pasirodė tolimojoje senovėje — privataus už nusikalstamąjį darbą keršto laikais, — keršto, kuris dažnai pasireikšdavo turto išgrobimu. Paskiau prie to buvo prisidėjęs ir valstybės vyrų siekimas susilpninti savo politinius priešus. Kalbamoji turto bausmė taip pat buvo gera priemonė valstybei papildyti savo iždo išteklius. Romoje turto atėmimas pradžioje buvo religinio pobūdžio ir dievų naudai. Jis buvo vadinamas publicatio; paskui, kai atimtas turtas pradėjo eiti į naujai įsteigtą fiską (fiscus — iždas), atsirado pavadinimas confiscatio. K. ėjo greta su mirties ir ištrėmimo bausmėmis (aquae et ignis interdicto).

Rusija užgrobtose Lietuvos žemėse konfiskuodavo turtus tų savininkų, kurie neprisiekdavo ištikimybės rusų caro valdžiai, pvz. gen. Krečetnikov, skelbdamas 1793 III 27 caro įsaką, grasino iš neprisiekusių carui ištikimybės atimti žemes. 1795 buvo paskelbta dvarų k. iš 1794 sukilimo dalyvių. Po 1831 sukilimo prasidėjo didelė sukilėlių dvarų k. 1832 VI 28 įsaku buvo konfiskuota 2338, o 1835 dar 56 ir tik 1859 buvo sustabdytas naujų bylų kėlimas ir turtų k. Po 1863 sukilimo vėl prasidėjo intensyvus sukilėlių dvarų bei kaimų žemių k. 1873 V 11 įsaku buvo liepta nutraukti visas nebaigtas konfiskacines bylas dėl to sukilimo ir naujų bylų nepradėti, o kitais metais buvo atleisti nuo konfiskavimo visi konfiskuotini dvarai, kurie ligi 1874 II 3 nebuvo iždo galutinai perimti valdyti.

Nepriklausomoje Lietuvoje Baudžiamojo Statuto papildymu ir pakeitimu (Vyr. Žinios 1920 III 4 nr. 20/243) buvo nustatytas viso turto konfiskavimas kartu su bausme už ginkluotą sukilimą (§ 5). O Žemės reformos įstatymas (Vyr. Žinios 1922 IV 3 nr. 83/721, 1925 VI 24 nr. 195/1323, 1933 III 11 nr. 407/2809) nustatė atimti žemę iš asmenų ‚kurie tarnavo Bermonto ir Virgoličo ginkluotuose būriuose, tarnavo ar tarnauja lenkų kariuomenėje, dirbo ar dirba prieš Lietuvos nepriklausomybę' (1 § e punkt.). Šiaipjau k. dabartinėje Europos teisėje nėra: čia nukenčia ne tiek pats nusikaltėlis, kiek jo nekalta šeima, o tai nesuderinama su bausmės individualumo principu. O dalinį, arba specialųjį, konfiskavimą kodeksai leidžia. Pvz. mūsų Baudžiamasis Statutas nustato (36 str.): 1. draudžiama gaminti, pardavinėti, platinti, turėti arba laikyti daiktai atimami arba eina iždo naudai; 2. atimami ir sunaikinami arba atiduodami valstybės iždui a. daiktai, kurie buvo skiriami arba vartojami nusikalstamiesiems darbams daryti (instrumenta sceleris) ir b. kiti įstatyme nurodyti daiktai. Tiesą sakant, tatai ir nėra bausmė tikra šio žo-

džio prasme, nes šitos k. gali būti vartojamos ir nepaisant kaltės pripažinimo — ir kaltinamąjį išteisinant arba atleidžiant nuo bausmės, taip pat ir baudžiamąjį tardymą nutraukiant. Lietuvos Muitinių įstatais (Vyr. Žinios 1924 VII 10 nr. 164/1153) nustatomas kontrabandos prekių konfiskavimas (§ 161). Tam tikromis sąlygomis konfiskuojamos ir kontrabandos gabenamosios priemonės — gyvuliai, pakinktai, vežimai, automobiliai ir valtys (§§ 163–165). Akcizų ir finansinių monopolių įstatymu (Vyr. Žinios 1934 II 6 nr. 436/3042) įsakoma konfiskuoti ,gaminami ir laikomi akcizuojamieji ir monopoliniai dalykai, kai jie gaminti ar laikyti draudžiami (530 str. 1 pastr.). Jie konfiskuojami drauge su jiems gaminti naudojamomis mašinomis ir įrankiais bei jiems gaminti skirtomis medžiagomis, jeigu jie gaminami įsteigtoje be nustatyto leidimo įmonėje (530 str. 2 pastr.). *B. M-s.*

Konfitūrai (prc. Confiture) žr. Uogienės.

Konfliktas (lot. confligere ,susidurti') interesų bei tendencijų susikirtimas, ginčas dėl teisių, nesantaika, kivirčas, intelektualinė kova.

1. K. p s i c h o l o g i j o j e vadinama susikirtimas natūralinių tendencijų su proto sprendimais ir viešąja opinija. Instinktas, vieną kartą pabudęs ar pradėjęs veikti, bando spontaniškai apspręsti žmogaus veiksmus ir taip pat pasiekti savo tikslo. Bet čia jis neretai sutinka kliūtį: politiniai, socialiniai, moraliniai ir religiniai faktoriai užkerta jam kelią. Instinktyvus troškimas nepripažįsta jokių nuolaidų, jo veikimas yra visuotinis — viskas arba nieko. Todėl ši tendencija sueina į k. su bet kuria kely sutikta kliūtimi, o tokios čia yra Aš, Super-Aš ir pagaliau aplinka bei realinės aplinkybės. Kaip matome, psichinis k. vyksta pačioje asmenybėje, ir čia vienos jėgos pradeda kovoti su kitomis. Toji vidinė kova pareikalauja daug energijos, ir jei nėra laiku išsklaidyta, virsta k o m p l e k s u. Šiuo atveju pati žmogaus asmenybė pasidaro neurotinė.

G. Hamilton, A Medical Social Terminalogy 1930; *A. Adler,* Menschenkenntnis 1947; *Schulz-Henke,* Der gehemmte Mensch 1947; *S. Freud,* Über Konflikte der kindischen Seele (Jahrbuch für Psychoan. und Psychopatische Forschungen II t.) 1910. *A. Lgm.*

2. K. s o c i o l o g i j o j e varžybų forma, kai varžovų intensyvios pastangos yra palydimos priešingų poelgių. Kai varžybose aplamai paisoma visuomenės priimtų taisyklių, tai k. vyksta į jas beveik nekreipiant dėmesio. O tarpusavio žmonių ar jų grupių k. dažnai vyksta įvairiausiose institucijoje, pvz. mokykloje, teisme, turguje, šeimoje ir t.t. K. pavidalai yra įvairūs ir nuolat besikeičią, veikiami socialinių bei kultūrinių sąlygų. Pvz. dvikovė baigia išnykti, tačiau polemika rodo tendencijos augti. K. apima visokią veiklą, kuria žmonės, siekdami kokių nors tikslų bei dalykų, kovoja vienas prieš kitą. Galima išskirti du pagrindiniai k. tipai: tiesioginis ir netiesioginis. Pirmuoju atveju individai ar jų grupės, siekdami savų tikslų, vieni kitus varžo, trukdo, sulaiko, pažeidžia ar parbloškia. Švelnesnės šio k. formos yra ginčas, polemika, propagandinė veikla ir įvairūs ekonominių, rasinių, tautinių, religinių bei kultūrinių grupių susikirtimai. Fastarieji susikirtimai tačiau gali išvirsti ir į aštrias formas, kaip ekonominė klasių kova, vendeta, dvikovė, revoliucija ar karas. Antruoju atveju individai ar jų grupės iš tikrųjų nevaržo vienas kito pastangų, tačiau siekia savo tikslų tokiais būdais, kurie trukdo kitiems tų pačių tikslų pasiekti.

L. v. Wiese, System der allgemeinen Soziologie ²1933; *R. M. MacIver* and *Ch. H. Page,* Society 1949 *A. Mst.*

Konfokalinės kreivės kreivės turinčios bendrus židinius (fokus). Plokščioje koordinatų sistemoje nubrėžiame eilę centrinių elipsių ir hiperbolių, kurių tie patys židiniai F_1 ir F_2. Visos nubrėžtos elipsės ir hiperbolės ir yra k.k. Kiekviena elipsė

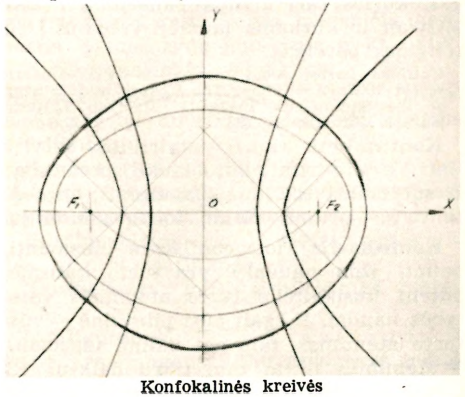

Konfokalinės kreivės

kertasi su kiekviena hiperbole keturiuose taškuose stačiu kampu, todėl tokias kreives dar vadina ortogonalinėmis kreivėmis. K. elipsių ir hiperbolių lygtis $\frac{x^2}{\lambda} - \frac{y^2}{\lambda - c^2} = 1$, kur c yra židinio nuotolis nuo koordinatų pra-

čžios, λ kintamas parametras, kuris reiškia konfokalinių elipsių didžiųjų pusašių ilgių kvadratą. Jei $\lambda > c^2$, lygis reiškia konfokalines elipses; jei $0 < \lambda < c$ — konfokalines hiperboles; jei $\lambda < 0$ — menamas k.k. Jei vienas židinys nutoltų į begalybę, gautume k. ortogonalinių parabolių, kurių lygtis $y^2 + \lambda x - \lambda^2 = 0$.

Konforminė diferencialinė geometrija diferencialinės geometrijos skyrius, kuriame nagrinėjami geometriniai objektai, pertransliuojant palaiką turėtas savybes.

Konforminė geometrija geometrijos skyrius, kuris nagrinėja konforminių figūrų savybes, būtent, tas, kurios figūras pertransliuojant pasilieka tokios pačios (žr. Konforminis atvaizdavimas). Kiekvienas k. atvaizdavimas perkelia sferinį paviršių į kitą sferinį paviršių arba į plokštumą; arba plokštumą į kitą plokštumą, arba į sferinį paviršių. K. geometrijoje sferos ir plokštumos neskiriamos. Dėl perėjimo vienodumo erdvę papildo be galo nutolusiu tašku, ir tuo atveju plokštumos vaizduojamos sferomis, einančiomis per tą begalybėje esantį tašką. Ši geometrija turi glaudų ryšį su neuklidine geometrija. K.g. vadina taip pat sferos skritulių geometrija, analagmatine geometrija, mobijaus geometrija.

Konforminio ryšio geometrija yra diferencialinės geometrijos dalis, kurioje nagrinėjama n matavimų erdvė.

Konforminis atvaizdavimas vieno paviršiaus figūros perkėlimas į kitą paviršių, jei pirmos figūros kreivių susikirtimo kampas palieka tokio pat dydžio ir kitame paviršiuje. K.a. naudojasi kartografijoje, kai sferos paviršių nori atvaizduoti plokštumoje, palikdami tuos pačius sferos kampų dydžius, pvz. stereografinės ir Merkatoriaus projekcijos žemėlapiai. K.a. turi reikšmės hidromechanikoje, aeromechanikoje, elektrostatikoje ir tamprumo teorijoje. *M. Kr.*

Konformistai (ag.) conformers) oficialiosios anglų bažnyčios šalininkai.

Konformizmas (lot.) supanašėjimas, sąlygų ar poelgių pritaikymas arba suvienodinimas su kokiu nors pripažintu modeliu, standartu ar norma. Žodis k. įgavo specifinę prasmę XVI–XVII a. anglų bažnyčios ir valstybės santykių terminijoje. Jis reiškęs priklausymą nustatytai bažnyčiai (Established Church), kaip buvo reikalaujama 1551–59 ir 1662 įsakais, vadinamais Acts of Uniformity. Jais buvo draudžiama priklausyti kitoms bažnytinėms bendruomenėms. K. suponuoja daugiau ar mažiau sąmoningą ir savanorišką prisitaikymą prie skirtingų įsitikinimų, ideologijų bei kultūros pavidalų, nors šie pastarieji ir nesiderintų prie įprastinių ir pradžioje būtų atstumią. K. priežastys yra įvairios. Individas dažniausiai paseka grupės normomis, o mažuma—daugumos. *A.Mst.*

Konfraternija žr. Brolija.

Konfratras žr. Confrater.

Konfrontacija žr. Akistata (papildomasis Lietuvių Enciklopedijos tomas).

Konfucijus (apie 551 — apie 479 pr. Kr.) kinietiškai Kungfucė, arba Kungčiu, XVII a. pirmo europiečio sinologo jėzuito M. Ricci sulotynintas į Confutius ir tuo vardu imtas vadinti Europoje kinų išminčius, mokytojas, etikos ir politikos mokslo grindėjas. Jis gimė feodalinėje Lu valstybėje, (maždaug šių dienų Šantungo provincijoje) ir buvo kilęs iš nusigyvenusios diduomenės, susijusios su buvusia Šango dinastija. Dar visai jaunas turėjo imti visuomeninės tarnybos ir ėjo kuklias valstybinių javų sandėlių prievaizdos ir vėliau galvijų bei avių (skirtų aukojimui) ganytojo pareigas. Iš pat pradžių pasirodė darbštus

Konfucijus

ir sąžiningas pareigūnas ir galėjo vėliau pakilti į aukštesnes pozicijas ir net tapti krašto kunigaikščio patarėju. Šalia valstybinių pareigų, K. jausdamasis esąs lyg dangiško pašaukimo skirtas, atsidėjo kinų praeities gyvenimo, ypač apeigų, studijoms ir čia pasiekė išimtinio tobulumo. Konservatyviame kinų, ypač diduomenės, gyvenime iš senovės paveldėtų apeigų vedybų, laidotuvių, žaidimų, ypač aukojimo ir kitais atvejais stropiausias išlaikymas buvo griežta taisyklė ir jų mokovai buvo gerbiami. Tad K. tapo garbingu žmogumi ir pasidarė aukštu, artimu kunigaikščio rūmams pareigūnu. K., vedamas vidaus pašaukimo skleisti senovišką palikimą visuomenėj, nuo pat jaunystės ėmėsi mokytojo darbo. Greit pagarsėjęs mokytojas patraukė nemaža mokinių ir, be pagrindinio dalyko — apeigų, juos mokė dar istorijos, poezijos, etikos ir politikos. Tuo būdu jis rengė išmokslintus pareigūnus kunigaikščių rūmams ir šiaip gausiems feodalams. K., mokydamas kitus, pats mokėsi pirmiausia aplankydamas bent iš vardo Kinijos valdovo Ču giminės sostinę Lo (517) ir bent tryliką metų (496–483) keliaudamas po feodalinių valstybių ir jų valdovų bei feodalų rūmus. Jau senstelėjęs, grįžęs namo, jis ėmėsi, be mokymo, kaupti literatūrinius Kinijos paminklus, juos atrinkti, tvarkyti ir leisti. Jo pradiniai istorijos, poezijos ir apeigų srities leidiniai daugiausia yra dingę. Bet jų elementai išlikę vėlesniuose leidiniuose ir išsilaikę iki šių dienų rinkiniuose, vad. kinų klasikai. Kai kurie autoriai K. priskiria Lu valstybės kroniką (nuo 722 iki 481 pr. Kr.), vad. Pavasaris ir Ruduo. Tačiau nemaža žymių tyrinėtojų tai ne be pagrindo ginčija. K. mirė eidamas 73 metus (479) ir palaidotas savo giminės laidojimo vietovėj prie Čufu miesto, kuris iki šiol tebėra kiniečiams brangiausia ir gausiai lankoma vieta. K. mokslas surinktas jo mokinių veikale Analektos, teisingiau būtų pavadinti Pasikalbėjimai. Šis veikalas galutinai suredaguotas praslinkus maždaug dviem kartoms po K. mirties, ir jame yra daug jo mokinių įnašų. K. mokslu pasirėmę, jo mokiniai ir vėliau įvairūs komentatoriai sudarė konfucianizmo mokslą, kai kieno net religija laikomą. Iš tikrųjų, K. nebuvo jokios religijos kūrėjas. Jam nerūpėjo dievai ir transcendentiniai dalykai. Jo mokslas buvo racionalus, nukreiptas į senovę, tariant praeities gaivinimas. Jis tenorėjo vien perteikti praeities kultūros palikimą ir su jo pagalba reformuoti dabartinį politinį gyvenimą. Jo konservatyvaus mokslo branduolys buvo humanistinė etika, kurią jis norėjo matyti įgyvendintą politiniame, visuomeniniame ir net šeimos gyvenime. Jo etinio mokslo pagrindas išvedamas iš visatos sąrangos, kur viešpatauja paklusnumas įstatymams, yra sūniška paklusnybė vyresniesiems. Bet vyresnieji, ypač valdovai, turi valdyti pagal dorovės principus ir rūpintis valdomųjų gerove. K. nuo pat pradžios pelnė didžiojo mokytojo garbę ir paliko daug sekėjų. Jo mokslą, kaip ir visą feodalinę kultūrą, bandė palaidoti pirmas Kinijos imperatorius iš Čino dinastijos, Ši-Huang Ti (m. 210 pr. Kr.), liepęs sudeginti K. ir jo mokinių raštus. Bet Čino dinastijos vietą užėmusi Han giminė grąžino K. garbę, ir jos valdovas Vu Ti (141–87 pr. Kr.) net pradėjo K. kultą. Nuo I a. po Kr. K. paverstas šventuoju, ir jam pradėtos atnašauti aukos ne tik jo giminės šventovėj Čufu mst., bet ir valstybinėse miestų mokyklose. K. tapo didelės kinų tautos didžiuoju mokytoju, ir jo raštus atmintinai citavo milijonai. Milžinišku K. autoritetu sumojo pasinaudoti Mandžiūrijos dinastija savam griūvančiam sostui sustiprinti, kai ji 1906 dekretu paskelbė, jog aukos K. ‚esančios tolygios dangui ir žemei'. Nenusigręžė nuo K. ir kiniečių respublika, ir jos tėvas Sun-Jat-senas jį aukštai vertino. Tik dabartiniam komunistiniam režimui K. idealizmas yra svetimas, nors jo vardas ir idėjos, per amžius įsišaknijusios tautoj, nebeišraunamos. K., kad ir išvilktas iš dieviškumo skraistės, palieka didžiuoju išminčium ir mokytoju.

E. Schmitt, Konfuzius 1925; *Br. Brown,* The Story of Confucius 1927; *R. Wilhelm,* Confucius and Confucianism 1931; *J. K. Shryock,* The Origin and Development at the State Cult of Confucius 1932; *H. G. Creel,* Confucius, the Man and the Myth 1949; *Liu Wu-Chi,* A Short History of Confucian Philosophy 1955. *J. J.*

Konfutacija (lot.) atrėmimas priekaištų, priešininko argumentų sugriovimas.

Konfuzas (lot. confusio ‚sumaišymas, sujaukimas') terminas vartojamas išreikšti proto bei sąmonės sujukimui, susimaišymui, gėdai. K. dažniausiai kyla dėl kvailos klaidos, apsižioplinimo ar gėdos. K. metu asmuo pasimeta, netenka normalios orientacijos, jo sąmonė dalimi sujunka, aptemsta ta prasme, kad pametamas laiko, vietos ar net asmenų ryšys. K. būsenoj individas gali gerai pažįstamą asmenį pava-

dinti kito asmens vardu, pasielgti, lyg jis būtų visai kitoj vietoj ir šiaip pasakyti kurią nesąmonę. K. priežastys gali būti organinės (liga, stipresnė infekcija) arba psichinės (labai nemaloni emocija, negarbė, nepasisekimas nuslėpti kurio nusikaltimo ar noro jį padaryti). Vienu ir kitu atveju atsiranda ta pati eilė psichinių pataloginių procesų, kurių visuma vadinama k. vardu. Psichiniai veiksniai, nuo kurių tiesiog priklauso k. yra: 1. dėmesio susilpnėjimas, 2. asociacijų proceso sulėtėjimas ir jų ryšių supainiojimas, 3. percepcijų turinio išblukimas, 4. abulija, arba valios sukaustymas, 5. sąmonės apsiniaukimas ir pagaliau 6. judesių sulėtėjimas ir netikrumas. K. gali būti ir rimta ir pastovi psichinė liga, kuriai pašalinti reikalinga psichiatro pagalba. *A. Lgm.*

Kongas (prc. Congo Belge) Belgijos vienintelė ir Afrikoje turtingiausia kolonija; 2.343.930 km² (drauge su Ruanda-Urundi mandatu), t. y. 78 kartus didesnė už pačią Belgiją; 11.073.000 gyv. (1950), iš kurių 55.000 europiečiai; sostinė Léopoldville. K. apima didžiąją dalį Kongo upyno. Visa kolonija suskirstyta į 6 provicijas, kurios vadinamos jų adm. centrų vardais. Svarbiausias uostas Matadi prie Kongo upės, netoli jos žiočių.

G a m t a. K. yra uždaras baseinas, iš visų pusių apsuptas aukštumų. Pro vakarinio pakraščio aukštumas prasiveržianti upė turi krioklių ir smarkėtakių, kurie trukdo laivininkystę. Beveik visa teritorija yra žemuma, išraižyta daugybės K. upės intakų; tik p. r. dalyje yra plokščiakalnių ir kalnų, kur randama įvairių mineralinių turtų. Šiaurinėje dalyje yra tankūs dausų miškai, kurie pietų linkme retėja ir pereina į savanas. Klimatas, išskyrus pakraščių aukštumas, yra karštas ir drėgnas; vidutinė metų temperatūra 25°C, drėgmenų apie 1500 mm. Jis ypačiai nesveikas pusiaujo juostoje. Karščiausias mėnuo yra vasaris, drėgmenų daugiausia iškrinta IV–V ir X–XI mėn. Augalija yra nepaprastai turtinga ir įvairi. Iš naudingų medžių pažymėtini kelių skirčių kaučiukmedžiai, palmės, kavos medeliai, bananai, mahagonis, kedrai, raudonmedis, tykas ir kt. Savanose ir džiunglėse sutinkama liūtų

Prie Kundelungu kalno

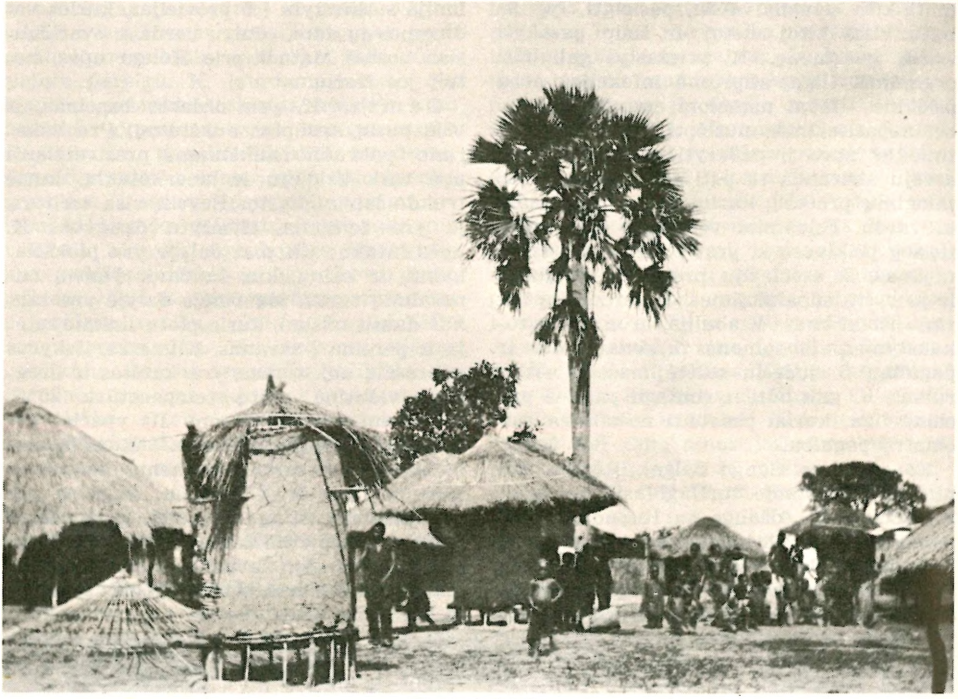

Negrų kaimelis

ir dramblių. Iš kitų gyvulių žinomi: leopardas, šimpanzė, gorila, lemuras, žirafa, hipopotamas, antilopės, zebras; iš reptilijų – krokodilas ir smauglys. Daugybė paukščių: papūga, flamingas, pelikanas, gegutė ir kt. Ypačiai daug vabzdžių: skruzdžių, termitų, uodų (jų rūšis anopheles platina maliariją); žemumose veisiasi musė cece, platinanti miego ligą. Gyventojai daugiausia yra bantu ir Sudano negrai. Vidurio ir šiaurės miškuose yra išlikusių akmens amžiaus kultūros lygio pigmėjų. Apie pusė visų gyv. yra krikščionys, daugiausia katalikai. Čia dirba per 4000 kat. ir per 1000 protestantų misininkų. Švietimas geriau organizuotas nekaip kitose kolonijose. Mokyklos daugiausia išlaikomos misininkų, jas remia kolonijos administracija.

Ūkis remiasi mineraliniais turtais. Pietų rytų dalyje, Katangos provincijoje, yra didžiausi pasaulyje žinomi urano rūdos ištekliai, duodantieji 60% pasaulinės šio mineralo produkcijos. Aukso gaunama per 10.000 kg, Kasai provincija duoda 80% viso pasaulio deimantų pramonės reikalams. Vario iškasama apie 170.000 t, cino rūdos 16.000 t, cinko koncentratų 48.000 t, kobalto 3000 t, kadmio 18.000 kg. Plečiant kasyklas, ypačiai Katangoje, kuriama metalų rūdos perdirbimo pramonė, prie kurios centrų auga nauji miestai. Žymų ūkinį vaidmenį vaidina ir augaliniai produktai; palmių aliejaus išvežama apie 15.000 t, palmių riešutų 43.000 t, medvilnės 50.000 t, kavos 24.000 t, kaučiuko 10.000 t, kietmedžių 50.000 t. Seniau buvęs pagrindinis eksporto dalykas dramblio kaulas, suvaržius dramblių medžiojimą, neteko pirmykštės ūkinės reikšmės.

Istorija. Kongo upės žiotis aptiko portugalas Diogo Cam (1484), bet pats upynas išliko neištirtas ligi H. M. Stanley 1876–77 ekspedicijos. Belgijos karalius Leopoldas II, numatydamas Afrikos kaip žaliavų tiekėjos svarbą, 1876 sušaukė geografijos ekspertų konferenciją, kuri įkūrė tarptautinę sąjungą Afrikai tirti ir civilizuoti. Po pasitarimo su Stanley, jis 1878 įkūrė aukštutiniojo Kongo studijų komitetą, kuris pradėjo veikti kaip anos tarptautinės sąjungos padalinys, vėliau pavadintas tarptautine Kongo sąjunga. Leopoldas II ją finansavo ir tuo būdu perėmė savo kontrolėn. Ši organizacija 1878 pa-

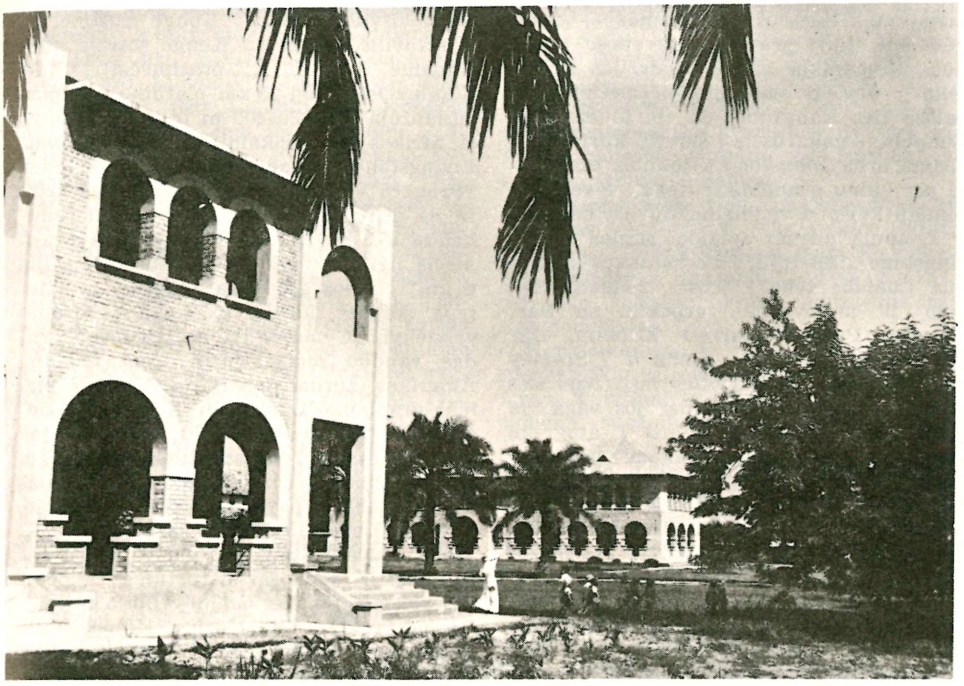

Mokykla europiečių vaikams

vedė Stanley vykti į Kongą, steigti ten prekybos stotis ir užmegzti draugiškus santykius su čiabuvių valdovais. Kilus ginčams dėl kitų valstybių pretenzijų į K., 1884 buvo sušaukta Berlyne konferencija, kuri suverenines teises pripažino tarptautinei Afrikos sąjungai, o Kongą pavadino laisvąja K. valstybe, pavesta Leopoldo II globai. 1890 Leopoldas II po pusvienuoliktų metų sutiko perleisti K. Belgijos vyriausybei. Įvairios bendrovės, gavusios koncesijas, ėmėsi kraštą eksploatuoti pajungdamos čiabuvius priverstiniems darbams ir juos kitaip išnaudodamos. Kilus neramumams ir viešosios nuomonės protestams, 1906 padaryta kai kurių pagerinimų, o 1908 K. Belgijos parlamento paskelbtas jos kolonija.

J. Halkin, Géographie du Congo Belge 1927; Bibliographie du Congo Belge et du Ruanda Urundi 1939–47, 1948. *A. B.*

Kongas didžioji C. Afrikos upė, antra pasaulyje pagal vandeningumą, 5120 km ilgio, baseino plotas 3.822.000 km²; ją pralenkia tik Amazonė. Jos versmės siekia Š. Rodeziją, baseine telpa visa Belgų Kongo teritorija, žemupis skiria Belgų Kongą nuo Prancūzų K., žiotys liečia Portugalų Kongą. K. aukštupiu paprastai laikoma Lualaba, kuri prasideda 250 km į vakarus nuo Elisabetvillės mst., Konde kriokliu ir rėvomis prakerta Mitumba kalnus, teka per Upembos ež. ir turi dešinį intaką Lufirą, taip pat kalnų upę. Ties Ankoro Lualaba susitinka su savo intaku iš deš. Luvua, kuri su aukštupiais yra 1890 km ilgio, 746 km ilgesnė negu 1144 km ilgio Lualaba. Nuo Lualabos versmių K. teturėtų 4374 km ilgio, o jo hidrografinis ilgis yra

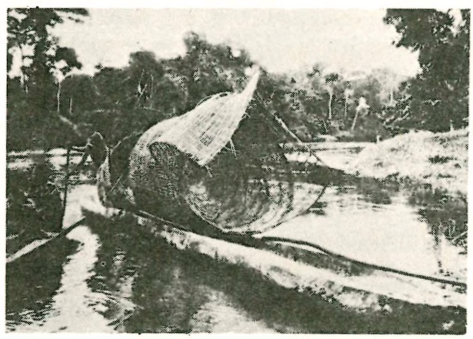

Žvejybos įrankiai

5120 km. Tikrosios K. versmės — Čambezi upė, kuri prasideda savanose į p. r. nuo Tanganikos ež., Š. Rodezijos ribose, teka į p. v. ir pasimeta neišbrendamose balose ties Bangveolo ež. Iš to ež. teka Luapula, į vakarus ir į šiaurę, kuri Mambirima arba Johnstono kriokliais prasimuša per kalnų grandinę ir įteka į Mveru ež., žemiau kurio ji vadinama Luvua. Čambezį ir Luapulą pirmas aplankė anglas D. Livingstone 1868–1873. Nuo santakos su Luvua Lualaba teka į šiaurę, žemiau Kongolo ji prasiveržia tarpekliu su Port d'Enfer (Pragaro Vartai) kriokliu. Dar yra krioklių aukščiau Kindu ir 7 Stanley kriokliai apie Stanleyvillės mst. Nuo šios vietos upė gauna K. vardą: jos vaga čia apie 1,5 km platumo. Įėjusi į atogrąžų miškus, K. suka lanku į vakarus palei pusiaują kartu su daugybe vandeningų intakų; jų žymiausi Ubangi iš deš. ir Kwa, Kasai žemupis, iš kairės. K. čia yra rami lygumų upė, vietomis turi ligi 10 km platumo ir per 4000 tankiai užaugusių salų. Potvynis čia būna ištisus metus, nes intakai iš abipus pusiaujo maitinami atogrąžų liūčių, vid. 1500 mm per metus. Ties Leopoldsville, Belgų Kongo sostine, ir Brazzaville, Prancūzų Kongo sostine priešingame krante, K. prasiplečia į vad. Stanley Pool, ligi 25 km platumo, o žemiau susiaurėja ligi 220–400 m ir krinta žemyn iš Afrikos plokščiakalnio 32 kriokliais, vad. Livingstono kaskadomis ar Hell's Kitchen (Pragaro Virtuvė): 75 km tarpe upė krinta 84 m, o ligi Matadi, 350 km atstume, krinta 270 m. Žemiau Matadi vaga prasiplečia ligi 17 km ir žiotyse susiaurėja ligi 6 km; čia jos gili vaga (apie 70 m gilumo), tęsiasi jūroje. K. įteka į Atlanto vandenyno Gvinėjos įlanką. Drumstas rudas vanduo matyti jūroje bent 150 km. Amerikos žurnalistas H. M. Stanley pirmas praplaukė Lualabą ir K. upę ligi žiočių 1874–77; seniau buvo spėjama, jog Lualaba esanti Nilo aukštupis (žr. Kagera). K. žiotis pirmas aplankė portugalas D. Cão 1482 ir pavadino upę Rio Padrão, kitas D. Lopez 1578 davė vardą Zaire. K. vardą atsivežė Stanley iš vienos negrų karalystės. K. nepaprastai turtinga vandens. Jos vid. debitas ties Stanleyville 5350, ties Coquilhatville 17.180, ties Leopoldsville 38.200, prie žiočių 39.000 m/sek., mkm.

Kongas prie Léopoldsville'o

75.000, mnm 23.000 m³/sek. Jos aukštupių ir didesnių intakų vid. debitai: Lualaba ligi Lufiros 400, Lufira 270, Lualaba ligi Luvuos 880, Luvua 770, Lukuga (iš Tanganikos ež.) 540, Lualaba ties Kongolo 2310, Lowa 750, Lindi 900, Lomami 1620, Aruwimi 1800, Itimbiri 870, Mongala 880, Lulonga 1250, Ruki 2700, Ubangi 6700, Sanga 1900, Kasai-Kwa 9950 m³/sek. Išskyrus krioklių ruožus, K. plačiai naudojama laivininkystei: nuo žiočių ligi Matadi jūrų laivams 148 km. Tarp Leopoldsvillės ir Stanleyvillės yra ištisas gilus vandens kelias 1742 km ilgio. Krioklių ruožai apeinami geležinkeliais. Viso K. baseine yra 12.900 km tinkamų laivininkystei vandens kelių. Bendras upės kritimas 1420 m; dėl didelių kritimų ir ypatingai didelių debitų K. vandens energija yra turtingiausia pasaulyje. Upė turi 84 mil. kW potencialinės energijos, visas baseinas 130 mil. kW. Dėl energijos išteklių ir gausių gamtos turtų K. turi didelę ateitį: Kasai baseinas garsus deimantais, Aruwimi ir Ubangi — auksu, Lualabos intakai — cinu, Katangos sritis pietuose — variu ir uranu (90% pasaulio atsargų).

R. Thys, Études des forces hydrauliques du Bas-Congo 1912; *E. Devroey*, Le bassin hydrographique congolais 1941; (") Observations hydrographiques du bassin congolais 1932–1947, 1948; (") Observations hydrographiques au Congo Belge et au Ruanda-Urundi 1949–1950, 1951; *M. Robert*, Le Congo physique ³1946. *S. K.*

Kongenialus (lot.) artimos dvasios, giminus, panašus; giminus savo kūryba, tematika, stiliumi, idėjomis.

Konglomeracija (lot. conglomeratio ‚surinkimas į krūvą') 1. toks atskirų daiktų jungimas į vieną vienetą, kada jie nekeičia išvaizdos ir ypatybių. 2. g e o l o g i j o j e yra procesas, kurio metu susidaro konglomeratas.

Konglomeratas (lot.) 1. įvairių dalykų mechaniškas sujungimas, netvarkingas mišinys. 2. jauna, susidariusi po ledynmečio uoliena, sucementuota iš senesnių apzulintų ir nugludintų uolienų gabalų. Akmenėlių dydis įvairus: nuo graužo apvalainukų iki stambių riedulių. Juos jungiąs cementas gali būti: molingas, klintinis, geležingas ir silicis. Jei uoliena sucementuota iš aštrių, neapzulintų atlaužų, tada ji vadinama brekcija.

Kongolo nauja vietovė Kongo upės aukštupyje; apie 4000 gyv. (1955). Glžk.

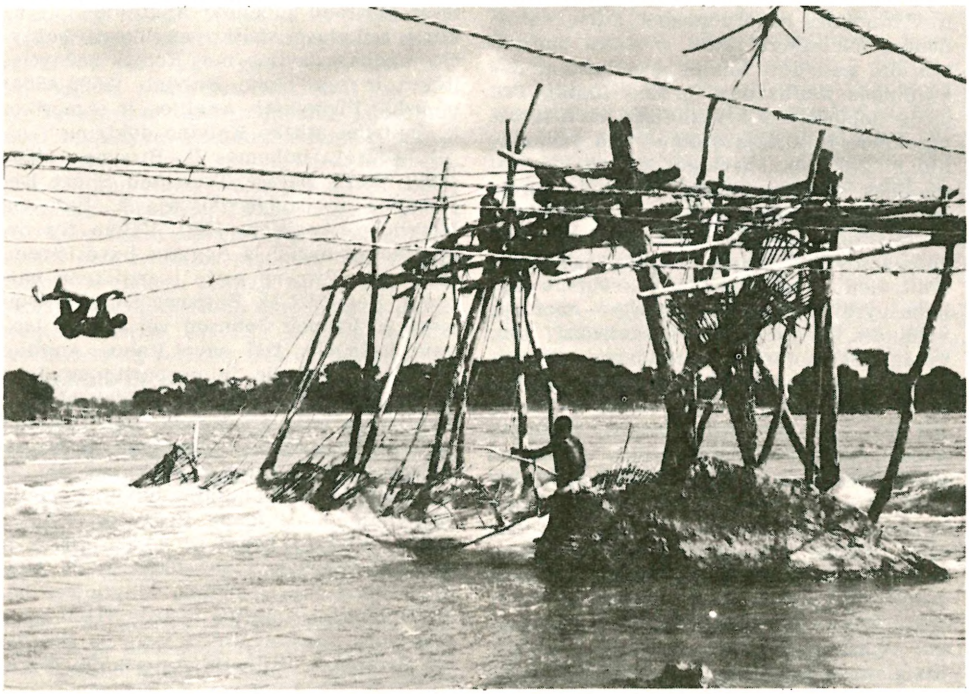

Žvejotojai Kongo upėje

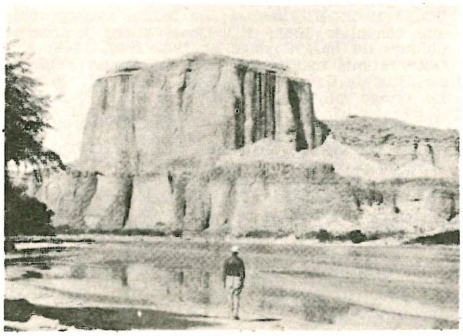

Konglomeratas

sujungta su Kindu, o paprastu keliu su Tanganikos ež. Iš K. aerodromo orinis reguliarus susisiekimas su Elisabethville ir Stanleyville. Apaštališkojo vikaro rezidencija.

Kongregacija (lot.) sambūris, draugija; kanonų teisėje turi dvi pagrindines prasmes: reiškia Romos kūrijos skyrius, kuriam pavesta popiežiaus vardu rūpintis kokia nors bažnytinės veiklos sritimi, pvz. studijomis, sakramentais, apeigomis (studijų, sakramentų, apeigų kongregacijos), ir vienuolines bendruomenes, kurių nariai nedaro iškilmingų įžadų, o tiktai paprastus. Jie gali būti laikini arba amžini. Iškilmingus įžadus daro ordinų nariai. Tas įžadų pobūdis, turįs tam tikrą išskirtį bei pasekmes, ir atsieja ordinus nuo vienuolinių k. Iki XV a. pabaigos steigta tik vienuolinės bendruomenės, vadinamos ordinais. Prie jų dažniausiai veikė tam tikros šakos ir pasauliečiams. Jos paprastai buvo vadinamos trečiaisiais ordinais, tuo pažymint vienuolijos laipsnius, į kurių pirmąjį įeina vyrai vienuoliai, į antrąjį — moterys vienuolės, į trečiąjį — pasauliečiai: tiek vyrai, tiek moterys. Ilgainiui tretieji ordinai sudarė pagrindą išsivystyti vienuolijoms, vadinamoms k. Pop. Pijus V (1566) net panaikino tos rūšies moterų vienuolių bendruomenes. Tačiau naujos gyvenimo aplinkybės, skatinančios vienuolius labiau išeiti į viešąjį veikimą, palankiai nulėmė k. raidą. Benedikto XIV (1749) ir Leono XIII (1900) raštais jos įgijo tvirtesnius teisinius pagrindus, galutinai nutiestus naujajame kanonų teisės kodekse. Dabar tokių k. yra didelė daugybė ir jos sėkmingai veikia įvairiausiose gyvenimo srityse. Steigiant vienuolinę k., reikia diecezijos vyskupo sutikimo bei globos (kan. 492). Jis tam tikslui turi gauti leidimą ir iš vienuolių k. Romoje. Tokios vienuolijos palieka vyskupo žinioje, kol po ilgesnio sėkmingo veikimo susilaukia iš Šv. Sosto vad. ‚pagyrimo dekreto'. Tada jau vyskupo teisės į jų valdymą susiaurėja, o stiprėja tiesioginis ryšys su Šv. Sostu. Vienok vyskupas ir anksčiau be popiežiaus leidimo negali panaikinti teisėtai įkurtų vienuolinių k. (kan. 493).

M. Heimbucher, Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche 1932; *G. Creusen*, Religeux et religieuses d'après législation ecclésiastique 1940. *L. A.*

Kongregacionalistai (lot. congregatio ‚susirinkimas, susibūrimas') nariai kongregionalistinės bažnyčios, kurios svarbiausias pagrindas yra nepriklausomumas. K. bažnyčia neturi visiems privalomų bendrų santvarkos nuostatų ir tvarkosi pagal vietos bei laiko sąlygas. K. religinis principas yra tas, kad tikinčiųjų bažnytinis susibūrimas turi būti laisvas nuo išorinės žmonių kontrolės, nes jie, Šv. Dvasios vedami, klauso tik Dievo valios. K. tikėjimo pagrindas yra Biblija. — K. bažnyčia, taip pat presbiterijonų ir episkopalinė bažnyčia, yra anglikonų bažnyčios puritoniškosios reformacijos padariniai. Jie išsivystė iš puritonų judėjimo Anglijoje XVI a., kuris reikalavo visiško anglikonų bažnyčios atsipalaidavimo nuo Romos bažnyčios įtakos ir sekė Jono Kalvino (1509–1564) mokslu. Pirmykštė Anglijos ir Amerikos k. doktrina atitiko Kalvino doktriną.

K. įkūrėju laikomas R. Browne (1550–1630), kuris parašė True and Short Declaration ir įsteigė laisvąją k. bažnyčią Norwiche, Anglijoje 1580. Vėliau tos organizacijos nariai iš Anglijos buvo ištremti, o pats Browne grįžo į anglikonų bažnyčią. Bet 1592 H. Barrowe, John Greenwood ir Francis Johnson vėl atkūrė laisvąją bažnyčią. Dėl savo įtakos Anglijos žmonėms 1593 jie ir ekspuritonas John Penry buvo pakarti. Jų sekėjai bėgo iš Anglijos ir rado prieglaudą Olandijoj, kur jų vadu buvo Henry Ainsworth. Ir čia jie patyrė daug gyvenimo sunkumų. Po 10 metų Leydene, Olandijoje, buvusi k. dalis, vadovaujama William Brewster (1567—1644), William Bradford (1590–1657) ir Edward Winslow (1595–1655), ir iš Anglų valdžios gavusi leidimą Mayflower laivu atplaukė į Ameriką ir 1620 XII 21 išlipo Plymouth, Massachusetts vst., čia įkurdami pirmąją k. koloniją Amerikoje, iš kurios išsivystė Amerikos K. bažnyčia.

H. M. Dexter, Tfie Congregationalism of the Last 300 Years 1880; *W. Walker*, The History

of the Congregational Church 1922; *G. G. Atkins and F. L. Fagley*, History of American Congregationalism 1942. *K.Gdt.*

Kongresas (lot.) bendrine prasme yra suvažiavimas žmonių, turinčių bendrų interesų religiniais, moksliniais, socialiniais, politiniais ir kitais klausimais, pvz. eucharistinis kongresas, biologų k., 1935 įvyko pasaulio lietuvių k. ir t.t. Tačiau šis vardas turi ir savo specifinių prasmių. Pvz. JAV k. vadinamas įstatymų leidžiamasis organas, susidedąs iš atstovų rūmų ir senato. Arba pvz. diplomatinėje kalboje k. vardas naudojamas ypatingai iškilmingiems ir didelės reikšmės valstybės vadovų suvažiavimams politinėms problemoms svarstyti ir spręsti. Pvz. Vienos k. (1814–15), Versalio k. (1918–19). Tačiau pastaraisiais laikais daugiau yra vartojamas konferencijos vardas. Daugelis P. Amerikos valstybių taip pat abiejų rūmų jungtį vadina k. — Congreso arba Congreso Nacional (Argentina, Čilė). Prancūzijoje bendras senato ir parlamento posėdis taip pat vadinamas k.

Kongresas (ag. Congress) JAV centrinės valdžios įstatymų leidimo organas, susidedąs iš dvejų rūmų — senato (Senate) ir atstovų rūmų (House of Representatives). Galima sakyti, kad senatas ir atstovų rūmai turi lygią galią, leidžiant JAV federalinius įstatymus, išskiriant tik vieną suvaržymą, kad mokesčių įstatymus leisti iniciatyva priklauso atstovų rūmams. Bent šitoks lygus abejų, tiek aukštųjų, tiek žemųjų, rūmų svoris yra buvęs pačioj k. istorijos pradžioj. Tačiau, augant atstovų rūmų narių skaičiui, jų reikšmė prieš senatą ėmė nuolatos menkėti. Todėl, nors kituose kraštuose žemieji rūmai turi daugiau galios, kur esama dvejų rūmų parlamento sistemos, bet JAV praktikoje turime atvirkščią reiškinį, nes čia senatas yra galingesnis už atstovų rūmus.

S e n a t a s turi tą charakteringą bruožą, kad jame yra garantuotas lygus visos federacijos valstybių atstovavimas. Į senatą siunčiama iš kiekvienos valstybės po du visos valstybės pilnateisių piliečių išrinktus senatorius. Taigi, šiuo metu, esant JAV federacijoj 48 valstybėms, JAV senatas susideda iš 96 senatorių. Kiekvienas senatorius tegali turėti tik po vieną balsą. Senatorius renka šešeriems metams, o jų kadencija taip sutvarkyta, kad kiekvienais antrais metais tenka rinkti trečdalį senato narių. Nors senatorius turi rinkti visos valstybės rinkikai (Konst. Amendt. XVII), bet jų kadencijos būvyje atsiradusios laisvos vietos gali būti užpildomos valstybių gubernatoriams paskiriant laikinį senato narį iki kadencijos pabaigos ir naujų rinkimų. Gubernatorius privalo turėti savo valstybės legislatūros įgaliojimą padaryti tokį laikinį senatoriaus paskyrimą. Į senatą gali būti renkamas kiekvienas JAV pilietis, sulaukęs 30 metų amžiaus ir išbuvęs JAV piliečiu bent devynerius metus. Senato pirmininkas yra JAV viceprezidentas. Jis neturi balsavimo teisės, bet gali balsuoti, senatorių balsams pasidalinus lygiomis, t.y. mesti sprendžiamą balsą.

A t s t o v ų r ū m ų n a r i a i (congressmen) renkami dvejiems metams, ir jų visų kadencija pasibaigia kiekvienais rinkiminiais metais. Todėl kas antri metai atstovų rūmai susirenka kaip visai naujas organas. Visos valstybės yra suskirstytos į atstovų rūmų rinkimines apygardas (congressional districts) ir kiekviena apygarda renka vieną atstovų rūmų narį. JAV senate pirmoj eilėj yra atstovaujamos atskiros valstybės; atstovų rūmuose yra sutelktas visos tautos atstovavimas. Iš atskirų valstybių į atstovų rūmus patenka tiek atstovų, kiek jų priklauso joms pagal gyventojų skaičių. Rinkimų pagrindan dedamas kas dešimtį metų vykdomas visuotinis JAV gyventojų surašymas. Pagal 1910 gyventojų surašymą atstovų rūmų narių skaičius buvo pakilęs iki 435 atstovų ir šitas skaičius bent iki 1957 likęs pastovus. Atstovų rūmų nariu gali būti kiekvienas JAV pilietis, suėjęs 25 m. amžiaus ir išbuvęs JAV piliečiu septynerius metus. Turėdamas tik trumpą dvejų metų kadenciją, atstovų rūmų narys yra visuomet glaudžiai susijęs su savo rinkimų apygarda. Dėl šios priežasties jis linkęs viską spręsti, atsižvelgdamas pirmoje eilėje tik savo rinkikų nuotaikų ir nepakildamas į aukštesnį valstybinį lygį. Jis verčiamas taip elgtis nuolatinių naujų rinkimų rūpesčių. Kiekvienas federalinis įstatymas arba kitoks k. aktas turi gauti tiek senato, tiek atstovų rūmų daugumos pritarimą. Prezidentas gali vetuoti kiekvieną k. priimtą įstatymą, grąžindamas jį 10 dienų būvyje k. su savo pastabomis. Prezidento vetuotas įstatymas privalo būti persvarstytas tų rūmų, iš kurių jis yra kilęs, ir prezidento pastabos įrašytos į posėdžio protokolą. Prezidento vetavimas gali būti nugalėtas, surinkus už įstatymą

abejuos rūmuos dviejų trečdalių visų balsavusių narių daugumą. Abejų rūmų nuomonėms suderinti dėl padarytų pataisų, priimant atskirą įstatymą, sudaromos bendros abejų rūmų komisijos. JAV aukščiausiojo teismo galia panaikinti kaip nekonstitucingą bet kokį k. priimtą įstatymą laikoma garantija, apsaugojančia piliečius nuo galimų atsitiktinės k. daugumos savavaliavimų bei nesąmoningų konstitucijos pažeidimų. Šitoks JAV teismo autoritetas ypačiai svarbus, saugant JAV federacinę struktūrą nuo pažeidimų iš centro valdžios pusės. Daug reikšmės k. JAV konstitucinėj sistemoj turi stiprus JAV prezidento vadovavimas. Nors šioje sistemoje įstatymų leidimo ir administracijos galios yra labai savarankiškos, vis tiek silpnų prezidentų laikais dažnai girdima nusiskundimų dėl k. neveiklos. Prezidentas neturi teisės paleisti k. prieš jo kadencijos pabaigą. Nors k. gali atstatyti prezidentą panaudojant vadinamąjį impeachment (žr.) procesą, bet šis būdas praktikoj tiek sunkus, kad nei vienas prezidentas visoj JAV istorijoj nėra buvęs atstatytas. Administracijos kontrolę JAV prezidentinėje sistemoje k. tegali vykdyti tik per savo vad. tardymo komisijas (investigating committees), nes k. negali kviesti į savo pilnaties posėdžius vyriausybės narių ir jiems duoti paklausimų bei interpeliacijų, kaip tai kiekvieną dieną vyksta parlamentinių sistemų kraštuose. Todėl smunkant atstovų rūmų visumos įtakai, kaip tik iškilo tų rūmų atskirų komisijų reikšmė. Dabar rūmų pilnaties debatai daugiau skiriami tik galerijų publikai ir spaudai, o visą tikrąjį įstatymų leidimo darbą atlieka k. komisijos.

Senatas yra gavęs keletą specialių administracinių funkcijų, kaip tvirtinti sutartis su svetimomis valstybėmis bei aprobuoti aukštųjų valdininkų skyrimą. Be to, senatas teisia minėtąsias ‚impeachment' bylas.

W. Wilson, Congressional Government 1925; *R. Luce,* Congress, an Explanation 1926; *C. Warren,* Congress, the Constitution and the Supreme Court 1925; *L. Rogers,* The American Senate 1926; *E. S. Griffith,* Congress, its Contemporary Role 1951; *S. K. Bailey,* Congress at Work 1952.

K.S.

Kongresas eucharistinis žr. Eucharistinis kongresas.

Kongresinė Lenkija, arba Kongresinė Karalija, ta Lenkijos dalis, iš kurios 1814-15 Vienos kongresas sudarė atskirą, nominaliai savarankišką, Lenkų karaliją, buvusią personalinėje unijoje su Rusija, bet faktiškai atiduotą Rusijos caro valdžion. Vienos kongreso nutarimu K.L. apėmė dalį pagrindinių lenkų gyvenamų sričių su Varšuva ir Lietuvos Užnemunę bei Suvalkų kraštą. Vakarinės lenkų gyvenamos sritys su Poznane buvo paliktos Prūsijai, Galicija buvo atiduota Austrijai, iš Krokuvos buvo sudaryta atskira respublika, išsilaikiusi apie 30 metų ir po 1848 sukilimo atiduota Austrijai. Pačios rytinės buvusios Lenkijos sritys, į r. nuo Bugo su mišrių tautybių gyventojais, buvo paliktos tiesioginėje Rusijos valdžioje, kaip ir Lietuva, išskyrus Užnemunę ir Suvalkų kraštą. Tokiu būdu į K.L. teėjo apie ¾ teritorijos, kurią turėjo Napoleono sudarytoji Varšuvos kunigaikštija. K.L. įsteigimas ir kiti Vienos kongreso nutarimai, liečią Lenkiją ir Lietuvą, kai kurių istorikų laikomi ketvirtuoju Lietuvos ir Lenkijos padalinimu tarp Rusijos, Austrijos ir Prūsijos. Lietuvių gyvenamos sritys, po III Lietuvos-Lenkijos padalinimo 1795 buvusios Prūsijos valdžioje, — Lietuvos Užnemunė ir Suvalkų kraštas, buvo priskirtos prie K.L. Visa likusioji Lietuva buvo palikta tiesioginėje Rusijos valdžioje. Tuo būdu net Kauno priemiestis Aleksotas buvo Lenkų karalijos ribose, o pats Kaunas tiesioginėje Rusijos valdžioje. Rusijos caras Aleksandras I davė K.L. konstituciją, kuri numatė šiokią tokią savivaldą ir pagal kurią Rusijos caras kartu buvo K.L. karalius. Faktiškai Lenkijai valdyti ir jos savivaldos įstaigoms prižiūrėti caras skirdavo savo vietininką, vicekaralių, ir savo atstovą, konstitucijoje nenumatytą. K.L. sudarė atskirą autonominį politinį vienetą Rusijos imperijos ribose. Lietuva ir Gudija, tiesiogiai įjungtos į Rusiją, buvo atskirtos net muitų siena nuo K.L. Lenkų karalijos savivalda buvo Rusijos carų palaipsniui mažinama ir karpoma. Numalšinus 1830–31 sukilimą, K.L. konstitucija buvo panaikinta ir vieton jos įvestas taip vadinamas organinis statutas, palikęs tik šešėlį buvusios K.L. savivaldos. Po 1863 sukilimo numalšinimo Lenkų Karalijos savivalda buvo visai užgniaužta ir palaipsniui įvesta Rusijos administracinė tvarka.

K. Avž.

Kongreso biblioteka buvo įsteigta kongreso aktu 1800 IV 24 Vašingtone, D.C., ir buvo kongreso rūmuose. 1814 biblioteka (turėjusi 3000 tomų) sudegė kartu su kongreso rūmais. 1815 kongresas pirko

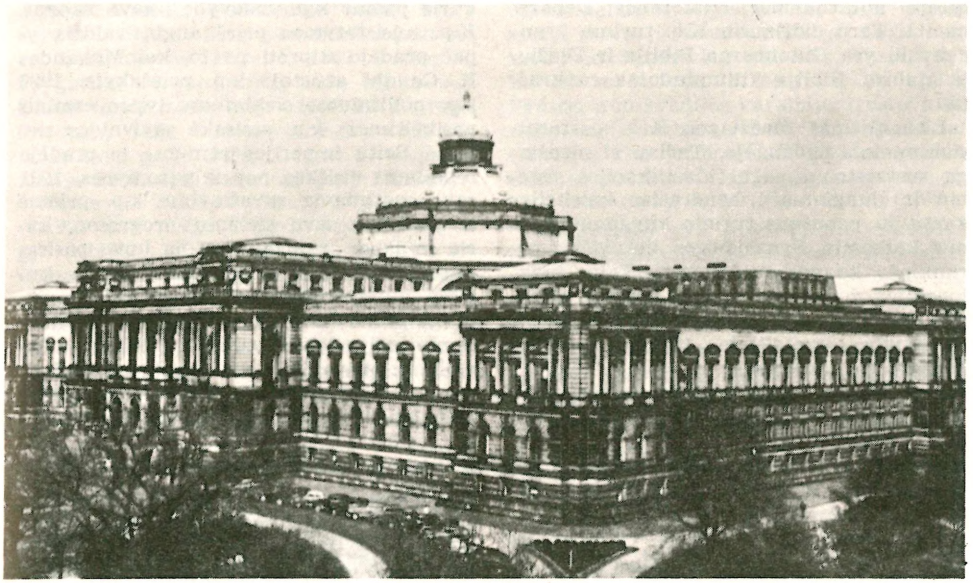

Kongreso biblioteka

Thomo Jeffersono privačią biblioteką (per 6000 tt.). 1851, kai K.b. turėjo apie 55.000 tomų, apie pusė jų vėl buvo ugnies sunaikinta. Nuo 1851 K.b. kolekcijos nuolat auga. 1897 K.b. persikėlė į savus rūmus netoli kongreso; 1939 buvo baigti antrieji rūmai (Annex).

K.b. įsteigta tam, kad aptarnautų JAV kongreso narius. K.b. išaugo į tikrai nacionalinę ir, be to, didžiausią pasaulyje biblioteką. 1956 K.b. turėjo 35.331.657 įvairius vienetus, iš jų: 10.776.013 knygų (nuo spausdinimo pradžios iki vėliausių laikų); 15.107.865 rankraščius (tarp jų, didžiausia kolekcija JAV pasižymėjusių asmenų privačių dokumentų); 2.926.979 vienetus įvairios fotografinės medžiagos; 2.289.137 žemėlapius (didžiausia pasaulyje kartografinė kolekcija); 379.801 kalbančią knygą akliesiems; 1.925.620 įvairių gaidų (didžiausias pasauly muzikinės literatūros rinkinys); 155.921 t. įrištų laikraščių ir daugybę fonografinių plokštelių, mikrofilmų, mikrokortelių, filmų ir t.t. Nuo 1870 K.b. deponuojamos ir įjungiamos į kolekcijas visos knygos ir kiti leidiniai, registruojami autoriaus teisėms apsaugoti pagal JAV Copyright įstatymą. K. b. 1956 turėjo 2520 tarnautojų, jų tarpe 15 lietuvių, daugiausia iš naujųjų ateivių. Bibliotekos metinis biudžetas praneša 15 mil. dolerių.

K.b. svarbiausios funkcijos, be kongreso narių aptarnavimo, yra šios: teikimas informacijos kitoms JAV vyriausybės šakoms ir padaliniams; aptarnavimas mokslininkų ir plačios visuomenės tiek betarpiškai per savo bendrąsias ir specialiąsias skaityklas (kurias 1955/56 aplankė daugiau kaip 600.000 asmenų), tiek ir per tarpbibliotekinį knygų skolinimą; paruošimas ir skolinimas knygų akliesiems; spausdinimas ir, nuo 1901, pardavimas katalogo kortelių (1955/56 buvo parduota beveik 25 mil. kortelių); išlaikymas Tautinio bendrojo katalogo (National Union Catalog), per kurį galima surasti knygas šimtuose JAV bibliotekų (šio kortelių katalogo papildymas knygų forma — National Union Catalog: A Cumulative Author List — apima leidinius nuo 1956 ir vėliau); knygų ir kitokios medžiagos mikrofilmavimas bei fotoduplikavimas.

K.b. direktorius (nuo 1954) yra Lawrence Quincy Mumford. K.b. yra padalinta į 6 didelius skyrius: administracijos; autoriaus teisių apsaugojimo (Copyright); teisinė biblioteka (Law Library, turinti didžiausią JAV vyriausybės išlaikomą kolekciją teisinių knygų įvairiomis kalbomis); informacinė tarnyba kongreso nariams (Legislative Reference Service); kolekcijų ir katalogų paruošimo bei priežiūros (Processing Department), ir skai-

tytojų aptarnavimo (Reference Department). Tarp didžiausių K.b. turimų brangenybių yra Gutenbergo Biblija ir Didžioji Mainzo Biblija (iliuminuotas rankraštis).

Lituanistinės medžiagos K. b. pastaraisiais metais padaugėjo. Tačiau ši medžiaga suskirstoma pagal klasifikacijos sistema ir įjungiama į bendrąsias kolekcijas kartu su panašaus turinio knygomis kitomis kalbomis. Svarbiausios lietuviškos parankinės knygos (reference), kaip enciklopedijos, žodynai ir pn., be bendrų kolekcijų, laikomos katalogizavimo skyriuose ir slavistikos skaitykloje (Slavic Reading Room) K.b. priestate.

K.b. leidžia daug leidinių, kurių tarpe yra: Catalog of Copyright Entries; New Serial Titles; Library of Congress Catalog-Books: Subjects; East European Accessions List; Monthly List of Russian Accessions; Information Bulletin ir kt.

Annual Report of the Librarian of Congress for the Fiscal Year Ending June 30, 1956; *D. C. Mearns*, The Story up to now; the Library of Congress 1800–1946, 1947; *W. D. Johnston*, History of the Library of Congress 1904. *E.St.*

Kongreso partija Indų kongreso partija, didžiausia politinė partija Indijoj. K.p. buvo įsteigta Bombėjuj 1885. Tais metais Bombėjuj susirinko būrys indų intelektualų, daugiausia mokslus baigusių Anglijoje, kurie ieškojo būdų ir priemonių, kaip taikiomis priemonėmis pakelti indų tautos kultūrinį ir materialinį lygį. Pradžioje partija buvo maža ir ribojosi inteligentais, bet vėliau nariais buvo įvairių luomų ir įvairaus išsilavinimo asmenys. Šiandien k.p. gali priklausyti kiekvienas, nežiūrint jo išsilavinimo, luominės padėties, rasės ar religijos. Didžiausią k.p. narių dalį sudaro indų religijų sekėjai, bet partija turi nemaža ir mahometonų. Tikslus k.p. narių skaičius nėra žinomas, bet manoma, kad partija turi tarp 2 ir 3 mil. narių. Pradžioje k.p. buvo lojali Anglijos valdžiai ir siekė tik tam tikrų administracinių ir socialinių reformų. Tačiau vėliau partija vis labiau ir labiau pradėjo pasisakyti už Indijos nepriklausomybę, taigi prieš Anglijos valdžią. Dėl to kilo partijos nesutarimai su anglų valdžia, kuri pradėjo k.p. persekioti. XX a. pradžioje, radikalusis partijos sparnas pradėjo įgauti vis daugiau įtakos partijoj, atsirado nesutarimų tarp radikaliojo ir labiau konservatyvaus k.p. sparno. 1907 ir 1916 įvyko k.p. skilimas. Laimėjo radikalieji, kurie paėmė k.p. vadovybę į savo rankas. K.p. nusistatymas prieš anglų valdžią ypač pradėjo stiprėti po to, kai Mohandas K. Gandhi atsistojo k.p. priešakyje. 1929 k.p. politiniuose siekimuose įvyko esminis pasikeitimas: k.p. atsisakė savivaldos siekimo Britų imperijos rėmuose ir pradėjo reikalauti visiškos nepriklausomybės. 1931 savo metiniame suvažiavime k.p. priėmė ir paskelbė savo siekimų programą, kuria ir dabar vadovaujasi. Čia buvo pasisakyta už laisvą ir demokratinę Indiją, kurioje tokie politiniai siekimai turėtų būti įgyvendinti: religijos, spaudos, žodžio ir organizacijų laisvė; mažumų teisių užtikrinimas; privalomas ir nemokamas švietimas; Indijos pramonės plėtimas ir valstybinė globa; valstybinė kontrolė svarbiausių pramonės šakų; teisė organizuoti unijas; algų ir darbo valandų kontrolė; dirbančiųjų moterų apsaugos įstatymai; vergijos panaikinimas; ligos, senatvės ir nedarbo draudimas. K.p. buvo svarbiausia indų tautinių aspiracijų puoselėtoja ir kovotoja dėl Indijos nepriklausomybės. Kai 1947 Indija išsikovojo pilną nepriklausomybę, k.p. pasidarė daugumos partija Indijos parlamente. Mahometonų Lygos spaudžiama, 1947 k.p. nusileido ir balsavo už Indijos padalinimą į dvi nepriklausomas valstybes: Indiją ir Pakistaną. Tuoj po to partijoj prasidėjo nesutarimai tarp dešiniojo ir kairiojo sparno. 1951 k.p. pirmininkas Tandon atsistatydino, o naujuju pirmininku buvo išrinktas min. pirmininkas D. Nehru. Atskilę kairiojo partijos sparno nariai įsteigė naują partiją — Indijos socialistų partiją. *A.Ar.*

Kongruencija (lot. congruere ‚sutikti, sutapti, atitikti') tiesialinijinė k. yra junginys tiesių, kurios priklauso nuo dviejų parametrų ir užpildo erdvę arba jos dalį taip, kad per kiekvieną tos erdvės tašką praeina viena arba kelios tos tiesės. Kartais vadina k. junginį tiesių, kurios užpildo erdvę; šiuo atveju per kiekvieną tašką praeina tik viena to junginio tiesė. K. taip pat vadina junginį kreivių, kurios priklauso nuo tų pačių dviejų parametrų. *M.Kr.*

Kongruentiškumas (atitinkamumas, sutapimas) geometrijoje vartojamas terminas, reiškiąs atkarpų, kampų ir kitų figūrų lygybę. Kai laikome geometrijoje pagrindine sąvoka judesį, galime sakyti, kad dvi figūros kongruentiškos, jei panaudoję judesį galime jas sutapdinti.

Koni Anatolii Feodorovič (1844–1927) rusų teisininkas. Jam pirmininkaujant buvo išteisinta V. Zasulič. 1877 Petrapilio apygardos teismo pirm., 1891 senatorius. Dėstė teisės mokykloje, 1918–22 Petrapilio univ. Išsp. Sudebnyje reči 1905, Za poslednije gody 1896, Očerki i vospominanija 1906, Na žiznenom puti 1912–29.

Konia p. Turkijos mst., K. provincijos (48.990 km², 685.000 gyv.) sostinė; 64.509 gyv. (1950). K. įkurtas frigų ir buvo žinomas kaip Ikonion, Iconium, o helenų ekspansijos metu Likoanijos sostinė. 1073–1310 seldžukų valstybės, įkurtos buv. romėnų kolonijoj, Rumo sostinė. Čia apaštalas šv. Povilas skelbė krikščionybę ir čia gyveno jo mokinė šv. Teklė.

Konicz Tadeusz (1700–1780) lenkų kilmės dailininkas, tarnavęs pas Krokuvos vyskupą, kuris pasiuntė į Romą mokytis

T. Konicz Fortuna

tapybos meno. Gyveno Ispanijos karalių rūmuose. Jo paveikslų gera kompozicija, ir jis puikus koloristas. Po paveikslais pasirašinėjo Kuntze. Svarbiausias paveikslas Bėgimas į Egiptą; Fortuna buvo Stanislovo Augusto galerijoje.

Konidijos (conidium, gr. konia ‚dulkės' ir eidos ‚pavidalas, išvaizda') nelytinės grybo sporos, kylančios iš tam tikrų micelio hifų (konidioforų), esančių laisvai arba vaiskūniuose (piknidėse) ir kt., jų galams karoliškai susismaugstant ir ties įsmaugoms pastarosioms atsipalaiduojant.

Koniecpolski Stanisław (1591-1646) Lenkijos didikas, didysis Lenkijos etmonas. Baigęs Krokuvos univ., tobulinosi karo moksluose pas Lietuvos did. etmoną Joną Karolį Chodkevičių, dalyvaudamas įvairiuose jo žygiuose, ir pas Lenkijos did. etmoną Stanislovą Žolkievskį, kurio dukterį Mariją K. buvo vedęs. 1619–22 buvo turkų belaisvis Konstantinopolyje, iš kur grįžęs buvo paskirtas Lenkijos lauko etmonu ir Sandomiro vaivada. Pasižymėjo kovose su turkais ir totoriais, 1626 gynė Frūsiją nuo Švedijos karaliaus Gustavo Adolfo kariuomenės ir 1636 buvo paskirtas Lenkijos did. etmonu. Dalyvavo kazokų maištą malšinant ir Lenkijos sienas ginant nuo turkų ir totorių. *K.Avž.*

Koniferinas yra koniferilinio alkoholio β–γ–gliukopiranozidas. Jis randamas daugelio spygliuočių kambijaus syvuose. K. mažai tirpus vandenyje (0,5%), dar mažiau alkoholyje ir beveik visai netirpus eteryje. Iš vandens k. išsikristalina baltų adatėlių pavidalu, su dviem molekulom vandens. Džiūdamas šis dihidratas netenka kristalizacinio vandens ir tuomet lydosi 186° temperatūroje. Oksiduojant k. gaunamas gliukovanilinas, kurį skaldant enzimomis susidaro vanilinas. Dabar vanilinui gauti yra patogesnių būdų (žr. Vanilinas). K. beturi tik teorinės reikšmės lignino susidarymo procesui aiškinti (žr. Ligninas). *J.Vbr.*

Koenig 1. Franz (1832–1910) vokiečių chirurgas, buv. Berlyno Charité chirurginės klinikos direktorius. Parašęs bendrosios ir specialios chirurgijos vadovą. Daug rašęs apie kaulų ir sąnarių tuberkuliozę.

K. operacija — operaciškas būdas atstatyti įgimtą klubo sąnario išnarinimą, osteoplastiškai pagilinus sąnarinę duobę (acetabulum).

2. Franz (g. 1905) austrų religijų istorikas, nuo 1952 St. Pölten vysk. pagalbininkas, 1956 Vienos arkivyskupas. 1946 doc. Vienoje, nuo 1949 prof. Salzburge. Išsp. (su J. Eberle) Die Bibel im Lichte der Weltliteratur u. Weltgeschichte I, 1949; paruošė: Christus in die Religionen der Erde 3 t., 1951, Religionswissenschaftliches Wörterbuch 1956.

3. Paul Xavier Gabriel (1858–1931) prancūzų matematikas. 1892 Prancūzų mokslų akad. apdovanotas už darbą Sur les lignes géodésiques. Daug jo darbų geometrijos ir mechanikos klausimais atspausdinta įvairiuose žurnaluose, pvz. Comptes rendus de l'Académie des sciences, Annales de l'École normale, Journal de Mathématiques, Acta matematica American Journal of Mathematica ir kt. Išsp. Leçons de cinématique 1895, La géometrie réglée et ses applications 1895, Leçons de l'agrégation classique de la mathématique 1892.

4. Pierre (g. 1898) prancūzų generolas, gen. De Gaulle šalininkas. Po Prancūzijos kapituliacijos vadovavo prancūzų kariniams daliniams Anglijoje ir rezistenciniam sąjūdžiui Prancūzijoje. 1944 karinis Paryžiaus gub., 1945–49 Prancūzijos kariuomenės vadas Vokietijoje, paskui generalinis inspektorius Š. Afrikoje. 1951 išrinktas į Prancūzijos parlamentą. 1954 Mendeso ir 1954–55 Edg. Fauro kabinete krašto apsaugos ministras. 1956 vėl išrinktas į parlamentą.

Königgrätz žr. Hradec Králové ir Sadova.

Königsberg žr. Karaliaučius.

Königsburg Žemaičiuose Vytauto D. pastatyta Ordinui pilis, kai D.L.K. ketvirtą (paskutinį) kartą atidavė kryžiuočiams Žemaičius. Kaip Karaliaučiaus pilies pavadinimas turėjo priminti Čekijos karaliaus vardą, taip K. turėjo išreikšti dar Salyno taikos suvažiavime Lietuvos bajorų Vytautui priskirtą karaliaus titulą. Po Racionžo taikos (1404) Vytautas D. norėjo įtikinti Ordiną, kad juo pasitikėtų, ir jis pats rodė ženklų, jog privers Žemaičius pasiduoti. 1405 VIII 16 did. Ordino maršalas pranešė vyr. magistrui K. Jungingenui, jog Vytautas yra kryžiuočiams ‚Jasučio srityje ant Šušvės kranto' (‚das lendchen Jassuden off der Sossaw') pastatęs pilį K. (Konigspurg). Ji turėjo būti labai arti Šušvės žiočių į Nevėžį, kur skyrėsi Ordino ir Vytauto valdos. Pats Vytautas pilį aprūpino šaudmenimis ir tiekė jai maistą, kolei kryžiuočiai perėmė maitinimą maršalo paliktos 60 vyrų įgulos. Vytautas ten buvo palikęs ir savo 250 raitų vyrų. Iš Ordino pareigūnų laiškų matyti, kad jam daug vargo sudarė tolimos pilies gynėjų aprūpinimas priešiškame krašte. Did. maršalas prašė vyr. magistrą, susišaukus savo patarėjus, išspręsti tiekimo klausimą, kada ‚Vytautui įkyrės rūpintis' K. Jungingen Vytautui dėkojo už pilies pastatymą, kurion persikėlė gyventi ir kryžiuočių paskirtas Žemaičiams valdyti vietininkas (Voigt) Mykolas Küchmeisteris (žr.). Dėl maisto nepritekliaus iš K. išvyko Vytauto palikti raiteliai. Matyti su pašaru buvo labai blogai, nes Ordino maršalas prašė Vytautą leisti kryžiuočių įgulai savo arklius pasiganyti Vytauto teritorijoje. Iš čia galima ir spręsti, jog K. turėjo būti arti Nevėžio kranto.

Ordino vietininkas iš K. siuntė vyr. maršalui 7 Žemaičių įkaitus, bet, kai 1407 pasistatė Dubysos pilį, pats persikėlė ten gyventi. Tada buvo atstatytas ir 1401 sunaikintas Friedeburgas. Kokį vaidmenį trečioji Ordino pilis K. toliau vaidino ir koks likimas ją ištiko per Žemaičių sukilimą (1409), nėra duomenų.

Codex epist. Vitoldi 117, 119, 120, 123–24, 133; Scriptores rerum Prussicarum III 278; *J. Dlugosz*, Opera Omnia XII 563; *A. Salys*, Die Žemaitischen Mundarten I (atsp. iš Tauta ir Žodis VI 1930 219); *Br. Dundulis*, Žemaičių sukilimai prieš teutoniškuosius pavergėjus (Vilniaus Univ. Mokslo Darbai VI, Istorijos-Filologijos serija, t. II, 1955, 134). *Z.I.*

Königshütte žr. Królewska Huta.

Königsee, kitaip šv. Bartolomiejaus ežeras Berchtesgadeno Alpėse, Watzmanno kalno papėdėje, 4,5 km į pietus nuo Berchtesgadeno; plotas 596 ha, paviršius 602 nuo j. l., 188 m gylio. Ežero krantai yra labai statūs ir aukšti, iš visų pusių apsuptas kalnų. Išteka Salzacho intakas Alm, prie kurio yra K. kaimas. Vakariniame krante yra 1711 statyta koplyčia, **maldininkų** lankoma kaip stebuklinga vieta. K. vienas gražiausių Alpių ežerų.

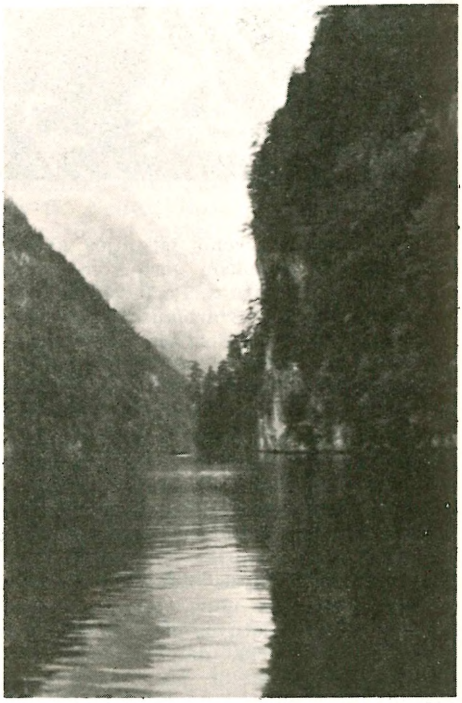

Königsee

Königstein Vokietijos vietovės: 1. Saksų mst. ir vasarvietė prie Elbės upės, Dresdeno apylinkėj; per 5000 gyv. (1955). XVI–XVIII a. karo tvirtovė. 2. K. i m T a u n u s Hesseno klimatinis kurortas p. Taunuso kalnų šlaituose; apie 7000 gyv. (1955). Ant kalno 1858 statyta yra milžiniška mūru apjuosta pilis, 1796 prancūzų sunaikinta karo tvirtovė. Pilies rūmuose II pas. karo metu vokiečiai laikė žymiuosius prancūzų karininkus karo belaisvius. Iš čia 1942 paspruko gen. Giraud. Kat. aukštoji teologijos-filosofijos m-la, bioklimatologinių tyrimų stotis.

Koniinas, α–propiliopiperidinas, bespalvis šarmingas skystis, verdąs 166°C. K. yra randamas Conium maculatum (piktaropėje) šalia kitų alkaloidų. Žmogaus organizme k. sukelia motorinių nervų galūnių ir muskulų paralyžių; dėl to kvėpavimui sustojus, žmogus miršta. Senovėje to augalo ekstraktas buvo vartojamas nusikaltėliams nuodyti.

Konimetras (prietaisas) priemonė dulkių kiekiui nustatyti. Dulkės suimamos vartojant lipnią plokštelę, kurioje jų skaičius bei dydis sprendžiamas mikroskopu.

Koniologija (gr.) mokslas apie dulkes bei mikroorganizmus atmosferoje.

Konioskopas (gr.) prietaisas (aparatas), atmosferos dulkingumui nustatyti.

Koninck, Koning, Coningh Philips de (1619–1681) olandų tapytojas, Rembrandto mokinys, piešęs daugiausia Olandijos gamtovaizdžius. Jo paveikslų yra Londono Nacionalinėje galerijoje ir kituose pasaulio dailės muziejuose.

Koniskij 1. A l e k s a n d r (1836–1900) ukrainiečių rašytojas ir visuomenės veikėjas, persekiojamas rusų caro valdžios gyveno užsienyje. Grįžęs iš užsienio, įsikūrė Kijeve ir vertėsi advokatūra. K. rūpinosi ukrainiečių kalbą įvesti į Ukrainos mokyklas ir padaryti ją literatūrinę. Parašė apie 50 apysakų. Geriausios: Naimička, Popovi hruši, Četeri večera, Kazennyj mlin, V gostiach dobre, a doma lipše. Vertė Kostomarovą į ukrainiečių k. Daug biografinių bei bibliografinių veikalų išsp. apie ukrainiečių rašytojus.

2. G e o r g i i (1717–1795) Gudijos arkivyskupas, stačiatikių kovotojas su unija. 1835 baigė Kijevo akad. ir ten profesoriavo, paskui buvo rektorium. 1755 Gudijos vyskupas, 1783 arkivyskupas ir Petrapilio stačiatikių sinodo narys. Kotrynos II valdymo metu pradėjo kovą su unija: 1763 Lietuvos ir Lenkijos stačiatikių vardu parašė skundą Kotrynai II, nurodydamas sunkią stačiatikių būklę. Dalyvaudamas jos vainikavime, patvirtino tą patį žodžiu. 1765 skundėsi Lietuvos-Lenkijos karaliui žodžiu ir raštu dėl stačiatikių teisių. Po pirmojo Lietuvos-Lenki-

Ph. Koninck Olandijos gamtovaizdis

jos padalijimo pradėjo rūpintis unitus versti į stačiatikybę. 1780 gavo teisę apklausinėti unitų parapijas ir grąžinti jas stačiatikybei. K. rašė dramas. Yra išsp. jo kalbos ir 1835 raštų rinkinys. Ilgai K. buvo priskiriamas veikalas Istorija russov (Trudy Moskovsk. obščestva istorii i drevn. russkich) 1846. Išsp. Prawa i wolności mieszkanców polskich i litewskich, religiję greckowschodnią wyznających 1767, Istoričeskije izvestije o eparchii mogilevskoj 1767. Veikalai išsp. 1835.

S. Solovjev, Istorija padenija Polši; *M. Kostamarov,* Poslednije gody reči Pospolitoj; *Malinovskij,* Propovedničeskaja dejatelnost' G. K. 1841.

P.Č.

Konitz (lenk. Chojnice) Lenkijos mst. Prieš II pas. karą priklausė v. Prūsijai; 12.400 gyv. Pirmą kryžiuočių pilį pastatė

Konitz

magistras Balk. K. pradžioje turėjo Lübecko, o paskui gavo Kulmo teises. Medžio apdirbimo pramonė, plytinės, dažų fabrikas ir ligoninėms įrengti reikmenų gamykla.

Koniškas piūvis žr. Kūgio piūviai.

Konjakas (prc. Cognac) iš vynuogių vyno išvaryta degtinė 47–60% stiprumo, vardą gavo iš Prancūzijos mst. Cognac.

Konjektūra (lot. coniectura ‚spėliojimas') spėliojimas, ypač fiziologinis mėginimas (konjektūrinė kritika) nustatyti spėjamai teisingą blogai išlikusį senovės autorių tekstą, siūlant naują variantą.

Konjugacija žr. Komutacija astronomijoje ir Asmenavimas (LE papildomasis tomas).

Konjunkcija (lot. conjungere ‚sujungti') yra tokia kūnų padėtis erdvėje, kad žiūrint iš žemės, jie matomi tame pačiame dangaus valandų apskritime.

Konjunktyva (lot.) akies jungiamoji plėvė.

Konjunktyvas (lot. modus coniunctivus) tariamoji nuosaka. žr. Nuosaka.

Konjunktyvitas (lot.) akies obuolio konjunktyvos (ocular conjunctiva) ir vokų konjunktyvos (palpebral conjunctiva) įvairių rūšių uždegimai.

Konjunktūra (lot.) 1. sąlygos, sąlygų ir aplinkybių visetas.

2. K. e k o n o m i k o j e (ag. Business Cycles, vok. Konjunkturen und Krisen). JAV ekonomistas Wesley C. Mitchell siūlo ūkio ciklo definiciją, kuri yra plačiai įsigyvenusi ekonominėje literatūroje. Ši definicija susideda iš penkių dalių (W. C. Mitchell, What Happens during Business Cycles, psl. 6): 1. Ūkio ciklai yra tam tikros rūšies ūkio aktyvumo svyravimai, kurie pasireiškia bendrame tautos ūky tuose kraštuose, kurių ekonominė veikla organizuojama pelno įmonių pagrindu. 2. Ūkio ciklą sudaro dvi stadijos: pirma stadija yra ūkio kilimo stadija, pasireiškianti tuo pačiu metu įvairiose tautos ūkio šakose, ir antroji — ūkio smukimo stadija. kuri vėliau išrieda į ūkio suklestėjimą ir į sekančio ciklo ūkio kilimo stadiją. 3. Ši įvykių eiga yra pasikartojanti kartkartėmis, bet nėra periodiška. 4. Ūkio ciklų ilgis svyruoja nuo vienerių iki dvylikos metų. 5. Ūkio ciklai nėra padalijami į panašaus pobūdžio trumpesnius ciklus, kurių amplitudė būtų tokia pati, kaip pagrindinio ciklo amplitudė.

Ū k i o s v y r a v i m ų r ū š y s. Ūkio svyravimai, kurie pasireiškia tautos ekonominiame gyvenime, gali būti keturių rūšių: 1. sezoniniai, 2. ilgalaikiai, 3. cikliniai, 4. nereguliariniai. Sezoniniai svyravimai yra rezultas metų dalių pasikeitimų (žiema, pavasaris, vasara, ruduo) arba įvairių kalendorinių ar religinių švenčių bei papročių, pvz. Kalėdos, Velykos, mokslo metų pradžia ir pn. Ilgalaikiai svyravimai (ag. long-term trend) yra ilgalaikis ir pastovus ūkio aktyvumo augimas. Tų svyravimų pagrindinė priežastis yra gyventojų skaičiaus ir jų gerovės di-

dėjimas. Normaliai yra laikoma, kad krašto ūkio aktyvumas vidutiniai didėja 3% per metus, ir todėl ateities mastu žiūrint tie ūkio svyravimai galima apytikriai numatyti. Nereguliariniai svyravimai yra nenumatyti ūkio aktyvumo pasikeitimai, kurie yra rezultatas įvairių atmosferos, technikos arba politinių įvykių. Jie dažniausiai yra trumpalaikiai ir ribotos apimties. Cikliniai svyravimai yra visi tie svyravimai, kurie yra skirtingi negu sezoniniai, ilgalaikiai ir nereguliariniai svyravimai. Jie yra rezultatas ekonominių jėgų, kurios veikia krašto ūkio viduje, ir yra bendro ekonominio gyvenimo dalis.

Ūkio ciklų kilmė. Cikliniai ūkio svyravimai yra labai išvystyto ūkio reiškinys. Primityviame ūkyje, kur pagrindinis žmonių verslas yra žemės ūkis ir kur visa ūkinė veikla pagrindinai reiškiasi šeimoje ar viename sodžiuje, ciklinių ūkio svyravimų nėra, o jeigu tokie svyravimai pasireiškia, jie yra rezultatas gamtos nelaimių ar blogo derliaus. Cikliniai ūkio svyravimai pradeda reikštis tik tokiame ūkyje, kur a. viešpatauja pinigų ūkis, b. prekės gaminamos plačiajai rinkai, o ne betarpiai vartotojui, c. ūkinė veikla organizuojama pelno įmonių pagrindu, d. visi vartotojai ir gamintojai turi pilną sprendimų laisvę dėl prekių gamybos ir vartojimo. Tie požymiai būna kapitalistiniame ūkyje, ir todėl cikliniai svyravimai yra kapitalistinės santvarkos požymis. Socialistinis ar komunistinis ūkis, nors yra pinigų ūkis, ciklinių svyravimų teoretiškai neturėtų turėti, nes toje santvarkoje vartotojai ir gamintojai neturi sprendimų laisvės. Visi sprendimai yra daromi centrinės planavimo komisijos, kuri, jeigu būtų tobula, galėtų tiksliai iš anksto nustatyti, kas ateityje turi būti gaminama ir suvartojama.

Ūkio ciklų stadijos. Ūkio ciklas gali būti paskirstytas į eilę stadijų. Kasdienėje kalboje plačiausiai žinoma stadija yra krizė, kuri tariamai atvaizduoja tą padėtį, kai ūkio aktyvumas yra žemas ir smunkąs. Mokslinėje ekonomikos literatūroje tas žodis turi kitą prasmę ir nusako tą trumpą laikotarpį, kai ūkio aktyvumas pasikeičia iš kylančio į smunkantį. Kadangi tačiau populiari kalba ir toliau laikosi kitos prasmės, paskutiniųjų dviejų dešimtmečių būvyje tas terminas tapo beveik visiškai pašalintas iš mokslinės terminologijos. Panašiai įvyko su gerovės (prosperity) ir depresijos (depression) terminais.

Šiuo metu JAV ekonominėje literatūroje ūkio ciklas yra dalijamas į šias keturias stadijas: 1. ūkio kilimas (expansion), kai bendras ūkio aktyvumas daugumoje krašto ūkio sričių didėja ir labai aiškiai yra jaučiamas; 2. ūkio atoslūgis, kai ūkio aktyvumas kai kuriose ūkio šakose nustoja plėstis, o kai kuriose šakose pradeda mažėti; tačiau bendras ir platus ūkio aktyvumo mažėjimas dar nėra aiškiai pastebimas; 3. ūkio smukimas (contraction), kai bendras ūkio aktyvumas daugumo ūkio šakų aiškiai mažėja ir plačiai yra jaučiamas. 4. ūkio suklestėjimas, kai bendras ūkio smukimas yra sustabdytas, o kai kuriose šakose pradeda reikštis ūkio pagyvėjimas.

W. C. Mitchell savo ūkio ciklo definicijoje siūlo tik dvi ciklo stadijas. Pirmoji stadija yra ūkio kilimas, kai ūkio aktyvumas daugumoje ūkio sričių didėja, nežiūrint ar būtų žymus, ar mažas didėjimas, ir antra stadija yra ūkio smukimas, kai bendras ūkio aktyvumas mažėja. Mitchell siūlomas paskirstymas yra plačiai prigijęs ekonominėje literatūroje.

Ūkio ciklas kaip autonominis veiksnys. Pagrindinė ūkio ciklų stadijų pasikeitimų žymė yra ta, kad pasikeitimas iš vienos stadijos į kitą ateina pats savaime, kaip prieš tai vykusios ekonominės eigos rezultatas. Tuo būdu pasikeitimai iš stadijų į stadijas yra autonomiški, nepriklausomi, ir nėra pašalinių, ne ekonominių, jėgų pagimdyti. Jie pagimdomi vidaus ekonominių jėgų ir yra būtina išvada ekonominių įvykių eigos, jeigu krašto ūkis yra tvarkomas vartotojų ir gamintojų laisvu sprendimu. Ekonominių ciklų teorija teigia, kad jeigu tokio krašto ūkio aktyvumas kyla ir plečiasi, tai to fakto neišvengiama išdava yra, kad krašto ūkyje savaime atsiras visa eilė faktorių, kurie vėliau ar anksčiau pasieks viršūnę, o vėliau prasidės ūkio smukimas. Ūkio ciklų teorija prileidžia tačiau, kad kartais ūkio kilimas ar smukimas gali būti sukeltas ar sustiprintas kai kurių pašalinių jėgų, pvz. karas, politiniai įvykiai, atmosferiniai pasikeitimai. Tie išorės faktoriai, kaip vidinių ar autonominių faktorių priešingybė, yra tačiau tiktai papildomasis, bet ne sprendžiamasis veiksnys ūkio ciklui išsivystyti.

Ūkio ciklų ilgis. Ūkio ciklai yra

ūkio aktyvumo kilimo ir smukimo pasikartojančios bangos, bet čia nėra jokio aiškaus ar numatyto periodiškumo ar ritmo. Vienintelė laiko žymė yra tai, kad tie svyravimai turi tendencijos pasikartoti kartkartėmis ir kad ciklo ilgis svyruoja tarp 1 ir 12 metų. Praeities patyrimas leidžia daryti kai kurias išvadas apie vidutinį ciklo ilgumą. Įvykių eiga tarp 1796–1920 JAV rodo, kad tuo metu JAV ūkis pergyveno 32 ciklus, ir jų vidutinis ilgis buvo apytikriai 4 metai, bet dažniausiai pasitaikąs ilgis buvo 3 metai. Didžiojoje Britanijoje 1793–1920 laikotarpyje buvo 22 ciklai, ir jų vidutinis ilgis buvo $5^3/_4$ metų, gi dažniausiai pasitaikąs ilgis buvo 4 metai. Remiantis W. C. Mitchellio skaičiavimais 1854–1938 laikotarpyje JAV buvo 21 ciklas ir jų vidutinis ilgis buvo 47.6 mėn. Iš tų davinių galima daryti išvadą, kad tipiškas JAV ūkio ciklas yra ilgesnis negu 3 metai ir trumpesnis negu 4 metai. Paskirų ūkio ciklų stadijų ilgumas nėra vienodas. Nors tie matavimai nėra tikslūs ir patikimi, apskritai yra laikoma, kad ūkio kilimo stadija JAV ūkio ciklų atveju yra šiek tiek ilgesnė, negu ūkio smukimo stadija. Jeigu vidutinį ciklo ilgį imsime 3½ metų, tai ūkio kilimas truks apie 2 metus, o ūkio smukimas tęsiasi 1½ metų.

Ūkio ciklų amplitudė. Kai kurie ūkio ciklai yra daug gilesni ir ilgesni negu daugumas. Populiariai kalbant jie vadinami depresijomis. Dažnai yra sakoma, kad tokios sunkios depresijos pasitaiko tik kartą vienoje generacijoje; tai, atrodo, yra gana teisingas pasakymas. Paskutiniosios tokios sunkios depresijos buvo 1873–1878, 1893–1897, ir 1929–1933 ūkio ciklai. Mokslinės klasifikacijos atžvilgiu tos sunkiosios depresijos yra ūkio aktyvumo svyravimai, kurie neturi jokių ypatingų kokybinių požymių, kad juos reikėtų skirtingai klasifikuoti. Vienintelis skirtumas yra kiekybinis, būtent, didesni ūkio aktyvumo sumažėjimai ir ilgesnis ūkio kilimo ir smukimo laikotarpis. Tačiau politiniai ir socialiniai padariniai tokių ilgų ciklų yra labai žymūs, ir todėl ekonomikos mokslas skiria tiems ciklams specialų dėmesį.

Ilgųjų bangų teorija. Tas faktas, kad ūkio ciklai yra skirtingo ilgumo ir amplitudės, davė pagrindo visai eilei teorijų, kurių pagrindinė tezė yra ta, kad ūkio ciklai rodo aiškų ilgio ir gylio taisyklingumą ir priežastingumą. Nikolai Kondratjev mano, kad visų kapitalistinių ūkių išsivystyme galima pastebėti ilgas svyravimų bangas. Pagal jį, tokios bangos ilgis yra apie 60 metų, ir jis išskiria 3 tokias bangas. Pagal Clement Juglaro teoriją, dideli ūkio ciklai pasikartoja apytikriai kas 10 metų; iš to eina, kad sunkios depresijos įvyksta sykį per 10 metų; tokia buvo bendra ekonomistų pažiūra XIX a. ir XX pradžioje. Joseph Kitchin daugiausia nagrinėjo trumpus ciklus ir rado, kad JAV ir Didžiojoje Britanijoje tokio ciklo ilgis yra vidutiniai apie 40 mėnesių. Pagal jį, du ar trys ūkio ciklai sudaro vieną Juglaro didįjį ciklą, ir tas dešimties metų ciklas yra mažų ciklų agregatas.

Visas tas pažiūras į ciklų ilgumą sistematizavo Joseph Schumpeter. Pagal jį, trys Kitchino ciklai sudaro vieną Juglaro ciklą, o šeši Juglaro ciklai sudaro vieną Kondratjevo ciklą. Tuo būdu vieno Kondratjevo ciklo bėgyje (60 metų) įvyksta 18 mažųjų Kitchino ciklų. Schumpeter smulkiai išdirbo tų ciklų santykinį modelį ir išvedė bendrą kreivę, kuri rodo, bendrus ūkio pasikeitimus 60 metų laikotarpyje. Ta kiekvienų metų kreivė atvaizduoja visų trijų ciklų veikimą, nors paskiri ciklai gali būti skirtingoje stadijoje. Pvz. Kondratjev gali būti kilimo stadijoje, gi tuo pačiu metu Juglar bus smukimo stadijoje, o Kitchin kilimo stadijoje. Tokia padėtis reikštų, kad 30 metų laikotarpyje krašto ūkio aktyvumas pamažu kyla, bet tam tikrų metų (5 metų laikotarpyje) šis kilimas yra laikinai pristabdytas (Juglar smukimas). Tačiau tam tikru palyginti trumpu metu (20 mėn.) aktyvumas yra nežymiai pakilęs, iš dalies kontra balansuodamas Juglaro veikimą. Schumpeter schema ekonomikos mokslo nėra priimta ir nelaikoma teisinga. Paskutiniaisiais laikais pasireiškė tendencija šią schemą atmesti kaip nesutinkančią su realiais faktais.

Kaip vystosi ekonominis ciklas. Nors kiekvienas ūkio ciklas yra skirtingas, tačiau visi jie turi daug bendrų bruožų, charakteringų kiekvienam ciklui. Tai leidžia sukurti tipingo ciklo modelį, kuris gali būti pritaikintas kiekvienam ciklui ir tuo skirtumu, kad kiekvieno ciklo dimensijos gali būti skirtingos. Metodologiniu atžvilgiu patogu yra pradėti ciklo analizė iš pusiausvyros pozicijos. Norint pusiausvyrą pakeisti, reikia turėti kokį nors veiksnį pradininką. Tas pradininkas

gali būti išorinis faktorius, kaip pvz. pasiruošimai karo gamybai, politiniai įvykiai, nauji išradimai, aukso atradimai ir kt. Tas pradinis faktorius tačiau nėra būtinas ciklui plėstis ir gyvuoti. Kai ūkio pusiausvyra to pradinio faktoriaus tapo išjudinta, tolimesnė ūkio eiga ir pasikeitimai yra autonomiški; vienas pasikeitimas sukelia kitą ir taip toliau.

Ūkio kilimas. Pradinio akstino paskatinti, pramonininkai plečia savo gamybą. Jeigu pramonės pajėgumas nebuvo pilnai išnaudojamas ekspansijai prasidėjus, gamybos padidėjimas pasireiškia padidėjusioje vartojamųjų gėrybių gamyboje. Vėliau, kai pasiekiama gamybos kapaciteto viršūnė, pramonininkai, matydami vis didėjančią vartojamųjų gėrybių paklausą, pradeda plėsti savo fabrikų pajėgumą arba ima statyti naujus fabrikus, ir tai skatina kapitalo gėrybių gamybą. Didėjanti vartojamųjų ir kapitalo gėrybių gamyba sukelia kainų kilimus. Pradžioje tas kilimas yra nežymus, bet paskutinėse ūkio kilimo stadijose būna labai ryškus. Kainos kyla svarbiausia dėl trijų priežasčių: pirma, dirbantieji gauna didesnes pajamas ir stengiasi jas išleisti vartojimo gėrybėms pirkti, bet tų gėrybių gamyba nekyla lygiu tempu, ir todėl kainos kyla. Antra, pramonininkams pradėjus naujų fabrikų statybą, žaliavų, darbo jėgos ir kapitalo paklausa didėja, o tų faktorių pasiūla dėl fizinių trūkumų pasidaro ribota. Pramonininkai, norėdami užsitikrinti sau tų faktorių pakankamus kiekius, pradeda tarp savęs konkuruoti, ir tai kelia žaliavų, darbo jėgos ir kapitalo kainas. Trečia, ūkio ekspansijos pradžioje pinigų kiekis apyvartoje didėja, ir tai sudaro palankias sąlygas kainoms kilti. Bankai pradžioje gana laisvai teikia paskolas ir tuo būdu didina mokamųjų priemonių kiekį apyvartoje. Kredito išsiplėtimas toje stadijoje yra labai galimas, nes bankų rezervų padėtis yra palanki, ir jie turi pakankamai laisvų lėšų. Tuo pačiu metu kredito paklausa yra didelė, nes daugumas naujų pramonės projektų atrodo pelningi ir todėl bankams nėra daug abejonių dėl kredito išplėtimo tikslingumo.

Nors kainų lygis apskritai kyla, pramonininkai yra optimistai. Jų pelno galimybės atrodo geros, juo labiau, kad pelnai pradeda didėti tuoj pat ekspansijos pradžioje. Tai yra galima, nes pramonininkų gamybos kaštai didėja relatyviai lėčiau, negu prekių kainos. Pradinėje ekspansijos stadijoje pramonininkai pradeda dirbti pilnu kapacitetu ir išvysto masinę gamybą; tas faktas gi leidžia pastovias išlaidas išdalinti didesniam kiekiui produktų, ir todėl išlaidos vienam gamybos produktui palyginti mažėja. Kita svarbi priežastis yra ta, kad pastovios išlaidos, kaip mokesčiai, nuoma, palūkanos ir pn. pradžioje kyla labai pamažu ir visuomet turi tendencijos atsilikti nuo bendro kainų kilimo. Optimizmas sudaro palankias sąlygas spekuliacijai akcijomis ir žemės nuosavybe. Akcijos atvaizduoja ateities pelnų galimybes, ir kai viešpatauja optimizmas, jų kainos kyla. Kartais tai gali sudaryti sąlygas spekuliacijai, nors tai nėra būtina ūkio ciklo sąlyga. Panašus procesas vyksta nekilnojamojo turto prekyboje. Akcijų ir nekilnojamojo turto kainoms kilti svarbų vaidmenį vaidina taip pat noras išsaugoti pinigo perkamąją galią.

Ūkio atoslūgis ir smukimas. Ekspansijos procesui besitęsiant krašto ūkis pradeda reaguoti. Tos reakcijos pagrindinė žymė yra visa eilė sunkumų ir bendras ūkio nuovargis, kuris vėliau išsivysto į ūkio atoslūgį. Faktoriai kurie sukelia atoslūgį, yra šie:

1. Ekspansijos galutinėje stadijoje išlaidos pradeda kilti greičiau, negu prekių kainos, o ekspansijos pradžioje išlaidos kilo lėčiau, gi kainos greičiau. Šis pasikeitęs ryšys tarp kainų ir išlaidų yra išdava to fakto, kad ekspansijos pabaigoje jaučiamas labai stiprus produkcijos faktorių spaudimas — darbo jėgos, žaliavos ir kapitalo. Jų pareikalavimas yra labai didelis, o pasiūla yra ribota, nes fiziškai neįmanoma jų padauginti. Todėl žaliavų ir darbo jėgos kainos pradeda kilti labai sparčiai, gi tie faktoriai pramonininkams yra pagrindinės kintamosios išlaidos. Kitas svarbus veiksnys yra mažėjąs darbo produktingumas ekspansijos pabaigoje. Produktingumas pradeda mažėti, nes ekspansijos viršūnėje pramonininkai pradeda samdyti mažiau apmokytus arba senus darbininkus, kurių darbo našumas yra mažesnis. Jie yra taip pat priversti naudoti antvalandžių darbo jėgą, kuri yra brangesnė ir mažiau naši. Fabrikų įrengimai dirba daugiau negu 8 valandas per parą, o kai kuriose pramonėse iki 24 val., ir tai irgi mažina darbo produktyvumą. Mažėjęs produktyvumas yra stabdomasis veiksnys, nes jis didina bendras išlaidas

vienam gamybos vienetui, ir tuo būdu mažina pelnų galimybes.

2. Padidėjusios išlaidos galėtų būti atsvertos kylančių prekių kainų. Tai tačiau pasidaro neįmanoma paskutinėje ekspansijos stadijoje dėl dviejų priežasčių. Visų pirma ekspansijos pabaigoje pinigų kiekis apyvartoje nebedidėja, ir dėl to prekių kainos nebegali kilti. Tolimesnis kredito išsiplėtimas labai sunkus, nes bankai toje stadijoje yra beveik pilnai išnaudoję savo resursus, ir jų rezervai pasidaro nebepakankami tolimesnei kredito ekspansijai. Kita kliūtis kainoms kilti pasireiškia vartotojų pusėje. Vartotojai paprastai rodo pasipriešinimą kylančioms kainoms, nes vartojimo įpročiai nesikeičia per dieną ar savaitę. Vartotojai apskritai nėra linkę išleisti tuoj pat visas padidėjusias pajamas, ir tas jų pasipriešinimas tuoj pat pasireiškia didėjančiose prekių atsargose, kurios rodo, kad prekių gamyba yra didesnė negu vartojimas.

Kai tie visi silpnumo ir nuovargio ženklai pradeda daugėti, visas ūkis darosi labai lengvai pažeidžiamas. Ekspansija visai sustabdoma, ir netrukus pradeda reikštis ūkio atoslūgis. Pirmieji atoslūgio ženklai yra mažėjančios pramonės akcijų kainos, paskolų likvidacija, mažėją pelnai ir užsakymų mažėjimas naujoms prekėms. Šitie reiškiniai gali pasireikšti lengva forma, bet kartais jie gali išsivystyti į paniką, kuri gali būti sunkios depresijos pradžia. Dažnais atvejais tokia panika yra išvengiama. Tolimesnė mažėjančių pelnų pasekmė yra ta, kad pramonininkai pradeda mažinti vartojamų gėrybių gamybą ir pristabdo naujų fabrikų statybą. Tai sumažina spaudimą kainoms, ir kainos apskritai pradeda rodyti tendencijos kristi. Ši tendencija tuoj pat yra sustiprinama, nes prekybininkai ir pramonininkai, matydami mažėjančias kainas, pradeda likviduoti savo akumuliuotas prekių atsargas, ir tikisi tuo būdu išvengti didesnių nuostolių. O vartotojai, matydami mažėjančias kainas, susilaiko nuo prekių pirkimo laukdami tolimesnių kainų kritimo, ir tai dar daugiau mažina gamybą. Daug vartotojų yra priversti mažinti vartojimą, nes bedarbių skaičius didėja, ir žmonių pajamos pradeda mažėti.

Kainų ir išlaidų kritimas nėra vienodas. Panašiai kaip ir ekspansijos stadijoje, šiuo metu vienos kainos krinta greičiau, kitos lėčiau. Tos kainos, kurios yra įstatymų ir papročių fiksuotos, krinta lėčiau, bet tos kainos dažniausiai yra daug svarbesnis faktorius pramonininkų išlaidų susidarymе, ir tai dar daugiau padidina jų sunkumus.

Ūkio suklestėjimas. Ūkio smukimui yra ribos, ir vėliau ar anksčiau krašto ūkis vėl pradeda atsigauti be jokių pašalinių faktorių veikimo. Visų pirma, kainų kritimas yra galutinai sustabdomas, nes prekybininkai išparduoda prekių atsargas, o naujų gėrybių gamyba yra maža. Iš kitos pusės, gyventojai reikalingi tam tikro prekių minimumo, kuris turi būti pagamintas norint išlaikyti krašto gyventojų gyvenimo standarto minimumą. Dėl to pradedamas jausti naujų suvartojimo gėrybių paklausos padidėjimas, ir tai pradeda kelti kainas. Taip pat pradeda didėti paklausa iš pramonininkų pusės, nes jie turi pakeisti susidėvėjusias mašinas ir pastatus, norėdami toliau gaminti. Tuo pačiu metu išlaidų–kainų santykis pradeda keistis pramonininkų naudai. Papročių ir įstatymų kliūtys pamažu nugalimos, ir pastovios išlaidos pradeda mažėti. Tuo būdu pramonininkų gamybos išlaidos darosi palankios gamybos ekspansijai. Bankai palengvina naujos ekspansijos pradžią, nes jie akumuliavo per visą atoslūgio ir smukimo laikotarpį didelius rezervus, ir dabar, matydami tam tikrą prekių paklausos didėjimą, yra pasiruošę teikti paskolas žemais nuošimčiais, o pramonininkai rodo norą paskolų gauti. Kreditui besiplečiant gamyba pradeda didėti, ir nauja ekspansijos banga bei naujas ūkio ciklas vėl prasideda.

Ekonominių ciklų teorijos. Saulės dėmių teorijos. Pirmosios ūkio ciklų teorijos sieja ūkio svyravimus su žemės ūkio derliais. W. Stanley Jevons 1875 siūlė teoriją, kad ūkio svyravimai yra išvada gerų ar blogų derlių, o derlių gerumas priklauso nuo saulės dėmių. Savo teorijai pagrįsti jis kreipė dėmesį į tą faktą, kad jo laikais D. Britanijoje ūkio ciklai rodė gan aiškų periodiškumą, apytikriai 10½ metų. Tuo pat metu saulės dėmių pasikartojimai irgi buvo gana periodiški — apytikriai kas 10,45 metų. Saulės dėmių teorija ekonomikos moksle niekad nebuvo rimtai svarstoma. Kritikai atkreipė dėmesį, kad saulės dėmių tikrasis ilgis yra tarp 11 ir 13 metų, o ekonominių ciklų ilgis pasirodė nesąs toks periodiškas, kaip Jevons galvojo.

Antprodukcijos ir nepakankamo suvartojimo teorijos XIX a. buvo labai paplitę. Šios teorijos turėjo daug sekėjų ir buvo labai plačiai naudojamos visokiems projektams pagrįsti, kurių tikslas buvo keisti kapitalistinę santvarką į socialistinę. Profesionalų ekonomistų tarpe tos teorijos niekad neturėjo daug sekėjų. Tų visų teorijų pagrindinė tezė yra ta, kad vartotojų perkamoji galia yra permaža viso krašto ūkio gamybai išpirkti. Nors visa tauta dirba, bet savo darbu ji negali uždirbti pakankamai pajamų, ir dėl to pasireiškia pramonės gamybos perteklius. Vienas pirmųjų tos teorijos atstovų buvo Karolis Marksas. Remdamasis savo antvertės teorija jis tvirtino, kad darbininkai negauna pilno atlyginimo už savo darbą, ir todėl jų perkamoji galia yra permaža visai gamybai išpirkti. Rezultatas yra nedarbas, chroniškos depresijos, antprodukcija, ir žemas gyvenimo standartas. Šitos teorijos klaidingumą įrodė pati gyvenimo eiga. Jeigu ta teorija būtų teisinga, kapitalistinių kraštų gyvenimo standartas visą laiką būtų labai žemas, ir žmonės kentėtų amžiną skurdą. O mes matome, kad žymiausias kapitalistinis kraštas JAV turi nepaprastai aukštą gyvenimo standartą, ir eilinio darbininko pajamos yra aukščiausios visame pasaulyje. J. A. Hobson, anglų ekonomistas, gyvenęs XIX a. pabaigoje, tvirtino, kad žmonės perdaug taupo. Taupmenys yra investuojami; tai plečia kapitalo gėrybių ir vėliau vartojimo gėrybių gamybą. O vartotojai negali išpirkti tos didėjančios gamybos, nes neteisingas ir nelygus turtų ir pajamų paskirstymas duoda perdaug perkamosios galios turtingiesiems, ir permažai neturtingiesiems. Foster ir Catchings yra tų teorijų atstovai JAV. Savo laiku jie yra buvę populiarūs.

Schumpeterio naujovių teorija. Joseph Schumpeter, austrų ir amerikiečių ekonomistas, skiria statinį ir dinaminį ūkį. Statinis ūkis yra toks, kur technologija ir produkcijos bei paskirstymo metodai yra pastovūs iš generacijos į generaciją. Tokiame ūkyje ekonominių svyravimų nėra. Schumpeter laiko, kad kapitalistinis ūkis yra dinaminis ūkis, kurio pagrindinė žymė yra ta, kad jame įvairios naujovės yra įgyvendinamos pramonės ir prekybos organizme. Šis naujovių žodis Schumpeteriui reiškia technikos išradimus ir pasikeitimus, kurie veda į naujus produkcijos, paskirstymo ir transportacijos metodus. Naujovės taip pat reiškia pasikeitimus pramonės ir prekybos įmonių organizacijoje, pasikeitimus naujo produkto gamyboje, naujų rinkų suradimu, ar naujų žaliavų šaltinių atradimą.

Naujovės yra ciklinių svyravimų pagrindinė priežastis. Ekonominio ciklo kilimo stadija yra tada, kai pramonininkai ir verslininkai mėgina įgyvendinti naujus technikos išradimus ar naujus ūkininkavimo metodus. Schumpeter teikia labai daug svorio tų pramonininkų veiklai, kurie pasižymi pionierių dvasia. Jis laiko, kad tie pionieriai pramonininkai yra visos žmonijos materialinės pažangos pagrindas ir be jų mūsų pažanga būtų neimanoma. Schumpeter mėgina savo teoriją pritaikinti gyvenimo faktams. Pagal ji, paskutiniųjų dviejų šimtmečių industrinė istorija yra naujovių istorija. Pirmoji tokių didžiųjų naujovių buvo garo mašinos pritaikymas pramonėje, ir tai buvo pagrindinė priežastis ilgalaikio ūkio pakilimo, kuris reiškėsi nuo XVIII a. pabaigos iki 1840. Antra ūkio kilimo banga tęsėsi nuo 1840 iki 1900, — jos priežastis buvo geležinkelių susisiekimo išsivystymas. Ir trečioji banga tęsiasi šiuo metu; jos svarbiausia žymė yra elektros, chemijos ir vidaus degimo motoro pritaikymas pramonėje.

Monetarinės teorijos tvirtina, kad pagrindinė ekonominių ciklų priežastis yra pinigų panaudojimas moderniame ūkyje. Kapitalistinis ūkis vystosi šuoliais ir ciklais, kadangi pinigai vaidina jame nepaprastai didelį vaidmenį, o bankai, kurie yra pagrindiniai naujų pinigų šaltiniai, turi visišką laisvę, didinti ar mažinti pinigų kiekį apyvartoje. Monetarinių teorijų pradininku yra laikomas švedų ekonomistas Knut Wicksell. Jis iškėlė skirtumą tarp vadinamojo natūralaus palūkanų ir rinkos palūkanų lygio. Natūralus palūkanų lygis yra kapitalo pelningumas, matuojamas kaip nuošimtis nuo investuojamos sumos. Rinkos palūkanų lygis yra tie nuošimčiai, kuriuos bankai reikalauja už teikiamas paskolas. Jeigu natūralus palūkanų lygis yra aukštesnis negu rinkos palūkanų lygis, krašto ūkis plečiasi, nes verslininkams yra iniciatyvos daugiau gaminti. Jeigu rinkos palūkanų lygis yra aukštesnis, ūkio aktyvumas mažėja ir smunka, nes pelningumo perspektyvos yra žemos. Anglų ekonomistas R. G. Hawtrey siūlo vadinamą grynąją monetarinę teoriją. Jis

Konjunktūra

teigia, kad ūkio aktyvumo lygis priklauso nuo pinigų kiekio apyvartoje ir pinigų mokėjimų tėkmės. Jeigu apyvartoje yra daug pinigų, ūkio aktyvumas yra didelis, ir jeigu pinigų kiekis mažėja, lygiagrečiai mažėja ir aktyvumas. Pagal Hawtrey, centriniai bankai yra ta institucija, kuri reguliuoja pinigų kiekį apyvartoje, didindama arba mažindama diskonto lygį. Hawtrey teorijoje prekybininkai turi strateginę poziciją. Kadangi jie operuoja skolintu kapitalu, diskonto lygio pasikeitimai turi labai didelės reikšmės jų planams. Jeigu centriniai bankai sumažina diskonto lygį, prekybininkai skolina iš bankų pinigus, užsako prekes iš pramonininkų, ir tai kelia ūkio aktyvumą. Diskonto lygio sumažinimas reiškia ūkio aktyvumo sulėtėjimą. 1920 metų dešimtmetyje išsivystė monetarinė investavimo teorija, kurios žymiausias atstovas yra austrų ekonomistas F. A. Hayek. Ši teorija kreipia didelį dėmesį į investavimo procesą, kuris Hawtrey teorijoje buvo visiškai pamirštas. Centrinis veiksnys toje teorijoje, panašiai kaip ir Hawtrey, yra pinigų kiekis apyvartoje. Bet investuojąs pramonininkas yra tas subjektas, kuris panaudoja naujus pinigų kiekius ir tuo būdu išardo pusiausvyrą tarp kapitalo ir vartojimo gėrybių gamybos. Pagal Hayek, ūkio ekspansijos stadija prasideda tada, kai centriniai bankai numuša palūkanų lygį žemiau natūralinio lygio. Tai sudaro akstiną pramonininkams skolintis iš bankų dideliais kiekiais ir plėsti kapitalo gėrybių gamybą bei naujų fabrikų statybą. Jeigu tas procesas prasideda nuo visiškos pusiausvyros padėties, kur visi produkcijos faktoriai yra pilnai panaudojami, naujų fabrikų statyba yra galima atimant darbo jėgą ir žaliavas iš vartojimo gėrybių gamybos (siūlant aukštesnes kainas). Dėl to vartojimo gėrybių gamyba mažėja, tačiau jų pareikalavimas kyla, nes didėja dirbančiųjų pajamos. Tuo būdu suvartojimo gėrybių kainos pradeda didėti, ir vartotojai gali pirkti mažesnį jų kiekį. Šis efektas yra vadinamas priverstinis taupymas, nes vartotojas, nors ir gauna aukštesnį atlyginimą, dėl kylančių kainų negali pirktis tiek prekių, kiek jis būtų galėjęs prieš tam ekspansijos procesui prasidedant. Šio priverstinio taupymo dėka darbo jėga, žaliavos ir kapitalas, yra panaudojami kapitalo gėrybių gamybai priešingai vartotojų norui. (Normaliose sąlygose, kapitalo gėrybių gamyba gali didėti, jeigu vartotojai laisvanoriškai taupo ir savo taupmenas laikinai perveda pramonininkų dispozicijon). Hayek teigia, kad kapitalo gėrybių gamybos ekspansija netrukus bus sustabdyta, nes gamybai visą laiką besiplečiant dirbantieji gauna vis daugiau pajamų ir tas pajamas išleidžia vartojimo gėrybėms pirkti. Tuo būdu paklausa toms gėrybėms didėja, vartojimo gėrybių gamyba darosi pelningesnė, daug pramonininkų pradeda grįžti į vartojimo gėrybių gamybą ir nebaigia pradėtos naujų fabrikų statybos. Tuo būdu prasideda ūkio atoslūgis ir vėliau smukimas. Norint išvengti ūkio svyravimų, Hayek siūlo neutralaus pinigo idėją, kuri reikalauja, kad pinigų kiekis apyvartoje būtų pastovus.

John Maynard Keynes teorija. Pagal Keynes, norint išlaikyti krašto ūkio pusiausvyrą, taupymas turi būti lygus investavimui. (Taupymas yra susilaikymas nuo vartojimo, o investavimas yra kapitalo gėrybių gamyba). Praktikoje taupymo ir investavimo lygybė labai sunkiai pasiekiama, ir tai yra visų ūkio svyravimų pagrindinė priežastis. Ta lygybė nėra pasiekiama, todėl kad taupymo ir investavimo subjektai yra visiškai skirtingi žmonės. Taupytojai yra eiliniai vartotojai, gi investuotojai yra verslininkai. Taupytojų ir verslininkų veikimas nėra koordinuotas, ir pagal Keynes negali būti koordinuotas, nes jų veikimo motyvai yra visiškai priešingi. Kaynes tvirtina, kad taupymo funkcija yra pastovi. Remiantis jo ‚fundamentaliu psichologiniu dėsniu' taupytojai suvartoja pastovią savo pajamų dalį, o kita pastovi dalis yra sutaupoma. Bendro tautos vartojimo lygį nustato tautos pajamų dydis. Jeigu pajamos didėja, vartojimas didėja, bet kiek mažesniu kiekiu. Jeigu pajamos mažėja, vartojimas mažėja, bet irgi mažesniu kiekiu. Iš kitos pusės, investavimas nėra pastovi funkcija. Investavimas žymiai svyruoja, nes jų dydį nustato verslininkai. Verslininkų sprendimai priklauso nuo būsimų investicijų pelningumo. Šis ateities pelningumas kalbamu metu yra sunkiai numatomas, ir todėl jį reikia spėlioti; tai įneša daug netikrumo į verslininkų sprendimus. Kitas faktorius, kuris turi didelės reikšmės verslininkų sprendimams, yra nuošimčių lygis. Jeigu nuošimčiai yra žemi, o būsimų investicijų pelningumas aukštesnis (matuojant nuošimčiais nuo investuojamo kapitalo),

verslininkai yra linkę investuoti. Jeigu nuošimčiai yra aukštesni, verslininkai susilaiko nuo investicijų, ir tada ūkio aktyvumas negali vystytis. Tolimesnis Keynes pagrindinis teigimas yra tas, kad šiuo metu kapitalistinis ūkis yra pasiekęs investicijų galimybių viršūnę, ir daug laisvų galimybių jau nebeturime. Norint tokiose sąlygose investicijas skatinti, reikia mažinti nuošimčių lygį, ir vesti ‚pigaus pinigo' bei mažos infliacijos politiką. Tai yra vienas jo pagrindinių pasiūlymų ekonominei krašto politikai. Keynes teorija, kuri dažnai yra vadinama depresijos teorija, buvo labai populiari teoretinių ir praktinių ekonomistų tarpe 1935–1950. Tuo metu ji dominavo JAV univ. ir ekonominėje politikoje. Šiuo metu Keynes teorijos daugelio ekonomistų yra atmestos, nes gyvenimo patyrimas parodė, kad vartojimo funkcija nėra pastovi; taip pat jo teigimas apie investicijų galimybių išsekimą kapitalistiniame ūkyje irgi yra neteisingas.

J. R. Hicks teorija yra Keynes teorijos tęsinys. Hicks priima pagrindinius Keynes dėsnius, kad vartojimas yra pastovi funkcija, bet jis patobulina investavimo analizę. Jis įveda ir ištobulina akceleratoriaus idėją, ir parodo, kokios yra ekonominio ciklo viršutinės ir apatinės ribos.

Wesley C. Mitchell teorija. Savo darbuose Mitchell kreipia ypatingą dėmesį į tai, kad dabartinis kapitalistinis ūkis yra pelno ir pajamų ūkis. Todėl jo analizės centre yra pelno, pajamų ir išlaidų pasikeitimai ciklų eigoje. Mitchellio tyrinėjimo metodas yra empirinis. Jo pagrindinis tikslas ir noras buvo tyrinėti ūkio ciklų eigą praktikoje ir pamatyti, kaip ciklas vystosi, kaip jis pasireiškia ir kokios yra jo pagrindinės žymės. Iš to punkto žvelgdamas, Mitchell paskyrė visą savo gyvenimą aktualių ciklų statistinei analizei ir surinko milžinišką medžiagos kiekį. Ta statistine medžiaga remdamasis, jis pasiūlė visą eilę prielaidinių išvadų apie ekonominio ciklo eigą ir kai kuriuos priežastingumo faktorius. Tačiau jis buvo labai atsargus ir nepateikė jokios galutinės ir tvirtos ekonominių ciklų ‚teorijos', nes tokia teorija, jo manymu, būtų perankstyva. Mes dar permažai žinome, kas vyksta ekonominio ciklo metu, kad galėtume sukurti tobulą priežastingumo modelį. Savo darbą Mitchell atliko dirbdamas kaip National Bureau for Economic Research direktorius. Ši institucija tęsia toliau Mitchellio pradėtą darbą, ir šiuo metu laikoma viena rimčiausių institucijų ekonominių svyravimų studijų srityje.

Ūkio stabilumas. Kadangi dideli ūkio svyravimai ir sunkios depresijos turi labai žalingą įtaką tautos gerovei, dabartinių ekonomistų susidomėjimo centras yra ūkio pastovumas. Ekonomistų tarpe nėra jokių abejonių, kad pilnas ūkio stabilumas galima pasiekti, bet tai yra kainos klausimas. Jeigu tautos ūkis bus visiškai pajungtas valstybės kontrolei, — ūkio aktyvumas bus palyginti labai pastovus, bet rezultatas bus mažėjanti gamyba ir mažėjanti gerovė. JAV šiuo metu nenori mokėti tokios didelės kainos už eventualų ūkio pastovumą. JAV ekonomistų vyraujanti nuomonė šiuo metu yra, kad JAV ūkis vis dar pasižymi svyravimais, ir tokių svyravimų negalima panaikinti, jeigu norima išlaikyti kapitalistinę santvarką. Tačiau tikimybė sunkios ir ilgos depresijos, tokios kaip 1929–33, yra labai maža, nes krašto vyriausybė turi daug priemonių jai sulaikyti. Visų pirma, bankų indėlių draudimas neleis pasireikšti plačiai bankų bankrotų bangai, kaip yra buvę 1929. Tolimesnės priemonės yra socialinis draudimas, draudimas nuo nedarbo, progresyvinių mokesčių sistema, privatinių pensijų sistema, agrarinių kainų kontrolė, valdžios garantija įvairioms paskoloms, Federal Reserve bankų sistemos didėjanti reikšmė ir t.t. Tačiau viena svarbiausių priežasčių, kodėl sunkios depresijos nėra galimos, yra pasikeitusi pažiūra į valstybės atsakomybę gerovei išlaikyti. XIX a. buvo laikoma, kad valstybė neturi visai į tai kištis, o šiuo metu yra laikoma, kad krašto valdžia turi didelę atsakomybę krašto gerovės išlaikyme. *J. Bdz.*

Konkė Rusijoje taip buvo vadinamas arklinis tramvajus.

Konklava (lot. conclave iš cum ir clavis ‚kambarys po užraktu'; bažnytinėje kalboje pirmą kartą žodis k. pavartotas pop. Grigaliaus X 1274) yra vieta, kur užsidarę kardinolai renka popiežių, o taip pat ir pati kardinolų kolegija, kuri dalyvauja rinkimuose. Po to, kai 1059 pop. Mikalojus II rezervavo popiežiaus rinkimus vien kardinolams ir vyskupams, o 1179 Aleksandras III šią teisę paliko tik kardinolų kolegijai su $^2/_3$ balsų dauguma, buvo pašalinti kai kurie rinkimų trūkumai, tačiau liko neišspręstas klausimas, kaip

Minios laukia konklavos rezultatų

greitai turi būti išrinktas popiežius. Atsitikdavo taip, kad rinkimai nusitęsdavo ilgesnį laiką, o nebuvimas Bažnyčios galvos atsiliepdavo į Bažnyčios gyvenimą ir drausmę. Užtrukus rinkimams, kai kada liaudis apguldavo rinkimų vietą ir priversdavo rinkimus paskubinti. Taip atsitiko ir pop. Klemensui IV mirus (1268), kai Viterbe susirinkę kardinolai per 18 mėn. negalėjo susitarti dėl kandidato. Tada Viterbo gyventojai užrakino kardinolus rūmuose, nuplėšė stogą, sulaikė maisto pristatymą ir taip privertė paskubinti rinkimus. Išrinktasis pop. Grigalius X konstitucija Ubi periculum 1274 įteisino Viterbo gyventojų elgesį ir nustatė griežtas rinkimų taisykles, kurios amžių bėgyje, švelninamos ir vėl pagriežtinamos, išliko iki pop. šv. Pijaus X laikų. Šis pop. konstitucija Vacante Sede Apostolica 1904 pritaikė k. nuostatus laiko reikalavimams, o svarbiausia — pašalino bet kokį pasaulinės valdžios įsikišimą į rinkimus po to, kai k., kurioje buvo išrinktas pats šv. Pijus X, Krokuvos kardinolas Puzyna, Austrijos imp. Pranciškaus Juozapo vardu pareiškė veto dėl kard. Rampolla kandidatūros. Į šv. Pijaus X k. nuostatus pop. Pijus XI ir Pijus XII įnešė mažų pakeitimų; jų svarbiausias — išrenkamasis turi gauti $^2/_3+1$ balsų (kad nereikėtų tikrinti, ar kandidatas nėra balsavęs pats už save).

Pagal dabartinius k. nuostatus, popiežiui mirus, visa Bažnyčios valdžia tenka kardinolų kolegijai, kuri tačiau negali leisti naujų nei keisti esamų įstatymų. Kardinolai turi kasdien rinktis į posėdžius aptarti bėgamųjų reikalų ir paruošti k. Viename tokių posėdžių kardinolai prisiekia laikytis Vacante Sede konstitucijos ir išlaikyti griežčiausią paslaptį tiek k., tiek ir po jos apie rinkimų eigą. Išrenkamos 2 komisijos patikrinti konklavistams ir paruošti k. vietą. Kardinolai nustato mirusio popiežiaus laidojimo tvarką ir apeigas. Į k. kardinolai iš viso pasaulio turi susirinkti ne vėliau kaip per 15 dienų (gali pratęsti ligi 18). Kas, išskyrus ligos atvejį, k. nedalyvautų, yra ekskomunikuojamas; atvykę pasivėlinusieji, jei rinkimai dar nebaigti, įleidžiami į k. Kas pasišalintų be gydytojo liudijimo, nebegali grįžti. Kiekvienas kardinolas į k. gali pasiimti su savim tik 1 sekretorių - patarnautoją (konklavistas), kuris negali būti nei dvasininkas ar vienuolis, nei kardinolo giminaitis. Be to, į k. įleidžiama zakristijonas, iki 6 apeigų vedėjų, kard. kolegijos sekretorius (konsistorialinės kongregacijos asesorius), vienuolis nuodėmklausis, gydytojas, vaistininkas, bent 2 architektai ir dar vienas antras būtinas pareigūnas. Kardinolai k. kambarius gauna burtų keliu. Po popiežiaus laidotuvių kardinolų dekanas sukviečia juos į pamaldas, kur laikomos mišios į Šv. Dvasią ir kurio nors prelato ar vienuolio sakomas pamokslas apie verto popiežiaus įpėdinio išrinkimą. Po pamaldų tą pačią dieną (paprastai vakare) kardinolai procesija įžengia į uždarą k. vietą, kur koplyčioje dar kartą prisiekia laikytis k. nuostatų, o konklavistai išlaikyti paslaptį. Pašalinus prie k. nepriklausančius asmenis, k. uždaroma. Po to niekas negali su kardinolais ir konklavistais kalbėtis, susisiekti. Gaunamieji laiškai ir spauda griežtai kontroliuojama. Ekskomunikos bausme draudžiama iš k. išsiųsti laikraščius ir kitus spaudinius. Į k. draudžiama įgabenti telegrafo, telefono, radijo, foto, kino ir kiti aparatai ar mikrofonai. K. uždarymas ir nuo pasaulio saugojimas pavedamas k. maršalui. Šią pareigą 1274–1712 ėjo Savelli giminės nariai, o jiems išmirus, ši pareiga teko Chigi giminei. Popiežiaus rinkimai vyksta Siksto koplyčioje, kur pasieniais yra tiek žemų sostų, kiek

k. dalyvauja kardinolų. Balsuojama 2 kartu per dieną: ryte ir vakare. Jei po balsavimo niekas negavo reikiamos daugumos balsų, tuoj pat balsuojama dar kartą; taip kasdien įvyksta 4 balsavimai. Nepavykus balsavimui, balsų kortelės drauge su šlapiais popieriais ir skudurais sudeginamos. Šv. Petro aikštėje susirinkusiai miniai juodi iš kamino dūmai pasako apie balsavimo rezultatus. Tik balti dūmai (sausų popierių ir skiedrelių) yra ženklas, kad popiežius jau išrinktas. Netrukus vyriausias iš kardinolų diakonų praneša miniai popiežiaus išrinkimą ir jo vardą. Naujasis popiežius, pirmiausia pasveikintas kardinolų, apsitaisęs baltais drabužiais, iš Šv. Petro bazilikos balkono suteikia miniai pirmąjį savo palaiminimą Urbi et Orbi — Miestui ir Pasauliui.

P. M. Passerini, De electione Romanorum Pontificum 1670; *F. Petrucelli della Gattina*, Histoire diplomatique des conclaves 4 t. 1864–65. *J. V.*

Konkliuzija (lot. conclusio) 1. loginė išvada, specialiai — silogizmo išvada. Žr. Išvada.

2. XVII–XVIII a. bendrųjų Lietuvos-Lenkijos seimų baigiamieji posėdžiai, kuriuose dalyvaudavo visi trys ‚luomai' — karalius, senatoriai ir pavietų atstovai. Čia būdavo skaitomi ir priimami seimų nutarimai — konstitucijos. Anarchijai plintant ir seimams nuolat irstant, ypač XVIII a., k. pasižymėjo dideliu triukšmingumu ir netvarka. Perskaičius visas konstitucijas bei jas priėmus ir instigatoriui paskelbus banitas (bajorus, seimo teismuose nubaustus ištrėmimu iš krašto), k. būdavo baigiama karaliaus rankos bučiavimo ceremonija, kurią pradėdavo seimo maršalka. Toliau karaliui rankos bučiuoti eidavo visi kiti atstovai pagal savo rangą. Ta oficialia iškilme pasibaigdavo bendrieji Lietuvos–Lenkijos seimai, jei jie nebūdavo kurio nors atstovo nutraukti, remiantis liberum veto teise. *K.Avž.*

Konkomitancija (lot.) Romos katalikų bažnyčios mokslas, kad konsekruojamoji ostija ir vynas konsekracijos žodžiais paverčiami į Kristaus tikrąjį kūną ir kraują.

Konkordancija (lot. concordantia) alfabetine tvarka sudarytas kurio nors veikalo žodžių ar minčių bei idėjų turinys. Taigi yra dvi k. rūšys: žodinė ir daiktinė bei idėjinė. Plačiausiai yra žinomos biblinės k., kurios pradžioje buvo tik žodinės. Joms pradžią davė, atrodo, Hugo a S. Caro XIII a. Pirmą daiktinę biblinę k. parengė šv. Antanas Paduvietis, kuri buvo išspausdinta tik XVII a. Biblinės k. paprastai yra originalinėmis kalbomis, t. y. lotynų, hebrajų ir graikų. Bet paskutiniais laikais atsiranda vis daugiau biblinių k. ir moderninėmis kalbomis.

A. Vaccari, Quae sit optima Vulgatae concordantia (Verbum Domini IV, 245–250) 1924; *A. Kleinhaus*, De prima editione catholica concordiantiarum (Biblica V, 39) 1924; *E. Kalt*, Bibl. Reallexicon 1931; *H. Haag*, Konkordanz (Bibl. Lexicon) 1951–56. *L. Tlb.*

Konkordatas (lot. concordia ‚sutarimas, širdžių vienybė) teisine prasme — Bažnyčios ir valstybės sutartis, tvarkanti abi šali liečiančius reikalus. K. subjektai yra Bažnyčia ir valstybė, atstovaujamos teisėtų reprezentantų. Taigi — k. negali sudaryti vyskupai, kurie teatstovauja mažai Bažnyčios daliai, negali sudaryti atskirų valstybių dalys — gubernijos, provincijos, departamentai, nebent kuri valstybėlė turi suverenaus reiškimosi teises tarptautinėje srityje, kaip pvz. savu laiku buvo sudariusios konkordatus Bavarija (1924), Prūsija (1929). K. objektas — Bažnyčią ir valstybę liečiantieji pasauliniai ir dvasiniai dalykai, pvz. vyskupų skyrimas, moterystės tvarkymas, vyskupijų ribų nustatymas, bažnytinės nuosavybės tvarkymas, dvasininkų teisės ir t.t. K. forma paskutiniu metu yra nusistovėjusi — tarptautinių sutarčių forma. Praeityje yra buvę ir kitokių formų, pvz. 1447 buvo paskelbta vienpusio Bažnyčios pasižadėjimo forma vadinami Konstancijos ir Kunigaikščių konkordatai. Buvo vartota ir dviejų atskirų raštų, dviejų atskirų deklaracijų ar įstatymų forma, atskiruose teisiniuose dokumentuose pažymint, kuri šalis pasižada, įsipareigoja. Panašios formos laikytasi 1727 sudarant susitarimą tarp popiežiaus Benedikto XIII ir Sardinijos karaliaus Viktoro Amadiejaus II.

K. skirstomi į formalius ir tolygius, žiūrint ar sudaryti k. forma ar kaip kitaip. Objekto atžvilgiu gali būti — daliniai, kada tvarkoma tik vienas ar dalis klausimų ir bendri, kurie apima daug klausimų; tokie yra beveik visi šių dienų k. Tvermės atžvilgiu k. yra laikiniai — ribotam laikui sudaryti (pvz. Konstancijos k. buvo penkeriems metams) ir visam laikui (šitokie k. su Latvija, Lenkija, Lietuva).

Pirmuoju k. laikoma popiežiaus Stepono III sutartis su Pipinu 754, paskiau ėjo pop. Adrijono I ir Karoliaus Didžiojo sutartis 774. Pirmaisiais taikos k. buvo 1107 Londono susitarimai, Wormso susitarimai

1122, kai buvo baigti investitūros ginčai. Viduramžiais, esant Bažnyčios teisėms labiau garantuotoms, k. nebuvo taip aktualūs, bet nuo XVIII a. iškilę aštresni ginčai tarp valstybių ir Bažnyčios vedė į gausesnes sutartis, kurių viena pirmųjų — 1801 Napoleono I ir Pijaus VII susitarimai. Ypač k. sudarymas pagausėjo po I pas. karo, kuriantis naujoms valstybėms. Buvo sudaryti konkordatai su Latvija (1922), su Lenkija (1925), su Rumunija (1927), su Italija (1929; išsprendžiant labai sudėtingas problemas, kilusias iš bažnytinės valstybės panaikinimo), su Austrija (1933) ir kt. Kai kurie Lietuvos reikalai jau buvo paliesti ankstyvesniuose k. su Rusija: 1798, 1847, 1882 ir 1907. Po I pas. karo atsikūrusioje Lietuvoje veikė trys skirtingos teisinės sistemos: Rusijos (pačioj Lietuvoj), Napoleono (Užnemunėj) ir Prūsijos (Klaipėdos krašte). Jos lietė ir bažnytinius reikalus, ir jų tvarkymą reikėjo suvienodinti. Pasitarimai su Vatikanu dėl Lietuvos k. prasidėjo jau 1923, praslinkus metams po to, kai Vatikanas Lietuvą pripažino de jure. Tačiau tada daug pažangos nepadaryta, nes, iš vienos pusės, Lietuvos vyriausybė buvo perdaug užimta vidaus atkūrimo reikalais, Klaipėdos problemomis, o Vatikanas taip pat perdaug nesiskubino, nes esant valdžioje katalikams, ir taip Bažnyčios teisės buvo garantuotos.

Lenkijai pasirašius k., įtempimas tarp Lietuvos ir Vatikano dėl Vilniaus padidėjo, ir kai kuriam laikui nutrūko diplomatiniai santykiai. Reikėjo santykius normuoti. Į valdžią atėjusi tautininkų vyriausybė rūpinosi pagerinti santykius su dvasininkais k. pagalba. Prof. A. Voldemaras, būdamas ministras pirmininkas ir užsienio reikalų ministras, jau 1926 pabaigoje pradėjo pasitarimus su Apaštališkuoju vizitatoriumi arkiv. Jurgiu Matulevičiumi. Per mėnesį laiko buvo sudaryti pagrindiniai k. metmenys. Deja, arkivyskupo Matulevičiaus mirtis (1927 I 27) reikalą sutrukdė. A. Voldemaras 1927 vasarą pats nuvyko į Romą. Norėdamas kuo greičiau pabaigti su k., pasitarimuose su Vatikano atstovais pagrindan paėmė jau sudaryto Lenkijos k. nuostatus, ir gana greit pasiekė susitarimo. Lietuvos k. pasirašė kard. Gasparri ir ministras pirm. A. Voldemaras 1927 IX 27. Lietuvos prezidentas A. Smetona jį ratifikavo 1927 X 20, Šv. Sostas – 1927 XII 8. Ratifikavimo dokumentais pasikeista 1927 XII 10. Lietuvos k. buvo paskelbtas oficialiame Vatikano leidiny Acta Apostolicae Sedis 1927 XII 10, o Vyriausybės Žiniose — 1927 XII 20.

K. pripažįstama Bažnyčios teisė tvarkytis pagal savo kanonus, patvirtinama laisvė tikintiesiems susisiekti su savo vyskupais ir Apaštališkuoju Sostu, pastoviai užmezgami geri santykiai tarp Lietuvos ir Vatikano, dvasininkai atleidžiami nuo karinės tarnybos, Šv. Sostas įsipareigoja, prieš skirdamas vyskupus, atsiklausti Lietuvos vyriausybės, ar ji neturi kokių politinio pobūdžio priekaištų kandidatui, vyskupai daro ištikimybės priesaiką valstybės prezidento akivaizdoje, Bažnyčiai pripažįstama teisinio asmens padėtis, patvirtinama nauja Lietuvos bažnytinė provincija, kuri buvo sudaryta bule Lithuanorum Gente (1926 IV 6); Bažnyčiai paliekama teisė tvarkyti katalikų moterystės ir jungtuvių bei gimimo metrikas, pripažįstama katalikų organizacijų laisvė (ypač paragrafas apie katalikų akcijos laisvę sukėlė daug susidomėjimo bažnytinės teisės specialistų sluoksniuose); garantuojamos teologijos-filosofijos fakulteto bei privačių mokyklų teisės. Vėliau eilė vyriausybės potvarkių dėl organizacijų, dėl fakulteto, dėl mokyklų nesiderino su k. nuostatais.

Bolševikai 1940 VI 26 neteisėtu vienšaliu aktu paskelbė k. negaliojantį, vėliau — jų kontroliuojamose Vyriausybės Žiniose (1940 nr. 713–727) buvo panaikinta visa eilė k. dėsniais garantuotų nuostatų, pvz. uždarytas teol.-filos. fakultetas, atimtos privačios mokyklos ir t.t.

P. Malakauskis, Viešosios bažnytinės teisės 1931; Konkordatas tarp Šventojo Sosto ir Lietuvos Valdžios 1928; *J. Prunskis,* Comparative Law, Ecclesiatical and Civil, in Lithuanian Concordat 1945.

J. Pr.

Konkordija (lot. concordia ‚santaika') sen. romėnų suasmeninta santaika. Pasibaigus vidaus kovoms jai buvo statomos šventovės, kurių svarbiausia vieta Romos forumo dalyje statytoji 367 pr. Kr., kai buvo išleisti Licinijaus įstatymai, baigę kovas tarp patricijų ir plebėjų. Joje posėdžiaudavo senatas. Išliko pastato liekanos. Imperijos laikais buvo ypatingai gerbiama Concordia Augusta, imperatoriaus namų vedybų deivė. Jos atributai — gausybės ragas ir aukojamoji taurė.

G. Wissowa, Religion und Kultus der Römer ²1912; *P. L. Strack,* Untersuchungen zur röm. Reichspräg. des 2. Jahrh. 1931–33.

2. K., arba k. formulės, yra liuteronų tikybos dėsnių rinkinys. Jis turėjo kelis

pirmatakus. 1575 M. Chemnitz buvo sudaręs Švabijos ir Saksonijos k. formules; po to tuoj sekė Luke Osianderio ir Baltasar Bidembacho sudarytos Maulbronno formulės; vėliau jos buvo pakeistos Torgau knyga, kuri 12 straipsnių skyrėsi nuo anų. Saksonijos elektoriaus (kunigaikščio) Augusto nurodymu Andreae ir Chemnitz su Selnecker, Musculus, Körner bei Chytraeus 1577 Bergene, netoli Magdeburgo, sudarė žinomąsias k. formules, kurios liuteronų kunigaikščių ir bažnyčios buvo priimtos. Praėjus 50 m. nuo Augsburgo konfesijos (Confessio Augustana 1530) paskelbimo, buvo surinkti visi simboliniai liuteronų bažnyčios raštai nuo 1530 iki 1577 ir Dresdene 1580 išleisti vienoje k. knygoje vokiečių kalba ir lotynų vertimu.

Encyclopaedia of Religion and Ethics, III ir VIII t., 1911; *J. T. Müller*, Die symbolische Bücher der Evangelischen Lutherischen Kirche 1869.

K.Gdt.

Konkorėžis žr. Kankorėžis.

Konkrecija (lot. concretio ‚suaugimai') yra apvalios ar netaisyklingos formos, dažniausiai skirtingos mineralinės sudėties įtarpas sedimentinėse uolienose (dažniausiai klintyse ir dolomituose). Tai koncentriškos struktūros padaras, atsiradęs apie bet kokį branduolį, dažniausiai fosiliją. Lietuvoj pilkuose kreidos sistemos mergeliuose randame fosforinių, piritinių ir titnaginių konkrecijų; glaukotiniuose dumbluose fosforitinių k. Dažnai k. yra limonitinės, silicinės, kalcitinės, liosо ir kt. *B.Sld.*

Konkrementas (lot.) akmuo ar kieta masė, atsirandanti natūralėse kūno landose ar įvairiuose kūno audiniuose — inkstuose, kepenyse.

Konkretus (lot. concretus ‚suaugęs draugėn, tirštai, kietai') imamas visoje savo būties pilnatvėje, neatsietai jokiu atžvilgiu. K. priešybė yra abstraktus. K. ir abstraktaus supratimas įvairuoja skirtingose filosofijos sistemose pagal tai, kaip sprendžiami pagrindiniai būties ir jos pažinimo klausimai. Scholastinėje filosofijoje abstrakčia buvo vadinama sąvoka kurios nors savybės, imamos atsietai nuo tų būtybių, kurios turi tą savybę; priešingai, konkrečia buvo vadinama sąvoka, kuri išreiškia pačias tas būtybes, kurios turi atitinkamas savybes. Pagal šį skyrimą, pvz. žmogus yra konkreti, o žmogiškumas abstrakti sąvoka. Ši skirsena yra išlikusi gramatikoje, kalbant apie k. ir abstrakčius terminus. Taip pat ji yra atspindima ir tais atvejais, kai abstraktus-k. priešybė imama lyginamąja prasme, pvz. sakant, kad ‚santykio' sąvoka yra abstraktiškesnė už ‚ilgio' sąvoką, kuri pirmosios atžvilgiu yra konkretesnė. Tačiau vėlesnėje filosofijoje konkretumas dažniausiai siejamas su realumu patirtinėje tikrovėje (pvz. k. faktai ‚tikri faktai'). Iš to kasdieninėje vartosenoje konkretumas dažnai imamas ir praktiškumo, būtent galimumo realizuoti, sinonimu (pvz. k. sumanymas ‚duotose sąlygose įvykdomas sumanymas', k. pavyzdys ‚pavyzdys, parodąs, kaip iš tiesų ką nors reikia atlikti') Kadangi visa, kas realiai egzistuoja, yra individualios būtybės, tai konkretumas sinonimiškai susijęs ir su individualumu (pvz. k. atvejis yra tam tikroje individualioje situacijoje imamas atvejis. — Specialią prasmę konkretumo sąvokai teikia Hegelis, išeidamas iš bendrųjų savo filosofijos principų. Kadangi jo filosofija nukreipta ne į individualią egzistenciją, o į visumą, tai, priešingai įprastinei vartosenai, jam abstraktu yra tai, kas individualu (nes atsieta nuo visumos), o konkretu visų pirma yra visuma. Absoliučioji idėja jam yra drauge ir visuotinė ir konkreti. ‚Konkrečios visuotinybės' sąvoka yra viena iš pagrindinių Hegelio filosofijos sąvokų. *J. G.*

Konkubinatas (lot. concubo ‚kartu sugulti') bendras vyro ir moters gyvenimas, kurie nors ir galėdami tuoktis, santuokos nesudaro ir daugiau ar mažiau pastoviai tik susituokusiems priklausomomis intimumo teisėmis naudojasi. Lietuvių kalba tos rūšies partneriai yra vadinami sugulovas ar sugulovė.

S. Testamente, kai poligamija buvo toleruojama, buvo žinoma žmonos ar žmonų vardas ir vienos arba daugiau konkubinių. Pirmosios turėjo žmonų teises ir joms prideramą socialinę padėtį, o antrosios ne; jos gyveno vad. teisėtame k. Įprastai jos būdavo moterys žemesnio luomo.

Romėnų įstatymai mini žmoną ir tariamą žmoną ‚quasi-uxorum', arba konkubinę. Pirmoji bendrojo gyvenimo rūšis įstatymais buvo legalizuota, bet iš antrojoje gyvenančių įstatymai nereikalavo intencijos palikti kartu visam laikui, iki mirties. Tai priklausydavo ne tiek nuo įstatymo raidės, kiek nuo vyro malonės. Su imperijos žlugimu nyko ir legalizuotas k. Vėliau jis buvo suprantamas kaip ir dabar: pastovi neleistino bendro gyvenimo forma. Slaptosios santuokos (matrimonia clandestina)

dar buvo toleruojamos viduramžiais. Jos būdavo sudaromos nesilaikant bažnytinių įstatymų normų formos atžvilgiu ir todėl būdavo tik legalizuotas k. Tridento susirinkimas (1545–1563) 24-joj sesijoj (kap. 1) vėl atnaujino bažnytines bausmes konkubinams ir paskelbė negaliojančias slaptąsias santuokas (matrimonia clandestina). 1908 dekretu Ne temere galutinai buvo nustatyta kanoniškoji santuokos forma. Tas dekretas buvo paskelbtas visame katalikiškame pasauly ir jo reikalavimų vykdymas yra būtina sąlyga santuokos galiojimui. Tai buvo įtraukta į Kanoninių teisių kodeksą: ‚Tik tos santuokos yra galiojančios, kurios yra sudaromos prieš kleboną arba vietos vyskupą ordinarą arba bet kurio iš jų deleguotą kunigą ir bent du liudininkus' (Kan. 1094). Šių laikų moralistai k. aptaria kaip dažną lytinį bendravimą to pat vyro su ta pačia moterimi susituokusių pavyzdžiu, nors jie nėra vedę pagal juos saistančius įstatymus. Nors ir dažnas, bet tik atsitiktinis nemoralus bendravimas dėl asmens ar asmenų silpnumo tikrojo k. nesudaro; be to, dar turi būti intencija gyventi kaip kad santuokoj gyvenama. Jei ta intencija pareiškiama kokiuo nors faktu (pvz. communi habitatione) arba sutartimi, tada ir reti nemoralūs santykiai charakterizuoja k. Abu elementai, ypač pirmasis, yra randami vad. Common Law Marriages JAV.

E. Dillon, Common Law Marriage 1942; *Noldin-Schmitt,* Summa Theologiae moralis: De sexto praecepto 1945. *V. Čv.*

Konkupiscencija (lot.) geidulys, paprastai juslinių malonumų geidulys. Kaip intensyviai trunkąs geidimas k., arba geidulys, skirtinas nuo geismo, reiškiančio apribotos trukmės geidimą.

Konkurencija (lot.) varžybos, lenktyniavimas; lenktyniavimas ūkiniame gyvenime: pramonėje ir prekyboje. K. yra monopolio priešingybė. K. yra esminė kapitalistinės ūkinės sistemos dalis. K. verčia pirklį stengtis tiekti vartotojui prekių ir patarnavimų kuo aukščiausios kokybės žemiausia kaina. Seniau manyta, kad tik k. kelia ūkinį našumą, išskirdama silpnesniuosius ir palikdama tik tuos, kurie geriau geba patarnauti klientui: pigiau perka, gamina ir parduoda. Kiti sako, kad k. nebūtinai turi išsaugoti tą, kuris geriausiai gamina ir parduoda, bet kaip tik tą, kuris geriau sugeba savo prekes reklamuoti, nežiūrint, ar tos prekės geros, ar blogos, net nežiūrint ar jos brangios, ar pigios. Sakoma, kad aštri ir neribota k. verčia dirbančiųjų algas mažinti, menkinti prekių kokybę, nereikalingai eikvoti energiją, naikinti neišsilaikančias įmones. Šio pesimistiško k. nusiteikimo šalininkai reikalauja k. tvarkyti įstatymais ir susitarimais tarp suinteresuotų grupių, atsižvelgiant pramonės, prekybos, dirbančiųjų ir vartotojų labo. Tie, kurie nori neribotos k., sako, kad ribota k. veda prie monopolių ir vartotojų išnaudojimo; be k. įmonės pasidaro neveržlios, statiškos, neveiklios, nesirūpina pagerinimais; nemažina gamybos išlaidų; nesirūpina gaminių kokybe ir reikalauja iš vartotojų aukštų kainų. Laisvosios k. šalininkai sako, kad laisvoji k. yra neatskiriama dalis laisvosios gamybos bei prekybos — laisvojo ūkio apskritai. K. nebuvimas anksčiau ar vėliau turi blogai atsiliepti abiem pusėm: pirkėjui ir pardavėjui; gamintojui ir vartotojui.

Ekonomistai klasikai, kurie norėjo laisvojo ūkio ir laisvosios k., nenumatė, kad idealiai automatiškai veikiančiai k. reikalingos ir idealios sąlygos: visiška ūkinė laisvė, kur tiek pirkėjas, tiek pardavėjas gerai nusimano apie esamojo ir būsimojo laiko kainas, pasiūlą ir paklausą, kur valstybė nesikiša į ūkinius reikalus ir kur pirkėjas, ir pardavėjas turi laisvas sąlygas susieiti bei susisiekti be jokių varžymų. Tokių sąlygų istoriniais laikais niekur nėra buvę. Vakarų ūkis arčiausiai šių sąlygų buvo priartėjęs pirmoje XIX a. pusėje. Šiandien neturime idealios, visiškai laisvos ūkinės sistemos — neturime ir idealiai laisvos k. Įžiūrėta, kad dabartinėse sąlygose k. slepia įvairių pavojų, kurie, žiūrint visos tautos akimis, gali būti ūkiui nenaudingi. Dėl to įstatymai k. varžo, ją tvarko, nustato konkuravimo taisykles. K. tvarkantieji įstatymai iš vienos pusės žiūri, kad konkuruoti spiriami pirkliai nedarytų monopolinių susitarimų, vengdami k. Kova už laisvesnę k. ir prieš ją vyksta ir toliau. Ar k. varžyti, ar palikti nevaržomą, nesutaria nei pirkliai nei ūkio žinovai. Šiandien betgi tikra, kad tuose kraštuose kur k. didesnė, kur mažiau ūkinių varžymų, ten gyvenimo ūkinis lygis aukštesnis. Ūkis, nežiūrint ir aštriausios k., daugiau ar mažiau, linkęs monopolin. Iš čia išeina visuomenės, valdžios, pirklių, vartotojų ir gamintojų susikirtimas. Nauji technologiniai išradimai šį polinkį tik padidina. Technikinė pažanga, brangus naujų išradimų pritaikymas gyvenime reikalauja vis

didesnės kapitalų koncentracijos vienose rankose. Įmonėms valdyti vis dažniau ieškoma aukštų klasifikacijų intelektualų, o jų pertekliaus nėra. Tos įmonės, kurios tokių valdytojų turi, įgauna daugiau reikšmės. Patentus tvarkantieji įstatymai, akcinių bendrovių nuostatai iškelia didesniąsias bendroves. Pagaliau ir pati visuomenė yra daugiau linkusi pasitikėti didelėmis, žinomesnėmis bendrovėmis, kaip mažesnėmis, menkiau žinomomis bendrovėmis. Kai kurios firmos, pasitelkdamos dar psichologų, sugeba savo prekes taip išpopuliarinti, kad jų ženklai, įpakavimas, vardai yra visų žinomi ir tos prekės visų reikalaujamos. Taip populiarios prekės kartais monopolizuoja rinką. Aišku, tokios firmos turi galimumo ir kainas padiktuoti. Prekių retumas bei įmonių išimtinė padėtis ten, kur nėra konkurentų, veda prie monopolinių bendrovių. Tokia išimtine padėtim naudojasi miestuose susisiekimą palaikančios, dujas ir elektros energiją tiekiančios bendrovės. Visais tokiais atvejais, kai pasireiškia bendrovių monopoliniai pokrypiai, prekių kainos valdžios reguliuojamos. Bet ir monopolinio pobūdžio didelės įmonės vis tiek dar ir tarp savęs konkuruoja. Visiškai idealios monopolinės padėties jos nepasiekia ne vien dėl įstatyminės priežiūros, bet ir dėl tarpusavio k. Išimtį sudaro sovietinės sistemos kraštai: ten tik monopolinės įmonės teveikia visiškai išnaudodamos vartotoją. Vakarai laikosi vidurio tarp laisvos k. ir monopolio. K. tenai automatiškai patvarko prekių ir patarnavimų kainas bei veikia jų kokybę iš vidaus, o valdžios patvarkymai tą patį atlieka veikdami išoriniu būdu. K. pirmoje eilėje vyksta dėl kainų; tokia ji daugiausia matyti, nes kiekvienas už tolygią prekę nori mokėti mažiau. Dažnai betgi sunku prekes skirti kokybės atžvilgiu. Dėl to žema prekių kaina nevisuomet yra ‚konkurencinė kaina'. Turime vartotojų, kuriems, aukštos kainos reiškia geras prekes. Yra pirklių, kurie turi tai galvoje ir iš principo laikosi aukštesnių kainų politikos. K. vyksta ne tik tarp pirklių gaminančių ir pardavinėjančių tas pačias prekes, bet ir iš viso visų pirklių su visais. Vartotojas neretai renkasi, ar pirkti namą, ar automobilį. Vartotojas gali pirktis sau eilutę iš vilnonės, šilkinės, medvilninės ar kitokios medžiagos. Šiuo atveju turime tų pačių prekių, bet įvairių medžiagų k. Geras susisiekimas k. dar labiau praplečia: įgalina vieną miestą konkuruoti su kitu, vieną valstybę su kita. Net pirkėjai - vartotojai konkuruoja tarp savęs, ypač ieškodami retesnių prekių. Besivaržantieji pirkėjai prekių kainas kelia. Bet ir lenktyniaujantieji pardavėjai prekių kainų dažnai nemažina, nes konkurencinė reklama brangus dalykas — reklaminės išlaidos įskaitomos prekių kainon.

N e š v a r i k. (unfair competition) yra tokia k., kuri pažeidžia nusistovėjusius moralinius bei etikos dėsnius, varoma nesilaikant įstatymų. Besiverčiantieji nešvaria k., baudžiami. Nešvarios k. pavyzdžiai yra naudojimas melagingos reklamos, prekių pardavinėjimas žemiau savikainos, slėpimas blogos prekių kokybės, firmų ženklų padirbinėjimas, žinomų prekių įpakavimo imitavimas, konkurentų prekių peikimas.

D. Budrys, Ekonomikos Vadovėlis 1936; *W. H. Kiekhofer,* Economic Principles, Problems, and Policies 1951; *P. D. Converse & H. W. Huegy,* The Elements of Marketing 1946. *L.Drg.*

Konkurentas (lot.) asmuo, kuris rungiasi varžosi dėl kokio nors daikto arba dalyko.

Konkursas (lot. concursus) 1. varžytynės įgyti vietai, gauti atlyginimui, premijai, varžybos meno, mokslo ar sporto srityse.

2. L i t e r a t ū r i n i u k. vadinama visuma pastangų ar daugelio asmenų varžybos laimėti premiją ar kurios įstaigos pažadėtą vietą vertingiausiam iš besivaržančiųjų. Taigi, k. sudėtinės dalys yra šios: pažadėta premija, varžovai ir jury komisija. K. jau buvo praktikuojami ir labai vertinami dar senojoj Graikijoj. Plinijus Senasis pasakoja apie Periklio suruoštuosius jaunuomenės tarpe k., jam panorus gauti kuriam miestui meninį veikalą ar palikti ateinančioms kartoms literatūrinį kūrinį. Delfų, Korinto ir Olimpijos žaidimai buvo irgi k. Ir graikų rapsodai varžėsi dėl premijų improvizuodami per pokylius, šventes, laidotuves. Literatūrinių k. pamėgimą paveldėjo romėnai. Per augustalijas, mūsų eros pradžioje, Neapolyje įvyko vienas jų pašvęstas poezijai. Viename tokių k. premiją laimėjo Germanikas, imp. Klaudijaus brolis, už komediją. 60 m. Neronas įsteigė poetines varžybas. Nuo to laiko literatūriniai k. buvo praktikuojami visais laikais visose kultūringose šalyse. Mūsų dienomis universitetai, dienraščiai ir netgi atskiri as-

menys organizuoja k., skirdami dideles premijas, kiekvienais metais teikiamas su didesniu ar mažesniu nešališkumu daugiau ar mažiau kompetetingų komisijų. Nepriklausomoje Lietuvoje tokie k. buvo pradėti švietimo ministerijai 1935 įsteigus literatūros premiją (5000 litų) už geriausią literatūrinį kūrinį. Be švietimo ministerijos, dar literatūrines premijas skyrė miestai, knygų leidyklos. Tremtyje tą tradiciją tęsia Lietuvių rašytojų draugija, kasmet skirdama premiją. Nuo 1951 Čikagos dienraštis Draugas skiria 1000 dol. už geriausią romaną, o Aidų žurnalas 500 dol. už literatūros ar mokslo veikalą, o taip pat ir kitos visuomeninės įstaigos bei atskiri asmens. Pirmasis sumanymas premijuoti lietuviškas knygas kilo 1859 M. Akelaičiui, kuris manė sutelkti didelę pinigų sumą šiam reikalui, tačiau savo sumanymo negalėjo įvykdyti. *P.Gč.*

3. t e i s ė j e teismo procedūra atlyginti visas kreditorių pretenzijas vienu metu ir proporcingai iš turto fizinio ar juridinio asmens, kuris yra nepajėgus toliau vykdyti savo mokėjimo pasižadėjimų ir teismo pripažintas nusigyvenęs (žr. Bankrotas).

Konkursinė teisė ir procesas konkursas yra numatytas ir reguliuojamas materialine k. teise ir procesu. Kadangi nusigyvenusį (bankrotą) galima pripažinti tik tokį asmenį, fizinį ar juridinį, kuris parduoda savo ar kitų gaminius, tai beveik visoje Lietuvoje konkursas buvo reguliuojamas prekybiniais įstatymais; tik Klaipėdos krašte veikė atskiri konkurso įstatymai—Konkursrecht ir Konkursordnung. Pripažinimas bankrotu ir konkurso paskyrimas įvyksta tik kreditorių reikalavimu. Kadangi toks pripažinimas varžo pripažinto nusigyvenusiu laisvą disponavimą savuoju turtu (jis negali nei daryti naujų pasižadėjimų, nei patenkinti kai kurių reikalavimų), tai yra labai svarbi to pripažinimo data. Klaipėdos krašte veikiąs įstatymas net reikalavo įrašyti į teismo nutarimą ne tik to nutarimo datą, bet ir valandą. Jei pripažintas nusigyvenęs vengia nurodyti savo turtą, tai, kreditoriams reikalaujant, jis gali būti suimtas. Teismas, kuris tvarko konkursinę bylą, nusigyvenusio turtui surašyti ir administruoti skiria konkurso valdytoją, dažniausiai kreditorių prašyme nurodytą advokatą, kuris privalo per tam tikrą laikotarpį išaiškinti turto dydį ir kreditorių pretenzijas. Tam reikalui jis skelbia terminą, per kurį kreditoriai privalo pareikšti savo pretenzijas. Dėl tų pretenzijų iškeltos teismuose bylos sustabdomos. Turto valdytojo veiksmus prižiūri jį paskyręs teismas. Pavėluotai pareikšta pretenzija gali būti konkurso tvarka nepatenkinta. Konkurso valdytojas atstovauja nusigyvenusiam visose jo ir prieš jį iškeltose bylose, jei jis tatai randa kreditorių interesams naudinga. Tuo būdu išaiškintas ir surinktas turtas, kuris skiriamas konkurso tvarka kreditorių interesams patenkinti, vadinamas konkursine mase. Visas gautas pretenzijas konkurso valdytojas rūšiuoja pagal įstatymais numatytas taisykles. Pirmoje eilėje pilnai apmokamos konkurso išlaidos, valstybiniai ir savivaldybiniai mokesčiai, darbininkų ir tarnautojų nesumokėtas atlyginimas už paskutinius metus, o jei nusigyvenusis buvo mažamečio globėjas, tai ir jo padaryti tam mažamečio turtui nuostoliai. Taip pat atlyginami nekilnojamojo turto įkeitimai pagal jų pirmumą. Visos likusios pretenzijos atlyginamos proporcingai. Nebaigtiems teismuose ginčams gali būti rezervuota teoretiškai priklausanti suma. Savo pinigų paskirstymo projektą konkurso valdytojas pateikia kreditorių bendram susirinkimui tvirtinti. Tačiau konkurso valdytojui suradus skolininko papildomą turtą ar neišnaudojus rezervuotų ginčams sumų, gali vėliau įvykti papildomas tų sumų padalijimas. Konkurso valdytojas gauna už savo darbą atlyginimą, bet už padarytus nusižengimus atsako savo nuosavu turtu. Po to teismas skelbia konkursą baigtą. Nepatenkinti konkursine tvarka reikalavimai gali būti vėliau ieškomi bendra tvarka atsiradus skolininko naujam turtui. Žr. Konkursas. *Č.Btk.*

Konkursiniai egzaminai naudojami intelektualiniam konkurentų pajėgumui nustatyti. K.e. daromi įvairiais atvejais: 1. kada mokykloje yra mažiau vietų, negu norinčių į ją stoti, 2. skirstant stipendijas, pašalpas ar dovanas, 3. kad nepatektų į mokyklą menkesnio išsilavinimo, negu tos mokyklos vidurkis ar lygis, 4. kada kandidatas neturi jokio pažymėjimo. Išskyrus du pirmuosius atvejus, kada ir su labai gerais pažymiais kandidatas gali būti atmestas dėl vietų ar stipendijų aprėžto skaičiaus, visais kitais atvejais patenkinamą k.e. pažymį ir būdą (raštu, žodžiu, praktika) nustato švietimo ministe-

rija arba suinteresuotos mokyklos pedagogų taryba. *At.K.*

Konkvistadoras (isp. conquistador ‚nukariautojas') nukariautojas; Ispanijos avantiuristai, be valstybinės paramos nukariavę didelius žemės plotus Amerikoje. Ispanijos karalius apdovanojo juos bajoriškais titulais, privilegijomis, žemėmis ir jie paliko dideli feodalai-valdovai. Svarbiausi šių nukariautojų buvo: H. Cortes, Fr. Pizarro.

F. A. Kirpatrick, The Spanish Conquistadores ²1946.

Konnersreuth Bavarijos mstl. Aukštutinio Pfalzo šiauriniame kampe, Tirschenreutho aps., arti Čekoslovakijos sienos; apie 1300 gyv. (1956); stigmatizuotosios Teresės Neumanaitės gyvenamoji vieta.

Konoidas (gr.) yra linijinis paviršius, kurį sudaro tiesės lygiagretės duotajai plokštumai (diriguojanti plokštuma), kertančios duotąją tiesę (diriguojanti tiesė) ir duotąją liniją (diriguojanti linija). Jei pastaroji plokščia, tai neturi būti diriguojančioje plokštumoje. K. pavyzdžiu gali būti gelikoidas, hiperbolinis paraboloidas.

Konoye Fumimaro (1891–1945) kunigaikštis, japonų politikas. 1933–38 senato pirmininkas, 1939–40 slaptosios tarybos pirm. 1937–39 japonų kinų karo metu ir II pas. karo metu (1940–41) ministras pirm. Totalistinės santvarkos Japonijoje kūrėjas, sudaręs ašies valstybių draugiškumo paktą ir pradėjęs karą su JAV. 1945 XII 15 nusižudė.

Kononas (gr. Konon) 1. Peloponeso karo pabaigos Atėnų laivyno vadas, nuo 413 pr. Kr. strategas, 407 Alkibiado įpėdinis, perėmęs laivyno vadovavimą. 406 po pralaimėjimo ties Aigospotamoi vienintelis išsigelbėjo ir nuvyko į Kiprą su 8 trierėmis pas karalių Euagorą, kurio pasiūlytas tapo persų laivyno vadu; jam vadovaudamas 394 ties Knidu lemiamai sutriuškino Spartos jūrų galybę. 393 persų pinigais atstatė Atėnų sienas. Mirė 392 Kipro saloje. Jo gyvenimą aprašė Kornelijus Nepotas.

Pauly-Wissowa, Real-Enc. der klass. Alt. 11, 2 1922.

2. K. (m. apie 235 pr. Kr.) samietis gr. matematikas ir astronomas, Archimedo bičiulis, Aleksandrijos rūmų astronomas, davęs ‚Berenikės garbanos' žvaigždynui vardą ir išradęs įviją.

Konopczyński Władysław (1880–1952) lenkų istorikas, 1922–27 Lenkijos seimo narys, Krokuvos univ. profesorius, mokslo akademijos narys, Lenkų biografinio žodyno redaktorius. II pas. karo metu buvo vokiečių koncentracijos stovyklose. Autorius veikalų iš naujosios Lenkijos istorijos, liečiančios ir Lietuvos įvairius klausimus: Sejm Grodzieński 1752 r. 1907; S. Askenazy red. serijoje Monografje w zakresie nowożytnych 1909 ir 1911 išleido Polska w dobie wojny siedmioletniej; istorinių straipsnių rinkinys išėjo atskiru tomu Mrok i Świt 1911. Iškeldamas seimų dienoraščių reikšmę, K. išleido Dyaryusze sejmowe z wieku XVIII: t. I — Dyaryusz sejmu z r. 1748, 1911, t. II — Dyaryusz sejmu z r. 1746, 1912; Pamiętniki St. Aug. Poniatowskiego 1732–58, 1915, 1917 — Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej; 1918 — Liberum Veto. Perdirbęs šitą studiją K. išleido prancūziškai 1930. 1920 K. ag. išleido A Brief Outline of Polish History. 1921–26 K. pradėjo seriją monografijų apie atskirus veikėjus: 1921 — Od Sobieskiego do Kościuszki, 1926 — Stanisław Konarski, 1931 — Kazimierz Pułaski. Nagrinėdamas Lenkijos santykius su kaimynais, rašė 1924—Polska a Szwecja 1660–1795; 1936 — Polska a Turcja 1683–1792. 1936 išl. 2 t. Dzieje Polski nowożytnej, pradėdamas nuo Žygimanto Senojo (1506). Nors šitas sintetinis K. tyrinėjimų veikalas sulaukė kritikos kaip ir kt. jo tyrinėjimai, priekaištaujant, kad K. nepakankamai kritiškai naudojosi šaltiniais, tačiau jis priklauso prie svarbiausių jo darbų. 1936–38 buvo išl. 2 t. Konfederacja Barska. Dalyvaudamas įvairiuose lenkų ir tarpt. istorikų kongresuose, K. buvo laikomas vienu iš žymiausių Lenkijos ir r. Europos istorikų. 1935 per lenkų VI istorikų suvažiavimą Vilniuje jis skaitė paskaitą Udział Polski i Litwy w tworzeniu wspólnej polityki zagranicznej (Pamiętnik VI zjazdu historyków Polski w Wilnie, 1935 I). Kartu su Lepszy Akta ugody Kiejdańskiej (Ateneum Wileńskie X). Savo veikaluose K. buvo antivokiškai (ypač antiprūsiškai) nusistatęs; paskutinis jo tyrinėjimas Fryderyk a Polska 1947, kaip ir apžvalginė studija Kwestja bałtycka od X–XX wieku, tai labiausiai rodo. Priklausydamas lenkų demokratų-nacionalistų ideologijai, savo darbuose K. stengėsi būti lenkų požiūrio gynėju, ypač, kur paliesdavo santykius su Lietuva. Būdamas ilgametis Lenkų mokslo akad. narys, K. buvo redaktorius jos leidžiamo Polski Słównik Biogra-

ficzny ir pats jame daug rašė biografijų. K. planavo daugiatomę padalinimų laikotarpio Lenkijos istoriją, kurios vieną tomą jis pats paruošė. *Z.I.*

Konopnicka Marja (1842 Suvalkuose — 1910) lenkų poetė, rašytoja ir visuomenininkė. Ištekėjusi dešimtį metų išgyveno ūkyje prie Kališo. Nuo 1876 įsikūrė Varšuvoje ir ten išbuvo ligi 1890, kada rusų buvo ištremta. Po 12 metų buvimo užsieniuose grįžo Lenkijon, kai 1902 dėkinga lenkų tauta jai dovanojo ūkį Žarnowce, Galicijoje, kur ji ir mirė. K. iš pradžių patyrusi romantinės, labiausiai Juliaus Slovackio, įtakos metu pirmuose poezijos rinkiniuose (Romans wieczorny, W górach) palaipsniui iš jo išsivadavo ir priartėjo prie naujų pradų, kurie ją padarė kovotoją už nuskriaustųjų ir silpnųjų, ypač kaimiečių, teises. Šia kryptimi eidama, ji neišvengė retorikos. Tačiau ilgainiui jos poezijos tonas aprimsta, išsivaduoja iš perdėto patoso, patampa egotiškesnis, turtingesnis, nes ji atsisako guodėjos misijos (Z pól i łąk, Lzy i pieśni). Kelionėse įgyta gilesne literatūrine kultūra ir svariais įspūdžiais ji praturtina savo poeziją, kuri pasiekia aukštumų rinkinyje Italia 1901. Italijos peizažas ir menas jautrioje jos sieloje prasiskleidžia dideliu ritmų įvairumu ir spalvų gyvumu. Sekančiuose rinkiniuose (Nowe pieśni, Głosy ciszy) jos poezija iš dalies grįžta prie liaudinių temų, tampa mąslesnė, kritiškesnė. Daug silpnesnė yra jos epinė poezija, kuri per poetinius pasakojimus veda į epą Pan Balzer w Brazylji 1909, kuriame šešiose ilgose giesmėse apdainuojama lenkų emigrantų patyrimai Brazilijoje. Jis būdingas perdideliu ištęstumu, akcijos stoka ir ne epiniu, bet romantiniu stilium. Lietuviški vertimai Pakeliui 1906, Pagal įstatymus 1910. Išsp.: Z przeszłości 1880 (antiklerikališkos nuotaikos), Poezje 1881, 1883, 1886, 1895, Wrażenia z podróży 1884, Cztery nowele 1888, Moi znajomi 1890, Dym 1898, Na normandzkim brzegu 1904, O Mickiewiczowskiej Odzie do młodości 1890, Mickiewicz, jego życie i duch, Z roku Mickiewiczowskiego ir kt.

J. Słomczyńska, M. K., życie i twórczość 1946.

Konosamentas žr. Jūrinis važtaraštis.

Konotacija (lot.) apėmimas, implikavimas priklausančių savybių, sąlygų ir t.t.; pačių šių savybių, sąlygų ir t.t. visuma.

Konotopa Vileikos aps. upelis, Udros (Ilijos, Neries) deš. intakas, 14 km ilgio.

Konovalec Evgenij (1893–1938) ukrainiečių nacionalistų vadas, Sovietų agentų nužudytas Lenkijoje.

Konovalov Dmitrii Petrovič (1856-1929) rusų chemikas, mišinių teorijos kūrėjas. Nuo 1904 Kalnų inst. direktorius, po revoliucijos prof. Išsp. O teorii židkostej 1886, Ob uprugosti para rastvorov 31928, Materialy i processy chimičeskoj technologii 1924–25.

Konradas šventieji: 1. K. Konstancos vysk. (m. 975), šventasis (šventė XI 26). Auklėtas prie Konstancos katedros, tapo vysk. Notingo (920–34) pagalbininku ir nuo 934 įpėdiniu. Pastatė Konstancoje 3 gražias bažnyčias: šv. Maurikijaus, šv. Povilo ir šv. Jono, kelis kartus aplankė Šv. Žemę. Kanonizuotas 1123 Laterano Susirinkime pop. Kaliksto II.

2. K. iš Parzham (pasaulietinis vardas Birndorfer Johann) kapucinų broliukas (1818–94), šventasis (šventė IV 2), per 40 metų išbuvęs Altötingo (Bavarijoje) vienuolyno durininku, pasižymėjęs nuolankumu ir vargšu meile. Kanonizuotas 1934.

3. K. Confalonieri iš Piacenzos (1290–1351) eremitas, šventasis (šv. II 19). Jaunystėje medžiodamas ir norėdamas išvyti žvėris, padegė mišką. Išsiplėtusio gaisro kaltininku buvo palaikytas ir nuteistas kitas, visai nekaltas žmogus. K., sąžinės graužiamas, prisipažino kaltas, išlaisvino nekaltąjį ir atlygino skriaudą bei nuostolius pardavęs savo ir žmonos turtus. Bendru susitarimu išsiskyrė su žmona, kuri įstojo į klariečių vienuolyną, o K. išvyko į Siciliją, kur netoli Nolos per 36 išgyveno atsiskyrėliu. Jo kultą pop. Urbonas VIII leido pranciškonų ordine 1625.

Vokiečių karaliai bei imperatoriai:

1. K. I, Frankų srities kunigaikštis, pirmas po Karolingų išrinktas rytų Frankonijos, būsimosios Vokietijos karalium (911–918). Karalium buvo tik iš vardo, nes didieji feodalai jo nepripažino. Remdamasis vyskupais kovojo dėl karalijos ir dėl Vokietijos suvienijimo. Jo žymiausias priešas buvo Saksonijos kunigaikštis Henrikas, nors mirdamas jis jam pavedė karaliją.

2. K. II, pirmas Saliečių dinastijos vokiečių karalius ir imperatorius (1024—1039). Gavęs karaliaus poaukštį vyskupų dėka, jis ir politikavo bažnyčia remdamasis ir su jos pagalba tvirtino karaliją. Prisijungė Burgundiją ir iš lenkų atimtą Lu-

žicų žemę. Bet danams atidavė šlezvigą ir vengrams ruožą palei Leitos upę. Italijoj gavo karaliaus karūną ir pačioj Romoj vainikuotas imperatorium (1027). Veikdamas prieš stambiuosius didikus Ronkalijos seime (1037) paskelbė smulkiųjų feodų paveldimumą ir dėl to sukėlė prieš save didžiūnus. Iš to vėliau kilo kova dėl investitūros. Be to, Lombardijoj įvedė Justiniono kodeksą vietoj senos langobardų teisės.

K. III — Vokiečių karalius (1138–1152), Švabijos hercogo sūnus, pradėjęs Hohenštaufenų dinastiją. Pirmiausia išrinktas dalies didikų karaliumi (1127), turėjo grumtis su Saksonijos valdovu Lotaru II ir šiam užleisti sostą. Tik jam mirus buvo pakartotinai išrinktas karaliumi. Bet turėjo kovoti su Bavarijos kunigaikščiu Henriku Išdidžiuoju, Velfu. Iš šių kovų kilo gibelinų ir gvelfų (žr.) partijos, lėmusios ypač Italijos gyvenimą ilgus šimtmečius. Kovos baigėsi Henriko Velfo pasmerkimu (1142), kada šiojo lėnas, Saksonija, atiduota buvo jo sūnui Henrikui Liūtui, o Bavarija — Austrijos Henrikui Jasomirgott. Didžiojo to meto veikėjo, ypač pamokslininko Bernardo iš Clairvaux paveiktas, K. III išvyko į II kryžiaus žygį (1147–48) ir, po ištikto smūgio sugrįžęs, turėjo vėl griebtis kovos su pašalintu Bavarijos kunigaikščiu. Nors romėnų pakartotinai buvo kviečiamas vykti į amžiną miestą, tačiau neprisiruošė. Tad mirė nevainikuotas imperatorium.

K. IV (1250–1254), sūnus imperatoriaus Friedricho II, išrinktas Vienoj vokiečių karaliumi dar tėvui gyvam esant (1237). Išlaikęs sostą prieš pretendentus, — Henriką Raspę ir Vilhelmą Olandietį, — žygiavo į Italiją po tėvo mirties krašto paveldėti. Čia laimėjęs, staiga mirė. *J.J.*

K., Mozūrų ir Kujavijos kunigaikštis (1191-1247) Kazimiero sūnus. Lenkijos karaliui Kazimierui II (1177–1194) mirus, Lenkijos sostą užėmė jo sūnus Lešek Baltasis, kuris Mozūrus ir Kujaviją atidavė valdyti savo jaunesniam broliui K. Tuo metu Mozūrai ir Kujavija buvo nuolat puldinėjami kaimyninių prūsų ir jotvingių. Sistemingi prūsų žygiai į mozūrų ir kitų lenkų gyvenamas žemes pasidarė tiek dažni ir pavojingi, kad ne tik daugelis mozūrų žemių buvo nunaikintos, bet ir paties jų kunigaikščio K. sostinė ir vyskupo buveinė Plockas buvo kelis kartus prūsų sudeginta. Mozūrų karinis patyrimas neprilygo karingų prūsų pavojui, o jų kng-čio K. brolis Lešek Baltasis nedaug tegalėjo padėti. Bėdos verčiamas, K. sudarė planą gintis nuo prūsų ir net jiems nukariauti, ieškodamas kitų krikščionių kraštų pagalbos prieš pagonis prūsus. Remdamas ir aktyviai palaikydamas Katalikų bažnyčią savo valdose, K. ėmėsi iniciatyvos pasinaudoti krikščionybės skleidimo skraiste ne tik apsiginti nuo karingų prūsų, bet ir juos pavergti. Vakarines prūsų kiltis tuo metu bandė krikštyti misionierius Kristijonas, pakeltas pirmuoju prūsų vyskupu. Kristijonui ir K. pavyko gauti popiežiaus Honorijaus III pritarimą kryžiaus karams prieš prūsus skelbti Pamaryje, šiaurės Vokietijoje, Čekijoje ir Lenkijoje. Tokie kryžiaus karai prieš prūsus įvyko 1217, 1218, 1219, 1221, 1222 ir 1223, kuriuose greta mozūrų daugiausia dalyvavo kiti lenkų kng-čiai ir Pamario (Pomeranijos) kng. Svientopolkas. Kryžiaus karų pagalba K. iš dalies pavyko atgauti Kulmo (Chelmno) kraštą. Tačiau kryžiaus karų žygiams pasibaigus ir kryžeiviams grįžus į savo kraštą, K. vėl jautėsi bejėgis prieš prūsus, kurie keršydami vėl pradėdavo puldinėti ir naikinti K. valdomas žemes. Buvo aišku, kad nuo

J. Mateika Konradas, Mozūrų kng.

prūsų apsiginti būtų galima tik turint gerai ginkluotas, nuolatines karines pajėgas. Tuo tikslu K. ir kreipėsi į Vokiečių Ordino riterius, tuo metu buvusius Vengrijos Transilvanijoj (Siebenbürge), kai jie buvo išsikraustę iš Palestinos, šį kraštą galutinai užėmus turkams. K. pasiūlė Vok. ordino riteriams įsikurti Mozūrų - Prūsų pasieny, Kulmo žemėje, tikėdamasis, kad jie pripažins jo politinę viršenybę ir padės jam ne tik apsiginti nuo prūsų, bet dar ir jų žemes nukariauti. Taip K. 1226 pakvietė Vokiečių ordiną į Pavyslį, atiduodamas riteriams Kulmo sritį ir visas nukariausimas prūsų žemes kaip Mozūrų

Mozūrų kng. Konrado antspaudas

kng-čio ‚leną'. Vokiečių ordino magistru tuo metu buvo vienas gabiausių Vokietijos imperijos valstybininkų bei diplomatų Hermanas von Salza, kuris K. pakvietimą priėmė. 1226 buvo sudaryta formali sutartis tarp K. ir Vokiečių ordino did. magistro Hermano von Salzos, kuri, už pažadą vykdyti misionierių darbą Prūsuose, privilegijos forma davė Ordinui teisę naudotis Kulmo ir tomis žemėmis, kurias Ordino riteriai nukariaus iš prūsų. Hermanas von Salza tačiau neketino pripažinti Mozūrų kng-čio suvereniteto ir būti jo vasalu. Norėdamas iš to keblumo gudriai išsisukti, Hermanas von Salza atskiru savo susitarimu pripažino Vokietijos imperatoriaus Fridricho II suverenitetą ir 1226 gavo iš jo privilegiją, patvirtinančią K. dovanojimą. Šia privilegija imperatorius, pats neturėdamas jokios galios ar teisės į Prūsus, riterių nukariausimas prūsų žemes atidavė Vok. ordinui nuosavybės teisėmis, į jas įjungiant ir mozūrų Kulmą. Toje privilegijoje nieko nebuvo minima, kad Vok. ordino riteriai priklausys Mozūrijos kng-čio K. valdžiai. Ta privilegija remiantis, nukariausimos prūsų žemės ir ten sudarysima Vok. ordino valstybė teisiškai turėjo būti Vokietijos imperijos (Šventosios vokiečių tautos Romos imperijos) narys. Dar labiau savo padėčiai Prūsuose užsitikrinti, Hermanas von Salza gavo privilegiją ir iš popiežiaus, tuo metu bekariaujančio su imperatoriumi. Tuo būdu K. politika sudarė galimybės Pavyslyje susikurti agresyviai Vokiečių ordino valstybei, kaip vokiečių veržimosi į rytus (Drang nach Osten) atsparai. Santykiuose su Vok ordinu K. nesisekė iš pat pradžių, nes Ordinas nesilaikė sutarties su K. 1226 atvyko tik mažas riterių būrelis, bet ne visas Ordinas, kaip buvo susitarta. Nusivylęs Ordinu, K. su Plocko vyskupu bandė pats kurti religiškai karinį ordiną, vadinamą Kristaus riterių ordiną, 1228 pavesdamas jam prie Vyslos Dobrinės pilį su žemių juosta ligi pat Prūsų pasienio. To ordino nariai buvo žinomi Dobrinės, arba Dobrzynės Brolių vardu. Jų kaip konkurentų įsikūrimas Pavyslyje sudarė daug nepatogumo Vokiečių ordinui, nes tai faktiškai atėmė iš jo monopolį prūsų žemėms nukariauti prisidengus krikščionybės skleidimo skraiste. Todėl Hermanas von Salza vėl pradėjo derybas su K., kuris, nusivylęs Dobrinės Broliais dėl jų negausumo ir neveiklumo bei nepasisekimų kovose su prūsais, 1228 ir 1230 davė Vok. ordinui dvi naujas privilegijas, patvirtinančias Kulmo ir jo žemių Ordinui atidavimą. Tuo metu Vok. ordino riteriai jau buvo pasistatę savo pilį Torunėj (Torne). Vok. ordino magistras tomis privilegijomis dar gavo K. pasiūlytą Niešavos pilį Kulmo žemėje ir perėmė nepasisekusį Dobrinės Brolių darbą. 1230 Hermano von Salzos į Prūsus atsiųstas Hermanas Balke su kitais riteriais tuoj pradėjo žygius prieš prūsus iš Ordino pilių, stumdamas prūsus iš Kulmo žemių. Netrukus atvyko ir daugiau Ordino riterių, ir dabar jie pasidarė aktyvesni, nes 1230 privilegijoje K. pareiškė, kad iš prūsų nu-

kariautos žemės pasidarys Ordino nuosavybe, ir jau nebeminėjo Mozūrų kng-čio viršenybės ant Ordino. Su Vok. ordino riteriais iš pradžių bendradarbiavo Mozūrų kng. Konradas ir Pamario kng. Sviento-polkas, dalyvaudami su savo kariuomenėmis riterių žygiuose prieš prūsus, prisidėdami prie naujų kryžiaus karų prieš prūsus ir jų sumušimo 1233. Bet netrukus bendradarbiavimas nutrūko, paaiškėjus tikriesiems Ordino tikslams. Kai Ordinas pradėjo skriausti K. Kulmo žemės pakraštyje įkurdintą pirmąjį prūsų vyskupą Kristijoną bei jo pakrikštytus prūsus ir, Kristijonui patekus prūsų nelaisvėn, riteriai užėmė vyskupo žemes bei išgavo iš popiežiaus privilegiją valdyti tas žemes ir prūsus nuosavybės teisėmis. Riteriai pradėjo statyti savo pilis užimtose žemėse, steigti miestus, kviesti bei kurdinti vokiečius kolonistus ir naikinti prūsus. Ordino galia greitai augo, ir jis pasidarė pavojingas ne tik prūsams, bet ir pačiam K. bei kitiems riterių kaimynams. Kitų vokiečių kng-čių ir didikų padedamas, Vok. ordinas užėmė Pamarį, atstūmė Lenkiją nuo Baltijos jūros ir pradėjo grėsti mozūrų ir lenkų žemėms. Ordinas užėmė ir Dobrinę. Riterių skriaudžiamas, K. kreipėsi į popiežių ir, jo tarpininkaujamas, atgavo iš Ordino Dobrinę, bet už tai 1235 davė naują privilegiją Vok. ordinui, patvirtindamas ankstybesnius savo dovanojimus ir suteikdamas teisę Kulmo žemėje išskirti visą mozūrų nuosavybę; tai palengvino to krašto suvokietinimą. Taip Vok. ordinas Prūsijoje ir Kulmo žemėje įsteigė galingą vokiečių valstybę. Prūsų puolamieji žygiai į Mozūrus ir Lenkiją retėjo ir visai liovėsi. K. prūsų pasienyje pasiekė saugumo, tačiau kaina, kuri paaiškėjo tik vėliau.

Rytinėje Mozūrų dalyje K. turėjo daug vargo gindamasis nuo jotvingių puolimų, kurie irgi buvo tiek dažni, kad dėl jų vargu buvo įmanomas ramus sėslus gyvenimas prie Bugo pakrančių. Gintis nuo jotvingių K., užėmęs jotvingių žemėje buvusį Drohičiną, įkūrė kelis buv. Dobrinės Brolių riterius ir gavo paramos iš rusų kng-čių, savo žmonos giminaičių. K. tačiau nepavyko pasiekti visiško saugumo jotvingių pasienyje. Santykiuose su kitais lenkų kng-čiais, K. siekė užvaldyti net visą Lenkiją ir 1241–1243 laikinai buvo užėmęs Krokuvą, bet iš čia buvo Mažosios Lenkijos didikų išvarytas. Po K. mirties 1247 jo valdytas žemes pasidalijo jo sūnūs. Ziemovitas gavo Mozūrus ir įkūrė atskirą Mozūrų kng-čių liniją; Kazimieras valdė Kijevą, Lenčicą ir Sieradzę. Pasinaudodamas tuo skilimu, Vok. ordinas pradėjo sistemingai veržtis į mozūrų ir kitas lenkų žemes.

The Cambridge History of Poland I t. 1950; *E. Caspar*, Hermann von Salza und die Gründung des Deutschordensstaats in Preussen 1924; *W. Kętrzynski*, O powołaniu krzyżaków przez ks. Konrada 1903; *M. Tunler*, Der Deutsche Orden 1954; *K. Tymieniecki*, Misja Polska w Prusiech i sprowadzienie Krzyżaków 1935. *K.Avž.*

Konradas Valenrodas žr. Wallenrod Konrad.

Konradinas (1252—1268) (it. Corradino — mažas Konradas) paskutinis Hohenstaufenų valdovas, likęs vos 2 metų po tėvo Konrado III mirties; 15 metus eidamas žygiavo į Italiją mirusio tėvo palikimo paveldėti. Jis vyko gibelinų kviečiamas gauti Hohenštaufenams p. Italiją, kurią pop. atidavė prancūzų kunigaikščiui Karoliui Anjou. Gibeliniškų miestų sveikinamas ir popiežiaus iškeiktas pasiekė jis pietus ir čia ties Tagliacozzo pralaimėjo mūšį. Traukdamasis atgal tapo sugautas Latiume vieno srities valdovo, kuris jį išdavė Karoliui Anjou. Neapolio aikštėj jis liko nukirsdintas (1268).

K. Pfister, Untergang der Hohenstaufen 1941.

Konrad von Einbeck vok. architektas ir skulptorius minimas 1382 Halle a. d. Saale mieste, kurio St. Moritz bžn. K. padirbo keletą bažnytinių figūrų ir autoportretinį biustą, vieną pirmųjų realistinių Vokietijoje. Jo stilius labai asmeniškas, sunkus ir griežtas, sudaro išimtį gotikos skulptūroje.

Konrad von Soest nuo 1394 Dortmunde dirbęs vokiečių tapytojas žymiausias Vestfalijoje XV a. pradžioje. 1404 datuotas ir jo vardu pažymėtas Nieder - Wildungen bžn. altorius (Kristaus scenos) įgalino išaiškinti kitus jo darbus: šv. Mikalojaus lentos to vardo bžn. Soeste, Marijos altorių Dortmunde (apie 1429) ir daug kt. K. stilius susiformavo Prancūzijos-Burgundijos iliuminatorių poveikyje ir priklauso vad. ‚minkštojo stiliaus' fazei vokiečių gotikos tapybojе. Figūras jis traktuoja švelniai, lyriškai ir gracingai. Religines scenas K. formulavo pagal senąją ikonografiją, bet domėjosi laiko madą atitinkančiais puošniais drabužiais ir elegantiškais judesiais, kaip jie pasireiškė aristokratinėje aukštosios gotikos kultūroje. K. dirbtuvė buvo labai produktyvi; jo įtaka siekė Kölną.

M. Geisberg, Meister K. v. S. 1934.

Konrad von Soest Kristaus gimimas

Konsas (lot. Consus nuo condere ‚slėpti') sen. romėnų dievaitis, laiminęs dengtose duobėse laikomą derlių. Kadangi senovėje derlių laikydavo po žeme, tai ir aukuras K. buvo rūsyje lygumoje tarp Palatino ir Aventino. Jo šventę Consualia švęsdavo VIII 21, darydami lenktynes, ir XII 15 ryšium su metų pabaiga.

F. Altheim, Röm. Religionsgeschichte 1, 1951.

Konsekracija (lot. consecratio ‚pašventinimas') 1. senovės Romoje valstybinis aktas, kuriuo daiktas ar vietovė buvo valstybės dovanojami dievams; vėliau mirusiojo imperatoriaus ar jo giminės oficialus paskelbimas dievybe.

2. liturginis veiksmas, kuriuo asmuo ar daiktas galutinai ir pastoviai gauna religinę paskirtį. Bažnyčia skiria k. nuo laiminimo. K. apeigos yra iškilmingesnės už laiminimo. Abiejų proga asmens ar daiktai pereina iš bendro, profaninio stovio ar naudojimo į naują, specialų, Dievui skirtą. Bendra taisykle konsekruoja vyskupas naudodamas šv. aliejus, o šventina kunigas naudodamas šv. vandenį. Šventinimas gali būti kartojamas, k. — ne. Pontifikale yra k. apeigos vieno asmens, t.y. vyskupo, ir keturių daiktų, t.y. bažnyčios, altoriaus ir kieliko su patena.

a. Bažnyčios k. yra apeiga rezervuota vyskupui, kuris iškilmingu šv. krizmos patepimu pagal specialų ritualą, paaukoja pastatą Dievo tarnybai. Jau Tridento susirinkimo metu (1545–1563) buvo paskelbtas dekretas, kuriuo leidžiama laikyti mišias tik konsekruotoje ar bent palaimintoje bažnyčioje. Per k. ar laiminimą ji yra dedikuojama Dievo garbei ir išimama iš bet kokio profaninio vartojimo. Pirmaisiais krikščionybės metais tatai buvo daroma privačiai, o nuo imperatoriaus Konstantino laikų tai tapo viešomis ir iškilmingomis apeigomis. Bažnytinėje teisėje yra žinoma aksioma: k. laikosi ant bažnyčios sienų, t.y. bažnyčia jos nustoja tada, kai jos sienos yra sunaikinamos visai arba bent didžia dalimi ir vienkart (simul); arba kai bažnyčia yra praplečiama padidinant jos sienas aukštyn, platyn ar ilgyn didesne negu pirma buvo dalimi.

b. Kielikas konsekruojamas irgi vyskupo; kitas dvasininkas gali tai daryti tik gavęs specialų vyskupo leidimą. Simboliškai kielikas reiškia Kristaus kapą, o patena jo angą pridengiantį akmenį.

c. Varpų konsekracija, tiksliau vad. laiminimas, tradiciškai įprasta vadinti varpų krikštu ir tai daugiausia dėl to, kad nuo seno priimtos apeigos išore labai panašios į krikšto apeigas: kalbamos ekzorcizmo maldos, naudojamas vanduo, druska ir patepimai šv. aliejais; galop, pilant ant jų specialiai palaimintą vandenį ir ištariant šv. Trejybės vardą, jam duodamas šventojo vardas.

d. Vyskupas (Episcopus electus) per 3 mėnesius nuo išrinkimo dienos turi būti konsekruojamas. Teisė tai daryti priklauso šv. Tėvui (Kan. 953), kuris įprastai deleguoja tris paties konsekruojamojo pasirinktus vyskupus. K. atlikta vieno vyskupo, nors ir būtų galiojanti, pagal Bažnyčios įstatymus yra neleistina. P. Amerikos kraštams yra suteikta privilegija k. pasirinkti vieną vyskupą ir du ar tris asistuojančius kunigus, bet tik tada, kai trijų konsekratorių vyskupų surasti neįmanoma. K. atliekama sekmadienį arba vieno iš apaštalų šventėje ir dažniausiai vyskupijos katedroje. Pirmiausia konsekruojamasis padaro ištikimybės priesaiką šv. Sostui, o toliau seka gana sudėtingos ir giliai prasmingos k. apeigos. K. suteikia asmeniui kunigystės pilnybę.

T. Ziolkowski, The Consecration and Blessing of Churches 1943; Pontificale Romanum 1950; *A. Moretti*, Ceremoniale iuxta ritum Romanum VI 1936. *M.Čv.*

3. Mišiose veiksmas, pakeičiąs duoną į Kristaus kūną ir vyną į Kristaus kraują. K. vyksta kunigui tariant: ‚nes tai yra mano kūnas' ir paskui: ‚nes tai yra mano kraujo taurė, naujosios ir amžinosios sandoros, — tikėjimo paslaptis, — kurs už jus ir už daugelį bus išlietas nuodėmės atleisti'. Po k. pasilieka duonos ir vyno tik pavidalai, po kuriais yra nauja esmė (substancija) — Kristaus kūnas ir kraujas (ir dėl Kristaus nedalomumo Jo siela ir visa Dievybė). K. galia ir tikrovė Kat. Bažnyčios išpažįstami, remiantis paties Kristaus autoritetu (Lk. 22, 19), tradicija ir Tridento visuotinės tarybos nutarimu. Duonos ir vyno pasikeitimas į Kristaus kūną ir kraują teologijoje vadinama transubstancija.

V. Rmš.

Konsekvencija (lot.) nuoseklybė, nuoseklus išplėtojimas kurioje nors mintyje ar apskritai sistemoje glūdinčių išvadų, nuoseklus elgimasis pagal išpažįstamus principus. K. vertė priklauso nuo to, kiek yra teisingas tas pagrindas, kuris yra nuosekliai išplėtojamas.

Konservacija (lot.) meno paminklų apsaugoje V. Europoje pradėjo įsigalėti apie 1900. Priešingai romantizmo laikotarpio pastangoms atstatyti visą sunykusį objektą iškilo reikalavimas išsaugoti, t. y. konservuoti tik jo griuvėsius ar fragmentus esamajame stovyje, taip pat apvalyti istorinį pastatą nuo žemių, griuvenų ir vėlesnių priestatų, tapybos darbą — nuo dulkių bei vėlesnių uždažymų ir t.t. Vėliau paaiškėjo, kad pilnai paminklo k. tam tikra rekonstrukcija yra neišvengiama, pvz. skliauto fragmentų apsaugai geriausiai rekonstruoti visą skliautą. Betgi visos naujos dalys turi būti aiškiai atskiriamos nuo senųjų.

Konservai (lot. conservare ‚išsaugoti, išlaikyti') maisto produktai sudėti dėžutėse, apsaugoti nuo gedimo ir paruošti ilgesniam laikymui. Jau nuo senų laikų žmonės ieškojo būdų apsaugoti maistą nuo gedimo ir išlaikyti ilgesnį laiką. Tačiau konservavimo srityje pažanga teprasidėjo tada, kai buvo surasta pagrindinė priežastis — biologinis vyksmas. Lietuvoje k. gamyba nebuvo dar plačiu mastu išplėsta. Betgi paskutiniais metais prieš II pas. karą gamino ir ne tik vidaus rinkai mėsos ir vaisių konservus, bet ir eksportui. Be fabrikinės gamybos, k. Lietuvoje pasigamindavo ir pačios šeimininkės.

Konservatizmas (prc. conservatisme iš lot. conservatus ‚išsaugotas') tendencija išsaugoti, išlaikyti esamą tvarką, būklę, sąlygas ir t.t., neatsižvelgiant (ar kuo mažiau atsižvelgiant) į visuomenės bei kultūros pakitimus. Konservatyvūs žmonės mėgsta praeitį, status quo ir socialinio gyvenimo pastovumą. Jie yra priešybė liberalų, kurie veržiasi iš rutinos į naują ateitį, sietiną su didesniais ar mažesniais pakitimais, ir tapatybina save su progresu. K. tačiau, kaip priešybė liberalizmui neišskirtinai sietinas su ‚pasenusiomis' visuomeninio gyvenimo formomis. Dažnai pasitaiko, kad pvz. radikali politinė partija, patekusi į valdžią ir įvykdžiusi savo programą, staiga tampa konservatyvia ir naudoja visus k. metodus kitokioms naujybėms ir kitimams išvengti. Turinio atžvilgiu k. daugiau atstovauja tvarkai, ramybei, autoritetui ir tradicijai, o liberalizmas visus šiuos veiksnius dažnai laikytų varžtais jo siekiamai laisvei įgyvendinti. Konservatyviųjų ir liberaliųjų pažiūrų susikirtimas ypatingai išryškėja tautų bei civilizacijų krizės laikais. Įžymiausi k. gynėjai yra buvę: Ciceronas — Romos imperijos metu, Falklandas — anglų pilietiniame kare, Burke — Prancūzų revoliucijos plėtros grėsmėj ir J. Adams — JAV kūrimosi pradžioje. Burkes argumentai (jo veikale Reflections on the Revolution in France 1790), pasmerkią Prancūzų revoliucijos vykdytojus, iškelia pagrindinius k. principus: organinę visuomenės bei valstybės prigimtį, reikalingumą pritaikyti institucijas nuolat besikeičiančioms sąlygoms, staigių kitimų bei lūžių žalingumą ir religinių visuomenės pamatų pripažinimą. Jie sudaro vadinamą ‚istorinės tąsos' teoriją.

‚Aukštesnės' visuomenės klasės yra konservatyvesnės nei ‚žemesnės'. Turintieji turtų, išsimokslinimą, specialų statusą geriausiai geba savo status quo išlaikyti pastovioje visuomenėje, kurios vadovai su įtarimu pasitinka kiekvieną naujovę ir greit įžiūri priimtos tvarkos ar moralės pažeidimą. Viduriniais amžiais aristokratija, remdamasi ‚kilmingu' gimimu, civilizacijos raidą siejo su jos atstovaujamu k. Demokratija buvo suvokiama kaip neišprususios masės santvarka, tad peiktina ir vengtina. Neturtingieji savo ruožtu yra dažniau linkę sekti reformų šalininkus, nes, netgi ir naujiems bandymams nepa-

vykus, jie mažai ką turi prarasti. Neretai tačiau ir šių pastarųjų tarpe yra k. šalininkų: netikras rytojus juos labiau baugina nei skurdi šiandiena.

Primityvios kiltys yra konservatyvesnės nei civilizuotos tautos. Žemdirbiai bei kaimiečiai savo kultūrinėmis apraiškomis taip pat labiau atstovauja k., o darbininkai ir miestiečiai — liberalizmui. Tačiau niekad nėra socialinės grupės, kuri išliktų tokia konservatyvi, jog išvengtų mažų pakitimų. Taip pat nėra ir liberalinės grupės, kuri visiškai atmestų k. Vertindami dabartinę civilizaciją, joje surasime didžiąją dalį kultūros bruožų, kuriuos mums perdavė konservatyvios praeities kartos. Antra vertus, kraštutinis k. veda į stagnaciją (kuri savo ruožtu sukelia revoliuciją), privilegijų pataloginį nepažeidžiamumą, aklą paklusnumą autoritetui, uždarų visuomenės sluoksnių formavimą ir filosofinį, mokslinį ir meninį bergždumą.

E. Burke, Reflections on the French Revolution 1790; *B. Disraeli,* Sybil 1845; *T. B. Veblen,* The Theory of the Leisure Class 1918; *K. Mannheim,* Das Konservative Denken (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik II, III) 1924; *A. Bryant,* The Spirit of Conservatism 1929; *Q. Hogg,* The Case for Conservatism 1948; *G. Marcel,* The Decline of Wisdom 1955. *A. Mst.*

Konservatorija (it. conservatorio, prc. conservatoire) aukštoji muzikos mokykla, parengianti visų muzikos šakų specialistų. K. vardas pradėtas vartoti Italijoje XVI–XVII a. Tuo metu labdaros draugijos našlaičius berniukus ruošdavo katedrų chorams, vėliau iš jų būdavo gerų muzikos veikėjų. Tokių mokyklų buvo Neapoly, Venecijoje, Palerme. Tos rūšies mokyklos plačiai paplito Europos didmiesčiuose. Panaši mokykla su 22 berniukais buvo įkurta 1513 Vilniuje prie šv. Jono bažnyčios. Pirmoji įstaiga, pradėjusi muzikos mokyti dabartine prasme, buvo Paryžiuje École Royale de Chant et de Déclamation, kur rengė dainininkus ir instrumentalistus operai, 1795 pavadinta Conservatoire Nationale de Musique. Po to buvo k. atidarytos Bolonijoje 1804, Milane 1807, Prahoje 1811, Briuselyje 1813, Vienoje 1817, Londone 1823, Leipcige 1843, Drezdene 1856, Petrapilyje 1862, Baltimorėje 1868, Bostone 1867.

1919 I Kaune J. Naujalis įsteigė muzikos mokyklą ir pradėjo darbą su 40 mokinių. Pradžioje mokykla turėjo patalpas Saulės rūmuose. 1920 X 1 mokykla buvo suvalstybinta. Jau tuo metu buvo 74 mokiniai ir 7 mokytojai. 1921–27 mokyklai vadovavo J. Naujalis, nuo 1927 IX J. Gruodis. 1933 I 23 Vyr. Žiniose buvo paskelbtas mokyklos statutas ir mokyklai suteikta k. vardas bei aukštosios mokyklos teisės. K. nuo 1937–40 vadovavo K. V. Banaitis. Mokinių buvo apie 300. S. Rusijos pirmosios okupacijos metu Kauno k. neteko savo vardo, nes 1941 įsteigė k. Vilniuje, kuriai vadovavo J. Bendorius, o nuo 1954 vadovauja J. Karnavičius. Ligi 1939 Kauno k. baigė 160 asmenų. Kauno valst. operoje iš 31 solisto 21 yra išėję Kauno k. 45 orkestrantai dirbo valst. teatre ir valst. radiofone. Daugelis dirba muzikos mokytojais. Klaipėdos muzikos mokykla įsisteigė 1923. 1925 buvo suvalstybinta ir nuo tada gavo k. vardą. Klaipėdos k. veikė ligi 1930, o paskui vėl paliko privati muzikos mokykla. Tačiau jos darbas tiek išsiplėtė, jog buvo pradėta laikyti k. Pirmasis mokyklos direktorius buvo St. Šimkus, 1927 vadovavimą paėmė J. Žilevičius ir dirbo šiose pareigose ligi 1930. *J. Ž.*

Konservatorių partijos yra žinomos visuose parlamentarinės sistemos kraštuose, tik jos įvairuoja pagal laiką ir vietą: vienos beveik aklai seka praeities tradicijas, kitos yra švelniai reforminės, o dar kitos liberaliai konservatyvios. Vardas konservatyvus pirmą kartą buvo išpopuliarintas J. W. Crokerio žurnale The Quarterly Review 1830 ir buvo siejamas su viena iš dviejų didžiųjų anglų politinių partijų — torijų — narių dalimi, kuri savo programą vadino konstruktyvia ir pozityvia, priešpastatyta radikalios reformos ar statiško status quo išlaikymo pažiūroms. Ilgainiui naujas vardas išstūmė senąjį ir išliko ligi mūsų laikų. B. Disraeli (vėlesnysis Earl of Beaconsfield) yra pagrindinis XIX a. k.p. kūrėjas Anglijoje. Jis laikėsi pažiūros, jog karūna ir anglikonų bažnyčia yra didžiosios pilietinių teisių atramos. Konservatoriai suteikė platesniems gyventojų sluoksniams balsavimo teisę, davė daugiau laisvių Airijai, pravedė ten žemės įstatymą 1870, priėmė švietimo, profesinių sąjungų ir kitus įstatymus, kurie visam tam laikotarpiui suteikia parlamentarinio žydėjimo epitetą. O užsienio politikos gairės vedė į beatodairinį imperijos plėtimą ir stiprinimą, kuris visiškai skyrėsi nuo konservatorių pirmatakų torijų pasyvios ir rezignacinės politikos. Šimtmečio pabaigoje konservatoriai susijungė su liberaliniais ‚unionistais', atsiskyrusiais nuo liberalų,

ir unionistai vienu metu buvo išstūmę konservatorių vardą iš partijos. XX a. anglų konservatoriai taip pat dažnai laimėdavo rinkimus (prieš liberalų, o pastaraisiais metais — prieš darbo partiją), tačiau nei vidaus, nei užsienio reikaluose neįstengė tęsti XIX a. laimėjimų.

Aplamai k.p. yra trejopos. Pirmai grupei priklauso anglų, prancūzų, belgų, olandų ir skandinavų k.p., kurios pabrėžia laipsnišką naujovių įjungimą į esamas tradicines bei tautines institucijas. Antrąją grupę sudaro vokiečių, austrų, ispanų, italų, Balkanų ir P. Amerikos valstybių k.p., kuriose ryškiau vyrauja kariškių, aristokratų ir didesnių žemių savininkų ar pramonininkų pažiūros, remiamos pabrėžto tautiškumo ir bažnyčios. Trečiajai grupei lieka amerikiečių ir kanadiečių k.p., kurių bendras nusistatymas prieš socialistines, ypač komunistines naujoves tapatybina jas su konservatoriais; pačios gi partijos — ar demokratų, ar respublikonų — greičiau save tapatybina su liberalais, bet ne su konservatoriais. *A. Mst.*

Konservatorius (lot. conservator ‚saugąs') 1. konservatizmo šalininkas, konservatorių partijos narys. 2. Aukštesnio muziejaus valdininko bei meno paminklų apsaugos valdininko titulas. Prūsijoje valstybinio k. vieta įsteigta 1843. Lietuvos kultūros paminklų k. pareigas nuo 1936 XI 1 ėjo V. Pryšmantas, nuo 1938 II 10 V. K. Jonynas, nuo 1940 IX iki 1941 IV Z. Ivinskis, A. Nezabitauskis. 1920–39 Vilniaus krašte buv. Vilniaus bei Naugarduko vaivadijų meno paminklų k. minimi St. Lorentz, K. Piwocki, W. Kieszkowski, taip pat generalinis k. J. Remer.

V. D. Kultūros Muziejaus Metraštis I 1941, 334 ir 371 psl.

Konservavimas, konservacija (lot.) maisto produktų paruošimas ilgesniam išlaikymui ir jų apsaugojimas nuo gedimo. Konservuojant sunaikinami mikroorganizmai arba sudaromos nepalankios jiems augti sąlygos ir taip pat apsaugoma nuo antrinio apkrėtimo. Maisto produktai k. turi būti prinokę (bet nepernokę), šviežiai skinti, sveiki ir gerai nuvalyti. Indai k. turi būti gerai išplauti, išvirinti ar išplikyti. Yra įvairių k. būdų:

D ž i o v i n i m a s. Džiovinant pašalinamas vanduo, o maisto produktai, turintieji ne daugiau kaip 8–10% drėgmės nebegenda, nes įvairūs mikroorganizmai negali augti, išskyrus kai kuriuos nežalingus pelėsius, kurie kartais šiek tiek auga. Džiovinama grybai, daržovės, vaisiai, uogos ir kt. Paprasčiausias ir seniausias džiovinimo būdas yra saulės atokaitoje. Šis būdas yra nehigieniškas ir, be to, temperatūros negalima reguliuoti. Kepimo krosnyje ar orkaitėje džiovinimas nėra tobulas, kadangi temperatūros taip pat negalima reguliuoti ir nėra vėdinimo. Namų ūkio reikalams buvo naudojamos 4–5 sietelių džiovyklėlės. Jos statomos po maisto gaminimo ant krosnies. Pradžioje reikia džiovinti aukštesnėje temperatūroje, o pabaigoje žemesnėje, todėl džiovinti produktai dedami į apatinį sietelį, kuris palaipsniui keliamas į viršų. Produktus, kuriuos reikia džiovinti žemesnėje temperatūroje, o vėliau aukštesnėje, dedame į viršutinį sietelį ir palaipsniui leidžiame žemyn. Obuoliai ir kt. vaisiai bei daržovės reikia dėti į pasūdytą ar parūgštintą vandenį arba plikinti verdančiu vandeniu, kad bedžiovinant nepajuostų. Pramoninei gamybai įrengiamos specialios džiovyklos, kurios šildomos elektra ir turi specialius vėdintuvus.

R a u g i n i m a s maisto produktų k. pieno rūgštimi, kurią pagamina pieno rūgšties bakterijos, skaldydamos angliahidratus (gliukozę, sacharozę). Šis k. būdas labai populiarus Lietuvoje iš senų laikų. Savo namų ūkio reikalams raugindavo kopūstų, agurkų, burokų, burokėlių, taip pat grybų, obuolių, žalių pamidorų. Raugindavo statinaitėse. Į rauginamus produktus dedamoji druska pagerindavo skonį ir konservuodavo produktus.

K. a c t o r ū g š t i m i (marinavimas) Acto rūgštis veikia antiseptiškai, sutrukdo bakterijų, pelėsių, mielių augimą. 6% acto rūgšties skiedinys užmuša bakterijas. K. vartojamas 3–4% acto rūgšties skiedinys, išvirtas su pipirais, lapeliais, gvazdikėliais ir su mažu kiekiu cukraus bei druskos skoniui pagerinti. Šiuo būdu k. grybai, vaisiai, uogos ir jų mišiniai. Vaisiams ir uogoms acto rūgšties skiedinys (marinatas) vartojamas saldesnis 1 l vandens 350 g cukraus). Indai šios rūšies k. vartojami stiklo. Jeigu tokių konservų acto rūgšties skiedinys drumzlinas ar pelėja, tuojau reikia keisti naują.

K. c u k r u m i. Į šią grupę įeina įvairios uogienės, drebučiai, tyrės ir kt. Šviežių vaisiai, uogos yra vandeningi ir turi nepakankamą kiekį cukraus, kad galėtų išsilaikyti ilgesnį laiką. Didesnė cukraus koncentracija ir vandens išgarinimas ap-

saugo įvairius vaisius nuo gedimo ir veikia konservuojamai. Uogienėms vaisiai, uogos turi būti šviežiai skinti ir nepernokę. Paprastai vienam kg uogų reikia dėti vieną kg cukraus. Rūgščių uogų vienam kg dėti 1,5–2 kg cukraus. Uogos verdamos vienkartiniu ar daugkartiniu būdu. Uogos ar vaisiai, kurie greit tęžta, reikia virti daugkartiniu būdu (užpilant šaltu, šiltu, karštu sirupu). Jei uogienės susicukruoja, tai reikia pervirti pridėjus vandens.

Drebučiai (galeretas) verdami iš uogų bei vaisių, turinčių pektino, kuris yra angliavandenis, neturįs maistingumo ir pavirintas su cukrumi pavirsta drebučiais. Cukraus, vaisių ir uogų imama lygiomis dalimis. Pektino daugiausia turi ne visai prinokę citrininiai vaisiai, raudonosios ir juodosios serbentos, agrastai, obuoliai, spanguolės ir kt. Tyrės (marmeladai) verdami iš uogų, vaisių ir jų mišinių.

Sūdymas. Druska bene seniausia k. priemonė. Lietuvoje sūdymas plačiai buvo vartojamas mėsai (kumpių, lašinių, nugarinių) ir žuvims konservuoti. Mėsai k. vartojami šie būdai: sausa druska, sūrymas, mišrus būdas (druska ir sūrymas) ir įtrėškimas (druska įleidžiama į audinius). Lašiniai sūdomi sausa druska, bet prieš sūdant įtrinama salietros ir cukraus (raudonesnė spalva ir minkštesni raumens). Druska nėra tobula priemonė daržovėms, grybams k., nes konservuojamų dalykų skonis nukenčia.

Rūkymas. Išrūkyta mėsa ir žuvys apdžiūsta ir palieka patvaresnės. Dūmuose yra konservuojamų cheminių junginių — kreozoto, formaldehidų. Gvajakolis suteikia mėsai specifinį malonų skonį ir aromatą. Lietuvoje buvo mėgiama rūkyti kadagiais (ėgliais). Seniau rūkydavo statinėse, pirtyse, dūmtraukiuose. Šitoks rūkymo būdas nėra tobulas, nes negalima nei temperatūros reguliuoti nei vėdinti. Paskutiniu metu prie dūmtraukių buvo įrengiamos rūkyklos, pritaikytos namų ūkio reikalams.

Vekavimas. Fr. Appert 1809 užkonservavo kai kurias maisto rūšis specialiuose induose juos virindamas. Lietuvoje šis k. būdas plačiau buvo pradėtas vartoti tik po I pas. karo. Kaitinimu konservuojant reikia specialių stiklinių indų. Kaitinimu stengiamasi sunaikinti mikroorganizmai ar sudaryti jiems nepalankios sąlygos augti ir apsaugoti nuo naujo apkrėtimo. Šis k. būdas yra pranašesnis už kitus, nes vaisiai ir uogos nepakeičia savo skonio ir išvaizdos.

Šaldymas. Atšaldytas maistas išlaikomas ilgesnį laiką žalias. Žema temperatūra nesunaikina bakterijų, bet tik sumažina ar sustabdo jų veikimą. Jau vandens šalimo temperatūroje nebevyksta biologinių pasikeitimų. Šaldymas gali būti greitas ir lėtas. Baltymingas maistas, pvz. mėsa, jei ląstelės ir audiniai greit atšaldomi, normalioje temperatūroje vėl atgauna natūralią būklę. Atšilę produktai greit genda, ypač daržovės, nes šaldant suardomos jų ląstelės.

K. cheminiais junginiais leistinas, jei produktų skonis bei kvapas mažai ar visai nepasikeičia ir yra sveikatai nežalingas. K. daugiau vartojami šie chemikalai: boro rūgštis, boraksas, skruzdžių rūgštis, sieros rūgštis ir jos druskos, benzoinė rūgštis, vandenilio peroksidas ir kt. Salicilio rūgšties žalingumas dar nėra pakankamai ištirtas.

Vitaminas A ir karotinas palieka konservuojamos temperatūros nepaliestas, jei tik nepatenka deguonies. Vitaminas D ir P–P konservuose nepasikeičia. Vitamino B_1 atsparumas priklauso nuo konservuojamos temperatūros ir produkto rūgštingumo — esant didesniam kiekiui rūgšties, jis išlieka. Produktai, turį mažai rūgšties ilgiau kaitinami aukštesnėje temperatūroje gali nustoti šio vitamino. Vitaminas C yra labiausiai jautrus aukštesnei temperatūrai ir deguoniui.

Radiaciją panaudojus namų ūkio reikalams, laukiama daug naujumo k. srityje.

Handbuch der Lebensmittel-Chemie 1933; *H. Serger* u. *H. Krause*, Konserventechn. Taschenbuch [12]1950. *K. Ind.*

Konsignacija (lot. consignatio ‚įrodymas raštu, dokumentas') komitento prekių pavedimas komisininkui parduoti; taip pat pačios pavestinės prekės. Prekės komisininkui pavedamos parduoti už tam tikrą nuošimtinį atlyginimą — komisiją. Komisininkas prekes gauna dažniausiai įmokėjęs rankpinigių, o, jei patikimas, ir visai be įmokėjimo. Pavadinės prekės yra pavedėjo, komitento nuosavybė, ne komisininko. Žr. Komisinė prekyba.

Konsiliumas (lot.) kelių ar keliolikos žinovų susirinkimas. Tų žinovų arba specialistų vienu ar kitu klausimu pasitarimas vadinamas dar ir konsultacija. K. ar konsultacija dažniausiai taikoma gydytojų su-

siėjimui ir pasitarimui kokios nors komplikuotesnės ligos atveju. Tais atvejais aptariama diagnozė ir gydymas. *J. Mšk.*

Konsistencija (lot.) sudėtis; kūnų vidaus konstrukcija arba kūnų tankumas bei jų kietumo ar minkštumo laipsnis.

Konsistorija (lot. consistere, consistorium ‚būti kartu') reiškė atitinkamą susirinkimo vietą; vėliau k. buvo vartojama pažymėti Romos imperatoriaus audiencijos patalpą, kurioje jis pats priiminėdavo skundus bei prašymus ir juos spręsdavo; naujesnioje lotynų kalboje k. reiškė Romos imperatoriaus tarybos susirinkimo vietą; po imperatoriaus Diokleciojono ir Konstantino k. reiškė pačią tarybą, kuri vėliau virto Romos imperatoriaus aukščiausiuoju teisiniu tribunolu, veikusi imperatoriaus vardu, kurio nariai buvo imperatoriaus pareigūnai ir svarstydavo bei spręsdavo įstatymų, administracijos bei teisės reikalus; tokie k. sprendimai buvo vadinami dekretais, kurie sudarė svarbią imperatoriaus įstatymų dalį. Dar vėliau tuo vardu imta vadinti šv. Tėvo senatas, t.y. kardinolų — popiežiaus patarėjų — susirinkimas. Jau IX a. šv. Tėvas kviesdavo į savo rūmus kardinolus ir bent dalį Italijos vyskupų bei kunigų. Nuo XII a. kardinolų vaidmuo dar padidėjo, nes nuo tada tik jiems buvo pavestas naujo popiežiaus rinkimas. Taip kardinolų kolegija-k. tapo aukščiausiu visuotinosios Bažnyčios valdymo organu. Vėliau iš administracinės srities buvo išskirta teisminė ir pavesta vad. šv. Romos Rotos tribunolui. Popiežiškosios k. svarba sumažėjo XV ir XVI a., kai gausėjant Bažnyčios reikalams buvo įsteigtos įvairios šv. Sosto kongregacijos. Dabar yra žinomos trijų rūšių k.: slaptosios, viešosios ir pusiau viešosios.

a. Slaptosios, kuriose dalyvauja tik šv. Tėvas ir jo kviesti kardinolai. Įprastai jos prasideda popiežiaus kalba kokiu nors visai Bažnyčiai ar paskiro krašto tikintiesiems aktualiu klausimu ir jo pagyrimu ar pataisų pasiūlymu. Ta kalba vėliau yra spausdinama ir platinama. Pabaigoje tokių k. yra svarbus programos punktas: naujų kardinolų skyrimas (creatio). šv. Tėvas paskelbia kandidatų vardus ir klausia dalyvaujančių kardinolų nuomonės, prašo pritarimo. Be to, jis daro kitų svarbių skyrimų liečiančių jau esančius kardinolus ar naujus vyskupus, naujų diecezijų sudarymą, padalinimą ar sujungimą. Tokios k. metu yra svarstomas ir ‚palium' suteikimas naujai paskirtiems arkivyskupams.

b. Viešoji k., kurioje be kardinolų dar dalyvauja apaštaliniai protonotarai, S. Romana Rota (teismo) auditoriai ir kiti bažnytiniai dignitoriai, o kartais net ir pasauliečiai. Seniau šios k. metu šv. Tėvas priimdavo karalius, kunigaikščius, ambasadorius ir pn. Tai dabar yra pakeista. Jos metu popiežius iškilmingai įteikia raudoną skrybėlę naujai paskirtiems kardinolams. Be to, konsistorialiniai advokatai pateikia svarstymui beatifikacijų ir kanonizacijų bylas, kurios principiškai jau buvo priimtos (‚placet' duotas) slaptoje kardinolų k. Vėliau tos bylos eina į trečią, pusiau viešą k., kur galutinai pasisakoma tais klausimais balsavimo keliu.

c. Pusiau vieša k., kurioje be kardinolų dar dalyvauja vyskupai. Į ją yra kviečiami vyskupai gyvenantieji vietovėse maždaug 150 km nuotolio nuo Romos. Jie privalo joje dalyvauti, kai tik yra kviečiami. Kvietimas yra siunčiamas ir visiems kitiems Italijos vyskupams ir vyskupams pastoviai ar laikinai tuo laiku reziduojantiems Romoje. Laiką bei dažnumą bet kurios šių k. nustato pats popiežius pagal svarstytinų klausimų svarbą ir skaičių. *M.Čv.*

Europos valstybėse liuteronų bžn. dar turi k., bet, kadangi liut. bžn. kiekvienoje valstybėje tvarkosi savarankiškai, pvz. JAV ir Kanados liuteronai visai neturi k. Senosios Vokietijos ev. bžn. turėjo atskirų sričių arba provincijų k., o vyriausią bžn. tarybą (Oberkirchenrat) Berlyne; Rytprūsių k. buvo Karaliaučiuje ir jos administracijai priklausė M. Lietuva su Klaipėdos kraštu; nuo 1923 iki 1939 Klaipėdos krašto ev. bžn. turėjo savo atskirą k. Vokietijoje k. priklausė bendrieji bažnyčios ir administracijos reikalai, kunigų įšventinimas ir paskyrimas parapijai, tikybos mokymo priežiūra bei kunigų veikimo priežiūra. K. žinioje veikė superintendentai bei generaliniai superintendentai. Senosios Rusijos ev. liut. bžn. turėjo atskirų sričių k. ir generalinę k. Petrapily. Generalinė k. paruošdavo bžn. tvarkymo nuostatus, prižiūrėdavo sričių k. veiklą ir būdavo šių apeliacinė instancija. Sričių k. kompetencijai priklausė kunigo kandidato egzaminavimas pro venio concionandi ir pro ministerio, šventini-

mas, skyrimas parapijai, veiklos priežiūra, tikybos mokymo priežiūra (per kunigą), be to, sričių k. buvo vedybų skyrybų bylų teismas ir tam reikalui turėjo valdžios skirtą pasaulietį prokurorą.

Jau 1652 Lietuvos valstybės ev. liut. bažnyčia turėjo įkūrusi Vilniaus k., kuri dar nebuvo visiškai nepriklausoma, nes patarimų gaudavo iš Karaliaučiaus k. 1780 Vilniaus sinodas įkūrė Lietuvos ev. liut. k. Vilniuje, kuri buvo aukščiausia visos Lietuvos ev. liut. bžn. vykdomoji valdžia, buvo visiškai savarankiška ir pradėjo veikti 1782. Lietuvos ev. liut. k. buvo būdinga, kad jos prezidentas būdavo pasaulietis.

1832 Rusijos caro valdžia panaikino Lietuvos k. ir Lietuvos ev. liut. bžn. prijungė Kuršo k., kuri buvo Mintaujoje (lat. Jelgāva); Vilniaus gub. ev. liut. bžn. su Kauno, Gardino, Minsko, Vitebsko ir Mogiliavo ev. liut. bžn. sudarė Kuršo k. apygardos 8-ją diecezija; vėliau Vilniaus pietų vakarinės arba Užnemunės (Suvalkų) sričių ev. liut. bžn. buvo priskirta Varšuvos ev. liut. k.

1918 atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, vėl buvo atstatyta Lietuvos ev. liut. bžn. savarankus sinodas bei k. Lietuvos ev. liut. tautiniai (liet. lat. vok.) sinodų 3 dvasininkai ir 3 pasauliečiai rinkti atstovai sudarydavo Lietuvos ev. liut. bžn. k. 3 metams, kurios prezidentas ir viceprezidentas buvo tvirtinami valstybės prezidento, o k. nariai atitinkamo ministro (pradžioje vidaus reikalų, vėliau švietimo). Be to, turėjo pasaulietį prokurorą ir vyriausią Lietuvos ev. liut. bžn. metrikacijos įstaigą. K. atstovavo Lietuvos ev. liut. bžn. Nepriklausomos Lietuvos ev. liut. prezidentai buvo: 1919–1922 superintendentas kun. H. D. Sroka, 1922–1925 kun. M. Kibelka, 1925–1933 trimis perrinkimais prof. dr. kun. V. Gaigalaitis, jam pasitraukus iki 1935 prezidento pareigas ėjo viceprezidentas superintendentas kun. H. D. Sroka, 1934–1936 L. Banderevičius, jam pasitraukus iki 1938 prez. pareigas ėjo viceprez. kun. H. D. Sroka, 1938–1941 dr. K. Gudaitis.

Okupuotoje Lietuvoje 1955 Kretingoj įvykęs pirmasis pokarinis visuotinis bžn. sinodas išrinko pirmą pokarinę nuolatinę k. 3 metams iš 7 narių: 5 kun. ir 2 pasauliečių; dabartinės Lietuvos administracinei kompetencijai priklauso visos Lietuvos ir Klaipėdos krašto ev. liut. bažnyčia, kurios parapijos yra suskirstytos į tris: Tauragės, Kretingos ir Šilutės apygardas-dekanatus; k. žinioje veikia 25 ev. liut. parapijos, kurias aptarnauja 22 kulto tarnautojai.

A. F. A. / Adamowicz, Die Evangelische-Lutherische Kirche zu Wilnia 1855; *K. Gudaitis,* Lietuviai Evangelikai 1957; Lietuvos TSR Evangelikų Bažnyčios Kalendorius 1957. *K.Gdt.*

Konskripcija (lot. consriptio ‚surašymas') senovėje, Romos imperijos laikais, k. reiškė gyventojų surašymą. Naujaisiais amžiais k. reiškia: priverstinį įtraukimą fiziškai pajėgių krašto gyventojų kariuomenėn. Šis kariuomenės sudarymo būdas yra skirtingas nuo rekrūtavimo ir nuo savanorių verbavimo. K. sistema buvo įvesta pirmą kartą Prancūzijoje 1798 įstatymu, kuris nurodė, kad kiekvienas prancūzas yra kareivis ir pavojaus atveju privalo ginti savo kraštą; ne pavojaus atveju, kariuomenė sudaroma savanorišku būdu. Šis įstatymas lietė visus prancūzus nuo 20 iki 25 m. amžiaus. Vėliau k. įstatymai buvo daug kartų keičiami ir praplečiami. Vokietijoje k. įstatymas buvo pirmą kartą įvestas 1808. 1919 taikos sutartimi k. Vokietijoje ir Austrijoje buvo panaikinta, bet 1935 vėl įvesta. Rusijoje k. įstatymas buvo įvestas 1872, pagal kurį 21 m. amžiaus vyrai privalėjo 6 metams eiti kariuomenėn. Pabaigoje XIX a. beveik visos Europos valstybės naudojo k., išimtį sudarė tik D. Britanija, kuri k. įvedė tik per I pas. karą 1916. JAV k. buvo naudojama keliais atvejais; pirmą kartą pilietinio karo metu, vėliau per I pas. karą 1917 ir per II pas. karą 1939. Nepriklausomoje Lietuvoje k. sistema buvo įvesta 1919 III 5. Tada buvo paskelbtas pirmas naujokų šaukimas ir kariuomenėn ėmimas buvo vykdomas pagal Karinės prievolės įstatymą.

Konsolė (prc.) 1. konstruktyvinis išsikišimas, palaikąs sienų, balkonų bei kitas pastatų dalis. Dažnai k. būna architektūriškai papuošta.

2. maža sienoje pritvirtinama lentynėlė kambario papuošalams sudėti.

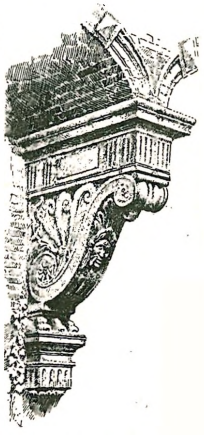

Konsolė

3. vargonų klaviatūrų vieta. Visas mechanizmas sujungtas su klaviatūra, raktais, spaudais, įvairiais kombinaciniais registrais, sukoncentruotas k. Į k. sueina visi dūdų sujungimai, ir todėl k. yra centras visų vargonų, kur grojikas savo nuožiūra vartoja. Žr. Vargonai. *J. Ž.*

Konsoliacija (lot.) paguoda.

Konsolidacija (lot.) 1. susitarimas, susijungimas, susitaikymas, įsitvirtinimas. 2. ekonomikoj yra viena iš įmonių kombinacijos bei koncentracijos formų. K. įvyksta, kai dvi ar daugiau įmonės tarpusavio susitarimu susilieja sudarydamos vieną naują įmonę. Naujoji įmonė perima konsoliduojamų įmonių aktyvus už sutartą kainą. Konsoliduojant akcines bendroves, senųjų įmonių savininkai yra atlyginami iškeičiant jų akcijas į naujosios įmonės akcijas iš anksto sutartais santykiais. Kartais konsolidacijos vardas taikomas ir tokiai įmonių kombinacijai, kai viena veikianti įmonė absorbuoja kitą įmonę, perimdama jos turtą bei prievoles už savo akcijas (merger). *J. Pžm.*

Konsonansas (lot. consonantia ‚sąskambis') 1. muzikoje malonus ausiai muzikos sąskambis, priešingumas disonansui. Jis remiasi konsonansiniais intervalais — oktava, gryna kvarta, gryna kvinta, tercija, seksta. Harmonija neturinti disonansų yra konsonansinė. Šių dienų muzikoje k. yra atgyvenusi priemonė. Muzikos kūryba dabar grindžiama garsų spalvingumu bei estetine pagava, kuriai išgauti daug daugiau galimybių teikia disonansiniai sąskambiai. Todėl visai nereikia stebėtis, jei per visą veikalą kartais terandame du tris konsonansinius akordus. *Iz. V.*

2. K. poezijoje: eilėraščio eilučių paskutiniuose žodžiuose — po skirtingai akcentuotų balsių — pasikartojąs panašus priebalsių sąskambis. Gimininigas asonansui — panašiam balsių sąskambiui. Disonanso priešingybė. Pvz.: numesk-numegzk; prabėgti-sudegti; lemtin-ugnin ir t.t. Anglosaksų literatūroj dar žinomas vadinamas regimasis rimas (eye-rhyme), t. y. kai balsės yra tos pačios, bet ištariamos skirtingai, pvz. good-blood; earth-hearth. K. lietuvių poezijoje pradėtas vartoti dažniau tiktai jaunosios poetų kartos atstovų. Šiaip jau k. neretai užtinkamos visų tautų baladėse ir liaudies dainose. *H. N.*

Konsonantizmas žr. Priebalsynas.

Konsorciumas (lot.) laikinis sindikatas, arba pirklių, firmų, bankų susivienijimas, vykdant didesnio masto prekybinius sandėrius, finansuojant įmones, bankus, leidžiant lakštus, akcijas, gelbstint neišsimokančias firmas. Reikalai atliekami bendra sąskaita ir atsakomybe, rizika, pasidalijant galimą pelną ar nuostolį. Žinomi ir steigiami tarptautiniai k. ten, kur reikalingas ypatingas apdairumas, derinant įvairių kraštų ir jų pirklių įvairius ūkinius interesus bei sprendžiant pelno pasidalijimo klausimus.

Konspektas (lot. conspectus ‚apžvalga') santrauka, pagrindinių minčių išdėstymas, sutrumpinimas mokslinio ar šiaip veikalo, panaudojant mažiau žodžių, bet nepakenkiant jo originalumui ar reikšmei. Kartais k. vadinami laboratorinių tyrimų daviniai, pagrindiniausi metmens ir net škicai.

Konspiracija (lot. conspiratio ‚sąmokslas') nelegalios organizacijos forma, taip pat ir veiklos būdas. Kasdiene prasme — griežtas laikymasis paslapties, slaptumas.

Konstanca (vok. Konstanz) p. Vokietijos mst. Badene, žymiausioji Bodeno ež. srities vietovė, prie Reino ištakos iš Aukštutinio į Žemutinį ež.; 46.568 gyv. (1954). Pietine savo dalimi yra suaugęs iš vien

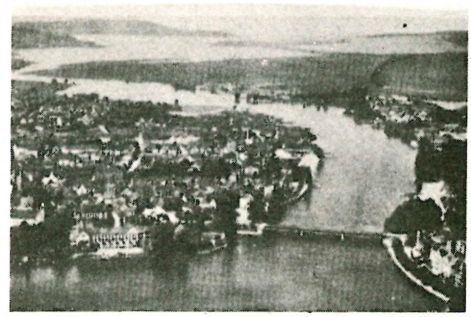

Konstancos miesto vaizdas

su Šveicarijos Kreuzlingeno mstl. žymybės: romanų-gotikos stiliaus XI–XV a. katedra su vertingais vidaus išpuošimais ir brangenybėmis, buv. augustinijonų šv. Trejybės bžn. su 1265–70 freskomis, XVI a. rotušė, buvęs 1236–1785 domininkonų vienuolynas (dabar Inselhctel viešbutis), 983–1803 buvęs benediktinų vienuolynas, Petershausen prekybos namai ant ežero (1388), kurie pagal tradiciją klaidingai laikomi Kat. Bažnyčios susirinkimo vieta, muziejus, meno galerija, Bodeno ež. tyrimų įstaiga ir Bodeno ež. srities tyrinėjimų institutas. Cheminė, tekstilės, mašinų, precizinių instrumentų ir medžio pramo-

nė. Jau nuo VI a. vyskupo rezidencija, 1827 perkelta į Freiburgą, 1192 imperijos miestas, 1414–18 čia vyko K. susirinkimas.

A.B.

K. susirinkimas sukviestas imp. Zigmanto Liuksemburgiečio prie Bodeno ež. Konstancoje, posėdžiavęs beveik 4 metus (1414 XI 5 — 1418 IV 22), buvo iš eilės 16 visuotinis susirinkimas. Jis turėjo atlikti 3 pagrindinius uždavinius: 1. vesti kovą su erezija (causa fidei), 2. sutarti schizmos panaikinimą (causa unionis) ir 3. Bžn. reformą ‚jos viršūnės ir narių' (causa reformationis in capite et membris).

Bendroji K.s. eiga. Kai Pizos sinodui nepasisekė schizmos panaikinti, Bažnyčios vienybei atstatyti turėjo įsikišti pasaulinė valdžia. Netekęs valdovų paramos (jų tarpe ir Neapolio karalius), Romos Jonas XXIII 1413 kreipėsi į imp. Zigmantą. Šis pareikalavo susirinkimo, kurio programą su Jonu XXIII sutarus, 1414 XI 1 buvo nustatyta pradžia K.s. Jis buvo iškilmingai pradėtas XI 5 katedroje, kur vyko ir pilnaties posėdžiai. Į juos susirinko 29 kardinolai, 3 patriarchai, 33 arkivyskupai ir 300 vyskupų, ir vienuolynų abatų, keli šimtai (teolog.) daktarų, daug spaulinių dvasininkų ir vienuolių. Privažiavo dar visokių prašaleivių, prekiautojų. K.s. virto ano meto Tautų Sąjunga, kai ten pasirodė pats imp. Zigmantas, atstovai įvairių valdovų bei kunigaikščių ir universitetų.

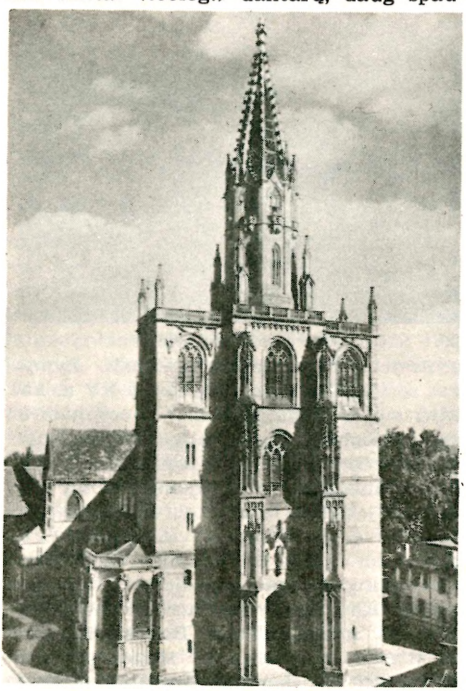

Konstancos katedra

1. Erezijos pavojus buvo išspręstas be sunkenybių, pasmerkiant Viclifo, Huso ir Jeronimo Pragiškio tezes. Nebuvo tik baigtos domininkono J. Falkenbergo ir Jono Parvuso bylos.

2. Sunkiausiai buvo įveikiamas Bažnyčios suskilimas (schizma). Jonas XXIII tikėjosi, jog K.s. bus atmesti kiti du antipopiežiai, ir jis bus pripažintas tikruoju popiežiumi. K.s. tačiau nuėjo kitu keliu, atmesdamas visus tris (Joną XXIII, Grigalių XII ir Benediktą XIII). Pamatęs savo pablogėjusią padėtį, Jonas XXIII pabėgo iš Konstancos. Jo įtakoje buvusių italų dignitorių įtakai sumažinti, K.s. nutarė, ne parlamentarinį balsavimą (galvomis), bet nacijomis, kurių iš pradžių buvo 4, o paskui 5. Buvo atsižvelgta ne vien į vyskupų, bet ir į daktarų ir valdovų pasiuntinių balsus. Savo padėčiai sustiprinti K.s., energingai pasidarbavus įtalų kard. Zabarellai ir prancūzams d'Ailly ir Gersonui, išleido vad. ‚K. dekretus'. K.s. pasiskelbė savo valdžią turįs iš Dievo ir stovįs aukščiau už popiežių, kuris negalįs susirinkimo paleisti, ar jo kitur perkelti. Apkaltintas palaikymu schizmos ir simonijos, 1415 V 29 Jonas XXIII buvo atstatytas. Grigalius XII pats atsisakė 1415 VII 4. Ir Benediktas XIII, po neigiamo Ispanijos kunigaikščių nusistatymo Narbonoje (1415 XII 13), 1417 VII 26 buvo atstatytas. Ilgai buvo svarstyta, ar pirma atlikti Bažnyčios reformas, ar rinkti naują popiežių. Imp. Zigmantas pirmiausia stojo už reformos atlikimą. Bet ji buvo atidėta į galą, ir 1417 XI 11 kard. Odo Collona buvo išrinktas pop. Martynu V. Tad K.s. buvo baigta didžioji schizma. Martyno V rinkimuose dalyvavo 23 kardinolai ir 30 delegatų (5 nacijų).

3. Bažnyčios reformos klausimas K.s. jau nebebuvo išvestas iki galo. Iš eilės 43 posėdyje (1418 III 21) buvo sutarti 7 dekretai. Jie lietė reformą Bažnyčios viršūnės ir pačios Romos Kūrijos (reformatio in capite et curia Romana). Kai kurie dalykai terminuotai (5 m.) su Vokietija ir romanų tautomis buvo sutvarkyti konkordatais. Su Anglija tokia sutartis buvo sudaryta pastoviai. Bet visuotinė reforma

nebuvo padaryta. Vad. ‚reformatio in membris' (Bžn. nariuose) buvo atidėta būsimam sinodui, kuris buvo numatytas 1423 Pavijoje.

Pop. Martynas V 1418 IV 22 uždarė K.s., nieko aiškaus nepareikšdamas, ar ją reikia laikyti visuotiniu Bažnyčios sinodu. Tik pop. Eugenijus IV priėmė 1446 K.s. nuostatus, išskyrus popiežiaus viršenybės varžymus (‚absque tamen praejudicio juris, dignitatis et praeeminentiae Sedis Apostolicae'). K.s. 3–5 posėdžių dekretai, kritiškoje ano meto Bažnyčios padėtyje galėjo būti istoriškai suprantami. Savo turiniu tačiau jie buvo priešingi Bažnyčios santvarkai ir nesiderino su dieviškąja primato teise. Popiežiai tų K.s. dekretų niekada nepatvirtino. Jie tapo galikanizmo ir 1682 deklaracijos pagrindiniu ramsčiu.

Žemaičių klausimas K. s. K.s. teko užsiimti vienu nenumatytu klausimu. Ji turėjo spręsti nesibaigiantį Vytauto ir Jogailos ginčą su ordinu dėl Žemaičių. Po Torno taikos (1411 II 1) Žemaičiai teatiteko Jogailai ir Vytautui tik iki jųdviejų gyvos galvos. Kryžiuočiai tuoj ėmė reikšti savo pretenzijas, tvirtindami, jog deš. Nemuno krantas nepriklauso prie Žemaičių žemės, bet įeina į Ordino valdas. Be to, kryžiuočiai savinosi didžiąją Sūduvos girią. Nė imper. Zigmanto Liuksemburgiečio Lietuvon atsiųstas arbitras Benediktas Makra, priskyręs panemunius Vytautui, t. y. į Žemaičių plotą, nepajėgė suderinti perdaug priešiškų interesų. Nutrūkus įkyrioms deryboms Grabove, 1414 VII vėl prasidėjo karas, kuriame vėl Jogaila ir Vytautas ėjo iš vien. Įsikišus pop. Jono XXIII delegatui ir prašant ginčą pavesti spręsti Konstancoje susirenkančiam bžn. susirinkimui, Prūsų Strasburge 1414 X 7 buvo padarytos vis prailginamos paliaubos. Žemaičių klausimas tad buvo pavestas spręsti aukščiausiai to laiko krikščioniškai institucijai. Aukštieji bžn. dignitoriai, valdovai, kunigaikščiai, teologai turėjo pasakyti savo žodį apie ilgai Bažnyčios globoto Ordino misijas ir apie jo santykius su neofitais lietuviais ir ką tik (1413) Vytauto ir Jogailos imtais krikščioninti žemaičiais. Kai abi pusės pasidavė K.s. nuožiūrai, kiekviena tikėjosi apginti savo teises. Duodamas įgaliojimus ne tik savo, bet ir Vytauto vardu, Jogaila paskyrė iš keletos vyskupų ir Krokuvos univ. profesorių stiprią delegaciją, kuri drauge atstovavo ir Lietuvai. Jai vadovavo Gniezno arkiv. Nikolajus Trąba. Išvykusi 1414 XI iš Lenkijos, delegacija 1415 I 29 pasiekė Konstancą.

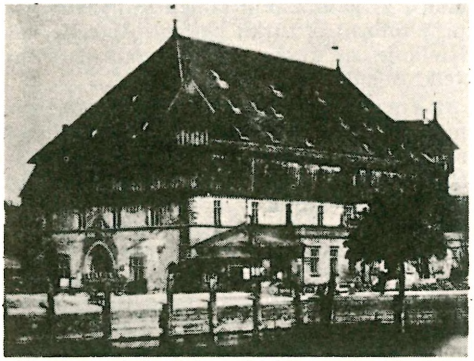

Konstancos bažnytinio susirinkimo tariamoji vieta

Vok. ordinas sudarė irgi gausią delegaciją, kurios pirm. buvo arkiv. J. Wallenrode. Atvyko į Konstancą ir Ordino prokuratorius pas popiežių—Petras iš Vormedytės-Wormdito. Abi pusės šitai kovai tarptautiniame forume skyrė daug dėmesio. Jau nuo pat XV a. pradžios viešais atsišaukimais į V. Europą buvo vedama propaganda prieš Ordiną. O K.s. skundus ir traktatus ruošiant daug pasidarbavo Jogailos univ. Krokuvoje profesoriai. Kai tas V. Europai tolimas ginčas buvo įneštas K.s., Krokuvos univ. rektorius Paulius Vladimiri (Vlodkovičius), savo rašte (De potestate papae et imperatoris respectu infidelium) 1415 VII 5 stipriai atakavo Ordiną, dėstydamas, jog negalima pagonims skelbti karo vien krikšto reikalu, ‚nes krikštas yra laisvos valios ir Dievo malonės dalykas'. O karai Ordino, kuriam nerūpėjo pagonių krikštas, buvę tik neleistini plėšimo ir grobimo žygiai. Šitaip Jogailos ir Vytauto delegacija siekė pakirsti net pačius kryžiuočių egzistencijos pagrindus, nesitenkindami vien ginčijamų teritorinių klausimų išsprendimu, kaip to siekė abi šalis į K.s. kviečiantieji tarpininkai. ‚Krikščionybės sargu' R. Europoje besidangstąs Ordinas buvo aštriai puolamas, nurodant, jog jis savo nuolatiniais žygiais lietuvius atgrasė nuo krikšto ir trukdė pradėtą Žemaičių krikščioninimą. Reikšmingas buvo 1416 II 13 pilnaties posėdis, kuriame buvo paskaitytas per 40 punktų Jogailos ir Vytauto skundas. Jis vaizdavo iš Ordino patirtas skriaudas. Čia buvo drąsiai iškeltas reikalavimas, kurį kitados buvo siūlęs Algirdas, t.y. perkelti Or-

diną į jo paskaukimui labiau tinkančią vietą, į totorių ir turkų pasienį. Aštrioje polemikoje su kryžiuočiais buvo sugalvotas veiklus būdas Ordinui pulti.

Žemaičių atstovai K. s. Iš Žemaičių į K.s. Vytautas 1415 XI atsiuntė šešiasdešimt jau pakrikštytų žemaičių. Pasirodymas iš nežinomo Žemaičių krašto delegacijos, kuriai vadovavo du Vytauto didikai Jurgis Gedgaudas, Jurgis Galminas ir Vytauto sekretorius Nikalojus Sepienskis, atkreipė didelį K.s. dėmesį. Kronikoje Konstancos mst. nario Ulricho von Richental, kuris plačiai aprašė K.s., yra atskirai paminėtas žemaičių atvykimas, pažymint, kad žemaičiai esą rimti, karingi, aukšto ūgio. Čia buvo nupiešti ir vadovų herbai (pvz. Gedgaudo herbas — mėnuo ir žvaigždė dangiškame skyde). Šv. Barboros dieną (1415 XII 4) žemaičių delegacija buvo iškilmingai priimta Konstancos katedroje. Ją sveikindamas Poznanės vysk. A. Laskaris pabrėžė, jog, Jogailos ir Vytauto pastangų dėka, buvę pagonys prisijungė prie Kat. Bžn. K.s. posėdžiui žemaičiai tebuvo pristatyti po 3 mėn. Jų ilgas skundas, vad. Proposicio Samaytarum (Cod. ep. Vit. 1018–1024), kurio redaktoriumi J. Fijałek laiko Paulių Vladimirijų (prie jo prisidėjo Jogailos ir Vytauto sekretoriai), buvo paskaitytas posėdyje. Gana vaizdžiai, nevengiant ir perdėjimų, buvo išdėstytos kryžiuočių žemaičiams padarytos skriaudos ir visokios nedorybės, įjungiant faktus iš 1404–9, kai kryžiuočiai valdė Žemaičius. Atvaizduodami kaip kliudytojus žemaičiams krikštytis savo pavergėjus, ‚kuriems rūpėjo ne Dievo karaliją platinti, o tik svetimus turtus grobti', Vytauto delegatai stebėjosi, ‚kaip išdrįso kryžiuočiai vadintis ‚krikščionybės vartais', kai jie buvo ‚labiau kliūtis ir atstumianti užtvara tiems (žemaičiams), kurie buvo ir tebėra verti tyra širdimi vadintis išganingojo tikėjimo prieangiu' (Cod. ep. Vit. 1020). Pavyzdžiais buvo iškeltas vokiečių ordino godumas ir žiaurumai Žemaičiuose. Čia buvo prijungtas ir 1407 V. Europai išsiuntinėtas skundas, nurodant, kaip kryžiuočiai gaudę ir žudę bajorus, gėdinę jų dukteris ir t.t. Žemaičių skundas darė stiprų įspūdį. Pop. Grigaliaus XII įgaliotinis, Ragūzos kard. Jonas Dominici susigraudinęs buvo pareiškęs norą vykti į Žemaičius apaštalauti. Patys Žemaičių atstovai pasiūlė, kad Lenkijos ir Lietuvos valdovams ir Vilniaus ir Lvovo vyskupams būtų pavesta juos atversti į krikščionybę. Žemaičiai prašė įkurti jiems vyskupiją, pastatyti krašte bžn., ir juos kaip laisvus narius priimti į Bžn. bendruomenę, apsaugojant nuo kryžiuočių vergijos. Jau išvykus Žemaičių delegacijai namon (1416 III 1), K.s. nutarė (VI 14), kad Žemaičių žemė politiškai turinti priklausyti Vokietijos imperatoriui, o Bažnyčios dalykuose — klausyti savo vyskupų. Tenkindama tad Žemaičių ir Vytauto-Jogailos prašymą, K.s. įgaliojo Vilniaus vysk. Petrą ir Lvovo vysk. Joną vykti į Žemaičius. Tai misijai ordinas norėjo priskirti savo atstovą. Jis taip pat nesėkmingai bandė naują vyskupiją subordinuoti Rygos arkivyskupui. Aukštieji Bžn. hierarchai tačiau pamatė, jog jau nebebuvo galima kryžiuočių laikyti R. Europoj vieninteliais kovotojais už krikščionybę. K.s. dalyvius pavyko įtikinti, jog Vytautas ir Jogaila atstovauja krikščionims tose srityse, kur pagonybė ėmė nykti prieš Ordino valią. K.s. (Martynas V) pripažino anų dviejų valdovų nuopelnus, ir jiedviem buvo suteiktas apaštališkųjų vikarų titulai žemiškuose dalykuose Naugardo ir Pskovo srityse. O K.s. su pasitenkinimu buvo sutikta, kai Žemaičių krikštyti paskirtieji vyskupai (1418 II 1) davė atskaitomybę apie ten atliktą krikštijimo darbą. Patvirtindamas tą masinį žygį ir Medininkų vyskupijos įsteigimą, tuo pačiu K.s., nors ir netiesiogiai, silpnino Ordino pretenzijas į tą kraštą. Jau nuo pat pradžios jis K.s. turėjo stipriai įtempti savo jėgas, kad nors iš dalies galėtų atitaisyti tą įspūdį, kurį sudarė lietuvių-lenkų skundai. Pačioje Konstancoje Ordino atstovai turėjo laiko paruošti savo atsakymus į prieš jį nukreiptus traktatus ir Žemaičių atstovų kaltinimus. Tarp įvairių priemonių kenkti Konstancoje savo priešui, buvo panaudotas vieno su lenkais susipykusio domininkono J. Falkenbergo prieš Jogailą Paryžiuj parašytas aštrus traktatas. Kitas raštas buvo pagamintas pačioje Konstancoje. Bet šituo traktatu, kuriame Falkenbergas patarė žudyti Jogailą ir kt. kunigaikščius kaip tironus, Ordinas negalėjo perdaug viešai naudotis. Lietuvių-lenkų delegatai sujudo, reikalaudami Falkenbergą pasmerkti, ir jis buvo kalinamas 7 m. (iki 1424).

K.s. savo posėdžius baigė, iš esmės tačiau Žemaičių priklausomybės klausimu nieko nenutaręs. Išklausęs dviejų įsipyku-

sių pusių ilgų ginčų, jis įkūrė Medininkų vyskupiją. Nors Žemaičių ir kt. klausimais Ordinas su Jogaila ir Vytautu dar tąsėsi iki Melno taikos (1422), tačiau K.s. Ordinui reiškė didelį smūgį. Jam buvo nemalonus jo prestižo sumažėjimas krikščioniško pasaulio akyse. Jam nebuvo pripažinta jokių specialių teisių ginčijamose srityse.

Bažnyčios klausimas K. s. Bažnyčios unijos reikalą iškėlė Vytautas, kurio bžn. politikoj, turėjimas valdinių dviejų skirtingų tikėjimų, teikė daug sunkenybių. Jis susirūpino, kaip jau Algirdas buvo daręs, turėti nuo Maskvos nepriklausomą atskirą Kijevo metropoliją. Kovodamas prieš Maskvai ir Lietuvai Konstantinopolio patriarcho bendrai paskirtą metropolitą Fotijų, Vytautas 1415 X surinko į Naugarduką stačiatikių vyskupus, kunigaikščius ir vienuolynų viršininkus. Čia Lietuvos stačiatikių metropolitu buvo išrinktas Grigas Camblakas (žr.). Kada prieš jį į kietą kovą išėjo pats Konstantinopolio patriarchas (Camblakas buvo iškeiktas), Vytautui dar labiau parūpo pairę Lietuvos stačiatikių reikalai, jis iškėlė bažnyčių unijos klausimą. Šiuo reikalu jis kreipėsi ir į K.s., įrodinėdamas, jog kryžiuočiai trukdę stačiatikius rusus pritraukti į Romos Bžn. K.s. einant į pabaigą, Vytautas ten atsiuntė 1418 II 18 metropolitą Camblaką su 6 vienuoliais. Priimdamas Camblaką iškilmingoje audiencijoje (II 25), kurioje dalyvavo ir imper. Zigmantas, pop. Martynas V žadėjo unijos klausimui paskirti laiką. Bet prie svarstymų nebebuvo prieita. Vytauto tolregiškai iškeltas bažnyčių unijos klausimas, kuris K.s. pasirodė dar ankstyvas, visu uolumu buvo svarstomas XV a. viduryje, kai padidėjo turkų pavojus.

K.s. baigėsi (IV 22 paskutinis visuotinis posėdis katedroje) eilės klausimų nesvarstęs. Pasilikę Konstancoje teologai ir politikai dar ginčijosi dėl Falkenbergo ir Jonus Parvuso erezijų. Lietuvių-lenkų delegacija vyko namon (apie 500 žirgų), pamačiusi, jog dar su kryžiuočiais reikės kovoti, nes K.s. nedavė politiniais klausimais pastovios taikos. Delegacijos grįžo nepatenkintos, matydamos, kad ginčas su Ordino paties pop. Martyno palaikomu, tuoj tęsis toliau. Bet K.s. pasiliko istorijoje kaip pirmas krikščioniškosios Lietuvos prisistatymas v. Europai.

H. v. d. Hardt, Magnum oecum. Constant. Conc. I–VI 1697 (Index 1742); *J. D. Mansi*, Sacrorum Conciliorum nova et ampliss. collectio t. XXVII 530 — XXVIII 958, 1785; *Ulrich v. Richtental*, Chronik de K. k. (išsp. 1483), edid. M. R. Buck 1882; Deutsche Reichstagsakten VII 1876; *H. Finke*, Acta Conc. Constant. I–IV 1896–1928 (plati bibliogr.); (") Forschungen und Quellen zur Geschichte de K. k. 1889; (") Bilder vom K. K. 1903; *C. J. Hefele*, Conciliengeschichte VII 1874; *H. Bellée*, Polen u. die römische Kurie in den Jahren 1414–24, 1914; *P. Nieborowski*, Der deutsche Orden und Polen in der Zeit des grössten Konfliktes ²1924; *K. Springmann*, Polen u. der deutsche Orden zur Zeit des Konstanzer Konzils (Diss. Freiburg i. Brg.) 1923; *A. Prochaska*, Na soborze w Konstancji (Rozprawy Akademji Umiejętn. wydz. hist.-fil. XXIV) 1898; *W. Holtzmann*, Die Gründung des Bistums Samaiten (Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins, XXXII, 70–83) 1917; *Fr. Doubek*, Skarga Zmudzinów i odpowiedź Zakonu niemieckiego z r. 1416 (Aten. Wil. VII 872–892) 1930; *J. Fijałek*, Kościół rzymsko-katolicki na Litwie (Rink. Polska i Litwa) 1914; *L. Ehrlich*, Pawel Włodkowic i Stan. ze Skarbimierza 1954; *St. Belch*, J. Falkenberg (Sacrum Poloniae Millenium II, 165–193) 1956; *A. Janulaitis*, Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoje (Praeitis II 291–349 — plati bibliogr.) 1933; *J. Jakštas*, Jogailos ir Vytauto kovos su vok. ordinu (rink. Jogaila) 1935; *M. Andziulytė - Ruginienė*, Žemaičių vyskupystės pradžia (atsp. iš Athenaeum VII); *Br. Dundulis*, rašęs apie K. k. diplominį darbą Teologijos-Filosofijos fak. Filosofijos skyriuje 1929, ta pačia tema paruošė Vilniaus univ. mokslinę disert. 1954; *Z. Ivinskis*, Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų (Athenaeum 1936 VI; t.p. 1931 119–120 bibliogr. apie K. K.). *Z.I.*

Konstancija (lot. Constantia) Konstantino D. duktė (318–354), ištekėjusi pirma už pusbrolio Anibaliano, o šiam žuvus, už Gallo, kurį Konstancas II pakėlė cezariu; persikėlė su vyru į Antiochiją. Vykdama pas imperatorių užtarti savo vyro, mirė Bitinijoje. Palaidota Romoje prie via Nomentana jos vardu pavadintame mauzoliejuje, kurį pasistačiusi apie 337. Vėlesnė legenda sako, kad K. stebuklingai pagijusi prie šv. Agnietės kapo, tapusi krikščione. Mirus vyrui, su kitomis draugėmis apsigyvenusi netoli šv. Agnietės kapo ir čia mirusi. Laikoma šventąja, bet jos vardo nėra Martyrologium Romanum. *J.V.*

Konstancijus I, vad. Chloras, Konstantino D. tėvas, kilęs iš Ilirijos, tur būt, iš žemesniojo luomo. Pasižymėjęs karys, tapo paskirtas Dioklecijono suorganizuotoje tetrarchijoje cezariu prie vakarinio augusto Maksimijono (293). Jis gavo valdyti Galiją, Britaniją ir Ispaniją. Sėkmingai kovojo su frankais ir britais. Šiaip buvo ramaus būdo, aiškiai palankus krikščionims ir netaikė savo valdomose srityse Dioklecijono ir Galero prieš juos išleistų ediktų. Pažymėtina, kad jo viena duktė turėjo krikščioniską Anastazijos vardą. Dioklecijonui ir Maksimijonui atsistatydinus (305), K. pasidarė vakarinės imperijos augustu. Mirė Britanijos žygio metu prieš piktus ir skotus (306).

K. II (Flavijus Julijus) sūnus Konstantino D., pakeltas į cezarius (317) ir augustus (337) ir turėjęs dalytis valdžia su dviem broliais: Konstantinu II ir Konstansu I. Šiems abiem žuvus ir nugalėjęs uzurpatorių Magnencijų, K. liko vienas imperijos valdovas. Pasmerkęs miriop cezariu apšauktą broliavaikį Galijų, K. pasirinko cezariu Julijoną, vad. Apostatą-Atsimetėlį ir jam pavedė valdyti Galiją. Pats daugiau valdė rytus ir čia kovojo su persais. Sekdamas paskutinių dienų tėvo bažnytinę politiką, K. paliko ištikimas arijonas ir persekiojo katalikus. Kai cezaris Julijonas, kariuomenės apšauktas augustu, sukilo, K., ruošdamasis žygiuoti prieš jį, staiga mirė (361). *J.J.*

Konstansas I (Favijus Julijus), vakarinės Romos imperijos imperatorius (340–350), gavęs dar iš tėvo Konstantino D. valdyti Iliriją, Italiją ir Afriką (333). Gynė Nikėjos Išpažinimą (žr.) ir kovojo su arijonais ir donatistais. Bet dėl grobuoniško ir palaido valdymo prieš jį sukilo kažkuris Galijos didikas Magnencijus. Jis sugavo K. bėgantį į Ispaniją ir pasmerkė miriop.

K. II (Flavijus Heraklijus), Bizantijos imperatorius (641–668). Jo metu imperiją iš visų pusių ėmė pulti arabai, nukariavę Egiptą, š. Afriką ir žymią dalį M. Azijos. Su naujai pasistatydintu laivynu užėmė Kiprą ir kitas salas ir grėsė pačiam Konstantinopoliui. Veltui graikai bandė atsiimti Egiptą ir kurį laiką buvo užėmę Aleksandriją, bet turėjo pasitraukti ir Egiptą galutinai palikti arabams (646). K. nebuvo abejingas ir įsisenėjusiai schizmai, kilusiai iš Kristaus prigimties aiškinimo ir paskutiniu metu gavusiai monoteletinės schizmos vardą. K., rūpindamasis padaryti galą begaliniams kivirčams, išleido raštą vad. Typus, kuriuo tiek ortodoksams katalikams, tiek monoteletams uždraudė kelti ginčytiną Kristaus prigimties (valios) klausimą. Kai popiežius Martynas sušauktame Laterano sinode pasmerkė ‚nuodėmingą Typą', jis liko imperatoriaus pasiųsto egzarcho suimtas, nugabentas į Konstantinopolį ir, didžiai išniekintas, ištremtas į Chersonesą, kur ir mirė (655). Netekęs gero vardo Konstantinopoly, ypač dėl brolio pasmerkimo miriop, ir iš dalies arabų grasomas, K. sumojo perkelti sostinę į Romą (662). Nors Romoj buvo iškilmingai sutiktas, tačiau joj neilgai paliko. Jis persikėlė į Sirakūzus (Sicilijoj). Čia jis buvo sąmokslininkų nužudytas. *J.J.*

Konstanta (lot. constans ‚pastovus') nesikeičiąs, pastovus dydis.

Konstantina (prc. Constantine, ar. Ksantina, lot. Constantina) prancūzų K. departamento Alžire sostinė, 118.800 gyventojų (1948), garsi odos dirbiniais ir vilnonėmis medžiagomis, svarbus susisiekimo mazgas. K., punų Kirtha, romėnų Cirta, svarbus sen. Numidijos miestas, Sifakso ir Masinisos sostinė, 112 pr. Kr. Jugurtos nukariauta, nuo 46 pr. Kr. Romos kolonija, iškilusi imperijos laikais. IV a. donatistų sugriauta, K. buvo vėl atstatyta Konstantino D. ir pavadinta Constantina. 1837 nukariauta prancūzų. Išliko romėnų pastatų liekanos.

L. Lesch, Cirta. De la capitale numide à la colonie romaine: Revue Africaine 1937.

Konstantinas šventasis (827–869) slavų misionierius, apaštalas ir švietėjas, žr. Kirilas.

K. popiežius (707–715), sirų kilmės. Vos išrinktas popiežiumi buvo pakviestas imperatoriaus Justinijono II atvykti į Konstantinopolį; imperatorius norėjo išgauti iš K. Friulli sinodo (692) dekretų patvirtinimą, ko nebuvo padarę K. pirmatakai: Sergijus I ir Jonas VII. K. susitiko 710 su Justinijonu Nikomedijoje. K. aprobavo tik tuos sinodo kanonus, kurie neprieštarauja tikėjimui, dorovei ir Romos vyskupų dekretams. K. pasikalbėjimuose su imperatorium asistavo diakonas Grigalius, kuris mokėjo taikliai duoti atsakymus į Justinijono klausimus. K. pasiskubino grįžti į Romą (711 X 24), sužinojęs, kad egzarchas Jonas yra suėmęs ir be teismo nužudęs kai kuriuos dvasininkus. Tuo tarpu Konstantinopolyje, žuvus Justinijonui II, naujas imperatorius monotelitas panaikino VI visuotinio Bažnyčios susirinkimo nutarimus ir pasiuntė į Romą patvirtinti naują tikėjimo išpažinimą; K. atsisakė tai padaryti. Tuo tarpu Romos liaudis sukilo prieš naują imperatoriaus eretiko atstovą Petrą, pripažindama tą, kuris buvo paskirtas dar Justinijono. Dėl to bekyląs civilinis karas tiek dėl K. įsikišimo, tiek dėl naujo imp. Anastazijaus II (kuris išpažino tikrąjį tikėjimą) įžengimo į sostą, plačiau neišsiplėtė. *J.V.*

Romos ir Bizantijos imperatoriai:

K. I D. (Flavijus Valerijus), pirma vakarinės, paskui visos imperijos imperato-

rius (306–337). Sūnus Konstancijaus, vad. Chloro, vieno iš augustų Dioklecijono įsteigtoj tetrarchijoj, ir, tur būt, krikščionės motinos Elenos, žemos kilmės moteriškės. K. gimė Naisos (dabartinio Nišo) mieste (apie 274), augo greičiausiai Dalmatijoj ir porą metų buvojo rytinio imperatoriaus Dioklecijono rūmuose Nikomedijoj. Vos prieš mirdamas pareikalavo Konstancijaus pasiųsti jam sūnų į Galiją, kur pats rezidavo. Jam (Konstancijui) netrukus Anglijos žygio metu mirus, legionieriai apšaukė K. augustu (306). Jis gavo imperatoriaus Galijaus patvirtinimą bent cezario titulu ir pasidarė valdovu Anglijos, Galijos ir iš dalies Ispanijos, atseit tėvo valdytų kraštų, su rezidencija Triero mst. Čia jis sumušė į imperiją slinkusius frankus ir pelnė garbingo karo vado vardą. K. iškilti iš imperijos dalies cezario į visų vakarų valdovo viršūnes padėjo įvykiai Italijoje. Čia Romoje sukilusi pretorių gvardija išrinko augustu Maksencijų (306), tik ką atsistatydinusio augusto Maksimijono sūnų. Maksencijus pašalino iš gyvenimo jam pasipriešinusį Severą, kurio augusto vietą užėmė atgal grįžęs Maksimijonas. Tuo tarpu vakaruose buvo imperatoriaus Galerijaus paskyrimu Licinijus,

Konstantino D. statula

kuriam duotas augusto titulas ir pavesta valdyti Panonija. Dėl susipynusių valdymo santykių kilo konfliktas pradžioj tarp K. ir Maksimijono ir vėliau (312) tarp K. ir Maksencijaus. K. susidūrimas su Maksencijum ant Milvio tilto ir šiojo nugalėjimas tapo epochinės reikšmės, net legendiniu įvykiu. Čia pirmą kartą išeina aikštėn K. polinkis ieškoti prieš lemiamą žygį pagalbos krikščioniškame Dieve. Iš to pirmiausia daroma gan pagrįsta išvada, kad K. šeimoj jau nuo seniau buvo įsigyvenusi krikščionybei palanki dvasia, kaip kad liudija ir Konstancijaus Chloro politika vakaruose, kur jis visai netaikė Dioklecijono bei Galijaus krikščionių persekiojimo ediktų. K. bus gaubusi ši dvasia ir prieš lemiamą mūšį su Maksencijum pasidariusi gyva. Tik K. nesvetima krikščionybės dvasia galima išaiškinti jo turėtas prieš mūšį sapnas (ar regėjimas), kur jam pasirodęs besileidžiančią saulę gaubiąs baltas kryžius su graikišku parašu aplink: tuto nika ‚šiuo nugalėsi'. Dėl to regėjimo jis pagaminęs kariuomenei vėliavą—labarum (žr.) ir laimėjęs mūšį. K., laimėjęs mūšį krikščioniškojo Dievo vardu, susitiko su Licinijum Milane, kur šventė šiojo vestuves su savo pussesere, ir paskelbė garsųjį Milano ediktą (313; žr.), kuriuo pripažino krikščionims laisvą tikėjimo išpažinimą. Šis ediktas, žinomas vien iš Licinijaus reskripto Bitinijos prokonsului ir iš vyskupo Euzebijaus istorijos, pirmą kartą sulygino krikščionybę su pagoniškais kultais, grąžino krikščionims nusavintas bažnyčias ir atšaukė prieš juos nukreiptus įstatymus. Nuo šio meto, kurį kai kas laiko K. atsivertimu (nors formaliai K. paliko pagonimi iki mirties), jis stropiai rūpinosi bažnyčios reikalais, ypač josios vienybe. K. stengėsi sutaikinti katalikus su donatistais ir tam reikalui sušaukė bažnytinį sinodą (314). Tuo tarpu brendo konfliktas su Licinijum, kuris po Galerijaus mirties (311) vienas valdė rytinę imperiją. Konfliktas, virtęs atviru karu, baigėsi K. laimėjimu, kada, žuvus Licinijui, K. paliko vieninteliu visos imperijos viešpačiu (324).

Prokrikščioniška K. politika aiškiausiai išryškėjo vos jam tapus rytinės imperijos valdovu ir susidūrus su čia įsisiūbavusiu katalikų ir arijonų ginču. Jam ir čia parūpo atstatyti bažnytinė rimtis bei vienybė ir tam reikalui sušaukė pirmą visuotinį bažnytinį Nikėjos susirinkimą (325). Jame tapo formuluotas Tikėjimo Išpažinimas

Giulo Romano Milvio tilto kautynės

(Nicaenum), kur ypač pabrėžta tiesa, jog Kristus yra tos pačios esybės, kaip ir jo Tėvas (constubstantialis patri) ir nėra Dievo sutvertas, kaip mokė Arijus. Tuo būdu, ortodoksiniams vyskupams, ypač artimam K. patarėjui Cardobos, (Ispanijoj) Hozijui pirmaujant, susirinkimas pasmerkė arijonizmą. Tačiau jis ne tik neišnyko rytuose, bet dar gavo viršų. Pats K. irgi pakliuvo į arijonų vyskupų įtaką. Jis persekiojo ir net trėmė Aleksandrijos vyskupą Atanazijų, didelį kovotoją prieš arijonizmą. Nenuostabu, kad prieš mirtį jį pakrikštijo arijonas, Nikomedijos vyskupas Euzebijus. K., atitikdamas likiminę imperijos kryptį, kur ji nuo mūsų eros pradžios religiškai, kultūriškai ir politiškai rytėjo, sumojo įkurti jai naują sostinę rytuose. Jis pasirinko seną graikų kolonijos miestelį prie Bosforo Bizantium, ir jį išplėtęs ir pagražinęs naujais pastatais ir iš Romos, Atėnų, Egipto ir iš kitur atvežtais meno paminklais, pats įsikūrė (nuo 330). Beveik naujai įkurtas miestas gavo Konstantinopolio vardą ir, virtęs ‚naująja Roma' pasiliko sostine tiek romėniškos imperijos, tiek ir iš šiosios išriedėjusios Bizantijos valstybės. Jis pasiliko žymiausiu viduramžių kultūriniu centru, ypač slavų kraštams, ir vieninteliu ‚imperatorišku miestu'. K. tapo neribotu valdovu ir buvo tituluojamas ‚Jūsų Amžinybė ir Dievybė'. Jo valdžia rėmėsi kariškais pagrindais sutvarkytais keturių griežtai skirtingų rangų valdininkais (illustres, spectabiles, clarissimi, perfectissimi). Aukščiausieji rūmų valdininkai sudarė konsistoriją (consistorium), vyriausią valstybės įstaigą, atitinkančią šių dienų ministeriją. Imperija buvo padalyta į 4 prefektūras, 12 diocezijų ir 116 provincijų. Gausingam valdininkų aparatui išlaikyti teko padidinti mokesčius ir sukelti nepasitenkinimą. Buvo imamas žemės mokestis (indictio) ir verslo bei maisto mokestis (chrysargyrum). K. viešpatavimas reiškė imperijos posūkį naujų — viduramžių laikų linkme. Jis savo bažnytine politika sužiedė bažnyčią su imperija ir pats pasivadinęs ‚vyskupu bažnyčios išorėj', tapo jos vyriausiu valdovu, lyg Kristaus vietininku žemėj. Tad santykiuose su bažnyčia jis davė pradžią vad. cezaropapizmui, ypač prigijusiam vėliau Bizantijoj ir kiek kituose kraštuose, pvz. carinėj Rusijoj. Savo pasauline, ypač ūkio politika K. padėjo pamatus autokratiškai rytietiško pobūdžio monarchijai, kurią jau pradėjo kurti jo pirmatakas Dioklecijonas. Iš jo išlikusių įstatymų matyti jį stengusis pertvarkyti imperiją kariškų, administraciniu ir ūkišku požiūriu. Pvz. jis pirmas paleido į apyvartą piniginę monetą – auksinį šilingą (solidus), kuris tapo ilgus amžius standartiniu pinigu ne tik Bizantijoj, bet ir kituose prie Vidaržemio prisišliejusiuose kraštuose. Su pastoviu pinigu K. sustiprino piniginį ūkį ir galėjo rinkti mokesčius pinigais. K. ūkio lygiui pakelti, pirmoj eilėj mokesčiams garantuoti, pririšo miestuose dekurijonus prie pareigų, o kaimuose — kolonus prie ūkių (332). Nemaža jo įstatymų įkvėpta Bažnyčios, k. a. sekmadienio ir Kalėdų šventės įvedimas, gladiatorių kovų draudimas (šis įstatymas

Konstantino D. triumfalinė arka

paliko tuščia raidė), bausmė ponams už vergo nužudymą ir kt. Aplamai, K. buvo naujų laikų skynėjas ir tapo idealiu krikščioniško valdovo paveikslu. Rytų bažnyčia pripažino jį šventuoju.

N. H. Baynes, Constantine the Great and the Christian Church 1929; *A. Piganiol,* L'empereur Constantin 1932; *L. B. Holsapple,* Constantine the Great 1942; *A. Alfoeldi,* The Conversion of Constantine 1948; *J. Vogt,* Constantin der Grosse und sein Jahrhundert 1949; *A. H. M. Jones,* Constantine and the Conversion of Europe 1948.

J. J.

K. ir krikščionybė. K. išleido tolerancijos dekretą, vad. Milano ediktu, kuriuo visiems imperijos valdiniams, ypač gi krikščionims, suteikiama pilna religijos ir kulto laisvė ir grąžinama persekiojimų metu konfiskuotos bažnyčios bei kiti turtai. Greitai po to prasidėjo nesutikimai tarp K. ir Licinijaus, kurie baigėsi galutiniu pastarojo pralaimėjimu prie Chrisopolio M. Azijoje (323 IX 18). Sekančiais 324 Licinijus buvo pasmerktas mirti, ir K. liko vieninteliu Romos imperatorium. 326 IX 26 K. pradėjo statyti Konstantinopolį (‚naująją Romą'), į kurį 330 V 11 perkėlė imperijos sostinę. Ruošdamasis karui prieš Šapūrą II, Persijos karalių, K. apsirgo ir mirė 337. Prieš mirtį buvo pakrikštytas Euzebijaus, Nikomedijos vyskupo. Jo kūnas palaidotas Konstantinopolyje Apaštalų bazilikoje. Nuo 312 K. laikė save krikščioniu katechumenu (‚klausytoju'). Krikšto atidėjimas iki mirties nebuvo svetimas IV a. Milane pradėtasis epochinės reikšmės posūkis į krikščionybę negalima aiškinti tik politiniu oportunizmu, nes krikščionys tada tesudarė vos 10 imperijos gyventojų nuošimtį. Tačiau jis suprato slaptą krikščionybės jėgą ir be politinių sukrėtimų išvedė ją į galutinę pergalę prieš pagonybę. Politiniais sumetimais K. visą gyvenimą palaikė pagoniškąjį Pontifex Maximus titulą ir draudė tik privačias pagoniškąsias aukas (319, 321). Jo kaldintose monetose tik pamažu pagoniškosios emblemos buvo pakeistos krikščioniškomis. Bet ir jo moralinis gyvenimas nebuvo be priekaištų. Romoje dėl neteisingų įtarimų liepė nužudyti savo pirmgimį sūnų Krispą (326), o kiek vėliau ir savo intrigantę žmoną Faustą. Tik tapęs vieninteliu imperijos valdovu, K. ryžtingai stojo krikščionybės pusėn ir į svarbesnes valdžios vietas pradėjo skirti krikščionis. Romoje, Konstantinopolyje, Jeruzalėje, Betliejuje ir kitur pastatydino puikių bazilikų ir jas apdovanojo gausiais turtais. Pagoniškąsias šventyklas draudė taisyti, kitas net liepė išgriauti. Bažnyčias atleido nuo mokesčių (315), klierikus — nuo pareigų valstybei. 321 įvedamas sekmadienio šventimas. 321 ir 333 vyskupų teismas (audientia episcopalis) buvo pripažintas galiojančiu ir net būtinu tada, kai jo šaukiasi bent viena besibylinėjančiųjų šalis. Prieš vyskupo sprendimą nėra apeliacijos jokiam civiliniam teisme. Gerbė vyskupus ir pats save vadino ‚vyskupu išorės reikalų'. Ne kartą tačiau peržengdavo ‚išorinių reikalų' ribas ir įsimaišydavo į vidinius krikščionybės reikalus. Prieš donatistus jis sušaukė savo valdomo krašto vyskupų susirinkimą Arles mieste (314), prieš Arijų gi — visuotinį vyskupų suvažiavimą Nikėjoje (325). Jo uolumas drausminant ir tremiant Bažnyčios pasmerktus vyskupus kartais atsikreipdavo ir prieš ištikimuosius: 330 pašalino Antiokijos vysk. Eustachijų, o 335 ištrėmė Aleksandrijos vysk. šv. Atanazijų. Šita K. bažnytinė politika davė pradžią cezaropapizmui — valdovų kišimuisi į bažnytinius reikalus. K. cezaropapizmo šaknys glūdi pagonybėje, kuriai imperatorius kartu buvo ir Pontifex Maximus.

Lactantius, De morte persecutorum, cp. 24 seq.; *Eusebius,* Historia eccl. VIII–X; De vita Constantini; *J. Burckhardt,* Die Zeit K.s des Grossen ⁵1927; *V. Burch,* Myth and Constantine the Great 1927; *P. Battifol,* La paix Constantinienne et le Catholicisme ⁴1929; *G. P. Baker,* Constantine and the Christian Revolution 1930; *N. H. Baynes,* Constantine and the Christian Church 1931; *A. Schenck v. Stauffenberg,* Der Reichsgedanke K.s (Festschrift Haller 70–94) 1940.

P. Br.

K. II (Flavijus Klaudijus), sūnus Konstantino D., gavęs valdyti Bizantiją, Galiją ir Ispaniją (317–340). Bandė atimti iš brolio Italiją ir kovodamas žuvo ties Akvilėja.

K. IV Pogonatas (Barzdotasis) (668–685), paveldėjo sostą po tėvo Kons-

tanso nužudymo. Kovojo su į Balkanus įsiveržusiais slavais ir avarais ir buvo priverstas leisti įsikurti pastoviai bulgarams (679). Didžiausi priešai buvo arabai, kurie net 6 metus išlaikė apgulę Konstantinopolį. Juos pavyko atmušti ir priversti mokėti duoklę. K. sušaukė šeštą visuotinį sinodą Konstantinopoly, kuriame liko pasmerkta vad. monotelistinė erezija.

K. V Kopronimas (743–775), sūnus Leono III Izauriečio, valdovas ikonoklastas (žr.), pasišovęs padaryti galą dideliam ginčui dėl paveikslų garbinimo. Tam reikalui sušaukė bažnytinį sinodą (754), kuris pripažino paveikslų garbinimą esant priešingą tikėjimui. Kai K. bandė nutarimą pravesti, susilaukė didžiausio pasipriešinimo, ypač iš vienuolių. Imperatorius atsakydamas draskė vienuolynus, versdamas vienuolius vesti ir jų žemes konfiskuodamas. Kovojo su arabais ir bulgarais.

K. VI (780–797), paskutinis izaurietis, paveldėjęs sostą nepilnametis. Už jį valdė motina Irena (žr.), kuri po sąmokslų ir intrigų jį areštavo, apakino ir įkalino. Prie jo valdymo arabai pasiekė Bosforą ir reikalavo metinės duoklės.

K. VII Porfirogenetas (913-959), imperatorius atsidėjęs mokslui ir valdžia nesirūpinęs. Už jį valdė generolai. K. telkė aplink save mokslininkus, literatus ir menininkus, pavesdamas jiems rinkti ir skelbti praeities mokslinius palikimus. Tuo būdu buvo naujai sudarytos enciklopedijos, žodynai ir kitokie kūriniai. Pats K. yra autorius eilės veikalų iš Bizantijos gyvenimo. Jo žinomiausias kūrinys yra: De administrando imperii, kur duoda kiek žinių ir apie gretimus kraštus, pvz. apie Kijevo valstybę.

J. M. Hussey, Church and Learning in the Byzantine Empire 867–1187, 1937.

K. IX Monomachas (1042–1054) gabus generolas, nors nesutrukdė pečenegams naikinti Trakijos ir Makedonijos ir įsiskverbti į Armėnijos pakraščius turkams seldžiukams. Buvo mokslo mėgėjas ir iš naujo atkūrė universitetą (1045) su dviem fakultetais: teisių ir filosofijos. Prie jo Atoso kalne ėmė telktis vienuolynai su įvairių kraštų bei tautybių vienuoliais ir sala virto savotiška vienuoliška buveine, išlikusi iš dalies iki šių dienų. Prie K. atvyko į Konstantinopolį du popiežiaus pasiuntiniai kai kurių dogmatinių skirtumų aptarti. Susikivirčiję su patriarchu Mykolu Kerularija, jie paliko šv. Sofijos katedroj jam mestą ekskomunikos bulę. Kerularija iš savo pusės iškeikė apaštališkąjį sostą, ir tuo būdu įvyko (1054) schizma tarp katalikų ir stačiatikių bažnyčių tebetverianti iki šių laikų.

K. X Duca (1059–1067) pasirodė blogiausias imperatorius, prarado Armėniją, turkų nukariautą, ir neapgynė Balkanų nuo vengrų. Prie jo normanai nukariavo paskutinį bizantiečių likutį Italijoj, Bari miestą.

K. XI Paleologas (1449–1453) paskutinysis imperatorius jau turkų apsuptame Konstantinopoly. Tikėdamasis pagalbos iš Vakarų, paskelbė uniją su katalikų bažnyčia (1452). Unija tik sužadino liaudies pasipriešinimą ir jokios pagalbos nedavė. Jis žuvo gindamas Konstantinopolį nuo įsiveržusių turkų. *J. J.*

Valdovai:

K. (1868–1923) 1913–19 ir 1920–22 Graikijos karalius, Jurgio I sūnus. I pas. karo metu buvo provokiško nusistatymo ir priešinosi premjero E. Venizeloso santarvininkus palaikančiai politikai. 1917, Sąjungininkų įtakoje, atsisakė sosto savo sūnaus Aleksandro naudai. Betgi, po Aleksandro mirties, 1920 vėl grįžo į sostą. 1919 pradėtąjį karą su Turkija vedė nesėkmingai ir 1922 dėl kariškių sukilimo priverstas buvo atsisakyti sosto ir išvykti į užsienį.

Lietuvos kunigaikščiai:

K. Algirdaitis (m. apie 1393) laikomas trečiuoju Algirdo sūnumi iš Marijos Vitebskaitės, apie save tėra palikęs tiek maža žinių, kad jau Ig. Danilavičius kėlė klausimą, ar iš viso K. yra gyvenęs. Danilavičius spėjo, jog šis Algirdaitis buvęs išgalvotas, kad būtų galima Čartoriskių (žr.) giminę išvesti iš garsios kng. Algirdo giminės. H. Paszkiewicz, nors galutinių išvadų įsakmiai nepateikė, bandė taip pat įrodinėti, jog Algirdo sūnaus K. iš viso nėra buvę, o jam priskiriami du 1383 ir 1386 faktai liečią Karijoto Gediminaičio sūnų K. Prieš tą samprotavimą J. Puzyna iškėlė dar galutinai nesugriautų įrodymų. Jau Wolff buvo nustatęs, jog K. 1393 turėjo būti miręs. Iš nežinomų vedybų jis paliko du sūnu: Hlebą ir Vosylių, apie kuriuos yra daugiau žinių. Tik vėlesnieji šaltiniai K. valdžios centru laiko Ukrainoj Čartoryiską ir Černigovą. Kad K. betarpiškai būtų davęs

pradžią plačiajai Čartoriskių giminei, toji tezė dabar laikoma nebeistoriška.

K. Szajnocha, Bracia Wład. Jagielly, 236–239; *J. Wolff,* Ród Giedymina 1886 95; ('') Kniaziowie litewsko-ruscy od końca XIV w. 1895, 18 (žr. ten kitą bibliogr.); *S. M. Kuczyński,* Ziemie czernihowo - siewerskie pod rządami Litwy 44, 171, 390, 1936; *H. Paszkiewicz,* O genezie i wartości Krewa 216–217, 347, 1938; *J. Puzyna,* Pierwsze wystąpienia Korjatowiczów na Rusi południowej (Aten. Wil. XIII, 20–24) 1938. *Z.I.*

K. Karijotaitis (m. apie 1390), Karijoto Gediminaičio sūnus, Podolės kunigaikštis. Dėl žinių stokos kai kurie K. liečiantieji faktai painiojami su K. Algirdaičiu. Iš Lietuvos Metraščio pirmosios ir platesnės redakcijos yra žinoma apie K., jog Lenkijos karalius Kazimieras turėjęs projektą už to Podolijos kng. ištekinti savo dukterį, numatydamas jam perleisti ir savo įpėdinystės teises. Tik K. nenorėjęs priimti katalikybės. O. Haleckio samprotavimu, tas projektas galėjo kilti 1368, po mirties Joanos Algirdaitės, ištekėjusios už V. Pamario kunigaikščio Kazimiero IV (Kažkas). Apie K. žinoma, kad jis tada vyko du kartu (1368, 1370) Krokuvon. Kai 1385 IV Krokuvoje buvo deramasi dėl K. pusbrolio Jogailos vedybų, K. vėl lankėsi ten. Tada jis davė Krokuvos miestiečiams privilegiją laisvai prekiauti Podolėje. K. neatliko Lenkijos karal. Jogailai ir Jadvygai jokio vasaliteto pareiškimo, kaip padarė kiti Jogailos broliai ir giminės. Iš to daroma išvada, jog tada K. buvo Vengrijos vasalas. Yra dar žinomas vienas 1388 K. užrašas dvariškiui Niemirai Podolijos Kamenece, kur buvo K. rezidencija. Toliau K. vardas nebeminimas. Iš čia O. Halecki daro išvadą, kad jis mirė 1388–90, o J. Wolff — 1390.

Polnoje Sobr. Russk. Lietop. XVII 82, 100, 497; *H. Paszkiewicz,* O genezie i wartości Krewa 1938; *J. Wolff,* Kniaziowie litewsko-ruscy od końca XIV w. 177 (žr. šaltinius) 1895; *O. Halecki,* Dzieje unii Jagielońskiej I, 89–92, 1919; *J. Puzyna,* Korjat i Korjatowicze (Ateneum Wileńskie VII 441–43) 1930; t. p. pipildymai XII 1938, 20–24. *Z. I.*

Rusijos kunigaikščiai:

1. K. Vsevolodo sūnus, rusų kng. 1186–1218. Iš pradžių buvo D. Naugardo ir Pskovo kng. Jo tėvui Vsevolodui, Vladimiro didžiajam kunigaikščiui, mirus, K. sukilo prieš savo brolį Jurgį II, 1212–1216 naugardiečių palaikomas kovojo su savo broliais dėl didžiojo kng. sosto ir su naugardiečių pagalba 1216 pasidarė Vladimiro didžiuoju kng.

2. K. Povilo sūnus (1779-1831) Lenkijos vicekaralius, Rusijos didysis kng., antrasis caro Povilo sūnus. K. kartu su savo vyresniu broliu Aleksandru buvo išauklėtas tiesioginėje Kotrynos II priežiūroj. Beplanuodama karus prieš turkus, Kotryna ketino išvaduoti iš jų Balkanus ir ten įsteigti karaliją su sostine Konstantinopoly, į kurios sostą ji buvo numačiusi K. 1799 K. dalyvavo rusų gen. Suvorovo žygyje į Italiją.

D. kng. Konstantinas

1805 kautynėse prie Austerlitzo ir 1812–13 komandavo caro gvardiją kovose prieš Napoleoną, kurio kariuomenei pasitraukus iš Lenkijos ir rusams vėl ją užėmus, K. dar Vienos kongreso metu Aleksandro I buvo paskirtas kariuomenės vadu Lenkijoje. Nuo 1814 pabaigos K. apsigyveno Varšuvoje ir buvo faktiškuoju Lenkijos valdytoju. 1814–15 Vienos kongresui sudarius Kongresinę Lenkiją (žr.) kaip lenkų karaliją ir ją pavedus Rusijos carui Aleksandrui I, K. 1815 buvo paskirtas vyriausiuoju Lenkijos kariuomenės vadu. 1816 Aleksandro pavestas K. pasidarė Lenkijos vicekaraliumi, Rusijos caro ir Lenkijos karaliaus Aleksandro I pavaduotoju Lenkijoje. K., pastoviai įsikūręs Varšuvoje, bandė susiartinti su lenkais, bet rado sunkumų, nes neketino laikytis Aleksandro I Lenkų karalijai duotos konstitucijos, garantuojančios savivaldybę. K. nebuvo populiarus nei savo vadovaujamoje Lenkijos kariuomenėje, sudarytoj iš lenkų, nes buvo labai despotiškas, kaprizingai piktas ir vargino karininkus bei kareivius griežta drausme ir sunkiais kariniais pratimais. Civiliniai Lenkijos gyventojai taip pat jo nemėgo, nes K., kartu su Rusijos caro atstovu Novosilcevu (tokio caro atstovo Lenkijai vieta nebuvo numatyta konstitucijoje) rodė panieką konstitucinei valdžios formai ir aiškiai veikė prieš konstituciją. Tas apsunkino tolimesnius lenkų ir rusų santykius. Vienos kongreso nutarimu į Kongresinę Lenkiją įėjo ir Lietuvos Užnemunė bei Suvalkų kraštas. Lenkai stengėsi pasiekti visos Lietuvos įjungimo į savo karalijos ribas, bet K. ir caras Aleksandras I tam griežtai priešinosi. 1817 K. greta savo pareigų Lenkijoje Aleksandro I buvo paskirtas ir vyriausiu Lietuvos kariuomenės vadu, kuri susidėjo iš 2 pėstininkų divizijų, grenadierių brigados, ar-

tilerijos brigados ir ulonų divizijos. Lietuvos kariuomenė buvo sudaryta iš lietuvių ir gudų bei kitų anksčiau Lietuvai priklausiusių žemių gyventojų. Nors K. kartu buvo ir vyriausiu Lenkijos kariuomenės vadu, bet ši Lietuvos kariuomenė nei administracijos, nei kitu būdu nebuvo sujungta su Lenkijos kariuomene. Lenkų viltys, kad tokios Lietuvos kariuomenės sudarymas galėjo būti pirmas žingsnis į Lietuvos įjungimą į Lenkų Karaliją, nuėjo niekais, nes K. atmetė lenkų planus Lietuvai ir Lenkijai susijungti. Tai pabrėžiant, K. 1822 buvo paskirtas vyriausiu kariuomenės vadu Vilniaus, Gardino, Minsko, Volinijos, Podolijos ir Baltstogės srities.

Aleksandrui I neturint vaikų, K. buvo suteiktas ir Rusijos sosto įpėdinio titulas — carevič. Kotrynai II reikalaujant, K., dar 16 metų amžiaus būdamas, buvo vedęs vokietę Julijoną, Saksonijos Koburgo kunigaikštytę. K. atsiskyrė nuo savo žmonos ir 1820 vedė lenkų grafaitę Johaną Grudzinską; tai pakenkė jo teisėms į Rusijos caro sostą, nes jo antroji žmona nebuvo karališkos ar kunigaikštiškos kilmės. Ketindamas pasilikti Lenkijoje, K. 1823, susitaręs su Aleksandru I, formaliai atsisakė nuo savo įpėdinystės teisių į Rusijos sostą savo ir caro jaunesnio brolio Mikalojaus naudai. Aleksandras I jo atsisakymo nepaskelbė viešai ir net Mikalojus nieko nežinojo apie tai. Dėl to susidarė painiava Aleksandrui I mirus 1825. Prie caro rūmų buvęs Mikalojus prisaikdino kariuomenę savo vyresnio brolio K. vardu ir kvietė jį atvykti į Petrapilį sosto perimti. K. atsakė neketinąs būti caru ir neatvyko. Tada Mikalojus, pasidaręs caru, pareikalavo kariuomenę prisiekti ištikimybę jam. Antroji kariuomenės ištikimybės priesaika turėjo būti priimta 1825 XII 14. Neaiški politinė padėtis sudarė progą Dekabristų sukilimui (žr.) prasidėti.

K. nepajėgė patraukti savo pusėn lenkų dėl savo netaktiškumo bei brutalumo ir lenkų konstitucinės savivaldybės negerbimo. Jo despotiška politika sukėlė lenkų nepasitenkinimą; tai prisidėjo prie 1830 sukilimo paruošimo. Sukilimui prasidėjus, K. 1830 pasitraukė iš Varšuvos su savo ištikimais Lenkijos kariuomenės daliniais. Sukilėlių lenkų sudaryta laikinoji vyriausybė pradėjo derybas su K. Priešingai caro Mikalojaus I nurodymams, K. nenorėjo pulti Varšuvos be įspėjimo, nešaukė pagalbon jo valdžioje buvusios Lietuvos kariuomenės dalinių ir žadėjo amnestiją sukilėliams, jei jie pasiduotų. K. apskritai laikėsi nuolaidžiai, tačiau ir dabar priešinosi sukilėlių lenkų reikalavimui įjungti Lietuvą į Lenkijos karaliją. Norėdamas susitaikyti su sukilėliais lenkais, K. net leido savo valdžioje buvusiems lenkų kariuomenės daliniams grįžti į Varšuvą, o pats 1830 XII su rusų daliniais pasitraukė už Lenkijos karalijos ribų. Sukilėliams neketinant nusileisti, caras Mikalojus I pasiuntė Rusijos kariuomenę jėga sukilimą numalšinti. 1831 rusų armija, vadovaujama gen. Dibičo, įžengė į Lenkiją. Tais pačiais metais K. mirė Vitebske nuo choleros.

The Cambridge History of Poland, t. II 1941; *M. T. Florinsky*, Russia, t. II 1953.

3. K., Mikalojaus s. (1827–1892) Rusijos did. kng., antrasis caro Mikalojaus I sūnus. K. 1851 pasidarė admirolas ir 1855 Rusijos laivyno ministras. Jam esant ministru, Rusijos laivynas pradėjo vartoti garlaivius vietoj burinių kovos laivų. Būdamas reformų šalininkas, K., jo broliui Aleksandrui II užėmus sostą, rėmė jo reformas ir dalyvavo 1861 baudžiavų panaikinimo įstatymo paruošime, nuo 1857 būdamas caro paskirtos slaptos komisijos pirmininku valstiečių padėčiai pagerinti. Aleksandro II santykiuose su Lenkija K. rėmė su lenkais susitaikymo politiką ir ribotos autonomijos mintį Lenkų karalijai. 1862 V Aleksandras II paskyrė K. paskyrė Lenkijos vicekaraliumi. K. bandė susiartinti su lenkais, siūlė atstatyti Lenkijos autonomiją, bet nepajėgė palenkti lenkus rusų pusėn. 1863 I 15 prasidėjo lenkų sukilimas. 1863 K. buvo atleistas iš Lenkijos vicekaraliaus pareigų, kaip nesugebėjęs užgniaužti sukilimo. 1865 K. buvo paskirtas patariamosios caro tarybos pirmininku Rusijoje. Po Aleksandro II mirties K. brolvaikiui Aleksandrui III 1881 užėmus sostą, K. pateko caro nemalonėn dėl savo liberalinių pažiūrų. Iš jo, kaip įtarto dalyvavus sąmoksle prieš carą, reakcinė Aleksandro III valdžia atėmė daugelį pareigų ir privertė pasitraukti iš viešojo gyvenimo.

M. T. Florinsky, Russia, t. II 1953; The Cambridge History of Poland, t. II 1941.

4. K., Konstantino s. (1858–1915) Rusijos caro Mikalojaus I vaikaitis, rašė eilėraščius (du tomai 1886 ir 1889) Konstantin Romanov slapyvardžiu. 1889 pa-

kviestas Mokslų akad. Petrapilyje prezidentu. *K.Avž.*

Konstantinas Ostrogiškis žr. Ostrogiškis Konstantinas.

Konstantinavas 1. žr. Kanstantinava.

2. Carinės Rusijos valdymo metu du Lietuvos mstl.—Deltuva (Ukmergės aps.) ir Vaškai (Biržų aps.) buvo surusinti ir vadinami K.

Konstantinavos durpynas, Panemunio vls., Rokiškio aps., 91,5 ha ploto, 2,9 m gilumo. Sudurpėjimas vidutinis. Pelkė 97 ha aukštutinio tipo.

Konstantino arka senato ir tautos imperatoriaus Konstantino garbei šalia koliziejaus 315 pašventinti garbės vartai, kurių konstrukcija ir skulptūros daugiausia imtos iš Trajano arkos. Žr. Konstantino D. arka (379 psl.).

H. P. L'Orange, A. Gerkian, Der Spätantike Bildschmuck des Konstantinbogens 1939.

Konstantino bazilika forume (Forum Romanum) Romoje Maksencijaus pradėta 306–312, Konstantino D. baigta 312–337, nepaprastai puikus pastatas, dengtas paauksuotomis čerpėmis, su 8 milžiniškomis marmurinėmis kolonomis centrinėje navoje, kolosaline Konstantino D. statula paauksuoto metalo drabužiais, dabar trys pliki cilindriniai skliautai. Drauge su panteonu (žr.) K.b. davė pagrindą Bramantės (žr.) šv. Petro bažnyčios Romoje konstrukcijai.

Konstantino dovana (lot. Donatio Constantini) vadinamas VIII a. antroj pusėj greičiausiai Romos Kurijoje pagamintas falsifikuotas dokumentas, kuriuo Konstantinas D. atidavęs popiežiui Silvestrui Laterano rūmus, Romos miestą, Italiją ir ‚vakarinius regijonus'. Jis leidęs popiežiui dėvėti imperatoriškas insignijas ir, palikęs jam vakarus, pats persikėlęs į Konstantinopolį. Falsifikato pagrindas buvo garsi Silvestro legenda (Actus Silvestri), kilusi V a., pagal kurią popiežius Silvestras išgydęs Konstantiną aptekusį raupsais, ir šis jam atsilygindamas davęs minėtą raštą. Dokumentas turėjo viduramžiais visuotinį pripažinimą, ir popiežiai juo grindė pasaulinės valdžios pretenzijas. Pirmas juo rimtai suabejojo kardinolas Nikalojus Cusanus (XV a.) ir galutinai ji sugriovė humanistas Lorenzo Vala veikalu De falso credita et ementia Constantini donatione declamatio.

W. Levison, Konstantinische Schenkung und Silvester-Legende, Miscellanea Fr. Ehrle, II. 1924; *L. B. Holsapple,* Constantine the Great 1942; *K. Mirbt,* Quellen zur Geschichte des Papsttums [5]1934. *J. J.*

Konstantinopolis (lot. Constantinopolis) senoji Bizantija, dabar Turkijos sostinė Istanbulas (žr.). Konstantino D. įkurtasis mst. 395 paliko Bizantijos arba Rytų Romos imperijos sostinė, vaidinęs svarbų vaidmenį kaip dvasinis Rytų bažnyčios ir kaip žymus prekybos centras.

K. santykiai su Lietuva. K. santykiai su Lietuva pagyvėjo, kada D.L.K. pajungė didelius plotus stačiatikių gyventojų. Prieš tai būta prekybinių ryšių, kai iš Rusijos didžiuoju vandens keliu (Volchovu–Ilovate–Dniepru) vyko žymi prekyba į Bizantiją (žr.). Tiksliai lieka neišaiškinta, kiek baltai toje prekyboje yra dalyvavę. 944 tarp Rusijos (vikingų) pasiuntinių, kurie darė sutartį su Bizantija, šalia skandinavų ir slavų yra vienas ‚Javtyag'. Tas žodis paprastai pertaisomas į ‚Jatvyag'. Jeigu sutiksime su tuo dviejų raidžių sukeitimu, tai X a. jotvingių būta Kijevo Rusijos tarnyboje, mezgant santykius su K. Kitos rūšies K. ir Lietuvos santykiai išsivystė XIV a. Bizantijos kronistas Gregoras Niceforas (Nicephorus) parodo, kokios geros nuomonės apie Lietuvą tada buvo K. Nicephorus paminėjo, jog lietuvių tauta, kuri esanti gausi, narsi, net neįveikiama, yra vieno valdovo rankose. Savo galybe ir pulkų karingumu lietuvių karalius praneša visus šiaurinės Rusijos krikščionių kunigaikščius. Tik vienas Lietuvos karalius nemoka mongolams metinės duoklės, ‚nes jo karalystė yra labai didelė ir gerai tvirtovėmis apsaugota'. Kronistas dar pridėjo, kaip jau prieš šimtą metų Bizantijoje gerai buvo žinoma, jog visa lietuvių tauta esanti prisisunkusi pagonybės ir garbinanti ugnį. Jų karalius lenkiasi saulei, domisi Šv. Raštu ir esąs beveik pasirengęs priimti stačiatikių tikėjimą (Kwart. Hist. 1896 518). K. buvo laukiama, kad Lietuvos kun-ščiai, kurių dalis jau buvo paliesti stačiatikybės, su visa tauta priims Rytų krikščionybę ir prisijungs prie Rusijos. Yra žinoma, kad Gedimino laikų metropolitas Teognostas (m. apie 1330), kaip metropolitas rusiškųjų žemių, kurios priklausė Lietuvai, buvo įšvęstas K. patriarcho. Gediminas nesunkiai iš K. patriarcho buvo gavęs Lietuvai atskirą metropolitą, kadangi jis buvo žadėjęs Lietuvą atvesti rytų krikščionybėn. Gedimino lai-

kais šaltiniuose kelis kartus yra minimas Lietuvos metropolitas, apie kurį žinoma, kad jis dalyvavo bžn. Konstantinopolio sinode 1317 VII. Kai Kijevo metropolijos buveinė buvo perkelta Maskvon, t.y. į Vladimirą (prie Kliazmos), Gediminui dėl religinių ir politinių priežasčių rūpėjo turėti savo stačiatikiams atskirą bžn. organizaciją, prīklausomą tiesiai nuo K. Bet ji buvo panaikinta, nes Lietuvoje buvo ‚per maža krikščionių' (H. Paszkiewicz Jagiellonowie I 322). Tolimesni Lietuvos santykiai su K. XIV–XV a. vystėsi atskiros metropolijos ženkle, kurios D.L.K. savo valstybės valdiniams vis reikalaudavo. Uoliai to klausimo ėmėsi Algirdas. Iš 1370 –71 yra žinomas tekstas jo graikiško laiško K. patriarchui. Algirdas iškėlė žinomą priešišką nusistatymą Lietuvai metropolito Aleksiejaus, ‚Metropolitas turėtų maskviečius laiminti, kad jie mums padėtų, nes mes kovojame prieš vokiečius maskviečių labui'. Algirdas K. patriarchui įrodinėjo, jog turi būti įsteigta atskira metropolija D.L.K. stačiatikių valdoms (Mitt. d. Lit. Litt. Gesell. 1907 361). Dėl laiško patriarchas atsiuntė savo tardytoją Kiprijoną, kuris pasidarė D.L.K. šalininku ir norėjo pasidaryti Lietuvos metropolitu. Aleksiejui mirus, Kiprijonas K. patriarcho buvo patvirtintas Maskvos ir D.L.K. metropolitu. Po jo mirties Vytautas D. ėmė energingai kovoti prieš naują bendrai paskirtą metropolitą Fotijų (žr.), kai K. patriarchai, nurodinėdami tik gresiantį turkų pavojų, uoliai rūpinosi reikalauti mokesčių iš priklausomų bžn. žemių. Vytautas, kurio balso K. neklausė, Naugarduke 1415 XI surinko aštuonis D.L.K. stačiatikių vyskupus. Fotijų atstačius, buvo išrinktas metropolitu Lietuvai (Kijevui) Grigas Camblakas (žr.). Nors K. patriarchas Camblaką iškeikė, bet jis pasiliko metropolitu iki savo mirties (1419–20), prieš tai dar Konstancos (žr.) susirinkime Vytauto vardu iškėlęs bžn. unijos klausimą. Vytauto laikotarpiui, D. L. K-tijos ir K. santykiams nušviesti K. šaltiniuose, kurie iki šiol R. Europos istorikų beveik visai nepanaudoti, yra daug įdomios medžiagos. Dalį jos minėjo H. Paszkiewicz savo II tome Jagiellowanie a Moskwa (iki šiol neišl.). Turkams užėmus K. 1453 nutrūko bet kokie Lietuvos ryšiai su juo. Bet tie santykiai buvo jau pasibaigę Vytauto mirtimi, nes K. jau buvo likęs sunkiai prieinamas.

Russkaja Istoričeskaja Biblioteka VI 135 – 140, 141–156; *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowie a Moskwa I, 1933; (") The Origin of Russia 1954; *J. Pfitzner,* Did. Lietuvos Kun-tis Vytautas kaip politikas 1930; Acta Patriarchatus Constantinopolitani, ed. Miklosich et Müller 1860; *H. Krüger,* Ein Brief des Litauerfürsten Olgerd an den Patriarchen von Konstantinopel (Mitt. d. litauischen lit. Gesellschaft V 358–361) 1907. *Z. I.*

Konstantinov Aleko (1863–1897) bulgarų rašytojas, humoristas, rašęs daug politinių feljetonų. Svarbiausias romanas Bai Ganyu 1894. Jį nužudė politiniais sumetimais, kaip demokratų srovės atstovą. Išsp. Ot mnogo um, Bože slėpo, da progleda. Raštų rinkinys 1903.

Konstantinovka Doneco baseine, Ukrainos mst., apie 104.000 gyv. Metalo ir chemijos pramonės mst.

Konstatavimas (lot.) to, kas faktiškai tikrovėje yra, pažymėjimas, įsakmus nurodymas tiems, kurie to nežino ar dėl tam tikrų priežasčių nenorėtų, kad taip būtų, kaip yra. Kadangi faktai negali būti ginčijami, k. išskiria ginčus, nebent būtų klausimas, ar pats konstatavimas yra teisingas, t.y. ar konstatuojamieji faktai iš tiesų yra. K. apsiriboja faktų iškėlimu ir nesiima vienokio ar kitokio jų vertinimo. Vertinimas yra jau skirtingas dalykas.

J. G.

Konsteblis žr. Constable.

Konsteliacija (lot.) 1. padėtis, būsena tuo metu, kai sprendžiamas, vykdomas tas ar kitas reikalas. 2. astronomijoje žr. Žvaigždynas.

Konsternacija (lot.) nusigandimas, pastirimas iš baimės, siaubas.

Konstipacija (lot.) vidurių užkietėjimas. K. priežastimi gali būti organiniai-funkciniai ir nerviniai sutrikimai.

Konstituanta (prc. Assamblé Constituante) steigiamasis seimas; steigiamųjų 1789 –91, 1848–49, 1945–46 pavadinimas Prancūzijoje.

Konstitucija (lot. constitutio ‚nustatymas, įrengimas, sukūrimas', prc. constitution) 1. senovės Romos imperatorių aktai: ediktai, dekretai, mandatai, reskriptai buvo vadinami k.

2. visuma pagrindinių valstybinės santvarkos nuostatų, nusakančių valstybės valdžios sritis, jos organų paskirtį, jų tarpusavio santykius, pagrindines piliečių laisves, teises ir pareigas. K. aptartis ir supratimas istorijos eigoje ir teisės mokslo teorijoje įvairuoja. Romėnų teisėje k. vardu buvo atžymimi imperatoriaus išleisti įstatymai bei įstatymų rinkiniai, pvz.

Codex Constitutionum, novellae constitutiones. Anglijoje Constitutions of Clarendon (1164) aktu buvo bandyta nustatyti civilinės ir bažnytinės jurisdikcijos ribas. XIX a. palaipsniui absoliutinio monarcho galia buvo ribojama konstitucijomis (žr. Monarchija), kurias formaliai suteikdavo valdovas iš savo malonės (constitutions octroyers); iš esmės tai buvo naujų socialinių santykių kūrinys, pvz. Prancūzijos 1814 ir 1830 konstitucijos, 1848 Sardinijos k., 1850 Vokietijos federalinės valstybės k. K. yra skirstomos į rašytąsias ir nerašytąsias. Rašytoji k., valstybės santvarkos pagrindai, atitinkama tvarka yra išdėstyti raštu viename dokumente, pvz. JAV, Prancūzijos, Belgijos ir kt. Tokių k. priėmimas, paprastai, priklauso nepaprastiems tautos atstovų susirinkimams (Steigiamasis seimas, Assamblée nationale, Convention). Praktikoje, šalia k. tekstų, egzistuoja ir konstituciniai įstatymai; tai dažnai vartojama kaip tolygios sąvokos. Todėl k. ne visuomet yra atbaigta pagrindinių valstybės nuostatų kodifikacija. Nerašytas k. sudaro papročiai, precedentai, atskiri įstatymai ir aktai. Klasiškas nerašytos k. pavyzdys yra D. Britanijos k. Jos k. pagrindus sudaro: Magna Charta 1215, Petition of Right 1628, Bill of Rights 1689, Act of Settlement 1701, Parliament Acts 1911 ir 1949 ir kiti balsavimą liečią nuostatai. K. dar yra skirstomos į lanksčias, kurios gali būti pakeičiamos ir papildomos be ypatingų procedūrinių sunkumų, ir nelanksčios, kurioms pakeisti bei papildyti reikalinga išskirtinė tvarka, pvz. tautos atsiklausimas, referendumas, stipri kvalifikuota seimo ar nepaprasto susirinkimo atstovų balsų dauguma. Diktatūrinėse valstybėse k. yra daugiau propagandinis aktas, o ne vyriausybę ir piliečius saistąs pagrindinis įstatymas, nes absoliutinė galia priklauso partijos centrui arba diktatoriui. Ryškiausias pavyzdys yra Sov. Rusija.

L i e t u v o s k. Iki 1922 Lietuvos valstybė neturėjo pastovios k. Nuo 1918 XI 2 iki 1920 IV 10 Laikinoji Lietuvos vyriausybė vadovavosi Valstybės tarybos paskelbtais laikiniais konstituciniais dėsniais. Jais remiantis buvo įsteigti vyriausi laikinieji valstybės organai a. valstybės taryba, b. valstybės tarybos prezidiumas ir c. ministrų kabinetas. Valstybės tarybai priklausė seimo funkcijos. Vykdomąją valdžią sudarė du koleginiai veiksniai; valstybės tarybos prezidiumas ir ministrų kabinetas. Tais konstituciniais dėsniais buvo panaikintos luomų privilegijos, paskelbta visų piliečių lygybė prieš įstatymus, patikrinta asmens ir organizacijų laisvė. Valdžia buvo įpareigota paruošti ir paskelbti Steigiamojo seimo rinkimų įstatymą. 1919 IV 4 tie konstituciniai dėsniai buvo papildyti, pakeisti. Vietoj valstybės tarybos prezidiumo buvo įsteigta valstybės prezidento institucija. Steigiamasis seimas, 1920 IV 10 priėmė Laikinąją Lietuvos valstybės k., pagal kurią Lietuva buvo demokratinė respublika, tikras krašto šeimininkas ir suvereninės galios reiškėjas Steigiamasis seimas, su neribota kadencija. Pagrindinis jo uždavinys buvo paruošti pastovią k. Steigiamasis seimas rinko respublikos prezidentą; vyriausybė ir valstybės kontrolierius buvo atsakingi prieš Steigiamąjį seimą ir privalėjo turėti jo pasitikėjimą. 1920 k. pripažino streikų teisę ir panaikino mirties bausmę. 1922 VIII 6 buvo paskelbta pirmoji pastovi k., kuri pabaigė provizorinį konstitucinį laikotarpį ir padėjo valstybei pastovų konstitucinį pagrindą. 1922 k. susidėjo iš 15–os skyrių ir apėmė visas valstybinio gyvenimo sritis. Valstybės valdžią vykdė demokratiniu būdu 3 metams rinktas seimas, jo pasitikėjimą turinti vyriausybė ir nepriklausomas teismas. Respublikos prezidentą 3 metams rinko seimas. K. pakeitimo arba papildymo sumanymą seimas turėjo priimti ¾ visų atstovų balsų dauguma ir pateikti visuotiniam tautos balsavimui, jei per tris mėnesius nuo jo paskelbimo dienos to pareikalautų respublikos prezidentas, arba ¼ visų seimo atstovų arba 50.000 piliečių. Pakeitimas, kurį seimas priima $^4/_5$ visų atstovų balsų dauguma įgyja galios nuo jo paskelbimo dienos. 1928 V 15 iš perversmo kilusi vyriausybė paskelbė k. projektą, kuris 10 metų būvyje turėjo būti pateiktas tautos atsiklausimui. Faktiškai tokio tautos atsiklausimo nebuvo padaryta, ir k. projektas nuo jo paskelbimo dienos buvo laikomas veikiančia k. Pagal tą projektą seimas visuotiniu balsavimu turėjo būti renkamas 5 metams. Respublikos prezidentas ypatingų tautos atstovų renkamas 7 metams. Ypatingus tautos atstovus rinko valsčių, apskričių ir miestų tarybų nariai, po vieną iš apskrities. Respublikos prezidentui buvo suteikta teisė, seimui neposėdžiaujant, leisti įstatymus, turinčius galios iki

seimas juos pakeis, o seimo nesant—vykdyti seimo funkcijas. Seimas ir vyriausybė priklausė nuo respublikos prezidento, kurio asmenyje buvo sujungtos įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžios. Tuo pačiu buvo panaikintas demokratinis valdymasis ir pasukta į autoritarinį režimą. 1938 II 11 k. žymia dalimi pakartojo 1928 konstitucijos projektą, paliekant hegemoniją respublikos prezidento rankose. Rinkiminis plebiscitas buvo numatytas šiais atvejais: a. seimui pareiškus vyriausybei nepasitikėjimą, respublikos prezidentas galėjo paleisti seimą arba atstatyti vyriausybę; b. seimui $^3/_5$ balsų antrą kartą priėmus įstatymo projektą — respublikos prezidentas galėjo jį skelbti įstatymu arba paleisti seimą, tačiau naujai išrinktam seimui tą patį projektą priėmus seimo narių balsų dauguma, respublikos prezidentas skelbė jį įstatymu. Toji pati procedūra buvo taikoma ir interpeliacijos atveju, būtent, naujai išrinktam seimui palaikant interpeliaciją — paleidžiamas ministrų kabinetas; c. seimui priėmus k. pakeitimo projektą — respublikos prezidentas projektą tvirtina arba paleidžia seimą. Tik naujai išrinktam seimui $^3/_5$ balsų tą patį projektą priėmus, pakeitimas įsigalioja. Praktikoje minėtais rinkiminiais plebiscito nuostatais nė kartą nebuvo pasinaudota. Pagal 1938 k. Lietuvos valstybė buvo respublika, išleidžiant visose ankstyvesnėse konstitucijose buvusį žodį ‚demokratinė'.

P. T. Fenn, The Development of the Constitution 1948; *A. Esmein,* Elements de droit constitutionnel français et comparé 1928; *G. Anschutz,* Die Verfassung des Deutschen Reiches 1921; *M. Römeris,* Dabartinės konstitucijos II t. 1932; Lietuvos Valstybės Laikinosios konstitucijos pamatiniai dėsniai 1919; Loi constitutionelle de l'État Lithuanien 1922; Constitution de la république de Lithuanie 1922; Lietuvos konstitucija 1938; *R. Batabbiat,* Origine et développement des institutions politiques en Lithuanie 1932; Constitution de la Lithuanie 1938; Constitution of the State of the Lithuania 1922; *F. Mackus,* Respublikos prezidentas 1938 konstitucijoje (Vairas 17 nr.) 1939; *H. Rolnik,* Die baltischen Staaten Litauen, Lettland und Estland und ihr Verfassungsrecht 1927. *M.Mc.*

3. K. medicinoje žmogaus kūno sudėtis, kūno forma. Taip gali būti asteniška, pikniška, silpna, tvirta, atletinė kūno sudėtis arba forma ir t.t. Dažnai įmaišoma ir funkcinis momentas pvz. sakoma: neuropatiška kūno k., t.y. tam tikra kūno k., kur pabrėžiama kartu silpna ar nesveika, nervų funkcija.

W. Jaensch, Körperform, Wesenart und Rasse 1934; *O. Naegeli,* Konstitutionslehre ²1934.

4. K. zoologijoj (gyvulininkystėj). Gyvulio k. laikoma jo kūno sudėtis, kuri remiasi anatomine kūno sandara, fiziologiniais vyksmais ir histologiniu celės sudarymu. Nuo gyvulio kūno sandaros pareina jo gyvybinė jėga — vitalitetas, atsparumas aplinkos kenksmingiems veiksniams ir gyvulio ūkinė nauda. Gyvulio k. paveldima iš tėvų ir yra, daugiau ar mažiau, veislės charakteristika. Tačiau tos pačios veislės gali būti individualinių nukrypimų dėl įvairių aplinkos poveikių.

K. Alminas, Allgemeine Tierzucht und Vererbungslehre 1947; *J. Duerst,* Die Beurteilung des Pferdes 1922. *K.A.*

Konstitucijos sen. Lietuvos ir Lenkijos seimų nutarimai bei įstatymai. Kiekvienas seimo priimtas eilinis įstatymas bei nutarimas buvo vadinamas k., tačiau bendros Lietuvos ir Lenkijos konstitucijos dabartine žodžio prasme nebuvo. Bendruose lietuvių ir lenkų seimuose XVII–XVIII a. priimtos k. automatiškai negaliojo abiejose valstybėse, jei tai įsakmiai nebuvo pažymėta k. Greta bendrų abiem kraštams k. buvo ir atskirų k. Lietuvai arba Lenkijai. Bendruose seimuose lietuviai mažai domėjosi vietiniais Lenkijos, o lenkai Lietuvos reikalais. Atskiros lietuvių sesijos bendruose seimuose parengdavo tik Lietuvą liečiančias k., kurios baigiamajame bendrojo seimo posėdyje buvo skaitomos kartu su lenkiškomis k., kartais pakaitomis, kad nė viena tauta nebūtų nuskriausta. Baigiamuosiuose seimų posėdžiuose perskaitytos ir primtos k. buvo spausdinamos ir išsiuntinėjamos į pavietus. Atskiros Lietuvą liečiančios k. buvo spausdinamos arba mišriai išblaškytos tarp lenkiškųjų, arba visai atskira grupe, pažymint, kad jos yra D. Lietuvos Kunigaikštijos k. Jei bendrojo seimo k. turėjo galioti ir Lenkijoje, ir Lietuvoje, tai prie tokių k. tai būdavo specialiai pažymima, prirašant, kad ta k. galioja abiejose valstybėse, arba įsakmiai nurodant, kad ta k. liečia ir D. Lietuvos k-tiją. Ta aplinkybė, kad seimuose nebuvo rašomi jokie oficialūs protokolai ar dienoraščiai bei stenogramos, leido į seimų k. įsibrauti netikslumams, nekalbant apie k. iškraipymus kieno nors bloga valia. Istorijos šaltiniuose aptinkami dažni anų laikų bajorų nusiskundimai, kad išspausdintos k. esančios iškraipytos. K., kaip įstatymų modernia žodžio prasme, vertę mažino ir ta aplinkybė, kad jos kartais galėjo būti paimtos bajorų atstovų į reliacinius pavietų

seimelius patvirtinti, ir jei pavieto bajorai jų nepatvirtindavo, tai jos tame paviete negaliojo. Ne visos seimų k. dėl to turėjo įstatymų galios, ir ne visas k. bajorai pripažindavo ir vykdydavo, aiškindamiesi, kad jos esančios iškraipytos, netikslios ar net ir visai netikros. K. yra paskelbtos Volumina Legum rinkiny. Daugumas yra rašytos lenkų kalba, bet yra ir lotynų k. rašytų k.

S. Beršadskij, Litovskij statut i polskija konstitucii 1893. *K.Avž.*

Konstitucinė monarchija žr. Monarchija.

Konstitucionalizmas (lot.) konstituciniais nuostatais organizuotas ir aprėžtas valdymas, kuris patikrina žmogaus pagrindines teises ir apsaugo individą nuo nelegalių valdžios veiksmų. Valdymas lemiamai veikiant tautos balsui. K. pradžia laikoma 1776 Virginia Bill of Rights paskelbimo data. K. yra pasekmė revoliucinių sąjūdžių, siekiančių laisvės ir pasaulio demokratizacijos. K. mintis iš Š. Amerikos ir Prancūzijos stipriai veikė ne tik Amerikos kontinentą, Centrinę Europą, Australiją, Afriką, bet ir Rytus.

C. H. McIlwain, Constitutionalism, Ancient and Modern 1940. *M.Mc.*

Konstituciniai tipai psichosomatinių savybių junginiai, pagal kuriuos žmonės skirstomi į klases jų individualinio pažinimo tikslu. Mokslas, kuris ieško tarp atskirų individų fizinių ir psichinių panašumo žymių, vadinasi tipologija. Kaip augmenys botanikoj dalijami į klases, taip žmonės tipologijoj dalijami į tipus. Žmogų galima traktuoti keletu požiūrių: morfologiniu ir struktūriniu požiūriu jis sudaro tam tikrą k.; fiziologinė jo prigimtis reiškiasi temperamentu, kuris yra apsprendžiamas organizmo funkcionavimo pobūdžiu; psichika atsispindi charakteryje bei būde. Tad konstitucija sudaro pastovų žmogaus tipo aspektą, o temperamentas — jo dinamiką. Bet kadangi žmogus yra nedalomoji būtybė, ir kūno konstitucija, ir temperamentas, ir charakteris su morale yra surišti priklausomybės ryšiais. Aišku, kad kūno konstitucija iš dalies apsprendžia temperamentą, o šis — charakterį. Todėl šių dienų psichologija pradėjo tyrinėti, kaip reiškiasi psichiškai kiekvienas kūno k.t., ar yra pastovus ryšys tarp kūno sąrangos ir asmenybės. Šiam mokslui, vadinamam tipologija, pradžią davė Galenas, senovės graikų medikas, susikirstydamas žmones į keturius temperamentus bei temperamentinius tipus: sangvinikus, melancholikus, cholerikus ir flegmatikus. Kadangi temperamentas tesudaro tik vieną iš minėtųjų keturių žmogaus prigimties aspektų, atsirado reikalas iš pagrindų modifikuoti ir papildyti aną tradicinę klasifikaciją. Paminėtinos svarbiausios šių dienų tipologijos yra: C. Sigaud, E. Kretschmerio, C. G. Jungo ir Edv. Sprangerio, W. H. Sheldono. Sigaud sudarė savo tipologiją, daugiausia atsižvelgdamas į fizinę žmogaus konstituciją ir gavo šiuos tipus: digestyvinį, muskulinį, respiratorinį ir cerebralinį. Kretschmeris, remdamasis Sigaud klasifikacija ir savo psichiatrine patirtimi, skirsto žmones pagal jų kūno konstituciją į šiuos 4 k.t.: 1. piknikus, arba kresnus, 2. astenikus (leptosomus), arba grakščius, ištįsusius ir liesus, 3. atletikus bei muskulingus ir 4. displastikus — neproporcingai sudėtus. Psichologiniai minėtųjų tipų stebėjimai vedė autorių prie tolimesnių konstatavimų, išvedant tam tikrą paralėlę tarp kūno ir charakterio. Išskyręs displastinį tipą kaip per daug įvairų abiem atžvilgiais, Kretschmeris koreliacijos metodu konstatuoja, kad pikniškasis tipas psichiškai bei charakterio atžvilgiu dgs. yra ciklotiminis, atseit atviras, plepus, ramus, mėgstąs patogumus, jausmų požiūriu — šiltas, socialus. Astenikas esąs šizotiminis, arba išdidus, sausas, užsidaręs idealistas, nelankstaus būdo jausmiškai šaltas. Atletinis tipas turįs viscosines charakterio savybes: ūmūs, staigūs, užsispyrėliai. Šis pastarasis negalėjo būti aiškiai išskirtas, nes jame randame anų dviejų psichinių savybių. Įdomesni yra Kretschmerio tyrinėjimai šių pačių tipų psichinių iškrypimų atžvilgiu, kurie gaunami dėl jų minėtųjų vidinių savybių atrofijos ir hipertrofijos. Tačiau toks tipinis suskirstymas, bent kiek jis liečia normalų žmogų, atrodo perdaug griežtas, perbendras. Pagaliau sunku sutikti, kad pvz. atletinis tipas negalėtų turėti ir priešingų charakterio bruožų. Todėl Jungas, šveicarų psichiatras ir psichoanalitikas, mažiau bekreipia dėmesio į grynąją kūno konstituciją ir sudaro funkcionalinių tipų klasifikaciją, kuri apima: 1. mąslinį (mąstymo), 2. jauslinį (jausminį), 3. juslinį (gyvenantį juslių gyvenimą) ir 4. nuojautinį (pasižymintį nuojauta, intuicija). Kiekvienas šių tipų gali būti savo ruožtu introvertinis (užsivėręs savyje) arba ekstravertinis (atsivėręs lau-

kan, atviras). Tokiu būdu gaunami jau 8 tipai. Yra visa eilė ir kitų tipologijų, bet jos jau nebeįeina į vad. k.t. kategoriją.

H. Remplein, Psychologie der Persönlichkeit; (") Die Lehre von der individuellen und typischen Eigenart des Menschen; *E. Kretschmer,* Körperbau und Charakter [20]1951; *C. G. Jung,* Psychologische Typen 1950; *G. Ewald,* Temperament und Charakter 1924; *K. Conrad,* Der Konstitutionstypus als genetisches Problem 1941; *Le Senne,* Traité de Caractérology 1945; *G. Murphy,* Personality 1947; *R. Spieth,* Der Mensch als Typus 1949; *W. H. Sheldon ir S. S. Stevens,* The Varietes of Temperament 1942. *A. Lgm.*

Konstriktorius (lot. constringere ‚sutraukti') raumuo arba sistema raumenų, sutraukiančių arba susiaurinančių kurį nors organą ar jo dalį. K. antagonistai būna dilatatoriai, raumenys, kurie išplečia organą. Geru pavyzdžiu yra akies lėliukė: k. ją susiaurina, dilatatoriai išplečia.

V. Kn.

Konstrukcija (lot.) 1. yra tam tikra paskirtimi apibrėžtų elementų derinys, tarnaująs žmogaus kūrybiniams užsimojimams įkūnyti. Kalbama apie meno veikalų, pastatų, mechanizmų k. Siauresne prasme k. yra technikos kūrinių griaučiai juos veikiančioms jėgoms bei klimatiniams poveikiams atlaikyti.

Iš techniškųjų k. reikalaujama funkcionalumo, estetiškumo ir ekonomiškumo. Pirmoji sąlyga patenkinama, jei k. yra logiška ir patogi numatytam vyskmui, pvz. trobesio k. neturi trukdyti susisiekimo tarp patalpų, neužstoti šviesos, suteikti reikalingą šilimos izoliaciją. Estetika reikalauja, kad k. atitiktų meninei kūrinio kompozicijai. Kartais pati k. nulemia kompoziciją, pvz. skliautinis stogas suteikia atitinkamą formą visam pastatui. Siekiant k. ekonomiškumo, skaičiuojama ne tik iš pradžios investuojamos lėšos, bet ir vėlesnės eksploatacijos išlaidos. Pvz. tam tikras tiltas gali būti pigiau pastatomas iš plieno nei iš gelžbetonio, bet vėliau reikalinga plieninį tiltą dažnai dažyti, kad nerūdytų. Tuo atveju brangesnysis gelžbetonio tiltas gali būti ekonomiškesnis.

Projektuojant technišką k., tenka apskaičiuoti galimų krūvių dydžius ir pobūdį (žr. Krūvis) ir iš to kylančias medžiagų įtampas (žr.) bei deformacijas. Žinant pasirinktosios konstruktyvinės medžiagos stiprumą, apskaičiuojami k. elementų metmenys, pvz. sijos ar kolonos skerspiūvio plotas ir forma. Pagal konstruojamojo daikto paskirtį, numatomas atsargos koeficientas, pvz. plieninių k. leistinosios įtampos būna apie du kartus mažesnės už jo stiprumą. Tad technine prasme k. yra ekonomiškas krūvių ir įtampų derinys. Moksliniai pagrindai techniškosioms k. projektuoti yra sutelkti medžiagų atsparumo, teorinės mechanikos ir statybinės statikos moksluose.

Praktiškai statybinės k. rūšiuojamos pagal panaudotą medžiagą: betoninės, gelžbetoninės, medinės, mūrinės, plieninės arba mišriosios. Kitu požiūriu skiriame įžemines k. (pamatai, tuneliai, užtvankos, keliai) nuo antžeminių k. (pastatų dalys viršum pamatų). Konstruktyviniai elementai esti ištisiniai, pvz. medinės ar plieninės sijos, arba sudėtiniai, pvz. santvaros (‚fermos'). Siekiant k. ekonomiškumo, dažniausiai stengiamasi sumažinti savąjį k. svorį, kuris nėra naudingas, pvz. trobesiuose ar tiltuose. Tam tikrais atvejais, pvz. pylimuose ar atraminėse sienose savasis svoris reikalingas didelis, lyginant su apkrovimu. Pagal tai dar skiriame lengvąsias ir sunkiąsias statybines k.

J.Gbt.

2. F i l o s o f i j o j e k. žodis dažnai taikomas tam filosofinių sistemų kūrimui, kur iš tam tikrų pagrindinių sąvokų bei prielaidų imamasi sukurti visumos teoriją. Specialia prasme, remdamasis savąja pažinimo teorija, pagal kurią pažinime esmiškai aktyvus vaidmuo tenka pažįstančiajam subjektui, Kantas kalba ir apie sąvokų k. Tuo būdu Kantas ir pačiam protiniam pažinimui apskritai teikia k. prasmę.

J.G.

Konstruktyvizmas (lot.) moderniojo meno sąjūdis, įkurtas rusų dailininko Vladimiro Tatlino (1916) ir dėl to dažnai vadinamas tatlinizmu. K., arba tatlinizmui, būdinga geometrinė konstrukcija ir įvairių medžiagų (stiklo, medžio, vielos, vinių etc.) pritaikymas tapyboje. Sąjudis iš naujo buvo atgaivintas 1920 ir turėjo nemažą pasisekimą. Be jo atgaivintojų Antoine Pevsner ir Naum Gabo, su sąjūdžiu kai kurių ryšių turėjo Malevič, Rodčenko, Moholy-Nagy, Lissitzky, Mondrian ir Doesburg.

A r c h i t e k t ū r o j vadinama funkcionalinė statybos teorija, kurios žymiausi atstovai buvo Grophius ir Le Corbusier.

L i t e r a t ū r o j e — rusų poezijos srovė, išaugusi iš futūrizmo ir savo žydėjimą išgyvenusi pirmojo penkmečio plano laikais. Jos vadai — literatūros kritikas bei teoretikas K. Zielinskij ir poetas I. Selvinskij — skelbė konstruktyvinį funk-

cionalizmą, stengdamiesi sukurti mokslo ir literatūros sintezę, ragindami į literatūros kūrinį žiūrėti iš organizacinės pusės.

Ig. Šlapelis, Konstruktyvizmas vaizduojamame mene (Kultūra 11 nr.) 1928. *A. Lc.*

Konsubstanciacija (lot. consubstantia) yra mokslas apie eucharistiją, kad po kunigo konsekracijos žodžių neįvyksta duonos ir vyno transsubstanciacija, t.y. pašventinimas duonos ir vyno nepaverčia realiuoju Kristaus kūnu ir krauju, ir duona bei vynas nenustoja buvę duona bei vynu savo originalia forma, bet tik įvyksta susirišimas su Kristaus kūnu ir krauju. K. doktrinos skelbėjas bei gynėjas buvo J. Paris. Dėl to neliuteronai nepagrįstai k. terminu vadina Liuterio mokslą apie duonos ir vyno sakramentinę konjunkciją, kuri didžiai skiriasi nuo medžiaginio susirišimo. Liuteronai apskritai atmeta k., t.y. tą idėją, kad iš dviejų substancijų susirišimo atsiranda trečioji forma, bet jie sutinka su aiškinimu apie realią žemiškosios ir dangiškosios substancijų koegzistenciją.

Kristaus žodžius: Hoc est corpus meum (tai yra mano kūnas) — Liuteris suprato ir aiškino, kad duona nėra vien tik duona, bet tai reiškia, kad įvyksta sakramentinis susijungimas su Kristaus kūnu koegzistencijos prasme. Toks sakramentinis susijungimas jau būna, prieš tuos žodžius ištariant; dėl to sakramentinis susijungimas nėra ištariamųjų konsekracijos žodžių išdava. Sakramentinį susijungimą jis aiškino, kaip visišką Kristaus kūno ir duonos tuo pačiu metu bendrą buvimą, kurį jis, matyti, parėmė ano laiko metafizika mąstytojų, kaip William Occam, vėliau Biel ir d'Ailly. Liuterio galutinė tezė nusako, kad šv. Vakarienės sakramentas yra jo pažado objektyvus laidas, ir kad per šv. Vakarienę Kristaus kūnas bei kraujas tikrai yra bendrai kartu duonoje ir vyne.

Encyclopaedia of Religion and Ethics t. V, 565 psl., 1912; Liuterio Mažasis Katekizmas 1947. *K.Gdt.*

Konsubstancialus (lot. vienos esmės) terminas, pavartotas prieš arijonizmą Nikėjos visuotiniame Bažnyčios susirinkime 325 ir buvo įtrauktas į to susirinkimo tikėjimo simbolį išpažinti, kad Kristus yra lygus ir tos pačios esmės su savo Tėvu, pirmuoju Švč. Trejybės asmeniu. *V.Rmš.*

Konsularas (lot. consularis) sen. Romoje buvęs konsulas, imperijos laikais ir vien tik tarnybinis titulas. Senate k. buvo aukščiausio rango nariai ir savo patyrimu vaidindavo svarbų politinį vaidmenį. K. būdavo provincijų vietininkai, juos rinkdavo cenzoriais, diktatoriais.

Konsularinis diptichas romėnų konsulų tarnybos pradžioje dovanojamieji diptichai (žr.) papuošti dramblio kaulo reljefais.

P. Delbrück, Die Konsulardiptychen und verwandte Denkmäler 1929.

Konsulas (lot. consul, stp. cos.). Žodžio etimologija kėlė ginčų. Dabar aiškinama: ‚šaukėjas' senato, liaudies susirinkimo (nuo consulere ‚rinkti, šaukti' antrinė reikšmė — ‚klausti patarimo'). Seniausiais Romos respublikos laikais pretoriais (praetores), nuo 449 pr. Kr. k. vadindavo du liaudies susirinkimo (comitia centuriata, žr. Comitia) kasmet renkamus aukščiausius valdininkus. Anksčiau terinkdavo patricijus, nuo 367 pr. Kr. pagal Licinijaus įstatymą vienas konsulas turėdavo būti plebėjus. Kiekvienas k. turėdavo teisę įsakinėti nesiklausdamas savo kolegos, tačiau kiekvienas iš jų būdavo atsakingas už kito tarnybinius veiksmus. Nesutikdamas su savo kolegos potvarkiais, k. galėjo juos panaikinti. K. pamėnesiui pakaitomis eidavo tas pareigas, kurias tegalėdavo atlikti vienas valdininkas. Ilgą laiką k. pareigas eiti pradėdavo įvairiu laiku; nuo 153 pr. Kr. I 1. Garbės ženklai k. buvo suglaustinė dramblio kaulo kėdė (sella curulis), purpuru siuvinėtais kraštais toga (toga praetexta) ir 12 liktorių prieš juos nešami rykščių ryšuliai su kirviu viduryje (fasces, žr.). K. vardais vadindavo ir metus. K. kompetencija su laiku žymiai keitėsi. ‚Konsulatas respublikoje buvo esmė, nuo Augusto šešėlis, nuo Diokleciojono vardas' (Gibbonas). Jau respublikos laikais aukščiausių Romos valdininkų teisės buvo vis labiau ribojamos. 509 pr. Kr. romėnų piliečiams buvo suteikta teisė prieš jų sprendimą apeliuoti liaudies susirinkime (ius provocationis), nuo 494 liaudies tribūnai veto teise galėjo uždrausti vykdyti k. potvarkius. Kai kurios sritys vėliau buvo išskirtos iš konsulų žinios: 444 piliečių vertinimas pavestas cenzoriams, didesnioji jurisdikcijos dalis nuo 366 pretoriams, finansų tvarkymas atiteko senatui. Respublikos pabaigoje k. žinioje buvo tik vadovavimas rinkimams, diktatoriaus rinkimas, pirmininkavimas senate ir jo nutarimų vykdymas. Karo metu — vyriausia tam tikros kariuomenės dalies (maždaug 2 legionų ir tiek pat sąjungininkų) vadovybė.

Nuo Augusto laikų senatas rinkdavo k. imperatoriaus pasiūlytus asmenis, kartais k. skelbdavosi patys imperatoriai. K. teliko senato pirmininkas ir tesinaudojo valdžios likučiais, neperimtais imperatoriaus. Valdžios sumažinimą turėjo atstoti išorinė puikybė: visa purpurinė toga, auksiniai batai. Kad didesnis diduomenės skaičius būtų pagerbtas aukščiausia tarnyba, k. rinkdavo dažniau, net kas mėnuo. Metus vadindavo pagal pirmąjį dvejetą (consules ordinarii ‚reguliarūs'); kiti k. buvo consules suffecti (‚papildomieji'). Nuo Dioklecijono laikų k. tebuvo tuščias titulas. V. Romos imperijoje konsulatas trukc iki 534 po Kr., r. nuo 541 imperatorius tapo nuolatiniu k., consul perpetuus.

Th. Mommsen, Roem. Staatsrecht 2 ³1887, nauj. leid. 1952; *E. Meyer,* Roem. Staat und Staatsgedanke 1948; *H. Sieber,* Röm. Verfassungsrecht 1952. *A.Rkš.*

K. viduriniais amžiais, ypač Kryžiaus karų metu, suintensyvėjus prekybos santykiams tarp Europos ir Artimųjų Rytų, įvairiose mahometonų gyvenamose vietose įsisteigė europiečių sodybos. Šių sodybų priešakyje, vietos valdžios sutikimu, stojo k., asmenys renkami iš vietos pirklių, kurie vykdydavo policijos ir teismo funkcijas savo tautiečių atžvilgiu. Tokių konsulatų, pvz. buvo įsteigta Venecijos 1238 sutartimi su Egiptu ir 1356 sutartimi su Tripoliu.

Prancūzijoje k. atsirado Napoleonui įvykdžius perversmą 1799 XI 9. Napoleonas tapo pirmuoju Prancūzijos k. Faktiškai tai buvo Napoleono karinė diktatūra, kuri pasibaigė 1804 V 18 Napoleoną paskelbus imperatoriumi (žr. Prancūzijos istorija).

Tarptautinėje teisėje k. laikomi valstybės atstovai, kuriems yra pavesta globoti ir ginti piliečių teises ir interesus pagal tarptautinę teisę ir tarptautinius papročius (plg. 1936 Lietuvos-Italijos konsuliarinės konvencijos 17 str.). Teisę skirti ir priimti k. turi tik valstybės. K. yra skirstomi į karjeros ir garbės k. Karjeros k. pagal savo rangą gali būti: generaliniai k., konsulai, vicekonsulai ir konsuliariniai agentai. Tačiau šis padalinimas atskirose valstybėse gali būti kiek skirtingas. Kartais su k. pareigomis yra sujungiama ir diplomatinis krašto atstovavimas, kai tame krašte nėra diplomatinio atstovo, pvz. dabar Estų gen. konsulas Naujorke. K. gali būti skiriamas tik atitinkamos valstybės sutikimu. K. gali pradėti eiti pareigas tik gavęs ekzekvatūrą. Ekzekvatūra gali būti kiekvienu metu atšaukta. Principe, k. nėra išskirti iš vietos jurisdikcijos, kaip kad yra diplomatiniai atstovai. K. imunitetai ir privilegijos paprastai nustatomos konsuliarinėse sutartyse. Ten, kur tokių sutarčių nėra, iš analogijos diplomatiniams atstovams, duodamos kai kurios lengvatos, ypač archyvo neliečiamybė ir lengvatos muitų ir mokesčių atžvilgiu. K. turi teisės naudoti jo atstovaujamos valstybės vėliavą ir ženklus. Lietuva buvo sudariusi konsuliarines konvencijas su Latvija 1924, Estija 1924, Prancūzija 1929, Vokietija 1929, Italija 1936 ir susitarimą su Lenkija dėl konsulatų steigimo 1939. Konsuliarinė sutartis su JAV buvo pasirašyta, bet nebuvo ratifikuota iki bolševikai okupavo Lietuvą 1940 VI 15.

Pr. Dailydė, Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis II t. 1930–39. *D.Kr.*

Konsulatas (lot.) po aštuonioliktojo briumero (1799 XI 9) perversmo, kai buvo nuversta Prancūzijoje direktorijos valdžia, atsirado nauja valdžios forma, kuri gavo k. vardą. Šitoks valdymo būdas truko nuo 1799 ligi 1804, kada Napoleonas pasiskelbė imperatoriumi. 1799 ar vad. VIII metų, konstitucija įteisino šį valdymo būdą. Pirmuoju konsulu ir faktiškuoju Prancūzijos valdytoju buvo Napoleonas, pradžioje konsulas 10 metų, o 1802 paliko ligi gyvos galvos. Kiti du konsulai šiai valdymo sistemai nebuvo tiek reikšmingi, nes turėjo tik patariamąjį balsą. Pirmojo konsulo žinioje buvo politika, finansai bei karo reikalai. Pirmieji k. žingsniai buvo centralizuoti krašto valdymą. Departamentuose atsirado centrinės valdžios atstovai prefektai ir jų pagalba centrinė vyriausybė vykdė savo uždavinius. K. metu Napoleonas yra įveikęs antrąją koaliciją ir sudaręs palankią taiką su Austrija bei Vokietija. Tuo metu buvo sukurta Prancūzijos mokyklų švietimo sistema. 1800 Napoleonas paskyrė 4 komisiją sudaryti kodeksui, kuris žinomas Napoleono kodekso vardu. Plačiau žr. Prancūzijos istorija.

A. Thiers, Histoire du Consulat et de l'Empire 1845–62; *A. Aulard,* Paris sous le Consulat 1903 1909; *L. Madelin,* Histoire du Consulat et l'Empire 1951.

Konsuliarinė tarnyba. Konsuliarinė tarnyba tvarkoma atitinkamos valstybės įstatymu. Lietuvoje nebuvo išleista konsuliarinės tarnybos statuto. Liko galioti senasis Rusijos imperijos konsuliariniš sta-

tutas iš 1903. K. t. yra užsienių reikalų ministerijos žinioje ir jos vyriausias tvarkytojas yra užsienių reikalų ministras.

Užsienių Reikalų Ministerijos Žinynas 1929; *A. H. Feller and M. O. Hudson,* A Collection of the Diplomatic and Consular Laws and Regulations of Various Countries. Vol. II 1933; *A. Heyking,* A Practical Guide for Russian Consular Officers 1916. *D. Kr.*

Konsulta (it.) aukščiausias teismas Italijoje ir Šveicarijoje.

Konsultacija (lot. consultatio ‚pasitarimas, svarstymas') pasitarimas, autoritetinis patarimas specialisto arba specialistų kuriuo nors klausimu. Dažniausiai šis žodis taikomas daktarų pasitarimui prie ligonio lovos. Bet dažnai k. vadiname pasitarimus su daktaru jo kabinete priėmimo valandomis. Taip pat ir advokato atsiklausimas arba keletos advokatų pasitarimas teisės klausimu vadinama k., o duodąs patarimą — konsultantu.

Konsultacinis paktas. Valstybės turinčios bendrų politinių interesų stengiasi suderinti savo tarptautinę politiką. Tam tikslui yra sudaromos draugiškumo, arba sritinės santarvės sutartys, kuriose susitariančios šalys pasižada tartis tarptautiniais klausimais. Prie šio tipo k.p. priklauso ir 1934 Lietuvos, Estijos ir Latvijos santarvės ir bendradarbiavimo sutartis. Šios sutarties 1 str. pasakyta: ‚Savo taikingoms pastangoms koordinuoti trys vyriausybės pasižada tartis užsienio politikos bendros svarbos klausimais ir teikti savitarpinę politinę ir diplomatinę pagalbą savo tarptautiniuose santykiuose'. K.p. yra charakteringa tai, kad jie nustato tik prievolę tartis, konsultuotis, bet iš anksto nenustato jokio sprendimo. Šios rūšies sutartys skiriamos ne ginčams spręsti, bet nuomonėmis išlyginti bendros svarbos klausimais, kad susitariančios šalys galėtų nustatyti savo bendros veiklos planą. Tokios rūšies sutarčių yra gana daug. Atrodo, kad ir 1957 Bermudos konferencijoj tarp JAV ir D. Britanijos buvo sutarta konsultuotis bendros svarbos tarptautiniais klausimais. *D. Kr.*

Konsultantas (lot.) patarėjas žr. Konsultacija.

Konsumpcija žr. Vartojimas.

Konšachtai (vok.) slapti susitarimai.

Kontaktas (lot. contingere ‚susiliesti') dviejų daiktų sąlytis, susikirtimas, palietimas.

1. S o c i o l o g i j o j: daugialytis ryšys tarp atskirų platesnės ar siauresnės bendruomenės narių: fizinis sąlytis, bendradarbiavimas, konkurencija, interesų bei siekimų bendrumas, tarpusavė simpatija arba net ir antipatija; spontaniškas mūsų ‚aš' veržimasis prie kito ir kitų ‚aš', noras būti draugėj ir pn. Visi šitie veiksniai sudaro ‚socialinį kontaktą', kuris yra bendruomenės kaip organizmo pagrindas. Socialinio k. raida prasideda nuo to momento, kai kūdikis, pamatęs suaugusį prie jo, ima šypsotis ar verkti. O toliau šis k. kasdien turtėja, įvairėja. Max Scheler yra pasakęs, kad nuo pirmojo žvilgsniais pasikeitimo prasideda socialinis gyvenimas.

Ch. Bühler, Soziale und psychologische Studien über das erste Lebensjahr 1927; *Gusdorf,* La Découverte de soi; *E. Meunier,* Introduction aux existencialismes 1947; *J. Maisonneuve,* Psychologie Sociale 1951. *A. Lgm.*

2 K. e l e k t r o s glaudus dviejų mažesnių ar didesnių paviršių sąlytis, sudaromas atitinkamais antgaliais ir gnybtais, arba jungtukais bei jungikliais, tikslu sudaryti suvestą elektros grandinę. K. turi būti tobulas ir neįnešti grandinėn papildomos varžos; kur reikia jis turi būti apsaugotas nuo kibirkščiavimo. *A. J.*

3. K. g e o l o g i j o j e yra ta vieta ar paviršius, kur sueina dvi skirtingo tipo uolienos. Kontakto zonose aptinkamas didžiausias naudingų rūdų ir mineralų susibūrimas. *B. Sld.*

Kontaminacija (lot.) gramatikoj vadinamas naujas darinys, susidaręs sumišimo keliu iš dviejų senųjų — žodžių, posakių ar sakinių. Pvz. tarminė lytis e s m u yra susidariusi iš sen. e s m i ir dabartinės e s u. Iš sakinių: lietuviai k a r i a v o s u k r y ž i u o č i a i s ir lietuviai s t o j o (ė j o) p r i e š k r y ž i u o č i u s padarytas trečias sakinys: lietuviai k a r i a v o p r i e š k r y ž i u o č i u s. Sakinys: čia visi t u r i t dirbti sudarytas iš: čia visi t u r i dirbti ir čia jūs t u r i t dirbti. Kreipinys p o n a s m o k y t o j a u sudarytas iš p o n e m o k y t o j a u ir p o n a s m o k y t o j a s. Tokių konstrukcinių mišinių yra visose kalbose. Pvz. ag. I am f r i e n d s with him sudarytas iš I am f r i e n d with him ir we are f r i e n d s. Vok. trm. sakinys das gehört m e i n sudarytas iš das gehört m i r ir das ist m e i n. Tokių mišrių konstrukcijų daugiausia yra liaudinėj kalboj, bet kai kurios jų įsigali ir literatūroj. Išorinė sąlyga tokioms mišrioms konstrukcijoms susidaryti yra dviejų sakinių artumas reikšmės ar kuriuo kitu atžvilgiu. Vadinas, k. sąlyga yra asociacija. Išvidinė gi priežastis yra du kraštu-

tiniai psichiniai stoviai — dvasios gyvumas, jausmų paveikta kalba, ir dvasinis nuovargis, pasireiškiąs nepajėgumu sukoncentruoti dėmesį.

W. Havers, Handbuch der erklärenden Syntax 1931, 54–95. *L. D.*

Kontautas žr. Kantautas.

Kontekstas (lot.) užbaigta prasmės atžvilgiu teksto ištrauka, tiksliai nusakanti atskiro į ją įeinančio žodžio ar sakinio prasmę; sakomoje ar rašomoje kalboje atskirų sakinių suderinimas, visas jų junginys.

Kontempliacija (lot.) bendrąja prasme reiškia apskritai dvasinį susitelkimą kaip priešybę praktiniam veikimui. Specialia prasme religijoj ir mistikoj k. vadinama intensyvus paskendimas Dievo mąstyme taip, kad užmirštami visi kiti daiktai ir savo paties individualybė.

Kontiguitetas (prc.-lot.) greta, gretos santykis erdvėje ar laike. K. yra jau Aristotelio iškeltas kaip viena iš trijų asociacijos formų: vienas sąmonės faktas ar stovis sukelia kitą, su juo drauge esantį ar betarpiškai jį sekantį. Vėlesnėje psichologijoje k. buvo daugelio laikytas apskritai asociacijos (žr.) pagrindu.

Kon-Tiki ekspedicija žr. Heyerdal.

Kontinentas žr. Žemynas.

Kontinentinė sekluma (ag. continental shelf) okeanų ir jūrų ruožas nuo kranto linijos iki 200 m (apytikriai 100 fatomų) gylio linijos. Už jos seka kontinentinis šlaitas — staigus gilėjimas iki normalaus okeaninio gylio. Biologiškai k.s. yra daug vešlesnė už giliuosius vandenis, ir žvejyba pirmoj eilėj vyksta tuose plotuose. *A. Mžk.*

Kontinentinė sistema Napoleono įvestoji Europoje ūkinė blokada prieš Angliją. 1806 XI 21 Napoleonas, norėdamas ekonominiais ginklais sunaikinti D. Britaniją, Berlyno dekretu paskelbė jai ekonominę blokadą: Prancūzija ir jos sąjungininkai uždarė savo uostus Anglijos laivams. 1807 Anglija atsakė kontrablokada Prancūzijai ir jos sąjungininkams, be to, dar uždrausdama neutralių valstybių laivams plaukti į Prancūzijos uostus. Prancūzija privertė Daniją, Rusiją bei Austriją prisidėti prie k.s., ir tik kelios valstybės paliko nuošalyje k.s. — Portugalija, Švedija, Turkija ir kt. Veikiant abipusei blokadai, išnyko Anglijos kolonijų gaminių konkurencija ir Europos kontinente, ypač Prancūzijoje suklestėjo audimo bei cukraus pramonė, tačiau labai kentėjo nuo blokados agrariniai kraštai — Rusija bei Prūsija. Napoleonas nepajėgė visiškai sutrukdyti Anglijos prekybos su Rusija, ir Anglijos prekės plaukė į Rusiją. Viena svarbiausių priežasčių kilti karui tarp Rusijos ir Napoleono ir buvo Rusijos nevykdymas k.s. Anglija savo jūrų galybę naudojo prieš neutraliąsias valstybes ir trukdė jų prekybą. Dėl to 1812 kilo karas tarp JAV ir D. Britanijos. K.s. žlugo drauge su Napoleono valdžia.

M. Dunan, Napoléon et l'Allemagne. Le système continental 1942; *E. F. Heckscher,* The Continental Systeme 1922. *J. Gr.*

Kontinentinis klimatas žr. Klimatas.

Kontingencija (lot.) buvimo būdas, kuriuo aptariama visa tai, kas neegzistuoja su nelygstama būtinybe, kas gali būti ar nebūti (Contingens est quod potest esse et non esse, Tomas Akvinietis, S.T. I, 86, 3 c). Šia bendriausia prasme visa patirtinė tikrovė arba pasaulis, egzistuoja k. būdu. Visos patirtinės tikrovės k. yra vienas iš kelių, kuriais įrodomas Dievas kaip Absoliutinė Būtis (žr. Dievas, D. buvimo įrodymas c). Mažiau griežta prasme k. yra atsitiktinybė, kaip priešybė gamtoje veikiančiai priežastinei būtinybei. Žr. Atsitiktinybė. *P. Gr.*

Kontingentas (lot. contingens ‚tenkąs kam nors') yra atskiroms valstybėms nustatytas įvairus įvežamųjų prekių kiekis. Įvežamųjų prekių kiekius atskiroms valstybėms nustato ta valstybė, kuri tokių prekių įsiveža. Žr. Kontingentinė prekyba.

Kontingentinė prekyba yra iš anksto nustatytų prekių kiekių prekyba. Didelės firmos kartais nustato mažmenininkams, kiek jie daugiausia gali pirkti prekių. Taip atsitinka su gerai perkamomis prekėmis, kurių gamyba dėl kurių nors priežasčių negali būti padidinta. Daugiausia betgi žinoma k.p. tarptautinėje rinkoje. Tokia prekyba atsiranda tuo atveju, kai prekių pasiūla iš kitų kraštų didesnė, kaip kontingentus nustatantysis kraštas įgali pirkti, o stengiasi daugiau ar mažiau patenkinti visus tuos kraštus, su kuriais prekiauja. Įvairiems kraštams, atsižvelgiant prekybinių santykių didumo bei glaudumo, nustatomi įvairaus dydžio kontingentai, didžiausi įvežamų prekių kiekiai. Anglija 1932 be kitų kraštų nustatė ir Lietuvai įvežamųjų bekonų kontingentą, kuris buvo daugiau, kaip per pusę mažesnis, kaip Lietuvos pajėgumas tiekti. K.p. devizų varžymas, leidimų (licencijų) sistema, prekinis klyringas bei kompensacinė prekyba reiškia tarptautinės prekybos sutrikimą, pasitikėjimo mažėjimą, politikos į preky-

binius reikalus kišimąsi ir apskritai atsisakymą nuo laisvosios prekybos. Ūkiniai tokių varžymų padariniai visiems kraštams labai neigiami. Šiais varžymais siekiama neišvengiamumų tarptautinėje prekyboje pagal dėsnį: jei tu pirksi iš manęs, tai aš iš tavęs. Prekybinio klyringo sutartys pasirašomos dviejų valstybių. Sutartys aptaria ne tik atsiskaitymą už prekes, bet ir visus kitus tarpvalstybinius atsiskaitymus, kaip turizmo išlaidas, skolų mokėjimą, dovanojimą. Prekinis klyringas yra tarpvalstybinių mokėjimų išlyginimas nenaudojant devizų. Pagal šį susitarimą eksportininkai negauna tiesiogiai iš importininkų atlygio už prekes, nei importininkai nemoka tiesiogiai, o visas atsiskaitymas — pinigų mokėjimas ir išmokėjimas — vykdomas per savo krašto centrinę vietą, klyringo įstaigą. Šių susitarimų tendencija: tarpvalstybinius mokėjimus išlyginti kiek galima daugiau, nepaliekant skirtumų. Maži skirtumai periodiškai atmokami devizais. Pagal šį susitarimą nei prekių kiekiai, nei pačios prekės neaptariamos. Visai kitaip yra kompensacinėje prekybos sutartyje. Čia tam tikros prekės aiškiai nurodytos, jų kiekiai iš anksto numatyti, ir taip pat pasakyta, kurios prekės iškeičiamos ir į kurias. Čia aiškiai nustatyta, kas perkama, kokia kaina perkama ir kuriomis ir kokios kainos prekėmis mokama.

Nepriklausomoji Lietuva tarptautinės prekybos varžymų taip pat buvo paliesta. Jei vienas kraštas varžo prekybą, tai ir kiti kraštai priversti tą patį daryti, nes kitaip jie tik nereikalingai įšaldytų savuosius kapitalus už kuriuos nė palūkanos nebūtų mokamos. Vokietija, be to, hitleriniais laikais dar pradėjo tarpvalstybinę prekybą sąlygoti politinėmis nuolaidomis, ypačiai ryšium su Klaipėdos kraštu. Prekybai su Vokietija nuolat mažėjant ir tarptautiniams santykiams ūkinėje srityje vis komplikuojantis, Lietuvai ne tik teko su savo artimesniais, bet ir tolimesniais kaimynais daryti prekinio klyringo ir kompensacines sutartis. Žymiausia iš pastarųjų buvo padaryta su Anglija, pagal kurią Lietuva už išvežamas išvardytas prekes, numatant jų kiekį ir kainą, įsipareigojo ir iš Anglijos pirkti tam tikrų prekių nustatytomis kainomis ir kiekiais. Šis susitarimas Lietuvai buvo tuo naudingas, kad jis buvo aktyvus Lietuvai piniginiu atžvilgiu, ir nenaudingas tuo, kad Lietuva už Anglijos gaminius turėjo permokėti, nes Anglija tuo metu sunkiai tepajėgė konkuruoti kainomis su kitais kraštais.

D. Budrys, Ekonomikos vadovėlis 1936; *V. Jurgutis*, Bankai 1940. *L. Drg.*

Kontinuitetas (lot.) yra tolydumas, tęsiamumas, nepaliaujamas būvis. Valstybinis k. palieka ir po įvykstančios joje revoliucijos, kad ir pakeičiančios iš pagrindų jos santvarką ir visą jos gyvenimą. Pvz. Sov. Rusijos valstybė yra carinės Rusijos valstybės tęsinys, nors ir pastatytos ant priešingų socialinių ir ūkinių pagrindų. Taip pat ir Prancūzija, nepaisant to, kad nuo XVIII a. galo jos valdymo forma kelis kartus keitėsi, vis tebėra ta pati valstybė, kaip ir prieš didžiąją revoliuciją. K. nenutraukia ir valstybės nukariavimas ar okupavimas, kai ji po to išsivaduoja ir vėl atsistato. Taip Austrija, A. Hitlerio anekt. suota bei Vokietijos valstybėn inkorporuota, po II pas. karo atsipalaidavusi nuo Vokietijos, nepatapo nauja valstybe, o tęsia dėl okupacijos kurį laiką buvusią in suspenso pirmykštę valstybę.

1795 Lietuva buvo Rusijos užimta ir Rusijon inkorporuota, pradžioj be Prūsijos užimtos Užnemunės, paskui, po Vienos kongreso (1815) ir su ja, įterpta į vadinamąją Lenkijos karaliją. I pas. karo metu Tautos Taryba, pasirėmusi 1917 IX 18–23 įvykusiu lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu, 1918 II 16 nutarė proklamuoti nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą su sostine Vilniuje ir atstatomosios valstybės atsiskyrimą ‚nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis'. Šituo nutarimu Lietuvos valstybė ir buvo atstatyta. Jos pamatus nustatė Steigiamasis seimas, veikęs 1920–22. Po kovų su rusais 1919–20 buvo pasirašyta Maskvoje 1920 VI 12 taikos sutartis su Sov. Rusija. Šita sutartimi Rusija pripažino visišką Lietuvos nepriklausomybę. Lietuvos rytinė siena ta sutartimi buvo išvesta Lietuvai pripažįstant Vilnių su jo sritimi ir Gardiną. Lietuvos valstybė atsistatė. Tai reiškia, kad prisikėlė tęstinė Mindaugo - Vytauto laikmečio ir paskesnių laikų Lietuvos valstybė, vadinusis Lietuvos Didžioji Kunigaikštija, — prisikėlė ta pati, bet kitokia — jau nebe kunigaikštija, bet demokratinė respublika, ir jau be valstybinių ryšių su Lenkija — be Liublino unijos (1569) ir kitų su Lenkija susirišimų. Atsistačiusios valstybės elementai, teritorija ir gyventojai tie patys — ta pati žemė, kurioje valstybė dar karaliaus Mindaugo laikais

susikūrė, ir ta pati tęstinė lietuvių tauta, kuri toje žemėje anais laikais gyveno, — elementai, dabar apjungti tik kitaip pašauktos valstybinės valdžios. Rusijos imperatoriams valdant Lietuvą, buvo likęs šioks toks valstybinis Lietuvos šešėlis: imperatorių didžiajame titule tarp kitų buvo įrašytas didžiojo Lietuvos kunigaikščio titulas, ir Rusijos imperatorius didesnės reikšmės savo valdžios aktuose skelbėsi esąs didysis Lietuvos kunigaikštis (velikij kniaz litovskij); taip buvo ligi Rusijos 1917 revoliucijos. Itin pabrėžtina, kad Rusijos paglemžtas Lietuvos valstybinės nepriklausomybės atminimas visą laiką buvo gyvas mūsų tautos sąmonėje. *B. M-lis.*

K. i s t o r i j o j yra dabartinėj to mokslo metodikoj pagrindinės svarbos sąvoka. Pagal ją istoriniai reiškiniai siejami laiko grandine ir tuo būdu stengiamasi nurodyti, kad ankstyvesnieji ir vėlyvesnieji įvykiai bei būsenos nėra atsiję vienas nuo kito. Dabartiniame istorijos moksle k. sąvoka gavo specifinės reikšmės, kai ją ja garsusis Vienos istorikas A. Dopsch grindė visą ūkinio ir socialinio gyvenimo vystymąsi tarp senovės ir viduramžių. Jis nuodugniai ir įtikinamai įrodinėjo, kad šiame pereinamajame laike ūkis ir socialinis gyvenimas plėtojosi be didesnių sutrikimų ir viduramžiai buvo senovės pasaulio vystymosi išdava.

A. Dopsch, Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung aus der Zeit von Caesar bis auf Karl d. Grossen ²1924; *H. O Taylor,* Continuities in History (rink. A Historians Creed) 1939. *J. J.*

Kontinuumas (lot. ‚netrūkstamas') — aibės turinčios netrūkstamumo ir pajėgumo savybes. Geriausiai yra išnagrinėtas skaitinis k.. Jei pagrindine savybe laikoma nelygybė $a<b$, tai skaitinis netrūkstamumas gali būti nusakytas taip: jei $a<b$, tai yra c, kuris tenkina nelygybes $a<c<b$. Aibės pajėgumu vadina elementų skaičių, apibendrintą bet kuriai aibei. Dvi aibės vadinamos viena kitai vienareikšmėmis, jei tarp jų galima nustatyti vienareikšmiškumas, būtent, kad kiekvieną vienos aibės elementą atitinka vienas kitos aibės elementas. Aišku, tos aibės turi turėti po lygiai elementų. Aibės pajėgumą vadina taip pat kardinaliniais (kiekybiniais) skaičiais. Kartais k. vadina sąsają visų matematinių teorijų, kurios išvedamos iš netrūkstamumo idėjos. Netrūkstamumas iš pat pradžių susiduria su begalybių aibe. K. topologijoje vadina erdvės netrūkstamumo savybes arba bet kurias aibes, kurios nusakomos ribinio taško sąvoka. Aibės sąryšio topologinėje erdvėje pagrindinė sąvoka yra: aibę M vadina sąryšine, jei erdvę bet kaip perskyrę į du nesusikertančius netuščius poaibius A ir B, rasime bent vieną tašką viename poaibyje, kuris antrajam poaibiui yra ribinis. Jei paimsime tiesę N aibe ir ją per-

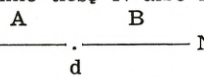

skirsime į du poaibius, A ir B, aišku, taštas d bus ribinis, atseit mūsų aibė yra sąryšinė. Topologijoje k. yra ne kas kita, kaip netrūkstamumas šių laikų geometrijoje. *M.Kr.*

Konto žr. Sąskaita.

Kontokorentas (it. conto corrente) žr. Einamoji sąskaita.

Kontora (prc. comptoir, krautuvės stalas') raštinė, yra vieta, kurioje užrašų pagalba vedama ir kontroliuojama prekybinės ir pramoninės įmonės. K. taip pat vadinami prekybinių ar pramoninių įmonių skyriai. K. turi ir kitos įvairios įstaigos. K. yra tiek pat sena, kaip ir raštas. Spėjama, kad sumerų seniausiojo išskaityto rašto nuotrupos yra buhalteriniai užrašai. Prekybininkas pirmasis pradėjo vartoti raštą. Raštas pirklius įgalino atlikti prekybinius sandėrius per įgaliotinius, patiems pirkliams vienas su kitu dažnai visai nesusitinkant. Raštas prekybos kelius padarė saugesnius, nes nebūtinai reikėjo su savim vežiotis pinigus. Rašto pagalba pirkliai galėjo vieni kitiems pinigus perleisti vekseliais, čekiais bei atitinkamais atsiskaitymais knygų – sąskaitų pasigavus. Rašomosios medžiagos ar skaičiavimo tobulėjimas pirklių būdavo tuoj išnaudojamas. Perėjimas nuo rašymo molio lentelėse prie papiruso, pergamento ir vėliau popieriaus teigiamai atsiliepė ir pirklio raštinei. Arabiškoji skaičių rašymo sistema, įvesta vietoje seniau vartotosios romėniškosios, daug pagelbėjo pirkliui. Spaudos, stenografijos, rašomosios mašinėles, diktafono, telefono, skaičiavimo mašinų, buhalterinių mašinų atradimai tobulino ir k. darbą.

Šiandien k. organizacija komplikuota, padalyta skyriais. Nuo jos vienokio ar kitokio sutvarkymo neretai pareina ir pačios įmonės likimas. Didžiųjų prekybinių įmonių raštinėse šiandien dirba tūkstančiai tarnautojų. Darbo padalijimas, pla-

navimas ir suderinimas svarbūs dalykai. Raštinių vadovai privalo būti geri organizatoriai. Jų paruošimas amatui lygiai svarbus reikalas, kaip ir bet kurios kitos profesijos. Raštinę organizuojant, kad darbas būtų našus ir malonus, atsižvelgiama į raštinės vietą, jos įrengimą, apšvietimą, šildymą, vėsinimą, akustiką, baldus, poilsio galimybes, psichologinį tarnautojų nusiteikimą ir net sienų spalvas. Svarbu taip pat, kokius darbo įrankius pasirinkti, kokias mašinas vartoti, kaip raštus saugoti, juos siųsti, adresuoti. Naujausi išradimai elektronikos, fotografijos, mikrofilmavimo srityje k. didžiai patobulino. Gal tik kelių metų būvyje k. vėl, šį kartą pagrindinai, pakitės, pritaikius jai fabrikinius automatizacijos metodus.

Šiaurinėje Europoje raštą prekybos reikalams pradėjo vartoti normanai (vikingai, variagai). Jų k. — dažniausiai jų laivai. Apie jų k. skyrius nieko nežinome. Pirmieji jų vekseliai, kvitai — tik lazdelės (birkos) su įpiovimais. Vėliau ir runų raštas įsipilietino. Lazdelinis, sakytume, rašto metodas buvo vartojamas ir Lietuvoje.

K. skyrius su specialiai tam reikalui skirtomis patalpomis š. Europoje pirmieji pradėjo steigti Hanzos miestų sąjungos pirkliai (XIV a.). Nuo to ir prekybinių bendrovių skyriai buvo pradėti vadinti k. Ilgainiui prekybinės bendrovės, apsirūpinę kunigaikščių privilegijomis, per k. ne tik prekiavo, bet ir pačias prekes gamindavo, prekybos kelius ginklu saugodavo, rūpindavosi kelių bei tiltų statymu bei taisymu, o progai pasitaikius, ir valstybes nukariaudavo.

A. Šapoka, Lietuvos istorija 1936; *L. Dargis,* Prekybinė korespondencija 1938; *C. Day,* A History of Commerce 1938. *L. Drg.*

Hanzos mst. k. istorija XIV–XVI a. buvo vadinama vokiečių mst. pirklių sąjungos Hanzos prekybos atstovybė svetimame mst. Hanzos pirklių k. apjungė svetur nuvykusius ir ten gyvenančius pirklius ir gynė jų prekybinius interesus, atlikdamos tokius uždavinius, kuriuos dabar atlieka prekybinės atstovybės ar prekybos konsulatai. Labiausiai išgarsėjo 4 žymiausios Hanzos k.: Londone (vad. ‚Stahlhof') Briugėje (Belgijoje), D. Naugarde (vad. St. Petershof) ir Bergene (Norvegijoj). Hanzininkų k. paprastai turėdavo savo sandėlių, ‚kiemų' (namų), kur sustodavo atvykę jų pirkliai.

D. L. K-tijoje pastoviai buvo įkurtos dvi Hanzos k. Svarbiausia jų buvo Kaune, kuri formaliai veikė nuo 1445, ir stipriai išsivystė D.L.K. Kazimiero laikais. Iš 1532 yra žinomas paskutinis jos raštas, pasirašytas jau nebe k. seniūnų (Olderlude), bet prekybos padėjėjų. Iš 1470 yra žinomi pirmieji statutai Kauno k., kuri buvo įkurta Dancigo pirklių. Apie šios k. veikimą yra paskelbta įdomios medžiagos (Hansisches Urkundenbuch, VIII–XI). Kita gausi medžiaga yra Dancigo ir Karaliaučiaus (dabar Göttingene) archyvuose. Kauno k. veikimą tyrinėjo W. Stein ir Z. Ivinskis.

Antroji k. buvo įkurta Rygos pirklių Polocke, kad būtų galima iš Padauguvio traukti pigias žaliavas. Jos veikimas jau žinomas iš XIV a. galo. Ji turėjo būti įkurta apie 1393. Tada Rygoje buvo paruošti Polocko k. statutai (‚skra'). Kai Polockas iš D.L.K. Aleksandro gavo Magdeburgo teises (1498) ir prekybines privilegijas, ši rygiečių k. silpo, ir XVI a. pradžioje, vietos pirkliams labiau įsigalint, žiugo. Kaip kitur taip ir Lietuvoje Hanzos k. labiausiai sekėsi organizuoti pelningą prekybą, kol silpnai reiškėsi vietos pirkliai.

W. Stein, Vom deutschen Kontor in Kowno (Hansische Geschichtsblätter XXII) 1916; *H. Hildebrand,* Das deutsche Kontor zu Polozk (Baltische Monatsschrift XXII) 1873; *Z. Ivinskis,* Lietuvos prekyba su Prūsais I 1934 (plati bibliogr.). *Z.I.*

Kontra (lot. contra) sudurtiniuose žodžiuose reiškia prieš, priešprieša.

Kontrabanda (lot.) neteisėtas prekių įvežimas ar išvežimas. Taikos metu tai praktikuojama dažniausiai išvengti muitų, ar įsigyti išvežti draudžiamų prekių. Gyvoje kalboje kontrabandos ir šmugelio sąvokos painiojamos, arba suplakamos į vieną ir tą pačią reikšmę. Teisiniu ir ekonominiu požvilgiais tai skirtingi dalykai. Šmugelis yra juodosios prekybos padarinys, o kontrabanda — karo. Šmugelis yra prekių vežiojimas per valstybių sienas, norint apeiti muitines ir muitus, išvengti akcizo mokesčių, apeiti prekių įvežimo draudimus. Lietuviai ilgesnį laiką apeidavo rusų draudimą įsivežti lietuviškų knygų ir iš viso spausdinto žodžio. Ekonomistai, laisvosios prekybos šalininkai, nei k. nei šmugelio nesmerkia. Adomui Smitui šmugelis tėra tik prekybos polinkis eiti natūraliniais keliais. Negerai, sako jis, kad šmugelininkas veikia prieš krašto įstatymus, bet jis tai daras, negalėdamas atsispirti prigimtinės teisės dės-

niams. Šmugelininkas būtų geras pilietis, jeigu jo krašto įstatymai nebūtų padarę kriminalu tai, ko prigimtis niekad ir nemanė nusikaltimu laikyti. Lietuva ir kitos Baltijos valstybės bei Skandinavijos kraštai turėjo pasirašę tarptautinę sutartį kovai su svaigiųjų gėrimų šmugeliu.

L. Drg.

K a r o k. yra prekės, kurios skiriamos priešui ir gali būti panaudotos karui. Karo k. problema tarptautinėje teisėje įgijo didesnės reikšmės įsigalėjus neutralitetui, kai kilo klausimas, kokiomis prekėmis neutralieji kraštai gali prekiauti su kariaujančiais kraštais, nerizikuodami, kad prekės bus pagrobtos priešingos kariaujančios šalies. Pradžioje buvo skiriama absoliutinė ir reliatyvinė karo k., t.y. daiktai, kurie gali būti tiesiogiai panaudoti karui, pvz. ginklai ir daiktai, kurie gali būti naudojami tiek karo, tiek taikos tikslams. Karo k. problema buvo sureguliuota 1908–09 Londono konferencijos. Tačiau iškilus I pas. karui ir įsigalėjus totalinei karo koncepcijai padalijimas į absoliutinę ir reliatyvinę k. neteko reikšmės.

D.Kr.

Kontrabandininkas (lot.) tas, kuris verčiasi kontrabanda. Žr. Kontrabanda.

Kontrabasas (it.) pats didžiausias smuikų šeimos styginis muzikos instrumentas. Jis turi keturias stygas, derinamas E, A, D, G. Kai kurie instrumentai kartais turi penktą stygą derinamą C. K. orkestrinis instrumentas. Labai dažnai jis tik padvigubina violončelės partiją oktava žemiau. Gaidas jam rašoma oktava aukščiau. Garsiausieji k. virtuozai buvo Dragonetti (1763–1846), Bottessini (1822–1889), Kusevickij (1874–1955); Estai turėjo garsų kontrabasistą koncertantą Ruth.

Kontrabasas

Kontradansas žr. Contredanse.

Kontradikcija prieštaravimas, prieštara.

Kontrafagotas (ag. contra- ar double-bassoon) obojų giminės, medinis pučiamasis muzikos instrumentas. Jam

Kontrafagotas

skirtas boso vaidmuo. Moderniąją šio instrumento formą išvystė Heckel. Tai keturis kartus sulenktas vamzdis, kurio garso išeinamasis galas nukreiptas žemyn, priešingai fagotui. Garsų apimtis esti nuo b subkontroktavos iki es mažosios oktavos. Gaidos rašomos viena oktava aukščiau negu jos turi skambėti. Žemas ir aukštas registrai skamba ne taip tobulai kaip vidutinis, todėl jie mažiau naudojami. K. grynai simfoninio orkestro instrumentas.

Iz.V.

Kontrafakcija (lot.) literatūrinis suklastojimas; neteisėtas svetimo veikalo perspausdinimas ir platinimas be autoriaus ar leidėjo sutikimo. Kitose kalbose rečiau tevartojamas k. terminas liet. raštijos istorijoje plačiai prigijo, kalbant apie spaudos draudimo gadynės leidinius. Spaudą uždraudus, o žmonėms reikalaujant lietuviškų knygų, 1865–1866 Prūsuose buvo perspausdintos kelios senos maldaknygės, paliekant jose pažymėtas senas spausdinimo datas bei vietas ir net senus rusų cenzūros leidimus. Iš pradžių tuo, anot Vc. Biržiškos, net ir neketinta apgaudinėti rusų administracijos, o tiktai stengtasi nieko nepakeisti sename perspausdinamame tekste, tiek patiems knygų kontrabandininkams, tiek ir daugiausia lietuviškai nemokantiems spaustuvininkams nedaug tenusimanant apie lietuviškas knygas. Bet vėliau pastebėjus, kad rusų policija ne visada atiminėja senas dar prieš spaudos draudimą išleistas knygas, jau sąmoningai būdavo dedamos netikros datos. Paprastai buvo žymimi 1863 ar 1864 metai ir J. Zavadskio spaustuvė Vilniuje, kuri prieš spaudos draudimą buvo išspausdinusi daug lietuviškų knygų. Tie leidiniai su neteisingais spausdinimo datos ir vietos atžymėjimais ir pavadinti kontrafakciniais.

Svarbiausias liet. kontrafakcinių leidinių šaltinis yra Juozo Angrabaičio ‚Suskaita arba statistika visų lietuviškų knygų atspaustų Prūsuose nuo 1864 iki pabaigos 1896', išleista A. Jono Zanavikučio slapyvardžiu 1897. Angrabaičio bibliografiją ligi 1900 pratęsė Morta Zauniūtė.

Dabar visi žinomi spaudos draudimo gadynės liet. kontrafakciniai leidiniai surašyti Vaclovo Biržiškos Lietuvių Bibliografijoje. 1941–44 buvo spausdinta k. knygų, apeinant vokiečių cenzūrą.

Vc. Biržiška, Kaip buvo uždrausta ir atkovota lietuvių spauda 1929; ('') 50 metų spaudos laimėjimo sukakti minint (Aidai 1954 nr. 4, 6).
V.M.

Kontraforsai (prc. contrefort) atsparos spyriai, pilioriai paremti iš šono sienai, kuri apkrauta didesne našta. K. jau sutinkami vėlyvoje antikėje. Kryžinių skliautų, kurie labiausiai vystėsi gotikoje, našta koncentruojasi į kampinius punktus, kuriems paremti statomi prie sienos k., todėl juos galima laikyti gotikos stiliaus pažymiu. Senesnio tipo yra masyvūs mūro sienos k. (murbouant). Aukštojoje Prancūzijos gotikoje sienoms plonėjant ir aukštėjant k. išsivystė į arkbutaną (arcboutant), iškilusį viršum stogo ir ten išleidžiantį arką, kuri šauna per šoninę navą ir paremia aukštesnę vidurinės navos sieną. Italijos gotikoje laikėsi masyvios formos k. Plytų gotikoje arkbutanai sutinkami retai (pvz. Lübecko Šv. Marijos bžn.), bet sienos remiamos iš lauko paprastais k.; jie, kildami į viršų, laiptiškai siaurėja ir yra atskirais tarpsniais nusklembti. Vientisi k., be laiptų, sutinkami rečiau. Vienas k. paprastai remia kampą; rečiau pasitaiko, kad kampą remia du k. iš abiejų šonų (pvz. Dancigo Šv. Marijos bžn.) — savybė paskolinta iš flamų. Nuo vėlyvosios gotikos laikų įsigali k. pastatyti prie vidaus sienų. Lietuvos gotikoje sutinkami visų minėtų k. formų, išskyrus arkbutaną. XVI a. pereinant į renesansą Lietuvoje pasirodo originalių ir retų formų k. Vilniaus Šv. Onos bžn. ir Kauno Šv. Jurgio bžn. chorai turi k. aštuoniakampių piliorių-kolonėlių formos. Vilniaus ir Kauno bernardinų bžn., taip pat Zapyškio Šv. Jono bžn. k. atsukti kampine briauna. Zapyškyje k. papuošti aklu įsieniu; tai normalioje plytų gotikoje retai pasitaiko. Kauno Šv. Trejybės bžn. k. baigiasi stogeliu, remiamu konsolės. Vilniaus Šv. Mykolo bžn. k. gavo renesansinius kapitelius ar trumpus piliastrus. Dar barokinės Šv. Kazimiero bžn. šoninės sienos remiamos senojo tipo k. Grubūs įvairių formų k. buvo statomi XVI–XVII a. prie Vilniaus mūrinių namų, pvz. labai masyvūs ir įžambiai kylą k. remia buv. bernardinių vienuolyno refektorijumo namus. Taip pat provincijoje pasitaiko senovinių mūrų paremtų k., pvz. labai masyviais k. pasižymi kai kurios mūsų senosios mūro sinagogos.

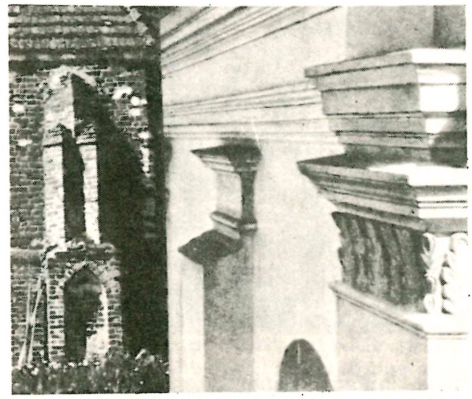

Kontraforsai (Zapyškio ir Vilniaus Šv. Mykolo bžn.)

G. Ungewitter – C. Mohrmann, Lehrbuch der gotischen Konstruktionen II t. 1901. *P.Rkl.*

Kontrahentas (lot.) partneris, antroji šalis, susitardami sudaryti teisinį sandėrį, antrasis derybų dalyvis.

Kontrakcija (lot.) susitraukimas, santrauka; tariamasis žemės plutos susispaudimas dėl žemės atšalimo.

Kontraktacija (lot.) sudarymas sutarčių ateičiai, pvz. būsimam derliui nupirkti arba vieną ar kitą darbą atlikti.

Kontraktas (lot. sutartis) Senovės Romoje tatai buvo teisinė sutartis, pagal kurią galima buvo ieškoti teisme ir kuri skyrėsi nuo paprasto susitarimo, vadinamojo pactum, neturėjusio tokios galios. K. buvo kelios rūšys. Formalinis k., kad galiotų, buvo reikalingas tam tikrų iškilmingų veiksmų atlikimo arba iškilmingų žodžių ištarimo. Jeigu tie veiksmai buvo klaidingi arba tie žodžiai netikslūs, tai k. nebuvo laikomas padarytas. Realinis k., sudaromas pagal formulę do ut des vel facias ir facio ut des vel facias, galiojo vienai susitarusių šalių bent iš dalies išpildžius sutartį. Literalinis k. buvo sudaromas įrašymu knygose, vad. Codices accepti et depensi (arba expensi). Tai buvo romėnų kasos knygos, kurių viename šone buvo rašomi davimai, vadinami expensilatio, — tatai yra codex expensi, o kitame šone — gavimai, vadinami acceptilatio, — tatai yra codex accepti. Vėlesniais imperijos, laikais tie codices teėjo juose įrašytų teisinių aktų įrodymais. Konsensualinis k. apėmė tiktai kai kurias sutarčių rūšis: pirkimą, pardavimą,

Hogarth Vedybinis kontraktas

samdą, nuomą, bendrovę, pavedimą. Jis galiojo ir paprasto šalių susitarimo atvejais. Istorinėje savo plėtroje konsensualinis k. išreiškia sutarties idėjos augimą, ryšium su visuomeninių sąlygų raida, — sąlygų, gyvendinusių tą idėją. *B.M-s*

Kontraktorius (lot.) sutarties vykdytojas, rangovas. JAV k. daugiausia žinomi namų statyboje.

Kontraktūra (lot. contrahere ‚sutraukti') organo sutraukimas, pritraukimas, sutrumpėjimas, iškrypimas, pareinąs nuo raumenų susitraukimo, nuo odos randų, taip pat nuo sąnarių iškrypimo. Raumeninės k. gali būti spazminio pobūdžio, kylančios nuo skausmų. Tokios k. yra laikinės ir skausmams praėjus jos pačios savaime atsitaiso. Gali būti k. organinės, pastovios, kai sutrauktame raumenyje vyksta degeneracija surandėjimo pavidalu ir normalus raumens audinys neatsistato arba atsistato labai sunkiai. *V.Kn.*

Kontraltas (it. contralto) muz., žemiausias moters balsas, rečiau pasitaikąs. Išgarsėję kontraltai Daria Leonova, Ernestine Schumann-Heink, lietuvaitės Anna Kaskas, Vincė Jonuškaitė.

Kontramarkė (prc. contremarque) 1. ženklas, dedamas ant prekių ryšulio, priklausančio keliems pirkliams; ryšulys gali būti atidarytas tik visiems savininkams dalyvaujant.

2. Numizmatikoj—mažas įmuštas spaudas monetose, norint kad svetimosios monetos galėtų būti apyvartoje tiek savame krašte, tiek ir už jo ribų. Pvz. Žygimantas Augustas įmušdavo savo monogramą ‚A.S.' su metų data ant ispaniškųjų ir kt. kraštų sidabrinių pinigų.

3. Raštelis, duodąs teisę gauti nemokamą vietą teatre.

Kontraoktava yra pati žemiausia garsų oktava. Už ją žemesni tėra du tonai — A ir H subkontraoktavos.

Kontrapostas (it.) skulptūroje ponderacijos atvejis išbalansuojąs figūroje įtemptas, judančias kūno dalis su laisvomis, nejudančiomis. Pvz. kai dešinė koja atremia kūno svorį, kairė žaidžia laisvai, tuo pačiu dešinė ranka laisvai nukarusi, o kairė iškelta veikia. K. buvo išvystytas klasinėje graikų skulptūroje ir suaktualėjo renesanse.

Kontrapunktas (lot. punctus contra punctus, arba nota contra nota ‚gaida prieš gaidą') pradėtas vartoti XIV a., polifoninės muzikos pagrindas. Harmonijos mokslas remiasi akordais, statmeniškai intervalo ant intervalo dėjimu. K. priešingai — savarankių lygiateisių keletos skirtingų melodijų, vienos nuo kitos nepriklausomai besivystančių, jungimas vienon pynėn. Tam tikros griežtos teoretinės taisyklės įgalina sudaryti melodijas 2, 3, 4 ar daugiau balsų. K. būna griežtasis ir laisvasis. Griežtajame k. melodija turi prasidėti prima, kvinta ar oktava, panašiai ir baigiant veikalą. Griežtojo k. teorijos pagrindus sudaro sekančios pratimų rūšys: gaida prieš gaidą takte vadinama pirmoji rūšis; 2 ar 3 gaidos prieš vieną takte — antroji rūšis; 4 ar daugiau gaidų prieš vieną takte — trečioji rūšis; sinkopinis, kuris susidaro iš sulaikomosios gaidos — ketvirtoji rūšis. Mišrusis, sudaromas iš visų minėtų rūšių, — penktoji rūšis, arba spalvingasis. Šios rūšies k. pagrindinė melodija vad. Cantus Firmus — C.F., prieš kurią vedamos priešingai k. gaidos. C.F. buvo imamas iš grigališkojo choralo, melodija ramios slinkties. C.F. buvo rašomas neporiniais taktais senovinėse bažnytinėse tonacijose. Griežtasis mišrusis k. pasiekė aukščiausio laipsnio XV–XVI a. Niderlandų mokyklų atstovų dėka. Jie sukūrė ir išvystė naujas muzikines formas vokalinėje srityje: motetus, mišias, madrigalus (pasaulietiškas tekstas), o meistriškumas kanonų kūryboje lieka net iki šiol nepralenktas ir net sunkiai pasiekiamas. Kanonai buvo rašomi kvintos, kvartos, atbulinis arba vėžio eismo (canon cancricans), veidrodinis, išverstinis, sukeistinis ir kitoki, net iki 39 balsų chorams pakaitais ir drauge vietomis jungiantis. Niderlandų kompozitorių k. parašytosios mišios tuo laiku buvo vertinamos kaip vokalinio me-

nor stebuklas. Šią Niderlandų k. epochą paprastai dalija į 4 grupes bei mokyklas; visos jos turėjo daugybę mokinių. Pirmosios mokyklos priešakyje stovi svarbiausias atstovas Guillaume Dufay (1400–74); jo kūriniai surinkti Romos, Paryžiaus ir Müncheno archyvuose. Tuosyk buvo galutinai nustatytos dabartinių mišių giedamosios dalys. Antrosios — Jean Okeghem (1430–95) — laikotarpyje išsivysto imitacinis stilius, kanonas pasiekia galvosūkio formų, pvz.: turint vieną balsą, kitus reikėdavo susirasti pačiam, griebiantis įvairiausių k. gudrybių. Trečioji mokykla — Josquin de Pres (1450–1521), kuris skiriasi nuo pirmatakų, visą dėmesį skyrusių technikai. Jis daugiau domisi grožiu, beveik visoje jo kūryboje dvelkia nauja melodinė srovė (nemažos įtakos turėjo Martyno Liuterio choralų kūrybai). Pastarojo mokinys Clement Jannequin pagal k. stilių stipriai pasireiškė programinės muzikos užuomazgoje, tarp daugelio veikalų ypatingai chorui a capella Paryžiaus turgavietė ir Mūšis prie Malegnano (1515), kuriuose atvaizduoja su choru turgavietės triukšmą, šauksmus; mūšio eigą — patrankų trenksmą, kardų žvangėjimą, komandos šūkius, trimitų garsus ir kt. Ketvirtoji mokykla — Adriano Willaerto (1480–1563), kuris iš vienos pusės laikomas šios epochos galva, iš kitos, naujos, sudarančios atskirą epochą, Venecijos mokyklos kūrėjas. Jis pradėjo pirmutinis rašyti sudėtingas k. kompozicijas dvigubam chorui; šis būdas Venecijoje laikėsi apie pusantro šimto metų. Žymiausias ir paskutinis niderlandiškės k. epochos kompozitorius buvo Orlando di Lasso (1532–94), parašęs arti 2000 k. veikalų, išleistų 60 tomų; be to, teorijos srityje įvedė iki tol nevartotą papildymą — kūrinio pabaigoje paskutiniame akorde įvedė terciją. Didžiųjų chorų repertuaruose ir dabar jo veikalai tebevartojami. Greta išgarsėjusios Niderlandų mokyklos, kuri davė šimtus k. kompozitorių ir tūkstančius veikalų, pradėjo panašios mokyklos organizuotis ir kitose didesnėse vietovėse. Romoje k. į aukštybes iškėlė Palestrina Giovani Pierluigi (apie 1514–94). Jo laikotarpyje Tridento susirinkime buvo pasiūlyta k. polifoninę muziką, kuri buvusi per daug techniška ir netikusi bažnyčios rimčiai, išmesti. Bet kardinolas Boromso pasiūlė šio klausimo galutinai nespręsti, bet pateikti atitinkamai komisijai, kuri peržiūrės pateiktus Palestrinos kūrinius, ir tik tuomet galutinai tarti žodį. Palestrina tam reikalui parašė Missa Papae Marcelli, kurios savo grožiu ir bažnytine nuotaika patiko pačiam popiežiui ir visai komisijai. Tokiu būdu Palestrina laikomas bažnytinės k. muzikos išgelbėtoju. Po to sekė šimtai k. kompozitorių, kūrusių Palestrinos stiliumi, buvo pradėta maišyti k. su harmoniniu stilium vokalinėje muzikoje. Sparčiai žengiant šioje srityje pirmyn, pradėjo reikštis laisvasis k., kuriame naujos įvairių kombinacijų melodijos įvedamos kiekviename laipsnyje. Instrumentalinėje k. stiliaus muzikoje iškilo titanas J. S. Bachas. Jo garsiosios vargonų fugos ir šiandien neturi konkurentų. Plačiai savo kūryboje laisvąjį k. vartojo L. Beethovenas, W. Mozartas, F. Haydnas, J. Mendelssohnas, Ch. Widoras, M. Regeris ir kiti žymieji kompozitoriai. Moderninėj muzikoj k. irgi savotiškai naudojamas. Lietuvių kompozitoriai beveik visi, su maža išimtimi, daugiau ar mažiau, vartoja savo kūryboje k.

L. Bussler, Kontrapunkt und Fuge im freien Tonsatz 1878; *P. Goetschius,* Applied Counterpoint 1902; *P. Goetschius,* Elementary Counterpoint 1910; *S. Taniejev,* Imitative Counterpoint 1910; *S. Jadasson,* Kontrapunk ⁶1917; (") Kanon und Fuge ³1913. *J.Ž.*

Kontraremonstrantai (lot. contra ‚prieš', remonstrare ‚protestuoti') priešingieji vadinamajam arminionų religiniam sąjūdžiui, kuris reiškė protestą, ar remonstraciją, prieš Olandijoje vyravusį kalvinizmą. Remonstrantų kūrėjas ir pirmasis vadas buvo Arminius. Jis savo Credo punktus, kuriuos surašė Uyttenbogaerte, protesto pavidalu, pavadinęs remonstracija. Ją pasirašė 40 kunigų ir paskelbė Olandijoje 1610. Jie prikišo kalvinizmui, kad vietoje Romos katalikų išorinės bažnyčios absoliutizmo Kalvinas padėjo amžinai nebesikeičiančio sprendimo absoliutizmą, atmetė Kalvino predestinacijos mokslą, nesutiko su Kalvino aiškinimu, kad Kristaus atpirkimo auka yra ribota, o ne visuotinė (universali). Prieš šitą remonstrantų sąjūdį kilo pasipriešinimas (kontraremonstracija), kurio pirmas vadas buvo Arminiaus univ. bičiulis Gomarus. Šis pirmiau mėgino remonstrantus sutaikinti su kalvinais, bet jo pastangos nedavė teigiamų vaisių. Pagaliau 1618–19 Dorto mieste įvykęs kalvinų sinodas labiau akcentavo bažnytinę discipliną negu norą susitaikinti su disputantais (remonstrantais). Dėl to arminionų remonstracijos punktus

sinodas atmetė ir pasmerkė, o jų teologus pašalino iš sinodo; Arminiaus šalininkai kunigai buvo pašalinti iš kunigų pareigų, o neramieji bei pasipriešinusieji ištremti iš krašto. Sinodas paskelbė penkis savo doktrinos punktus, kurie skelbė kalvinizmą neiškraipytos ir sušvelnintos formos. *K.Gdt.*

Kontrasignacija (lot.) Konstitucinėse valstybėse tai yra atitinkamo ministro parašas valstybės galvos — monarcho arba respublikos prezidento — akte. Tas parašas yra akto sutvirtinimas, kurio prasmė, kad aktas yra išleistas su ministro pritarimu bei sutikimu ir kad dėl to jis, ministras, prisiima politinę ir teisinę atsakomybę už aktą. Lietuvos 1922 konstitucija turi šį kontrasignacijos nuostatą: ‚Visi Respublikos Prezidento aktai, kad turėtų galios, privalo turėti Ministerio Pirmininko arba atitinkamo Ministerio parašą. Atsakomybė už aktą tenka jį pasirašiusiam Ministeriui' (§ 55). Tokį patį nuostatą turi ir 1928 konstitucija su tuo skirtumu, kad iš kontrasignuojamųjų aktų išimamas ministerių kabineto paleidimas (§57). Respublikos prezidento aktams reikalauja k. ir 1938 konstitucija, būtent — ministro pirmininko arba atitinkamo ministro parašo, nustatydama iš to šią išimtį: ‚Respublikos Prezidento aktas, kuriuo skiriamas ir atleidžiamas Ministeris Pirmininkas arba Valstybės Kontrolierius arba kuriuo duodamas sutikimas iškelti Ministrui Pirmininkui arba Valstybės Kontrolieriui bylą dėl tarnybinio nusikaltimo, Ministro Pirmininko arba kito Ministro parašo nereikalingas' (74 str.). *B.M-s*

Kontrastas (it. contrasto ‚kova') priešingybė, priešybė. Priešingų daiktų ar savybių priešpastatymo padarinys, jų priešingas suderinimas, pvz. būdų, spalvų k. K., paprastai, suponuoja tam tikrą panašumą mažų mažiausia bent lyginamosios plotmės bendrumą: baltas ir juodas turi spalvos bendrumą; dideliam ir mažam bendruoju palyginimo mastu yra dydis. Jei du daiktai visai nieko neturi bendro tarp savęs, tarp jų negali būti nė priešybės, pvz. morka ir plunksna. Tokios sąvokos logikoj vadinamos nesuderinamomis, disparatinėmis.

R e t o r i k o j e k. vartojamas iškelti dviejų skirtingų idėjų savybėms. Literatūroj komiškumas yra išgaunamas k. pagalba. Juk juokas yra sukeliamas, sugretinant dvi priešingų faktų bei vaidinių serijas, tarp kurių yra suvokiama akivaizdi disproporcija, pvz. koks perdaug kieno pretenzingas užsimojimas ir visiškas nepasisekimas. K. vaidina tam tikrą vaidmenį ir psichologijoj: dvi priešingos idėjos turi tendenciją asocijuotis, ir tarp jų susidaręs ryšys padeda tų idėjų atgaminimui. Pvz. senas mums primena jauną, geras — blogą, pozityvus — negatyvų, pelnas — nuostolį ir t.t. *A.Lgm.*

Kontrastiškas (bdv. iš kontrastas) priešiškas, priešingas, turįs priešingų, nesuderinamų savybių. Pvz. kontrastiškos spalvos.

Kontrataka (prc. contre-attaque) besiginančio priešpuolis — durtuvų smūgis priešo atakai atsmogti.

Kontražvalgyba priešingas žvalgybai veikimas. Žvalgyba suprantamas vienos valstybės apie kitą slaptų žinių rinkimas. Tie veiksmai vykdomi paprastai per slaptus agentus. K. būna įpareigota neleisti rinkti ir teikti žinias svetimiesiems (svetimų valstybių agentams), kurios galėtų pakenkti savajai valstybei.

Kontražvalgybinis darbas dažniausiai visur būna pavedamas tiems valstybėms organams, kurie apskritai yra įpareigojami stebėti asmenų ir grupių veiklą, nukreiptą prieš valstybę. JAV tai daro Federal Bureau of Investigation (FBI), Anglijoje — Criminal Investigation Department (CID) specialus skyrius, Prancūzijoje — Sûreté National atitinkami skyriai.

Šnipinėjimą ir kitokius valstybei žalingus veiksmus, einančius iš užsienio sutrukdyti taip pat imasi ir kitos įstaigos, kurių uždavinys yra rinkti žinias apie svetimas valstybes, nes darbo sritis ir būdai jų yra panašūs. Tai gali būti ir policijos teisių neturį organai, pvz. generalinių štabų žinių skyriai arba Amerikoje U. S. Central Intelligence Agency, kuri yra vyriausia strateginių informacijų koordinavimo įstaiga arba užsienių reikalų ministerijų arba joms lygių įstaigų žinių agentūros, kaip JAV valstybės departamento žinių tarnyba ir kt. Sovietų Rusijos MVD ar MBG (buv. NDVD ir NKBG) kartu jie yra žvalgybos ir k. įstaiga. Ji yra policinė įstaiga. Pastarajai panašus buvo ir vokiečių Trečiojo Reicho Reichssicherheitshauptamt, jo specialūs skyriai. K. veikimas yra valstybės viduje ir apskritai priklauso policijos darbo sričiai. Tad k. veiklon jungiasi dar ir kitos įvairios policinės įstaigos.

Lietuvoje k. darbas oficialiai buvo pradėtas organizuoti 1918 X 27. Tą dieną karo taryba Vilniuje nutarė steigti žvalgybos skyrių, kurio paskirtis buvo užkardyti slaptus valstybės priešų kėslus. Minėtą įstaigą kurti buvo pavesta karininkui J. Žilinskui. Ji buvo karinė įstaiga. Lenkams okupavus Vilnių, įstaiga perkelta į Kauną ir čia veikė generalinio štabo žinioje iki 1923 VIII 1, o nuo tada jai skirtas uždavinys atiteko vidaus reikalų ministerijai. K. reikalais ten iš pradžių, rūpinosi tam sukurtas kriminalinis skyrius B (šalia jau esamo vieno kriminalinio skyriaus, skirto kovai apskritai su nusikaltimais). Tas skyrius B vėliau buvo pavadintas politine policija, dar vėliau tas pareigas vykdė kriminalinės policijos valdybos skyrius A, pagaliau valstybės saugumo policija. Ši įstaiga, kaip ir anos, buvo centrinė įstaiga kovoti su svetimųjų valstybių šnipinėjimu. *P.Pm.*

Kontribucija (lot.) uždedamoji piniginė bauda visam kraštui arba vienam jo vienetui, pvz. miestui. Taip pat karo laimėjusio reikalaujamas iš priešo karo išlaidų atlyginimas. Pagal 1907 Haagos sausumos karo konvencijos nuostatus, privatinė nuosavybė priešo užimtame krašte turi būti gerbiama. Tačiau iš šios taisyklės buvo padarytos trys išimtys: 1. teisė konfiskuoti priešui priklausančias karo priemones; 2. teisė imti rekvizicijas ir 3. teisė imti pinigines k. kariuomenei ir administracijai užimtame krašte išlaikyti. Buvo draudžiama imti k. kaip kolektyvinę piniginę baudą. I ir II pas. karo metu šių apribojimų nebuvo paisoma.

Fr. v. Liszt, Das Voelkerrecht 1913. *D.Kr.*

Kontrimas 1. Česlovas (r. k. Kantrimas) (g. 1902 V 23 Dapšių k., Mažeikių aps.) tapytojas-grafikas. Baigė Kauno meno m-los grafikos studiją. Studijų tikslais lankėsi Vokietijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Šveicarijoje, Čekoslovakijoje Švedijoje. Nuo 1931 dalyvavo Lietuvos dailininkų sąjungos rengiamose parodose. Atskiras savo darbų parodas surengė Kaune, Šiauliuose ir Telšiuose. Darbų yra įsigijusi M. K. Čiurlionies galerija Kaune. Praktiškais dažymo klausimais yra rašęs Žemės Ūkyje ir piešimą dėstęs J. Tumėno Brandos kursuose, o vėliau dirbo Žemės Ūkio Rūmuose, Pasvalio Aukš. komercijos m-loje ir Mažeikių gimnazijoje.

2. Žr. Kantrimas Kazimieras.

Kontrmanevras (prc. contre-manoeuvre) kariuomenės veiksmai atliekami tam, kad sutrukdytų priešo manevrą ir priverstų nuo jo atsisakyti.

Kontrolė (prc.) 1. patikrinimas, priežiūra, revizija; 2. įstaiga, tikrinanti kitų įstaigų ar asmenų veiklą, atskaitomybę, t.y. įstaiga, tikrinanti kieno nors veiksmus teisėtumo bei tikslingumo atžvilgiu. K. reikšmė nepaprastai išaugo drauge su ūkinio bei valstybinio gyvenimo komplikacija. Ne tik valstybės turi atskirą ministeriją jos visų įstaigų veiklai tikrinti, bet ir ūkinės bei visuomeninės organizacijos sudaro atskiras k. komisijas ar įstaigas tokiems pat tikslams. Žr. Valstybės kontrolė.

Kontrolės rateliai žr. Galvijų kontrolė.

Kontrolės Taryba sudaryta JAV, D. Britanijos, Prancūzijos ir Sov. Rusijos 1945 VI 15 aktu Vokietijos besąlyginės kapituliacijos vykdymui patikrinti. Taryboj dalyvavo po vieną šių didžiųjų valstybių atstovų ir jos buveinė buvo Berlyne. Tačiau ji veikė vos dvejus metus. Didėjant nesutarimui tarp Rytų ir Vakarų ir po Berlyno blokados K.T. faktiškai nustojo veikusi. Vakaruose ji buvo pakeista trijų kontrole, o Rytuose—Sov. Rusijos. Pagrindiniai aktai, kuriais vėliau buvo nustatyta V. Vokietijos kontrolė buvo šie: Okupacinis statutas ir Trijų susitarimas dėl kontrolės vykdymo iš 1949 IV 6–8, susitarimas dėl Ruro krašto tarptautinės organizacijos iš 1949 IV 28 ir 1949 VI 20 Alijantų aukštosios komisijos statutas ir 1949 XI 22 Petersbergo protokolas, pakeistas 1951.

G. Schwarzenberger, Power Politics 1951. *D.Kr.*

Kontrolierius (prc.) asmuo, kuris iš pareigos tikrina kitų asmenų ar įstaigų veikimą, atsiskaitymą, tų įstaigų turtą.

Kontroliniai aparatai įvairūs aparatai vartojami techniškų vyksmų kontrolei pramonėje, pvz. kasos aparatas, kuris apskaičiuoja ir kontroliuoja mokamus pinigus, arba aparatas, kuris išmeta netinkamai padarytą gaminį ir kt.

Kontroversija (lot.) ginčijamas klausimas; prieštaravimas; ginčas teisės bei religijos klausimais.

Kontrreformacija žr. Reformacija.

Kontrrevoliucija žr. Revoliucija.

Kontubernija (lot. contubernium ‚bendravimas vienoje palapinėje ar pastogėje') D. L. K-tijoje reiškė amato brolijas. Amatininkų cechai, ypač kol jie turėjo socialinį-draugijinį pobūdį (leidimas nustaty-

toms šventėms išsivirti savo midaus), buvo vadinami k. Lotyniškuose cechų nuostatuose XVII–XVIII a. buvo vartojamas žodis ‚Contubernium' cechui ar amato brolijai pavadinti. Tas pavadinimas perėjo ir į slaviškus tekstus.

Akty Vilenskoj Komisii, X 1879 (Vilniaus magistrato ir magdeburgijos aktai); *F. Klimenko*, Zapadno-Russkije cechi 1914 (atsp. iš Kijevskije Universitetskije Izviestije). *Z.I.*

Kontumacija (lot. contumacia ‚užsispyrimas') 1. neatvykimas į teismą, neklusnumas. Bžn. baudžiamojoje ir proceso teisėje reiškia bažnytinio autoriteto arba teismo paniekinimą, jam neklusnumą.

Bžn. bausmės vad. cenzūros taikomos tik asmenims padariusiems išorinį, sunkų, atbaigtą nusikaltimą ir užsispyrusiai niekinantiems bžn. autoritetą (Kan. 2242 § 1), kai nusikaltėlis, žinodamas, kad kas nors yra draudžiama su bžn. bausmės grėsme, vis tik tai padaro.

2. XVI–XVIII a. Lietuvoje ir Lenkijoje bylos sprendimas už akių, atsakovui ar ieškovui į teismą nestojus bylose, kur negrėsė mirties bausmė.

Kontūras (prc.) apybraiža, piešinyje bei tapyboje kraštutinė figūros linija. Piešinys ar raižinys, kuriam iš viso trūksta vidinių linijų vad. kontūriniu. Toks buvo labai mėgiamas klasicizmo XVIII a. pabaigoje ir vad. ‚linijine maniera' (žr. J. Flaxmann). Viduramžiais k. buvo uždaras, jo storėjimas bei plonėjimas buvo ornamentalus ir abstraktus, kaip rašto. Renesanso k. perduoda kūnų plastiškumą. Laisvėdamas k. darosi atviras, gauna plotį ir individualią formą, suskyla į subtilių linijų pluoštą (plg. Rembrandto piešinių k.).

Kontušas (lenk. kontusz, iš vengrų köntös). Senovės Lietuvoje ir Lenkijoje viršutinis bajorų drabužis, kuris buvo siuvamas iš šilko ar spalvotos gelumbės ir dar apvadais ir kailiu papuošiamas.

Kontuzija (lot.) sumušimas, sužalojimas be žaizdos, paeinąs nuo smūgio buku kietu įrankiu, nuo kritimo ant kieto paviršiaus, kartais nuo suspausto oro smūgio sprogstant ir kt. V i e t i n ė k. — sutinimas ir pamėlynavimas nuo kraujo išsiliejimo smūgio vietoj. B e n d r o j i k.—smūgis sukrečiąs visą organizmą, sukeldamas kraujo išsiliejimus toliau nuo smūgio prisilietimo vietos, pakenkdamas svarbiems gyvybiniams organams gali būti ūminės mirties priežastimi. *V.Kn.*

Konusas žr. Kūgis.

Konvalescentas (lot.) yra ligonis pagyjąs nuo pagrindinės ligos, bet dar neatgavęs pirmykščių savo jėgų. Pvz. po skrandžio ar kitokios operacijos, kada pilvis užgijęs gerai ir chirurginiu požiūriu ligonis yra pagijęs, bet savo pirmykščių jėgų, turėtų prieš operaciją, nėra dar atgavęs ir dar yra besigydąs poilsiu, dieta ir vaistais toliau. Konvalescencijos periodas yra labai svarbus.

Konvalija žr. Pakalnutė.

Konvališkių girininkija žr. Kauleliškių girininkija.

Konvejeris (ag.) mašina skirta medžiagoms, daiktams ar gaminiams perkelti iš vienos vietos į kitą. Visas įrengimas dažniausiai įtvirtintas ant atramų, bet yra ir kilnojamųjų k., pvz. bėgančios juostos k. naudojami žemės ūkyje ant ratų. Svarbus šio įrengimo privalumas, kad transportas eina nepertraukiama srove ar periodiškai, su trumpomis pertraukomis.

Pagrindiniai k. elementai: judanti juosta, grandinė ar grandinių grupė, kurios tiesiogiai, ar netiesiogiai apkraunama perkeliamuoju krūviu. Varomasis skridinys arba krumpliaratis judina juostą ar grandinę. Remiantieji skridiniai remia juostą ir padeda išlaikyti apkrovimą. Motoras ar elektromotoras per greičių paskirstomąją dėžę duoda k. varomąją energiją. Diržo ar grandinių įtempimo reguliavimui yra specialus įrengimas. Remiantieji skridiniai turi atramas, kurios pritvirtinamos prie pastato. Pagal paskirtį ir konstrukciją k. skirstomi į daugelį rūšių. Daugiausia išplitęs j u o s t i n i s k. Medžiagos tiesiai pakraunamos ant nenutrūkstančios juostos. Jo platumas 30–150 cm. Juosta gaminama iš stipraus audinio arba gumos. Jai sustiprinti naudojamas aukštos kokybės

Primityvus konvejeris

Juostinis konvejeris

plieno audinys. Juostos paviršius dažnai daromas įdubęs, kad geriau laikytųsi medžiagos. Tokiai formai gauti naudojami 3 skridiniai ant vienos ašies. Moderniškose konstrukcijose skridiniai sukasi rutuliniuose guoliuose, kad būtų kuo mažesnė trintis. Skridiniai pagal reikalą išdėstomi kas 3–5 m. Juostos greitis 7–15 m/min. ar visai lėtas. Juostos ilgis gali būti visiškai trumpas ir šimtų metrų ilgio. Medžiagos gali būti gabenamos nenutraukiamai gulsčiai įkalnėn ir pakalnėn apie 30%. Dažnai toks k. nugali keletos dešimčių metrų aukščių skirtumus. Visa tai rodo, kad juostinio k. pritaikymas gali būti labai įvairus: kasyklose, silosuose, fabrikuose, sandėliuose, net krautuvėse. Kilnojamasis lengvo tipo juostinis k. naudojamas žemės ūkyje.

Panašiu principu veikia k. kur vietoje juostos naudojamos begalinės grandinės. V e l k a m a s i s k. turi grandinių grupę, judančių įtaisytame lovyje ir tempiančių medžiagas. Naudojamas klinkerio, medžio piūvenų transportui. Greitis mažas.

Kita k. rūšis turi grandinių apačioje plokštes, kurios gramdo lovio dugną ir šonus, kartu vilkdamos medžiagas. Įkalnės galimos iki 45°, greitis iki 150 m/sek. Netinkamas nusidėvinčioms medžiagoms.

S e m i a m a s i s k. turi prie grandinių pritvirtintus plieninius semtuvus aplink visą jų ilgį. Apačioje medžiagos semiamos ar pilamos į semtuvus. Juosta kelia prisemtus kibirus aukštyn. Aukščiausiame taške semtuvai išsipila. Išpylimui gali būti prietaisai semtuvams išversti norimose vietose. Kėlimas gali būti nuožulniai arba tiesiai aukštyn. Pastarasis tipas dažnai vadinamas elevatoriumi. Naudojami palaidoms medžiagoms kelti, smėliui ir palaidai žemei kasti, upėms ir uostams gilinti.

S r a i g t i n i s k. turi sraigtą arba spiralę, besisukančią apie savo ašį ir įtaisytą vamzdžio ar dėžės viduje. Besisukąs sraigtas išjudina medžiagas ir jas transportuoja. Skirtumas nuo laivą varančių sraigtų tik tas, kad vanduo ten yra lyg stovinti masė, o gali stumtis pats sraigtas. K. sraigtas įtvirtintas, o juda medžiagos. K. vamzdis gali būti nuo 7,5 cm iki 60 cm skersmens. Ilgis beveik neribotas, nes galima sujungti keletą k. į vieną sistemą. Priklausomai nuo paskirties, sraigtai ar spiralės gali būti įvairių formų. Naudojamas smėliui, druskai, cukrui ir grūdams perkelti. Patogus įruošti ankštose patalpose, nes užima maža erdvės. Įkalnis galimas iki 15°.

V e ž i m ė l i ų k. yra lyg visa eilė vežimėlių, apverstų aukštyn ratais, kurie bėga briauna apverstu bėgiu, jį apžergdami. Vežimėliai tarpusavyje surišti nenutraukiama grandine. Varomąją energiją duoda dažniausiai elektromotoras per greičių dėžę; besisukdamas krumpliaratis velka grandinę. Šio k. projektavimas labai lankstus; vežimėliai kyla arba leidžiasi maždaug iki 35°, lengvai daro posūkius, nes posūkiuose grandinė turi šonine atramą. K. bėgiai gali būti ir kabinami prie lubų konstrukcijos, arba atremti ant stulpų. Jis gali pakilti per keletą aukštų ir vėl nusileisti, daryti posūkius ir kilpas. Praktiškas ilgiausias grandinės ilgis apie 1000 m. Jei transportas turi ilgesnį kelią, galima daiktus automatiškai perkelti į kitą k. Toks k. plačiai naudojamas fabrikuose masinei gamybai aptarnauti. Po vežimėlių apačia pagal reikalą pritaisomi kabliai gaminiams pakabinti, staliukai ar padėklai.

Vežimėlių k. plačiai naudojamas modernioje automobilių pramonėje, kur tenka transportuoti didelius krūvius.

P n e u m a t i n i s k., kur naudojamas oro siurbimas arba spaudimas pro vamzdžius angliai, grūdams iš laivų ar vagonų pakrauti, taip pat dulkėms surinkti įmonėse. Čia išvardintos tik pačios svarbiausios k. rūšys. K. tipo parinkimas priklauso nuo medžiagų rūšies, kiekio, fizinių ir cheminių medžiagų ypatybių, patalpų, įkalnių ir panašių faktorių. Tai yra bene plačiausiai naudojama transporto priemonė dideliems kiekiams perkelti.

Ks. K.

Konvekcija (lot.) 1. šilumos persidavimas skysčiuose, besikaitaliojant įšilusioms dalelėms; 2. šilumos ir kitų rūšių energijos pernešimas oro molekulėmis, kurios susiduria su oda, absorbuoja atitinkamą šilumos kiekį ir nuskrieja kitur.

Konvekcinės srovės arba vertikalinės jūrų srovės; iš gilumos į paviršių kyląs vanduo. Paviršiaus srovės, tekančios kryptimi nuo krantų į jūrą, nuneša su savim masę vandens, kuriam papildyti vanduo kyla iš gilesnių sluoksnių. Kartais k.s. atsiranda dėl dviejų vandens masių išsiskyrimo (divergencijos). Kyląs vanduo yra turtingas maisto medžiagų, ypač kalcio, azotinių ir fosforinių junginių. Dėl maisto medžiagų gausumo k.s. plotai yra labai žuvingi; taip pat vėsesni už aplinkumos vandens mases; tai turi žymios įtakos artimųjų sausumos plotų klimatui. *A.P.Mžk.*

Konvenansas žr. Konveniencija.

Konvencija (prc. convention ‚susitarimas') 1. dvišalė ar daugiašalė valstybių sutartis. K. būna sudaromos politiniais, ekonominiais, teisiniais reikalais. K. laikoma mažesnės reikšmės tarptautine sutartimi, nes, pvz. jokia taikos sutartis nevadinama k. Daugiašalės k. pavyzdžiu gali būti Klaipėdos k., o taip pat pašto, autorių teisių, nusikaltėlių atidavimo ir kt.

2. JAV k. dar vadinama politinių partijų atstovų suvažiavimai rinkti kandidatams į prezidentus ir viceprezidentus.

Konvencinė bausmė žr. Sąlyginė bausmė.

Konvenciniai muitai žr. Muitai.

Konvencionalizmas (prc.) matematinės filosofijos srovė. Jai pradžią davė prancūzų matematikas Poincaré, kuris iš neeuklidinės geometrijos padarė išvadą, kad su patyrimo geometrija negalima atvaizduoti fizinės erdvės struktūros. Pagal jį, negali būti ir klausimo, kuri geometrija tikra, nes kiekviena geometrija paremta aksiomomis kurios tik sutartinai priimtos patogumo dėlei. *M.Kr.*

Konveniencija (iš pre. convenance) tinkamumas, sutartinumas; elgimasis pagal papročius, norint, kad laikytų išauklėtu žmogumi; mandagumas.

Konventas (lot. conventus ‚susirinkimas, sambūris') 1. vienuolynas; V. Europos kalbose reiškia vienuolinės bendruomenės gyvenamą namą apskritai. Siauresne ir specifine prasme k. reiškia namą, kuriame gyvena vienuoliai, priklausą ordinams, turintiems regulą. Terminas ypatingai taikomas elgetaujančių vienuolių namams. Antrąja prasme k. gali būti pilnas t.y. turįs tam tikrą skaičių gyventojų (4 kunigus ir 2 brolius) ir nepilnas, turįs mažiau gyventojų. Jų steigimas vienuolinėse bendruomenėse, išimtose iš diecezinio vyskupo valdžios, yra susietas su didžiais formalumais. Be vyskupo raštiško leidimo, dar reikalingas ir Šv. Sosto sutikimas. Su k., imamo specifine prasme, įsteigimu vienuolių kunigų bendruomenė tuo pačiu gauna teisę turėti bažnyčią arba viešą koplyčią (kan. 497).

C. D. Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis, 1937, II; *L. M. Simeone,* De condicione iuridica parvarum domorum religiosarum 1942. *L.A.*

2. Prancūzijos steigiamasis ir įstatymų leidžiamasis susirinkimas, pradėjęs savo darbus 1792 IX 20 ir posėdžiavęs ligi 1795 X 26. Kai 1792 Prancūzijos parlamentas nusprendė suspenduoti monarcho instituciją ir šaukti tautinį k. (convention nationale), turėjusį sudaryti naują konstituciją, tai į šį k. beveik visi vyriškosios lyties Prancūzijos piliečiai, sukakę 25 ir išgyvenę toje pačioje vietoje vienerius metus, galėjo rinkti atstovus. Į k. buvo išrinkta 749 atstovai. Iš šito skaičiaus atstovų beveik 500 nepriklausė ryškioms politinėms grupėms, ir jie dažnai buvo pravardžiuojami lyguma, bala (le plaine, marais), kurie savarankiška politika k. nepasireiškė. Pradžioje jie padėjo įsitvirtinti valdžioje žirondistams, o montanjarams paskui patalkino nuversti žirondistams. Pat pirmame k. posėdyje buvo paskelbta Prancūzija respublika. Abi k. partijos pritarė respublikos paskelbimui, bet, kai iškilo monarcho pakaltinamumo klausimas, šių partijų pažiūros išsikyrė. Pagal 1791 konstituciją karalius nebuvo atsakingas už krašto valdymą ir valdžios veiksmus. Tačiau 1792 XII karalius k. bu-

vo pakaltintas sąmokslavęs prieš laisvę ir 423 balsais (iš 749) pripažintas kaltas. Betgi kai reikėjo nustatyti bausmės dydį už sąmokslavimą prieš laisvę, tai tik 387 pasisakė už mirties bausmę karaliui, kuri 1793 I 21 buvo įvykdyta. Prancūzijos k., priešingai Mostesquieu valdžių padalijimo teorijai, pasisavino ne tik vykdomąją valdžią, bet ir teismą, ir dėl to jis esmiškai skyrėsi nuo visų kitų parlamentų. Vykdomoji valdžia buvo komitetų rankose. Svarbiausi jų buvo Comité du salut public (valstybės gelbėjimo komitetas) ir Comité de la sûreté générale (generalinis saugumo komitetas). Valstybės gelbėjimo komitetas ilgainiui liko revoliucine valdžia. 1792 XI k. pažadėjo išsilaisvinti norinčioms tautoms pagalbą ir taip pat nutarė nukariautose žemėse naikinti feodalizmą. Pradžioje k. pradėtasis karas buvo sėkmingas, nes Prūsija ir Austrija buvo užimtos Lietuvos Lenkijos reikalais. Vėlesnieji nepasisekimai karo lauke sudarė sąlygas montanjarams įsteigti diktatūrinę valdžią. Šitokio valdymo būdo tikri rėmėjai buvo jakobinų klubai bei Paryžiaus komuna. Žirondistai buvo pašalinti nuo valdžios 1793 VI, o montanjarų valdymas truko ligi 1794 VII 27. Po Robespierre nuvertimo vėl k. įsigalėjo nuosaikieji ir nuo tada sumažėjo k. komitetų reikšmė. Kadangi k. specialiai buvo šaukiamas krašto konstitucijai surašyti, tai dar 1793 žirondistai buvo pateikę konstituciją, bet ji liko atmesta. Tais pačiais metais buvo priimta montanjarų pasiūlytoji konstitucija, kuri veikė ligi 1795, kol k. priėmė naują konstituciją. Be konstitucijų priėmimo, k. buvo įvedęs revoliucinį kalendorių, rūpinosi civilinio kodekso sudarymu ir kt. Žr. Prancūzijos istorija.

A. Mathiez, Girondins et montagnards ²1930.

P.Č.

3. K. vadinamas buvo kai kur bažnytiniai ar politiniai susirinkimai, pvz. Lietuvos ev. liut. savo bažnytinius susirinkimus kai kada vadino k., taip 1655 Vilniuje įvyko ev. liut. k., kuriame buvo aptarti bažnyčios administravimo reikalai, o 1677 įvyko Vilniuje ev. liut. generalinis k. Žr. Conventus.

Konventikelis (lot.) religinių sektų ar religinių d-jų susirinkimas, kuris dažnai būna nukreiptas prieš oficialiąją bažnyčią.

Konventinės mišios vad. tokios, kurios kasdien laikomos vienuolinėse bendruomenėse, dalyvaujant jų nariams. Kur vienuoliai yra įpareigoti bendrai kalbėti brevijorių, tų mišių laikymas bei išklausymas jiems tampa kulto pareigos dalimi (kan. 413, 2). Taip pat konventinėmis mišiomis vadinamos ir tos, kurias kapitulos nariai-kanauninkai bei prelatai, įpareigoti bendrai kalbėti brevijorių — kiekvieną dieną laiko ir išklauso katedrose (kan. 413).

L. A.

Konventualai (lot.) viena iš trijų pranciškonų ordino šakų, kuri su dispensais laikosi šv. Pranciškaus regulos. Oficialus vardas — Ordo Fratrum Minorum Conventualium (O.F.M. Conv.)

K. pradžioje buvo vadinamas vienuolis gyvenąs konvente, atseit, vienuolyne. Pranciškonuose šis vardas atsirado 1250 IV 5 kai Inocentas IV bule Cum tamquam didžiosioms pranciškonų bažnyčioms suteikė liturgines konventualinių bažnyčių teises ir privilegijas. Nuo tada ir prie tų bažnyčių esančiuose vienuolynuose gyvenantieji pranciškonai pradėta vadinti k. Ilgainiui k., gavę vis daugiau dispensų, įsigijo turtų ir privilegijų. Tai nepatiko uolesniesiems pranciškonams, kurie norėjo be dispensų šv. Pranciškaus neturte laikytis regulos. Taip pranciškonuose atsirado dvi srovės: laisvesnieji — k. ir griežtesnieji — observantai. Ši priežastis ordiną suskaldė į dvi savarankes vienuolijas. Formalų pranciškonų ordino padalijimą 1517 V 29 įvykdė Leonas X bule Ite et vos.

K. vienuolija dalijama į provincijas, provincijos į kustodijas, kurias sudaro vienuolynai, konventais vadinami. Ordinui vadovauja — generalinis ministras, provincijas valdo—provincijų ministrai, kustodijas — kustodai, konventus — gvardijonai. K. savo gyvenimą tvarko šv. Pranciškaus regula ir generalinėmis konstitu-

Konventualų vienuolynas Asyžiuje

cijomis, vilki juodais pranciškoniškais abitais, per liemenį sujuostais vilnone virvės išvaizdos juosta, nešioja batus ir dėvi skrybėlę. Po ordino padalijimo k. daug nukentėjo. Jie neteko kelių provincijų, nemaža vienuolynų ir daug pavyzdingų vienuolių, kurie perėjo pas observantus. Daug jie nukentėjo ir protestantų reformacijos metu Vokietijoje ir Anglijoje netekdami vienuolynų. Nežiūrint to, k. garsėjo maldingumu ir mokslu. Tridento susirinkimui jie davė 91 teologą. Jų klestėjimo laikotarpis buvo XVII ir XVIII a. XVII a. gale k. turėjo 40 provincijų, 1257 konventus ir 25.000 vienuolių. Skaudų smūgį jiems sudavė Napoleono karai, kurių metu k. neteko daugelio vienuolynų, garsių studijų, bibliotekų ir spaustuvių. Nuo ano smūgio jie iki šiol dar neatsigavo. Dabar k. turi 32 provincijas, 434 konventus ir apie 3340 vienuolių. K. saugo ir aptarnauja garsias pranciškonų šventoves ir bazilikas su ordino šventųjų ir palaimintųjų karstais. Jų yra ir popiežiškoji šv. Pranciškaus bazilika Asyžiuje, kurioje palaidotas pats šv. Pranciškus ir pirmieji jo mokiniai. Jie aptarnauja Rivotorto baziliką, kuri savo skliautais gaubia pirmąjį (1208) pranciškonų vienuolyną šalia Asyžiaus. K. yra ir popiežiškoji šv. Antano bazilika Paduvoje. Jie valdo ir sekančias monumentalias bazilikas Frarų šv. Garbingosios Marijos Venecijoje, šv. Kryžiaus Florencijoje ir šv. Pranciškaus Bolonijoje, Feraroje ir kitur, šv. Laurencijaus Venecijoj, Neapolyj ir 12 Apaštalų Romoje — iš viso 13 garsių bazilikų.

K. pranciškonų ordinui ir Bažnyčiai davė 2 šventuosius, 2 palaimintuosius, 9 garbinamuosius (venerabiles) ir per 800 Dievo tarnų, 2 popiežius: Sikstą V ir Klemensą XIV, 7 kardinolus ir 300 arkivyskupų ir vyskupų. Praeityje daugelyje vietų jiems buvo pavestos inkvizitorių pareigos. Jie ir dabar dirba įvairiose Romos kūrijos įstaigose, turi po 2 konsultorius šv. Officium ir Apeigų kongregacijoje ir yra šv. Petro bazilikos Vatikane penitencieriai. Kartu su kitais pranciškonais įvedė pamaldžią Kryžiaus kelio praktiką, platino Jėzaus vardo, Marijos Nekalto Prasidėjimo garbinimą ir šv. Pranciškaus bei kitų ordino šventųjų kultą. K. turėjo daug kankinių įvairių protestantų su katalikais karų metu ir Prancūzų revoliucijai siaučiant (Lenkijoje ir Lietuvoje 1656–1657 švedai ir kazokai nužudė 15 k.). Pasižymėjo polemikoje su protestantais, garsėjo pamokslais ir artimo meilės darbais. Daug dirbo ir tebedirba misijose pagonių kraštuose. Dabar jie turi 13 misijų, 1 vikarijatą, 136 misijonierius, 130 mokyklų su 7050 mokinių, 7 ligonines, 60 įvairių įstaigų prieglaudų ir našlaičių namų.

Moksle k. tęsė pranciškoniškas tradicijas. XVI a. praradę Paryžiaus, Oksfordo, Cambridge, Tulūzos ir Salamankos generalines studijas, išsaugojo kitus senus universitetus ir generalines studijas, kurias jie XVI–XIX a. perorganizavo į kolegijas. Tokias kolegijas jie turėjo Romoje, Asyžiuje, Bolonijoj, Neapolyj, Prahoje, Kölne, Maltoje, Krokuvoje ir Urbine. Šalia šių generalinių studijų, k. turėjo 73 trijų laipsnių gimnazijas, neskaitant mažesniųjų seminarijų, kurias turėjo kiekviena provincija. K. turėjo ir tebeturi garsių teologų, filosofų, gamtininkų, kurie yra parašę vertingų knygų. Gerą vardą turi ir sena Bolonijos k. muzikos mokykla, kuri yra davusi pasaulinio garso muzikų ir kompozitorių. Šios mokyklos bibliotekoje yra daugiau kaip 17.000 tomų senų ir retų muzikos veikalų. Didesniųjų vienuolynų archyvuose užtinkame net XIII a. istorinių dokumentų ir kitokių vertingų rankraščių, tarp jų Paduvos bibliotekoje ir Lietuvą liečiančių Inocento IV laiškų juodraščius. Dabar k. turi 2 universitetinio lygio mokyklas: Popiežiškąjį šv. Bonaventūros teologijos fakultetą Romoje ir generalines Rensselaer studijas JAV su Vašingtono katalikų universiteto teisėmis. Turi taip pat keletą aukštesniųjų mokyklų su kolegijų teisėmis, neskaitant seminarijų ir vidurinių mokyklų. Nuo 1886 leidžia istorinį žurnalą Miscellanea Francescana ir daugelį žurnalų ir laikraščių įvairiomis kalbomis.

K. L i e t u v o j e. Pranciškonai lietuvių atsivertimu pradėjo rūpintis 1245. Jie dalyvavo Mindaugo krikšte, buvo Gedimino patarėjai ir sekretoriai, mokė kunigaikščių vaikus, 1387 krikštijo lietuvius, dėl to 2 pirmieji Vilniaus vyskupai Andriejus Vosylius (1388—1398) ir Jokūbas Plichta (1398–1407) buvo pranciškonai. Lietuvoje ordino padalijimo metu (1517) jie turėjo savo vikariją, su 2 vienuolynais Vilniuje ir po vieną Ašmenoje, Lydoje, Kaune, Drohičine ir Pinske, kuri juridiškai priklausė Bohemijos – Lenkijos provincijai. Lietuvos pranciškonai, turėdami turtų (tuo metu jie jau valdė didelius žemės

plotus ir net dalis Vilniaus miesto buvo jų jurisdikcijoje) ir naudodamiesi privilegijomis, observantų reformai nepasidavė ir dėl to tapo k. Apie 1620 Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos k. atsiskyrė nuo bohemų ir įkūrė Lenkijos provinciją, kuri 1625 buvo padalyta į dvi: Lenkijos ir Lietuvos-Rusijos. Iš šios paskutinės (1683–1686) buvo sudarytos savarankios Lietuvos ir Rusijos provincijos. Pirmasis Lietuvos provincijolas buvo T. Beneckis, jis daugiausia gyveno Vilniuje. 1773 provincija turėjo 4 kustodijas, 29 vienuolynus ir apie 300 vienuolių. Jų vienuolynai buvo Vilniuje, Alšėnuose, Ašmenoje, Narviliškyje, Šeibakpolyje, Naugarduke, Švence, Minske, Gardine, Valkininkuose, Svislosčiuj, Pagirio Drohičine, Kobrinės Drohičine, Lapienicoj, Pinske, Stoviškiuose, Kaune, Žiogėnuose, Gelvonuose, Kaltinėnuose, Medile, Prozoroke, Polocke, Lukomilyje, Sokoline, Dysnoje, Hubine, Siene ir Oršoje.

Keli didesnieji k. vienuolynai turėjo gražias bažnyčias su garsiomis maldininkų lankomomis šventovėmis, ypatingai garsūs buvo Vilniaus ir Pinsko Dievo Motinos paveikslai, prie kurių melsdamiesi tikintieji gaudavo prašomų malonių. Daugeliui vienuolynų buvo pavestas ir parapijų valdymas. K. pasižymėjo sielovados darbuose. Savo bažnyčiose laikydavo gražias pamaldas, į kurias sutraukdavo daug tikinčiųjų ir dėl to užsitraukdavo pasaulinių kunigų nemalonę, platino pamaldumą į Dievo Motiną, ypatingai į jos Nekaltą Prasidėjimą, šv. Pranciškų, šv. Antaną, kūrė tretininkų ir kitas bažnytines brolijas. Vienuolynų bažnyčiose pamokslus sakė lietuviškai, lenkiškai ir rusiškai, žiūrint, kokius turėjo klausytojus. Jie teikė dvasinį patarnavimą ir kitų tautybių pirkliams, nes jų vienuolynuose buvo vokiečių, gudų, lenkų, vengrų, čekų; italų ir net ispanų. Vilniuj prasilavinusiems miestiečiams ir didikams skaitė teologinio turinio konferencijas ir rengė viešus disputus su klaidatikiais. Sėkmingai kovojo ir su protestantais. Istorijos šaltiniuose randame sąrašus tų asmenų, kuriuose k. gražino Romos Bažnyčiai.

Prie visų k. parapijų veikė pradžios mokyklos. Savo jauniems vienuoliams auklėti ir mokyti jie turėjo magistrus, lektorius, vėliau studijų regentais ir moderatoriais vadinamus. Vilniuje jie laikė 2-ro laipsnio kolegiją; panašių kolegijų jie atidarė ir kitur po jėzuitų panaikinimo (1773). Savo klierikų mokslinimui Vilniuje turėjo filosofijos ir teologijos studijas, kurias vėliau ėmė vadinti seminarija. Jų profesoriai ruošėsi Vilniaus akad., v. Europos univ., daugiausia Italijoje, generalinėse universitetinio lygio k. studijose. Aukštesnėse mokyklose k., kaip ir kiti vienuoliai, viską dėstė lotyniškai. Kiekviename vienuolyne buvo biblioteka. Savo turtingumu pasižymėjo Vilniaus, Kauno, Gardino, Pinsko ir Drohičino bibliotekos, kuriose buvo po kelis tūkstančius tomų įvairaus turinio knygų ir rankraščių. K. buvo kviečiami mokytojais ir į kitas mokyklas. Kražiuose, jėzuitus panaikinus, logiką, fiziką ir matematiką dėstė Kazimieras Kamienskis, O.F.M. Conv. K. Vilniuje turėjo ir savo spaustuvę (1670–1771), kuri išspausdino nemaža knygų. Žymesnieji k., kuriems pavyko išspausdinti savo knygas, yra Markus Korona, Martynas Gaidzinskis, Antanas Grybauskas.

K., ano meto supratimu, mylėjo savo tėvynę ir dėl to jiems teko daug nukentėti nuo Lietuvos ir Lenkijos priešų. Jie buvo kariuomenės kapelionai, dvasiškai aptarnavo Tado Kosčiuskos pulkus ir daug padėjo 1831 ir 1863 sukilėliams. Įvairių karų metu jų vienuolynams daug skriaudos padarė švedai, kazokai ir rusai. Po 1831 sukilimo rusų valdžia daugelį vienuolynų panaikino, o po 1863 Muravjovas ir likusius uždarė. Taip išnyko ne tik Lietuvos k. provincija, bet ir Lenkijos k. Rusijos užimtose žemėse, tačiau jie išliko Austrijos okupuotoje Lenkijos dalyje, iš kur Lenkijai atgavus laisvę k. vėl atsikūrė Lenkijoje, atgavo ir lenkų okupuotame Vilniuje savo vienuolyną ir jau žadėjo plėsti pranciškonišką veikimą; bet II pas. karas (1939) vėl sugriovė jų viltis. Nepriklausomoje Lietuvoje, neturėdami lietuvių vienuolių, k. nė nebandė kurtis, užtat atgijo Kretingoje išsilikę Mažesnieji Broliai, pranciškonai, seniau observantais-bernardinais vadinami.

H. Holzapfel, Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens 1909; *Domenico Cresi,* San Francesco e i suoi ordini 1955; *Marcus Corona,* Speculum provinciae Rusiae et Magni Ducatus Lithuaniae Ord. S. Francisci Min. Conv. 1637; *K. Kantak,* Franciszkanie Polscy, I–II, 1937–38; *V. Gidžiūnas,* De Fratribus Minoribus in Lithuania 1950. *V.Gdž.*

Konvergencija (lot.) draugėn subėgimas tarpusavis suartėjimas, specialia prasme — įvairių gamtos mokslų teorijų palengva suartėjimas, liudijąs jas pasiekiant objektyvią tikrovę. B. Bavinkas iš k. dėsnio da-

ro šią išvadą: ‚nors kiekviena tos rūšies (mokslinė) pažintis principiškai yra galima koreguoti, tačiau visų šių pažinčių visumos sistema vis labiau konverguoja į tikrybę, ir skirtumas tarp dviejų abejotinais ar klaidingais laikomų sprendimų ilgainiui visumoje mažėja ir konverguoja į nulį' (Die Bedeutung des Konvergenzprinzips—Ztschr. für Philosophische Forschung II, 1, 1947. *J.G.*

K. etnologijoje laikoma, kad skirtingų vietų kultūrinės paralelės nėra kurios kultūros įtakos išdava, bet susidariusios iš įvairių pradmenų, tik vienodoms gamtos ir aplinkos sąlygoms veikiant. Pagrindinis jos atstovas buvo von Luschan (Zusammenhänge und Convergenz, —Mitt. d. Anthropol. Ges. Wien 1918) ir K. Weule (Zusammenhänge u. Konvergenz, — Petermanns Mitt. 1920). *A.Mž.*

Konversacija (lot.) pašnekesys, kasdieniška kalba, pasikalbėjimas.

Konversija (lot. conversio ‚atsivertimas') 1. plačiąja prasme reiškia perėjimą iš vienos gyvenimo sampratos į kitą. Šis apibrėžimas tinka pasaulėžvalgos pasikeitimui, perėjimui iš nuodėmės į malonės gyvenimą, priėmimui tobulesnio tikėjimo.

B. Murillo Šv. Povilo atsivertimas

Griežtąja prasme k. tetaikoma priėmimui tikėjimo (pirmą kartą, arba jau praraso) ir perėjimui iš vieno tikėjimo į kitą. Tokia k. įvyksta per ypatingą Dievo malonės veikimą ir asmeninį konvertito su ja bendradarbiavimą. Ji apima ne tik žmogaus įsitikinimus, bet ir išorinį gyvenimą. Klasiški k. pavyzdžiai yra šv. Povilas ir šv. Augustinas. Kiek platesne prasme k. vadinama ir staigi pažanga dvasiniame gyvenime, kuri įvyksta, kai asmuo jau turįs tikėjimą, pamato jo svarbumą ir tobuliau atsideda jo idealams.

Bouillard, Conversion et Grâce chez st. Thomas d'Aquin 1944; *H. Newman,* Psychologie de la foi; *A. von Ruville,* Retour à la Sainte Eglise 1927; *Verkade,* Die Unruhe zu Gott 1933. *A.Nc.*

2. K. logikoje spręsmų tolygus performavimas sukeičiant veiksnį su tariniu: pvz. joks A nėra B; joks B nėra A; kai kurie A yra B; kai kurie B yra A (vad. paprastoji k.); visi A yra B; kai kurie B yra A (vad. dalinė, arba k. per accidens). K. yra savo rūšies betarpiška dedukcija. *J.G.*

3. K. ekonomikoje vieno vertybės popierio pakeitimas į kitą. Kai vienos laidos paskolos lakštai pasiūlomi jų laikytojams iškeisti į kitos laidos lakštus, turime paskolos k. Gali būti pasiūloma trumpesnio termino ar aukštesnių palūkanų lakštus iškeisti į ilgesnio termino ar žemesnių palūkanų lakštus, kai kredito rinkos sąlygos yra tam palankios, t.y., kai palūkanų lygis krašte yra kritęs. K. yra sėkminga, kai dauguma lakštų laikytojų sutinka priimti naujos paskolos sąlygas ir nereikalauja išpirkti senų lakštų grynais pinigais. Žinoma, valstybė kartais panaudoja ir priverstinę konversiją. Įmonių finansavimo praktikoje plačiausiai žinoma lakštų k. į akcijas. Paprastų lakštų laikytojai gauna pastovaus dydžio palūkanas ir atgauna įdėtą kapitalą, atėjus lakštų išpirkimo terminui. Kai įmonė, išleisdama lakštus, suteikia jų pirkėjams dar k. privilegiją pagal iš anksto nustatytą kainą į jos akcijas, tai ji gali pritraukti daugiau lakštų pirkėjų įmonei palankesnėmis sąlygomis. Mat, tokių lakštų laikytojai gali uždirbti nemažą pelną, iškeisdami lakštus į akcijas, jei įmonės akcijų kaina rinkoj pakyla aukščiau nustatytos lakštus išleidžiant k. kainos. Konversinių lakštų išleidimas yra faktiškai netiesioginis akcijų pardavimo būdas. Tuo keliu pritraukiama daugiau kapitalo ir palankesnėmis sąlygomis, negu tiesiogiai naujas akcijas išleidžiant. Konversiniai lakštai paprastai leidžiami, kai akcijų kainos yra palyginti aukštos, o skolintas kapitalas brangus. *J. Pžm.*

4. Vienų matų ir saikų išvertimas kitais. Vienos valstybės prekių kainų išvertimas kitos valstybės pinigais, kad palengvėtų jų palyginimas.

Konviktas (lot. convictus ‚drauge gyventi') bendrabutis; uždara mokslo įstaiga, kur mokiniai yra mokomi ir dažnai nemokamai išlaikomi. K. gyvena katalikiškų kunigų seminarijų ar akademijų bei teologijos fakulteto studentai.

Konvojus (prc. convoi ‚gurguolė') lydėjimas su apsauga; laivų palyda. 1. Ginkluotas dalinys skirtas lydėti belaisvius, suimtuosius ir t.t. 2. Karo laivai ir lėktuvai skirti apsaugai prekybos laivų nuo priešo užpuolimų jūroje.

Konvokacija (lot.) tuo vardu unijinėje Lietuvos-Lenkijos valstybėje buvo vadinami du skirtingi reiškiniai: 1. Iš pradžių taip buvo vadinami Lenkijos senato ir pavietų atstovų suvažiavimai karaliui mirus, kurie, Lietuvai prisidėjus, buvo pradėti vadinti konvokaciniais seimais; bet kasdienėje kalboje dažnai tebebuvo vadinami ir k. Piliečio sąmonėje k. reiškė seimą, kuriame nedalyvauja valdovas.

2. Taip vadinosi Lietuvos pavietų atstovų bei senatorių suvažiavimas, faktiškai jos seimas, sprendęs jos bėgamuosius reikalus. Jų pradžia tenka laikyti pirmųjų trijų tarpuvaldžių gausius suvažiavimus, tada šauktus dar priešunijinių Lietuvos seimų tvarka, t.y. su visa Ponų Taryba, pakviečiant ir tuos jos narius, kurie į bendrąjį su lenkais senatą nebepateko. Vėliau k. buvo Lietuvos seimas, sudarytas iš pavietų atstovų ir senatorių, t.y. iš tų pačių asmenų, kurie ir į bendrąjį seimą vyksta. Buvo atsitikimų, kad k. dalyvavo ir pats valdovas. Tokiais atvejais k. galėjo būti laikoma tikru Lietuvos seimu, nes dalyvavo visi trys ‚luomai' — atstovai, senatoriai ir valdovas. Tai galėjo privesti prie atgaivinimo Liublino unijos panaikintų Lietuvos seimų, Dėl to lenkai paprastai prieš valdovo dalyvavimą protestuodavo.

K. įėjo į paprotį XVI–XVII a. sąvartoje tuo būdu, kad Lietuvos atstovai seime nesutikdavo prisiimti mokesčių, gindavosi neturį įgaliojimų; tad po seimo valdovai pradėjo šaukti k. mokesčių reikalui apsvarstyti. Taip St. Batoro laikais tokios k. buvo šauktos 7 kartus, Zigmanto Vazos laikais — net kelioliką kartų. Vėliau jos retėjo, kol XVIII a. visiškai išnyko, nes jomis pradėjo bodėtis ir Lietuvos bajorija. Mat, jų pirmasis uždavinys buvo išgauti bajorijos atstovų sutikimą naujiems mokesčiams. Bajorija pradėjo skųstis, kad jose vien ‚duok' tegirdima, ir bemeilijo jų visiškai neturėti, nors tautinei ambicijai tai buvo ir malonus reiškinys. Lietuvos bajorijai atrodė patogiau ir mokesčius seime prisiimti, nes ten galima paspausti, kad ir lenkai juos priimtų, kad ir jie Lietuvai padėtų.

Nors k. būdavo šaukiamos dažniausiai mokesčių reikalu ir rimto pavojaus akivaizdoje Lietuvos valstybės sienų gynimo klausimams apsvarstyti, tačiau susirinkusi bajorija jautėsi visagalė, tad kartais imdavosi ir vidaus reikalus tvarkyti. Taip pvz. 1613 k., priėmusi mokesčius, dar patvarko keletą kitų reikalų: pareikalauja greičiau išspręsti Vilniaus kalvinų bažnyčios bylą, valstybės pasienio pilių apsaugą paveda etmonui, kancleriams paveda sergėti, kad nebūtų skelbiama po seimo tokių konstitucijų, kurių seime niekas negirdėję ir t.t. 1614 k. paveda etmonui J. K. Chodkevičiui dar nepaleisti Livonijoje susamdytos kariuomenės, o 1615 k. garantuoja rytų apeigų tikėjimo laisvę ir t.t.

Iki šiol istorinėje literatūroje yra iškeltos buvusios arba ruoštos šios k.: 1577 Valkoviske mokesčių reikalu po Torunės seimo; 1578 ir 1580 Vilniuje Maskvos karo reikalu, pastarojoj dalyvaujant ir pačiam St. Batorui; 1582 Vilniuje mokesčių reikalu; 1583 ir 1584 Vilniuje naujos Lietuvos Statuto laidos reikalu, pastarojoje vėl dalyvaujant St. Batorui, kuris tada pažadėjo L. Statutą patvirtinti be seimo. 1587 bekaralmečiu buvo 3 k., kurių paskutinioji pripažino didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu Zigmantą Vazą. 1588 k. buvo šaukta valdovo, 1589 norėta šaukti pačių lietuvių ponų, bet neįvyko nė viena. 1590, 1591 ir 1592 k. įvyko Vilniuje ir svarstė mokesčių reikalus; 1593 Vilniaus k. sutvarkė Lietuvos valdymo reikalus Zigmantui Vazai išvykstant į Švediją. Apie 1597 k. neturime smulkesnių žinių, o 1602 Vilniuje gal buvo ir pats valdovas. Tais pačiais 1602 buvo šaukta dar ir antra, tačiau vėl atšaukta. 1605 k. įvyko Vilniuje, 1606 Naugarduke, 1613 sprendė susikonfederavusios kariuomenės apmokėjimo klausimą, 1614 ir 1615 mokesčių, o 1617 karalaičio Vladislovo žygio į Maskvą reikalus. 1624 Vilniuje svarstė, kaip priversti Zigmantą Vazą baigti karą su Švedija. 1632 po Zigmanto Vazos mirties Lietuvos k. Vilniuje priėmė savą kaptūro aktą, nors šį kartą Lietuvą ir dalyvavo konvokacijos seime Varšuvoje. 1634 Vilniuje buvo sprendžiami mokesčių reikalai; 1648, mirus Vladislovui Vazai, įvyko Lietuvos k. Gardine. 1655 Maskvos puolimo akivaizdoje Vilniuje Lietuvos bajorijos suvažiavimą sušaukė etmonas Radvila. Suvažiavimas pareikalavo, kad karalius šauk-

tų k., kuri betgi nebuvo sušaukta. Jos vietoje sušauktas seimas. 1665 Gardino k. buvo sušaukta mokesčių reikalu, bet sutvarkė ir visą eilę kitų Lietuvos vidaus reikalų. 1666 kai kurie Lietuvos ponai buvo mėginę k. paversti Vyr. tribunolą su į jo atidarymą gausiai susirinkusia bajorija. 1671 k. svarstė mokesčių klausimą. 1672 buvo siūloma sušaukti k. Lietuvos konfederacijai sudaryti, kuri paremtų lenkų didžiūnų ujamą Mykolą Višnioveckį. Tačiau ji neįvyko. 1698 k. bandė išspręsti Sapiegų bylą po Valkininkų konfederacijos, o 1700, 1701 ir 1703 k. buvo šaukiamos Augusto II ir jo žygiams paremti. 1714 k. rinkosi Vyr. tribunolo atidarymo metu. Paskutinėmis k. gali būti laikomi 1767 ir 1792 Lietuvos pavietų atstovų suvažiavimai, organizuojant Radomo ir Targovicos konfederacijas.

K., be abejonės, buvo vienas iš Lietuvos valstybinio savarankiškumo pasireiškimų, užmestas Lietuvos bajorijos augant anarchijai, nenorint prisiimti vieną kartą seime jau atsikratytų naštų. Dėl to XVIII a. jos praktikuojamos jau tik politiniams žygiams, kuriant konfederacijas ir pn. Iš esmės tai buvo maždaug Lietuvos seimai. Atstovams, vykstantiems į k., pavietai surašydavo instrukcijas, kaip ir seimų atstovams. Kaip k. dirbo, tikslių žinių neturime, nes iki šiol nėra užtikta nei vieno k. dienoraščio, nei joks atsiminimų autorius nėra jų plačiau paminėjęs. Tačiau iš kai kurių fragmentų žinome, kad k. išsirinkdavo savo maršalką ir dirbdavo seimų įprasta tvarka. Jų nutarimai, žinoma, patekdavo pirmiausia į posėdžiaujamos vietos žemės teismų knygas, o toliau ir į visų pavietų teismų knygas, ypač tie, kurie lietė mokesčių reikalą. Deja, paskelbtų jų dar vos porą teturime. Tai dar ateities Lietuvos istorikų uždavinys.

K. Avižonis, Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais 1940; *A. Šapoka,* Die Sondertagungen der litauischen Stände nach der Lubliner Union, Liber Secularis (estų mokslų draugijos jubiliejinis leidinys); (") Lietuva ir Lenkija po Liublino unijos 1938; *I. I. Lappo,* Iš vyr. Lietuvos suvažiavimų istorijos XVI a.— 1577 m. suvažiavimas r. Vilkaviškyje 1932; (") Lietuva ir Lenkija po 1569 Liublino unijos 1932; (") Litovskij Statut 1588 g. 1934, 1936; Pinskij seimik posla otrečenija Jana Kazimira (Žurnal Min. Nar. Prosv. II) 1910; *Wł. Konopczyński,* Udział Polski i Litwy w tworzeniu wspólnej polityki zagranicznej (Pamiętnik VI powsz. zjazdu historików polskich) 1935; *K. Chodynicki,* Kilka zagadnień z dziejów wewnętrznych Litwy po unji Lubelskiej (Pamiętnik V powszechn. zjazdu histor.-polskich) 1930; *V. D. Družčyc,* Palaženne Litovska-Bielaruskaj dziaržavy paslia Liublinskaj vunii (Pracy Belar. Dz. Univ., nr. 6–7) 1925; *St. Ehrenkreutz,* Separatyzm czy ciążenie Litwy ku Polsce po unji lubelskiej (Pamiętnik IV p. zjazdu histor. polskich) 1925; *K. Piwarski,* Opozycja litewska pod koniec XVIII w. (Pamiętnik V powsz. zjazdu historików polskich) 1930. *A.Š.*

Konvokacinis seimas — taip Lietuvos - Lenkijos unijiniais laikais vadinamas pirmasis seimas valdovui mirus, kuris turėjo patvirtinti pavietų kaptūrus ir nustatyti elekcijos laiką.

Pirmasis k.s. buvo sušauktas 1578 I 15 po eilės Lenkijos šlėktos ir Lietuvos bajorijos suvažiavimų bei abiejų valstybių delegacijų pasitarimų. Kai tarpuvaldžio valstybės galva buvo pripažintas Lenkijos primas — Gniezno arkivyskupas, jis šaukė ir pirmąjį seimą, kuriame betgi lietuviai nedalyvavo. Jiems reikalaujant šis seimas buvo pavadintas ne seimu, bet konvokacija. Lietuviai į ją atsiuntė tik savo delegaciją — Trakų vaivadą J. Glebavičių ir vicekanclerį L. Sapiegą. Nedalyvavo lietuviai taip pat nei antrojoje, nei trečiojoje konvokacijoje. Lietuvos seimelių atstovai pirmą kartą dalyvavo tik 1632 k.s. po Zigmanto Vazos mirties. Be abejo, dėl to, jog Maskvos karui gresiant pirmiausia Lietuvai rūpėjo, kad tarpuvaldis būtų kuo trumpiausias. Be to, ši kartą nebuvo jokių neaiškumų ir dėl kandidato. Turėjo įtakos, be abejo, ir apsipratimas gyventi unijoje su lenkais. Juk jau buvo praėję net 60 metų nuo Zigmanto Augusto mirties. Nuo dabar Lietuvos atstovai atvykdavo jau į kiekvieną k.s. Dėl to nuo šio meto jie jau nereiškė jokio protesto ir dėl k.s. vardo. Tuo būdu pirmieji tokie trys suvažiavimai, vien Lenkijos pavietų atstovų, iš tikrųjų buvo vadinami tik konvokacijomis, o nuo ketvirtojo, įvykusio 1632, vadinami k.s. Jie visuomet šaukiami Varšuvoje.

K.s. pirmasis uždavinys buvo suvienodinimas ir patvirtinimas pavietų kaptūrinių seimelių nutarimų, surašymas viso krašto konfederacijos akto. Jį surašius, krašte veikė konfederacija, tačiau pats seimas likdavo nesukonfederuotas ir dirbdavo normalia seimų tvarka. Buvo atsitikimų, kad k.s. ir iširo. Tačiau k.s. iširimas konfederacijos nesugriaudavo. K.s. yra buvę tiek, kiek buvo tarpuvaldžių. Pradedant 1632 jo patvirtinti kaptūrai veikė abejose valstybėse. Pirmųjų trijų Lenkijos k. kaptūrai Lietuvoje negaliojo. Ji tuos reikalus sutvarkydavo savo atskiruose suvažiavimuose. 1587 lenkai bandė savosios konvokacijos priimtą kaptūrą primesti ir Lietuvai. Sužinoję, kad L. Sapiegos antspaudą

tebeturi dar neišvykęs iš Varšuvos vienas jo sekretorių, lenkai bandė jį visaip paveikti, kad antspaudą prie to akto prispaustų, tačiau šis nesidavė prikalbamas, o netrukus atvyko antspaudo išsivežti net specialus Sapiegos pasiuntinys. Jis, matyti, suprato, kas gali atsitikti.

Be kaptūrų akto, k.s. tiesioginis uždavinys buvo sutvarkymas kai kurių artėjančios elekcijos (žr.) reikalų bei nustatymas laiko elekcinio seimo ir seimelių prieš juos. Žinoma, kartu būdavo pasirūpinama bėgamaisiais valstybės reikalais. Reikale būdavo taip pat paskiriami mokesčiai, nutariama pasamdyti daugiau kariuomenės ir t.t. Šiaip pastovių įstatymų k.s. niekad nepriimdavo, negalėjo priimti, nes trūko įstatymų leidžiamojo organo esminės dalies — valdovo. Yra buvę, žinoma, atsitikimų, kad k.s. nutarimai virsdavo pastoviu įstatymu, tačiau tik po to, kai jie būdavo patvirtinami vėlyvesniųjų seimų. 1573 Varšuvos konvokacijoje priimtasis konfederacijos aktas laidavęs disidentams laisvę, galiojo net Lietuvoje, nors Lietuvos pavietų atstovai ją sudarant ir nedalyvavo. Po 14 metų — 1587 — tą pagarsėjusį aktą, žinomą Varšuvos konfederacijos vardu, paskelbė galiojantį ir Lietuvoje jos suvažiavimas Vilniuje. Tada tas aktas buvo prijungtas ir prie Lietuvos Statuto. Iki tol jis nebuvo Lietuvos įstatymas, nors jo principai ir buvo pripažįstami.

T. Piliński, Bezkrólewie po Zygmuńcie Auguście; *I. I. Lappo,* Velikoje kn. lit. . . . do smerti St. Batora, I, 1901; (") Litovskij Statut 1588 g. 1934, 1936; *H. Übersberger,* Österreich und Russland 1906; Volumina Legum I–IX. *A.Š.*

Konvulsija (lot.) yra skersaruožių raumenų traukuliai, trūkčiojimai. Traukuliai gali būti atskirų raumenų, jų grupių arba visų organizmo raumenų. Traukuliai gali būti dėl centrinės nervų sistemos arba ir dėl periferinių nervų erzinimo, jaudinimo. Vaikuose daugelis infekcinių ligų, lydimų aukštos temperatūros, gali sukelti k. Tam tikra reumato forma duoda nekordinuotus judesius ir traukulius. Epilepsija, stoka deguonies smegenyse, smegenų navikai, smegenų spaudimas po kaukuolės sužeidimų ir daugelis kitų priežasčių duoda k. K. visados rodo rimtą susirgimą. *J.Mšk.*

Konvulsionieriai (lot.) jansenistų sekta, atsiradusi apie 1730 Prancūzijoje. Religinės ekstazės metu pasireiškiančias konvulsijas k. laikė antgamtiniu reiškiniu.

Konzerwatywu Draugystės Laiszkas — 1882 IV 4 nr. 1. Priekulė. Leido Rytprūsių vokiečių konservatorių draugystė vieton sustojusio Tiesos Prieteliaus. Savaitraštis, nuo 1899 I 13 ėjo du kartus per savaitę. Sustojo 1914 VII 20. Iki nr. 39 redagavo J. Jakušys; nuo nr. 40 iki galo redagavo Jurgis Traušys. Pradžioj turinys buvo lietuviškas. J. Traušiui paėmus redaguoti, ėmė vokietėti. 1895 išspausdino pasakėlę apie karalių ir jo šeimą, iškeliant kaizerį. Atkarpoje eidavo religinio turinio straipsniai, raginą melstis tik vokiškai. Niekino lietuvių draugijas. 1898 apšmeižė Birutės draugiją; J. Traušys buvo teismo nubaustas 50 markių ir turėjo per laikraštį atsiprašyti.

Konzerwatywû
Draugystês-Laißkas.

Kas Utarninka Priekulej ißleidziams, prie bile kokio Posto apsteliojant, po 50 Pf ant Bertainio Meta kaßtoja.

Apsakymai, kurie po 10 Pf už imulkeje Druka drukamota Eile kaßtůj, ßio Laißko Drukorijoj prieimami.

No. 39. Priekulej, 29. Septemberi 1896.

Kooperacija (lot. ‚bendradarbiavimas'). K. terminas paprastai vartojamas pažymėti tam tikros rūšies sąjūdžiui (kooperaciniam sąjūdžiui) ir vienai šių laikų ūkio sistemų. Paskutiniu atveju ekonomikos literatūroje dažnai dar vartojamas kooperatizmo terminas. K. kaip ūkio sistema (kooperatizmas) įsirikiuoja į kitų šiais laikais praktiškai sutinkamų ūkio sistemų eilę, kaip kapitalizmas, socializmas ir kt. Vienas iš pagrindinių kooperatizmo bruožų yra tas, kad jis, būdamas ūkio sistema, turi stiprų socialinį turinį ir specifinius socialinius tikslus, kurie yra skirtingi nuo šios rūšies kitų ūkio sistemų tikslų. Kooperatizme aiškiai galima išskirti ekonominius ir socialinius elementus. Su ekonominiais elementais susiduriame tada, kai turime reikalo su kooperatinėmis įmonėmis, kaip verslo organizacijomis, su jų tvarkymo metodais ir su jų ūkinėmis operacijomis. Socialiniai kooperatizmo elementai ir jo socialiniai tikslai iškyla į aikštę, liečiant organizacinę kooperatinių verslovių struktūrą, santykius tarp verslovės ir jos narių ir pagaliau tuomet, kai bandome iš esmės išsiaiš-

kinti sąjūdžio atsiradimo ir jo buvimo prasmę.

Kooperatyvo sąvokos formalaus apibrėžimo atžvilgiu vieningo nusistatymo nėra. Atskiri autoriai ar atskirų kraštų kooperacijos įstatymai duoda įvairiopą, neretai daug kuo skirtingą kooperatyvo apibrėžimą. Tai gali būti suprantama, prisiminus, kad skirtingos nuomonės reiškiasi dėl galutinių k. tikslų ir priemonių bei metodų, naudotinų tiems tikslams atsiekti. Nuo to, kokią vietą norima skirti kooperatyvams bendrame tautos ūkyje, nemaža priklauso ir paties kooperatyvo apibrėžimas. G. Fauquet savo Kooperatiniame sektoriuje, nepateikdamas formalaus kooperatyvo apibrėžimo, iškelia ir nagrinėja šiuos būdingus bendrinio pobūdžio kooperatyvų požymius:

1. kooperatyvai — tarnavimo įmonės (prc. enterprises de service, vok. Dienstleistungsbetriebe; privačios įmonės įeina į pelno įmonių grupę);

2. nuo kitų tarnavimo įmonių (viešųjų, kultūrinių bei labdaros institucijų laikomų įmonių) kooperatyvai skiriasi tuo, kad jie pirmon eilėn tenkina savo narių reikmenis (pelno įmonės netenkina reikmenų, bet jas naudoja; kitos nekooperatinės tarnavimo įmonės neturi kooperatyvams būdingos narių kategorijos);

3. kooperatyvai pirmon eilėn yra taikomi ūkiškai silpniesiems asmenims, bet tuo pačiu metu jie nėra uždari ir daugiau pasiturintiems, jeigu tiktai jie savo dalyvavimu nesiekia asmeninės naudos ūkiškai silpnesniųjų sąskaiton;

4. pelno skirstymas nariams pagal dalyvavimą kooperatyvo apyvartoje; reikalui esant, papildoma finansinė narių atsakomybė už ūkinius kooperatyvo įsipareigojimus;

5. asmens pirmenybė prieš kapitalą, narių lygybė, ūkinių problemų sprendimas turint prieš akis socialinį momentą, savigarbos, tarpusavės pagalbos, solidarumo ir laisvo dalyvavimo sąjūdyje principų pabrėžimas.

Aukščiau suminėti požymiai kooperacinėms įmonėms suteikia atitinkamą pobūdį ir išskiria jas iš kitų įmonių tarpo.

K o o p e r a c i n i o s ą j ū d ž i o k i l m ė i r j o p r a d i n i n k a i. Modernaus, organizuoto kooperacinio sąjūdžio pradžia yra XIX a. vidurys. Jis tam tikru atžvilgiu yra išdava vadinamosios pramoninės revoliucijos. Tais laikais, plintant pramonei, fabrikams, augant miestams, atsirado visa eilė naujų ekonominių ir socialinių problemų ryšium su pramonės darbininkais, miestų viduriniu luomu ir ūkininkais. Tos problemos nebegalėjo būti išsprendžiamos praeities laikų pavyzdžiu, todėl teko ieškoti naujų sprendimo būdų. Būdingiausias ano meto pramoninis kraštas Europoje buvo D. Britanija. Kartu su pramonine revoliucija D. Britanijoje prasidėjo ir įvairūs sąjūdžiai ano meto ūkinėms bei socialinėms negerovėms šalinti. Planų, siūlymų ir bandymų buvo įvairiausių. Vienas bandymas įėjo į istoriją, duodamas pradžią visam naujųjų laikų kooperaciniam sąjūdžiui. Tai įvyko 1844 Ročdelio (Rochdal) mieste, kur paprasti 28 tekstilės pramonės darbininkai-audėjai (vadinami teisingieji Ročdelio pionieriai) įsteigė vartotojų b-vę ir atidarė krautuvę. Būdami geri praktikai ir psichologai, ročdeliečiai aiškiai suformulavo tam tikrus dėsnius, kurie, jų manymu, turėjo būti pagrindiniai kelrodžiai visos jų veiklos ir kurių nusistatė griežtai laikytis. Tuo būdu atsirado kooperacinis miesto vartotojų sąjūdis su vartotojų bendrovėmis ir kitokiais specifinės paskirties kooperatyvais, apimančiais apsirūpinimo sritį (kaip pvz. butų nuomojimo ir namų statybos, sveikatos, draudimo kooperatyvai, kooperacinės valgyklos, restoranai, viešbučiai, poilsio namai, gazolino stotys ir kt.).

Patys dėsniai, kuriais ročdeliečiai grindė savo veiklą, yra šitokie: a. prekyba už gyvus pinigus, atsiribojant nuo kreditinių operacijų vartotojų bendrovėse; b. laikymasis normalių rinkos kainų; c. ribotas atlyginimas už įneštą kapitalą (pajus), neprašokąs normalaus palūkanų procento; d. gauto pelno iš apyvartos paskirstymas nariams pagal jų dalyvavimą apyvartoje (premijos už įpirkimą); e. narių lygybė (vienas narys, vienas balsas); demokratinis tvarkymasis, ribotas maksimalus pajų skaičius, kurį gali turėti vienas narys; f. laisvas narių įstojimas ir išstojimas; g. politinis ir tikybinis neutralumas; h. narių kokybės reikalo pabrėžimas, rūpinimasis jų bendru ir kooperaciniu švietimu, jų susipratimu ir bendruomeniškumu. Iš šių tikslų išeidami ročdeliečiai iš pat pradžių į savo bendrovės įstatus įrašė, kad 2½% gryno pelno būtų skiriama kultūriniams reikalams. Tarp tokių reikalų jie numatė knygynų ir laisvalaikio praleidimo vietų steigimą, paskai-

tų bei kursų ruošimą, taupumo skatinimą, kovą su alkoholizmu ir t.t.

Be aukščiau suminėtų dalykų, ročdeliečiai pabrėžė dar sąžiningos prekybos reikalą (tikras svoris, teisingi parduodamų prekių duomenys), taip pat svarbą tvarkingos atskaitomybės.

Patys ročdeliečiai daugiausia akcentavo prekybą už grynus pinigus, laikymąsi rinkos kainų, pelno skirstymą pagal įpirkimą ir sąžiningos prekybos reikalą.

Chronologiškai imant, pirmuoju vartotojų kooperacijos ideologu laikytinas William King (1786–1865), anglas, medicinos daktaras. Jis keletą metų redagavo žurnaliuką Co-operator, kur buvo keliamas vartotojų bendrovių reikalas ir buvo bandoma formuluoti jų veiklos dėsniai. Kiti autoriai tuo metu viltis dėjo į gaminamąsias darbininkų bendroves ir vienokios ar kitokios rūšies kooperacines bendruomenes. W. King, nors ir teisingai numatęs tą kryptį, kuria vėliau pasuko D. Britanijos kooperacinis sąjūdis, ir iškėlęs eilę minčių, kuriomis vėliau pasinaudojo D. Britanijos kooperatininkai, pats būdamas teorininkas, praktiško sąjūdžio nesukūrė. W. Kingo idėjas jungdami su savo praktišku patyrimu ir dalykų raidos numatymu, kaip kooperacinio sąjūdžio realizatoriai į istoriją įėjo Ročdelio pionieriai.

Kai kooperacinis sąjūdis pasidarė pasaulinės apimties, maždaug šimtui metų praėjus po pirmojo ročdeliečių bandymo, 1937 Paryžiuje Tarptautinės kooperatyvų sąjungos kongrese buvo priimti keturi vadinami bendrieji pagrindiniai k. principai: laisvas dalyvavimas organizacijoje, narių lygybė (demokratinis tvarkymasis), ribotas atlyginimas už įneštą kapitalą ir pelno skirstymas pagal dalyvavimą kooperatyvo apyvartoje. Šie visi dėsniai yra paimti iš ročdeliečių programos. Kai kurie kiti ročdeliečių dėsniai (pvz. politinis bei religinis neutralumas, prekyba už gyvus pinigus) buvo priskirti į pageidavimų sritį. Ročdeliečiai, nors ir įėjo į istoriją kaip pirmieji kooperacinio sąjūdžio realizatoriai, bet nebuvo vieninteliai šioje srityje. XIX a. viduryje ir jo antroje pusėje atsirado kooperacinių sąjūdžių ir kituose Europos kraštuose, kurie apėmė kitas negu vartojimo sritis ir kurie tuo būdu patį sąjūdį žymiai praplėtė ir pagilino. Eilės ano meto vardų tarpe, veikusių kooperacinėje srityje, ryškiai išsiskyrė du asmenys Hermann Schulze - Delitzsch (1808 – 1883) ir Friedrich Wilhelm Raiffeisen (1818–1888). Pirmasis veikė daugiau miesto gyventojų, o antrasis — ūkininkų tarpe. Pradėję nuo labdaros idėjų, jie abu greitai perėjo prie savigarbos principo ir juo remdamiesi pradėjo steigti kooperatyvus. Ir H. Schulze-Delitzsch ir F. W. Raiffeisen didžiausią dėmesį skyrė kredito kooperatyvams. Ano meto Vokietijos sąlygose tiek miesto, tiek kaimo vidurinis luomas (amatininkai, smulkieji verslininkai ir pirkliai, ūkininkai) buvo reikalingas palankiomis sąlygomis suorganizuotos finansinės paramos. H. Schulze-Delitzscho ir F. W. Raiffeiseno idėjų ir jomis paremtų praktinių žygių dėka buvo įkurta Vokietijoje eilė kredito kooperatyvų (liaudies bankų ir taupomųjų - skolinamųjų kasų), kurie tenai greitai prigijo, o vėliau paplito ir eilėje kitų pasaulio kraštų. Kadangi H. Schulze-Delitzsch ir F. W. Raiffeisen veikė skirtingoj aplinkumoj (pirmasis miesto, antrasis kaimo) ir rūpinosi skirtingų profesijų reikalais, jų sukurti kooperatyvų tipai išėjo skirtingi. H. Schulze-Delitzsch sukūrė miesto kooperacinio liaudies banko tipą, kuris išore panašus į eilinį komercinį banką ir savo operacijas atlieka panašiai kaip ir kiti komerciniai bankai. Pagrindinis skirtumas tarp kooperacinio liaudies banko ir komercinio banko yra tas, kad pirmojo klientai yra kartu ir jo nariai (pajininkai), kurie be savo įnašų prisiima dar ir solidarią papildomą atsakomybę (dažniausiai ribotą, bet kartais ir neribotą) už banko įsipareigojimus.

H. Schulze-Delitzsch pabrėžė kooperacinio sąjūdžio savarankiškumo reikalą. Jis ypač rūpinosi, kad kooperatyvai nepatektų viešųjų organų, krašto valdžios įtakon ir globon.

F. W. Raiffeisen sukurtos ūkininkų taupomosios kasos pabrėžė moralinio elemento reikšmę sąjūdy, reikalą tam tikro pasiaukojimo iš vadovaujančių asmenų pusės (neapmokamos pareigos kooperatyve, išskiriant reikalų vedėją - sąskaitininką), savo veiklos apribojimą ne per plačia apylinke (parapija), iš pradžių neribotą papildomą atsakomybę (ji vėliau gali būti ir ribota), mažus pajų įnašus ir atsisakymą nuo dividendų mokėjimo. Taupomąsias-skolinamąsias kasas W. F. Raiffeisenas statė viso kooperacinio sąjūdžio centre, nors ir pripažino reikalą turėti ir specialios paskirties ž. ū. kooperatyvus;

kuriuos visus tačiau turėtų apjungti kredito kooperatyvas.

Kooperaciniam sąjūdžiui plisti paskatą davė Danijos ūkininkų pavyzdys, kai jie pradėjo steigti kooperacines pienines (pirma tokia pieninė buvo įsteigta 1882), kooperacines skerdyklas ir kitus gamybinius žemės ūkio kooperatyvus. Danijos ūkininkų kooperatyvų nuostatuose iš pat pradžių buvo numatyti tokie dalykai, kurie vėliau pasirodė beesą labai svarbūs gamybiniuose ž. ū. kooperatyvuose ir todėl tapo visuotinai pasisavinti, būtent:

a. nario pareiga teikti kooperatyvui visą kiekį rinkai skiriamo produkto;

b. ne tiktai produkto kiekybės, bet ir kokybės elemento įvedimas į atsiskaitymą su nariais;

c. pelno skirstymas gamybinio kooperatyvo nariams ročdeliečių numatytu būdu (pagal dalyvavimą kooperatyvo apyvartoje).

Aukščiau suminėti vardai (Ročdelio pionieriai, H. Schulze-Delitzsch, F. W. Raiffeisen, į ž. ū. kooperatyvus susiorganizavę Danijos ūkininkai) sudaro ryškiausią kooperacinio sąjūdžio realizatorių grupę. Be jų, žinoma, buvo visa eilė kitų asmenų.

Kooperatyvų paplitimas pasaulyje. Kooperacinis sąjūdis, praktiškai prasidėjęs 1844, veikiamas k. idėjos realizatorių ir praktikų kooperatininkų, nuolatos plito, ir šiuo metu yra patapęs reikšmingu faktoriumi visuose civilizuotuose kraštuose. Imdami atskirus kraštus, pastebime didelį įvairumą tiek paties kooperacinio sąjūdžio, tiek ir jo rūšių paplitimo atžvilgiu.

Visame pasaulyje, išskiriant S. Rusiją, kooperatyvų priskaičiuojama apie pusę milijono, o narių skaičius juose siekia apie 100 mil. Daugiausia kooperatyvų yra Europoje. Iš ne Europos kraštų reikšmingą kooperacinį sąjūdį (pirmon eilėn ž. ū. kooperatyvus) randame JAV, Kanadoje, N. Zelandijoje (kooperacinės pieninės), P. Afrikoje, Australijoje, Japonijoje, Indijoje (kredito kooperatyvus) ir pagaliau naujajame Izraelyje, kur eksperimentuojama su kooperacinėmis bendruomenėmis ir kolonijomis.

Europos kraštuose stiprų ir įvairiašališką kooperacinį sąjūdį sutinkame Švedijoje, Danijoje, Suomijoje, Norvegijoje, Belgijoje, Šveicarijoje, Olandijoje, reikšmingą vietą yra užėmusios vartotojų bendrovės D. Britanijoje, pusėtinai sąjūdis paplitęs Prancūzijoje ir Italijoje; pagaliau po II pas. karo jis vėl atgavo savo ankstyvesnę reikšmę bei nepriklausomybę V. Vokietijoje, kur nacionalsocialistų buvo smarkiai prislopintas.

Prieš bolševikinę okupaciją įvairūs kooperatyvai buvo paplitę ir jie sėkmingai veikė Pabaltijo kraštuose, Čekoslovakijoje ir Lenkijoje.

Skandinavijos ir Š. Europos kraštuose nuo trečdalio iki ketvirtadalio visos mažmenų ir didmenų prekybos yra kooperatyvų rankose. D. Britanijoje vartotojų bendrovės savo žinioje turi keliolika procentų visos mažmenų prekybos (truputį mažesnį procentą didmenų prekybos), bet atskirose prekybos srityse, kuriose vartotojų bendrovės specializuojasi, kaip pvz. pieno produktų prekyboje, joms tenkančioji bendrosios apyvartos dalis pakyla iki vieno trečdalio. Vartotojų bendrovės patarnauja apie pusei visų D. Britanijos gyventojų. Danijoje apie 90% sviesto ir bekono pagaminama kooperacinėse pieninėse ir skerdyklose.

Žymią žemės ūkio produktų rinkos dalį, kai kuriais atvejais didžiąją, apima JAV ir Kanados kooperatyvai.

Kooperacinio sektoriaus vieta tautos ūkyje. Šiuo metu laisvojo Vakarų pasaulio tautos ūkyje sutinkamos įmonės pagal jų priklausomumą yra skirstomos į smulkias privačias, kapitalistines (stambias privačias), viešąsias ir kooperacines (šalia grynojo tipo yra ir mišrinių įmonių). Visos vienos grupės įmonės, paėmus jas drauge, sudaro atitinkamą tautos ūkio sektorių. Tokiu būdu turime smulkų privatų, kapitalistinį, viešąjį ir kooperacinį sektorių. Esant 4 sektoriams, suprantama, kad iškyla klausimų dėl atskiro sektoriaus užimamos padėties, dėl turimų pretenzijų ir ateities perspektyvų.

Nagrinėjant kooperacinio sektoriaus vietą tautos ūkyje, reikia pažymėti, kad kooperacinis sąjūdis praktiškai ir kooperatizmas teoriškai šiais laikais yra tapę tam tikru atžvilgiu kontroversiniais klausimais. Iš vienos pusės yra nemaža užsidegusių sąjūdžio šalininkų, iš kitos gi pusės yra ir jo oponentų. Nepalankus nusiteikimas sąjūdžio atžvilgiu dažniausiai išeina iš grynai praktinių motyvų (varžybos dėl būvio, baimė dėl išsilaikymo). Teorinėje plotmėje rečiau sutinkama griežtų kooperatizmo oponentų.

Autorius, nagrinėjančius kooperatizmo klausimus, galima suskirstyti į tris didesnes grupes, kurių vieną būtų galima pavadinti minimalistais, kitą — maksimalistais, o trečią (vidurio) grupę sudaro riboto, dalį tautos ūkio apimančio kooperacinio sektoriaus šalininkai.

Šioje klasifikacijoje pavadintieji minimalistai pripažįsta k. reikšmę tam tikruose, ribotuose ūkinio gyvenimo rėmuose, jai neteikia kokios nors išskirtinės padėties ir į ją nededa vilčių ryšium su ateities ūkinio gyvenimo santvarka.

Maksimalistai yra skelbėjai kooperacinės ūkininkavimo sistemos, apimančios visą tautos ūkį. Moksliškai pagrįstus teorinius pagrindus šitai ideologijai yra davęs žinomas prancūzų ekonomistas ir kooperatininkas Charles Gide ir vadinamoji Nîmes mokykla (autoriai daugiausia prancūzai). Nîmes mokyklos ir Ch. Gide kooperacinė ideologija yra grindžiama vadinamuoju vartojimo primatu ir organizuotais vartotojais. Imant bet kokį didesnį žmonių kolektyvą, apimantį įvairių profesijų ir verslų atstovus, jeigu tik toks kolektyvas savo veikla leidžiasi į ūkinę sritį, tuojau iškyla priešingumai ir konfliktai tarp kolektyvo narių, kaip gamintojų. Tačiau kaip vartotojai jie visi yra panašioje padėtyje. Todėl jų koordinuota, sutelktinė veikla atitinka pačią žmogaus prigimtį, ir jeigu ji tiktai įtalpinama į tinkamus organizacinius rėmus, tai ji tikrai gali pasisekti. Šita organizacinė forma pagal Ch. Gide yra kooperacinis sąjūdis, atremtas savigalba ir solidarumu, pirmon eilėn vartotojų bendrovės. Vartotojai jungiasi į kooperacines b-ves, b-vės į sąjungas (federalizmo idėja), o organizuoti vartotojai leidžiasi į gamybą (ji yra ypač tinkama sąjungų veiklos sritis) ir apima kitas tautos ūkio sritis. Manant, kad šitoks organizavimosi procesas vyksta sėkmingai, vis didesnė ir didesnė tautos ūkio dalis tampa sukooperatinta, kol pagaliau visas tautos ūkis pereina į organizuotų vartotojų rankas. Ir šitas visas procesas vyksta ramiu, evoliuciniu būdu, nieko negriaunant, bet tiktai taikant ūkiniame gyvenime ne žemuosius, bet kilnesniuosius žmogaus prigimties polinkius. Sąjūdžio jėga glūdi milijonuose smulkiųjų vartotojų, kurie, atskirai paimti, šių laikų ūkinėje santvarkoje yra bereikšmiai, bet tinkamos organizacijos pagalba jie gali būti padaryti tautos ūkio šeimininkais. Atskiras asmuo, dalyvaudamas kooperatyve kaip vartojas, sau, kaip gamintojui, tenkančią tautos ūkio pajamų dalį, darbo atlyginimo pavidalu gauna iš kooperacinių įmonių, administruojamų vartotojų bendrovių ir jų sąjungų. Kaip matome, Ch. Gide kooperacinėje koncepcijoje pagrindinę celę sudaro vartotojų bendrovė

Kooperacinio sąjūdžio pradžioje buvo ypač keliamos gaminamosios darbininkų bendrovės. R. Owen, Ch. Fourier, L. Blanc ir Ph. Buchez gaminamąsias darbininkų bendroves arba vienos ar kitos rūšies kolonijas, bendruomenes ėmė savo išvadžiojimų pagrindu, joms numatė pagrindinį vaidmenį ateities tautos ūkio perorganizavime, o vartotojų bendroves laikė mažai reikšmingu dalyku, neturinčiu didesnės ateities. Gyvenime išėjo priešingai — vartotojų bendrovės stipriai prigijo, o gaminamąsias darbininkų b-ves ir įvairias kooperacines bendruomenes dažniausiai lydėjo nesekmė, ir jos iki šiol neįleido stipresnių šaknų.

Pilnas tautos ūkio sukooperatinimas teoriškai galima konstruoti išeinant iš miestietiško tipo vartotojų bendrovių arba iš gaminamųjų darbininkų bendrovių. Tuo pačiu metu, kai kooperatizmo teorininkai maksimalistai kūrė savo idėjas apie pilnutinį tautos ūkio sukooperatinimą, praktiškai gyvenime susirado naujos stiprios kooperatyvų rūšys, kurios jau nelabai betiko anų teorininkų konstrukcijai. Šalia miesto vartotojų susirado reikšmingas kaimo gamintojų (ūkininkų) kooperacinis sąjūdis su savo kredito kooperatyvais, pirkimo-pardavimo b-vėmis ir ž. ū. gamybos kooperatyvais. Kredito kooperatyvai paplito ir miesto vidurio luomo tarpe, atsirado savarankių amatininkų kooperatyvų. Tos pačios vartotojų b-vės kaimo sąlygose įgavo savotišką pobūdį — jos tapo apsirūpinimo vieta ne tiktai vartojimo prekėmis, bet ir gamybos reikmenimis, taip pat per jas parduodami kai kurie savo narių gamybos produktai. Ūkininkų gamybos kooperatyvai, jų prekybos kooperatyvai, taip pat miesto ir kaimo kredito kooperatyvai padeda nariams jų profesiniuose reikaluose ir visiškai nesistengia absorbuoti visą savo narių ūkinę veiklą. Tų kooperatyvų buvimo pagrindą sudaro darbo pasidalinimas ir tiktai dalies narių ūkinių funkcijų perėmimas. Šios rūšies kooperatyvai į visišką tautos ūkio sukoo-

peratinimą ne tiktai nepretenduoja, bet pačia savo veikla kooperacinį sąjūdį riboja tam tikro sektoriaus rėmais.

Nors kooperacinis sektorius eilės kraštų ūkyje jau turi užėmęs reikšmingą vietą, bet, būdamas jauniausias tarpe kitų sektorių, turi visus galimumus plėstis, užimdamas tokias pozicijas, kuriomis iki šiol niekas nesirūpino, arba ir perimdamas iš kitų sektorių į savo žinią tam tikras ūkines operacijas, kurias jis gali geriau bei racionaliau atlikti dėl tam tikrų specifinių savybių, išplaukiančių iš pačios kooperatyvo prigimties. Tačiau kooperacinis sektorius pats vienas negali pretenduoti į visą tautos ūkį, nes yra tokių sričių, kur privačios įmonės (pvz. ūkininkų šeimos ūkiai, amatininkų dirbtuvės) arba viešosios (pvz. paštas, geležinkeliai) gali būti visiškai reikalingos. Gyvenamame istorijos tarpsnyje tokios privačios įmonės, kaip ūkininkų šeimos ūkiai, yra ypač vertingas dalykas, kurį reikia stengtis išsaugoti. Ž. ū. kooperatyvai ateina čia į pagalbą, įgalindami tokį palyginti smulkų vienetą, kaip ūkininko šeimos ūkį panaudoti modernios technikos patogumus ir racionaliai pasiekti didžiąją rinką. Čia yra geras koegzistencijos pavyzdys tarp privataus ir kooperacinio sektoriaus. Prileisdami darbo pasidalinimo tikslingumą ir atskirų sektorių koegzistencijos galimumą, gauname ribotą kooperacinį sektorių, apimantį ne visą, bet dalį tautos ūkio.

Kooperacinis sąjūdis Lietuvoje. Ūkinis bendradarbiavimas lietuviui nėra svetimas dalykas. Nors jis savo prigimtimi nemaža yra palinkęs į individualumą, bet sveikas nujautimas ir apgalvotas išskaičiavimas duoda akstiną atsirasti sutartinei veiklai. Taip pvz. nuo seno Lietuvos ir jos šiaurinių kaimynų (Latvijos, Estijos) žemės ūkyje žinomos yra vadinamosios talkos įvairiems darbams atlikti (laukų derliui nuimti, kulti, miško darbus, kai kuriuos namų ūkio darbus sutelktinėmis kaimynų pastangomis atlikti, sudegusius trobesius bendrai atstatyti). Dar baudžiavos laikais atskirų apylinkių gyventojai sudarydavo atitinkamas grupes tam tikrais reikalingais gaminiais apsirūpinti (pvz. silkėmis, druska, dalgiais, miško medžiaga ir kt.).

Talkos yra gražus pavyzdys ilgas tradicijas turinčio ūkinio bendradarbiavimo, ir jas tam tikru atžvilgiu galima laikyti prototipu modernaus kooperacinio sąjūdžio Lietuvoje, kuris pradėjo reikštis tiktai XIX a. paskutiniame ketvirtyje. Sunku tiksliai nustatyti datą, kada buvo įsteigtas pirmas formalus kooperatyvas Lietuvoje. Atskiri asmenys su V. Europos kooperacinėmis idėjomis ir praktiniais žygiais susipažino tuo pačiu metu, kai tie dalykai tenai dėjosi, t.y. apie XIX a. vidurį. Vienoje ar kitoje Lietuvos vietoje buvo bandoma ką nors panašu kurti, bet tie visi bandymai praktiškai nebuvo sėkmingi, nerado platesnio atgarsio ir pasiliko daugiau ar mažiau archyviniu dalyku.

Kooperacinio sąjūdžio pradžia Lietuvoje laikoma 1873, kada buvo įsteigtas pirmas kredito kooperatyvas — taupmenų skolinamoji bendrovė pagal to meto valdžios patvirtintus pavyzdinius įstatus. Tą įvykį sekė kitų kredito kooperatyvų steigimas, kurių vėliau susidarė keletas tipų.

XIX a. pabaigoje buvo pradėtos steigti vartotojų bendrovės, kurios savo veiklą galėjo išplėsti tiktai po 1905 revoliucijos.

Žemės ūkio kultūros kėlimo tikslais ir ž. ū. gamybai reikalingais pramonės gaminiais (ž. ū. įrankiais, mašinomis, medžiagomis, trąšomis ir t.t.) apsirūpinti anų laikų stambieji žemvaldžiai buvo įsteigę keletą vadinamųjų ž. ū. draugijų ir sindikatų, kurių veikla apėmė visą kraštą arba atskiras gubernijas. Panašios paskirties lietuvių ūkininkų įkurta ir vadovaujama ž. ū. draugija buvo Marijampolės Žagrė.

Pagaliau XX a. pradžioje buvo pradėtos steigti kooperacinės pieno perdirbimo bendrovės, kurios iki I pas. karo pradžios dar nespėjo savo veiklos išplėsti.

Tiek visą ano meto kultūrinį ir ūkinį gyvenimą, tiek ir jo kooperacinį sąjūdį veikė trijų krypčių jėgos (lietuvių gyventojų masė, lenkiškos orientacijos dvarininkija ir rusų okupacinė valdžia), kurių saveika dažniau buvo disonansinė negu harmoninga. Tai, žinoma, turėjo įtakos ir į kooperacinio sąjūdžio išdavas, kurios anaiptol nebuvo tokios reikšmingos, kaip eilėje kitų Vakarų ir Š. Europos kraštų.

Žemiau seka keletas būdingesnių skaičių, pavaizduojančių kooperacinį sąjūdį Lietuvoje prieš I pas. karą:

Kredito kooperatyvai:

Kooperatyvų skaičius	207
Narių skaičius	88.900
Surinkta taupmenų	6.300.000 rublių
Išduota paskolų	6.800.000 rublių

Vartotojų bendrovės:	
Bendrovių skaičius	200
Parduota per metus prekių už	2.000.000 rublių
Pieno perdirbimo b-vės:	
Veikiančių kooperacinių pieninių skaičius	8
Pristatyto per metus pieno kiekis ano meto didžiausioj Radviliškio pieninėj (1914)	94.000 kg

Skaičiai rodo, kad, išskiriant kredito kooperatyvus, kuriuose stipriau pasireiškė nelietuviškas elementas (lenkiškos orientacijos dvarininkai ir žydiškos kilmės miestiečiai), ano meto kooperacinis sąjūdis Lietuvoje buvo dar tiktai pirminio vystymosi stadijoje.

1915 buvo suorganizuotas vad. kooperatyvų centras Kooperatorius, kuris apjungė Josvainių, Baisogalos, Radviliškio kooperatyvus ir sudarė kooperatyvų centrą Šiauliuose, manant ilgainiui apjungti krašto kooperatyvus ir susidaryti palankesnes veikimo sąlygas, užperkant prekes dideliais kiekiais, o paskui jas skirstant krašte ir aplenkiant daugelį tarpininkų.

Per I pas. karą daugumas kooperatyvų buvo priversti savo veiklą nutraukti, o mažas skaičius išlikusių galėjo tik skurdžiai vegetuoti. Tuo būdu, karui pasibaigus, darbą reikėjo pradėti vėl iš pradžių.

Po I pas. karo atsikūrusi sava nepriklausoma valstybė buvo gyvai suinteresuota ūkiniu krašto atstatymu. Tiek krašto gyventojai, tiek ir jo valdžia iš pat pradžių daug vilčių sudėjo į kooperatyvus, kuriems buvo numatomas svarbus vaidmuo ūkiniame krašto gyvenime. Įsteigiamas kooperacijos departamentas (vėliau panaikintas, pereinant prie kitų organizacinių formų) ir paskelbiamas kooperacijos įstatymas, kuris nuo 1919 I 31 su nedideliais pakeitimais veikė per visą nepriklausomo gyvenimo laikotarpį.

Pagal Lietuvos kooperacijos įstatymą kooperatyvai iš pradžių buvo steigiami registracine tvarka — užteko tiktai penkių iniciatorių pranešimo apie kooperatyvo įsteigimą. Ryšium su kreditu, subsidijomis, valdžios priežiūra, ž. ū. produktų eksporto rėmimu vėliau praktiškai buvo pereita prie koncesinės (leidiminės) steigimo tvarkos. Leidimus kooperatyvams steigti duodavo Viešojo atsiskaitymo įstaigų ir įmonių inspekcija ir centrinės kooperatyvų sąjungos.

Pagal Lietuvos kooperacijos įstatymą visi vidiniai kooperatyvų reikalai tvarkomi demokratiniu būdu: vyriausias kooperatyvų reikalų sprendėjas yra visuotinis narių susirinkimas, kuriame kiekvienas narys turi po vieną balsą, kurio negali niekam perleisti. Kooperatyvui vadovauja jo narių išrinkta valdyba. Vidaus revizija pavesta kooperatyvo revizijos komisijai, o išorinę reviziją Lietuvoje atliko Viešojo atsiskaitymo įstaigų ir įmonių inspekcija.

Kooperatyvo nariai turi įnešti vieną arba daugiau pajų ir prisiimti papildomą atsakomybę už kooperatyvo įžadus.

Dividendas už pajų galėjo būti ne didesnis kaip 8%. Nemažiau kaip 25% kasmetinio gryno pelno turi būti skiriama į atsargos kapitalą.

Lietuvos kooperacijos įstatymas nustatė bendrą kooperatyvų steigimo, jų administravimo, revizavimo, sąjungų sudarymo ir pagaliau likvidavimo tvarką. Atskiroms kooperatyvų rūšims buvo paruošti pavyzdiniai įstatai, suderinti su kooperacijos įstatymu ir normuoją specifinės kooperatyvų rūšies reikalus.

Po I pas. karo, labai trūkstant vartojimo prekių, pirmučiausia buvo pradėtos steigti vartotojų bendrovės. Vėliau, įsivedus savo valiutą 1922, buvo mestasi į kredito kooperatyvus, o po to atėjo eilė pieno perdirbimo bendrovių.

Vartotojų bendrovės Lietuvoje jungė ir aptarnavo daugiausia ūkininkus, todėl buvo ne grynai vartotojų, bet mišraus tipo. 1930 Lietuvoje buvo paruošti nauji pavyzdiniai įstatai oficialiai vadinamo žemės ūkio kooperatyvo, kuriame buvo sujungtos prekybinės funkcijos vartotojų bendrovių ir ž. ū. draugijų. Daugumas tuo metu veikusių vartotojų bendrovių ir ž. ū. draugijų tuos įstatus priėmė ir vėliau praktiškai vadinosi prekybos kooperatyvais. Grynojo vartotojų bendrovių tipo Lietuvoje veikusieji kooperatyvai buvo: Vartotojų b-vė Parama, Ekonominė karių b-vė (uždaro tipo) ir kooperacinė b-vė Spaudos Fondas (visos trys b-vės veikė Kaune).

Tarp kredito kooperatyvų Lietuvoje išsiskyrė du ryškesni tipai: žemės ūkio kredito kooperatyvai (žinomi dar smulkaus kredito draugijų, valsčių taupomųjų-skolinamųjų kasų ir kt. vardais) ir miesto kredito kooperatyvai (daugiausia žydų

liaudies bankai). Klaipėdos rajone veikė apie 40 Raiffeiseno tipo taupmenų skolinamųjų kasų.

Visos pieno perdirbimo bendrovės savo organizacine struktūra ir atliekamomis operacijomis buvo panašios, ir skirtingų tipų jos nesudarė.

Be aukščiau minėtų trijų pagrindinių kooperatyvų rūšių, N. Lietuvoje veikė dar kai kurie kiti kooperatyvai, kaip kooperacinė Raidės spaustuvė, po pora kitų darbo bei statybos kooperatyvų ir daugiau kaip šimtas bendro ž. ū. mašinų bei įrankių naudojimo ratelių. Kaip kooperatyvai buvo registruojamos ir kai kurios organizacijos, kurių pirma paskirtis yra ž. ū. kultūros kėlimas ir kurias tiksliau būtų skirti prie kultūrinių ž. ū. organizacijų negu prie kooperatyvų (pvz. galvijų kontrolės rateliai, smulkių ž. ū. šakų d-jos ir kt.).

Prekybos kooperatyvai buvo susijungę į Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjungą Lietūkį, o pieno perdirbimo bendrovės — į Centrinę Lietuvos pieno perdirbimo bendrovių sąjungą „Pienocentrą. Kredito kooperatyvų centrinę sąjungą sudarė iš pradžių pajiniais pagrindais suorganizuotas Lietuvos kooperacijos bankas, kuris 1933 buvo perorganizuotas į akcinį Kooperacijos banką. Šiame pastarajame daugumą akcijų turėjo finansų ministerija. Lietūkio ir Pienocentro struktūra visą laiką išliko pajinė, ir pajininkais buvo tiktai kooperatyvai. Lietūkis ir Pienocentras buvo ypač reikšmingi bei pajėgūs vienetai Lietuvos kooperaciniame sąjūdy ir apskritai visame ūkiniame Lietuvos gyvenime. Pienocentras praktiškai buvo vienintelis sviesto ir kiaušinių eksportininkas iš Lietuvos, o Lietūkis — grūdų eksportininkas ir reikšmingas visos eilės prekių (trąšų, ž. ū. mašinų, naftos produktų, anglies, druskos ir kt.) importininkas. Abi šios centrinės organizacijos ne tiktai savo apyvartos dydžiu, bet ir modernių prekybos metodų panaudojimo bei prekių kokybės kėlimo atžvilgiu buvo padarę didelę pažangą, jos tapo pavyzdžiu kitoms organizacijoms ir tinkamai reprezentavo Lietuvą užsienio rinkose. Be to, abi organizacijos palaikė gyvą ryšį su savo nariais kooperatyvais, juos instruktuodamos ir teikdamos įvairiopą paramą.

Kooperacijos bankas Kaune

Specialios paskirties kooperatyvų sąjungos N. Lietuvoje veikė šios: Centrinė draudimo sąjunga Kooperacija (įst. 1925, narius sudarė kooperatyvai ir fiziniai asmenys) ir kooperatyvų sąjunga Linas (įst. 1938; perėmė ir plėtė Lietūkio linų skyriaus operacijas). Kooperacinės savitarpio draudimo bendrovės, kurios kitose dviejose Pabaltijo valstybėse (Latvijoje ir Estijoje), šalia aukščiau minėtų trijų pagrindinių kooperatyvų rūšių, sudarė ketvirtąją, N. Lietuvoje dar nebuvo įleidę šaknų.

Paskutiniu laiku centrinės kooperatyvų sąjungos ėmėsi iniciatyvos suorganizuoti specialios paskirties akcines bendroves, kurių kontrolė priklausė kooperatyvų sąjungoms. Iš tokių bendrovių paminėtinos: Valgis (miesto gyventojų maitinimas), Baltijos Lloydas (jūros transportų draudimas), Sodyba (smulkių ūkio šakų ir specialių kultūrų reikalai).

Bendriems idėjiniams kooperacijos reikalams kelti, propaguoti ir jiems atstovauti veikė Lietuvos kooperatyvų taryba. Ji leido mėnesinį žurnalą Talką (1919–1941). Kurį laiką dar buvo leidžiamas populiarus periodinis leidinys Bendras Darbas, 1919–21 Sietynas, Bendrija 1912–13.

Bendriems kooperacinio sąjūdžio klausimams aptarti pirmąjį nepriklausomo gyvenimo dešimtmetį buvo sušaukti keturi kooperatyvų kongresai (1920, 1922, 1924 ir 1929). Pabaltijo kooperatininkai turėdavo savo kongresus, kurie duodavo progos atskirų kraštų (Lietuvos, Latvijos ir Estijos) kooperatininkams susipažinti su kaimyninių kraštų kooperaciniu sąjūdžiu ir jo problemomis.

V. D. universiteto studentams ekonomistams buvo dėstomas kooperacijos kursas, o Ž. Ū. akademijos studentams agronomams — ž. ū. kooperacijos kursas.

Prie Prekybos, pramonės ir amatų rū-

Paramos duonos kepykla Kaune

mų 1937 buvo įsteigta kooperatyvų sekcija, kuriai, be kitų reikalų, buvo numatytas kooperatyvų atstovavimas valdžios sferose.

Kooperatyvų atstovavimo, jų revizavimo ir kooperacinio švietimo reikalai Nepriklausomoje Lietuvoje dar nebuvo pasiekę nusistovėjusių ir atbaigtų formų. Kurį laiką (1923–28) Lietuvos kooperaciniame sąjūdyje vyravo paralelizmas, paremtas ideologiniais ir politiniais motyvais. Kooperatininkai iš tos stovyklos, kuriai politikoje atstovavo krikščioniškųjų partijų blokas, savo pažiūromis į kooperaciją išsiskyrė iš tų, kurie praktiškai vadovavo centrinėms Lietuvos kooperatyvų organizacijoms ir kurie oficialiai atstovavo neutraliajam sąjūdžiui. Vadinamojo krikščioniškojo kooperacijos sąjūdžio šalininkai nusprendė eiti atskiru keliu ir pradėjo organizuoti atskiras centrines sąjungas. Tokiu būdu atsirado Centrinis ūkininkų bankas, Lietuvos pieno perdirbimo bendrovių sąjunga ir Lietuvos kooperatyvų centras. Centrinės sąjungos apie save jungė atitinkamos rūšies kooperatyvus, o pritraukdamos narius gerokai varžėsi. Buvo besusidarančios dvi stovyklos kooperaciniame Lietuvos sąjūdyje apylygio pajėgumo. Pasikeitus politinei krašto konjunktūrai 1926 prie valdžios vairo atsistojo tie asmenys, kurie buvo priešingi įvykusiam skilimui. Tam tikrų sprendimų iš viršaus ir kitokių priemonių būdu lygiagretumas buvo panaikintas.

Kooperacinio sąjūdžio plitimą ir pasiektą lygį Nepriklausomoj Lietuvoj pavaizduoja žemiau pateikiami būdingesni duomenys apie tris pagrindines kooperatyvų rūšis Lietuvoje (1925–35 duomenys iš P. Šalčiaus Das Genossenschaftswesen in Litauen, o 1939 — iš Lietuvos Statistikos Metraščio).

KREDITO KOOPERATYVAI

Metai	Kooperatyvų skaičius	Narių skaičius 1000	Nuosavi kapitalai mil. lt.	Indėliai mil. lt.	Paskolos mil. lt.
1925	302	59*	2,7	4,8	16,6
1930	399	97	9,8	39,1	57,0
1935	369	112	12,5	29,5	56,8
1939	310	119	14,5	29,9	60,8

* 1926 m.

PREKYBOS KOOPERATYVAI

Metai	Kooperatyvų skaičius	Krautuvių skaičius	Narių skaičius 1000	Nuosavi kapitalai mil. lt.	Parduota prekių mil. litų
1925	247	—	—	2,2*	14,6
1930	254	313	43	4,3	45,0
1935	171	290	34	4,7	46,4
1939	185	378	21	10,0	114,3

* 1926 m.

PIENO PERDIRBIMO BENDROVĖS

Metai	P. p. b-vių skaičius	Griet. nugr. punktų sk.	Narių skaičius 1000	Pieno tiekėjų sk. 1000	Nuosavi kapitalai mil. litų	Pristatyta pieno mil. kg
1927	206	151	5	8	0,5	20,2
1930	270	1238	9	60	2,5	155,8
1935	208	1771	10	76	5,1	315,1
1939	176	2159	22	107	7,5*	499,3

* 1938 m.

N. Lietuvos kooperacinis sąjūdis pergyveno įvairius laikotarpius, kuriuos suglaustai galima taip nusakyti: iš pradžių pc I pas. karo iki maždaug 1926 audringas, dažnai gerai neapgalvotas kooperatyvų kūrimas, po to sekę kai kurie nusivylimai, vėlyvesnė kooperatyvų sanacija ir griežtesnis jų veiklos saugojimas, sunkumai ryšium su bendra ūkine depresija, pagaliau atsistojimas į tvirtą kelią ir ypač žymus progresas paskutiniais keleriais metais prieš II pas. karą.

Ryšium su Lietuvos okupacija 1940 ir kooperacinis sąjūdis toks, koks jis buvo N. Lietuvoje, tapo palaipsniui sulikviduotas. Bolševikinėje sistemoje tariamiesiems kooperatyvams skiriamas palyginti žymus vaidmuo. Bolševikai savo valstiečių kolchozus ir amatininkų arteles vadina taip pat kooperatyvais. Kolchozai sudaro gausingiausią grupę bolševikų vadinamajame kooperaciniame sektoriuje. Tačiau tas faktas, kad kolchozai visur, kur buvo steigiami, tiktai teroro būdu galėjo būti suorganizuoti ir tik tomis priemonėmis gali būti išlaikomi, diskvalifikuoja juos, kaipo kooperatyvus, kurių vienas pagrindinių principų yra laisvas narių įsijungimas į sąjūdį ir laisvas iš jo pasitraukimas. Tiek Lietuvoje, tiek pačioje S. Rusijoje ir visuose jos okupuotuose kraštuose sąjūdis, nors oficialiai vadinamas kooperaciniu, bet iš tikrųjų prievartos būdu nustojęs pačių būdingiausių požymių, — savo nepriklausomumo ir jame laisvo narių dalyvavimo — tampa totalinio politinio režimo tam tikra ūkio tvarkymo forma, kuri pagal vakarietinę sampratą yra anapus tikrojo kooperacinio sektoriaus ribų.

H. Bakken and M. Schaars, The Economics of Cooperative Marketing 1937; *P. H. Casselman,* The Cooperative Movement and some of its Problems 1952; *M. Colombain,* Cooperation 1956; *G. Fauquet,* Le secteur coopératif ²1942 (išv. į liet. kalbą 1936 ‚Kooperacinio sektoriaus' vardu); *Ch. Gide,* La coopération 1922 ir Les sociétés coopératives de consommation; *E. Grünfeld,* Handbuch des Genossenschaftswesens 1927 4 t.; *C. R. Fay,* A Century of Co-operation 1939; *G. D. H. Cole,* A Century of Co-operation 1946; *M. Digby,* The World Co-operative Movement 1949; *V. Totomianz* (red.), Internationales Handwörterbuch des Genossenschaftswesens 1928; *G. Mladenatz,* Histoires des doctrines coopératives; *J. P. Warbusse,* Cooperative Democracy 1947; *R. Heinzler,* Genossenschaftswesen 1952; *F. Kemėšis,* Cooperation among the Lithuanians in the United States of America 1924; (") Žemės ūkio kooperacija (skyrius Ž. ū. vadovo V tome) 1934; Lietuvos Kooperacija (metraštis) 1927–38; *V. Manelis,* Kooperatinės pieno perdirbimo bendrovės Baltijos valstybėse (Ž. Ū. Akad. Metraštis 1939 XII t. 3–4 sąs.); *P. Klimas,* Kooperacija 1915; *J. Reselis,* Koperacija ir tautos uždaviniai (vertė P. Šalčius) 1923; *M. Tugan Baranovskis,* Visuomenė ir medžiaginė kooperacijos prigimtis (į liet. kalbą vertė P. Šalčius); *D. Trimakas,* Kredito koperacijos uždaviniai 1927; *P. Šalčius,* Kooperacija Lietuvoje ligi 1937, 1937; Lietuvos kooperacija 1932–38, 1939; *M. Ragevičius,* Mūsų kooperacija 1926; *P. Šalčius,* Kooperacija 1931; (") Kooperatinis mūsų kreditas 1938; (") Žemės ūkio org. Lietuvoj iki 1915, 1937; (") Das Genossenschaftswesen in Litauen 1938; (") Kooperatizmas 1929; *A. Trimakas,* Le Mouvement Coopératif en Lithuanie 1929; Žemės Ūkio M-jos 1918–38 metraštis; Encycl. of the Social Sciences; Handwörterbuch des Staatswissenschaften 4-ji laida (naujoji laida antrašte Handw. der Sozialwissenschaften). Ž u r n a l a i: International Labour Review; Review of International Cooperation (anglų, prancūzų ir vokiečių kalbomis); Revue des Études Coopératives; Talka (1919–1941); Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. *V.Mn.*

Kooperacijos bankai kredito institucijos, suorganizuotos kooperacijos b-vių pagrindais (žr. Kredito kooperatyvai).

Kooperatyvas (lot.) kooperacijos bendrovė, jos prekybos įstaiga, krautuvė.

Kooperatyvų sąjunga žr. Lietuvos kooperatyvų sąjunga.

Kooperatyvų taryba žr. Lietuvos kooperatyvų taryba.

Kooperatorius Žemdirbio mėnesinis priedas Vilniuje. Ėjo 1910 V 30 — 1910 XII 22. Išėjo 7 numeriai — 56 psl. Red.-leid. — K. Strazdas, fakt. red. — Adolfas Vėgėlė.

Kooperuoti (lot.) bendrai veikti, bendradarbiauti.

Kooptacija (lot. pasipildymas) skiriamos arba renkamos kolegijos sudėties papildymas tuo būdu, kad esamieji kolegijos nariai patys sudėtį pasipildo — pasikviečia į ją naujų narių. Senovės Romoje žynių kolegijos galėjo papildyti savo sudėtį naujais nariais. Kooptavimo teisė, suteikta aukštosioms politinėms institucijoms, gali privesti prie pavojingos padėties tam tikrais atžvilgiais. Šita teisė neretai suteikiama mokslo institucijoms (akademijoms), labdaros ir kitokioms draugijoms. *B.M-s*

Koordinacija (lot. coordinare ‚suderinti ką tarpusavy') suderinimas, deryba (daiktų, mechanizmų, teisių ir kt.) 1. L o g i k o j e koordinuotomis sąvokomis vadinamos tokios, kurių tūriai lygiateisiškai sutelpa kitos, platesnės bei bendresnės, sąvokos tūryje. Pvz. ‚beržo' ir ‚pušies' sąvokos yra tarpusavy koordinuotos, bet kartu subordinuotos ‚medžio' sąvokai.

2. tikslus bendras veikimas, kai atskiros dalys suderintos, arba santykiavimas vieno su kitu nepriklausomumo pagrindais. Pvz. vyriausybėje ministrų tarpusavio santykiai yra koordinaciniai: ministrai atlieka savo veikmenis pavestos jiems

valstybės valdymo srities nepriklausomai nuo vienas kito, tik tarpusavyje derindami savo veiklą. Arba pvz. bažnyčia, kaip tikybinė organizacija, Nepriklausomoje Lietuvoje; čia jos santykis su valstybe koordinacijos pobūdžio, kaip tatai aiškiai ir nusako mūsų 1922, 1928 ir 1938 konstitucijos.

Koordinacijos skaičius yra skaičius, parodąs kiek ionų ar molekulių apsupa centrinį kompleksinių druskų atomą. K.s. dažniausiai būna 6, rečiau 8 ar 4 arba 3. Žr. Kompleksinės druskos.

Koordinatografas aparatas pagrindiniam žemėlapio ar plano tinklui brėžti ir atskiriems taškams pagal jų koordinatas žymėti. K. gali būti kartezinis, kai

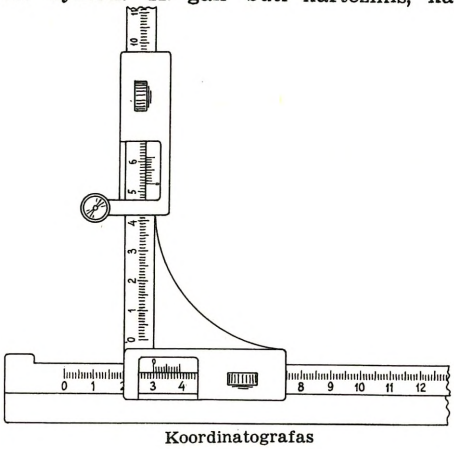

Koordinatografas

nustatomi du statmeniški koordinatų atstumai, ar polinis — su matlankiu kampams (azimutams ar pelengams) ir atstumams kloti.

F. A. Willers, Mathematische Instrumente 1943, ²1952.

Koordinatos (lot. cum ir ordinatus ‚kartu apsprendžiąs') skaičiai, kurie nusako taško vietą plokštumoje, bet kuriame paviršiuje ir erdvėje. Pirmiausia pradėtos vartoti astronomijoje ir geografijoje ilgio ir pločio vardais. Plokštumoj tuo pat vardu pirmą kartą pavartotos XIV a. prancūzo Oresme. Plačiau pradėtos vartoti XVII a. Daugiausia nusipelnė prancūzų matematikas ir filosofas René Descartes, kuris išryškino k. metodą, įgalinantį geometrijos uždavinius spręsti matematine analize ir atvirkščiai — aiškinti analizę geometriškai (žr. Analizinė geometrija). Dabar tos k. nevadinamos ilgiu ir pločiu (tas vardas paliktas tik geografinėms, ekliptinėms ir galaktinėms k.), o abscisė ir ordinata. K. galima nusakyti plokštumoje ne tik taškus, bet ir linijas, figūras, o įvedus trečiąją k. Z, tą patį ir dar kūną (taškų sistemą) erdvėje. Parinkę plokštumoje tašką O (k. pradžią) išveda per tą tašką bet kuriuo kampu dvi tieses OX ir OY, kurios vadinamos abscisių ir ordinatų ašimis. Taško A vietą plokštumoje XOY nusakys atstumai x_1 ir y_1, kai iš taško A išvesime k. ašimis lygiagretes AC ir AB. Rodyklės rodo teigiamas k. linkmes, o joms priešingos nuo k. pradžios linkmės laikomos neigiamomis. Mūsų atveju abscisė neigiama, ordinata teigiama. Jei kampas tarp abscisių ir ordinatų ašių bet koks, toji k. sistema vadinama pražulniąja, jei jis status — stačiakampe arba ortogonaline.

Norėdami nusakyti taško vietą erdvėje, įveda trečiąją k. Z. Pvz. M taško k. ortogonalinėje k. sistemoje yra x_1, y_1 ir z_1.

P o l i n ė j k. sistemoj plokštumoje parenka vieną tašką O (polių) ir išveda toje plokštumoje spindulį OX (polinę ašį). Taško B vietą nusakys kampas φ (amplitudė) ir nuotolis ρ. Jei polinė k. sistema naudojama erdvėje, tenka įvesti dar vieną kampą ψ. Geografijoje ir astronomijo-

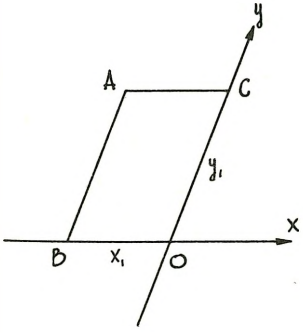

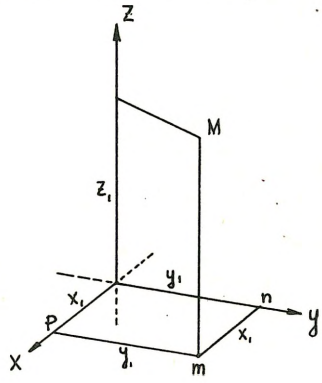

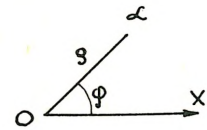

je naudojamos k. sistemos esmėje yra polinės, tik jose nedalyvauja ρ, nes jis arba nesvarbus sprendžiamajam klausimui arba sunkiai nustatomas. Tiek astronomijoje naudojamos k. sistemos, tiek pačios k. turi savus vardus (žr. Dangus astronomine prasme). *M.Kr.*

Koordinuoti (lot.) derinti, nustatyti tikslingus santykius tarp tam tikrų veiksmų, reiškinių, arba nustatyti tokį veikimą, kad viena dalis, vienas veikėjas priklausytų kito ir būtų jam atsakingas.

Koort Jaan (1883–1935) estų skulptorius. Mokėsi Petrapily Stieglitzo mokykloje ir 1905–08 Paryžiuje École des Beaux Arts A. Mercié skulptūros klasėje. 1908 surengė pirmą parodą Paryžiuje. Gyveno daugiausia Maskvoje, Paryžiuje. Jaunystėje domėjosi tapyba, bet vėliau visiškai atsidėjo skulptūrai, o ilgainiui susidomėjo ir keramika ir dirbti šioje srityje 1934 buvo pakviestas į Maskvą, kur ir mirė. K. stiliui turėjo įtakos prancūzų menas: pirmuosius kūrinius kūrė impresionistų poveikyje; nors vėlesniuose darbuose tas poveikis išnyko, tačiau paliko pėdsakų formų grakštumui, vengimui perdėtos stilizacijos bei ekspresingumo. Jo subrendimo meto kūriniai pasižymi harmonišku aiškumu ir formų paprastumu. Daugiausia yra pagaminęs biustų. *P.Ar.*

Kootenai Kanados ir JAV upė, Kolumbijos kair. intakas, 720 km ilgio; baseino plotas 50.870 km², vid. debitas 790 m³/sek; teka iš Kanados, kur prasideda ties Kolumbijos versmėmis, padaro lanką per Idaho ir Vašingtono valst., grįžta į Kanadą ir teka per ilgą Kootenai ež.

K.O.P. (Korpus Ochrony Pogranicza)— Lenkijos pasienio apsaugos korpusas. Šis korpusas saugojo Lietuvos-Lenkijos administracijos liniją, kadangi tarp šių valstybių nebuvo išspręstas sienų klausimas. K.O.P. iš dalies priklausė Lenkijos vidaus reikalų ministerijos ir vykdė specialius vaivadų politinius uždavinius. Jis buvo įtrauktas į kovą prieš lietuviškas organizacijas ir jų veiklą. Ypač K.O.P. išgarsėjo liet. kryžių-paminklų naikinimu, juos nugriaunant ir kitokiais būdais naikinant. K.O.P. nariai teikdavo visokeriopą pagalbą lenkų administracijos pareigūnams (viršaičiams, mokytojams ir kt.) jų lenkinimo darbus vykdant ‚kresuose'. *J.C.*

Kopa smėlio kauburys, smėlio kalva.

Kopaido ežeras (gr. Kopais, -idos limnė) senovėje garsus fleitų nendrių ir ungurių, anksčiau periodinis, seklus ir pelkėtas 250 km² ploto Graikijos v. Bojotijos ež. Per jį teka Kefiso (gr. Kefisos, dabar Mavronero) upė. Ežero vieta paversta dirvomis ir ganyklomis. Dar Mikėnų kultūros laikais K.e. buvo nusausintas, ir žemę dirbdavo. Gilioje senovėje buvo plečiami ir valomi požeminiai K.e. plyšiai, kuriais vanduo nutekėdavo į jūrą, bet vėliau jie buvo ilgą laiką užsikimšę. Viena prancūzų, vėliau anglų draugija 1883–1894 nusausino ežerą. Sausinamasis perkasas, iš dalies atviras, iš dalies požeminis, jungia K.e. su Likeri ež., iš kurio atvira uolos įraiža vanduo nuteka į Paralimini ežerą, iš ten į jūrą.

Philippson, Der Kopaissee: Zeitsch. d. Gesellschaft f. Erdkunde 1894.

Kopaifera vaistinė (Copaifera oficinalis) žr. Copaifera.

Kopalas (isp. copal iš aztekų copalli) yra kieti, bespalviai arba įvairių spalvų sakai. K. surenkamas nuo daugelio Afrikoje ir Filipinuose augančių tropinių medžių, o fosiliniai sakai kasami iš žemės. Surandama įvairių formų gabaliukų. Naudojamas lakams ir politūrai. Kiečiausios rūšys, panašiai kaip gintaras, vartojamos papuošalams.

Kopeć Józef (1759–1810) 1794 sukilimo dalyvis, vadovavęs raitelių brigadai. Prie Maciejevičių pateko į nelaisvę ir buvo išsiųstas Kamčatkon. Aprašė savo kelionę ir pačią Kamčatką knygoje — Dziennik podróżny 1837. Lietuvoje gyvendamas priklausė masonų ložai — Gorliwy Litwin.

Kopėčios, koptas, koptai, koptos, lipimo priemonė. Lietuvos kaime šalia vienstiebio laipto arba kopto, yra dvistiebės k. Jos padarytos iš dviejų lygių ir vienodo ilgio kartelių, į kurias įverti skersinukai —koptai. Paskutiniu metu dažnai k. skersinukai buvo jau prikalti. Šalia ilginių k., vartojo ir sudurtines, kurių galai sujungiami įnara, žiedu arba surišami. Paskutiniu metu soduose turėjo pastatomas k., t.y. su atrama. Taip pat jau nuo XIX a. Lietuvos kaimuose buvo gaisrinės k., kurios buvo padedamos nužymėtųjų ūkių pašaly, lengvai prieinamoje vietoje. Kaime šulinius kasant, turėdavo virvines, su mediniais skersinukais, k.

Kopejsk Rusijos mst. r. Urale, 20 km į rytus nuo Čeliabinsko; apie 100.000 gyv. Akm. anglies kasyklų centras.

Kopenhaga, Kobenhavn, Danijos sostinė; 1.202.891 gyv. (1954). K. yra abipus Zundo sąsiaurio siauros šalutinės šakos,

Kopenhagos bendras vaizdas

Zelandijos ir Amagerio salose. Miesto architektūroje vyrauja klasikinis ir renesanso stiliai. Žymybės: buv. Charlottenborgo pilis (XVII a.), dabar meno akademija ir Karališkasis teatras; Christiansborgo pilis, statyta XVIII a., bet 1907–20 perstatyta rokoko stiliumi; Karaliaus rūmai, Amalienborg (XVIII a.), marmorinė Frederiko bžn. (XVIII a.), Trejybės bžn. su apvaliu bokštu, kuriame Tycho Brahe buvo įsitaisęs observatoriją, keli muziejai, moderni Grundtvigo bžn.; 1479 įstg. univ., kelios kitos aukštosios mokyklos, iš kurių aukštojoj prekybos mokykloj yra studijavę Lietuvos finansų ministerijos stipendininkų (1934 baigė mokslą 7, 1935 — 5). Meno galerija ir keli kiti meno kūrinių rinkiniai, pvz. Thorwaldseno muziejus. Pramonė: laivų statyba, autobusų ir sunkvežimių, alaus ir spirito varyklų, chemikalų, audinių, medžio, stiklo, porcelano ir kt. Pramonėj iš viso dirba (1954) apie 250.000 žmonių. K. yra ir žymus uostas bei tarptautinės prekybos, ypač Skandinavijos kraštų, centras su daugybe bankų ir prekybos kontorų. Pro K. uostą eina apie 60% visos Danijos importo ir per 35% eksporto. Istorijoje pirmą kartą K. minima 1043, o 1254 jau turėjo miesto teises. Nuo 1445 karalių rezidencija, 1658–9 atsilaikė prieš švedų invaziją. Prie K. 1801 Nelsonas sunaikino danų laivyną. 1880 įrengta karo tvirtovė, 1940–45 vokiečių okupuota. *A.B.*

K. derybos su Lenkija susisiekimo klausimu prasidėjo 1925 IX 1 ir po trumpos pertraukos ėjo Luganoj nuo IX 15 iki X 15. Lenkijai okupavus Vilnių, Lietuva protesto ženklan, atsisakė užmegzti su Lenkija diplomatinius ir konsuliarinius santykius. O Lenkija, norėdama išgauti netiesioginį Vilniaus įjungimo pripažinimą iš Lietuvos pusės, kiekviena proga reikalavo šių santykių užmezgimo. Pvz. jau ruošiant Klaipėdos konvenciją, Lenkija kėlė šį reikalavimą, tačiau jis buvo tik dalimi patenkintas. Konvencijos priede tranzito reikalu buvo įrašytas toks nuostatas:

‚Pripažindama internacionalinį Nemuno upės ir trafiko pobūdį ir bendrą ekonominę naudą, kurios gali būti iš miškų eksploatacijos Nemuno upyno Lietuvos ir ki-

Kopenhagos birža

Kopenhagos universitetas

tose srityse, kurioms Klaipėda yra natūralinė išeitis, Lietuvos vyriausybė apsiima tuoj leisti ir duoti visų lengvatų trafikui upe, einančiam į ir iš Klaipėdos uosto, kaip lygiai ir pačiame uoste, ir netaikyti tam trafikui, dėlei dabartinių politikos santykių tarp Lietuvos ir Lenkijos, nustatymų numatytų Barcelonos dėl Tranzito Laisvės Statuto straipsniuose 7 ir 8 ir Barcelonos Rekomendacijų dėl uosto režimo 13 straipsny'.

Lietuvos patvarkymai tranzito reikalu Lenkijos nepatenkino. Tada 1925 VIII 14 Lenkija pasiūlė pradėti tiesiogines derybas susisiekimo reikalu. Tačiau derybos Kopenhangoj ir vėliau Luganoj konkrečių rezultatų nedavė, nes Lenkijai pirmoje eilėje rūpėjo ne tiek sureguliuoti susisiekimą, kiek užmegzti konsuliarinius santykius su Lietuva. O Lietuvai tatai dėl Vilniaus užgrobimo buvo nepriimtina.

L. Natkevičius, Aspect politique et juridique du différence polono-lithuanien 1930. *D.Kr.*

Kopera Feliks (1871–1952) lenkų meno istorikas ir archeologas, Tautos muziejaus direktorius Krokuvoje ir univ. prof. Išsp. Dzieje budownictwa i rzeźby w Polsce 1907, Dzieje malarstwa w Polsce 1925–26, Spis druków epoki Jagiellońskiej 1910, Dzieje skarbca koronnego czyli insygnjów i kleinotów koronnych polskich 1904. Jo rūpesčiu buvo išleista daug meniškų knygų.

Kopernicki Izydor (1825 – 1891) lenkų antropologas. Mokėsi Kijevo univ., kurį baigė 1861. 1863 dalyvavo sukilime ir turėjo bėgti į užsienį. Bukareste suorganizavo anatomijos inst. 1871 persikėlė Krokuvon, kur gavo 1886 Krokuvos univ. antropologijos katedrą. Pirmas jo mokslinis darbas buvo kraniologija. Išsp. The Prehistoric Antiquities of the Caucasus 1875, O góralach ruskich w Galicji, Zarys etnograficzny 1889, Zbiór wiadomości krajowej (čia daug medžiagos ir apie ukrainiečius) 14 tt. Jo darbai pasižymi moksliniu objektyvumu. Jis su O. Kolbergu redagavo A. Juškevičiaus liaudies dainų melodijų rinkinį.

Kijevskaja Starina 1891.

Kopernikas Mikalojus (1473 Torunėje— 1543) astronomas. K. studijavo matematiką ir gamtos mokslus Krokuvos, astronomiją ir kanonų teisę — Bolonijos, mediciną — Paduvos univ., gavo kanonų teisės daktaro laipsnį Ferraroje. 1497 K. buvo paskirtas Frauenburgo kan. Vėliau K. dėstė astronomiją Romoj. Nuo 1505 K. gyveno Lenkijoje ir skyrė didžiąją savo laiko dalį religinėms pareigoms, rūpinimuisi ligoniais. K. buvo daug atsidėjęs ir astronomijos studijoms. K. pats maža teatliko astronominių stebėjimų, tačiau jis padarė daug komplikuotų skaičiavimų, naudodamas kitų astronomų gausius stebėjimų duomenis. Prieš K. per 16 amžių laikytasi Ptolomejo sistemos, pagal kurią visatos centras yra žemė. Per ilgą laiką surinkti planetų judesio stebėjimai rodė vis naujų nukrypimų nuo Ptolemajaus sistemos; dėl to ši sistema buvo kartkartėmis papildoma, pridedant naujų epiciklų (žr.). K. laikais sistema pasidarė labai komplikuota. K., nukeldamas saulę į visatos centrą ir sulygindamas žemę su kitomis planetomis, labai suprastino visą sistemą. Kadangi K. manė, kad dangaus kūnų judesys turi vykti apskritimais pastoviu greičiu, jo sistema taip pat buvo reikalinga tam tikro skaičiaus epiciklų, kad galėtų išaiškinti kintamą planetų greitį. K. sistemoje, kuri buvo surašyta 1530, bet paskelbta tik prieš pat K. mirtį 1543, pastovi žvaigždžių sfera sudaro neperžengiamąją visatos ribą. Šios sferos viduryje sukasi įvairių planetų sferos, pradedant nuo Saturno iki Merkuro. Jų tarpe žemė keliauja savo sferoje aplink saulę ir sukasi kartu apie savo ašį iš vakarų į rytus. Visų sferų centre yra saulė. Nors K. sistema labai skiriasi nuo šių dienų mokslinio visatos pasaulėvaizdžio, tačiau jos revoliucinis charakteris turėjo labai didelės įtakos vėlesniems astronomijos darbams, kaip Keplerio dėsnių nusta-

M. Kopernikas

tymui, Newtono visuotinės traukos dėsniui.

G. Bender, Heimat und Volkstum der Familie Koppernigk 1920; *E. Zinner,* Das Leben und Wirken des Nikolaus K. 1937; *S. P. Mizwa,* N. C. 1943; *P. Dovydaitis,* Iš mūsų pasaulivaizdžio istorijos 1934. *Č.M.*

Kopfermann Hans (g. 1895) fizikas, anksčiau Kielio, vėliau Heidelbergo univ. prof. Pirmojo Fizikos instituto direktorius. Drauge su R. Ladenburgu įrodė negatyvią dispersiją ir tyrė dispersiją, absorbciją ir spektro linijų ultrasmulkią struktūrą (Hyperfeinstruktur). Atrado sunkiųjų elementų atomų spektre izotopų nukrypimą ir molekuliarinių spindulių metodu apibrėžė Kerno momentą. Išsp. Kernmomente 1940.

Kopgalis šiaurinis Kuršių Užmario galas ties Klaipėdos uostu; senas XVIII a. fortas, pietinis molas, gelbėjimo stotis; greta Smiltynės maudyklės, apie 80 gyv.

Kopgalis, vok. Suederspitze, Užmario š. galas, į šiaurę nuo Smiltynės. Nuo jo viršūnės į jūrą išmūrytas p. molas, kuris baigiasi švyturio bokštu. K. yra maža vasarvietė su keliomis vilomis ir eile darbi-

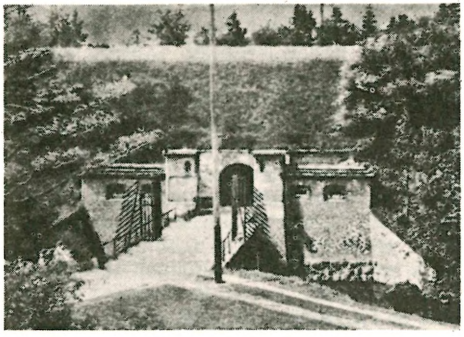

Įėjimas į Kopgalio tvirtovę

ninkų gyvenamųjų namų. Čia yra XVIII a. įrengtas, bet nuo 1897 apleistas fortas, saugojęs Klaipėdą nuo jūros pusės. Nepriklausomybės metu forto griovis buvo sujungtas su uosto vandenimis ir paverstas uosto darbams naudojamų laivelių prieplauka. Trijuose forto kampuose yra gynimosi bokštai, o ant pylimo išlikęs senas jūrų meteorologijai skirtas semaforas. Senose kapinaitėse yra palaidoti Jonas Žilius (žr.) ir buvęs Klaipėdos uosto kapitonas Stulpinas.

Kopiholderis žr. Copyholder.

Kopija (lot. copia ‚daugybė, išteklius') 1. tikslus originalo nuorašas; dokumento ar akto nuorašas; originalo sekimas; visiškas panašumas.

2. K. m e n e yra meno kūrinio pakartojimas kito menininko ranka, sąmoningai stengiantis tiksliai atitikti individualinį originalo pobūdį. Savo paties kūrinio pakartojimas vad. replika (žr.). Padauginimas grafikos priemone vad. reprodukcija. Taip pat mechaniška atlieja pagal originalą, pvz. iš gipso, nėra k. Nuo originalo k. gali skirtis savo medžiaga ir dydžiu. Graikų klasikos skulptūrų k. buvo gausiai dirbamos helenizmo laikais. Žymi dalis graikų skulptūrų mums žinomos tik iš romėnų k. Romoje ypatingai daug buvo padirbta k. romėnų klasicizmo laikotarpyje nuo I a. iki III a. Nuo renesanso iki mūsų laikų dažnas meistras jaunystėje mokėsi kopijuodamas žymiuosius pirmtakus. Tačiau daugiausia k. dirbama prekybai. Didžiosiose galerijose nuolat dirba virtuozai k. tapytojai. Palyginus įvairių asmenų ir įvairiais laikais atliktas k. vis dėlto matyt skirtingumai, nors visi siekė kiek galėdami didesnio panašumo; todėl juo kopijuotojas yra stipresnis menininkas, tuo k. vertė aukštesnė. *P.Rkl.*

Kopijavimas (lot.) nuorašų gaminimas fotocheminiu būdu. Š v i e s o r a š t i s gaunamas, nekeičiant skalės, nuo originalo ant permatomos medžiagos: geležies cianido popierius, šviesos paveiktas ir išryškintas vandeny, duoda baltų linijų kopiją mėlyname fone (ag. blueprint, mėlynraštis). Šį paprastą būdą surado J. Herschel 1840. Ozalido popierius, ryškinamas sausai, amoniako garuose, duoda tamsiai rudą kopiją baltame fone. Tas būdas daugiausia naudojamas; yra patogių kopijavimo mašinų. Jei originalas nėra permatomas, taikomas vad. p o z i t y v u s fotografinis popierius, apšviečiamas geltona šviesa: tamsių kontūrų atspindžiai, išryškinus paprastame ryškintojuje, dienos šviesoje, duoda atvirkščią kopiją; norint gauti teisingą kopiją, tenka kopijuoti antrą kartą.

F o t o s t a t i n ė kopija gaunama fotokameroje su trisiene prizme prieš objektyvą; gaunamas tiesioginis negatyvas, baltos linijos juodame fone. Fotografuojant antrąkart gaunamas pozityvas. Skalę galima keisti mažinant ar didinant. Šis būdas yra tobuliausias. M i k r o f i l m a s gaminamas mažo formato fotokamera; negatyvas gali būti skaitomas prieš šviesą arba specialiame projekciniame aparate. Mikrofilmas plačiai taikomas bibliote-

kose, rankraščiams ir retoms knygoms kopijuoti; jis patogus laikyti ir transportuoti.

Prie k. gali būti priskirti ir rašinių multiplikavimo būdai, spaudos pakaitalai. Hektografas (‚100 kopijų') yra želatino plokštelė, prie kurios prilimpa tam tikru rašalu paruoštas tekstas; šlapinant želatiną, nuo jo atsispaudžia kopijos. Aparatas su želatino kaspinu vad. šapirografas. Ditto metodas naudoja rašto negatyvą ir spiritą dažams gaivinti; rašant tekstą mašinėle ar ruošiant brėžinį, atbuloje kreidinio popieriaus pusėje atsispaudžia negatyvas nuo spalvoto pagrindo; galima iš karto vartoti kelias spalvas. Mimeografas gamina daugiausia, bet tik vienos spalvos kopijų. Ruošiama matrica ant vaškuoto popieriaus; mašinėlė pramuša duobutes, pro kurias prasiskverbia dažai; brėžiniai daromi adata ir specialiais ratukais. Matrica (ag. stencil) dedama ant rotatoriaus volo, kurį besukant rankena ar motoru kopijavimas vyksta labai greit. Tremtinių stovyklose 1945–1950 tuo būdu buvo leidžiami biuleteniai, dienraščiai ir net knygos. Tobulesni būdai: litografija, ofsetas, algrafija, stiklografija. Multigrafu vad. elektrinis aparatas, kuris automatiškai pakartoja mašinraščio tekstą su reikalingais pakeitimais, — gavėjas gauna įspūdį, kad raštas rašytas jam vienam.

S. K.

Kopikai zygodactyles, paukščių būrys, geniniai, kur priklauso geniai, papūgos, tukanai, gegutės. Jų kojos turi du pirštus nukreiptus pirmyn ir kitus du atgal; tai padeda jiems vikriai laipioti medžio kamienu bei šakomis.

Kopylius, Kopyl (gud. Kapyl) S. Gudijos mst. Bobruisko apygardoje, apie 35 km į š.r. nuo Slucko, prie vieškelio iš Nesvyžiaus į Slucką. Plytų bei malūnų pramonė. Apie 4000 gyv.

K. įkurtas derlingoje aukštumoje, kurį sudaro Nemuno ir Pripeties upių intakų takoskyrą. XII–XV a. K. varžėsi su Slucku dėl pirmumo. Liko Slucko kunigaikštijos sutvirtintu mstl. 1395 Vytautas, pertvarkydamas ano meto Lietuvos valdomas žemes, atšaukė Kijevo valdovą Vladimirą, Algirdo sūnų, savo pusbrolį, ir paskyrė jį K. pilies ir plačių apylinkių valdovu. Į priskirtas sritis įėjo ir Slucko k-tija; tuo būdu susidarė K.-Slucko k-tija, kurios valdovai XV a. pirmoje pusėje pasilaikė tiktai Slucko vardą. Medinė K. pilis statyta prieš Jogailos laikus. Prie jos sienų Slucko kunigaikštienės Anastazijos ir jos sūnaus Jurgio vedama kariuomenė 1506 sulaikė totorių antplūdį. 1508 Mykolo Glinskio sukilimo metu K. sritis pasidavė Glinskiui. XVII a. K. perėjo Radvilų giminės nuosavybėn. Boguslavas Radvila, būdamas Biržų, Dubingių, Slucko ir K. kunigaikščiu, įvertindamas K. kaip amatų ir prekybos centrą, 1652 VIII 27 išgavo iš Jono Kazimiero jam Magdeburgo teises. Miesto herbas buvo medžioklinis trimitas geltoname fone. Pirmoji bažnyčia statyta apie 1666; Radvilų pastangomis buvo įsteigta kalvinų maldos namai ir vėliau atsirado cerkvės. K. apylinkėse yra pilkapių, kuriuose randama akmens ir kaulo dirbinių.

V.Klb.

Kopystenskij Zacharij (m. 1626) Kijevo Pečoros Lavros archimandritas, pravoslavų tikėjimo gynėjas, polemizavęs su L. Kreuza, kuris buvo parašęs Obrona unii, o K. atsakė raštu Palinodia 1621 ir parašė Tolkovanije na Apokalipsis, Kniga o vere 1619.

Kopitar Jernej Bartel (1780–1844) slovėnų filologas, rašęs daug apie slavų kilmę, išspausdino daug senų rankraščių, parašė slavų kalbos gramatiką. Išsp. Glagolita Clozianus, Texte du sacre 1843, Grammatik der slavischen Sprache 1808.

Koplyčia (lot. capella) krikščioniškojo kulto pastatas ar salė, turinti ribotas teises ir skiriama ne parapinei bendruomenei. Yra viešų ir neviešų k. Pirmykštis k. pavadinimas buvo oratorija (lot. oratorium). K. iš pradžių vadinosi frankų karaliaus rūmų oratorija, kurioje buvo saugomas šv. Martyno iš Tours apsiaustas ‚cappa'. Žodis k. įsigalėjo nuo XII a., iš pradžių taikomas nereliginės paskirties pastatuose (pilyse, rūmuose, rotušėse, ligoninėse ir t.t.), o paskui ir bažnyčiose bei atskirai stovinčioms oratorijoms. Architektūriniu požiūriu k. yra reliatyviai nedidelis pastatas. Pilių k. daugelyje kraštų buvo pirmieji krikščioniško kulto pastatai, jei krikščionybę įvedė ir propagavo krašto valdovas. Pilių k. V. Europoje dažnai dviaukštės, turi tribūnas ir iš pilies mūrų kyšantį chorą. Bažnyčių k. gali būti iš anksto suplanuojamos aplink chorą (k. vainikas), pagal šonines navas ir transeptą (k. eilė), arba būti vėliau prie jų prišlietos, dažnai skirtingo stiliaus, kaip pati bžn. Labiausiai k. statymo paprotys išplito XIII–XVI a. gotikos ir ypatingai vėly-

Seserų kazimieriečių koplyčios vidus (Čikagoje)

vosios gotikos laikais, kai kilo miestai ir atskiri cechai bei patricijų šeimos norėjo turėti savo k. su altorium, o religinėje praktikoje buvo siekiama intimumo. Seniausia atskirai stovinčių k. rūšis yra baptisterijos (Italijoje); vėliau atsirado kapinių, brolijų, memorialinių k. Liaudis statėsi k. arčiau savo darboviečių, pvz. laukų k. — piemenims, prie kelių ir ant tiltų — keleiviams, ant vartų ir tvirtovėse — kariams. Katalikų religinis sąjūdis XVII a. k. statymą atnaujino. Lietuvoje k. buvo pilyse (pvz. Gardino pilyje Vytauto statytoji aukštutinė cerkvė yra k. pobūdžio). Trakų pilies bokšte buvusi šv. Jurgio k. Vilniuje pirmasis vysk. Andrius 1397 dokumentu įsteigė šv. Andriaus ir Pranciškaus k. katedroje tarp zakristijos ir choro. XV ir XVI a. abipus katedros šoninių navų buvo pastatyta eilė k., kurios priklausė Lietuvos didikams (Mantvydams, Gostautams, Kęsgailoms ir kt.). Jau 1605 IV 5 vysk. Vainiaus reliacija mini 10 k. Toks pats skaičius buvo po L. Stuokos-Gucevičiaus perstatymo XVIII a. pabaigos. Karališkoji (Valavičių) k. ir šv. Kazimiero k. pastatyta XVII a. yra katedroje pačios žymiosios. Šv. Jono buv. parapinėje Vilniaus miesto bžn. yra 7 k. priklausiusios cechams ir mažesniems ponams. Aušros vartų k. buvo pastatyta 1671 (pradžioje medinė). Priestato pobūdžio k. salės tipo yra prie bernardinų bžn. — šv. Mykolo ir Trijų Karalių k., su kupolu prie šv. Teresės bžn. — Pacų, prie šv. Kotrynos bžn. — Apvaizdos k. ir kt. K. pobūdžio yra atskirai stovinti šv. Onos bžn. (žr.). Atskirai stovinčią apskrito plano k. prie pranciškonų bžn. pastatė M. Sužinas (XVIII a.) maskviečių invazijos aukų kaulams sudėti.

J. Kurczewski, Kościoł Zamkowy czyli katedra wileńska II 1910 17 psl.; *J. Fijałek*, Opisy Wilna aż do połowy wieku XVII-go (Ateneum Wileńskie I) 1923 329 psl.; *J. Borovskis*, Trakų salos pilis (V. D. Kultūros Muziejaus Metraštis I) 1941 211 psl. *P.Rkl.*

Koplyčkalnis 1. kalnas Dovydų k., Joniškėlio vls., Biržų aps., netoli Nebuvėlių kapų. Jokios koplyčios nėra tik tai, kad vadinęsi ir kad iš jo keliams graužas imamas.

2. kalnas Vaivadiškių k., Kavarsko vls., Ukmergės aps: Iškasama daug akmeninių plytų ir toje vietoje buvęs Degslio mst.

3. kalnas ties Kernavėlės palivarku, Musninkų vls., Ukmergės aps. Yra kažkieno griuvėsiai nuo seno, ir ten pat Švedkapio senkapis.

4. kalnas Bartkūnų k., Pabaisko vls., Ukmergės aps. Nuo kitų aukštumų atskirtas perkasu, jo šlaitai nulyginti, o viršūnėje yra nemaža aikštė. Sprendžiama, kad kalnas buvo naudojamas religinio kulto ir gynimosi reikalams.

5. piliakalnis Surviliškio vls., Kėdainių aps.

Koplytėlė yra pusiau dekoratyvinio pobūdžio namelis (lot. aedicula) statulai apsaugoti, pagerbti ir papuošti. Jos sutinkamos gotiškų katedrų fasaduose ant kontraforsų, altoriuose ir ant atskirai stovinčių stulpų. Jų kilmės reikia ieškoti senesniuose panašiuose nameliuose, pastatytuose viršum altorių (senųjų krikščionių ciborijos) ir viršum sarkofagų.

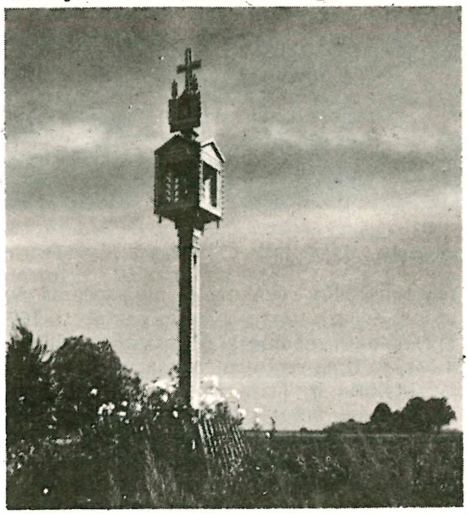

Žemaičių koplytėlė

Koporjė Petrapilio apylinkės sena suomių giminių pilis. Vėliau ją valdė švedai, o iš švedų nukariavo rusų caras Petras I.

Kopos vėjo sukaupti smulkaus smėlio kauburiai. Daugiausia kopų yra smėlėtuose pajūriuose ir dykumose. Kopos užuomazga gali būti akmuo, kupstas, krūmas ar bet kuris kitas žemės paviršiuje nelygumas, laužiąs vėjo jėgą. Lūžio vietoje pradedąs kauptis smėlis ima toliau pats veikti kaip laužiamasis veiksnys. Tuo būdu k. tolydžio auga į viršų ir į šalis. Aukščiausias k. (Dunes National Monument, Colorado) yra ligi 213 m, o Lietuvos pajūryj (Užmaryj) į pietus nuo Nidos per 61 m. Šiaip jau dykumose jos yra apie 30 m aukščio. Tačiau yra klaidinga populiari nuomonė, kad dykumos ištisai susidariusios iš pustomo smėlio kopų. Antai, Saharos tik devintoji dalis yra iš smėlio kopų ir tarp jų esančių lygumų, o smėlingiausioj Arabijos dykumoj tik trečdalis ploto padengtas smėliu. Dėl didelio vietinių sąlygų įvairumo k. esti įvairaus dydžio ir įvairių formų, tačiau visos jos skirstosi į du tipus: p a s t o v i o s i o s ir k e l i a u j a n č i o s. Pirmosios yra susidariusios prie pastovių daiktų, kaip didelis akmuo, namas, status iškilimas, o antrosios slenka pavėjui išlaikydamos savo formą. Keliaujančios k. skirstomos į dvi rūšis: skersinės ir išilginės. S k e r s i n ė s k. yra būdingos pajūriuose, kur vyraujant vėjams nuo jūros pusės susidaro išilgai jūros krantą ilgi kopų pylymai, kurie toliau nuo kranto virsta trumpų kopų virtinėmis. I š i l g i n ė s k. susikaupia ilgais, siaurais kauburiais. Tarp jų susidaro žemesnių skersinių kopų bangos. Šis kopų tipas sutinkamas didelėse dykumose. Manoma jas susidarant ten, kur pučia pakaitomis du vėjai, kurių linkmės susikerta smailu kampu.

Vėjui pučiant, smėlis nuo atsuktos į vėją pusės ardomas ir, perneštas per kopos keterą, kraunamas kopos užuovėjos pusėje. Tuo būdu k. ‚keliauja'. Užuovėjos pusės šlaitas status, ligi 34° nuolydžio; nuo jo smėlis slenka, o padidėjus statumui nugriūva didelės jo masės. Tokių griūčių pasitaiko Užmario kopose į Kuršių Marias. Didelėse dykumų lygumose susidaro pusmėnulio išvaizdos k., vadinamos barchanais, kurių galai užsiriečia priekin, nes vėjo nešamas smėlis užkliūva ne tik už k. keteros, bet ir už jos galų. Augalai iškraipo k. taisyklingas formas ir sudaro galimumą atsirasti duobėtam-kauburėtam reljefui. Tokių k. yra ištisas pajūris ties Palanga, kur jos sudaro ypačiai patogias sąlygas vasarotojams kaitintis saulėje. Jei žole ir krūmais apaugusiame smėlyne atsiranda plika vieta, tai joje vėjas išgraužia duobę, kurios pakraščiais susidaro U išvaizdos kopa, kurios galai esti atlenkti ne pavėjui, kaip barchano, bet prieš vėją ir jos vidujiniai šlaitai yra lėkštesni už išorinius. Tokių k. pasitaiko aptikti ir Lietuvoj miškais apaugusiuose smėlynuose. Didžiausios Europoje k. yra v. Prancūzijoje (Biskajos pajūryj), kur jų ruožas yra apie 230 km ilgio ir nuo 3,8 ligi 9 km pločio ir Užmaryj (žr.), kur jos sudaro apie 100 km ilgio ir ligi 4 km pločio juostą. Biskajos pajūrio k. slenka pir-

Lietuvos Sahara

myn greičiu ligi 30 m per metus. Daugumas Lietuvos pajūrio k. yra apželdintos kalnų pušelėmis, pajūrio avižomis ir jų keliavimas sustabdytas, tačiau atvirose vietose jos slenka į Kuršių Marias. Jos XVIII a. pabaigoje savyj paskandino kelias Užmario gyvenamąsias vietoves, iš kurių žinomiausi yra buvę Liudo Rėzos

Kopõs Nidoje

Kopos po sniegu

gimtiniai Karvaičiai. Ūkiniu atžvilgiu k. yra destruktyvus veiksnys, bet kai kur jos turi ir teigiamos reikšmės. Sauso klimato smėlio dykumose jos sudaro vienintelius natūralius gėlo vandens rezervuarus. K. smėlis sugeria drėgmenis ir pakelia žemės paviršiuje vandens horizontą, iš kurio susirinkęs vanduo į duburius sudaro šaltinius. Tokių viršutinių šaltinių vietos dykumose yra oazės.

K., kitaip dar Kuršių Nerīnga, žr. Užmaris.

R. A. Bagnold, The Physics of Blown Sand and Desert Dunes 1942; *P. B. Sears,* Deserts on the March 1935. *A.B.*

Kõpp Juhan (g. 1874) estų teologas, istorikas ir visuomenės veikėjas. 1917–44 Tartu univ. prof. ir 1928–37 rektorius. 1939 estų liuteronų vyskupas. Atstovavo demokratinei liaudinei pakraipai liuteronų bažnyčioje. Įsteigė krikščionių liaudies partiją. Parašė veikalų iš estų bažnyčios istorijos bei estų kultūros istorijos.

Koeppen 1. Fedor (1833–1908) vokiečių kilmės rusų gamtininkas, entomologas, botanikas, zoologas, geografas ir bibliografas. Mokslus ėjo Petrapilio universitete. Tarnavo žemės ūkio ministerijoje. Parašė visą eilę darbų. Svarbiausias veikalas yra apie medinę Rusijos augaliją, kuriame paliečiama ir Lietuva (Geographische Verbreitung der Holzgewächse des Europäischen Russlands und des Kaukasus 1888–89). *K.Rg.*

2. Petr Ivanovič (1793–1864) rusų etnografas ir statistikas, kilimo vokietis. Baigė mokslus Charkovo univ. 1845 įst. Imperatoriaus geografijos draugiją, 1843 Mokslo akad. narys. Domėjosi lietuvių ir latvių kalba, kilme ir literatūra. Norėdamas rašyti darbą apie lietuvius, K. kreipėsi žinių į Vilniaus univ., kuris jį nukreipė į D. Pošką, o šis jam pateikė Zabičio darbą. Bet savo papildytais duomenimis K. prie tų žinių pridėjo Petrapilio bibliotekose surastų žinių, ir tą darbą rusiškai paskelbė III t. Materialy dlia istorii prosveščenija Rossii antrašte: O proischoždenii, jazyke i literature litovskich narodov 1827. Jo darbą lenkiškai išvertė L. Rogalskis ir, žymiai papildęs, išsp. 1828 Dziennik Wileński. Vokiškas vertimas, kiek papildytas Napierskio ir autoriaus, išsp. 1829 Magazin der lettischen litterarischen Gesellschaft. Išsp. Russland Gesamtbevölkerung 1838, 1843, Über die Verteilung der Bewohner Russlands nach Ständen in den verschiedenen Provinzen, Etnografičeskaja karta Rossii 1851, O drevnostiach južnago berega Kryma 1837, Taurica 1840, Der Litauische Volkstamm 1851, Spisok russkim pamiatnikam 1822. Dalyvavo leidžiant Geografičeskij statističeskij slovar' Rossijskoj imperii.

Russkaja Starina 1893 knyga 4. *P. Č.*

3. Vladimir (1846–1940) vokiečių kilmės meteorologas, bet nuo 1875 ligi 1918 buvo Hamburgo Deutsche Seewarte skyriaus virš-kas. Daug nusipelnė tyrinėdamas klimatą ir sudarydamas savą klimato suskirstymą juostomis. Išsp. Versuch einer Klassifikation der Klimate 1900, Klassifikation der Klimate nach Temperatur, Niederschlag und Jahreslauf 1918, Die Klimate des Erde 1923, Grundriss der Klimakunde ²1931. Redagavo su kitais Handbuch der Klimatologie, Meteorologische Zeitschrift, Annalen der Hydrographischen und maritimen Meteorologie.

W. Meinardus, K. (Petermanns Mitteilungen 86 nr.) 1940.

4. Wolfgang (g. 1906) vokiečių rašytojas. Vienas ryškesniųjų jaunesnės vokiečių kartos prozininkų. Jo romanuose jaučiama Joyce, Dos Passos ir Faulkner įtaka. Pokario romanai parašyti puikiu (montažiniu) stiliumi ir nestokoja kūrybinio polėkio bei išradingumo. Juose talentingai, atsisakant konvencionalizmo ir senųjų tradicijų, aprašomas gilus mūsų laikų žmogaus pesimizmas. Išsp. (romanai) Eine unglückliche Liebe 1934, Die Mauer schwankt 1935, Tauben im Gras 1951, Das Treibhaus 1953.

Koppers Wilhelm (g. 1886 II 8) etnologas, S.V.D. vienuolis. Filosofiją ir teologiją studijavo St. Gabriel (Mödlinge), o Romoje etnologiją ir indologiją Vienoje, kur 1917 gavo dr. laipsnį. 1924 priv. doc., 1928 e.o. prof., nuo 1934 o. prof., bet 1938 nacių

pašalintas ir tik 1945 tesugrįžo į Vienos univ. 1929 suorganizavo Vienoj etnografinį institutą (Institut f. Völkerkunde) ir pertvarkė muziejų. 1921–22 su M. Gusinde (žr.) tyrė Ugnies Žemės gyventojus, 1938–39 Indijoje Bhil tautelę. Etnologijoje K. vienas iš paprindinių kultūristorinės srovės atstovų,

W. Koppers

1913–32 redagavo Athropos, nuo 1924 etnologinę, o nuo 1930 ir lingvistinę Anthropos biblioteką; nuo 1931 Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik, nuo 1952 Acta ethnologica et linguistica ir kt. Pagrindiniai veikalai: Die ethnologische Wirtschaftsforschung 1917, Die Anfänge des menschlichen Gemeinschaftsleben im Spiegel der neueren Völkerkunde 1921, (su Gusinde) Die Feuerland-Indianer 1924, Die Bhil in Zentralindien 1948, Der Urmensch und sein Weltbild 1949 (ag. Primitive Man and his World Picture 1952, isp. L uomo primitive e il suo Mondo) ir kt. Daug svarbių etnologinių, etnologijos metodikos, indoeuropiečių ir kt. klausimais straipsnių paskelbė Anthropos, Wiener Beiträge z. Kulturgeschichte... ir kt. sutelktiniuose leidiniuose. Liet. Indoeuropiečių religijos kultūriniai santykiai (Soter 1929, Pr. Dovydaičio versta iš Anthropos 1929), Auklėjimas primityvinėse tautose (Vairas 3 ir 4 nr.) 1933. *A.Mž.*

Kopra (iš indų khopra) džiovintas kokoso palmės vaisiaus branduolys, kokoso aliejaus žaliava, turinti apie 65% aliejaus. Ji sumalama ir išspaudžiama; išspaudos vartojamos gyvulių pašarui. K. yra vienas svarbiausių tropikinių kraštų produktų, turinčių didelės reikšmės tarptautinėj prekyboj. JAV importuoja jos apie 25.000 t, daugiausia iš Filipinų. Kopros skutuliai vartojami kepiniams.

Koprolalija (gr.) 1. tam tikros aplinkos žmonių (kareivių, jūrininkų) įprotis vartoti nešvankius žodžius bei posakius. 2. psichinės ligos pasireiškimas, vartojant nešvankius žodžius ar posakius.

Koprolitai (gr.) įvairios formos ir didumo sukietėję išmatų gabalėliai žarnyne. 2. suakmenėjusios iškasamųjų gyvulių išmatos. Iš jų sprendžiama apie pirminių geologinių periodų gyvius.

Kopta Josef (g. 1894) žymus čekų rašytojas. I pas. karo metu pateko rusų nelaisvėn. Rusijos revoliucijos metu buvo čekų legionuose ir anuometinį čekų legionierių gyvenimą pavaizdavo veikale Třeti rota (1924–34, lietuviškas vertimas Pr. Ramučio 1937). Kiti veikalai: Jediné východisko 1930–36, Modrý námořnik 1936–37, Chleb a víno 1936, Zlata sopka 1937, Červena hvězda 1931, Věčny pramen 1937, Dies irae 1945, Laska v pěti podobach 1946, Milostny kruh 1946 ir kt. K. novelė Senis ir sūnus lietuv. išsp. Čekų prozos antologijoje — Besišypsanti mergaitė — 1936.

Koptai (gr. aigyptioi, ar. qibt) — tie Egipto krikščionys, kurie po Kalchedono visuotinio Bažnyčios susirinkimo (451), pasmerkusio monofizitizmą (jis skelbė, kad Kristuje esanti tik viena — dieviškoji prigimtis), nepripažino Kalchedono susirinkimo sprendimo ir sudarė atskirą sektą. Nors po Kalchedono susirinkimo Bizantijos imperatoriai bandė jėga priversti Egipto vyskupus atsisakyti monofizitizmo, tačiau jų pastangos liko be vaisių. Imperatorius Zenonas dar bandė paaukoti Kalchedono susirinkimo nutarimus, ieškodamas susitarimo su k. ir tam reikalui Konstantinopolio patriarchas Akacijus sustatė naują tikėjimo išpažinimą (Henotikon), kurį Aleksandrijos patriarchas Petras Mongo priėmė ir buvo pripažintas Egipto bažnyčios galva. Tačiau dėl to monofizitai neišnyko. Imp. Justinijonas 538 bandė vėl griežtomis priemonėmis priversti Egipto monofizitus susijungti su tikrąja Bžn. Aleksandrijos patriarchas Teodozijus atsidūrė Konstantinopolio kalėjime, o 550 Aleksandrijoje iššudyta daugybė monofizitų, atimtos iš jų bažnyčios. Tačiau liaudis pripažino tik monofizitus savo vyskupais ir imperatoriaus pastangos neatnešė siektų vaisių. K. tuos, kurie paklausė imperatoriaus, vadino imperatoriškaisiais krikščionimis, arba melkitais (sirų malka — imperatorius). Kai Egiptas 617 atiteko persams, šie pripažino tik monofizitų vyskupus. Panašiai elgėsi ir nauji Egipto šeimininkai arabai. Mamelukų valdymas (XIII–XVI a.) kaip ir vėliau turkų Otomanų labai išugdė k. bažnyčioje jau ir seniau buvusią simoniją. Pašos pardavinėjo vyskupų vietas, ir todėl k. religinė bendruomenė vis mažėjo: XIX a. jų buvo likę vos apie 100.000. Kai Mohamedas Ali (1805-49) suteikė dau-

giau religinės laisvės, atsigavo ir k. šiandien jų yra apie 1.200.000. Dar XII a. kai kurie k. dvasininkai bandė reformuoti k. bažnyčią, įvesdami ausinę išpažintį, panaikindami apipiaustymą, bet be pasekmių. Pažymėtina nuo XIX a. prasidėjusi k. bažnyčioje kova tarp pažangiųjų pasauliečių ir konservatyvių dvasininkų. Pasauliečiai 1874 įsteigė draugiją (Pasauliečių tarybą) reformuoti savo bažnyčią, reikalaudami įsileisti pasauliečius į bažnytinę administraciją ir dvasininkų rinkimus. Pasauliečių taryba, palaikoma civilinės valdžios, 1892 atstatė iš pareigų Aleksandrijos patriarchą, kuris pasitraukęs į vienuolyną, metė interdiktą ant Kairo miesto, o kitais metais, palaikomas liaudies, išėjo laimėtoju. Pasauliečių taryba buvo panaikinta ir tik 1922 vėl atsigavo; tai sudaro ir toliau k. bažnyčioje nesutarimų šaltinį.

XVI a. pranciškonų misininkai dalį Egipto monofizitų grąžino į Kat. Bažnyčią. 1739 Jeruzalės k. vyskupas susijungė su Roma ir 1741 pop. Benediktas XIV jį paskyrė pirmuoju k. katalikų vyskupu. Pop. Leono XIII laikais, vis augant k. katalikų skaičiui, k. gavo atskirą hierarchiją su patriarchu priešakyje. Ypačiai k. katalikų skaičius pakilo po I pas. karo: 1927–37 tikinčiųjų skaičius iš 29.000 pašoko ligi 47.000. Šiandien k. katalikų yra 79.500 su 85 kunigais ir 70 bažnyčių.

Savo liturgijoje Egipto krikščionys iš karto vartojo rytų (šv. Morkaus ir šv. Baziliaus) apeigas ir graikų kalbą; tik nuo V a. liturgijoje imta vartoti k. kalbos Said tarmė (nuo IX a. Boheiro–Aleksandrijos srities tarmė). K. kalba, kurioje yra krikšč. raštų iš II ir III a., kuria rašė šv. Pachomijus ir į kurią IV a. buvo išversta Šv. Raštas, yra ne kas kita, kaip egiptiečių senoji kalba. Religinėje literatūroje yra daugybė graikiškų žodžių, paimtų iš religinės srities. Užplūdus Egiptą arabams, liaudis užmiršo k. kalbą, ir ji nuo VII a. liko tik liturginė k. bažnyčios kalba. Bet ilgainiui ir čia įsibrovė arabų kalba, ir šiandien liturginės k. apeigų knygos yra jau dvikalbės: k. ir arabų su priemaiša graikiškų žodžių, kas rodo, kad k. apeigos buvo senovėje išsiverstos iš graikų kalbos.

Būdinga, kad k. skiriasi ir antropologiniu tipu. Tai liekni, tamsūs, kuprota nosimi, be jokių negroidinių priemaišų, o papročiais išsiskiria iš kitų krikščionių žydų vartojamais apsiplovimais ir tų pačių valgių, kaip žydai, vengimu.

E. L. Butcher, The Story of the Church of Egypt 1897; *C. Kopp,* Glaube und Sakramente der koptischen Kirche 1932; *R. Strothmann,* Die koptische Kirche in der Neuzeit 1932; *M. Khouzam,* L'illumination des intelligences dans la science des fondaments 1941. *J.V.*

K. kalba ir literatūra. Primityvią monumentinių hieroglifų kalbą VII a. pr. Kr. pakeitė nauja, modernesnė kalba, kurią skaitome demotiniuose rašto dokumentuose; šia pastarąją pakeitė naujoji egiptiečių ar koptų kalba, kuri iš esmės maža tesiskiria nuo ankstyvesniųjų. Ji yra svarbiausia šeimoje kalbų, kurias derėtų vadinti chamitinėmis; šiai šeimai priklauso berberų, tuaregų ir daugumas šiaurės Afrikos kalbų. Barthélemy de Guignes lygino k.k. su hebrajų, ir vėliau nustatė pradinę tapatybę tų trijų šeimų: indoeuropiečių, semitų, koptų. K.k. skirstoma į 3 dialektus: mendaitų, vartojamą Memfyje, Žemut. Egipte, saitų, vartojamą Tebuose, Aukšt. Egipte ir oasitų, vartojamą klajoklių giminių oazėse. K.k. yra monosilabinė kalba. Jos žodžių šaknys pagrindinai keičiasi, taip pat balsės žodžio viduryje, priebalsių priešdėliai ir galūnės žodžių gale. Sakinys sudaromas normaliai, daiktavardis, veiksmažodis ir įvardis nepakeičiamai seka vienas kitą. Koptų alfabetas didele dalimi susideda iš graikiškų raidžių; kai kurios jų truputį pakeistos. Tą alfabetą vartoja visi trys dialektai, nors kai kurių ženklų vartojimas skirtingas dėl ištarimo reikalavimų. Apie XVII a. vidurį k.k. perėjo į mirusiųjų kalbų tarpą.

Koptų literatūra beveik išimtinai religinė, tiek savo turiniu, tiek paskirtimi. Kai Evangelija ėmė plisti tarp egiptiečių, atsirado reikalas Šv. Raštą išversti į liaudies vartojamus dialektus. Tuo būdu dar II a. pabaigoje ir III a. pradžioje pasirodė Biblijos vertimai. Iš čia jų nepaprastai didelė reikšmė graikų originalo tyrimams.

Paryžiaus nacionalinėj bibliotekoj saugomi gausūs koptų literatūros tekstai, kuriuos tyrė filologai. Tai gyvenimai šventųjų, pamokslai, himnai, maldos, Šventraščio daliniai vertimai, geografijos vadovėliai, medicinos receptai. Iš spausdintų veikalų pažymėtini: Missale Alexandrinum Sancti Marii — visa eucharistinė Egipto liturgija keturiomis kalbomis: graikų, koptų, arabų ir siriečių, išleista J. A. Assemanus, 1754 Romoje; Psalmės, išl. Lon-

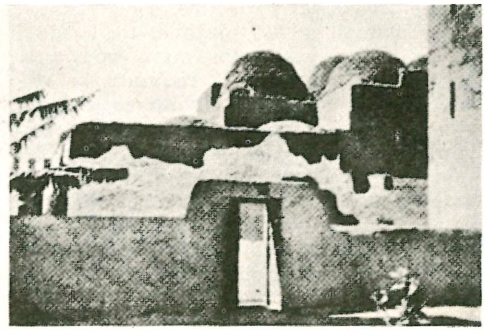

1. El-Bagavato nekropolis, 2. Deir-el-Meharako vienuolynas

done, 1826 ir Keturi evangelistai, išl. Londone, 1829.

E. Quatmere, Recherches sur la langue et la literature de l'Egypte 1818; *W. E. Crum,* Coptic Dictionary 1929; *S. Morenz,* Die koptische Literatur (B. Spuler, Handbuch der Orientalistik) 1952.

K. menas nuo III iki XI a. būdamas nuošalus labai savotiškai modifikavo helenizmo, Romos krikščionių, Sirijos ir arabų įtakas, jas sujungdamas su vietine tradicija. K. bazilika turi konstruktyvinių savotiškumų, pvz. trijų konchų planą ir kt. Puošiamojo pobūdžio skulptūroj sutinkami antikės mitologijos motyvai, jos formų frontalumas ir sugeometrinimas atitiko senojo Egipto meno dėsnius. Vienuolynuose ir kapinynuose rasta freskų ir ikonų (Bawit VI a.), iš pačių seniausiųjų krikščioniškųjų ikonų mene. K. ikonografinės formulės skirtingos nuo bizantiškų. Daug k. audinių išliko kapuose ir V. Europos bažnyčių trezoruose. Tai spalvingi siuvinėjimai (vilna ant lino, aplikacijos ir kt.). Jų lapų pynės, žmonių, paukščių ir žvėrių formos yra labai suabstraktintos, subordinuotos dekoratyvinei schemai ir labai raiškios. K. audiniai buvo eksportuojami į V. Europą Merovingų epochoje (V–VIII a.) ir turėjo reikšmės viduramžių stiliaus susiformavimui.

O. Wulff und W. F. Volbach, Spätantike und koptische Stoffe aus ägyptischen Grabfunden 1926; *G. Duihuit,* La sculpture Copte 1931; (") L'art Copte 1934; *W. Holmquist,* Kunstprobleme der Merowingerzeit 1939. *P. Gč.*

Koptūras žr. Gobtuvas.

Koptūriniai teismai žr. Kaptūriniai teismai.

Kopuliacija (lot. copulatio ‚sujungimas') susijungimo veiksmas; lytinis susijungimas.

Kopūstai ir jų vartojimas. K. į Prūsų kraštą atkeliavo drauge su Ordinu. XIII a. patys prūsai stebėjosi Ordino žmonėmis, kurie valgo ‚žoles'. Lietuvoje k. pradėti auginti apie XV a. XIX a. k. sodino dar tame pat darže metai iš metų. Atėjus rudens gruodams, k. nukirsdavo; vietomis jų kotus iš daržo išrinkdavo. Nukirstus k. ne visi skubėjo piaustyti ir rauginti žiemai. Dažnai tai atlikdavo tik prieš Kalėdas.

Supiaustytus k. (piaustė paprastai peiliu, kiti turėjo ir atskirą piaustyti lovelį, su keliais peiliais įtaisą), supildavo eilėmis į didelį ąžuolinių lentų kubilą. Įpylus eilę k. gerai juos trinka sumušdavo, iki iš jų atsirasdavo vandens, užpildavo vėl naują sluoksnį, vėl įmušdavo ir taip iki viršaus. Į k. dėdavo ir prieskonių: kmynų, morkų, krapų, o vietomis vyšnių lapų ir kadagio uogų. Taip paruoštus k. užpildavo virintu ir beveik ataušusiu vandeniu, uždengdavo drobės gabalu, viršun uždėdavo lentas ir prislėgdavo akmenimis, kad skystis semtų lentukių viršų. K. raugindavo rūsyje, pirkaitėje, ir taip paruošti jie išstovėdavo iki liepos mėn. Kartais raugdavo ne tik piaustytus, bet ir k. galvas tuo pačiu būdu, labai dažnai jas sudėdami į patį kubilo dugną. Raugintos galvos buvo laikoma didesniu skanėstu ir geriau tinkamos vasarai laikyti. Taip pat atskiruose ūkiuose ir iki pavasario buvo išlaikoma rūsiuose ir neraugintų k. galvų, paprastai laikant rūsiuose, atskiruose sieteliuose. K., skirtus sėklai, išraudavo kirtimo metu ir rūsyje susodindavo į sausą smėlį arba įkasdavo į bulvių rūsį. Anksti pavasarį susodindavo į drėgną smėlį, o tik jų kotams išsprogus, perkeldavo į daržą.

K. valgiai. Vasaros metu iš k. virdavo sriubą su mėsa, o pasninko dienomis — su grybais. Taip pat juos troškindavo su taukais, žuvimis. Kartais vasaros metu k. galvas supiaustydavo pusikėmis

ir jas įsiraugdavo. Tokius, raugintus k. valgydavo su mėsa, o dažniau tik su duona ar bulvėmis. Žiemos metu saldžių k. sriubą retai virdavo. Iš raugintų k. virdavo sriubą su mėsa, žuvimi ar grybais, o troškindavo su taukais, sėmenų ar saulėgrąžų aliejumi, žuvimis, grybais. R. Lietuvoje k. tirščius dar dėdavo į dažinį ir valgydavo su sklindžiais (blynais). Taip pat iš k. darė vyniotinius, įvyniodami mėsos maltinius į k. lapus, kuriuos paskui virė arba kepė. Vietomis virtus k., perpiltus riebalais ar sumaišytus su grybais, įvyniodavo į tešlą; tai žemaičiai vadina kopūstainiais, o r. aukštaičiai — vyniotiniais.

Raugintus k. pasninko dienomis valgė ir nevirtus su duona ar bulvėmis, kartais į juos pridėdami tik aliejaus ar pipirų. Aplamai, k. buvo mėgiamas visoje Lietuvoje valgis, o R. Lietuvoje, jis buvo laikomas išskirtiniu, todėl ir būtinu per vestuves, laidotuves, talkas ar kt. susibūrimus. Vietomis jis buvo laikomas tiek reikšmingas, jog tarnai maisto gerumą nusakydavo ne tik kiek duoda mėsos, bet ir kaip dažnai verda k., nes visoki barščiai ten skaitomi antriniu valgiu, menkesniu už juos. Tas k. pomėgis su senąja karta atkilo ir į JAV, kur lietuviški susibūrimai pasižymi k. valgiais, o lietuvių laikomos valgyklos dažna k. sriuba. Žr. Kopūstinės daržovės. *J.Šėl.*

Kopūstai (vok. Klauspuszen) glžk. st., Klaipėdos aps., Kretingalės–Kalotės–Klaipėdos ruože, Akmenės deš. vakariniame krante. Čia yra naujojo geležies amžiaus kapinynas, kuriame surasta vakarinei Lietuvos kultūrinei grupei būdingų įkapių.

Kopūstainis į kopūstų lapus suvyniotas mėsos maltinis ir iškeptas keptuvėje. Vietomis k. vadina tokį pat kruopų ir mėsos kepinį, kai kur dar balandėlių vardu.

Kopūstienė vasaros metu iš kopūsto baltųjų lapų, supiaustytų dideliais gabalais virta sriuba. K. vadina ir bulvių sriubą, virtą su stambiais gabalais piaustytų kopūsto lapų.

Kopūstinės daržovės Brassicą genties, Cruciferae šeimos augalai. Visos plačiau vartojamos k.d. priklauso Brassica oleracea rūšiai. K.d. yra gana atsparios šalnoms. Nors geriausiai auga vėsiame klimate, bet auginama visame pasauly (karštuose kraštuose jų auginimas nukeliamas į žiemos ir ankstyvo pavasario laikotarpį). Kai kurios k.d. naudojamos žmonių maistui nuo labai senų laikų, net 2000–2500 pr. Kr. Visos k.d. kilusios iš laukinio kopūsto, kuris ir dabar sutinkamas Danijos, Anglijos, Prancūzijos ir kituose pajūrio kraštuose. Visų k.d. auginimo būdai, reikalavimai, ligos ir kenkėjai yra panašūs, todėl aprašoma plačiau prie kopūsto gūžinio.

K. b r i u s e l i n i s Brassica oleracea L. var. gemmifera D. C. Jis skiriasi nuo kopūsto gūžinio tuo, kad vietoj vienos galvos turi daug apie stiebą augančių galvelių, kurios naudojamos valgiui. Galvelės yra 3–5 cm dydžio. Tai dar nesena daržovė, bet Europoje, daugiausia apie Briuselį, jau auginami keli šimtai metų. Lietuvoje buvo dar mažai paplitę. Jie tinka naudoti žiemą, kada kitų daržovių yra maža. Galvelės skinamos kelis kartus, pradedant nuo apatinių. Jų derliai nedideli 40 – 80 ctr. iš ha. Rudenį gali būti lauke ilgai. Šalčių ligi –10°C jie dar nebijo. Pašalę galvutės esti dar skanesnės. Kiek šiltesniuose kraštuose išsilaiko lauke per visą žiemą.

K. g a r b i n i u o t a s i s Brassica oleracea L. var. Sabauda. Kai kas juos vadina Italų arba Savojos kopūstais. Lietuvoje buvo dar maža auginamas. Jie skiriasi nuo gūžinių kopūstų garbiniuotais lapais ir minkštomis galvomis. Dažniausiai naudojama kaip priedas prie kitų valgių. Rudenį pakenčia dideles šalnas ligi –8°C. Auginimas ir priežiūra kaip gūžinių kopūstų.

K. g ū ž i n i s, a r b a g a l v i n i s, Brassica oleracea L. var. capitata L. yra dvimetis augalas, kuris pirmaisiais metais išaugina apvalią, pailgą arba plokščią galvą naudojamą maistui, antrais gi metais išaugina sėklas. Galvų dydis, atsižvelgiant įvairių veislių ir auginimo būdų, gali siekti 0,5–20 kg svorio. Kopūstas gūžinis Lietuvoje plačiausiai auginama daržovė, kuri užėmė apie ¼ viso daržo ploto. Tai labai populiari visame pasaulyje daržovė naudojama valgiui žalia, konservuota ir virta, pasižyminti maloniu skoniu, nemažu vitaminingumu ir mineralinių dalių kiekiu. Kopūstas gūžinis reikalauja saulėtos vietos, gerai įdirbtos ir įtręštos dirvos. Auginimo metu sunaudoja daug drėgmės. Geriausiai auga gausiai gyvulių mėšlu patręštose sunkesnėse dirvose. Ankstyvųjų kopūstų daigai išauginami inspektuose, arba šiltežėse, vėlyvųjų — atvirame lauke (lysvėse). Į 1 m² sėjama apie 10 g sėklų. Vieno ha kopūstų plotui apsodinti reikia

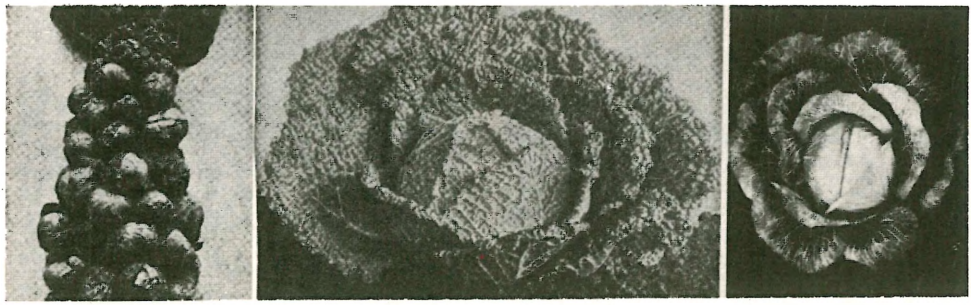

1. Briuselinis kopūstas 2. Garbiniuotasis kopūstas 3. Gūžinis kopūstas

skirti 200–400 g sėklų daigų išauginimui arba 20–40 m² ploto. Jaunus daigus dažnai puola spragės (Phyotreta nemorum). Apsaugoti nuo jų patartina dulkinti suodžiais iš ryto, kol dar yra rasa. Kopūstų daigus taip pat dažnai užpuola liga, vadinama ‚juodoji kojelė', nes daigo apatinė dalis tarp šaknų ir lapų pajuoduoja, ištyžta, daigas išvirsta ir žūsta. Tos ligos sukėlėjai yra diegavertis (Pythium de Baryanum) ir paplaiskis (Olpidium brassicae). Užpulti daigai išretinami, tarp likusių pabarstoma apie 2 cm švaraus smėlio, mažiau liejama. Daigai išauga ir esti tinkamo dydžio sodinti per 6 savaites. Ankstyvieji kopūstai Lietuvoje sodinami į dirvą gegužės mėn. pradžioje 50×60 cm atstumu, vėlyvieji 60×80 cm atstumu. Augimo metu dažnai puola lapus baltukas kopūstinis (Pieris brassicae). Balti drugiai skraido gražiomis dienomis ir deda apačioje lapų geltonus kiaušinėlius, iš kurių išsiritę lervos graužia lapus. Kai kuriais metais esti jų tiek daug, kad sunaikina visą derlių. Kovoti galima sunaikinant kiaušinėlius arba surenkant jaunas lervas, kol jos esti krūvelėse. Taip pat galima panaudoti ir įvairūs insekticidai ant kurių paprastai yra nurodyta naudojimo būdas. Derlius nuimamas kai suauga galvos. Ankstyvieji subręsta liepos mėn.; vėlyvieji gali rudenį būti lauke gana ilgai, nes 5–6°C šaltis jiems nepakenkia. Paprastai nuimami X–XI mėn. Derliai esti labai įvairūs. Ankstyvųjų skaitoma 15.000–20.000 kg iš ha, vėlyvųjų gi ligi 60.000 kg. Žiemą galima laikyti kaupuose, rūsiuose ir specialiuose sandėliuose. Geriausia laikyti temperatūra apie 0°C ir vidutinė drėgmė. Kopūstų gūžinių yra daug veislių. Lietuvoje iš ankstyvųjų buvo auginami Numeris pirmas, Jaučio širdis, iš vėlyvųjų buvo plačiausiai žinomi gudiškieji, kurie pagal bandymus davė didžiausią derlių. Jie pasižymi dideliu atsparumu, galvų kietumu ir žiemą gerai laikosi.

Kopūstas lapinis Brassica oleracea L. var. acephala D. C. yra labai artimas laukiniam kopūstui. Tai vienmetė daržovė, bet sėklas išaugina antrais metais. Jų valgoma dalis yra lapai, kurie esti labai garbanoti. Kai kurios veislės yra tamsiai raudonais lapais ir auginami kaip dekoratyviniai augalai. Valgiui naudojami nuo senų laikų. Juos jau aprašė Cato apie 200 pr. Kr. Lietuvoje buvo maža auginami, bet labiau paplitę Danijoje, Vokietijoje ir kitur. Tai viena iš atsparesnių šalčiams daržovių. Dėl trumpo vegetacijos periodo (60–70 d.) užauga net Grenlandijoje. Lietuvoj geriausiai auganti kaip vėlyva rudens daržovė. Lauke gali išsilaikyti ligi Kalėdų, o žemos veislės ir per žiemą. Jų sėklos sėjamos liepos mėn. Daigai išsodinami 40–60 cm atstumu. Ypatingos priežiūros nereikalauja. Valgiui geriau naudoti pašalę. Tuo pačiu vardu vadinamos ir kopūstais lapiniais pašarinės veislės. Charakteringi stori mėsingi jų kotai, kurie dažnai išauga ligi 1–2 m aukščio. Naudojami nupiauti ar lauke sušeriami, rudenį, net ir užšalus. Geriausiai dera ne per karštame, bet gerokai drėgname klimate, kaip š. vakarų Europos pajūriuose. Lietuvoje buvo mažai auginami.

Kopūstas kalafioras Brassica oleracea L. var. Botritis L. žr. Kalafioras.

Kopūstas ropinis Brassica oleracea L. var. gongylodes L. žr. Kaliaropė.

J.Prš.

Kopūstinis drugys žr. Kopūstinės daržovės.

Kopūstlapis. Viršutinius (žaliuosius) kopūstų lapus vasaros metu aplaužo ir jais šeria kiaules. Gražius ir didelius kopūstų

lapus renka, suvėrę ant siūlo džiovina ir ant jų kepa duoną.

Korais, Koraës, Adamantios (1748–1833) prancūzų vadintas Coray, klasikinis filologas. Pradžioje Amsterdamo pirklys, vėliau Paryžiaus gydytojas. Tautos auklėjamąja veikla K. siekė naujagraikių išlaisvinimo. Rūpindamasis giliau pažinti ir išlaikyti gr. liaudies kalbą, K. sėkmingai vykdė naujagraikių literatūroje puristinius ir klasicistinius tikslus. Veikalai: Atakta, 5 t. 1828–35.

D. Therianos, Adamantios K. 3 t. 1889–90; *C. P. Oikonomos,* Die paedagog. Anschauungen des A. K. 1908.

Korakas (gr. Koraks) sirakūzietis V a. pr. Kr. parašęs pirmąjį retorikos vadovėlį.

Koralai (lot. coralium iš gr. korallion) coelencerata tipo gyvūnai. Jie žymūs tuo, kad išskiria angliarūgšties kalkių ($CaCO_3$) ir sudaro stiprius griaučius. Iš tų griaučių susidaro vad. koralų rifai. K. apima keletą coelencerata rūšių, bet koralinius rifus sudarant svarbiausią reikšmę turi madreporidae, gyveną atogrąžų vandenyse, kur temperatūra aukštesnė kaip 70°F. Gausiausia jų yra Karaibų jūroje, Floridos, Bermudos, V. Indijos ir Australijos šiaurryčių vandenyse. Iš esmės k. yra tik patys griaučiai, kuriuose gyvena milžiniškomis kolonijomis smulkučiai polipai, vienas su kitu sujungti gyva plėve, dengiančia tuos griaučius. Kol polipai gyvi ir nuolat išskiria kalkės, tol griaučiai nuolat auga, sudarydami milžiniškas formacijas po vandenimis — rifus. Pačių polipų skaičius daugėja, besiveisiant pumpuravimo bei lytiniu būdu. Plaukiančios polipų lervos, sustojusios naujoje vietoje, duoda pradžią naujoms k. kolonijoms. K. polipai dienos metu susitraukia, nakti, imdami maistą, išsitiesia. Minta smulkutėliais gyvūnėliais. Puošmenoms vartojamas raudonasis k. (Corallium rubrum), kuris yra susidaręs iš angliarūgšties kalkių, kalcito forma, dažnai su magnio korbanato $MgCO_3$ priemaiša. Puošmenų k. labai kietas, jo tankumas apie 2,68, kietumas apie 4, spalva nuo baltos iki tamsiai raudonos. Spalvą nulemia mangano priemaišų kiekis. *V.Ef.*

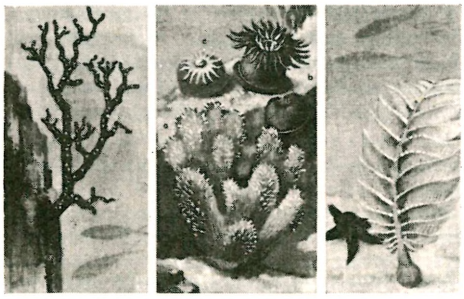

1. Taurusis koralas (Corallium rubrum), 2. Mirusiojo ranka (Alcyonium digitatum), 3. Rožinis koralas (Actinia equina)

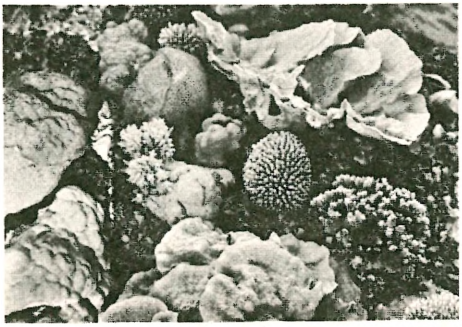

Koralų kolonija

Koralų jūra Pacifiko dalis tarp Australijos, N. Gvinėjos ir Naujųjų Hebridų, Torreso sąsiauriu jungiasi su Arafuros jūra; ligi 4680 m gylio. Joje 1942 V 7–11 sąjungininkai sumušė stiprų japonų laivyną ir sulaikė jų tolimesnį į pietus veržimąsi, grėsusį Australijai. Laivynų mūšis, žinomas K. j. mūšio vardu, pažymėtinas tuo, kad tai buvo pirmasis istorijoj laivų mūšis, kuriame priešų laivai kovėsi vieni kitų nematydami ir vieni kitų nepasiekdami artilerijos ugnimi. Japonų viena laivyno eskadra V 4 pradėjo ofenzyvą, užimdama Solomonų salyne Tulagi uostą, o antroji slinko į Lousiados salas. JAV karo laivyno 2 eskadros, vadovaujamos kontradmirolo Fr. J. Fletchero, susijungė ir nuo lėktuvnešių pradėjo pulti priešą lėktuvais. Japonai neteko 1 lėktuvnešio, 3 sunkiųjų kreiserių, 1 lengvo kreiserio, 2 naikintojų, 4 kariuomenės transporto laivų ir eilės kt. JAV nuostoliai: lėktuvnešis Lexington, naikintojas Sinis, tanklaivis Neosho, 65 lėktuvai ir iš viso žuvo 543 kariai.

Koralų rifai organinės kilmės kalkakmeninės formacijos, paprastai susiklojusios lygiai su jūros paviršiumi arba nedaug žemiau jūros paviršiaus, išilgai tropinių pakraščių arba negiliose, šiltose jūrose. K.r. atsirado dėl to, kad kai kurios grupės kolonijomis gyvenančių vandens organizmų, tiek augalų, tiek gyvulių, tu-

ri griaučius iš kalcio karbonato (kalkakmenio). Žymiausi tokių organizmų—madrepora koralai ir koralinės algės; bet ir kiti gyvūnai ir augalai, kaip moliuskai, echinodermai, kempės, žaliosios algės dalyvauja k.r. susidarant. Svarbiausieji rifus sudarantieji organizmai klesti jūros paviršiuje iki maždaug 40 m žemiau jūros paviršiaus, kur yra tropinė arba subtropinė temperatūra, normalus vandens sūrumas, nedumblinas vanduo ir pakankamai oro mikroorganizmų maistui. K.r. turį savitarpinį genetinį giminingumą skirstomi į tris tipus: pakraščių, barjeriniai ir atolų rifai. Pakraščių rifai susidaro išilgai krantų. Tai terasos pavidalo platforma sulig vandens lygiu arba žemiau vandens lygio, besiplečianti nuo kranto į jūrą ir dažniausiai baigiasi kiek pakelta, griovių išvagota, briauna, kuri pradžioje nuožulniai, toliau beveik stačia siena leidžiasi į gelmę. Sparčiausias augimas vyksta ant briaunos, o tarp briaunos ir kranto gan lėtai, nes vanduo perdaug įšyla ir sumažėja jame oro. Be to, ten atsiranda dumblo. Barjeriniai rifai visai panašūs, tik auga toliau jūroje, atskirti nuo kranto negilaus vandens juosta. Šie rifai rodo, kad jūros krantas grimsta. Žymiausia tokių rifų rūšis yra arti Australijos. Atolai (žr.) ratu apjuosia lagūną. Spėjama, kad atolai susidarė nugrimzdusių salų pakraščiuose. K.r. nėra pastovūs: jie arba auga arba nyksta. *V.Ef.*

Koranas (ar. Al-Qur'an iš kira'a ‚rečituoti, balsiai skaityti') islamo išpažintojų svarbiausioji knyga, kur nusakomos jų tikybos dogmos bei apeigos, pramieštos mitologiniais pasakojimais, ir dėstomos teisinės normos. Pagal ortodoksinį islamo mokslą K. yra paties Dievo (Alacho) Mahometui dalimis Dvasios ar šv. Dvasios ar pagaliau Gabrieliaus apreikštas, o jo originalas esąs danguj lentelėse surašytas. Mahometas buvęs vien įrankis, per kurį kalbėjęs pats Dievas, ir K. esąs Jo žodis.

Iš tikrųjų, K. susidarė ne be įtakos Mahometo laikų arabiškojo pasaulio ir aplinkinių kaimynų. Pirmiausia Mahometui darė įtakos tuo metu arabuose vyravęs polinkis į monoteizmą, į aukščiausio Dievo Alacho garbinimą, tapusį K. pagrindu. Ypač daug įtakos turėjo Mahometui žydų tikėjimas, jo pažintas per jų kolonijas Mekos ir Medinos miestuose. Judaizmas pradžioje tiek veikė Mahometą, kad jis tarėsi esąs Dievo siustas šaukti žmonėms į

Korano puslapis (apie IX a.)

Abraomo tikėjimą. Iš žydų kolonistų jis gavęs pažinti S. Testamentą, ir todėl jo pasakojimų nemaža randame K. Ne be reikšmės K. buvo ir krikščionių raštai — apokrifinės evangelijos. Dar kiek reiškė K. persiškasis mazdeizmas ir siriškas sabaizmas.

Iš šių šaltinių Mahometo vaizduotėj susidarę K. pasakojimai buvo perteikiami jo mokiniams žodžiu ir jam gyvam esant nebuvo surašyti. Tik po Mahometo mirties (632) kalifas Abu-Bekras sumojo pagaminti jo mokymų sąrašą ir tą darbą pavedė paties Mahometo raštininkui Zaid ibn Tabitui. Nors tuo metu atsirado ir daugiau K. rinkinių (korpusų), tačiau Abu-Bekro sudarytasis tapo pagrindu šiandienykščio K. Kai po kelerių metų buvo pastebėti kad ir smulkūs skirtumai įvairiuose K. rinkiniuose, tai trečiasis kalifas Otmanas (644–55) pasirūpino sudaryti jo naują tekstą, iš esmės pagerintą Abu-Bekro rinkinį. Rankraštiniame Otmano tekste dėl nenusistovėjusios rašybos ilgainiui atsirado įvairybės, ir todėl nuolat stengtasi jas taisyti, sudarinėjant naujus veikalus. Šis vyksmas tęsėsi bent 300 metų, kol XI a. išsidirbo galutinis K. tekstas — jo vulgata. K. pastovumui daug reiškė spausdinimas, kai rankraštiniai tekstai pradėti stumti į šalį. Pirma musulmonų priimta K. knyga išspausdinta Petrapily (1784). Vėliau sekė mahometoniškų kraštų leidiniai. Šiais laikais įžymiausias leidinys laikomas paties Egipto karaliaus Fuado rūpesčiu išleistasis (1923).

K. suskirstytas 114 skyrių, suromis vadinamų. O kiekviena sura skirstoma į eilutes (aya). Suros yra įvairaus ilgio; ilgiausia siekia 60 psl., trumpiausia — vos 2 eilučių. Suros sudėstytos pagal ilgį: sekančioji yra trumpesnė už prieš ją einan-

čią. Tuo būdu jas sudėstant neatsižvelgta nei į jų turinį, nei į Mahometui apreiškimo laiką. Tad jo turinys labai margas, painus ir vietomis tuo pažiūrėjimu net prieštaringas. Europiečiui, kuriam svetima musulmoniško pasaulio dvasinė aplinka, K. tėra sausas, miglotas kūrinys. Žymi K. turinio dalis yra pakartotinis teigimas vieno Dievo, jo didybės, teisingumo ir ypač gailestingumo. Smarkiai atremiamas kitų dievų garbinimas, tvarinių — neišskiriant nė Kristaus — sudievinimas. Vaizdžiai, materialiai piešiamas dangus su jo linksmybėmis, pragariškos kančios, pasaulio pabaiga ir paskutinis teismas. Jame pilna moralinių ir teisinių pamokymų, kartais atsakant į tikinčiųjų ar netikinčiųjų Mahometui statomus klausimus. Plačią vietą K. užima įvairios istorijos pranašų bei Dievo pasiuntinių, paimtos iš žydų, krikščionių ir kai kurių pagoniškų šaltinių. Pasakojimai iškraipyti, nes imti ne iš raštų, o iš netobulų atpasakojimų. K. puošmena yra pirmoji sura — malda į Alachą, musulmoniškasis ‚Tėve mūsų', ne be žydų įtakos sudaryta.

Jokia knyga nėra taip plačiai skaitoma ir cituojama, kaip K. 400 mil. musulmonų ji yra viso jų dvasinio gyvenimo šaltinis, rikiuojąs jų gyvenimo būdą, papročius, socialinius santykius žodžiu, visą jų pasaulėžiūrą.

Th. Noeldeke, Koran, Orientalische Skizzen 1892; *W. St. Clair, Tisdall,* The Original Sources of the Qur'an 1911; *J. Goldziher,* Die Richtungen d. islamischen Koransauslegung ²1952; *R. Blachère,* Introduction au Coran 1947; *M. Muhamad Ali,* Introduction to the Study of the Holy Qur'an. *J.J.*

Korbut Gabriel (1862–1936) lenkų literatūros kritikas, pasižymėjęs savo lenkų literatūros istorija (Literatura Polska ²1929–30), kurioje davė visų lenkų rašytojų biografijas, išvardijo visus jų raštus ir pateikė beveik pilną jų bibliografiją. Su J. Kasprovičium išleido lenkų kalbos žodyną ir dar išsp. Wstęp do literatury polskiej.

Korczak Janusz (Goldschmidt Henryk) (1878–1942) lenkų rašytojas. Išsimokslino Varšuvoje. Pasižymėjęs pedagogas, Varšuvos našlaičių prieglaudos vedėjas. Iš jo raštų minėtini: Dzieci ulicy, Dziecko salonu, Jak kochac dziecka, Bankructwo małego Dżeka, Moški Joski, Srule. Lietuviškai Atkaklus berniukas 1939, Džekas kooperatininkas 1936.

Korčinas (Korczyn arba Nowe Miasto Korczyn) mst. M. Lenkijoj prie Vyslos ir Nidos upių, apie 6000 gyv.; spėjama, kad K. įkūrė lenkų kng. Boleslavas Gėdingasis (Wstydliwy) ir suteikė jam mst. teises. Į K. susirinkdavo šlėktos aptarti politinių ir krašto administracinių reikalų, jame mėgdavo pagyventi Lenkijos valdovai. Pradžioje K. buvo pastatyta medinė kunigaikščių pilis, kuriai 1300 sudegus, išmūryta nauja. Kazimieras Didysis tvarkė mst. ir gražino naujais mūro pastatais. Jogaila į K. sušaukdavo lenkų ponus (1404 seimas K.), K. priimdavo užsienio pasiuntinius, K. 1391 Jogaila pažadėjo niekam neatiduoti Vilniaus, Vitebsko, Merkinės pilių be Skirgailos sutikimo, K. 1434 Jogaila pakartotinai patvirtino Gardino sutartį (1432), pažadėdamas remti Žygimantą prieš Švitrigailą. Svarbus suvažiavimas buvo sušauktas į K. 1438. 1461 K. karalius Kazimieras priėmė čekų karaliaus Jurgio Podiebrado, totorių chano ir Brandenburgo margrafo pasiuntinius. XVI a. pabaigoje K. buvo smarkiai išaugęs ir turėjo apie 30.000 gyventojų. Perkėlus sostinę į Varšuvą ir sumenkėjus M. Lenkijos ponų politinei įtakai, K. pradėjo nykti. Vėlesniais amžiais dėl miestą ištikusių dažnų gaisrų, karų sunaikinimų, marų nelaimių ir potvynių K. nebepajėgė atsigauti ir liko bereikšmis mstl. 1860 teturėjo 3319 gyv.

Słownik Geograficzny IV 1883. *R.Krs.*

Korčinskij Ivan (1864 VI 25 Ukrainoje —1935 VII 2 Alytuje) stačiatikių veikėjas Lietuvoje. Baigęs Kijevo stačiatikių sem. ir išklausęs Maskvoje teisių fak. tris kursus, 1888 tapo stačiatikių kunigu. Dirbo Kijevo ir Gardino gub. 1918 gyveno Druskininkuose ir Gardine. 1919–1920 Lietuvos Tarybos narys, 1920 Gardino miesto ir aps. viršininkas. 1921–1922 dirbo gudų reikalų ministerijoje, 1923–1935 Lietuvos stačiatikių vyskupijos tarybos pirmininkas, 1926–1935 Lietuvos kariuomenės stačiatikių kapelionas. Išsp. Drevniaja Koložskaja cerkov 1908, Slavnyje litovskije vitiazi Olgerd i Kejstut 1930, Vitovt Velikij 1930. Bendradarbiavo Karo Archyve.

Korčula (it. Curzola) Jugoslavijos sala Adrijos jūroj, visai arti Pelješaco pusiasalio; 277 km², 60 km ilgio, vidut. 7,5 km pločio; apie 28.000 gyv., kurie daugiausia verčiasi alyvos medžių auginimu, žvejyba.

Korda Sir Aleksander (1893–1955) filmų režisierius, gimęs Vengrijoje, bet dirbęs režisieriaus darbą įvairiuose kraštuose. Išgarsėjo pastatydamas Service for Ladies. 1932 įsteigė Londone savo filmų gamyk-

lą. Žymesni K. pastatymai: Privatus Henricho VIII gyvenimas 1933, Rembrandtas 1936, Bagdado vagis 1940. Jo filmų gamykla išleido Hoffmano pasakas 1951 ir Elgetų operą 1952.

Korda žr. Styga.

Kordakas (gr. kordaks) sen. Atikos komedijos nepadoriai išdykaujančio vyrų choro šokis; apskritai, nepadorus šokis.

H. Schnabel, Kordax 1910; *F. Weege,* Der Tanz in der Antike 1926.

Kordas, Aulus Cremutius Cordus, autorius žuvusio istorinio veikalo, kuriame jis gyrė Brutą ir Kasijų vadino paskutiniu romėnu. Už tai apkaltintas, mirė savanoriškai badu 25 po Kr.

Kordas (prc. corde ‚virvė') medžiagos rūšis. K. būna medvilninis, pusvilnonis ar vilnonis stiprus audinys su išilginiais iškilusiais ruoželiais (išilginėmis juostelėmis). Tokio audinio išvaizdai gauti, raštui iš dalies panaudojama ripso forma. Medvilninį dažytą k. vartoja rūbams, o nedažytą — batų pamušalui. Pusvilnonio kordo metmenys būna iš medvilnės, o ataudai iš vilnos su priemaišom.

Kordebaletas (prc. corps de ballet) grupė baleto šokėjų, kurie nėra solistai. Jie atlieka įvairaus sąstato grupinius šokius, sudarydami foną ar rėmus solistams.

Kordecki Augustyn (apie 1605–73) lenkų patriotas, Čenstachavo vienuolyno viršininkas, apgynęs Čenstachavą nuo švedų. J. Kraševskis parašė jo garbei veikalą — Kordecki.

Kordegardija (prc.) sargybos būstinė.

Kordiljerai, isp. Cordilleras (iš sen. isp. cordilla ‚virvelė') bendra prasme, dabar žinoma tik isp. kalbos kraštuose, kalnų grandinės. Kaip tikrinis vardas pirmiausia buvo duotas P. Amerikos Andams, juos pavadinant Las Cordilleras de los Andes. Vėliau šis vardas praplėstas Centro bei Š. Amerikos vakarų pajūrio kalnynams, JAV Britų Kolumbijoj ir Aliaskoje, o P. Amerikos kalnams grąžintas Andų vardas. K. JAV apima Sierra Nevada, Pajūrio kalnus (Coast Ranges), Kaskadus ir Uolų kalnus (Rocky Mts.). Žr. Cordeliers.

Korditas (ag. cordite) anglų išrasto bedūmio parako rūšis.

Kordoba (Cordoba) Nikaraguos monetar. vienetas = 100 centavų ir sidabr. moneta.

Kordoba žr. Cordova.

Kordofanas Sudano provincija į vakarus nuo Nilo; 381.000 km² ir apie 1 mil. gyv. (1956), iš kurių arti pusės yra vergai. Sostinė El-Obeid turi per 20.000 gyv. Žemės paviršius yra 600–800 m nuo j.l. plokščiakalniai-stepės, iš kurių išsikišę, kai kur ligi 1000 m aukščio, granitiniai kauburiai. Krašto produktai: sezamas, žemės riešutai, medvilnė, guma, sora, tabakas, oda, dramblio kaulas, stručių plunksnos. Daug auginama galvijų ir kuprių. K. atiteko 1821 Egiptui, o 1883 užimtas sukilusių mahdistų ir drauge su visa K. provincija išlaikytas ligi 1889. Žiauraus mahdistų valdymo metu gyv. skaičius buvo sumažėjęs, nes daug žmonių žuvo nuo teroro.

Kordonas (prc. cordon) pasienio apsauga. Kariuomenė išdėstyta grupėmis prie svarbesnių kelių pasieny apsisaugoti nuo netikėto priešo užpuolimo.

Korduba Miron (g. 1876) ukrainiečių istorikas, autorius įvairių tyrinėjimų r. Europos ir Ukrainos istorijos, kur liečiama D.L.K. praeitis. Daugumas K. darbų buvo išsp. žurnaluose. Iš jų pažymėtina: Zapiski Naukovogo Tovaristva im. Ševčenka (1925 — išsami studija apie Haličo valstybę XIII a.); Literaturno-Naukovii Vistnik (1930, 1931). Įvairiuose žurnaluose K. rašė apie Rusijos ir Kijevo valstybės pradžią (Monde Slave — 1931, Przegląd Historyczny — 1932), specialiau sustodamas ties gudų pradžia ir lenkų-ukrainiečių santykiais X–XIII a. (Sprawy Narodowościcwe 1932, 1933). Apie ukrainiečių tautos susiformavimą K. VII tarpt. istorikų kongrese 1933 Varšuvoje skaitė reikšmingą paskaitą (išsp. Zeitschrift für Osteurop. Geschichte 1935). *Z.I.*

Kordzikowski Józef (1860–1919) Rappersville muziejaus globėjas. Mokėsi Tartu univ. Išsp. su J. Jakubovskiu Polska XVI wieku 1915, rinko medžiagą Kr. Radvilo monografijai.

Korė (gr. korē ‚mergaitė') 1. K. atėniečiai bičiuliškai vadindavo požemio karalystės deivę Persefonę. 2. Gr. archainio meno apsirengusios mergaitės figūra. 3. Pastapų vietoje vartota mergaičių figūra (žr. Kariatidės).

Korealinė prievolė civilinėje teisėje prievolė, pagal kurią visi skolininkai atsako kartu ir kiekvienas atskirai.

Koreferentas (lot.) šalinis referentas, arba pranešėjas, kuris bendrai su kitu ruošia kokį klausimą ar dalyką referuoti (pranešti, skaityti) susirinkimui, posėdžiui ar šiaip kam.

Diamanto kalnai

Koreferuoti (lot.) papildyti kito pranešimą, paskaitą, paskaityti kitą pranešimą tuo pačiu klausimu.

Koreišitai — Arabijos Mekos miesto giminė, iš kurios kilo Mahometas ir jo įpėdiniai (iki 1517) kalifai.

Korėja, japon. Čosen, kin. Čausien, apima pusiasalį tarp Geltonosios ir Japonų jūrų, 850 km ilgio, 200–300 km pločio, teritoriją nuo pusiasalio š. galo ligi Jalu ir Tumeno upių ir apie 3000 salų, esančių prie p. ir v. pusiasalio krantų; turi 220.792 km² ploto ir apie 29 mil. gyventojų (1957, 25.120.174 1944). Sieną su Mandžiūrija sudaro Jalu upė ir Čangpešano kalnai, o nuo S. Rusijos Tolimųjų Rytų krašto skiria Tumeno žemupis, 30 km ilgio, 125 km į pietus vakarus nuo Vladivostoko. Nuo Japonijos skiria 180 km pločio K. sąsiauris. V. pakraštys yra žemas; juo toliau į šiaurę ir rytus, juo žemės paviršius labiau iškilęs. Aukščiausia vieta Paiktusanas (2744 m) yra Mandžiūrijos pasienyj. K. paviršius labai kalnuotas. Pagrindinis kalnynas tęsiasi išilgai r. krantą, o p. dalyj išsišakoja. Lygumų esama tik didesniųjų upių: Čošinas (Jalu intakas), Taidonas (Taidong), Hanas (teka pro Seulą), Kita (Hano intakas), Kumas ir Naktonas (Naktong) p. dalyj kloniuose. Upių kloniai ir yra beveik vienintelės krašto vietos, kur įmanomas žemės ūkis ir kur derlingose dirvose gaunamas geras ryžių, daržovių ir kitų kultūrų derlius. Kalnai išraižyti gilių tarpeklių, stačių šlaitų, apaugę medžiais ir krūmais. K., ypačiai jos šiaurinė dalis turtinga įvairių naudingų mineralų: geležies rūdos (ištekliai apie 1000 mil. t), grafito (didžiausi kiekiai pasaulyj), akm. anglies, magnezito, vario, cinko, sidabro, aukso; koalino; molibdeno; bismuto; švino, tungsteno, alunito ir kt. Pietų K. jų turi nežymius kiekius.

Klimatas p. dalyj yra švelnus, šiltas, o šiaurėj griežtas, su labai šaltomis sibirinėmis žiemomis. Žiemos yra sausos, o vasaros lietingos; pasitaiko taifūnų. Miškais apaugę apie 25% viso ploto; dirbamos žemės yra apie 23% viso ploto. Iš laukinių gyvulių sutinkami: tigras, leopardas, lūšis, lokys ir kt.

G y v e n t o j a i, išvarius japonų kolonistus, yra per 99% korėjiečiai. Jų skaičius nuo 1910 padaugėjo dvigubai. Pagal kalbą ir kultūrą jie sudaro vienalytę tautą. Žemės ūkiu verčiasi apie 70%, o pramone ir amatais bei kitais verslais arti

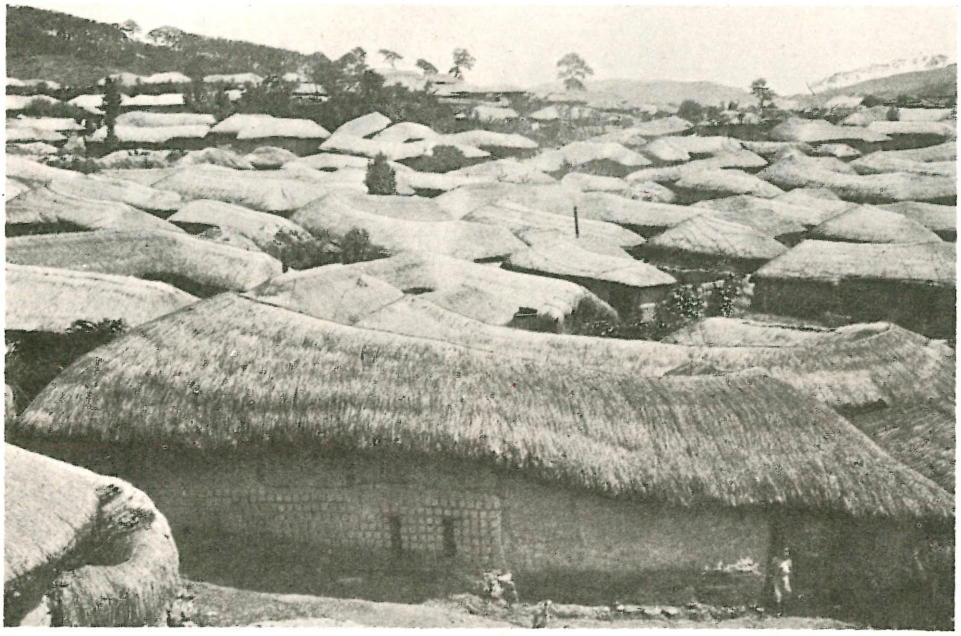

Korėjiečių kaimas

30%. Derlingos lygumos upių kloniuose ir pajūry yra labai tankiai apgyventos. Daugumas (1955 per 75%) žemdirbių yra žemės nuomininkai, mokantieji nuomą jos savininkams derliumi (50–80% derliaus). Š. Korėjoj nuo 1946 komunistinė administracija įvykdė žemės reformą, atimdama žemę iš ją nedirbančių savininkų ir atiduodama naudotis žemdirbiams bežemiams. Išvaizda korėjiečiai panašūs į mongolus, bet už juos aukštesni ir šviesesni. Juose pastebima ir malajiškosios rasės bei ainu tipo bruožų. Dėl to manoma, kad jie kilę iš Indonezijos ir vidurio Azijos imigrantų mišinio. Būdingas jų kultūrai yra didelis dailiosios literatūros, ypačiai poezijos pamėgimas. Religiniu atžvilgiu korėjiečiai yra mišrūs; šamanizmas, animizmas, tautinės religijos (tangun, čondo, sidžon-kjo) turi daugiausia pasekėjų. Konfucijus ligi vėliausių laikų buvo garbinamas, o budizmas, kuris buvo įsigalėjęs X a., nuo XV a. pradžios pradėjo nykti ir jo išpažinėjų beliko apie 200.000. Krikščionių yra apie 0,5 mil.

Nuo 1948 K. yra padalinta į dvi dali: š. K. — komunistų valdomą ‚demokratinę liaudies respubliką', apimančią (nuo 1953) 124.815 km² su maždaug 6.474.000 gyv. (1955), su adm. centru Pjonjane (Pyongyang) su apie 500.000 gyv. ir p. K. — Korėjos respubliką, apimančią 95.974 km² su maždaug 22,5 mil. gyv. P. Korėjoj yra apie 3 mil. pabėgėlių iš š. Korėjos.

Ūkinis gyvenimas. Prieš II pas.

Korėjiečių nešimo menas

Seulo miesto vaizdas

karą (1938) žemės ūkio produktai sudarė 46.4% viso krašto bendros produkcijos. Ryžiai (metinis derlius apie 4,5 mil. t) sudaro apie 57% visų javų derliaus. Žuvų sužvejojama jūrose apie 1,6 mil. t; sardinių žvejyba K. užima pasaulyj pirmąją vietą. Kasyklų ir pramonės daugumas yra šiaurės dalyj. Komunistinė K. turi 88% cheminės pramonės, 90% geležies ir plieno gamybos, 85% hidroelektrinės energijos ir 8 iš 9 didelių cemento fabrikų. P. Korėjoj yra daugumas lengvosios pramonės, 90% spaudos įmonių, 65% maisto dalykų pramonės. Svarbiausia uostai: Pusanas (850.000 gyv.) ir Inčonas (Seulo uostas) p. Korėjoj ir Nampas, Nadžinas, Vunsanas — šiaurinėje dalyj. Korėjos respublikos sostinė Seulas (1.520.000 gyventojų 1955).

Švietimas, atgavus nepriklausomybę, pietų dalyj sparčiai plečiamas; raštingų yra per 70%. K. respublikoj 1954 buvo 3954 pradžios mokyklos su 2.342.000 mokinių, 1011 vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų su 485.000 mok., 48 kolegijos ir 1 universitetas su apie 5000 stud.

Istorija. Legendarinis Tangun K. įkūręs 2332 pr. Kr. Istoriškesnis yra minimas kolonizatorius Kidža, kurio 1122 pr. Kr. pradėta dinastija išsilaikė ligi 194 pr. Kr. Nuo pat savo pradžios K. turėjo grumtis su bandžiusiais į ją veržtis hunnais, tiurkais, kinais, tibetiečiais, mongolais, mandžiūrais, japonais. 194 pr. Kr. įsigalėjo kinai šiaurinėje dalyje, kurioj 17 pr. Kr. susidarė atskira valstybė, o pietų dalyj susiformavo 3 valstybės: Kokurjo, Silla ir Pekče. Kinų padedama Silla užvaldė (VII a.) kitas dvi valstybes, netrukus išvijo kinus ir išsiplėtė ligi Jalu upės. Po ilgo kaitaliojimosi 935 vėl buvo įkurta viena valstybė Korjo (K.), kurią valdė karaliai. Karaliai tuokdavosi su seserimis, gyveno labai ištaigingai, protegavo vergiją, leido įsigalėti korupcijai ir tuo būdu privedė kraštą prie žūties, nors kurį laiką brangiomis dovanomis pavykdavo pirkti iš kinų taiką. XIII a. K. turėjo talkinti kinams žygyj į Japoniją, o 1392 pradėta nauja dinastija išsilaikiusi ligi 1910. Apsigynusi nuo japonų invazijos (1592-98), nuplėšusios visą kraštą, ir atmušusi 1627–37 kinų-mandžiūrų invaziją, 1640 pasidarė uždara svetimiesiems šalis. Japonams pavyko 1882 užmegzti prekybos ryšius. Japonų-kinų karas (1894–95) ir japonų-rusų karas (1904–05) iš dalies ėjo K. teritorijoj. Jo laimėtoja Japonija ėmė įsigalėti Korėjoj, 1905 paskirdama princą Ito generaliniu rezidentu, o 1910 ją visai aneksavo ir įvedė žiaurų okupacinį režimą. 1939 K. paskelbta kaip Japonijos provincija Čosen. Po II pas. karo, nepasitraukus iš jos šiaurinės dalies rusams, ten įkurta sovietinė ‚respublika', atskirta nuo likusios K. dalies demarkacine linija, išvesta pagal 38° š. pl. lygiagretę. 1950 VI 26 šiaurės korėjiečiai, rusų apginkluoti ir iš atsto vadovaujami, įsiveržė į p. K. ir, ne-

Korėjiečių malūnas

sutikdami nepasirengusių karui pietiečių didesnio pasipriešinimo, greit užėmė didžiąją teritorijos dalį. Žr. Korėjos karas.
Kyung Cho Chung, Korea Tomorrow 1956. *A.B.*

K o r ė j i e č i a i apie 30 mil. tauta, gyvenanti Korėjos pusiasalyje ir Mandžiūrijcje. Jų kilmė nėra aiški, nes š. Korėjos gyventojai turi mongolų - tungūzų įtakos, o pietuose — malajų-japonų. Jie vidutinio ūgio (šiaurėje ir aukštų pasitaiko), geltonos ir net bronzinės odos, juodų ir lygių plaukų, plačios nosies su ryškiais žandikauliais. Pagrindinis jų verslas žemdirbystė, būdinga kapliniu žemės dirbimu, lydimais (šiaurėje) ir ryžių auginimu. Aria jaučiais pajungtais į judančio norago plūgą. Taip pat verčiasi medžiokle, žvejyba ir smulkiais namų amatais. Jie dažnai gyvena dengtose duobėse (žeminėse), kitur šiaudų ar žolės palapinės, moliniai ar akmeniniai, mediniai namukai, dažnai keturšlaičiu stogu. Mėgsta baltos spalvos drabužius. Vyrai rengiasi švarku, plačiomis kelnėmis, galvą dengia skepetaite arba arklių plaukų skrybėle (paskutiniu metu tai vedusiųjų ženklas). Moterys nešioja siauromis rankovėmis švarką, klostytą sijoną, didelį diržu juosimą apsiaustą, iš kurio tik nosis ir akys tematyti.

Kiniečių įtakoje šeima praradusi daug savo bruožų. Šeimai, kuri yra didžioji, priklauso ne tik kraujo giminaičiai, įvedžiai (žentai ir t.t.), bet ir auklės, sugulovės ir kt. Ji tvarkosi tėvo teise — tiek galia, tiek ir paveldėjimu. Nevedusieji laikomi ‚menkesniais' šeimos nariais, nors būtų ir senyvo amžiaus. Kaimas sudaro uždarą, klaninę, bendruomenę, iš kurios išskirtos atitekėjusios moterys. Tikėjimas daugiausia budistinis, tačiau su gausiais šaminizmo likučiais. *A.Mž.*

K o r ė j i e č i ų l i t e r a t ū r a. Nors korėjiečiai beveik išimtinai naudojosi kinų kalba kaip savo literatūrine kalba ir dažniausiai rašė kiniškai istorines, filosofines ir religines knygas bei administracinius aktus, tačiau korėjiečiai turi ir savo tautinę literatūrą, kurios pradžia siekia I a. pr. Kr. Pačioje pradžioje jie atsidėję tyrė kinų mokslo bei rašto pažinimą ir atliko svarbų vaidmenį perduodami japonams kiniečių kalba sukurtas vertybes. Sol Čon (Chong) (681) išrado Idu, 233 simbolius, vartojamus korėjiečių kalboje kinų klasikų studijoms. Iš daugelio korėjiečių valstybininkų, garsių savo kiniška poezija mi-

Apsauga nuo piktų dvasių

nėtini I. Kjubo (1168–1241) ir I. Čehjon (Chehyon) (1287–1367).

Viduriniais amžiais kinų kalbos korėjiška atmaina, vartojama prozoje, pasiekė aukščiausio tobulumo. Čon Mondžu (Chong Mongju) (1337–92) kiniškai parašė daug poemų, kurios buvo plačiai skaitomos Kinijoje, Japonijoje ir pačioje Korėjoje. Kin Sedžon (King Sejong) (1419–51) sukūrė dabar vartojamą korėjiečių alfabetą, iš pradžių vien tenorėdamas tiksliai ištarti kinų garsus. To laikotarpio korėjiečių poezija daugiausia yra liaudies lyrika, susidedanti iš meilės dainų, darbo dainų, ryžių auginimo metu dainuojamų dainų ir k i s a n g, šokančių mergaičių dainų.

Daugumas romanų, dažniausiai parašytų korėjiečių kalba (jų pirmas buvo parašytas VII a.), rodo stiprią kinų įtaką. Labai dažnai vyriausias veikėjas esti studentas, išlaikęs administracinius egzaminus, arba karys, nugalįs visus priešus ir laimįs vyriausią veikėją, pergyvenęs daugybę stebuklingų nuotykių. Garsiausias korėjiečių rašytojas Kim Mandžun (Manjung) (1637–92) parašė Kaunmon (Devynių sapnas), apie herojaus atgimimą žemėje. Im Ban (Bang) (1640 – 1723) yra populiariausias autorius daugelio trum-

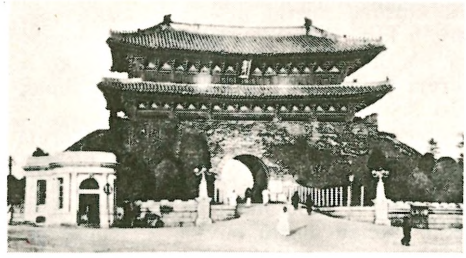

Keijo miesto vartai

pesnių apysakų, parašytų korėjiečių kalba. Į jas įeina Konfucijaus dorovinės pasakos, budistų pasakėčios ir liekanos gamtos garbinimų arba pasakojimai apie blogą lemtį, sapnus, pranašystes. Šituo laikotarpiu taip pat buvo parašyta daug mokslo veikalų, jų tarpe antologija Tonmuson (1478), į kurią įeina 500 autorių raštai, nuo X ligi XV a. ir enciklopedija Tonguk Munhon bigo (1724–70). Po 1664 daugelis raštų apie katalikų tikėjimą buvo parašyta korėjiečių kalba, o po 1890 apie amerikiečių protestantų tikybą.

Naujausias laikotarpis (nuo 1910) prasidėjo visiškai nutraukiant ryšius su ankstyvesniąja korėjiečių literatūra. Daugeliu atvejų tai buvo pogrindžio literatūra, protestuojanti prieš japonų okupaciją ir beveik išimtinai parašyta korėjiečių kalba.

Pirmoji to laikotarpio naujiena buvo patriotinės dainos, apdainuojančios senovinę Korėjos garbę arba pasakojančios apie keliones į Sibirą, Mandžiūriją ir Pacifiką. Čoe Namson (g. 1890) pradėjo leisti žurnalą Sonyon ir parašė daug patriotinių poemų. Kim Namso (apie 1920) į savo poeziją įvedė Baudelaire ir Verlaine stilių.

Romanai, iškėlę patriotinį sąmoningumą, pirmiausia pasirodė 1917 ir buvo parašyti Kim Tonin (Tongin) ir kitų; 1920 socialinėmis temomis pradėjo rašyti Čoe (Choe) Sonae, krovikas, raižytojas, budistų kunigas ir M. Gorkio sekėjas. Apie tą patį laiką pražydo proletarinis romanas, įkvėpimą pasisėmęs iš H. Barbusse, marksizmo ir japonų proletarinio literatūrinio judėjimo. To judėjimo žurnalas Pjonbjokdži (Pyonbyokji) ir rašytojai Pak Hjonhui (Hyonghui) ir Kim Kidžin (Kijin), nepaisant cenzūros ir literatūrinės vertės stokos, turėjo didelį pasisekimą.

Prieš II pas. karą Korėjos rašytojai buvo linkę skirstytis į dvi grupes, kurių viena savo idėjas sėmė iš Europos ir Amerikos kultūrų (betgi priešingų krikščionybei), o kita linko į S. Rusiją ir komunizmą. Šis ideologinis pasiskirstymas išliko ir Korėją padalinus į dvi okupacines zonas, arba Š. ir P. Korėjas.

K o r ė j i e č i ų m e n a s. Kaip Korėja yra prisiėmusi iš kinų religiją ir filosofiją, taip ir pirmųjų savo meno pradų akstiną gavo iš kinų meno ir pasidavė jo įtakai. Tačiau amžių būvyje k. menas atsipalaidavo ir išvystė savo originalias formas ir stilius. Korėjiečių menas, priešingai kinų menui, būdingas ypatingu paprastumu, kuris atitinka tautos kuklų būdą ir prisiderina prie krašto skurdumo ir tuo kartu turi stiprų linijų grožio, proporcijų jausmą ir linksta į monumentalumą. Daugelis jos plastinių bei keraminių paminklų pasižymi tokiomis klasiškai tobulomis formomis, kad ją stato beveik greta su Kinija ir Japonija. Seniausios Rytų Azijos pagodos randamos Korėjcje, lygiai ir seniausi Rytų Azijos varpai, emalinės vazės bei lėkštės. Korėjiečių meno svarba ryškėja dar labiau prisiminus, kad pirmaisiais krikščionių eros amžiais korėjiečių menas buvo persodintas į Japoniją, ir jie buvo japonų mokytojai. Seniausia Japonijos plastika, tapyba ir statyba buvo atlikta korėjiečių menininkų.

Khang-Woo-Sung Korėjietės kankinės

Pirmas korėjiečių meno žydėjimo laikotarpis prasidėjo IV a. gale, kai tuo metu į Korėją buvo įvestas budizmas, ir ji gyveno kultūros ir gerovės laikotarpį. Iš to laikotarpio kai kuriose šventyklose išlikusios freskos ir skulptūros liudija apie

Katės (Nežinomo tapytojo)

to meno laimėjimus. Žymiausias to laikotarpio meno centras buvo Kjondžu (Kyongju) mieste, kurį XVI a. japonai sugriovė, tačiau jame išliko daug brangių liekanų. Ten tebestovi ir seniausia pasaulio astronomijos observatorija, pastatyta 647.

VII a. meno centras susikūrė Kaesone, kur išsivystė garsusis celadonas (glazūruota šviesiai žalia keramika) švelniai įskilęs, ramaus pilko atspalvio porcelianas. Savo klasinių formų tobulumu ir išraiškų įvairumu šis celadonas tebėra nepralenktas. Dar ir dabar, po tūkstančio metų, galima grožėtis tobulai sukurtomis vazomis, išpuoštomis juostomis, lapais ir švelniai įspaustomis baltomis bei juodomis dėmėmis.

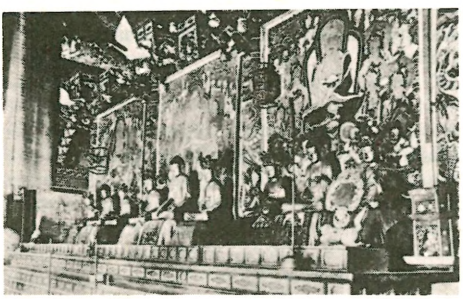

Sokwang šventovės vidus

Vėlesnio laikotarpio (Korju dinastijos) korėjiečių menas paveldėjo techninius ankstyvesniųjų meistrų sugebėjimus, nors to laikotarpio menininkai dar labiau pajvairino formas ir atskiedė spalvas. Vėlyboji keramika yra puiki savo žalsvai pilka emale, išpuošta gėlėmis ir baltais lapais, solidžiais, plačiais paveikslais, įtaigojančiais fizinės gerovės džiaugsmą.

P. A. Eckhardt, Geschichte der Koreanischen Kunst 1929; *B. Backham,* Pottery and Porcelain, II, The Fare East 1925.

Korėjos karas. S. Rusija, plėsdama savo ekspansiją po II pas. karo savo kontrolėn paglemžė š. Korėją. P. Korėja, skiriama nuo š. Korėjos 38 š. pl. paralele, liko nepriklausoma demokratinė respublika. Rusai š. Korėjoje įvedė sovietų diktatūrinę tvarką, paruošė ir apginklavo didelę armiją, kuri 1950 VI 25 pradėjo prieš p. Korėją karą. P. Korėja nebuvo pasiruošusi agresijai atremti. Jos policijos ir smulkūs kariniai daliniai traukėsi užleisdami savo krašto teritoriją priešui. 1950 VI 27 JAV prezidentas H. Trumanas įsakė JAV oro ir jūrų jėgoms, gen. Mac Arthuro vadovaujamoms, padėti P. Korėjai agresorių atremti; taip pat laivynui įsakė sutrukdyti galimą raudonųjų invaziją į Formozą. Tą pačią dieną Jungtinių Tautų taryba vienbalsiai (sovietų atstovas nedalyvavo) nutarė panaudoti karinę sankciją prieš š. Korėją ir prašė visus Jungtinių Tautų narius teikti karinę pagalbą p. Korėjai. VI 30 prez. H. Trumanas leido gen. Mac Arthurui panaudoti ir žemyno kariuomenę. VII 7, t.y. 13 dienų praslinkus nuo karo pradžios, pirmieji JAV kariniai daliniai, lėktuvais permesti iš Japonijos, susirėmė su raudonaisiais įsibrovėliais prie Hano upės. Be JAV, Korėjos kare vakariečių pusėje dalyvavo: Australija, Belgija, Kanada, Kolumbija, Etijopija, Prancūzija, Graikija, Luksemburgas, Olandija, N. Zelandija, Filipinai, Siamas, Turkija, P. Afrika, Anglija ir P. Korėja. Didžiausia karo našta teko JAV. Kitos minėtos valstybės kare dalyvavo tik savo simbolinėmis jėgomis. Agresorių pusėje kare dalyvavo: š. Korėja, Raudonoji Kinija ir S. Rusija— agresijos autorius ir aktyvus jos rėmėjas.

Korėjos karo yra 5 ryškios fazės, būtent:

1-ji fazė. Priešas, agresiją pradėjęs, su didele jėgų persvara nesulaikomas veržiasi krašto gilumon, bet VIII 15 JAV ir p. Korėjos jėgos, gindamos Pusano uostą, raudonųjų puolimą galutinai sustabdo.

2-ji fazė. Trumpas pozicinio karo momentas sąjungininkams ginant Pusano uostą ir kovojant už išsilaikymą Korėjos pusiasalyje. Visi raudonųjų mėginimai pralaužti gynėjų poziciją nepavyko.

3-ji fazė — IX 15—XI 26 sąjungininkai vykdo kontrofenzyvą nuo Pusano prietilčio iki Jalu upės, iškeldami oro ir jūrų desantus Inčono rajone, priešo užnugaryje. Š. Korėjos armija buvo sumušta ir jos likučiai bėgo už Jalu upės į Mandžiūriją. Per 100.000 Š. Korėjos karių buvo paimta į nelaisvę.

4-ji fazė. Vieton sumušto pirmojo agresoriaus — š. Korėjos — XI 26 karan įstojo naujas agresorius — Raudonoji Kinija. Sąjungininkų kovos santvarka nebuvo pritaikinta atremti kinų netikėto ir masinio puolimo. Dabar sąjungininkų jėgos skubiai turėjo trauktis, kad išvengtų sunaikinimo. Hano upės linijoje sąjungininkų jėgos pasiruošė gintis ir čia 1951 I 21 Raud. Kinijos armijos puolimas buvo sustabdytas. 1951 II Jungtinių Tautų Generalinė asamblėja paskelbė Raudonąją Kiniją agresore prieš p. Korėją.

5-ji fazė. Šioje fazėje pažymėtini trys charakteringi momentai: a. kinų armijų masinis sąjungininkų pozicijų puolimas Hano upės riboje, b. sąjungininkų atkaklus gynimasis ir sėkminga kontrataka, c. pozicinio karo laikotarpis, be didesnių mūšių, trukęs nuo 1953 VI 10 iki 1953 VII 27, t.y. iki paliaubų sutarties pasirašymo dienos.

Kare žuvo apie 30.000 amerikiečių karių, 45.000 pietų korėjiečių; komunistinių kinų ir korėjiečių nuostoliai nukautais, sužeistais ir paimtais į nelaisvę apie 1,5 mil.

A.Rkl.

Korektyvas (lot. correctus ‚ištaisytas') dalinis ištaisymas arba pakeitimas.

Korektomija (lot.) akies raginio apvalkalėlio operacija.

Korektoriumas (lot.) nusikaltusių vienuolių bausmės patalpa.

Korektūra (lot.) spaudos klaidų atitaisymas. Spaudos rinkinys taisomas arba koreguojamas kelis kartus. Jis taisomas pirmą kartą tik surinkus skiltimis, paskui sulaužius puslapiais ir paskutinį kartą jau pradedant spausdinti. Atskiri, labai sunkūs rinkti ir atsakingi darbai, koreguojami dar kelis kartus, pvz. Lietuvių kalbos žodynas (1942) buvo skaitytas ir koreguotas šešis kartus. Panašiai elgiamasi matematikos, fizikos, chemijos ir kitus leidinius leidžiant.

K. taisoma rinkinio nuospaude, kuris turi plačius kraštus, būtent pakankamai vietos visiems taisymams. K. taisoma nuospaudo kraštuose, bet n e t e k s t e, visus taisymus žymint sutartais ženklais. Atskiruose kraštuose sutartiniai k. ženklai šiek tiek įvairuoja. Lietuvoje ir apskritai v. Europoje buvo laikomasi čia pavyzdyje nurodytų ženklų. Pagal nuospaudo taisymus, ištaisomas ir rinkinys. Jei rinkinys rinktas rankomis ar monotipu, tetaisoma tik klaidinga raidė ir pn. Linotipo rinkinyje ir dėl vienos raidės tenka perrinkti visa eilutė, išskyrus tik visokius nuskutimus, kurie k. taisant atskirai pažymimi (apvedant ratuku). Aiškiai parašytą rankraštį, turintį kuo mažiausia taisymų, rinkėjas gali gerai surinkti, būtent jo k. yra lengva, nedaug klaidų. Todėl spaustuvės, vengdamos bereikalingos k., atskiruose kraštuose visai nepriima ranka rašytų ar mašinėle paruoštų, bet daug taisytų, ant plono arba spalvoto popieriaus ir panašių rankraščių. Žr. Korektūros taisymo pavyzdį (447 psl.).

A.Mž.

Korektus, korektiškas (iš lot. correctus ‚ištaisytas') taktiškas, tikslus, mandagus.

Koreliacija (lot.) tarpusavio santykis, kur vienas santykio narys (koreliatas) turi prasmę tik ryšium su antru santykio nariu (koreliatu). K o r e l i a t y v u s — kas yra koreliacijos santykyje su kuo nors kitu. Pvz. koreliatyvios sąvokos yra tėvas ir sūnus, forma ir medžiaga, padirginimas ir jutimas. K o r e l i a t y v i z m u kai kurie pozityvistai kartais vadino teoriją apie subjekto ir objekto sąveiką pažinime.

J.G.

K. m a t e m a t i n ė j e s t a t i s t i k o j e — statistinė, arba tikimybinė pareinamybė, kuri neturi griežtai matematiškai išreikštos funkcinės pareinamybės. K. pareinamybe tenka naudotis, kuomet vienas komponentas pareina ne vien nuo antrojo komponento, bet ir nuo daugelio kitų besikeičiančių sąlygų, arba net abu komponentai tų sąlygų veikiami. Pvz. difteritą gydo tam tikro serumo įšvirkštimu, bet įšvirkštimas nebūtinai reiškia pagiji-

Taisomasis tekstas	Taisomieji ženklai	Klaidų rūšys
Nebeuztuenkse upes bėgime:	/e ⌊ž ⌈v ⌊i ⌈ė ⌊,	raidžių, skyrybos
Norint sau bėgtų ji pamažu;	H eitų	žodžio
Nebsulaikysi naujo filimo,	⌈ ⌊ ⌈k	apgadintos, apverstos raidės
Nors jį pas/eikint tau ir baisu.	⌊ =	kitas šriftas, išlyginti
Nuajos idėjos — vaiko len darbas:	⊔⊓ ⊔⊓ 1 2 3	sukeistos raidės, žodžių tvarka
Užtvenktos mato audrų žaibas!	/ė ⌊u	juoduliai raidžių vietoje
Nesustabbdysi bėgančio bėgančio laiko:	/ꝭ ⌊ꝭ ⌈ꝭ ⌊ꝭ	išmesti, pašalinti juodulius
Vaikastik trukdo amžiųdarbus.	⌊ ⊥	praleistas tarpas, išskirti
Vyrai, lie tuviai, auš/tančią dieną	⌣ ⌣	nereikalingas tarpas
Mūsų/sūnūs/išvys!	/nors /visgi	praleista
Griaukime amžiais	/ žr. rnkrš.	didelis praleidimas, patikrinti rankraštį
Amžiais pavergta kelias tėvynė;	⌊	įtraukti eilutę
Jos atgimimą jaučia dvasia.	⊢	panaikinti įtraukimą
Ginkim, ką mūsų proseniai gynė! Žadinkim brolius meile drąsia!	⌈	iš naujos eilutės
	⌒	suvesti eilutes
Ginkime kalbą, žemę, jos būdą!	<	per mažas tarpas
Stokim į darbą, kaip milžinai!	→	per didelis tarpas
Laimina Dievas sėjamą grūdą,	— ~~~	riebus; kursyvas
Laimina vaisių: gema šimtai.	------ ~~~	praretinti; suglausti
Kas vakarykščio sapno ieškotų,	H ~~šiandien~~	taisymas negalioja
Tam nusibostų galo belaukt. 3	1 2 3	eilučių tvarka
Svetimą rūbą kas dar nešiotų, 2	/ ^ /	išlyginti tarpus
Tam ląbą naktį galim užtraukt; 1	(a) (u)	nuskusti (linotipo eilutė)

mą; taip pat ir nešvirkštimas nebūtinai reiškia mirtį. Pažymėję tuos du įvykius, ligą ir serumo įšvirkštimą, atitinkamai A ir B, o jų nebuvimą Ā ir B, galėsime parašyti P(B, A) – P(B, Ā). Tas skirtumas, kuris vadinamas k. koeficientu, iš visos eilės stebėjimų parodys serumo įšvirkštimo naudingumą. Jei P(BA) – P(B, Ā) = 0,85; o P(BA) = 0,50, tai koeficientas 0,35 parodo įšvirkštimo naudą (teigiamą įtaką). *M.Kr.*

2. K. psichologijos moksle vartojamas nustatyti ryšiui tarp dviejų grupių faktų kuriuos individualiai lygindami negautume charakteringų rezultatų, būtų daug prieštaravimų, ir dėl to negalėtume surasti bendro dėsnio. Kai norime surasti pvz. santykį tarp vaikų amžiaus ir svorio, tarp atminties ir bendrosios inteligencijos, turime ieškoti k. koeficiento, išreiškiamo, sutartine raide r. Juk atrodo, kad atmintis turi daug reikšmės inteligencijai, o amžius — svoriui, tačiau rasime daugybę atvejų, kur šie dydžiai nebus tiesiog proporcingi. Pasitaiko asmenų, kurie turi fenomenalinę atmintį, o inteligenciją — žemiau vidutinės. Tas pats ir su vaikų bei paauglių amžiumi ir jų

svoriu. Tad bendras santykis tarp dviejų serijų duomenų a, b, c... ir x, y, z..., imant dėmesin ir min. prieštaravimus, yra ieškomas dažniausiai pagal šią K. Pearsono formulę:

$$r = \frac{AZ+BY+CX...}{\sqrt{(A^2+B^2+C^2...)(X^2+Y^2+Z^2...)}}$$

Čia A yra skirtumas tarp a ir a, b, c... vidurkio, arba $A = a - \frac{a+b+c...}{n}$; tokiu pat būdu surandami B, C... X, Y, Z... K. koeficientas r yra išreiškiamas dešimtaine trupmena +1 ir −1. Kai r = +1, turėtume turėti idealią k., reiškiančią visišką dviejų serijų duomenų paralelišku mą. Bet tatai praktikoje beveik niekuomet nepasitaiko, nebent per klaidą, kai ta pati duomenų serija pavadinama tik skirtingais vardais. r = 0 būna tada, kai tarp tų dviejų serijų nėra absoliučiai jokio ryšio, pvz. tarp mokinių svorio kilogramais ir jų pavardžių raidžių skaičiaus. Kai tarp tų dviejų serijų yra atvirkštinis santykis, r gaunamas neigiamas, idealiniu atveju r = −1. *A.Lgm.*

3. K. b o t a n i k o j e to paties augalo organų, taip pat audinių bei celių vystymosi tarpusavė priklausomybė.

4. K. n e u r o l o g i j o j įcentrinių nervinių impulsų kombinacijos (priėmimas, pakeitimas ir derinimas) jutimo centruose, kurie juos išsiunčia atitinkamai veikti.

Koreličiai žr. Kareličiai.

Korelin Michail Sergejevič (1855–1899) rusų istorikas, Maskvos univ. prof., domėjęsis daugiausia kultūros ir literatūros istorija. Išsp. Rannij italjanskij humanizm i jego istoriografija 1892, 21914, Važneišije momenty v razvitii srednevekovago papstva 1890, Kulturnyj krizis v Rimskoj imperii, Egipskyje bogi i ich chramy, Očerki italjanskogo vozroždenija 1896, Padenije antičnogo mirosozercanija 1895.

Koren Hans (g. 1906) austrų tautotyrininkas. Baigęs Graze tautotyrą, dirbo Religinės tautotyros institute (Salzburge), nuo 1936 Stirijos etnografiniame muziejuje Graze; nuo 1949 šio muziejaus dir., nuo 1951 ir prof. Graze. Religinei tautotyrai reikšmingi jo darbai: Volksbrauch im Kirchenjahr 1934, Volkskunde als gläubige Wissenschaft 1936, Volkskunde in der Gegenwart 1952 ir kt.

Korentometras instrumentas matuoti jūros srovių greičiams ir kryptims. Vieni jų naudojami paviršiaus srovėms matuoti, kiti gilumos. Yra daug įvairių modelių. Paviršiaus srovėms matuoti parankiausias šiuo metu yra GEK (Geomagnetic Electrokinetograph), naudojamas nuo plaukiančio laivo. Matuoja elektrinę įtampą, susidarančią judant kokiam nors elektrolitui (jūros srovė) per magnetinį lauką (šiuo atveju žemės). K. susideda iš poros elektrodų, prijungtų prie dviejų kabelių pakankamo ilgumo (trigubo laivo ilgio), kad laivo magnetinė įtaka elektrodams būtų nebeveiksminga, potenciometro, sujungto su kabeliais ir kartu su užrašomuoju aparatu, žirokompaso pakartotojo arti potenciometro. Įtampos skirtumo dydis tarp elektrodų priklauso nuo to, kiek laivas yra srovės nunešamas statmena laivo kursui kryptimi, tarpusavio atstumo tarp elektrodų, vietinės žemės magnetinio lauko jėgos vertikalios sudėtinės ir šiek tiek nuo vandens masių greičio skirtumų vertikalioj krypty.

Matuojant įtampos skirtumus plaukiant iš eilės dviem kryptim (viena kitai statmenomis), surandama tų dviejų krypčių srovės greičio sudėtinės. Atstojamoji tų dviejų greičio sudėtinių plaukimo kryptimis yra srovės greitis ir kryptis (vektorius) matuojamajam lauke.

E k m a n k. yra išrastas švedo V. W. Ekman. Instrumentas matuoja srovės greitį ir kryptį bet kuriame gylyje, tačiau tik nuo užinkaruoto laivo ar bojos.

R o b e r t s o r a d i j o k. sukonstruotas užrašymui gilumos srovės greičio ir krypties. Specialioj bojoj įrengtas radijo siųstuvas. Yra dar įvairių paprastesnių instrumentų, naudojamų pakrantėse pritvirtinant prie krantinių, molų ar bojų. Naudojamos ir laisvai plaukiojančios plūdės ar buteliai stebint juos nuo kranto, laivo ar iš lėktuvo, arba įdedant vidun nurodymus, kur nusiųsti žinią ir duomenis, butelį atradus. *A.P.Mžk.*

Korepetitorius (lot.) asmuo, padedąs mokslus einančiam jaunimui parengti pamokas namie arba teikiąs papildomas pamokas tų mokslo dalykų, kurių menkiau pasirengęs arba menkesnių gabumų jaunuolis neįstengia suprasti ir tinkamai išmokti. K. gali būti kiekvienas nusimanąs kurio mokslo srityje ir turįs kiek pedagoginių gabumų vyresnis asmuo: tėvas, motina, brolis. Tačiau dažniausiai k. būna gabūs vyresniųjų aukštesniosios mokyklos klasių mokiniai ar aukštųjų mo-

kyklų studentai, kurie šiuo būdu uždirba sau pragyvenimą. Daugelis lietuvių tautos atgimimo veikėjų, k. a. J. Basanavičius, V. Kudirka, K. Grinius ir kt., studentaudami taip pat yra buvę korepetitoriais.

Korespondencija (lot.) 1. Susirašinėjimas laiškais. 2. Korespondento siunčiama žinia laikraščiui; trumpa žinia laikraštyje. K. aiškiai ir tiksliai pažymi kas, kur, kada, kokiomis aplinkybėmis įvyko, kieno, kuriuo tikslu daroma. K. tiksliai sužymima datos, vieta, su įvykiu surišti vardai, bet vengiama protokoliškumo, įvedama galimai būdingesnių posakių, faktų, įvykių, pagaunant esminius dalykus, neištęsiant nesvarbių smulkmenų, vengiant asmeniškumų ir įžeidinėjimų, bet duodant pilną pranešimą, vengiant bendrybių, išryškinant esminius dalykus. JAV korespondentų mokykla reikalauja pirmame sakinyje pranešti visą esmę, o toliau — įvykį detalizuoti. K. parenkama antraštės, kurios nusakytų, apie ką rašoma ir patrauktų tai perskaityti.

J. Prunskis, Ką ir kaip rašyti į laikraštį 1950; Jaunam spaudos veikėjui (red. Juozas Keliuotis) 1926.

Korespondencinis mokymas žr. Mokymas.

Korespondentas (lot.) 1. žinių teikėjas laikraščiui; pagal paskirtį gali būti užsienio, karo, sporto ir kt. k.; pagal teises — gali būti akredituotas (pripažintas su visomis oficialiai teikiamomis teisėmis) ir privatus; pagal spaudą, kurią aptarnauja — specialus vieno laikraščio ar tarnaująs laikraščių sindikatui; pagal vartojamas priemones — spaudos, foto, kino apžvalgų k. Vienas iš pirmųjų platesnio masto karo k. tinklo organizatorių buvo George W. Kendall, įsteigėjas Picayune laikraščio New Orleans. 1848 jis sudarė specialių kurjerių sistemą, kad pagreitintų pranešimus iš karo su Meksika. Ypač plačiai karo k. pasireiškė II pas. karo metu, stebėdami kautynes pirmose linijose, ir dėl to, pvz. Ernie Pyle žuvo Pacifiko fronte.

2. Asmuo, kuris susirašinėja, rašo įmonės, įstaigos, organizacijos raštus.

3. Nepilnateisis mokslo draugijos ar įstaigos narys.

Koreva Anton Ksaverovič (1828–1876) rusų armijos generolas. Dirbdamas generaliniame štabe sudarė Vojenno - statističeskoje opisanije Vilenskoj gub. žr. Kareiva.

Korfanty Wojciech (Adalbert) (1873–1939) Lenkijos politikas. Aukštosios Silezijos darbininko sūnus, K. nuo 1900 pats buvo kasyklų darbininku. 1901 įsteigė lenkų kalba laikraštį Górnoslonzak lenkų reikalams ginti vokiečių valdomoje Silezijoje. 1903 buvo išrinktas atstovu į Prūsijos landtagą, 1918 lenkų atstovu į Vokietijos reichstagą. Atstačius Lenkijos nepriklausomybę, K. nuo 1919 buvo Lenkijos krikščionių-demokratų vadovas Lenkijos seime. 1923 Witos kabinete vicepirmininkas. Greta savo valstybinių bei politinių pareigų, K. dar redagavo laikraščius Rzeczpospolita Varšuvoje ir Polonja Katovicuose. Antipilsudskininkas. Buvo kalinamas.

M. Tobiasz, W. K. 1947. *K.Avž.*

Korfas (gr. Kerkyra, Korkyra, Korfu, lot. Korfu) Graikijos sala, pati šiaurinė didesniųjų Jonijos salų, 586 km², 106.261 gyv. (1940). Siauro sąsiaurio (2,5 km) atkirsta nuo Albanijos ir Graikijos Epiro. Paviršius šiaurėje kalnuotas (ligi 914 m), o pietuose kalvotas. Salos š. nederlingi kalkių kalnai, pietuose gausu alyvmedžių, vynuogynų, pietinių kraštų vaismedžių ir daržovių. Dažnai būna žemės drebėjimų. Svarbiausias salos mst. yra Korfas, 30.739 gyv. (1950). Tai patogus natūralus uostas; čia yra kat. ir stačiatikių arkivyskupų rezidencijos ir dvi katedros. Senovėje K. buvo laikytas Odisėjos Scherija, fejakų šalimi. Nuo seniausių laikų K. gyveno Ilirijos liburnai, nuo 734 pr. Kr. salą kolonizavo korintiečiai. Būdama tiltu tarp Graikijos ir Italijos, K. buvo išplėtusi prekybą Jonijos ir Adrijos jūroje ir sukėlusi metropolijos Korinto pavydą. 665 pr. Kr. K. pirmosiomis gr. jūrų kautynėmis nugalėjo Korintą ir tapo nepriklausoma. Naujas ginčas su Korintu dėl bendrai valdomos Epidamno kolonijos sukėlė Peloponeso karą (nuo 431 pr. Kr.). 229 pr. Kr. išviję ilirų piratus, K. užėmė romėnai. Irstant Bizantijos imperijai, nuo 1387 K. tenka Venecijai, nuo 1797 Jonijos salų respublikai, nuo 1864 Graikijai.

De Claparède, Corfou et les Corfiotes 1899.

Korff Johann Albrecht (1697–1766) rusų diplomatas, Kuršo vokiečių kilmės. Buvo Rusijos mokslų akad. pirm. Surinko didelę privačią biblioteką (34.000 tt.). Išsp. Über die Grodnaer Constitution 1726, Gründlicher Beweis, dass das Recht einen Fürsten zu wählen, den Standen der Herzogthümer Curland und Semgallen von

Korfas (Potamos)

ihren Urahnen angestammt 1762, tais pačiais metais leidinyje Dreiers specimen juris publici Lubecensis išsp. straipsnį — Nachricht von dem litthauischen Grossfürsten Gedimin.

Korfinijus (lot. Corfinium) sen. pelignų sostinė vidurinėje Italijoje prie Fucino ežero. Per sąjungininkų karą 90 pr. Kr. K. buvo paskelbtas kuriamos Italijos valstybės sostine, bet veikiai romėnų nukariautas.

H. Nissen, Italische Landeskunde 2, 1902; *N. Colella, C.,* Ricerche di topografia (Atti e Mem. Convegno stor. abruzzese-molisano 2) 1935.

Korgonovaitė-Staneikienė Marija (g. 1906 VII 26 Tiflise) gydytoja. 1929 baigė Lietuvos univ. medicinos fak. Dirbo asistente akių klinikoje. Rašė Medicinoje apie Kauno mst. kovą su trachoma, skaitė V Lietuvos akių gydytojų suvažiavime pranešimą.

Koriakai sen. sibiriečių tautelė prie Beringo–Ochotsko jūros Kamčatkoje. Jų yra išlikusių apie 7450 žmonių. Jie elnių augintojai, klajokliai, bet prie jūros susispietę žvejai yra sėslūs. Gyvena susimaišę su čuksais, tungūzais.

K. Jochelson, The Koryak 2 t. 1908; *M. A. Sergejev,* Koriakskij nacionalnyj okrug 1934.

Koriandras (Coriandrum sativum) vienmetis augalas, 30–60 cm aukštumo. P. Europoje, š. Afrikoje bei Azijoje savaiminis. Iš k. sėklų gaunamas aliejus vartojamas likerių gamybai bei parfumerijoje, o sėklos prieskoniams.

Koribantas (gr. Korybas, -antos) Frigijos deivės Kibėlės (žr.) žynys ir palydovas. Triukšminga muzika ir ginkluotais šokiais, įsiutinti įkarščio, K. garbindavo savo deivę. Iš čia koribantiškas — padūkęs.

Koribantizmas (ag. corybantism) klaikus, bemiegis psichinio susijaudinimo stovis.

Korycin S. Gudijos mstl. Sokolkos aps., prie Augustavo – Balstogės vieškelio, prie Kumialkos upės, apie 30 km į v. nuo Sokolkos. Gyv. per 600, kurių prieš II pas. karą daugumas buvo žydai. Veikė keli fabrikai. Medinė šv. Kryžiaus kat. bažnyčia statyta 1661 Žygimanto III. *V.Klb.*

Korickis (Korycki) 1. Karolis (1702 Ditrikėse, Lydos aps. — ?) jėzuitas, Vilniaus akad. prof. Išsp. tik vieną pamokslą — Kazanie na pogrzebie Sapiehy.

2. Mykolas (1714–1791) (brolis 1.) jėzuitas, poetas ir pamokslininkas, Nesvyžiaus liciejaus rektorius. Polocko jėzuitai išsp. Carmina M. Koricki 1817, O Janockis — Musarum sarmaticarum specimina nova.

Korida žr. Bulių kautynės.

Koridonas (gr. Korydon) bukolinėj poezijoj (žr. Bukolika) nelaimingai įsimylėjusio piemens vardas. Apskritai meilės kankinamas meilužis.

Korifėjus (gr. koryfaios ‚esąs viršūnėje, vadas', nuo koryfė ‚viršūnė') sen. gr. dramoje choregas (gr. choregos ‚chorvedys'), chorvedys, choro kalbėtojas dialogo scenose. Apskritai — vadovaująs mokslininkas, menininkas.

Koriko ola (gr. Korykion antron arba tik Korykion) 1. dabar Saranta Aoli, gamtos grožiu pagarsėjusi stalagmitinė ola Parnase (žr.), kurioje gyvenęs Panas (žr.) su K. nimfomis.

2. Ola Kilikijoje, garsi geriausiu safranu, vadintu K. safranu (Korykios krokos).

Korilskis Liudomilas žr. Kobeckis Liudvikas.

Korina (gr. Korinna) gr. lyrinė poetė iš Tanagros, Beotijoje, apie 500 pr. Kr., Pindaro mokytoja, kuri penkis kartus nugalėjusi poetinėse varžybose. K. vartojo paprastą beotiečių dialektą ir savo kūrybai panaudojo vietines sakmes. Fragmentai: E. Diehl Anthologia lyrica Graeca 1, ²1936.

D. L. Page, Corinna 1953.

Korinka (Kornia) upelis Jodų vls., Dunilavo aps., Ustatos (Jankos, Dysnos, Dauguvos) deš. intakas, 15 km ilgio; teka iš Kornio ež., 5 km į š.v. nuo Jodų bžk., 17 ha ploto, 139 m v.j.; kartais klaidingai laikomas Jankos intaku.

Korintas Graikijos uostas K. įlankos (125 km ilgio, 20 km pločio) šalutinėj šakoj, 65 km į vakarus nuo Atėnų; apie 13.000 gyv. (1956). Alyvos, džiovintų vynuogių, šilko, vaisių išvežimas. Miestas buvo 1858 ir 1928 sunaikintas žemės drebėjimo. K. sąsmauka, 6,3 km pločio ir 87 m aukščio, jungianti Peloponesą su žemynu, 1881–93 perkasta 25 m pločio ir 8 m gylio K. kanalu. *A.B.*

K. buvęs IX a. pr. Kr. Argolidės ateivių doriečių Istme (gr. Isthmos) įkurtas. Betgi priešgraikiškas K. vardas ir kai kurie kapų radiniai duoda pagrindo prileisti, kad K. esąs daug senesnis, net neolito laikų miestas. K. buvo po š. šlaitu Akrokorinto piliakalnio, kuris dėl aukštos, neprieinamos padėties buvo svarbi tvirtovė iki naujųjų laikų. Miestas turėjo 3 uostus: Lechaino, Kenchreai ir Schoinos Saronijos įlankoje. K. buvo ypač graikų, ilirų, italų ir Azijos prekių prekybos centras. Pats K. išveždavo daugiausia meno dirbinius: statulas, paveikslus, metalo ir

Korintas (Veduta Agora)

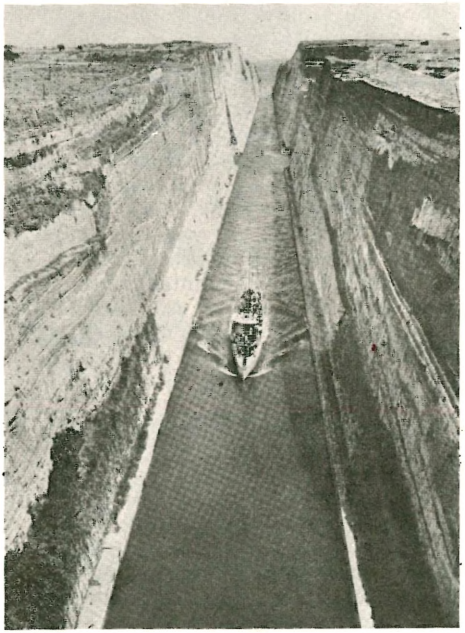

Korinto kanalas

molio dirbinius. K. buvo vartai į Peloponesą, tad turėjo ir svarbią strateginę reikšmę. Dėl patogios geografinės padėties prie svarbaus prekybinio kelio Istme tarp r. ir v., dėl sunkumo apiplaukti Peloponesą ir lengvumo perkelti prekes ir net laivus per Istmą jis tapo senovėje pirmu po Atėnų ir vienu didžiausių senovės prekybinių miestų.

Korintiečiams nuo sena turėjo įtakos fenikiečiai, su kuriais jie prekiavo ir kurių nuo sena buvo apsigyvenusių K. Iš fenikiečių jie išmoko vartoti purpurinius dažus, austi kilimus, perėmė Afroditės kultą. Korintiečiai pasižymėjo išradingumu ir grožio pajautimu. Prieš iškylant Atėnams jie vaidino vadovaujantį vaidmenį vazų gamyboje. Klestėjo keramika, dažymas, metalo apdirbimas. Tapybos pradininkai buvo Arkidas, Kleofantas, Kleantas. Ir ditirambui (žr.) Arionas suteikė metrinį pavidalą. K. davė du žymius politikus: Periandrą ir Timoleoną. Korintiečiai laikė garbe pralenkti kitus Graikijos miestus savo miesto ir šventovių puošnumu. Vėliau medžiaginės kultūros interesai nustelbė dvasinius.

Apie K. žydėjimą liudija gausios jo įkurtos kolonijos: Sirakuzai, Ambrakija, Solonas, Anaktorionas, Leukidė, Kerkira, Apolonija, Epidamnas, Potidėja. Nuvertus karaliaus valdžią VIII a. pr. Kr. K. valdė Bakchidai, 200 Heraklidų (žr.) kilmės šeimų, rinkusių kasmet karaliaus vietoje pritaną. Apie 657 Bakchidus nuvertė Kipselas (gr. Kypselos). Kipselui ir jo sūnui Periandrui valdant K. žydėjo prekyba ir amatai. 583 buvo įsteigti Istmo žaidimai. Tais pat metais buvo nuverstas Periandro brolvaikis Psametichas, ir K. turėjo vėl oligarchinę konstituciją. Kadangi Eigina buvo prekybos konkurentas, K. iš pradžių padėjo Atėnams ją sunaikinti, bet 460 paaiškėjus, kad iškilusi Atikos sąjunga dar pavojingesnė, patraukė Spartą į Peloponeso karą. Karo pradžioje Atėnai visai užgniaužė K. prekybą, bet vėliau K. vėl buvo turtingas prekybos miestas, nuo 338 net kurį laiką Graikijos sostinė, kol 146 buvo Romos konsulo Mumijaus (lot. Mummius) sugriautas ir vieta prakeikta. 44 pr. Kr. Cezaris įkūrė romėnų koloniją Laus Iulia Corinthus. Italų naujakuriai buvo daugiausia atleistiniai. Jau I a. po Kr. K. turėjo negraikišką bruožą—gladiatorių (žr.) žaidynes, kai kiti graikai dar kratėsi. K. buvo Achajos provincijos sostinė. 44 apaštalas Povilas K. įkūrė žymią krikščionių bendruomenę. Bizantijos imperijoje K. buvo Peloponeso srities sostinė. 1205 K. buvo nukariautas frankų, vėliau atiteko vėl Bizantijai, nuo 1459 Turkijai, nuo 1699 Venecijai, nuo 1715 vėl Turkijai, kurių valdomas miestas visai nusmuko. Nuo 1822 K. buvo išvaduotas iš turkų valdžios ir nuo 1830 pradėjo vėl kilti. 1858 sunaikintas žemės drebėjimo, miestas buvo atkurtas 5 km į š.r. prie Lutraki įlankos. Nuo tada atstatytasis miestas gavo Naujojo K. (Nea Korinthos) vardą, o senojo griuvėsiai — Senojo (Palaia Korinthos). Naujasis K. 1928 buvo taip pat sugriautas žemės drebėjimo.

1896 pradėtieji amerikiečių kasinėjimai davė svarbias mokslui išdavas. Atkastos 8 šventovės, 3 teatrai, 5 šuliniai su milžinišku perkasų tinklu, 5 prekyvietės, 2 bazilikos, 5 termos, 2 antikiniai, 1 krikščionių kapai, sen. krikščionių vyskupo bažnyčia. Kasinėjimai parodė, kad 146 K. buvo nevisiškai sunaikintas. Iškasenos sudėtos 1933 atidarytame naujajame muziejuj.

Rhys Carpenter, Korinthos, a Guide to the Excavations and Museum 1928; *I. G. O'Neill,* Ancient Corinth 1, 1930; Corinth, Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies 14 t. nuo 1930; *Fowler-Stillwell,* Corinth t. I 1932; Ancient Corinth, Guide to the Excavations 41947; *Kathleen,* Freeman Greek City-States 1950. *A.Rkš.*

Korinto karas, karas tarp Spartos ir Tebų, Atėnų, Korinto bei Argo s-gos 395–396, baigęsis Antalkido taika.

Korinto sąjunga Pilypo II Makedoniečio įsteigtoji visų gr. valstybių, be Spartos, sąjunga.

Korintės (gr.) smulkios, be sėklų džiovintos saulėje vynuogės; turi daug vitaminų, geležies ir cukraus.

Korintiečiams laiškai. Pirmą kartą Korintą šv. Povilas aplankė 51–52. Jo apaštalavimas čia buvo sėkmingas. Išvykdamas paliko gražiai beaugančią krikščionių bendruomenę, kuriai vėliau parašė 2 laiškus, kurie yra įtraukti į Šv. Rašto N. Testamento kanoną.

Pirmą laišką k. šv. Povilas parašė iš Efezo 56 ar 57. Rašyti jį pastūmėjo gautos žinios apie K. bendruomenėj vyraujančius nesusipratimus, pasitaikančias ydas ir turimus neaiškumus tikėjimo tiesų atžvilgiu. K.l. susideda iš 2 dalių. Pirmoje (1–6) autorius pasmerkia ydas ir duoda nurodymų, kaip su jomis kovoti; smerkiamas susiskaldymas į grupes, kviečiami visi būti viena Kristuje. Toliau apaštalas griežtai pasmerkia viešą nusidėjėlį ir nurodo, kaip tikintieji turi su juo pasielgti. Reikalauja, kad krikščionys neitų bylinėtis pas pagonių teisėjus, bet visus ginčus išspręstų savo tarpe. Pagaliau kviečia tikinčiuosius vengti paleistuvystės ir branginti skaistybę. Antroje dalyje (7–15) atsako į įvairius klausimus ir paaiškina kai kurias tikėjimo tiesas, nurodydamas, kad skaistybės gyvenimas yra tobulesnis už moterystės luomą. Dėl klausimo apie stabams paaukotos mėsos valgymą, Povilas plačiai svarsto reikalą atsisakyti kartais ir nuo leistinų dalykų, jei to reikalauja papiktinimo vengimas ar gero pavyzdžio davimas. Nurodoma, kaip tikintieji privalo elgtis liturginiuose susirinkimuose ir kaip vertinti Šv. Dvasios dovanas. Pagaliau išdėstoma mokslas apie mirtį ir prisikėlimą.

Antrą laišką k. šv. Povilas parašė 56–57 rudenį iš Makedonijos. Į čia jis buvo atvykęs iš Efezo, lankydamas anksčiau įkurtas bažnyčias. Jis sutiko iš Korinto atvykusį Titą, kuris painformavo apie padėtį k. bendruomenėje ir ypačiai kaip korintiečiai priėmė jo pirmąjį laišką. Žinios buvo guodžiančios, bet netrūko ir liūdnų. Daugumas taisėsi iš savo klaidų ir laukė Povilo atsilankymo. Bet buvo ir tokių, kurie tęsė kurstomąjį ir skaldomąjį darbą, skleisdami įvairius nepagrįstus kaltinimus prieš jį ir niekindami jo gerą vardą bei apaštališkąją vertę. Gavęs šias žinias, Povilas tuoj parašė antrą laišką, kuris turėjo parengti korintiečius priimti atvykstantį Povilą. Laišką k. nunešė Titas. Šis Povilo laiškas susideda iš 3 dalių. Pirmoji yra apologetinė (1–7). Joje Povilas gina savo apaštališkąją veiklą nuo daromų neteisingų priekaištų. Antroji yra moralinė (8–9), kurioje skatina k. tikinčiuosius rinkti aukas badaujančiai Jeruzalės bažnyčiai, iškeldamas gailestingumo darbų kilnumą ir skatindamas praktikuoti dorybes. Trečioji yra poleminė (10–13); joje puola savo priešus, bardamas korintiečius, kad klauso klaidingų apaštalų, ir iškeldamas savo apaštališkas prerogatyvas, kurios nemažesnės už kitų, ir kuriomis pagrįstai patsai gali didžiuotis.

F. S. Gutjahr, Die zwei Briefe an die Korinther ²1922; *J. Sickenberger,* Die Briefe des hl. Paulus an die Korinther ⁴1934; *E. B. Allo,* St. Paul Prémière Epitre aux Corinthiens 1934; (") Seconde Epitre aux Corinthiens 1937; *P. Ketter,* Die beiden Korintherbriefe 1937; *Robertson-Plummer,* Critical and Exegetical Comm. on the First Ep. of St. Paul to the Corinthians ²1914; (") On the Second Ep. of St. Paul to the Corinthians 1915; *H. Lietzmann,* An die Korinther 1-2 ³1931; *A. Schlatter,* Paulus der Bote Jesu 1934; *Ph. Bachmann,* Der erste Brief des Paulus an die Korinther ⁴1936; (") Der zweite Korintherbrief ²1922; *R. Bulmann,* Exegetische Probleme des zw. Korintherbriefes 1947; *L. Cerfaux,* L'Église des Corinthiens 1947. *J.Tlb.*

Korintiečių stilius (orderis) graikų architektūroje atsirado apie 400 pr. Kr. A-

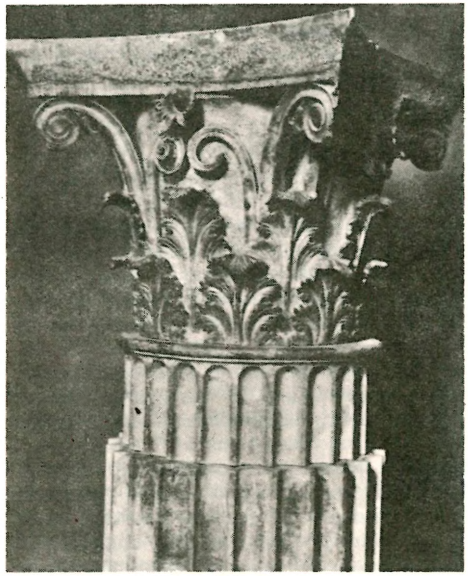

Korinto stiliaus kapitelis

not Vitruvijaus, k. stilių išrado skulptorius Kalimachas (žr.). K. kapitelis sudarytas iš akanto lapo, iš kurio kyla keturi į voliutas užsukti stiebeliai, remią plytelę; kaneliūrai ir bazė panaši į joniečių kolonos. Frizas apvestas lesbišku varu (Kymation) be reljefų. K. stilius romėnų buvo labai mėgiamas ir patyrė gan daug modifikacijų. Įvairūs bizantiškų ir viduramžių kapitelių tipai formavosi daugiausia iš k. kapitelių.

Korinto varis (lot. aes Corinthium), reikmenys ir statulėlės iš ypatingos Korinte, gaminamos žalvario rūšies. Sugriovus K. 146 pr. Kr., daugelis šios gamybos daiktų pateko į Romą, bet lydymo paslaptis dingo. Vėliau buvo prasimanyta, kad K.v. atsirado susilydžius auksui su sidabru per miesto gaisrą visai atsitiktinai. Romėnų meno žinovai už tikrus K.v. gaminius mokėdavo aukštas kainas.

Koriolanas žr. Coriolanus.

Korys bičių lizdo įrengimas, kurį jos gaminasi iš vaško, medui bei žiedų dulkelėms (bičių duonai) laikyti ir perams auginti. K. susideda iš dvigubos eilės šešiakampių akelių, kurias per vidurį skiria lankstyta sienelė, duodanti akelėms pagrindą. Kad geriau laikytųsi perai ir medus, akelės, kol neuždengtos, pakreiptos nuo 9° iki 14° aukštyn. Paprastai k. būna apie 2,5 cm storumo. K. yra dviejų rūšių akelės: darbininkėms bitėms perinti mažesnės, vadinamos bitinės akelės, ir tranams didesnės, vadinamos traninės akelės. Viename cm^2 vidutiniškai telpa 8,5 bitinės akelės arba 5,1 traninės akelės. Gamindamos (siūdamos) k. bitės vašką vartoja labai taupiai — su minimum medžiagos — maximum talpos. Akelių dugnai svyruoja nuo 0,05 mm iki 0,076 mm storumo, o sienelių nuo 0,076 mm iki 0,1 mm. Iš 30 gramų vaško pagamintos k. akelės talpina pusę kg medaus. K. visados bitės siuva pradėdamos nuo avilio viršaus žemyn. Dravėse ir kelminiuose aviliuose dalį k. išpiaudavo imdami medų. Tokius k. su medumi sumaigydavo ir palaukdavo, kol šie viršun išplaukia. Iškilusius k. nugriebdavo ir sulydydavo vaškan. Rudens metu, kopinėdami medų, išpiaudavo ir visus sausuosius k. Vėliau išpiaudavo tik visus senus, sujuodusius k., lizdui palikdami tik baltus. Dabar gaminami ir dirbtiniai k., bet jie turi tik storus akelių pagrindus. Bitės, akelių dugnus plonindamos iš atliekamo vaško padaro ir akelių sieneles. Vartojant dirbtinius k. bitėms sutaupoma daug laiko ir tuo būdu gaunama daugiau medaus. 1930 Sodybos kooperatyvas įsteigė dirbtinių k. dirbtuvę ir pardavė 3000 kg k., 1937 pardavė 15.000 kg, o 1938 buvo pareikalavimas jau 30.000 kg. 1938 Lietuvoje veikė geriausia Pabaltyje dirbtinių k. dirbtuvė. Be to, smulkių dirbtinių k. dirbtuvėlių turėjo ir kai kurie ūkininkai-bitininkai, kurie kitiems bitininkams iš jų vaško pagamindavo dirbtinių k.

Korytnianka (Koritna) Zietelos vls., Naugarduko aps. upelis, Nemuno kair. intakas, 15 km ilgio; baseino plotas 102 km^2; teka per Lipičių girią.

Korka (isp. corcha) žr. Kamščiamedis.

Korkira žr. Korfas.

Korkunov 1. Michail (1806–1858) rusų archeografas, Rusijos diplomatikos specialistas, 1847 akad. narys. Redagavo Akty istoričeskije ir dopolnenije.

2. Nikolai Michailovič (1853—1904) rusų sociologas pozityvistas ir žymus teisininkas, konstitucinės teisės prof. Petrapilio univ. Išsp. Lekcii po obščej teorii prava 81908, Istorija filosofii prava 1896, Obščestvennoje značenije prava 1890, Ukaz ili zakon 81913.

Korkus Indijos čiabuvių kiltis (apie 150.000), gyvenanti Satpūros aukštumose (Berare) ir kalbanti munda tarme.

Körmendi Ferenc (g. 1900) vengrų rašytojas ir poetas, savo veikalu Budapesti Kaland 1932 (Nuotykis Budapešte) susilaukęs tarptautinio pasisekimo, nes jis buvo išverstas į dvyliką kalbų. Jame jis spalvingai vaizduoja pokarinį Budapeštą. Taip pat minėtina ir jo istorinė fantazija apie Hitlerį ir pamišėlišką hitlerizmo destruktyvumą, kuri angliškam vertime pavadinta Adversary of Man (1941). Kiti veikalai: A boldog emberöltö 1933, Bünosök 1935, A tévedés 1938. Lietuviškai išvertė Via Bodenbachas K. Papečkys 1939.

Kormoranas Phalacrocaracidae šeimos paukštis, maždaug naminės anties didumo. Plunksnų spalva juoda, senių paukščių tamsesnė, metalinio žalio žvilgesio. K. kojos gan trumpos, plaukiamoji plėvė apima visus keturis pirštus. Snapas ilgas, pačiame gale nulenktas staigiu kabliuku žemyn. K. yra panašus į kranklį ir daugelio kalbų vadinami jūrų krankliais (Corvus marinus). Pasaulio kraštuose žinoma apie 40 rūšių. Didysis k. (Phalacrocax carbo) žr. Jūrų kranklys. Vid. ir p. Europoje gyvena k. porūšis vad. Pha-

Didysis kormoranas

lacrocax carbo subcormoranus Brehm yra kiek mažesnis už šiaurės porūšį. Didysis k. apie 800 mm ilgio ir sveria patinas ligi 2½ kg, o patelė ligi 2 kg. Kadaise k. perėjo ir Lietuvoje, o XIX a. pradžioje gausi k. kolonija buvo Juodkrantėje ir laikėsi ligi šimtmečio pabaigos. Dabar tik atskiri paukščiai praskrenda, ypač rudenį. K. sausumoje gan nevikrūs paukščiai, tačiau vandenyje gerai plauko ir nardo. Paneria gan giliai ir po vandeniu išbūva, praplaukdami 30–50 m. K. skraido taip pat gerai ir aukštai. K. gyvena greta kitų paukščių ir ypač mėgsta garnių ir kovų kolonijas. K. minta visokiomis žuvimis, bet daugiausia plekšnėmis, unguriais, builiais. K. gyvena kolonijomis: jie atima garnių, kovų peryklas, jų lizdus. Jauni iš lizdų išimti, prijaukinti k. vartojami žvejybai.

K u o d u o t a s i s k. yra mažesnio ūgio, silpnesnės sudėties, ilgesnio snapo. Mažesnio k. ilgis tesiekia tik 600 mm; kaktoje kuodas. Ši k. rūšis gyvena š. Europos ir Azijos pajūriuose.

M a ž a s i s k. (Phalacrocorax pygmeus Pall.) yra pati mažoji k. rūšis. Jų kūno ilgis tarp 470–540 mm. Galva ir kaklas rusvos spalvos.

Kuoduotasis kormoranas

T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai I t. 1938.

Korneičuk Aleksandr Evdokimovič (g. 1905) ukrainiečių prosovietinis rašytojas ir Sov. Ukrainos rašytojų pirmininkas, užsienių reikalų ministras bei ministro pirmininko pavaduotojas. Savo dramose vaizduoja pilietinį karą, koneveikdamas politinius priešus ir idealizuodamas komunistus. Savo veikale Bohdan Chmelnickij, vaizduodamas ukrainiečių kovas prieš lenkus, iškelia jų tariamą norą jungtis su Rusiją. Už dramas Platon Krečet ir B. Chmelnickij 1939 gavo dvi Stalino premijas. Už kitas tris agitacinio pobūdžio dramas gavo dar tris Stalino premijas. Visų K. dramų būdinga žymė — komunistų partijos vyriausias vaidmuo tautos gyvenime ir nesugriaunamas sovietinių tautų ‚broliškumas', kaip tik tai, ko bolševikai labiausiai pasigenda pavergtoje Ukrainoje. Išsp. Front 1942, Priežaite v Zvonkovoje 1946, Makar Dabrava v stepiach Ukrainy 1941, 1948, Kalinovaja soča 1950.

Kornelija žr. Cornelia.

Kornelijai (lot. Cornelii) viena seniausių ir garbingiausių Romos patricijų giminių, išsišakojusi į daugelį šeimų, tarp kurių kai kurios buvo plebėjiškos. Garsiausi K. buvo Scipionai. Kitos žinomiausios K. šeimos: Cethegus, Cinna, Cossus, Dolabella, Lentulus, Sulla, Tacitus. Plebėjiškos: Gallus, Nepos. Per pilietinį karą K. giminės šeimos buvo pasiskirsčiusios abiejose partijose. L. C. Sulla buvo optimatų, L. C. Cinna šalia Marijaus, demokratų vadas. Tarp plebėjiškų K. žymią vietą užima 10.000 vergų, kuriems Sulla po jų ponų mirties suteikė pilietybę. Šie atleistiniai, šalia pirmykščio, įgijo dar ir Sullos K. giminės vardą.

Kornelijus popiežius, šventasis (šv. IX 14). Liber Pontificalis jį vadina romėnu, o G. B. Rossi jį laiko kilusiu iš garsios Romos didikų Kornelijų giminės. Buvo dar tik kunigas, kai mirus pop. Fabijonui, 251 III buvo išrinktas popiežium. Tuo tarpu kitas Romos kunigas Novacijus, kuris pats veržėsi į popiežiaus sostą, vos trijų vyskupų išrinktas, prisistatė Romos krikščionių bendruomenei kaip pop. Fabijono įpėdinis. K. 251 rudenį sušaukė sinodą, kuriame dalyvavo 60 vyskupų ir daugybė kunigų bei diakonų. Čia buvo patvirtinti Kartaginos sinodo nutarimai dėl atkritėlių (lapsi) ir ekskomunikuotas

Novacijus su savo pasekėjais. K. rašydamas Antiochijos vysk. Fabijui apie Romos sinodo nutarimus, paduoda to meto Romos dvasininkų skaičių: 46 kunigai, 7 diakonai, 7 subdiakonai, 42 akolitai ir 52 kitų žemesnių šventimų klierikai. Romos krikščionių sudedamomis aukomis kasdien šelpiama 1500 našlių ir kitų vargšų. Kai 252 imp. Galus pradėjo persekioti krikščionis, K. buvo ištremtas į Civitavecchia ir ten sekančiais metais mirė. Buvo palaidotas Romos Kaliksto katakombose. Martyrologium Romanum sako, kad K. buvo nužudytas imp. Decijaus persekiojimo metu. *J.V.*

Kornelijus Nepotas žr. Cornelius Nepos, Nepotas.

Kornelisz žr. Cornelisz.

Kornemann Ernst (1868–1946) sen. istorikas, 1902 prof. Tübingene, 1918 Breslave. Be Romos istorijos studijų, rašė dar ir populiarias knygas. Išsp. Roem. Geschichte 1938–39, ³1954; Grosse Frauen des Altertums 1942, ⁴1952; Gestalten und Reiche 1943, ²1952; Weltgeschichte des Mittelmeerraumes von Philipp II von Makedonien bis Muhammed 1948–49.

Körner 1. Theodor (1791–1813) vokiečių poetas, žuvo 1813 laisvės kovų metu K. studijavo Freiburgo ir Leipcigo kalnakasybos akad. 1808-11. Berlyne studijavo istoriją ir filosofiją, 1811–13 buvo Vienos teatro direktorium, draugavo su W. v. Humboldtu, Fr. Schlegeliu, J. v. Eichendorffu. K. rašė dramų, komedijų, lyrikos. Iš K. dramų žymesnė Zriny 1812, kur vaizduojama vengrų grafo Zrinyi XVI a. kova dėl Vengrijos išlaisvinimo iš turkų Suleimano II. Kitos K. dramos: Toni 1815, Rosamunde 1814, Hedwig 1815. Rašė K. ir komedijų, kaip Der Nachtwächter 1815, Der Vetter aus Bremen 1815, Die Gouvernente 1815 ir kt., bet jos, kaip ir jo operos, mažesnės vertės. Svarbesnis K. kaip lyrikas savo poezija iš laisvės kovų meto. Tos lyrikos rinkinys Leier und Schwert (Lyra ir kalavijas) buvo išleistas jau poetui mirus 1814. Kai K. dramose jaučiama stipri Schillerio ir Kotzebue įtaka, patosas bei maniera, jo patriotinė bei kovos lyrika yra nuoširdžiai išjausta ir visiškai skirtinga nuo ankstesniosios anakreontinės poezijos, atsietos nuo asmeniškumo. K. eiles Leier und Schwert išleido jo tėvas, davęs joms ir pavadinimą. K. įkūnijo savy jaunatvišką idealizmą, rašė ir studentų eilių, kaip šviečia trys aukso žvaigždės tamsiam gyvenime ir kt.

Th. Körner

K. Berger, T. K. 1912; *O. F. Scheuer*, T. K. als Student 1924; *J. Töpfle*, T. K. Diss. Münster 1928. *A.Špl.*

2. Theodor (1873–1957) austrų generolas, politikas, socialdemokratas. I pas. karo metu vadovavo Izonzo armijai. 1923 krašto apsaugos ministras ir nuo 1925 parlamento narys, o taip pat Respublikoniškų apsaugos būrių vadas. 1934 Dollfusso vyriausybės areštuotas, 1944 vokiečių nacių įkalintas. 1945-51 Vienos burmistras, 1951–57 Austrijos respublikos prezidentas.

Th. Körner

Kornetas (prc. cornette) varinis pučiamasis muzikos instrumentas su vožtuvais, naudojamas pučiamajame orkestre. Jo natūralus derinimas yra B, vidutinė apimtis nuo fis mažosios oktavos iki c trečiosios. Reikia skirti k. nuo triūbos, kuri yra naudojama simfoniniame orkestre.

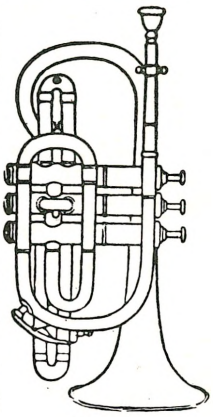

Kornetas

2. rusų caro kariuomenėje pirmasis karininko laipsnis kavalerijoje, tolygus jaunesniajam leitenantui.

Korngold Erich Wolfgang (g. 1897) austrų kompozitorius. Pradinį muzikos pasiruošimą gavęs iš savo tėvo, žinomo Vienos muzikos kritiko Julius K. (1860–1945), K. jau vaikystėje atkreipė kritikų dėmesį savo kompozicijomis: pantomima Der Schneemann 1908, fort. sonata d-moll 1908, fort. trio 1909, Schauspielouvertüre 1911, simfonietė 1912 ir kt. Vėliau daugiau reiškėsi operinėje muzikoje, kurioje

jaučiama Puccinio ir R. Strausso įtaka: Der Ring des Polykrates ir Violanta (abi 1 veiksmo operos, 1916), Das Wunder der Heliane 1927, Kathrin 1938 ir Die tote Stadt 1920 (plačiausiai žinomas K. kūrinys). Persikėlęs 1934 į JAV, K. apsigyveno Hollywoode (nuo 1943 JAV pilietis) ir dirbo išimtinai kaip filmų kompozitorius. Po II pas. karo jis yra vėl grįžęs prie simfoninės muzikos: smuiko (1945) ir violončelės (1946) koncertai, tema su variacijomis orkestrui (1950) ir kt.

R.S. Hoffman, E. W. K. [1923. *K.O.*

Kornificijus (lot. Cornificius) romėnų retorius, Cezario šalininkas ir Cicerono bičiulis, m. 43 pr. Kr. kovoje prieš triumvirus. Pagal Kvintilijano citatas K. be įrodymo pavadintas autorium iškalbos vadovėlio Auctor ad Herennium, 85 pr. Kr. nežinia kieno parašyto, antrojo ištisai išlikusio romėnų literatūros veikalo apie retoriką, kuriame graikiški terminai pakeisti lotyniškais ir pavyzdžiai duoti iš romėnų literatūros.

Kornilov 1. Aleksandr Aleksandrovič (1862–1925) rusų istorikas. Gyveno kurį laiką Paryžiuje ir leido su Struve pažangų laikraštį Osvoboždenije. 1905–08 kadetų partijos sekretorius. Nuo 1909 Petrapilio politechnikos instituto istorijos prof., skaitęs XIX a. rusų istorijos kursą. Išsp. Kurs russkoj istorii XIX v. [21918 (yra ag. vertimas), Očerki po istorii obščestvennago dviženija 1905, Krestjanskaja reforma 1905, Sud'by krestjanskoj reformy v Carstve Polskom, Russkaja politika v Polše, Krestjane v Rossii i krestjanskij vopros v XIX v. 1906, Istorija semji Bakuninych.

2. Ivan Petrovič (1811–1901) žymus Lietuvos rusifikatorius, 1864–68 Vilniaus mokslo apygardos globėjas, slavų komiteto pirm. Jau 1864 suskato spausdinti lietuviškus raštus rusiškomis raidėmis. Kvietė mokytoją J. Jušką parašyti lietuvių k. gramatiką rusiškomis raidėmis, bet jam nesutikus, pasitelkė Mikuckį ir Krečinskį lietuviškiems raštams graždanka spausdinti. Garbino ne tik Murovjovo politiką, bet ir jo asmenį. Džiaugėsi rašydamas žurnalistui Katkovui, kad jau žydai prabilę Vilniuje rusiškai. Viceministrui Delanovui siūlė Lietuvos katalikų bažnyčią visiškai izoliuoti nuo V. Europos ir Lenkijos katalikų bažnyčios. K. iniciatyva buvo mėginama Lietuvoje įvesti stačiatikių religines apeigas lietuvių k., kad lietuvius katalikus galima būtų patraukti stačiatikybėn. Įst. Vilniuje Geografinės d-jos skyr. Išsp. K istorii Vilenskago učebnago okruga 1898, Pamiati grafa M. N. Murovjeva 1898, Kniaz A. Čartoryskij 1896, Russkoje delo v Severo Zapadnom kraje 1901, Zadači russkago prosveščenija v jego prošlom i nastojaščem 1902, Vospominanija o polskom miateže 1863, 1900. Redegavo Sbornik materialov dlia istorii prosveščenija.

J. K. Kračkovskij, J. P. K. (Vilenskij kalendar') 1902; *P. Žukovič,* J. P. K. i jego posledneje naučnoje predpriatije (Cerkovnyj Vestnik 39 nr.) 1901. *P.Č.*

3. Lavr Georgievič (1870–1918) rusų generolas. Dalyvavo rusų-japonų kare. 1907–11 Peipinge rusų karo attaché. Per I pas. karą vadovavo pėstininkų divizijai. Austrijos Vengrijos fronte pateko į nelaisvę, bet 1916 pabėgo ir buvo paskirtas 20 korpuso vadu. 1917, po revoliucijos, laikinoji Rusijos vyriausybė paskyrė Petrapilio apygardos viršininku, vėliau 8 armijos vadu ir pagaliau vyriausiuoju kariuomenės vadu. Tarp laikinosios vyriausybės ir K. iškilo dėl kariuomenės reikalų nesutarimų. 1917 VIII rengė net sąmokslą prieš Kerenskio vadovaujamą vyriausybę. Po bolševikų perversmo K. padėjo p. Rusijoje gen. Aleksiejevui suorganizuoti savanorių armiją kovoti su bolševikais, kuriai jis vadovavo. 1918 III 31 buvo užmuštas artilerijos sviedinio. *K.Alš.*

Korniłowicz Antoni (1805–1856) kunigas, Kraslavos mokyklos prefektas, Ilnicos klebonas. Paliko didelę biblioteką. Išsp. O życiu i pismach Karpińskiego 1827, O życiu i pismach Gwilhelma Kalińskiego 1829. Paliko rankraščiu Bažnyčios istoriją.

Kornišonas (prc.) tam tikra marinavimui tinkama agurkų atmaina. Perkeltine prasme — mažo ūgio žmogus.

Korobčevskij Dimitrij (m. 1904) rusų publicistas ir etnografas, dėstęs Petrapilio univ. 1870–80 redagavo Znanije, paskui Slovo. Išsp. Razkazy pro dikago čeloveka 1887 (liet. Urvinis žmogus [21932), Sovremennaja nauka, Psichologija vojny.

Korolarijus (lot. corollarium, sudarytas iš mažybinio dkv. corolla nuo corona ‚vainikas') sen. Romoje auksinis arba sidabrinis vainikas, garbės dovana artistams ir menininkams.

Korolenko Vladimir Galaktionovič (1853–1921) žymus rusų beletristas ir visuomenininkas. G. Žitomire, Volinijoje, miš-

V. Korolenko

rioje šeimoje (motina — lenkų bajorė), kuri ‚apsisprendė' už rusų tautybę po 1863 sukilimo. Mokėsi Petrapily technikos ir Maskvoje agrikultūros, bet nieko nebaigė, abiem atvejais išmestas už slaptą politinę veiklą. Visuomeniškai politiniame veikime, kaip radikalas, revoliucionierius, K. buvo aktyvus visą savo amžių. Literatūrai priklauso 1885–95 dešimtmetis, kada jis parašė savo stipriausius kūrinius. Jis pradėjo spausdinti apysakas ištrėmime (1879 buvo išsiųstas į Sibiro jakutų sritį ir ten išvargo 6 metus), tačiau šių savo ankstyvųjų darbų niekad nebeperspausdino vėliau. Našusis kūrybos laikotarpis praėjo Nižnij Novgorode. Čia parašytos stipriausios apysakos, kurios atitiko laikotarpio dvasią ir buvo itin mėgiamos visų pakraipų skaitytojų, — ne vien K. artimųjų ‚liaudininkų' (narodnikų). Bene garsiausia apysaka Makaro sapnas (Son Makara) sukaupia K. būdingus bruožus: užuojauta, tikėjimas įgimtu žmogaus gerumu, kurį tesugriauna socialinės blogybės; šviesus ir lengvas humoras, be krislelio sarkazmo ar dirbtinumo; paprasta, natūrali poezija žmogaus ir gamtos vaizdavime. K. peizažas prikėlė naują susidomėjimą Turgenevu. Svarbesni veikalai: Les šumit, Slepoj muzikant, Zapiski Sibirskago turista 1885, V golodnyj god 1893, Bytovoje javlenije 1910. Įdomi yra K. autobiografija, kurią jis kažkodėl pavadino Istorija mojego sovremennika — Mano bendralaikio istorija. Tai vienintelis reikšmingas vėlybesnio K. gyvenimo kūrinys, pradėtas spausdinti 1910. Autobiografijoje mažiau poezijos, tačiau juo ryškesnis K. tikslumas, užuojauta žmogui-kelštuoliui ir humoras. Beje, daug kas K. kūryboje tiek surišta su laikotarpiu, kad šiandien yra pasenę ir išblėsę. Istoriškai jis visada liks reikšmingas, kaip vienas stipriausių reiškėjų rusų narodnikų aspiracijų, idealistinio optimizmo.

Vėlybesniam gyvenime K. atsižadėjo socialinės kūrybos dėl tiesioginės socialinės veiklos. Jis padėjo badaujantiems, atskleidinėjo teismų ir policinio režimo neteisybes, kovojo prieš karinę prievolę ir mirties bausmę. Drauge su Čechovu K. pasitraukė iš Mokslų akad., kai valdžia nepatvirtino M. Gorkio išrinkimo jos nariu. Ir po bolševikinės revoliucijos K. nuosekliai kovojo su neteisybėmis, ir jo atviri laiškai Lunačarskiui — paskutiniai jo raštai spaudoje — vadina bolševikus civilizacijos priešais.

K. gyvenimas ir kūryba laiko perspektyvoje susilieja į vienumą, kaip itin ryškus epochos liudijimas. Gana daug K. veikalų yra išversta lietuviškai: Makaro sapnas 1912 (Čikagoje), 1936 vertė S. Neris, 1912 Miškas ūžia vertė M. Yčas, 1937 K. Boruta ir Krūminas — Giria gaudžia, Aklasis muzikantas 1937, Baisioji naktis 1936, Debesuota diena vertė J. Krūminas ir H. Lukauskaitė 1936.

V. A. Miakotin (red.), Pamiati V. G. K. 1922; *F. D. Batiuškov*, V. G. K. kak čelovek i pisatel 1922; *E. Haeusler*, V. K. 1930. *J.Blk.*

Korona žr. Saulės vainikas.

Korona, krona (corona ir koruna) 1. Austro-Vengrijos laikų monetarinis vienetas Austrijoj=100 halerių, Vengrijoj—100 fillerių ir sidabrinės monetos. 2. Čekoslovakijos monetarinis vienetas (sutr. Kč.)= 100 halerių ir vario nikelio moneta; 3. Slovakijos (1939–44) monetarinis vienetas = 100 halerių ir vario nikelio moneta; 4. Bohemijos-Moravijos protektorato (1940–44) monetarinis vienetas ir cinko moneta.

Korona Markus, pranciškonas konventualas, (O. F. M. Con.), teologijos dr., pamokslininkas, gyvenęs pirmoj XVII a. pusėj Vilniaus konventualų vienuolyne, 1633 Propaganda Fidei Kongregacijai pasiuntęs reliaciją apie Lietuvos ir Rusijos konventualų padėtį ir reikalus, kurioje plačiau aprašo Vilniaus, Sienos, Dysnos ir Kalūnų vienuolynus. 1636–39 Lietuvos ir Rusijos konventualų provinciolas. Jis yra parašęs Speculum provinciae Russiae et Magni Ducatus Lithuaniae Ord. S. Francisci Min. Conv., Wilnae 1637, dedikuotą kardinolui Marceliui Late (1608–52), konventualų protektoriui. Be to, išleidęs savo Directorium albo raczej wprawowanie do pojęcia terminów, elementów philozophicznych 1639 ir Directorium do pojęcia terminów teologicznych 1639 ir Razmowa theologa katolickiego z rabinem żydowskim 1645.

Archivo della S. Congr. di Prop. Fide: Scritt. rif. nella Congr. generali (Polonia e Russia) vol. 336, f. 392–394; *K. Kantak*, Franciszkanie Polscy II, 1939; Podręczna Enzyklopedya Kościelna, XXI, 300. *V.Gdž.*

Koronėja (gr. Koroneia) sen. gr. miestas Beotijoje į p.v. nuo Kopaido ež. Ties K. 447 pr. Kr. Beotijos oligarchai nugalėjo atėniečius ir išsivadavo iš Atėnų globos, 394 pr. Kr. Spartos karalius Agesilajus (žr. Agesilajas) nugalėjo tebiečius. Atėnės (Athēnē Itonia) šventovėje švęsdavo Panbeotijų šventę. Griuvėsiai ties Kutumula ir Agoriani.

Koroneris žr. Coroner.

Koronidė (gr. Koronis, -idos) gr. mitologijoje Flegijo (gr. Flegyas) duktė, Apolono mylimoji. Dar tebenešiodama išči̇uje jo vaiką Asklepijų, K. sulaužė ištikimybę su vienu mirtinguoju. Tada dar baltas, juodvarnis pranešė apie tai Apolonui, ir Artemidė užmušė ją strėle. Nuo tada juodvarnis turi gedulo plunksnas. Asklepijų (gr. Asklēpios) Apolonas išgelbėjo iš mirusios motinos kūno ir pavedė Cheironui auklėti.

Koronis (gr.) yra hipotetinis cheminis elementas, kuriam buvo priskiriamos kai kurios saulės vainiko linijos, ypač žalioji linija atitinkanti 5503 angstremų bangų ilgį. Kadangi helis pradžioje buvo rastas saulėje, tyrinėjant jos spektrą, o tik vėliau aptiktas žemėje, manyta, kad ir kai kurios saulės vainiko linijos, nerandamos jokio elemento spektre laboratorijoje, priklauso naujam elementui. Vėliau pasirodė, kad dėl labai praretintų dujų saulės vainike elementų ionizacija yra tokio aukšto laipsnio, kokio laboratorijos sąlygomis galima būtų pasiekti pakeitus temperatūrą iki vieno milijono laipsnių. Šiomis sąlygomis geležies ir nikelio spektruose būtų galima rasti linijų, atitinkančių saulės vainiko spektro linijas. *Č.M.*

Koronografas (gr.) yra teleskopas saulės vainikui fotografuoti. Kadangi žemės atmosferos išsklaidyta saulės šviesa yra stipresnė už saulės vainiko šviesą, pastarasis matomas tik visiško saulės aptemimo metu. 1930 buvo išrastas specialus teleskopas, kuriuo galima fotografuoti saulės vainiką bet kuriuo metu. Šis teleskopas vartojamas kalnuose įrengtose observatorijose, kur oras yra žymiai skystesnis ir todėl mažiau išsklaido saulės šviesą. Šiame teleskope apskrita metalinė plokštelė patalpinta teleskopo lęšio židiny uždengia saulę ir tuo būdu pagamina tartum dirbtiną saulės aptemimą. Pro tos plokštelės kraštus praeinanti saulės vainiko šviesa pro tinkamo didumo ąngą patenka į fotografinę kamerą, kuriame gaunamas saulės vainiko vaizdas. *R.Zl.*

Korotyński 1. Wincenty (1831 Naugarduko aps. — 1891) publicistas ir rašytojas. 1857 Teka Wileńska redakcijoje, 1860 Kuryer Wileński redakcijoje, 1866 persikėlė į Varšuvą. Poezijos rinkiniai: Čem chata bohata, tem rada 1857, Tomilo 1859. Rašė apie Mickevičiaus gimtinę bei apie patį Mickevičių. Redagavo Kondratavičiaus poeziją ir rašė apie jį atsiminimų. Buvo Vilniaus archeologinės komisijos narys ir statistikos komiteto narys.

2. Władysław (1866–1924) publicistas ir laikraščių redaktorius. Išsp. Syrokomla o sobie, Panteon polskiej wiedzy i sztuki.

Korovin 1. Konstantin Aleksiejevič (1861–1939) rusų tapytojas. Jo jaunystės paveikslai pasižymi spalvingumu ir šviežumu, pvz. Šiaurės idilija, Žiema, Tiltelis. K. daug nupiešė krašto gamtovaizdžių. Be to, dirbo Mamontovo ir Didžiojo Maskvos teatro dekoratoriumi; dėstė meno mokykloje ir nuo 1905 buvo meno akad. narys. Nuo 1924 gyveno emigracijoje Paryžiuje. Išsp. Šaliapin 1939.

K. A. Korovin Žiema

2. Sergiej Aleksiejevič (1858—1908) rusų tapytojas, brolis K., gerai pažino Rusijos kaimą ir daugiausia nupiešė paveikslų iš kaimo gyvenimo. Labai talentingai pavaizdavo kaimiečių gyvenimą, pvz. kaimo sueiga. Taip pat piešė scenas ir iš kariuomenės gyvenimo. Žymus jo paveikslas Kulikovo kautynės.

Korowicki Aleksandr (1797–1864) teisininkas. Mokėsi Balstogės gimn. ir Vilniaus univ., kurį baigė 1816 ir paliko dirbti univ. 1821 gavo magistro laipsnį, o 1822 pradėjo dėstyti civilinę ir baudžiamąją teisę bei teiseną. Uždarius Vilniaus univ., dirbo drau-

ge su Malevskiu ir Danilavičium Petrapilyje prie Lietuvos įstatymų sąvado. 1841–48 Maskvos univ. prof. Išsp. Proces cywilni litewski 1827, Istoričeskoje obozrenije Rossijskago graždanskago prava.

Korozija (iš lot. corrosus ‚išgraužtas') metalų irimas dėl cheminės ar elektrocheminės reakcijos, vykstančios tarp metalų ir juos supančios aplinkos, pvz. oro, žemės, vandens. Elektrocheminės k. ypač gali būti paveikti vandens rezervuarai, žemėje užkasti vamzdžiai, kabeliai ir kiti metaliniai daiktai, o taip pat vietos kur susiduria du skirtingi metalai. Žemės drėgmės ar vandens poveikyje du skirtingi metalai gali sudaryti galvaninį elementą, kuris vienu ar kitu būdu yra trumpai sujungtas. Metalas su aukštesniu potencialu, kuris pasidaro galvaninio elemento anodu, turės tendencijos palaipsniui tirpti. Galvaninės k. priežastimi gali būti ir žemėn patekusios pašalinės srovės šaltinių, pvz. elektrinių geležinkelių arba tramvajų grįžtamosios bėgių srovės. Apsaugoti nuo k. metaliniai daiktai padengiami k. atspariais dažais ir metalais. Kai kurie metalai, chromas, nikelis, kobaltas, aliuminis, patys apsisaugoja, nes dėl pradinės k. ant tų metalų paviršiaus susidaro plonas, tankus, netirpstąs sluoksnis, kuris tolimesnę k. sulėtina. Labai efektinga ir plačiai vartojama priemonė kovai su elektrochemine k. yra katodinė apsauga.

V.Brt:

Korpas (lot. corpus ‚kūnas') 1. kariuomenės junginys, susidedąs iš įvairių ginklų rūšių: pėstijos, kavalerijos, artilerijos, šarvuočių ir kt. K. susideda iš kelių divizijų (normaliai (2–4) arba brigadų. Lietuvos kariuomenėje k. nebuvo.

1817 VII caras Aleksandras I įsakė formuoti atskirą Lietuvos k. iš 27 ir 28 divizijos ir 29 artilerijos brigados. Tų pačių metų X buvo sudaryti dar keli leibgvardijos pulkai (Lietuvos, Volinijos; Podolės kirasirų, Lietuvos grenadierių 1 ir 2, Lietuvos karabinierių) ir pavesta jiems vadovauti didžiajam kunigaikščiui Konstantinui. Kareiviai iš Lietuvos teritorijos, tarnaują rusų pulkuose, buvo iškomanduoti į šiuos pulkus. Lietuvos k. kareivių uniforma nedaug tesiskyrė: kokardoje greta dvigalvio erelio buvo ir vytis bei maži uniformos pakeitimai. Nuo 1827 Lietuvos k. rekrutus jau tegaudavo tik iš Gardino gub., Minsko, Volinijos bei Balstogės, o iš etnografinės Lietuvos siuntė į gilumą Rusijos. 1829 lietuvių atskiras k. buvo pavadintas VI korpu, o po 1831 sukilimo visai panaikintas. 1940 Sovietų Rusijai okupavus Lietuvą ir prijungus prie Rusijos, iš Lietuvos kariuomenės buvo sudarytas 29 k., kurį sudarė dvi divizijos.

Korporacija (lot. draugovė, sambūris) fizinių asmenų sąjunga, kuriai valstybės autoritetas yra suteikęs teisę būti dirbtiniu, juridiniu asmeniu, turinčiu savo vardą, kuriuo ji gali veikti, turėti turtą, daryti sutartis, ieškoti ir atsakyti teisme ir kt., autoriteto nustatytomis sąlygomis. K. definicijoje yra trys esminiai bruožai — asmuo, asmenų sambūris ir privilegija, — kurių kiekvienas svarbus tam tikromis aplinkybėmis. K. kaip asmuo — dirbtinė būtybė, nematoma, neliečiama ir egzistuojanti tik įstatymine prasme; k. kaip asmenų sambūris — daugelio individų susitelkimas į vieną specialaus vardo vienetą, turintį nuolatinumo pobūdį ir įstatymo rėmuose daugeliu atvejų veikiantį kaip fizinis asmuo; k. kaip privilegija — vieno asmens arba kolektyvo turima teisė egzistuoti atskiro politinio arba administracinio vieneneto forma ir veikti atskiru to vieneto vardu, privilegiją suteikusio autoriteto leistose ribose ir jo nustatytomis teisinėmis arba administracinėmis normomis. Korporacinę privilegiją turi vad. inkorporuoti savivaldybiniai vienetai.

K. terminas yra kilęs iš lotynų corporo. Juridinio asmens suteikimas šiam terminui yra priskiriamas romėnų teisininkams. Yra nuomonių, kad tokia k. prasmė jau buvo žinoma ne tik Graikijoje VI a. pr. Kr., bet ir Fenikijoje IX a. pr. Kr. ir gal net Babilonijoje XXII a. pr. Kr.

Yra daug k. klasių arba tipų, tvarkomų įstatymų, kurie paprastai taikomi tik tam tipui. Svarbesni k. tipai: agregacinė k. — susidedanti daugiau kaip iš vieno asmens; eklezinė k. — sudaryta religiniams tikslams ir paprastai susidedanti iš dvasininkų; labdaros k. — besirūpinanti išimtinai labdara; municipalinė k. — suorganizuota kuriam administraciniam valstybės vienetui — valsčiui, miestui administruoti; nepelno k. — pelno nesiekianti inkorporuota organizacija kultūros, spaudos, politikos ir kt. tikslams; privatinė k. — verslo (pramonės, prekybos, patarnavimo) k., siekianti privataus pelno; quasi k. — JAV šis terminas taikomas neinkorporuotiems ad-

ministraciniams vienetams, kurie, kad ir nebūdami formaliai inkorporuoti, naudojasi visomis municipalinių k. privilegijomis; quasi viešoji k. — privatinė k., besiverčianti viešojo patarnavimo verslu ir, kaip tokia, įpareigota aptarnauti savo gėrybėmis arba patarnavimais kiekvieną į ją besikreipiantį; uždara k. — k., kurios akcijos yra nedaugelio asmenų rankose ir kurios nėra laisvai perkamos ir parduodamos rinkoje; vienasmenė (solo) k. — sudaryta iš vieno asmens; viešoji k. — valdžios k. viešiesiems reikalams tenkinti. K. tipai nėra griežtai atriboti; kai kurios k. gali turėti kelių tipų požymius.

Verslo k. paprastai vadovaujama direktorių tarybos ir jos rinktų pareigūnų: pirmininko, sekretoriaus, iždininko ir kt. Direktorių tarybą renka akcininkai. K. gyvavimas nėra susijęs su jos narių — akcininkų — mirtimi arba pasitraukimu arba su akcijų perleidimu kitiems, jei k. kapitalas padalintas į akcijas. K. teisės ir įsipareigojimai yra jos pačios, bet ne jos narių. Nariai atsako tos k. turimomis akcijomis, bet ne kitu turtu.

Fašistinėje santvarkoje k. — viešosios teisės organizacija, atstovaujanti kuriai vienai ūkio šakai ir tarnaujanti visų pirma valstybės tikslams. Musolinio Italijoje ji buvo darbdavių sąjungų ir darbininkų sindikatų tarpininkavimo organas. Vėliau k. buvo pavesta rūpintis ir gamybos uždaviniais. N. Lietuvos praktikoje korporacinės b-vės vad. akcinėmis bendrovėmis.

E: Panelletti, Corso di diritto sindac. corp. 1933; *S. D. Hirschl,* Business Law 1947; *H. S. Sloan & A. J. Zurcher,* A Dictionary of Economics 1953. *J.Ppl.*

K. akademinė — studentų organizacija, sudaryta ideologiniu, profesiniu, etniu ar kitu pagrindu ir veikianti universiteto statuto ribose. K., be kitų uždavinių, rūpinasi savo narių visuomeniniu, moraliniu auklėjimu bei jų ekonomine būkle. Lietuvos ir kai kurių kitų kraštų stud. k. nariai turi uniformas (spalvotas kepures ir juostas). K. nariai vadinasi korporantais, -ėmis, ir skirstosi į kandidatus (junjorus), tikruosius narius (senjorus). Korp. narys, išklausęs universiteto kursą, tampa inaktyviu, o baigęs universitetą — filisteriu. Lietuvoje stud. korp. pradėjo steigtis įkūrus Lietuvos universitetą 1922, vėliau ir kitose aukštosiose mokyklose. Vokietijoje pirmosios k. įsikūrė 1815. Bismarcko laikais jos pasiekė aukščiausią klestėjimo laipsnį. K. buvo dvejopo pobūdžio: dvikovinės ir nepripažįstančios dvikovos (daugiausia katalikų). 1936 visos studentų k. Vokietijoje buvo panaikintos. Po II pas. karo jos vėl atsikūrė. Nuo 1950 leista joms veikti viešai. V. Vokietijoje 1957 buvo 10.000 studentų dvikovinėse k. ir 25.000 (daugiausia katalikų) paprastose studentų k.

Korporacinė valstybė žr. Fašizmas.

Korporalas (lot. corporale) 1. ketvirtainė lininė skarelė, ant kurios per šv. Mišias padedama šv. ostija ir pastatomas kielikas; 2. puskarininkio žemiausias laipsnis, JAV ir kai kuriose Europos valstybių kariuomenėse.

Korporantas (lot.) korporacijos narys.

Korpulentas (lot.) įkūnus, kūningas, storas, nutukęs.

Korpusas 1. spaustuvės raidžių rūšis; 2. žmogaus ar gyvulio kūnas. Žr. Diplomatiniai atstovai, Kadetų korpusas, Korpas.

Korpuskulė (lot. corpusculum ‚kūnelis') — medžiagos dalelė. Jau senovėje buvo manyta, kad medžiaga sudėta iš mažyčių dalelių, kurios buvo pavadintos k. Buvo manyta, kad k. nekintama dalelė ir laikosi kūnų judėjimo dėsnių. Šviesos reiškiniams aiškinti buvo sukurta korpuskulinė šviesos teorija. Nors ir dabar dalelių sąvoka yra išlikusi, bet tiek pati dalelė, tiek jos judėjimo dėsniai kitaip vaizduojami. XX a. galutinai įsitikinta, kad toji dalelė sudėtinga, jos judėjimo dėsniai kitokie negu kūnų ir, be to, ji turi dar bangų savybių (žr. Atomas).

Korsak 1. Jan (1703–1789) gudas, 1720 įstojo į jėzuitus. Po filosofinių studijų buvo mokytojas. Baigęs teologijos studijas, išvęstas kunigu, buvo Vilniaus akad. filosofijos prof., o vėliau teologijos prof. Polocke. 1754–1755 Vilniaus šv. Ignaco namų bažnyčios rektorius. Nuo 1755 IV 7 Žodiškio (Zodziscense collegium) kolegijos rektorius. 1759–1760 Vilniuje profesų namuose prie šv. Kazimiero bažnyčios dvasios vadas. 1763–1764 Vilniuje tercijato instruktorius ir nuodėmklausis. 1768–1769 gyveno Vilniaus kolegijoje. Nuo 1769 Žodiškio kolegijos nuodėmklausis.

Išleido: Kazanie na Obłoczynych JMCP. Platerówney, Wojewodzianki inflanzkiey, 1744, – Rok Jak dzień krótki, y dzień jak rok długi co do wieczności rekompensy 1747, Koronka nie już z dwunastu gwiazd świetnych, ale z dar świetnych 1748, 21759, — Niedziela prawdziwa, jako od

Boga niedzieląca 1750, Rok łaski, rok Janowy, na każdy dzień jakiego Swiętego albo Bogosławionego, vertimas iš lotynų kalbos Jono Nadazego S. J. veikalo, 1750, Punkt honoru Swiętych Józefa Joachima y Anny 1750, Trybut povinney wdzięczności Swiętemu Kazimierzowi 1751, Memorya wieczny życia, męki i śmierci Jezusowéj 1751, 21763, De incitamentis ad litterarum studia, oratio in anniversaria eorum instauratione habita Nesvisii (jam priskiriamas), Środek dość skuteczny do zbavienia i otrzymania wszystkiego 1754, Uwagi i przysługi na głowniesze święta Najświętszej Maryi Panny 1772.

Jėzuitų Archyvas Romoje: Cat. Brev. Prov. Lit. 59 t. passim. Sommervogel, IV, 1196–1198. *A.Lm.*

2. Juljan (1807 Naugarduke — 1885) lenkų poetas ir vertėjas. Mokslus išėjo Vilniaus univ.; buvo Mickevičiaus, Odynco ir Chodzkų draugas. Gyveno kaime ir vertėsi literatūrine veikla. Atskirais leidiniais išsp. Poezije 1830, Nowe Poezije 1840. Savo eilėraščius skelbė Vilniaus žurnaluose. Vertė Vergilijaus, Horacijaus, Lamartino ir Bairono poeziją. Išvertė Dantės Dieviškąją komediją.

3. Rafał (g. apie 1600–1640) Romoje) Kijevo unitų metropolitas. Jo tėvas Simonas K. kilęs iš žinomos Korsakų šeimos, buvo kalvinas. Sūnus R. K. (krikštytas Mikalojaus vardu, o įstodamas į bazilionus pasirinko Rapolo vardą) mokėsi pas jėzuitus Nesvyžiuje, paskui Vilniuje, Prahoje, 1618 nuvyko į Braunsbergą studijuoti filos. Čia įsirašė lietuviu (‚lithuanus'). Išklausęs filosofijos (1618–1620), įstojo į bazilionų ordiną. Po novicijato metrop. Rutsky išsiuntė jį į Romą į Collegium Graecorum studijuoti teologijos (1621–1624), kun. įšv. Romoje. 1625 grįžo į Vilnių, 1626 išrinktas Vilniaus bazilionų vienuolyno archimandritu, paskui viso bazilionų ordino protoarchimandritu-generolu, o tų pačių metų pabaigoje nominuotas ir pakonsekruotas Haličo vyskupu. Vatikanas atsiuntė bulę tik 1631, paskirdamas jį ir Kijevo metropolito pagelbininku cum futura successione. Aktyviai vedė pasitarimus su neunitais susivienijimo reikalu. 1633 unitų bažnytinės hierarchijos buvo pasiųstas į Romą, kad šv. Tėvui išdėstytų unitų Bžn. padėtį. Romoje užtruko iki 1635. Tuo laiku rūpinosi ir J. Kuncevičiaus (žr.) beatifikacijos byla. Savo veikla Romoje suėjo į kolizija su kar. Vladislovu IV, kadangi nepritarė karaliaus planams unijos reikalu.

R. Korsak

Mirus V. Rutskyj, K. 1637 buvo paskirtas Kijevo metropolitu. 1639 vyko trečią kartą į Romą, ten 1640, besirengdamas grįžti į Lietuvą, susirgo ir rugpiūčio mėn. mirė; palaidotas Romoje šv. Sergijaus ir Bacho bžn. K. rašė plačią savo pirmatako metrop. V. Rutskyj biografiją, bet staigi mirtis neleido pabaigti šio darbo. 1956 Romoje išleisti K. laiškai iš 1637–1640 laikotarpio sudaro gausų medžiagos šaltinį jo veiklos studijai.

Humbold z Polocka, R. K. mitropolita Rusi (Przegląd Historyczny III–IV, 1906–1907); *Ign. Kulczyński,* Specimen Eccles. Ruthenae 1744; *J. Pelesz,* Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom II, 1881; *A. M. Ammann,* Storia della Chiesa Russa e dei paesi limitrofi 1948; *A. Welykyj,* Annus et dies mortis Metrop. Raphaelis Korsak (Analecta OSBM I) 1949; *G. Lühr,* Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1952; Documenta Pontif. Romanorum Hist. Ucrainae Illustrantia I, 1953; Epistolae Metrop. Kieviensium Catholicorum 1956. *R.Krs.*

4. Rafał (1715 — ?) gudas jėzuitas. Vilniaus akad. prof. ir kancleris. 1756–1757 Nesvyžiaus kolegijoje bibliotekos vedėjas. 1757–1758 Polocko kolegijoje. 1759–1760 Vilniaus akad. teologijos prof., Marijos sodalicijos dvasios vadas. 1763–1764 Naugarduko kolegijoj, vėliau Łubeczo (ant Nemuno kranto į rytus nuo Naugarduko) misininkas. 1768–1773 Vilniaus kolegijoje pontifikalinės seminarijos rektorius (vicerektorius Adomas Daukša). 1773, Draugijos panaikinimo metais buvo be to dar tercijato instruktorius. Išsp. Variae disputationes philosophicae. Be to, jam dar priskiriama kai kurie poleminiai raštai su pijorais.

Jėzuitų Archyvas Romoje: Cat. Breves 1732–1773; Sommervogel, IV, 1198. *A.Lm.*

Korsakaitė 1. Ada (g. 1931 XI 1 Klovainiuose, Pakruojo vls., Šiaulių aps.) menininkė. 1949 atvyko į JAV ir mokėsi vidurinėje mokykloje (Immaculate Heart High School Los Angeles), kurią 1950 baigė. 1954 baigė to paties vardo kolegiją ir gavo bakalauro laipsnį. Studijavo meną ir ypač pamėgo mozaiką. Dalyvavo bent 50 meno parodų, kur išstatė grafikos, keramikos, mozaikos bei tapybos darbų. Žymesni darbai: Kryžiaus keliai (terakota), šv. Tomas Moras (mozaika); grafikos dar-

Ada Korsakaitė Šv. Juozapas (terrakota)

bą — Mano karalystė ne šio pasaulio — įsigijo Kongreso biblioteka ir kt.

2. Florentina (g. 1921 Čikagoje) dramatinis sopranas. Mokėsi teisės Northwestern univ. Čikagoje ir gavo B. A. Southern California univ. baigė bendrąjį muzikos kursą. Pas įvairius specialistus mokėsi operos meno, vaidybos, koncertavimo. Pirmą kartą dalyvavo Labor Lyceum salėje Naujorko Vienybės koncerte, 1945 ir 1946 rengė savo koncertus Kimball Hall Čikagoje, 1948 pirmą kartą dalyvavo Los Angeles Lietuvių Dienų koncerte. 1949 pirmas debiutas Verdi Opera Co. statytoje Il Trovatore Leonoros vaidmeny ir Cavaleria Rusticana Santuzzos vaidmenyje. 1950–51 Naujorko Hunter College studijavo operos vaidybą. 1951 dainavo Los Angeles op. Cavaleria Rusticana. Dalyvauja Kalifornijos miestų operose ir koncertuose. 1950 koncertavo Naujorko Times Hall. 1952 su Metropolitano operos žymiuoju solistu Pinza dalyvavo sukant filmą Boris Godunov Hollywood, Kalifornijoje. Nuo 1954 Los Angeles Operos fundacijos sekretorė. Visuose savo rengiamuose koncertuose visada dalį programos skiria ir lietuvių muzikai. *J.Ž.*

F. Korsakaitė

Korsakas (Vulpes corsac) plėšrusis žinduolis, panašus į lapę, bet daug mažesnis ir ilgio teturi 50–60 cm, uodega 25–30 cm, kojos ir ausys ilgos, uodegos galiukas juodas, o pats k. rausvai pilkos spalvos. Gyvena Azijos stepėse ir š. Kaukaze. Minta daugiausia graužikais. Kailis vartojamas.

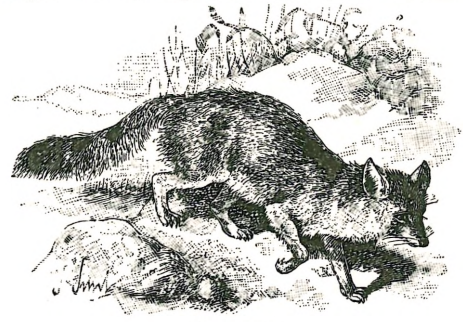

Korsakas

Korsakas 1. (Korsak) Jonas (m. 1652), Lietuvos Laterano kanauninkų vienuolynų viršininkas ir to ordino vizitatorius Lietuvai. 1621 Vilniuj Mamoničiaus spaustuvėj atspausdino pamokslą, pasakytą Vitebsko pilininko Mikalojaus Volsko laidotuvių proga.

2. Juozapas (apie 1802 — apie 1870) kunigas, rašytojas. Nuo 1820 studijavo Vilniaus univ. mediciną, paskiau stojo į Vilniaus dvas. seminariją, o 1835 teologijos kandidato laipsniu pabaigė Vilniaus dvas. akademiją. 1835 išv. kunigu, paskirtas Tabariškių vikaru, 1847 vikaras Valkininke, 1850 Butrimonyse, 1853–1861 Šalčininkuose. 1864 Vilniaus reg. kanauninkų vienuolyne, o šį vienuolyną rusams uždarius, vėl Šalčininkuose. 1866 čia areštuotas, išvežtas į Vilnių ir uždarytas vienuolyne.

1837 pasiuntė studijuojančiam dvas. akademijoje L. Jucevičiui savo liet. vertimą lenkiškai jo parašyto eilėraščio Pieśn do wódki (daina degtinei), prašydamas tą vertimą ištaisyti, bet akademijos rektoriui tą laišką su eilėraščiu konfiskavus, Jucevičius jo negavo. K. Išsp. poemą Krótki opis zbuženia Jerozolimy ir Poezye 1842.

P. Kubicki, Bojownicy kapłani II 2 1936, II 4 1936. *Vc.B.*

3. Julijonas (1895 II 25 Krauklių k., Nem. Radviliškio vls. — 1956 Grand Rapids, JAV) kunigas. Mokėsi Biržų vid. mokykloje 1909–1913, Kauno kun. seminarijoje 1914–1915, Petrapilio kun. semina-

rijoje 1916–1918 ir Kauno kun. seminarijoje. Kunigu įšventintas 1921. Vikaravo Jurbarke 1925, kapelionavo Saulės gimn. 1925–1931 ir ten ėjo vicedirektoriaus bei direktoriaus pareigas. Šiaulių vikaras ir amatų ir vid. mokyklos kapelionas 1931–1935. Kairių par. administratorius 1935–1941; Lygumų par. klebonas 1941–1944. Vokietijoje dirbo pastoracinį darbą ir ėjo gimn. dir. pareigas Bad-Mergentheim. Į JAV atvyko 1950 ir dirbo Grand Rapids vyskupijoje. Įkūrė jaunimo organizaciją Žvaigždę Nem. Radvilišky ir jai vadovavo. Dalyvavo ateitininkų org., vadovavo Lietuvių savišalpos org. Skruzdelė ir pabėgėlių bendrabučiui Selo Bogorodskoje. Organizavo raštininkų kursus Jurbarke ir pats ten dėstė. Ėjo Saulės d-jos vicepirm. ir Jurbarko Sūkurio kooperatyvo pirm. ir iždininko pareigas, dirbo Pavasario sgos rajone, K.V.C. Jurbarko raj. K.P.D. Jurbarko sk., šv. Juozapo darbininkų d-joje. 1932 nubaustas už Laisvės Kovotojo Rygoje leidimą ir redagavimą ir turėjo dar dvi bylas Vilkijos taikos teisme. Ėjo L. R. K. pirm. pareigas Hechingeno ir Schw. Gmünd stovyklose ir buvo L.T.B. vicepirm. ir švietimo vadovas.

4. Kostas (g. 1909 Joniškio apyl., Šiaulių aps.) literatūros kritikas ir poetas. 1925 baigęs Joniškio progimnaziją, toliau mokėsi Šiaulių gimnazijoj, kurioj 1928 išėjęs 7 klases, už rašinėjimą priešvalstybinėje komunistų spaudoje nuteisiamas 4 metus sunkiųjų darbų kalėjimo. 1931 išleistas iš kalėjimo, stoja laisvu klausytoju į VDU humanitarinių mokslų fakultetą literatūros studijuoti, kartu uždarbiaudamas žurnalistika ir vertimais. Nuo 1932 faktiškasis Kultūros žurnalo redaktorius, 1940–41 Valstybinės leidyklos direktorius, 1941–44 Sovietų Rusijoje. Nuo 1944 Vilniaus univ. literatūros profesorius, nuo 1949 Lietuvos mokslų akademijos narys ir tos akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto dir.

K. Korsakas

Nuo 1925 spausdina Kultūroje ir Iliustruotoje Lietuvoje eilėraščius ir straipsnius dažniausiai K. Gelvainio slapyvardžiu. 1926–27 rašo Praduose ir Žygiuose, nuo 1928 Kultūroje Jono Radžvilo slapyvardžiu iš kalėjimo ima rodytis su ilgesniais kritikos straipsniais apie J. Biliūną, J. Savicki, A. Jakštą, Dobilą ir kitus, iš kurių 1932 sudaroma knyga Straipsniai apie literatūrą. Bendradarbiavo Trečiame Fronte, XXVII Knygos Mėgėjų metraštyje 1933, Lietuviškojoje Enciklopedijoje, Bibliografijos Žiniose, Literatūroje, Prošvaistėje, Dienovidyje. 1936 išėjo antra K. kritikos straipsnių knyga Kritika, kur nagrinėjama Altorių šešėly, Frank Kruk, Žemė maitintoja, Karjeristai, Ieškau gyvenimo draugo, Aukštujų Šimonių likimas, Dičius ir kt. 1933 Lettica. 1940 pasirodė trečias stambus K. straipsnių rinkinys Rašytojai ir knygos. Rusų bolševikų okupacijos metu išleistos šios K. knygos ar brošiūros: Prieš amžinąjį priešą 1945, Literatūra ir kritika 1949, kur stengiamasi iškelti Puškino, Nekrasovo ir kitų rusų rašytojų įtaka lietuvių literatūrai, Lietuviškosios knygos 400 metų kelias 1948, Puškino poveikis lietuvių literatūrai 1949, Julius Janonis 1951, A. Vienuolio romanas Puodžiūnkiemis 1953. Jau ankstyvuosiuosiuose straipsniuose rėmęsis rusų marksisto kritiko Fričės mintimis, kalėjime pramokęs rusų kalbos, išstudijuoja rusų Plechanovą ir Bielinskį, kurių autoritetais pastoviai remiasi, rašydamas lietuviškų knygų kritikas ar recenzijas. K. yra atviras tendencijos gynėjas literatūroje. Iš latvių kalbos išvertė arti 10 knygų: Latvių novelės 1934, M. Priedulaja Kalėdų vakare 1934, Katinėlio malūnas 1935, J. Rainis Pūsk, vėjeli! 1938. Išverčia keletą šimtų latvių liaudies dainų ir parašo studiją Latvių liaudies dainos (Darbai ir Dienos VII, 1938). Kiti vertimai: L. Pirandello Pirmoji naktis 1934, J. Linnankoski Pabėgėliai 1935 ir eilė rusų autorių.

Po 10 metų pertraukos (1931–41) grįžta prie poezijos ir išleido keturis eilėraščių rinkiniais (du iš jų išversta į rusų kalbą): Kovos įstatymas 1944, Paukščiai grįžta 1945, Rinktinė 1950, Eilėraščiai 1953. Stambiausias K. eilėraščių, rašytų 1941–45, rinkinys Paukščiai grįžta pasirodė 1945 Kaune. Čia reiškiamas Lietuvos, jos kaimų, upių, kalbos pasiilgimas, kartu neapykanta vokiečiui, vaizduojami bolševikiniai partizanai Lietuvoje, čia džiaugiamasi gyvenimu, čia kyla svajonių palaidojimo jausmas; pasitaiko ir grynų meno eilėraščių, ypač gamtos motyvais. Yra vienas skyrius intimios lyrikos, skirtos ‚palikusiai nelaisvėje', t.y. Lietuvoje,

žmonai. Pagaliau keliolikoje eilėraščių reiškiamas džiaugsmas tėvynėn sugrįžus. K. tėvynė yra Lietuva, ne ‚plačioji tėvynė'. Kaip reta išimtis to meto Lietuvoje išleistų knygų K. poeziją išsiverčia be raudonų vėliavų, be himnų partijai, raudonajai armijai, ‚išlaisvintam tarybiniam žmogui', Leninui ar kitiems stabams. K. eilėraščiai gana sklandūs, yra ir jausmo, nors į poezijos aukštumas neiškyla. *B.Bbr.*

5. Tadas (Korsak Tadeusz) (m. 1794) generolas, J. Jasinskio draugas. Dalyvavo. Dalyvavo ateitininkų org., vadovavo buvo priešininkai patvirtinimo Lietuvos–Lenkijos padalijimo. Vilniaus žemės teisėjas. 1794 sukilimo metu sudarė raitelių dalinį ir gynė Vilnių. Lietuvos Aukščiausios tarybos narys. 1794 XI 4 žuvo ginant Varšuvą.

Korsakienė-Nastopkaitė Halina (g. 1910) vertėja. Baigusi Biržų gimnaziją 1929, nuo 1929 LU humanitarinių mokslų fakultete studijavo literatūrą, 1939 baigė VDU. Nuo 1934 pradeda reikštis kaip vertėja: Mokytojai (įvairių autorių novelės) 1934, St. Žeromski Ištikimoji upė 1936, J. G. Geijerstam Mano berniukai, August Gailit Tomas Nipernadis 1938, H. Walpole Dzemeriejus 1940. Vokiečių okupacijos metais, vyrui K. Korsakui pasitraukus į Rusiją, buvo Pasvalio ir Kėdainių gimnazijų mokytoja. Pokario metais K. pradeda rašyti realistines apysakas: Gimtajame mieste 1949, Dovana 1950, Klasės garbė 1952, Gyveniman išėjus 1955. Apysakų turinį sudaro ‚tarybinis' Lietuvos gyvenimas su vyraujančia propaganda, sakysim, nebijoti vykti į provinciją dirbti.

Korsakov 1. Aleksandr (1753–1840) rusų generolas, carės Kotrynos II paskirtas grafo Artois (būsimojo Prancūzijos karaliaus Karolio X) palydovu. 1806 buvo paskirtas Lietuvos karo gubernatoriumi, 1812–1830 Vilniaus generalgubernatorius. Dalyvavo Napoleono karuose, o po karų vėl apėmė gubernatoriaus vietą. Nepasižymėjo žiaurumais, betgi klausė Novosilcevo nurodymų ir juos vykdė. 1831 iš generalgubernatoriaus pareigų atšauktas ir paskirtas į valstybės tarybą.

H. Mościcki, Wilno i Warszawa w dziadach 1908. *P.Č.*

2. Sergej Sergejevič (1854–1900) rusų neurologas, Maskvos univ. prof. Jo vardu vadinama psichinė liga — K. psichozė. Dažniausiai K. psichozės priežastimi yra ilgalaikis apsinuodijimas alkoholiu. Kai kuriais atvejais ją sukelia apsinuodijimas švinu, infekcinės ligos ir įvairios encelalopatijos. Betgi yra nuomonių, kad K. liga pasireiškia ir dėl vitaminų B stokos. K. psichozei yra būdingi įvairūs protiniai sutrikimai. Labai savotiškas ir ryškus yra atminties pakitimas. Ilgainiui išsivysto savotiška amnezija-užmarštumas. Asmuo nesugeba fiksuoti atmintyje paskutiniųjų įvykių. Ilgainiui pasireiškia dezorientacija. Asmuo, turįs K. psichozę, tas spragas atmintyje papildo savo paties sukurtais postringavimais (konfabulacijos). Nuolatiniai K. psichozės palydovai yra daugybiniai periferiniai neuritai. K. psichozė yra sunkiai pagydoma liga. *D.Js.*

Korsaras (it. corsaro) jūrų plėšikas. Viduramžių pabaigoje k. daugiausia siautėjo Vidužemio jūroje.

Korsetas (prc.) tam tikras vystas, kuriuo suveržiama apatinė krūtinės ląstos dalis ir pilvas, norint suteikti stuomeniui grakštumo. 2. gipso ar kiti aparatai stuburkaulio iškrypimams pašalinti.

Korsika (prc. Corse) sala Vidužemio jūroj, 86 km nuo Italijos, 168 km nuo Prancūzijos, kurios ji sudaro atskirą departamentą; 8722 km², 325.000 gyv. (1954), administracinis centras Ajaccio. Paviršius labai kalnuotas, uolėtas; aukščiausias kalnas Monte Cinto 2710 m yra v. pakraštyj. Rytinė dalis turi pelkėtų žemumų. Gyventojai verčiasi sodininkyste, ožkų ir avių auginimu. Apie pusė viso ploto apaugusi retais krūmokšniais (makija). Susiglaudusios gyvenamosios vietovės yra daugiausia kalnų šlaituose 500 – 800 m nuo j.l. Jos viena nuo kitos atskirtos uolų masyvais ir giliais tarpekliais. Gyventojai yra iberų ar ligurų kilmės; kalba italų k. sava tarme. Jie išsaugojo daug senovinių papročių, pvz. kraujo kerštą (vendetą), o ilgus amžius rezistuodami Genujos okupacijai, sudarė sąlygas išaugti plačiai įsigalėjusiam banditizmui.

Istorija. Ligi 238 pr. Kr. K. buvo Kartagenos, nuo to laiko ligi 456 Romos, vėliau užimta vandalų, 593 Bizantijos, 850 saracėnų, 1020 Pizos, 1300 Genujos, prieš kurios žiaurią eksploataciją įvyko keli sukilimai. Po 1755 sukilimo K. 1768 buvo parduota Prancūzijai ir jos pajungta. 1942 užimta italų su pagalba vokiečių, kuriuos 1943 X išvijo prancūzai. Nors politiniu-administraciniu atžvilgiu K. yra Prancūzijos, bet geografiškai, etnografiškai ir

Korsika

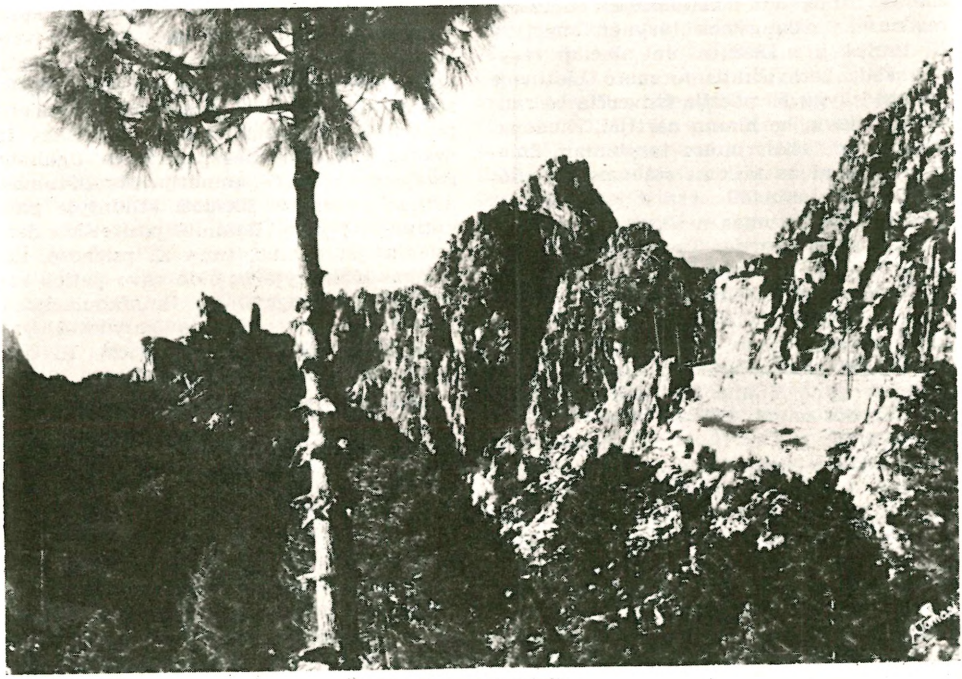

Korsikos gamtovaizdis

Ajaccio

kultūriškai ji yra artimesnė Italijai. K. yra gimęs Napoleonas.

A. Albitreccia, La Corse, son évolution au XIX siècle et au début du XX-e 1942. *A.B.*

Korsunė S. Ukrainos mst., Kijevo apyg., Kaniovo aps., Dniepro deš. šone, apie 6000 gyv. K. įst. Kijevo kng. Jaroslavo. XII a. buvo žymi vietovė, bet XIII–XIV a. visai sunyko. 1584 K. vietovę Steponas Batoras dovanojo broliams Višnioveckiams, kurie ją gerai įtvirtino. 1616 K. buvo apie 1300 namų. 1648 Bohdan Chmelnickis prie K. sumušė lenkus. Yra senovės pilies liekanų.

Korš Feodor Jevgenijevič (1843–1915) rusų filologas klasikas, slavistas ir Rytų tyrinėtojas. Buvo klasikinės filologijos prof. Maskvos univ. Nuo 1900 akademikas, nuo 1901 Maskvos dialektologinės komisijos pirmininkas. Rašė apie klasikinę ir slavų eilėdarą; domėjosi tipologiniu kalbų lyginimu, turkų ir kt. kalbomis; parašė kelis darbus apie Puškiną. K. buvo ne tik geras dėstytojas, bet geras rašytojas, vertėjas. Jis ne tik visas slavų kalbas mokėjo, bet ir lietuvių. Ir ne tik kalbą mokėjo, bet ir lietuvių tautos reikalus suprato. Kada lietuviams buvo draudžiamas raštas Rusijoje, jis drauge su Fortunatovu klabino dėl spaudos draudimo panaikinimo. K. džiaugėsi lietuviams spaudą atgavus. Išsp. O saturnijskom stiche 1868, Sposoby otnositel'nogo podčinenija 1877, O russkom narodnom stichosloženii 1887–97; Dal'nejšije nabludenija nad russkim proiznošenijem 1902; O russkom pravopisanii 1902; Plan issledovanija o stichosloženii Puškina i slovarja puškinskich rifm 1902, Vvedenie v nauku o slavjanskom stichosloženii 1906; Ukrainskij narod i ukrainskij jazyk 1913 ir kt.

Slovar' členov obšč. Moskovskogo univ. 1911. *P.Jk.*

Koršvos durpynas Alytaus, Daugų ir Varėnos vls., Alytaus aps., 500 ha ploto, 3 m gilumo. Sudurpėjimas vidutinis. Pelkė 600 ha, žemutinio tipo.

Kortelė tam tikro dydžio popieriaus lapelis, vartojamas kartotekai, maisto daviniui gauti ir t.t. V i z i t i n ė k o r t e l ė, tam tikro dydžio k. su išspausdinta pavarde, vardu, titulu, mokslo laipsniu. Vizitinės kortelės atsirado Liudviko XIV metu Prancūzijoje. Pradžioje vartojo lošimo kortą parašyti savo titulą, vardą ir pavardę, o vėliau pradėjo specialiai spausdinti k.

Kortezai (isp.) įvairių Ispanijos sričių-provincijų luominė atstovybė. Vėliau Ispanijos krašto atstovybės (parlamento) vardas. Pirmasis neluominis Ispanijos parlamentas buvo sušauktas 1812, kuris paskelbė labai liberalią Ispanijos konstituciją.

Kortežas (prc. cortège ‚palyda') iškilmių eisena, garbės palyda.

Kortikosteronas žr. Steroidiniai hormonai.

Kortizonas žr. Steroidiniai hormonai.

Kortona žr. Cortona.

Kortos lošiamosios k. Europoje atsirado po Kryžiaus karų. K. išradimą priskiria Rytų tautoms. Yra XIV a. manuskriptas Britų muz., kur nupieštas karalius ir du dvariškiai belošią kortomis. Prancūzijoje pirmieji pėdsakai apie k. yra karaliaus Karolio VI 1392 išlaidų sąskaitose. XV a. Prancūzijoje galutinai nusistovėjo k. spalvos ir tipas ir jau 1581 įsikūrė k. gamintojų korporacija, kuri išsilaikė ligi Didžiosios prancūzų revoliucijos. Pradžioje k. gamino miniatiūristai ranka, panaudodami piešiniui įvairias politines figūras. Vėliau k. gamino raižytojai, kaip šventųjų paveikslus, masiškai. 1499 jau gamino k. Krokuvoje, o iš Krokuvos jos pateko ir į Lietuvą.

Kortos (1794)

M e n o istorijos požiūriu didelės vertės turi keliolika komplektų k., išlikusių iš XV a. atliktų vario raižinio technika. Šios k. priklauso prie ankstyviausiųjų vario raižinių apskritai. Pirmasis vario raižinio meistras tapo pavadintas ‚kortų meistru' (Spielkartenmeister). K. raižė taip pat ES-meistras (žr.). Raižydami žmonių figūras, žvėris, paukščius, herbus ir augalus, k. meistrai parodė daug nesuvaržytos fantazijos. Vėlesnioji k. gamyba priklauso iš dalies taikomosios grafikos istorijai, iš dalies liaudies grafikai. K. dirbėjų amatininkų cechų Europoje buvo nuo XIV a. L i e t u v o j e XVIII a. buvo kortų fabrikas Varėnoje. N. Lietuvoje k. gamyba buvo valdžios monopolis. Valdžia skelbdavo k. piešinių konkursus ir skirdavo tūkstantinės premijas už laimėtą k. konkursą. K. konkursus yra laimėjusi B. Didžiokienė, M. Dobužinskis.

M. Geisberg, Das älteste gestochene deutsche Kartenspiel 1905; *M. Brensztejn,* Sztycharze wileńscy w Perłowie i nieznana fabryka kart do gry w Oranach w wieku XVIII (Ateneum Wileńskie II) 1924 191–194 psl.

Kortrijk, prc. Courtrai, flamų mst. š.v. Belgijoj, arti Prancūzijos sienos; turi per 40.000 gyv. (1957). Turgaus aikštėj XIV a. bokštas, o iš kelių senų bžn. žinomiausia yra Notre Dame (baigta statyti 1211) su garsiuoju Van Dycko paveikslu Kryžiaus pastatymas. K. įkurtas romėnų laikais (Cartoriacum), viduriniais amžiais turėjo per 200.000 gyv. ir buvo didelis prekybos centras. 1189 gavo miesto teises. K. išgarsėjo vad. ‚pentinų mūšiu', įvykusiu 1302 VII 11, kurio metu 20.000 flamų miestelėnų triuškinančiai nugalėjo 47.000 prancūzų riterių kariuomenę. Po mūšio nugalėtojai surinko nuo žuvusių riterių 700 auksinių pentinų.

Koruarai (ag. korware) Indijos kiltis, gyv. Bihare ir rytų Dagestane, kurios protėvių statulos, sulenkto pavidalo, padarytos iš medžio ar akmens ir turi panašumo su kai kurių N. Gvinėjos kilčių statulomis. Statulos galva dažnai protėvių kaukole papuošta.

Korundas yra kiečiausias po deimanto mineralas (Al_2O_3). Kietumas 9, specifinis svoris 4. Daug atmainų, įvairiais vardais vadinamų. Gryni ir peršviečiami kristalai yra labai vertinami brangakmeniai. Bespalviai kristalai vad. baltuoju safiru; spalvoti vadinami pagal spalvą: mėlynas — safiru, raudonas — rubinu, violetinis — orientiniu ametistu, žalias — orientiniu smaragdu, geltonas — orientiniu topazu. Smulkiai grūduotas su geležies rūdų priemaišomis vad. šmirgeliu, kuris vartojamas poliravimui, tekinimui. Rubinai ir safirai gali būti sintetiškai pagaminti. K. aptinkama JAV, Kanadoj, S. Rusijoje, Skandinavijoje, Graikijoje, Ceilone, Burmoje, Siame.

Korupcija (lot. corruptio iš corrumpo, corrumpere ‚gadinti, naikinti, tvirkinti, papirkti') papročių sugedimas, ypač paperkamumas. Teisėje šis žodis yra žinomas kyšių ėmimo prasme. Paprastinėje kalboje korupcijos sąvoka apima visokį valdžios žmogaus ir šiaip pareigūno arba tarnautojo neteisėtą pasipelnymą naudojantis savo tarnybine padėtimi.

Korvetė (prc. corvette) lygaus denio būrinis karo laivas su viena patrankų eile. Įrengimas labai artimas barkai. Šių dienų karo laivyne korvetėmis vadinami laivų vilkstinių (konvojų) lydimieji laivai, mažesni už naikintojus.

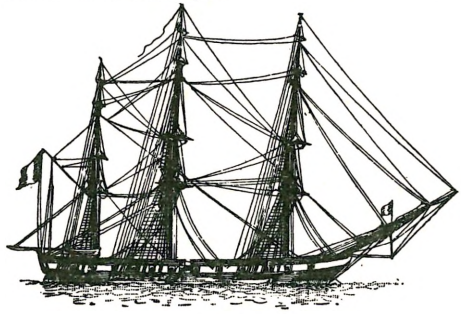

Korvetė

Korvin Motiejus (1443–1490) vengrų karalius, karaliavęs 1458–90. Jis centralizavo valstybę, sudarė nuolatinę kariuomenę ir gynė Vengrijos nepriklausomybę nuo turkų. K. ir čekų karalius Vladislovas vienas kitą pripažino mirties atveju savų valstybių įpėdiniu. K. rėmė mokslą ir meną. Jo valdymo metu įsisteigė Pešte spaustuvė.

Korwell Karol (1809 – 1850) rašytojas, baigęs Vilniaus univ. buvo teismo vertėjas. Leido Noworocznyk, vertė W. Scott, Bulharyno ir kt. Išsp. Wianek 1836, Niezapominajki 1839.

Korwin-Milewski žr. Milewski Korwin.

Korzeniewski 1. J ó z e f (1806–1870 Vilniuje) gydytojas, 1831–39 medicinos akad. prof. Vilniuje. Rūpinosi sudaryti anatomijos kabinetą. Išsp. Desmurgia seu chirur-

giae 1837, De ossibus fractis tractatus in descentium usum 1837.

2. S t a n i s ł a w (1882 Kaune — 1943) tapytojas. Baigė Miuncheno meno akad. Gyveno visą laiką užsienyje. Žymesni jo paveikslai: šv. Jono vabalėlis (švitulys), Vasaros pabaiga, Senutė, Raudonas šalikas ir kt.

Korzeniowska Maria Regina Podolės krašto dvarininkė. Drauge su Leleveliu ir kitais išspausdino Atlas historyczny, genealogiczny, chronologiczny i geograficzny polski 1831, Genealogija królów polskich 1839, Genealogiczny obraz monarchów polskich 1845.

Korzeniowski 1. A p o l l o (1820–1869) lenkų dramaturgas romantikas, kėlęs balsą prieš plutokratiją, buržuazinį materializmą ir aferizmą, kai miesčionių ir deklasuotos šlėktos tarpe vis labiau ėmė įsigalėti materialistinis sukasdienėjimas. Raštai: Komedja, Strofy oderwane 1856, Dla miłego grosza 1859, Akt pierwszy 1860.

2. I g n a c y E d w a r d poetas. Išsp. Sonety 1838, Krótka wiadomość o Jadźwingach 1830.

3. J ó z e f (1797–1863) lenkų dramaturgas ir romanistas, priklausęs kraštinei romantizmo šakai, kuriai būdingas didesnis blaivumas, su moralizmo atspalviu. Savo raštuose K. kėlė meilės savam kraštui ir laisvės motyvus, akcentavo išdidumą ir panieką mirčiai, pateisindamas ir kerštą jausmą, jei tik jis kyla iš kilnaus skriaudos pajautimo. Visa tai ypač akivaizdžiai iškelta dramoje Karpaccy górale. Istorinės K. dramos mažiau nusisekusios (Andrzej Batory, Mnich), nors ir jose netrūksta stiprios įtampos ir dramatiškumo. K. buvo didaktikas ir moralistas; tai surišta su jo profesija (mokytojavo Kremenece ir Kijeve, direktoriavo Charkovo gimnazijoje, buvo mokyklų vizitatorium, vadovavo švietimo komisijai). Komedijose K. žiauriai kritikavo žmonių dvasinę menkystę, materializmą, dykaduoniavimą ir kitas blogybes ir šia tendencija užkrėtė savo kartos ir vėlesnius dramaturgus. Romanuose K. vaizdavo kasdieninį gyvenimą, žmonių polėkius ir niekšybes, charakterius piešė labai gyvai ir plastiškai. Žymiausi K. romanai Spekulant 1847, Kollokacja 1848, Eremyt 1851, Wdowiec 1856, Krewni. Dramos — Majster i Czeladnik, Wąsy i Penka 1852, Majątek albo imitę 1860.

4. J ó z e f žr. Conrad Joseph.

Korzybski Alfred Habdank (1879–1950) lenkų kilmės JAV kalbininkas, vad. semantikos sistemos kūrėjas. Steigėjas ir direktorius Bendrosios semantikos instituto (Institute of General Semantics) Čikagoje. 1949 dėstė Yale univ. Išsp. Manhood of Humanity: the Science and Art of Human Engineering 1921, Science and Sanity 1933.

Korzon Tadeusz (1839 Minske — 1918) lenkų pažangios krypties istorikas. Baigė Maskvos univ. ir 1859-61 mokytojavo Kauno gimnazijoje. Caro teismo buvo nuteistas mirties bausme, bet tebuvo tik 1862 ištremtas ir Orenburge gyveno ligi 1869. Grįžo į Varšuvą ir pradėjo dirbti Zamoiskio bibliotekoje. Išsp. Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta ^{2}1897–99, Kościuszko ^{3}1910, Dola i nedola Jana Sobieskiego ^{2}1898, Dzieje wojen i wojskowości w Polsce 1912, Moj pamiętnik 1912, Historycy pozytywiści. Vertė J. W. Drapero veikalus. Kraševskio garbei parašė — Powieści historyczne 1880, Grunwald 1910, Historja handlu w zarysie.

Korzonas 1. E d m u n d a s (1909 VII 1 Veliuona, Kauno aps.) teisininkas, skautų veikėjas. 1927 baigė Vysk. M. Valančiaus gimn. Telšiuose ir 1931 V.D. univ. teisių fak. Nuo 1934 ėjo teisėjo pareigas (Jurbarke, Kaune ir 1939 Vilniuje). 1939 suorganizavo naujai steigiamą Vilniaus apylinkės teismą ir dirbo ligi S. Rusijos okupacijos. Vokiečių okupacijos metu dirbo advokatė darbą. Nuo 1922 aktyviai dalyvauja skautų veikloje: priklausė Studentų skautų draugovei Vytis, 1937–39 vadovavo Jurbarko vietininkijai, 1945 Landshute (Vokietijoje) suorganizavo skautų vietininkiją. Nuo 1955 (JAV) Akad. skautų šalpos reikalų vedėjas.

2. P o v i l a s (1878 I 14 Girkalnio parapijoj—1943 II 20) kunigas, kanauninkas. 1900 įšventintas kunigu ir paskirtas vikaru į Panevėžį. Komiteto rinkti Panevėžio mokyt. seminarijos lietuvių kalbos mokytojui atlyginimą narys. 1911 administratorius Gryvoje ir kapelionas Gryvos mokytojų seminarijoje. 1913 kuratas Lauksodyje, 1914 klebonas Telšiuose ir 1918 Alsėdžių dekanato dekanas, 1926 Telšių diecezijos garbės kan., viceoficialas ir Ordinariato tribunolo pirm. Kurį laiką (pasitraukė 1909 VII 13) buvo Blaivybės d-jos pirm. Blaivybės klausimais rašė į Dieve Padėk kalendorių 1910, bendradarbiavo Vienybėje.

Koržinskij Sergej (1861–1900) rusų botanikas. Mokslus ėjo Kazanėje. Profesoriavo Tomske, Rusijos mokslo akad. narys ir dirbo botanikos sode. Kaip augalų sistematikas ir geografas tyrinėjo R. Rusijos augaliją, ribą tarp stepių ir miškų juostos, C. Aziją. Dirbo taip pat taikomosios botanikos srityje ir tyrinėjo Krymo vynuoges. Sudarė skirčių (species) atsiradimo teoriją — heterogenezį vienu laiku su de Vrieso mutacija. Išsp. Tentamen Florae Rossiae orientalis 1898, Sievernaja granica černoziomo stepnoj oblasti I–II, 1888–89, Ampelografija Kryma 1904.

Kósa György (g. 1897) vengrų pianistas ir kompozitorius, nuo 1926 prof. Budapešto muzikos akad. Fortepijono mokėsi pas Dohnanyi ir Bartok, kompozicijos pas Herzfeld ir Kodály. Ankstyvesniame kūrybos laikotarpyje žymi stipri ekspresionizmo įtaka. Jo instrumentaliniai veikalai — siuita, šešios simfonijos, vengrų liaudies dainų fantazija — pasižymi dideliu skambumu, nors ir turi nemaža eksperimentinio elemento. Vėlyvesniame laikotarpyje žymu religinio nusiteikimo. Tai kantata Jobas kontraaltui solo ir trims obojams, trims fagotams, triūbai, trims trombonams ir styginiams; Dies irae mišriems balsams, vargonams ir mušamiesiems, ypatingai išsiskiria oratorijos Elijas penkiems balsams solo ir penkiems instrumentams; Christus aštuoniems balsams solo ir septyniems instrumentams; ir Saul penkiems solo balsams, vyrų chorui, vargonams, variniams pučiamiesiems ir styginiams be smuikų. Bažnytinės muzikos parašė mišias, Missa Requiem, abejos solo balsams, chorui ir vargonams; De profundis sopranui solo su dviem smuikais, Veni Sancte sopranui solo su smuiku. Be to, parašė šešias operas, dešimtį baletų bei pantomimų, kamerinės muzikos, fortepijono veikalų, dainų su fortepijonu ir su orkestru ir kt. Kaip pianistas pasižymėjo Bacho veikalų interpretacija ir dažnu atlikimu moderniųjų fortepijono veikalų. *Iz.V.*

Kosa Juris (g. 1878) latvių rašytojas. Už dalyvavimą 1905 revoliucijoj ištremtas Sibiran (1907–1917). 1920–22 švietimo ministerijos tarnautojas. 1923–29 mokytojas, vėliau pensininkas. Raštai: Kad laima iet garam (Kai laimė eina pro šalį) 1933, Rīta krēslā (Ryto sambrėškoj) 1934 ir Pusdienas karstumā (Vidudienio kaitroj) 1935. K. yra pastabus realistas, vaizduojąs bernų, smulkiųjų miestelėnų ir mokytojų buitį, gana niūriose baudžiamųjų ekspedicijų ir pabėgėlių likimo aplinkybėse. K. rašė eiles bei dramas.

Kosačowa Olga (1852 — ?) ukrainiečių rašytoja, Kijevskoj Starine išsp. Očerki nacionalnych tipov v ukrainskoj slovesnosti i komedijas Sužena ne ohužena 1881, Svitova rič 1884, Za pravdoju 1889, Zabavny večer 1885 ir kt.

Kosakovskis žr. Kasakauskas.

Kosas (gr. Kos, lot. Cos arba Coss, it. Coo, turk. Istanköy) Sporadų sala Egėjaus jūroje, 282 km², senovėje garsi audiniais, Asklepijaus šventovė ir prie jos Hipokrato gydytojų mokykla. Teokritas veikale Thalysia nuotaikingai atvaizdavo K. gamtą.

R. Herzog, Kos, Ergebnisse der deutschen Ausgrabungen I 1932; *Neppi Modona*, L'isola di Coo nell'antichita class 1933.

Koschmieder Ervin (g. 1895) vokiečių kalbininkas slavistas, domisis ir baltų kalbomis. Gimęs Liegnitze, Silezijoje, prof. Breslavo univ., 1930–38 Vilniuje, dabar Münchene. Buvo R. Europos instituto narys ir redagavo instituto leidinį Baltoslavica. Išspausdino: Zeitbezug und Sprache 1929; Przyczynki do zagadnienia chomonji w hirmosach rosyjskich 1932; Nauka o aspektach czasownika polskiego 1934 (čia pasisako ir lietuvių kalbos veiksmažodžių aspektų klausimu); Zur Bestimmung der Funktionen grammatischer Kategorien 1945; Die ältesten Novgoroder Hirmologienfragmente I, 1952 ir kt. *L.D.*

Koscia Adomas (1731 II 3 Rusilų dv. Brastos aps. — ?) Žemaičių vysk. pagalbininkas. Studijavo Vilniuje ir įgijo utriusque iuris daktaro laipsnį; buvo keletą metų Žemaičių vyskupo koplyčios kapelionu; turėjo ir kitų beneficijų — valdė Mosėdžio ir Kosowo parapijas, kur pastoracinį darbą atlikdavo jo vikarai; buvo Livonijos vyskupijos prelatas, Žemaičių katedros kan. ir generalinis vikaras. Žemaičių vysk. St. Giedraičiui prašant, 1780 buvo paskirtas Diocleno in partibus infidelium vysk. ir antruoju Žemaičių vysk. pagalbininku. 1786 IX 8 kartu su vysk. Juoz. T. Bukota asistavo Žemaičių vysk. St. Giedraičiui karūnuojant stebuklingąjį Šv. M. Marijos Šiluvos paveikslą, 1785 prie Mosėdžio bžn. įsteigė altariją. 1794 pakonsekravo Gargždų bžn.

Vatik. Arch. Proc. Cons. vol. 179 ff. 141–150; Acta Camerarii vol. 39 ff. 114–115; *M. Wolonczewski*, Žemajtiu Wiskupistė I, 1848. *R. Krs.*

Kościałkowska Zyndram Wilhelmina (1861–1926) lenkų rašytoja. Jos apysakos tendencija ir forma yra Ožeškienės įtakoje. Literatūrinės studijos humanistinės nuotaikos ir su liberalistine tendencija. Išsp. W półceniu 1885, Jedna z wieliu 1903, Obrazki 1904, Bajki archaiczne i nowele 1906, Szkice literackie 1907–09, Ignacy Chodzko 1884.

Kościałkowski 1. Józef (1833 — 1894) 1863 sukilimo vadas. Baigęs medicinos mokslą Kijeve, gyveno Kėdainiuose. Sukilimo metu Kauno vaivadijos komisaras. Kovojo Sierakausko dalinyje ir po Biržų kautynių pateko į nelaisvę. Tremtyje gyveno Omske. Mirė Gardine.

2. Stanisław (g. 1881) lenkų istorikas, pradėjęs dėstyti 1921 St. Batoro univ. Vilniuje. Dėstė istoriją, D. Lietuvos Kunig-jos pramonę ir iždo problemas bei istoriografiją. Jo iniciatyva buvo suorganizuota Tow. Przyjaciół Nauk Vilniuje, kuri turėjo vertingus lituanikos bei masonikos rinkinius, kurie 1940 buvo įjungti į Lietuvos mokslo akad. rinkinius. Vienas istorijos žurnalo Ateneum Wileńskie redaktorių. 1941 areštuotas ir išvežtas į S. Rusiją. 1942 drauge su kitais Lenkijos piliečiais paleistas ir išvyko į Iraną, kur gyveno ligi karo pabaigos. Po II pas. karo įsikūrė Anglijoje. Išsp. Korpus kadetów w Nieswieżu, Ze studiów nad dziejami ekonomii królewskich na Litwie 1914, Z dziejów ofianości na rzecz nauki i nauczania na Litwie (Nauka Polska t. V) 1925, Iran et la Pologne à travers les siècles 1943, O. Maksymilian Ryłło 1946, Historia, Historiografia, Historyka (rankraščio teisėmis) 1948. Rinko medžiagą paiždininkio Antano Tizenhauzo veiklai.

3. Zyndram Marjan (1892—1946 Pandėlio dv., Rokiškio aps.) lenkų politikas. I pas. karo metu buvo P.O.W. (lenkų karinė or-ja) narys ir vykdė diversinę veiklą rusų fronto užnugaryje. 1919 leitenantas ir kontržvalgybos viršininkas, rengęs peoviakų sukilimą Lietuvoje. Jo laikomoje spintoje buvo visi šifrai apie sukilimo dalyvių veiklą. Slaptoji medžiaga pateko į lietuvių rankas, ir liko likviduotas lenkų sąmokslas. 1922 seimo atstovas. 1925 įst. Darbo partiją. 1930 Baltstogės vaivada, 1934 vidaus reikalų ministras, 1935–1936 ministras pirmininkas.

Koscienievicze mstl. S. Gudijoje Vileikos aps., apie 25 km į š. rytus nuo Vileikos, prie vieškelio iš Vileikos į Dolhinavą. Buvusi jėzuitų misijų vietovė. Medinė katalikų bažnyčia statyta 1662, o mūrinė parapijos kat. bažnyčia, statyta jėzuitų rūpesčiu 1763, priklausė Vileikos dekanatui. K. parapijos ribose koplyčios yra Servečiuj, Kulbošine, Horodiščiuj. Apylinkėje yra kaimų lietuviškais vardais. *V.Klb.*

Kosciukiewicz Samuel (? — 1701 IV 24 Vilniuje) jėzuitas, 1674–78 Vilniaus akad. studijavo teologiją. Nuo 1679 Vilniaus akad. dvarų Rusijoje ekonomas. Nuo 1682 Vitebsko kolegijos rektorius. Nuo 1686 iš naujo Vilniaus akad. ekonomas, 1688 Polocko (Polocensis) kolegijos ekonomas, 1690 vėl Vilniaus akad. ekonomas, 1691 X 3 skiriamas Oršos kolegijos rektoriumi. Nuo 1694 Vilniaus kolegijoje Dworzyszcze (Dworzyśćensis), Trakelių (Trokielensis, į šiaurę nuo Lydos) kuratorius. Nuo 1695 iki 1700 Vilniaus akad. dvarų ekonomas. Daug pravedė misijų Rusijoje. Savo rūpesčiu pastatydino keletą bažnyčių ir gražiai išpuošė jų altorius, įtaisė bažnytinius drabužius.

Jėzuitų Archyvas Romoje: Necr. Prov. Lit. 62 t., 499–500 psl. Cat. Breves Prov. Lit. 1674–1700 metų. *A.Lm.*

Kosciuška 1. Tadas Andrius Bonaventura (1746 – 1817), gen., žymus Lietuvos ir Lenkijos patriotas, kovojęs už Lietuvos, Lenkijos ir JAV laisvę. Buvo gudų kilmės bajoras, laikęs save lietuviu. K protėviai jau nuo XVI a. pradžios gyveno Naugarduko vaivadijoj, kur D.L.K. Žygimantas II Senasis buvo davęs jiems Siechanavičių k. Ilgainiui jų šeima nusmuko į smulkesnius bajorus ir ekonomiškai sunyko, ypačiai XVIII a. K. gimė Merečovščiznos dv., Slanymo paviete, Naugarduko vaivadijoj, Lietuvoj. Jo tėvui Liudvikui, Lietuvos Brastos vaivadijos kardininkui, mirus 1758, K. buvo kukliai auginamas savo motinos Ratomskaitės, kuri jį leido į vienuolių pijorų mokyklą. Ją baigęs, K., globojamas Polocko vaivados Sosnovskio, įstojo į kadetų korpusą Varšuvoje. Ruošdamasis karinei profesijai, K. šioje karo mokykloje buvo vienas iš pačių gerųjų mokinių, vėliau pasidaręs tos mokyklos kadetų instruktoriumi. Dar besimokydamas kadetų korpuse Varšuvoj, K. patrau-

T. Kosciuška

T. Kosciuškos gimtasis namas

kė tos mokyklos direktoriaus kng. Adomo Čartoriskio dėmesį, kuris, pastebėjęs jo nepaprastus gabumus, savo įtaka 1769 pasiuntė K. į užsienius valstybės lėšomis tęsti karinio mokslo. Su pasižymėjimu baigęs kadetų korpusą Varšuvoje, K. karo mokslų mokėsi dar Vokietijoje, Italijoje ir Prancūzijoje. Čia jis 1770–1774 tobulinosi garsiojoje Versalio karo akad. ir karo inžinerijos, fortifikacijos bei laivyno taktikos mokėsi Bresto karo akad. Prancūzijoje. K. taip pat mokėsi tapybos Paryžiuje. Būdamas Prancūzijoje, K. mėgo skaityti senosios Prancūzijos tvarkos kritikus, kurie nusistatė prieš aristokratiją. Brėstančios Prancūzų revoliucijos aplinkoje ir J. J. Rousseau, Quesnay ir kitų įtakoje K. susidarė demokratinę pasaulėžiūrą.

Baigęs karo mokslus Prancūzijoje, K. 1774 grįžo į Lietuvą artilerijos kapitono laipsniu. Būdamas savo buvusio rėmėjo Lietuvos didiko Sosnovskio dukterų privatiniu mokytoju, K. pamilo jo dukterį Liudviką. Ši nelaiminga meilė privertė K. vėl apleisti savo tėvynę, ir jis 1776 vėl grįžo į Paryžių.

Tuo metu jau vykstant Š. Amerikos kolonijų kovai prieš Angliją, K., pats žavėdamasis laisvės ir demokratijos idealais, nutarė prisidėti prie amerikiečių kovos dėl savarankiškumo. 1776 paskelbus Š. Amerikos nepriklausomybę, JAV pasiuntiniu į Paryžių buvo atsiųstas Benjaminas Franklinas ieškoti pagalbos prieš anglus kovojantiems amerikiečiams. Gavęs B. Franklino rekomendacinį laišką, K. 1776 atvyko į Š. Ameriką ir 1776–1783 savanoriu dalyvavo kovose dėl JAV nepriklausomybės, praktikoje pritaikydamas savo talentus ir karinį išsimokslinimą bei pasidarydamas JAV nepriklausomybės karų didvyriu. JAV K. pasižymėjo kautynėse prie Rhode Island, Yorktown ir Naujorko apgulime. Iš pradžių K. buvo priskirtas pulkininku prie gen. Gatės armijos, veikusios šiauriniame Naujorke. Čia jis labiausiai pasižymėjo kautynėse netoli Saratogos 1777, kur amerikiečiai laimėjo ypačiai dėl K. strateginių ir taktikos sugebėjimų. Gen. Jurgis Vašingtonas pakėlė K. į artilerijos pulkininkus ir paskyrė savo adjutantu. K. humaniškumas ir mandagumas bei etiketas padarė jį iš populiariausių Amerikos karininkų. Jis yra laikomas JAV artilerijos tarnybos tėvu. Savo karo inžinerijos išsimokslinimą K. praktiškai pritaikė statydamas Billingsport, Ticonderoga ir Mount Behmus prie Saratogos tvirtoves. 1778 statant West Point fortifikacijas, K. dirbo vyriausiu inžinieriumi. 1780–1781 K. buvo gen. Nathanael Green vadovaujamos pietiečių armijos vyriausiu inžinieriumi ir prisidėjo prie Charlestown fortifikavimo. 1783 sudarius Paryžiaus taiką, kuria buvo pripažinta JAV nepriklausomybė, K. už savo nuopelnus JAV kongreso 1783 buvo apdovanotas vieša JAV padėka, pilietybės privilegija, brigados generolo laipsniu ir žemėmis bei žymia metine pensija. K. prisidėjo prie Cincinatus garbės ordino (Society of the Cincinnati) įsteigimo ir pasidarė to ordino narys.

1784 K. grįžo iš JAV į Lietuvą ir, tuo metu neradęs tarnybos kariuomenėje, apsigyveno savo dvare, kurį jo sesuo buvo išgelbėjusi nuo skolininkų. K. iš pradžių laikėsi nuošaliai nuo politikos, nors nuo jaunystės buvo Čartoriskių valstybinių ir socialinių reformų šalininkas. Ketverių metų seimui darant Lietuvos ir Lenkijos reformas ir nutarus padidinti kariuomenę, K. 1789 buvo pakviestas karo tarnybon ir paskirtas į Lenkijos kariuomenę. Laikydamas save lietuviu ir būdamas Lietuvos piliečiu, K. jautėsi labai nelaimingas lenkų kariuomenėje ir darė žygių persikelti į Lietuvos kariuomenę, prašydamas Lietuvos senatorių bei seimo atstovų užtarimo seime. Tačiau lenkams seime nenusileidus, K. liko jų kariuomenėje generolu majoru, Lenkijos kariuomenės vado kng. Juozo Poniatauskio, karaliaus brolvaikio, pirmuoju pavaduotoju. Ketverių metų seimui paskelbus 1791 gegužės 3 d. konstituciją, K. stojo jos ginti ir kartu su kng. J. Poniatauskiu 1792 kovojo prieš Rusijos kariuomenę, pakviestą Targovicos konfederacijos buvusiai Lietuvos-Lenkijos santvarkai atstatyti. 1792 kovose

prieš rusus K. pasižymėjo kaip gabus karo vadas kautynėse prie Zielence ir Dubienka, tačiau rusų gen. Suvorovui gavus daugiau rusų kariuomenės, turėjo trauktis. Karaliui Stanislovui Augustui Poniatauskiui prisidėjus prie Targovicos konfederatų ir susitarus su rusais, K. kartu su J. Poniatauskiu ir daugeliu kitų karininkų atsisakė savo tarnybos ir emigravo į Saksoniją, apsigyvendamas Leipcige, kuris kartu su Drezdenu pasidarė Lietuvos-Lenkijos emigrantų centru. Būdamas Saksonijoje, K. gavo iš Prancūzijos pakvietimą tarnauti prancūzų kariuomenėje, ir Prancūzijos Įstatymų leidžiamasis susirinkimas 1792 suteikė jam Prancūzijos respublikos garbės piliečio titulą. Sklindant gandams apie Rusijos ir Prūsijos ruošiamą antrąjį Lietuvos - Lenkijos padalijimą, Lietuvos - Lenkijos patriotai pasiuntė K. į Paryžių tartis su revoliucine Prancūzijos vyriausybe dėl paramos ir pagalbos lenkams ir lietuviams prieš rusus. Savo diplomatinėje misijoje į Paryžių K. bandė gauti Prancūzijos vyriausybės garantijų dėl Lietuvos -Lenkijos laisvės ir nepriklausomybės ir sukelti Turkiją ir Švediją prieš Rusiją, tuo būdu nukreipiant rusų agresijos pavojų nuo Lietuvos ir Lenkijos. Nors K. ir pavyko gauti revoliucinės Prancūzijos žirondistų vyriausybės pažadų paremti lietuvių ir lenkų sukilimą prieš rusus, bet prancūzai patys tuo metu buvo įvelti į gynimosi karą prieš anglus ir jų sąjungininkus, todėl negalėjo vykdyti savo pažadų ir padėti Lietuvos - Lenkijos respublikai. Be to, jakobinams nuvertus žirondistų valdžią Paryžiuje, K. čia nustojo savo atsparos ir, jakobinų atstumtas, 1793 vasarą grįžo į Leipcigą.

K. dar tebesant Paryžiuj, Rusija ir Prūsija jau buvo pravedusios 1793 antrąjį Lietuvos - Lenkijos padalijimą, po kurio tuoj prasidėjo lietuvių ir lenkų patriotų sąjūdis ir ginkluotas pasipriešinimas prieš rusus. Iš Paryžiaus į Leipcigą grįžęs, K. buvo sukilėlių pakviestas pasiimti sukilimo vyriausią vadovybę su diktatoriaus galia. K. priėmus pakvietimą ir atvykus į Krokuvą, 1794 prasidėjo vadinamasis K. sukilimas (žr.), paskutinis lietuvių ir lenkų patriotų bandymas apginti Lietuvos-Lenkijos respublikos laisvę ir nepriklausomybę, prie sukilimo pritraukiant ir daugelį valstiečių. Nežiūrint žymių sukilėlių pasisekimų kautynėse ties Raclavicais prie Krokuvos, Varšuvoje ir Vilniuje. K. sukilimas tačiau buvo užgniaužtas bendromis rusų ir prūsų kariuomenių pastangomis ir 1795 pravestas trečias Lietuvos - Lenkijos padalijimas, visą ligi šiol likusį kraštą užimant rusams, prūsams ir austrams. Lemiamose 1794 sukilimo kautynėse ties Maciejovicais prie Vyslos sukilėlių kariuomenės branduolys buvo sumuštas. Pats K. sunkiai sužeistas ir be sąmonės, pateko rusų nelaisvėn. Išvežtas į Rusiją, K. išbuvo nelaisvėje 2 metus, laikomas Petropilyje Petropavlovsko kalėjime. Po Kotrynos II mirties 1796 Rusijos caru pasidarius Povilui I, K. buvo paleistas iš nelaisvės, paėmus iš jo pažadą niekad nebekariauti prieš rusus. Paleisdamas K. Povilas I davė jam dvarą su 1500 valstiečių ir grąžino jo kardą, bet K. atsisakė jį priimti, pareikšdamas, kad jam daugiau nebereikia kardo, nes nebeturįs tėvynės. K. neliko gyventi rusų pavergtame krašte, bet, palikęs savo dvarą, išvažiavo į Stockholmą, iš ten į Londoną, iš kur grąžino pinigus, kuriuos buvo gavęs iš caro.

1797 K. vėl lankėsi JAV ir gyveno Filadelfijoje, Pa. Kongresui išleidus svetimšalių įstatymą (Alien Act), juo nepatenkintas K. 1798 grįžo į Europą ir apsigyveno Paryžiuje. Vykdydamas JAV misiją, K. čia padėjo pasiekti JAV ir Prancūzijos susitarimą.

Įvertindamas K. karinius gabumus, pirmasis Prancūzijos konsulas Napoleonas jį kvietė bendradarbiauti savo karuose prieš sąjungininkus, bet K. atsisakė jam siūlomos aukštos vietos Prancūzijos kariuomenės vadovybėje, Napoleonui tuo metu nesutikus rūpintis Lietuvos-Lenkijos nepriklausomybės atstatymu. Nepavykus gauti Napoleono pagalbos lietuvių ir lenkų emigrantų sąjūdžiui Lietuvai - Lenkijai išlaisvinti, pasitraukęs iš viešojo gyvenimo, K. apsigyveno Berville prie Fontainebleau netoli nuo Paryžiaus. 1806 Napoleonui sudarius planą Lenkijai atkurti, K. prie jo neprisidėjo ir laikėsi nuošaliai, nepasitikėdamas Napoleono planų nuoširdumu. K. taip pat atmetė Napoleono kvietimą vavauti emigrantų lenkų legijonams, naudojamiems Napoleono žygiuose prieš kitus kraštus. Napoleonui žlugus ir sąjungininkams užėmus Paryžių, pas K. Berville 1814 lankėsi Rusijos caras Aleksandras I. K. atmetė ir jo kvietimą 1814–1815 palaikyti caro politiką Lietuvos ir Lenkijos atžvilgiu, bet rašė Aleksandrui I, ragindamas jį paskelbti amnestiją lietuvių ir len-

kų emigrantams, gyvenusiems svetimuose kraštuose. Jis ragino carą suteikti Lietuvai-Lenkijai konstituciją, panašią į Anglijos, pasidaryti Lenkijos konstituciniu karaliumi ir duoti laisvę kraštui. 1814–1815 Vienos kongreso metu K., atvykęs į Vieną, veltui bandė ta linkme paveikti Aleksandrą I, kuris labiau linko sekti kng. Čartoriskio patarimais. Vienos kongreso nutarimu įkūrus Lenkijos karaliją (Kongresinė Lenkija, žr.), daugelis tikėjosi, kad K. bus paskirtas Lenkijos kariuomenės vadu, bet caras juo paskyrė savo brolį Konstantiną.

Iš Vienos K. nuvyko į Šveicariją ir apsigyveno Solothurne pas savo draugą Zeltner. Iš Šveicarijos K. paleido į laisvę savo dvaro Lietuvoje baudžiauninkus 1817, iš jų reikalaudamas tik prisidėti prie mokyklos išlaikymo. Nukritęs nuo arklio ir susižeidęs, K. mirė 1817 X 15 Solothurne. Rusijos caro Aleksandro I lėšomis 1818 K. palaikai iš Šveicarijos buvo pervežti į Lenkiją ir palaidoti Krokuvos pilies Vavelio katedroje greta Jono Sobieskio ir kitų Lenkijos karalių palaikų. K. garbei prie Krokuvos buvo supiltas aukštas jo vardo kalnas, kuris pasidarė viena labiausiai lankomų Lenkijos šventovių.

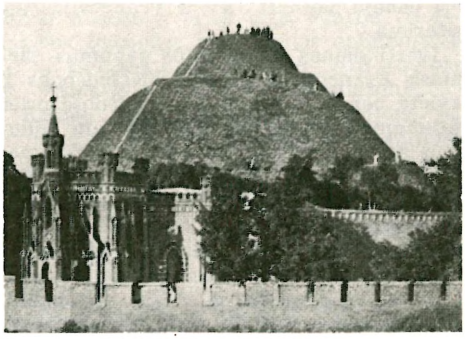

T. Kosciuškos piltinis kalnas

Greta savo talentų karinėje srityje ir gilaus tikėjimo visų lygybe prieš įstatymus bei savo kovų už laisvę ir demokratiją, K. pasižymėjo ir kaip mėgėjas tapytojas bei skulptorius. Jis taip pat paliko ir raštų. K. aprašė savo 1792 karo žygius (išleido E. Raczyński 1843) ir parašė Manoeuvres of Horse Artillery (išleista New Yorke 1808).

T. Korzon, T. K. 1894; *L. J. B. Chodzko*, Biographie du général K. 1837; *K. Falkenstein*, T. K. 1834; *A. Choloniewski*, T. K. ³1931; *M. M. Gardner*, K., a biography 1942; *F. Koneczny*, T. K. 1922; *St. Dobrzycki*, K. 1918; *A. M. Stalkowski*, K. w swietle nowych badań 1924; *A. Lechner*, K. als Menschenfreund u. Wohltäter in der Schweiz 1917; *St. Liberek*, Pestalozzi u. K. 1946; *St. Papee*, T. K. 1946; *H. Mościcki*, Pisma K. 1947; *J. S. Riabinin*, (Golos minuvšego nr. 4, 5) 1915; *J. Michelet*, Pologne et Russie, légende de Kosciuszko 1851; *M. Haiman*, K. in the American Revolution 1943; *Th. Stanis*, K. (ag.).

K. Avž.

2. Vaclovas (g. 1911 Geranainiuose, Lydos aps.) tapytojas ir grafikas. 1929 įstojo į Kauno meno mokyklą, kurią baigė 1935. 1937–40 studijavo meną Paryžiuje. 1938 Lietuvos karininkų Ramovė paskyrė pašalpą mokytis batalistinio meno. Yra nupiešęs Lietuvos kariuomenės vado S. Žukausko portretą. Gyvena okupuotoj Lietuvoj ir iliustruoja vaikų knygeles (Du gaideliai) ir grožinės literatūros veikalus.

Kosciuškos kalnas, 2400 m virš jūros lygio, Australijos Sniego kalnuose (Snowy Mountains), 150 km į p.v. nuo Canberros,

T. Kosciuškos kalnas

aukščiausia Australijos vieta. Jį rado 1840 lenkų emigrantas P. E. Strzelecki (1796–1873), tyręs Australijos gamtos turtus, ir taip pavadino K. pagerbti.

Kosciuškos sukilimas 1794 Lenkijos ir Lietuvos bajorų bei dalies valstiečių ir miestiečių bandymas nusikratyti Rusijos kišimosi į Lietuvos-Lenkijos respublikos vidaus reikalus bei atgauti per 1772 ir 1793 padalijimus prarastas Lietuvos-Lenkijos žemes. Rusams vis labiau kišantis į Lietuvos-Lenjos vidaus reikalus ir šeimininkaujant krašte, augo Lietuvos - Lenkijos patriotų nepasitenkinimas ir brendo mintis pasipriešinti, reikale net ginklu, prieš krašto spaudėjus. Rusams trukdant įgyvendinti Ketverių metų seimo reformas ir griežtai pasipriešinus 1791 gegužės 3 d. konstitucijai bei suorganizavus reformų priešų konfederaciją Targovicoje ir ją remiant rusų kariuomene, 1792 Lietuvoje ir Len-

kijoje prasidėjo vidaus karas tarp valstybės reformų šalininkų iš vienos pusės ir rusų remiamų Targovicos konfederatų iš kitos pusės. Karaliui Stanislovui Augustui Poniatauskiui nebeturint vilties atsikratyti rusų globos ir kišimosi į Lietuvos-Lenkijos reikalus ir dėl to pradėjus tartis su Rusijos imperatorės Kotrynos II atstovu bei artintis su Targovicos konfederatais, krašte kilo visuotinio sukilimo mintis. Pasklidus žinioms, kad karalius prisijungė prie Targovicos konfederacijos, Lietuvos - Lenkijos didikų kng. Čartoriskių Pulavų ir kaimyninio Kurovo dvaruose įvyko reformų šalininkų pasitarimų visuotinio sukilimo planui sudaryti, kurio vykdymas tačiau buvo atidėtas. Antrasis Lietuvos-Lenkijos padalijimas 1793 ir tuoj po jo rusų prievarta pakeista Lietuvos-Lenkijos valstybės santvarka paskatino sukilimo minties brendimą. Dar gerai nepasiruošus, sukilimo pradžia buvo pagreitinta Rusijos atstovui Igelströmui reikalaujant kuo greičiau sumažinti Lietuvos - Lenkijos kariuomenę, Lenkijoje paliekant 10.000, o Lietuvoje 5000 kareivių. Daugelis Lietuvos ir Lenkijos karininkų, aiškiai matydami, kad išformavus Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės dalinius vargu bus beįmanomas sukilimas prieš svetimus krašto engėjus, delsė paklusti rusų reikalavimui ir kai kurie net atsisakė paleisti savo dalinius, skubiai pradėdami ginkluotą, bet vis dar neorganizuotą, pasipriešinimą rusams. Lenkų patriotai iš Varšuvos spaudė Lenkijos ir Lietuvos emigrantus Dresdene ir Leipcige skubiai ieškoti paramos užsieniuose ir prisidėti prie sukilimo. Tuo metu Leipcige gyvenęs gen. Tadas Kosciuška, bendradarbiaudamas su Hugo Kołłątaj ir kitais lenkų veikėjais emigracijoje, jau nuo antros 1793 pusės energingai planavo ir ruošė Lietuvos-Lenkijos išlaisvinamąjį sukilimą, kuris istorijoj gavo K. sukilimo vardą. Aplinkybės, kuriomis Kosciuška ruošėsi sukilimui, buvo nepalankios. Iš užsienio valstybių gauti paramos jam nelabai tesisekė, nes Prancūzijos revoliucijos įbauginti kiti kraštai bijojo paremti bet kokį sukilimą, net ir prieš rusus.

Pačioje Lietuvoje ir Lenkijoje dar nebuvo tinkamai pasiruošta, tačiau delsti nebebuvo galima, nes rusai griežtai spyrė paleisti Lietuvos-Lenkijos kariuomenės dalinius. Susižinojęs su sukilimo organizatoriais Lenkijoje ir jų kviečiamas, Kosciuška priėmė vyriausiojo vado pareigas. Jo patarimu Varšuvoj buvo sudaryta Mažoji tautos taryba, į kurią įėjo gen. Ignas Działyński, bankininkas Kapostas, Jelski ir Walichnowski. 1793 IX sukilimo planams aptarti K. buvo laikinai atvykęs į Podgórze prie Krokuvos. Jis tikėjosi, kad prie sukilimo prisidės ir lietuviai. Taip pat tikėtasi Varšuvos bei kitų miestų gyventojų ir valstiečių pagalbos, kuriems K. patarė už tai žadėti laisvę. Neturėdamas pakankamai ginklų ir jausdamasis ganėtinai nepasiruošęs, K. vis dar delsė pradėti atvirą kovą prieš rusus ir grįžo į užsienius. Jo karštesnių bendradarbių kantrybė išseko, ir jie savo iniciatyva pradėjo veiksmus. K. vis dar tebesant užsieniuose, lenkų brigadierius A. Madaliński, jo nebesulaukdamas, 1794 III 12 prie Ostrolenkos viešai paskelbė sukilimą ir pasiskelbė sukilimo vyriausio vado pavaduotoju.

T. Kosciuškos paveikslas, jo vardo fundacijos rūmuose New Yorke

Išgirdęs, kad sukilimas jau prasidėjo ir kad rusai pradėjo koncentruoti savo kariuomenę jam užgniaužti, Kosciuška atskubėjo iš Dresdeno į Krokuvą ir čia 1794 III 24 rytą prieš susirinkusias minias į turgavietę iškilmingai ir dramatiškai paskelbė sukilimo prieš rusus aktą. Po to Kosciuška, kaip vyriausias tautinių

pajėgų vadas, prisiekė savo diktatoriškos valdžios nepanaudosiąs piktam, bet tik kovai už laisvę. Sukilimo aktas jau iš anksto buvo surašytas Dresdene T. Kosciuškos, H. Kołłątaj ir Igno Potockio, remiantis ‚negінčijama teise pasipriešinti tironams ir ginkluotai priespaudai'. Kosciuska pats buvo giliai paveiktas JAV nepriklausomybės paskelbimo akte ir Prancūzų revoliucijos Žmogaus teisių deklaracijoje iškeltų minčių. Sukilimo akte Kosciuška paskelbė kovosiąs už Lenkijos laisvę, jos teritorijos neliečiamybę ir politinę nepriklausomybę. Sukilimo aktas suteikė Kosciuškai diktatorišką galią sudaryti Vyriausią tautos tarybą ir kitas sukilėlių valdžios įstaigas. K.s. suteikta taip pat ir religinės sankcijos, Kosciuškos ginklai buvo pašventinti Krokuvos kapucinų bažnyčioje.

Viešai paskelbęs sukilimo aktą, Kosciuška liko Krokuvoje, organizuodamas sukilėlių pajėgas, pasiųsdamas atsišaukimus į Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių karininkus, kviesdamas visus imtis ginklo prieš rusus, net ragindamas moteris ruoštis sužeistųjų slaugyti ir globoti. Gretą daugelio Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės dalinių, prie sukilimo ypač dėjosi patriotiškai nusiteikusi bajorijos dalis ir miestiečiai, bet daugelis didikų ir senųjų bajorų aukso laisvių šalininkų buvo priešingi sukilimui, nes rusai dėjosi giną jų laisves. Daugelis didikų sukilimui taip pat nepritarė, bet kai kurie jų, kaip Nestoras Sapiega, Čartoriskiai, net kng. Poniatauskis, būdami savo laipsniu ir socialine padėtimi žymiai aukščiau už Kosciušką, vis dėlto viešai ar slaptai prisidėjo ir pasidavė Kosciuškos vadovaujami. Kosciuška, nuoširdžiai tikėdamas visų laisve ir lygybe, patraukė net dalį valstiečių prie sukilimo. Kosciuškos vadovaujamos sukilėlių pajėgos Krokuvoje susidėjo beveik išimtinai iš smulkiųjų bajorų ir apylinkės valstiečių, kurie, neturėdami ginklų, atėjo į kariuomenę su dalgiais ir ypačiai pasižymėjo nulemdami 1794 IV 4 kautynes prie Raclovicų netoli nuo Krokuvos. Žymiai gausesnė reguliari rusų kariuomenė, žygiavusi paimti Krokuvos ir nepratusi prie tokių nepaprastų kautynių, buvo drąsių valstiečių dalgininkų ir kitų sukilėlių sumušta. Šis pirmas žymus sukilėlių laimėjimas paskatino ir kitus, ligi šiol abejojusius, dėtis prie sukilimo. 1794 IV 17, Didįjį ketvirtadienį, prieš rusus sukilo ir Varšuvos miestiečiai, vadovaujami jauno advokato Tomo Maruszewski ir energingo batsiuvio Jono Kilińsk. Per porą dienų Varšuva buvo išvaduota, rusai išvaryti.

K.s. po to dar labiau išsiplėtė. Jis apėmė ir Lietuvą, kur jo organizatoriai buvo kun. Ksaveras Bagužis, M. J. Brzostovskis, S. Grabauskis, S. Soltanas, gen. K. Jelskis, A. ir K. Prozorai, gen. Niesiolovskis, gen. R. Giedraitis, P. Zaviša, Katilas ir kt. Vyriausią karinę sukilimo vadovybę Lietuvoje paėmė pulkininkas Jokūbas Jasinskis, kuriam 1794 iš IV 23 į 24 naktį pavyko išlaisvinti Vilnių iš rusų, nors rusų įgulos Vilniuje buvo triskart daugiau negu Jasinskio karių.

Vilnių išvadavus, buvo paskelbtas Lietuvos sukilimo aktas, sudaryta laikinoji Lietuvos vyriausybė (Vyriausioji taryba), kurios nariai buvo Niesiolovskis, M. J. Brzostovskis, M. Počobutas ir kiti, o J. Jasinskis buvo paskirtas Lietuvos kariuomenės vadu. Lietuvos sukilėliai bendradarbiavo su Kosciuška, kuris Jasinskį pakėlė generolu. Sukilę Žemaičiai taip pat pripažino Kosciušką vyriausiu vadu. Sukilėlių teismas Vilniuje nuteisė ir pakorė rusų pastatytą Lietuvos etmoną Simoną Kasakauską, kuris priešinosi sukilimui ir kartu su rusų komendantu Arsenjev pateko į nelaisvę, Jasinskiui vaduojant Vilnių. Sukilėliai išvarė rusus iš daugelio Lietuvos miestų ir šeimininkavo visame krašte. Žemaičiams pavyko įsiveržti į Kuršą ir paimti net Liepoją. Kitos sukilėlių pajėgos prisiartino prie Daugpilio ir Minsko.

Jasinskiui pavyko prie sukilimo Lietuvoje pritraukti ir kiek valstiečių bei miestiečių, bet jo radikalios respublikoniškos politinės pažiūros erzino daugelį bajorų, kaltinusių jį prancūzišku jakobinizmu; tai skaldė sukilėlių pajėgas ir darnumą. Be to, K.s. metu pasireiškęs lietuvių savarankiškumas erzino lenkus, kurie reikalavo glaudesnių lietuvių sukilėlių ryšių su lenkais. Dėl kai kurių Lietuvos bajorų ir lenkų skundų bei intrigų Kosciuška 1794 VI 1 atšaukė Jasinskį iš Lietuvos kariuomenės vado pareigų, panaikino atskiras Lenkijos ir Lietuvos Tarybas (vyriausybes) ir įkūrė bendrą abiem tautoms Vyriausiąją tautos tarybą. Lietuvai buvo palikta tik Centrinė deputacija, o vyriausiu vadu Lietuvos kariuomenei buvo paskirtas lenkas Wielhorski.

Visa tai neigiamai paveikė sukilimo eigą Lietuvoje ir palengvino Kotrynos II atsiųstai rusų reguliariai kariuomenei kovoti su sukilėliais. Rusams sumušus sukilėlių kariuomenę ties Salomis ir kitose kautynėse, K.s. Lietuvoj įgijo labiau partizaninio pobūdžio.

K.s. turėjo sunkumų ir Lenkijoje, kur daugeliui didikų ir bajorų nepatiko Kosciuškos demokratinės pažiūros į visų lygybę prieš įstatymus, taip pat jo pastangos panaikinti baudžiavas. Ta mintimi ir norėdamas patraukti daugiau valstiečių prisidėti prie sukilimo, Kosciuška 1794 V 7 Polanieco miestelyje paskelbė savo garsųjį manifestą, suteikiantį valstiečiams asmeninę laisvę, duodantį jiems nuosavybės teisę į jų dirbamą žemę, sumažinantį jų baudžiavų prievolę ir garantuojantį valstybės įstatymų bei valdžios globą valstiečiams. Nuo baudžiavų buvo atleisti tie, kurie stos į sukilėlių eiles, jų šeimas turėjo globoti valdžios įstaigos. Polanieco manifestas patraukė daugelį valstiečių prisidėti prie sukilėlių kariuomenės, bet jis sukėlė taip pat didelės bajorų dalies stiprų nepasitenkinimą K.s. socialine programa. Sukilimo pasisekimą silpnino taip pat ir nesklandumai pačioje vadovybėje. Nenorėdamas atstumti daugumos bajorų nuo sukilimo, Kosciuška, nežiūrint savo demokratiškumo ir pasisavintų naujų amerikiečių ir prancūzų laisvės bei lygybės idėjų, buvo priverstas imtis nuosaikesnės politikos bei atsargių reformų linijos, tačiau jo bendradarbis H. Kołłątaj bandė sukilimą pakreipti radikalia kryptimi, reikalaudamas imtis net teroristinių priemonių prieš sukilimui nepalankius ar priešingus didikus ir aukštąją bajoriją ir remtis smulkiąja bajorija, miestiečiais ir valstiečiais. Radikalų vadas Kołłątaj kaltino Kosciušką dėl nepasisekimų ir norėjo vyriausią valdžią paimti į savo rankas. Jo įtakoje Varšuvoje plito jakobinų klubai ir prasidėjo socialiniai neramumai. 1794 VI minia Varšuvoje įsilaužė į kalėjimą ir iššudė politinius kalinius, daugiausia buvusius Targovicos konfederacijos rėmėjus, apkaltintus krašto išdavimu. Tarp jų minios be teismo buvo pakartas Vilniaus vysk. I. Masalskis, vysk. J. Kasakauskas ir 1793 Gardino nebylio seimo atstovas Ankwicz, rusų papirktas pasiūlęs patvirtinti 1793 Lietuvos-Lenkijos padalijimą, pakišęs mintį, kad senatorių ir seimo atstovų tylėjimas reiškiąs pritarimą.

Nors Kosciuška ir nubaudė karo teismu Varšuvos žudynių vadus bei mobilizavo 10.000 varšuviečių į savo kariuomenę, bet tos riaušės gerokai pakenkė K.s. populiarumui, atšaldė daugelį didikų ir bajorų nuo sukilimo ir pagreitino rusų bei prūsų pastangas užgniaužti sukilimą, teisinantis sukilimo minties pavojingumu ir kitiems kraštams. Kosciuška dar bandė gauti pagalbos iš užsienių, ypač iš Prancūzijos ir Turkijos, bet jam nepavyko. Vidaus nesantaika tarp sukilėlių vyriausybės narių, intrigos ir skilimas vadovybėje pareikalavo iš Kosciuškos daug takto ir energijos palaikyti tvarką beplintančioje anarchijoje. Tuo metu jam teko sukoncentruoti visu savo gabumus ir pajėgas spirtis prieš išorės priešus.

Kosciuška stengėsi išvengti Austrijos ir Prūsijos įsikišimo ir skelbėsi kovojąs tik prieš rusus. Tačiau sukilimui beplintant ir prūsų per 1772 ir 1793 padalijimus pasiimtose žemėse, Prūsijos reguliari kariuomenė susijungė su rusais. Kosciuškos kariuomenė 1794 VI 6 buvo smarkiai sumušta prie Szczekociny ir nustumta link Varšuvos su dideliais nuostoliais. Savaitę vėliau kita sukilėlių kariuomenė buvo rusų sumušta prie Cholmo. 1794 VI 15 prūsų kariuomenė užėmė Krokuvą. Sukilimo malšinti atsiųstoji didelė rusų kariuomenė turėjo žymių vadų, kaip gen. Denisovą, gen. Ferseną, gen. Suvorovą. Gausenės negu sukilėlių rusų ir prūsų jėgos apgulė Varšuvą. Kosciuška dar bandė atsigriebti ir greitomis vėl subūręs sukilėlius, nors ir prūsų grasomas iš užpakalio, 1794 X 10 puolė rusų pajėgas prie Maciejovicų, bet kelis kartus gausingesni rusai, vadovaujami gen. Ferseno, visiškai sunaikino K. kariuomenę, kurioje tose kautynėse dalyvavo ir lietuvių kariuomenės daliniai. Kosciuška pats, sunkiai sužeistas ir be sąmonės, pateko rusų nelaisvėn. Esą sužeistas Kosciuška krisdamas nuo arklio sušukęs ‚Finis Poloniae' (Lenkijos galas), istorikų laikoma išgalvota legenda ir atmetama.

Pralaimėjimo ties Maciejovicais sukilėlių jėgos buvo galutinai palaužtos. Gen. Suvorovo vadovaujama rusų kariuomenė, žiauriai nusiaubusi Varšuvos priemiestį Pragą ir iššudžiusi tūkstančius priemiesčio gyventojų, tiek įgąsdino varšuviečius, jog Varšuva pasidavė 1794 XI 5. Kruvinose Varšuvos gynimo kautynėse žuvo ir

Lietuvos gen. J. Jasinskis. Prūsų ir rusų kariuomenėms bendradarbiaujant, o taip pat dabar jau ir austrams prisidedant, K. s. buvo visai likviduotas Lenkijoje. Jau kiek anksčiau K.s. buvo numalšintas ir Lietuvoje. Dar 1794 VII 19 rusų gen. Knörringas bandė staiga pulti Vilnių, bet buvo atmuštas. Sukilėliai vis dėlto nebeįstengė atsispirti didelei rusų kariuomenei. Sukilėlių gen. Chlevinskis, rusų 1794 VIII 11 sumuštas, apleido Vilnių. Vilniaus patekimas į rusų rankas buvo žymus moralinis smūgis sukilėliams Lietuvoje. Sukilimas Lietuvoje buvo jau palaužtas. Sukilėlių kariuomenė dar bandė trauktis į Gardiną ir tęsti partizanų kovą, bet sukilėlių jėgos nuolat tirpo. Dalis Lietuvos sukilėlių kariuomenės pateko į prūsų, daugybė į rusų nelaisvę ir buvo ištremti į Sibirą.

Užgniaužę K.s., rusai, prūsai ir austrai skubiai susitarė dėl trečiojo, galutinio Lietuvos - Lenkijos respublikos padalijimo 1795, skelbdami, esą, anarchija ir radikalus revoliucinis judėjimas Lietuvoje-Lenkijoje galįs persimesti ir į kitas Europos valstybes Prancūzijos revoliucijos įtakoje. Nors K.s. ir nepajėgė atgauti Lietuvos-Lenkijos laisvės ir išvaduoti ją iš rusų kontrolės, Kosciuška vis dėlto plačiai pagarsėjo, kaip narsus nenuilstamas kovotojas už Lietuvos-Lenkijos laisvę ir nepriklausomybę. Kosciuška buvo įsitikinęs, kad Lietuvos-Lenkijos respublika gali būti atgaivinta, remiantis tik visų jos gyventojų absoliutine laisve ir lygybe prieš įstatymus, bet savo toli numatančių valstybinių ir socialinių reformų negalėjo pravesti sukilimo metu, turėdamas eiti į kompromisą su to meto bajorų pažiūromis ir reikalavimais.

T. Korzon, T. Kościuszko 1894; *L. J. B. Chodzko*, Biographie du général Kosciuszko 1837; *K. Falkenstein*, Thaddäus Kosciuszko 1834; *A. Chołoniewski*, T. Kościuszko ³1931; *M. M. Gardner*, Kosciuszko, a Biography 1942; *V. Daugirdaitė-Sruogienė*, Lietuvos istorija 1956; The Cambridge History of Poland, t. II 1951; *S. Askenazy i W. Dzwonkowski*, Akty powstania K. 1918; *L. Nabeliak*, T. K., jego odezwy, raporta uzupełnione aktami odnoszącemi się do powstania narodowego 1794, 1918; *H. Mościcki*, K. (Listy, odezwy, wspomnienia) 1917; *J. Paszkowski*, Dzieje T. K. (yra Grabovskio atsiminimai apie sukilimą Lietuvoje) 1872; *A. Sliwiński*, Powstanie kościuszkowskie 1920; *Ad. Próchnik* Demokracja kościuszkowska 1920. *K. Avž.*

Kosekantas žr. Trigonometrinės funkcijos.

Koser Reinhold (1852 – 1914) vokiečių istorikas, Fridricho Didžiojo korespondencijos leidėjas. 1890–96 Bonnos univ. prof., vėliau Prūsijos valstybės archyvo direktorius ir nuo 1905 redakcijos komisijos pirmininkas–Monumenta Germaniae Historica. Išsp. Friedrich der Gr., nuo 1914 antrašte Geschichte Friedrichs des Gr. ⁷1921 – 25, Geschichte der brandenburg-preuss. Politik 1913.

Kosi Nepalo ir Indijos upė, Gango kair. intakas, 800 km ilgio; ją sudaro trys upės Sun Kosi, Arun ir Timur, krintą iš Himalajų šlaitų. Žemiau jų santakos, Nepalo - Indijos pasienyje, upė teka giliu Čatra tarpekliu. Čia Indija pradėjo statyti vieną didžiausių pasaulyje užtvankų, 225 m aukščio, per 7 mil. m³ betono tūrio. Čia bus panaudota 1,6 mil. kW energijos, apie 1 mil. ha plotas bus aprūpintas vandeniu irigacijai, ir sulaikyti nuostolingi potvyniai. Statyba truks 11–20 metų; rezervuaras, 8,5 km³ tūrio, bus užneštas žvyru per 60–80 metų. Baseino plotas 86.500 km², vid. debitas · 3260 m³/sek.

Kosidowski Zenon (g. 1898) lenkų poetas ekspresionistas, vienas iš artimiausių šios srovės žurnalo Zdrój bendradarbių. K. nutraukė ryšius su ekspresionizmu, kai įsitikino, jog ši srovė neatitinkanti lenkų dvasinės struktūros ir esanti ‚nuo gyvenimo atitrūkusio vokiškojo spekuliatyvumo išraiška'. Savo ekspresionistinius eilėraščius K. išleido rinkiniu Szalony łowca 1921.

Kosiński 1. F l o r y j a n (1579/80–?) jėzuitas. 1599 įstojęs pas jėzuitus. Nuo 1619 Vilniaus kolegijos rektorius.

Jėzuitų Archyvas Romoje: Cat. Trien. Prov. Pol. -Lit. 6 t. 141 psl. 1 nr., 168 psl. 16 nr.

2. S t a n i s ł a w (1586—?) jėzuitas. Į jėzuitus įstojo 1602. 1625 užtinkamas Vilniaus kolegijoje, 1628 Polocko kolegijos rektorius, 1642 iš naujo rektorius Polocke, 1649 Vitebsko rezidencijoje. Rektoriumi išbuvo iš viso 9 metus.

Jėzuitų Archyvas Romoje: Cat. Trien. Prov. Lit. 6 t., 145 v, 5 nr.; 239 psl., 15 nr.; 345 v, 15 nr.; 356 psl., 1 nr.; 9 t,, 135 psl., 1 nr.; 10 t., 211 v, 8 nr.

3. W a l e n t i n (1601—?) jėzuitas, 1627 įstojęs į Jėzaus d-ją jau baigęs filosofines studijas. 1648 Kražių kolegijos rektorius.

Jėzuitų Archyvas Romoje: Cat. Trien. 10 t., 151 psl., 1 nr. *A.Lm.*

Kosinskis Hamilkaras Antanas (Kosiński) (1769 Lietuvoje — 1823) 1794 sukilimo rengėjas. K. Prozoro sekretorius ir sukilimo rengėjas Lietuvoje. 1794 sukilimo metu buvo sužeistas, pagijęs, 1796 į-

stojo į Prancūzijos kariuomenę. Išsp. Uwagi nad myśliami do zamiaru polepszenia bytu włościan polskich 1814, Zbiór korespondencji z lat 1815–20, 1861, Zbiór materjałów do historji Legionów Polskich we Wloszek 1877.

Kosinusas žr. Trigonometrinės funkcijos.

Koskenniemi Veikko Antero, anksčiau vadinosi Forsnäs (g. 1885) suomių rašytojas ir literatūros istorikas. Nuo 1921 Abo univ. literatūros istorijos prof., Suomių rašytojų draugijos ir PEN klubo pirmininkas, Suomių akad. narys 1948. 1906 debiutavo lyrikos rinkiniu Runoja (Eilėraščiai). Paveiktas tiek vakarų, ypač prancūzų ir švedų lyrikos, tiek antikinio pasaulio, K. išėjo iš ligi šiol dominavusių senųjų tautinių motyvų ir pasidarė grynai europietiško mąsto poetu. K. lyrikoje vyrauja pesimistinė nuotaika, jis yra svajotojas, mąstytojas, nakties ir vienišumo dainius. Sąvo nepaprastu antikinio ir humanistinio pasaulio išgyvenimu, savo tobulos formos nepaprastai kondensuota ir artistine, dažnai filosofiškai nuspalvinta minties ir idėjos lyrika K. yra vienas iš vadovaujančių suomių lyrikų, rašančių suomiškai. Be lyrikos, K. yra parašęs ir vieną romaną, kelis kelionių aprašymus ir nemaža literatūros kritikos.

Lyrika: Eilėraščiai 1906, Baltieji miestai 1908, Anglių liepsna 1913, Elegijos 1917, Širdis ir mintis 1919, Tėviškės veidas 1939; romanas Konsulo Brennerio vėlyvoji vasara 1916; kelionių aprašymai: Pavasario vakaras Lotynų kraštuose 1912, Poezijos miestas 1914, Vasaros dienos Hellase 1927, aforizmų rinkinys Keleivio lazda 1926; rinktinė literatūros kritika Knygos ir rašytojai 1916, 1918, 1922, 1925, Romėnų dainiai 1919. *J.Lng.*

Kosmas (gr. sandara, sąranga, visata, < kodsmos iš ide. ked-, kod– ‚tvarkyti') viena iš pagrindinių graikų filosofijos sąvokų, išreiškianti dėsningą visatą. Patsai k. žodis priešfilosofiniuose ir vėlyvesniuose tekstuose žymi taisyklingus bendruomeninio gyvenimo aspektus (pvz. valstybės santvarka', ‚kariuomenės sąranga'), o kartais turi ir estetinę reikšmę, kai grožis siejamas su daikto dalių santara. Priešsokratikai k. žodžio prasmę praplečia, apibūdindami juo ir racionalią, žmogiško pažinimo suvokiamą amžiną visatos struktūrą. Pačiam kosmui priskiriamas dėsningumo charakteris vis dėlto įvairuoja pagal paskirus filosofus. Anaksimandro kosmui yra būdinga ne tiek paprasti gamtos dėsniai, kiek normatyvus kosminis teisingumas: laikas teisėjas prižiūri, kad daiktai ir vyksmai atsiteistų už vieni kitiems padarytas skriaudas. Tapsmą ir žlugsmą valdantieji dike ir tisis paverčia physis į k. — ‚daiktų teisinę bendruomenę' (W. Jaeger). Šiam laikotarpiui būdingas etinių normų perkėlimas iš mitinių dievų valios į beasmeninį k. Iš vienos pusės ši kosminė etika sugestionuoja panteizmą, iš kitos — visatos suetinimas ar net suvisuomeninimas įgalina vėlesnius filosofus atsisukti ir k. laikyti pavyzdžiu, arba norma, bendruomeniniam gyvenimui, rasti harmoniją tarp gamtos ir žmogaus, įglausti mikrokosmą į makrokosmą. Pastaroji samprata ypač išryškėja pas Heraklitą, kuriam ‚visus žmogiškus įstatymus maitina vienas dieviškas įstatymas' (t.y. kosminis įstatymas, logos). Ši samprata dar akivaizdi ir stoikų ‚pasaulio valstybės' sąvokoje, kurioje socialinis gyvenimas darniai integruojamas į viską aprėpiantį k. Pitagoriečių k. pasižymi griežtu matematiniu dėsningumu ir kiekviename daikte bei vyksme slypinčia, priešingybes suvienijančia, harmonija. Kadangi pitagoriečių dėmesys buvo nukreiptas į struktūrinį aspektą (proporcijas, lygtis), skaičius buvo vienintelis postuluotas principas. Filosofams, susidomėjusiems labiau priežastingumu, iškilo problema pateisinti judesį, kurio galimybę buvo paneigęs Parmenidas. Tad Empedoklis ir Anaksagoras postuluoja kosmines jėgas, kurios esmiškai skiriasi nuo elementų ir todėl nebepasiekia ankstyvesniems priešsokratikams būdingos imanencijos laipsnio. Pvz. Anaksagoro k. tvarko išmintingasis principas nous, kuris net įneša tikslo priežastingumą ir k. paverčia į diakosmesis. Platonas, o ypač Aristotelis, grįžta prie transcendencijos, kurią joniečiai buvo atmetę. Platonas ir Aristotelis taip pat mėgina suderinti ir matematinę bei priežastinę k. sampratas, tačiau atskirų mokslų iškilimas ardo k. vieningumą, ir jo sąvoka neišvengiamai tampa sintetine. Tiktai viduramžiais vienybė atgyja mundus sąvokoje, tačiau šioji lieka apspręsta teologijos, o ne savarankiškai išaugusi, kaip graikiškoji k. koncepcija.

W. Kranz, K. 1955 (Archiv für Begriffsgeschichte II); *W. Jaeger*, The Theology of the Early Greek Philosophers 1947 (vok. 1953). *V.Dn.*

Kosmas, pravardė Indikopleustas (gr. Indikopleustēs ‚keliautojas, plaukėjas į Indiją'), pirklys iš Aleksandrijos, VI a. po Kr. apkeliavęs Arabiją ir r. Afriką vėliau vienuolis, parašęs graikiškai Krikščionišką topografiją, bandydamas suderinti fizinę geografiją su Šv. Raštu. Veikalas vertingas žiniomis apie sen. Romos santykius su Egiptu, Indija ir Kinija.

Tekstas: Migne Patrologia Graeca t. 88.

Kosmas Prahietis, pirmasis Čekijos kronikininkas (apie 1045–1125), dvasininkas, Prahos kapitulos dekanas. Dalyvavo politiniame gyvenime ir turėjo progos aplankyti Romą ir Vokietiją. Parašė kroniką apie Bohemijos kraštą, prasidedančią nuo Babelio bokšto ir siekiančią 1125, kurioje daugiau vietos skiriama Čekijos įvykiams. Senesniesiems laikams, bent iki IX a., jis neturėjo šaltinių, ir todėl pasakojimai daugiau prasimanyti ar paimti iš liaudies padavimų. Nors vėlesniems laikam ir turėjo šaltinių, tačiau jais kritiškai nesinaudojo ir dėl to neišvengė klaidų. Nepaisant to, jo kronika yra nemažos svarbos Čekijos praeičiai ir ne be pagrindo K. laikomas čekų istorijografijos tėvu.

Kosmatai grupė menininkų Romoj XII–XIV a. Jie buvo iš dalies giminės ir dažnai nešiojo ‚Cosmas' vardą. K. specialybė buvo mozaikinės spalvotos grindys, inkrustuoto marmuro dirbiniai, altoriai, antkapiai, sakyklos ir pn. dekoratyviniai Romos bazilikų darbai. Kuomet anapus Alpių bažnyčios pradėjo puoštis skulptūrų spiečiais, Romoje išsivystė griežtai plokščias ir ornamentinis K. menas. Jame pasireiškė Rytų įtaka. Tik XIII a. pabaigoje Giovanni di Cosma pirmasis (Arnolfo di Cambio įtakoje) pradėjo dirbti figūrinius antkapius.

G. Clausse, Les marbriers Romains et le mobilier presbytérial 1897.

Kosmėja (Cosmos), graižažiedžių (Compositae) šeimos augalai. Auginami darželiuose bei parkuose. Amerikos (nuo Bolivijos iki Arizonos) čiabuviai.

Kosmetika (gr. kosmetikē ‚menas puošti, gražinti') kosmetinės medžiagos, preparatai vartojami žmogaus odos švarai palaikyti, išvaizdai pagražinti ar pakeisti, patrauklumui padidinti. K. tinkamumą naudoti tvarko vietos krašto įstatymai, pvz. JAV — maisto, vaistų ir kosmetikų įstatymas.

Pritaikymo atžvilkiu k. skiriama — odai, plaukams ir nagams; formos atžvilgiu ji būna miltelių, pastos, emulsijų, suspensijų, vandeninių, alkoholinių ar aliejinių tirpalų pavidalu.

Didžiausią odai vartojamų k. dalį sudaro kremai. Jie naudojami odai valyti, švelninti ir sudaryti pagrindui kitų kosmetikos priemonių panaudojimui. Odai valyti skiriamų kremų svarbiausi yra šaldantieji kremai. Į jų sudėtį dažniausiai įeina mineralinis aliejus, bičių vaškas, spermacetas, boraksas, vanduo ir eterinis aliejus. Vanduo iš lėto nuo odos paviršiaus garuodamas teikia šaldantį jausmą. Odą švelniną kremai turi linolino, cholesterino, augalinių ar mineralinių aliejų. Kremai eina pagrindu kitoms kosmetikos priemonėms. Jie privalo turėti glicerino, natrio ar kalio stearato, lanolino, vandens ir kt. Jie lengvai pasklinda odos paviršiuje padengdami šiurkštumus ir padidina pudros ar dažo efektą. Būna dar ir specialios paskirties kremų, pvz. odos baltinimui, jos sutraukimui, rankų apsaugai cheminėje pramonėje. Fizine prasme kremai yra vandens aliejuje ar aliejaus vandenyje emulsijos. Jie gaminami panašiai, kaip ir kitos pramoninės emulsijos.

Kosmetiniai skysčiai labai įvairios paskirties ir formos. Naudojami odai baltinti, valyti, švelninti, gydyti ar gaivinti. Kosmetiniai skysčiai rankoms turi muilo, alyvos, glicerino, augalinės kilmės gleivinių medžiagų ir kvepalų. Formos atžvilgiu kosmetiniai skysčiai būna — vandeniniai ar alkoholiniai tirpalai, mišiniai ar pastovios suspensijos bei dispersijos. Pudra veidui susideda didžiausia dalimi iš neorganinių medžiagų, kurių svarbiausia yra talkas (50–80%). Į jos sudėtį dar gali įeiti įvairūs kiekiai magnio karbonato, kaolino, kreidos, magnio ir cinko karbonatų, titanio ir cinko oksidų ir ryžių krakmolo. Dažo medžiaga naudojami trivalentės geležies ir mangano oksidų turį organiniai lakai. Raūdis (‚ružas') veidui miltelių, kremo ir pastos pavidalo. Raūdžių milteliai susideda iš veido pudros, rišančios ir dažo medžiagos, raūdžių kremas iš kosmetinio kremo ir dažo medžiagos, raūdžių pasta — iš riebalų, vaško ir dažo medžiagos. Lūpoms pieštukai gaminami iš aliejų, vaškų, spermaceto, glikolio riebalinių rūgščių esterų ir kt. Dažniausiai naudojama dažo medžiaga yra tetrabromofluoresceinas. Antiperspirantai yra preparatai naudojami prakaitavi-

mui sulaikyti. Jų veiklioji dalis yra aliuminio junginiai, kurie veikia odos paviršių sutraukiamai. Deodorantai yra preparatai skiriami prakaitu išsiskiriančių medžiagų irimui sulaikyti ir tuo būdu atsirandančiam nemaloniam kvapui šalinti. Jų veiklioji dalis yra antiseptinės medžiagos, pvz. heksachlorofenas ir kt.

Svarbiausia k. plaukams yra šampūnai, dažai ir tirpalai, naudojami ilgalaikiam plaukų sušukavimui. Šampūnų pagrindą sudaro muilai gaunami iš kokoso, palmių, alyvmedžio ir migdolų aliejų. Plaukams dažyti daugiausia naudojamos sintetinės dažo medžiagos. ‚Šaltam' plaukų sušukavimui naudojami preparatai turi tioglikolinės rūgšties druskų, kurios iš dalies pakeičia plauko struktūrą.

Lakas nagams yra nitroceliuliozės tirpalas etilo ar butilo acetate, turįs organinių dažų. Į jo sudėtį įeina ir plastifikuojanti medžiaga apsaugojanti nuo trapumo bei derva pastovumui suteikti. Lakui nuo nagų pašalinti preparatų pagrindą sudaro acetonas. *St.K.*

Kosminė absorbcija dar vadinama interstelarinė ar erdvės absorbcija. Galaktikos sistemoje, panašiai ir kitose galaktikose, tik dalis medžiagos tėra sukondensuota į žvaigždes. Kita dalis medžiagos yra išsklaidyta erdvėje tarp žvaigždžių ir ne visur vienodo tirštumo. Šita medžiaga susideda iš įvairaus dydžio kietų dalelių, net iki smulkių dulkių, paskirų molekulių ir atomų. Šita medžiaga sulaiko dalį žvaigždžių šviesos — absorbuoja. Dėl to žvaigždės, esančios už tokių debesų, atrodo tamsesnės, negu pagal savo atstumą turėtų atrodyti. Šios kosminės dulkės sukelia, be šitos bendros absorbcijos, dar ir vadinamąją selektyvinę absorbciją, būtent, mėlyna (trumpesnių bangų) šviesa labiau absorbuojama negu raudona (ilgesnių bangų). Todėl tolimesnės žvaigždės atrodo raudonesnės. Selektyvinės absorbcijos kiekis nustatomas pagal B klasės žvaigždes. Didžiuma radijo bangų visai nekliudomos praeina per šią intersteliarinę medžiagą. Betgi vandenilio atomai absorbuoja radijo bangas 21 cm ilgio. Bendroji absorbcija mūsų galaktikoje svyruoja tarp 0,4 ir 2,0 ryškumų kiloparsekui. Vidutinė selektyvinė absorbcija yra apie 0,3 kiloparsekui. Tačiau nė viena iš jų nėra pastovi visoje galaktikoje. Taip pat žinoma visa eilė atomų esančių kosminių dulkių sudėtyje ir absorbuojančių jiems charakteringas bangas. Iš tokių yra geležis, ionizuotas kalcis, titanis, natris ir radikalai CH ir CN. *R.Zlb.*

Kosminiai kūnai (Platono kūnai) penki taisyklingi poliedrai, apie kuriuos kalba Timajos iš Lokrų jo vardu pavadintame Platono dialoge, pasakodamas apie pasaulio atsiradimą pagal pitagoriečių mokslą. Žemės atomai turėję kubo (šeštainio), ugnies — tetraedro (ketursienio), oro — oktaedro, vandens — ikosaedro pavidalą. Dodekaedras sudaręs visatos apybraižą.

Kosminiai spinduliai. Kosminių spindulių istorija prasidėjo paskutinio šimtmečio gale. Dujų ionizacijos studijos įgalino fizikus mėginti realizuoti sąlygas, kuriomis ionizacija galėtų išnykti. Pasiekus tokias sąlygas, dujos neturėtų laisvų elektronų ir būtų puikiausias izoliatorius. Tačiau tokių sąlygų fizikams nepavyko sudaryti; dujos visados lieka kiek ionizuotos ir todėl laidžios elektrai. Ionizacija matuojama pagamintų ionų skaičiumi 1 cm^3 per 1 sek. Paprastai ore šis dydis yra tarp 10 ir 20. Apsupus tiriamo oro sluoksnį keliais cm švino, ionizacija slūgsta iki maždaug 2. Taip yra todėl, kad švinas sulaiko radioaktyvius spindulius, einančius nuo žemės paviršiaus. Atsipalaiduoti šios įtakos fizikai sumanė atitolti nuo žemės paviršiaus (balione) ir tuo būdu gauti sąlygas, kad ionizacija visai išnyktų.

Šveicarų fiziko A. Gockelio 1909 matavimai 4 km aukštyje davė visai priešingus duomenis. Jis rado, kad 4 km aukštyje ionizacija ne tik kad nesumažėjo, bet dargi net padidėjo, palyginus ją su ionizacija žemės paviršiuje. 1910 fizikas V. Hess pakilo dar aukščiau ir taip pat rado, kad ten ionizacija yra žymiai stipresnė kaip žemės paviršiuje. Remdamasis savo matavimais Hess priėjo nuomonę, kad ši ionizacija yra ne žemės kilmės. Jis pareiškė nuomonę, kad šios ionizacijos priežastis yra spinduliai ateiną iš ‚aukštybių' (Höhenstrahlung) ir kad šie spinduliai gali būti tokio pat charakterio, kaip ir radioaktyvūs spinduliai, tačiau su daug didesne prasiskverbimo galia, kad jie pereina per visą atmosferos sluoksnį ir net įsiskverbia į žemės plutą.

Pagaliau vokietis Kolhörster 1911 ir 1913 pakilo ligi 10 km aukščio ir nustatė, kad ten ionizacijos stiprumas yra apie 30 kartų didesnis negu žemės pavir-

šiuje. Nuo tada aukštybių spinduliais niekas neabejoja. Jiems prigijo k.s. vardas.

K.s. yra elektromagnetiniai spinduliai arba korpuskulės (arba ir vienas ir antras; šis klausimas dar nėra ištirtas). Jie turi labai didelę kinetinę energiją. Kai kurie fizikai mano, kad k.s., kurie pasiekia žemės paviršių, yra antriniai spinduliai, pagaminti pirminių smūgių į oro molekules. K.s. stiprumas nepriklauso nuo geografinio ilgio, tačiau k.s., ateinančių iš rytų stiprumas kiek skiriasi nuo k.s., ateinančių iš vakarų. Taip pat yra žinoma, kad k.s. stiprumas yra 13–20% mažesnis prie geomagnetinio ekvatoriaus, negu prie 50° geomagnetinio pločio, tačiau virš 50° geomagnetinio pločio — variacijų nėra. *Ig.S.*

Kosminskij Evgenii (g. 1886) S. Rusijos istorikas, vidurinių amžių specialistas. Nuo 1915 dirbo Maskvos univ. 1936–52 Mokslų akad. inst. istorijos skyr. vedėjas. 1946 akademijos narys. Išsp. Issledovanija po agrarnoj istorii Anglii XIII v. ²1947 (ag. vertimas), redagavo Anglijskaja buržuaznaja revoliucija XVII v. 1953.

Kosmofizika (gr.) astronomijos mokslo šaka, kuri tiria visatos fizines savybes. XX a. išsivystė astrofizika, kurios tikslas tirti žvaigždžių fizines savybes. Bet mokslui plečiantis, įrankiams tobulėjant, pastebint būvimą tarpžvaigždinėje erdvėje medžiagų susibūrimų, naujausiais optiniais įrankiais pasiekiant tolimas galaktikas, vystosi astronomijos mokslo šaka k., kuri stengiasi ištirti visus pastebimus visatoj fizinius (dalimi ir cheminius) reiškinius.

Kosmogonija (gr. kosmogonia ‚pasaulio atsiradimas') 1. pasaulio atsiradimo mokslas, atvaizduotas ypač Hesiodo Teogonijoje (žr.) ir graikų orfikų (žr.). Tai — S. Testamento atitikmuo. Genezėje yra dvejopa k.: paprasta liaudinė (2, 4b ir sek.) ir sistemiškai babiloniečių įtakoje apdirbta (1, 1–2, 4a). Šioms abiem k. būdinga tai, kad joms stinga pirmapradės medžiagos, nėra jokios teogonijos ir žmogaus padėtis išskirtinė.

Primityvios tautos paprastai vaizduojasi, kad pasaulis atsiradęs lytiniu gimdymu arba iš kiaušinio, arba kad senas žmogus, vėžlys ar varna iš molio padariusi žemę ir dangaus kūnus. Tačiau ir čia pasaulio kūrimą kartais vis dėlto priskiria aukštajai dievybei.

Moksliškai aiškinti pasaulio atsiradimą bei jo žlugimą bandė jau gr. joniečių gamtos filosofai. Jie sukūrė teoriją, kad pasaulis susidarė jungiantis rūko pavidalu išsklaidytoms pasaulio erdvėje medžiagos masėms. Ši teorija vėliau buvo Kanto ir Laplace'o patobulinta; ji tebeturi ir dabar šalininkų. Moksliškam pasaulio atsiradimo aiškinimui pradus davė naujieji atomų fizikos ir astrofizikos tyrinėjimai. Tačiau tai yra jau kosmologijos, mokslo apie visatą, sritis.

H. Winkler, Die babylonische Weltschoepfung 1907; *P. Duhem,* Le système du monde 1–5, 1913–17; *K. Ziegler u. S. Oppenheim,* Weltuntergang in Sage u. Wissenschaft 1921; *F. Graebner,* Das Weltbild der Primitiven 1924; *C. F. Troels Lund,* Himmelsbild und Weltanschauung im Wandel d. Zeiten ⁵1929; *K. A. Scharrau,* Die Idee der Schoepfung in der vedischen Literatur 1932; *L. Duerr,* Die Wertung des goettl. Wortes im A. Testament und im antiken Orient; *W. Kranz,* Vorsokratische Denker 1939; *G. van der Leeuw,* Phénomenologie de la religion 1950. *A.Rkš.*

2. K. astronominė yra visatos evoliucijos mokslas, kuris pasiremdamas žinomais dabarties faktais apie visatos struktūrą ir atskirų dangaus kūnų bei jų grupių fizinėmis savybėmis, stengiasi atkurti visatos praeitį ir atspėti jos ateitį kiek galėdamas ilgesniems laiko periodams. K. yra dvi pagrindinės sritys: saulės sistemos evoliucija ir pavienių žvaigždžių bei jų sistemų raida. Saulės sistemos seniausią evoliucijos aiškinimą sudaro Kanto-Laplace'o hipotezė (žr.). Kadangi ši hipotezė prieštarauja žinomiems fiziniams faktams, vėliau eilė kitų aiškinimų buvo pasiūlyta: von Weizsäckerio sūkurių teorija, Chamberlino-Moultono planetezimalinė teorija, Jeans-Jeffrey potvynių teorija (žr. Saulės sistema). Be šių bendrųjų teorijų, kurios stengiasi išaiškinti saulės sistemos susidarymą iš kurios nors hipotetinės paprastesnės fizinės sistemos (ūko, vienos žvaigždės, ūko ir žvaigždės, dviejų praskriejančių žvaigždžių), ši kosmologijos dalis taip pat tyrinėja takų, kuriais planetos skrieja aplink saulę kitimą, žemės sukimosi lėtėjimą, mėnulio orbitos kitimus ir kt.

K. dalyje, tyrinėjančioje žvaigždžių ir jų sistemų raidą, pagrindinę vietą užima išvados, paremtos įvairiais reliatyvybės lygčių sprendimais ir jų interpretacijomis. Kinematinė reliatyvybės teorija aiškina visatos raidą dviejopų laikų — atominio ir dinaminio — skalių santykio kitimu (žr. Reliatyvizmas). Po II pas. karo britų astrofizikas Fred Hoyle paskelbė savo ‚nesenstančios visatos' hipotezę, pagal kurią kažkokiu neišaiškinamu būdu tarpžvaigždinėje erdvėje atsiranda iš nieko

vandenilio atomai ar jų branduoliai, kurie ilgainiui susiburia į žvaigždes ir pastarųjų sunaudojami kaip kuras spinduliavimo energijai gaminti. Taip atsirandančios žvaigždės papildo besiplečiančią ir tokiu būdu retėjančią erdvę taip, kad pakankamai didelė erdvės dalis statistiškai lieka nesikeičianti. Kadangi šios hipotezės prielaidų nei jų išvadų dabartinėmis priemonėmis nėra būdų patikrinti, pati hipotezė turi mažos reikšmės. Apskritai, k. visatos ateities aprašymai grindžiami termodinaminiu entropijos dėsniu, pagal kurį visata sensta, energijos pasiskirstymui išsilyginant, ir tokiu būdu eina į visišką stagnaciją. *Č.M.*

Kosmografija (gr. kosmos ‚visata' ir graphō · ‚rašau') trumpos astronomijos mokslo žinios. K. trumpai ir elementariai suteikiamos žinios, kuriais metodais stengiamasi pažinti visata ir aprašomi kai kurie mokslo daviniai apie visatą ir jos kūnus. Tas kursas buvo dėstomas Lietuvos aukštesniosiose mokyklose, bet pagal reformuotos gimnazijos programas jis, kaip atskiras dalykas, į tų mokyklų programą neįėjo, o tik kai kurios astronominės žinios įterptos į fizikos kurso programą.

Kosmologija (gr. kosmos ‚visata' ir logos ‚sąvoka, mokslas') visatos sąrangos bei jos dėsningumo aiškinimas. Pirmiausia, k. suprantama kaip graikų gamtos filosofų teorijos, kurios, priešingai kosmogoniniams mitams, stengėsi suteikti natūralinį pasaulio sąrangos aiškinimą ir atmetė mitologinėms figūroms priskirtus pasaulio kūrimo aktus. K. yra daugelio mokslų istorinis branduolys; vėlesniais laikais iš k. išsiskyrė astronomija, fizika ir biologija, iš jos išaugo ir filosofija. Kai kurios problemos (pvz. fizinės tikrovės, gamtos dėsningumo, evoliucijos, erdvės ir laiko, judesio ir t.t.), stovinčios tarp filosofijos ir gamtos mokslų, naujaisiais amžiais buvo priskirtos gamtos filosofijai. Anglosaksuose k. vardu vadinamos ir plačios apimties astronominės teorijos.

Atmesdami mitologinius pasaulio sukūrimo vaizdus, ankstyvieji graikų gamtos filosofai dėmesį nukreipė į fizinei įvairovei tariamą bendrą, vienalytį ir amžiną pradą (physis), palikdami istorijai vad. materijos problemą. Mileto mokykla teigė, jog toks pradas tesąs vienas. Thales skelbė, jog tai esąs vanduo, Anaksimandras — bekokybinė medžiaga ‚apeiron', Anaksimenas — oras. Šitoks sprendimas kelia klausimą, kaip vienalytis pradas gali pasireikšti įvairiomis formomis. Tad vėlesnėje Empedoklio filosofijoje jau randami keturi elementai (žemė, vanduo, ugnis, oras). Anaksagoras šių elementų skelbė daugybę, bet visiškai atomistinės-mechanistinės pasaulio sampratos priėjo tik Leukipas ir Demokritas. Tiek vienalyčio prado, tiek elementų ar atomų teorijoje glūdi graikų k. būdinga prielaida, jog visi gamtos reiškiniai yra lygiai natūralūs. Todėl atmetama anksčiau dangaus kūnams priskirta dieviška prigimtis, o iš pradžių astronomija net sutapdinama su meteorologija. Pvz. Anaksimandrui dangaus kūnai yra skylės, per kurias veržiasi ugnis iš žemę supančių, oru apgaubtų lankų. Tik vėliau Aristotelis grįžta prie primityviosios pažiūros. Tyrinėjant dangaus kūnus, stengiamasi suvokti ir žemės vietą ją supančioje aplinkoje. Mituose pasaulis buvo dažniausiai vaizduojamas kaip dėžės vidus, kurios dugnas–žemė buvo gaubiamas dangčio–dangaus, o kartais žemė buvo apibūdinama ir kaip sala, apsupta Okeano upės. Kosmologinėse teorijose mėginama žemę nuo nežinomojo pamato atlaisvinti. Taip Thales skelbia, jog žemės plokštė plūduriuojanti ant vandens, o Anaksimandras — kad žemės cilindras laisvai supasi ore. Kiek vėliau pitagoriečiai jau teigia žemės apvalumą ir net sukuria pirmą heliocentrinę hipotezę. Nežiūrint ypatingo pažangumo, pitagoriečių astronomija ilgainiui neprigijo, ir Aristotelis, sekdamas Platonu, grįžo prie geocentrinio pasaulėvaizdžio. Graikų k. pasireiškia ir pirmoji evoliucijos mintis. Jau Anaksimandras teigė, jog sausumos gyvūnija kilusi iš jūros gyvių, bet vėliau įsigalėjusi atomistinė-mechanistinė pažiūra evoliucijos mintį nunešė užmarštin. Graikų k. būdingas antgamtinių jėgų atmetimas ypač iškėlė gamtos dėsningumo sąvoką, kuriai spekuliatyvinę bazę suteikė pitagoriečių filosofija, pabrėžusi ne tiek medžiagą, kiek formą. Formų, iš karto suprastų kaip proporcijų, įvairumas leido gamtoje rasti matematinius dėsnius ir pitagoriečių k. tapo pažangiausiu antikiniu mokslu. Platono ir Aristotelio laikais prasideda k. skilimas į atskiras šakas. Pitagoriečiai gilinasi į matematikos problemas, Platonas išplėtoja jų įtakoje formų (idea) filosofiją, o Aristotelis, išeidamas iš platoniškosios bazės, sukuria pagrindus biologijai.

Jei graikuose bei scholastikoje empiriniai elementai dar nėra ryškiai skiriami, XVIII a. physica empirica jau atribojama nuo physica speculativa. Pastaroji nuo Kanto laikų (plg. I. Kant, Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft 1786) išaugo į gamtos filosofiją, kurios branduoliu vis dėlto pasiliko graikų kosmologinės problemos. Pretenzingas a priori gamtos filosofijos sistemas sukūrė idealistinės filosofijos atstovai (Schelling, Hegel), bet reakcija prieš idealizmą netrukus radikaliai išplėtojo materialistinę (Büchner, Moleschott), o vėliau, Darwino įtakoje, monistinę pasaulio sampratą (Haeckel). XX a. pradžioje didžiausius įnašus gamtos filosofijai davė atskirų gamtamokslio šakų mokslininkai. Paminėtina W. Ostwaldo neorganinės gamtos filosofijos sistema veikale Vorlesungen über Naturphilosophie 1902, Reinkės Philosophie der Botanik 1905, Driesch o Philosophie des Organischen 1909. Vėliau dėmesys neišvengiamai tapo nukreiptas į monumentalius laimėjimus teoretinės ir, specialiau, atominės fizikos srityje (Planck, Einstein, De Broglie, Schrödinger, Heisenberg ir kt.). Šių laimėjimų filosofines išvadas plačiau aiškino Eddington ir Jeans. Šiandieninės gamtos filosofijos uždaviniu suprantama kritiškas gamtamokslio sąvokų ir teorijų prielaidų svarstymas, o taip pat ir mėginimas paskirų šakų rezultatus suvesti į darnią vienumą. Nežiūrint stiprios matematizmo tendencijos visur įžiūrėti tik matuojamą tikrovę, gamtos filosofijoje rikiuojamuoju principu nebeimama viena kuri nors sąvoka, bet verčiau atsisukama į patį problemų gausumą ir įvairialytiškumą, neatmetant galimybės, kad ir šiame įvairume gali slypėti vienas centrinis principas. Yra tačiau sutariama, kad jei toks principas ir yra, jis gali išaiškėti tik konkrečiame problemų nagrinėjime, o ne aprioriškai užmetant, kaip darė idealistai. Šio principo beieškant, tenka konstatuoti autonominius tikrovės sluoksnius, kurių kiekvienas turi savitą, tad ir ribotą dėsningumą (N. Hartmanno siūloma gamtos filosofija). Gamtos filosofijos branduolį sudaro problemos, kurių sprendimas nėra įmanomas dabartiniais gamtamokslio metodais, bet kurias nušviečia filosofinis svarstymas. Nesaugu būtų teigti, kad visos šios problemos yra grynai spekuliatyvinės prigimties, nes dalis anksčiau taip apibūdintų problemų vėliau buvo visai ar iš dalies išspręstos naujų metodų bei matematikos pagalba.

Gamtos filosofija svarsto, kiek matematinės laiko bei erdvės sąvokos, ypač reliatyvumo teorijos aptarties erdvėlaikis, yra tik fenomenalinio laiko bei erdvės abstrakcija, tuo būdu mėginant vėl atkurti ryšį tarp fizikoje ir biologijoje bei psichologijoje sutinkamų skirtingų interpretacijų. Šio mėginimo pagrinde yra Kanto įžvalga, kad vienas laikas ir viena erdvė yra būtina sąlyga, be kurios nėra įmanomas vieningas ir sąryšingas mokslinis gamtos pažinimas. Savo ruožtu, ši abstrakcijos problema persikelia į loginę plotmę. Atskirose mokslų šakose sutinkamas metodologinis objektų suprastinimas ir savita interpretacija sužadina kalbą apie ‚konstrukcijas' ir iškelia tam tikrą ‚metodologinės tiesos' indiferentiškumą ontologinei tiesai. Gamtos filosofijai iškyla uždavinys susintetinti atskirų gamtamokslio šakų išryškintus objekto ‚piūvius' arba ‚perspektyvas' į pradinę vienybę. Kita problema yra medžiagos substancialumas. Nors modernioji fizika vis dar vartoja substancialistinę kalbą, į pačią substancijos sąvoką žiūrima su įtarimu ir verčiau pasitenkinama ‚funkcijomis' arba ‚santykių konstantomis', nes paskutiniausios medžiagos dalelytės nustoja substancialumo bruožų, kai tik jas mėginama konkrečiai suvokti ir aprašyti. Dar daugiau: iškilus medžiagos tolydumo klausimui, buvo net sugestionuota, kad (specialiu bangų–dalelyčių dualizmo atveju) šitoks klausimas neturi prasmės, nes vienoks ar kitoks atsakymas priklauso jau nebe nuo tyrinėjamo objekto savybių, bet nuo stebėjimo būdo. Jei ši problema, reikia manyti, yra empirinio pobūdžio (yra ir skirtingų nuomonių), patsai medžiagos esmės klausimas yra neišsprendžiamas jau iš loginio taško. Apibūdinus medžiagą kaip energiją, kyla klausimas, kas yra energija, ir taip toliau ad infinitum. Kiek tai liečia priežastingumą arba dėsningumą apskritai, gamtos filosofija susiduria su klausimu, ar atominės fizikos srityje randamas indeterminizmas yra tik riboto pažinimo rezultatas, ar jis iš tikro nusako naują dėsningumo rūšį —statistinį dėsningumą. Iškyla taip pat reikalas suderinti organiniuose reiškiniuose pasireiškiantį apsprendimą su jo priešprieša mechaniniu determinizmu. Net sutikus, kad organiniai reiškiniai yra ‚mechanizmas

plius entelechija' (Driesch), metodologija vis vien susiduria su problema: tyrinėjimas lieka plačia prasme mechanistinis, nes entelechija yra gamtamokslio metodais neprieinamas postulatas. Į tikslo priežastį tada pradedama žiūrėti kaip į kantinę reguliatyvią, bet ne konstitutyvią idėją. Kantas buvo pastebėjęs, kad mechanistinė samprata turi neišsemiamą uždavinį: iš vienos pusės, griežtas mechanistinis determinizmas yra pagrindinė mokslinio tyrimo prielaida, bet, iš kitos pusės, Newtono mechanika negali galutinai išaiškinti nei mažiausios žolytės augimo'. Priežastingumo problemoje, labiau negu kur kitur, atsiveria minėtas metodologinis indiferentiškumas (jei ir ribotas) ontiniam pagrindui. Gamtamokslio metodas yra neabejojamai deterministinio pobūdžio, tačiau jis dar neišskiria galimybės, kad reiškiniai gali būti savyje daugiau negu tik mechaninė dalių sąveika. Problema lieka nustatyti šių antmechaninių veiksnių prigimtį, ar tai būtų entelechija, ar iš psichologijos įnešta pilnumos (konfigūracijos, Gestalt) sąvoka. Toliau, gamtos filosofijai priklauso tiek biologinės (Darwin), tiek kosmologinės (S. Alexander, Whitehead) evoliucijos hipotezės, kurios stengiasi aptarti santykį tarp negyvosios ir gyvosios gamtos, tarp augalijos, gyvūnijos ir žmogaus, ir atsakyti į klausimą, ar ryšys tarp šių sluoksnių yra tolydus, t.y. ar galima nustatyti pakankamas sąlygas, kurias išpildžius vieno sluoksnio reiškiniai virstų sekančio aukštesnio sluoksnio reiškiniais.

Jei kai kurios iš anksčiau minėtų problemų gali susilaukti empirinio išsprendimo, gamtos filosofija susiduria ir su dviem esmiškai formaliomis problemomis. Pirmoji liečia gamtamokslio teiginių principinį ontinį charakterį — jų nuorodą į tikrovę. Pozityvistinė linkmė griežtai atsisako kalbėti apie tikrovę savyje ir gamtamokslio perduotą pasaulio vaizdą laiko tik (esmiškai subjektyviu) ‚pažinčių sąryšiu'. Realistinė kryptis, priešingai, kalba apie pačios tikrovės atskleidimą. Lygiagrečiai, jei pozityvizmui gamtos dėsniai yra tik induktyviai sutrauktos formulės, aprašančios tam tikrus pažinčių sąryšius, realizmui dėsniai yra pačių daiktų santykiai. Ši dilema, be abejo, nekliudo konkrečių tyrinėjimų tęsti, tačiau turi savotiškų atgarsių metodologijoje. Antroji problema liečia gamtamokslio atveriamų dėsnių būtinybės pagrindimą, nes ir Bavinko konvergencijos principas (žemesnių dėsnių subėgimas į aukštesnius) logiškai neišskiria skirtingos sistemos galimybę. Realistinė pažiūra, kuriai gamtos dėsniai slypi pačiuose daiktuose ir tuo būdu turi būtiną charakterį, negali šios būtinybės galutinai įrodyti. Pozityvizmas, priešingai, atsisako nuo galutinio pagrindimo ir traktuoja kiekvieną dėsnį kaip esmėje hipotetinį. Nepasitenkindami šia pozicija, savitą pagrindimo būdą iš eilės siūlo Hilberto formalizmas, Poincaré's konvencionalizmas, H. Dinglerio ‚vienareikšmė metodika' ir t.t. Šiuose klausimuose gamtos filosofija neišvengiamai atsigrįžta į logiką ir ieško joje kritiško žvilgsnio į indukciją, dedukciją, hipotezę, simbolizmą, o iš logistikos semiasi suaksiomatinimo pavyzdžių.

Th. Gomperz, Griechische Denker ⁴1925; *J. Burnet,* Early Greek Philosophy ⁴1948; *H. Dingler,* Geschichte der Naturphilosophie 1932; *O. Heckmann,* Theorien der K. 1942; *E. May,* Kleiner Grundriss der Naturphilosophie 1949; *B. Bavink,* Die Hauptfragen der heutigen Naturphilosophie 2 t., 1928; *N. Hartmann,* Philosophie der Natur 1950; *J. Uexküll,* Der Mensch und die Natur 1953; *A. S. Eddington,* The Philosophy of Physical Science 1939; *J. Jeans,* Physics and Philosophy 1942. *V.Dn.*

Kosmopolitai (gr.) augalai augą visuose pasaulio kraštuose. Čia priklauso ir piktžolės, daugiausia žmogaus išplatintos, arba vandens augalai pvz. nendrė paprastoji (Phragmites communis), arba kiti augalai, kaip papartis šakotasis (Pteridium aquilinum). Lietuvoje yra apie 45 skirtys k. augalų.

Kosmopolitas (gr.) žmogus laikąs save pasaulio piliečiu, žmogus neišskiriąs savo tėvynės iš visos žemės.

Kosmopolitizmas (gr. kosmos ‚pasaulis' ir polites ‚pilietis') yra pasaulėžiūrinis nusistatymas, paneigiąs asmens natūralius ryšius su jo tauta, kraštu bei valstybe pilnutinio solidarumo su visa žmonija ir pasaulinės pilietybės idealo naudai. K. esti nuosaikus, kai ano solidarumo siekiama palaipsniui, per internacionalizmą, kuriam rūpi suartinti rases, tautas ir valstybes, visapusiškai švelninant jų santykius, arba radikalus, kai jo trokštama neatidėliojant (pvz. amerikietis G. Davis po II pas. karo reikalavo tučtuojau sudaryti pasaulinę vyriausybę). Pilnutinis k. jokiame žmonijos istorijos laikotarpy nėra dar pasirodęs. Jis pažįstamas daugiau tik kaip teorinė doktrina ir kaip taikingos ateities svajonė, galinti įvykti per

žmonijos suvienodinimą. Dėl to k. glaudžiai susirišęs su pacifizmu ir yra griežtai priešingas tautų bei rasių rūšiavimui pagal jų esminį vertingumą.

K. mintis gimė sen. Graikijoj, IV a. pr. Kr. į nuo ‚barbarų' atsiribojusį ir savyje uždarą helenų kultūros pasaulį ėmus patekti gabių svetimšalių, atviliotų filosofinio ir kitokio žinojimo. Jie čia veikiai pradėjo puoselėti visų žmonių lygiavertiškumo idėją ir net išvedžioti, kad, esą, ‚vienintelė tikra valstybė yra pasaulio valstybė' (Diogenas iš Sinopės, prie Juodųjų jūrų). Tokios išmonės paveikta ir pačių graikų tradicinė žmogiškojo solidarumo samprata ilgainiui ėmė nebeišsitekti ribose jų miestinių valstybėlių, kurių kiekviena vadinosi polis. Gi Aleksandro D. nukariavimai ir jo užsimojimas savo milžiniškąją imperiją paversti Rytų - Vakarų ‚tautų šeimos' kosmopoliu, pagristu graikų ir barbarų ‚širdžių vienybe', padarė jį pirmuoju praktiniu kosmopolitu. Taip k. idėja buvo beigaunanti ir politinį pavidalą realioj geografinėj erdvėj. Bet Aleksandro imperijai skaldantis, ji traukėsi atgal į savo pirmykštę teorinę plotmę. Patį k. terminą pirmutinis įsivedė cinikų filosofinės mokyklos įkūrėjas, iš Trakijos kilęs Sokrato mokinys Antistenas. Kiek vėliau k. idėją pagavo garsinti kitas žymus Atėnų prašalaitis, stoicizmo pradininkas Zenonas I (helenizuotas fenikietis iš Kipro), davęs jai plataus žmoniškumo išvaizdą, skelbdamas tautų, luomų ir moterų su vyrais lygybę. Helenizmo laikotarpy radosi daug k. teorijų, kurias, su to periodo kultūros likučiais, paskui perėmė Romos imperija. Romoj uoliai k. aiškino vėlesnieji stoikai: Ciceronas, Seneka, Epiktetas, Morkus Aurelijus, besibodėdami politeizmu ir lokaliniu patriotizmu. Nemenką akstiną k. gavo ir iš pirmųjų krikščionių, nurodžiusių į visų žmonių lygybę Dievo akivaizdoj ir jų sielų tą pačią begalinę vertę. Bet iro Romos imperija, skaldėsi joje įsistiprinusi krikščionybė, ir visuotinio solidarumo siekimai pašlijo. Senovės ir Viduramžių pabaigos davė šv. Augustino teokratinio universalizmo koncepciją ir Dantės pasaulinės imperijos svajonę. Renesansas sustiprino k. psichologinius pagrindus, o šviečiamasis amžius su stoikų filosofijos pradais įsiėmė nuo žmonijos sąvokos neatskiriamą žmoniškumo idealą (humanitas). Amžinos taikos išsiilgęs ir pasaulio respublikų federaciją projektavęs Kantas k. laikė ‚reguliatyviniu principu'. Po romantizmo ir Napoleono karų valstybėms įgaunant tautini pobūdį, susidomėjimas k. atslūgsta, iki jį pasigauna marksizmas. I socialistų internacionalas, išėjęs apjungti visų pasaulio darbininkų vienoj partijoj, tikėjosi per ją suvienyti visą žmoniją, bet, susidūręs su skirtingų tautybių skirtingais kultūriniais aspektais ir įvairiopa jų dvasine pavelda, sudužo. Antruoju savo pavidalu jau stojosi ant autonominių partijų junginio. Po I pas. karo k. atsispindi pasaulio pastangose pažaboti tautų nesantaikas (Tautų S-ga, Haagos Tarpt. tribunolas). Po II pas. karo JT bando tęsti šį uždavinį. Tačiau visa tai pirmučiausia tarnauja internacionalizmui, kuris k. turės atstoti tol, kol tauta ir valstybė tvirtai tebestovės tarp individo ir žmonijos. *Rp.Sp.*

Kosmos gamtos ir šalimų mokslų žurnalas, buvo leidžiamas ir redaguojamas prof. P. Dovydaičio 1920 – 40. Populiarus priedas Gamtos Draugas, 1929–37. Žurnalas dėjo mokslinius straipsnius iš bendrosios biologijos, zoologijos, botanikos, geologijos, geografijos, hidrografijos, klimatologijos srities: jo bendrabarbiai buvo gamtos mokslų profesoriai ir jauni mokslininkai. Žurnalas buvo mėnesinis, faktiškai išeidavo 4 sąsiuviniai per metus: per 21 m. išėjo 9300 psl. teksto su paveikslais ir žemėlapiais. Vienas sąsiuvinis kasmet buvo skiriamas kuriai nors progai: 1926—Pasteuro sukakčiai, 1928 — medicinos dalykams, 1929 — evoliucijos teorijoms, 1930 — prof. Čepinskiui, 1931—Kosmo redaktoriui, 1932 — vandeniui ir jo tyrinėtojams, 1934 — Geografijos draugijai, 1935—geodezijai ir prof. Bonsdorffui, 1936—genetikai, 1937—geografijai ir hidrografijai, 1938—pirmajam Lietuvos geografų kongresui, 1939—astronomijai ir prof. Kodaičiui, 1940 rusų okupantai uždarė žurnalą: L. Geografinė draugija išleido paskutinį tomą. 1944 vokiečių okupantai leido atgaivinti žurnalą: surinktas tomas liko spaustuvėj. K. buvo reikšmingas Lietuvos gamtos mokslų pažangai ir neatsiliko nuo kitų šalių gerų specialių žurnalų. *S.K.*

Kosmoteizmas (gr.) pasaulio sudievinimas, kartais seniau (jau Plinijaus) vartotas terminas, kurį dabar yra išstūmęs panteizmas (žr.).

Kosmotronas viena iš nedaugelio galingiausių įrangų (akceleratorių) protonams įsupti iki 3 Bev (bilijonai elektron-voltų)

energijos, įrengtas Brookhaven National Laboratory, L.I., N.Y. Žr. Ciklotronas.

Kosogol, kitaip Chubsugul, gėlo vandens ež. š.v. Mongolijoj, prie Sajano kalnyno, 1622 m nuo j.l.; 137 km ilgio, ligi 38 km pločio, 247 m gylio.

Kosovo laukas (serb. Kossovo polje) Serbijos vietovė, kur 1389 įvyko kautynės tarp turkų ir serbų. Serbai buvo nugalėti turkų ir paliko Turkijos duoklininkai. Šios kautynės serbams yra padarę nepaprasto įspūdžio: jos aprašytos metraštininkų ir liaudies poezijoje apdainuotos.

Kosovskis 1. Tomas (1798–1856) kunigas, gimęs Vilniaus apylinkėje, baigęs Vilniaus univ. teologijos magistro laipsniu, išmokęs latvių kalbą atsidėjo sielovadai tarp Latvijos latgalių. Per 34 metus savo klebonavimo Liksnoje, stengėsi šviesti ir religiškai stiprinti rusų spaudžiamus ir persekiojamus savo parapiečius. K. buvo didelis autoritetas tarp Latgalijos kunigų ypačiai dėl savo religinių raštų latvių kalba: Apgodošonu Gromata 1845, Moceibas 1852, Pilniga lyugsona un dzisma gromota — 7000 egz., Grammatica Latgalica lingua polona exarata (skirta kunigams) 1853 ir kitų smulkesnių. Jo populiarumą rodo jo laidotuvės, kuriose dalyvavo apie 70 kunigų ir tūkstančiai tikinčiųjų iš visos Latvijos.

Katolu Dzeive 1930, 3, 66–67. *St.Šk.*

2. Vladislovas (1693–1753) Lietuvos provincijos jėzuitas, įstojęs į ordiną 1711. Ketverius metus išbuvo Romoj prie Vatikano penitencijarijum, paskui prof. Vilniuje, buvo Drohičino vyresniuoju ir

J. Kossak J. K. Chodkevičius

pagaliau Vilniaus akad. vicekancleriu. Parašė: Parnassus Bicollis in Bungensibus erectus petris... tragico dramate circumscriptus 1720, Cithara in luctum versa Montignio comiti 1725, Caesar ex utroque Divinus Amor 1725 ir kt. *J.V.*

Kossak 1. Juljusz (1824–1899) lenkų tapytojas, bajoriškos nuotaikos vaizduotojas nelaisvės metais. Jo kūryba gan ryškiai būdina lenkų tautinį charakterį. Studijavo teisę ir tapyboje buvo beveik autodidaktas. Garsėti pradėjo savo arklių

J. Kossak Šienvežiai

portretais grafo Dzieduszyckio žirgyne. Rinko įspūdžius kelionėse po Lenkiją, Ukrainą, šešerius metus gyveno Paryžiuje, kur žavėjosi H. Vernet batalistine tapyba. K. geriausiai valdė piešinį ir akvarelę, aliejinėje tapyboje buvo ne toks betarpiškas. Piešė iliustracijas Konradui Valenrodui, Gražinai ir Ponui Tadui, tapė Sienkevičiaus romanų didvyrius, lenkų kavaleriją iš Napoleono karų, taip pat portretą, žanrą, akvarelėmis didikų šeimų istorijų ciklus (Tiškevičių ir kt.). Minėtini didesni darbai: 1875 Jono Kazimiero elekcija, 1871 Sobieskis prieš Vieną, 1885 Chmelnickis ir Tuhaj Bej, Kražių skerdynės. Tikras K. meistriškumas pasireiškė psichofizinės arklio prigimties vaizdavime, perduodamas jo rasę, temperamentą ir amžių, visų geriausiai didelės įtampos mūšių scenose.

S. Witkiewicz, J. K. 1906. *P.Rkl.*

2. Woyciech (1857–1942) lenkų tapytojas batalistas, Juljusz K. sūnus. Tėvo patriotinį idealizmą pavertė militarizmu. Gerai pažinojo kostiumą ir karo techniką, bet tapybiškai buvo silpnesnis. Jo pirmasis pasisekimas buvo 1886 ‚Keturi pulko paskutinieji' (1831 II 25 mūšis prie Grochovo). 1895/96 Berlyne savo Berezinos panorama (kartu su J. Fałat'u) laimėjo kaizerio Vilhelmo II dėmesį. Po to tapė paveikslus Prūsijos karininkų kazinams, daugiausia kavalerijos atakas. 1902 įsižeidęs dėl kaizerio antilenkiškos kalbos išvyko Varšuvon. Nupiešė 1905 Kruvinasis sekmadienis. Dalyvavo I pas. kare lenkų legijone prieš rusus. 1918 Berlyne išsp. vokiškai atsiminimus Erinnerungen. 1923 West Point akad. nupiešė gen. J. Persching portretą.

O. Kellner (Thieme-Becker XXI) 1927 338–339; *B. Olszewicz*, Lista strat kultury polskiej 1947.

3. Zofia žr. Szczucka-Kossak.

Kossakowski žr. Kasakauskas.

Kossarzewski žr. Kašarauskas.

Kossel 1. Albrecht (1853–1927) vokiečių fiziologas, 1901–27 Heidelbergo univ. prof. Tyrinėjo celes ir jų branduolius. 1910 gavo medicinos Nobelio premiją. Išsp. Protomine und Histone 1929.

2. Walther (g. 1888) vokiečių fizikas, nuo 1921 Kielio univ., 1932–45 Dancigo Aukštosios technikos mokyklos prof., nuo 1947 Tuebingeno Fizikos instituto direktorius. Parengė teoriją, kuri aiškina jonų ryšį cheminiuose junginiuose; 1919 rado vad. spektrinio nukrypimo dėsnį, pagal kurį pirmos elemento kibirkšties spektras panašus lanko spektrui prieš jį einančio elemento periodinėje elementų sistemoje. 1928, tuo pačiu metu kaip ir J. N. Stranskis, išaiškino kristalų susidarymą ir 1934 atrado K. efektą, būtent, Roentgeno spindulių interferenciją, kai spinduliavimo židinys yra pačiame kristale. Išsp. Valenzkraefte und Roentgenspektren 1921.

Kossinna Gustav (1858 Tilžėje — 1931 Berlyne) vokiečių proistorikas. Klasikinę ir germanų filologiją studijavo Göttingene, Leipcige, Berlyne ir Strasburge. 1881 Strassburgo univ. gavo filosofijos dr. laipsnį. 1900–31 Berlyno univ. prof. K. savo laiku yra buvęs iškilus germanų tautų ir kilčių proistorės tyrinėtojas. Jis yra grindėjas vad. ‚kultūrinių sričių' metodo. Pagal išsiskiriančias medžiaginės kultūros ir kapinynų formas jis nustatinėjo priešistorinių tautų ir kilčių gyvenamąsias ribas. Nuo 1895 K. specialiai tyrinėjo germanų kilmės ir jų išplitimo klausimus. Iš šio pobūdžio darbų paminėtini: Die Grenzen der Kelten und Germanen in der Latènezeit 1907, Die Herkunft der Germanen 1912, Ursprung und Verbreitung der Germanen in vor- und frühgeschichtlicher Zeit 1928. Tuo pačiu metodu sprendė ir indoeuropiečių protėvynės klausimą: Die indogermanische Frage archäologisch beantwortet 1920, Der Ursprung der Finnen und Urindogermanen 1910, Die Indogermanen 1921. K. ypačiai kėlė germanų kultūros pranašumą ir jos aukštą lygį, pvz. Die deutsche Vorgeschichte eine hervorragend nationale Wissenschaft 1912 (susilaukė daugelio laidų), Altgermanische Kulturhöhe 1927, Germanische Kultur im 1. Jahrtausend nach Christus 1932 ir kt. Savo darbuose lietė ir Pabaltijo proistorės klausimus. Be to, K. 1909 įsteigė Vokiečių proistorės d-ją (Gesellschaft für deutsche Vorgeschichte), įsteigė ir redagavo du žurnalus (Mannus ir Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit).

R. Stamfuss, G. K., ein Leben für die Deutsche Vorgeschichte 1935; *W. La Baume*, G. K. (Altpreussische Biographie 1941, 358). *J.P.*

Kossu Aleksandravičius žr. Aistis.

Kossuth Lajos (1802–1894) vengrų politikas, kovotojas dėl vengrų laisvės, įžymus kalbėtojas ir Vengrijos nepriklausomybės kovų vadas. Kilęs iš suvengrėjusios slovakų šeimos, smulkaus bajoro advokato sūnus. Budapešte baigė teisių mokslą. 1825–27 ir 1832–36 seimelio atstovas. 1837 už politinę veiklą apkaltintas krašto išdavys-

te ir nuteistas 4 metams kalėjimo. 1839 seimelis pradėjo rūpintis K. amnestija. 1840 išėjo iš kalėjimo. Gyventojų labai iškilmingai sutiktas, net buvo jam įteikta 10.000 florinų dovana. 1841-44 redagavo Pesti Hirlap. Jo redaguojamas laikraštis labai paplito, kadangi rašė prieš aristokratijos privilegijas, už tautų lygybę ir baudžiavos panaikinimą. 1847 išrinktas į seimą ir čia liko kraštutinių liberalų vadu. Tik kilus Prancūzijos 1848 revoliucijai, K. pradėjo reikalauti parlamentarinės vyriausybės Vengrijai ir konstitucinės santvarkos visai Austrijai. Jo kalbos buvo skaitomos ne tik Vienos gatvėse, bet ir kituose revoliucinių nuotaikų pagautuose kraštuose. Pirmame parlamentariniame Batthyány ministrų kabinete gavo finansus tvarkyti. Nepaprastai garsėjo krašte K., kad jo vardu buvo įsteigtas net naujas laikraštis Kossuth Hirlapia. 1848 K. pasiūlymu seimas nutarė sudaryti 200.000 kariuomenę kraštui ginti. K. liko krašto gynymo komiteto pirmininku. Kai 1849 Vengrija pasiskelbė nepriklausoma valstybe, nušalino Habsburgų dinastiją, ir K. liko valstybės laikinuoju prezidentu. 1849 rusų caro Mikalojaus siųstoji kariuomenė numalšino vengrų revoliuciją, ir K. su 5000 daliniu turėjo internuotis Turkijoje. JAV pasiuntinybės dėka K. 1851 buvo leista išvykti iš Turkijos. Jis 45 metus vadovavo vengrų emigracijai, kovojant dėl Vengrijos nepriklausomybės. Važinėjo sakydamas prakalbas Anglijoje, JAV ir kt. 1851 Massachusetts sakytoj kalboj yra pasakęs, kad laisvė negalinti būti nei Europos, nei Amerikos, kaip Dievas nesąs nei Europos, nei Amerikos. Ligi 1859 gyveno Anglijoje ir tik tais pačiais metais išvyko į Italiją, kur organizavo vengrų legioną ir Garibaldi vadovybėje kovojo su austrais. Išsp. Memoirs of my Exile 1880. Raštų rinkinys 1948–51.

L. Kossuth

O. Zarek, K., die Liebe eines Volkes 1935; *Pulszky*, Meine Zeit, mein Leben 1880; *F. Newman*, Reminicences of two Exiles 1888. *P.Č.*

Kosta Rica žr. Costa Rica.

Koster žr. Coster Laurens.

Kostylev Valentin Ivanovič (1884–1950) rusų istorinių romanų rašytojas. Svarbesni jų: Kozma Minin, Ivan Groznyj 1943–1946.

Kostiumas žr. Našysta.

Kostka žr. Šv. Stanislovas Kostka.

Köstler Arthur (g. 1905) žydų kilmės amerikiečių rašytojas. 1930 K. įstojo į komunistų partiją ir plačiai keliavo po S. Rusiją. Buvo keleto vokiečių laikraščių korespondentu. Nusivylęs komunizmu, nutraukė ryšius su partija ir leido antikomunistinį laikraštį. Sėdėjo gen. Franko ir Vichy kalėjimuose. Vėliau kovojo prieš vokiečius prancūzų ir anglų daliniuose. Knygoje Spanish Testament 1938 K. aprašo savo pergyvenimus Ispanijos kalėjimuose ir The Gladiators 1939 — nusivylimą revoliucija. Jo žymiausias kūrinys yra romanas Darkness at Noon, kuriam medžiagą K. ėmė iš 1936–38 Maskvos politinių teismų. Jame K. su dideliu psichologiniu įžvalgumu vaizduoja, kaip lojalus senas bolševikas, patekęs į valdančiųjų nemalonę įtikinamas prisipažinti nusikaltimus, kurių jis niekad nepadarė. Romanas taip pat vertingas dviejų komunizmo kartų psichologijos atvaizdavimu. Kitos svarbesnės K. knygos: Scum of the Earth 1941, Arrival and Departure 1943, The Yogi and the Commissar 1945, Insight and Outlook 1948, The Age of Longing 1950, Arrow in the Blue 1954, The Trail of the Dinosaur 1955, Reflections on Hanging 1956. Kongreso aktu 1951 K. suteikta nuolatinio gyvenimo JAV teisė. Liet. V. Kazoko išversta Nulis ir begalybė (Darkness at Noon).

A. Köstler

Köstlin August (1825–1894) austrų inžinierius; jo formulė potvynio debitui skaičiuoti buvo ilgai taikyta Rusijos ir Lietuvos geležinkelių tiltams projektuoti.

Kostomariv Mikala (1817–1885) ukrainiečių bei rusų istorikas ir rašytojas, ukrainiečių tautinės minties ideologas. 1837 baigė Charkovo univ. istorijos skyr. ir nuo 1846 buvo istorijos docentu Kijevo univ. K. Kijeve suorganizavo slaptą slavofilišką Kirilo ir Metodijaus vardo draugiją. Savo draugų remiamas, K. slaptai bandė atgaivinti ukrainiečių tautinę literatūrą. Suartėjo su ukrainiečių poetais ir spausdino savo eilėraščius, balades bei dramas uk-

rainiečių žurnaluose (Snip, Osnova). 1840 išsp. poezijos rinkinį Kvitka. Be literatūros dalykų, K. domėjosi ir etnografiniais klausimais. Yra išspausdinęs veikalų apie liaudies dainas ir ten palietęs lietuvių liaudies kūrybą. Rusų valdžiai susekus jo slaptą draugiją, skatinančią ukrainiečius nepasiduoti rusinimui, K. buvo atleistas iš Kijevo univ. ir ištremtas į Saratovą, kur būdamas parašė veikalų iš Ukrainos istorijos ir etnografijos. 1857 paleistas iš policijos priežiūros ir pakviestas į Petrapilio univ., K. nuo 1859 čia buvo Rusijos istorijos prof., savo paskaitomis patraukęs didelius klausytojų būrius. 1862 K. metė mokomąjį darbą, pasitraukė iš Petrapilio univ. ir atsidėjo moksliniam istorijos tyrinėjimo darbui bei literatūrinei veiklai, labiau domėdamasis tautos negu valstybės istorija. Nors K. artimas buvo slavofilams, tačiau slavų sugyvenimo pagrindu laikė ne rusų viešpatavimą, bet federacinį apjungimą. Be to, jis rusus laikė daugiau turinčius svetimų įsravų negu ukrainiečius. Nuo 1860 dirbo archeologijos komisijoje ir suredagavo 5 tomus Akty Južnoj Rossii. Išsp. Ivan Svirgovskij ukrainskij getman XVI v. 1855; Bor'ba ukrainskich kozakov s Polšej v XVII v. do Bogdana Chmielnickogo 1856; Bogdan Chmielnickij i vozvraščenie Južnoj Rusi k Rossi 1857; Mazepa i mazepincy (Sobranie Sočinenij, 6 t.) 1905; Smutnoje vremia Moskovskogo gosudarstva 1866–1867, Bunt Stenki Razina 1858, O federativnom načale v drevnej Rusi 1861, Čerty Južnoj istorii 1861, Istoričeskija monografii i issledovanija 1863–67, Očerk torgovli moskovskago gosudarstva XVI–XVII v. 1858, Kto byl pervyj Lžedimitrii 1864, Livonskaja vojna 1864, Poslednije gody Reči Pospolitoj 1869, Kosciuško 1870. Sobranije sočinenii 21 tt. 1903–06. K. taip pat išsp. ir kelis istorinius romanus.

V. B. Antonovič, O K. kak istorike (Kijevskaja Starina) 1885. *K.Avž.*

Kostomarov Nikolai žr. Kostomariv Mikala.

Kostroma senas rusų mst., įkurtas XII a. stačiame deš. Volgos krante toje vietoje, kur į ją įteka K. upė (380 km); apie 175.000 gyv. (1956), upinių laivų statyklos, metalurgijos, lininių audinių, chemikalų, maisto dalykų pramonė. Teatras, kelios aukštesnės ir technikos mokyklos. Yra išlikę senos statybos: Ipatjevo vienuolynas (XIV a.), Uspenskij sobor (apie

Kostromos Ipatjevo katedra

1250). K. 1613 buvo bajorų išrinktas pirmasis caras Mykolas Romanov.

Kostrowicki Guillaume žr. Apollinaire Guillaume.

Kostrzewski 1. Franciszek (1826–1911) lenkų karikatūristas, per 50 metų aprūpindavęs lenkų spaudą karikatūriniais piešiniais. Piešė akvarele ir aliejiniais dažais. Svarbesni paveikslai: Turto varžytynės, Vieškelio taisytojai, Turgus, Atlaidai.

2. Józef (g. 1885) lenkų proistorikas. Proistorę studijavo Krokuvos ir Berlyno univ. kur gavo dr. laipsnį. Nuo 1914 Poznanės muziejaus priešistorinio skyr. ve-

Fr. Kostrzewski Atlaidai

dėjas, nuo 1919 Poznanės univ. prof. Be to, K. yra Jogailos univ. garbės dr. ir Lenkų mokslo akad. narys. Dėl lužičėnų kultūros slaviškumo ir slavų protėvynės tarp Oderio ir Vyslos vedė aštrius ginčus su vokiečių proistorikais. Daugiausia yra tyrinėjęs D. Lenkijos proistorę. Tais klausimais išspausdino daug studijų. Atskiromis knygomis išsp. Wielkopolska w czasach przedhistorycznych 1913, ²1923 (trečia iš pagrindų perdirbta laida Wielkopolska w pradziejach 1955), Słowniczek przedhystoryczny 1921, Początki kultury ludzkiej 1931, The Prehistory of Polish Pomerania 1936, Prasłowiańszczyzna 1946, Pradzieje Polski 1948, Kultura prapolska 1947, ²1949, Dzieje polskich badań przedhistorycznych 1949 ir kt. Be to, nuo 1919 redagavo Przegląd Archeologiczny. K. yra lietęs ir Lietuvos proistorės klausimus. Iš tokių darbų minėtini: Neolitische Depotfunde aus Polen und Litauen (Prähistorische Zeitschrift X 1918, 153–160), Z badań nad osadnictwem wczesnej i środkowej epoki bronzowej na ziemiach Polskich (Przegląd Archeologiczny II:2, 1924, 161–218; čia kalbama apie Lietuvos žalvario amžiaus dirbinius), La cachette du premier âge du fer de Kalinówka Kościelna, arrondissement de Białystok (Eurasia Septentrionalis Antiqua IV 1929, 149–161), Motyki kamienne typu litewskiego z Pomorza i północnej Wielkopolski (Zapiski TNT VIII 1932, 297–302; apie gyvatgalvius kaplius), Od mezolitu do okresu wędrówek ludów (Prehistoria ziem polskich. Encyklopedia Polska IV : 1, 1939) ir kt. Darbe Dzieje polskich badań przedhistorycznych 1949 gausu medžiagos Lietuvos proistorinių tyrinėjimų istorijai.

Życiorys Prof. Dr. Józefa Kostrzewskiego (Z otchłani wieków 3–4, 1949, 35 tt.). *J.P.*

Kostrzyn nad Odrą žr. Kuestrin.

Kosulys yra modifikuotas alsavimas, tiksliau viena alsavimo fazė, nes jis yra tik staigus iškvėpimas. K. gali būti valingas, kai kosima sąmoningai, norint, ir nevalingas, kai kosima nenorint, nesulaikomai. Nevalingo k. priežasčių yra labai daug: įvairūs infekciniai kvėpavimo takų ir plaučių susirgimai, polipai, navikai, išorinis jaudinimas, pvz. dulkių, kokių nors aštrių dujų ir t.t. K. formų yra įvairių: silpnas, stiprus, spazmiškas, sausas, su skrepliais, su kraujais ir t.t. K. kvėpavimo takai ir plaučiai valosi nuo dulkių ir kitų erzinančių ir kvėpavimą trukdančių medžiagų. *J.Mšk.*

Seniau Lietuvos k. buvo įprasta gydyti prakaitavimu. Gerdavo aviečių arba geruogių stiebų, liepos žiedų, čiobrelių arbatą ir guldavo išprakaituoti. Labai dažnai tokią arbatą gerdavo su medumi arba tik vien šildytą medų.

Kosztolányi Deszö (1885–1936) vengrų poetas ir rašytojas. Baigęs teisių mokslus Budapešto univ., pragyvenimą pelnėsi žurnalistika, daug keliavo ir labai gabiai vertė kitų tautų žymiuosius poetus, pvz. Šekspyrą, Calderoną ir prancūzų simbolistus ir patyrė jų įtaką. Nors jis buvo ‚menas menui' teorijos šalininkas, bet gerai pažino gyvenimą; žiūrėjo į ateitį, bet ji jam rodės tamsi. Būdinga jo gyvenimui ir kūrybai mirties baimė, kuri visur tykoja žmogų: jo kambaryje, gražiausiam gamtovaizdy, traukinyje ar gatvėje. Mirties kompleksas turėjo įtakos jo pažiūroms į grynąjį meną. Žymiausi jo lyriniai veikalai: A szegeny kisgyermek panoszai 1910 (Vargšo berniuko skundai) ir A bus ferfi panoszai 1924 (Kenčiančio žmogaus skundai) alsuoja giliu žmoniškumu. Be to, jis parašė novelių ir romanų, iš kurių minėtinas Kraugeringas poetas (išverstas į daugelį kalbų), kuriame vaizduojama Nerono sadizmo istorija. *P.Gč.*

Košė žr. Tyrė.

Košeliena žr. Šaltiena.

Košenilė (prc. cochenille) (Coccus, Coccionella), raudona dažo medžiaga, kuri gaunama sumalus džiovintus moteriškos lyties vabzdžius Coccus cacti, L. (Coccidae) drauge su jų jaunomis lėlytėmis. Šie vabzdžiai gyvena kaktusuose Meksikoje, Peru, Alžire ir Indijoje. Jie renkami ir užmušami kaitra ar sieros dioksido garais. Raudona spalva pareina nuo karmininės rūgšties ($C_{17}H_{18}O_{10}$). K. naudojama maisto, farmacinių ir tualetinių produktų dažymui; lakų, karmino, rašalų gamybai ir pn.

Košeris (hebr. — tikras, švarus, tinkamas) žydų religijos nuostatais leidžiamas valgyti maistas. Tatai daugiausia liečia mėsą, kuri valgoma tik skeltanagių bei gromuliuotųjų ir tinkamu būdu papiautų gyvulių. Žuvys valgomos tik tos, kurios turi žvynus ir pelėkus. 1927 Lietuvoje mėsos fabrikas Maistas pradėjo skersti ir reikiamą kiekį k. mėsos. Didesniuose mst. buvo viešos k. valgyklos.

Košicai (lenk. Koszyce) 1. bžk., Lenki-

joj, Kielcų vaivadijoj, Pinčovo aps. Senovės Lenkijos karalių medžioklės pilis. Šioje vietoje bajorai gavo iš karaliaus vad. K. privilegiją.

K. (lenk. Koczyce) privilegija 1374 vienas Lenkijos santvarkos pagrindų, prisidėjusių prie bajorijos politinio įsigalėjimo. Neturėdamas sūnų ir norėdamas Lenkijos sostą perleisti vienai kuriai savo trijų dukterų (Kotryna, Marija ir Jadvyga), Vengrijos ir Lenkijos karalius Liudvikas I d'Anjou, už lenkų ponų ir bajorų sutikimą pripažinti vieną jo dukterų Lenkijos sosto įpėdine, suteikė K.p., kuri atleido Lenkijos ponus ir bajorus nuo mokesčių mokėjimo valstybės naudai, išskyrus tik simbolinį 2 grašių mokestį nuo žemės lano, pažadėjo į valstybines tarnybas atskirose Lenkijos provincijose skirti tik tų provincijų gyventojus bajorus; pažadėjo karaliaus pilių seniūnais (starosta) Lenkijoje neskirti svetimšalių nei karaliaus šeimos narių, bet tik lenkus, ir apribojo karo tarnybos prievolę tik Lenkijos teritorija, pažadėdamas atlyginti bajorams, jei jie būtų išvesti į karo žygius už valstybės ribų. Tai buvo pirmoji visuotinė visos Lenkijos bajorų luomo privilegija, davusi pradžią ponų ir bajorų viešpatavimui Lenkijoje. *K.Avž.*

2. vok. Kaschau, vengrų Kassa, r. Slovakijos mst.; 51.689 gyv. (1947). K. yra

Košice katedra

didumo antrasis slovakų mst. ir jų žymiausias ūkinio, ypačiai prekybinio gyvenimo centras. Kat. vyskupo rezidencija, XIII a. katedra; odos, medžio ir kt. pramonė. Ligi 1918 ir 1939–45 K. buvo Vengrijos.

Košmaras (sen. prc. chaucher ‚prislėgti', germ. mar ‚piktoji dvasia') yra baisus ir kankinąs sapnas, slogutis, kurio metu asmuo jaučiasi kažkieno prislėgtas, kankinamas, persekiojamas, net dusinamas. Bet dažniausiai jaučiama, kad tai tik sapnas. Paprastai, pačiu baisiausiuoju momentu, kai išgyvenamasis pavojus yra didžiausias, atsibundama. Fiziniai k. simptomai yra: dejavimas, veido, kaklo ir krūtinės paraudimas, šaltas prakaitavimas, kartais net su drebuliais. Kvėpavimas ir pulsas būna nereguliarus.

K. priežastys gali būti fizinės ir psichinės. Prie pirmųjų priklauso karščiavimas, organizmo intoksikacija, virškinimo trakto bei kraujo apytakos apsunkinimas ar laikinis sutrikimas. Tatai atsitinka, kai prieš pat gulant prisivalgoma sunkiai virškinamo maisto. Chroniškieji alkoholikai taip pat dažnai turi k. Psichinės priežastys gali būti įkyrios mintys, stiprus sąžinės graužimas, didelis susirūpinimas bei nervų įtempimas, protinis persidirbimas ir pn. Apskritai, k. dažniau pasitaiko nervingo temperamento asmenims. Freudas duoda visai naują k. priežasties interpretaciją. Pagal jį k. esanti sapno priešingybė ir pasireiškiąs kaip nesąmoninga rezistencinė tendencija prieš tai, kas gali trukdyti miegą.

Kita, kiek silpnesnė k. forma sutinkama vaikuose ir vadinama naktiesiaubu (Pavor nocturnus). Vaikas paniato sapne kokį objektą, kurio labai išsigąsta ir pašoksta iš lovos, net nepabusdamas, tačiau rėkdamas pusiau per miegą ir kovodamas su tariamąja pabaisa. Kiti staiga atsibunda, pašoksta ir, lyg nieko nebūtų buvę, nustebę vėl gulasi ir miega toliau. Iš ryto, paprastai, nieko apie tai nebeatsimena: nei ką sapnavo, nei kad buvo atsibudęs ir t.t. Šio pastarojo reiškinio priežastis yra nesuvirškinimas, pūslės persipildymas, padidėjusios liaukos, kirmėlės, dantų dygimas ir pn. Aišku, čia gali prisidėti ir psichinės priežastys, pvz. pasakojimas vaikams kokių šiurpulingų mistinių istorijų, nuotykių apie velnius, raganas, vėlių lankymąsi pas gyvuosius ir

kt. Apskritai, čia pasąmonės sfera turi daug įtakos: vaikas gali išsigąsti ir pabusti dėl pasąmoninės baimės, kad kas jam tėvo ar motinos neatimtų, kad jis neliktų vienas. *A.Lgm.*

Koštuvas 1. prietaisas tirštimams ir kietimams nuo skysčių atskirti. K. paprastai susideda iš dviejų pagrindinių dalių: indo, daugiausia piltuvinės formos, ir košimo medžiagos: smėlio, aktyviosios anglies, tinklelio, popieriaus, audeklo, korėtos keramikos ar stiklo ar dar kitokių medžiagų. Skystis savo stulpelio svorio jėgos į takoje pereina k. filtrą, o kietimai bei tirštimai liekasi ant filtro (žinoma, jei filtro poros nėra per didelės ar kietos dalelės per smulkios). Kai kuriais atvejais košimui pagreitinti apačioje filtro sudaromas siurblio pagalba sumažintas slėgimas ar virš filtro padidintas skysčio slėgimas. Kartais, pvz. dujokaukėse, k. naudojamas kietoms dalelėms atskirti nuo dujų ar dujų mišiniui išskirti. Čia vilnos ar vatos filtras atskiria kietąsias daleles, o aktyvioji anglis adsorbuoja iš oro nuodingąsias dujas. *E. Bnk.*

2. K. (filtras) bakterijoms košti prietaisas. Tai yra tuščiavidurė negludinto baltmolio (porcelano) žvakė. Tiriami skysčiai čiulpiami pro tą k. atitinkamo siurblio.

3. koštuvis, drobinis skarulys, kuriuo uždengę puodynę, perkošia pieną. Paskutiniu metu vartojo k., padarytus iš metalo, su dviem metaliniais sieteliais, tarp kurių įdėdavo drobės arba vatos.

Košūbai (vok. Kassuben) bžk. ir dv. prie Juodupės, Stalupėnų aps. ir glžk. Stalupėnai–Galdapė. 1939 apie 350 gyv. Yra paštas, mokykla, bažnyčia, glžk. st. Plentai į Stalupėnus ir į Tolminkiemį. Apylinkėje: Mockūnai (Motzkuhnen), Balupėnai (Balupönen), Bizdėnai (Bisdehnen), Eglėniškiai (Eglinischken), Gaidžiai (Gaidszen), Kupstai (Kupsten), Raudoniai (Raudonen), Sugintai (Soginten), Sodėnai (Sodehnen), Urbšiai (Urbschen).

Kot Stanisław (g. 1885) lenkų kultūros ir reformacijos istorikas, politikas. Lenkų mokslo akad. lėšomis studijavo užsienyje. 1920 buvo paskirtas Jogailaičių univ. Krokuvoj prof. Įkūrė lenkų kultūros institutą, kurio uždavinys buvo specialiai tyrinėti lenkų kultūrinius ryšius su Vakarais, politinių idėjų plitimo, auklėjimo ir mokyklų istoriją, humanizmo ir reformacijos laikus Lenkijoje ir Lietuvoje. Pats K. visose minėtose srityse parašė originalių ir iki tol neskelbtais šaltiniais paremtų tyrinėjimų. Jis subrandino eilę lenkų kultūros istorikų, dirbančių emigracijoje ir Lenkijos univ. K. vadovaujamas Lenkų kultūros institutas išleido daug raštų. Jis redagavo 1921–39 istorijos žurnalą Reformacja w Polsce (10 tt.). 1921 tapęs lenkų mokslo akad. nariu, K. redagavo raštų serijas Biblioteka pisarzów polskich ir Archiwum do dziejów literatury i oświaty.

St. Kot

Šalia mokslinio darbo, nuo studentavimo metų dalyvaudamas visuomeniniame darbe, K. suorganizavo profesorių protestą prieš Pilsudskio diktatūros 1930 XII pradėtą žiaurų kalinimą demokratų vadų. Nors 1933 valdžia atėmė K. katedrą ir teisę skaityti paskaitas, Krokuvos univ., gindamas akademines laisves, taip sutvarkė, kad K. iki 1939 vedė kultūros istorijos seminarą. Nuo 1933 formaliai priklausydamas liaudininkų—ludovcų—partijai (PSL = Polskie Stronnictwo Ludowe), palaikydamas glaudų kontaktą su ištremtu PSL vadu Winc. Witosu, II pas. karo metu K. dar labiau išėjo politikon. Pabėgęs iš sovietų okupuotos Lenkijos dalies per Rumuniją į Prancūziją, K. lenkų egzilinėje gen. Sikorskio vyriausybėje tapo politinių reikalų ministru ir sėkmingai organizavo ryšius su okupuota Lenkija ir ten skatino konspiraciją. K. organizavo pabėgusiems lenkų mokslininkams ir menininkams tautinės kultūros fondą ir atskirą lenkų medicinos fakultetą Edinburghe (Skotijoje). Sudarius egzilinei Londono lenkų vyriausybei ir S. Rusijai sutartį, K. buvo Lenkijos ambasadoriumi (1941 IX 3 — 1942 VII 13) prie S. Rusijos vyriausybės Kuibyševe. Jis stengėsi išlaisvinti lenkus iš S. Rusijos kalėjimų ir koncentracijos stovyklų. Rūpindamasis iš S. Rusijos evakuotais lenkais Artimuosiuose Rytuose, 1943 III grįžo į Londoną informacijos ministru (iki 1944 XI). 1945 IX sugrįžo Lenkijon, buvo paskirtas ambasadoriumi Romoje. K. 1947 X pasitraukė iš savo posto Romoje ir persikėlė gyventi į Paryžių. Šalia savo nuolatinio mokslinio darbo, vis derindamas savo veiklą su Mikolajczyku, K. veikia tarptautinėje valstiečių unijoje ir dar aktyviau reiškiasi ludovcų partijoje tremtyje,

nuo 1955 III tapęs jos Vyr. tarybos pirmininku. Perdėm demokratas dėl savo politinės veiklos, ypač dėl laikysenos Lenkijos pasiuntinio poste Romoje (ragindamas Anderso armijos karius grįžti Lenkijon), K. susilaukė pilsudskinio nusistatymo lenkų emigrantų veikėjų aštrios kritikos. Ryšium su jam daromais priekaištais K. 1955 Londone išsp. įdomų dokumentų ir savo laiškų rinkinį Listy z Rosji do Gen. Sikorskiego.

Kaip mokslininkas K. yra labai produktyvus. Daugumas jo tyrinėjimų liečia ir D.L.K. Jis nuolat domėjosi Lietuvos protestantizmu. Palaikydamas kontaktą su lietuviais, jis 1939 III Kaune Lietuvos istorijos draugijoje skaitė paskaitą. Santykiai su lietuviais dar labiau buvo išplėsti tremtyje. Iš gausių K. raštų, pažymėtina: Historja wychowania I–III 1924, Anglopolonica (Nauka polska XX 1935). Jau tada specialiau susidomėjęs Londone pradėta spausdinti Chylinskio (žr.) Biblija, K. yra paruošęs apie ją atskirą studiją. Bendradarbiaudamas Polski Słownik Biograficzny, davė išsamių biografijų ir Lietuvos protestantų veikėjų. Emigracijoje K. paskelbė keliasdešimt tyrinėjimų prancūzų, anglų ir italų kalbomis iš humanizmo ir reformacijos istorijos Lenkijoje ir Lietuvoje, tuo būdu susilaukdamas pripažinimo kaip mokslininkas. Emigracijoje išsp.: Five Centuries of Polish Learning 1941, Basel und Polen (XV–XVII) (Zeitschrift für Schweiz. Geschichte) 1950, Le rayonnement de Strasbourg en Pologne à l'époque de l'humanisme (Revue des Études Slaves) 1951, L'Humanisme et la Renaissance en Pologne (Bibliothéque d'humanisme et Renaissance XV) 1953, La Réforme dans le Grand-Duché de Lithuanie, facteur d'occidentalisation culturelle (Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoires Orientales et Slaves 12) 1952, Opposition to the Pope by the Polish Bishops 1557–60 (Oxford Slavonic Papers IV) 1953, Un gesuita boemo patrocinatore delle lingue nazionali slave e la su attività in Polonia e Lituania (1563–1572) (Ricerche Slavistiche III) 1954, Nationum Proprietates (Oxford Slavonic Papers VI 1955, VII 1957); Szymon Budny, der grösste Häretiker Litauens im 16. Jh. (Wiener Archiv für Geschichte des Slaventums und Osteuropas II) 1956, Nieznany Poeta Polski XVI wieku (Zeitschr. für slavische Philologie XXV) 1956. Savo studijas ir mokslo straipsnius, paremtus archyvų ir nežinomų tekstų duomenimis, K. skelbia mokslinėje periodikoje. *Z.I.*

Kota P. Indijos Nigiri kalniečiai amatininkai, kurie sudaro atskirą kastą ir ūkinę bendruomenę su toda (piemenimis) ir badaga (žemdirbiais). Jie kalba dravidiškai.

Kota Bharu Malajų autonominės valstybės Kelantan sostinė, Malakos pusiasalyje, prie Kelantan upės; apie 30.000 gyv. (1955).

Kotangentas žr. Trigonometrinės funkcijos.

Kotierzycki Stanisław (m. 1665) lenkų istorikas, Gdansko pilininkas. Išsp. Historia Vladislai Poloniae et Sueciae (apie karo žygius Zigmanto Vazos ir Vladislovo IV į Rusiją) 1655, Obsidio Clari Montis Częstochoviensis 1656.

Kotijos Alpės v. Alpių dalis tarp Maddalenos (1996 m) ir Cenisio (2080 m) perėjų. Aukščiausia viršūnė Monte Viso 3843 metrai.

Kotiledonas žr. Cotyledon.

Kotiljonas (prc. cotillon) populiarus XIX a. šokis, šokamas parengimo pabaigoje. Vadovaujanti šokėjų pora išdarinėja visokias komiškiausias ir keistas figūras, o visi šokantieji turi juos pamėgdžioti. Nėra specialios k. muzikos. Čia panaudojama greito valso, polkos, mazurkos ar galopo muzika.

Kotiravimas (lot.) vertybės popierių į biržos prekybą paleidimas.

Kotletas (prc. côtelette) maltinis, kapotos ar maltos mėsos kepsnis, sklindžių pavidalo.

Kotliarevskij 1. Aleksandr Alekse jevič (1837–1881) rusų istorikas ir etnografas. 1868 apgynė magistro disertaciją ir pradėjo dėstyti Tartu univ. Domėjosi liaudies kūryba bei archeologija. Susipažino su Lietuvos archeologais E. ir K. Tiškevičiais. Dalyvavo estų mokslo d-joje. Redagavo Drevnosti ir Archeologičeskij Vestnik. Išsp. O pogrebalnych obyčajach drevnich slavian 1868, K voprosu o razrabotke slavainskoj mifologii 1871, Drevnosti juridičeskago byta baltijskich slavian 1874, Drevniaja russkaja pismennost' 1881, Opyt bibliografičeskago izloženija istorii 1881.

2. Ivan Petrovič (1769–1838) ukrainiečių rašytojas ir literatūrinės kalbos kūrėjas, suteikęs jai meninę formą. Iš-

garsėjo veikalu Eneida 1809, Virgiliaus veikalo satyriniu perdirbiniu. Nors šiame veikale daugiausia pavaizduojamos gyvenimo neigiamybės, tačiau yra daug pozityvių dalykų: liaudies gyvenimas, papročiai. Veikale atsispindi didelė meilė savajai tautai. Dramos veikalai: Natalka Poltavka ir Moskal čarovnik (bolševikai pakeitė antraštę į Soldat čarovnik). Pastarajame veikale pajuokiamas išgama, išsiskyręs iš savo etninės aplinkos. Pagal Natalka Poltavką M. Grigonis parašė dramą Nastutė 1913. *P.Č.*

J. Kotliarevskij

3. Nestor Aleksandrovič (1863–1925) rusų kultūros bei literatūros istorikas, nuo 1909 akademikas. Parašė Mirovaja skorb' v konce prošlogo i v načale našego vieka 1898; Literaturnyje napravlenija Aleksandrovskoj epochi 1907; Kanun osvoboždenija 1855–1861, 1916, Deviadnacatyj vek, Cholmy rodiny 1923.

Kotlubaj Edward (1822 Vilniuje—1879) karo inžinierius, baigęs inž. akad. Petrapilyje. Dėl 1863 sukilimo neteko savo turtų. Gyveno Trakų aps. ir vertėsi statybos darbais ir žemės ūkiu. Išsp. Galerya nieświeska portretów radziwiłłowskich 1857, Życie Janusza Radziwiłła na Birżach i Dubinkach 1859, Odsiecz Smoleńska 1858, Dzieje wojenne Polski (rankraštis).

Kotošichin Grigorij Karpovič (apie 1630 1667), Rusijos caro Aleksiejaus užsienio reikalų v-bos (posolskij prikaz) sekretorius (podjačij), dalyvavęs Rusijos delegacijos derybose su Švedijos delegacija, pasibaigusiose 1661 Kardiso taika. K. 1661 pabėgo iš Maskvos į Lietuvos-Lenkijos respubliką, iš kur 1663 išvyko į Švediją ir buvo priimtas į valstybinę tarnybą. Švedijoje 1666–1667 parašė savo atsiminimus apie savo laikų Rusiją — O Rossii v carstvovanije Alekseja Michailoviča, išleistus tik 1859 Rusijoje (41906). Tai svarbus XVII a. šaltinis apie to meto gyvenimą Rusijoje, jos santykius su kitomis valstybėmis, Rusijos valstybines įstaigas, vietos valdžios organus, karo pajėgas, prekybą ir kt. *K.Avž.*

Kotov Aleksandr (g. 1913) rusų šachmatininkas, pasižymįs kombinaciniu žaidimu. 1952 laimėjo Stockholme pirmą premiją.

Kotovič Joan Antonovič, Vilniaus protoriejus, nuo 1869 redagavo Litovskija Eparchialnyja Vedomosti. Parašė apie Vilniaus Kalvarijas. Rašė ir į Vilenskij Vestnik. Dalyvavo IX Vilniaus skyr. archeologų suvažiavimo darbuose.

Kotovičius 1. Aleksandras (apie 1622 Gardino aps. — 1685 XI 30 Vilniuje), Vilniaus vyskupas. Mokėsi Gardine ir Vilniuje, kur 1644 gavo artium liberalium ir filosofijos magistro laipsnį, paskui toj pat Vilniaus akad. studijavo teol. ir kanonų teisę, kun. įšventintas apie 1657. Jau studijuodamas tapo Smolensko katedros kan. ir Starodubo bžn. prepozitu. Smolensko vysk. Pr. Isaikovskis 1652 pasiuntė K. į Romą atlikti vizito Ad Limina Apost. Būdamas Romoj ir Paduvoj, K. studijavo dar kanonų teisę ir įgijo daktaro laipsnį. 1657 VII 23 Dereczyne, kur buvo sustoję iš Vilniaus nuo rusų pasitraukę kapitulos nariai, K. buvo išrinktas Vilniaus katedros kan. 1661 pakeltas prel. scholastiku. Karalius Jonas Kazimieras suteikė K. šv. Kazimiero koplyčios Vilniaus katedroj klebonystę su jai priklausančiais Ramygalos ir Panevėžio palivarkais. Be to, K. buvo Rožanės, Mstislavlio ir Stakliškių parapijų klebonas. Kapitulos deleguotas keletą kartų vyko į seimą (1659, 1664, 1666, 1669, 1674, 1677; 1680) dalyvavo įvairiose komisijose buvo D.L.K. raštinės regentu, vysk. A. Sapiegos pavestas vizitavo 1669 Vilniaus vyskupiją, 1670 pastatė bžn. Karkažiškėse.

1673 K. paskirtas Smolensko vyskupu, bet ten nerezidavo, nes Smolenskas buvo užimtas rusų. K. gyveno Vilniuje kapitulos namuose, vakuojant Vilniaus vysk. sostui K. atlikinėjo vyskupo pareigas ir Vilniaus vyskupijoj. Mįrus vysk. M. Pacui, K. buvo karaliaus nominuotas ir pop. Klemenso X 1685 paskirtas Vilniaus vysk. Grįžęs iš Varšuvos, 1685 atliko Vilniuje iškilmingą ingresą. Tuoj pat po jo (IX 30 — X 2) sušaukė diecezinį sinodą, kurio aktai buvo tais pat metais išspausdinti Vilniuje. Šis sinodas charakteringas ypač tuo, kad jame dvasininkai kartu su vysk. K. griežtai pasisakė prieš bažnytinių beneficijų atidavinėjimą svetimšaliams. Tas Lietuvos kunigų skundas buvo nukreiptas daugiausia prieš lenkus. Sinodas kons-

tatavo, kad kitų vyskupijų (svetimšaliai) kunigai, bažnyčių kolatorių proteguojami, smelkiasi į Vilniaus vyskupiją, užima beneficijas, nevertai valgo lietuvišką duoną, kai yra užtenkamai savų tinkamų ir gerų kunigų, kurie savo tėvynėje turi badauti (‚...extranei indebite panem Lithuanicum comedunt ipsis Lithuanis presbyteris in sua patria famelicis existentibus...'). Vysk. K. užtikrino dvasininkams, kad pats su kapitulos delegatais vyks pas karalių ir prašys, kad jis prezentuotų į karaliaus patronato parapijas tik kunigus kilusius iš Lietuvos (‚ex Lithuania oriundos praesentare dignari velit'). Vysk. K. įspėjo taip pat kolatorius ir patronato teisę turinčius didikus, kad jis neskirs kanoniškai tokių jų prezentuotų kandidatų ir neleis jiems užimti beneficijų, jei jie bus ne iš šios diecezijos (nisi ex diocesi nostra originem trahentes) ir jei kolatorius per šešis mėnesius nepateiks vyskupui į vakuojančią pareigavietę tinkamo kandidato kunigo iš šios vyskupijos, tada vyskupas pats savo nuožiūra paskirs kunigą.

Norėdamas pakelti vyskupijos religinį lygį, K. 1685 parkvietė į Vilnių vienuolius kunigus misijonierius. Remontavo Vilniaus katedrą. Kaip ordinaras K. vyskupavo tik vienus metus. Mėgo iškilmingumą. Mirdamas savo turto užrašė katedrai ir vienuoliams kun. misijonieriams. Išsp.: Litterae pastorales ad concionatores dioecesis Vilnensis 1685, Acta, constitutiones et decreta synodi dioecesis Vilnensis 1685.

Vatik. Arch.; Proc. Cons. vol. 71 ff. 780–791; Acta Camerarii, vol. 23 f. 161; Secr. Brev. vol. 1591 f. 473; Hierarchia Catholica V, 1952; Sacrum Poloniae Millennium I, 1955; *J. Kurczewski,* Biskupstwo Wileńskie 1912; ('') Kościół Zamkowy I–III, 1908–1916; *J. Fijałek,* Uchrześcijanienie Litwy (Polska i Litwa) 1914; *V. Przyałgowski,* Żywoty Biskupów Wileńskich II, 1860.

2. Eustachijus (1637 /krikšt. XI 15/ Odelske Gardino aps. — 1704 III 21 Vilniuje), Smolensko vyskupas, brolis Aleksandro. Mokėsi Gardine, studijavo Prahoje ir teologiją Romoje, kunigu įšventintas 1661. 1661 Rožanėje, kur tuo laiku buvo sustojusi nuo rusų pasitraukusi iš Vilniaus kapitula, K. buvo pakeltas Vilniaus kapitulos kan. Rusams pasitraukus iš Lietuvos, K. grįžo į Lietuvą. Pasižymėjo iškalbingumu, priskiriamas prie žymiųjų XVII a. Vilniaus katedros pamokslininkų, kapitula pavesdavo jam iškilmingomis progomis sakyti kalbas, pvz. karaliaus Jono Sobieskio Vilniun atvykimo metu (1688 III), vysk. Brzostovskio ingreso metu. K. buvo žymus statybos žinovas, jo priežiūroje buvo remontuojama nuo karo nukentėjusi katedra; kapitulos prašomas jis padarė katedros didžiojo altoriaus projektą ir prižiūrėjo jo darbą (1686), jo prižiūrima buvo atnaujinta ir išdekoruota šv. Kazimiero koplyčia 1692.

1669 III 11–13, vykstant Vilniaus dieceziniam sinodui, K. ėjo sekretoriaus pareigas ir skaitė konferenciją apie reikalą dvasininkams apsišviesti ir pareigą palaikyti gerus papročius. 1677 K. buvo kapitulos išsiųstas į Romą jos ginčo su nominatu M. Pacu reikalu, 1680 tuo pačiu reikalu vyko pas nuncijų į Varšuvą, X 3 buvo deleguotas prie tribunolo, ėjo taip pat D.L.K. referendoriaus pareigas (1674–76), turėjo keletą beneficijų (šv. Kazimiero koplyčios prepozitas, Anykščių ir Slanymo klebonas, prel. scholastikas), iš kurių gaudavo per 7000 auksinų pajamų. Karaliaus nominuotas ir pop. 1688 V 17 paskirtas Smolensko vyskupu, bet kadangi Smolenskas buvo rusų rankose, K. negalėjo užimti vyskupo sosto. Gyveno Vilniuje savo paties statytuose rūmuose netoli katedros. Švedų antplūdžio metu K. buvo pasilikęs Vilniuje, saugojo katedrą ir globojo bei slėpė savo namuose Trakų šv. M. Marijos stebuklingąjį paveikslą. Jam mirus kapitula į savo aktus užrašė: ‚Vir meritissimus de Ecclecia Dei et patria'.

Vatik. Arch. Proc. Cons. vol. 85 ff. 417–437; Acta Camerarii, vol. 23 f. 217; Secr. Brev. vol. 1771 f. 184 s.; Hierarchia Catholica V, 1952; *J. Kurczewski,* Biskupstwo Wileńskie 1912; ('') Kościół Zamkowy I–III, 1908–1916. *R.Krs.*

Kotryna — šventosios:

1. Aleksandrietė (senovės raštuose Ekaterina), pagal legendarinę iš X a. Passio, buvusi kankinta ir nužudyta Aleksandrijoje imp. Maksimino įsakymu. Buvusi aukštos kilmės ir labai mokyta. Jos kultas prasidėjo po to, kai Egipto krikščionys, suradę jos kūną pergabeno į Sinajaus kalną, o vienuolis Simeonas dalį K. relikvijų 1027 atgabeno į Roueną. Pats seniausias jos kulto liudinin-

Šv. Kotrynos paveikslas Bernardinų bžn. Vilniuje

kas Romoje yra S. Lorenzo bažnyčios piešinys iš VIII a. Nuo XII a. K. kultas paplito po visą Europą. Buvo paskelbta Paryžiaus universiteto ir apskritai studentų globėja. Šventė XI 25.

2. K. Bolonietė (1413–1463), Margaritos d'Este dvariškė, 1450 pastatydinusi Bolonijoje klariečių vienuolyną, tapo jo abate iki mirties. Paliko mistinių raštų. Kanonizuota 1712. Šventė III 9.

3. K. Genujietė (1447–1510), Jokūbo Fieschi duktė. Po 5 vedybinio gyvenimo metų, gavusi apreiškimą pakeisti pasaulietišką gyvenimą, nuo 1473 atsidėjo vien gailestingumo darbams. Tapusi Genujos mst. ligoninės vedėja, ypačiai pasižymėjo savo pasiaukojimu ligoniams 1497 ir 1501 maro metais. Iš turėtų apreiškimų, yra parašiusi Trattato del Purgatorio ir Dialogo tra anima, corpo, amor proprio, spirito, umanità e Dio. Kanonizuota 1937. Šventė IX 15.

4. K. Labouré žr. Lobouré Catherine.

5. K. dei Ricci žr. Ricci Caterina.

6. K. Sienietė (1347–1380). Turėdama 16 metų, įstojo į domininkonių vienuolyną ir atsidėjo griežtam asketiniam gyvenimui, neatsisakydama patarnauti ligoninėse, raupsuotųjų įstaigose. Gyvas charakteris, religinis uolumas pastūmėjo K. atsidėti veikliam apaštalavimui. Pasikalbėjimuose ir susirašinėjimuose su teologais, mistikais ir literatais parodė nepaprastą savo laiko gyvenimo supratimą ir pažinimą. Iš karto įtarta priešingu popiežiui nusistatymu, ypačiai polemikoje dėl Avinjono ‚nelaisvės', 1374 buvo pašaukta į domininkonų kapitulos teismą, kuris ją išteisino. Kitais metais pop. Grigalius X pavedė K. skelbti kryžiaus žygį; ji, tai pradėjusi nuo Pizos (kur gavo stigmatus) tęsė po visą šiaurės Italiją. Kilus konfliktui tarp popiežiaus ir Florencijos, 1376 buvo florentiečių pasiųsta į Avinjoną prašyti taikos, tačiau jos misija nepasisekė: Florencija buvo ekskomunikuota. Dabar K. atsidėjo naujai misijai — grąžinti popiežių į Romą; tai jai visai pavyko, nes pop. Grigalius XI 1377 I 17 sugrįžo į Amžinąjį miestą. Tais pat metais K. vėl ėmėsi tarpininkauti tarp popiežiaus ir Florencijos, bet įvyko Vakarų schizma, kuriai nuslopinti K. paskyrė paskutinius savo gyvenimo metus. Mirė Romoje ir palaidota S. Maria sopra Minerva (domininkonų) bažnyčioje.

Sudėtinga K. asmenybė, žymi nepaprastu veiklumu, drauge jos mistiškumas (jos laiškai pasižymi nepaprasta jėga ir patosu) iškelia ją kaip vidurinių amžių religinės krizės meto šauklį, reikalaujantį Bažnyčios atsinaujinimo, atsipalaiduojant nuo politiškai nacionalinių Avinjono laikotarpio ryšių. Ji jautėsi esanti pašaukta skelbti Bažnyčios visuotinumą ir todėl taip intensyviai reikalavo, kad popiežius reziduotų Romoje ir taip palaikytų nutrauktas viduramžių tradicijas. K. buvo kanonizuota pop. Pijaus II 1461, o 1939 paskelbta (drauge su šv. Pranciškum Asyžiečiu) Italijos globėja. Šventė IV 30.

Raimondo da Capua, Legenda b. Catharinae Senensis (Acta SS. Aprilis) 1886; *A. T. Drane*, The History of St. Catherine of Siena 1887; *G. Joergensen*, S. Cath. de Siena 1919; *P. Chiminelli*, S. Caterina 1941; *M. Gillet*, La mission de s. Catherine de Siena 1946. *J.V.*

Ulfsdotter (1332–81) švedų šventoji. Nors ir nekanonizuota K. priskaitoma prie Bažnyčios šventųjų moterų. Šventųjų ikonografijoje ji vaizduojama su elniuku, jos ženklu. *J.Lng.*

Mene K. legendos ciklas susiformavo Bizantijoje, iš kur atėjo į V. Europą. Svarbiausios scenos: K. dispute 50 Aleksandrijos filosofų atverčia į krikščionybę; K. dispute imperatoriui Maksiminui pareiškia, kad esanti susižiedavusi su Kristumi; K. kankinama ratu, bet dangaus ugnis ir angelai ratą sunaikiną; K. nukertama galva; angelai nuneša K. kūną ant Sinajaus kalno. Garsųjį K. vienuoly-

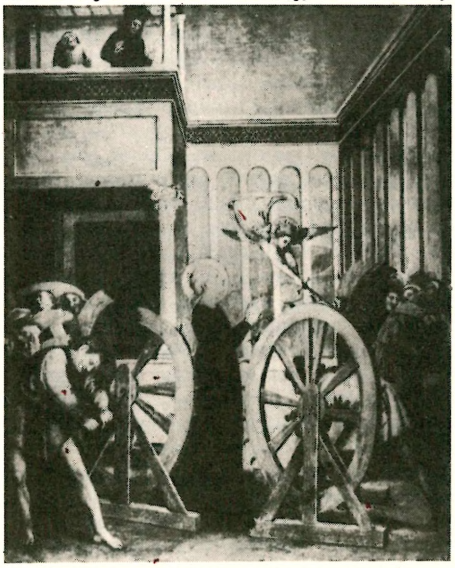

Šv. Kotrynos legenda (Masolino freska)

Šv. Kotryna (dešinėje) ir šv. Darata (kairėje) Bavarijoje apie 1420

ną Sinajaus kalne įsteigė 527 imperatorius Justinijonas. Apie 800 rastasis K. kapas viduramžiais tapo piligrimų tikslu. Monumentaliajame mene pirmą didesnį ciklą davė XIV a. pabaigoje Tino da Camaino (11 K. reljefų šv. Klaros bžn. Neapolyje). Labai dažnai vaizduojama K. renesanso tapyboje (1425 Masolino freskos šv. Klemenso bazilikos šv. K. koplyčioje, apie 1495–98 Pinturicchio freskos Vatikane, 1505 L. Cranach K. altorius). XVI a. Italijoje mėgta vestuvių proga dovanoti paveikslą vaizduojantį K. mistines sužieduotuves su Kristum Kūdikėliu, kuris užmauna žiedą ant K. piršto (plg. Correggio, Ticijaną, Veronese). K. atributai vaizduojant atskira figūra yra ratas bei kardas (K. kančios įrankiai), palmė (kankinio ženklas), knyga (mokslumas). K. yra filosofų ir apskritai mokslininkų, studentų ir jaunimo globėja. Senasis Paryžiaus univ. pasirinko K. savo patrone. K. buvo taip pat jėzuitų akademijų ir kolegijų globėja. Vilniuje K. dieną šventė jėzuitai ir bernardinai. Ypatingas iškilmes ruošė jėzuitų akad. ir kolegijos mokiniai, kurie K. šventei rinko pinigus, samdė muzikus, pirkosi margų drabužių. Rostovskis aprašė 1636 K. šventę. Procesija ėjo įrašais ir herbais išpuoštomis gatvėmis prie akademijos aikštės ant rato ir kardų pastatyto K. altoriaus, naktį buvo iliuminuota piramidė, griežė muzika ir K. garbei buvo sakomos kalbos. 1683 K. šventė uždrausta, leista tik K. paveikslą nešti iš akademijos į bžn. XVII a. pradžioje Vilniaus benediktinės savo globėja pasirinko K. (žr. K. bažnyčia Vilniuje).

J. I. Kraszewski, Wilno od początków jego do r. 1750, 1841, III t., 369–70; *S. Rostowski* S.J., Lithvanicarum Soc. Jesu Historiarum provincialium, 1768, Lib. VII, 343. *P.Rkl.*

Kotrynietės (šv. Kotrynos Seserų Kongregacija) — moterų vienuolija, pasirinkusi savo globėja šv. Kotryną kankinę, įst. 1571 Reginos Prothmann (Brotmann) Braunsberge. Jėzuitai globojo naujai įsisteigusią vienuoliją ir padėjo suredaguoti pirmąją regulą-konstituciją, kurią 1583 patvirtino Varmijos vysk. Kromeris, pastatydinęs k. Braunsberge vienuolyną ir aprūpinęs jį turtais. K. neturėjo griežtos klauzūros; jų tikslas: dirbti rankų darbus (ypačiai gaminti bažnytinius drabužius ir baltinius), mokyti mergaites ir lankyti ligonius. 1586 buvo įkurtas k. vienuolynas Vormedytėje, 1587 Heilsberge ir 1593 Rešliuje. Jie visi įsikūrė beišnykstančiuose vidurinių amžių beginių vienuolynuose. Pirmieji k. vienuolynai valdėsi savarankiškai, neturėdami bendros vadovybės. Vyskupas skirdavo vienuolynų viršininkes. Po 20 metų patirties Varmijos vysk. Petras Tilickis, vėl su jėzuitų pagalba, sustatė naują k. konstituciją pagal Tridento susirinkimo nuostatus ir ją patvirtino būdamas Vilniuje (am Königshof) 1602 III 12. Pagal naują konstituciją visi k. vienuolynai priklausė renkamai generalinei viršininkei Braunsberge. Gražiai Varmijoje besidarbuojančios k. 1626 turėjo visa palikusios bėgti nuo švedų ir atsidūrė net Pultuske (Lenkijoje), iš kur grįžo į savo vienuolynus tik 1629. XVIII a. daug K. išmirė maro metais, parodę didelio pasišventimo slaugydamos ligonius ir laidodamos mirusius. 1631 Žemaičių vysk. Merkelis Geišas (Elijošaitis) buvo paskirtas apaštališkuoju k. vizitatorium. Jis pataisė kai kuriuos k. konstitucijos nuostatus ir pravedė vienuolijoje griežtą reformą, su-

tvarkydamas k. vienuolinį gyvenimą. XIX a. viduryje veik visos mergaičių mokyklos Varmijoje buvo k. rankose. Įvedus šiame krašte priverstinį mokslą, k. mokytojų paruošimui atidarė 1859 Braunsberge mokytojų seminariją. Ligoninių vedimo ir ligonių slaugymo mokydavosi pas elzbietietes Breslave. Kulturkampfo laikais iš k. buvo atimtos visos mokyklos, uždaryta mokytojų seminarija, bet pati vienuolija išliko nepanaikinta tik dėl to, kad buvo atsidėjusi ligonių slaugymui. Be Varmijos, k. 1877–82 darbavosi Suomijoje (Helsinkyje), kur vedė mokyklą, 1896–1914 Anglijoje (Liverpolyje, Lancesteryje, Prestone, Wooltone ir kitur). Nuo 1897 įsikūrė Brazilijoje, 1908 Berlyne, 1927 Schneidemühlėje. 1933 k. turėjo 3 provincijas, 139 vienuolynus ir 1037 seseris. I pas. karo metu k. vienuolynai Anglijoje buvo uždaryti ir seserys išsiųstos į Vokietiją; į Angliją jos galėjo grįžti tik 1948. Tuo tarpu Brazilijoje k. įstaigų ir namų skaičius smarkiai augo: 1930 jos ten turėjo 23 namus ir 228 seseris. Pirmą kartą k. vienuolija Šv. Sosto buvo aprobuotą 1903. Pataisytą ir prie naujo bžn. teisių kodekso pritaikytą konstituciją Šv. Sostas aprobavo 1932 XI 25. Paskutiniojo karo metu k. labai nukentėjo: Braunsberge vienuolynas buvo sugriautas, 28 seserys rusų išvežtos į Sibirą, 41 internuota Danijoje, 34 uždarytos į Karaliaučiaus kalėjimą. Karo metu žuvo 101 sesuo. Dalis k., pasitraukusios į V. Vokietiją, įsikūrė įvairiose vyskupijose. Pasilikusios lenkų ir rusų valdomoje Vokietijos dalyje, atidarė ligonines ir našlaičių prieglaudas Frauenburge, Karaliaučiuje (iš čia vėliau išvarytos), Bischofshofene ir kt. 1949 kelios k. atvyko aptarnauti lietuvių Šv. Kazimiero kolegijos Romoje. Po kelerių metų netoli Romos (Grottaferrata) įsigijo namus ir čia įkurdino vienuolijos centrą. 1952 k. turėjo 6 provincijas (3 Vokietijoje, 2 Brazilijoje, 1 Lietuvoje), 104 vienuolynus ir 1078 seseris, 1954 1100 seserų. K. centras Münsteryje.

K. L i e t u v o j e. Kada jos įsikūrė Lietuvoje, nėra visai aišku. Vysk. M. Valančius Žemaičių vyskupijos istorijoj (II, 147–49) rašo, kad 1645 vysk. Jurgis Tiškevičius, nuvykęs į Torunę dalyvauti dispute su protestantais, tenai pažino vieną k. ir prikalbino atvykti į Žemaičius. Šiai atvykus į Varnius, vyskupas pastatydinęs Krakėse medinę bažnyčią, vienuolyną ir atidavęs k., o pragyvenimui dovanojęs 13 margų žemės. Tačiau yra tikra, kad k. Lietuvoj pradžia yra kiek ankstesnė. Mintis įkurdinti k. Lietuvoje bus išėjusi tiek iš Vilniaus jėzuitų, kurie su Braunsbergu palaikė glaudžius ryšius, tiek iš Varmijos vysk. Tilickio, kuris Vilniuje yra aprobavęs k. konstituciją. Taip pat ir Žemaičių vysk. Merkelis Geišas, turėjęs reikalų su Braunsbergo k., galėjo prisidėti prie jų įsikūrimo Lietuvoje. Yra tikra, kad dar prieš 1640 Krakėse buvo įkurta bajoraičių vienuolinė bendruomenė su vienuoliškais įžadais, bet be klauzūros. 1645 ši bendruomenė gavo leidimą statytis vienuolyną. Vysk. J. Tiškevičiaus rūpesčiu tasai Krakių bajoraičių vienuolynas 1652 gavo iš karaliaus Jono Kazimiero du kaimus: Aleknaičius ir Šukaičius. Vysk. Petras Parčevskis 1657 dovanojo dar 2 valakus žemės, o Krakių klebonas Vitkevičius atidavė savo namus. Vysk. Kazimieras Pacas 1668 pakvietė iš Varmijos kelias k., kad jos Krakių vienuolėms pritaikytų k. regulą, dovanojo Krakių vienuolynui vandens malūną, o 1692, statant naują bažnyčią, davė medžiagos ir pinigų. 1673 I 11 Krakių vienuolės padarė įžadus pagal k. regulą ir tuo būdu įsijungė į Varmijos k. šeimą. Krakių k., kurių čia būdavo keliolika, mokė mergaites ir vertėsi rankdarbiais. Pagal tradiciją net ligi I pas. karo į vienuolyną priimdavo tik bajoraites, vienuolyne buvo vartojama tik lenkų kalba. Rusų valdžia, naikindama Lietuvoje vienuolynus, 1842 atėmė Krakių vienuolyno turtus, o seserų išlaikymui paskyrė pensiją. Seserims buvo uždrausta mokyti mergaites, priimti naujas kandidates: vienuolės pamažu turėjo išmirti. Ryšys su centru Braunsberge nutrūko. 1863 sudegė Krakių vienuolyno bažnyčia. Tada seserys

Seserų kotryniečių vienuolynas Krakėse

įsirengė koplyčią pačiame vienuolyne. Ilgametei Krakių k. viršininkei M. Sutkevičiūtei bevaldant, seserų skaičius vis mažėjo: 1873 jų buvo 12, 1895 dar 7, o 1904 tik 3. Caro įpėdinio Aleksiejaus gimimo proga (1904 VIII 12) vieno Krakių sesers giminaičio, aukšto caro valdininko intervencija Krakių vienuolynas gavo leidimą priimti kandidates ir atidaryti noviciatą. Po 1914 karo Krakėse jau buvo 12 seserų. 1923 Lietuvos k. vėl susijungė su centru Braunsberge; tada buvo panaikinta griežta klauzūra, įvesta lietuvių kalba ir prisitaikyta prie Varmijos k. konstitucijos, o netrukus, Lietuvos k. seserų ir namų skaičiui augant, (1933 jau buvo 33 seserys) sudaryta atskira Lietuvos provincija su centru Krakėse. 1940 17-je atskirų vietų dirbo 111 seserų. Jos vedė nepilnamečių mergaičių auklėjimo įstaigą Krakėse, žemės ūkio mokyklą Karmėlavoje, pradžios mokyklas Krakėse, Ukmergėje, Švėkšnoje, Kulautuvoje, senelių prieglaudas Strevininkuose, Ukmergėje, Radviliškyje, Kražiuose, Šančiuose, Kaune (Žaliajame Kalne ir Liaudies Namuose), vaikų darželius Ukmergėje ir Kražiuose, vaikų prieglaudą Kelmėje. Be to, dirbo Kurčių-nebylių institute Kaune, Šv. Luko ir Šv. Zitos ligoninėse Kaune bei kunigų sanatorijoje Birštone. Vokiečių okupacijos metu, Krakių k. vienuolyne atidarius gimnaziją, joje mokytojavo kelios k. Rusams antrą kartą okupuojant Lietuvą, kelios k. pasitraukė į vakarus ir 1949 nuvykusios į Kanadą bandė ten įsikurti, tačiau po kelerių metų darbo (vedė liet. vaikų darželį) Kanadą apleido ir įsijungė į Vokietijos k. vienuolynus.

J. Grunenberg, Die Kongr. des hl. Katharina 1868; *G. Belligardt,* Die Bedeutung der Kongr. des hl. Katharina für die Erziehung der Mädchen 1931; *A. Bönigk,* Regina Prothmann und die Kongr. der Schwester von der hl. Katharina 1933; *H. Hümmeler,* Regina Prothmann und die Schwestern von der hl. Katharina 1955; Durch Nacht zum Licht 1956; Šv. Antano kalendorius 1933, 70–72 psl. *J.V.*

Kotrynos bažnyčia Vilniuje priklausė benediktinių vienuolynui. Benediktinės buvo atkeltos iš Nesvyžiaus 1622, remiamos Mikalojaus ir Kotrynos Horodiskių. 1622–25 buvo pastatyta pirmoji šv. K. bžn., prie kurios 1635–41 Petras Valavičius pristatė Šv. Apvaizdos koplyčią ir bokštus. 1692 į vienuolyną įstojus dviem Jono Felikso Paco dukterims jo ir daugelio ponų parama nuo 1693 vienuolynas ir bžn. buvo pastatyti naujai iš mūro; 1703 bžn. pašventinta. 1737 VI 12 vienuolynas, bžn. su visu įrengimu ir biblioteka sudegė. 1741 XI 16, sutartimi su abate Sibile Rejtanaite, arch. J. K. Glaubicas (žr.) įsipareigojo atstatyti bžn., du jos fasadus ir du bokštus bei Šv. Apvaizdos koplyčią pagal jo paties projektą. Sutarties originalas išliko vienuolyne. Atstatymą vėl parėmė didelis skaičius ponų. 1741 dar stovėjo senosios bžn. mūrai ir skliautai, todėl Morelovskis spėja, kad Glaubicas dviejų bokštų motyvą paėmė iš senojo pastato, juos tik pakeldamas vienu aukštu. Statyba buvo greit baigta. 1743 datuotos groteles bokšte. 1746 inventorius aprašo jau dabartinę išvaizdą. Stiukų darbus pinijonuose ir bokštuose atliko Johannes Hedl. Glaubico dirbtieji vidaus įrengimai buvo greit pašalinti ir 1752–59 pastatyti nauji iš spalvoto stiuko, imituojančio marmorą (6 altoriai). Didysis altorius pažymėtas ‚1753'. Dvi chorų tribūnas pagal savo projektus atliko Joachim Herdegen 1762. Dokumentai mini 1746–47 Albertą Knoffą dirbusį groteles, 1765 Mikalojų Erle — sidabro žvakides; remontus dariusius — 1772 Carlo Francesco Rondelli,

Šv. Kotrynos bažnyčia Vilniuje

1799 Petrą de Rossi ir 1802 Joną Boretti. 1759 iš Krokuvos buvo atvežta Čechavičiaus paveikslai. 1857 abatė Maura Doveikaitė atnaujino interjerą ir išorę. Bažnyčia yra vienos navos su abside; skliautus viduje laiko prie vidaus sienos prišlieti pilioriai. Fasadai išskaidyti piliastrais, kurie kyla į bokštus. Priekiniame fasade įsieniuose šv. Benedikto ir šv. Scholastikos, choro pinijone — šv. Romualdo ir šv. Kotrynos statulos. Vertikalizmas bokštuose, pinijonuose, plokštinis smulkių dekoratyvinių detalių sudėstymas, vazos, grotelės, ažūriniai kryžiai daro K. bžn. viena iš būdingiausiųjų Vilniaus vėlyvojo baroko pastatų. Šv. Apvaizdos koplyčios aštuonkampė rotonda su kolonėlių pora kampuose savo didesniu plastiškumu ir skirtingomis proporcijomis atsveria dominuojantį viso pastato vertikalizmą ir kuria harmoningą ansamblį iš šoninio fasado pusės. 1944 nukentėjo bžn. bokštai ir absidė.

M. Dowejkówna, Wiadomość o klasztorze PP. Benedyktynek w Wilnie (rankraštis apie 1868); *S. Dąbrowski,* Odbudowa kościoła Św. Katarzyni w Wilnie przez architekta Jana Krzysztofa Glaubicza (Biul. Hist. Sztuki i Kultury R. II, Nr. 3) 1934, 222–225; *S. Lorentz,* Jan Krzystof Glaubitz architekt wileński XVIII w. (Prace z historii sztuki 3) 1937, 8–17; *M. Morelowski,* Znaczenie baroku Wileńskiego XVIII stulecia 1940 4–5 psl. *P.Rkl.*

Valdovės:

K. Habsburgaitė (1533–1572 II 28) trečioji Žygimanto Augusto žmona. Ji buvo duktė imp. Ferdinando I ir Onos Jogailaitės, vienintelės Vengrijos ir Čekijos palikuonės, kai jos brolis Liudvikas II, Vladislovo Kazimieraičio sūnus, žuvo prie Mohács (1526) kautynėse su turkais. Po Mantuos kng. Pranciškaus Gonzagos mirties K. tapo jauna našle. Mirus karalienei Barborai Radvilaitei, Mikalojus Radvila Juodasis įkalbinėjo Žygimantą Augustą vesti pirmosios žmonos Elzbietos seserį K. Tokiu susigiminiavimu su Habsburgais turėjo atsirasti ir sąjungininkas prieš Maskvą. Gavęs slaptą Augusto misiją, Radvila 1553 III nuvyko Vienon savo valdovo vardu pasipiršti. Išleisdamas dukterį už Žygimanto Ferdinandas I tikėjosi pagalbos prieš didelį pavojų keliančius turkus. Krokuvoj įvyko iškilmingos vestuvės ir karūnacija (1553 VII 30). Apie K. išlikę daug laiškų ir kt. šaltiniai rodo jos liūdną vedybinų gyvenimą. Erotiškas ir sentimentalus Žygimantas Augustas K. nemėgo, ja bodėjosi, apie ją dažnai kietai ir įžeidžiančiai išsitardavo. O po 1554, kai vilties kibirkštėlė sulaukti įpėdinio pasirodė tik tuščias laukimas, Žygimanto Augusto ir K. santykiai dar labiau pablogėjo. K. ėmus nuolat sirguliuoti, karalius ją išsiuntė gyventi į Radomo pilį. Jos tėvas ir broliai ne kartą veltui rašė Žygimantui Augustui. Šis teisinosi, kad K. liga (epilepsija) neleidžianti bendrai gyventi. O K. labai jaudinosi dėl vyro neištikimybės, nes jis nesilėpė su konkubinomis. Habsburgai nenorėjo išgyventi skyrybų gėdos, o popiežiaus legatas J. Commendoni viską darė, kad Žygimantas nesusigundytų pasekti Anglijos Henriko VIII. Žygimantas Augustas sakė legatui, jog jis greičiau sosto ir gyvybės neteksiąs, negu su K. vėl kartu gyvensiąs (Zivier). Iš kitos pusės jam vis buvo įkalbinėjama skirtis ir minimi astrologų pranašavimai, jog Žygimantas Augustas, kaip ir jo prosenelis Jogaila, tik iš ketvirtų vedybų tesulauksiąs taip trokštamo įpėdinio. Nors pats primas Jokūbas Uchańskis (žr.) patarinėjo skyrybas, visada neryžtingas karalius nedrįso pasiryžti. Nieko nepadėjo magnatų ir bajorų pastangos ir triukšmai per seimus. Kaip kitados nuo Barboros jis nesiskyrė, taip dabar užkietėjęs nuo K. laikėsi nuošaliai ir ją išsiuntė atgal į Austriją (1565 X 8), mokėdamas kasmet po 20.000 guldenų. Išvykdama K. pareiškė, kad jeigu Žygimantas ją ‚savo žmona ir nenori laikyti', ji, kol gyvensianti, karalių ‚savo vyru laikys ir pripažins'. Niekada ji su skyrybomis nesutiksianti ir sugrįšianti, kai Dievas ‚karaliaus širdį vėl apšvies'. K., kaip ir jos sesuo Elzbieta anksčiau, lenkų buvo vadinama ‚šventa moterimi'. Nors Habsburgai klabino Žygimantą Augustą priimti K. atgal, jis reiškė aiškų nenorą, be kitko, teisindamasis, jog dėl pablogėjusių finansų negalėsiąs išlaikyti jos atskiro dvaro. Kai K. mirė Linze, liguistai įpėdinio geidžiąs Žygimantas A. nebespėjo ketvirtą kartą vesti, nes ir pats tuoj mirė (1572 VII 7).

Kotryna Habsburgaitė

Al. Przezdziecki, Jagiellonki Polskie w XVI wieku, II 1868 3–33; V 1878 LXXIII–CXXXII psl.; 65–135 (su J. Szujskio papildymais, nurodant daug šaltinių); *E. Zivier,* Neuere Geschichte Polens (1506–1572). Die zwei letzten Jagiellonen 1915, 526–539, 773–79 psl.

K. Jogailaitė (1526 Krokuvoje–1583 IX 16 Upsaloje) Žygimanto Senojo ir Bonos Sforcos duktė, švedų karaliaus Jono II žmona. Tėvui mirus 1548 ir motinai grįžus Italijon, K. gyveno brolio Žygimanto Augusto globojama. Našlys caras Jonas IV 1560 atsiuntė pasiuntinius piršliais pas K. ar jos vyresnę seserį Oną (katra bus ‚stambesnė ir gražesnė'). Nors pasiuntiniai pasisakė už K., Žygimanto Augusto atsakymas dvare carui buvo nudelstas. Tad Jonas IV įširdo. Ištekėti K. tuoj atsirado kita proga. Švedijon nuvykęs pasveikinti naujo karaliaus Eriko XIV, grafas Jonas Tęczynski į K. atkreipė dėmesį karaliaus jaunesniojo brolio, Suomijos kng. Jono Vazos. Kai Žygimantas Augustas nenorėjo jaunesnės K. ištekinti anksčiau už Oną, Vaza paskatino, kad jo brolis Magnus pirštųsi Onai. Ši oficialiai pareiškė, kad ji K. nestos skersai kelio į vedybinę laimę. Gavęs palankų atsakymą (švedų pasiuntiniai Vilniuje 1562 IV), Jonas 1562 rudenop atplaukė į Dancigą ir iš ten atvyko į Kauną pasimatyti su K. broliu karaliumi ir vykti Vilniun. Visas sostinės dvaras išvyko už mūrų pasitikti aukšto svečio, nors Vilniaus vaivada Radvila Juodasis K. vedyboms su Vaza buvo priešingas. Su didelėmis, visą savaitę trukusiomis iškilmėmis ir visokiais riteriškais žaidimais, 1562 X 4 vysk. Valerijonas Protasevičius sutuokė K. su Jonu Vaza. Gavęs ką tik Lietuvai-Lenkijai pasidavusioje Livonijoje užstatu 7 pilis, Jonas su K. per Rygą tuoj išvyko Suomijon. Jau pakeliui į savo sostinę Abo (Turku) jaunieji iš Eriko XIV patyrė daug nemalonumų ir kliuvinių. Veikdamas s-goj su Maskvos caru, Erikas XIV buvo labai priešingas brolio vedyboms su K. ir susiartinimui su Žygimantu Augustu. Kai išdaviku apšauktas K. vyras nevyko į Stockholmą pasiteisinti, 1563 VIII 12 jis buvo Abo pilyje apsuptas Eriko kariuomenės ir drauge su K. įmestas į Gripsholmo kalėjimą. Drąsi K., nors jai buvo pasiūlyta grįžti pas brolį Žygimantą Augustą ar pasitraukti į Suomiją nurodyton pilin, nesiskyrė nuo vyro ir kartu su juo, iš vienos vietos kilnojama į kitą, kentė sunkų žiauraus Eriko kalėjimą 4 m. Labiausiai K. gyveno nežinios dienas, kai caras Jonas IV, jo kariuomenei Livonijoje nepavykus K. pačiupti pakeliui iš Vilniaus į Abo, per pasiuntinius vis kalbino sąjungininką Eriką, kad šis jam išduotų savo brolienę K. Įžeistas senis caras, kai buvo atmestas jo pasipiršimas K., vis negalėjo nurimti. Tokiu būdu pačiupdamas nelaimingąją K., Jonas IV norėjęs nugiežti savo pyktį (Zivier). K. vos nepateko carui konkubina, nes Jonui IV padarius taikos sutartį su švedais, karaliaus Eriko XIV vardu jo kancleris (Niels Gyllenstjerna) pažadėjo K. išduoti carui. Eriko XIV kerštingumas turėjo panašumo į Jono IV. Bet sąžinės graužiamas Erikas XIV pagaliau brolį paleido iš kalėjimo. Susimokęs su švedais, kuriems Eriko XIV sauvalės ir žiaurumai buvo įkyrėję, Jonas Vaza pasiekė, kad brolis parlamento būtų paskelbtas psichiškai nesveikas ir detronizuotas. Tapus Jonui Švedijos karaliumi, K. buvo Upsaloje karūnuota karaliene (1569). Maskvos–Švedijos s-ga tuojau pasibaigė. Jonas III tapo caro kiečiausias priešas. O K. stengėsi Švedijon grąžinti katalikybę ir savo sūnų ji išauklėjo griežtai katalikiškai. Dar kalėjime 1564 gimusi Izabelė po dvejų metų mirė, nepakeldama skurdo. O taip pat kalėjime gimęs Zigmantas Vaza (1566 VII 20) davė trijų Vazų valdovų dinastiją Lietuvai-Lenkijai. Jonas III Upsaloje savo žmonai pastatė gražų paminklą.

Kotryna Jogailaitė

Al. Przezdziecki, Jagiellonki Polskie w XVI wieku, III 1868 137–153; *E. Zivier,* Neuere Geschichte Polens (1506–1572) 1915, 619–629, 646–656.

K. Leščinskienė (1680–1747) Poznanės kašteliono Jono z Bnina duktė. 1698 ji buvo sutuokta su Stanislovu Leščinskiu, tapdama trumpam (1706–09) Lenkijos karaliene, drauge gaudama ir D.L.K-nės titulą.

Z.I.

K. Aragonietė (1485–1536) Anglijos karalienė, Ferdinando kataliko ir Izabelės Kastilietės duktė. 1501 ištekėjo už Anglijos sosto įpėdinio Valijos (Wales) princo Artūro, kuris po 5 vedybinio gyvenimo mėnesių mirė. 1503 popiežius leido K. tekėti už jaunesniojo Artūro brolio, Valijos princo Henriko, kuris tuo metu buvo tik 11 metų. 1509

Kotryna Aragonietė

K. buvo sutuokta su Henriku ir drauge vainikuota Anglijos karaliene. 1510–18 K. su Henriku susilaukė net 6 vaikų, bet tik jaunesnioji duktė Marija užaugo. Neturėdamas vyriško įpėdinio, Henrikas VIII pradėjo rūpintis skyrybomis su K. Negavęs iš pop. Klemenso VII sutikimo atsiskirti su K., be popiežiaus sutikimo vedė Oną Boleyn. K. ir Henriko VIII skyrybos laikomos viena iš Anglijos reformacijos priežasčių.

J. A. Froude, The Divorce of Catherine of Aragon 1891; *A. F. Pollard,* Henry VIII 1905; *G. Matingly,* Catherine of Aragon 1942.

K. de Medici (1519–1589) Prancūzijos karalienė, Urbino hercogo Lorenzo II de Medici duktė. 1533 ištekėjo už Orleano kng. Henriko, kuris 1547 liko Prancūzijos karaliumi ir valdė ją Henriko II vardu. K. pradžioje nevaidino jokio politinio vaidmens nei Prancūzijos politikoje, nei dvaro rūmuose, nes ten daugiau įtakos karaliui turėjo jo meilužė Diana de Poitiers. K. politinis vaidmuo iškilo jos sūnų valdymo metu: Pranciškaus II (1559–1560), Karolio IX (1560–1574) ir Henriko III (buv. Lenkijos ir Lietuvos karaliaus). Dėl Karolio IX nepilnametystės K. liko regente ir stipriai pradėjo reikštis politikoj. K. buvo išmokslinta, gabi, bet gabumai negalėjo prilygti garbės troškimui. Išėjo itališką Machiavelli politikos mokyklą, todėl jai nebuvo svetimas dalykas intrigos; jos poelgių nesaistė moralės taisyklės. Ji Machiavellio veikalą Il Principe laikė savo biblija. Kadangi tuo metu Prancūzijoje varžėsi katalikų ir hugenotų politikos atstovai, tai K. stengėsi laviruoti tarp abiejų partijų ir ypač bijojo, kad viena kuri jų visiškai neįsigalėtų. Tokiu nusistatymu vadovaudamasi buvo organizatorė vad. Baltramiejaus nakties, kad pašalintų nuo valdžios jau beįsigalinčius hugenotus. K. mėgo meną, literatūrą, ištaigingumą, todėl jos iniciatyva buvo statydinami puošnūs pastatai. Rinko karališkajai bibliotekai rankraščius. Jos laiškus išsp. H. de La Ferrière 10 tt. 1880–1908. *P.Č.*

Kotryna de Medici

J. E. Neale, The Age of C. de Medici 1943; *C. v. Chledowski,* Die letzten Valois ²1934; *F. Watson,* K. v. Medici 1936.

Rusijos imperatorės:

K. I (rus. Jekaterina) Aleksejevna (1684–1727), Rusijos imperatorė (1725–1727). Ji buvo Lietuvos valstiečio Skavronskio duktė, vardu Morta, gimusi Jakobstadto mst. (dabar Jekabpils Latvijoje), jos tėvui persikėlus iš Lietuvos į Kuršą. Liko našlaitė, kurios auginimu rūpinosi Marienburgo (Livonijoj) liut. pastorius Glück. Kiek paaugusi Morta buvo jo šeimoje tarnaite ir vaikų aukle. Švedų kariuomenei užėmus Marienburgą, Morta ištekėjo už švedų dragūno Johano. Kai rusų kariuomenės priversti švedai evakuavo Marienburgą ir rusai užėmė miestą 1702, Morta kartu su kitais švedais pateko rusų nelaisvėn. Prasilenkdamas su caro Petro I nurodymais, maršalas Šeremetjevas nepasiuntė jos kartu su kitais karo belaisviais į Maskvą, bet dėl jos nepaprasto grožio pasiliko sau. Vėliau jis turėjo ją perleisti rangu aukštesniam kng. Al. Menšikovui. Būdama Menšikovo rūmuose Maskvoje, Morta atkreipė caro Petro I dėmesį, kuris, atėmęs ją iš Menšikovo, 1703 padarė savo nuolatine meiluže. Nuo tada Morta turėjo daug įtakos Petrui I. Jau gimus jos ir Petro I keliems vaikams (ji turėjo 8 vaikus iš Petro I, kurie visi mirė, išskyrus 2 dukteris), Morta priėmė stačiatikių tikybą 1710 ir buvo perkrikštyta Kotrynos (Jekaterina) Aleksejevnos vardu, kartu gaudama valdovės (gosudarynia) titulą. Atsiskyręs nuo savo žmonos Eudoksijos, Petras I 1712 vedė K., o savo ir jos nelegaliai gimusias dukteris Oną ir Elzbietą paskelbė teisėtomis caraitėmis. K. pasidarė neatskiriama Petro I kompanionė, turėdama geros įtakos jo būdui ir švelnindama jo pykčio priepuolius ant savo patarėjų. K. lydėjo Petrą I ir jo užsienio kelionėse bei karo žygiuose. Turkams apsupus Petrą I su rusų kariuomene prie Pruto upės 1711, ji išgelbėjo Petrą I, kyšiais ir savo papuošalais papirkdama turkų didįjį vizirį. Į valstybės reikalus tačiau K. nesikišo. 1722 ji kartu su Petru I dalyvavo žygyje į Persiją. 1732 K. Petro I buvo paskelbta sosto įpėdine, apleńkiant Petro I nužudyto jo paties sūnaus carai-

Kotryna I

čio Aleksiejaus sūnų, caro vaikaitį Petrą. 1724 K. iškilmingai vainikuota, ir jos garbei įkurtas šv. Kotrynos ordinas, o caro gvardijoj sudarytas atskiras pulkas. Kiek vėliau, tais pačiais 1724, K. pateko Petro I nemalonėn dėl savo artimų santykių su savo rūmų kambariniu Moensu, kuris Petro I įsakymu už tai buvo nukirsdintas, o jo galva laikoma K. kambaryje. Bet vėliau Petrui I susirgus, K. vėl su juo susitaikė ir slaugė jį ligi mirties.

Petrui I mirus 1725, aplenkiant jo vaikaitį Petrą, nužudyto už bausmę caraičio Aleksio sūnų, kng. A. D. Menšikov, grafas P. A. Tolstoj, F. M. Apraksin, remdamiesi Preobreženskо ir Semenovo gvardijos pulkais, paskelbė K. Rusijos imperatore. Valdžią paėmė Petro I iškeltų asmenų grupė, vadovaujama Menšikovo, kuris pasidarė svarbiausias K. patarėjas. Senosios aristokratijos atstovai ir senatas buvo priversti pripažinti K. imperatore. Jų įtakai valstybės reikalams ir senato reikšmei sumažinti, 1726 buvo įsteigta Vyriausia slaptoji taryba, sukoncentravusi administracinę galią kelių asmenų rankose, remiamų reformų šalininkų. Šioj taryboj ypatingos galios turėjo grafas P. A. Tolstoj, o užsienio politika buvo vedama vieno gabiausių mirusio Petro I diplomatų, — grafo A. I. Ostermanno, kurio įtakoje Rusija 1726 prisidėjo prie Austrijos ir Ispanijos sąjungos prieš Angliją. K. pritariant ir remiant buvo įsteigta Rusijos Mokslų akademija. K. remiama buvo pasiųsta Vitus Beringo vadovaujama ekspedicija Šiaurės vandenynui ištirti. Dėl Menšikovo rūmų intrigų K. savo sosto įpėdiniu paskyrė ne savo dukterį Elzbietą, bet Petro I vaikaitį Petrą II. K. ir Petro I duktė Ona ištekėjo už kng. Karolio Fridricho von Holstein-Gottorpo ir buvo vėlesnio Rusijos caro Petro III motina. Kita K. ir Petro I duktė Elzbieta (žr.) 1741 pasidarė Rusijos imperatore.

S. M. Solovjev, Istorija Rossii 1895; (") Petr Velikij 1903; *K. Waliszewski,* Pierre le Grand 1897; *V. O. Kliučevskij,* Kurs russkoj istorii 1937; *M. I. Semevskij,* Carica Ekaterina Alekseevna ²1884; *B. D. Grekov* (red.), Istorija SSSR, t. I ²1948; *G. A. Novickij,* Istorija SSSR XVIII v. 1950; *R. Wittram,* Peter der Grosse 1954. *K.Avž.*

K. II **Didžioji** (rus. Jekaterina) Aleksejevna (1729–1796), Rusijos imperatorė 1762–1796. Pirmasis jos vardas buvo Sofija Augusta (Sophie Auguste); ji buvo duktė smulkaus Vokietijos kunigaikščio Christian August von Anhalt-Zerbsto. Rusijos imperatorės Elzbietos kviečiama, K. atvyko į Rusiją kaip Rusijos sosto įpėdinio Elzbietos sesers sūnaus Petro sužadėtinė. 1744 atvykusi į Rusiją, Sofija Augusta iš liuteronų tikybos perėjo į stačiatikių ir buvo perkrikštyta K. Aleksejevnos vardu. Būdama stipraus charakterio ir didelių intelektualinių gabumų, K. 1745 ištekėjo už fiziškai ir protiškai silpno Petro. Iš pat pradžios jos šeimyninis gyvenimas buvo nelaimingas. Niekindama savo vyrą, bet kartu būdama neskrupulingai ambicinga, K. vėlesnės savo karjeros sumetimais gyveno su juo, nenorėdama nutraukti savo draugiškų ryšių su Elzbieta, kurios valdymo laikais ji jau aktyviai dalyvavo politikoje bei įvairių grupių kovose dėl įtakos caro rūmuose. Per Septynerių metų karą (1756–1763) apie K. spietėsi aukštų rusų bajorų grupė, ir tuo metu K. rėmė Rusijos užsienio politiką, palankią Anglijos interesams.

Elzbietai mirus, K. vyras Petras III 1762 pasidarė Rusijos caru. Petras III sukėlė didelį nepasitenkinimą savo nepopuliaria užsienio politika, nesuderinama su to meto Rusijos interesais. Nežiūrint didelių rusų kariuomenės pasisekimų Prūsijoje Septynerių metų kare kovojant prieš Fridrichą II, Petras III staiga atšaukė rusų kariuomenę ir sudarė sąjungą su Prūsija, žavėdamasis Fridrichu II ir jo militarizmu. Rusų nepasitenkinimas Petru III dar labiau didėjo, kai jis viešai juokėsi iš stačiatikių bažnyčios papročių, gyveno linksmai leisdamas laiką ir grasė išsiskirti su savo žmona K. bei vesti savo meilužę rūmų ponią Voroncov. Priešingai savo vyrui, K. buvo populiari ir rusų mėgiama. Nors ji irgi buvo vokiečių kilmės, bet sugebėjo prisitaikyti prie rusų gyvenimo būdo, rūpintis jų reikalais, gerbti jų stačiatikių papročius bei tikybą, kalbėti rusiškai. Ji pati stengėsi sutapti su rusų tauta. Rusai tiek ją mėgo, jog nekreipė dėmesio net į palaidą, nemoralų jos šeimyninį gyvenimą. Nekęsdama ir niekindama savo vyrą, K. iš pat pradžių prisitaikė prie skandalingo caro rūmų gyvenimo ir turėjo visą eilę meilužių, stengdamosi panaudoti juos savo politiniams siekimams. Tuo metu jos meilužiu buvo įtakingas grafas Grigorij Grigorjevič Orlov.

Savo taktu ir prisitaikymu prie rusų papročių patraukusi rusų simpatijas ir įsigijusi stiprią paramą, K. mokėjo išnau-

doti didėjantį rusų nepasitenkinimą caru Petru III ir pati pasidaryti Rusijos valdove. Jos įtakingas meilužis grafas G. G. Orlov su kitais trimis savo broliais pasidarė sąmokslo vadais. Remiami caro rūmų gvardijos, 1762 jie suėmė Petrą III, privertė jį formaliai atsisakyti sosto ir uždarė jį į kalėjimą, kur Petras III netrukus buvo rastas pasmaugtas. Nuvertus Petrą III, K., sąmokslininkų paskelbta, pasidarė Rusijos imperatore 1762. Savo padėčiai sustiprinti, ji nusikratė kito galimo pretendento į Rusijos sostą. Anksčiau buvęs Rusijos caras Jonas VI (žr.), uždarytas į kalėjimą po 1741 perversmo ir vis dar tebekalintas Šliusselburge, dabar buvo kalėjimo sargų nužudytas. K. taip pat sutrukdė kai kurių aukštų bajorų pastangas paskelbti ją ne imperatore, bet tik jos sūnaus Povilo, gimusio dar 1754, regente. Taip savo rėmėjų padedama, K. stipriai atsisėdo į Rusijos carų sostą, kaip neribota valdovė ir aukštai iškėlė Rusijos carų autokratiją, savo valdžios troškimo ir nepažabotos meilės aistrų vedama.

K. ir apšviestasis absoliutizmas. Būdama didelių gabumų, plačių intelektualinių interesų bei užsimojimų ir tiems laikams plataus išsilavinimo, K. istorikų yra laikoma tipinga apšviestojo absoliutizmo valdove. K. mėgo skaityti prancūzų šviečiamosios literatūros raštus ir daryti skaitytų knygų santraukas. K. pasidarė prancūzų enciklopedistų ir ypačiai Voltaire stropi mokinė. K. pati susirašinėjo su Voltaire, D'Alembertu, M. v. Grimmu ir kitais švietėjais, pasisakydama dėl jų raštų ir su jais pasikeisdama mintimis. Anot barono Melchior von Grimmo, kuris beveik metus praleido K. rūmuose 1777–1778, pasikalbėjimai su ja buvę įdomesni, negu jos puikūs laiškai. Norėdama turėti artimesnių ryšių su švietėjais, K. siūlė D'Alembertui atvykti Petpilin, čia pabaigti savo enciklopediją ir imtis jos sūnaus Povilo auklėjimo. Jos pakviestas Diderot'as lankė ją Petrapilyje. Ji kvietė atvykti pas save į Rusiją ir Voltaire.

Kartu su K. ryšiais su Prancūzija, Rusijos carų rūmuose ir diduomenėje plito prancūzų įtaka. Greta savo ryšių su prancūzų filosofais, K. korespondavo ir su kitais apšviestojo absoliutizmo atstovais — Prūsijos karaliumi Fridrichu II ir Austrijos imperatoriumi Juozapu II. Jos laiškai rodo didelį literatūrinį ir filosofinį išsilavinimą. Skiepydama aukštiesiems visuomenės sluoksniams prancūzų kultūrą, ji įvedė savo rūmuose vakarietiškas manieras ir ceremonijas, ragino bajorus keliauti į Prancūziją ir kitus kraštus, skatino juos mokytis prancūziškai ir kt. K. pati domėjosi ir rinko meno ir senienų kolekcijas ir išvystė žymią meninę bei literatūrinę veiklą. K. parašė dramą apie legendarinį rusų didvyrį Olegą. Ji paliko įdomius užrašus.

J. B. Lampi Kotryna II

K. vidaus politika. K. buvo viena energingiausių ir veikliausių Rusijos valdovių, nors dabartiniai S. Rusijos istorikai ir stengiasi sumažinti ir nuvertinti jos asmeninę autokratiją. Tvirtai suėmusi visą valdžią į savo rankas bei skirdama savo meilužius į labiausiai atsakingas vietas, K. gabiai panaudodavo juos savo politiniams siekimams. Dar prieš pasidarant imperatore, jos svarbesni meilužiai kurį laiką buvo iš pradžių Sergej Soltykov, po jo Stanislovas Augustas Poniatovskis (žr.), kuriam ji vėliau padėjo pasidaryti Lietuvos-Lenkijos karaliumi. 1762–74 jos meilužiu ir pagrindiniu įrankiu buvo grafas Grigorij G. Orlov, 1775–1791 galingas kng. Grigorij Potemkin, 1791–1796 grafas Platonas Zubovas. Greta jų, K. apie save subūrė visą eilę gabių ir energingų pata-

rėjų bei pareigūnų, tarp kurių ypačiai gabus buvo Pabaltijo vokiečių kilmės J. Sievers. Bestiprindama savo autokratinę galią, K. susilpnino senato politinį vaidmenį, padalydama jį į 6 departamentus. Krašto administracijos srityje K. toliau praplėtė centrinės valdžios biurokratizmą. 1775 jos įvesta gubernijų santvarka Rusijoje stiprino centrinės valdžios ir dvarininkų įtaką provincijų valdyme. Šia reforma administracija visoje Rusijoje buvo suvienodinta.

Rusijos įstatymams sutvarkyti bei reformoms paruošti K. 1767 paskyrė specialią komisiją, kuriai pavedė sudaryti naują Rusijos teisyną. Tuo reikalu K. davė tai komisijai savo pagarsėjusią instrukciją, kurioje atsispindėjo jos apšviestojo absoliutizmo ideologija ir liberalinės prancūzų švietėjų mintys. K. instrukcija, parašyta ypačiai remiantis Montesquieu ir Beccaria veikalų mintimis, buvo tiek radikali, jog net jos platinimas Prancūzijoje buvo uždraustas. Be to, prasidėjus revoliucijai Prancūzijoje ir socialiniams neramumams Rusijoje, K. atšalo nuo savo liberalinių bei apšviestojo absoliutizmo idėjų, nutraukė reformų komisijos veikimą ir grįžo prie griežtesnės autokratijos, vartodama priespaudos metodus. Administraciniu valdžios teroru, areštais, kalėjimu ir trėmimu buvo persekiojami pažangesni veikėjai. K. visokiais būdais dabar stengėsi užgniaužti liberalinių bei revoliucinių minčių plitimą. A. N. Radiščev, savo Kelionėje iš Petrapilio į Maskvą — Pusešestvije iz Peterburga v Moskvu, 1790 aprašęs tikrą valstiečių padėtį, K. buvo areštuotas ir ištremtas į Sibirą kaip pavojingas revoliucionierius. Liberalas N. I. Novikov 1792 buvo uždarytas į Šliuselburgo kalėjimą.

Savo socialinėje politikoje K. buvo kuo toliausiai nutolusi nuo savo liberalinių idėjų ir apšviestojo absoliutizmo minčių. Baudžiauninkai ne tik negavo jokių teisių, bet baudžiavos dar pasunkėjo K. laikais. Pasiduodama dvarininkų spaudimui, K. sustiprino dvarininkų padėtį ne tik išlaikydama jų privilegijas, sekuliarizuodama daugelį cerkvių žemių ir atleisdama bajorus nuo karo prievolės, bet taip pat 1765 ir 1767 potvarkiais (ukaz) praplėsdama dvarininkų teises į baudžiauninkus, leisdama jiems savo nuožiūra siųsti savo baudžiauninkus į katorgą ir įsakydama sunkiųjų darbų kalėjimu bausti tuos baudžiauninkus, kurie duotų skundus ant savo ponų. Tai prisidėjo prie politinės, socialinės ir ekonominės dvarininkų įtakos sustiprėjimo.

Baudžiavoms sunkėjant, daugely vietų baudžiauninkai ėmė bruzdėti, bandydami sukilimo būdu išsilaisvinti nuo priespaudos. Pats žymiausias tokių valstiečių ir kazokų maištas buvo 1773–1775 Uralo kazoko Emilijaus Ivanovič Pugačevo vadovaujamas, plačiai išsiplėtęs Pavolgyje ir smarkiai sukrėtęs visą valstybę. Pugačevas greta baudžiauninkų ir kazokų prieš K. sukėlė taip pat baškirus, Uralo srities dirbtuvėms priskirtus baudžiauninkus. Sukilimo išgąsdinti bajorai ir dvarininkai dar labiau glaudėsi prie sosto ir rėmė K. politiką. Už tai K. atsilygino dideliu mastu dalindama savo bajorams žemes su ten gyvenusiais valstiečiais ir 1785 privilegija (žalovanaja gramota) dvarininkams, užfiksavusia ir sustiprinusia jų luomines teises. 1785 K. suteikė privilegiją miestiečiams, įvesdama miestuose savivaldybę, kuri pateko į aukštųjų miestiečių sluoksnių rankas.

Iš dalies apšviestojo absoliutizmo prasme, K. pravedė eilę reformų: bandė pagerinti įstatymus, kūrė miestus, globojo prekybą, kasdino kanalus, 1775 paskelbė manifestą apie prekybos ir pramonės laisvę, globojo žemdirbystę, kvietėsi kolonistus, ypačiai vokiečius, kuriuos apgyvendino Pavolgyje (1763) ir kitur, steigė ligonines, įvedė skiepijimą nuo raupų, kūrė pradžios mokyklas miestuose, karo, jūrininkystės bei aukštesnes mokyklas dvarininkų vaikams, siuntė rusus mokytis į užsienius, skatino labdarą, remdama mokslininkus ir literatus, 1783 įsteigė Mokslų akademiją, steigė teatrus, muziejus, statė rūmus, skleidė prancūzų kultūros įtaką tarp bajorų ir kt. Visų tų reformų vaisiai tačiau buvo prieinami tik labai ribotam Rusijos gyventojų skaičiui, — tik aukštosioms visuomenės klasėms, o Rusijos gyventojų masės, baudžiauninkai, nieko iš jų neturėjo. Rusijos pasienių ne rusų gyvenamose srityse K. vedė griežtą rusinimo politiką ir sustiprino kitataučių priespaudą bei persekiojimą.

K. užsienio politika buvo ypačiai sėkminga. K. vėl atnaujino bei užtikrino Rusijai didžiosios valstybės vietą, galią ir įtaką tarptautiniuose santykiuose. Įjungė į Rusiją gudų ir ukrainiečių gyvenamas žemes, įsitvirtino Pabaltijy bei

Juodosios jūros šiaurės pakrantėse ir išplėtė rusų valdomas sritis Sibire bei š.r. Azijoje. Savo viešpatavimo metu K. pasiekė daugumos savo užsienio politikos užsimojimų. Prie jos užsienio politikos pasisekimo ypačiai prisidėjo jos sugebėjimas apie save suburti žymius diplomatus (Nikita Panin, A. A. Bezborodko, N. V. Repnin, Dimitrij Golicin, Voroncov) ir karo vadus (Aleksandr Golicin, P. A. Rumiancev, Peter Panin, A. V. Suvorov, G. A. Spiridov, F. F. Ušakov ir jos meilužis G. A. Potemkin).

K. ir jos patarėjai gabiai išnaudojo Septynerių metų karo rezultatus, sustiprindami Rusijos tarptautinę padėtį ir išnaudodami Anglijos, Prancūzijos, Prūsijos, Austrijos politinių siekimų skirtumus bei interesų priešingumus. Rusams besiveržiant prie Juodosios jūros, 1768 prasidėjo pirmasis Rusijos karas su Turkija, po gen. P. A. Rumiancevo pergalių pasibaigęs Kučuk-Kainardži taika 1774, kuria Rusija įsigijo Juodosios jūros šiaurinę pakrantę ligi Bugo upės žiočių, teisę laisvai plaukioti Juodojoje jūroje ir teisę globoti krikščionis pačioje Turkijoje. Pastačiusi Juodosios jūros laivyną ir įsitvirtinusi jos pakrantėse, K. pradėjo kištis į Turkijos vidaus reikalus, remdamasi įsigyta teise globoti joje krikščionis ir skatindama Balkanų ir Užkaukazio tautas išsilaisvinti iš Turkijos jungo. K. svajojo visai išvaryti turkus iš Moldavijos, Valakijos ir viso Balkanų pusiasalio ir čia įsteigti eilę naujų valstybių Rusijos globoje. Ji svajojo išvaduoti Konstantinopolį, įsteigti naują Graikijos imperiją su sostine Konstantinopolyje ir jos imperatoriumi paskirti savo vaikaitį, kuris tuo tikslu sąmoningai buvo pakrikštytas Konstantino vardu. Nors šios jos svajonės ir neįvyko, bet K. toliau stiprinosi Juodosios jūros srityje. 1783 gen. G. A. Potemkin nukariavo Krymą, galutinai likviduodamas agresyvų Krymo totorių chanatą. Potemkino priežiūroje vyko bandymas įsigytas Juodosios jūros pakrantes kolonizuoti ir plėsti prekybą ir laivininkystę. Antrojo Turkų karo metu 1787–1791 gen. A. V. Suvorovo ir N. V. Repnino pergalių dėka bei 1792 Jassy taika Rusija įsigijo Očakovą ir stepes tarp Bugo ir Dniestro. Taip K. įvykdė Petro I svajones įsigalėti Juodojoje jūroje. K. taip pat pavyko žymiai praplėsti Rusijos valdomas sritis Sibire ir š.r. Azijoje. Kare su Švedija 1790 rusų kariuomenė sėkmingai atmušė švedų karaliaus Gustavo III užpuolimą.

K. laikais Rusijos galia iškilo, K. šeimininkavo beveik nevaržoma kaimyninėje Lietuvos - Lenkijos valstybėje. Tarptautinis Rusijos prestižas tiek iškilo, jog net Anglija 1780 ieškojo K. sąjungos savo kovose prieš sukilusius kolonistus Š. Amerikoje. Atmetusi Anglijos kvietimą ir pasiūlymus, K. 1780 paskelbė ginkluoto neutralumo principą. Šis K. paskelbtas ginkluoto neutralumo jūrose principas pasidarė tarptautinės teisės dėsniu. Savo 1783 susitarimu su Turkija, K. įvedė pastovią konsuliarinę tarnybą, kuri virto bendra tarptautine praktika ir perėjo į tarptautinės teisės dėsnius. Santykiuose su Prancūzija revoliucijos metu K. ryžtingai skatino kitas valstybes siųsti savo kariuomenes prancūzų revoliucijai užgniaužti ir suteikė prieglaudą prancūzų pabėgėliams rojalistams. Savo agresyvią politiką K. nukreipė ir prieš Lietuvos–Lenkijos respubliką.

K. s a n t y k i a i s u L i e t u v a i r L e n k i j a. Tęsdama dar Petro I pradėtą politiką, K. beveik nuo pat savo įsiviešpatavimo Rusijoje pradžios ėmė kištis į Lietuvos - Lenkijos respublikos vidaus reikalus, veikdama per Lietuvoje-Lenkijoje besivaidijančias didikų partijas, papirkinėdama seimo atstovus, remdama vienų didikų šeimas prieš kitus, dėdamasi ginanti Lietuvos-Lenkijos stačiatikių teises prieš katalikų priespaudą, o taip pat ginanti bajorų aukso laisves ir pagrindinius Lietuvos-Lenkijos santvarkos principus, panaudodama savo pastovius atstovus Lietuvai-Lenkijai ir laikydama rusų kariuomenę įvairiose Lietuvos – Lenkijos teritorijos vietose. Dėl bajorų anarchijos ir aukso laisvės beirstančioj Lietuvos-Lenkijos valstybėj susidarė palankios sąlygos rusams kištis. Įvairioms didikų šeimoms besivaržant dėl valdžios, kng. Radvilų, Potockių ir Branickių priešai kng. Čartoriskiai bandė įsigalėti, ieškodami rusų užtarimo bei paramos ir užmegzdami artimus ryšiūs su Petrapilio carų rūmais. Dar Rusijos imperatorės Elzbietos valdymo metu, kada Septynerių metų kare prieš Prūsiją rusų kariuomenė netrukdoma žygiavo skersai Lietuvos-Lenkijos ir plėšė vietos gyventojus, kng. Čartoriskiai, kurių vienas (Fridrichas Mykolas, žr.) buvo Lietuvos kancleris, pradėjo artintis su rusais. Čartoriskiai pasiuntė į Petrapilį sa-

vo sesers sūnų Stanislovą Augustą Poniatovskį (žr.) kaip Saksonijos atstovą (Lenkijos karalius ir D.L.K. Augustas III kartu buvo ir Saksonijos kunigaikštis). Poniatovskis Petrapilyje susiartino su Rusijos sosto įpėdinio Petro III rūmais ir kuriam laikui pasidarė Petro III žmonos K. meilužis. Per jį Čartoriskiai užmezgė ryšius su K., kuri 1762 užėmusi Rusijos sostą pažadėjo savo paramą Čartoriskiams, o savo buvusiam meilužiui Stanislovui Augustui Poniatovskiui net Lietuvos-Lenkijos sostą.

1763 K. atsiuntė į Lietuvą savo kariuomenės dalinius su gen. Saltykovu. Norėdami paimti visą Lietuvos-Lenkijos valdžią į savo rankas, rusų remiami Čartoriskiai ruošėsi pašalinti Augustą III nuo Lietuvos-Lenkijos sosto ir pravesti savo reformas, pastoviau garantuojančias jų valdžią ir suvaržančias Lietuvos-Lenkijos bajorų anarchiją. Jų planai palengvėjo, kai Augustas III 1763 mirė ir prasidėjo tarpuvaldis, kurio metu jie tikėjosi K. pagalba pasodinti į Lietuvos-Lenkijos sostą kurį nors savo šeimos narį ar savo giminaitį Stanislovą Augustą Poniatovskį. K. susitarė su Prūsijos karaliumi Fridrichu II paremti Poniatovskio kandidatūrą, kuris, neturėdamas stiprios paramos iš Lietuvos-Lenkijos bajorų pusės, už savo iškėlimą į karalius turėtų būti K. dėkingas ir remtis ja, kaip savo protektore. Tiek Rusija, tiek Prūsija buvo suinteresuotos Lietuvos-Lenkijos politiniu bei militariniu silpnumu. Dėl to K. ir Fridrichas II susitarė žiūrėti, kad Lietuvoj-Lenkijoj nebūtų pravesta valstybę stiprinančių reformų. Kad turėtų tvirtesnį pretekstą kištis į Lietuvos-Lenkijos vidaus reikalus, K. su Fridrichu II taip pat susitarė spausti Lietuvos-Lenkijos seimą ir priversti jį sulyginti kitatikių, t.y. stačiatikių ir protestantų teises su katalikų teisėmis.

Elekcinio seimo metu sukoncentravusi rusų kariuomenę ir apsupusi Varšuvą su apylinkėmis savo diplomatiniam spaudimui į Lietuvos-Lenkijos bajorus padidinti, K. pasiekė, kad Stanislovas Augustas Poniatovskis 1764 buvo išrinktas Lenkijos karaliumi ir D.L.K. Į seimo darbus tuo metu kišosi K. atstovas Kaiserling ir kiek vėliau Repnin. Kartu su Poniatovskio išrinkimu karaliumi didikai Čartoriskiai iškilo į vadovaujamąsias Lietuvos-Lenkijos vietas, o jų giminės priešai, tarp jų Karolis Stanislovas Radvila, buvo išvaryti iš krašto.

Pasinaudodami savo iškilimu ir galia, Čartoriskiai pasiryžo pravesti reformas. Nors jie ir įsigalėjo K. paremti, bet jie iš tikrųjų neketino pasidaryti aklais rusų politikos įrankiais Lietuvoj-Lenkijoj. Jie tuoj pradėjo jau anksčiau savo planuotas reformas, kurios siekė panaikinti netvarką ir iš vidaus sustiprinti valstybę, įsteigiant paveldimą monarchiją ir tvirtą vykdomąją valdžią. Tokioms reformoms tačiau pasipriešino K. ir Fridricho II atstovai Lietuvai-Lenkijai, labiau suinteresuoti netvarkos palaikymu krašte bei Lietuvos-Lenkijos silpnumu. Liberum veto panaikinimui ypačiai pasipriešino K. atstovas M. Repnin, savo protestui paremti savo pašonėje turėjęs gana stiprią rusų kariuomenę. Liberum veto panaikinimo klausimu Čartoriskiai nusileido Repnino spaudimui, bet jų įtakoje vis dėlto buvo priimtas seimo darbų statutas, netiesiogiai apribojęs liberum veto. Seimas taip pat atmetė K. pasiūlymą sudaryti su Rusija puolimo ir gynimosi sąjungą. Kai rusai susitarę su prūsais iš 1766 seimo pareikalavo sulyginti kitatikių teises su katalikų teisėmis, Čartoriskiai su kitais seimo atstovais vėl pasipriešino rusams, ir kitatikių teisės nebuvo sulygintos su katalikų teisėmis. Tuo prasidėjo Čartoriskių konfliktas su Rusija, kuri bandė kitatikių teisių gynimo priedanga kelti Lietuvoje-Lenkijoj neramumus ir kištis į krašto reikalus.

K. atstovas Repnin sukėlė prieš Poniatovskį ir Čartoriskius stiprų pasipriešinimą nepatenkintų reformomis Lietuvos-Lenkijos bajorų. Repnino įtaka 1767 buvo sudaryta Radomo konfederacija, kurios vadovybė, rusų kariuomenės apsupta, buvo priversta pripažinti lygias teises kitatikiams ir prašyti K. saugoti senąją Lietuvos-Lenkijos santvarką bei pagrindines bajorų aukso laisvės teises. K. gavo formalų pagrindą atsiųsti dar daugiau rusų kariuomenės į Lietuvą-Lenkiją. K. atstovas Repnin Radomo konfederaciją padarė rusų politikos įrankiu Lietuvoj-Lenkijoj. 1768 buvo sušauktas konfederacinis Varšuvos seimas, kuriame Repninas įžūliai šeimininkavo per didikus, papirktus K. pinigais, Repnino dalijamus savo nuožiūra sau ištikimiems seimo atstovams. Griežčiausius rusų kišimosi priešus tame seime Repninas suėmė ir ištrėmė į Rusi-

ją, grasydamas taip pasielgti ir su kitais, kurie priešintųsi K. 1768 konfederacinis Varšuvos seimas įžūliu ir griežtu Repnino elgesiu buvo priverstas pripažinti Rusijai garanto teisę žiūrėti ir saugoti senąją Lietuvos-Lenkijos santvarką, ypačiai pagrindines (kardinalines) bajorų laisves ir teises, tarp jų ir liberum veto. Taip susidariusi teisinį pagrindą kištis į Lietuvos-Lenkijos vidaus santvarką ir ją prižiūrėti, K. kišosi į Lietuvos-Lenkijos reikalus ligi pat Respublikos galo. Repnin ir po jo kiti K. atstovai pasidarė tikraisiais Lietuvos-Lenkijos šeimininkais. Stanislovas Augustas Poniatovskis nedrįso jiems ir K. priešintis, bijodamas visiškai prarasti K. malonę ir Lietuvos-Lenkijos sostą.

Atviras rusų šeimininkavimas Lietuvoje ir Lenkijoje sukėlė griežtą daugelio bajorų pasipriešinimą. 1768 buvo sudaryta Baro konfederacija kovoti prieš rusų kišimąsi bei priespaudą ir ginti senąją Lietuvos-Lenkijos politinę bei tikybinę santvarką. Baro konfederacijos sukeltas sąjūdis išlaisvinti kraštą iš rusų įtakos apėmė visą Lenkiją ir Lietuvą. Rusijos karinės pajėgos tačiau buvo stipresnės. Konfederatų pagrindinės jėgos buvo rusų kariuomenės išblaškytos, kuriai talkininkauti buvo pasiuntęs savo kariuomenę ir Stanislovas Augustas Poniatovskis, Repnino verčiamas. Vis dėlto toliau dar bevykstantį konfederatų partizaninį priešinimąsi Repninas malšino panaudodamas Lietuvoje ir Lenkijoje K. pastoviai laikomas rusų įgulas ir specialiai iš Rusijos atsiųstą kariuomenę, vadovaujamą gen. Izmailovo. Baro konfederacijos vadams persikėlus į užsienius pasisekė gauti kiek prancūzų pagalbos pinigais ir karininkais. Konfederatus bent padrąsinimais palaikė beveik visi Rusijos priešai ir galios varžovai. Konfederatus parėmė Austrija ir kartu su Saksonija davė kiek pinigų ir ginklų. Krymo totorių chanas Krim Giriejus sudarė sąjungą su Baro konfederatais, o Turkija paskelbė Rusijai karą. K. buvo priversta dalį savo kariuomenės perkelti iš Lietuvos-Lenkijos į turkų frontą. Tada ji kiek sušvelnino ir savo politiką bei spaudimą Lietuvos - Lenkijos atžvilgiu, atšaukė iš Varšuvos įžūliai griežtą Repniną ir savo atstovu paskyrė kiek nuosaikesnį Volkonskį. Taip 1769 Baro konfederacija vėl atgijo, ir jai sekėsi gana gerai, tačiau konfederatų bandymas 1771 suimti Stanislovą Augustą Poniatovskį ir priversti jį atsisakyti Lietuvos-Lenkijos sosto atšaldė kitus Europos valdovus nuo konfederatų rėmimo, drįsusių pasikėsinti prieš tokį karalių.

Rusams kare su Turkija sekėsi, ir K. kariuomenė užėmė Moldaviją ir Valakiją. Austrija, pabūgusi savo konkurentės Rusijos plėtimosi į Balkanus ir nenorėdama leisti rusams pasilikti Moldavijoje ir Valakijoje, ruošėsi įsikišti į karą. Austrijos imperatorius Juozapas II susiartino su Prūsijos karaliumi Fridrichu II ir kėlė mintį reikalauti teritorinių kompensacijų. 1770 Prūsijos ir Austrijos kariuomenė įžengė į Lenkijos pasienio sritis diplomatiniam Rusijos spaudimui padidinti. Tais pat metais Fridrichas II iškėlė mintį, kad K. grąžintų Turkijai iš jos atimtas žemes ir kaip kompensaciją už tai prisijungtų prie Rusijos dalį Lietuvos-Lenkijos žemių. K. iš pradžių atmetė šį Fridricho II pasiūlymą pravesti Lietuvos-Lenkijos padalijimą, tikėdamasi su laiku pati užimti visą Lietuvą-Lenkiją, nesidalydama su kitais savo varžovais. 1771 K. atšaukė iš Varšuvos savo nuosaikųjį atstovą Volkonskį ir į jo vietą paskyrė griežtesnį Solderną, tuo būdu vėl sugriežtindama savo politiką Lietuvos-Lenkijos atžvilgiu. K. įsakė Soldernui imtis visų priemonių Baro konfederacijai užgniaužti ir neleisti Austrijai ir Prūsijai pasidalyti Lenkiją. K. atsiuntė dar daugiau rusų kariuomenės su gen. Suvorovu, kuris 1771 sumušė konfederatus. Prūsams ir Austrams griežtai laikantis savo nusistatymo dėl Lietuvos-Lenkijos padalijimo, K., nenorėdama įsivelti į karą su Austrija ir Prūsija ir matydama pati viena nebegalėsianti pasilaikyti visos Lietuvos-Lenkijos teritorijos, 1772 pasirašė Petrapilyje sutartį su Fridricho II atstovais dėl pirmojo Lietuvos-Lenkijos padalijimo. Iš pradžių kiek svyravusi ir delsusi, po kiek laiko prie jų prisidėjo ir nauja Austrijos imperatorė Marija Terezija. 1772 galutinai buvo pasirašyta Rusijos, Prūsijos ir Austrijos sutartis dėl Lietuvos-Lenkijos padalijimo.

1772 padalijimui priduoti šiek tiek legalumo skraistės, K. ir jos sąjungininkai privertė Stanislovą Augustą Poniatovskį sušaukti 1773 seimą. 1773 seimas, nežiūrint dramatiškų Naugarduko atstovo Reitano protestų, patvirtino 1772 Lietuvos-Lenkijos padalijimą, perorganizavo valstybės aparatą rusams parankesne kryptimi ir pripažino naujos santvarkos nelie-

čiamybės garantiją Rusijai, Prūsijai ir Austrijai. Rusams palankus Franciszek Ksawery Branicki (žr.) buvo paskirtas Lietuvos kariuomenės lauko etmonu, kartu būdamas ir rusų kariuomenės generolu.

Po 1772 padalijimo K. kiek atleido Lietuvos-Lenkijos spaudimą. Ji net leido Stanislovui Augustui Poniatovskiui ir 1773–1775 seimui padaryti kai kurių administracinių pagerinimų, nors kardinalinės teisės, kurių garantu buvo pripažinta Rusija, kartu su liberum veto turėjo likti nepaliestos. Leisdama seimui šiek tiek pagerinti administraciją, įvesti Nuolatinę tarybą, kiek sustiprinančią centro valdžią, K. tikėjosi per stipresnę vykdomąją valdžią lengviau galėsianti pasilaikyti Lietuvą-Lenkiją savo įtakoje ir kontrolėje. Su K. pritarimu įsteigta Nuolatinė taryba visą laiką buvo prižiūrima K. atstovo, nuo kurio įtakos priklausė ir Tarybos narių parinkimas. Stanislovas Augustas Poniatovskis ir toliau stengėsi taikytis prie K. ir jos atstovo pageidavimų. Be K. atstovo Stachelbergo sutikimo, kuris Lietuvoje-Lenkijoje tebelaikė rusų nuolatinę kariuomenę, nei karalius, nei Nuolatinė taryba negalėjo nieko padaryti. Lietuvos-Lenkijos didikai, net norėdami gauti svarbesnę valstybės vietą, ėmė važinėti į Petrapilį ir ieškoti pačios K. pritarimo.

Proga pravesti reformas ir nusikratyti rusų kontrole pasitaikė, kai 1787 Turkija, kiek vėliau ir Švedija, paskelbė karą Rusijai, kurios santykiai tuo metu buvo įsitempę ir su Anglija bei Olandija. Lietuvos-Lenkijos reformų šalininkai bandė pasinaudoti susidariusia palankia tarptautine padėtimi ir pakilusia nuotaika pradėjo Ketverių metų seimą (žr.) 1788-1792, kuris atmetė K. pasiūlytą karinę sąjungą su Rusija ir ėmėsi žymių Lietuvos-Lenkijos reformų, nekreipdamas dėmesio į K. protestus. Seimo veiklai sąlygos susidarė tiek palankios, jog karu su turkais užsiėmusi K. išvežė iš Lenkijos savo kariuomenės sandėlius ir iš Varšuvos atšaukė savo atstovą Stachelbergą.

Tačiau visai nusikratyti rusų globos nepavyko, nes K., rusams sėkmingai sumušus turkus, vėl pradėjo energingiau kištis į krašto reikalus ir čia atsiuntė savo atstovą Bulgakovą. Dėdamasi senųjų bajorų aukso laisvių garante ir gynėja, K. sukvietė žymiausius reformų priešus į Petrapilį, per juos suorganizavo Targovicos konfederaciją (žr.), atsiuntė į Lietuvą-Lenkiją 64.000 savo kariuomenės ir bandė sugriauti visas reformas. Vilniuje taip pat buvo suorganizuota reformų priešų konfederacija, kuri tuoj prisidėjo prie Targovicos konfederacijos, kurios centras buvo Gardine. Vienas Targovicos konfederacijos vadų buvo Lietuvos lauko etmonas Branickis. Targovicos konfederacija, rusų nurodoma, panaikino Ketverių metų seimo reformas ir sugrąžino prieš tai buvusią valstybės santvarką, kartu ir Lietuvos bei Lenkijos valstybių atskirumą, panaikintą 1791 Gegužės 3 d. konstitucija. Prasidėjus civiliniam karui, Targovicos konfederatai su K. kariuomenės pagalba sumušė Lietuvos - Lenkijos kariuomenę. Lengvai užėmę visą Lietuvą, rusai perkėlė karo veiksmus į Lenkiją, kur jiems dar priešinosi Lenkijos kariuomenė, vadovaujama T. Kosciuškos. Stanislovas Augustas Poniatovskis dar bandė palenkti K. Lietuvos-Lenkijos pusėn, siūlydamas užleisti Lietuvos-Lenkijos sostą K. vaikaičiui Konstantinui, jei ji pripažintų Ketverių metų seimo padarytas reformas. Bet K. privertė ir jį prisidėti prie Targovicos konfederatų ir sustabdyti Lietuvos - Lenkijos kariuomenės kovas prieš rusus. Visa Lietuvos-Lenkijos valdžia pateko į rusų kontroliuojamų konfederatų rankas, o žymieji reformų autoriai ir šalininkai gavo bėgti į užsienius, tarp jų ir T. Kosciuška.

Pasinaudodama savo pergale ir dėdamasi užgniaužianti pavojingą revoliucinį judėjimą, K. susitarė su Prūsija dėl antrojo Lietuvos-Lenkijos padalijimo 1793 I 23. Rusija atplėšė nuo Lietuvos Minską su visa Minsko vaivadija, dalį Vilniaus, Naugarduko ir Lietuvos Brastos vaivadijų. K. taip pat prie Rusijos prijungė beveik visą Lenkijos Ukrainą. Antrajam padalijimui priduoti legalumo skraistę ir jam patvirtinti, K. spaudžiant, 1793 buvo sušauktas specialus seimas Gardine, kur K. atstovas Sievers areštavo keletą rusams priešingų seimo atstovų, sunaikino kitų kelių sau nepalankių atstovų dvarus, apsupo seimą rusų kariuomene ir, suvedęs rusų karininkus (tarp jų gen. Rautenfeldą) į seimo posėdžių salę, privertė Lietuvos-Lenkijos seimą sudaryti naują taikos sutartį ir patvirtinti antrąjį padalijimą. K. atstovui Sieversui prižiūrint, tame pačiame 1793 Gardino seime buvo nutarta grąžinti tokią pat likusios Lietu-

vos - Lenkijos valstybės dalies santvarką, kokia rusų buvo įvesta po 1772 padalijimo. Be to, K. reikalaujant buvo nutarta žymiai sumažinti Lietuvos ir Lenkijos kariuomenes, ir buvo sudaryta puolimo ir gynimosi sutartis su Rusija.

Lietuvoj ir Lenkijoj šeimininkavo naujas K. atstovas Igelström. Visa tai tiek paveikė Lietuvos ir Lenkijos patriotus, kad jie tuoj ėmė organizuoti visuotinį sukilimą rusų priespaudos nusikratyti. Kai Igelström 1794 pareikalavo tuoj pat įvykdyti nutarimą sumažinti Lietuvos ir Lenkijos kariuomenes, prasidėjo dramatiškas Kosciuškos sukilimas, plačiai apėmęs visą Lenkiją ir Lietuvą, kur sukilėliams vadovavo pulkininkas J. Jasinskis. Kosciuškos sukilimas buvo užgniaužtas K. atsiųstos didžiulės rusų kariuomenės. Sukilėliai buvo sunaikinti, ir vėl visa Lietuva ir Lenkija buvo užimta rusų, prūsų ir austrų kariuomenės. K., greitai susitarusi su Prūsijos ir Austrijos atstovais 1795 I 3 ir 1795 X 24, skubiai pravedė trečiąjį 1795 Lietuvos-Lenkijos padalijimą. K. prie Rusijos prijungė Žemaičius, dalį Trakų vaivadijos likusias Vilniaus, Naugarduko bei Lietuvos Brastos vaivadijų dalis, taip pat dalį rytinės Lenkijos ir Kuršą.

Taip K. savo santykiuose su Lietuva ir Lenkija pavyko galutinai sulikviduoti Lietuvos bei Lenkijos respubliką ir įsigyti didelių teritorijų į vakarus nuo Rusijos. K. privertė Stanislovą Augustą Poniatovskį atsisakyti nuo Lietuvos-Lenkijos sosto ir perkėlė jį gyventi į Gardiną, kur jis liko ligi K. mirties. Daugelis buv. Lietuvos ir Lenkijos patriotų ir veikėjų emigravo į užsienius, kiti K. buvo išsiųsti į Rusijos kalėjimus. Atsilygindama savo generolams ir kitiems pareigūnams, K. užimtame krašte išdalino daug buv. Lietuvos ir Lenkijos valstybinių ir konfiskuotų dvarų, tuo būdu čia pradėdama kolonizuoti rusus. Didžiulė Šiaulių ekonomija K. buvo atiduota Platonui Zubovui. Dar likusiems neišdalintų valstybinių dvarų valstiečiams buvo įvesti rusų teismai. Baudžiavos privatiniuose bajorų dvaruose žymiai pasunkėjo, prisilygindamos prie Rusijos baudžiavų. Unitai K. buvo prievarta verčiami grįžti į stačiatikių tikybą. Ji taip pat uždarė kelis katalikų vienuolynus Lietuvoje. Užimtose Lietuvos srityse K. įvedė rusišką gubernijų santvarką ir Lietuvos generaliniu gubernatoriumi paskyrė Repniną. 1796 pradžioje K. paskelbė panaikinanti Lietuvos įstatymus ir Lietuvoje įvedanti rusų įstatymus, bet netrukus pati mirė, nespėjusi pilnai įvesti Rusijos teisės Lietuvoje. Jos įpėdinis caras Povilas I, nesutikdamas su savo motinos K. politika Lietuvos atžvilgiu, grąžino Lietuvai senąjį Lietuvos Statutą ir iš Rusijos kalėjimų paleido Kosciušką ir daugelį kitų buv. Lietuvos ir Lenkijos veikėjų. Lietuva ir Lenkija vis dėlto liko įjungtos į Rusijos imperiją.

Sočinenija Ekateriny II, t. 1–12 1901–1907; Pisma i bumagi Ekateriny II 1873; Zapiski Ekateriny II 1907; *V. I. Semevskij*, Krestjane v carstvovanie Ekateriny II t. 1–2 1901–1903; *V. A. Bil'basov*, Istorija Ekateriny II 1890; *B. v. Bilbassoff*, Katharina II, Kaiserin von Russland 1897; *O. Hoetzsch*, Catherine II (Cambridge Modern History t. VI) 1940; *A. Kraushar*, Książe Repnin a Polska ³1900; *G. Aretz*, Kaiserin K. II 1946; *G. Scott-Thomson*, C. the Great and the Expansion of Russia 1947. *K.Avž.*

Kotsis Aleksander (1836–77) lenkų tapytojas Krokuvoje, realistas. Kūrė gerai komponuoto žanro provincijos kaimiečių ir amatininkų vargo ir buities temomis, bet be aštrios tendencijos, o daugiau epine nuotaika. Pvz. 1866 ‚Rekrutavimas Galicijoje' (dingęs), 1873 Ūkininko kiemas, 1870 Paskutinis vargas, Motina mirė, Dvi kartos, Geraširdis samarietis.

J. Zanoziński, A. K. 1951.

Kottbus žr. Cottbus.

Koturnas (gr. kothornos, lot. cothurnus) aukštas, iš priekio diržais suveržtas labai storais kamščio padais aulinis medžiotojų batas. Norėdamas padidinti ūgį, Sofoklis įvedė k. tragedijų vaidintojams. Drauge su tragedijų vaidintojais k. pateko ir į Romą, kur jie tapo net ponių mados batais. Pradžioje buvę patogūs prabangos batai, kuriuos nešiojęs net dievas Dionisas, nuo II a. pradėjus vis aukštinti jau iš medžio gaminamus padus, imperijos laikais K. tapo šlykščiomis stypinėmis. Priešingai žemam komedijos batui (lot. soccus) k. buvo tragedijos ir kilnaus stiliaus simbolis.

Kotwicz Władysław (1872–1944) žymus lenkų orientalistas, 1920 – 21 Petrapilio Rytų inst. direktorius. Vėliau Vilniaus univ. prof. Spausdino Rusijos akad. leidiniuose bei atskirai — Les pronoms dans les langues altaiques 1936, Gramatyka języka litewskiego 1940.

Kotzde-Kottenrodt Wilhelm (1878–1948) vokiečių rašytojas. Gyveno Schwarzwalde, ten buvo įsteigęs jaunimo organizaciją Erelis ir sakalas. Kaip liaudies idealistas ypač stengėsi miestiečius perkeldinėti į kaimą. Parašė nemaža istorinių ir tėviš-

kės romanų, kurių dalis jau nebeturi reikšmės. Rašė knygas jaunimui, leido meno sąsiuvinius. Romanai: Die Wittenbergisch Nachtigall 1917, Wolfram 1920, Die Burg im Osten 1925 (tendencingas romanas iš Ordino ir Vytauto D. laikų), Die liebe Frau von der Geduld 1928, Der Reiter Gottes 1930, Wilhelm von Nassau 1933, Glutende Zeit 1935. *A.Špl.*

Kotzebue 1. August von (1761-1819) vokiečių rašytojas. Studijavo Jenoje ir Duisburge, dalyvaudamas mėgėjų teatruose. 1780 advokatas Veimare. 1781 Vokiečių teatro direktorius Petrapilyje. 1783 teismo antstolis Taline. 1785 valdžios magistrato prezidentas Estijoje ir pakeltas didiku. Šiuo metu parašė pirmąją satyrą prieš J. G. Zimmermanną: Doktor Bahrdt mit der eisernen Stirn. 1797 Vienos teatro dramaturgas. 1800 grįžo Rusijon, suimtas ir ištremtas į Sibirą. Tačiau greitai paleistas ir apdovanotas dvaru Latvijoje. 1802 Berlyno mokslų akad. narys. Parašė savo drastišką, prieš romantizmą nukreiptą, satyrą: Der hyperboreeische Esel oder die heutige Bildung 1799; į šią lygiai aštriai reagavo romantikas A. W. Schlegel savo kandžia satyra: Ehrenpforte und Triumphbogen für den Theaterpräsidenten von Kotzebue bei seiner gehofften Rückkehr ins Vaterland 1800. 1806 vėl Rusijoje. Išleido prieš Napoleoną kovojančius žurnalus Die Biene ir Die Grille. 1813 Rusijos generalinis konsulas Karaliaučiuje ir 1816 valstybės patarėjas Karaliaučiuje. 1813 pasiųstas caro Aleksandro I su specialia misija Vokietijon. Vokiečių studentų organizacijų apšauktas šnipu ir studento Karl Sand 1819 nužudytas. K. parašė daug dramų, tragedijų, apysakų, komedijų ir farsų. Ypač pastarosios buvo labai populiarios ir mielai vaidinamos bei žiūrimos. K. komedijos labai sceniškos, gyvai ir sąmojingai parašytos, lengvai pastatomos, nors jų literatūrinė vertė ir tėra ribota. Pats autorius betgi sąmoningai ieškojo pirmoj eilėj kontakto su žiūrovu ir pataikavo jo skoniui, nesistengdamas sukurti literatūriškai išieškotų bei gilesnių veikalų. Iš raštų minėtini: Ich (fragmentinė apysaka) 1791; Ildegerte, Königin von Norwegen (istorinė novelė) 1788; Armut u. Edelsinn (komedija) 1795; Die Unglücklichen (komedija) 1798; Die deutschen Kleinstädter (komedija) 1803; Don Ranudo de Colibrados (komedija) 1803; Erinnerungen aus Paris 1804 etc. Sämtliche dramatische Werke, 44 Bde. 1827–29; Theater 40 Bde. 1840. *H.N.*

A. Kotzebue

Istorikas. K. pasižymėjo ir istoriniais veikalais. Ypač pažymėtinas jo veikalas Preussens ältere Geschichte 1808, kuris rašytas pasinaudojant archyvine medžiaga; šio veikalo daug skyrių skirta Lietuvai. Kitas veikalas Swidrigail 1820, kur K. stengėsi atsirėmęs Karaliaučiaus archyvine medžiaga objektyviai pavaizduoti Švitrigailą, todėl jo tyrinėjimai daug naujų dalykų iškėlė dėl Švitrigailos asmenybės. Manoma, kad K. veikalai bus turėję įtakos istorikui Daukantui, o taip pat kai ką panaudojo savo veikalams ir A. Mickevičius. *O.Wbr.*

2. Otto (1787–1846) rusų laivyno karininkas ir keliautojas, padaręs dvi keliones aplink pasaulį (1815–17 ir 1823–26). K. surado salų, o viena įlanka pavadinta jo garbei. Rinko etnografinę medžiagą. Išsp. Putešestvije vokrug sveta 1828, ²1948, Putešestvije v Južnyj okean i v Beringov proliv 1821–23.

Kötzschke Rudolf (1867 – 1949) vokiečių istorikas, tyrinėjęs kolonizacijos klausimus ūkio istorijos bei konstitucinius klausimus. Nuo 1905–35 Leipcigo univ. prof. Po II pas. karo vėl grįžo dėstyti į Leipcigo univ. Išsp. Grundzüge deutscher Wirtschaftsgeschichte bis zum 17. Jahrh. ³1949, Geschichte der ostdeutschen Kolonisation (su W. Ebertu) ²1944, Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters 1924.

Koussevitzky žr. Kusevickij.

Koutajoki (rus. Kovda) Karelijos upė, 340 km ilgio; baseino plotas 29.900 km², vid. debitas 300 m³/sek.; teka iš ežerų Suomijoje, įteka į Baltosios jūros Kontalakti įlanką.

Kova 1. lietuvių socialistų sąjungos savaitraštis, leistas JAV Filadelfijoje, Pa. Pradėjo eiti 1905 V 9, sustojo 1918; sąjungos nariai jį gaudavo nemokamai. Redaktoriai buvo J. O. Širvydas, J. Baltrušaitis, J. B. Smelstorius, K. Daukšys, K. Vidikas (V. Tauras), V. Kapsukas ir kt. Iš pradžių K. turėjo po 8 puslapius, bet po pusantrų metų padidinta iki 16 psl.

2. Lietuvos socialdemokratų užsienyje laikraštis, pradėtas spausdinti 1930 Berlyne. 1934–35 ėjo Paryžiuje. 1930–35 išėjo iš viso 40 nr. K. redagavo Jonas Januškis.

3. Okupuotoje Lietuvoje kovojančių lietuvių laikraštis. Pradėjo eiti 1945. Šūkis: Už laisvą, demokratinę, nepriklausomą Lietuvą! Pradžioje buvo spausdinama spaustuvine technika, 1947 III 22 numeris išėjo spausdintas rotatoriumi ir pirmas puslapis auksinėmis raidėmis. Vėliau buvo spausdinamas rotatoriumi. Leidėjas: BDPS — Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjūdis.

Kova Jonas (Kovalskis) (g. 1906 VI 27 Garniuose, Daugailių vls., Utenos aps.) inž. architektas, prof. 1926 baigė Ukmergės gimn., nuo 1927 pradėjo studijuoti architektūrą Grenoblyje — École Regionale d'Architecture, 1930 persikėlė į Paryžiaus École Regionale Supérieure des Beaux-Arts, kur 1935 baigė architektūros skyrių ir gavo architekto diplomą. 1935–37 dirbo Kauno mst. inž. ir Sauskelių bei statybos inspekcijos įstaigose. 1937–40 Kauno miesto savivaldybėje planavimo dalies vedėjas. 1937–41 Kauno technikos m-los dėstytojas. 1940–44 Kauno taikomosios dailės inst. dekoratyvinės studijos vedėjas, tuo pat laiku adjunkto titulu vadovavo meno istorijos katedrai VD univ. ir dėstė architektūros istoriją, architektūrinę kompoziciją bei akvarelę. 1944 pasitraukė į Vokietiją. 1947 dėstė e.o. prof. titulu dekoratyvinę architektūrą Tarptautiniame univ. Münchene. 1949 atvyko į JAV ir dirba savo specialybės darbą. Svarbiausi 1937–44 architektūriniai darbai: Kapų koplyčia (Biržų aps.), Veiverių Šaulių namai, Motinos ir Vaiko muziejus Kaune, Panevėžio kraštotyros muziejus, Pienocentro centrinis sandėlis, Klaipėdos turistų namai, Nidos turistų namai, Babtų radijo stotis. Urbanistikos srities darbai: Kulautuvos kurorto išplanavimas, Ąžuolyno parko planas, Kauno magistralių planas. Dekoratyvius darbus atliko Karininkų Ramovėje (Vytauto seklyčia ir baldai). Daugelyje architektūrinių konkursų laimėjo premijas. JAV Čikagoje pastatė Šv. Kryžiaus vienuolyną 1954, T. T. Marijonų vienuolyną, Lietuvių katalikų spaudos centrą 1956, Bažnyčios prieangį Cicero, Ill., 1957 pradėjo statyti T. T. jėzuitų namus ir vienuolyną. Padarė monstrancijos, taurės, altorių ir baldų projektų. Architektūros, urbanizmo klausimais rašė N. Romuvoje, lietuvių spaudoje Vokietijoje ir Drauge JAV.

J. Kova

Kovačević Ludomir (1848–1918) serbų istorikas, Belgrado univ. prof. ir Serbų akad. narys. Istorijos veikaluose nagrinėjo senąją serbų istoriją. Išsp. Istoria srbskago naroda.

Kova dėl būvio gamtoj pastebima vykstanti nuolatinė konkurencija gyvųjų organizmų tarpe, kur svarbiausią vaidmenį vaidina du gyvybinių funkcijų pasireiškimai, būtent individualinės egzistencijos užsitikrinimas ir savo genties išlaikymas tolimesnėse palikuonių kartose. Tai natūralus gamtos reiškinys, ryškus visų organizmų tarpe, pradedant nuo pačių paprasčiausių ligi sudėtingiausių, ir reikalingas palaikyti vadinamajai gamtos pusiausvyrai.

Pastebėjęs šį reiškinį gamtoje, Darvinas sukūrė kovos dėl būvio teoriją ir ją panaudojo kaip labai svarbų įrodymą, paremiantį jo ankstyvesnes teorijas dėl savaimingo rūšių atsiradimo, taip pat vienų rūšių išnykimo ir naujų pasirodymo. Pagal Darviną, kova dėl būvio yra svarbiausias natūralios atrankos faktorius, kur silpnesnieji organizmai turi žūti, o laimėti tik stipresnieji. Toje kovoje lemiamos reikšmės turinti gyvenamoji aplinka, ir tik geriau tai aplinkai prisitaikę organizmai gali išsilaikyti. Snieguotoje aplinkoje baltieji kiškiai gali kur kas geriau išlikti ir plisti negu pilkieji ar rudieji dėl to, kad pastarieji lengviau pastebimi ir daug greičiau gali kliūti grobiu savo priešams. Gyvenamajai aplinkai pasikeitus, tik tie organizmai galės gyventi, kurie sugebės prie pakitėjusios aplinkos prisitaikinti, o nesugebantieji turės žūti. Užėjus sausroms, augalų rūšis švelniai dideliais lapais turės žūti, jei ne iš karto; tai pamažu nykdama. Bet jei tuo metu pasirodytų atmaina su mažesniais ir šiurkščiais lapais, tai sausrą galėtų lengviau pakęsti, ir pamažu tokios pakitėjusios rūšies palikuonys jau būtų visiškai prisitaikę naujajai aplinkai, galėtų gyventi ir plisti, užimdami senosios rūšies vietą. K. dėl būvio svarbą natūralioj atrankoj Darvinas plačiai išdėstė savo veikale

On the Origin of Species by Means of Natural Selection or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life. Savo laiku šis veikalas buvo pasiekęs pasaulinio garso, nes labai patarnavo argumentuoti evoliucinėms pažiūroms į gyvybės atsiradimą. *J.Dbr.*

Kovalevskaja Sonia (Sofija) (1850 — 1891) rusų matematikė gen. Korvino-Krukovskio duktė, pirmoji moteris prof. šešiolikametė pradėjo studijuoti aukštąją matematiką. Kadangi tuo metu Rusijoje moterų į univ. nepriimdavo, ji fiktyviai 1868 ištekėjo už Kovalevskio ir kitais metais išvažiavo studijuoti į Heidelbergą. Fiktyvi santuoka liko tikra. Heidelberge klausė Kirchhofo, Dubois-Reimono, Helmholzo paskaitų. 1879 nuvyko į Berlyną, bet į univ. ir ten moterų nepriimdavo, tai ji mokėsi privačiai pas K. Weierstrassą. 1884 už darbus (k teorii uravnenii v častnych proizvodnych, Dopolnenija i zamečanija k izsledovaniju Laplasa o forme kolca Saturna, O privedenii odnovo klassa abelevych integralov tretjavo ranga k integralam eliptičeskim) Goetingeno universitetas suteikė jai fil. dr. laipsnį. Grįžusi 1874 į Rusiją ir negalėdama niekur pritaikyti savo matematinių žinių, įsitraukė į literatūrą ir publicistiką. 1883 buvo į Stockholmo univ. privatdocente, o nuo 1884 iki mirties prof. Bendradarbiavo žurnale Acta mathematica. Už darbą Zadača o vraščenii tverdavo tela vokrug nepodvižnoj točki gavo Paryžiaus mokslo akad. Bordeno premiją. Kitais metais už antrą kūno sukimosi darbą gavo Švedų mokslo akad. premiją. 1889 Petrapilio mokslo akademijos išrinkta nare korespondente.

Kovaļevska - Videniece Margarita (g. 1911) latvių dailininkė. Baigusi prof. Eliaso studiją, tapo akvareles — pasakų ir komiško žanro tematika. Iliustravusi daugelį vaikų literatūros kūrinių, kai kuriems pati sukūrusi ir tekstą. Tremtyje parašiusi romaną Posta puķe (Sunaikinimo gėlė).

Kovalevskij 1. Maksim Maksimovič (1851–1916) rusų sociologas, istorikas ir politikas. 1887 pradėjo dėstyti valstybinę teisę Maskvos univ., bet dėl savo radikalių pažiūrų buvo atleistas iš pareigų. Tada išvyko į užsienį ir dėstė Stockholmo, Paryžiaus, Oksfordo ir Chicagos bei Kalifornijos univ. 1901 Paryžiuje įst. visuomeninių mokslų mokyklą. 1905 grįžo į Rusiją

M. Kovalevskij

ir vėl pradėjo dėstyti Petrapilio univ. 1907 universitetas išrinko į Valstybės tarybą, 1906 buvo Dumos atstovas. 1909 pradėjo leisti Vestnik Europy. Jo veikalai didelių tyrinėjimų išdava, kur parodė retą erudiciją. Pirmuose savo veikaluose nagrinėjo vėlyvojo viduramžio iš pradžios naujųjų amžių institucijas Prancūzijoj ir Anglijoj. Anglijoje susidomėjo kaimo bendruomene ir jos istorija. Nors ir pripažįsta politinių idėjų bei institucijų priklausomumą nuo socialinių sąlygų, tačiau pabrėžia, kad istorijos vyksmui vadovauja ne masės, bet atskiri individai. Išsp. Obščestvennyj stroj Anglii v konce srednik vekov 1880, Pervobytnoje pravo 1886, Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété 1890 (rus. 1939), Modern Customs and Ancient Laws of Russia 1891, Proischoždenije sovremennoj demokratii 31895–97, 1912, Le régime économique de la Russie 1898, Russian Political Institutions 1902, Ekonomičeskij rost Europy do vozniknovenija kapitalističeskago choziaistva 1898–1900, praplėstas vokiečių k. leidimas 1901–1914, Sovremennyje sociologi 1905, Ot priamogo narodopravstva k predstavitelnomu 1906, Sociologija 1910.

I. A. Ivanovskij, M. M. K. (Žurnal Ministerstva Narodnago Prosveščenija 12 nr.) 1916; *P. Sorokin,* Contemporary Sociological Theories.

2. Marian (1821–1884) lenkų kilmės rusų astronomas. Nuo 1852 Kazanės univ. prof., nuo 1863 Petrapilio mokslo akad. narys korespondentas. 1851 davė Neptuno judėjimo teoriją, 1856 praplėtė užtemimų teoriją ir nurodė metodą apskaičiuoti dvilypių žvaigždžių orbitas. Išsp. Izbrannyje roboti po astronomii.

3. Nikolai Osipovič (1840–1891) rusų fiziologas, Kazanės univ. prof., tyręs širdies ir plaučių sąveiką.

4. Pavel Osipovič (1843–1903) tapytojas batalistas, nuo 1881 Petrapilio meno akademijos prof. Svarbiausi paveikslai: Leipcigo kautynės, Vyskupijų lankymas.

Kovalevskis Juozapas (Kowalewski) (1800 Gardine — 1878) filologas, rytų kalbų specialistas. Gimnazijos mokslus ėjo Gardine, nuo 1817 studijavo Vilniaus u-

niv., 1823 mokytojas Vilniuje. 1824 Filomatų byloje baustas ir ištremtas į Kazanę, kur studijavo persų, arabų bei totorių kalbas. 1833 pradėjo profesoriauti Kazanės univ., 1855–60 Kazanės univ. rektorius. 1862 atsikėlė dėstyti į Varšuvos Aukštąją mokyklą. Išsp. Mongolų rusų prancūzų kalbų žodyną, Kratkaja grammatika mongolskogo jazyka 1836–37, Mongolskaja chrestomatija 1844–49. Gyvendamas Vilniuje bendradarbiavo Dziennik Wileński. Savo biblioteką užrašė Vilniaus mst. bibliotekai.

Kovalevskis Pauls (Pāvils Klāns) (g. 1912) latvių rašytojas. Pirmoji novelių knyga, svetimų autorių įtakota, vaizduoja slaptingus, mistiškus nuotykius (Pusnakts viesis — Vidunakčio svečias 1940). Arčiau realizmo šliejasi smulkių apsakymėlių knyga Sīkums (Smulkmena) 1944. Tremtyje atspaudęs visą eilę psichologinių novelių, bet talentingiausiai pasireiškęs puikiu stilium parašytose gimtinės vaizdų ir mąstymų miniatiūrose Greizie rati (Grįžulo ratai) 1949.

Kovariantas algebr. formos $f(x_1, x_2, ...x_n)$ funkcija K(a, x), priklausanti koeficientų a ir kintamųjų x ir tenkinanti lygybę $K(a', x') = \Delta^s K(a, x)$, kur a' ir x' koeficientai ir kintamieji kai kurios funkcijos $F(x'_1, x'_2, ..., x'_n)$, kuri yra išdava pritaikymo funkcijai f linijinės transformacijos su determinantu $\Delta \neq 0$. Laipsnio rodiklį s vadina K. svoriu; kai s=0, K. vadina absoliučiu, jei $s \neq 0$ — sąlyginiu. Jei k. K(a, x) nepriklauso nuo kintamųjų $x_1, x_2, \ldots, x_n$ funkcijos f formos, jis vadinamas invariantu (žr.). *M.Kr.*

Kovarskas žr. Kavarskas.

Kovas trečiojo metų mėnesio pavadinimas. Jis tuo vardu (‚menesis Kowa') jau aptinkamas Mažvydo katekizme 1547. Tačiau ilgą laiką tuo vardu vadintas balandžio (karvelinis) mėnuo, pvz. 1744 T. Lepnerio darbe Der Preusche Littauer (‚karwelinis' — ‚der März'), Ruhigo žodyne (1747), G. Ostermeyerio liet. kalbos gramatikoje (1791), Chr. G. Mielckės žodyne (1800), G. H. F. Nesselmanno žodyne (1851), F. Kuršaičio žodyne (1883) ir kt. Išimtį sudaro L. Jucevičius (Liudvikas iš Pokievio), kuris 1846 išleistame darbe Litwa pod względem starożytnych zabytków, kovo mėnesį vartoja dabartine jo reikšme. Ir kun. M. Miežinis savo 1894 žodyne k. skiria dabartinę prasmę. Po to lietuvių raštijoje nusistojo dabartinė k. reikšmė. Etimologiškai k. mėnesio pavadinimas yra susijęs su paukščio k o v o vardu, panašiai kaip balandžio ir gegužės mėnesiai su balandžiu (karveliu) ar geguže. Seniau vartotas ‚morcius' yra skolinys, patekęs per slavus iš lot. Martius (‚Marso mėnuo').

Sen. romėnų ‚Martius' iki Julijaus Cezario kalendoriaus reformos 45 pr. Kr. buvo laikomas pirmuoju mėnesiu, tik po to k. (Martius) padarytas trečiuoju mėnesiu, turinčiu 31 dieną.

Pr. Skardžius, Mėnesių pavadinimai lietuvių kalboje (Archivum Philologicum I 1930, 103–105).

Kovas (Corvus frugilegus L.) šiek tiek panašus į kranklį. Visoje Europoje ir Sibire ligi Jenisiejaus upės gyvena 4 porūšiai C. f. frugilegus L. K. kūno ilgis apie 475 mm, svoris apie ½ kg. K. juodos spalvos melsvai violetinio žvilgesio, patelė mažesnė ir be tokio ryškaus žvilgesio. K. gyvena lygumose ir dirbamų ląukų srityse. Jie gyvena didelėmis bendruomenėmis ir būriais ieško maisto naujai išartose dirvose, ganyklose ir pievose. K. renka karkvabalius net iš medžių šakų. K. taip pat mėgsta peles ir daug jų sunaikina, bet dvėselienos nelesa. Tik kartais puola kitų paukščių lizdus, plėšdami jų jauniklius bei kiaušinius. Jie minta ir augaliniu maistu — avižomis, kviečiais, bet nuo žirnių renka tik vabzdžius, bet ne pačius žirnius lesa. Neatsisako pasigardžiuoti ir vyšniomis, rudenį šermukšniais. K. savo kolonijoms pasirenka nedidelius miškelius, parkus ar kapines; kur ir krauna sau lizdus. Didelės k. kolonijos netoli

Kovas

Kovas

Kauno Lampėdžiuose ir netoli Vilniaus Vingio miške. Pavasarį k. atskrenda apie kovo mėn. vidurį ir taiso senuosius lizdus bei suka naujus. Deda 3–5 kiaušinius ir po 18–20 d. išperi jauniklius. Lietuvos k. tik maža dalis palieka žiemoti, o kiti išskrenda į Prancūziją arba net į Angliją. Kai kas k. jauniklius marinuodavo ir vartodavo maistui. Jauniklis nesunku prijaukinti ir būdamas laisvas laikosi šeimininkų namų. Dabar jau yra nuomonės, kad k. daugiau naudingas negu žalingas žemės ūkiui.

T. Ivanauskas, Paukščiai III 1955.

Kovas 1. lietuvių sporto klubas, įsisteigė 1923 Šančiuose. Šio klubo pagrindinė sporto šaka buvo futbolas. Jis 1924 laimėjo Lietuvos futbolo meistro vardą, kurį apgynė 1925 ir 1926. Apie 1932 persiorganizavo ir susijungė su šaulių sporto klubu Šauliu ir nuo to laiko jau buvo Šančių šaulių sporto klubas. 1933, 1934, 1935 vėl laimėjo Lietuvos futbolo meistro vardą. K. komanda pajėgdavo duoti iki 7–8 žaidėjų atstovauti Lietuvai tarpvalstybinėse rungtynėse. Dažnai K. klubas pasikviesdavo Europos profesionalų futbolo komandų (čekų, austrų, vengrų) rungtynėms, bet ir pats išvykdavo gastrolių į užsienį. Be futbolo dar kultyvavo ir kitas sporto šakas: krepšinį (vyrų ir moterų), boksą, stalo tenisą. 1925 K. vyrų ir moterų krepšinio komandos iškovojo Lietuvos meistro titulus. Pranašesnieji K. sportininkai: Stasys Sabaliauskas (savo laiku buvo laikomas geriausiu Pabaltijo puolėju, mirė 1926), Z. Sabaliauskas, broliai Žebrauskai, Jankauskas, Nevinskas, Bubnovas, Citavičius, Balčiūnas, Paulauskas, Gudelis, Tallat-Kelpša, Koženiauskas, Bučinskas (bokse). Pirmasis K. pirmininkas buvo L. Kieliauskas. Paskutiniais metais K. vadovavo Al. Pankratavas. *A.Kt.*

2. lietuvių sporto klubas, įsteigtas 1947 Scheinfelde (Vokietijoje). Jo steigėju buvo Scheinfeldo lietuvių stovyklos komendantas inž. S. Birutis. Buvo suorganizuota krepšinio komanda, kurią treniravo V. Grybauskas. Be V. Grybausko, komandoje žaidė: Jonas Grušauskas, Stasys Ginčauskas, Aleksas Lauraitis, Algis Birutis, Algis Jokubaitis ir Tautvydas Gailius. K. tegyvavo tik 1,5 metų. Per tą laiką sužaidė apie 65 rungtynes. Pralaimėjo tik amerikiečių karių meistrui Europoje ir Kempteno šarūnui. Laimėjo visą eilę krepšinio turnyrų ir Lietuvių krepšinio

Sidnėjaus sporto klubas Kovas (1952)

pirmenybes Vokietijoje. Sėkmingai sužaidė su latvių krepšinio komandomis ir nugalėjo.

3. Hamiltono lietuvių sporto klubas (Kanadoje), įkurtas 1949 K. Barono iniciatyva. Pagrindinės kultivuojamos sporto šakos yra: krepšinis (vyrų, jaunių ir mergaičių), stalo tenisas, šachmatai ir lauko tenisas. Klubo tikslas burti lietuvių jaunimą sportinei veiklai ir reprezentuoti lietuvius. Klubo narys P. Vaitonis laimėjo Kanados šachmatų meistro vardą 1951 Vankuveryje. Kiti iškilesni sportininkai: Juozas Giedraitis (jaunis), laimėjęs 1955 geriausiam trem. jauniui skiriamą taurę (plaukime), jis yra ir Kanados jaunių meistro estafetės narys. G. Paltarokas, 1951 laimėjęs Š. Amerikos Lietuvių žaidynėse meistro vardą stalo tenise. Klubas yra laimėjęs krepšinio, stalo ir lauko teniso žaidynes prieš kanadiečių ir kitų tautybių sporto klubus. K. vadovavo šie pirmininkai: Kazys Baronas, Česlovas Mickūnas, Jonas Bulionis, Algirdas Grajauskas ir Kazys Stanaitis.

4. Detroito lietuvių sporto klubas, įst. 1950. Klubo steigimo iniciatorius A. Racka. Klubo kultivuojamos šios sporto šakos: futbolas, krepšinis (vyrų, moterų, jaunių ir jaunučių), tinklinis, lauko ir stalo tenisas, lengvoji atletika, vandens sportas, žiemos sportas ir šachmatai. 1955 laimėjo 1-ją vietą Montrealyje įvykusiose Š. Amerikos Lietuvių krepšinio turnyre. 1955 laimėta 1-ji vieta Mažojoje Lietuvių krepšinio lygoje. 1956 laimėjo 1-ją vietą Michigano Futbolo lygos 2-ios divizijos pirmenybėse ir futbolo kom. perkelta į I-mą diviziją. Futbolo kom. vadovauja V. Baziliauskas. 1956 įvykusiose Š. Amerikos lietuvių žaidynėse jaunių, mergaičių ir jaunučių klasės surinko daugiausia taškų ir laimėjo FASK pereinamąją dovaną. Klubui pirmininkavo šie as-

mens: N. Cirtautas, P. Misiūnas ir P. Petruitis. Klubui priklauso šachmatininkas K. Škėma.

5. Sidney lietuvių sporto klubas (Australijoj) buvo suorganizuotas naujai atvykusių lietuvių emigrantų 1951. Kultivuojamos sporto šakos: krepšinis, futbolas, lengvoji atletika, plaukimas, stalo tenisas.

Kova su Džiova metraštis. Dr. K. Griniaus iniciatyva D-ja kovai su tuberkulioze 1926 pradėjo leisti metraštį, kuris ėjo ligi bolševikų okupacijos (1940). Ligi 1934 redagavo dr. A. Garmus, nuo 1934 dr. K. Grinius. K. su D. buvo spausdinama apie 4000 egzempliorių. Be to, D-ja kovai su tuberkulioze skelbdavo konkursinius džiovos tyrinėjimo darbus ir juos išspausdindavo metraštyje. Svarbesni tokių darbų: dr. Minelgos Džiova Lietuvos kaime, Džiova Lietuvos mokyklose, dr. Runkevičiaus — Džiova tarp Lietuvos pradžios mokyklų mokytojų. K. su D. metraščio iš viso išsp. apie 14 nr. *V.Trc.*

Kovel (Kovelis) S. Ukrainos mst. prie Turės upės, 27.600 gyv. Geležinkelių mazgas, odos pramonė, lentpiūvės, malūnai, tabako fabrikas. Žinių apie K. yra iš XIV a., kada Gediminas jį atidavė Sanguškai. 1518 Žygimantas suteikė K. Magdeburgo teises. XVI a. antroje pusėje priklausė kun-čiui A. Kurbskiui, kuris pasirašinėjo K. valdovu. 1921 atiteko Lenkijai, kurios valdžioje buvo ligi II pas. karo. Po II pas. karo įėjo S. Ukrainos sudėtin.

Kovenantas žr. Covenant.

Kovenskije gubernskije vedomosti (Kauno gubernijos žinios) rusų valdžios leidžiamas laikraštis, pradėjęs eiti 1843 VII 3 ir ėjęs ligi 1862 kasdien, o po 1862 pavirto savaitiniu ir ėjo ligi 1915. Čia buvo spausdinama nemaža ir Lietuvos praeitį liečiančių straipsnių.

Koverkotas (ag. Covert Coating) vilnonė, pusvilnonė arba medvilninė gana stipri ir drėgmei atspari medžiaga. Audinio paviršiuje vyrauja metmenys, kurie sudaryti iš dviejų atspalvių. Dažniausiai metmenys būna sukti iš dviejų (tamsaus spalvoto ir balto) siūlų. Metmenų dvispalvingumas gaunamas ir kitais gamybos būdais: audinį dažant ir pluoštą maišant, tam panaudojus atitinkamą žaliavą. Ataudai vartojami dažyti, vienspalviai, tos pačios spalvos, kaip metmenų tamsusis suktas siūlas. Naudojamos spalvos: mėlyna, ruda, pilka.

Audinio raštas dažniausiai būna įstrižas trinytis, su metmenų paviršium. Taip pat vartojami 5, 7 ir 9 nyčių išvestiniai iš satinos aukšto laipsnio įstrižieji raštai, su einančiomis į kairę įstrižomis linijomis. Pigiesiems ir lengviesiems k. naudojamas paprastas dvinytis raštas. Vilnoniai k. būna iš šukuotos vilnos. Tik kartais naudojama ir gelumbinė (kočiota) vilna. K. medžiaga naudojama palaidinėms, kepurėms, darbo drabužiams, kelnėms, uniformoms, vasarinėms eilutėms ir lengviems apsiaustams. *G.Lz.*

Kovneris Abraomas, Uri (Arkadii Grigorjevič Kovner) (1842 Vilniuje — 1909) hebrajų ir rusų kritikas bei feljetonistas. Odesoje buvo suorganizavęs žydų rašytojų draugiją. Kritikavo žydų auklėjimą ir literatūrą, vertindamas ją tik utilitaristiškai. K. raštai sukėlė žydų pasipiktinimą, apšaukė jį ‚žydų nihilistu'. Iš Odesos persikėlė į Petrapilį ir rašė tik rusiškai, daugiausia į Jevreiskaja Biblioteka. 1875 už vagystę buvo ištremtas 4 m. į Sibirą. Po 1903 žydų pagromo Kišineve K. parašė Iz Zapisok Jevreja, išreikšdamas gilią meilę savo tautiečiams ir jų tikėjimui. Išsp. Heker Dabar, Tzeror Perahim ir Iz Zapisok Jevreja.

Kovos Kelias kairiųjų socialistų revoliucionierių laikraštis, ėjęs Kaune nuo 1926 VII ligi 1926 XII 17.

Kovos Keliu slaptas laisvės kovotojų laikraštis bolševikų okupuotoje Lietuvoje; nr. 1 pasirodė 1946. Pagrindinis šūkis: Lietuva lietuviams. Ragino lietuvius kovoti su okupantais, teikė informacijų apie piktus okupantų darbus. Leidėjais pasirašė L.K.S.

Kovos su piktu diena arba kriminalinės policijos diena. Pradedant 1931 Lietuvoje kasmet X pabaigoje būdavo organizuojama kovos su piktadarybėmis diena. Jos tikslas buvo aiškinti visuomenei nusikalstamo darbo žalą ir nurodyti būdus, kaip pati visuomenė gali padėti kovoti su nusikaltimais. Tai minčiai populiarinti padėdavo spauda, radijas ir kt. Būdavo spausdinami specialūs leidiniai ir daugelyje vietovių ruošiamos specialios paskaitos; taip pat tą dieną visi galėdavo apžiūrinėti nusikaltimus tiriančių įstaigų įrengimus, kaip laboratorijas, muziejus, suimtųjų laikymo vietas, įvairias registracijas ir t.t.

Kowalski Wierusz Alfred (1849 Suvalkuose — 1915) lenkų tapytojas, piešęs daugiausia būtovinius paveikslus iš lietu-

vių, gudų gyvenimo, o ypač mėgęs piešti sniego vaizdus. Svarbesni jo paveikslai: Grįžimas iš turgaus, Vasario mėn., Paštininkas, Vestuvės važiuoja.

Kowarski Lev (g. 1907) žymus prancūzų atominės energijos specialistas. 1919–23 mokėsi Vilniuje ir čia baigė gimnaziją.

Kownacki Hipolit (1761 — 1854) lenkų bibliotekininkas. Išvertė Gallo ir Kadłubek kronikas.

Koza (lot. Cosa) sen. miestas Etrurijos pakrantėje į r. nuo Mons Argentarius, prie šių dienų Orbetello. Gerai išliko romėnų koloniją įkūrus (273 pr. Kr.) statytoji miesto siena.

H. Nissen, Italische Landeskunde 2, 1902.

Kozelsk S. Rusijos mst., Kalugos apygardoje, Žizdros kairiajame upės krante, 10.000 gyv. (1948). Žemės ūkio produktų apdirbimo įmonės. Netoli K. buvusiame vienuolyne įst. sanatorija. K. senas Rusijos mst., žinomas jau XII a. Buvo sritinės kun-jos sostinė. 1445 lietuviai sunaikino K. ir prijungė Lietuvai. 1448 Kazimieras K. atidavė kng. Vorotynskiui ir tik 1494 Lietuva K. pripažino Maskvai.

Kozieł-Pokliewski žymi Lietuvos bajorų giminė, paprastai, Lietuvos žmonės vadina Kazlais. 1. Alfonsas (1809–90) mokėsi Vilniuje, bet tarnybą gavo Sibire, kur organizuodavo pagalbą ištremtiesiems, steigė bibliotekas. 2. Jonas (1838–1896) 1863 sukilimo organizatorius. Buvo baigęs 1858 karo inž. akad. Petrapilyje. Žinomas plk. Skała slapyvardžiu Vilniuje ir Varšuvoje. Emigracijoje gyveno ligi 1874. Grįžo į savo kraštą ir buvo ištremtas į Kaukazą, bet 1883 grįžo. 3. Vincentas (1839–1863) Jono brolis, 1863 sukilimo viršininkas Gardino ir Augustavo vaivadijų. Buvo baigęs karo inž. akad. Tarnybą turėjo Sveaborge (Suomenlinna), iš ten atvyko į sukilimą ir V 28 kautynėse žuvo.

Kozikowski Edward (g. 1891) lenkų poetas ekspresionistas, priklausęs Czartako grupei (nuo to paties vardo žurnalo), kuriai vadovavo Emil Zegadłowicz, sustojus Zdrój. Sąmoningai ekspresijos, paprastumo ir ryškumo keliu eidamas K. naudojo didžiai tobulai poetinį stilių. Įkvėpimo ėsko jo Pieninų ir Beskidų gamtoj bei jos prieglobsty gyvenančiuose žmonėse. Poezijos rinkiniai: Płomyk świecy 1921, Tęsknota ramy okiennej 1922.

Koziris 1. švietalas; 2. nukeltine prasme — atsarginė priemonė, kurią panaudojus, kovojant arba besiginčijant, galima laimėti pergalę.

Kozlov 1. Ivan Ivanovič (1779–1840) istorinės reikšmės rusų poetas. Jo gausūs vertimai ir sekimai darė itakos jaunajam Lermontovui. Padėjo įsigalėti ‚baironiškoms' nuotaikoms. Klasiška tapo K. Večernij zvon — vertimas iš Moore.

2. Petr Kuzmič (1863 — 1935) rusų keliautojas, dalyvavęs Pševalskio 1883–85 ketvirtoje ir 1888 penktoje ekspedicijoje. 1907–09 atliktoji K. ekspedicija ji išgarsino: Gobio dykumoje surado liekanas senovės miesto Chara-Choto (XIII a.). Čia surado daug senovės kultūros liekanų. Išsp. Mongolija i Amdo 1923, Mongolija i Kam 1899 – 01, Putešestvija v Mongoliju 1923–36, 1949.

Kozlov žr. Mičiurinsk.

Kozlowska Felicja (1864 – 1921) lenkė, mariavitų sektos įkūrėja.

Kozlowski 1. Józef (1757–1831) kompozitorius, K. Oginskio muzikos mokytojas. 1787 rusų caro teatrų direktorius ir rūmų orkestro dirigentas. Parašė Requiem, polonezų, kantatų ir Stanislovo Augusto garbei dainą. Garsi jo sukurta daina — Grom pobedy razdovaisia (Gauskite pergalės perkūnai).

2. Leon (1892 – 1944) lenkų proistorikas, Lvivo univ. prof. Aktyviai dalyvavo politikoje ir rėmė Pilsudskį. 1930–32 Slaweko ir Prystoro kabinetuose min., 1932–34 finansų min., 1934–35 ministras pirm. Išsp. Groby megalityczne 1921, Starsza epoka kamienna w Polsce 1922, Młodsza epoka kamienna w Polsce 1924.

3. Szymon Marcin (Kazlauskas Simonas Martynas) (1819 X 28 Alytuje — 1899 XI 14 Petrapilyje) Mogiliavo arkivyskupas metropolitas. Mokėsi Kėdainiuose, Vilniaus kun. seminarijoj ir Dvas. akad. Petrapilyje, kurią baigė 1845 teolog. magistro laipsniu, įšvent. kun. 1844. Pusantrų metų kapelionavo Kauno gimnazijoj, nuo 1846 iki 1848 dėstė moralinę teol. ir homiletiką Vilniaus sem., 1848 paskirtas prof. į Petrapilio Dvasinę akad. 1851 vysk. Žilinskas parkvietė K. Vilniun Kun. sem. rektoriumi ir pakėlė kapitulos kan. 12 metų rektoriaudamas rūpinosi seminarijos mokslinio lygio pakėlimu, įgijo kunigų pasitikėjimą ir pagarbą, 1862 gavo teologijos doktaratą (honoris causa) ir tapo kapitulos prelatu. 1866 paskirtas asesoriumi prie Romos Kat. kolegijos Petrapilyje. Nuo 1877 Dvasinės akad. rekto-

rius ir minėtosios kolegijos narys. 1883 pop. Leonas XIII paskyrė K. Lucko–Žitomiro vyskupu. Daug dėmesio kreipė į kunigų paruošimą, spausdino daug religinių knygų ir platino tikinčiųjų tarpe. Gavęs rusų valdžios leidimą išvykti į užsienį gydytis, slapta nuvykdavo į Romą (1889, 1890, 1892, 1894). 1891 XII 17 paskirtas Mogiliavo arkivyskupu. Jam teko daugelį kartų susidurti su rusų valdžia, ginant Bažnyčios teises ir protestuojant prieš jos potvarkius priešingus Bžn. įstatymams. 1896 Mikalojaus II karūnacijos proga K. įteikė imperatoriui memorialą, reikalaudamas suteikti Kat. Bžn. daugiau laisvės. Būdamas silpnos sveikatos didesnę darbų dalį turėjo pavesti savo pagalbininkams: vysk. A. Symonui, o nuo 1897 vysk. K. Niedzialkowskiui. Kaip ganytojas turėjo daug gerų privalumų, buvo bažnytinės dvasios žmogus, aukštos kultūros, darbštus.

Elenchus Omnium Eccl. Archidioec. Mohil. 1904; *J. Wasilewski,* Arcybiskupi i administratorowie Archidiecezji Mohilewskiej 1930; *J. Kurczewski,* Biskupstwo Wileńskie 1912. *R. Krs.*

Kozlovskij Michail Ivanovič (1753–1802) rusų skulptorius, šalia Šubino ir Ščukino žymiausias XVIII a. 1794 Petrapilio meno akad. prof. Jo stilius rodo perėjimą iš baroko į klasicizmą. Stipri Michelangelo ir prancūzų klasicistų įtaka. Jo kūrybos viršūnės yra 1801 Samsonas ir liūtas (Peterhofo rūmų sode) ir Suvorovo paminklas (Marso lauke Petrapilyje), Piemenėlis, Miegąs amūras, Amūras su strėle, Sėdinti mergaitė, Polikratas.

M. Kozlovskij: Polikratas

Kozlovskis Juozas Vilniaus skulptorius. 1853 grafo E. Tiškevičiaus užsakymu padarė Vytauto Didžiojo epitafiją Vilniaus katedroje. Ji susideda iš marmorinės plokštės su įrašu ir smiltainio rėmo. Smiltainis paimtas iš buv. Pacų rūmų Jiezne.

Kapai didžių kunigaikščių ir karalių Vilniuje (Tilžė 1898) 15–16. *P.Rkl.*

Kozma Prutkov — keturių rusų rašytojų slapyvardis: trijų brolių Žemčiužnikovų ir Aleksiejaus K. Tolstojaus. XIX a. antroje pusėje K.P. garsėjo Rusijoj ‚beprasmėmis' pasakėčiomis, parodijomis ir ypač — taikliais, kandžiais aforizmais, kuriuos visuomenė ir spauda mielai pasigaudavo naudoti.

Kozmas ir Damijonas, šventieji kankiniai. Apie jų gyvenimą ir mirtį maža turime žinių. Yra tikra, kad jie buvo nužudyti imp. Dioklecijono persekiojimo metu Cyre (Sirijoje), kur ant jų kapo buvo pastatyta bazilika, vėliau imp. Justinijono perstatyta ir padidinta. Šventė IX 27. Laikomi gydytojų globėjais. Iš V a. Konstantinopolyje yra garsi jų vardo bazilika, kur rinkdavosi ligoniai prašyti K. ir D. užtarimo. Yra legenda, kad K. ir D. buvę gydytojai, kurie gydę ligonius veltui, vykdydami krikščionišką gailestingumo darbą.

L. Deubner, K. und D. 1907; *E. Rupprecht,* Cosmae et Damiani sanctorum medicorum vita et miracula 1935. *J.V.*

Mene K. ir D. kultas pasireiškė labai anksti. K. ir D. bžn. Romoje pastatyta VI a. Forum Romanum dalyje ant dviejų romėnų šventyklų pamatų turi absidėje labai vertingą mozaiką iš popiežiaus Felikso IV metų, (526–30) vaizduojančią abu šventuosius su šv. Petru ir Povilu. Romos S. Maria Antiqua bžn. griuvėsiuose rasta K. ir D. freska iš VIII a. K. ir D. buvo Medičių patronai ir todėl daug juos vaizduojančių meno darbų atsirado Florencijoje: Donatello (S. Lorenzo bžn. reljefai), Fra Angelico, Roger van der Weyden ir kt. tapyba dirbta kaip įvairios dovanos Medičiams. Vaizduotos K. ir D. istorijos scenos, jų nukryžiavimas (du kryžiai) ir kiti kankinimai, nuo kurių šventieji gydytojai nemirė. Atskirų K. ir D. figūrų daug turi Italijos, Vokietijos ir Ispanijos menas iš XV-XVII a. Atributai nurodo į gydytojų profesiją: chirurginiai instrumentai, vaistų dėželės ir šlapalų indas.

J. Deubner, K. und D. 1907; *G. Matthiae,* S. S. Cosma e Damiano e S. Teodoro 1948.

Kozmian 1. Kajetan (1771-1856) lenkų vėlyvojo Apšvietos laikotarpio poetas, priklausęs vad. Varšuvos parnasui. Kurti pradėjo rašydamas progines napoleonines odes ir panegirikus, vėliau perėjo į epą, prisilaikydamas antikinių ir prancūzų receptų. Išsp.: Ziemiaństwo polskie 1839, Stefan Czarniecki 1858. Formos požiūriu K. eilės precizingos ir išbaigtos, bet šaltos.

2. Stanisław (1811-1885) lenkų publicistas ir poetas. Po 1831 sukilimo gyve-

no Anglijoje. Krokuvos akad. narys. Išsp. Anglya i Polska 1862, Z blizka i zdaleka.

3. Stanisław (1836–1922) lenkų politikas ir žurnalistas. Vienas iš steigėjų laikraščio Przegląd Polski, Czas bendradarbis. 1865–85 Krokuvos teatro direktorius. Išsp. O dzialaniach i dziełach Bismarcka 1902, Pisma polityczne, Rzeczy teatralne, Rzecz o roku 1863, 1895, Polen und europäische Diplomatie 1896.

Kozmianas Kleofas (apie 1840 Šimonyse — 1893 VIII 3) kanauninkas. Staliaus sūnus. Jo tėvai palaikė 1863 sukilėlius. Apie 1864 įšventintas kunigu ir paskirtas į Kupiškį, kur išbuvo 3 metus vikaru ir 26 metus klebonu. Vaizdus pamokslininkas, besirūpindamas religiniu švietimu, po pamaldų bažnyčioje dar mokydavo Šv. Istorijos, katekizmo, liturgikos, bažnytinės istorijos. Jis suorganizavo tais laikais dar retą lietuvių chorą, kas penktadienį dalį savo turimų dalykų išdalindavo varguomenei. 1876 sudegus Kupiškiui, gausiai šelpdamas padegėlius, įkalbėjo ūkininkus išsikelti iš miestelio ir taip susidarė Račiupėnų, Aukštupėnų, Smilgių k. Kovotojas dėl blaivių papročių. Plėsdamas lietuviškąjį švietimą didelę daugumą parapiečių išmokė lietuviškai skaityti ir rašyti. Tais laikais sunkiai gaunamą rašomąją medžiagą skleisdavo iš klebonijos. Pats nuvykęs į kaimą, apdalindavo popieriumi, rašalu, plunksnomis, parašydavo pradžią ir visi turėdavo sekti. Sudarė kaimo mokytojų būrį. Saugodamas nuo rusifikacijos, įkalbėjo tėvus neleisti vaikų į rusišką mokyklą. Platino paprotį nešioti tautinius drabužius (nuometą). Jaunimą mokė lietuviškų dainų važinėdamas po kaimus. Skatino lietuviškus darželius, parūpindamas gėlių sėklų. Keliant ekonominę gerovę, jo rūpesčiu Kupiškyje buvo įsteigtas bankas. Pas jį viešėdavo Ant. Baranauskas. Abudu savo išvykose į kaimus skaitydavo Anykščių Šilelį liaudžiai. Eilei jaunuolių padėjo išeiti į mokslą, jų tarpe ir Povilui Matulionui. Gavęs širdies ligą, mirė išvykęs gydytis į Vorishofeną (Vokietijoje) 1893 VIII 3, ten ir palaidotas. Kupiškėnai sudėjo raudą jam atminti.

Kun. J. Prunskis, Kanauninkas Kleofas Kozmianas, švietėjas ir auklėtojas sunkiaisiais vergijos laikais 1934. *J.Pr.*

Kozulis Pranas (g. 1917 IV 4 Vyžeičių k., Rokiškio vls.) poetas, nuo 1952 LRD narys. 1937 baigė Rokiškio gimnaziją, 1937–41 laikotarpy Kauno ir Vilniaus univ. studijavo liet. kalbą ir literatūrą, 1942–44 mokytojavo Vyžeičių pradinėj mokykloj, po karo studijas tęsė Hamburge. Pirmuosius eilėraščius ėmė spausdinti 1936 Ateities Spinduliuose, bendradarbiavo Ateityje, Studentų Dienose, N. Romuvoje, Aiduose, Tėviškės Žiburiuose, Drauge ir kt. Išleido eilėraščių rinkinį Dulkės ežere 1950. K. poezija nuotaikinga ir įtaigi; vyrauja pesimistinė nuotaika, nors protarpiais autoriui būdinga lengva šypsena lyg ir užtušuoja niūresnes spalvas. K. gaivališkai myli gamtą: ‚tylų žemės džiugesį', ‚gaivinančią miglą', ‚pievų vėsumą'. Poetui tikroji mergaitė yra Šiaurės žvaigždė. K. poezija yra žmogaus, jautriai susijusio su gamta, lyrika. Metęs kasdienį darbą, jis jaudinasi, kodėl laiku negrįžta paukščiai iš pietų. K. eilėraščiuose nuolat vaidenasi amžinas klajūnas—audrų ir žaibų dekoracijose. Klajūno akis žemės griuvėsiuose pabudina krintą lapai ar mirštanti gėlė po kojom. Tose klajonėse yra skirta vietos ir nepasiekiamos meilės ieškojimui, jose iškyla ir gyvenimo prasmės klausimai, išnyra tėvynės sodų, naktų, upių vizijos. Neretas ir mirties motyvas. Eilėraščio formą K. valdo laisvai, ritmas sklandus.

P. Kozulis

B.Bbr.

Koželuh Leopold Anton (1752–1818) čekų kompozitorius. Nuo 1765 gyveno Prahoje, kur parašė 24 baletus ir tris pantomimas. 1778 persikėlė į Vieną ir buvo Austrijos sosto įpėdinės Elizabeth fortepijono mokytoju. Parašė dvi operas: Judith ir Debora und Sisara, oratoriją Mozė Egipte, daugelį baletų, kantatų, apie 30 simfonijų, daug fortepijono veikalų.

Koženy Josef Alexander (g. 1889) Vienos A. Techn. Mokyklos prof., žymus hidraulikas. Parašė Die Wasserführung der Flüsse 1920; Hydraulik 1953.

Kožukauskas 1. Petras Rokas (1881 II 24 Kaštauniškių k., Kaltinėnų par., Tauragės aps. — 1934 VI 8 Nemunaityj, palaidotas Kretingoje) pranciškonas. Mokėsi Palangos vid. mokykloje, Mintaujos gimn. (1894–1897), baigęs 7 kl. įstojo į Žemaičių vysk. seminariją, kurią baigęs

studijavo Petrapilio Dvas. akademijoje, kur 1905 gavo kunigystės šventimus. Akademiją baigė teologijos magistro laipsniu. Baigęs mokslus kapelionavo Palangos vid. mokykloje, vikaravo Skuode, klebonavo Krinčine, Pumpėnuose (1916–21) ir Darbėnuose (1921–26). K. savo jaunystėje bendradarbiavo Šaltinyje, Viltyje ir kt. 1926 įstojo į pranciškonus. Tapęs pranciškonu, parašė studiją Iš Kauno bažnyčių istorijos, kuri buvo išspausdinta Tiesos Kelyje 1928. Lietuvos pranciškonų komisariate ėjo įvairias pareigas: buvo naujokų mokytoju, Kretingos pranciškonų gimn. prefektu, vienuolyno viršininku, Troškūnų klebonu ir Lietuvos pranciškonų komisaro patarėju.

Catalogus independentis Commissariatus Lituaniae S. Casimiri 1954; *Vc. Biržiška,* Lietuvių rašytojų kalendorius; Šv. Pranciškaus Varpelis 1934 nr. 7; Tiesos Kelias 1928. *V.Gdž.*

2. Stanislovas (m. 1744) teisininkas. Išsp. Konstytucje, statuta i przywileje Koronne i W. Ks. Lit. na wolnych seimach od r. p. 1550 až do r. 1726 uchwalone.

Kpelle, Pessi Mandingo būrio, V. Afrikos negrų kiltis, gyv. prancūzų Gvinėjoje ir Liberijoje, apie 200.000 žmonių, pasižyminti uždara moterų bendruomene, į kurią priima apeiginiu mergaitės apipiaustymu; iš dalies priskiriama prie matriarchatinių kilčių.

D. Westermann, Die Kpelle 1921.

Kr cheminis kriptono simbolis.

Kra sąsmauka, siauriausia Malakos pusiasalio vieta, 42 km pločio. Nuo seniai planuojamo kanalo iškasimą neleisdavo britai strateginiais sumetimais.

Krabas. Tuo vardu vadinami įvairių rūšių brachyura gyviai vėžių (Crustacea) klasės. Jų kūnas (cephalothorax) plokščias, platus ir daugiau ar mažiau apskritas. Pilvelis (abdomen) trumpas, beveik visiškai patrauktas po kūnu. Kojos ir žnyplės gerai išvystytos. Daugumas k. rūšių gyvena jūrose, bet yra ir gėlųjų vandenų bei sausumos k. Vieni jų vos kelių milimetrų, o kiti yra labai dideli. Šiaurės jūroje bei vandenyne gyvenąs k. Cancer pagurus užauga ligi 30 cm skersmens ir ligi 6 kg svorio. Vidužemio jūroje ir kitur yra išplitęs Carcinus maenas — 6 cm skersmens, o Japonijos k. Machocheira kaempheri ištiestos žnyplės siekia ligi 2,5 m ilgio. Daugumas k. vartojami maistui.

Krabas

Krabas (vok. Krabbe, arba Kriechblume ‚ropojanti gėlė') gotikos architektūroje gėlės pumpuro ar lapo pavidalo ornamentas, kuriuo vienodais tarpais nusagstytos gablo (žr.) bei pinaklio (žr.) briaunos. Plytų gotikoje k. deginami iš molio, bet paprastesnės, panašios į kablį ar dantį formos. Tokiais k. arba spurgomis nusagstyti Vilniuje šv. Onos bžn., o Kaune ‚Perkūno' namo pinakliai.

Krachas (vok.) visiškas nepasisekimas, žlugimas, bankrotas; įmonės nepajėgumas tesėti savo įsipareigojimų.

Kračkovskij 1. Ignatii Julianovič (1883–1951) arabistas, nuo 1917 Petrapilio univ. prof. 1921 mokslų akad. narys. Išsp. Die Literatur der arabischen Emigranten in Amerika 1927, Istoričeskij roman v sovremennoj arabskoj literature 1911, Nad arabskimi rukopisiami 31954, Očerki po istorii russkoj arabistiki 1950, Arabskaja literatura XX veka 1946, Izbrannyje sočinenija 1955.

Sbornik v čest' akad. I. J. K. 1947. *P.Č.*

2. Julian Fomič (1840–1903) rusų istorikas. Mokėsi Vilniaus dvasinėje mokykloje ir seminarijoje. Baigęs Petrapilio dvasinę akad. magistru. 1870 Vilniaus gub. mokyklų inspektorius, nuo 1875 Vilniaus gub. mokytojų instituto mokytojas. 1888 paskirtas Vilniaus archeografinės kjos ir muziejaus pirmininku; čia suredagavo XV–XXVIII tomus senovės aktų. Be didesnės studijos iš unitų istorijos (50-letije vozsoedinenija zapadno-russkich uniatov 1895), išsp. eilę darbų iš etnografijos srities ir Vilniaus istorijos: Byt zapadnorusskago selianina 1874, K istorii staroj Vilny, Tipografija g. Vilny v XVI i XVII v., Pravoslavnyja sviatyni g. Vilny v XIV –XVIII st. (Trudy IX archeologičeskago sjezda v Vilnie II 1897) ir kt. Darbuose jaučiama stipri rusiška tendencija. *J.P.*

Krafft 1. Adam (1455/60 — 1508/09) vokiečių skulptorius, šalia P. Vischer Sen. žymiausias vokiečių gotikos ir renesanso sąvartoje. Visi jo darbai sukurti Nürnberge. 1493–96 iš akmens iškaltasis tabernakulas šv. Lauryno bžn. (19 m aukščio)

A. Krafft Autoportretas

savo fantastingu ornamento ir figūrų tapybiškai dekoratyviu susipynimu priklauso vėlyvajai gotikai. Būdinga, kad įvairių skulptūrinių motyvų draugėn šiame tabernakule K. įterpė savo paties autoportretą. Vėlesni K. darbai jau pereina prie daugiau renesansiškai išbalansuotos kompozicijos ir plastiškesnio formų traktavimo; tai ypatingai ryšku jo 1505/08 Kryžiaus kelių reljefų cikle šv. Jono kapinėse (dabar Germanų nacionaliniame muziejuje), kur randame naują tvirtą atletišką žmogaus tipą, bet draperijų motyvus dar kampuotus, gotiškus. Vaizduodamas veidus ir veiksmą K. šiuose reljefuose parodė naują psichologinį gilumą ir kančios tragišką didingumą.

D. Stern, Die Nürnberger Bildhauer A. K. 1916. *P.Rkl.*

2. David von (1655–1724) švedų tapytojas, portretistas. Studijavo Italijoje. Čia jis kopijavo ir tapė paveikslus švedų karalienės Hedvigos Eleonoros rinkiniams. Sakoma, kad Venecijoje jis dirbęs ir dožų rūmuose. Jo portretai nedaug kuo skiriasi nuo jo mokytojo Ehrenstrahlio, tačiau juose jau žymu pastangos elegantiškesnio tipizavimo, jo koloritas jau tamsesnis, paveiktas itališkojo. Ilgainiui K. paletė pasidaro dar tamsesnė, jo mokiniai vis daugiau ir daugiau padeda jam dirbti; pats jis apsiriboja tik veidų piešimu. Tai ypač žymu jo Karolio XII portretuose.

A. Hahr, David von Krafft och den Ehrenstrahlska skolan.

3. Per senasis (1724–93) švedų tapytojas. Studijavo Upsaloje ir Stockholme. Paryžiuje 1755 savo mecenatui nukopijavo apie 200 paveikslų. Čia jis susitiko su kitu žymiu švedų tapytoju A. Roslinu ir buvo stipriai jo paveiktas. Roslino rekomenduojamas, K. buvo 1762 pakviestas prof. į meno akademiją Bayreuthe, kur nutapė nemaža portretų. 1764 išvyko į Italiją, o paskui vėl grįžo į Bayreu-thą 1767 Lenkijos karalius Stanislovas Augustas pasikvietė K. į Varšuvą karaliaus rūmų tapytoju. 1768 K. grįžo į Stockholmą, buvo išrinktas į Meno akad. ir gavo prof. titulą. K. kūrybą galima suskirstyti į du periodus — darbus sukurtus užsienyje ir Švedijoje. Paryžiuje, Bayreuthe, Varšuvoje nutapyti portretai rodo jo lankstumą prisiimant elegantiškas Roslino manieras. Grįžus į savo kraštą, K. portretų stilius pasidaro miestietiškas, kartais prozinis, be gilesnio charakterio perdavimo, nors ir juose netrūksta šilto ir stipraus spalvingumo pilkai rudame ar alyviniame fone.

B. A. Mattisson, (Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler t. 21), 1927; *A. Hahr,* Per Krafft den äldre och hans verksamhet i Sverige 1898.

4. Per jaunasis (1777–1863) švedų tapytojas, Senojo K. sūnus. Mokėsi pas savo tėvą. Dar neturėdamas 20 metų K. jau tapė puikius paveikslus, kuriuose atsispindėjo Breda stilius. Tačiau tie gabumai, kurie slėpėsi tuose paveiksluose, pasuko kita kryptimi atvykus jam studijuoti į Paryžių 1796. Čia K. pateko į J. L. Davido mokyklą. Tuolaikiniuose jo paveiksluose ryškus pastovios gamtos tikroviškumu pagrįstos formos reikalavimas. 1802 K. išvyko į Italiją, kur studijavo antikinį meną, kopijavo Rafaelį. Iš ten grįžo į Paryžių, o 1805 sugrįžo į Švediją, buvo išrinktas į Meno akad., o po Bredos mirties 1819 paskirtas piešimo prof. Grįžus į Švediją K. menas pradžioje laikėsi gana pagarbioje aukštumoje, dažnai primindamas Davido ir Gérard portretinį meną, tačiau 1833–40 laikotarpyje ima kokybiškai smukti dėl per gausios gamybos.

Krag Vilhelm (1871–1933) norvegų poetas ir rašytojas, reikšmingas naujajai norvegų lyrikai. 1908–11 vadovavo Tautos teatrui Osloje. Jo poezija švelni, niuansuota ir su humoro doza. Eilėraščių rinkiniai: Digte 1891, Sange fra min Ø 1918, Viser og Vers 1919, romanai — Lille Bodil 1902, Steinagsigtet 1918, literatūriniai atsiminimai — Den gang vi var 20 aar 1927.

Kragas Colymbinae pošeimio paukštis, dar žinomas ir skambu vardu. Lietuvoje gyvena 5 k. rūšys, iš kurių daugiausia žinomas ausuotasis k., gyvenąs žuvinto ež., o taip pat ten gyveną ir mažieji juodkakliai k. Ausuotasis k. (Podiceps cristatus L.) yra didžiausias paukštis narūnų šeimos, patinas yra 61 cm ilgio ir sveria 1¼ kg, patelė keliais centimetrais mažesnė ir sveria tik 1 kg. Seniai paukščiai labai puošnūs: svarbiausias papuošalas yra kuodukas ant galvos ir rudos spalvos apikaklė. Visa kūno apačia balta su puikiu šilko žvilgesiu, šonai pilkai rudi. Patelė nuo patino skiriasi dydžiu, trumpesniu kuoduku ir mažesne apikakle. Tai puikūs plaukikai ir nardytojai. Jie labai vikrūs vandenyje, bet nepaslankūs sausumoje ir todėl vengia jon patekti. Lizdą krauna vandenyje ir deda 3–4 kiaušinius. Kai k. būva lizde, tai jo kiaušiniai nugramzdinami į vandenį. Pasitraukdamas iš lizdo, k. rūpestingai pridengia savo kiaušinius, kad nepastebėtų jų varna ar lingė. Savo lizdą pritvirtina prie vandeninių augalų, kad vanduo jo negalėtų nunešti. Ausuotasis k. gyvena visoje Europoje ir kai kuriose Azijos vietose bei š. Afrikoje. Lietuvoje vasaros metu užtinkamas ežeruose, o traukimo metu Nemuno žiotyse ir Kuršių Marėse. Jau kovo mėn., kai tik ledas ištirpsta ežeruose, pasirodo Lietuvos ež. Rudenį tik ledas juos priverčia apleisti mūsų kraštą. Skrenda jie žiemoti į Juodosios ir Azovo jūrų pakraštį. Manoma, kad iš Suomijos ir Skandinavijos ausuotieji k. atplaukia į Baltijos jūros pakraščius ir čia žiemoja. K. minta tik gyvomis ir tik tam tikrų rūšių žuvimis, todėl sunkiai išlaiko nelaisvę ir retai užtinkami zoologijos soduose.

Juodkaklis k. (Podiceps nigrocollis Brehm) ilgio yra 30–33 cm ir sveria apie 300 g. Galva tankiai apaugusi plunksnomis ir sudaro nežymius kuodukus. Galva, kaklas ir visa viršutinė kūno dalis juoda, sparnai juosvi su baltomis mažosiomis

Ausuotasis kragas

plasnojamomis plunksnomis. Juodkaklis k. gyvena beveik visoje Europoje, bet peri daugiausia jos rytinėje dalyje, Azijoje iki Amūro. Lietuvoje yra mažiau žinomas negu ausuotasis k. Atskridę juodkakliai k. dažnai nusileidžia mažuose ežerėliuose bei tvenkiniuose. Žuvinto ež. gyvena viena kita jų kolonija. Juodkakliai k. krauna lizdus labai arti vienas kito.

Mažasis k. (Podiceps ruficollis/Pall.) tai mažiausia k. rūšis; jų kūno ilgis tik 24 cm, sveria apie 150–200 g. Nuo kitų k. skiriasi ne tik dydžiu, bet kūno išvaizda: kūnas trumpas, kaklas ir snapas trumpesni, o galva be jokių papuošalų. Senių paukščių viršugalvis, sprandas juodi su žaliu žvilgesiu. Krūtinė ir pilvas tamsiai pilki, su baltomis prošvaistėmis. Visa viršutinė kūno dalis juosva su nežymiu žalsvu atspalviu. Mažasis k. gyvena beveik visoje Europoje, š. Afrikoje, M. Azijoje. Lietuvoje ši k. rūšis gan paplitusi. Jie gyvena mūsų krašto vandenyse su gausia augmenija, nes mėgsta, kad vandens kraštai būtų apaugę nendrėmis, ajerais, švendrais. Mažasis k. pasirenka seklius vandenis. Savo lizdus slepia tankiose žolėse. Deda 4–6 kiaušinius. Veisimosi metu ši k. rūšis labai triukšminga. Mažasis k. minta daugiausia vabzdžiais, varlėmis, buožgalviais ir tik retai žuvimis. Mažasis k. gerai jaučiasi ir sausumoje ir lygiai gerai pakyla į orą iš sausumos ir iš vandens. Ne visi šios rūšies k. žiemą išskrenda iš mūsų krašto, dalis palieka žiemoti neužšalusiose upių vietose.

Raguotasis k. yra apie 34 cm ilgio. Senių paukščių viršugalvis ir apikaklė juodi, nuo snapo pagrindo per akį eina rudos spalvos juostelė, sprandas juodas, kaklas, krūtinės priešakinė dalis ir kūno šonai rudi. Mažos plasnojamosios plunksnos ir apatinės sparnų dengia-

mosios — baltos. Raguotasis k. yra šiauriausia šios genties rūšis. Vasarą daugiausia gyvena Islandijoj ir Grenlandijoj, Lietuvą atlanko tik traukimo metu.

R u d k a k l i s k. yra 43 cm ilgio ir sveria 600–700 g. Seniai paukščiai turi viršugalvyje dvejetą trumpų kuodukų. Visas viršugalvis ir sprandas juodas, viršutinė kūno dalis juosva, skruostai ir gerklė pilki. Kaklas ir pagurklis rudi, apatinė kūno dalis pilka su baltais plunksnų kraštais. Mažosios plasnojamos plunksnos baltos, snapas juodas. Jaunų paukščių kuodukai vos žymūs. Rudkakliai k. gyvena Europos šiaurėje ir Rytų kraštuose bei Azijos vakaruose. Lietuvoje pastebimi tik traukimo metu. Jie nemėgsta atvirų vandenų, tad pasirenka mažus ežerėlius, kūdras, tvenkinius. Rudkaklio k. keistas balsas girdimas tik veisimosi metu ir panašus į žvengimą. Deda 3–4 kiaušinius.

T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai I t. 1938.

Kragujevac vidur. Serbijos (Jugoslavijoje) 1949 sudarytos K. provincijos sostinė, prie Lepenicos upės; apie 40.000 gyv. (1956). Žemės ūkio gaminių ir municijos fabrikai.

Krahe Hans (g. 1898) vokiečių kalbininkas, Tübingeno univ. prof. Daugiau gilinosi į gotų, graikų kalbas, kalbotyrą sieja su istorija. Išsp.: Lexikon altillyrischer Personnennamen 1929, Historische Laut- u. Formenlehre des Gotischen 1948, Ortsnamen als Geschichtsquelle 1949, Historische Grammatik des Griechischen 1949, Das Venetische, Sprachverwandschaft im alten Europa 1951, Alteuropäische Flussnamen 1949–51, kur liečia ir baltiškuosius upėvardžius. Red. Indogerm. Jahrbuch nuo 1940, Indogerm. Forschungen nuo 1944. *A.Špl.*

Kraigas žr. Želmuo.

Kraijenhoff Cornelius Rudolphus Theodorus (1758–1840) olandų gen., hidrotechnikas, Zuidersee nusausinimo iniciatorius.

Kraikas yra srutas sugerianti medžiaga, naudojama švarai palaikyti gyvulių laikomose patalpose ir mėšlui. Pagrindinė k. medžiaga yra šiaudai, pirmoje eilėje žieminių javų. Taip pat vartojama durpės, bulvienojai, medžių lapai, prastų žolių arba apgedęs šienas, medžių piūvenos, spaliai ir kt., bet šios medžiagos dažniausiai yra tik dalinis šiaudų pakaitalas. Nepatariama naudoti spygliuočių medžių spyglius ir piūvenas, nes jos turi dervinių medžiagų, kurios su mėšlu patekusios į dirvą lėtai pūna, pavienės dirvožemio dalelės apsitraukia lyg vaškiniu sluoksniu, dirvožemis pasidaro mažiau imlus vandeniui ir augalai dažniau nukenčia nuo sausrų.

Piaustyti šiaudai turi pirmenybę prieš nepiaustytus. Labai gera k. medžiaga yra durpės, kurios ne tik sugeria daug srutų, bet ir sulaiko iš jų lengvai atsipalaiduojantį amoniaką, todėl tvarte kvapas yra ne toks stiprus ir mėšlo kokybė geresnė. Srutų sugeria 100 g k.: žiemkenčių šiaudai 220–250 g, žiemkenčių šiaudai piaustyti 250–350 g, lapai 200–300 g, bulvienojai 200–300 g, durpės 800–1000 g. K. kiekis priklauso nuo gyvulių skaičiaus, svorio, rūšies, pašarų (sausi ar vandeningi), kiek laiko gyvuliai tvarte šeriami ir kiek ganomi, nuo tvarto tipo (gilus, seklus), nuo k. rūšies ir kt. Vidutiniškai į dieną sunaudojama k. šiaudų: arkliui 2,5–3 kg, raguočiui (500 kg svorio) piaustytų šiaudų 3–5 kg, nepiaustytų 7–8 kg, giliame tvarte 9–11 kg (durpių 1,5–2 kg), 10 avių 1–3 kg; kiaulei (500 kg svorio) 7,5 kg. *J.Šm.*

Krainskis 1. J o n a s K r i s t u p a s (m. 1685 V 13 Vengrove) evangelikų veikėjas Lietuvoje. 1654 Zabludovo aliumnato mokytojas. Paskiau ligi 1663 Boguslovo Radvilos rūmų Karaliaučiuje pamokslininkas. 1663 Lietuvos evangelikų sinodo buvo pasiųstas Anglijon organizuoti rinkliavai karo su rusais metu sugriautoms evangelikų bažnyčioms atstatyti. Tuo pačiu laiku K. ten rūpinosi ir Chilinskio Biblijos lietuviško vertimo spausdinimo reikalu. Tais pačiais reikalais buvo ir antrą kartą 1665 siunčiamas į Angliją. 1667–1684 buvo Pagirių distrikto evangelikų senjoras.

W. Łukaszewicz, Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie I–II 1842–1843; *Ch. Stang,* Archivalia (Arch. Phil. III) 1932; *S. Kott,* Anglo-polonica 1935; *Vc. Biržiška,* Senųjų liet. knygų istorija I 1953. *Vc.B.*

2. K r i s t u p a s (1556 – 1618) reformatų veikėjas, išleidęs 1602 katekizmą ir 1611 Postilę. Polemizavo su Skarga.

Kraisk mstl. S. Gudijoje Vileikos aps., apie 40 km į r. nuo Vileikos, prie Kraistės upės, apie 500 gyv. Mūrinė cerkvė, sinagoga, mokykla, malūnas. 1630 Žygimanto III privilegija K. buvo suteiktos miesto teisės. 1866 K. buvo 33 gyv. namai ir 180 gyventojų. Po I pas. karo iki 1939 palei K. ėjo Lenkijos ir Sovietų Rusijos siena. *V.Klb.*

Kraistė (lenk. Krajszczanka) Vileikos aps. upelis, Neries (Vilijos) kair. intakas,

19 km ilgio; teka į š. pro Kraisko mst., įteka ties Akmenių (Kamień) bžk.; 1921–1939 tuo upeliu ėjo Lenkijos siena su Gudija.

Kraitė 1. iš šiaudų, perpinant vytelėmis ar šaknų plėšomis, nupinta pintinė, kurioje laiko miltus ar grūdus. Paprastai k. turi apie 30–50 cm aukščio ir iki 70 cm skersmens, šiek tiek siauresniu dugnu kaip viršumi. Žemaičiuose pasitaiko k., kurios turi ir tokį šiaudinį antvožą, šiek tiek atlenktais kraštais. Tokias k. vartoja miltams iš klėties atsinešti ir t.t. Dažnai k. samstomi grūdai, o jei ši atitinka tam tikrą dydį, tampa saiku (žr.). Taip pat ją kartais pasiriša sėjėjas, ir k. virsta sėtuve (žr.). R. Lietuvoje k. paprastai vadinama vokele. 2. vietomis V. Lietuvoje k. vadina ir vytelinį krepšį (žr.), ypač jei šis turi užvožiamą dangtį.

Kraitis paprotine teise Lietuvos kaime merginos ar nuotakos daiktinis turtas, dalis. Paprastai k. sudaro įvairūs audeklai, apdaras, patalai ir jiems įdėlis (kraitloviai, skrynios, komodos, spintos). Seniau motina dukterims jau iš mažens imdavo krauti k. Įprastine tvarka k. pirma kraudavo vyresniajai dukteriai, o kitoms skirdavo tik šį tą, būtent retesnių audinių (raštuotųjų rankšluoščių, staltiesių). Mergaujančios merginos k. motina kartkartėmis parodydavo savo kaimynėms, kiek šiai skirta pagalvių, patalų, raštuotų audeklų ir drobių, taip pat ir geresnį įdėlį, kuriuo paprastai rūpinosi tėvas. Ypač mėgstama buvo parodyti kaimo siuvėjams, dailidėms ir kt., kad šie per žmones eidami skleistų gero k. garsą, kartais jiems už k. liaupsę duodama buvo ir dovanų (geras rankšluostis, juosta). Vidutinį ūkininkaitės k. XIX a. gale sudarė 10–15 žąsų plunksnų pagalvių, nors dveji patalai, apie 5–6 rietimai (po 10 sienų) drobės, 5–6 rietimai (po 6–8 sienas) rankovių, 3–4 rietimai trinytinio, pašukinio ir 2–3 rietimai pakulinio ir maišinio (po 5–6 sienas) audeklo, apie 20 įvairių rankšluosčių ir tiek pat staltiesių, lovatiesių, 30–50 įvairių juostų, 2–3 skrynios, paprastai lenktaviršės (kuparai), spinta, o turtingesnėms dar ir komoda. Nespėjusios gero k. susikrauti per vestuves į skrynias įsidėdavo ertmei pripildyti medžio gabalų ar akmenų, kad kraitvežiai turėtų ką kelti. Kartais į skrynią dėdavo ir kokį grūdų maišą. Taip pat geros draugės tokiai nuotakai skolindavo kokį rietimą drobės ar kito audeklo, kurį gerokai po vestuvių slapta jaunamartė savo draugei sugrąžindavo.

Kraičių skrynia

Kraičių skrynia (1830)

Per vestuves paprastai seniau k. turėdavo iš motinos jaunasis, vyr. pabrolis išpirkti; tik tuomet ji galėdavo išvežti. Kitur dar k. tekdavo išpirkti iš susirinkusių moterų, jaunimo. Sukrautus k. išvežėdavo jungtuvių rytą, kitur kiek anksčiau nei išvyksta nuotaka.

Jei kartais jaunamartė mirdavo bevaikė, tai paprastai namiškiai teatgaudavo tik kraitinę spintą, komodą, o patiės k. negrąžindavo, nebent jaunamartė mirdavo labai greit. Po metų ar kitų bevaikei jaunamartei mirus, k. visai negrąžinamas, bet dėl dalies atskirai būdavo tariamasi.

S. Daukantas, Būdas senovės lietuvių ²1955; *A. Juškeviče,* Svodbinė rėda 1880, ²1955; *V. Krėvė-Mickevičius,* Dzūkų vestuvės (Mūsų Tautosaka II, 1930); *J. Mickevičius,* Žemaičių vestuvės (t.p. VII, 1933); *B. Buračas,* Kupiškėnų vestuvės (Tautosakos Darbai I, 1935); *J. Balys,* Litauische Hochzeitsbräuche 1946 (su gera bibliografija). *A.Mž.*

Kraitkubilis skobtinis ar lentelinis kubilas, dar vietomis iki XIX a. galo naudotas kraičiui sudėti. Žemaičiuose šalia skobtinio kraitlovio sutinkamas ir skobti-

Baudžiavos laikų kraitkubilis (Joniškio vls., Šiaulių aps.)

nis k. iki 120 cm aukščio ir iki 1 m skersmens. Paprastai skobtinio ir lentelinio k. viršus kiek siauresnis ir turi dvi ausis. K. uždengiamas antvožu, t. y. jo lenteliniu dugnu, dar aplink aplenktu plona lentele ar nors liepos graižu, kuris sandariai užsidaro, ir vidun nepridulka. Antvožas turi dvi angas, per kurias pralenda ausys. Ausyse padarytos skylės; per jas perkiša lazdą, kuri turi medinį užraktą. Pasitaiko antvožų ir lazdų įrėžtiniu raštu (geometrinis, pynutės ir net augalinis). Paskutiniu metu išlikę k. buvo naudojami kai kur grūdams supilti. *A.Mž.*

Kraitlovis skobtinis lovis, kuriam pritaisytas paprastai skeltinės lentos užvožas, besivarstąs ant medinio bėgūno ar vyrio. Juos XIX a. viduryje dar Žemaičiuose ir R. Lietuvoje naudojo kraičiui sudėti; tačiau juos išstūmė kraitkubiliai ir skrynios. Vienas XVIII a. galo k. buvo patekęs iš Žemaitijos į Šiaulių Aušros muziejų ir dar pora iš XIX a. Jų buvo ir kituose muziejuose.

Kraitvežys, jaunojo pusės vyras, kuris parveža nuotakos kraitį į vyro namus. Vyresniuoju k. parinkdavo senesnį, patikimą vyrą. Prie jo dar priskirdavo 2–3 jaunus vyrus. K. savo arklius išpuošdavo šiaudų pynutėmis, spalvotais popierėliais, kartais dar ir vainikais. Jie patys apsivilkdavo ilgais trinyčiais, užsidėdavo iš šiaudų pintas aukštas kepures, apkaišytas skiedrelėmis ir spalvotais popierėliais, plunksnomis, nusivydavo šiaudinius botagus ar kirstinius (kančius). Jie turėjo būti iškalbūs, dainingi, viską matą, landūs. Seniau k. suvažiuodavo į nuotakos namus jungtuvių rytą. Jie pavaišinti, privažiuodavo triukšmaudami prie klėties. Vietomis k. dainuodavo savo atskiras dainas. Jaunasis išpirkdavo iš motinos kraitį, jo pabroliai iš moterų ir jaunimo (kai kur iš jaunimo turi išpirkti vyr. k.). Sudėjus vežimuosna kraičius, tarp jaunimo ir k. įvykdavo didelis ginčas. Jaunimas stengdavosi dar ką nors atimti ir į vežimus jiems dėdavo supuvusius lovius, geldas ir t.t. K. apdovanodavo nuotakos motina ar ją pavaduojanti sena moteris stuomenimis ar rankšluosčiais. Stuomenis paprastai užsverdavo ant arklių, o rankšluostį ant k. peties. K. susijuosia dovanomis, nes jaunimas vis nori ir dovanas jiems atimti. Išvažiuoja k. triukšmaudami, jaunimo dainomis pašiepiami. Per kaimus važiuodami k. taip pat triukšmauja, šaukdami kieno kraičius veža, dainuodami k. dainas. Vyro namuose k. sutinka vyro tėvai, pavaišina, kartais dar ir apdovanoja. Atvežta nuotaka, vestuvėms baigiantis, k. paprastai apdovanodavo juostomis, o turtingesnė duodavo ir po rankšluostį.

A. Juškeviče, Svodbinė rėda 1880, ²1955; *J. Mickevičius,* Žemaičių vestuvės (Mūsų Tautosaka VII, 1933); *B. Buračas,* Kupiškėnų vestuvės (Tautosakos Darbai I, 1935); *J. Balys,* Litauische Hochzeitsbräuche 1946 (su gera bibliografija). *A.Mž.*

Krajewski 1. M i c h a ł D y m i t r z (1746–1817) vienuolis pijoras, lenkų istorikas. Išsp. Historyja Stefana Czarnieckiego 1787, M. Baliński išsp. rašytą Dzieje panowania Jana Kazimierza 1846.

2. P a w e l (1824–1901), prelatas, Seinų vyskupijos valdytojas. Mokėsi Lomžoje, Tikocino ir Seinų seminarijose. Kunigu įšventintas, buvo vikaru Kolne, klebonu Zambrave, 1866–83 Wąsoszo dekanas, nuo 1881 Seinų kapitulos kanauninkas ir nuo 1883 seminarijos regensas (rektorius). Po vysk. Wierzbowskio mirties (1893 VII 1) kapitulos išrinktas vyskupijos valdytoju, išbuvo tose pareigose ligi vysk. Baranausko atvykimo į Seinus (1897). Po to grįžo

į savo Lomžos parapiją. Valdydamas vyskupiją, baigė taisyti seminarijos ir vyskupo rūmus, gavęs tam reikalui iš valdžios subsidiją. Jam valdant seminariją ir vyskupiją iškilo gana aštrus rusų kalbos įvedimo į seminariją klausimas. Rusų valdžiai privertus įvesti į seminarijas rusų kalbos pamokas, valdžia ėmė seminarijas kontroliuoti. Kai kiti Lenkijos vyskupai tokios kontrolės į savo seminarijas neįsileido, K., tuomet (1892) būdamas sem. rektorium, nesipriešino tokiai kontrolei. Tik kai rusų valdžia, atsakydama į vyskupų pasipriešinimą, 1895 statė dar sunkesnius reikalavimus, — kad egzaminuose iš rusų kalbos ir istorijos turi dalyvauti gubernatorius ir mokyklų direkcijos viršininkas, kitaip nebus leista priimti į seminarijas naujų klierikų, — K. solidariai su kitais Lenkijos vyskupais siuntė prašymus vidaus reikalų ministrui, kad tuos varžančius įsakymus panaikintų. Nieko nelaimėta, nes pop. Leonas XIII, bijodamas, kad valdžia visai neuždarytų seminarijų, su rusų valdžios reikalavimu sutiko. Tačiau rusų valdžios susitarime su popiežium nieko nebuvo pasakyta apie rusų kalbos egzaminus raštu. Vyskupams neleidžiant reikalauti iš klierikų raštiškų egzaminų, valdžia, kaip neišlaikiusių egzaminų, tokių naujai įšventintų kunigų netvirtindavo viešose kunigiškose pareigose (jie galėdavo laikyti tik skaitytas mišias).

P. A(ugustaitis), Vygrių ir Seinų dijecezijos istorija (Vadovas VI, 182–84 psl.) 1910. *J.V.*

Krakatau, Krakatoa, vulkanas (sala) Indonezijoj tarp Javos ir Sumatros, 160 km nuo Jakartos. Nuo 1680 buvo laikomas užgesusiu. 1883 V pradėjo veržtis, o 1883 VIII 26–27 nakti įvyko didžiausias žinomas kraterio sprogimas, kuris, sutrupinęs į dulkes apie 4 km³ lavos ir tufų uolienos, išsviedė į maždaug 25 km aukštį. Tos dulkės pasiskleidė stratosferoje aplink visą žemės rutulį ir būdavo pastebimos kelerius metus, nes jų dėka būdavo ryškių spalvų saulėtekiai ir saulėlydžiai. Sprogimas sunaikino ne tik aukščiausią vulkano dalį, bet ir visos salos iš 32,5 km² beliko 10,6 km². Sprogimo garsas buvo toks stiprus, kad buvo girdimas net už 4500 km. Žemės drebėjimo sukeltos vandenyno bangos buvo ligi 15 m aukščio ir, apsėmusios daugybę gyvenamųjų pajūrio vietovių Javoje ir Sumatroje, pražudė per 36.000 žmonių, sugriovė tūkstančius namų ir pridarė už kelis šimtus milijonų aukso

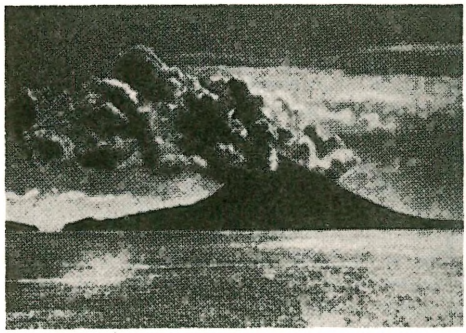

Krakatau

dolerių įvairios žalos; daug uostų buvo sunaikinta, o šimtai tūkstančių žmonių liko benamiai. Bangos perkeliavo vandenynus ir už 13.000 km pasiekė P. Amerikos krantus. Sprogimas aukštai atmosferoje sukėlė disturbacijas apie 1000 km/val. greičio. Po šio katastrofingo sprogimo ligi 1927 vėl buvo aprimęs. Nuo 1928 vėl yra veiklus, o sprogimo katastrofoje nežuvę žmonės buvo iškelti.

Symons, The Eruption of K. and Subsequent Phenomena 1888. *A.B.*

Krakavas ež. Joniškio vls., Švenčionių aps., 5 km į š. nuo Joniškio bžk., 25 ha ploto; paviršius 153 m v.j.; jungiasi su Žaugėdo ež., priklauso Pravalos (Arinos, Spenglos, Dubingos, Žeimenos, Neries) baseinui.

Krakė žr. Karosas ir genys (juodasis).

Krakės mstl., vls. centras, parapija, paštas ir dv. Kėdainių aps., 12 km į v. nuo Dotnuvos glžk. st., prie Smilgaitės aukštupio. N. Lietuvos laikais per K. ėjo Kauno–Šiaulių ir Kauno–Grinkiškio autobusų linijos. Mstl. 1938 turėjo 1800 gyv. K. buvo vls. centras, turėjo 8497 gyv. vls. 1905 stipriai pasireiškė prieš caro valdžią. 1906 pradėjo veikti dviklasė mokykla ir buvo įkurtas Vilniaus Aušros d-jos skyrius. Turėjo savo knygynėlį, bet 1908 caro administracija skyrių uždarė. K. buvo garinis malūnas, pieninė, lentpiūvė, knygynas. 1938 pradėjo veikti sveikatos punktas. K. girininkijos būstinė buvo Skirgailinės sodyboje K. vls.

Netoli nuo mstl. teka Šušvės upė. Už 6 km nuo K. buvo Pašušvio dv., apie kurį žmonės žinoję nemaža padavimų. Dvare stovėjo šv. Antano paminklas su užrašu: ‚Iš kur pakilo blogdeista tegul bus tin garbė Dieve 1895–1901'. Dv. parke buvo įvairių statulėlių ir paminklų su įrašais

lotynų ir lenkų k. Dv. lauke, darant kasinėjimus, buvo rasta archeologinių radinių. Pašušvio dv. buvo Lenkijos maršalo J. Pilsudskio tėviškė.

K. apylinkėje yra senkapių ir piliakalnių, o taip pat akmenų su iškaltais dubenimis ar velnio ‚pėdomis', pvz. Bakšiškėlių vs., Montviliškio k. piliakalnyje ir kt. K. vls. Ažytėnų k. gyveno Balanos gadynės autorius Mikalojus Katkus. K. vls. gimė M. Kuprevičius.

Žinios apie K. siekia jau XIV a. Tada K. buvo vienas iš 11 kaimų Nevėžio upės srityje. Vytauto laikais K. buvo vieno Žemaičių teritorinio vieneto centras—vienas iš 12 Žemaitijos vls. ar aps. 1421 K. Vytautas dovanojo Žemaičių vysk. Motiejui. K. medinė šv. Mato bžn. statyta 1478 (pagal Valančių 1529) Vilniaus kan. ir Žemaičių katedros prel. Jurgio Talaičio, naujai atstatyta 1768 Žemaičių vysk. Jono Lopacinsko. Šios vietoje 1897–1908 parapiečių lėšomis ir klebonų L. Mikonio, I. Vitkaus ir I. Vidmanto rūpesčiu pastatyta mūrinė, kuri 1931 buvo gražiai išdekoruota. Nuo Vytauto laikų K. buvo vyskupinis mstl. Žemaičių vysk., ypač J. Tiškevičius, mėgo K. ir dažnai atvykdavo pagyventi. Jis dovanojo K. bžn. šventųjų: Lauryno, Felikso, Klemenso, Marcijono relikvijų, atvežtų iš Romos. Tuometinis K. klebonas A. Vitkevičius pastatė koplyčią, o prie jos vysk. J. Tiškevičius įkūrė Krikščioniškojo mokslo brolįją. Altariją 1646 įsteigė A. Barauskas, gaisro sunaikinta. Jau XVI a. K. veikė par. mokykla. 1597 IX 23 ją lankė vizitatorius Tarkvinijus Pekulus. Mokykloje buvo 12 mokinių, mokytojavo Adomas Grockis. Vaikai buvo mokomi gramatikos (lot.), katekizmo ir doros mokslo. K. klebonu tuo laiku buvo M. Daukša, turėjęs klebonijoj didelę įvairių mokslo knygų biblioteką. Tarp katalikiškų knygų vizitatorius pastebėjęs kai kurių draudžiamų ir liepęs jas arba sudeginti arba duoti jėzuitams ištaisyti.

1645 K. buvo įkurtas seserų kotryniečių vienuolynas. Vysk. J. Tiškevičius pastatė joms bžn. ir vienuolyną ir aprūpino beneficija. Vėliau vienuolynas plėtėsi, įgijo donacijomis daugiau žemės, vandens malūną, 1692 pastatė naują bžn., kuri 1863 sudegė, ir nuo to laiko pamaldos buvo laikomos vienuolyno namų koplyčioje. Valančiaus laikais K. buvo 12 vienuolių. Jos dirbo mergaičių auklėjimo darbą. Rusų valdžia konfiskavo dalį vienuolyno turto, bet pats vienuolynas nebuvo uždarytas, o tik vienuolės pasmerktos išmirti. Tačiau seserys išsilaikė visą priespaudos metą ir, paskelbus imperatoriui toleranciją, jos vėl galėjo priimti kandidates. Nepriklausomybės laikais K. buvo Lietuvos seserų kotryniečių centras, ten gyveno provinciolė, nemaža seserų, novicijatės ir postulantės. Seserys vedė nepilnamečių mergaičių nusikaltėlių auklėjimo įstaigą ir dirbo pradžios mokykloje.

Senosios Žemaičių ir paskui Kauno vyskupijos administraciniame padalinime K. buvo dekanato centras. 1940 K. gyveno 3 kunigai, parapija turėjo 6145 parapiečius.

K. m i š k a s, Dotnuvos girininkijoje, 1352 ha. Vyrauja eglynai.

Słownik geograficzny IV 1883; *N. Rouba,* Przewodnik po Litwie i Bielejrusi; *M. Wolonczewski,* Žemajtiu Wiskupistė 1948; Retas dokumentas iš 1905 (Lietuva, 25, 1928); Vadovas po Lietuvą 1938; Elenchus omn. eccles. prov. Lituanae 1940); Lietuvos istorijos šaltiniai I 1955. *R.Krs.*

Krakinės miškas Zarasų miškų urėdijos, Dusetų girininkijos miškų plotuose, 125 ha. Vyrauja spygliuočiai.

Krakinio durpynas, Kapčiamiesčio vls., Seinų aps., 68 ha ploto, 3,5 m gilumo. Sudurpėjimas geras. Pelkė 100 ha, aukštutinio tipo.

Krakmolas (vok. Kraftmehl) yra polimerinis angliavandenis (karbohidratas), arba polisacharidas, sudarytas iš gliukopiranozos vienetų. K. apytikrė brutto formulė $(C_6H_{10}O_5)_n$. K. randama apie 25% linijinių (siūlinių) polimerų — amiliozės ir apie 80% šakotų polimerų — amilopektino. Nuo šio vidurkio yra didelių nukrypimų: žirnių k. amiliozės gali būti per 75%, o ‚vaškinių' kukurūzų k. sudarytas vien iš amilopektino. Amiliozės į spiralę susisukusios micelės sudarytos iš 200–1000 gliukopiranozos vienetų, o labiau kondensuoto amilopektino — iš daugiau kaip 1500. Visai aiškios ribos tarp amiliozės ir amilopektino nėra.

Matomi mikroskope krakmolo grūdeliai: a. bulvės, b. ankštinių augalų, c. kviečio, d. kukurūzo

K. yra augalų maisto atsarga, dėl to ypač gausiai paplitęs augalų pasauly. K.

gauti patogiausios žaliavos Europoje bulvės ir kviečiai, JAV kukurūzai, P. Amerikoje marantos (Maranta arundinacea L.) šaknys, Azijos rytuose įvairios manioko atmainų šaknys ir ryžiai, kai kuriuose atogrąžų kraštuose tam tikrų (pvz. Sago) palmių šerdinė masė. Bulvėse k. būna apie 20%. K. gauti bulvės plaunamos ir smulkiai malamos, pridedant į tyrę sieros dioksido, kuris stabdo rūgimą ir baldo k. Toliau, tyrė perleidžiama per virpančius tankius sietus, likučius perplaunant nedideliu kiekiu vandens. Vandeninis bulvių k. skiedinys toliau teka sekliais loviais, kuriuose nusėdę k. grūdeliai dar kelis kartus perplaunami švariu vandeniu, filtruojami ir džiovinami. K. gaunama apie 15–16% panaudotų bulvių svorio. Kukurūzų k. taip pat gaunamas ‚šlapiu' būdu. Grūdai mirkomi apie 40 val., 50° temperatūroje, atskiestame sieros dioksido tirpale. Suminkštėję ir išbalę grūdai nusunkiami ir perleidžiami per labai rupias girnas, kurios nutrina daigelius ir atpalaiduoja grūdo žievelę. Didžiuliuose ilguose loviuose lengvi daigeliai atskiriami flotacijos būdu (nugriebiami). Iš nuplautų ir išdžiovintų daigelių spaudžiama kukurūzų alyva, o grūdai pakartotinai malami vis smulkiau ir plaunami iki pasilieka tik žievelės (celiuliozė). Nusėdęs k. perplaunamas labai atskiestu natrio hidroksido tirpalu, kuris neutralizuoja pirmoje gamybos fazėje panaudotą sieros dioksidą, ištirpina dalį gliuteno ir iškrisdina kai kurias priemaišas. Nuo šių priemaišų nupiltas k. skiedinys toliau teka sekliais loviais, kuriuose sunkesni k. grūdeliai nusėda, o gliuteno tirpalas-skiedinys teka į tolimesnius gliuteno išskyrimo įrenginius. Surinktas k. dar perplaunamas, filtruojamas ir džiovinamas. Kukurūzų k. gaunama apie 62-3% panaudotų grūdų svorio.

Grūdų k. grūdeliai smulkūs (3–20 mikronų diam.), o šakniavaisių—žymiai stambesni (10–100 mikr.). Sauso bulvių k. lyg. sv. 1.648, kviečių 1.629, o kukurūzų 1.620. Rinkoje sutinkamame k. būna apie 12–15% drėgmės. Laikomas atdaras, k. traukia oro drėgmę (net per 30%) ir stipriai ją laiko, surišdamas vandenilinėmis jungtimis.

K. netirpsta šaltame vandenyje. Šildant vandens molekulių asociacija mažėja, lengvesni ir aukštesnio energetinio lygmens vandens molekulių agregatai prasiskverbia į šilumos susilpnintus k. struktūrinius vienetus ir prasideda stipresnė k. hidratacija: k. smarkiai brinksta. Jau 60° temperatūroje k. įgeria apie 300% vandens, o didžiausio išbrinkimo metu gali įgerti iki 2500%. Lengviausios k. micelės ištirpsta, skiedinio klampumas didėja. Stipriai išbrinkęs k. skiedinys ataušdamas sustingsta į klampią tyrę — klijus. K. galima išbrinkinti žemesnėj temperatūroj ir greičiau pridedant į skiedinį elektrolitų (šarmų arba druskų). Išbrinkusio k. skiedinio klampumas pareina nuo išbrinkusių grūdelių tarpusavio susikibimo, sudarant tolydinį erdvinį rezginį. Energingas maišymas šį rezginį suardo ir k. skiedinio klampumą sumažina keliasdešimt kartų. Ilgos, siūlinės, į spiralę susivijusios amiliozės molekulės adsorbuoja jodą, susidarant mėlynam kompleksui. Šia jautria amiliozės reakcija naudojamasi chem. analizės (jodometrijoj). Stipriai degraduotas amiliozės trumpos molekulės arba amilopektino šakotos molekulės mažiau jautriai reaguoja su jodu, susidarant mažiau pastoviam rausvai violetiniam kompleksui. Daugiausia k. (neišskirto) sunaudojama maistui iš grūdų ir šakniavaisių gaunamų gaminių pavidalu. Išskirto k. taip pat didelė dalis eina maistui: dirbtiniam medui, pyragaičiams, džiūvėsiams, saldainiams, vaisių drebučiams, pudingams, dešroms, konservams ir t.t. Dalis perdirbama į gliukozę ir maltozę. Dar kita dalis, be jau paminėtos klijų gamybos, naudojama medvilninių tekstilės gaminių bei popieriaus apretūrai, plastikų, spaustuvinių rašalų, skalbimo priemonių gamybai ir vaistų paruošimui. Apčiuopiami k. kiekiai sunaudojami aliuminio rūdos valyme, metalų liejimo formų paruošime, žibalo šulinių gręžime. Ryžių k. stambia dalimi įeina pudros ir kai kurių kitų kosmetikos gaminių sudėtin. Nitruotas k. yra pigi sprogstamoji medžiaga.

K. fabrikų Lietuvoje prieš I pas. karą buvo tik du ir abu Vilniaus gub. Po I pas. karo atsirado daugiau k. fabrikų: Varėnos vls., Alytaus aps., Jakšiškių dv. Vidiškių vls., Ukmergės aps., Bugeiniškiuose, Mažeikių aps. ir kt.

R. W. Kerr, Chemistry and Industry of Starch 1950; *W. R. Aehnelt,* Stärke, Stärkesirup, Stärkezucker 1951; *N. A. Bakanov i N. V. Solnceva,* Spravočnik po krakmalo-potočnomu proizvodstvu 1952; *Ch. A. Brautlecht,* Starch 1953; *J. A. Radley,* Starch and its Derivatives 1953; *F. Micheel u. A. Klemer,* Chemie der Zucker und Polysaccharide 1956; *C. T. Greenwood,* Physical Chemistry of Starch (in Advances in Carbohydrate Chemistry vol. 11, psl. 335–93) 1956. *J.Vbr.*

Krakoviakas (lenk. krakowiak) tautinis lenkų šokis iš Krokuvos vietovės. Jis rašomas dviejų ketvirtųjų takto, pasižymi sinkopiniu ritmu kiekvieno motyvo antrame takte; tai jį išskiria iš kitų šokių. Geriausi k. pavyzdžiai Chopino op. 14, Paderewskio Krokuviškėje fantazijoje ir Różyckio balete Pan Twardowski.

Z. Stryienska Krakoviakas

Krakowski Eduard (g. 1896) lenkų rašytojas, gyvenąs emigracijoje. Išsp. Histoire de la Pologne 1934, Pologne et Russie 81946, Mickiewicz et l'histoire pathétique de la Pologne 1955.

Krakšlė (Acrocephalus arundinaceus L.) rusvai pilkas paukščiukas, išvaizda primenąs lakštingalą ir yra maždaug varnėno didumo. K. yra geras giesmininkas. Jos giesmė skardi ir kurtinanti. Gieda tupėdama aukščiausios nendrės viršūnėje. K. yra žinoma 17 porūšių. Lietuvoje gyvenąs porūšis yra Acrocephalus a. arundaceus L. varnėno dydžio paukštelis, iš visų devynbalsių pošeimio pats didžiausias; jo ilgis 28 cm ir 30 g svorio. K. yra rusvai pilkos spalvos, sparnai ir uodega pilkai juosvi. Jaunikliai rudesni už senius. K. gyvenamas plotas nepaprastai platus: gyvena ne tik Europoje, bet ir Afrikoje bei Azijoje. Lietuvoje k. gyvena kur yra nendrynų, švendrynų ir kur randa pakankamai maisto. Minta visokiausiais vabzdžiais, kurie

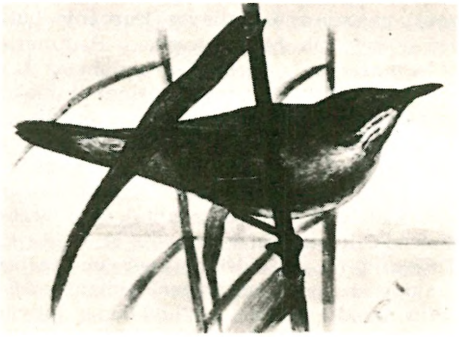

Didžioji krakšlė

laikosi palei vandenis. Į Lietuvą atskrenda apie balandžio pabaigą. Kol dar nendrynai nesuaugę, jos laikosi krūmuose ir ten ieško sau maisto. Deda 4–6 kiaušinius ir po 14–15 dienų išperi vaikus. K. lizdas nepaprastai meniškai susuktas: jis įpinamas tarp kelių nendrių ir gali siūbuoti, bet gan gilus, tai nei kiaušiniai nei paukščiukai neiškrinta. Lizdui pinti panaudoja nendrių ir viksvų lapus. Tik retais atvejais k. krauna lizdus pakrančių krūmuose. Lizdus krauna antroje gegužės pusėje, o spalio mėn. k. apleidžia Lietuvą. Daug k. perisi žuvinto ež. K. yra nenuilstamas giesmininkas, bet neturi tų malonių lakštingalos giesmės gaidų.

M a ž o j i k. (Acrocephalus scirpaceus) (Herm.) nedidesnė už naminį žvirblį ir truputėlį tamsesnė ir rudesnė už didesniąją k. Jos ilgis 13 cm, svoris 12,5 g. Gyvena Europoje ir r. Afrikoje. Lietuvoje retesnė kaip didžioji k., tačiau nereta žuvinto ež., Neringoje bei Kuršmarių pakraščiuose. Mažoji k. gyvenimo būdu ir išvaizda gan panaši į didžiąją. Betgi ji yra daug geresnė giesmininkė už didžią-

Mažoji krakšlė

ją k. Mažosios lizdas ne taip gražiai ir rūpestingai susukamas.

T. Ivanauskas, Lietuvos Paukščiai III t. 1955.

Krakus pagal Kadlubeko kronikos paduotą padavimą, pirmasis lenkų valdovas, Krokuvos įsteigėjas.

Krakusai 1812 gen. Uminskio suformuotas raitelių pulkas Krokuvoje. 1831 nereguliari raitelių kariuomenė buvo vadinama krakusais.

Krakužkalnis kalva Vilkyškių vls., Pagėgių aps., 3 km į r. nuo Bitėnų k., viena iš Vilkyškių grandinės, 68 m v.j.

Kralik Richard von (1852–1934) austrų rašytojas, rašęs kultūrinėmis, literatūrinėmis, filosofinėmis bei istorinėmis temomis veikalų. Atstovavo austrų konservatyvųjų katalikų srovei. Išsp. Osterfestspiel 1894, Das deutsche Götter- und Heldenbuch 1900–04, Die Revolution (7 dramos), Weltgeschichte der neuesten Zeit 1914–23, Österreichische Geschichte 1913, Tage und Werke (atsiminimai) 1922, 1927.

Kralikas žr. Triušis.

Kralikauskas 1. Juozas (g. 1878 VII Asiūklės k., Marijampolės aps.) JAV lietuvių veikėjas. Mokėsi Marijampolėje ir privačiai. Kurį laiką kaimo mokytojas, ‚daraktorius'. 1893 atvyko į JAV (Shenandoah ir Mahanoy City, Pa., vėliau — Naujorke). Lankė vakarinę mokyklą. Priminkavo bei ėjo įvairias pareigas: šv. Petro d-joje, Gedimino d-joje, Laisvės d-joje, Jaunuomenės politikos klube, Liet. vaizbos bute, SLA, TMD ir eilėje kitų. 1906 vienas organizatorių Brukline liet. tautiško namo. 1920 dalyvavo sudarytame komitete pasipriešinti Želigowskio žygiui į Vilnių. Rėmė Lietuvos šaulius, Nepriklausomybės Fondą, platino spaudą ir joje bendradarbiavo.

2. Juozas (g. 1910 X 9 Kareivonių k., Žiežmarių vls., Trakų aps.) pedagogas ir rašytojas. 1928 baigė S. Daukanto mokytojų seminariją Kaune, 1931–32 aspirantu karo mokyklą, 1940 Vilniaus univ. hum. mokslų fak. 1928–38 pradžios mokyklos mokytojas Žiežmariuose, Vepriuose ir Kaune, 1938–40 Kauno M. Pečkauskaitės gimnazijos, 1940–41 Vilkaviškio gimnazijos mokytojas, 1941 VII švietimo m-jos pedagoginio mokslo dpt. vyr. referentas, 1942 III — 1944 VII Kauno X gimnazijos direktorius. Vokietijoje 1945 VIII — 1946 X Wiesbadeno lietuvių gimnazijos dir., 1946 X — 1947 X Kasselio liet. gimn. mokytojas. 1947 XII išvyko į Kanadą ir 2 metus dirbo Pickle Crow aukso kasyklose. 1949 XII — 1951 Toronte Tėviškės Žiburių red. kolektyvo narys, 1952–53 KLB švietimo komisijos narys, 1954–55 KLB Kultūros fondo sekretorius.

J. Kralikauskas

Nuo 1929 Lietuvos Mokyklos nuolatinis bendradarbis, 1934–40 redaktorius. Pedagoginėmis, literatūrinėmis temomis ar beletristika bendradarbiavo Ryte, Židinyje, Trimite, Rytų Lietuvoje, Žiburiuose, Aiduose, Tėviškės Žiburiuose, Drauge ir Lietuvių Dienose. Parašė psichologijos vadovėlį. Gabijos almanacho ir Lietuvių prozos antologijos dalyvis, Lietuvių rašytojų d-jos narys. Išsp.: novelių rinkinys Septyni kalavijai 1937, A. Klemento kūryba (Židinys nr. 5–6) 1939 ir apysaka Urviniai žmonės 1954, romanas Šviesa lange 1957 spaudoje.

K. Urviniai žmonės yra pirmoji lietuvių literatūroje apysaka, vaizduojanti aukso kasyklas. Auksakasių gyvenimas blakėtuose, moskitų apsuptuose barakuose, jų darbas požemyje ir išgyvenimai, slegiami baimės, kad staiga atskilęs auksingojo akmens luitas sutriuškins, — sudaro apysakos turinį. Aukso kasyklos šiaurės Kanados tyruose tolių bei susisiekimo stokos atskirtos nuo civilizacijos. Čia tarp kanadiečių ir indėnų atsiduria 40 lietuvių. Skirtingas jų būdas ir gyvenimo prasmės samprata, giedri, spalvingi jų charakteriai į auksakalių gyvenimą, kartu ir į veikalą įneša pragiedrulių. Pirmą kartą mūsų literatūroje K. pavaizduojami indėnai ir pusindėniai. K. nereiškia jiems iš sentimentų kylančios užuojautos, bet vaizduoja tokius, kokius pažino bendrame darbe. Taigi indėnas čia laukinis, išsigimęs, kerštingas, girtuoklis; jo vaikai apdriskę, sunykę, murzini, ‚baikščiomis laukinių žvėrelių akytėmis', nuolat prašą išmaldos.

Septyni kalavijai yra septynių novelių rinkinys; jų siužetas — daugiausia iš pradinės mokyklos mokytojų gyvenimo. Šiai knygai būdingi eskiziniai vaizdai, kapotas sakinys, ekspresyvus žodis, lyrinė nuotaika. Beatodairinis sakinio kapojimas yra K. duoklė apie 1930 stipriai pasireiškusiai mūsų prozos stiliaus manierai. Trumpas sakinys vyrauja ir vėlesniuose K. raštuo-

se, tik dabar jis gramatiškai išbaigtas, stilius darosi artimesnis reportažiniam, dialogai nestokoja sąmojo. *B.Bbr.*

Kralis, kraalis, p. Afrikos čiabuvių sodybinis tipas, grupė trobelių, sustatytų ratu aplink jų gyvulių žardžius ir iš lauko pusės apsupta aukšta stačių kuolų tvora, kuri sodybas saugo nuo plėšriųjų žvėrių ir priešų.

Krall Jakob (1857–1905) austrų egiptologas, nuo 1890 Vienos univ. prof. Tyrinėjo Egipto kultūrą ir egiptiečių k. Išsp. Studien zur Geschichte der alten Ägypter 1881–1890, Grundriss der altorient. Geschichte 1899, Corpus Papyrorum Raineri 1895, Demotische Lesestücke 1897–1903.

Králové dvůr rankraštis žr. Hanka.

Kramář Karel (1860–1937) čekų politikas, jaunųjų čekų sąjūdžio aktyvus dalyvis ir partijos steigėjas. 1889 įst. laikraštį Čas, 1891 buvo išrinktas į Austrijos parlamentą. K. atstovavo panslavistiniams nusistatymams ir buvo šalininkas taikingo sugyvenimo su Rusija, priešingas s-gai Austrijos su Vokietija bei Italija. I pas. karo metu Čekų tautinio komiteto pirm. 1916 nuteistas mirties bausme už krašto išdavimą, bet bausmė nevykdyta, ir 1917 amnestuotas. 1918–19 Čekoslovakijos ministras pirm., dalyvavęs Paryžiaus taikos derybose. Vėliau, atstovaudamas tautiniams demokratams, buvo opozicijoje Masaryko - Benešo politikai. Išsp. Papiergeld in Österreich seit 1848, 1886, Das böhmische Staatsrecht 1896, Anmerkungen zur böhmischen Politik 1906, Ruska krise, Naše slovanství a uznané sovětů, K svědomi naroda.

K. Kramář

Kramatorsk Ukrainos pramoningas mst., maždaug pusiaukelėj iš Charkovo į Rostovą; per 100.000 gyv. (1939 93.000). Pramoninių mašinų, metalo liejykloms įtaisų ir kt. stambių metalo dalykų pramonė. Cemento, ginklų fabrikai, 2 didelės jėgainės.

Krambambuli 1. alkoholinis gėralas, degtinė užpilta ant vyšnių kauliukų. 2. studentų dainuška.

Kramer Samuel Noah (g. 1897) asirologas, Pensilvanijos univ. prof. Išsp. Sumerian Mythology 1943, Sumerian Texts from Nippur 1944.

Krämer Augustin Friedrich (g. 1865–1941) vokiečių etnografas, nuo 1919 Tübingeno univ. prof. Yra atlikęs daug tiriamųjų kelionių. Pagrindiniai veikalai: Die Samoainseln 1902–03, Palau 1917–29, Salamanisa 1923, Die Mellanggane von Tombara 1924, Westindonesien-Atlas 1927, Truk 1932, Inseln um Truk I 1935, Zentralkorolinen I 1937 ir (su H. Nevermann) Ralik-Ratak 1938.

Kramers Hendrik Anthony (1894–1952) olandų fizikas, 1916–26 dirbo Kopenhagoje asistentu pas Bohrą. 1926–34 Utrechto univ. prof., nuo 1934 Leideno univ. prof. Išsp. De bouw der atomen 31930, Die Grundlagen der Quantentheorie 1933–37, Collected Scientific Papers 1956.

Kramola (rusų) politinis nusikaltimas, maištas, neramumas.

Kramskoj Ivan Nikolajevič (1837–1887) rusų tapytojas ir grafikas. Jo iniciatyva 1864 Petrapilio meno akad. 13 mokinių, protestuodami prieš jiems duotą egzaminų temą, išstojo iš akademijos ir susibūrė į ‚Petrapilio menininkų artelę', kuri vėliau išvirto į ‚Kilnojamųjų parodų draugiją' (Tovariščestvo peredvižnich vystavok), trumpai — ‚Peredvižniki', kurie savo darbus rodė įvairiose vietose provincijoj pro-

I. N. Kramskoj Žmogus su kamanomis (1883)

paguodami realizmą. K. jiems vadovaudamas išvedė rusų tapybą iš akademizmo į rusiškąjį realizmą, kuris Rusijoje vėliau pateko į socialinių tendencijų priklausomybę tapdamas propagandos priemone. K. paliko keliolika tapybos bei grafikos portretų (Tolstojaus, Dostojevskio ir kt.), iliustracijų (Gogolio) bei porą religinių paveikslų. Išgarsėjęs yra jo 1872 Kristus tyruose (Tretjakovo galerija Maskvoje). Stasov redagavo K. knygą — I. N. K., jego žizn', perepiska i chudožestvenno-kritičeskije statji 1888.

Kramtomoji guma (ag. chewing gum), tąsi, lipni į gutaperčą panaši masė (ag. chicle), kurios joje tėra 15%, pagerinta cukrumi, įvairiais pagardinimais ir papildyta pakaitaliniais gumapieniais, ilgesnį laiką kramtoma bei laikoma burnoje. Toji masė, pagrindinė k.g. medžiaga, gaunama iš savaime augančio Jukatano pusiasalyje amžinai žaliuojančio medžio vad. sapodilla (Achras zapota) žievės tekinant, ją suraižant. Pastarasis plačiai auginamas P. Amerikoje, taip pat Floridoje. Žaliava galutinai perdirbta yra rožinės spalvos milteliai, kurie kaitinami su vandeniu tampa labai lipnia medžiaga. Jos pakaitalas daugiausia gaunama iš medžio vad. balata (Manilkra bidentata), Trinidado ir P. Amerikos čiabuvio bei jelutung (Dyera costulata) — Malajų, gumapienio. Didžiausias k.g. vartotojas yra JAV. Chicle taip pat vartojama medicinos reikalams.

Kramuva (Krama) upelis Naugarduko aps., Niaudos (Servečies, Nemuno) kair. intakas, 13 km ilgio.

Kranas Irano (Persijos) pagalbinis piniginis vienetas, prieš rialo įvedimą.

Kranas (vok. Kran ‚gervė', svirtis) 1. kėlimo ir transporto mašina, naudojama sunkiems kroviniams ir dideliems daiktams perkelti. K. skirstomi į 3 pagrindinius tipus: įtvirtintasis, kilnojamasis ir važinėjąs. Įtvirtintasis k. yra panašus į svirtį; jis turi stulpą, besisukantį apačioje apie savo ašį, ir prie jo prijungtą skersinį, prikabintą prie stulpo viršūnės ar paremtą iš stulpo apačios. Krovinio judesys galimas dviem kryptimis: aukštyn ir į šonus tam tikrose ribose. Tokie k. statomi liejyklose, laivuose, krantinėse, komerciniuose pastatuose. Keliamoji galia esti 5–15 t, bet uostų krantinėse pastatomi iki 100 t galios k. Varomoji jėga būna: garas, elektra, hidraulinis spaudimas arba skysto kuro motoras. Kilnojamasis k.

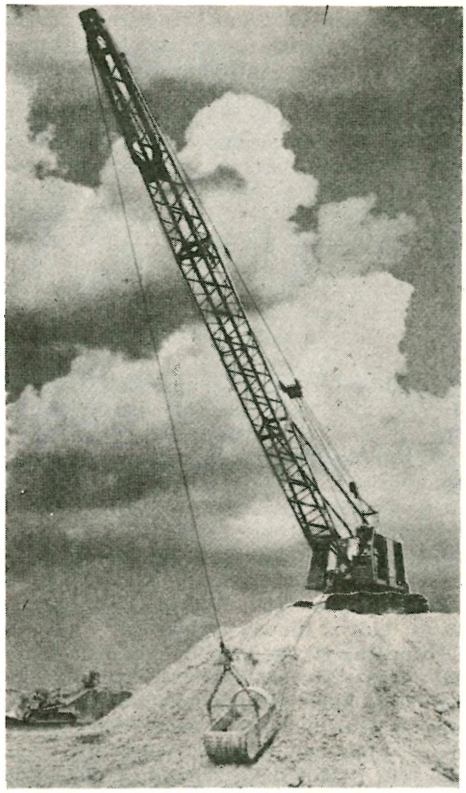

Kranas

skiriasi nuo įtvirtintojo. Jis įruošiamas ant sunkvežimio ar vagono ir lengvai perkeliamas iš vienos vietos į kitą. Kilnojamieji k. plačiai naudojami statyboje. Važinėjąs k. yra kėlimo aparatas, įrengtas ant platformos, kuri važinėja dviem kryptimis. Toji platforma rieda bėgiais ant ratukų, o bėgiai su savo pagrindinėmis sijomis rieda ant kitų ratų bėgiais išilgai aptarnaujamo ploto. Pagrindinės k. sijos arba santvaros esti aukštai iškeltos ant plieninių ar gelžbetoninių kolonų. Tokie k. naudojami sunkiojoje pramonėje, kur montuojamos sunkios mašinos ar statybinės konstrukcijos. Jų galingumas siekia iki 150 t. Važinėjąs k. gali aptarnauti bet kurią stačiakampio ploto vietą, nes važinėja dviem statmenomis kryptimis.

2. Žr. Čiaupas. *Ks.K.*

Krane Anna (1853–?) vokiečių katalikų rašytoja. Rašė romanus, apysakas, legendas. Išsp. Der Friedenfürst 1914, Magna peccatrix 1918 (liet. Didžioji nusidėjėlė

1936), Adagio 1920, Am kristallenen Strom 1921, Wie ich mein Leben empfand (autobiografija), Wie der König erschrack (liet. Kaip karalius išsigando 1938), Sündern u. Heiligen 1918.

Kranjevič Silvije Strahimir (1865–1908) kroatų poetas, rašęs patriotinio ir filosofinio turinio bei tobulos formos eilėraščius. Romoje ruošėsi dvasininko luomui, bet atsimetė nuo bažnyčios ir per visą savo gyvenimą paliko mokytoju, o gale — prekybos mokyklos direktorium. Savo poezijoje jis buvo tikras atskalūnas: skelbė, kad žmonių ir socialinis teisingumas esąs melas. Badas, vergija ir tironija esančios nuolatinės ir pastovios apraiškos. ‚Avinėliai sutverti tam, kad jais mistų vilkai'. Jis ne tik viską niekino, viskuo abejojo, laikė tuščiomis visas žmogaus pastangas, bet taip pat atsižadėjo visko, ką buvo parašęs anksčiau. Literatūros kritikai jį laiko žymiausiu kroatų simbolistu. Iš jo kūrinių minėtini: Izbrane Pjesme 1898 ir Prvi Grijeh 1912 (Pirmoji nuodėmė).

Kraniologas (gr.) kraniologijos specialistas, galvos kiaušo tyrinėtojas.

Kraniologija (gr. kranion ‚kaukolė, kiaušas', logos ‚sąvoka, mokslas') antropologijos dalis, kuri tyrinėja žmogaus kaukolės formas įvairių rasių ir laikų. Kraniologiniai tyrinėjimai pradėti, palyginti, vėlai, nes tam tikslui buvo reikalinga gausesnių šios medžiagos rinkinių, iš kurių galima būtų sudaryti rasių, lyčių ir net istorinių ir priešistorinių epochų bendrąsias galvos formos charakteristikas. Čia įeina daug duomenų: galvos kiaušo ir veido forma, jų palyginamieji matmens (dimensijos), santykis tarp veido ir kiaušo, jų charakteriniai bruožai ir pn. Juk kai kurie kiaušai yra labiau pailgi horizontaliai (brachicefaliniai), o kiti — visai trumpi (dolichocefaliniai); tarp šių dviejų tipų yra mesocefalinis arba mesaticefalinis kiaušo tipas. Yra pagaliau tokių, kurie esti vertikaliai priploti ar suploti (platicefaliniai), tuo tarpu kai kiti vėl yra išsitempę daugiau į aukštį nei plotį (hipsicefaliniai). Veidas gali būti tiesus bei vertikalus (ortognatinis) arba iškištas pirmyn (prognatinis). Pati nosis esti arba siaura ir kyšanti pirmyn (leptorinė) arba plati ir priplota (platirinė). Visos šios charakteristikos yra sudarytos, remiantis tiksliais matavimais specialių instrumentų pagalba ir matematiškai statistiniu lyginimo ir apskaičiavimo metodu. Pastaraisiais laikais bandoma surasti ryšį tarp galvos formos ir mentalinės individo raidos, kartais net jo būdo, psichinio normalumo ar nenormalumo. *A.Lgm.*

Kraniometrija (gr. kranion ‚kaukolė, kiaušas' ir metron ‚mastas, matavimas') antropometrijos ir kraniologijos dalis, kurios paskirtis yra daryti palyginamuosius galvos kiaušo matavimus, remiantis gyvąja ir iškasenų medžiaga, nedarant tačiau toliau siekiančių išvadų, kaip kad yra kraniologijos atveju.

Kranjska, serbų Krajina, centrinė Slovėnijos dalis tarp Alpių ir Karsto kalnų; 9950 km², apie 1 mil. gyv., daugiausia slovėnų. Paviršius kalnuotas, bet plačiame ir derlingame Savos upės slėnyje, kuriame yra ir krašto sostinė Ljubljana, tankiai gyvenama. K. nuo 590 apgyventa slovėnų, VIII Karolingų, nuo XIII a. Habsburgų, kuriems valdant įsigalėjo vok. dvarininkai. 1848 gavo autonomiją, 1919 Jugoslavijos.

Kranklys žr. Juodvarnis.

Krantai yra skiriamoji linija tarp jūros ir žemyno. Jie yra veikiami ir formuojami bangų mūšos, potvynių ir atoslūgių, jūros srovių ir vandens horizonto svyravimų. Jų išvaizda ir tipai pareina ne tik nuo šių veiksnių, bet ir nuo žemyno medžiagos bei jos išsidėstymo, uolienų sluoksnių linkmės ir padėties, aukščio, storio, žemės plutos susiformavimo būdo. Dėl visa to k. gali būti žemi arba aukšti, statūs arba lėkští, lygūs arba karpyti, tiesūs arba lankstyti, su įlankomis arba be jų, su paplūdimiu arba be jo. K. skirstomi įvairiais atžvilgiais į daug rūšių arba tipų. Pagal pajūrio kalnynų linkmę k. gali būti išilginiai (Pacifiko tipo) arba skersiniai (Atlanto tipo). Pagal jūros ar žemyno lygio kilimą k. gali būti kylantieji (pvz. Suomijoj) arba grimstantieji (pvz. š. Vokietijoj). Jaunaisiais yra vadinami tokie k., kurių išvaizdą jūra dar nežymiai suformavusi, o senieji — kurie yra jūros veikimo apipavidalinti. Ledynų erozijos paveikti krantai būdingi šėrais (žr.) ir fiordais. Statūs k. yra ardomi, ir ten jūra braunasi gilyn į žemyną, o žemi ir lėkšti k. yra ne tik atsparūs jūros veikimui, bet jie dar stiprinami iš jūros išmetamo smėlio, sudarančio pajūrio kopas. *A.B.*

K r a n t ų a r t i l e r i j a skirta jūros krantų gynimui, priešo laivynui naikinti. K.a. naudoja stiprius fundamentalius stovus, sekimui įvairius tolimačius,

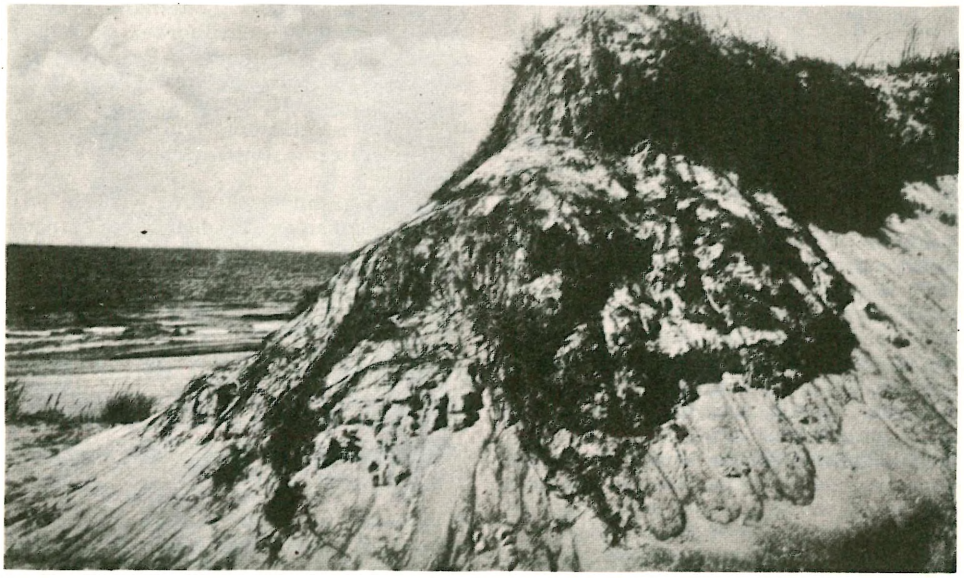

Kuršių Marių krantas

tarnybai patvarias uždangas. K.a. pabūklai daugiausia riestos trajektorijos (haubicos, mortyros), leidžiančios šaudyti į jautriausią laivo dalį — denį. Per I pas. karą k.a. vyravo 28 cm patranka. Po 1 pas. karo, kovos laivų šarvų technikai patobulėjus, 28 cm patranka pasirodė per silpna. Buvo sukonstruoti nauji pabūklai 30½, 34½ ir 43 cm su šaudymo toliu iki 32 km. Pasirodžius, kad šie pabūklai greitai susidėvi, buvo sumažintas jų pradžios greitis; tai davė gerų rezultatų. Atsirado galimybių padidinti sviedinio užtaisą; tat didino sviedinio fugasinį veikimą. Pirmosios šiuo keliu nuėjo JAV, jomis pasekė Vokietija ir Anglija. Ekonominiais sumetimais k. a. nauji pabūklai duodami paskiausia.

K r a n t ų g y n i m a s — tikslas sutrukdyti priešo išsikėlimą į krantą (desantines operacijas). Upių krantai ginami pagal bendrus karo lauko kautynių dėsnius ir ginantis į upę žiūrima kaip į gamtos kliūtį priešui, tačiau manevras yra ir čia reikalingas. Jūros krantų gynimas yra pagrįstas karo laivynu, krantų artilerija, bendradarbiavimu su aviacija ir radaro tinklo sekimu. Stiprus laivynas gali sunaikinti priešo laivyną ir sutrukdyti išsikelti; silpnas laivynas gali tik apsunkinti priešui išsikelti. Pakrančių apsaugai naudojami mažesni kovos laivai, bet greiti. Laivynui veikti reikalingos bazės (uostai), kurie daugiausia būna įtvirtinti. Įtvirtinimų pagrindą sudaro krantų artilerija.

O.Urb.

Krantas (vok. Cranz, rus. Zelenogradsk) mstl. ir kurortas š. Semboje prie Kranto įlankos. 1939 apie 5000 gyv., kurių daugumas žvejai. Ten gerai įrengti vasarnamiai, kurhauzai, pensionatai, veikia dumblo maudynės. Paplūdimys smulkaus, balto smėlio, tiltas į jūrą. K. įlankoje bemaž visada stiprokas jūros bangavimas. Vasarotojų per 1939 sezoną apie 18.000. Glž. stotis ‚Sembos traukinio', kuris iš Karaliaučiaus eina į šiaurę iki K. ir paskui su išsišakojimais arti pajūrio aplink visą Sem-

Kranto paplūdimys

bą. Plentai į Karaliaučių, į Pabetus ir į Kuršius. Ties K. prasideda Užmaris ir ja eina žvyruotas ‚pašto kelias' iki Klaipėdos.

Krantinė (vok. Strandvilla) Klaipėdos priemiestis.

Krantinė yra laivų sustojimo vieta uoste prekėms į laivus pakrauti bei iškrauti. Išskiriami du pagrindiniai k. tipai: gabalinėms ir masinėms prekėms. Gabalinių prekių k. Europoje dažniausiai būna aprūpintos kranais, kurių maža sutinkama JAV uostuose, nes čia prekės pakraunamos ir iškraunamos ant laivo esančiais kėlimo įrengimais. Kranų atstumas prie tokių k. Europoje būna vid. 25 m, pajėgumas nuo 1,5–3 t bei didesni pagal ten iškraunamų prekių pobūdį. Tokios k. per metus pajėgia vidutiniškai praleisti 300–500 t apyvartos vienam k. metrui. Jos aprūpinamos geležinkelių šakomis, sauskeliais ir net kanalais prekių pristatymui bei išvežimui. Lygiagrečiai k. įrengiami sandėliai ilgesniam prekių laikymui.

Masinių prekių k. turi specialią paskirtį ir dažniausiai ypatingus įrengimus, kaip grūdų, trąšų, akmens anglių, rūdos, statybinių medžiagų ir pn. pakrovimui į laivus bei iškrovimui iš jų.

Vandens gilumas prie k. priklauso nuo sustojančių laivų dydžio bei jų grimzlės. Didieji modernūs jūrų laivų uostai dažnai yra gylio iki 11-12 m. Konstruktyviniu atžvilgiu k. įtvaro tikslas yra atlaikyti už k. esančios žemės slėgimą. Šie įtvarai gali būti statomi iš gelžbetoninių bei medinių dėžių, plieno, gelžbetonio bei medžio sprausminių sienų, mūro bei betono masyvinių atraminių sienų, kurių pamatai gali būti tiesiog ant įžemio, polių bei kesonų pagal reikalą. Įžemio sąlygoms esant tinkamoms, modernioms k. statyti dažnai pasirenkama gelžbetoninių dėžių konstrukcija. Jos pastatomos sausuose dokuose ar ant kranto, nuleidžiamos į vandenį, nuplukdomos į reikalingą vietą, paskandinamos, pripildomos smėlio ir lieso betono. Viršutinė k. dalis dažnai tuo atveju būna iš masyvinės betono konstrukcijos. Laivams pririšti k. turi polerius, o įtvarų konstrukcijos apsaugai nuo smūgių laivui atsimušant į krantinę — pastarosios viršutinė dalis aprūpinama elastingais atspyriais. *V.Izb.*

Krapas (vok. Krapp) dažai, gaunami iš šaknų Rubia tinctorium. Vadinami dar alizarino dažai.

Krapas paprastasis (Anethum graveolens), skėtinių (Umbelliferae) š. žolinis augalas, kilęs iš P. Europos. Pas mus daržuose paplitęs bei auginamas. Turi stiprų malonų kvapą. Kaip prieskonio augalas dedamas į rauginamus agurkus. Jo lapai tinka mišrainėms, šaltibarščiams ir kt. pagardinti.

Kraepelin Emil (1856–1926) vokiečių psichiatras, laikomas šių dienų psichiatrijos mokslo pirmtaku. 1890 Heidelbergo, nuo 1903 Müncheno univ. prof. K. pradėjo ieškoti giliųjų psichinių ligų priežasčių. Savo. Čia psichiatrijai buvo taikinti ir psichiatrijos mokslui. Nuo jo atsirado pirmas psichozės padalijimas į dementia praecox (vėliau pavadinta pagal Bleulerį šizofrenija) ir maniškąją depresiją. Įsteigė Münchene Psichiatrinių tyrinėjimų inst. ir jam vadovavo. Čia psichiatrijai buvo taikinti ir psichologiniai metodai. Statistinio metodo pagalba K. rinko duomenis apie tai, kokią įtaką psichinėms ligoms turi užsiėmimas, pervargimas, poilsis, sugestija ir kt. Statistiniu metodu nustatė, kiek alkoholis atsiliepia dvasiniame žmogaus veikime. K. tyrinėjo miego būsenas ir išdirbo pirmąsias miego progreso ir gilumo kreives. K. tyrinėjimai daug prisidėjo prie baudžiamojo kodekso reformos Vokietijoje ir iš jo išplaukė priešalkoholinio judėjimo iniciatyva. 1895–1921 leido Psychologische Arbeiten. Išsp. Lehrbuch der Psychiatrie 1922–27, Einführung in die psychiatrische Klinik 1916. *A.Lgm.*

Krapylaitis žr. Krunė.

Krapylas žr. Šlakstyklė.

Krapiva Kondratii Kondratjevič (tikroji pavardė Astrachovič) (g. 1896) sovietų gudų rašytojas. Jaunystėje išleido eilėraščių rinkinius: Krapiva, Biblija, Bajki. Parašė ir draminių kūrinių — Konec družby, Pojut žavoronki 1951. Pagal komunistų partijos liniją aprašė kolchozų gyvenimą romane Miadzvedziči, Vybranyja tvory 1947.

Krapštukas, krapštiklis smailas ir plonas kaulo, geležies ar medinis virbalas kam nors krapštyti.

Krasas, Marcus Licinius Crassus, žr. Crassus.

Krasauskaitė 1. Elena Gražina (g. 1931 VI 18 Kaune) grafikė. 1949 atvyko į JAV. 1951–56 studijavo Hartfordo meno mokykloje ir 1952–54 Hillyer College humanitarinius mokslus. 1956 gavo bakalau-

E. Krasauskaitė: Portretas (linoleumo raižinys)

ro laipsnį Hartfordo meno mokykloj. 1955–56 Atheneum muziejuje vaikų meno instruktorė. 1957 pradėjo dirbti komercinio meno srityje. 1955 ir 1956 su grafikos darbais dalyvavo Connecticut meno akademijos metinėje parodoje. Nuo gimnazijos laikų priklauso Skautų organizacijai. 1955–56 Lietuvių studentų sąjungos Hartfordo skyriaus sekretorė.

2. Marija Kristina (g. 1902 III 13 Plokščiuose) dr. istorikė. 1920 baigė Marijampolės gimn. 1922–1923 Hallėje (a. d. Saale), 1923–1926 Zueriche studijavo istoriją. 1926 baigė ir už disertaciją Litauische Adelsprivilegien (1927) gavo daktaro laipsnį. 1926–1939 Marijampolės mokytojų seminarijos, vėliau ten pat mergaičių gimnazijos mokytoja, nuo 1930 vicedirektorė. 1939–1941 Vilniaus VI gimn. dir., 1941–1944 švietimo vadyboje. 1945–1949 lietuvių gimn. mokytoja Muenchene, paskutinius 3 metus direktorė. JAV dirba Haverford College bibliotekoje. Pedagoginiais klausimais straipsnių ir istorijos recenzijų rašė Vaire, Židinyje, Tautos Mokykloje, Lietuvos Mokykloje. Lietuvos istorikų draugijos mokytojų sekcijos 1938 valdybos narys.

Krasauskas 1. Edvardas (g. 1911 V 26 Petrapilyje) grafikas. 1928 baigė Pasvalio aukšt. mokyklą. 1929-36 mokėsi Kauno meno mokykloje. 1937–40 dirbo Lietuvos susisiekimo ministerijoj dailininko pareigose. Vilniaus grįžimo proga pagamino pašto ženklų bloką (Urbs Vilnius Metropolis Lithuaniae Recuperata). Įvairioms organizacijoms yra pagaminęs įvairių ženklų, uniformų, vėliavų projektų. Taip pat yra iliustravęs knygų. 1942 nupiešė Vytį, kuri slaptai buvo išspausdinta. Yra nupiešęs ir portretų: prezidento A. Smetonos (karo mokykloje), A. Voldemaro, Karučio, Kauno miesto vaizdą nuo Vytauto kalno. Pagamino eskizus dekoruoti Šakynos bažnyčiai ir nupiešė šv. Jurgio paveikslą bei 14 kryžiaus kelių paveikslų. 1943 gavo pirmąją premiją pašto ženklų konkurse. 1947 Bavarijos vokiečių dailininkų sąjungos narys. 1949 atvyko į JAV ir tais pat metais dalyvavo Naujorko Lietuvių parodoje, 1950 Waterbury, Conn. Nuo 1950 dirba dailininko darbą spaudos kompanijoje.

2. Juozas (1862 XII 14 Rudmenos k., Pažaislio vls., Kauno aps.) chemikas. 1891 baigė Maskvos univ. 1922 pradėjo dirbti Lietuvos univ., pradžioje vyr. laborantu, o

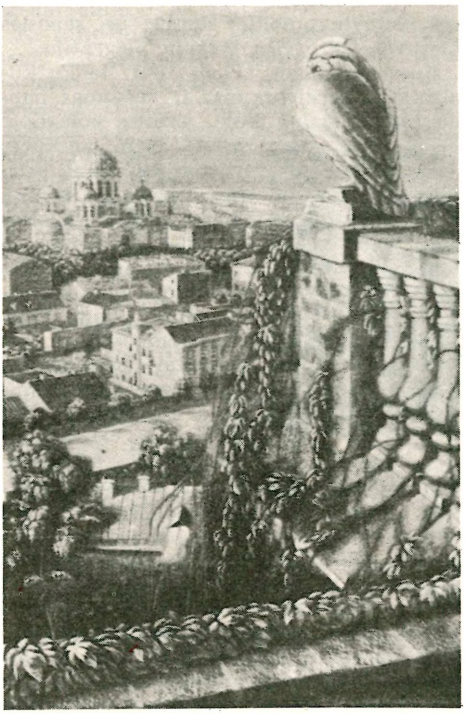

E. Krasauskas:
Kauno miesto reginys nuo Vytauto kalno

nuo 1925 neorganinės chemijos vyr. asistentu. Išsp. J. Bunge Organinė chemija (vertimas) 1923, Kokybinės analizės elementai (vertimas) 1924 ir Prekių mokslo vadovėlis I ir II d. 1925 ir 1927.

3. Rapolas (g. 1913 XI 1 Džiugų k., Kurklių vls., Ukmergės aps.) kunigas. 1924–31 mokėsi Ukmergės gimn. ir baigė 7 klases. 1931–33 mokėsi Kauno kunigų seminarijoje ir 1933–37 VDU teologijos- filologijos fakultete, kur gavo baigimo diplomą. 1937–42 vikaras Šiaulėnuose, 1942–44 Šiaulių šv. Jurgio par. vikaras. 1944 pasitraukė iš Lietuvos ir gyveno kurį laiką Austrijoj, paskui persikėlė į Vokietiją ir 1947–50 ėjo Pabaltijo univ. stovykloje kapeliono pareigas. 1950 atvyko į Romą ir studijavo Bažnyčios istoriją Gregorianumo univ. 1952 gavo licenciato laipsnį. Bendradarbiauja Lietuvių Enciklopedijoje, parūpindamas Lietuvos vietovių praeities aprašų bei senosios Lietuvos Bažnyčios veikėjų biografijų.

R. Krasauskas

Krasicki Ignacy (1735—1801) lenkų kunigaikštis, arkivyskupas ir rašytojas publicistas. Mokslus išėjo jėzuitų kolegijoje Lvove. Kaip nuskuręs aristokratas buvo skirtas dvasiniam luomui. 32 metų buvo pakeltas Varmijos vyskupu, o po paskutinio Lenkijos padalijimo tapo Gniezno arkivyskupu. Buvo giliai išsimokslinęs, nepaprastai inteligentingas ir gyvai besidomįs menu ir literatūra. Savo poetinę veiklą pradėjo dviem herojiškai komiškomis poemomis: Myszeida (poema apie peles) ir Monomachija (vienuolių karas), kurioje pajuokia vienuolių tamsumą. K. labiausiai žinomas ir vertinamas dėl savo sakmių (Bajki i pszypowieści 1779 ir Bajki nowe), kuriose iškelia aikštėn ir subtilia ironija, taikliais apibūdinimais pajuokia žmonių ydas, melą, vidinę tuštybę. Aukšto tobulumo K. pasiekė taip pat ir satyroje. Jose plakama viena kuri yda ar žmogaus būdo bruožas, pvz. girtavimas, šykštumas, ištvirkimas ir t.t. K. buvo ne tiek moralistas, kiek psichologas observatorius, įžvalgiai stebėjęs visus žmogiško kvailumo pasireiškimus, praturtinęs taip pat ir pasakėčios žanrą, turėjusį jau Lenkijoje savo tradicijas. Jo pasakėčios trumpos, be tradicinio moralo pabaigoje, aprėžtos ketureiliu rėmu ir epigramiškai rišlios. Iš K. satyrinių publicistinių raštų minėtina Powieść o narożnej kamienicy w Kukurowicach (1794). K. be to, buvo ir lenkų romano pradininkas. Ligi jo lenkai neturėjo tikro romano. Savo Mikołaja Dóswiadczynskiego przypadki (1776) jis davė lenkams pirmą menišką romaną, kur vaizduojamas lenkų bajorijos gyvenimas karaliaus Stanislovo laikais. K. turėjo didelės įtakos savo laiko visuomenei ir lenkų literatūros raidai. K. pasakėčių į liet. k. yra vertęs P. Arminas.

I. Krasicki

I. Chrzanowski, Z dziejów satyry polskiej XVIII w. 1909; *J. Kleiner,* Krasickiego Bajki i przypowieści 1925; *P. Cazin,* Le prince évêque de Varmie, I. K. 1940. *J.K. ir P.Gč.*

Krasin Leonid Borisevič (1870–1926) S. Rusijos diplomatas, dalyvavęs Lietuvos Brastos derybose su vokiečiais, Tartu su su estais ir Genujos konferencijoj bei ėjęs prekybos komisaro pareigas. 1921 pasirašė sutartį su Anglija. 1924–25 S. Rusijos atstovas Prancūzijoje, vėliau Anglijoje.

Krasinskas 1. Antanas (1866 Žadeikonių k., Saločių vls., Biržų aps. — ?) knygnešys. Paskatintas kunigų Eidrigevičiaus, A. Vienažindžio ir kt., 1885 pradėjo platinti lietuviškus raštus. Nuo 1886 knygas vežiodavosi iš Tilžės. Parvežtas knygas skleisdavo Linkuvos, Pasvalio, Klovainių, Rozalimo ir kt. apylinkėse, dažnai parduodamas jas kitiems knygnešiams. Atskirus savo knygų sandėlius turėjo Šiluvos, Pasvalio, Saločių, Šeduvos ir kt. apylinkėse. Dažnai skundžiamas ir kratomas, 1899 praradęs knygų už 1000 rublių, 1899 nuteistas metams kalėjimo, Vilniuje iškalėjo tik 6 mėn. 1902 po kratos ištremtas į Kičmą (Olonecko gub.), iš kur, pasinaudodamas amnestija, grįžo 1904. Po 1905 vėl gabeno iš Prūsų knygas, o į Prūsus visokius bėglius į JAV. Už tai buvo vėl ištremtas ir 5 metus išgyveno Uržumske (Viatkos gub.). Knygas platindamas veikė Voverio slapyvardžiu. Nuo 1916 gyv. Radviliškyje ir vertėsi smulkiais amatais (indų gamyba ir kt.). Nuo 1928 gavo knygnešio pensiją.

Kun. St. Sarapas, Darbštus ir sumaningas knygnešys (Knygnešys I 165–168).

2. Juozas (g. 1895 VI 5 Paliepių k., Butrimonių vls., Alytaus aps.) JAV lietuvių veikėjas. 1915 atsikėlė į Worcesterį ir pradėjo dalyvauti lietuvių draugijų gyvenime: priklausė bent septynioms draugijoms. Bendradarbiavo Tėvynėje, Vienybėje Lietuvininkų, Amerikos Lietuvyje, Keleivyje ir Sandaroje.

Krasiński 1. Henryk (m. 1876) istorikas, gimęs Minsko vaivadijoje, tarnavo raiteliuose kapitonu, bet po 1831 sukilimo išemigravo Prancūzijon. Išsp. Le célèbre Vitold, Grand Duc de Lithuanie 1834, La bataille de Kircholm 1836, The Cossacks of the Ukraine 1838.

2. Michał Hieronim (1712–1784) Baro konfederacijos maršalka. Baro konfederacijos sudarymo metu gyveno Mogiliave, bet iš ten spaudžiamas rusų bei Lenkijos kariuomenės pasitraukė į Turkiją. Buvo ambicingas, intrigantas, trokštąs valdžios. 1769 pasiekė generalinio maršalkos vietą.

3. Waleryan (apie 1795–1855) lenkų istorikas ir publicistas, baigęs Vilniaus univ. 1831 sukilimo metu buvo pasiųstas diplomatiniais reikalais į Angliją, ten ir paliko emigracijoje. Išsp. The Rise, Progress and Decline of the Reformation in Poland 1839–40 (čia paliečia ir Lietuvos reformatų gyvenimą), Panslavism and Germanism 1848, Lectures on the Religious History of the Slavonic Nations 1850, The Polish Questions 1855, Poland, its History, Constitutions I 1855.

4. Wincent (1783–1858) lenkų generolas, dalyvavęs Napoleono karo žygiuose ir paskutiniu metu gavęs paskyrimą vavauti lenkų kariuomenei. Prie St. Denis perdavė lenkų kariuomenę carui Aleksandrui, paskui ją perkėlė į Kongresinę Lenkiją. Įgijo kng. Konstantino pasitikėjimą ir paliko jo adjutantu. 1818 Lenkijos seimo maršalka, 1819 senatorius. Buvo seimo komisijos narys 1827 ir teisiant patriotinės draugijos narius (Krzyżanowski ir kt.) už bendrą veiklą su dekabristais, K. vienintelis balsavo už mirties bausmę. 1830 sukilimo metu pradžioje buvo rusų pusėje. Po sukilimo buvo Administracinės tarybos narys ir Rusijos tarybos narys. 1855–56 Lenkijos vietininkas. Išsp. Essai sur le maniement de la lance 1811 ir kelias brošiūras žydų klausimu. *P.Č.*

W. Krasiński

5. Zygmunt (1812–1859) lenkų poetas. Kilęs iš aristokratiškos šeimos (jo motina kunigaikštytė Radvilaitė), buvo rūpestingai auklėjamas ir mokslinamas ruošiant aukštai karjerai, tačiau sūnus nepateisino vilčių ambicingo tėvo (K. 4) generolo, ištikimo rusų valdžiai ir priešingo lenkų patriotams, kurie jį laikė krašto išdaviku. Taip pat tėvas jam neleido dalyvauti ir 1830 sukilime. Tėvo terorizuojamas ir patriotinės lenkų visuomenės niekinamas, jaunasis K. daug kentėjo. Nors K. mylėjo kitą moterį, tėvas jam parinko ir privertė vesti visiškai jam svetimą merginą. K. didesnę savo gyvenimo dalį išbuvo užsienyje ir mirė Paryžiuje.

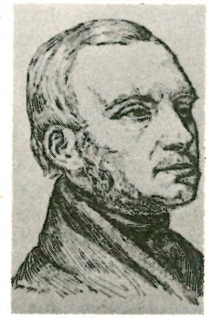

Z. Krasiński

K. pradėjo rašyti labai anksti ir rašė daug. Jis paprastai statomas greta Mickevičiaus ir Slovackio ir su jais sudaro ‚pranašų trijulę'. Nors K. sukūrė daug poezijos, bet ji neturėjo pirmųjų dviejų poetų reikšmės ir įtakos. Jis labiausiai vertinamas už savo Nedievišką Komediją 1833 ir Irydijoną 1835, išleistus Paryžiuje ir pasirašytus pseudonimu, kaip ir visi kiti jo veikalai. Šios romantinės dramos, parašytos proza, laikomos jo šedevrais. Nedieviškoje Komedijoje pirmose dviejose dalyse vaizduojamas grovas Henrikas, vyras ir tėvas, poetinių nusivylimų kankinamas. Jis blogas vyras ir tėvas, blogas visuomenės narys, o laiko save aukštesne būtybe. Čia vyrauja tikrosios ir melagingos poezijos problema. Tų laikų romantikų manymu melaginga buvo toji poezija, kuri reiškėsi tik kūryboje, o neapimdavo visos dvasios ir viso poeto gyvenimo. Trečioje ir ketvirtoje dalyse, nors scena ir keičiasi, vyr. veikėjas pasilieka tas pats. Bevykstančioje kovoje jis susiduria su Pankracijum—minių vadu. Vaizduojama kova ne vien tik tarp aristokratijos ir demokratijos, bet ir tarp dviejų pasaulių, savo esme priešingų vienas antram, dviejų gyvenimo filosofijų, tarp kurių negali būti sugyvenimo. Tai kova tarp

dviejų kultūrų, viena šalia antros negalinčių koegzistuoti. Tuo būdu K. pirmas visuotinėje literatūroje iškėlė klasių kovos idėją, kaip neišvengiamą naujosios visuomenės raidoje. Nedieviškos Komedijos yda — abi puses tejungia tik grovo Henriko asmuo, nėra vienos ištisinės akcijos ar intrigos. Iš tikro tai ne drama, bet ištisinė eilė sceninių paveikslų, glaudžiau ar palaidžiau tarpusavy surištų ir nelygios dramatinės jėgos.

Irydijonas rodo Romą III a. po Kr., imp. Heliogabalo laikais. Graikas Irydijonas, keršydamas Romai už savo tėvynės pavergimą, viską daro ir aukoja, netgi savo seserį Elsinoją išleidžia už imperatoriaus, kad įsigytų jo simpatiją ir įtaką. Tai jam pavyksta; taip pat pasiseka savo pusėn patraukti ir visus galimus sąjungininkus, netgi ir dalį krikščionių. Tačiau paskutinę valandą jis pralaimi, nes vyskupo Viktoro įtikinti, krikščionys atsisako ji remti. Norint šokti į laužą, kuriame dega jo nusižudžiusi sesuo, sulaiko jo senas patarėjas Masinisa, kuris pasirodo esąs Šėtonas, visų piktų jėgų įkūnijimas, iškreipiąs istorijos eigą ir ją lenkiąs savo tikslams. Jis jam pažada parodyti po amžių Romą žlugusią ir pasotinti jo kerštą. Iridijonas, vaizduodamas krikščionių kovas su pagonimis, kovą gėrio su blogiu, simboliškai rodo Lenkijos kovą prieš Rusiją, yra prisigėręs patriotinių motyvų, supintų su pasauliniais pradais. Šia prasme K. artimas Tovianskio ir Mickevičiaus mesianizmui, pagal kurį Lenkija esanti tautų Mesijas, predestinuotas atpirkti tautų nuodėmes ir išgelbėti žmoniją. Toliau šias idėjas K. skelbė poemoje Przedświt 1843, Psalmy przyszłości 1845 ir smulkesniuose eilėraščiuose. Nuo 1848 K. eilių neberašė ir atsidėjo vien tik politinei literatūrai, skelbdamas kraštutinį konservatizmą. Nedievišką Komediją lietuviškai išvertė F. Kirša 1928.

St. Tarnowski, Z. K. 1912; *J. Kallenbach*, Z. K., Życie i twórczość 1904; *M. Gardner*, The Anonymus Poet of Poland 1919; *P. Kragas*, Z. K. (Draugija 211–231 psl.) 1912. *P.Gč.*

Krasinskis Adomas Pranciškus (g. 1810 XII 24 Welnicze k., Dubno aps., Volinijoj — 1891 Krokuvoj) Vilniaus vyskupas, rašytojas. Pradžioje mokėsi vienuolių bazilijonų mokykloje Huszczy, paskui pijorų — Międzyrzecze, 1831 įstojo į pijorų vienuolyną, studijavo Vyr. Vilniaus seminarijoje, kurią baigė teol. magistro laipsniu, įšventintas kunigu vysk. Klongevičiaus,

A.P. Krasiński

mokytojavo Liubiešavoje, Ukmergėje ir Petrapilyje. 1838 pakviestas Vilniaus katedros pamokslininku, 1853 pakeltas kapitulos kanauninku ir išrinktas asesoriumi prie Romos Kat. kolegijos Petrapilyje, tas pareigas ėjo 5 metus. 1858 IX 27 paskirtas Vilniaus vyskupu, pakonsekruotas Petrapily 1859 II 8 šv. Kotrynos bžn. Iškilmingą ingresą Vilniuje atliko IV 26. Vyskupiją valdė 4 metus. Ypatingą dėmesį kreipė į kunigų paruošimą, diecezinėje Vilniaus seminarijoje prailgino vieneriais metais mokslą, praplatino seminarijos pastatą, padidino klierikų skaičių iki 135, lankė diecezijos parapijas, skatino kunigus gerai atlikti pastoracinį darbą, rūpestingai paruošti pamokslus, platino blaivybę. Jo pastangomis iš 626.178 Vilniaus gub. katalikų 325.261, arba 51,9%, įsirašė į Blaivybės draugiją. Su džiaugsmu sutiko baudžiavos panaikinimą, ta proga surengė (1861 III 9) Vilniaus katedroj iškilmingas pamaldas ir išleido tikintiesiems ganytojišką laišką. Palaikė glaudų ryšį su mokslo žmonėmis, rengdavo pas save literatų susirinkimus (literatų ketvirtadienio vakarus).

1863 pavasarį K., pavedęs vyskupijos valdymą prel. Baukevičiui, vyko į užsienį gydytis, bet Daugpily buvo rusų suimtas ir ištremtas į Viatką. Tremtyje išbuvo 20 metų, daug laiko paskirdamas literatūriniam darbui. 1883 iš Viatkos persikėlė į Krokuvą. Priklausė Krokuvos mokslo akad. ir buvo Romoje rašytojų ir tapytojų draugijos Accademia degli Arcadi narys. Išsp. Gramatyka polska dla szkół mniejszyk 1837, Utwory w Noworoczniku literackim, 4 hymny ofiarowane pop. Leonowi XIII, Prawo kanoniczne krótko zebrane 1861, Słownyk synonimów polskich. Išvertė: Droga do nieba, Sztuka rytmotwórcza Horacego 1853, Wyprawa Igora na Polowców 1856, Przejrzane i poprawione tłumaczenie historji kościelnej Alzoga. Rankraštyje paliko: Homilje niedzielne a także i mowy pogrzebowe.

Annuaro Pontificio ann. 1859; *B. Gams*, Series episcoporum 1873; *J. Bieliński*, Uniwersytet Wileński II, 1899–1900; *J. Kurczewski*, Biskupstwo Wileńskie 1912. *R.Krs.*

Krasnãpolis mstl. Seinų aps., prie Seinų–Suvalkų plento, 11 km į v. nuo Seinų; apylinkėje gausu ežerų.

XVIII a. K. valdė D.L.K. kiemo iždininkas A. Tizenhauzas. Užsimojęs sukurti Lietuvoje pramonę, jis norėjo K. padaryti prekybinį mstl. Jo rūpesčiu K. įgavo mstl. išvaizdą: įrengta didelė keturkampė aikštė-prekyvietė, išvestos 7 gatvės, 1782 pastatyta mūrinė, bet menkos estetinės vertės bžn. Beneficiją sudarė 8 margai žemės prie bžn. ir 10 valakų žubronaičių dv. K. parapijos gyventojai seniau daugiausia buvo lietuviai, bet apie 1911 retas kuris bemokėjo lietuviškai. Norėdamas pagyvinti prekybinį gyvenimą Tizenhausas buvo pasiryžęs iškasti perkasą iš Ilgio į Paulaukių ež., pastarąjį sujungti su kitais tolimesniais ež. ir taip prailginti vandens kelią. Bet Tizenhauzo planas liko neįgyvendintas, ir K. neišaugo į prek. mstl. 1808 Varšuvos kunigaikštijos statistiniame miestelių aprašyme apie K. pasakyta: ‚K. valstybinis mstl., turi 600 gyv., naujai įkurtas, gražiai ir tvarkingai statytas, labai didelė prekyvietė, gyventojai verčiasi žemės ūkiu'. Apie 1880 K. buvo 2246 gyv., iš jų kelios dešimtys žydų, parapija priklausė Seinų dekanatui, Vilniaus vyskupijai, nuo 1797 priskirta Vygrių vyskupijai. Prie bžn. buvo senelių prieglauda, pradžios mokykloj 1782 mokėsi 2 šlėktų, 12 miestelėnų ir 13 kaimiečių vaikų.

Słownik geograficzny IV, 1883; *J. Kurczewski*, Biskupstwo Wileńskie 1912; Lietuvos istorijos šaltiniai I, 1955; *Kun. P. A(ugustaitis)*, Seinų dijecezijos bažnyčių monografija (Vadovas X nr. 40) 1911. *R.Krs.*

Krasnas mstl. Maladečinos aps., vls. centras, paštas; K. prie Ušos upės. Jo apylinkėje yra 7 lietuviškų kaimų vardai.

Krasne, arba Krasno Siolo, S. Gudijoje mstl. ir gležk. stotis, Vileikos aps., 36 km į p. nuo Vileikos, prie Ušos upės Neries intako, apie 600 gyventojų; 1866 buvo 60 gyv. namų su 172 gyv. K. mstl. išaugo pravedus geležinkelį Vilnius– Maladečina–Minskas. Kitados K. mstl. su apylinkės dvarais ir kaimais sudarė starostiją, kuri iki 1793 priklausė Minsko vaivadai, mokėjo kvortas. Vėliau valstybės iždas išdalino K. apylinkės žemes gyventojams išpirkimo teise. Katalikų bažnyčia statyta 1858, paversta cerkve 1872. *V.Klb.*

Krasnickas Jurgis Jonas (1902 V 7 Atesninkų k., Simno vls., Alytaus aps. — 1922 X 22) 1921 baigė Marijampolės vst. Rygiškių Jono gimn. Mokytojavo Kudirkos Naumiesčio progimnazijoj. 1921–22 studijavo Vokietijoje Münsterio universitete filosofiją ir matematiką. Buvo visuomenininkas, žurnalistas. Rašė eilėraščius, straipsnius, recenzavo knygas. Bendradarbiavo Pavasaryje, Laisvėje, Ateityje, Trimite, Talkoje ir kt. Pasirašinėdavo: Homo Hominis, Jurginių Žiedas, J. Žagarinis. 1919 buvo savanoris ir telkė vyrus į savanorius. Ateitininkų, pavasarininkų, šaulių ir krikščionių demokratų partijos veikėjas. 1922 X 22 ant Atesninkų ežero kranto plėšiko nužudytas.

J. Krasnickas

Krasnyj archiv S. Rusijos Centrinio archyvo leidinys, 1–30 t. 1922–28 spausdinęs daug slaptų carinės Rusijos diplomatinių dokumentų bei revoliucinio sąjūdžio istorijos dokumentų.

Krasnyj gorod žr. Krasnoje selo.

Krasnyj Luč S. Ukrainos mst., 50.829 gyv. (1939). Akmens anglies kasyklos, mašinų, medžio, marmoro laužyklos. Kasyklų technikumas.

Kraśnik Lenkijos, Liublino vaivadijoje mst. 9200 gyv. Ligi II pas. karo 40% gyventojų buvo žydai. Viduramžiais pro K. važiuodavo iš Lietuvos į Krokuvą. K. yra plytų gamyklų bei malūnų.

Krasnodar, seniau Jekaterinodar, šiaurės Kaukazo mst., buv. Kubanės provincijos sostinė, deš. Kubanės upės krante, iš visų pusių apsuptas pelkių; apie 224.000 gyv. (1950). Naftos rafinavimo, maisto gaminių ir mašinų pramonė, kelios aukštosios mokyklos. K. įkurtas Zaporožės kazokų 1793. Nuo 1860 ligi 1918 buvo Kubanės kazokų srities sostinė. K. sritis apima 80.600 km² su apie 3 mil. gyv.

Krasnogvardejsk žr. Gatčina.

Krasnojarsk vidr. Sibiro mst. abipus Jenisiejaus upės ir prie transibirinio gležk. 56° š. pl.; apie 330.000 gyv. (1955). K. yra to paties vardo srities, apimančios apie 2.500.000 km² plotą nuo Mongolijos ligi Arkties vandenyno, adm. centras. K. srityje aptikti dideli mineraliniai turtai; ypačiai daug aukso ten randama. Mieste yra aukso kasykloms ir aukso plovimui reikalingų įtaisų gamyklos, lokomotyvų, vagonų, medžio, piaunamųjų ir kuliamųjų mašinų, odos dirbinių, porcelano, spiri-

Krasnojarsko srities vaizdas

tc pramonė. Mieste veikia 3 aukštosios mokyklos ir 3 mokslo institutai. K. įkurtas kazokų 1628 kaip jų fortas. Tik nutiesus transibirinį gležk. (1891–1904) mst. išaugo. K. ir plačiose jo apylinkėse yra tūkstančiai lietuvių tremtinių, kurių pirmieji į čia buvo ištremti 1863, paskui 1941 VI 14–21. Didesnis trėmimas į čia dar buvo 1948. Vietovėje Bolšoj Ungut (apie 160 km nuo K.) yra apie 60 lietuvių šeimų. Dirba daugiausia miško kirtimo darbus. Po 1957 XI 7 vėl buvo naujai atitremtų.

A.B.

Krasnoje selo S. Rusijos mst. į p.v. nuo Leningrado. prie geležinkelio Leningradas–Talinas. 1920 pavadintas Krasnyj gorod. 1939 10.000 gyv. Prieš Rusijos revoliuciją mėgiamas Petrapilio aukštuomenės kurortas. Netoliese yra dveji carų rūmai. Vienuose jų buvo sąmokslininkų 1762 pasmaugtas caras Petras III. Čia buvo gvardijos pulkų manevrų vieta. Iš senų laikų buvo popieriaus fabrikas. II pas. karo metu buvo okupavę vokiečiai.

Krasnov Pavel Nikolajevič (1869–1947) rusų generolas, Dono kazokų atomanas. 1917–18 p. Rusijoje vadovavęs kovoms su bolševikais. Gyveno emigracijoje. Po II pas. karo pateko į bolševikų rankas ir buvo pakartas. Išsp. Ot carskago orla k krasnomu znameni 1920, Napoleon i kazaki, Jarmak pokoritel', Padajučije list'ja 1923, Vospominija 1943.

Krasnovodsk, turkmenų Ksyl Suv, S. Rusijos mst. Turkmenijoj, Kaspijos marių uostas priešais Baku. Glžk., nutiesto 1880–96 į centrinę Aziją (Taškentą, Samarkandą) pradinė stotis; apie 35.000 gyv. (1955). Naftos valyklos, laivų statykla, žuvies konservų pramonė, medvilnės, naftos produktų, druskos ir vaisių išvežimo uostas. Miesto apylinkės yra dykumos.

Krasovskij Feodosij (1878–1948) žymus rusų geodezininkas, ilgametis Maskvos Geodezijos instituto prof. Pagal jo skaičiavimus Rusijos žemėlapiuose priimtas pagrindu vad. K. elipsoidas, kurio pusiaujo radijus yra 6.378.245 m, Žemės ašis trumpesnė santykiu 1 : 298,3.

Krasowski Kajetan (1784 — apie 1850) Vilniaus univ. adjunktas, agronomas, mokyklų direktorius. Išsp. Sposób stawiania budowli gaspodarskich z wrzosu, gliny ²1839, Ogrodnictwo krótko zebrane ²1823.

Krastiņš Valdemārs (g. 1908) latvių dailininkas-grafikas. Studijas baigė Latvijos Dailės akademijoje pas prof. Z. Zariņį. Nuo 1933 dalyvauja visose žymesnėse parodose. Jo kūriniai, įtakoti Rembrandto ir senųjų olandų meistrų, kruopščiai atlikti, rūpestingai komponuoti. Neieškoma juose efektų nei monumentalumo — dėmesys kreipiamas į intimumą ir nuotaiką. K. daugiausia dirbo litografine technika. Iliustravęs keliolika puošnių latvių literatūros veikalų.

Kraszewski (Kraševskis) Józef Ignacy (1812 Romanove, Gardino gub. — 1887 Šveicarijoje) lenkų rašytojas, dramaturgas, istorikas. K. tėvai atkilo į Gardino gub. iš Mozūrų. 1829 K. baigęs Svisločės gimnaziją, pradėjo studijuoti Vilniaus univ. istoriją ir literatūrą. Betgi univ. nebaigė, nes 1831 buvo suimtas ir daugiau kaip metus kalintas. Išėjęs iš kalėjimo, gyveno Vilniuje ir tyrinėjo Vilniaus mst. istoriją. Iš Vilniaus išsikėlė į gudų gyvenamą sritį ir ten išgyveno 1835–38, paskui 1839–59 gyveno Volinijoje tarp ukrainiečių. 1853 gyveno Žitomire, kur buvo teatro direktoriumi bei gimnazijos garbės globėju. Šiuo metu K. dirbo liaudies švietimo srityje ir veikė dėl baudžiavos panaikinimo. 1860 nusikėlė į Varšuvą ir redagavo Gazeta Codzienna. Po 1863 sukilimo gyveno emigracijoje Dresdene, kur natūralizavosi ir išgyveno ligi 1884. Tais metais buvo pakaltintas kraštą išdavęs ir nuteistas 3½ kalėjimo ir laikomas Magdeburgo kalėjime. Dėl silpnos sveikatos buvo paleistas iš kalėjimo ir išvyko į Šveicariją, kur greit mirė.

J. J. Kraszewski

K. buvo artimai su Lietuva ir jos gyve-

nimu suaugęs ir pirmuoju savo veiklos dešimtmečiu Lietuvai artimesnis kaip Lenkijai. Gyvendamas Vilniuje rinko medžiagą Vilniaus mst. istorijai. To darbo vaisius buvo veikalas Wilno od początków jego do roku 1750, 4 tt., 1840–42. Be Vilniaus istorijos, parašė dar reikšmingesnį lietuviams veikalą Litwa (Lietuva), 2 tt., 1847–50. Pirmame tome pateikė žinių apie lietuvių kalbą, mitologiją, senovės gyvenimo būdą, papročius, dainas, padavimus. Antrame tome išdėstė Lietuvos istoriją ligi Vytauto. Vytautui D. paskyrė atskirą knygą Litwa za Witolda 1850. K. veikalas Litwa anuo metu buvo svarbus žinių šaltinis apie Lietuvą ir lietuvius. Iš šio veikalo galėjo pasemti žinių apie Lietuvą ir lietuvių kultūrą anuo metu aplenkėjusi šviesuomenė. K. labai vertino lietuvių dainas. Iš jo knygos Litwa skyrius—Dajny–pieśni litewskie—1919 Vilniuje lietuvių buvo išspausdintas lenkiškai, vėliau M. Biržiškos parengtas lietuviškas vertimas. Jaunystėje K. rašė daug poezijos dalykų ir spausdino Znicz-Žinyčioj, Biruta, Linksmine almanachuose. 1838 išspausdino poezijos rinktinę, kur yra istorinių kūrinių: Biruta, Keistut, Ryngala, Dziewięć pokoleń Litwy — Devynios Lietuvos giminės. Šalia šitų smulkių istorinių giesmių K. garsėjo stambesniu veikalu — Anafiel, kurį sudarė trys atskiri veikalai: Witolorauda 1840, Mindows (Mindaugas) 1842, Witoldowe boje (Vytauto kovos) 1844. Vytolio rauda — poema apie legendarinio pusdievio Vytolio karo žygius ir lietuvių tautos pradžią. A. Vištalius šį veikalą išvertė, ir 1880 K. lėšomis jis buvo išspausdintas. 1924 naujas vertimas F. Kiršos, 1925 sutrumpintas J. Talmanto. Ši poema nepaprastai įdomi dainų įtarpais, padavimais, raudomis. St. Moniuška, pasirėmęs Vytolio raudos turiniu, parašė kantatą Mildą. K. Praniauskaitė iš Vytolio raudos išvertė Žalčio motę ir 1857 išsp. Ivinskio kalendoriuje. Populiari dor Vytauto kovų poema — pagarba ir susižavėjimas Vytauto asmeniu. A. Valaitis išvertė lietuviškai. Ilgainiui nutolęs nuo Lietuvos, dar parašė istorinę apysaką Kunigą, lietuviškai išverstą 1908. Išsp. Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy 1840. K. ne tik rašė lietuviams apie mūsų praeitį, bet jis palaikė ryšius su lietuvių šviesuoliais: L. Jucevičiumi, A. Višteliu bei M. Akelaičiu, kuris iš K. savo darbams gavo paramos. K. yra daug nusipelnęs tyrinėdamas Lietuvos istoriją ir proistorę. 1840–51 leido Vilniuje žurnalą Athenaeum, kuriame buvo spausdinama daug istorinių dokumentų ir kitokios medžiagos Lietuvos istorijai. Jis priklausė ir Vilniaus archeologinei komisijai. Iš jo archeologinių darbų pažymėtini Rukovodstvo k izyskaniju drevnostej v Zapadnoj Rossii (Grodnenskije gubernskije Vedomosti 24–26, 1845, Kovenskije gub. Vedomosti 33, 35–36, 1845 ir kt.) ir Sztuka u Słowian, szczególnie w Polsce i Litwie przedchrześcijańskiej 1860. Pastarajame darbe K. duoda suglaustą apžvalgą apie tuomet žinomus priešistorinius paminklus slavų kraštuose ir Lietuvoje. Savo darbe jis rėmėsi gausia literatūra ir archeologinę medžiagą skirstė pagal trijų periodų sistemą: akmens, žalvario ir geležies amžius.

K. romanistas. K. yra vaisingiausias ne tik Lenkijos, bet ir vienas našiausių visų tautų ir laikų rašytojas. Jis parašė per 300 knygų. Daugiausia tai romanai, apysakos, kelios poezijos knygos, dramos, istoriniai veikalai. Jo nuostabus našumas buvo skatinamas nepaprasto dvasios jautrumo. Jam turėjo didelės įtakos W. Scott, V. Hugo, H. Balzac ir E. T. Hoffmann bei Ch. Dickens. Jų įtakoje K. išsižadėjo sentimentaliai romantinės krypties ir savo romanus bei apysakas rašė labiau realistinės dvasios. Tačiau nors ir turėjo didelį talentą, dėl nepaprasto gausumo ir skubos nesukūrė originalių ir tobulų veikalų, bet iš kitų pasisavintuose ir tradiciniuose žanruose davė vertingų dalykų. K. nesukūrė originalaus lenkų romano, bet jį pakėlė į tokį lygį ir jam lenkų literatūroje suteikė tokios reikšmės, kokią jis turėjo kitose Vakarų tautose ir kokią turi šiandien kaip populiariausias literatūros žanras.

Pirmi K. kūriniai buvo satyriniai ir sentimentalūniai iš kaimo ir miesto buities (Biografia sokolskiego organisty 1830), vėliau persimetė į bajorų aplinką, tai vėl vaizdavo konfliktus tarp menininkų (Poeta i świat 1839). 1842–48 karštai gynė kaimiečius prieš šlėktos išnaudojimą (Ulana, Ostap Bondarczuk, Budnik, Jaryna), bet po 1848 ėmė staigiai skelbti santaiką tarp ‚dvaro' ir ‚gmino', o 1851–57 atvirai apoteozavo baudžiavą (Boża czeladka, Staropolska miłość). Bolesławitos slapyvardžiu K. parašė visą eilę romanų, kurių tema žymūs jo laiko įvykiai. Geriausiai pavykęs Dziecię starego miasta 1863, kur pavaiz-

duotos lenkų kovos, jų heroizmas, pralaimėjimai ir galutinė depresija. 1864 K. persikėlė gyventi į Drezdeną, kur sukūrė idėjiniu požiūriu labai skirtingų dalykų. Romane Para czerwona 1864 jo simpatijos buvo ‚raudonųjų' pusėje, bet jau Moskal 1865 ir ypač My i oni 1865 nukreipti prieš sukilimą. Tuoj po to pakėlė balsą prieš oportunistus ‚stańczykus', skelbusius kompromisą su maskoliais, tai vėl romane Resurrecturi meta pozityvistinį šūkį ‚per darbą į prisikėlimą'. Romane Szalona 1880 K. pasisakė prieš moterų emancipaciją ir ‚padorios tradicijos' griovėjus, Na tułactwie 1883 parodė visą galeriją tuštuolių ir parazitų; tais pačiais metais romane W pocie czoła rehabilituoja turtų ieškotoją-karjeristą.

Daugelis jo romanų apima ištisus ciklus, būdingus charakterio ir stiliaus bendrumu, pvz. liaudiniai romanai, vaizduoją rusų gyvenimą Volinijoje, iš kurių savo laiku populiariausias buvo Ulana — ponaičio suvedžiotos merginos istorija; bajorijos gyvenimo ciklas, iš kurio minėtinas Morituri — laipsniško aristokratinės šeimos nupuolimo istorija. 1861–63 sukilimo romanų ciklas su Szpieg ir Moskal. Kelionės po užsienius davė du romanus iš antikinio pasaulio — Caprea ir Roma; šis pastarasis nors ir paremtas giliomis studijomis, bet su mažesniu talentu, vaizduoja laikus, kuriuos vėliau aprašė Sienkiewicz savo Quo Vadis. Vienas didžiausių jo ciklų — Lenkijos istorijos — apima 28 romanus (76 tomai). Iš jų žymiausi Hrabina Cosel ir Bruhl. Iš tų romanų lenkų jaunimas mokėsi istorijos. Išsp. Krzyżacy 1882, Król w Nieświežu 1887, Listy Władysława do Krzysztofora Radziwiłła 1867, Panie Kochanku 1867, Radziwiłł w gościnie 1872, Polska w czasie 3 rozbiorów 1873–75 ir kt.

P. Chmielowski, J. I. K. 1888; *G. Korbut,* Literatura Polska III, 1931, 470–73; *A. J. Jacimirskij,* Noveišaja polskaja literatura 1908; *A. Bar,* Charakterystyka i zródła powieści K. 1924; *M. Biržiška,* Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos I d. 80–83 psl. 1931; *V. Maciūnas,* Vytotolio raudos autoriaus mirties sukakti minint (Lietuvių Žodis) 1947; *J. Lebedys,* Kraševskio lietuviškoji trilogija šimto metų perspektyvoje (Židinys nr. 4) 1940; *J. Puzinas,* Vorgeschichtsforschung und Nationalbewusstsein in Litauen 1935.